

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پښتو کیمیا سعادت

بشپړ متن

معاملات، مہلکات، علم النفس (روحیات)، دنیا، د دنیا پېژندنه، تفکر
خلوت، عبادات، منجیات، کیسې، خداي پېژندنه، تصوف
اود آخرت پېژندنه.

تألیف

مجتہد المصنوع ابو حامد الغزالی رحمہ اللہ

تر بارہ

مفاتیح مولوي حبيب الرحمن مدني

کتاب کیمیا سعادت

کندھار

کیمیای سعادت

پښتو

بشپړ متن

هلاکات، علم النفس (روحیات)، دنیا، د دنیا پېژندنه، تفکر، خلوت، :
منجیات، کیسې، خدای پېژندنه، تصوّف، او د آخرت پېژندنه

تألیف

حجّة الاسلام امام ابو حامد الغزالي رحمه الله

ژباړه

حافظ مولوي حبيب الرحمن "مدني"

ابن الشيخ خطيب المر محمد لمل مكي

د کتاب ټول حقوق په خپرندوی اړه لري!

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم	: کیمیاي سعادت
تالیف	: حجة الاسلام امام ابو حامد الغزالي رحمه الله
مترجم	: حافظ مولوي حبیب الرحمن مدني
خپرندوی	: صداقت خپرندویه ټولنه/ کندهار
کمپوز/ لیزاین	: صداقت د کتاب چاپولو اداره
د چاپ کال	: ۱۳۹۴ ل. ۱۴۳۶ هـ.ق. ۲۰۱۵ م.
چاپ شمېر	: ۱۰۰۰ ټوکه
د مخونو شمېر	: ۸۴۸ مخه

حنفی کفایت دینی کتب خانہ شافعی

کفایت اللہ ایچ صدیق

واټس ایپ گروپ ټیلی گرام چینل
اس گروپ میں کتابیں اہل السنۃ والجماعت، حنفی، شافعی، مالکی،
حنبل، دیوبند، علماء حق کے عقائد کے مطابق ہوں گی مختلف
زبانوں میں اسلامی کتابیں پشتو عربی اردو فارسی جیسے تفسیریں،
فتاویٰ درسی کتب خارجی کتب وغیرہ۔

کفایت اللہ ایچ صدیق

+923052488551
+923247442395

easypaisa
بھرتی

حنبل

مالکی

فهرست

۴.....	د زره خبره.....
۵.....	د پیل خبرې او مناجات.....
۷.....	د کتاب د نوم وچل (وجه تسمیه).....
۷.....	د خان پیژندنه.....
۹.....	د کتاب د عنوانونو او ارکانونو څرگندونه.....
۱۱.....	اول عنوان: د خپل خان پیژندنه.....
۱۲.....	انسان د دور.....
۱۴.....	زړه او د ده یو ځانګړی صفت.....
۱۵.....	بدن د زړه مصلکت (هیواد او وطن) دی.....
۱۷.....	د زړه لښکر (پوځ).....
۱۷.....	د بدن خدمتګاره (خدمت کوونکی).....
۱۹.....	د باطني لښکر سره د بنده ربط او تعلق.....
۲۰.....	انساني عادتونه (خصلتونه) او پر دوی باندي غلبه.....
۲۲.....	انسان ولي پیدا سو.....
۲۳.....	د زړه د نړۍ عجائبات.....
۲۶.....	روحاني دنیا (عالم) او زړه.....
۲۷.....	دا کمالات د هر سړي په وس کې دي او هر سړی یې حاصلولی سي.....
۲۹.....	د بنده اصل "زړه".....
۳۰.....	د نبوت حقیقت پیژندل.....
۳۲.....	د بنده ګۍ اصلیت.....
۳۵.....	د بنده د سعادت (نېکبختیا) راز.....
۳۷.....	د انسان د باطني اعضاؤ عجائبات.....
۴۰.....	د زړه فضیلت.....
۴۲.....	دویم عنوان: د الله تعالی د پیژندلو په بیان کې.....
۴۶.....	د الله ﷻ د تدبیر او تزیه بیان.....
۴۸.....	د لوی شېخن الله ﷻ حکومت.....
۵۲.....	علم نجوم او علم طبیه.....
۵۴.....	د څلورو پدینه ګۍ د اختلاف سبب او د نجومی د نظر خامی.....
۵۵.....	ستوري او آسمان.....
۵۷.....	د سبحان الله، الحمد لله او الله اکبر معناګاني.....

۵۹	د الله جل و علا معرفت مسئله
۶۰	فصل، نارا لره درواگونکو د غلطی وجهی (د پر مفید بحث)
۶۶	دریم عنوان: د دنیا د پیژندلو په بیان کې
۶۷	په دنیا کې د بنده ضرورتونه (حاجتونه)
۶۸	د دنیا حقیقت
۶۹	د دنیا د مکر (چل) او فریب خو مثالونه
۷۳	په دنیا کې هر څه نا کاره او بې کاره نه دي
۷۴	خلوړم عنوان: د آخرت د پیژندو بیان
۷۵	د مرگ (موت) حقیقت
۷۸	د انساني وجود (هستی) حقیقت
۷۹	د روح حیواني ربط د عالم سفلی (دنیا) سره
۸۱	د مرگ څخه مراد نیست و نابود کېدل نه دي
۸۲	د مرگ اړوند د ققهاؤ او متکلمینو نظریې
۸۵	د قبر عذاب
۸۶	د قبر د عذاب درجې
۸۹	د قبر ماران، لړمان او نور
۹۰	د عذاب څخه څوک څنګه محفوظه کېدای سي
۹۳	روحاني دویځ
۱۰۱	روحاني دویځ او جسماني دویځ
۱۰۲	د آخرت د ژوند په باره کې شکونه
۱۰۹	د اسلام د معاملاتو ارکان
۱۱۰	اول رکن: د عباداتو په باره کې
۱۱۰	اول اصل: د اهل سنت والجماعت عقیده حاصلول
۱۱۱	عقیده حاصلول
۱۱۳	قدرت
۱۱۳	علم
۱۱۳	اراده
۱۱۳	سمع او بصر
۱۱۴	کلام
۱۱۴	افعال
۱۱۵	آخرت
۱۱۶	پیغمبر
۱۱۷	دویم اصل: د علم د طلب په باره کې

۱۲۰.....	فصل: د کومو خلکو د پاره علم پنبه دی؟
۱۲۳.....	دریم اصل: د طهارت (پاکۍ) په پاره کې
۱۲۹.....	د قضاء حاجت آداب.....
۱۳۰.....	استنجاء.....
۱۳۱.....	د اودس طریقه او د هر اندام د پاره دعاګانې.....
۱۳۲.....	د اوداسه مکروهات.....
۱۳۳.....	غسل.....
۱۳۳.....	تیمم.....
۱۳۵.....	حمام ته تلل.....
۱۳۸.....	پیره او د پیرې لس مکروهات.....
۱۳۹.....	غلوړم اصل: د لمانځه په پاره کې.....
۱۴۰.....	د لمانځه ظاهري طریقه.....
۱۴۳.....	د لمانځه مکروهات.....
۱۴۳.....	د لمانځه حقیقت او روح.....
۱۴۵.....	د لمانځه د ارکانو د روح (راز) او حقیقت بیان.....
۱۴۶.....	د اوداسه راز.....
۱۴۶.....	د عورت پتولو راز.....
۱۴۶.....	د قبلې و طرف ته د مخ کولو راز.....
۱۴۷.....	د ولاړې (قیام) راز.....
۱۴۸.....	د رکوع او سجده راز.....
۱۴۸.....	د قرات حقیقت او د لمانځه د ذکر نو په پاره کې.....
۱۴۹.....	د زړه د حضوری علاج کول.....
۱۵۱.....	د جماعت ست کیدل.....
۱۵۳.....	د جمعی د لمانځه فضیلت.....
۱۵۴.....	د جمعی شرطونه.....
۱۵۵.....	د جمعی آداب.....
۱۵۷.....	د جمعی د ورځې آداب.....
۱۶۰.....	پنځم اصل: د زکوٰۃ ورکولو په پاره کې.....
۱۶۱.....	د زکوٰۃ قسمونه او شرطونه.....
۱۶۲.....	د زکوٰۃ ورکولو طریقه.....
۱۶۴.....	د دې اتدولو صفات او پیژندنه.....
۱۶۵.....	په زکوٰۃ ورکولو کې څه راز دی؟.....

۱۶۷	د زکوة ادبونه.....
۱۷۲	د فقیر د تلاش کولو آداب.....
۱۷۳	د زکوة اخیستونکي آداب.....
۱۷۶	د صدقې ورکولو فضیلت.....
۱۷۷	شپږم اصل: د روژې په باره کې.....
۱۷۸	د روژې فرائض.....
۱۷۹	د روژې ستونه.....
۱۸۰	د روژې حقیقت او راز.....
۱۸۳	د قضاء او کفارې، فدیې او امساک حقیقت.....
۱۸۴	فصل: سنت او نفل روژې.....
۱۸۵	اووم اصل: د حج کولو په باره کې.....
۱۸۷	د حج شرطونه.....
۱۸۸	د حج ارکان.....
۱۹۰	محظورات حج (د حج ممنوعات).....
۱۹۰	د حج کیفیت او طریقه.....
۱۹۱	اول: د لاري او توبې آداب.....
۱۹۲	د احرام تړلو او مکې معظمې ته د داخلیدلو آداب.....
۱۹۳	د کمبې د طواف آداب.....
۱۹۵	د سعی آداب.....
۱۹۶	د وقوف عرفې آداب.....
۱۹۷	د حج د پاته عملونو آداب.....
۱۹۹	عمره.....
۱۹۹	طواف وداع.....
۲۰۰	د مدینې منورې زیارت.....
۲۰۱	د حج رازونه او باریکي.....
۲۰۳	د حج عبرتونه.....
۲۰۶	اتم اصل: د قرآن مجید د تلاوت په باره کې.....
۲۰۶	د غافلانو تلاوت.....
۲۰۷	د قرآن د تلاوت آداب.....
۲۱۰	باطني ادبونه.....
۲۱۵	نهم اصل: د الله جلّ و جلاله د ذکر په باره کې.....
۲۱۶	د ذکر حقیقت او پېژندنه.....
۲۱۹	د تسبیح، تهلیل، تحمید، درود او استغفار فضیلت.....

۲۲۰	روایت در رزق پاره
۲۲۰	د فقیرانو صدقه
۲۲۱	استغفار
۲۲۲	د دعاء ادبونه
۲۲۴	مختلف قسم دعاګانې
۲۲۶	لسم اصل، د آرزو (وظائف) د ترتیب په پاره کې
۲۲۹	دورغمي وظائف
۲۳۰	بیان حضرت خضر
۲۳۳	د شپې وظائف
۲۳۶	د ویم رګن، د معاملاتو په پاره کې
۲۳۶	اول اصل، د خوراک ادبونه
۲۳۷	د خوراک څخه مخکې ادبونه
۲۳۸	د خوراک د وخت ادبونه
۲۳۹	د اویو چیلو ادبونه
۲۴۰	د خوراک څخه وروسته ادبونه
۲۴۰	د ګډ خوراک ادبونه
۲۴۲	د دوستانو او دیني وروڼو سره د خوراک ثواب او فضیلت (چې د پر ثواب لري)
۲۴۲	د یو بل سره د ملاقات د پاره د تلونکو دوستانو د خوراک ادبونه
۲۴۴	اقوال، روایتونه او قصې
۲۴۷	د مېلمستیا فضیلت
۲۴۸	د دعوت کولو او قبولولو ادبونه
۲۵۱	د حاضرېدلو ادبونه
۲۵۱	د میزبانې (کوربه والي) نور ادبونه
۲۵۲	د غریبانو مېلمنو په پاره کې
۲۵۲	د دعوت (مېلمستیا) څخه د واپس راتلو ادبونه
۲۵۴	اول باب، د نکاح فائده او مصیبتونه
۲۵۵	قصد د اولاد په پاره
۲۵۹	د نکاح آفتونه
۲۶۰	د ویم باب، د نکاح کیفیت (خرنګوالی) او ادبونه او د منکو حېثي صفتونه
۲۶۲	د ښځې صفتونه
۲۶۴	د ویم باب، د نکاح څخه وروسته بیا تر آخره پورې د ښځو سره ادبونه
۲۶۴	د ویم اصل، د کسب او تجارت ادبونه
۲۷۳	اول باب، د کسب (کار) فضیلت او د هغه ثواب

۲۷۷	دریم باب: د کسب او تجارت اړوند علم حاصلول
۲۹۱	دریم باب: په معاملاتو کې د عدل او انصاف خیال ساتل
۲۹۹	څلورم باب: په معامله کې د احسان او نېکي کولو په باره کې
۳۰۴	پنځم باب: د دنیا په معامله کې پر دین باندې د شفقت کولو په باره کې
۳۰۸	قصه مختصر
۳۱۱	څلورم اصل: د حلا او حرام او مشتبه پیژندل
۳۱۲	اول باب: د حلالو د طلب فضیلت او د دې ثواب
۳۱۳	روایتونه او اقوال
۳۱۴	دویم باب: په حلالو او حرامو کې د پریزگاری درجې
۳۱۸	روایتونه او قصې
۳۲۱	دریم باب: حلال د حرام څخه جلا کول او لټون پکښې کول
۳۲۴	څلورم باب: د باچاه څخه روزینه (تنخوا) حاصلول، او سلام ورته کول او د مال څخه یې د حلال مال اخیستلو بیان
۳۳۰	د بادشاهانو سره د علماؤ د مجلس اړوند قصې
۳۳۴	پنځم اصل: د الله ﷻ د مخلوق د حق ادا کول د قریانو گاونډیانو مینځو غلامانو او فقیرانو حق ادا کول
۳۳۵	اول باب: د هغه دوستی او وروگلوې په باره کې کومه چې صرف د الله ﷻ د پاره وي
۳۳۷	هغه دوستي کومه چې د الله ﷻ په لاره کې کول کېږي
۳۳۹	د الله ﷻ په لاره کې د ښمنۍ څه ته وایي؟
۳۴۱	د الله ﷻ د مخالفینو مختلفې درجې او د دې اړوند مسئلې
۳۴۲	دویم باب: د صحبت (ملگریټیا) حقونه او اړوند شرطونه
۳۴۲	(او باید د کوم چا سره دوستي وکړای سي)
۳۴۴	د دوستی او ملگری حقونه
۳۵۲	اقوال او نظریات
۳۵۶	دریم باب: د مسلمانانو قریانو، همسایه گانو او غلامانو د حقونو بیان
۳۶۷	د همسایه (گاونډي) حقونه
۳۶۹	د قریانو حقونه
۳۷۰	د مور او پلار حقونه
۳۷۰	د اولاد حقونه
۳۷۲	شپږم اصل: د گو ښه نشینی (خلوت) د آدابو بیان
۳۷۳	د گو ښه نشینی (خلوت) فایده
۳۸۲	د گو ښه نشینی آفتونه او نقصانونه
۳۹۰	د گو ښه نشینی ادبونه
۳۹۱	اووم اصل: د سفر د ادبونو په باره کې
۳۹۲	اول باب: د سفر نیت او د دې قسمونه او ادبونه

۳۹۸	د سفر باطني ادبونه.....
۳۹۸	دويم باب: د سفر سره اړوند مسئلې
۴۰۲	اتم اصل: د سماع او وجد ادبونه او د سماع حکم
۴۰۲	اول باب: د سماع مباحوالی او پدې کې حلال او حرام
۴۱۵	رقص.....
۴۱۷	نهم اصل: د امر معروف او نهی منکر د ادبونو بيان.....
۴۲۷	څلورم رکن د احتساب کیفیت.....
۴۲۱	د محتسب آداب.....
۴۲۳	دریم باب: هغه منکرات کوم چې نن عادتاً رواج دي.....
۴۲۳	د مسجدونو منکرات
۴۲۵	د بازار منکرات.....
۴۲۵	د لارو منکرات
۴۲۶	د حمام منکرات.....
۴۲۶	د مېلستیا منکرات
۴۳۷	لسم اصل: د رعیت ساتلو او حکمرانی په باره کې.....
۴۴۲	دریم رکن.....
۴۴۲	د دین د لاري د عقباتو په باره کې چې مهلکات ورتنه وایي.....
۴۴۳	اول اصل: د نفس ریاضت او د بد اخلاقی څخه پاکېدل
۴۴۳	د نېک خوښي (نېه اخلاق) فضیلت او د دې ثواب
۴۴۳	د نېه اخلاق (نېک خوښي) حقیقت او پیژندنه.....
۴۴۸	آیا نېه اخلاق پید کول (جوړول) امکان لري؟.....
۴۴۹	د بد اخلاقی علاج.....
۴۵۳	د نفس د عیوبونو او د زړه د مرضونو د پیژندلو تدبیر.....
۴۵۶	د نېه اخلاقو (نېک خوښي) د علامو (نښو) په باره کې.....
۴۵۹	د هلکانو د پالنې او تربیې په باره کې.....
۴۶۲	د مجاهدې په ابتداء کې د مرید د پاره شرطونه او د دین په لاره کې د ریاضت بیان.....
۴۶۷	د لوږې فضیلت.....
۴۶۹	د لوږې فائدي او د موروالی تاوانونه (آفتونه).....
۴۷۳	د کم خوراک، او د خوراک د وخت په باره کې د مرید ادبونه.....
۴۷۶	د لوږې د ریاضت رازونه او پدې کې د پیر او مرید د مختلفو احکامو ذکر
۴۷۷	د شهوتونو د پرېښوولو نقصانونه.....
۴۷۸	د فرج د شهوت د آفتونو په باره کې.....
۴۸۰	د شهوت څخه د مخالفت کوونکي ثواب.....

۳۸۱.....	د نظر بازی (بد نظری) مصیبتونه او د حرام نظر بیان
۳۸۵.....	د خاموشی ثواب
۳۹۸.....	فصل: درواغ ولي حرام سوي دي
۵۰۲.....	فصل (د غیبت معنی)
۵۰۲.....	فصل: د غیبت صرف تر ژبي پوري ځانگړی نه دی
۵۰۳.....	فصل: غیبت په زړه سره هم حرام دی
۵۰۳.....	فصل (د غیبت علاج)
۵۰۷.....	هغه عذرونه چي د هغو په وجه غیبت کول مباح (روا) دی
۵۰۹.....	د غیبت کفار
۵۱۴.....	غلوروم اصل: غصه، حسد، کینه او د دې علاج
۵۱۵.....	د ذوالکفل قصه
۵۱۵.....	روایتونه
۵۱۵.....	حسد (ضد) او د دې آفتونو په باره کي
۵۱۷.....	د حسد حقیقت
۵۱۸.....	د حسد علاج
۵۲۲.....	د دنیا د محبت علاج او د دې وضاحت چي د دنیا محبت د گناهونو بیخ (جره) ده
۵۲۳.....	د دنیا مذمت په احادیثو کي
۵۲۳.....	د دنیا په اړه یو عجیبه روایت
۵۲۵.....	د بزرگانو آثار او اقوال
۵۲۷.....	د مذمومې دنیا حقیقت
۵۲۹.....	د اویس قرني یو عجیبه قصه
۵۳۱.....	شپږم اصل: د مال د محبت (مینی) علاج
۵۳۱.....	او د بخل او حرص آفتونه او د سخاوت مدح او ستاینه
۵۳۲.....	د مال د محبت بدوالی
۵۳۶.....	د مال د فائدو او نقصانونو تفصیل
۵۳۹.....	د مال آفتونه
۵۴۱.....	د طمع او حرص نقصانونه او د قناعت برکتونه
۵۴۲.....	د لالچ په اړه یوه قصه
۵۴۳.....	د حرص او طمع علاج
۵۴۶.....	د سخاوت فضیلتونه اجر، او ثواب
۵۴۹.....	د بخل مذمت
۵۵۰.....	د ایشار (یعني بل تر خپل ځان مخکي کولو او خوښولو) ثواب
۵۵۲.....	سخي شوک او بغیل شوک دی؟

- ۵۵۲ د بخل علاج څنگه کېدای شي؟
- ۵۵۵ د مال او دولت د زهرو علاج
- ۵۵۸ اووم اصل، د مرتبې او د حشمت (د بديې) محبت، آفتونه او علاج یې
- ۵۵۹ د بزرگانو اقوال
- ۵۶۰ د مرتبې حقیقت او پېژندنه
- ۵۶۲ د مرتبې سره د محبت علاج
- ۵۶۵ د خلکو څخه د خپل تعریف (صفت) اوړیدلو شوق او د شکایت بد گټلو علاج
- ۵۶۹ په مدح او ذم کې د خلکو د درجو تفاوت
- ۵۷۱ اتم اصل، په عبادتونو کې د ریاکاری علاج
- ۵۷۳ د گناه پټي ساتلو اجازت
- ۵۷۴ د ریاء د بېرې څخه په کوم ځای کې د عبادت پرېښودل جائز دي؟
- ۵۷۹ نهم اصل، د تکبر او ځان غټ گټلو علاج
- ۵۸۰ د تواضع فضیلت
- ۵۸۱ د عاجزۍ په باره کې اقوال او آثار
- ۵۸۲ د تکبر حقیقت او خرابي
- ۵۸۴ د تکبر درجې
- ۵۸۵ د تکبر اسباب او علاج یې
- ۵۹۲ د تکبر علاج
- ۶۰۰ عجب او د دې آفتونه
- ۶۰۱ د عجب او ناز حقیقت او پېژندنه
- ۶۰۲ د عجب او ځان خوښوني علاج
- ۶۰۷ لسم اصل، د غفلت، گمراهۍ او غرور علاج
- ۶۰۹ د غفلت او ناپوهۍ علاج
- ۶۱۱ د گمراهۍ حقیقت او علاج
- ۶۱۱ د آخرت څخه انکار او د هغه علاج
- ۶۱۵ مغروره خلک د دوی درجې او د دوی علاج
- ۶۲۳ څلورم رکن، منجیات
- ۶۲۴ د توبې فضیلت او ثواب
- ۶۲۵ د توبې حقیقت او پېژندنه
- ۶۲۶ د دې خبرې څرگندتیا چې توبه په هر وخت کې پر هر چا واجبه ده
- ۶۲۹ د توبې د قبلېدلو بیان
- ۶۳۱ صغیره او کبیره گناهونه (او د کبیره گناهونو شمېر)
- ۶۳۲ صغیره گناهونه په کوم سبب سره کبیره گناهونه جوړېږي؟

۱۳۵	د رښتوني او صحتي توبې شرطونه او علامې (نښې).....
۱۳۷	پر توبه پاندي همېشه والی.....
۱۳۹	د توبې نه کولو اسباب او د هغو علاج.....
۱۴۰	فصل، له یو سری د ټولو گناهونو څخه توبه ونه کړي بلکې فقط د یوې گناه څخه توبه وکړي.....
۱۴۱	د ویم اصل، د صبر او شکر په بیان کې.....
۱۴۲	د صبر حقیقت او پیژندنه.....
۱۴۳	صبر ته نیم ایمان او روژې ته نیم صبر ولې ویل سوي دي؟.....
۱۴۵	د صبر په هر حال کې ضرورت سته.....
۱۴۷	د صبر یوه عجیبه قصه.....
۱۴۸	د صبر علاج.....
۱۵۰	د شکر فضیلت او حقیقت.....
۱۵۱	د شکر حقیقت او پیژندنه.....
۱۵۳	د کفران نعمت (یعنې د نعمت د ناشکری) څخه څه مراد دی؟.....
۱۵۸	د زخیرو اندوږزی (د غصو، اوریشو او نورو زخیرو کولو) مسانعت.....
۱۶۰	د نعمت اصل حقیقت څه دی؟ او د نعمت پیژندنه.....
۱۶۲	د نعمت قسمونه او درجې.....
۱۶۷	په شکر گزاری کې تقصیر کول.....
۱۶۹	د ویم اصل، د خوف (د الله ﷻ څخه د.....
۱۶۹	د رجا (امید) فضیلت.....
۱۷۰	د رجا حقیقت او پیژندنه.....
۱۷۲	د رجا حاصلولو علاج او طریقه.....
۱۷۶	یو عجیبه روایت.....
۱۷۷	د خوف فضیلت، او د دې حقیقت او ډولونه یې.....
۱۷۹	آثار او اقوال.....
۱۸۰	د خوف حقیقت او پیژندنه.....
۱۸۱	د خوف مختلفې درجې.....
۱۸۲	د خوف د اقسامو حال.....
۱۸۳	د بد انجام (بدې خاتمې) په باره کې.....
۱۸۵	فصل د آخرې خاتمې په اړه او د دې اسباب.....
۱۸۶	د خوف حاصلولو تدبیر او طریقه.....
۱۸۸	د پیغمبرانو او فرشتو قصې.....
۱۸۹	د صحابه کرامو ﷺ او د تېرو بزرگانو قصې.....
۱۹۱	فصل، په خوف او رجا کې کوم یو افضل دی؟.....
۱۹۲	غلوروم اصل، د فقر او زهد په باره کې.....
۱۹۲	د فقر او زهد (بزرگي) حقیقت او پیژندنه.....
۱۹۳	د فقر فضیلت.....

۶۹۵	د قانع فقیر فضیلت.....
۶۹۶	د درویش او قبیرو اډیونه.....
۶۹۷	دهدیو (سوغات) او نذرانه اخېستو لو اډیونه.....
۷۰۰	د زهد حقیقت.....
۷۰۳	د زهد فضیلت.....
۷۰۵	د زهد د درجو بیان.....
۷۰۷	زاهدانو (یزوگانو) ته پر کومو شیانو قانع کېدل پکار دي (پر مهم بحث).....
۷۱۲	پنځم اصل، د صدق او اخلاص په باره کې.....
۷۱۲	اول باب: د نیت په باره کې.....
۷۱۴	د نیت حقیقت او پېژندنه.....
۷۱۵	کومې نفسیاتي وسوسې معاف دي او کومې نه دي؟.....
۷۱۹	څنګه عملونه کوم چې د نیت په وجه سره بدلېږي.....
۷۲۲	نیت پخپل اختیار کې نه وي.....
۷۲۴	دویم باب: د مُخلص نیت د فضیلت او حقیقت درجې.....
۷۲۶	د اخلاص حقیقت او پېژندنه.....
۷۲۸	درېم باب: د صدق (رښتیا) په باره کې (او صدیق چاته ویل کېږي).....
۷۳۱	شپږم اصل، د محاسبې او مراقبې په باره کې.....
۷۳۲	مشارطه.....
۷۳۳	مراقبه.....
۷۳۵	یوه مشهوره قصه.....
۷۳۵	معاقبه.....
۷۳۵	د معاقبې اړوند روایتونه او قصې.....
۷۳۷	مجاهده.....
۷۳۸	د یو څو مجاهد، کوونکو قصې.....
۷۳۹	معاقبه.....
۷۴۲	اووم اصل، د تفکر په باره کې.....
۷۴۳	د تفکر فضیلت.....
۷۴۴	د تفکر حقیقت او پېژندنه.....
۷۴۵	تفکر ولي کول پکار دي؟.....
۷۴۵	د فکر میدانونه.....
۷۵۵	اتم اصل، د توکل په باره کې.....
۷۵۵	د توکل فضیلت.....
۷۵۶	د توکل په باره کې روایتونه.....
۷۵۷	د توحید حقیقت چې د توکل بنیاد پر دې قائم دی.....
۷۶۰	دویم ایسان چې د توکل بنیاد پر قائم وي.....
۷۶۱	د توکل د حقیقت بیان (په زړه پورې بحث).....

۷۶۴	د توکل درجی
۷۶۵	د توکل د معلونو په باره کې
۷۶۰	د توکل دا حالت څنگه حاصلېدای شي؟
۷۶۱	قصې د رزق په باره
۷۶۲	د عیالداره خلکو د توکل په باره کې
۷۶۶	د مال غلا کېدلو په صورت کې د توکل آداب
۷۸۲	فصل: د داغ په باره کې
۷۸۳	فصل: د مرض پټ ساتلو په باره کې
۷۸۵	نهم اصل: د محبت شوق او رضا په باره کې
۷۸۶	د الله ﷻ د دوستی فضیلت
۷۸۷	د دوستی حقیقت او پیژندنه
۷۸۹	د دوستی او محبت د اسبابو په باره کې
۷۹۱	د حسن او جمال حقیقت
۷۹۲	د دوستی لائق صرف د الله ﷻ ذات دی
۷۹۵	کوم لذت او خوند چې د الله ﷻ په دیدار کې دی هغه په یو بل شئ کې نسته!
۸۰۱	معرفت الهی د سترگو څخه ولې پټ دی؟
۸۰۳	د الله ﷻ سره محبت څنگه پیدا کېږي؟
۸۰۷	د محبت نښې او علامې
۸۰۹	د الله ﷻ سره د شوق په باره کې
۸۱۱	د رضا حقیقت او فضیلت
۸۱۳	د رضا حقیقت او پیژندنه
۸۱۵	لسم اصل: د مرګ یاد ساتلو په باره کې
۸۱۷	د مرګ یادونه پر زړه څه ډول اثر کوي؟
۸۱۹	د امید لټولو فضیلت
۸۲۰	د امید او ډولو سیبونه
۸۲۱	د اوږده امید علاج
۸۲۲	د اوږده امید درجې
۸۲۳	د روح وتولو (غفلت) سختی (یعنې د مرګ سختی)
۸۲۵	د روح وتولو هیڅ تونه
۸۲۷	د بنده سره د قیر خیري
۸۲۸	د شکر نکیر سوال
۸۳۲	د خوب په ذریعه د مړو څخه معلوم سوي حالات

د زړه خبره

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَىٰ جَلِيهِ بَعْدَ عَلَيْهِ وَ عَلَىٰ عَفْوِهِ بَعْدَ قُدْرَتِهِ، اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَعُوْذُ بِكَ اَنْ اَقُوْلَ زُورًا وَّ اَعْشٰی لُجُورًا، وَ صَلَّی اللّٰهُ عَلٰی سَيِّدِنَا وَ نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ وَ عَلَیْآلِهِ وَ اَصْحَابِهِ وَ سَلَّمَ تَسْلِيْمًا كَثِيْرًا.

درو لوستونکوا زې هیلې او سلامونه! ستاسو په لاس کې کتاب (کهیای سعادت) د امام غزالي رحمه الله د کتابونو څخه یو عجیب او زړه‌پوری او یو نامتو کتاب دی چې د دې د هر مضمون، هر عنوان او هرې جملې څخه د هدایت او حقیقي سعادت حرکت په ډاگه ځلېږي، او بڼې آدم ته حقیقي نه‌کېڅښي او باطني حُسن او د ایمان داتمی ښکلا ورڅښي، او د دې په پوره مطالعه سره انشام‌الله بنده ته د دین د لارې د رښتوني سعادت او د هر اړخیز معلومات اگاهی تر لاسه کېږي بالاخره همدغه په دنیا او آخرت کې انسان سرفرازه کوي.

دا کتاب په اصل کې د "احیاء العلوم" څخه منتخب سوی دی او د عوامو د پاره امام غزالي رحمه الله لیکلی دي نو ځکه د کتاب په پېل کې وایي: "موږ دا کتاب د عمومي فایده‌ي د پاره لیکلی دي او د مغفلو گرانو عبارتونو او پاریکو معناگانو او ستونزمنو الفاظو څخه مو ډډه کړې ده"، او احیاء العلوم هغه کتاب دی چې بعضي علماؤ د هغه په اړه لیکلي دي: "که چیرې اسلامي علوم نیستي سول، نو د احیاء العلوم څخه د ټولو را ایستل ممکن دي" او دا خبره د کهیاء سعادت په اړه هم ویل کېدای سي، او پوهانو خلکو کهیاء سعادت ته "دایرة المعارف اسلامي و عرفاني" یعنې د عرفاني او اسلامي معارفو انسایکلوپېډیا ویلي دي. همدا وجه ده چې د نړۍ په مشهورو ژبو لکه: عربي، انگریزي، ترکي، ایټالوي، هندي، بنگالي، مالي او اردو کې څوځله ژباړل سوی دي، او په پښتو کې هم یو ځل په پېښوري پښتو ژباړل سوی دي. خو دا معلومه خبره ده چې زموږ د سیمې د پښتنو د پاره دا پښتو زیاته مشکله ده او پوره استفاده نه سي ځینې کولای، او له دې سره سره د نوموړي ژباړل سوي کتاب کتابت او چاپ هم خورا مغشوش وو، چې په هغه سره یې فهم نور هم ستونزمن وو، نو هم له دې وجهي موږ د ډېر زیار او خولو توپولو څخه وروسته تر یوه حده کوښښ او زحمت وایستی چې په روانه، معیاري او خوږه پښتو یې ترجمه کړو چې ټول پښتانه وروڼه گټه ځینې تر لاسه کړي، او په فایده یې ځان او باطن ښایسته کړي. او په پای کې زما د هر مسلمان څخه دا خواست دی چې په دې د فتنو په دور کې لږ تر لږه خو یو وار ضرور دا کتاب وگوري چې په دې سره به د دیني معلوماتو سره سره د زړه پوره تسلي او ډاډ هم تر لاسه کړي، نور نه غواړو چې ستاسو او دکتاب تر منځ خنډ سو، دا بې هم تاسي او ستاسي کتاب.

حبیب الرحمن "مدني"

د پېل خبرې او مناجات

د اسمان دستور، او د یاران دې شمېره شاخکو، د درختو د پانو، د بیابان دې شمېره شگړو ډبرو، او د
 محکمې او اسمان دې شمېره فراتو برابر د ثناء او صفت لائق خو هغه سپېڅلې ذات دی چې توحید د
 هغه یو ځانګړی صفت، او لویې، برترې د هغه خاص وصف دی، او د دې سره سره هیڅ یو مخلوق د
 ده د کمال او جلال د لامتناهي ځانونو څخه خبر نه دی، او د هغه څخه ما سوا هیڅا ته دا ګنجایش
 نسته چې د هغه و معرفت ته درسېلو د هوی وکړي، بلکې دده د معرفت څخه د عاجزه کېدلو اقرار د
 الله ﷻ د دوستانو لور مقام دی، او د پیغمبرانو او ملایکو د پاره دده د ثناء او صفت د حق د اداء کولو
 آخرې درجه دا ده چې د دې څخه د قاصره کېدلو او عاجزه کېدلو اقرار وکړي، د عاقلانو د عقل انتها دا
 ده چې دده د جلال یو لړ اتلازه دوی په حیرانتیا کې غرق کړي، او د مریدانو د حق اود سالکونو د لارې
 د سلوک انتها فقط دا کېلای شي چې د جمال حضورې په طلب کې هک بک او لالهانده پاته
 سي، (بیا هم سره د دې عاجزې څخه د وصف) دده د معرفت څخه د خبردارۍ په سلسله کې نالیده
 او مایوسه کېدل به کاري او سستی ده، او هملارنګه دده په معرفت کې د کمال حاصلولو د هوی کول
 هم د ذهن کمزوري ده، ځکه چې دده د جلال په لیدلو سره د هرې سترګې کر پېلو (عاجزه کېدلو) ته
 د دې نصیبه ویل کیږي، بیا هم دده د عجیب او ښکارنګ کارونو او صفتونو څخه د خبردارۍ او
 معرفت د پاره غور او فکر کول لږین او ضروري دی چې دا پخپل ځای د لوړو عقولونو او پوهو د پاره په
 منزله دنڅوړ دی، داسې خو هیڅ سړی هم نسي کېلای چې دده د لوی ذات په اړه د دې معلومات کولو
 کوشش وکړي چې هغه څنګه دي او څه دي؟ لېکن د یو انسان زړه داسې هم نه دي پکار چې د یوې
 لحظې د پاره دده د صفاتو او عجایباتو څخه غافل او به خبر پاته سي، او دا سوچ هم نه وکړي چې
 پخپله د دې سړي خپله هستي څه ده؟ او د کوم ذات په برکت سره دده وجود ولاړ او قائم دي؟ او کوم
 ذات دی پیداکړی دی؟ چې په قدر د ضرورت خو دومره وپېژني چې دا هر څه چې دي د هغه د قدرت
 نښې دي، هر طرف ته د هغه د لویې (غټوالي) انوار او نښې ښکاره دي، او د دې قدرت په کارنامه کې
 چې څه عجائب او خرائب دي د هغه د حکمت په وجه دي، او د هغه جمال رڼا په هر شئ کې ښکاره
 ده. هر شئ چې دی د هغه د طرف څخه دی او د هغه په برکت سره قائم دی، بلکې هر څه هغه پخپله
 دی او د هغه څخه ما سوا د یو شئ هستي یا حقیقت د سره سته نه، او د هر شئ وجود د هغه د هستی د

نور محض یو عکس دی.

او درود پر حضرت مُحَمَّد مصطفی ﷺ باندې کوم چي د ټولو پیغمرانو سرور او د ټولو مؤمنانو لار ښوونکی او د الله د رازونو امین او د الله ﷻ مقرب او محبوب دی کوم ته چي الله لوړ مقام ورکړی دی، او د ده په ټولو صحابه کرامو او اهل بیتو چي د دوی څخه هر یو د ائمت امام او د لاري د شریعت ښوونکي دی.

وروسته تر شهادت او درود په یاد لره! چي انسان د لویي او غفلستي، زیار او کوشش د پلوه نه دي پیدا کړي سوی بلکي د ده کار او دغه ولوی ډېر غټه او د ده مرتبه او قدر ډېر زیات دی، ځکه که هر شومره دا انسان ازلي نه دی بیا هم ابدي ځمکنا دی، او که څه هم د ده جسم ځاكي دي لېکن د روح حقیقت یې رتلي او ډېر عزتمند دی، او د ده په خمیر او فطرت کي که څه هم د څارویانو درندگتو، مرغزو او شیطانونو گډون او اختلاط موجود دی، لېکن کله چي دی د مجاهدې، مراقبې او ریاضت په برکت څخه د دې گنده او پلټو شیتو څخه ځان وژغوري، او دا اختلاطونه د ځان څخه لیري کړي نو پاک او صفا سي او د دربار الهي او قرب خدواتلدي لائق سي، نو د ذلت د څار څخه وروغی د ثواب تر لوروالی او اهلې ترین مقام ته ورسېږي، او هر کښته او پورته د ده د پلوه یو شان سي او د ده په تصرف او اختیار کي راسي، او که د ځنلورو، درندگتو او شیطانونو په شیر د خواهاشتو او غصې په دام کي گیر سي نو گواکي دی د ذلالت څار ته ولوړلې، لېکن کله چي دی د خواهاشتو او غصې څخه نجات حاصل کړي نو د ملایکو درجې ته ورسېږي، او په اهلې حلیمین کي یې ځان ته مقام حاصل کړي، مقصدا دا چي خواهاشت او غصه دواړه د ده په لاس کي قید سوه او دی یې بدشاه سو. بیا چي که ده ته د باچلې درجه حاصله سوه نو دی د الله ﷻ د بندگی او عبادت لائق سو او د بندگی قابلیت د ملائکو صفت دی او په دې سره بنده د کمال مرتبې ته رسي.

کله چي د الله ﷻ د جمال د محبت مزه (خوند) بنده ته نصیب سي نو د ده دینلار څخه یو څوکړی صبر پلای نسي، د هغه د نه ختمېدونکي جمال دینلار د ده جنت سي، او د انسان د سترگو، نس، او شرمگه د خواهاشتو په حصه کي چي کوم جنت دی هغه ده په نزد محض، هېڅ او بې قدره سي. څنگه چي انسان پیدایشي ناقص او کوتاه دی، نو د کمال درجې ته ده رسېدل بغیر د علاج، زیار او مشقت څخه ممکن نه دي، لکه څنگه چي هغه کیمیا کومه چي د اوسپني او ژړو څخه جوړه وي پېژندل یې د هر چا په وس او طاقت کي نه دي، دغه رنگه په کومه کیمیا سره چي بنده د حیواناتو د گنده گۍ د درجې څخه د فرشتو پاکوالي ته رسيږي، د هغې پېژندل هم د هر یو په وس او توان کي نه

دي، دې صفایي او پاکوالي په برکت انسان ته د همیشه او ناپایه سعادت نصیب کیږي.

د کتاب د نوم وجه (وجه تسمیه)

د دې کتاب لیکل هم په دې سبب سره دي چې د هغې کهیماء د اجزایو تشریح او تفصیل بیان سي کوم چې په حقیقي معنی سره کهیماء د نیکبختی (سعادت) ده او په دې وجه موږ د دې نوم "کهیماء سعادت" کېښوی، چې دا نوم د دې د پاره زیات برابر دي، په ژړو (مسو) او سرو زرو کې د دې څخه ما سوا هیڅ فرق نسته چې د سرو زرو رنگ ژر وي او په قیمت کې گران وي لیکن د دې څخه د دنیوي دولت څخه علاوه نور هیڅ فائده نسته، او دنیا خو فاني ده نو بیا د دې نعمت او دولت څه حیثیت سو؟ لېکن د څنورو او ملایکو په حالاتو او صفاتو کې خو بهې اقبالزي فرق سته تر دې چې د ځمکې او اسمان څخه هم زیات، او انسان د زیات کینه مقام څخه وډېر لوړ مقام ته رسول د دې کهیماء ثمره ده کومې ته چې موږ د همیشه سعادت ویلی دي، هغه سعادت د کوم وخت چې هیڅکله نه ختمیږي، او د کوم څخه چې د حاصل سوو ډول ډول نعمتونو هیڅ انتها نسته، او بیا د دې د صفایي او پاکوالی دا حال دي چې گندگي او خړوالی پر دې بیخي نسي راتلای، نو د کهیماء نوم د دې کهیماء د سعادت سره ډېر ښه ښکاري، او د دې څخه ما سوا بل شی د پاره د دې استعمال د شرم او تنگ باعث دي.

د ځان پېژندنه

پوه سه! لکه څنگه چې د کهیماء پیدا کول د هرې سپینسري په خوټه کې ناممکنه دي، بلکې د ځمکو خلکو او باچاهانو په خزانو کې یې لټون کېلای سي، دغه ډول د تلپاتې سعادت کهیماء هم هر ځلی نسي پیدا کېلای بلکې صرف او صرف د الله د خزانې څخه په لاس کې راتلای سي او الهي خزانه په اسمان کې د ملائکو او په ځمکه کې د پیغمبرانو زړه وي، نو کوم سړی چې دغه خزانه (یعني کهیماء سعادت) د نبي ﷺ ذات څخه ما سوا په بل شی کې تلاش کوي هغه به لاري سوی دي او آخر دا چې دوکه او فريب به وځوري، د شک او گمان څخه ملسو به نور هیڅ شی وړ ته حاصل نسي او د قیامت په ورځ به تش لاس او رسوا سي، او ده کم اصلوالی (کوټه والی) به ښکاره سي او ټول کبر، غرور به یې د ځلورو سره ځلوري سي او د هر طرف څخه به دا آواز ده په څوپونو کې پرېوزي! فَكْشَفْنَا عَنْكَ

عِطَاكَ لَبَسْرَكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ ۝ وېاره ۝: ستاد غفلت پرده اوس ليري كړل سوه (نونن خي) ستا نظر ډېر تېز دی.

او الله ﷻ د ډېر غټو نعمتونو څخه يو نعمت دا دی چې هغه يو لك څلور شت زړه پېغمبران عليهم السلام دنيا ته راولېږل چې هغوی دا د کیمیا په نسخه مخلوق ته وښيي او په دې يې پوه کړي چې د زړه ملغلره په رياضت او مجاهده کې څنگه لگول پکار دي، او د بدو او نا کاره (خرابو) اخلاقو څخه يې څنگه خوندي ساتل پکار دي او د نېکو او ښو صفتونو د حاصلولو لار ورته وښيي. الله ﷻ چې څنگه خپله پاکي او لویي بيان کړې ده، دغه ډول يې دخپل صفت هم ستاينه کړې ده چې ده ﷻ دنيا ته پېغمبران راولېږل پر مخلوق يې عظيم احسان وکړی لکه څنگه چې الله ﷻ فرمايي:

يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لَكَ الْقُدُّوسُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝ هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَقُولُوا عَلَيْنِمْ ءَايَاتِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَعَلَّمَهُمْ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ كَانُوا قُرْآنَ

مِنْ قَبْلُ لَيْلَى صَلَّيْكَ مُرْسِلًا ۝ (الجمعه). وېاره ۝: الله تعالى پاکي بياتوي ټول شيان کوم چې په اسمانونو او ځمکو کې دي، چې هغه پاچه دی د عيسونو څخه پاک دی غلب ذات دی د حکمت والا دی. هغه دی چا چې (د هريو) په امياتو کې د دوی څخه يو پېغمبر راولېږلو کوم چې دوی ته د هغه آيتونه او دوی او د باطلو عقيدو څخه يې پاکوي او دوی ته کتاب او د پوهې خبرې ښيي، او که څه هم دا خلک د دوی د راولېږلو څخه مخکې په ښکاره گمراهي کې وو.

د يُزَكِّيهِمْ څخه مراد دا دی چې انسان د دوی د نا کاره (خراب) کالونو او صفتونو څخه محفوظ وساتل سي کوم چې د ځنورو او حيواناتو سره خاص دي او د يُزَكِّيهِمْ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ معنی دا ده چې د ملائکو صفتونه د انسانو لباس جوړ کړي سي او په دې لباس سره نايسته کړی سي، او مقصد د دې کیمیا دا دی چې د هري داسې خبرې څخه ځان وساتل سي کومه چې د نه کولو وي، او د هر داسې صفت څخه ځان وژغوري کوم چې زيان رسونکی وي، يعنې د بدی او کرامت جامې وکلېي او د صفتونو د کمال جامې واخوندي او ځان په نايسته کړی، او د ټولو څخه غټه کیمیا دا ده چې بنده دنيا څخه مخ واړوي او الله ﷻ و طرف ته متوجه سي، لکه چې نبی ﷺ ته الله ﷻ پخپله دې

ښوونه کړې ده، فرمایي: **وَأَذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبْتَغِلْ إِلَيْهِ تَتَّبِعَكَ** (۱) **لَمَزَلْ!** **وَبَارِهِ**، او دخپل رب نوم یاده، د ټولو شخه تعلق پرې کړه او دهغه طرف ته متوجه اوسه. او د تبتل معنی دا ده چې انسان د دنیا د ټولو شیانو شخه تعلق قطع کړي او خپل ځان په پوره توګه خدای پاک ته حواله کړي، نو ددې کیمیا د لاند بیان دي چې تفصیل یې به وروسته دی.

د کتاب د عنوانونو او ارکانو خوځندونه

دې کتاب څلور عنوانونه دي چې په هغه کې د څلور شیانو د پیژندګلوی بیان دی، او د کتاب څلور ارکان دي چې په هغه کې څلور معللې شملې دي، د هر رکن لس اصول دي. اول عنوان دا دی: چې خپل ځان وپېژنی!، دویم عنوان د الله د معرفت (پېژندلو) دی، دریم عنوان دا دی: چې د دنیا حقیقت وپېژنی!، څلورم عنوان دا دی: چې د آخرت د حقیقت شخه خبر ولری حاصله کړی!، او ددې څلورو عنوانو پیژندل په حقیقت کې د اسلام (مسلمتې) د پیژندلو عنوان دی (یعنې دې ته د اسلام عنوان ویل پکار دي) دغه ډول د معللې د مسلمتې څلور ارکان دي د کومو شخه چې د دوی تعلق د ظاهر سره دی او د دوی د باطن سره دی، او هغه دوه کوم چې د ظاهر سره متعلق دي په دوی کې د اول رکن شخه مراد د الله تعالی احکام پر ځای کول دي چې دې ته عبادات وایي، او د دویم شخه مراد خپل حرکتونه او سکنت او معیشت په نظر کې درلودل دي چې دې ته معاملات وایي، او د باطن سره د تعلق لرونکو دوی ارکانو شخه د اول رکن مطلب دا دی چې زړه د نا کاره (خراب) اخلاقو شخه بالکل پاک صاف کړي لکه: غصه، بغل، حسد، تکبر، ریا کاري (ځان ښوونه) او داسې نور چې دا ټول هغه اخلاق دي کوم چې هلاکوونکي دي او د دین د لارې شخه به لاري کوونکي دي، او د دویم رکن د زړه په غوره اخلاقو سره د ښایسته کولو متعلق دی، مثلاً: صبر، شکر، محبت، امید، توکل او داسې نور چې دا ټول نجات وړ کوونکي دي.

اول رکن: پر عباداتو مشتمل دی، ددې لس اصله دي: (۱) اصل د اهل سنت والجماعت په باره کې دي (۲) د علم د طلب په بیان کې دی (۳) د طهارت او پاکۍ اړوند دی (۴) لمونځ (۵) زکات (۶) روژه (۷) حج (۸) تلاوت قرآن (۹) ذکرونه او دعاګانې (۱۰) د وظائفو د ترتیب بیان. **دویم رکن:** د معاملاتو په بیان بلندي مشتمل دی او ددې هم لس اصله دي: (۱) اصل د خوځلوک

ادبونه (۲) دنکاح ادبونه (۳) د کسب معاش او تجارت ادبونه (۴) د حلالو طلب (۵) د صحبت ادبونه (۶) د گونښه نشینې ادبونه (۷) د سفر آداب (۸) د سیاح او زهد ادبونه (۹) د امر بالمعروف او نهی عن المنکر ادبونه (۱۰) د حکمرانۍ (واکمنۍ) او درعیت پالنې د آدابو متعلق دی.

فروع و گڼ: د دین د لارې څخه د گمراه کونکو شیانو څخه د ځان ساتلو په باره کې دی، او د دې هم لس اصله دي: (۱) د نفس ریاضت (۲) د نس او عورت د شهوت علاج (درملنه) (۳) د ژبې د افتونو علاج (۴) د غصې، بغض (کینه) حسد او نورو مرضونو علاج (۵) د دنیا د محبت علاج (۶) د مال د محبت علاج (۷) د مرتبې او بېلېې د خوښولو علاج (۸) په هېله تونو کې د ریا او منافقت علاج (۹) د تکبر او لویې علاج (۱۰) د ځان ښوولو او خلقت علاج.

مخلووم و گڼ: د نجات ورکونکو شیانو په بیان کې دی، د دې هم لس اصلونه دي (۱) په توبه کولو او د ظلمونو څخه د خلاصون په پېدا کېدو کې (۲) په صبر او شکر کې (۳) په پیره او امید کې (۴) په فقرې او زهد کې (۵) د نیت خلوص او صدق (۶) محاسبه او مراقبه (۷) تفکر (۸) توکل او توحید (۹) محبت او شوق الهی (۱۰) د مرگ او د آخرت د حالاتو په یاد ساتلو کې دی.

نونا فهرست دی د هغو لوقو او اصولو کوم چې په دې کتاب "کیمیای سعادت" کې مذکور دي، چې په دې کې به د دې څلورو هنوتو او د دې سره اړوند د څلویښتو اصولو شرح د فارسي ویونکو حضراتو د پلوه بیان کړو. (امام غزالي رحمه الله علیه) دا کتاب په اصل کې په فارسي لیکلی دی د فارسي خوان حضراتو د پلوه، لکه څنګه چې مخکې تېر سو، او قلم به په قلمو کې ساتو چې د گرانو، ستونزمنو افغانانو لویو تکړه ییلي څخه کار وانه اخلو چې هوم په آسانی سره په پوه سي، ځکه کوم خلګ چې د تحقیق او پلویکیو سره مینه لري هغوی ته پکار دي چې د کیمیای سعادت پر ځای هغوی زموږ هریي کتابونه مثلاً احياء علوم الدین، جواهر القرآن او نورو کتابونو ته رجوع وکړي چې هغه پر دې موضوع په هریي ژبه کې لیکل سوي دي، په دې کتاب کې خو مقصود د دغو معنی وو په فارسي ژبه کې ییقول دي ځکه چې په ځانګړې توګه موږ ته د دې درخواست سوي دي. الله جل و علا دوی د دوی نیتونه پاک او صاف کړي او د تکلف د ګندګۍ څخه دې وساتي او دخپل رحمت امیلوره دې کړی او د صحیح لارې دروازه دې راته خلاصې کړي او د دې توفیق دي را کړي چې شه موږ پر ژبه ییقولو په دې عمل هم کار ګر سو ځکه چې بې عمله وينا بالکل عبث او بې کاره ده یعنې په ژبه ویل او عمل نه په کول د آخرت وېال پر سر اخیستل دي د کوم څخه چې موږ د الله جل و علا پناه ځو.

اول عنوان : د خپل خان پېژندنه

پوهه ا چې د الله جل جلاله د پېژندلو چلبي (کيلبي) دا ده چې انسان خپل نفس وپېژني په دې وجه ويل
سوی دي : مَنْ عَرَفَ لِنَفْسِهِ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ چا چې خان وپېژندی هغه خپل رب وپېژندی، او په دې
وجه الله جل جلاله فرمايلي دي : سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعَالَمِينَ اَلَا فَاِنَّ لِيْ اَنْفُسِيْهُمْ حَتَّى يَتَّبِعَنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَكِيْمُ احم
جده، ۱۵۲. ژباړه : زه ښه ځلگو ته ښو چې د حق حقيقت پر دوی ښکاره سي :

اې ملگري ! ستا شخصه لمسوا په دنيا کي يوشم داسي نسته چې تاته ستا ترفات نژدې دي
(يعني تاته ډېر نژدې صرف ستا قوت دی) نو که ته خپل خان ونه پېژني نو بل به څنگه وپېژني ؟ او که
ته وايې چې زه خو خپل خان پېژنم نو ستا داوينا غلطه ده ځکه چې داسي پېژندل د حق د پېژندلو
چلبي (کيلبي) نه ده، دغسې خو حيوانات هم خپل حقونه پېژني، پېژندل خو صرف دانه دي چې په
ښکاره پېژندل چې دا زما لاسونه او دا پښې دي دا غوښه او هلو کي دي، او د باطن په بلره کښې صرف
دا پېژندل چې لوس زه پيې سوی يم يو غه وخوره يا غصه سوی يم نو جنگ او کره، شهوت غلبه سي
نو نکاح وکړه (دې ته د خان پېژندل نه ويل کيږي) دا ټولي خبرې خو په حيواناتو کي هم ستا په ډول
پيدا کيږي، (نو ته د حيواناتو شخصه په څه شې بهتره يې ؟) په اصل کي تاته دا پېژندل پکړو دي چې
ته څه شې يې، د کوم ځای شخصه راځلی يې ؟ او کوم ځای ته به ځي ؟ او د څه کلو د پاره راځلی يې او
ته يې د څه د پاره پيدا کړی يې ؟ ستا نېک بختي (سعادت) په کوم شې کي ده او څه شې ده ؟ او ستا
بدبختی څه ده او په کوم شې کي ده ؟ او دا کوم صفتونه او عادتونه چې په تا کي جمع سوی دي چې
ځيني د حيواناتو، درندگاتو دي او ځيني شيطاني او جاني دي او ځيني ملکوتي (دملاککو) دي، نو
لو غور او فکر وکړه چې په دغو کي کوم صفتونه په تا کي سته، او ته دې ټولو شخصه خوړيو يې او څه
يې ؟ ستا حقيقت په دغو کي چا ته ډېر نژدې دي، او کوم کوم صفتونه دي چې د هغو حيثيت ستا په
باطن کي نولوله، پردی، او عارضي دی، ځکه چې ته تر څو دا حقيقتونه ونه پېژني نو د خپل سعادت
(نېک بختي) طلبگار او تلاشوونکی نسې کېدلای، ځکه چې په دوی کي د هريوه خوراک جلا جلا
دی او سعادت يې هم جلا جلا دی، د حيواناتو خوراک او سعادت دا دی چې وخورې، بيله سي او
جماع وکړي، که ته هم داسي يې نو شپه او ورځ په دې زيار کي اوسه ! چې خپته دي وکه سي او
شهوت دي په آرام سي، د درندگاتو خوراک او سعادت په جنگېلو، وژلو او غصه او غضب کي دي، او

د شیطانو خوراک او سعادت د شر پورته کول مکروه او حېلې جوړول دي، که ته د دوی څخه يې نو د دوی په ډول کلرونه غوره کړه چې ستا خوشحالی، راحت او خوشبختي در ته حاصله سي. د ملائکو خوراک او سعادت دا دی چې د جمال الهي په دیندار کي مستغرق او ډوب وي د دوی د حیواناتو او درندگلو د صفاتو او عاداتو سره هېڅ تعلق نسته، ته هم که فرشته صفت يې نو کوشش کوه! چې د الله ﷻ ذات وپېژنې د جمال الهي مشاهد او دیندار وکړې، او خپل ځان د شهوت او غصې څخه خلاص کړې، او که تلاش کوي نو صرف دغه یوه ذات تلاش کوه چې تا ته دا هم معلومه سي چې په تا کي د حیواناتو او درندگلو صفتونو پيدا کوونکی څوک دی؟ او دا حقیقت در ته هم ښکاره سي چې پيدا کوونکی چې کوم دا صفتونه په تا کي پيدا کړي دي نو د دې د پاره چې دغه تا خپل قیلي (بنديوان) کړي او پر تا غلبه حاصله کړي پخپله فاتح جوړ سي؟ یا ځکه چې ته دوی خپل قیليان جوړ کړې او پر دوی غلبه راسې چې کوم دغه د آخرت سفر چې ستا په مخ کي دي دوی دراحت سلمان جوړ کړې يعني د خپل دغه ځينو قیليانو څخه خپل د سفر آس جوړ کړه، لود ځينو څخه لږه وسله جوړه کړه، او دا څو روحي چې ته په دې فاني دنیا کي تېروې په دې کي د خپلو دغه غلامانو څخه کار واخله، چې د خپل سعادت تخم د دوی په مرسته او کومک سره حاصل کړې او کله چې دا تخم د سعادت په لاس درسي نو تر پنبوې لاندې کړه او مویه يې خپل د سعادت د قرار ځای ته داخل ه، چې دغه هغه د قرلو ځای دی کوم ته چې د خواصو په ژبه کي "حضور حق" وايي، او هوام چې يې د جنت په نوم سره يادوي، دا ټولي خبري ستا د پوهېلو دي، ځکه چې تر اوسه پوري تا خپل ځان ډېر کم پېژندلی دي، او چا چې دا نه دي پېژندلي هغه د دين د لاري څخه پاته دي، او د دين د حقیقت څخه محرومه دي.

انسان د دوو آشیانو څخه جوړ دی

که ته خپل ځان پېژندل غواړې نو یاد لره! چې ستا پيدا بنسټ د دوو شیانو څخه سوی دي یو خوا دا ظاهري (جسم) ده چې جسم یا بدن ورته وايي او په ظاهري سترگو لیدل کیږي، او بل باطن دی چې نفس، زړه او روح ورته وايي او په ظاهري سترگو نه لیدل کیږي بلکې د باطن په سترگو سره لیدل کیږي، او ستا حقیقت د دغې باطني معنی پيدا کېدل دي، يعني د دې سره متعلق دی، او د دې څخه ما سوا چې څه هم دي د دې تابع، خدامان، او عسکر دي، موږ په راتلونکي بیان کي دا حقیقت د زړه په نوم سره يادوو، نو چې کله موږ د زړه خبره کوو نو یاد ساته! چې زموږ مراد په دې سره د ښه

حقیقت دي که شمه هم دې ته روح او نفس هم ويل کيږي، لېکن زموږ مراد د زړه څخه هغه ټکړه نه ده کومه چي په سينه کي چپه طرف ته پرته ده، د دغې هېڅ قدر او قيمت نسته چي دغه خو د حيواناتو او مرو په سينه کي هم وي، او د دغې په ظاهري سترگو سره ليدل هم عین ممکنه دي، او هر هغه شی چي په ظاهري سترگو سره ليدل کيږي د هغه تعلق د دې عالم سره دی کوم ته چي ظاهري دنيا (عالم شهادت) ويل کيږي، لېکن د زړه د حقیقت تعلق د دې عالم شهادت سره نه دی دده را تلل دې دنيا ته خو د اجنبي او مسافر په شان دي، او دغه د غوښي ظاهري ټکړه خو دده د آس او آکې حیثیت لري او د جسم ټول اندامونه دده عسکر (لښکر) دي او دی د دې ټولو باچاه (حکمران) دی، او معرفت الهي او جمال الهي دده ځانگړی صفت دي، که د هېلت تکلیف دی نو دده دپاره که د الله تعالی خطاب دی نو ده ته دی او د ثواب او عذاب تعلق هم دده سره دي، نیک بختی او بل بختی دده سره متعلق دي، او په دې ټولو خبرو کي بدن دده تابع دی، د دې حقیقت او صفتونو پېژندل د الله د پېژندلو چاپي (کيلي) ده، تا ته دا کوشش کول پکار دي چي ته د لور پېژنې چي دا یو ډېره گرانه ملغمه ده او تعلق یې د ملائکو د جنس سره دی د الله جلّ و جلاله دربار دده اصل کان او معدن دي، د هغه ځای څخه راځي دي او هلته به ځي، دلته د یو مسافر په توگه د تجارت او کښت کروندې د پاره راځي دي، د تجارت او کښت مطلب به مخکي تاسو ته معلوم سي انشاء الله تعالی.

فصل: د زړه هستي

پوه مه! په دې چي تر سو ته د زړه هستی ونه پېژنې! دده حقیقت به ونه پېژنې!، اول ته د زړه هستی وپېژنه بیا یې حقیقت وپېژنه، بیا یې لښکر وپېژنه، او بیا دا وپېژنه چي د دې لښکر دده سره تر څومره اندازې پوري تعلق او نژدیکت دی بیا دده صفت وپېژنه چي معرفت الهي ده ته څنگه حاصلیږي، او د دې په فریمه سره دی د خپل سعادت او نېک بختي مقام ته څنگه رسیږي؟ او په دې کي به د هر یوه په باره کي موږ اشاره وکړو، خو په هر حال دده هستي ظاهره ده ځکه چي بنده ته پخپله هستي کي هېڅ شک نسته، لېکن دده هستي د دې ظاهري جسم څخه عبارت نه ده ځکه چي محض جسم خو د مری هم وي حال دا دی چي روح پکښي موجود نه وي، نو زموږ مراد د زړه څخه حقیقت د روح دی چي که دا نه وي په جسم کي نو جسم ته مردار او مر ويل کيږي، هو! که څوک خپلي سترگي بندي کړي خپل جسم او تن هر کړی او اسمان او ځمکه او هر هغه شی هر کړي کوم چي په ظاهري سترگو ليدل کيږي نو دی به یقیناً خپله هستی وپېژني او سره د دې چي د خپل

جسم، متحرک، مسلط او په دوی کې د موجود هر شئ څخه یې خبره وي، د خپل ځان څخه به په پوره ډول آگاه او خبر طره وي، او په دې کې که په ښه ډول د خود او فکر څخه کله واخیستل سي نو تر یو اتلزي پورې به د آخرت د حقیقت څخه هم خبر حاصل سي، او ده ته به معلومه سي چې دده جسم د ده څخه لیري کېدای سي لېکن د دې سره سره دده قائم پاته کېدل صحیح دي او امکان لري، او ده لره فنا نسته.

زړه او ده یو ځانګړی صفت

لېکن د زړه د حقیقت په اړه دا معلومول چې دا څه شئ دي؟ او ده ځانګړی صفت څه دی؟ د دې د لټون اجازت شریعت نه دي ورکړی او هم دلوجه ده چې نبي کریم ﷺ د دې تشریح نه ده فرمایلي، او صرف هغه څه یې ويلي دي د کومو اجازت چې الله ﷻ ورکړی وي، الله تعالی فرمایي: وَتَشْكُرُونَ عَنْ الزُّوجِ كُلِّ الزُّوجِ مِنْ أَمْرِ رَبِّي (بني اسرائيل، ۹۵) ۱. خلک ستا څخه د روح په اړه پوښتنه کوي نو رويایه! چې روح زما درې حکم دی. ګواکي د دې څخه د زیاتو ویلو اجازه نسته، چې روح د الله د ټولو کړوونو څخه یو کله دی او د عالم امر نه دی، أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْآخِرُ (الاحراف: ۵۴) (دالله ﷻ سره خاص دي خلق کېدل او حاکم کېدل).

هر هغه شئ چې د ناپ تول، مقلد او اتلزي او کیفیت او حالت ته پکښې دخل دی د عالم خلق په مجموعه کې شامل دی ځکه چې د لغت دروېه د خلق معنی د اتلزي کولو ده او دانسان د زړه د اتلزي او مقلد سره هېڅ تعلق نسته او دلوجه ده چې زړه تقسیم نه قبلوي، یعنې خپل تقسیم یې قبول نه دي که ده تقسیم قبلولای نو دا به هم روا وای چې دده یو طرف ته خوبه د یو شئ علم موجود وای او بل جانب ته به یې د دغې په باره کې ناخبر تیا موجود وای، ګواکي په یوه وخت کې به عالم هم وای او جلال هم، او دانثوې نه، مګر د روح که هر څومره تقسیم نه قبلوي مقلد او اتلزي لره په ده کې هېڅ دخل نسته، مګر دی خو پیدا کړل سوی شئ دي او د خلق معنی پیدا کول هم دي، او مقلد او اتلزه هم پیدا کړل سوی ده، نو په دې اعتبار سره دا هم د خلق څخه دي که څه هم دبلي معنی په اعتبار سره د عالم امر نه دی، ځکه چې د عالم د امر څخه مراد هغه شیان دي کوم چې د مقلد او

(۱) دغه د زړه څخه مراد روح دی لکه څنګه چې مخکې لمام غزالي رحمه الله د دې وضاحت کړی دي. (زبان)

اتفاق سره تعلق نه لري، نو کومو خلکو چي روح ته د قديم خيال کړی و نو هغه خطا پر خطا وو، او چا چي ورته مرض ويلی وو دغه هم پر غلطی وو، ځکه چي مرض قائم پخپل ذات نه وي (دده قيلم روح ته او تيا لري) او تابع وي، ځکه چي روح اصل سړی دي او ټول جسم دده تابع لار دي، بيا روح ته مرض څنگه ويل کيږي، بعضو دې روح ته جسم وويل او دا هم غلط دي ځکه چي جسم خو تقسيم قبلوي يعني ټوټې ټوې جوړېدلای سي، او روح (لکه چي لوړ ذکر سوه) تقسيم نه قبلوي.

لېکن يو بل شئ هم سته چي هغه ته روح وايي او دغه تقسيم هم قبلوي لېکن دغه روح په حيواناتو کي هم پيدا کيږي، لېکن دغه روح کوم ته چي موږ زړه وايو د معرفت الهي محل دي او دغه په حيواناتو کي نه وي او ده ته نه جسم ويل کيږي او نه عرض ويل کيږي، دغه خو يو گوهر (ملغره) ده، او گوهر هم هغه کوم چي د ملائکو د گوهر هم جنسه دی، او دده حقيقت پېژندل ډېر گران دي او د تشریح او څرگندونې اجازت يې نسته، او د دين پر لاره د تلو د پاره په شروع کي ددې د پېژندگلوي ضرورت هم نسته ځکه چي په دې لاره کي اولنی شئ مجاهده ده (يعني محنت کول دي) او کله چي څوک صحيح مجاهده کوي نو دا معرفت (پېژندگلوي) د ځانه څخه ده ته حاصلېدلای سي بغير د يو بل د پوه کولو او ښوولو څخه، او دا معرفت مجموعه هغه نه دی د کوم په اړه چي الله ﷻ فرمايي: وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾ (العنکبوت). و ټاټور: او کوم خلک چي زموږ په لاره کي تکليفونه زغمي موږ به دوی ته د خپل قرب او ثواب يعني جنت لاره حتما ښوو.

او کوم چا چي رياضت او مجاهده تکميل ته نه وې رسولې، ده ته دروح حقيقت بيانول جائز نه دي، ليکن در رياضت او مجاهدې څخه دي مخکي ددغه دزړه د لښکر په اړه خو ځان خبر کړی، ځکه چي کوم چاته د خپل لښکر په اړه خبر نه وي هغه به جهاد (مجاهده) څنگه وکړي.

بدن د زړه مملکت (هيواد او وطن) دی

پوه سه ۱۱! په دې چي بدن د زړه وطن دی او په دې حکومت کي د زړه پلا بيل لښکري دي: وَمَا يَخْلَعُ حُجُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ (المدثر: ۳۱). و ټاټور: او نه پېژني ستادرب لښکرونه مگر هغه (يعني د الله ﷻ د لښکرونو خبر د الله ﷻ څخه ماسوا هيچا ته هم نسته) ددې آيت څخه دا مراد دي، چي زړه يې پيدا کړی دي نو د آخرت د پاره يې پيدا کړی دی، او د سعادت او نېکبختي تلاش دده کار دی، او دده

سعادت دالله پيچ پر معرفت باندې موقوف دی، او د صانع (جوړونکي) معرفت په مصنوعاتو (جوړسوسو شياتو) سره ده ته حاصلېږي، او دې تعلق د عالم حس سره دی، او د هجاباتو د عالم معرفت د ظاهر او باطن په حواسو سره ده ته حاصلېږي او ترڅو پورې چې د حواسو تعلق دی دغود بدن سره تړاو ثبت دی، معرفت (پيژندگلوي) د زړه ښکلو دی او حواس يې دلم دی، بدن يې سورلی دی چې دغه دلم (حواسو) پورته کوونکی دی، نو په دې وجه زړه ته د گلابد (کلبوت، بدن) اړتيا سته، او کلابد د هوا، خاورو، گرزڅخه په جمع جوړ دی، په دې وجه دده طاقت کم دی، په باطني توگه د لويدي او تندي او په ظاهري توگه د لوړ او لويو د لاسه د هلاکت په خطر په کې دی، دلرنگه د ښمنانو لارې او د درد گاتو او ځنورو او داسي نورو پيره دده د هلاکت د سلمان په جمع کولو کې دي، لکه څنگه چې د لويو او تندي د ليري کولو د پاره خوراک چنباک لازمي سونو دې د پاره ده ته د دود لښکرو ضرورت پېښ سو، يو د ظاهري لښکر لکه لاسونه، پښې، غاښونه، خوله، معده او نور او دويم د باطني لښکر يعني د خوراک اشتها او د چښلو تنده، دغه ټول د خلر جي ښمنانو څخه د مقاومت د پاره د دود لښکرو ضرورت پېښ سو چې په هغو کې يو ظاهري دي يعني لاسونه پښې، وسله او نور، او بل باطني يعني فحسه، خواش او نور.

او بيا بغیر د ليدلو څخه د يو شئ طلب کول يا ښمن ليري کول ممکن نه وو، نو د ادراکاتو حاجت ورته پيدا سو، په دوی کې بعضي ظاهري وو او بعضي باطني، په ظاهري حواسو کې پنځه شيان يعني سترگي، پزه، خوږونه، مس او ذائقه شامل دي، او پنځه حواس باطني دي يعني قوت د تخيل، قوت د تفکر، قوت د حفظ، قوت د تذکر او قوت د توهم، او په دې کې د هر يوه ځای د صاف دي، او په دوی کې د هر قوت د پاره يو ځانگړی کلر دي، او که چيرې په يوه کې خرابي پيدا سي نو د بنده په ټولو کارونو کې خلل پيدا کېږي او د دين دنيا متعلق کارونه دده خراب سي، دا ظاهري او باطني ټولې لښکري د زړه تر فرمان لاندې دي، او هغه دې ټولو امير او پاچاه دي، کله چې ژبي ته حکم کوي نو هغه خبرې کوي او چې لاسو ته حکم کوي نو هغه شيان نيسي، پښې دده په حکم تگ کوي، سترگي دده په حکم ليدل کوي قوت د فکر دده د حکم مطابق سوچ کوي او دا ټول يې د زړه داسي تبعملاره (فرمان برلاره) جوړ کړي دي چې دده په غلامی کې خوشحاله دي چې زړه هم د دوی ښه ساتنه کوي، او خپله د لاري توښه حاصلوي، خپل ښکلو نيسي او تجارت په ښه توگه بشپړه کوي، او د خپل سعادت تخم کړي، دا لښکر د زړه حکم داسي مني لکه فرشتې چې د الله تعالى حکم مني او هيڅ وخت يې مخالفت نه کوي.

د زړه لښکر (بوخ)

د زړه د لښکر په تفصیل سره پېژندل خو یو ستونزمن کار دي، خو دلته د دې څرگندونه په یو مثال سره کیږي، یعنې پوه سه! چې جسم ګواکي یو ښار دي، او لاس، پښې او نور اندلونه د دې ښار کارکوونکي دي، او د خواهاشو حیثیت د خراج وصول کونکو عاملانو دي، غصه د ښار کوټوال (تانه دار) دي، او زړه د دې ښار باچاه دي، او عقل یې وزیر دي او باچاه ته د دې ټولو ضرورت دي چې د حکمت نظام او اهتمام صحیح او درست وي، لېکن شهوت (خواهش) کوم چې د خراج عامل دي دغه د درواغو ویلو سره سره واهیات، لغو ګو او حریص هم دي او څه چې وزیر (عقل) وایي همیشه د هغه مخالفت ته تیار وسېدل ده عادت دي، او دده همېشه دا خواهش وي چې په حکومت کي کوم مال دولت موجود دي دغه د خراج په بهانه لوټ کړي، او کوم چې کوټوال (تانه دار) دي هغه ډېر سختي کوونکي تېز او ترېخ مزاجه دي او هر وخت وهل ټکول، شورماشور خوښوي، او لکه څنګه چې د باچاهانو عادت دی چې هر قسم مشوره د وزیر سره کوي، او درواغچانو او لالچیانو عاملانو ته سزا ورکوي او د وزیر خلاف چې څه ویل کیږي هغه ته غوږ نه اږدي بلکې کوټوال (تانه دار) پر دا ډول عامل باندې مسلط ساتي چې داسي فضول او لغوه خبرو څخه یې منع کړي او پخپله کوټوال (تانه دار) ته هم حکم کوي چې پخپله د حد څخه بهر ونه وځي، او دغه د حکم نظام برابر او صحیح ساتي، دغه ډول باچاه د زړه هم که هر کار د عقل د وزیر په مشور سره کوي، خواهش او غضب د عقل تر فرمان لاندې ساتي او عقل پر دوی باندې غالب ساتي، نو د جسم حکومت او کاروبار به درست او برابر وي او په لاره د ښک بختیا به چلیدل او حضور الهي ته رسېدل به ده ته آسانه وي، لېکن که عقل د خواهش او غصې غلام کړي نو حکمت به تباه برباد او بادشاه به د بدبختۍ ښکار سي.

د بدن خدمتګاره (خدمت کوونکی)

تر اوسه چې څه بیان سوه د دې څخه به تا معلوم کړي وي چې خواهش او غضب د خوراک چېناک او بدن د حفاظت د پاره پیدا سوی دي، نو دا دواړه خو د بدن خادمان سوه، او خوراک چېناک د بدن غله سوه او بدن یې د حواسو د بوج پورته کولو د پاره پیدا کړي دي، نو تن د حواسو خادم سو، او حواس یې د عقل د جاسوسی د پاره پیدا کړي دي چې دده د پاره د دام کار وکړي چې د الله جلّ و علا په عجائباتو پوه سي، نو حواس د عقل خادمان سو، او عقل یې د زړه د پاره پیدا کړی دي چې دده د پاره د خراج او رڼا کا کار وکړي او دده په نور او رڼا سره جمال الهي وړني چې دا دیدار دده جنت دي، نو عقل د زړه

خادم سو، لوزره یې د جمال الهی د نظری (کتنې) د پاره پیدا کړی دي نو کله چې دی په دې نظره کې مشغولېږي نو د دربار الهی بنده او خادم جوړېږي، او هغه چې الله ﷻ فرمایي: وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿۵﴾ [الانبياء: ۵] پیراتان او انسانان موږ ددې د پاره پیدا کړي دي چې زما حبلت وکړي؛

نو ددې معنی هم داده، نوزره یې پیدا کړی دي او د حکومت او لښکر یې ده ته ورسپارلی دي او بدن دا سورلی (سپرلی) یې ده ته ورکړی دي چې د عالم خاکی څخه سفر کوي هلین ته ورسېږي، اوس که دی د نعمت حق ادا کول غواړي او د بندګۍ حق پر ځای کول غواړي نو ده ته پکار دي چې د باجواشو په ډول د سلطنت پر تخت کښيږي او د حق تعالی حضور خپله قبله او مقصود جوړ کړي، آخرت خپل وطن او آخري قرارگاه وګټي، او دې دنیا ته د یو منزل (کور) څخه زیات ځای ورنه کړي، او د بدن څخه د سورلي، او د لاسو، پښو او اندامونو څخه د خادماتو، د عقل څخه د وزیر، د خواش څخه د ساتونکي د مال او د حصې څخه د کوټوال (تانه ډلر) او د حواسو څخه د جاسوسانو کار واخلي، او یو د بل په حال معلومولو بلندي مأموره کړي چې دا ټول د یو بل خبرونه ده ته ورسوي، او د خیال قوت کوم چې دماغ په مخکښۍ برخه کې دي دوی افسر وټاکي چې ټول جاسوسان خبرونه د ده په مخ کې جمع کړي او قوت حافظه کوم چې دماغ د شا په حصه کې دي د خبرونو محافظ جوړ کړي چې کوم خبرونه ده ته د مخبرانو (خبر ورکونو) څخه حاصل سي هغه محفوظ کړي او د وخت مطابق یې عقل (وزیر) ته پیش کړي او وزیر ټول خبرونه کوم چې د مملکت (وطن) څخه موصول سوي دي تر نظر یې لاندې وساتي د سلطنت د کارونو مناسب تدبیرونه او د باجه د سفر او حضر په سلسله کې مناسب اقدامات په کې راولږي، او کله چې وړینې په لښکر کې څوک باغي سوی دي یعنې شهوت (خواش) یا غصه او نور او د باجه څخه بغاوت کوي نو ده لره پکار دي چې په یو مناسب تدبیر سره کوشش وکړي او هغه بیا د اصلاح او سمون لارې ته واولي، لېکن دوهولواړنده دي یې نه کوي، ځکه چې بغیر د ده څخه حکومت نسي چلېدلی، بلکې په تدبیر سره دي یې تبملره کړي چې دغه سفر کوم چې ده ته په مخ کې دي دغه دده ملګري سي، نه دا چې دښمنان جوړ سي، که داسې وکړي نو سعادت مند او نېکبخت به وي او د نعمت حق به ادا کړي او ددې خدمت بدله او اتمام به د وخت په راتلو ده ته حاصلېږي، او که ددې مخالفت کوي او ددې دښمنانو او ډاګو ګانو موافقت شروع کړي نو ناشکړه به وده وایي او آخر به ددې دسزا سره مخامخ سي.

د باطني لښکر سره د بنده ربط او تعلق

پوه سه! چې د بنده د باطني لښکر سره يو ډول تعلق سته او په دوی کې د هر يو څانګړی حادثونه او صفتونه دي، په دوی کې بعضي بد اخلاقه دي کوم چې دده د هلاکت باعث کېږي، او بعضي نېک اخلاقه دي کوم چې دی د سعادت منزل ته رسوي، ددې اخلاقو شمېر خوښځي زيات دی لېکن په مجموعي توګه سره څلور قسمه دي: (۱) د څارويانو اخلاق (۲) د درندګانو اخلاق (۳) د شيطاناتو اخلاق (۴) د ملايکو اخلاق. څنګه چې په په انسان کې لالچ (حرص) او خواهش سته په دې وجه دی د څارويانو په ډول کار کوي مثلاً خوړل چڼل او د ښځې نارينه تعلقات، او بيا په ده کې غصه هم سته په دې وجه دی د درندګانو په ډول کار کوي مثل وهل، وژل، ښکتنل، جګړه کول، او د جهلي او مکر په ذريعه په خلکو کې فساد جوړول په ده کې سته، په دې وجه دی د شيطاناتو په ډول کار کوي، او د عقل شعور په بنده کې موجود دي په دې وجه د ملائکو په ډول کار کوي، مثلاً د علم سره مينه کول د بدو کارونو څخه ځان ساتل او د خلکو سره د نېکي کولو خواهش او آرزو درلودل، د نا کارو او بدو کارونو څخه ځان ساتل چي عزت يې محفوظ پاته سي په هر کار کې په حق پېژندلو خوشحاله کېدل، او جهل عيب گڼل.

په حقيقت کې چې وکتل سي نو د بنده په طبيعت کې څلور شيان دي: (۱) سپی توب (۲) خنزير توب (۳) شيطنت (۴) او ملکيت، سپی د خپل صورته په وجه سره بدنه دي بلکې په حقيقت کې د خپلو عادتونو په وجه سره بد دی چې په انسانانو پسې غاړې تر دې چې خپل جنس هم وورني نو په غيا شروع سي، دغه ډول خنزير هم د خپل صورت په اعتبار سره بد نه دی بلکې په دې وجه سره ناکاره (خراب) دی چې د گنده او پليټو شيانو خواهش لري، د سپی او خنزير دا حقيقت دي او په انسان کې هم دا شيان سته، دغه ډول د شيطنت او ملکيت دا معنی ده: چې د بنده د پاره حکم دا دی چې د عقل نور (رڼا) کوم چې د فرشتو د آثارو او انوارو څخه دی، ددې په برکت د شيطان مکر، چم او فرېب معلوم کړي چې رسواني او شيطان دی دوکه نه کړي، نبي کریم ﷺ فرمايلي دي: پر هر سړی باندي شيطان مسلط دي تر دې چې زما سره هم يو شيطان دي لېکن ماته الله ﷻ زما پر شيطان باندي غلبه را کړې ده او هغه مغلوب دی، اوس هغه ماته د بدی حکم نسي کولی.

دغه ډول بنده هم دا حکم دي چې د لالچ (حرص) او د خواهش سور (خنزير) او د غصې سپی په قلوبو کې وساتي او عقل پر دوی باندي حاکم جوړ کړي چې هغه دده په حکم سره حرکت کوي، کوم

سړی چې داسې وکړي، ده ته به ښه اخلاق حاصل سي او سعادت به یې نصیب سي، او که داسې ونه کړي او پخپله دده محکوم او تالېمناره سي نو بیا د اخلاقه به سي کوم چې د بدبختۍ باعث او سبب دی، په دې وخت کې که دی خپل حالت په خوب یا بیدلاری کې وويني نو ده مثال به د داسې سړي وي کوم چې د سپی یا خنزیر یا شیطان په منځ کې تیار او ملا ترلی ولاړ وي، او دا خو معلومه ده چې که څوک یو مسلمان یو کافر ته حواله کړي نو حال به یې څه وي؟ نو که د دې څخه زیات که یو څوک د یوې ملائکې لاس د کافر په لاس کې وړکړي نو حال به یې نور هم زیات خراب سي، او زیاتره خلک داسې دي چې که چیرې انصاف وکړي او خپله محاسبه وکړي نو معلومه به سي چې دوی شپه او ورځ د خپل نفس د خواهشاتو په حصول کې مصروفه دي او که رشتیا پوښتنه ځینې وېسي نو اوس که دوی د ظاهري صورت او شکل په اعتبار سره انسانان ښکاري لېکن صبا به په قیامت کې به د دوی اصل حقیقت ښکاره سي، چې په ظاهري صورت کې نه بلکې په باطني صورت کې به راپورته سي:

یعنې هغه سړی کوم چې دلته د شهوت او حرص څخه مغلوب دی د خنزیر په ډول به ښکاره کیږي او پر چا چې غصه غالبه وي هغه به د سپی یا نرمنښ په ډول ښکاره کیږي، او دا وجه ده چې که چیرې یو څوک په خوب کې شرمښ وويني نو تعبیر به یې داوي چې د ظالم سره به مخامخ کیږي او که خنزیر وويني نو د یو گنده انسان سره به مخامخ سي، یعنې ځان په آخر په دغه صورت کې ويني ځکه چې خوب د مرگ ښه ده. د خوب په وجه انسان د دې دنیا څخه بل ځای لیري ځي، او باطني صورت وړته ښکاره کیږي یعنې هر چاته هلته هغه صورت ښکاره کیږي کوم چې دده باطن وي او دا یو عجیبه او زیرمست راز دی چې په دې کتاب کې نسي راوړل کېدای.

انساني عادتونه (خصلتونه) او پر دوی باندې غلبه

هر کله چې دا معلومه سوه چې په باطن کې دا حکم کوونکي (لښکر) موجود دی، نو اوس د څلورو طرفونو څخه خپلو حرکاتو سکاناتو ته وگوره چې ته د چا تلیم یې او ستا په عادتونو کې د چا غلبه ده؟ او ته یقین وکړه چې ته کوم حرکت کوې د دغې څخه ستا په زړه کې یو صفت پیدا کیږي او په راتلونکي جهان کې به هغه ستا ملگری وي، دې صفتونو ته اخلاق وایي او ټول اخلاق د دغو څلورو حکم کوونکو په سبب پیدا کیږي، یعنې که ته د خنزیر د خواهش تابعلاري کوې نو د گندگۍ، بې حیايي، لالچ (حرص)، خوشالمندي (غوره مالي)، د بل په بدو خوشحاله کېدل په ډول صفتونه به در

کي پيدا سي، که ته د دې خنزير په ترټولو او ليري کولو کي کامياب سوې او دی قلمو کړې نو د قناعت، حيا، شرم، پوهه، پرهيزگاري، بې طمعي، او غريبې په شان صفتونه به در کي پيدا سي، او که ته د غضب د سپي تابع سوې نو د بې لحاظۍ، ناپاکۍ، لوري کول، غرور او تکبر، ځان بنوول، مسخرې او پسخند (ملنوي) وهل، بل سپک گڼل، د خلکو سره جنگېدل په ډول صفتونه به در کي پيدا کيږي، او که تا دا سپي په قلمو کي وساتي نو صبر (تحمل)، معافي، استقلال، بهادري، سکوت، او د بزرگۍ په ډول صفتونه به در کي پيدا سي، او که ته د هغه شيطان اطاعت کوې د کوم کار چي سپي او خنزير پارول دي او د زړه وړ کول او مکر بنوول دي، نو دوکه کول، خيانت کول، او د مجلسازی (چالبازي) په ډول خبيث خوږونه به در کي پيدا سي، او که تادي قابو کړې او دده د مکر او فريب څخه دی ځان وژغوري او د عقل د لښکر ملد دي وکړي نو پوهه، معرفت، علم، حکمت، صلاحيت، ښه خوږونه او د بزرگۍ په ډول صفتونه به در کي پيدا سي، او کوم دا صفتونه چي ستا سره وي نو ستا نېک يادگار به وي او ستا د نېک بختي (سعادت) تخم به ثابت سي، او د کومو کارونو څخه چي بد اخلاقي پيدا کيږي هغو ته گناه وايي او د کومو کارونو څخه چي ښه اخلاق پيدا کيږي هغو ته عبادت وايي.

د بنده حرکات او کارونه په دوه ډوله دي کوم چي اوس اوس يې ذکر وسو، گواکي زړه يو روښانه هينداره ده او بد خوږونه او صفتونه دود او تياره ده، ددې په اثر اوسره د زړه هينداره تورېږي او که داسي وسوه نو د قيامت په ورځ به د الله جل جلاله د ديدار څخه داسي سړی محروم وي، او نېک اخلاق رڼا او نور دی کوم چي د زړه د هينداره روښانه کوي، نبي کریم ﷺ فرمايلي دي: د هرې بلې څخه وروسته نيکي کوه چي د بدې داغ پرېږلي او د قيامت ميدان ته به هر زړه داسي راسي چي يا به روښانه وي يا به تور، نجات او خلاصون به صرف هغه ته نصيب وي کوم چي د گناهونو د پاک زړه سره د الله جل جلاله مخ ته راسي.

د ابتدائي پيدايښت په اعتبار سره د بدن زړه د اوسپني په شان وي چي د هغه څخه هينداره جوړېدای سي چي په هغه کي د ټولي دنيا عکس ده ته ښکاره کيږي لېکن که دی يې مناسب حفاظت او ساتنه ونه کړي نو زنگ به ونيسي او داسي به خرابه سي چي بيا به هينداره نسي ور څخه جوړېدای لکه چي الله جل جلاله فرمايي: **كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٥١﴾** [مطففين: ۵۱] داسي نه ده بلکي اصلي وجه د دوی د درواغجن کولو (تکذيب) دا ده چي د دوی په زړونو د دوی د بېلو عملونو

زنگ پروت دي.

انسان ولي پيدا سو

بې شکه ته | دلويلای سې چې هر کله يې د بنده په بدن کې د خلرويتو درندگتو شيطاناتو او ملائکو صفتونه يو ځای کړي دي نو بيا د څنگه معلومېږي چې دده حقيقت ملکوتي گوهر دی، او باقي ټول صفتونه علرضي دي دارنگه موږ ته به څه څنگه معلومېږي چې دی صرف د ملکوتي اخلاقو د حصول د پاره پيدا سوی دي او د باقي صفتونو سره دده هېڅ تعلق نسته، نو تاته پوهېدل پکار دي چې بنده د خلرويتو او درندگتو څخه افضل او اشرف دي، او الله ﷻ چې هر شئ ته يو کمال ورکړی دي دغه دده د پاره يو نهايت لوانتهاده، نو ښکله سوه چې دده د پيدا کولو مقصد دغه لوچت او لوړ مقام ته در سپېلو د پاره دی (يعني هر کله چې الله ﷻ وفرمايل چې ستا مرتبه او مقام د خلرويتو څخه لوړ دی او ته اشرف المخلوقات يې نو مطلب يې دا سو چې ستا اخلاق دي د نور مخلوق په ډول نه دي کوم چې پر دې ځمکه شتون لري بلکې ستا اخلاق دي د اسماني مخلوق يعني د فرشتو په ډول دي کومو ته چې د خپلو پاکو اخلاقو په وجه د الله ﷻ نژديکت حاصل دي (يعني ستا اخلاق دي ملکوتي وي)، د دې مثال داسې دی چې آس د څره څخه زيات شريف دی ځکه چې څر صرف د بار وړلو د پاره پيدا سوی دي او آس په جنگ او جهاد کې د محفلولو د پاره چې سپور دده د خفستې او چالاکی څخه گټه واخلي، که څه هم د څره په ډول د بروج (بار) پورته کولو طاقت هم په ده کې ست لېکن ده ته کمال د څره څخه زيات وړکول سوی دي لېکن که دی د خپل اصل (يعني د خفستې او سورلی) څخه عاجزه سي نو بيا دی د بار پورته کولو د پاره استعمالېږي او د څره درجې ته را رسېږي، او دا خبره دده د نقصان او هلاکت ده، اوس دغه ډول ځيني خلگ دا خيال کوي چې انسان د خوراک خوب او جماع د پاره پيدا سوی دي نو ټول وخت په دې کې تېرول پکار دي او د ځينو خلکو مثلاً هر يو تر کيڼو اونورو دا خيال دی چې زموږ پيداېښت پر نورو مخلوقاتو او شيتو بلندي د خلېې او فتح د پاره سوی دي، لېکن دا ډولره پر خلطې بلندي دي ځکه چې خوراک او جماع خو په خلرويتو کې هم ده بلکې خوراک خو لوړين دده څخه زيات کوي او په مرغیانو کې د جماع خواش د بنده څخه زيات دی نو بنده د دوی څخه شريف څنگه سو؟ او غلبه او تسلط او ظلم خو په درندگتو کې د انسان څخه زيات دي نو بيا فرق يې څه سو چې انسان اشرف المخلوقات سو؟

نواصلي وجه دا ده چې انسان ته يو شئ زيات هم وکړل سوی دي کوم چې دده اصل کمال دی، او ده

عقل دی چې د هغه په فریمه دی خدای پېژني، او دده ټول عجائبات او قدرت پېژندلی سي او د ټولو شخړه غټه خبره دا ده چې د دې عقل په فریمه دی د شهوت او غضب شخړه ځان ژغورلای سي او دا صفت د ملائکو دي او د دې صفت په وجه دغه پر څارویانو او دندگانو بلندي غالب دی، او دغه ټول د دوی مسخر سوي دي او د محکمي د مخ هر شئ دده تابع او فرمان برادره دی لکه چې الله ﷻ فرمایي:

وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ۚ وَبِآيَاتِهِ ۝ او کم شخړه چې په ځمکه کي دي دا ټول موږ ستا سو تابع کړي دي. (الجمعه: ۱۳)

نو په حقیقت کي بنده هغه دی کوم چې خپل اصلي شرف او کمال د ځان سره کړی وي او ځيني خافله نه وي، او (لکه چې معلومه ده چې) باقي ټول صفتونه عارضي دي او ټول دده د مرستي، خدمت او نوکری د پاره رالېږل سوي دي او دا وجه ده چې دی کله مړ سي نو نه غصه باقي پاته کیږي او نه شهوت. خو هغه روښانه او نوراني گوهر (ملغله) کوم چې د ملائکو په صفتونو بلندي نایسته سوی دي او په معرفت الهی سره ښکلی سوی دي (یعني روح) به ښه شک دده ملگری وي، کوم چې دی و لوړ مقام د علین ته رسوي او د همیشه د پاره ورته د حق حضورې حاصلیږي، فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُّقْتَدِرٍ. ۝ ټاپه ۵ په ډېر ښه مقام (حای) کي د قدرت والا الله سره (۱۸۵: ۱۸۵)، او یا به ورسره تیاره او سرکښته وي تیاره ځکه چې د گناهونو او معصیت زنگ به پر لگېدلی وي او سرکښته به ځکه وي چې په غصه او شهوت سره به دی تسکین حاصلونکي وو او دغه به په دې دنیا کي ځيني پاته وي او دده مخ به د دغه جهان و طرف ته وي ځکه چې مرادونه به یې دلته پاته وي او دا جهان خود هغه جهان شخړه لاتدي واقع دي نو دده سره کښته او زړېدلې وي او دغه چې کوم ویل سوي دي: وَلَوْ

نَرَىٰ إِذِ الْمُرْسُوتِ نَاكِسُوا رُءُوسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ (سجده: ۱۲) ټاپه ۵: او که ته ووينې نو د دې مجرقاتو سرونه به د خدای پاک په مخ کي کښته وي. هم دا معنی ده، شوک به داسي وي چې د دوی حای به د شیطانتو سره په سجين کي وي، او د لفظ د سجين معنی هر چاته معلومه نه ده لکه چې الله ﷻ فرمایي: وَمَا أَذْرُكَ مَا سَجِينٌ (تاته هيڅ معلومه نه ده چې سجين شخړه دي) (المطففين: ۸).

د زړه د نړۍ عجائبات

د زړه (روح) د دنیا د عجائباتو هيڅ اتنهانسته او دده شرف هم دا دی چې د باقي هر شئ شخړه زيات

عجيبه دی، لېکن ډېر خلگ د دې څخه غافله دی. د ده فضيلت لوېهتري په دوو وجهو سره ده: (۱) يو د علم په وجه سره ده (۲) او بل د قدرت په وجه سره، د علم په وجه سره د ده فضيلت په دوو اسبابو سره دی: اول خو په دې چې هر څوک يې ازده کولای سي او په پوهېدای سي، او دويم ځکه چې دا پت هم دی او هر څوک يې حاصلولای نسي او دا ډېر عزيز (خوښ او گران) دی. او هغه علم چې ظاهر ورته وايي دا دی چې ده ته د ټولو علومو حاصلولو قوت او په ټولو صنايعو د پوهېدلو طاقت حاصل دي تر دې چې ټول صفتونه پېژندلای سي، او څه چې په کتابو کي دي هغه لوستلای سي او په پوهېدلای سي لکه د حساب علم، طب، نجوم، او شريعت او نور، او دومره مختلفو نوعو کېلو سره سره د دغه يو جزء وي کوم چې تقسيم نه کېلوي او دا ټول علمونه په ده کي ځای کېږي، بلکي ټوله دنيا په ده کي داسې ځای سي لکه د اوبو يوه قطره چې په درېاب کي ورکه سي، او د يو ساعت په فکر سره د ده خيال دومره لوړ ځای ته رسي چې دې مشرق او مغرب ته ورسوي او که څه هم دی د دې ډېرو او اوبو په دنيا کي وسېږي بيا هم د ټولو اسمانونو سېل کوي او د هر ستوري تقدير پېژني او په اندازه سره يې ښوولی سي چې د فلاحي مقام څخه د ده اندازه څومره ده، او په ډول ډول حيالو سره مله يان د درېاب څخه دباندې او مرغانو د هوا څخه لاندې راولي او غټې طاقتور حيوانات مثلاً: اوبښ، فيل او آس او نور خپل تلېملاره جوړوي، او په دنيا کي چې څومره هم عجيبه او ناآشنا علمونه دي ټول د ده کسب او پېشه ده او دی دا علمونه د خپلو پنځو حواسو په ذريعه حاصلوي، نو دا خو يو ښکاره حقيقت دي چې د دې پنځو حواسو تعلق د زړه سره دی، او زياته عجيبه خبره خو دا ده چې لکه څنگه چې په زړه کي دننه پنځه دروازې دي چې د عالم محسوسات طرف ته خلاصې سوي دي چې هغه ته عالم جسماني وايي دغه ډول د اسمان طرف ته هم خلاصې سوي دي چې هغه ته عالم روحياتي وايي، او ډېر خلگ عالم جسماني محسوس کوي، حال دا دی چې دا عالم جسماني خو پخپله ډير مختصر دي بلکي يې اصله او بې بنياده دي، او د علم د حصول څخه سوا د حواسو څخه بله لاره ده ته معلومه نه ده، او د حواسو دائره پخپله ډير محدوده او مختصره ده، او دا دې امر دليل دي چې د زړه دننه بله دروازه ضرور سته، او په دې دننه دروازه کي چې کوم علوم حاصلېږي د هغو ذريعه دوه شيان دي: په دوی کي يو خو خوب دي چې کله د خوب په حالت کي د حواس څخه دروازه بنده سي نو دغه دننه دروازه خلاصه سي او د عالم ملکوت او لوح محفوظ څخه د غيبو خبري ظاهرېدل شروع سي او په راتلونکي وخت کي واقع کېدونکي، يا مخي ته راتلونکي خبري دي يا ويني يا يې پېژني (چې څنگه به وي؟) يا يې لږ تر لږه نوعيت ده ته ښکاره سي يا په مثالي اندازه کي د دې اشاره

حاصلېږي چې دهغه دپاره د تعبير ضرورت وي، او ښکاره خبره ده چې څوک ورسې وي، خلک هغه د معرفت زيات مستحق گڼي، حال دا دی چې هغه پوهېږي چې په وېنه په حواسو سره دغښو شيان په نظر نه راځي، دغه خو په خوب کې ليدل کېږي او دغه هم د حواسو په لاري باندي نه. د خوب حقيقت په دې کې په تفصيل سره نسي بيانېدلای، بيا هم دومره ضرور معلومېدل پکار دي چې د زړه مثال د يوې هينلارې په شان دي او د لوح محفوظ مثال هم د هينلارې په شان دي چې د ټولو موجوداتو عکس په هغې کې سته. څنگه چې يوه هينلاره بلي هينلارې ته په مخامخ ايښوولو سره د يوې صورتونه بلي ته منعکس کېږي، دغه ډول که د زړه هينلاره صافه وي نو د لوح محفوظ د هينلارې صورتونه په دې کې ښکاره کېدای سي، او دا د زړه هينلاره د لوح محفوظ د هينلارې سره نسبت پيدا کوي، لېکن تر څو پورې چې دا د عالم محسوسات سره متعلق وي تر هغه وخته پورې د عالم ملکوت د مناسبت څخه په حجاب (پرده) کې وي، او څنگه چې په خوب کې حواس خمسې د ده څخه جدا (بېل) وي مگر خيال خو پر خپل ځای برابر قائم وي نو دغه رنگه داوچه ده چې هغه په دې حالاتو کې چې څه وړني په خيالي دنيا کې يې وړني او دغه شيان صريحا د ده په وړاندي نه ښکاره کېږي او د غلطۍ او پتوالۍ څخه خالي نه وي، هو! که چيرې دې مې سي نو نه خيال باقي پاته کېږي نه حواس بيا دغه مشاهدې يې خياله وي او د ده څخه پوښتنه کوي چې: فَكشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ ﴿٢٢﴾ ۵: ۵: اوس ستا څخه د غفلت پرده پورته کړای سوه نو نن خو ستا نظر ډېر تېز دی، نو په جواب کې به وايي: رَبَّنَا أَنْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ ﴿٢٣﴾ ۵: ۵: اې زموږ زړه! زموږ سترگې او غوږونه خلاص سوه نو موږ بيا بيرته ولېږه! موږ به ښک کارونه کوو، او زموږ پوره يقين دی.

دويم دليل دا دی چې يو سړی داسې نه وي د کوم په زړه کې چې په ذريعه د الهام او فراست ښک خيالات او ښک تصورات نه پيدا کېږي، چې هغه د حواسو د لاري نه، بلکې خاص په زړه سره پيدا کېږي او ده ته معلومه نه وي چې دا د کوم طرف څخه راغلي دي. خو ده ته دا احساس کېږي چې ټول علوم د محسوساتو سره متعلق نه دي (بلکې د دوی څخه بله ذريعه هم خلعتا سته) او په دې وجه سره ده ته دا هم معلومېږي، چې زړه په اصل کې د دې دنيا شئ نه دی بلکې د عالم ملکوت سره متعلق دی. او دغه حواس کوم چې د دې دنيا د پاره ده ته ورکړل سوي دي خامخا ده د پاره د حجاب (پردي)

(درجه لري، چې دهغه عالم دمطالعې څخه دی په پرده کي ساتي، نو تر څو چې ددې حواشو څخه فراغت حاصل نه کړي هغه عالم ته لاره نسي پيدا کولای.

روحاني دنيا (عالم) او زړه

لېکن دا گمان کول نه دي پکار چې د عالم ملکوت طرف ته دا خلاصېدونکې د زړه دروازه د خوب او مرگ څخه ماسوا بل وخت نسي خلاصېلای، ځکه چې په حقيقت کي داسي نه ده بلکي حقيقت دا دی چې په عالم پيلوړی کي هم که يو سړی درياخت او مجاهدې څخه کار واخلي او د غصې او شهوت او د بدو اخلاقو د منگلي څخه زړه راوباسي، او ددې دنيا څخه مخ واړوي د خلوت طرف اختياري کړي، سترگي بندې کړي او حواس معطل کړي او د زړه د عالم ملکوت سره مناسبت پيدا کړي او داسي چې هميشه د ژبې پر ځای په زړه سره الله کوي، تر دې چې دخپل ځان څخه به خبره سي، د دنيا د جهان هوښ يې پاته نسي او ديو شئ په پروا کي نه وي ماسوا دا الله ﷻ څخه، چې کله داسي وسي نو که دی پيداره نه وي ده د زړه دروازه به خلاصه سي او څه چې نور خلق (مخلوق) په خوب کي ويني هغه به دی په پيلوړی کي ويني، او ښکړوځونه او فرشتې به ده ته په نياسته او ښکلو صورتونو کي ښکاره کيږي، داسي سړی پېغمبران هم ويني او دوی څخه فائدې حاصلوي او دوی په لامل سره مشرفه کيږي، او فرشتې دمخکي او اسمان ټوله گوټونه (طرفونه) ده ته ښکاره کوي، او کوم سړي ته چې دا لار ښکاره سي هغه لوی لوی کارونه ويني تر دې چې صفت يې ټول يې نا ممکنه وي، رسول الله ﷺ فرمايلي دي چې: "داسي سړی دمخکي د مخ هر شئ دمشرقيو څخه تر مغربيو پوري پخپل مخ کي بې حجاب ويني"، او الله ﷻ فرمايي چې: "موږ دغسي ابراهيم عليه السلام ته د اسمانونو او مځکو مخلوقات ونيوول" (الانعام: ۷۵) ټول ددې حال سره متعلق دي، بلکي دنينيانو علمونه په دې لاري سره دوی ته حاصلېږي، يعني په ذريعه د الهام، نه دا چې په ذريعه د حواس خمسې وو، او ددې ټولو د پاره د تعليم او هدايت د مجاهدې په برکت سره وي، لکه چې الله ﷻ فرمايي: وَكَتَبْنَا لَهُ الْاِسْمَ الْكَبِيرَ (د ټولو څخه تعلق قطع کړه او دهغه و طرف ته متوجه نه) (الزمل: ۸۱)

او کله چې داسي سي نو الله ﷻ يې ټول کارونه جوړ کړي چې هغه حقيقي کار ساز دی: رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا ﴿۹۰﴾ (هغه دمشرق او مغرب خلای دی د هغه څخه سوا

بل معبود نسته نو ته خپل کار هغه ته وسپاره

او کله چې تا دا حقيقي کار ساز خپل وکيل جوړ کړی نو د ټولو شخه تعلق پرې کړه د هغه سره يې وتره: **وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَأْتِيكَ وَأَهْجُزْهُمْ هَاجِرًا خَيْرًا** (المزمل: ۱۰) (او د دغو خلکو پټ خبرو صبر کوه او په ښه طريقه سره د دوی شخه جلاسه)

دا ټول تعليم د رياضت او مجاهدې دي چې زړه صفا سي او په ده کې د خلکو سره ښمني، د دنيا خواش او د عالم محسوساتو د مشغلو (کارونو) خواش باقي پاته نسي، او دا د صوفيانو لاره ده، او دا لا رد نبوت ده، لېکن د دې علم حصول د عالمانو د حصول. علم په ټول هم کيلای سي، او د دې هم لويه درجه ده لېکن دا د هغه علم په نسبت ډېر محدود او مختصر دی کوم چې انبياء او اولياء ته د خلکو شخه د تعليم حاصلولو شخه بغير د الله ﷻ د طرف شخه ورکول سوی دي، او د دوی زېږونه روښانه کوي، هسي خو دا لار په تجربه سره هم معلومه سوې ده او ډېر خلک په دې کې کلياب سوي هم دي او په عقلي دليلونو سره هم دا حاصلېدای سي، لېکن که تا ته دا شئ په فوق يا تعليم سره يا دليل عقلي سره (يعني په درې سره ممکنو طريقو سره) حاصل هم نسي نو دومره خو وکړه چې پر دې ايمان ولږه او تصديق يې وکړه چې ته د دوی دواړو درجو شخه منکر او په کافرانو کې شمېر نه سي، دا د معللمانو د زړه د دنيا د عجاباتو سره تعلق لري او په دې سره د ښه د زړه بزرگي او شرافت معلومېږي.

دا کمالات د هر سړي په وس کې دي او هر سړی يې حاصلولای سي

لېکن دا خيال مه کوه! چې لوړ ذکر سوي صفات صرف د پېغمبرانو د پاره مخصوص (ختگري) دي ځکه چې د ټولو انسانانو فطرت او حقيقت د دې ملکوتي گوهر لائق دي، ځکه چې هغه کومه اوسپنه ده چې فطرت يې د دې قابل نه وي چې هينداره ځيني جوړه سي او د ټول عالم عکس پکښي ښکله نسي په دغه کې خو صرف په زنگ کېدو سره خرابي پيدا کېږي او تباه کوي يې (دغه ډول د زړه هينداره چې حرص د دنيا او نفساني شهوتونه او د گناه شوق پر دې غالبه سي نو توروي يې او د دې بنايستوالی شخه محرومه سي) لکه حديث شريف دي **”كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ، فَأَبْوَاهُ يَهُودًا أَوْ نَصْرَانِيًّا أَوْ يَمَجُوسًا“** (هر بچي پر فطرت پيدا کېږي لېکن د ده مور او پلار دی يهودي يا نصراني يا مجوسي جوړوي) او په دې آيت کې هم الله ﷻ د دې قابليت او اهليت خبر ورکړی دي:

”اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ“ (آيا زه ستاسو رب نه یم؟ ټولو وویل هو اولي نه) (الاحراف: ۱۷۴).
 که د یو عقل مند څخه پوښتنه وسي چي وروره! یو د دویو څخه زیت دی کنه؟ نو جواب به یقیناً په اثبات کي وي که څه هم یو عقلمند دا په څوپوونو لوړېدلي وي او که نه، او په سترگو یې لیدلي وي او که نه، لېکن د دې جواب په صداقت کي د هیچا شک او شبه نسته، نو لکه څنگه چي دا ټول اُمور د انسان په فطرت کي په ښکاره داخل دي دغه ډول د الله ﷻ معرفت د ټولو انسانانو په فطرت کي موجود دی، لکه چي الله ﷻ فرمایي: ”وَلَيْسَ سَأَلَتْهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ“ (که ته د دوی څخه پوښتنه وکړي چي تلسو چا پیدا کړي یلست نو وبه وایي چي بې شکه الله: او همدارنگه فرمایي: ”فَقُلْ لِلَّهِ الْإِلَهَ الْأَيْ فُكِّرِ النَّاسَ عَلَيْهِا“ (د الله ﷻ د فطرت تبلیغاري وکړه پر کوم فطرت چي الله ﷻ خلک پیدا کړي دي) عقلي دلیل او تجربه هم په دې خبره گواه ده چي دا خبره په اتبیاق علیهم السلام پوري ځانگړې نه ده ځکه چي هغوی هم د جنس د بشر سره تعلق لري، الله ﷻ فرمایي: قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ (ته ورته ووايه! چي زه هم ستاسو په ډول یو بنده یم) (الکھف: ۱۱۰).

لېکن خبره دا ده چي چاته دا لار ښکاره سي، او د خلکو د اصلاح او سمون ټول کارونه ده ته واضح سي او دی د دې خبرو طرف ته د خلکو دعوت شروع کړي کوم چي ده ته ښکاره سوي او ښوول سوي دي نو دا د شریعت خبري دي او دغه ته د دې شریعت پیغمبر وایي او دې حالت او کیفیت ته معجزه وایي، لېکن که دغه خلکو ته په دعوت ورکولو کي مشغوله نه وي نو دغه پیغمبر نه بلکي ولي دی او د ده حالاتو ته کرامت وایي، او دا جائز هم نه دي چي هر هغه سړی په کوم یوه چي دا حالات طلاري وجاري وي د خلکو په دعوت کي مشغوله سي، ځکه چي دا اختیار خو الله ﷻ ته حاصل دي چي څوک وخواړي په دې دعوت کي یې مشغول کړي، او د ولیانو په دې دعوت کي د نه مشغولو یو سبب خو دا دی چي دوی په داسي وخت کي پیدا وي چي شریعت لا اوس نوی (تازه) وي او د بیل دعوت ورکوونکي ضرورت نه وي، یا په دې وجه سره چي ده د دعوت شرطونه مختلف وي، یا داسي وي چي په دې ډول کي موجود نه وي، نو پکار دي چي دا ولیال په ولایت او کرامت خو صحیح ایمان ولري، او دلوگني چي د دې کار ابتداء د مجاهدې څخه نه کیږي او اجتهاد ته په دې کي هیڅ دخل نسته لېکن دا هم ضروري نه دي چي ”څه کړي هغه به ربيي هم“، او ”کوم چي روان سی لازماً به منزل ته هم رسي“، او ”هر تلاش کوونکی پیدا کېدونکی هم نه دي“، لېکن دا ضروري ده چي کوم کار په

شوهره اندازه غټ وي شرطونه يې هم هغومره زيات او وسيع وي او پيدا كول يې ډېر نادر وي، او دا د انسان د اشرف ترين او افضل ترين درجو څخه ده او دا مقام د معرفت او طلب الهي دى كوم چي بغير د مجاهدې او بغير د كامل مُرشد څخه نسي حاصلېداى، او كه دا دواړه حاصل سي نو هم تر څو چي په ازل كي ددې سعادت حكم دده د پاره جاري سوي نه وي تر هغه وخت پوري دا مراد حاصلولاى نسي او درجه د امانت پيدا كول هغه كه د علم ظاهري سره متعلق وي يا د نورو كارونو سره د هغه بې مثله لايزال ذات په قدرت او اختيار كي ده.

د بنده اصل زړه

دا خو معلومه سوه چي د بنده اصل زړه (روح) دى او ده ته چي د معرفت په وجه سره كومه بزرگي (لويي) او مرتبه حاصله ده د دې بيان څخه دغه بزرگي د عكس په ډول معلومېږي، اوس پوه سه! چي د قدرت كېدلو په اعتبار سره هم ده ته فضيلت حاصل دى چي دغه هم د فرشتو د خصوصياتو څخه دي او په نورو حيواناتو كي نسته، او د دې حقيقت دا دى چي لكه څنگه چي عالم اجسام د فرشتو د حكم تابع دى چي هغوى كله ويني چي خلكو ته د فلانكى خبري اړتياسته نو پر مناسبه موقع باندې د الله جلّ و علا په اجازت او حكم سره باران وړوي، د باران په موسم كي هوا گاني چلوي، او حيواناتو ته د مور په رحم كي او نباتاتو (وښو) ته تر مخكي لاندې مختلف صورتونه وركوي، او بيا يې خارج (د باندې) راباسي، او ددې ډول ټولو كارونو د پاره مختلفې فرشتې مقررې دي، دغه ډول د بنده زړه دى چي دغه هم د فرشتو د جوهر همجنسه (ورته) دى په دې وجه يې ده ته هم قدرت او اختيار وركړى دي او په دې وجه د اجسام عالم څخه ځيني دده د حكم تابعلاره وي او د هر سړى خپل ځانگړى (خاص) عالم دده جسم دي او جسم د زړه مفتوح دى مثلاً دا ټولو ته معلومه ده چي زړه په گوته كي نه وي او د علم او ارادې ې مركز هم گوته نه وي لېكن كله چي زړه حكم كوي په گوته كي حركت راځي او د هغه حكم پر ځاى كوي، او دا زړه دى چي كله غصه په ده كي ښكاره سي نو ټول جسم او اندامونه ځوكې ځوكې سي (يعني په ځوكو لوند سي) نو دا دده وړول سوي باران دى، او كله چي د شهوت تصور په دې زړه كي پيدا سي نو داسي هواو چلېږي چي آلې د شهوت ته ورسېږي او كله چي يې د خوراك شوق پيدا سي نو هغه قوت كوم چي تر ژبي لاندې وي د دې خلعت د پاره تيار سي، او لاړې (ناوړې) راوټل شروع سي، چي هغه خوراك لنډوي چي وخوړل سي، او دا خبره پته نه ده چي د زړه تصرف او تسلط په جسم كي جاري او ساري دى، او جسم د زړه ما تحت دى

لیکن یاد سائل پکړل دي چې بعضي زړونه په ځانگړې توگه سره زیت افضل او زیت قوي وي او د ملکوتي جوهر سره ډېر زیت مشابه او هم مثله وي، په ده کې دا قدرت هم وي چې د خپل جسم څخه ماسو او اجسام هم مطیع او فرمان برداره کړي، مثلاً ده د بدبڼه او هیبت که زمری هم وروښي نو هغه ده د غلام جوړ سي او که هغه د یو ناجوړي د پاره کوشش وکړي نو شفا یې وسي او که وغواړي چې یو جوړ سړی ناجوړه کړي نو په ناجوړي یې مبتلا کړي او که د چا تصور وکړي او وغواړي چې هغه ده ته ولسي نو د دغه سړی په زړه کې داسې شوق را پیدا سي چې هلته یې ورسوي، او که وغواړي چې بلوان وسي نو بلوان کیږي، دا ټولې خبرې د عقلي دلیلونو په اعتبار سره مدکته دي او د تجربې څخه هم معلومېدای سي، او هغه کومو ته چې نظر لگېدل وایي او جادو ورته وایي هغه دا هر څه دي او نفس د بنده د تأثیر کرشمه (نښه) وي چې نور اجسام متاثره کوي، مثلاً یو سړی چې هغه حلسد وي هغه که د یو چا بڼایسته او جوړ څاروی (حیوان) وروښي نو ده د هلاکت خیال وکړي نو د دغه څاروي مرگ واقع کیږي (او داسې لیدل سوي دي) لکه چې په حدیث شریف کې راغلي دي چې: "بد نظر انسان قبر ته او حیوان کتوي (ډېگ) ته رسوي" نو دا ټولې خبرې هغه د قدرت عجایب او اختیارات دي کوم چې په زړه کې سته او داسې خاصیت کله چې په یو سړي کې ښکاره سي نو داسې سړی که خلکو ته دعوت وکړونکي وي نو دې ته معجزه وایي او که دغه داهي نه وي نو کرامت ورته وایي او که دې ظهور د کار خیر په سلسله کې وي نو داسې سړي ته نبی یلوي وایي، او که مقصد یې فتنه او شرو وي نو ده ته ساحر یا جادوگر وایي، او جادو، کرامت او معجزه ټول د بنده د زړه قدرتي خاصیتونه دي، که څه هم د دوی په مینځ کې ډېر زیات فرق سته، لیکن دلته یې د بیان امکان (گنجایش) نسته.

د نبوت حقیقت پېژندل

هغه سړی کوم چې په دومره اتملزه هم نه پوهیږي څومره چې تر اوسه بیان سوه، نو بې شکه دغه د نبوت د حقیقت څخه بالکل نا اشنا او نا خبر دی، ما سوا دې څخه چې ده صرف دا اوریدلي دي چې ولایت او نبوت هم د بنده د زړه د فضیلت او شرافت د درجو څخه یو شئ دی، په هر حال دا دې درې خصوصیاتو څخه حاصلیږي په کومو کې چې یو خاصیت دا دی چې عام خلک کوم شیان په خوب کې وښي، دغه نبی په بیللاری کې لیدلای سي، دویم دا چې د علمو خلکو اثر د دوی تر خپلو اجسامو پورې محدود وي پر نورو بلندي اثر نه کوي، لیکن د نبیو اثر په خارج کې هم (یعنې پر

نورو باتلني هم) کېږي، او هغه هم داسې چې په دې کې اصلاح او ټيکي وي د فساد په دې کې هېڅ لږ دخل هم نسته، درېم دا چې عامو خلکو ته چې کوم علم حاصلېږي دغه په تعليم حاصلولو سره وي او بېي ته بغير د ازده کولو څخه په باطني توگه سره حاصل وي، څنگه چې دا صحيح دي چې يو ذهين او صفا زړه والا سړی په بعضي علمونو باتلني د ځانه څخه عبور لري، دغه شان دا هم صحيح دي چې دده څخه ډېر ذهين او صفا انسان، ټول علمونه د ځانه څخه په باطني توگه ازده کړي او دې ته "علم لکني" وايي، لکه چې الله ﷻ فرمايي: **وَعَلَّمَآءُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا** (کهف، ۱۶۵). (او موږ دده ته دخپل طرف څخه يو خاص علم ورکړی)

او کوم سړی ته چې دا درې سره خصوصيت حاصل سي دغه د لویو پېغمبرانو او لویو اولياؤ څخه دی، او په چا کې چې د دې څخه يو خصوصيت پيدا سي، دده درجه به هم داوي لېکن فرق په دواړو کې که څه هم ډېر دی ځکه چې د دوی څخه په ځينو کې د دې خصوصيت څخه لږ او ځينو ته زيات کمال حاصل وي، او زموږ د نبی کریم ﷺ کمال داوو چې دوی ته په دې درې سره وو خاصيتونو کې په درجه اتم کمال حاصل وو، ځکه چې د الله ﷻ رضا دا وه چې خلکو ته دوی د نبوت لار وښيي چې خلک دده متابعت وکړي او د سعادت لاره دده څخه معلومه کړي، په دې وجه دا درې سره خاصيتونه دوی ته ورکړل سوي وه، ځينې د خوب په ذریعې بعضي د عقل او پوهې په برکت او بعضي د مخلق د دوی په ذات کې ښکار سوه، او دغسې ټول علمونه په دوی کې ښکاره سوه، (يعني په علم لکني سره دوی ونزول سوه) او د بنده د پاره دا ممکنه نه ده چې هغه پر يو داسې شئ ايمان راوړي کوم چې دده د جنس څخه نه وي، ځکه چې د کوم شئ چې يو جنس نه وي د هغه (جنسماني) تصور په ذهن کې نسي راټلای، او دا وجه ده چې په حقيقت الهي په پوره شان پوهېدل د چا د پاره ممکن نه دي، او الله ﷻ دخپل ذات علم پخپله لري، د دې د تحقيق تفصيل لويدي پر کوم چې دروښانه دليلو سره موږ مکمل بحث په کتاب "معانی اسماء الله" کې کړی دی.

دلته زموږ مقصد دا واضح کول دي، چې د مذکوره درې سره خاصيتونو څخه ما سوا هم په انبياؤ او اولياؤ کې داسې خاصيتونه موجود وي د کومو څخه چې موږ به خبره يو ځکه چې د دغه تصور اندازه هم زموږ په ذهن کې نسي پيدا کېدای، نو لکه څنگه چې موږ وايو چې د الله ﷻ حقيقت د الله څخه ماسوا بل څوک نسي پېژندی، دغه ټول داوړنا هم روا ده چې نبی کریم ﷺ د نبی کریم ﷺ څخه ماسوا بل څوک نسي پېژندی، ځکه چې د دوی درجه د نورو استلو څخه به اتلازي لوړه ده، نو د

خلکو ته په قرآن سره هدایت نصیب نه سو نو روږ وېل چې دا پخواني درواغ دي.
او پق دې خبره مه حیرانېږه! چې په انبیاء او اولیاء کې داسې صفتونه هم سته چې نور و ته د هغه لږ
اندازه خبر هم نسته حال دا دی چې دغه (نبي او وکلی) د دغو صفتونو افضل او اشرف قسم لذت
محسوسوي (او دا څه د تعجب خبره نه ده) تابه لیلې وي چې په کوم سړي کې د شمر فوق موجود
نه وي هغه د سروژ (غنا، سرود) د لذت څخه هم محروم وي، او که څوک د غواړي چې ده ته د شمر
معنی یا د سروژ لذت مفهوم ونیسي نو هغه پخپل دې کوشش کې نسي کامیابیلای، ځکه چې هغه د
دې جنس څخه واقف نه دي، دغه ډول رنډو خلکو ته دا ممکنه نه دي چې درنگونو د لطافت او نظارې
لذت وپېژني، نو دا خبره هیڅ کله د حیرانو او تعجب نه ده چې الله تعالی د درجې د نبوت څخه هم
زیات داسې شیان وکړي چې مخکې چاته ته ددې خبرې لږ اندازه هم نه وی سوي.

تر دې ځايه پورې چې څه بيان سوه د دې څخه د بنده د زړه د گوهر په باره کي به تا ته ډېر څه معلوم سوي وي او په دې به هم خبر سوي يې! چې د صوفيانو لار کومه يوه ده او د صوفيانو د دې قول مني به هم درته معلومه سوې وي چې علم د دې لاري پرده ده او شايد ته به دا خبره نه منې! لېکن د دې څخه انکار به کوه ځکه چې دا حقيقت دي، او هغه دا چې ستا نظر پر محسوساتو دي او ټول هغه علوم کوم چې د محسوساتو څخه حاصلېږي هلته حاصلېږي چې ستا حواس يکني مشغول وي لېکن دا

ظاهري محسوسات ستا دسترگو پر دې ثابتیږي، د زړه مثال دیو حوض دی او د حواس خمسہ مثال د پنځه نهرونو (وړالو) دي کوم چي دا حوض د اوبو څخه ډکوي، او س که ته غواړي چي ستا د زړه حوض د صافو اوبو څخه ډک سي نو تليږيې دا دی چي دغه اوبه کومي چي په دغو پنځه نهرونو کي دي او دې حوض ته راغلي دي بالکل د دې حوض څخه دباندې (خارج) وېسې، او گنده ختي کومي چي يې په بيخ (پای) کي دي هغه ځيني راوباسې، او د ټولو نهرونو لار بنده کړي چي نوري اوبه دننه نسي را، او بيا دې حوض ته ورشوه سې دومره يې وکيندي چي صافي اوبه پخپله د دې په بله کي د بيخ څخه راپيدا سي چي هرکله دغه حوض تر خولې پوري د دننه اوبو څخه ډک سي نو د بهر څخه د اوبو راتلل به ممکن نه وي (چي زړه پاک وي نو دنيا گندگي يې نسي ناپا کولای) دغه ډول هغه علم کوم چي د زړه په بيخ کي پټ دی تر هغه وخته بهر (دباندي) نه راځي ترڅو چي د بهر څخه راغلی علم ځيني ونه باسي (په محسوساتو سره د حاصل سوي علم د بهر ايستلو څخه بغير باطني علم نه حاصلیږي) عالم که د دغو بهرنيو علومو څخه زړه خالي کړي او بيا پکښي نه مشغوليږي نو دغه تېر علمونه به بيا دده دسترگو پر دې نه جوړیږي، او عين ممکنه ده چي د دغو بدلوالی به پر زړه غالبه نه وي، ځکه چي خجلب خو هغه خيالات او محسوسات وي کوم چي يې د زړه څخه ايستلي دي، د مثال په توگه داسي وگنه چي يو مږی د اهل سنت عقیده ازده کوي او هغه ټول دليلونه هم ازده کوي کوم چي په دې سلسله کي د مناظرې او بحث د پاره ضروري دي او بيا په پوره توگه سره په هغه کار باندي مصروفه کيږي او ځان د هغه د پاره وقف کوي او پوخ يقين کوي چي د دې علم څخه زيات بل علم بالکل نسته، نو بيا که د دې څخه ماسوا دده په زړه کي يو خيال راسي نو دی به پخپله ووايي چي دا هغه خيال نه دی کوم چي زما په زړه کي دی، دا خو د هغه څخه خلاف دی او د دې سوچ سره به دغه بهرنی خيال دده په نزد باطله وي، او داسي سړي د پاره د حقيقت څخه خبر بدل ممکن کيدای نسي ځکه چي د کومو عقيدو تعليم عوامو خلکو ته ورکول سوی دي هغه صرف د حقيقت قالب وي عين حقيقت نه وي ځکه چي مکمل معرفت د هغه شي نوم دی چي دغه حقيقتونه د دې قالب (بدن) څخه راويستل سي، لکه د پوستکي څخه چي مغز را وېستل سي، او ياد لره! چي که يو سړی د خپلو عقيدو د رښتوالي او په نورو باندي د منلو د پاره د مناظرې او جگړې چلونه او خبري ازده کوي ده ته حقيقت هيڅکله هم نسي ښکاره کېدای ځکه چي دده دا گمان وي چي هر څه چي دي نو هم دغه دي کوم چي په ده کي دي او څه چي ده ته معلوم دي هر څه هم دغه دي او دده هره خبره صحيح ده، او دده دا خيال دده پرده وي، او په دې وجه سره دده دا په ځان مغروره کېدل پرده غالبه سي او هم

په دغو علمونو کې دې ومبلي کوم چې ده ته معلوم وي او دده حجاب (پرده) جوړ سي، او مخکې تللو ته يې نه پرېږدي، نو شوک چې په ځان باطني د مفروړه کېلو څخه د باطني راووتی نو دده ظاهري علم پرده نه جوړېږي، او کله چې ورته دافتح حاصله سي نو بيا درجې د کمال ته رسيږي، او دده لار په امن سي او زياته صحي سي، په نسبت د هغه سړي چې قدم يې په علم کې کلک سوی نه وي او دې دغسې په مخه روان وي، تر يوه وخته په باطل خيال کې مېشت وي او له قدر شک او شبهه هم ده ته حجاب (پرده) جوړېږي، په خلاف د عالم چې هغه داسې خطرونو څخه په امن وي، نو که ته ديو صاحب کشف څخه واورې چې علم پرده او حجاب دی نو دې معنی اژه کول پکار دي نه دا چې دې څخه انکار وسي، لېکن غير مباح (روا) لره مباح مقرر کوونکي نفس پرسته خلک چې هغه په دې زمته کې راوتلي دي دوی دا حال بالکل نه دی دوی د صوفيانو څخه ځينې واهيت خبرې اورېدلي دي، دوی شغل دا دی چې ټوله ورځ خپل ځانونه پرېولي په لنگ او لیس او جای نمازونو (مسلو) سره ځان نښايسته کوي د علم او عالمانو بدنې بيانوني، دا خلک د قتل قابل دي (يعني درواجن صوفيان کوم چې د علم او عالمانو بدنې وايي) ځکه چې دا خلک د انستاتو شيطان او د الله ﷻ او د هغه د رسول ﷺ دښمنان دي، الله ﷻ او د هغه رسول ﷺ د علم او علماو تعريف کړی دي، او ټول جهان ته يې د علم دعوت ورکړی دی، دا بدبختان چې نه "صاحب حال" سوي دي او نه دوی علم اژه کړی دي نو دوی ته د علم او عالمانو بدوالی بياتول څنگه جائز دي، او د دغو بدبختو مثال داسې دی لکه چا چې اورېدلي وي چې کېميا د سرو زرو څخه خوره او بهتره ده ځکه چې په کېميا سره ډېر سره زړه لاس راځي، او کله چې د سرو زرو خزانه ده ته پېش (رواندې) سي نو دوی ورڅخه لاس واخلي، او وايي چې سره زړه ډېر کاره دي هېڅ حقيقت يې نسته، مالره کېميا پکار ده چې هغه د سرو زرو اصل دی او سره زړه نه اخلي او کېميا يې نه ليدلې وي او نه يې پېژني، داسې سړی بدبخته کېلو سره سره به هميشه وپي او مفلس وي، او صرف په دې خبره خوشحاليږي چې کېميا د سرو زرو څخه خوره ده او لوی لوی خبرې جوړوي نو ياد ساته! چې د انبياو او اولياو کشف خود کېميا په ډول دی او د عالمانو علم د سرو زرو په ډول دی، او د کېميا مالک ته د سرو زرو پر مالک فوقيت او برتري حاصله ده.

لېکن دلته يوه نکته بله هم سته هغه دا چې که د چا سره دومره کېميا وي چې د سرو زرو د سلو دينارو څخه زيات شئ ځينې حاصلېدای سي نو داسې سړي ته په هغه سړي هېڅ فضيلت او لوړوالی حاصل نه دي د کوم سره چې د سرو زرو زر^۱ ديناره موجوده دي، او لکه چې د کېميا کتابونه او

خبرې دي، لږنگه ددې لټون او تلاش ډېر زيات دی، لېکن په دې زمانه کې ددې حقيقت ډېر کم دی، او زياتره تلاش کوونکي دوکه خوري، دغسي حال د صوفياتو دی، اصل صوفيت د سره څخه په دې خلگو کې سته نه، ها! کوم چې دې هغه ډېر لږ دي، او دې درجې ته رسېدونکي ډېر کم دي. نو پوهېدل پکار دي چې کوم څوک لږ صوفي وي هغه ته پر هر عالم فضيلت حاصل نه دی ځکه چې په دوی کې د زياترو حال دا دی چې په ابتداء کې څه خلل پر دوی ښکاره سي نو دغه وخت ددې درجې څخه راکښته سي، او مقام د کمال ته ونه رسېږي، او ځينې داسې وي چې سودايتوب او کچه فکر او خيال پر دوی غالبه وي چې هغه هيڅ اصل نه لري، او لکه څنگه چې په خوب کې اصل حقيقتونه هم په نظر راځي او وهميات خيالات هم، دغسي ددوی په حال کې هم وي (هر صوفي ته پر هر عالم فضيلت حاصل نه دي ها! کمل صوفي ته پر ظاهري عالم ضرور فضيلت حاصل دي) بلکې پر عالمتو باتلدي هغه صوفي ته فضيلت حاصل دی کوم چې په دې حال کې داسې کمل او بشپړ سوی وي چې هغه د علم دين سره تعلق لري او دنورو څخه په ازده کړه باتلدي حاصل وي، هغه صوفي چې هغه بشپړ دازده کړي څخه په دې علم پوه سي ډېر کم معلومېږي، نو تالره پکار دي چې د تصوف اصلي لار او د صوفياتو بزرگي ومنې، او د دې زمانې د صوفياتو په سبب د اصلي صوفياتو څخه بدگمانه نه سي، او په دوی کې چې څوک په علم او د علم پر ځاوندانو طعنې (پېغورونه) لگوي نو ته پوه سه! چې دغه ناپوه او ناخبره دي.

د ښه د سعادت (نېکبختيا) راز

کېدای سي ته به ووايې! چې دا څنگه معلومه سوه چې د ښه د سعادت او نېکبختي راز د الله ﷻ په معرفت (پېژندگلوي) کې دی، نو د دې جواب دا دی چې د ښه د سعادت راز په معرفت الهي کې د کېدلو خبره ددې څخه معلومېږي چې د هر شئ سعادت په هغه کار کې وي چې په کوم کې چې ده ته خوند (مزه) او آرام نصيب وي، او د هر شئ مزه په هغه کار کې وي کوم ته چې دده زړه غواړي، او زړه هغه کار غواړي د کوم د پاره چې دغه پيدا سوی وي، لکه د شهوت مزه په دې کې ده چې د ښه آرزو او خواش پوره سي، او د غصې مزه په دې کې ده چې د ښمن څخه بلله واخلي، د سترگو مزه د ښايسته شيقو په ليدو کې ده، او د غوږو مزه د ښه او ښايسته آواز په اورېدلو کې ده، او د زړه مزه په هغه کار کې ده کوم چې د زړه خاصيت دی او د کوم د پاره چې الله ﷻ دی پيدا کړی دي، چې هغه د کلرونو د حقيقت پېژندل دي ځکه چې دا د زړه خاصه ده لېکن د خواش او غصې او په پنځه حواسو

سره د محسوساتو پېژندل خو حیواناتو ته هم حاصل دي، او څنگه چې د کلرونو د اصل حقیقت پېژندل د زړه خاصیت دی، په دې وجه بنده چې په کوم شئ باندي نه پوهیږي د هغه معلومول دده زړه غواړي او په کوم باتلي چې پوه سي په هغه خوشحاله سي فخر په کوي، که دی د نا کاره (خراب) شئ مثلاً د شطرنج د لږه کولو په فکر کې وي او په هغه پوه سي نو دی به د خوشحالي څخه په جملو کې نه ځایيږي (یعني ډېر به خوشحاله سي)، ده ته که دا وویل سي چې نورو ته ددې تعلیم مه ورکوه، نو ده ته صبر کول ستونزمن وي، او په دې خوشحالي کې چې دده یوه عجیبه اوخته لویه (بازي) ازده ده د هغه د نورو څخه د منع کولو پر ځای به نورو ته د ښوولو کوشش کوي چې د فخر اظهار وکړي سي، او هر کله چې دا خبره معلومه سوه چې د زړه لذت د کار په پېژندلو کې دی نو په دې هم پوه سئ! چې د کوم شي پوهه حاصله سي دغه شئ چې خومره عظیم او افضل وي دومره به لذت (مزه) زیاته حاصلیږي که یو سړی ته د وزارت درازونو په پوهېدو خوشحالي حاصلیږي نو ښکاره ده چې که دی د بلشاه په وازونو پوه سي نو زیات به خوشحاله وي دغه ډول کوم سړی چې د علم هلنده (د حساب علم) په برکت د اسمتونو د هیئت او کیفیت علم لري، هغه به یقیناً د هغه سړي څخه زیات خوشحاله وي کوم چې صرف د شطرنج علم لري، او د شطرنج په باره کې به هم دا درجه مختلفه وي، مثلاً یو سړی ته صرف دومره معلومه وي چې د شطرنج مهر څنگه ایښوول کیږي او بل په دې هم پوه وي چې دا څنگه چلول کیږي نو دې بل ته به خامخا زیاته مزه حاصله وي، او د حق تعالی څخه زیات یو شئ افضل او شریف موجود نه دی ځکه چې د باقي ټولو شیانو شرف د هغه ذات په سبب دی، او د ټول عالم اصل حکمران او پاچاه هغه دی او په دنیا کې ښکاره کېدونکي ټول عجائب د هغه د قدرت نښې او علامې دي، نویو معرفت د هغه د معرفت څخه زیات افضل او خوندور نسي کېدای او د نظارې د جمال الهي څخه زیاته یوه نظاره نسي نایسته کېدای، او د زړه طبعي غوښتنه دا وي، ځکه چې د هر شئ طبعي غوښتنه (تقاضا) هغه خاصیت وي د کوم د پاره چې دی پیدا سوی وي، اوس که یو زړه داسي وي چې په ده کې د دې معرفت تقاضا نه وي پاته سوې، نو ده مثال د هغه ناجوړې جسم دي چې په هغه کې د خوراک خواهاش نه وي پاته سوی او چې هغه ته د خاورو درجه د ډوډۍ څخه زیاته وي، او په علاج کولو سره د ده اشتها پر خپل ځای نسي راتلای، او دی په دغه غلط خواهاش کې گرفتار پاته سي، نو پوه سئ! چې دغه بلبخته دی او آخر به هلاک سي، دغه ډول هغه سړی چې د هغه په زړه کې د الله ﷻ د معرفت د آرزو او خواهاش پر ځای نور خواهاش او شهواتو غلبه کړې وي دغه هم مریض او ناجوړه دی، او که ده د علاج ونسي نو هغه د دغې بلي دنیا د پاره بلبخته دی او هلا

کېږي.

د ټولو شهواتي لذتونو او محسوساتو تعلق د بنده د جسم سره وي او خامخا د مرگ څخه وروسته دغه ختمېږي او ور سره د دغه خواهشات هم فنا کېږي، لېکن هغه لذت د معرفت د کرم تعلق چي د زړه سره دی دغه په مرگ سره نه ختمېږي بلکي د وچنده زيات سي ځکه چي په مرگ سره د زړه مرگ نه راځي نو په دې وجه په ده کي پر ځای سوي معرفت هم نه مړ کېږي او پر خپل ځای باقاعده پاته وي، بلکي د مخکي څخه زيات روښانه سي، او د لذت ځکه زياتېږي چي په ژوند کي خونور خواهشات دده د پلر د رحمت باعث وي، هغه هم ليري سي، ددې شرح او تفصيل ددې کتاب په آخر کي به ”د محبت د باب“ په عنوان سره بيان سي.

د انسان د باطني اعضاؤ عجائبات

دا وخت د زړه د گوهر چي کوم حال بيان سو دغه ددې کتاب د پاره کافي دی او که څوک ددې څخه زيات تشرېح او تفصيل غواړي هغه دي زموږ بل کتاب ”عجائب القلوب“ ته رجوع وکړي، (په هغه کي ددې زياته تشرېح ده)، که څه هم په دې دواړو کتابونو سره هم بنده په پوره توگه د ځان پېژندنې مقام ته نسي رسېدای ځکه چي په دغه کي هم د زړه پر بعضو لېو لږ وفتونو رڼا اچول سوي ده او دا د بنده يو رکن دي، د بنده بل رکن دده جسم دی او د جسم په پيدايښت کي يې شمارة عجائب سته، او دده په هر اندام کي هغه که ظاهري وي که باطني عجيبه معنوي پتي دي او په هريوه کي عجيبه او نا اشنا حکمتونه پيدا کېږي، د بنده په بدن کي په زرگونو رگونه او پلې او هلو کي دي لېکن د هريو شکل او صورت جلا او صفت يې هم جلا دی او د هريو کار او مقصد هم د جلا نوعيت دي او (روښتيا خو دا ده) چي ته ددې ټولو څخه يې خبره يې او فقط په دې خبر يې چي لاسونه د شياتو نيولو د پاره دي، پښي د تللو د پاره دي او ژبه د خبرو د پاره ده.

لېکن تاته دا معلومېدل پکار دي چي سترگي په لسو بېلا بېلو پردو کي داسي جوړي سوي دي، چي که په دوی کي يوه هم کمه سي نو په نظر کي به خرابي پيدا سي، او تاته نه ده معلومه چي د هري پردې پيدايښت د کم مقصد د پاره سوي دي؟ او ولي ددې ټولو ليدل د انسان د پاره ممکنه نه دي؟ د سترگي اندازه خو ښکاره ده چي شومره ده، او د سترگو پر علم لوی لوی کتابونه ليکل سوي دي په کومو کي چي ددې شرح او تفصيلات بيان سوي دي، بلکي که تاته دا اندازه هم نه وي معلومه نو په دې کي د حيرانتيا څه خبره نسته ځکه چي تاته دا هم نه ده معلومه چي ستادته اندامونه مثلاً ځيگر،

پښتورگي، توري او تريخي او داسي نور څه شي دي او د کوم مقصود د پاره جوړ کړی سوي دي.

ځيگر (اينه) د دې د پاره ده چې د معلې څخه مختلف ډول خوړل سوي شيان دې ته ورسېږي او دا ټول يو ډول کړي يعني د وږني په ډول يې جوړ کړي چې د لوړو اتلانو غڼا ځيني جوړه سي (سر، سينه، گېله، ډولړه لاسونه او ډولړه پښې چې ظاهري اووه اتلانونه دي) کله چې وږنه په ځيگر کې تياره سي نو لاندې خيړه ځيڼه پاته سي دا خيړه د سودا رنگ اختيار کړي، د تريخي کلر دا دی چې دغه د ځيگر څخه راکاپي او پر دې بلندي چې د کوم ژر رنگ ماته پيدا کېږي هغې ته صفرا وايي د توري کلر دا دی چې دغه د تريخي څخه راکاپي، وږنه چې کله د ځيگر څخه د بلندي ووځي نو نرمه (نري) لوبې قوامه وي، او دلته پښتورگي خپل عمل کوي او لوبه د وږني څخه جلا کوي، نو دغه بغير د سودا او صفرا څخه قوام جوړ سي، رگونو ته رسېږي، که په توري کې څه نقص پيدا سي نو صفرا په وږنه کې پاته سي او بيا صفراوي مرضونه پيدا کېږي او که په تريخي کې نقصان راسي نو سودا په وږنه کې پاته سي چې سولوي مرضونه ځيني پيدا کېږي، او که پښتورگي خراب سي نو په وږنه کې لوبه پاته سي چې د دې په سبب د استسقاء ناروغي پيدا کېږي، دغه ډول د انسان ټول ظاهري او باطني اتلانونه الله تعالی د جلا جلا کارنو د پاره پيدا کړي دي چې د دغو څخه بغير به بدن کې خلل او خرابي پيدا کېږي، بلکې د بنده بدن که څه هم په ظاهر کې کوچنی دی لېکن په حقيقت کې د ټول جهان د پاره يو مثال دی په دې وجه چې دا کوم څه چې الله ﷻ په ټول جهان کې پيدا کړي دي د بنده بدن د دې يوه نمونه او مثال دي؛ هلوکي د غره نمونه، څوکه د باران، وېسته د درختي په مثال دي، او دماغ د اسمان په ډول دي، او حواس گواکي ستوري دي، چې د دې تفصيل ډېر اوږد دي بلکې په جهان کې چې کوم کوم ډول ډول مخلوق سته مثلاً خنزير، سپی، شرمېش، څاروی، لېوه، نيرقان او فرشته د دې ټولو مثال د بنده په بدن کې موجود دی او د دې ذکر مخکې سوي دي تر دې چې کوم کسب گر (کار او کسب کوونکي) په دې دنيا کې سته د دې ټولو نمونې په انساني جسم کې شتون لري؛ کوم قوت چې په معده کې خوراک هضم کوي، او کوم قوت چې خالص صفا سوي خوراک ځيگر ته او فضلات کولمو ته رسوي، نو دغه چاڼ کوونکي او جوس ايستونکي دي، او کوم قوت چې غڼا (خوراک) په ځيگر کې په وږنه بدلوي دغه رنگريز (رنگساز) دی، او کوم قوت چې وږنه د بشري سينې ته رسوي شيدې ځيني جوړوي او د سري خايو (خصييتينو) ته يې رسوي مني ځيني جوړوي دغه دوبي (کالي پرېوونکي) دی او کوم قوت چې خوراک هر هر اتل او بند ته رسوي دغه جلاو کښ دی، او کوم قوت چې لوبه د ځيگر څخه راکاپي مثله ته يې رسوي دغه دژي (کوژنې) په

ډول دي او کوم قوت چي فضلات د نس څخه د باندني باسي دغه د بنگي^(۱) په ډول دي، او کوم قوت چي سودا او صفراد انسان په جسم کي د دې د پاره پيدا کوي چي دې تباہ سي، دغه گواکي مفسد، دوکه باز (چال باز) دي، او کوم قوت چي صفر او داسي نوري ناروغی ليري کوي دغه گواکي انصاف داره حاکم دي، او د دې تفصيل هم ډېر اوږد دی، اصلي خبره خو دا ده چي تاته معلومېدل پکار دي چي په تا کي دننه څو ډوله قوتونه مشغوله دي او ته په خوب بيله د ځان څخه نا خبره يې، حال دا دی چي دغه قوتونه سمدلاسه پکار لگيا دي او يو هم غافله نه وي، ته نه دا قوتونه پېژنې او نه د هغه احسان منې کوم چا چي دوی ستا د پاره پيدا کړي دي، که يو سړی خپل نوکر د يوې ورځي د پاره ستا خدمت (چوپړ) ته راواستوي نو ټول عمر به د هغه شکر ادا کوي، او کوم ذات چي په تا کي دننه څو زړه کسب گر ستا د خدمت د پاره مقرر کړی دي کوم چي ستا د خدمت څخه يو ساعت غافله نه وي ته هغه لږه اندازه هم نه يادوي.

د بدن د ترکیب او د انساني اندامونو د نفعو د پوهېدلو نوم "علم تشریح" دی او دا ډېر لوی علم دی په مخلوق کي د لوی څخه لوی يې نه پېژني، او څوک چي يې وايي نو د دې د پاره يې وايي چي په علم طب کي استاد سي، پاته سو علم طب نو گواکي دغه خو مختصر او بې حقيقته دی لېکن د دې حاجت په هر حال سته که څه هم د دين سره د ده هيڅ تعلق نسته، ها! که يو سړی د الله تعالى د عجيبه عجيبه صنعتونو د دليلو په موخه د دې علم مطالعه کوي نو ده ته به د الله تعالى په صنعتونو کي درې صنعتونه خو خامخا معلوميږي: يو خو دا چي د دې قالب (غالب يعني بدن) جوړونکی او د دې جسم پيدا کوونکی دومره د قدرت خاوند دی چي د ده په قدرت کي د تفصيل لږ شبهه هم نسته، او عاجزي ده ته ژر دې هم نه سی ورتلاي هغه چي څه خواږي کولای سي، او په دنيا کي د دې څخه زيات څه عجيبه نسته چي د يوې قطري اوبو څخه داسي جسم پيدا کوي او کوم چي پر دې ايجوبه (عجيبه شئ) باندني قادر وي هغه د مرگ څخه وروسته پر ژوندي کولو باندې هم قادر دی.

دويم صفت به دا معلوم سي چي هغه لوی خالق داسي عالم دی چي د ده علم ټولو د اشياو احاطه کوونکي دی چي دا عجائبات دخپلو عجيبه او نا اشنا حکمتونو سره د کمال علم څخه بغير ممکن نه دي.

درېم صفت به دا معلوم سي چي د الله مهرباني او لطف او رحمت په خپلو بندگيانو بې حساب او بې

(۱) گندگی صفا کوونکی مزدور چي په علم اصطلاح بنگي ورته وايي.

اتلزي دي، ځكه چي بنده ته د كوم كوم شئ ضرورت وو هغه يې پيدا كړل ځيگر، زړه، دماغ و حيوان اصل دي دغه يې هم انسان ته وركړل، او ځيني شيان داسي دي د كومو ضرورت چي نه وو فقط حاجت دي، مثلاً لاسونه، پښې، ژبه دغه يې هم وركړل، او ځيني شيان بيا داسي دي چي دغه نه ضرورت وو نه حاجت، خو د زينت دارو ملل و هغه يې هم وركړل، مثلاً د ويشتلو توروالی د شونډو سوزوالی د ورځو (وريزو) نښه (ليکه) د سترگو او باتو گټو برابروالی، دا ټول شيان صرف دې د پاره وركړل چي په دې سره بنده زيات ښايسته سي او دا لطف او مهرباني صرف د بنده سره خاص نه دي بلكي د ټول مخلوقات سره خاص دي تر دې چي: د صلو مچمچي او علمو مچاتو ته هم چي د كومو شيانو ضرورت وو ورېي كړل او د دوی ظاهري صورت يې په ښو ښو نقشونو سره ښايسته كړی او تر څو پوري چي د بنده د پيداينيت تعلق دی دغه په تفصيل په پوره غوره سره كتل د الله تعالى د صفاتو د پېژندو چلې (کيلې) ده په دې وجه د علم تشریح ډېر عظمت سته، د دې د پاره نه چي يو طبيب ته د دې حاجت دی، او شعر، تصنيف او يو صنعت چي شومره زيات ښه وپېژنې دومره به د شاعر مصنف او صانع د عظمت زيات قائد (لارښوونکي) سي، دغه ډول د الله جل جلاله عجيبه عجيبه صنعتونه د دې باكماله صانع د عظمت او پېژندو چلې ده، او دا علم طب هم د معرفت د نفس لاره ده، لېکن معلومېدل پکار دي چي دا علم د زړه د علم په مقابله کي مختصر او محدود دي ځکه چي دا د بدن علم دی، علم د زړه نه دی، او د بدن حشيت د سپرلي (سورلي) دي او زړه د سپور په شان دی او د کائناتو د پيداينيت مقصود سپور دی نه دا چي سپرلی، ځکه چي سپرلی د سپور د پاره دي نه چي سپور د سپرلي د پاره، لېکن د بدن په باره کي دومره ښوول په هر حال کي ضرور دي چي معلومه سي چي دومره په آسانی سره خپل ځان پېژندل ممکنه نه دي، او دا په دې وجه هم ضروري ده چي ستا په نسبت تا ته د ځان څخه بل يو شئ دومره زيات نژدې نسته او ستا په ذات کي ستا بدن په هر حال شامل دي، او څوک چي خپل ځان نه پېژني او د نورو د پېژندلو دعوی کوي، نو ده مثال د هغه مفلس دي کوم ته چي د ځان د خوراک د پاره خوړيوه ټکړه نه رسيږي لېکن دعوی کوي چي د ښار ټول فقيران د ده په وړي، ژوند تېروي، او دا خبره ډېره عجيبه او بدنمايه هم ده.

د زړه فضيلت

د زړه ډير تری او بزرگی په اړه چي هر کله په دومره څه پوه سولې! نو دا هم ياد ساته! چي دا نايابه گوهر (ملفله) تا ته در کړل سوی دي لېکن ستا څخه پټ ايښوول سوی دي که ته ده د طلب نه کوي او

دغسی یې ضایع کوي نو گواکي خپل ځان ته نه جوړېدونکي تلوان رسوي، کوشش واکړه چې ستا زړه تا ته حاصل سي او ته دی د دنیا د گندگیو (چتلتیلوو) څخه راولېسې، او دی خپلي صحیح درجې ته ورسوي (چې پخپله ستا شرف او عزت هم په دې کې دی) چې په هغه جهان کې درته شرافت او عزت حاصل سي او دغم او پرېشاني یو خطر په بیا نه وي، او هغه معرفت درته حاصل سي چې د شک او گمان هیڅ شبهه پکښې نه وي، او په دې جهان کې د زړه د بزرګۍ د لږو ملار په دې خبره کې دي چې په انسان کې دومره استعلا او قبلیت پیدا سي چې د حقیقي عزت او شرافت پیدا کېدو لامل او لایق سي، کنه هسي خو د بنده څخه زیات ناقصه او بې چاره، بې وسه او عاجزه شوک کېدلای سي، چې یو ځای د گرمی او یخ د لاسه تنګ دی او بل ځای د ناروغی او غم او فکرونو د لاسه مجبوره دی، او بیا چې په کومو شیانو کې دی زیات لذت او راحت محسوسوي هغه ده ته زیات د نقصان باعث دی، او حقیقي نفع خو په تکلیف پورته کولو کې لاس ته راځي، نو خوره هغه دی کوم چې عالم وي ځکه چې د انسان شرف، فضیلت او عزت په علم کې دی یا په قدرت او قوت یا په همت او لږدې سره یا په مال او صورت سره، او د انسان د علم طرف ته که وکتل سي نو تر ده غټ جاهل بل هیڅ شوک نسته ځکه چې ده په دماغ کې که یو رګ خراب سي نو هلاکت یا لږ تر لږه د لېوښتوب خطر پیدا کېږي، ده ته بغیر د علم څخه دا نه معلومېږي چې په دې صورت کې اوس دی څه وکړي او د کوم ځای څخه دې علاج وکړي، او داهم کېدای سي چې ده علاج ده په مخکي کې کېږي او دی دغه ونی بیا هم په څه نه پوهېږي چې څه کولای سي، دغه ډول که ده قدرت او قوت ته نظر وکړو نو دده څخه زیات عاجزه او بې وسه شوک دی؟ چې د یو مخ مقابل هم نسي کولای او که یوه غوماشه هم پر ده مسلطه سي نو دې د لاسه هلا کېږي، او یوه غلبوزه چې نېټې په جګ کړي نو بې هوښه کېږي نو دده څخه زیات کمزوری شوک سو؟ دغسی ده همت ته وګوره نو معلومه به سي چې دیوې روپۍ په تلوان به دده حالت بدل سي او د خوراک په حالت کې چې وېی وي نو دیوې ګولې په کمېدو بې هوښه کېږي نو دده څخه زیات خسیس شوک دی؟ او که په حسن او صورت یې نظر واچوو نو بس یو پوستکي او ټانچه ده چې بیا نسته پوښ وراخوستل سوی دی، او که دوی ورځي یې د پرېولو څخه غافلې سي نو داسې بدصورت ته او منحوس ښکاري چې د ځان څخه یې بیا نفرت کېږي، او که هغه گندهګی کومه چې په ده کې پټه ده ښکاره سي نو معلومه به سي چې ددې څخه زیات ناکلره (خراب) او گنده شخ خوبالکل نسته، نو دده اصل جمال دا دی چې خپل ځان پاک صاف ساتي او په ورځ کې لږ تر لږه دوه واړه غسل کوي، ځان پرېولي، خپل ښایست خوندي

ساتي.

قصه: یو وار شیخ ابو سعید د صوفیو د یو ټولې سره یو ځای روان وو چې پر یو داسې ځای راغلل چې هلته د یو گنده (چتل) شرم صغایي کېدله، او گندگی یې یو طرف ته لیري کېدله، ټول صوفیان یو دم ودرېدل، پزي یې بندي کړي هانخوا دې خواته یې وحشتل، لېکن شیخ هلته ولاړ وو او وېې وړل: اې صوفیانو! ولورئ چې دا نجاست موږ ته څه وایي؟ هغوی پوښتنه وکړه چې څه وایي؟ وېې وفرمایل: دا وایي: چې زه پرون په بلژر کي وم ټولو خلکو زما د حاصلولو د پاره خپل جیونه خلاص کړي وو روپۍ یې خرڅولې، بیا زه یوه شپه ستاسو سره پاتې سوم نو دې حالت ته ولورسېدم چې لوس خلک زما څخه تښتي، لوس خو ما ته پکار دي چې ستاسو خلکو څخه وتښتم، ځکه چې ستاسو تښته زما څخه هجیبه خبره ده.

او حقیقت هم دا دی لکه چې شیخ بیان کړه، ځکه چې په دې دنیا کي د بنده څخه زیات ناقص عاجز او ناکس هېڅ شئ نسته، او صبا قیامت بلژر ته هم دی تلونکي دي هلته که ده سره دغه گوهر د زړه موجود وي کوم چې یې په کیمیا د سعادت سره صفا کړی وي نو دی کلیباب کیدای سي او د څارویانو د درجې څخه د فرشتو درجې ته رسېدای سي، لیکن که په دې دنیا کي مشغول پاته سي او د دنیا په شهوت او حرص (لالچ) کي اخته سي نو صلبه ده حال د سپی خنزیر او نورو حیواناتو څخه بدتر وي، بلکې هغوی به ده څخه زیات افضله وي، ځکه چې هغه خو به مړه سي ځلورې به سي او د قیامت د بلژر د ځم څخه به خلاص سي او دی به په عذاب کي مبتلاوي، نو بنده ته پکار دي چې خپل شرف، برتری او فضیلت وپېژني او د دې سره سره خپله نلچاری او عاجزي هم وپېژني چې د حق تعالی دمعرفت د چا بیاتو څخه یوه چلېي دا هم ده، او د ځان پېژندلو په باره کي چې دا څه وویل سوه دا کافي دي، ځکه چې په دې کتاب کي د دې څخه د زیاتو گنجاش نسته.

دویم عنوان: د الله تعالی د پېژندلو په بیان کي

پوه سه! چې حق تعالی تېرو پیغمبرانو ته په کتابونو کي داسې فرمایلي دي: **اِغْرِبْ لِنَفْسِكَ فِرْقَانَ رَبِّكَ** (خپل ځان وپېژنه! چې رب العزت وپېژنې!) او په احادیثو او آثارو کي هم مشهوره ده چې: **مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ عَرَفَ رَبَّهُ** (تحقیق چا چې خپل ځان وپېژندی ده خپل رب وپېژندی) (لو دا کلمې د دې خبرې روښانه دلیل دی چې د بنده نفس یو هینداره ده چې شوک په دې کي وگوري هغه

خپل رب وړني لېکن خلگ سره ددې چي خپل ځان ته گوري هم خوا الله ﷻ نه وړني، نو لازمه ده چي دې د نفس هينلري ته وگوري نو داسي دي گوري چي دا په اصل کي د الله تعالی د پيژندو هينلره هم ده او ددې دوي طريقې کېلای سي:

(۱) يو خوډېره ستونزمنه او گرانه ده چي هوام خلگ په هغه نه پوهيږي او نه يې ازده کولای سي او په کوم شئ چي عام خلگ نه پوهيږي دهنې پياوړول هم مناسب نه دي.

(۲) لېکن يوبل صورت هم دی چي هر سړی په پوهيږي او هغه دا چي بنده په خپله هستی سره د الله ﷻ ذات وپيژني، او پخپلو صفتونو سره د حق ﷻ صفتونه وپيژني، او خپل سلطنت يعني پخپل بدن او اتلسمونو کي چي بنده ته کوم تصرف او اختيار دی په دې سره هغه تصرف وپيژني کوم چي الله ﷻ ته په ټول جهان کي حاصل دی، او ددې تفصيل دا دی چي بنده په دې خبره پوه سي چي زه مخکي هيڅ نه ووم او اوس يوڅه يم يعني مخکي "نېست" وم اوس "هست" يم، او دا خبره الله تعالی فرمايي: هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُن شَيْئًا مَّذْكُورًا ﴿١﴾ إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِن

نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٢﴾ **ژباړه:** بې شکه پر انسان په زمانه کي داسي وخت هم وو چي دی هيڅ هم نه وو چي ذکر يې سوی وای، موږ دی د مخلوط نطفې څخه پيدا کړی داسي چي دی مکلف جوړ کړو (يعني په ده امتحان وکړو) نو دی مو اوږدلوونکی او ليدونکی جوړ کړی.

او هغه شئ په کوم سره چي انسان خپل اصل پيدا يښت ته رسيږي چي زما اصليت څه شئ دی؟ دا چي دغه د گنده (چتلو) اوبو يو څاڅکی دی، چي په دې کي عقل، غوږونه، سترگي، سر، لاسونه، پښې، ژبه، رگونه، پلې، هلوکي او پوست هيڅ هم نه وو، بلکي دغه يو ډول سپيني اوبه وې، نو دا دومره عجائبات چي په دې کي پيدا سو نو آیا دا دځانه پيدا سو، که چا پيدا کړه؟ او بيا دا هم سوچ وکړي چي اوس چي دی هرکله درجې د کمال ته رسېدلی دی نو هم په ده کي دومره قدرت نسته چي ديوه وښته په اتلاره پيدا کړي، نو بيا هغه وخت کله چي دی صرف د اوبو يو قطره وه او تر دې لا زيات ناقص او عاجزه وو نو څنگه دځانه څخه په وجود کي راتلای سي نو دغه ډول چي پخپل وجود کي په راتلو غوږ وکړی نو ده ته به دخپل پيدا کوونکي د هستی په باره کي معلومه سي او هر کله چي دخپل بدن په عجائباتو ته نظر وکړي او د بدن ټولو ظاهري او باطني اعضاؤ ته وگوري نو لکه

څنگه چې مخکې بيان سوی دي دخپل پيدا کوونکي قدرت به پخپله ده ته ښکاره سي او دی به به پوه سي چې دهغه قدرت کمال دی او هغه چې څه غواړي کوي یې، او څه چې څنگه غواړي پيدا کولای سي ځکه چې ددې څخه زيات کمال قدرت کم شئ کېدلی سي چې د اوبو د یوه څاشکي څخه څنگه ډول ډول صورتونه نښایسته او ښکلی شکلونه او په عجائباتو د زمانې کې شمارېدونکي نښایسته او ښکلي شمېرې پيدا کړي دي، دغه ډول انسان که دخپلو عجیبو صفتونو او انځمونو پر گټو باندې سوچ وکړي چې هر یو یې څومره په اتملزه او نښایسته سره جوړ کړی دي او سوچ وکړي چې د هر یو په پیدایښت کې څه حکمت پټ دی؟ یعنې پخپلو ظاهري انځمونو مثلاً لاسونو پښې ژبه سترگي، غاښونو او نوږو او باطني انځمونو یعنې ځیگر، پښتورگي، تورۍ، تربخی او داسې نورو سره دخپل د پیداکوونکي علم وپېژني، چې هغه انتهایي کمال دی او په هر شئ باندې محیط دی او پوه به سي چې د دومره لوی دنیا څخه هیڅ شئ هم د الله جل جلاله څخه نسي غائب کېدلای، که د ټولې دنیا هاکلان راجمع کړای سي او دوی ته اوږده عمر ونه ورکړل سي، او بیا دغه ټول په جمع او اتفاق سره غور او فکر وکړي چې په دې ټولو انځمونو کې یو اندام په یو بله طریقه سره پيدا کړي چې د موجوده (لوسنۍ) طریقې څخه خوره وي نو دغه به هیڅ کله داسې ونه کړای سي، مثلاً غاښونه په بله طریقه سره جوړ کړی نو نه یې سي جوړوالی ځکه چې غاښونه داسې جوړ سوي دي چې د مخ د غاښونو سره تړه دي چې خوراک پرې بکړي، او دانور یې هوار جوړ کړی دي چې شیان میده کړي او په مینځ کې ژبه ده چې دده میده کوونکو غاښونو ژوندی ته خوراکي شیان ور مخ ته کړي، او بیا تر ژبه لاندې لعاب (لارې) دي چې دده میده کړل سوي شیانو څخه د خمیرې ډول جوړ کړي او د ضرورت په اتملزه په مناسب وخت کې یې دومره لنډی چې په آسانی سره تر حلق (ستوني) تېر سي، او په حلق کې پاته نسي، ټول هاکلان که جمع سي نو ددې څخه خوره لا څه! ددې برابر او مثل هم نسي جوړولای، دغه ډول لاسونه دي چې پر پنځه پنځه گوتو مشتمل دي څلور گوتي په یو صورت او صفت او څه گوته ددوی څخه ليري ده، او په اوږدوالی ددوی څخه کوچنی ده، ځکه چې په دوی کې د هر یو یو سره مدد وکړي او د هر یو یو سره یو ځای سي او شیان ونیسي، او په هره گوته کې ددې ددې بندونه او په څه گوته کې دوه بندونه ظاهر دي، چې که وغواړي نو د اوبو را پورته کولو ځای ځیني جوړوي او داسې نو، او چې بند یې کړی نو د وهلو سوک ځیني جوړ کړي او که وغواړي نو موت وغزوي د پلټ (غالب) کار ځیني اخلي، او دغه ډول نور ډېر کارونه ځیني اخیستی سي، که د دنیا ټول هاکلان راجمع شي سوچ او فکر وکړي چې یو بل صورت دوی ته ورکړي مثلاً

گوتی دلسی جوړې کړې چې د ټولو یو شکل سی، یا درې یو طرف ته او دوی بل طرف ته سی، یاد پنځو څخه شپږ جوړې کړې یا یې شلور کړې یا یې بندونه د درو پر ځای دوه دوه کړې یا یې شلور شلور کړی مطلب دا که هر څنگه سوچ کوي یا هر څنگه چې غواړي دغه به ټول ناقص وي، کمال او بشپړ به هغه وي کوم چې الله ﷻ جوړې کړې دي، نو ثبته سوه چې علم الهي پر ټولو باندې محیط دي او دا واحد ذات په هر شئ باندې خبرطره دی، او د بنده په هر اقدام کې دلسی دلسی حکمتونه او مصلحتونه پټ دي چې کوم سړی د دوی په لړه هر څومره زیات معلومات لري دومره د ده حیرانتیا زیاتېږي او دده په عظیم علم باندې لالهانده (حیران) پاته کیږي.

او بیا چې کله بنده خپلو او تیالو ته وگوري نو اول د خپلو اندمونو او تیالو (حاجتونه) ویني، او د خوراک، چنک، ځای سره سره د باران، یخ او گرمی د ضرورت احساس ورته کیږي، نو د هغه صتمونه ورته یاد سي کوم چې دا ټول شیان دده د پاره جوړ کړي دي یعنې دده د پاره یې اوسپنه، ژړ، گیلټ، سرب (یو ډول فلز دی)، لرگي او داسې نور هر څه پیدا کړي دي، بیا چې دې آلاتو ته وگوري نو یقیناً داسوچ به کوي چې ددې د جوړولو او په استعمال کې د راوستولو د پاره څه تدبیرونه اختیار کړي، او ددې سره به دی داهم محسوسوي چې دا ټول بنایسته شیان کوم چې ده پنځپله د نورو شیانو څخه جوړ کړي دي نو آخر چې دا څنگه؟ یقیناً څکه چې لوی شخبتن الله ﷻ ده ته دا هر څه ورکړي دي، که الله ﷻ دا ټول شیان نه وای پیدا کړي نو نه به چا ته دغه شیان په لاس ورتلای او نه به ده دا سوچ کولای چې نور شیان څنگه څیني جوړ کړي؟ غرض دا چې په پوهه یا په ناپوهی سره چې ده وکړل دغه یې د الله تعالی په فضل او مهرباني سره وکړل، نو دی پنځپل هر تخلیق کې هم د خالق حقیقي صنعت او قدرت جلوه گر ویني او د هغه رحمت ده ته په هر شئ کې جاري او ساري په نظر راځي، (او دا نکته دده په سوچ کې راځي چې ټول کائنات او ددې کائنات ټول مخلوقات د الله ﷻ د قدرت نښه او علامه ده) ددې څخه د دغه بل صفت علم هم کېدای سي په کوم سره چې د الله ﷻ د ټولو اولیاؤ ژوند ټول سوی دي، او هغه په هر شئ کې د الله ﷻ رحمت، لطف، فضل او عنایت کتل دي، لکه چې الله ﷻ فرمای: سَبَّحْتَ وَرَحِمْتَ عَلَى غَضَبٍ (زما رحمت زما پر غضب مخکې دي) او لکه څنگه چې نبی کریم ﷺ فرمایلي دي: ”چې پر بندگانو د الله ﷻ شفقت د مور پر خپل شیرخواره بچي د شفقت څخه زیات دی“ نو خپل ذات ته په کتلو سره د هستی ذات واجب الوجود لیدل هم ممکن دي او د خپلو اجزائو او اعضاءو په تفصیل سره خبرداری حاصلول گواکي د قدرت الهي د کمال

په تفصیل سره خبرداري حاصلول دي او د خپلو جسماني انځورونو هېڅاټاټو او نفعو کي د الله جل جلاله علم کمال لیدل کیږي، او دې ټولو ته په مجموعي توګه په کتلو سره هغه که د ضرورت په وجه وي یا د حاجت یا د بنایست او زینت په سلسله کي چي کوم ده د ځان د پاره وضع کړی وي انسان لطف الهي او رحمت الهي لیدلای سي، نو دا سبب دي چي د خپل نفس معرفت د الله د معرفت د پاره چلې نه.

د الله جل جلاله تقدیس او تنزیه بیان

هر کله چي تا پخپلو صفتونو سره د حق تعالی صفتونه وپېژندل او پخپل فطرت سره دي د حق ذات وپېژندی، نو د هغه تنزیه او تقدیس هم پخپله تنزیه او تقدیس سره د پېژندو کوشش وکړه، ځکه چي د الله جل جلاله تنزیه او تقدیس دا دی چي دغه پاک او مقدس دی، او څه چي هم زموږ په وهم او گمان کي راضي د هغه څخه لوړ او بالاتر دي، ده ته د یو ځای سره نسبت نسي ورکول کېدای، حال دا دی یو فلسفي نسته کوم چي د ده د تصرف څخه خالي وي، او دغه شی انسان ته پخپل ځان کي هم ښکاره کېدای سي، چي د ده روح دی کوم ته چي موږ زړه وایو دغه هم د دې ټول وهم او خیال څخه ستره او پاک دی، کوم چي زموږ په ذهن کي راتلای سي، لکه چي موږ دا ویلای سو چي د ده د مقلد یوزن یا کیفیت او نورو هېڅ علم او انداز نه نسته، نه دی تقسیم کېدای سي او نه د ده یو رنگ سته، او د کوم شی چي رنگ او مقلد نه وي هغه په هېڅ حالت کي هم په خیال او تصور کي نسي راتلای ځکه چي په خیال کي هم هغه شی راتلای سي کوم چي په سترگو لیدل کیږي یا لږ تر لږه د ده یو هم جنسه شی لیدل سوی وي، او د اقسامو یا اشکالو څخه ما سوا د سترگو یا خیال په وطن (مملکت) کي هېڅ شی نسي راتلای، او دا چي کومه د طبیعت تقاضا ده چي دا معلومه کړی چي فلاڼی شی څنگه دي؟ نو د دې معنی دا ده چي د هغه شکل څنگه دی؟ کوچنی کي که غټ؟ نو بیا هغه شی په کوم چي دا صفتونه (رنگ، شکل او نور) نه پیدل کیږي، د هغه په باره کي دا سوال کول چي هغه څنگه دي یو باطل سوال دي، او که ته غواړې چي دا معلومه کړې چي آخر هغه کوم داسي شی دي د کوم په باره کي چي دا پوښتنه نسي کېدای چي هغه څنگه دی (نولیري مږه) پخپله خپل حقیقت ته وګوره! چي ستا حقیقت (یعني ستا روح یا زړه) کوم چي ځای د معرفت دی پخپله تقسیم نه قبولي د ده یو مقلد نسته او څه انداز نه لري، "کمیت یا کیفیت" یعني رنگ او شکل ته په ده کي هېڅ دخل نسته، او که یو شوک پوښتنه وکړي چي روح څه شی دی؟ نو جواب یې فقط دا دی چي

خومروالی یا خنځه والی ته په ده کي دخل نسته، نو هر کله چي تا دا صفت پنخپله پنخپل ځان کي موجود ولیدی، نو بیا په حق تعالی کي خودا صفت د تقلیس اولی^۱ تر دي، او کوم خلگ چي په دې خبره تعجب وکړي چي پله د څنځه والی او څرنګوالی څخه هغه څنځه موجود دی نو ګواکي دوی ته د سره څخه معلومه نه ده چي دوی پنخپله دا صفت هم پنخپل ځان کي (د زړه په صورت کي) لري، مطلب دا سو چي خپل ځان نه پېژني، نو حق تعالی به څنځه وپېژني، حال دا دی چي بنده پنخپل جسم کي که هم تلاش وکړي (زړه خو زړه دی) نو په زرګونو داسي شيان به وړيني چي د بېله څنځه والی او بېله څرنګوالی اطلاق به پر دوی هم کیږي، مثلاً په ده کي غصه ده او درد دی، عشق دی، لذت دی، که دی وغواړي چي د دوی څنځه والی، څرنګوالی، شکل صورت، رنگ او مقدار او نور معلوم کړي نو داسي نسي کولای څکه چي د دې ټولو شیانو یو شکل یا رنگ او نور د سره څخه سته نه، دغه ډول که یو سړی د آواز یا بوی یا دود حقیقت شکل او رنگ یا مقدار او اندازه او نور معلومول غواړي نو څيني عاجزه به سي، او وجه یې هغه ده چي څنځه والی او څرنګوالی خو د خیال تقاضه ده کومه چي د سترګو په لیدو سره څایندای سي او دی په هر شی کي د سترګو د حصې تلاش کوونکی دی، او دا سوچ نه کوي چي د سترګو په ډول زموږ غوږونه هم دي او لکه څنځه چي د غوږونو حصه یعنې آواز د سترګو حصه کېدای نسي او د سترګو حصه لیدل د غوږونو حصه کېدای نسي او د څنځه والی او څرنګوالی سوال دلته هم نه پیدا کیږي، نو بیا د څنځه والی او څرنګوالی سوال د حق تعالی په باره کي کول څه ضروري دي؟

نو څه چي په زړه سره محسوسېږي او په عقل پیژندل کیږي دغه هم ټول د حواسِ خمسې د نصیب څخه لوړ دي، او د څنځه او څرنګوالي تعلق فقط د محسوساتو سره دی چي تعلق یې د حواسِ خمسې سره دی، پر دې خبره د څېړني او غور او فکر ضرورت سته چي تفصیل یې موږ د معقولاتو په کتلبو کي کړی دي، او په دې کتاب کي دومره اندازه کافي دي، او دلته مقصود فقط دا ښوول دي چي بنده ته د خپل بې څنځه والی او بې څرنګوالی په ذریعه د الله ﷻ بې څنځه والی او څرنګوالی پیژندل پکار دي، او دا پیژندل ده لره پکار دي چي لکه څنځه چي روح (زړه) موجود دی او پر جسم باندي باچاه دی او په جسم کي چي د څنځه او څرنګه والا څومره شيان دي، ټول ده په حکمت او باچاهي کي شامل دي حال دا دی چي دی پنخپله بې څنځه او بې څه رنگه دی، دغه ډول باچاه او حکمران د عالم هم دی چي پنخپله بې چوڼ او بې چگون (بې څنځه او څرنګه) دی او ټول محسوسات ده په حکومت

کمی دی.

دویم قسم د هغه د تنزیه دای چي ده ته دیو خای سره نسبت نسي وړ کول کېدای او دا خبره پخپله په روح کي سته چي ده ته د جسم دیوې برخي سره ځانگړی نسبت نسي وړ کول کېدای (ځکه چي دیو خو په ټول جسم کي وي) یعني دا نه سي وړل کېدای چي روح په لاسو کي دي یا پښو کي یا په سر کي یا په بل یو اندام کي، بلکي ټول اندامونه د بدن تقسیم قبلوي (یعني چي پرې کرل سي نور، جلا جلا کیږي) او روح تقسیم نه قبلوي، او د نه تقسیمونکي تقسیمونکی کېدل محاله دي. ځکه چي په دې صورت کي به دیو هم تقسیم قبلوونکی سي (یعني چي جسم ټوټې سي نور روح به هم ټوټې سي او دا نسي کېدای هغه خو په یو وخت کي په ټوله بدن کي وي یا نه وي) کنې بیا دا صورت کېدای سي چي ده ته دیو اندام سره نسبت وړنه کرل سي، حال دا دی چي یو اندام د ده تصرف څخه خالي هم نه دی، ځکه چي ټول اندامونه د ده په قبضه کي دي او د ده په حکم کي دي، او دیو پيله څکه پر دوی باقدي بچلای دی، دغه ټول ټوله دنیا، د دنیا د بچلای په تصرف کي ده لېکن دې سره سره دیو خاص مقام سره د ده نسبت نسته، او هغه د دې نسبت او اضافت څخه بالکل منز و نیر او پاک دي. او د دې ټول د هري نومي تقدیس او تنزیه هغه وخت پوره ښکله کېدای سي چي د روح خاصیت او پټ راز صفا صفایان کړي، او د دې اجازت نسته، بیا هم فقط په دې بیان سره ټوله خبره واضح کیږي چي: "إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ" (چي الله ﷻ آدم ﷻ پخپل صورت پیداکړي دي) والله اعلم.

د لوی څښتن الله ﷻ حکومت

هر کله چي د الله ﷻ د پاک ذات معرفت نصیب سو، او را ته معلوم سو، او دا هم معلومه سو چي ده صفات هم بېله څنگه والی او بېله څرنګوالي څخه دي او دا چي هغه دیو خای سره نسبت هم نه لري، او دا هم معلومه سو چي معرفت د نفس د حق تعالی د معرفت چلبي ده نو اوس یوه خبره باقی پاته ده او هغه دا چي پخپل سلطنت او حکومت کي د الله ﷻ باچلبي څنگه ده؟ او د دې باچلبي نظام څه دی؟ یعني ده د فرشتو ته حکم وړ کول، د فرشتو دغه پیغام وړل، او د فرشتو په لاسو کي کار وړ کول، د اسمتونو څخه په ځمکه کي احکام صادرول، اسمتونو او ستوری په حرکت کي راوستل، د مځکي والا کلرونه د اسمتونو سره تړل او د رزق چلبي (کیلیاتي) اسمتونو ته حواله کول او داسي نور، آخر دا هر څه څنگه دي او څنگه کیږي؟ او دا یو عظیم الشانه باب دی د الله تعالی په معرفت کي، او دې ته

"معرفت دافعالو" وايي، لکه چې ددې څخه مخکې معرفت ته "معرفت دصفاتو" ويل کېږي (چې ذکرېې وسو).

او ددې معرفت چلېي هم معرفت د نفس دی، او ته چې تر څو پورې دافعالو پېژني چې پنځېله دخپل نفس په مملکت (وطن) کې ته څنگه باچامې کوي نو په دې هېڅ کله هم نه سې پوهېدای چې باچاه د عالم څنگه باچامې (حکمراني) کوي؟ اول خپل ځان وپېژنه او خپل يو يو فعل وپېژنه مثلاً کله چې ته غواړې چې پر کاغذ بسم الله ولېکې، نو اول رغبت او اراده ستا په زړه کې پيدا سي، بيا په زړه کې حرکت او نبوږن پيدا سي، دا ظاهري زړه کوم چې دغوښې څخه جوړ دی او چپه طرف ته دي، په دې کې حرکت نه وي بلکې د زړه څخه يو لطيف جسم حرکت کوي دماغ ته ځي، دغه لطيف جسم ته طبيبان روح وايي کوم چې د احساس او حرکت قوتونه راپورته کوي گرځي، دا روح يو مختلف شئ دي کوم چې په څارويانو کې هم سته او مرگ ته په دې کې دخل سته، او هغه روح کوم ته چې موږ زړه وايو دغه مختلف شئ دي دغه په څارويانو کې نه وي، او دا روح چيرې هم نه مړ کېږي، ځکه چې دا د معرفت د حق ځای دی، دا روح حرکت کوي او کله چې دماغ ته ورسېږي نو د دماغ په اوله خزانه کې کوم چې د قوت خيال ځای دي، دبسم الله صورت پيدا کېږي، او دماغ څخه پلو ته اثر ورسېږي (يعنې اعصابو ته اثر ورسېږي) ځکه چې دماغ څخه دغه اثر په ټولو اندامونو کې خورېږي، او څنگه چې گوتي هم په دې اندامونو کې شاملې دي نو دوی ته هم دا اثر ورسېږي، دغه اعصاب (پلې) د کمزورۍ سرې په لاسونو کې ليدل کېږي کوم چې د تار او رسي په ډول گوتو ته رسېدلي وي، مطلب دا چې د دې اعصابو په اثر سره دا گوتي حرکت کوي او بيا گوتي قلم ته حرکت ورکوي دبسم الله صورت کوم چې د دماغ په اوله خزانه کې موجوده وو پر کاغذ ښکاره کېږي، په دې کې د حواسو ملد شامله وي، په ځانگړې توگه دسترگو ځکه چې په دې سلسله کې د دوی حاجت زيات محسوسېږي، نو لکه څنگه چې اول دا کار د رغبت سره متعلق دی کوم چې په انسان کې پيدا کېږي دغه ډول د الله جلّ و علا د ټولو کارونو ابتداء او شروع د هغه په صفاتو عاليه وو کې يو صفت دی چې د باري تعالی اراده ورته ويل کېږي، نو لکه څنگه يې د ليکلو د ارادې اثر اول ستا په زړه کې کېږي بيا د زړه په واسطه سره بل ځای ته رسېږي، دغه ډول د الله د ارادې اثر اول خو پر عرش پيدا کېږي بيا نورو مقاماتو ته رسېږي، او لکه څنگه چې جسم لطيف د هوا په شان د زړه د رگونو لارې څخه دا اثر دماغ ته رسوي او دغه جسم لطيف ته روح وايي دغه ډول د حق تعالی جوهر لطيف دا اثر د عرش څخه کړسې ته رسوي او دې جوهر ته فرشته او روح او روح القدس هم وايي (فرشتو ته

په دې وجه روحانيان هم وايي) او څنگه چې د دې اثر د زړه څه دماغ ته ځي او دماغ دده په قبضه کي دی، دغه ډول د هغه په ولايت کي د عرش الهي څخه دغه اثر کړسې ته ځي، او لکه څنگه چې صورت د بسم الله چې ليکل يې ستا مطلب دی او کوم چې ستا فعل متصور کيږي د دماغ د خزانه لول څخه ظاهر يږي او د دې مطابق ستا فعل د ليکلو ښکاره کيږي، دغه ډول د هر داسي شې صورت کوم چې په دنيا کي ښکاره کېدونکي وي اول د دې نقش په لوح محفوظ کي ښکاره کيږي، او لکه څنگه چې قوت لطيف کوم چې په دماغ کي دی او اعصاب په حرکت کي راولي او هغه مخکي لاسونو لور گوتو ته حرکت ورکوي او گوتي قلم چلوي، دغه ډول هغه جواهر لطيفه کوم چې په عرش او کړسې بلندي مقرر دي اسمتونه او ستوري په حرکت کي راولي، او لکه څنگه چې قوت د دماغ د رگونو لور اعصابو په واسطه سره گوتي ښوړي، دغه ډول هغه جواهر لطيفه کومو ته چې فرشتې وايي دستور په ذريعه او د دوی د نور په واسطه سره عالم سفلي او د دې ټولو بيخ په حرکت کي راولي کومو ته چې عناصر اريمه وايي چې مراد ځيني گرمي، يخ، لندوالی او خشکي ده (يعني: لور، اوبه، خاوري، باد) او لکه څنگه چې قلم سيامي (رنگ) ته حرکت ورکوي او پر کاغذ يې ښوړي او جمع کوي يې تر دې چې صورت د بسم الله نقش پلير سي، دغه ډول دا اوبه، لور، خاوري او هوا او د هغه ټولو شياتو اصل سره يو ځای سي مرکبات په حرکت کي راولي، او لکه څنگه چې کاغذ سيامي (رنگ) قبلوی هغه که خوره سوې وي او که جمع (غونډه) وي، دغه ډول رطوبت (لوندوالی) دا مرکبات د شکل قبل جوړوي، او د پيوست والی قوت (خشکي) د دې شکل محافظ جوړيږي چې دغه نقش روان سي. ځکه چې که رطوبت نه وي نو شکل نه جوړيږي او که خشکي نه وي نو د شکل حفاظت نسي کېلای (يعني لوند به وي او نه به وچيږي نو خراب به سي) او لکه څنگه چې قلم کله خپل کار وکړي او خپل حرکت مکمل کړې نو د خيال د خزانه مطابق د سترگو د نظر په مدد سره د بسم الله نقش پر کاغذ ښکاره سي، دغه ډول کله چې حرارت او يخوالی د دغو مرکباتو اصل ته تحريک ورکړي (دفرشتو په کومک سره) نو عين د هغه صورت مطابق کوم چې په لوح محفوظ کي د مخکي څخه نقش وي حيوانات او نباتات او نور په دې دنيا کي په صورت کي راځي، او لکه څنگه چې ستا په هر کار کي اول اثر ستا د زړه څخه پيدا کيږي او بيا په ټولو انځمونو کي خوريږي، دغه ډول د عالم اجسام د ټولو کارونو اثر لول پر عرش ښکاره کيږي او بيا مخکي خوړيږي او لکه څنگه چې د دې خاصيت قبلونکی د ټولو څخه لول زړه دی او باقي ټول انځمونه تر ده لاندي وي او د زړه نسبت تاته کيږي چې ته پوه سي چې ته په زړه کي يې، دغه ډول پر هر شې غلبه د عرش په واسطه سره کيږي

حکمه وبل کیږي چي الله ﷻ پر عرش بلندي دی، او لکه چي ته پر زړه غالب سې نو د زړه ټول کړ برابر سو او د تن د مملکت هر تلبیر مکمل سو، دغه ټول الله تعالی عرش پیدا کړی پر عرش متصرف سو او عرش یې مغلوب کړی د مملکت د عالم ټول تلبیر یې په عمل کي راوستی. لکه چي الله ﷻ فرمایي: **كُلَّمَا اسْتَوْى عَلَى الْعَرْشِ يُذَكِّرُ الْأَمْرَ** (بیا پر عرش بلندي قائم سو او د هر کړ تلبیر کوي) (السجده: ۲، ۵) همدې طرف ته اشاره کوي، یادساته! چي دا هر څه حقیقت دي او اهل بصیرت د کشف په ذریعه سره دا معلوم کړی هم دي او دې معنی حقیقت واضح کیږي چي: **إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ أَدَمَ عَلَى صُورَتِهِ** (په تحقیق سره الله تعالی آدم ﷺ پر خپل صورت پیدا کړی).

او په دې حقیقت هم پوه س! چي د باچاهي په رموزو د باچاه څخه ماسوا نور هیڅ څوک نه پوهیږي، که داسي نه وی یعني تا ته یې د خپل بدن پر وطن (مملکت) باچاهي نه وی درکړې او د عالم خالق د خپل مملکت او باچاهي لږ حصه تا ته نه وی درکړې نو ستا د پاره به د خالق عالم (الله ﷻ) پیژندل هیڅ کله ممکن نه وی نو شکر ادا کړه د دې باچاهي کومه چي یې تا ته ستا د پیدا کولو څخه وروسته درکړې ده، او د خپل مملکت لږ غوندي نقش یې ستا د زړه پر عرش بلندي قائمه کړه، او روح حیواني کوم چي د زړه مرکز او چین (منبع) دی ستا اسرافیل یې جوړ کړی، او ستا دماغ یې په منزله د کرسی جوړ کړی او ستا د خیالاتو خزانه یې ستا لوح محفوظ جوړ کړی، او ستا سترگي غوږونه او ټول حواس یې ستا فرشتې جوړي کړې او ستا دماغ کوم چي د اعصابو منبع دی ستا د پاره یې د اسمان او ستورو مثل جوړ کړی او گوتی یې د قلم او رنگ (سیاهي) په ذریعه یې طبایع ستا مغلوبه جوړ کړه، ستا زړه یې بې څنگه والی او بې څرنګوالی پیدا کړی او پر ټولو یې باچاغت درکړی، او بیا یې تا ته یې حکم وکړي چي هیڅ کله د خپل ځان څخه او د خپلي باچاهي څخه مه غاښل کیږه، ځکه چي دغسې به ته د خپل پیدا کوونکي څخه غاښل سې، که ته به دې نکته پوهېدل خواږې چي الله تعالی آدم علیه السلام پخپل صورت پیدا کړی دی نو خپل نفس وپېژنه چي درب پیژندل هم دغه رنگه امکان لري.

فصل

نو دا کومه تفصیلي موازنه چي د انسان د باچاغت او د مالک الملوک د حقیقي باچاغت په مینځ کي وښوول سوه، په دې کي په اصل کي یو خو د هغه عظیم الشان علم طرف ته اشاره سوې ده د کوم

تعلق چي د انسان د نفس سره دی او په کوم کي چي د دې باهمي (خپل مینځوي) تعلق ذکر کول کيږي کوم چي دده د اعضاء، قواوو، قوتونو، صفتونو او کیفیتونو په مینځ کي پيدا کيږي، او د دې ټولو تعلق آخر د زړه سره وي او دا یو ډېر وسیع علم دی چي تفصیل یې په داسي قسم کتاب کي نسي بیانېدلی، او د دې د هغه ربط او تعلق تفصیل ییغول کيږي کوم چي د پاچاه عالم د حکمت، او د فرشتو په مینځ کي د فرشتو د یوېل په مینځ کي، د اسمان او عرش او کرسی د فرشتو په مینځ کي پيدا کيږي او دا علم هم ډېر لوېدلی، او دلته د دې فقط اشاره د ییغولو مقصد دا دی چي هغه خلق کوم چي پوه او زیرک دي پر دې ټولو اعتقاد او ایمان ولوړی او د دې ټولو په برکت د حق تعالی عظمت وپېژني، کهې د کم عقلو څخه به څه وایي هغه خو په دومره اشاره بقلي هم نسي پوهېدلی، او دوی ته خو داهم نه ده معلومه چي دوی په جهالت او غفلت کي نیول سوی دي، په دې وجه هغه خلک دده د جمال څخه په حجاب کي وي او د جمال د حضور الهی څخه خو خیر خلک څه خبرېدلی سي، نو دغه داهم لږ غوندې ولیکل سوه، د دې د پاره چي لږ تر لږه دوی ته خو دا معلومه سي چي دغه پنځېله څه شی دي؟

علم نجوم او علم طبیعه

هغه عاجزه ناجاړه او محرومه خلک کومو ته چي نجومی یا طبیعي وایي او د دنیا ټول کارولو او نظام د ستورو او طباقو سره تړلی گڼي، په اصل کي د هغه ضعیف میږي په ډول دي، کوم چي پر کاغذ بقلي بسویږي او داویني چي کاغذ توږيږي او پر ده مختلف نقشونه را ښکاره کيږي، او دی د قلم سر وړني او خوشحالیږي او گڼي چي بس دا کار په ښه توگه سره ده لږده کړی، او دده د کار ختم سویني ده ته معلومه سوه چي په کاغذ دا نقشونه د قلم په وجه سره پيدا کيږي، (حال دا دی چي خط او نقشونه د میږي په وجه ولیکل سوه)، دغه رنگه حال د طبیعي (نجومی) دي، کوم چي د محرکاتو په بلره کي ملسو د آخرې درجې څخه د بلي هیت خبري علم نه لري، او خیال دا کوي چي ده ته د لړل څخه تر آخره د هري درجې علم حاصل سوی دي.

د دې څخه وروسته د هغه میږي درجه لږ لوړه ده د کوم چي په سترگو کي نسبتاً زبات وُسمت وي، او دده د مشاهدې دائره هم په لږ اتلازه فراخه وي دی وایي چي او هو! ما غلط خیال وکړ و چي دغه نقشونه د قلم تر حکم لاندې ځکه ما ته ښکاره کيږي چي تر ده لوړ یو بل شی دي چي په اصل کي دا نقاشي هغه کوي، او بیا په دې خوشحاله سي چي حقیقت دغه دی د کوم عمل چي ده ته حاصل سي

يعني چي نقاشي کوونکي گوتي دي قلم نه دی او قلم د گوتو تابع دي، دا مثال پر منجم (نجومی) صلاقیږي، چي دده نظریات تر لیري پوري ولاړی نو دایې معلومه کړه چي طبائع د ستورو ماتحت دي لېکن دایې معلومه نه کړه چي پخپله ستوری د فرشتو ماتحت دی، او دده د ناقص علم څخه چي کوم شی لوړ وڅه نه ونه رسېدی، او لکه څنگه چي د نجومی او طبیعي په مینځ کي په عالم اجسام کي دا تفاوت او فرق سته چي د هغه په وجه سره چي دا اختلاف مخي ته راغلی، دغه ډول د هغو خلکو په مینځ کي اختلاف دی کوم چي په عالم روحانیت کي ترقي کوي، ځکه چي اکثر خلک خو بس د عالم اجسام پوري دي، د دې څخه مخکي د دوی مارغه الوتل ونه کړه، دا خلک په اوله درجه باندې او درېدل، او عالم روحانیت و طرف ته د تللو لاره پر دوی باندې بنده سوه، او عالم ارواح چي په عالم انوار سره تعبیر کول کیږي په دې کي خو بې شماره منزلونه او ډېر بنديزونه دي، په کومو کي چي د څینو درجه د ستورو او سیارو ده، بعضي د سپوږمۍ په ډول دي بعضي د لمر په ډول دي، او د ترقی دا درجه هغه خلکو ته حاصلیږي کومو ته چي فرشتې د دوی لار وښيي، لکه چي الله ﷻ د حضرت ابراهیم په باره کي فرمایي: وَكَذَلِكَ لَرَىٰ اِبْرٰهِيْمَ مَلٰٓئِكٰتِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ (او موږ د هغه رنگه ابراهیم علیه السلام ته د اسمانونو او مخکي مخلوقات وښوول چي د کمال یقین کونکو څخه سي) [الاتعام: ۷۵]. او حضرت ابراهیم علیه السلام پر دې بنیاد باندې وویل: اِنِّیْ وَجَّهْتُ وَجْهَیْ لِذِیْ فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ (چي متوجه کړو ما خپل مخ د هغه و طرف ته چا چي اسمانونو او مخکي پیدا کړل) او نبی کریم ﷺ فرمایلي دي: اِنَّ لِلّٰهِ سَبْعِیْنِ اَلْفَ جَهَنَّمَ مِّنْ نُّوْرٍ لَّوْ کَشَفَهَا لَآخَرَتْ سَبْعَاثُ وَجْهٍ کُلٌّ مِّنْ اَذْرَکَ بَصَرَهٗ (دالله دنور لویا زړه پر دې دي که هغه دا پر دې لیري کړي نو تجلیات الهي به هر هغه مخ و سوغوي کوم چي ده ته وگوري) او د دې شرح موږ پخپل کتاب "مشکوۃ الانوار او مصفاه الاسرار" کي بیان کړې ده، هلته یې تلاش کول پکار دي دلته مقصود دا ښوول دي چي تاته دا معلومیدل پکار دي چي بې چاره نجومی هر شی په گرمی او یخ سره محمول کړی دي، او د دوی داوړنا صحیح هم ده ځکه چي که دا شیان (گرمی او یخ) د اسباب الهي په مینځ کي نه وي نو علم طب به بالکل درېدلی وای، لېکن د دوی څخه خطا دا وسوه چي نظریې ډېر محلود وو، او د دې ملګرتیا یې اونه کړی سوه او پر اول منزل باندې مبتدي پاته سو او نه یې اصل وپېژندو او نه یې د سنخ حقیقت وپېژندو، او دواړه یې جوهر تصور کړل یعنی نو کرېم ملک وگنلو، ځکه چي دا دواړه پخپله د لاندې درجې د نوکرانو څخه دي کوم چي په هغو صفونو کي کښېنول کیږي کوم ځای چي

خلک د خپلې (پېژنل) لېدې.

او منځم کوم چې ستوري په اسباب الهي کې شمېرې او وايي چې که داسې نه وای نو شپه او ورځ به برابر وای، او چې لمر هم يوه ستاره ده چې د هغه په وجه سره دې دنيا ته رڼا او گرمي حاصلېږي، که داسې نه وای نو د گرمۍ او څښکۍ موسم به يو ډول وای، نه به گرمي وای او نه به يخنۍ وای، ځکه چې د گرمۍ په موسم کې گرمي ځکه وي چې لمر د اسمان مينځ ته نژدې وي او په يخنۍ کې ليرې وي، لېکن هغه خلک چې کوم چې لمر ته رڼا او گرمي ورکولای سي نو څه تعجب دی چې زحل ته يخنې خشکي ورکړي او زهره گرم جوړ کړي؟ په هر حال د منجم په دې مذکوره تشرېح سره په مسلمت کې څه فرق نه راشي، لېکن د منجم خلطي دا ده چې ستوري او ستارې يې هر څه تصور کړل، دوی يې اصل او حواله گاه مقرر کړل، او دوی مستخر کېدو ته يې خپل ونه کړی، او دا يې ونه پېژندل چې الشمس والقمر بحسبان الرحمن والقمر والدجور مسخرات بأمره [الفصل ۱۲] (لمر سپوږمې او ستوري ټول د خدای د حکم تابع دي) او د هغه تر فرمان لاندې دی چې هغه کار څښي اخلي، لوډاد هغه کار کوونکی دی، لېکن پخپله خوښه سره کار کوونکي نه دي بلکې د کار کوونو فرشتو ماتحت دي، لکه څنگه چې دانستي اعصابو حرکت که څه هم په ټول ټول جسم کې وي خو کېږي د دماغ په حکم سره، دغه ستوري هم د انځور درجې غلامان دي. که څه هم د دوی درجه د هغو تقیير (چوکيلراتو) ده چې هغو ته د خپلې په ځای کې ځای ملاوېږي بيا هم د شلورو عناصرو په ډول، لاندې درجې مسخرات هم نه دي لکه د کاتب په لاس کې چې قلم وي.

د خلکو په مينځ کې د اختلاف سبب او د نجومې د نظر خامي

د خلکو په مينځ کې د اختلاف وجه زياتره دا وي چې په دوی کې هر يو د بل يوه څخه پرې ورځ په رشتيا وي او صحيح وايي لېکن د دغه شمع د بعضو له خونو څخه واقف (خبر) نه وي او خيال دا کوي چې دی پوره څښي واقف او خبر دی (لوډاد دوی حماقت او جهالت دی) د دوی مثال د رندو د هغه ډلې په ډول دی کوم چې دا خبره واورې چې ښار ته فيل راځي دی، او دوی د هغه طرف ته روان سي چې ورې پېژني او د دوی خيال وي چې د پېژندلو د ډېلره لاسونه کافي دي دغه رنگه لاسونه پر وې د چالاس د فيل د غوږونو سره ولگېږي، لوډ چا د پښو، او د چا د غاښونو سره ولگېږي، او بيا چې نور ورنډو ته ولاړ سي د فيل رنگ او څرنگوالی بيلوې نو هر يو خپلې خپلې خبرې کوي د چا لاسونه چې يې پښو ته رسېدلي وي هغه وايي چې فيل د پاڼې (پيلر) په ډول دی چا چې يې غاښونه نيولي

وي هغه وايي چي فيل د گرز (د لوسپني يوه درنه آله ده) په ډول دي او چا چي يې غوږپونه نيولي وي هغه وايي چي فيل د كمبل (شړی) په ډول دي، اوس خو دا ټوله صحيح وايي ځكه چي د يو وجهي څخه د دوی بيان صحيح دي لېکن خطا ځيني دا کيږي چي دوی گني چي ټول فيل دوی ليدلی دي يا لږ تر لږه يې محسوس کړي دي لېکن داسي نه دي سوي، دغه ډول د منجم او طبعمي نظر هم په اصل کي د الله تعالی د غلامانو څخه صرف پر يوه لگېدلی وي او د دې غلام د باچاهي او اختيار څخه دومره په تعجب کي ځي چي بس ده ته باچاه وبل شروع کړي او په دې مغالطه کي پراته وي، تر دې چي چاته د الله تعالی په توفيق سره دوباره غور کول نصيب سي نو هغه د دې نقصان څخه ووځي او پر هغه لوړو او بالا يو حاکم وورني او وايي چي داسی خو پخپله د يو بل لوړ حاکم تر فرمان لاندي دی او کوم چي دنورو تر حکم لاندي وي هغه د خدایي مستحق نه وي لا اَجِبُ الْاَلِيلَيْنِ (زه غروې کونکي (لوېدونکي) نه خوښوم)

ستوري او اسمان

د ستور او د دوی د طبائعو او برجونو او اسمان کوم چي پر دوولسو اقلمو مشتمل دی او دعرش کوم چي د دې ټولو څخه لوړ واقع دی، د دې ټولو مثال د يو باچاهي (بادشاهت) په ډول دی، د کوم د پاره چي يو خاصه ماڼۍ (ايوان) وي چي وزير خاص په هغه کي ناست وي، او د دې ماڼۍ شاوخوا يو غټ ځای وي په کومه کي چي دوولس دروازې وي او پر هره دروازه د دې وزيرانو نائب ناست وي، او اوه نقيبان (چو کيداران) د سپرو په ډول کي (يعني چي پر يو سپرلي سپاره وي) د دې دوولسو دروازو څخه شاوخوا گرځي راگرځي او د وزير د نائبانو د احکامو په لوړېدو مأموره وي کوم چي دغو نائبانو ته د وزير د طرف څخه رسېدلي وي، او څلور پياده د دې اوو نقيبانيو څخه لږ ليري ولاړ وي او سترگي يې دې نقيباناتو ته نيولي وي چي د دوی په ذريعه د دغه څخه دوی ته څه حکم صادرېږي؟ او دې څلور پيادو وولړه څلور کمندونه (يعني لرگيان) په لاسو کي ورکړل سوي وي چي کار ځيني اخلي (او څنگه چي حکم وي) بعضي په حضور د باچا کي حاضر کړي، او بعضي د حضور څخه ليري کړي، چاته انعام ورکړي او چاته عذاب ورکړي.

عرش هغه خاص ايوان (ماڼۍ) ده کوم چي د وزير مملکت د کښېستلو ځای دی او دغه مقرب ترينه فرشته ده او دوولس برجونه هغه دوولس دروازې دي، او د وزير نائب نورې فرشتې وي چي درجه يې د مقرب ترين فرشته څخه لږ ده، او په دوی کي د هرې يوې په ذمه جلا جلا کار دی او اووه ستوري د

اوو سپرو په ډول دي چې د تقيباتو (چو کيدلراتو) په ډول هميشه د دې ډولسو دروازو څخه شاوخوا گرځي راگرځي، او د هري دروازې څخه جلا جلا قسمه احکام دوی ته رسيږي، او هغه چې عناصر اربعه ورته وايي (يعني اور، اوبه، خاوري او باد) د څلور پياده په ډول دي، کوم چې د خپل مقام څخه يوه ذره هانخوا دې خوا ته نه کيږي، او څلور طبائع يعني گرمي، يخ خشکي، تري څلور کمندونه (لرگي) دي کوم چې د پياده وو په لاسو کې ورکړل سوي دي، اوس مثلاً که د يو چا حال دا سي چې د دې دنيا څخه روگرداني اختيار کړي او پيره او غم پر ده بلندي مسلط سوي وي او دنيا نعمتونه دده زړه نه غواړي، او د انجام فکر او غم دی نيولی وي، نو مريض وايي چې دی مريض دي، او دې مرض (ناروغي) ته ماليخوليوايي او د دې علاج په جوشانده افتيمون سره کيدای سي (يعني ممکنه ده چې په جوشانده افتيمون سره جوړ سي) او طبيعي وايي چې دده د ناروغۍ وجه خشکي ده کومه چې د طبيعت څخه پيدا کيږي او پر دماغ باندې غالبه راسي او د دې خشکۍ سبب د يخ د موسم خشکه هوا وي، په دې وجه تر څو چې بهلر (پسرلی) رانسي او تړي (لونډوالی) پر هوا باندې غالب سي د دې علاج نه سي کيدای او نجومی وايي چې دا سواد ده کومه چې په ده کې په دې وجه پيدا سوې ده چې پر ده د عطارد اثر دی، او عطارد په بد اتفاق سره پنخپله د مريخ د صحبت په باعث منحوس اثرات قبول کړي دي، په دې وجه تر څو چې عطارد د سعدينو په برجونو کې يا د دوی په تشليک کې داخل سي، تر هغه وخته پوري دی د دې ناروغۍ جوړېدل ستونزمن دي، اوس په وينا کې خو ټوله صحيح روايي ځکه چې: **ذَلِكَ مَبْلَغُهُ مِنَ الْعِلْمِ** (د دې خلکو د علم حد تر دې ځايه پوري دی) [النجم: ۳۰]

ليکن **الله جل جلاله** د دربار څخه دده د ټپک بختی د پاره چې کوم حکم وسو هغه داوو چې دغه تقيب کوم چې پنخپل کار کې مله دی او د عطارد او مريخ په نوم سره بلل کيږي په دې فرض سره ولېدل سو، چې د درگاه د پياده وو څخه يو پياده ده ته ورسې کوم ته چې هوا وايي چې دده د وينا مطابق هغه د خشکۍ کمند (لرگي) وغورځوي، او د دې مريض د سر او دماغ سره يې ومېنلوي او دده زړه د دنيا د ټولو لذتونو څخه پورته کړي او د بيړي او دهم په فزه سره دارادت او طلب په نامه ده ته په حضور د حق کې د حاضرۍ بلنه ورکړي، او دا خبره نه په علم طب کې ده، نه په علم طبيعيات کې او نه په علم نجوم کې بلکې دا د علومو د نبوت د سمندر څخه بهر راوځي، کوم چې د مملکت په ټولو اطرافو کې پر ټولو علميانو او ټولو تقيباتو باندې محيط دی، او کوم چې هر څوک بڼه پېژني چې ده ته د يو

خاصو فرضو پوره کول دي، او چي هر شیء د چا د حکم پوره کولو د پاره په حرکت کي دي، لو مخلوق د کوم خای شخه را ورستل کيږي او بيا يې کوم خای ته بللول دي او داسي نور..... په دې کي چي هر چا شخه ويلي دي صحيح يې ويلي دي ليکن د مملکت د باچاه پټ راز او دده د ټولو فوخيانو (لښکرونو) چاته خبر نه وو، دده مثال دهغه کښتگر وو چي د باچاه دربار ته ورسپړي د دربار شان لوښېده، جاه و شوکت او فوځونه يې وروني، او يو غلام په زړو برق (بنايسته او ځلانده) لباس کي وروني، او واپس راسي وايي چي ما باچاه وليدی واخلم، دده خبره هم غلطه نه ده او د دريا شان و شوکت د باچاه سره تشبيه وړکول يې هم غلط نه دي، لېکن اصل حقيقت خو په هر حال مخالف دي، ځکه چي دربار خو بې شکه چي شاهي دربار وو لېکن کوم غلام چي ده ليدلی دي هغه باچاه نه دی، دغه ډول الله جلّ و علا د ناروغی بلا او مصيبت پيره او غم په ذريعه خلک خپل دربار ته بولي او وايي چي د ما ناروغي نور هيڅ هم نسته بلکي د لطف او عنايت کمند (لرگي) دی چي په هغه سره موږ خپل دوستان خپل حضور ته رابولو: ان البلاء مَوْكَلٌ بِالْاَلْبَاءِ ثم الاوليا ثم الامثل فالامثل مَرِضْتُ فَلَمْ تُعْذِرْ (يقيناً مصيبتونه او پریشانی د ټولو شخه زيات پر انيسل بيا پر اولياو پر بوخي بيا د ايمان او يقين په اعتبار سره دوی ته پر زيات نژدې (د الله جلّ و علا دا ارشاد چي) زه ناجوړه ووم تا زما پوښته نه ده کړې، د هغه و خلکو په حق کي ويل سوي وي، دښه باچاهي کومه چي دده په بدن کي دننه ده په ناروغه نه وي بلکي د حق عشق وهلی سوي وي، او دغه باچاهي کومه چي دښه د بدن شخه بهر ده په دوړم اولنی مثال سره خو د هغې حال معلومېږي، او دغه باچاهي کومه چي دښه د بدن شخه بهر ده په دوړم مثال سره د دې حال واضحه کيږي، او په دې وجه سره د بدن شخه د بهر باچاهي پيژندل هم د خپل ځان په پيژندلو سره حاصلېږي په دې وجه موږ معرفت د نفس په اولني عنوان کي ذکر کړی.

دُ سُبْحَانَ اللَّهِ، الْحَمْدُ لِلَّهِ اَوْ اللَّهُ اَكْبَرُ مَعْنَاكَانِي

اوس تاته دَسُبْحَانَ اللّٰهُ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ معنی ازده کول پکار دي، چي دا مخلوق په ښکاره لنډي کلمې په حقيقت کي د معرفت الهي د پاره جمع دي، هر کله چي تا دخپلي پاکی او تنزيه په ذريعه د الله تعالی پاكي او تنزيه وپېژننله نو گواکي تاسبحان الله وپېژننله، او کله چي تا د خپلي باچاچي په ذريعه د الله تعالی د باچاچي تفصيل معلوم کړی او دا دی هم معلومه کړه چي ټول اسباب د هغه تلم دی نو د الْعَبْدُ لِلّٰهِ معنی تا ته معلومه سو، ځکه چي هر کله د هغه شخصه سوا بل

شوکر نعمت و رکوونکي نسته، نو حمد لو شوکر د هغه شخه مسوا د بل چا د پاره نسي کېدلی، او کله چې تا دا خبره معلومه کړه چې د احکم الحاکمین شخه ما سوا بل شوکر حاکم نسته نو د لا اله الا الله معنی تا ته معلومه سوه، او لوس هغه مرحله راخپله چې د الله اکبر معنی ته معلومه کړې، او دا خبره معلومه کړې چې د امر شخه تا معلوم کړه او ودي پېژندل خو په دې سره د الله ﷻ حقیقت نسي معلومیدلی ځکه چې الله ﷻ ډېر لوی دي، د دې مطلب دا دی چې الله ﷻ رب العزت د دې خبرې شخه ډېر لوی او لوړ دي چې دی مخلوق د قیاس په ذریعه وپېژني، د دې دا مطلب نه دی چې هغه دنور شخه لوی او بزرگ دي ځکه چې ده سره شوکر بل شخه په حقیقت کې موجود سته نه، چې دی د هغه شخه بزرگ او لوی وي ځکه چې ټول موجودات ده د نور ریا ده، او د لمر نور د لمر شخه مسوا یو شخه نه دي چې دا خبره وسوه چې لمر د خپل نور شخه ډېر خټ دي، بلکې د الله اکبر معنی دا ده چې الله د دې امر شخه لوی دي چې په عقلي قیاس سره بنده دی وپېژني.

معاذ الله! چې د الله ﷻ پاکي او تنزه د بنده د پاکي او تنزه په شان وي هغه د ټول مخلوقات د مشابهت شخه پاک دی او معاذ الله! چې د الله ﷻ حکمت او باچامی د بنده د حکمت او باچامی په شان وي کومه باچامی چې بنده ته پر خپل بلذ باتلدي حاصله ده او معاذ الله! د دې خبرې شخه چې وویل سي چې د هغه صفات، علم او قدرت او داسې نور د انسان د صفاتو په رنگه دي، بلکې د دې ټولو مثالو د پېش کولو شخه مقصد دا دی چې د انسان د محدود او عاجزه قوت د عقل مطبق د حمل الهي په لړه یو شخه ستا په پوهه کې راسي، او د دې مثال داسې کېدلی سي چې یو هلک زموږ شخه پوښته وکړي چې په ریاست او حکومت کې شخه مزه او خوند دی؟ نو موږ ده ته دا ووايو چې: لکه څنګه چې په فېتبال (د ګین په لوبه) او هاګي کې مزه او خوند سته ځکه چې دې کم عقل هلک ته خو نور هېڅ خبر نسته او کومه مزه چې ده ته حاصله نه ده هغه به په قیاس سره دی شخه وپېژني، خو هغه مزه به وپېژني د کومي نمونه چې ده د نظره سره تېره سوې وي، او دا خو ټولو ته معلومه ده چې د حکومت او سلطنت مزه د فېتبال (ګین) او هاګي دللت سره هېڅ حلاقه او تعلق نه لري، خود دللت او خوشحالی نوم په دواړو باتلدي صلیق راځي نو د نوم په وجه سره دواړه یو رنگه دي، په هر حال د حکمت الهي کومه نمونه او مثال چې ذکر سو او مثالونه یې بیان سوه، د خسي دا هم وګڼه او معلومه کړه چې د الله ﷻ حقیقت پوره په پوره شوکر نسي پېژندلی.

د الله ﷻ د معرفت مسئله

د الله ﷻ د معرفت د تفصیل مسئله ډېره اوږده ده او په دې کتاب کې نسي راولې کېږي، کوم څه چې بیان سول دا کافي دي چې خلک خبر سي او په بنده کې د خپل وس مطابق ذرات تحقیق او لټون فوق پکښې پيدا سي، په دې وجه چې د بنده د سعادت راز هم په دې کې دی، بلکې دده د سعادت ذریعه د الله ﷻ معرفت او عبادت دی، دا خبره چې د بنده د سعادت راز د الله ﷻ په معرفت کې دی مخکې بیان سوې ده، او تر څو پورې چې د عبادت او بندګۍ تعلق سته نو ددې وجه ښکاره ده چې هر کله بنده مرسې نو واسطه به یې د دغه حق ذات سره پروځي، الله ﷻ فرمایي: **إِلَيْهِ الْمَرْجِعُ وَالْمَصِيرُ** (هغه ته واپس کېدل او رسېدل دي) او کوم سړی چې د یو چا سره وسپړي او د هغه سره یې ژوند وي، په دغه اعتبار سره موجب د سعادت دا دی چې دی وړ سره مینه کوي، دی چې څومره زیاته مینه او محبت وړ سره ساتي دومره به دده په سعادت کې اضافه راځي ځکه چې د محبوب په دینار کې لذت او راحت ډېر دی، او د الله ﷻ دوستی او معرفت د ذکر په ډېر والی سره کېلای سي، وجه ظاهره ده چې یو څوک د یو سړي سره څومره زیاته دوستي او مینه کوي دومره د هغه ذکر زیات کوي، په دې وجه الله ﷻ داود علیه السلام ته وفرمایي: **أَنَا بَذَكَ اللَّازِمُ فَالزِمُ بَذَكَ** (زه ستا وسیله (اعتماد) یم او ستا واسطه زما سره ده نو یو ګری زما څخه مه غافله کېږه) او د ذکر غلبه په ډېر عبادت سره کېلای سي، او په فراغت او اطمینان سره عبادت هلته کېلای سي کله چې بنده د خواهاشاتو څخه تعلق او رشته پرې کړي، او د خواهاشاتو سلسله هلته قطع کېلای سي. کله چې د ګناهونو څخه لاس واخلي او د ګناهونو څخه لاس پورته کول د زړه د فراغت سبب دی، او عبادت کول د ذکر د غلبې سبب دی او دا دوره د محبت اسباب دي او محبت د سعادت او نېک بختی تخم دی، سعادت نوم دي د نجات او کیمیا لکه چې الله ﷻ فرمایي: **قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ** (په تحقیق سره کلمب دي مؤمنان) (مؤمنون: ۱۱) او دغه رنگه د الله ﷻ ارشاد دي: **قَدْ أَفْلَحَ مَنْ كَرَّمَ**، **وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى** (کلمب سو هغه سړی چې (قرآن یې واورېدی) پاک سو، او د خپل رب ذکر یې وکړی او لمونځ یې وکړی (۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳ او ۱۷۴) او څنګه چې هر عمل ته عبادت نسي وبل کېلای بلکې په دې عملونو کې ځینې په عبادت کې شامل دي او ځینې نه دي، او د ټولو خواهاشاتو څخه لاس اخیستل هم ممکن نه دي بلکې جائز هم نه دي ځکه چې خوراک هم یو خواهاش دی که پر ښوول سي نور ګر به واقع سي، او تعلق د ځلوندلو ښځې

هم خواش او شهوت دی که پرېښول سي نو نسل انساني به منقطع سي، نو په دې وجه معلومه سو، چي ځيني خواشونه د پرېښولو قبل نه دي بلکي د دغو پوره کول هم ضروري دي، په دې وجه دا معلومول پکار دي چي هغه کوم يو حد دی چي يو د بل څخه جلا کوي، او دا حدود د دغو حالتونو څخه خالي نه دي، يعني يا به بنده د خپل عقل او ذاتي اجتهاد څخه کار اخلي پخپله به د دې حد تمين کوي، يا به د بل څخه د دې حقيقت معلوموي، او دا محاله ده چي دی خپل اجتهاد پرېږدي ځکه چي د نفس خواش کوم چي هميشه پر ده سپور دی، دی د حقي لاري څخه اړوي او دا لاره د ده څخه پټه ساتي، په دې وجه که دی پر خپل حال بلندي پرېښول سي نو دی به دغه صحيح گني کوم چي د ده نفس صحيح گني، نو لازمه ده چي د اختيار واگي (قيزه) د ده په لاس کي ورته کړي سي بلکي د بل په لاس کي وي، او د بل څخه مراد هر کس لو ناکس نه دی بلکي د دې څخه مراد داسي سړی دی کوم چي د ټولو څخه زيات صاحب بصيرت او هوښيار او عقل مند وي او دا درجه د تبيين ده، نو د دوی د شريعت پيروي کول او د دوی د احکامو په متابعت او پابندي سره د سعادت لاره نصيب کېدلی سي، او د بنديگي معنی هم دا ده، او څوک چي د شريعت حلونه پخپله خوښه سره پرېږدي هغه خپل ځان د هلاکت په خطره کي اچوي او په دې وجه الله ﷻ فرمايي: وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ كَلَّمَ لَكَسَهُ (بې شکه چا چي د الله ﷻ د حدودو څخه تجاوز وکړي ده د خپل ځان سره ظلم وکړي).

فصل: ناروا لره د روا گټونکو د غلطی وجهي (دېر مفيد بحث)

کوم خلک چي د اهل اباحت (کفر او زنديقت) څخه دي او کومو چي د الله ﷻ د احکامو څخه مخ اړولي دي د دوی د غلطی او جهالت اووه وجهي دي:

۱. يوه ډله خو د هغو جملاتو ده کوم چي په خلای تعالی بلندي ايمان نه لري او ځکه يې نه لري چي دوی د خلای تعالی د هستی ثبوت د خپل وهم او خيال په خزانه کي تلاش کړي وي او د ښکونکي او څرنګوالي دوی تلاش کوونکي سو او کله چي دوی نه کړي پيدا نو منکر سول او د کار د حوالې د پاره يې طبيعت او نجوم هر څه وگنل چي بس دا نجومی او طبيعي انسان دي باقي ټول حيوانات دي، او د دې سره يې دا تصور وکړو چي دا دنيا په دې ترتيب او حکمت سره د ځانه څخه په وجود کي راغلې ده يا د هميشه څخه به داسي موجوده وي، يا دا د طبيعي عمل

نتیجه ده، حال دا دی چي طبعي (نجومي) هر کله دخپل ځان څخه ناخبره دی نو دنورو شیانو څخه به دی څه خبر وي، دده مثال دهنه سړی دی چي په ښه خط (خوشخطه) لیکل سوی یو شی وړیږي او وایي چي پخپله به لیکل سوی وي، او ښکاره ده چي کوم سړی دومره وړندوالی حد ته رسېدلی وي هغه د بدبختی او گمراهی د ختولو څخه چیري راوتلای سي، او دخپلي ظلمی احساس د نه کېدلو په وجه سره په طبعي او نجومي یقین لري، د کومو ذکر چي د دې څخه مخکي سوی دي.

۲. دویمه ډله د هغو جاهلانو ده چي پر آخرت یقین نه لري ځکه چي هغه دا گڼي چي بنده هم د نباتاتو (وښو) په ډول دی یا دنورو حیواناتو په ډول دی چي کله مړه سي نو نیست او نلېوږ سي او دوی سره نه یو حساب او کتاب سته نه د عذاب او عتاب پوره سته او نه د ثواب پروا لري، او د دې جهالت وجه د دوی دخپل نفس څخه بې خبري ده، ځکه چي دوی خپل ځانونه هم دخرو، غویاتو او وښو او دنورو بوټو په شان گڼي، او د هغه روح د حقیقت څخه نا اشنا وي کوم چي د بنده اصل جوهر دي او آبدی دی کوم ته چي چیري مرگ نه راځي، صرف د بنده جسم دده څخه جلا کیږي، او مرگ دغه ته وایي کوم چي جسم ته راځي، او د دې حقیقت به تر څلورم عنوان لاتدي بیان سي.

۳. دریم جهالت د هغو خلکو دی کوم چي په الله او په آخرت باندې ایمان خو لري لېکن د دوی ایمان کمزوری وي او د شریعت په معنی هم دوی نه پوهیږي او وایي چي الله ﷻ زموږ عبادت ته څه حاجت دی او زموږ په گناهونو د الله ﷻ څه خرابیږي او دده نواضه کېدو ته څه حاجت دی ځکه چي هغه باچاه دی او د خلکو د عبادت څخه بې نیازه دی او دده په نزد بندگی او نافرمانی دواړه برابر دي، او دا جاهلان قرآن مجید ته هم نه گوري کوم چي وایي وَمَنْ كُذِّبَ فَلَا كُنَا يَتَزَكَّى لِنَفْسِهِ (کوم چا چي ځان پاک کړی نو دخپل د ځان د پاره یې داسي وکړل) اَفَاظَرُ اَوْ مَنْ جَاهَلَنَ فَلَا كُنَا يَجَاهِدُ لِنَفْسِهِ (کوم چا چي مجاهده وکړه نو دخپل د ځان د پاره یې وکړه) مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ (څوک چي ښک عمل کوي دخپل د ځان د پاره یې گوي [حم سجده])

دا بدبخته د شریعت څخه ناخبره دي، دی دا گڼي چي شریعت د الله ﷻ د پاره د کار کولو نوم دی لېکن دخدای د پاره د کار کولو ضرورت نسته، د دې مثال خو داسي دي چي یو مریض پرهیز نه

کوي او وايي چې طيب (پاکتر) يې څه کوي که زه د هغه خبره ومنم او کته، نو د ده خبره خو صحيح ده چې د طيب به نوڅه خراب سي ليکن په هر حال دا مريض خو به هلاک سي، او دا ځکه چې طيب که ده ته د پرهيز ويلي دي نو د ده پکښي فائده ده، اوس که يې مريض نه مني نو د طيب هېڅ نه خرابي يې هلاک به دا مريض سي، څرنگه چې د بدن ناروغي په دې جهان کې د هلاکت سبب ده، د زړه ناروغي په هغه جهان بلندي د بدبختي او بريدی سبب وي نو دوايي (درمل) او پرهيز د بدن د صحت او سلامتي سبب دی، عبادت او معرفت او د گناهونو څخه پرهيز د زړه د سلامتي سبب دی: لَا يَنْفَعُ الْإِنْسَانَ أَلَّا اللَّهُ يَهْدِي لِيُذْهِبَ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ (هېڅ سړی به نجات نه کړي پيدا مگر هغه سړی کوم چې د گناهونو څخه ساتلی (سلامت) زړه الله ﷻ ته راوړي).

۴. شلورمه ډله د هغو جاهلانو ده کومه چې د شريعت څخه بل ډول بې خبره ده، دوی وايي چې د شريعت حکم دی چې زړه د شهوت، غصې او رياء څخه بالکل پاکول پکار دي او دا ناممکنه ده ځکه چې بنده پيدا سوي د دې عناصرو څخه دی، د دې مثال خو داسي دي چې يو سړی يو تک تور شئ سپينول غواړي او په دې کوشش کې لگيا هم سي حال دا دی چې داسي کول محال دي، دې بې وقوف ته دومره هم نه ده معلومه چې شريعت دا نه دي ويلي، بلکې دا يې ويلي دي چې غصه او شهوت په قلوبو کې ساتي! يعني د اعتدال داسي درجې ته يې راولی چې په عقل او شريعت ځواب نسي او سرکښي ونه کړی او انسان ته پر شريعت نظر ساتل پکار دي او د کبيره گناهونو څخه ځان ساتل پکار دي چې د کوچني گناهونو معافي وده تر حاصله سي، او دا عين ممکنه ده او ډېر خلک دې درجې ته په رسېدو کې کامياب سوي هم دي او نبي ﷺ دا نه دي فرمايلي چې غصه د سره څخه کول نه دي پکار، يا شهوت ناست او نابود کول پکار دي، دوی ﷺ خو نه: بېبېتالي وې او فرمايل به يې: چې زه هم ستاسو په شان يو بشر یم، او لکه څنگه چې يو بنده ته پر بل بنده غصه راځي دغسې زه هم نورو ته غصه کېم، او حق تعالی فرمايلي دي: وَالْكَافِرِينَ الْغَيْظُ (نو ګواکي الله ﷻ د داسي سړي تعريف کړی دی کوم چې غصه نرموي (بدلوي يې) نه د هغه چې غصه بالکل پکښي نه وي.

۵. پنځم جهالت د هغو خلکو دي کوم چې د الله ﷻ د صفاتو څخه بې نصيبه دي او وايي چې خلای رحيم او کریم دی نو که موږ هر څه کوو هغه به خامخا پر موږ رحمت کوي، او په دې نه دي پوه چې هغه څومره چې رحيم او کریم دی دومره سخت گیر او سختي سزاوړ کولو والا هم

دی، او دې ته نه گوري چې شومره خلک په مصیبت نالغوري او لوږه کي گیر او مبتلا ساتي او سره ددې چې هغه رحیم او کریم دی، او په دې ځان نه پوه کوي چې تر څو پوري دی زراعت یا تجارت ونه کړی مال په لاس نه ورځي او تر څو پوري چې کوشش ونه کړي علم نسي ازده کولای، او د دنیا په طلب کي خو چیري هم کمي نه کوي او (دعال، دولت د حصول په سلسله کي خو) دا نه وایي چې خدای رحیم کریم دی نو بغیر د کلمه محنت زراعت او تجارت څخه به رزق پخپله موږ ته را ورسوي، حال دا دی چې درزق ورکولو وعده خدای پاک پخپله کړې ده او فرمایلي دي وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا (يو رزق خوړونکی ساکن (جاندار) پر مخ د محکمې داسي نسته چې د هغه رزق د الله تعالى پر دغه نه وي) او د آخرت کار عمل ته حواله کوي فرمایي: لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى (انسان ته به د ایمان په باره کي خاص د خپل کوشش مېوه ملاوړېږي) هر کله چې دا خلک په حقیقت کي دده پر کرم او لطف ایمان نه لري او درزق د طلب او د مال څخه لاس اخلي هم نه، نو د آخرت په باره کي چې هر څه وایي د هغه حقیقت د زياتي ویلو څخه زیات نسي کېدای (دا صرف د ژبي خبري دي) او دا شیطاني تلقین دي چې حقیقت او اصلیت یې نسته.

شپږم قسم جاهلان هغه دي کوم چې مغروره کيږي او وایي چې موږ هغه مرتبې ته رسېدلي یو په کومه کي چې گناه او نافرمانی زموږ هېڅ نسي خرابولای، یعني په گناه سره موږ ته څه تلوان نه رسېږي، ځکه چې زموږ دین داسي پاک سوی دی چې نجاست د سره قبلوي نه، او په دې احمقانو کي زیات داسي تنگ نظره وي چې که څوک داسي یو خبره وکړي چې د دوی د شان څخه خلاف وي او د دوی ریا او خودنمایی ته څه تلوان ورسېږي نو ټول عمر د هغه دښمنان سي، او که یوه گوله هم د هغه څخه چې دوی یې طمع لري د دوی څخه واخیستل سي نو دنیا پر تنگه او تیاره سي، نو بیا داسي احمق چې د سړیتوب او پاکوالي هغه مقام ته هم نه وي رسېدلی چې دومره کوچني خبري برداشت کړي نو خپلي دعوی به څنگه په خلکو ومنی. او که څوک ووايي چې دښمني او غصه شهوت او ریا خو ده څخه کېدای نسي نو دغه هم مغروره دی او ده دعوی غلطه ده، ځکه چې دی خو د درجې د انبیاء څخه لوړ نسي تللی، ځکه چې داسي دعوی خو انبیاء هم نه ده کړې، هغوی خو په گناه او خطا بلندي ژړلي هم دي او غر او استغفار یې هم کړی دي، او غټو صحابه کرامو په کوچنیو گناهونو هم استغفار کړی دي، بلکي

فقط د شېهي پر بناء به دومره پېرېدل چي د حلالو څخه به يې هم ځان راغښتو، بيا دا احمق څه گڼي چي دې په شيطاني وسوسو کي مبتلا نه دی او د ده درجه د انبياو د درجې څخه هم لوړ ده. او که يو احمق داسي ووايي چي پېغمبر به واقعي داسي کول (يعني توبه او استغفر) نو دا به يې خلکو ته د ښوونې د پاره کول، خو سوال دا دی چي دا احمق يې خلکو ته د ښوونې د پاره ولې نه کوي، چي په دې خو دی هم پوهيږي چي که شوک دی ته گوري داسي کوي نو هغه هم تېاه کيږي، او که دی ووايي چي د خلکو په تېاه کېدو زما څه خرابيږي، نو د نبي کریم ﷺ به څه په خرابيدل؟ او که نه يې خرابيدل نو هغوی ولي د تقوی سختي او تکليفونه برداشت کول، تر دې چي د صدقې يو کجوره يې هم دخپلي خوډې مبارکي څخه وغورځول، که دا يې خوډې ولې نو د ده څه خرابيدل يا خلکو ته په دې سره څه تلوان رسېدی بلکي خوډې به يې هر چاته جائز سوي ولې، او که په دغه کي د نبي ﷺ نقصان وو هم نو د دې احمقانو د پاره د شربو جلمونه به جلمونو ولي د تلوان باعث نه دی؟ او آباد شرابو د سل جلمونو څخه يوه کجوره هم زياته د تلوان باعث وه؟ گواکي دا احمق خپل ځان په منزله د درياب تصور کوي چي د شربو سل پيلې هم اثر نسي پر کولای او پېغمبر ﷺ (لُؤذُ بَالِه) يوه کوچنی کوڅه تصور کوي چي يوه خرما هم اثر پر کولای سي. نو وخت دي چي شيطان د دې احمق په برېتو بازي (لويې) وکړي او دنيا د احمقانو د پاره مسخره سي، ځکه چي دا خو نا ممکنه ده چي هوښياران د ده پر خبرو ځنډا وکړي، (هغوی د ده څخه شرم محسوسوي) د دين بزرگان هغه دي چي په دې حقيقت پوه وي چي کوم سړی خواشانت او شهوات په قابو کي نسي راولوستلای هغه انسان نه دي بلکي حيوان دي، نو هغوی پوه دي چي د بنده نفس مکار او دوکه بازي دی، او د ده ټولي دهرې درواغ دي، او که هغه وايي هم چي زه ستا تر حکم لاندې او غلام يم نو هم د ده څخه د دې اقرار، ثبوت او دليل طلب کول لازمي دي، او ثبوت يې د دې څخه ما سوا هيڅ نسي کيدلی چي دی د خپل حکم پلند نه وي بلکي د شريعت د حکم پلند سي او بيا همېشه په دې کلر کوونکی او بوخت وي نو دغه رښتونی دی او که چيري بيا د خود اختيار کولو رخصت طلب کوي يا په تاويلونو کي مبتلا وي يا د مبتلا کېدو کوشش کوي او جعلي بهرني تلاش کوي نو دی په اصل کي بنده د شيطان دی، او دهری ستا دوستی کوي، نو دا ثبوت د ده څخه تر آخره طلب کول پکار دي او شوک چي داسي نه کوي د ده نفس بيا مغرور کېدلی سي او دی

پنخپله پر دې مَیْن (شیدل) او هلا کيږي او ده ته دا معلومه نه وي چې نفس د شریعت تابع ساتل (که څه هم لازمي دي لیکن د مسلماني معراج هم نه دی بلکي دا هم) د مسلماني فقط اولنی منزل دي.

٧. اوومه وجه د غفلت او شهوت څخه پیدا کيږي نه چې د جهالت څخه، او دا ډلي د هغو کافرانو او زندیقانو دي کومو چې د مذکوره خبرو څخه هېڅ هم نه وي اوږدېلي خو یو ډله د دوی د نظر په وړاندې وي چې دغه خلک د کفر او زندیقت پر لاره روان وي، فساد پورته کول د دوی کار، نرمې پستې خبرې جوړول د دوی کسب وي د تصوف او ولایت مذهبي وي او لباس یې هم د دوی په ډول اغوستی وي نو (کوم سړی چې د دوی هم جنسه وي) دده پر طبیعت هم ذلت او شهوت غالب وي، او دی هم دغسې پر فساد راپورته کولو راضي کوي، او دی راضي سي، او (د گمراهی او شهوت په وجه) دا نه وایي چې په دې سره به په عذاب کي مبتلا سم، حال دا دی چې که داسي وایي نو یقیناً به دغه فساد ده ته تر یخ او ناخوښه محسوس سي لېکن دی چپه داسي گڼي چې دا د سره څخه فساد نه دی بلکي دې ته فساد ویل تهمت او نوې جوړه سوې خبره ده، حال دا دی چې دی نه د تهمت په معنی پوه وي او نه د خذیث (خبرې)، او فقط یو غافل انسان دي کوم چې د شهوت څخه ډک سوی دي او چې په چا باندې شیطان په پوره ډول سره غالب وي، د داسي سړي د پوه کولو څخه هېڅ نه حاصلیږي ځکه چې پوه کول پر ده هېڅ اثر نه کوي، په دې وجه چې دده پنخپلو کارونو باندې هېڅ شک او شبهه نه وي او د دې قوم ډېر خلق داسي دي د کومو په باره کي چې الله ﷻ فرمایي: **إِنَّا جَعَلْنَا كُلَّ قَوْمٍ لِّهِمْ آيَةً أَنْ يُلَاقُوا رَبَّهُمْ** وَفِي آيَاتِهِمْ وَفُرَا (موږ په دې خبره د پوهېدو څخه د دوی پر زړونو پر دې اچولي دي او د دې د اوږدو څخه د دوی په غوږونو کي بوج (دروندوالی) دی نو که ته دوی صحیح لاري ته رابولي نو هم دوی نه راځي) [کهف: ٥٧]

نو د داسي خلکو معامله خو په توره سره فیصله کول کيږي، نه داچي په حجت او په دلیل سره (یعني دوهولو قبل دي په خبرونه سمیږي) ..

تر دې عنوان لاندې د زندیقانو د گمراهی او غلطی په باره کي دا څه چې موږ ذکر کړل کافي دي، چې د دې ټولو گمراهیو سبب د خپل نفس څخه جهالت دي، یا د معرفت الهي څخه جهالت د دې سبب دی، یا د هغې لاري څخه بې خبري ده کومي ته چې شریعت وایي، او جهالت چې هر کله د

داسې کار سره متعلق وي کوم چې د چا د طبيعت هين موافق وي نو هغه کول گران وي، او دلوجه ده چې ځيني خلک په ډاگه د کفر لار اختياروي او وايي چې موږ خو حيران يو، او که د دوی څخه پوښتنه وسي چې دوی پر څه حيران دي نو هيڅ جواب يې د دوی سره نسته ځکه چې دوی نه د حق طلب کوي او نه پنځېل گمراه کېدو شک کوي، او د دوی مثال د هغه سړي دي کوم چې طبيب ته وايي چې زه ناجوره يم او د خپلي ناروغۍ نوعيت او څرنگه والی نه ښيي، نو دده علاج به څوک وکړي، تر څو چې دا معلومه نه کړي چې دده ناجورۍ څه ده؟

نو داسې خلکو ته ما سوا د دې څخه څه جواب ورکول کېږي چې ته که هم دغسې حيران وسې نو حيران وسه ا، لېکن دې خبرې ته د شک او شېبې په نظر سره مه گوره چې ته بنده يې او ستا خلق قاهر مطلق او په پتو عالم دی څه چې غواړي کولای يې سي، او دا خبره ده ته په دليل سره ښوول غواړي لکه چې لوړ بيان سو.

دويم عنوان: د دنيا د پېژندلو په بيان کې

پوه مه! چې دنيا د دين د لارې د منزلونو څخه يو منزل دی او دربار الهي ته د تلونکو مسافرانو د تېرېدو لاره ده او يو داسې بازلو دی کوم چې په صحرا کې د لارې پر سر نښاسته کړی سوی وي چې د لارې مسافران خپل د سفر سلمان په دې کې حاصل کړي.

او دنيا او آخرت د دوو حالتونو څخه عبارت دی، هغه حالت کوم چې د مرگ څخه وړاندې دي لوبنده ته ډېر نژدې وي دنيوړ ته وايي، او کوم چې د مرگ څخه وروسته وي آخرت وړ ته وايي، او دنيا په اصل کې د آخرت سلمان دی، (يعني د آخرت توښه دلته حاصليندای سي) ځکه چې الله تعالی بند په ابتداء کې سلوه او ناقص خو پيدا کړی لېکن دی يې د دې قبل جوړ کړی چې دی کمال حاصل کړي، او صورت ملکوتي دخپل زړه نقش جوړ کړي چې د پاک دربار لائق سي، يعني هلته حاضري ده ته نصيب سي، او الله جل جلاله د ديبل په نظاره کې مشغول وي چې دا دده جنت هي او دا دده د سعادت استهاده، او دی خلق کائنات پيدا کړی د دې مقصد د پاره دی، تر څو چې دده سترگې خلاصې شي او دا لازوال جمال ونه پېژني نظره به څه په وکړي، او پېژندل خو په معرفت سره حاصلېږي نو الله جل جلاله د عجيبه صفتونو پېژندل د الله جل جلاله د جمال د معرفت چلېي ده، او د بنده حواس د دې صفتونو د معرفت ذريعې او چليني دي، او د دې ډانچې (بدن) څخه ما سوا چې هغه د لوړو او څلورو څخه جوړه ده د حواسو وجود ممکن نه وو په دې وجه بنده دې د څلورو عالم ته راغلی چې دې څخه

توبه حاصله کړي، او دخپل نفس معرفت او د ټولو جهاتونو معلومات د حواسو په ذریعه کیږي چې د دې معرفت په چلې سره د الله ﷻ معرفت حاصل کړی، ترڅو چې دا حواس د بنده سره وي او دده مخبري کړی نوریل کیږي چې فلاڼی په دنیا کې دی او کله چې دا حواس رخصت سي او دی پخپله او دده ذاتي صفتونه باقي پاته سي نو خلق وایي چې فلاڼی د دنیا څخه رخصت سو، نو په دنیا کې د بنده د لوستلو سبب بس دغه دي کوم چې بیان سو.

په دنیا کې د بنده ضرورتونه (حاجتونه)

بنده ته په دې دنیا کې د دوو شیانو ضرورت دی، یو خو دا چې زړه د هلاکت د شیانو څخه وساتي (یعني چې زړه د مهلکاتو څخه وساتي) او دده دپاره غذا (خوراک) حاصل کړي، دویم دا چې بدن د هلاکونکو شیانو څخه وساتي (یعني چې بدن د مهلکاتو څخه وساتي)، او دده دپاره غذا حاصله کړي، او د زړه غذا د الله ﷻ معرفت او محبت دی، ځکه چې په حقیقت کې د هر شئ غذا هغه وي کومه چې دده د طبیعت د خواهش مطابقه وي او دده د خاصیت څخه وي، لکه څنګه چې د بنده د خاصیت بیان سو، او د الله ﷻ څخه ماسوا د بل شئ په محبت کې مشغوله کېدل د بنده د زړه د هلاکت سبب دی او د بدن ساتل په اصل کې د زړه دپاره دي ځکه چې بدن خو به فلنسي او محض زړه به باقي پاته سي، او د زړه دپاره د بنده مثال داسي دی لکه د حاجي دپاره چې اوښ دی، نه دا چې حاجي د اوښ دپاره ترڅو پوري چې دی کعبه الله ته نه وي رسیدلی چې د اوښ څخه به فکره او به پروا نسي تر دغه وخته پوري حاجي ته د اوښ د خوراک انتظام کول دي چې دده کفالت وکړي لېکن دا کفالت به د ضرورت په اندازه وي، نه دا چې حاجي ټوله ورځ په دې کې مشغوله سي، که دی ټوله ورځ په دې کې مشغول پاته سي نو د قافلي څخه به ورک سي او هلاک به سي، دغه ډول که بنده شپه او ورځ د بدن په خبرگیری او معلوماتو کې لګيا سي یعني دده په خوراک، جمله (کالي)، چنباک کې مشغوله سي، او دده د هلاکت څخه د ساتلو په فکر کې وي نو دخپل سعادت څخه به محروم سي.

انستي بدن ته په دنیا کې فقط د دې درې شیانو ضرورت او حاجت دي: خوراک، چنباک او جمله (کالي) او کور، خوراک یعني غله، جمله (کالي) یعني لېس او پوښاک، او کور هغه دی کوم چې د گرمی او یخ او نورو اسبابو د هلاکت څخه دی وساتي، نو بدن ته د دې څخه ماسوا د بل یو شئ ضرورت نسته، بلکې دا درې شیان دنیا اصل دی.

د زړه غلظت معرفت ده، دغه چې خورمه زياته وي دومره خوره ده، حال دا دی چې د بنده غلظت خوراک دی لېکن که دغه د حد څخه زیات سي نو د هلاکت سبب جوړیږي، ها! الله ﷻ خواهش په بنده کړي متمین کړی دي چې د خوراک کپړې او کور تقاضو کړي چې د دې د پلوه چې د بدن کوم سورلی (سپړلی) دي دغه هلاک نسي او د دې خواهش پیدایښت داسې نه دی کوم چې پریو حد او اتلازې نه درېږي، او زیات هم طلب کوي، الله ﷻ عقل د دې د پاره پیدا کړی دي چې خواهش پریو حد بلدي وساتي او د اتیالو علیهم السلام زياتي شریعت یې په دې وجه مقرر فرمایلي دي چې د خواهش حد ظاهر کړی، لېکن څرنگه چې د خواهش حاجت خو وړ په دې وجه الله ﷻ دی په کوچنیوالي کړي پیدا کړی او د دې څخه وروسته یې عقل پیدا کړی او غالب سو، او عقل او شریعت کوم چې وروست پیدا سوی دي (نو دا خواهش) د دوی څخه سرکښي کوي د دې د پاره چې بنده هر وخت په خوراک چټک او کور په تلاش کي وي په دې وجه بنده خپل ځان هېر کړي، او په دې نه پوهیږي چې دا شیان په څه وجه پکړ دي او بنده دنیا ته ولي راغلی دي، او د زړه غلظت چې هغه د آخرت توبه ده هغه هېره کړي؛ اې دوسته! په دې ټولو خبرو سره د دنیا حقیقت او آفت او حاجت خو ټول پېژندی لوس ستا فرض دي چې د دنیا شاوخوا پېژنې په دنیا کي چې کم اصل شغل دی د هغه قدر وکړي او هغه وپېژنې.

د دنیا حقیقت

که ته د دنیا په حقیقت کي غور او فکر وکړې نو تا ته به معلومه سي چې دنیا د خپل اصل په اعتبار سره د درې شیانو نوم دي، یو هغه شیان کوم چې په ځمکه کي پیدا کیږي یعنې نباتات، معدنیات، او حیوانات، ځکه چې ځمکه د وسپلو، نفع رسولو او کښت کړوندي د پاره ده، او معدنیات مثلاً، لوسپنه، ژر، سرپ د مختلف قسم آلاتو او سلعونو د پاره دي، او حیوانات د سپر تیا او خوراک د پاره دي، بنده خپل زړه او بدن په دې شیانو کي مشغوله ساتي، زړه خو د دې شیانو په محبت او خواهش کي مشغوله ساتي او لاسونه، پښې د دې په صحي کولو او برابرولو کي مشغوله ساتي، زړه په دې شیانو کي په مشغولو سره پر زړه داسې نلروغی پیدا کیږي کوم چې د هلاکت سبب او نمره جوړیږي لکه: حرص، بغل او دښمنی او نور، او کله چې لاسونه، پښې په دې کي بوخت ساتي او په دې کي وښلي خپل ځان هېر کړي او د دنیا په کارونو کي همت ښيي، او لکه څنگه چې په دنیا کي درې شیان دي یعنې: خوراک، لباس (جلبه) او کور دغه ټول د صنعتونو (کارونو) او کسبونو

ضرورت دی، دغه هم درې دي دزرگر صنعت، دجولا (توکر وودونکی) صنعت، دمعمار (مستري) صنعت، لېکن په دوی کي د هریوه خوبناخونه دي؛ شوک اسباب تیاروي لکه دمالوچو وودونکی او تالونه ځیني ایستونکی دجولا (توکر وودونکی) د پاره سالان تیاروي، او ځیني د ده کار بشپړتیا ته رسوي لکه درزي (خیاط) کوم چي دجولا (توکر وودونکی) کار پوره کوي، او دې ټولو ته د لرگي اوسپني او څرمي او نورو اسبابو ضرورت دی نو د اوسپني والا ترکان پیدا سو، او هریو د بل د کومک او مرستي محتاجه دي ځکه چي یو سړی ټول کارونه یواځي نسي کولای نو په دنیا کي ټول راجمع سو لکه درزي دجولا اهنگر (پنس) کار کوي او اهنگر د دواړو، دغه ټول هریو د بل کار کوي، لکه څنگه چي په دې ټولو کي دامعامله وسوه چي دهغې په سبب دښمنی پیدا سوه او یو هم بل ته د خپل حق په وړ کولونه راضي کیږي او په بل پسې وي؛

نو د دې د پاره د درې نورو شیانو ضرورت محسوس سو: یو سیاست او سلطنت بل قضاء او حکومت، دریم علم فقه، چي دهغه په ذریعه مخلوق ته دسلطنت او سیاست قاعدې معلومېږي، او دا کار کوونکي که څه هم د کسبگرو (کسب کوونکو) په شان په لاسو کار نه کوي لېکن دا هم کسب دی، په دې وجه سره په دنیا کي مشغله ډیري سوې او په یو بل پوري ومېتلې، او مخلوق خپل ځانونه په دې کي ورک کړل او دایې ونه گڼل چي ددې ټولو اصل خو فقط درې شیان دي یعني خوراک، لباس او کور، دنیا ټولي مشغله (کارونه) د دري درې شیانو د پاره دي او دا درې سره شیان الله تعالی د بدن د پاره پیدا کړي دي، او بدن د زړه د پاره دی چي زړه سپور وگرځوي او زړه د الله ﷻ د پاره دی، نو خلکو خپل ځان او الله هېر کړو، لکه حاجي چي خپل ځان او دکمې سفر هېر کړی او ټوله وخت یې د اوبښ په ساتنه کي ضائع کړی، نو اې دوسته! د دنیا حقیقت خو څه دغه ټول دی کوم چي بیان سو، کوم سړی چي په دنیا کي سر پرېښو کښیږدي او سفر ته تیار نه وي او آخرت ته نه گوري او د ضرورت څخه زیات ځان په دنیا کي مشغول کړي، ده دنیا ونه پېژند، او ددې جهالت او کم عقلی سبب دا دی چي نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چي دنیا د هلاوت او مارتو څخه زیاته جلدو گره ده ددې څخه ځان ساته! هرکله چي د دنیا دومره غټ جلدو دی نو ددې مکر و فریب پېژندل او د مثال په ذریعه ددې حقیقت دنیا ته ښکاره کول ضروري سو په دې وجه ددې مثال بیاتول کیږي.

د دنیا د مکر (جل) او فریب څو مثالونه

اول مثال: په دې نکته په ښه ټول سره پوه سه! چي دنیا اوله جلدو خوا ده چي دا به تاه ته دا غریب

در کوي چي ستا سره به پاته کيږي حال دا دی چي داسي نه ده، بلکي دا ستا شخصه په رولنه تويي تېښتي، د دې دا عمل داسي نه دی چي په هغه سره انلاره وسي چي دا په تيزي سره تېښتي او ليري کيږي، بلکي دا عمل ډېر په سست تگ سره جاري دی د دې په مثال داسي پوه مه! چي گواکي دغه سوري (سپرلي) دي او سپرلي ته چي ته گوري نو دی ولاړ په نظر راځي لېکن حقيقت دا دی چي دی په مخه ځي او تا ته معلومه ده چي ستا د عمر سلسله دغه ډول ده چي دا سوکه سوکه (کرلر کرلر) کميږي، دا دنيا ده چي دغه رنگه تيرېږي لېکن ته بالکل نه يې په خبر.

دويم مثال: دنيا د جادو دويم مثال دا دی چي دا په ظاهره خپل ځان ستا دوسته ښکاري کوي او دغه رنگه ستا شخصه خپل لاهو جوړوي او د دې انلارو چم داسي وي چي گواکي ستا سره به هميشه ونا کوي او بل مېچا ته به نه ځي لېکن ناڅاپه داسي وسي چي دا به تا پرېږدي ستا دښمن ته به ووسي، د دې مثال د يوې زنا کاري او فاحشي ښځي په رنگه دی چي په خلکو بازي کوي او پر ځان يې عاشقان کړي او کورته چي يې بوزي د مرگ مژه په وڅکي (يعني مړه يې کړي). حضرت عيسي عليه السلام د کشف په حالت کي دنيا د يوې (سپنږي) ښځي په شکل کي وليده، او د دې شخصه يې پوښتنه وکړه چي تا د څومره ځانونانو سره واده کړی دی؟ دې وويل چي شمېر يې مشکل دی، ده پوښتنه ځيني وکړه چي هغه مړه دي که په طلاقونو درڅخه جلا سوي دي هني وويل بلکي ټول مې وژلي دي، حضرت عيسي عليه السلام وفرمايل چي پر دې احمقانو باندې تعجب دی چي د مخکي خلکو د حشر او اتجام دليلو سره سره ستا طرف ته په څغسته راځي!، او عبرت نه اخلي: اَللّٰهُمَّ اغْصِنَا مِنْ سَخِرَ هَا (يا الله موږ د دنيا د جادو څخه وساته!)

دويم مثال: دا دی چي دنيا خپل ظلم ډېر ښايسته اوسينگار ساتي، او کوم امتحانونه، محنت او مشقت چي دي هغه پټ ساتي چي نا پوه خلک د دې ظلم وړيني او پر عاشقان سي، گواکي لکه چي بلدی ښځه وي او مخ يې پټ کړی وي او ښايسته لباس يې اغوستی وي او ځان يې سينگار کړی وي چي څوک يې دليري څخه وړيني نو پر عاشق سي او کله چي د مخ څخه پرده ليري کړی نو په ذلت سره ځيني يې زړه سي، په حديث شريف کي دي چي نبي کرم ﷺ فرمايي: فرشته به د قيمت په ورځ دنيا د بلشکلي يوې په شکل کي را منځته کړی، د دې سترگي به شنې وي او ځانونه به يې دومره اوږده اوږده وي چي دخولې څخه به بهر راوتلي وي، مخلوق چي هر کله دا وړيني نو وبه وايي: په لوی څښتن پناه دا بلشکله او تور منځ څوک ده؟ فرشته به ووايي چي دا هغه دنيا ده

د کومي د پاره چي تاسو پخپل مينځ کي دښمنۍ کوله او يو بل به مو پر وژل او تملقات به مو ختمول، او پر دې به عاشقان کېدلاست، بيا به دنيا دوزخ ته واچوي دا به ووايي چي يا الله زما دوستان شه سو؟

الله تعالی به وفرمايي: چي ددې دوستان هم ددې سره ددوخ ته ورسوي، لَکُودُ بِاللّٰهِ.

څلورم مثال: که يو سړی حساب وکړي چي دازل څخه تر اوسه پوري څومره زماته تېره سوه، او تر ابد پوري څومره زماته باقي ده چي دنيا به پکښي نه وي نو ده ته به معلومه سي چي دنيا مثال داسي دی لکه مسافر چي ابتداء يې څانگو ده او انتها يې قبر دي، او په ميناڅ کي په شمار څو منزلونه دي هر کال گواکي يو منزل دي هره مياشت فرسخ (د درې ميله څخه زياته مسافه) او هره ورځ ميل دی، او هره ساعه قدم دی، او دی روان دوان دی څوک يو فرسخ ځي څوک زيات څوک کم، او دی داسي ناست دی چي گواکي هميشه به وسي، دنيا د کارونو داسي تدبير کوي چي تر لسو کالو پوري دی بيا کارونو ته محتاج نسي که څه هم په دغه ورځ تر محکي لاندې کيږي.

پنځم مثال: په دې حقيقت يقين وکړئ! چي دنيا څخه خلک کومه فائده اخلي او دوی به ددې په بلل کي په قيامت کي کوم ذلت او مصيبت برداشت کوي ددواړو په مينځ کي تناسب څه داسي ډول دی چي يو سړی ښه خوندور خوراک وڅوري چي هر قسم غوړيزگي او خوږوالی پکښي وي تر دې چي ده معده خرابه سي، او بيا په دغه وخت کي قی کوي او داسهالو د لاسه رسوا سي، شرم او پښتني ده مقرر جوړه سي او محسوس کړی چي دغه خوند او مزه دي ورکه سي چي په بلل کي يې داسي رسواسوم.

خوراک چي څومره دروند او ښه وي دومره د هغې بوج، بلبوري، سختي او گندگی زياته وي، دغه ډول دنيا لذت چي څومره زيات وي انجام به يې دومره رسوايي او ذلت وي، او داسله دروح ختلو د وخت څخه شروع کيږي چي د کوم سړی سره څومره زيات نعمتونه وي باغونه، غلامان، نوکران، مينځي، سره او سپين زر دومره به يې د جلايي فم هم زيات وي، او يو مفلس ته به هيڅ تکليف نه وي، او دارنډ داسي دی کوم چي د عذاب يا مرگ څخه زيات نه وي، بلکي نور زياتيږي په دې وجه چي دنيا دوستی د زړه معلوله ده او زړه د مرگ څخه وروسته هم باقي پاته وي.

شپږم مثال: دنيا کوم کار چي مخي ته راځي، دغه په ښکاره لږ ښکاره کيږي خلک دا گني چي په دې کي به مشغوليت ډېر کم وي، لېکن کيږي داسي چي د يو کار څخه سل کارونه نور پيدا کيږي او ټول عمر په دغه کي تېر سي، حضرت عیسی عليه السلام فرمايي: چي دنيا دطلب مثال داسي دی

لکه د سمندر څخه د لږو چنبونکي هغه چي څومره زياتي چنبی دده تنده نوره هم زياتېږي تر دې چي په چنبلو چنبلو کي هلاک سي لېکن دده تنده نه سربېري، نېي ځکه فرمايي: چي دا خبره ناممکنه ده چي يو سړی لږو ته وروښه سي او پر ده د لږو اثر ونسي. دغه ډول دا خبره هم ناممکنه ده چي يو سړی د دنيا په دندو او کلرو کي اخته سي او دی پکښي ککړ او متاثره نسي.

اووم مثال: کوم سړی چي دنيا ته راسي دده مثال داسي دی لکه د کور ځلوند ته چي مېلمه راسي او د دې د کور ځلوند عادت دا وي چي همېشه د ميلمنو دپاره کوټه ښايسته ساتي او ډله ډله مېلمه رابولي د سرو او سپينو زرو پليټونه او دعوو خوشبوداره انگېټي د دوی مخ ته اېږدي چي دماغ يې خوشبوداره سي، او بيا دوی دا هر څه پرېږدي واپس شي، او دده شکره ادا کوي، لېکن کوم مېلمه چي احمق دی د هغه خيال وي چي دا هر څه به ماته ملاوېږي لکه څنگه چي دی په واپس کي د هر څه دراتولو کوشش کوي لېکن د هغه نوکران هغه هر څه دده څخه اخلي نو دی خفه سي، او چيني وهي، نو دنيا هم يوه مېلمه سرای (مېلمه کور) دی چي مېلمه راسي د ضرورت سلطان واخلې او د تولو حرص دي نه کوي.

اټم مثال: د دنيا په کارونو کي مشغولېدل، او د آخرت هېرولو مثال داسي دی لکه د انسانو يو جماعت چي په کښتۍ کي سپاره وي او دغه کښتۍ يوې جزيرې ته ورسېږي، او دغه خلک دخپلو ضرورتونو او د بدن پاکولو د پلاره د کښتۍ څخه بهر راسي، او ملاح (کښتي چلوونکی) اعلان وکړي چي زيات وخت به نه کوئ!، نو د خپلو ضرورتونو څخه ژر فارغ سي! ځکه چي کښتۍ به ژر روانېږي، لېکن خلک خواږه سي يوه ډله چي هوښياران وي ځانونه يې ژر ژر فارغ کړي، او واپس راسي، په کښتۍ کي پر خپل مناسب ځايونو کښېني او بله ډله د جزيرې په سېل (منظره) پسې سي، د ښايسته ښکلي گلونو او مرغانو او نورو په تماشو پسې سي او چي واپس راسي په کښتۍ کي درنا او فراخي ځايونه نيولی سوي وي، په تنکو او تياره ځايونو کي په تکليف سره کښېني، او دريمه ډله په سېلونو يواځي صبر نه سي بلکي د هغه ځای څخه يې د ځان سره ښايسته شگي (سنگريزې) او نور شيان هم راټول کړي، غوټي (پلنډي) راوړي، او بيا په کښتۍ کي د هغو د اېښوولو ځای نه وي نو پر ځان بلدي لوړ دغه بوجونه (پلنډي) پر سرونو ساتي او دوی درې ورځي وروسته د دغو څخه بديويي شروع سي، او رنگونه يې بدل سي او بيا يې د غوړڅولو ځای هم نه وي نو اوس د ستوملي او خفگان سره دغه بوج هم دغه ډول پر سرونو بار ساتل ورته پرېوځي، او يوه بله ډله خو د جزيرې په

سپلو نو او عجايباتو کي داسي مشغوله سي چي کبنتی، حیني ولاړه سي او دوی هلته پاته سي د ملاح خبره ونه مني، نو حیني درندگان و خوري او حیني د لوپيې شخه مړه سي، نو د لولي پلي مثال د مسلماتو دی، او آخري ډله کومه چي هلاکه سوه د دوی مثال د کافرانو دی چي خپل حقونه او الله او رسول دارنگه آخرت يې بالکل هېر کړل او حقونه يې بالکل دنيا ته حواله کړل: **اِسْتَحَبُّوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ** (دنيا يې په آخرت بلندي غوره کړه) او د مينځ دواړي پلي د گناهکارانو په ډول دي، دوی ايمان خو محفوظ کړی لېکن د دنيا شخه يې لاسونه را ونه نغبتل يوې پلي د افلاس سره سپل وکړو او يوه ډله د بد کاری ښکار سوه بارونه يې جمع کړل حقونه يې درانه کړل.

په دنيا کي هر څه نا کاره او بې کاره نه دي

منځکي د دنيا چي کومه بلدي بيان سوه پر دې دا گمان مه کوه چي دا په دنيا کي چي کوم څه دي دا ټوله بد او نا کاره دي، بلکي په دنيا کي دا شيان هم سته چي هغه په ښکاره توگه په دنيا کي دي لېکن **فِي الْحَقِيقَةِ** داسي نه دي، مثلاً علم او عمل چي دا په ظاهري توگه په دنيا کي دي لېکن په حقيقت کي داسي نه دي بلکي دا خو په آخرت کي هم د بنده سره ځي، علم خو داسي د بنده سره وي او د عمل اثر ور سره وي او د دې اثر دوه ډوله دي: يو خو د زړه پاکۍ او صفايي ده کوم چي د گناه په پرېښولو سره نصيب کيږي او يو د الله **ﷻ** د ذکر محبت دی کوم چي هميشه په عبادت کولو سره حاصل کيږي نو دا ټول باقيات الصالحات دي لکه چي الله **ﷻ** فرمايې: **وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ** (او کوم نیک عملونه چي باقي پاته کېدونکي دي دغه ستا درې په نزد ډېر غوره دي) او د علم، مناجات لذت او د الله **ﷻ** د ذکر لذت د ټولو شخه زيات دی، او په ظاهري توگه په دنيا کي دی لیکن په حقيقت کي په دنيا کي نه دی، نو مقصد دا دی چي د دنيا شخه ټول لذتونه بد نه دي، بلکي کوم لذتونه چي فنا کيږي او باقي نه پاته کيږي هغه هم ټول بد نه دي بلکي د دې هم دوه قسمه دي: يو هغه لذت دی کوم چي په دنيا کي دی او د مرگ شخه وروسته فنا کيږي، لېکن د آخرت په کارونو او علم و عمل او د مسلماتو په ترقی کي مددگاره وي لکه نکاح او هغه خوراک، لباس کوم چي په دنيا کي د کفاف ذريعه وي او د آخرت د پاره ضروري وي، کوم سری چي په دنيا کي په دومره اتلازه قناعت وکړي او په فراغت سره د دنيا د کار کولو نیت وکړي دغه سری په حقيقت کي دنيا هاره نه دی، بله او نلوره هغه دنيا ده په کومه سره چي د دين کار مقصود نه وي بلکي دغه په دې جهان کي د

خفت او حآن ښوولو او زړه لگولو باعث وي او د هغه جهان خنځه د نفرت باعث وي، په دې وجه نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: **الَّذِينَ مَلَعُونَ مَاءً فِيهَا إِلَّا يُكْرُ اللَّهُ وَمَا أَلَاءَهُ (دنیا او څه چې په دې کي دي ټول ملعون دي ها! د الله ﷻ ذکر (یاد) او څه چې د دې ملعون (مددگار) دي ملعون نه دي بلکې باعث د خیر او برکت دي.)**

د دنیا د حقیقت تفصیل او د دنیا خنځه چې کوم مقصود دي د هغه دومره اندازہ بیان دلته کافی دي. نور چې کوم شیان د دین په لاره کي د کتو او نفو ذریعہ جوړیږي دغه به انشاء الله تعالی د لږ کتو د معاملې په دریم قسم کي بیان سي، او هلته به ټول حقیقت ښکاره سي.

څلورم عنوان: د آخرت د پېژندو بیان

یادساته! چې تر څو پوري د مرگ حقیقت معلوم نسي تر هغه وخته یو سړی آخرت نسي پېژندی او د مرگ د حقیقت داروملار د ژوند د حقیقت په پوهېدلو پلندي دی او هر کله چې د ژوند حقیقت د روح د حقیقت په معلومولو کي دی او د روح د حقیقت انحصار د خپل نفس د حقیقت پر پېژندل دی، چې له اندازہ بیان یې لوړ تېر سو.

موږ مخکي ويلي دي چې د بنده پیدایشت د دوو شیانو خنځه سوی دي چې یو روح دی، بله ډانچه ده (یعني جسم)، روح څو سپور دي او ډانچه سورلی (سپړلی) دي او په آخرت کي به د کالوت (جسم) په وجه سره روح یا په جنت کي وي یا په دوزخ کي، او د قالب (جسم) د شرکت او مداخلت خنځه بغیر به هم د روح معامله په جنت یا دوزخ کي د یو سره وي، او دغه به یا سعادت مند وي یا بدبخت او د زړه هغه لذتونه او نعمتونه کوم چې بغیر د قالب خنځه وي دغه ته روحاني جنت وایي، دغه ډول د زړه متعلق هغه غم او تکلیف کوم چې بغیر د قالب خنځه وي په روحاني لور سره تعبیر کول کیږي، لیکن هغه جنت او دوزخ چې په هغو کي واسطه د کالوت ده دغه پنخپله ښکاره دي، یاغونه، نهرونه، حوري، غټ غټ محلونه، خوراک چنبان او نور به په جنت کي وي، او ملون لږ مان ازغي لاري درختي او نور به په دوزخ کي وي، او د دې دوزخ او جنت ذکر په قرآن شریف کي سته او مشهور دی، او هر شوک په پوهیدای سي د دې تفصیل په احیاء العلوم (د امام فزلی تصنیف) په باب د ذکر د مرگ کي موجود دی، او دلته پر دې کفایت کوو، یعني د جنت او دوزخ روحاني ذکر محض اشاره او د مرگ ذکر تفصیلاً کوو، ځکه چې دا هر شوک نه پېژني او نه هر سړی

په پوهیږي، په حدیث قلمسي کي دي چي اُجِدَتْ لِعِبَادِ الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبٍ بَشَرٍ نو دا به په روحاني جنت کي وي او انساني زړه ته د عالم ملکوت د طرفه یوه دروازه ده چي د هغه په ذریعه دا رازونه معلومیږي، او په دې کي هیڅ شک او شبهه نه پاته کیږي، کوم زړه ته چي د عالم ملکوت د طرفه څخه دروازه خلاصیږي، ده ته د آخرت په نیک بختی او بلبختی باندې کمال یقین راځي، دی فقط په اورېدلو نه بلکي په مشاهد او معاینه سره باور کوي، لکه څنگه چي طبیب په دې خبره باندې پوهیږي چي په دې دنیا کي د انساني بدن د پاره سعادت او شقاوت سته، چي نوم یې صحت او مرض (ناروغي) ده، او د دې مختلف اسباب دي، مثلاً دوايي (درمل) خوړل، پرهز کول د بدن د سعادت سبب دي او ډېر خوراک او پرهز نه کول د شقاوت سبب دي، دغه ډول دې سړي ته په مشاهده (کتبي) سره معلومېدای سي چي د زړه یعنی د بنده د روح د پاره سعادت او شقاوت سته د دې سعادت دوايي (درمل) او سبب معرفت او عبادت دی او چي د ده زهر جهل او معصیت دي، او د دې پېژندل ډېر لوی علم دی، ډېر خلک چي هغه عالمان دي دغه نه صرف د دې علم څخه غافل بلکي د دې څخه منکر دي دوی محض بدني جنت او جهنم مني، او آخرت محض په اورېدلو او تقلید سره پېژني، او موږ په دلیلونو سره د دې امر په تحقیق او تشریح کي عربي کتابونه لیکلي دي، او په دې کتاب کي خو صرف دومره ویل کیږي، د دې د پاره چي کوم سړی زیرک او هوښیار دی او د چاپا بلن چي د تمصب او د تقلید د گندگیو څخه پاک دی هغه دا لار پيدا کوي او د آخرت لاره ده په زړه کي محکمه او مقبوضه سي ځکه چي د آخرت په معامله کي د زیاترو خلکو ایمان ضعیف او متزلزل دی.

د مرگ (موت) حقیقت

که ته د مرگ حقیقت پېژندل غواړې او په معنی یې پوهیدل غواړې نو په دې خبره پوه سه! چي د هر بنده دوه روحونه دي: یو د حیواناتو د جنس څخه دی کوم ته چي روح حیواني وایي، او یو روح د ملائکو د جنس څخه دی چي د هغه نوم روح انساني دي، د حیواني روح سرچشمه (منبع) زړه دی یعنی د غوښي هغه ټکړه کومه چي په سینه کي چپه طرف ته ده او د روح د حیوان د باطني خلطونو یو لطیف بخار دی، د ده مزاج معتدل دی چي د زړه څخه د رگونو په ذریعه د وحي دماغ او نورواعضا ته رسیږي، د روح دی کوم چي د حسن او حرکت قوت یې راپورته کړی دي، کله چي دی دماغ ته رسیږي نو گرمي یې کمیږي او ډېر معتدل سي، سترگي ده په ذریعه کتل کوي او غوږونه اوریدل،

دغه ډول ټول حواس حاصلېږي، د دې روح مثال د خراغ (ډېوې) په ډول دی چې خراغ کله کور ته رسي نو کوم ځای ته چې رسيږي هلته د کور دېوالونه په رڼا کېږي، لکه څنګه چې په خراغ سره پر دېوالونو رڼا پيدا کېږي، دغه ډول د الله ﷻ په قدرت سره د روح په وجه په سترګو کې نور او په څوږيو کې د لوړېدلو طاقت او ټول حواس پيدا کېږي که په یو رګ کې څو ته واسي، نو کوم اندام چې د دې غوټې څخه هانخوا دی، هغه بې کاره او فلج زده سي په ده کې هیش ډول قوت او حس، حرکت نه پاته کېږي، د طیب کوشش وي چې دغه غوټه خلاصه سي ګواکي روح د خراغ رڼا ده او زړه خراغ دی او غذا (خوداک) یې تېل دی، که تېل وروانه اچول سي نو خراغ به مړ سي، دغه ډول که خوداک ملال نسي نو د روح په معتدله مزاج کې خلل (تلوان) رازي او حیوان مړ کېږي، که تېل ډېر وي لېکن خراغ تېل زیت راګلېږي نو خراغ خراب سي تر دې چې بیا تېل نه راګلېږي دغه ډول یو څه زمته وروسته په زړه کې هم داسې وسي چې خوداک نه قبلوي، او لکه څنګه چې پر خراغ د یو ش ګڼلارولګیږي نو سره د دې چې تېل وي خو خراغ مړه سي، دغه ډول په سخت زخم سره حیوان مړ سي، او که دا روح هم دفسې معتدل مزاجه وي لکه څنګه چې پکار دي نو قوت حس او حرکت قبلوي او د حق تعالی د دستور مطبق د اسماني فرشتو د انوارو څخه فیض پيدا کوي، لېکن که حرارت یلېرودت (ګرمی او یخ) یا په یو بله وجه سره دغه مزاج باطل سي نو د دې قابل نه پاته کېږي چې دغه آثار او انوار قبول کړي، لکه څنګه چې هينداره ده چې په دې کې د صورتونو عکس تر هغه پورې ښکاره کېږي تر څو چې دغه صفا او روښانه وي، لېکن هرکله چې خیرنه او زنگ آلوده سي نو د هیش ش ټکس بیا نه قبلوي، حال دا دی چې د دې وجه دا نه وي چې په دې کې منعکس کېدونکي صورتونه چیرې غائب سي یا یې خاتمه وسي، بلکې اصل سبب فقط دا وي چې په دې کې د عکس قبلولو قابلیت باقي پاته نسي، لکه څنګه چې (په روح حیواني کې هم) هرکله چې د اعضاء څخه د حس او حرکت د قبلولو اهلیت پاته نسي نو انځورونه دده د عطاء او بخشش او د ملائکو د انوارو څخه محرومه سي او بې حس او حرکته سي، او موږ وایو چې مرګ یې واقع سو؛ د حیواني مرګ معنی دا ده. او دده مزاج لره د اعتدال لیرې کوونکی او د دغو اسبابو پيدا کوونکی د الله ﷻ په بندګانو کې یو بنده دی چې د مرګ فرشته یا ملک الموت ورته وایي، لېکن خلګ دده صرف نوم پېژني ځکه چې دده حقیقت پېژندل یوه لوېده خبره ده، په هر حال د حیواناتو د مرګ معنی دا ده.

لېکن انساني مرګ په نورو وجوړه بلندي مېنی دی ځکه چې په ده کې که یو طرف ته روح حیواني موجود دی هلته یو بل روح هم سته کوم ته چې موږ روح انساني وایو، او زړه مو دده نوم ایښی دی،

لکه چي په تېرو فصلونو کي ذکر دي، او دا روح انساني د روح حیواني د جنس څخه نه دی کوم چي یو جسم دی د لطیفې هوا په ډول او د پوخ بخار په ډول صاف سوی دي، او دا روح انساني مجسم (جسم لرونکی) نه دي ځکه چي دی تقسیم کېدای نسي، او د حق تعالی معرفت په ده کي ظهور کوي، او لکه څنگه چي حق تعالی پخپله یو دی او تقسیم نه قبلوي، نو د ده ظهور هم په یو داسي جسم کي نسي کېدای چي هغه تقسیم قبلوي بلکي په یو داسي جسم کي به ظاهرېږي چي هغه پخپله یو او ناقابل د تقسیم وي، نو د مثال په توګه څراغ اود څراغ اود روڼا (نور) په دې کي څراغ د جسم په شان دی، د څراغ اود د روح حیواني په شان دي او د څراغ نور د روح انساني په شان دی، او لکه څنگه چي نور د څراغ د اړو څخه زیات لطیف او باریک دی، که څه هم د دې تشریح نسي کېدای، دغه رنگه دا مثال هم از روڼي لطافت صحیح ورته ویل کیږي کنې په بل شان صحیح کېدای نسي ځکه چي نور د څراغ پخپله د څراغ تابع دی او د څراغ په مر کېدو سره دغه نور هم ختم کیږي، حال دا دی چي روح انساني د روح حیواني تابع نه دی، بلکي دغه پخپله اصل دی او د روح حیواني په خاتمه سره دده خاتمه نه کیږي؛

د دې زیات صحیح او واضح مثال که خواږې نو داسي وګنه چي دا یو نور دی کوم چي د څراغ څخه ډېر زیات لطیف دی او د څراغ قیام دده په سبب سره دی دده قیام د څراغ په سبب سره نه دی نو دا مثال صحیح کیږي، او روح حیواني په یوه وجه سره د انساني روح ګواکي یا سورلی (سپرلی) دي او په یوه وجه سره دده وسله ده، کله چي د روح حیواني مزاج زائل سي نو قلب (جسم) مړ سي او روح انساني باقي پاته وي لېکن د سپرلي او وسلې څخه بغیر سي، د سپرلي په تېاه کېدو سره سپور تېاه کیږي نه، خو بې سپرلي او یواځي سي، او دا وسله دې سپور ته په دې وجه ورکړل سوې ده چي د محبت او معرفت الهي عیناً ښکار کړي که دی په ښکار کي کلیب سو نو د وسلې ضایع کېدل دده په حق کي غوره دي ځکه چي دغه ډول به دی د بوج څخه خلاص سي او نبي کریم ﷺ چي کوم ارشاد فرمایلي دي چي مرګ د مؤمن تحفه او ډالی ده هغه داڅه خبره ده، چا چي د ښکار وسله او دام د ځان سره اخیستی وي او د دې بوج یې پخپل سر پور ته کړی وي، کله چي ښکار دده لاس ته راسي نو دام ضایع کېدل بیا غنیمت شمیري، او ځای مه کړه که د ښکار په لاس کي دراتلو څخه مخکي دام ضایع سي نو ښکاري د حسرت او افسوس نمونه جوړه سي، او په بې پناه مصیبت کي اخته سي چي ابتداء یې د قبر د عذاب څخه کیږي.

د انساني وجود (هستی) حقیقت

نو پوه سه! که دیو سړی لاسونه، پښې کار پرېږدي (یعني شل سي) نو هم ژوندی پاته کېدی سي ځکه چې ده ژوند نه په پښو کې دي نه په لاسو کې، بلکې دا لاسونه پښې خو فقط ده وسله ده او دی د دغو استعمال کوونکی دی، او لکه څنگه چې ستا اصلیت ستا لاسونه او پښې نه دي، دغه ټول ستا حقیقت ستا شا (ملا)، نس یا سر یا جسم هم نه دي، بلکې دا ټول که به کاره سي نو هم هین ممکنه ده چې ته مړ نه سي، او ته هم دغسې ژوندی سلامت یې او دمرگ دا مطلب نه دي چې ستا جسم مفلوج سي (ځکه چې د مفلوج کېدو څخه دلته بل څه مراد دي مثلاً) ستا د لاس مفلوج کېدل دا معنی لري چې دغه ستا د اطاعت څخه انکار وکړي، چې ده ته یې ستا د اطاعت کوم صفت ودرکړی وو هغه یو صفت وو کوم ته چې د لاس قدرت یا طاقت وایي، او دغه صفت څواکي نوری کوم چې د روح حیواني په څراغ سره لاس ته رسیږي، لېکن هر کله چې په دې رگونو کې (چې هغه دې ژور د رسولو د لاري کار کوي) څه بنديز پیدایي نو د لاس هغه قدرت یا طاقت ختم سي او د طاعت څخه معنوره سي دغسې ستا ټول بدن کوم چې ستا اطاعت ته تیار وي نو ستا او ده په مینځ کې چې کومه واسطه یا تعلق قائم دی هغه دې روح حیواني په وجه دی نو کله چې د روح حیواني مزاج په اعتدال پاته نسي تېاه سي، نو دغه د اطاعت څخه انکار کوي او دې ته مرگ وایي، حال دا دی چې ته به پر خپل ځای ژوندی یې، که څه هم ستا اطاعت کوونکی پر خپل ځای پاتې نه وي، په دې وجه ستا حقیقت ستا جسم څنگه کېدی سي. که ته سوچ وکړې نو تا ته به معلومه سي چې ستا د اعضاء هغه اعضا نه دي کوم چې په کوچنیوالي کې وو، ځکه چې دغه خو ټول د بخاراتو په وجه سره تحلیل سوی دي او د خوراک په وجه سره د دغو نعم البذل هم تا ته حاصل سوی دي (یعني دغه تبدیل سو) نو ستا جسم هغه نه دي پاته سوی که څه هم ته پخپله یې، نو ستا حقیقت د دې جسم سره تړل سوی نه دي دا که تېاه کیږي نو تېاه به سي خو ته به پخپل ځای هم دغسې ژوندی یې.

خو ستا صفتونه پر دوه قسمه دي: یو څو هغه دي چې په هغو کې ستا بدن ته شرکت حاصل دی لکه لویه تنده او خوب او داسې نور، او دا بغیر د مادي او بنیر د جسم څخه یو وجود نه لري، او په مرگ سره د دوی خاتمه کیږي، لېکن دویم هغه دي چې په هغو کې جسم ته شرکت حاصل نه وي، لکه د الله ﷻ معرفت، نظره د جمال الهي، او په دې سره حاصله سوې خوشحالي، دا ستاد ذات صفت دی چې هغه ستا سره وي، او دې ته باقیاتِ صالحات (یعني باقي پاته کېدونکي پاک صفا اعمال) وبل

کبیری، او که معامله دې څخه چپه وي او پر ځای د معرفت الهي ته ذات حق څخه غافل او جاهله یې نو دا هم ستا ذاتي صفت دي او ستا سره به وي او (د باقیاتِ صالحات پر ځای به) ستا د روح د روندوالي دلیل وي، او ستا د بديختی تخم به کړي، لکه چې الله ﷻ فرمایلي دي: مَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى وَأَضَلُّ سَبِيلًا (څوک چې په دنیا کې روند وي هغه به په آخرت کې هم روند وي او د لاري څخه به زیات گمراه وي) نو تر څو پوري چې ته دې دواړو روحونو (روح حیواني او روح انساني) حقیقت د دوی فرق او دیوبل سره تعلق ونه پېژنې، تر هغه وخته پوري ته د مرگ حقیقت نه سې پېژندلای.

د روح حیواني ربط د عالم سفلي (دنیا) سره

په ښه توگه پوه سه! چې دا روح حیواني د عالم سفلي څخه دی، او دده ترکیب د څلورو شیانو څخه سوی دی یعنې: وینه، بلغم، سودا او صفرا، دا دې اجزاء ترکیبي دي، او د څلورو سره واصل: لویه، لور، څلوري او هوا ده، او د دوی د اختلاف یا اعتدال انحصال پر گرمي، یخ، تري او خشکی دی، او په دې وجه د فن طبابت مقصد دا دی چې د روح پر دې څلورو عناصرو نظر وساتي چې دا روح حیواني د دې قابل سي چې د دې بل روح د پاره د سورلي او وسلې کار ودرکړي چې هغه ته موږ روح انساني وایو، او دغه (روح انساني) د دې عالم سفلي څخه نه دي بلکې د عالم علوي څخه دی او د فرشتو د جوهر څخه دی، او دې عالم سفلي ته دده را تلل فقط د یو مسافر غریب الوطن په ډول دي، او بیا دده د لته را تلل دده ذاتي خوښي نتیجه هم نه ده بلکې په دې سفر کې دی ځکه والهېل سوی دي چې دی خپله د لاري تو ښه حاصله کړي، لکه چې الله ﷻ فرمایلي دي: فَلَمَّا أَهْبَطُوا مِنْهَا جَعَلْنَا بَنِي آدَمَ كَيْدَ هَدَىٰ فَكُنَ كَيْدَ هَدَىٰ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (موږ حکم وکړ چې لاتدي ولاړ سئ د دې جنت څخه ټول او بیا که موږ د طرف څخه یو هدایت تلسو ته راغلی او چا چې د دغه هدایت پیروي وکړه نو د قیامت په ورځ به نه پر دوی بېره وي او نه به پر دوی غم وي) (البقرة) او هغه کوم چې الله ﷻ فرمایلي دي: إِنِّي خَالِقُ بَشَرٍ مِّن طِينٍ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَكَفَّحْتُ فِيهِ مِّن رُّوحِي (زه د ختو څخه یو انسان جوړوم نو کله چې زه دی پوره جوړ کړم او په ده کې دخپل طرف څخه روح پو کړم) نو په دې کې په اصل کې د دې دواړو روحونو د مختلف کېدو طرف ته اشاره ده، چې دیو حواله یې د څلوري څخه ودرکړه او وېږېل "چې دی د څلور څخه پیدا کوونکي یم" یعنې دی یې جوړ او تیار

کړی او اعتدال مای، د دې څخه وروسته یې وفرمایل "کله چې زه په دې کي دخپل طرف څخه روح پوکړم یعنې خپل روح پکښې پوکړم" گواکي دخپل ځان سره یې نسبت ودرکړی، او دې مثال ماسي دي چې څوک د پښه روکپړو (جلسه) ته اوږد ورواچوي او کله چې دغه د لوړ اخستولو قبله سي بیا دغه لور ته نژدې ورسي پورې کړي چې اور واخلي، او څنگه چې د مغلي روح حیواني د پاره یو حد د اعتدال مقرر دی او علم طب د دغې تعین د اعتدال څخه خبر دی چې دی د ناروغی څخه وساتل سي او د هلاکت څخه یې محفوظ کړي، دغه ډول د علوي روح انساني د پاره هم کوم چې حقیقت د زړه دی یو حد د اعتدال مقرر دی، چې د دې د حفاظت د پاره علم اخلاق او ریاضت سته، چې دی پر اعتدال ساتي، او دده د صحت سبب جوړ سي، لکه چې په راروانه کي به د اسلام دارکتو په بیان کي پر دې رڼا واچول سي، نو معلومه سوه چې تر څو پوري یو انسان د روحونو د حقیقت څخه خبر نسي تر هغه وخته پوري ده ته ممکنه نه ده چې پخپله پوهه سره د آخرت حقیقت وپېژني، بالکل دغه ډول نا ممکنه ده چې لکه څنگه دخپل ځان د پېژندو څخه ما سوا د الله ﷻ پېژندل نا ممکنه دي، نو خپل نفس پېژندل د الله ﷻ د معرفت چلبي ده، او حقیقت د روحونو پېژندل د معرفت د آخرت چلبي ده، او د دین بنیاد مای چې پر ورځ د قیامت ایمان راوړی او په دې وجه سره د دې معرفت ذکر موږ مخکي وکړی، خو په دې رازونو کي دیوراز ذکر موږ ونه کړی کوم چې د دې اصل بنیاد دي، او دا ځکه چې د دغه دوو اجزات نسته، ځکه چې په دې هر سړی نه پوهیږي، که څه هم د معرفت د حق او د معرفت د آخرت بشپړ فارو ملار د دې په پوهېدلو باندې دي، په هر حال تا ته پکار دي چې پخپل شان سره مجله ده او طلب وکړې چې په دغه پوه سې ځکه چې د دې په باره کي د بل چا څخه د څه لوړېدلو طاقت او وس په تا کي پیدا کېدای نه سي ځکه چې ډیرو خلکو د حق تعالی د شان د صفت د نورو څخه واوړېدی مگر یقین یې ونه کړی سو او د دې داوړېدو طاقت یې نه درلودې او انکار یې وکړی او وېي ويل چې د دې امکان نسي کېدای او دا تنزیه او پاکي نه ده بلکي تعطیل او بې کاري ده، هر کله چې دا حال دی نو د بدنه به داوړېدو تلب په حق کي د دې صفت څنگه راوړی سي، ځکه چې د الله ﷻ د دې صفت ذکر صریحانه په قرآن شریف کي راغلی دي او نه په احادیثو کي مذکور دي، دا وجه ده چې خلک د دې د لوړېدو څخه انکار کوي، او انبیاء علیهم السلام فرمایي: **كَلِمَةُ النَّاسِ عَلَى قَدَرِ عَقُولِهِمْ** (د خلکو سره د دوی د پوهي مطابق خبري کوي) او پر یو نبي بقدي وحی نازلې سې چې زموږ د مستونو په باره کي خلکو ته داسي خبري بیاتوي چې په هغه دوی پوهېدای سي، که

نسی په پوه نواتکار به وکړي اواتکار به ددوی د نقصان لامل (موجب) وي.

د مرګ څخه مراد نیست و نابود کېدل نه دي

د دې ټولو خبرو څخه تا ته دومره اندازوږځو به معلومه سوې وي چې د بنده روح دده دخپل ذات سره قائم دی او دغه ذات د جسم څخه بغیر هم دده ذات دی، یعنې دده ذات ترکیب او دده د خاصو صفتونو خمیر د قالب یعنې بدن څخه بې نیازه دی او د مرګ مطلب دا نه دي چې دی نیست ونلېږد سي بلکې د دې څخه مراد دا دی چې دده تصرف دده د جسم (بدن) څخه منقطع سي، او نه د حشر او بعث یا بیا را پورته کېلو دا معنی ده چې دده د نیست ونلېږد کېدلو څخه وروسته به دی بیا په وجود کې راوستل سي، بلکې د دې څخه مراد دا دی چې ده ته به جسم ورکړل سي چې یو وار بیا به دده په تصرف کې وي لکه څنګه چې اول وو، او دا به ډېر آسانه وي، ځکه چې په اول وار خو د جسم او روح دواړو پیل کول په عمل کې راوستل ضرور وو او بل وار خو به روح پر خپل ځای قائم وي بلکې د روح انساني سره به پخپله د جسم اعضاء هم موجود وي او د دواړو پیل کول به په نسبت د دغو جمع کولو زیات آسانه وي، که څه هم دا وضاحت خوزموږ د حد نظر مطابق دي کنه په حقیقت کې خود آسانی د صفت د فضل الهي سره څه واسطه سته یعنې د فضل الهي آسانی تلاش کولو ته هېڅ ضرورت نسته (لَقَدْ يَأْتِيهِ) ځکه چې کوم ځای گراني نه وي هلته آسانی هم نه وي؛

او د بنده د دواړو ژوندي کولو څخه دا مراد هم نه دي چې ده ته به لازماً هغه جسم دواړه ورکړل سي کوم چې مخکې دده په تصرف کې وو، ځکه چې د جسم حیثیت خودسولي دي نو که سولې (سپرلې) بدل کړای سي سپور خو به هم هغه وي کوم چې اول وو، او بیا سپور خو هم د کوچنیوالي څخه واخله تر سپنږوالي پوري د خوراګونو په تبدیلی او د مختلف مقدار په باعث خپل حالتونه بدلوی حال دا دی چې دی هم هغه وي کوم چې دا ول پیلایښت په وخت کې وو، نو کومو خلکو چې دا شرط لازمي مقرر کړی پر دوی ډول ډول شکلونه واریږي چې جوابونه یې د دوی سره هم نسته او که چیرې سته نو ډېر ضعیف، حال دا دی چې د دې تکلف کولو دوی ته هېڅ حاجت نه وو، د پوښتنې کونکو به څه وایې هغوی خو تر دې پوري وایې چې که یو بنده بل بنده وخورې، نو د دواړو اجزاء به سره یو ځای سي یو به سي په دې صورت کې به دواړه (په حشر کې) دغه اعضاء کوم یو ته ورکول کیږي؟ دغه ډول که د چا یو اندام پرې سي، او د دې څخه وروسته دغه سړی عبادت کوي نو په ثواب کې به دغه پرې سوی انډم د ثواب مستحق وي، او که نه؛ او که مستحق نه وي نو په جنت

کي به د دغه اتللم سره د ثواب مستحق څنگه تصور کيږي هر کله چي په دغه حبابت کي دې شريک هم نه وو، او خلگ دغسې لغوه او لهيات اعتراضونه کوي او جواب ورکونکي په ډېر تکلف او سختي سره جوابونه ورکوي، حال دا دې چي د دې هيڅ ضرورت نه سته، هر کله چي ته تر مرگ وروسته په ژوندي کېلو پوه سوې او دا درته معلومه سوه چي داوډ قلب دومره ضرورت نسته نو داسي سوال او جواب فقط فضول دی، او د دې اعتراضونو بنياد داوو چي خلگو دا خيال کړي وو چي ستا هستي او حقيقت ستا قلب دی، اولنې قلب چي هر کله بعيثه نه وي نو دې به هم نه وي په دې سبب سره دا خلگ په اعتراض کي پروتلي، حال دا چي د دې خبري اصل مطلب نه دی.

د مرگ اړوند د فهاؤ او متکلمينو نظريې

اوس که ته دا ووايي چي د فهاؤ او متکلمينو مشهور مذهب خدا دی چي د بنده روح په مرگ سره فنا کيږي او دې به دو بلره په وجود کي راوستل کيږي او کومه خبره چي دلته بيان سوه دا خو د دغې څخه چپه (مخالقه) ده نو پوه سه! چي څوک د نورو په خبرو باتدي په هغو ورسې کيږي دغه رنځيږي، او څوک چي داسي وايي د دوی شمار نه په مقلدينو کي کېلای سي نه په عاقلانو کي، ځکه که ده شمار په عاقلانو کي وي نو دومره خوبه پوه وي چي د جسم په مرگ سره د بنده حقيقت نه فنا کيږي، او که د مقلدينو څخه وي نو د قرآن او احاديثو څخه دا خبره پر ده ټکراه کيږي چي د مرگ څخه وروسته د بنده روح قائم وي.

د مرگ څخه وروسته روحونه دوو قسمونو ته تقسميږي: يو ته د بدبختو روحونه وايي، او بل ته مبارک روحونه. د مبارکو روحونو په اړه قرآن کریم فرمايي: **وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أحيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ. فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَفِيٍّ** (او کوم خلگ چي د الله جل جلاله په لاري کي قتل سوي وي دوی مړه مه گنئ بلکي دوی ژوندي دي د خپل رب په نزد. دوی ته رزق هم ورکول کيږي او دوی خوشحاله دي په هغه شئ سره کوم چي الله جل جلاله دوی ته پخپل فضل سره ورکړی دي) يعني کوم خلگ چي د الله په لاره کي مړه سو دغه مړه نه دي بلکي ژوندي دي، دوی ته رزق هم د الله جل جلاله د طرف څخه ورکول کيږي او خوشحاله دي په هغه اتمعونو کوم چي دوی ته د الله جل جلاله د طرف څخه ورکول سوي دي، بلکي تر دې چي د جنگ بلر سخت زوي کافران چي کله قتل کړی سوه نو نبي کریم ﷺ دوی ته آواز وکړ وې فرمايل چي اي فلانی د فلاني زويه! د همنانو په

قهر او عذاب کي د مبتلا کولو په باره کي چي کومي وېلي الله ﷻ کړې دي ما خو هغه بالکل رشتيا پيدا کړې، اوس تاسو ووايست چي آيا تاسو هم دغه وېلي رشتيا پيدا کړې او که نه؟ چي هغه د مرگ څخه وروسته د عذاب په باره کي ستاسو سره سوې وي؟ خلکو وويل: يا رسول الله ﷺ! دا خو مړه دي اوس د دوی سره تاسو څنگه خبري کوئ؟ نبی ﷺ وفرمايل: قسم دي په هغه الله د کوم په لاس د قدرت کي چي د مُحَمَّد ﷺ روح دي دا خلک دا خبري ستاسو څخه زيات اوري، لېکن فرق صرف دا دی چي دوی د جواب ورکولو څخه لا چاره دي، او که يو سړی په احاديثو کي د دې خبرو په باره کي تحقيق او لتون کوي کومي چي د مړو په باره کي سوي دي، چي دغه (مړي) د دې دنيا د ماتم کونکو زيارت کونکو غرض د هر هغه شي څخه خبريږي کوم چي دلته کيږي، نو دغه به يقيناً په دې خبره پوسي چي د دوی دفنا او نيستی په باره کي شريعت هيڅ نه دي ويلي بلکي څه چي يې ويلي دي هغه فقط دا دی چي په مرگ سره صفت بللېږي منزل بللېږي اوفنا کيږي نه او چي قبر د دوېځ د غرونو (کنډو) څخه يو غار (کنده) يا د جنت د باغونو څخه د يوه باغ شکل اختياروي، نو دا يو تحقيق سوی حقيقت وگڼه چي د مرگ په وجه سره ستافات يا ستا صفت هيڅ نه خرابيږي، خو د حواسو حرکاتو او خيالاتو او نورو سلسله ختمه سي، چي هغه د دماغ او بدني افعالونو په وجه (د مرگ څخه اول) په کار مصروف وو، نو يادساته چي ته به هلته يواځي يې او داسي به نه يې لکه د مرگ څخه مخکي چي دلته يې، او دا خو تاته معلومه ده چي که آس مړ سي نو دده سپور د جولا څخه عالم، فقيه نسي جوړېدلای او نه روند جوړېدلای سي، البته دی به پياده يعني د سورلي څخه به محروم خلفاسي، نو دا جسم د آس حيثيت لري او ته گواکي دده سپور يې او دا وجه ده چي هغه خلک کوم چي د خپل ذات څخه او د خپلو محسوساتو څخه غائب کيږي (يعني د دوی څخه ډډه کوي) او خپل ځان د خلای په ياد کي مستغرق کوي، لکه چي د تصوف د لاري ابتلاء وي، نو د آخرت د حالاتو مشاهد دوی ته حاصلېږي، ځکه چي د دوی روح حيواني که څه هم د مزاج د اعتدال څخه بللېږي، لېکن دومره اندازه عاجزه او بې وسه سي او د خلای بېره په ده کي دومره پيدا سي چي ده فتن دی پنځل ځان کي مشغولېدو ته نه پرېږدي، تر دې چي ده حالت قرب قرب د مړو په شان سي، نو دغه حقيقتونه کوم چي نورو ته د مرگ څخه وروسته معلوميږي ده ته دلته په دنيا کي په ژوندونو معلوم سي، او د دې حالت څخه وروسته چي دی بيا په ځان کي راسي او خپل ځان بيا په دې عالم محسوسات کي ورنه نوزياتره داسي کيږي چي په دغه کي يو شړه ته ياد نه پاته کيږي (کوم چي يې ليللي وي) خو بيا هم اثر يې ضرور باقي وي، مثلاً که په دغه حالت د کشف کي د

جنت حقيقت ده ته ښکله سوي وي نو د هغې خوشحالي او راحت په ده کي باقي وي، او که د دویخ حقيقت ورته ښکله کړي سوي وي نو د زړه د تنگي او بدحالي کيفيت به په ده کي باقي وي او که د دغو (دویخ او جنت) د مشاهدې څخه ده ته يو حصه ياده پاته سي نو هغه ښوولی هم سي، او که د خيال د خزاني څخه داسي قسم يو شيبه يا مثال داسي ده ته حاصله سي کوم چي يې په ښه شان سره ياد وي نو خبر يې ورکوي، څنگه چي نبي کریم ﷺ په لمانځه کي لاس مخکي کړی او وېې فرمايل چي د جنت څخه د انگورو د ښوړي ما ته را کړي سو، او ماغوبښتل چي دنيا ته يې راوړم، بيا هم په دې سره دا خيال نه دي کول پکار چي کومي غونچي (ښوړي) د انگورو ورکړل سوې دهغه يې دې دنيا ته واقعي راوړه هم، ځکه چي دا پر خپل ځای محاله دي چي که ممکنه وي نو دوی به راوړي وی، او د دې محال کار په حقيقت ځان پوه کول ډېره ليري خبره ده او دلته تا ته د دې مطلب کولو ضرورت نشته.

خو د علماق په مينځ کي په دې سلسله کي درايبی اختلاف سته چي ځيني خودا سوچ کوي چي د جنت د انگورو دا ښوړي څنگه وو، چي دوی ﷺ خو وليدو لېکن نوړو ونه ليدل، او څوک د دې فعل په بنياد بلندي محض دومره وايي چي دوی صرف لاس ونيوړولو، نو په لږ غوندي فعل لښونځ نه فاسديږي، د دې معملې په تفصيل کي هغه فکر کوي او گڼي چي د مخکي وروسته ظاهري علم هم دهغه اندازه ده چا چي دا وپېژندو او پر دې يې قناعت وکړو او په بل علم يعني تصوف سره مشغوله نه سو دهغه بې کاره دي او د علم شريعت څخه ده انکار دی، او د دې بيان څخه مقصود دا دی چي ته دا گمان مه کوه چي نبي ﷺ د جنت حال محض د جبرئيل امين څخه اورېدلي دي محض په تقليد سره به يې خبر ورکولو، د حضرت جبرئيل عليه السلام څخه دا وېرېدو په معنی بلندي خو ته پوهيږي او دا کار هم د نوړو کارونو په ډول گڼي، لېکن نبي کریم ﷺ جنت ليدلی دي، حال دا چي په دې دنيا کي جنت څوک نسي ليدلی نو مقصد دا دی چي نبي کریم ﷺ هغه جهان ته تشریف يو وړی او د دې جهان څخه غائب سو دا غيبيوت دمراج په ډول وو.

د غيبيوت دوه قسمونه دي: يو د روح حيواني په مرگ سره وي، دومم ده په کمزوري کېدو سره، په دې جهان کي هيڅ څوک جنت نسي ليدلی، څنگه چي اووه اسمانونه او مځکي د پستې په پوستکي کي نه ځاييږي دهغه ډول د جنت يوزره په دې جهان کي نسي ځايېدی، بلکي قوت سلعه چي څنگه د دې خبري څخه معنوره دی چي په سترگو کي د اسمان او مځکي صورت څنگه پيدا کېږي، دهغه ډول د دې جهان ټول حواس د جنت د زړو څخه معنوره دي او د دې جهان حواس بالکل

د قبر هذاب

اوس هغه وخت دی چې ته د قبر د عذاب معنی وپېژنې او په دې پوه سې! چې عذاب د قبر هم پر دوه ډوله دي یعنې روحاني او جسماني، د جسماني په باره کې خو هر سړي ته معلومه ده لېکن د روحاني خبر هیڅا ته نسته سوا د هغه چا څخه کوم چې ځان پېژندلی وي او دخپل روح د حقیقت څخه یې هم خیر حاصل کړی وي چې دغه خود بخود قائم دی او د جسم څخه یې نیاز دی، دده خپل جلا خمیر دي، او دغه د جسماني مرگ څخه وروسته هم باقي او قائم وي ځکه چې مرگ دی نیست نلېود کولای نه سي صرف دده لاسونه پښې سترگې غوږونه او حواس او نور دده څخه واخیستل سي، او هر کله چې حواس دده څخه واپس واخیستل سي نو ددي سره دده ښځه بچی مال اسباب، غلامان، نوکران، مال، څارویان، کور، خپل خپلوان غرض په دې کائناتو کې په حواسو سره معلومېدونکي هر شئ د مخکې اسمان سره هر څه واپس واخیستل سي، څرنگه چې ددې شیانو سره دده مینه وه او ده ځان بالکل په کلی توګه سره ددې عاشق جوړ کړی وو نو ددې د جلايې (بېلتون) پرېشاني به په قبر کې هم لازماً دی په عذاب کې مبتلا کړی، او که ده ددې څخه ځان فارغ کړی وي مخ یې ځیني لږولی وي او ددوی سره یې مینه نه بلکې د مرگ آرزومند وي، نو په قبر کې به په آرام سره وي، او که ده دالله جلّ و جلاله د دوستی سعادت هم حاصل کړی وي، او دالله تعالی د ذکر سره یې محبت وي او ځان یې ټول الله جلّ و جلاله ته حواله کړی وو او دنیا د سامان څخه نفرت کوونکي وي، او لیري ځیني اوسېدی نو داسې وګڼه چې په مرگ سره خپل محبوب ته ورسېدی، او دده دلاري بندیز (دنیا) بالکل ختم سواو دی خپلي خوشبختی ته ورسېدی، اوس ته پخپله سوچ وکړه چې کوم سړی خپل ځان پېژنی او ده ته دا معلومه وي چې د مرگ څخه وروسته به باقي وي او څوک چې په دې پوه وي چې دده دنیا مردونه او محبوب شیان به په دې جهان کې پاته کېږي نو دا څنګه ممکن کېدای سي چې دی په دې کې شک وکړي (او پر دې ایمان ونه ساتي چې) کله دی ددې دنیا څخه رخصت سي نو دی به په دې محبوب شیانو پسې غم کوي او په عذاب کې به مبتلاوي، لکه چې نبی کریم ﷺ فرمایلي دي: محبت کوه د هغو شیانو سره کوم چې ستا خوښ وي لېکن یاد ساته! ته به ددوی څخه جلا کېږي، یا هغه سړی کوم چې پوه وي چې ده اصل محبوب الله تعالی دی او په دې پوه وي چې دنیا او ددې هر شئ دده دښمن دی، ملسوا د هغه مقلد څخه کوم چې د آخرت د پاره د توښې کار وکړي نو داسې

سړی ته به په دې کې څه شک وي چې هر کله دی د دې دنیا څخه رخصت سي نو دېم او تکلیف څخه به خلاصی بیا پیدا کړي او آرام او راحت به حاصل کړي، نو څوک چې د دې حقیقتونو څخه خبر وي نو ده ته د قبر په عذاب کې هېڅ شک نسي کېدای چې دغه سته او وي به، لېکن د پرهیزگارانو د پاره نسته بلکې د دنیاډلو د پاره دي، او د هغو د پاره دي چا چې خپل ځان په پوره توګه دنیا ته حواله کړی وي او دې حدیث شریف معنی هم دا ده چې: **الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَجَنَّةُ الْكَافِرِ** (دنیا د مومن قیدځه (جېل) او د کافر د پاره جنت دی).

د قبر د عذاب درجې

هر کله چې تاد قبر د عذاب اصلیت معلوم کړی، چې دا د دنیا سره د محبت په وجه وي نو په دې هم پوه سه! چې په دې عذاب کې به هم فرق وي، یعنې چاته به زیات وي او چاته کم، او دا به په دې تناسب سره وي کوم چې د دنیاوي خواهاستو په باره کې (په اهل قبورو کې) پیدا کیږي، نو دغه سړی عذاب کوم چې په ټوله دنیا کې یې صرف د یوشمې سره مینه وي د هغه سړی څخه کم وي کوم چې د معکې، مال اسباب، څلام، څارویان، جاه و جلال او د ټولې دنیا د نعمتونو سره مینه ساتي، مثلاً په دې دنیا کې که چاته دا وړل سي چې ده د آسونو څخه یو آس ځل بوتلی، نو ده زړه ته به د هغه سړی د زړه څخه کمه پرمختی او تکلیف ورسپړي کوم ته چې دا خبر ورسپړي چې ستاس سره آسونه ځله بوتله، دغه ډول که د چا ټول مال خلاصی نو ده هم به د هغه سړی په نسبت زیات وي د چا چې نیم مال خلاصی وي، او دې ټولو غم او خفګان به د هغه سړی په باره کې ډېر کم وي د کوم څخه چې نه صرف مال اسباب خلاصی بلکې ورسره ده ښځه او بچۍ هم وتښتول سي او د هر څه مال او حکومت څخه خالي کړی سی یک تنها پرمېنول سي، او د مرګ معنی هم څه داسې ده (چې بنده هر څه دلته پرېږدي یک تنها رخصتېږي).

نو د عذاب او راحت یعنې د جزاء او آرام ډلو مدار د دنیا سره پر زړه لګولو یا په مخ او وړو باندې دی، او د دې مقلول هم د دې زړه تر لویا د زړه په لړولو باندې منحصر دي، او هغه سړی کوم چې په هر اعتبار سره د دنیوي اسبابو سره موافقت یا محبت ساتي او خپل ځان بالکل دې ته وسپاري لکه چې **اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الدُّنْيَا عَلَى الدُّنْيَا** (د عذاب څخه دی چې دوی د دنیا ژوند د آخرت په مقبله کې زیات غوره کړی و) **(النحل: ۶)** په دې وجه به یې عذاب هم ډېر سخت وي او

دې مطلب ته په کتنې سره نبي کریم ﷺ د اصحابو څخه پوښتنه کړې وه چې پوهیږئ دا آیت په کومه معنی کې نازل سوی دی؟ چې: مَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا (او څوک چې زما د ذکر څخه ډډه وکړي دده د پاره به د تنگی ژوند وي) ټولو وویل الله او رسول ښه پوه دي. وېې وفرمایېل د کافر عذاب په قبر کې دای چې یو کم سل ښلماران به پر ده مسلط سي چې د هر یو ښلار به نهه سروڼه وي، دغه ټول به دی به چیچي او خوړي به یې او دغسي به ور سره کوي تر دې چې د قیامت ورځ راسي، او د نظر خاوندان دغه ښلماران په خلاصو سترګي سره لیدلي هم دي او کم عقل یې نظره خلګ وایي چې موږ خو ډېر واره قبرونو ته په غور سره کتلي دي لېکن موږ خو هیڅ نه دي لیدلي که څه وای نو موږ به لیدلي وې، دا احمقان چې هر څوک دي دوی ته پوهیدل پکار دي چې دا ښلماران د مړي په وړوونو کې دننه دي د ده په بهر جسم پوري مېشتي نه وي چې نور یې هم نورې، بلکې دا ښلماران خو د مرګ څخ مخکې هم په ده کې دننه موجود وي لېکن دی غافل وو او نه په پوهیدل، او پوه! چې دا ښلماران پنخپله دده د نفس پیدا کړی صفتونه دي، او د دوی د سروڼو شمار هم دومره دی څومره چې د ده بد او رذیله خصلتونه دي، او د دې ښلمارانو د خوی خصلت ترکیب د دنیا د دوستۍ څخه جوړ دی، او د دوی د سروڼو شمار دومره وي څومره چې دده بد اخلاق دي مثلاً حسد، ضد، ریا، تکبر، مکر و فریب، فساد، دښمني او محبت د عزت او جلال او نور.... او د دې ښلمارانو شمېر صرف په نور د نبوت سره معلومېږي چې د دوی مقلد د بدو اخلاق مطابق وي او په ده کې د اخلاقو شمېر معلوم نه دی نو دا ښلماران د کافر په روح کې دننه وي او پټ وي، ددې د پاره نه چې د خلای او رسول څخه یې خبره دی بلکې په دې وجه چې دی ټول د دنیا سوی دي لکه چې د حق تعالی اورشاد دی: ذَالِك بِأَنَّهُمْ اسْتَحَبُّوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ [النحل: ۱۰۶] (دا عذاب حکم دی چې دوی د دنیا ژوند د آخرت پر ژوند باندې غوره کړی وو)، دارنگه فرمایي: أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَنْتَعْتُمْ بَهَا [الاحقاف: ۲۰] (تاسو خپل د خوند شيان پخپل د نړیو ژوند کې حاصل کړل او خوند مو ځیني واخیستی) او که داسې وي چې دا ښلار دده په ظاهري جسم پوري وي لکه چې خلګ خیال کوي نو دا خبره به نسبتاً زیاته آسانه وي چې کله کله خو به یې دده څخه د یو لږ ساعت پوري لاس اخیستلای، لېکن په کوم صورت سره چې هغه د ده په روح کې دننه ځای نیونکي دي او هغه هم داسې چې پنخپله دده د صفتونو څخه پیدا سوی دي نو څنگه به دده څخه جلا سي؟ لکه څنگه چې یو سړی خپلي ځواني مینځي خرشي کړي او بیا د هغه په عشق کې مبتلا سي

مُحَمَّدٌ په عذاب کي واچوي، دغه ډول (د نیکلار د مرگ څخه وروسته) هغه بنسټلار کوم چي دده په روح کي د دغه څخه دي، دی چیچي، دغه د دنیا عشق دی کوم چي دده په زړه کي پټ وو او دی ځینی به خبره وو، تر دې چي اوس هغه چیچل شروع کړل، نو دغه ډول دا نهه نوي "بنسټلارن په ده کي دغه دمرگ څخه مخکي موجود وي، لپکن دی ځینی به خبره وي، اوس معلومه سوه کله چي هغوی خوړل زخمي کول شروع کړل، نو لکه څنگه چي د محبوب سره مشغوله کېدل دده د پلوه دلالت او راحت سبب وو، دغه ډول د هغه څخه لیري والی او هجرت سبب درنځ او د عذاب جوړ سوی دی که د دې دنیا سره یې عشق نه وی کړی نو نن به یې په جلدیې دومره خمجن او رنځور نه وی، ځکه چي د دې دنیا دوستی چي کوم ځای په دنیا کي د عیش او آرام باعث وو هلته نن په قبر کي د عذاب سبب جوړ سوی دي، دی د دنیا د عزت او جلال عشق د بنسټلار په ډول چیچي، د مال دولت محبت د مار په شان عذاب وړ کوي، او د کور او مکان عشق ورته لږ مان جوړ سوي دي او چیچي یې، بس دغسې وگڼه چي لکه څنگه د پېغلي تاجلی عاشق په حالت د فراق کي خواږي چي چیري ځان مړ کړی وی او په اوبو کي ډوب سوی مړ سوي وی، یا کور سوځلی وی، یا بنسټلار چیچلی وی ختم سوی وی چي د جلدیې د دې تکلیف څخه خو خلاص سم، دغه ډول څوک چي د قبر په عذاب کي اخته سي هغه خواږي چي کاش د دې ملاتړ لږ ماتو پر ځای هغه ماران لږ مان وی کوم چي په دنیا کي خلکو پېژندل چي هغو د باندني (بهر) څخه زه چیچلی وی، او پر مایې حمله کولای، حال دا دی چي دا ماران خو دغه دغه زخم لگوي او پخپله هم دغه دي په نظر نه راځي، او په ظاهري سترگو سره یې هیڅ څوک نسي لیدلی، نو په حقیقت کي هر سړی د خپل عذاب سبب د دې دنیا څخه د ځان سره وړي کوم چي په اصل کي دده په باطن کي پټ وي، په دې وجه نبی کریم ﷺ فرمایلي دي: **إِنَّمَا هِيَ أَغْتَالُكُمْ ثُمَّ تُرَدُّ إِلَيْكُمْ** (دغه ستاسو عملونه دي چي واپس تاسو ته پېښ کیږي) او ځکه الله ﷻ فرمایي: **كَلَّا لَوْ كُنْتُمْ عَلِمَ الْيَقِينُ لَ تَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ثُمَّ لَ تَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ [التكاثر: ۵ تا ۷]** (که تاسو ته علم الیقین حاصل وی نو تاسو به دویځ لېلي وی، بیا (داسي نه ده تاسو به څلغدا په عین الیقین سره (دویځ) وړني) او په دې وجه یې فرمایلي دي چي: **إِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ** (یقیناً دویځ پر دا کافرانو راگرځیدلی دي) (توبه: ۲۹) یعنې دوی یې په گیره کي دي، نه دا چي آینده به یې گیر وي.

د قبر ماران، لړمان او نور

که ته دا وایې چې په ظاهري شریعت سره خو داسې معلومیږي چې ګواکي دا ښلار به په ظاهري سترګو لیدل کیږي، او دا ښلار کوم چې په روح کې دننه سوی دي نسي لیدل کېدای، نو پوه سه چې دا ښلار هم لیدل کېدای سي، لېکن دا صرف مړی لیدلای سي او کوم خلک چې لا اوس په دې دنیا کې دی د هغوی د پاره د دغو لیدل ناشوني (ناممکنه) دي، ځکه چې هغه شیان د کومو تعلق چې د هغې دنیا سره وي هغوی په دې دنیا کې نسي لیدل کېدای، دغسې دغه ښلار به مړو ته بالکل داسې ښکارېږي څنګه چې هغه په دې جهان کې وښي لېکن ته یې نسي لیدلای، د دې مثال داسې دی چې د خوب په حالت کې اکثره وخت (بیده سړي ته) مار ښکاره سي او داسې معلومیږي چې ګواکي دی چې چې لېکن دا هر څه وده ته ښکاره کیږي حال دا دی چې دده سره ناست بیدار سړي ته دغه مار نه ښکاره کیږي حال دا دی چې بیده ته هغه موجوده وي او د چېچلو تکلیف یې هم زغمي، او د وښ د پاره دده هیش وجود نه وي، او محض په دې وجه چې وښ ته په نظر نه راځي ددغه بیده په تکلیف کې کمی هم نه راځي، او دغه ډول که په خوب کې شوک مار وچېچي نو تعبیر یې دا وي چې د ښمن څخه به ورته تکلیف ورسېږي، او په دې سره یو روحاني تکلیف رسیږي، ځکه چې اثر یې پر زړه پرېوځي، د دې مثال په دنیا کې داسې دی، چې که د مار په خوب کې د چېچلو څخه وروسته که واقعي ښمن پرده غالب راسي نو دغه (خوب لیدونکي) وایې چې ما دخپل خوب تعبیر ولیدو، کاش چې واقعي مار زه چېچلی وای خو چې ښمن را باندې فتح نه وای پیدا کړې، ځکه د ښمن د فتح څخه چې کوم روحاني درد او تکلیف ده ته رسیږي، هغه د جسماني زخم په نسبت ډېر زیات تکلیف ورکوونکی وي، کوم چې د مار د چېچلو څخه پرېدن لګیږي، نو که ته ووايې چې دا مار خو څه وجود نه لري او په خوب کې چې څه په نظر راځي د هغه حیثیت د وېم او تصور څخه زیات نه دی نو یاد ساته چې دا ډېره غټه غلطی ده، ځکه چې هغه مار موجود دی ولي چې د کوم شئ وجود لیدل کیږي هغه موجود وي، کنه د عدم وجود په صورت کې خود دغه په خوب کې هم نسي ښکاره کېدای، او کوم شئ چې په خوب کې لیدل کیږي هغه ستاد پاره یقیناً موجود دی، که څه هم بل یې لیدلای نسي، او کوم شئ چې تا ته نه ښکاره کیږي او ته یې پیدا کوی نه سي هغه ستاد پاره غیر موجود دی که څه هم باقي ټول خلک یې وښي ولي نه، بیا چې هر کله عذاب او باعث د عذاب ډولونه (په ترتیب سره) د مړي او بیده لیدونکي سوه نو په دې هیش فرق نه پرېوځي چې نور یې ونه وښي.

خو دا ضروري ده چي بيده سړی ژر بيداره سي او ددغه تکليف شخه خلاص سي او چي شخه يې په خوب کي ليدلي وي هغه ته محض يو خيال وايي، او مړی په دغه حالت کي په مستقله توگه پروت وي، ځکه چي د مرگ شخه آخر حد مقرر نه دي نو دی برابر او مسلسل په دغه حالت کي وي، او دا اثبات دلسي دی لکه چي په دې عالم محسوس کي وي، او په شريعت کي دا چيري ذکر سوی نه دي چي دغه ملران لمران او بنلمانان کوم چي په قبرونو کي دي عام خلگ يې هم ليدای سي چي گواهي يې وکړی، البته که يو سړی د دې دنيا شخه ليري سي داسي وکښي چي بيده سو او د مړو حال ده ته ظاهر سي (يعني تارک الدنيا ته په نریمه د کشف د مړو حال رسول سي) نو هغه به دغه دملراتو لمرانو په مينځ کي ونښي، لېکن انبياء او اولياء په حالت د بيداری کي دي مشاهده کولای سي ځکه چي کومو علماو خلکو ته په خوب کي ښکاره کيږي هغه دوی ته د بيداری په حالت کي هم رسول کيږي، په دې وجه چي دا عالم محسوس د دوی د بل جهان د شيانو په مينځ کي پرده او حائل کېدای نسي (يعني په دې دنيا کي هم د دوی د هغه جهان مشاهده اولينه په آزادۍ سره کولای سي) او دا خبره په دې وجه اوپدې بيان سوې ده چي بعضي احمقان د قبر د عذاب شخه په دې وجه منکر کيږي چي قبرونو ته ولاړ سي او گوري، او چي په ظاهرو سترگو شخه دا ډول شخه ونه ويني، نو دې حقيقت شخه انکار وکړي او دا ځکه کيږي چي دغه د هغه جهان د معاملاتو شخه يکسر بې خبره وي.

د عذاب شخه څوک څنگه محفوظه کېدای سي

ممکنه ده چي ته دا خيال وکړې چي که د قبر د عذاب تعلق دانسان د زړه (روح) سره دی چي هغه څومره د دې دنيا سره مينه لري دومره به په عذاب کي مبتلا کيږي، نو بيا په دې دنيا کي څو يو سړی به هم دلسي نه وي چي زړه يې د دې مينې شخه خالي وي او چي د ښځي بچيانو مال دولت او عزت شخه د يو سره هم محبت نه ساتي، نو گواکي د قبر د عذاب شخه د چا محفوظه کېدل ممکن نه سو؟ نو ستا د دې فکر جواب دا دی چي خبره په اصل کي دلسي نه ده چي اول خو دېر خلگ دلسي هم دي چي زړه يې د دنيا شخه موږ وي دوی ته په دنيا کي يو ځای دلسي نه ښکاري کوم ځای چي دوی آرام محسوس کړی، په دې وجه مرگ د دوی آرزو سي او دا قسم خلگ په مسلمتاتو کي د دروشتانو (بزرگانو) په صورت کي دېر ليدل کيږي، دويم دا چي دغه خلگ کوم چي دولتمن او اميران ورته وايي په دغو کي هم د دې ډلي ليدل کيږي، يوه ډله هغه وي کوم چي د دنيا د اسبابو سره

هم متوس (عادت) کوي او د الله هم دوستان وي، نو که دا دوستي يې د الله ﷻ سره د دنيا د دوستي څخه زياته گرانه (خوښه او محبوبه) وي نو پر دوی به د قبر عذاب نه وي، د دوی مثال د هغه سړي دي د کوم چي خپل ځای (کور او مکان) وي او په داسي ښار کي وي کوم چي ده ته ډېر عزيز (خوښ) وي لېکن هغه ريلست، ملک او وطن د خپل کور څخه هم زيات عزيز گڼي، او که ده ته د ريلست د حکمران (واکمن) د طرف څخه حکم حاصل سي چي دی دي د وطن بل ښار ته ولاړ سي نو دی د خپل ښار څخه په تللو هيڅ غم نه کوي، ځکه چي د ښار او خپل کور دوستی ده ته د ملک د دوستی او ميني څخه زياته نه وي، نو د کور مينه په دې مينه مغلوېه سي بلکي په وخت راتلو بالکل ختم سي او دې هيڅ اثر ده پر زړه او ذهن نه وي، نو د انبياؤ او اولياؤ او مؤمنو په زړونو کي که د مال بېو ښار او وطن محبت وي هم لېکن کله چي د حق تعالی دوستی په زړونو کي ځای سي او دې لذت او خوند او مزه محسوس کړي نو دغه شیان حقير او سپک گڼي، او دا لذت په مرگ سره پيدا کيږي، نو دغه د قبر د عذاب څخه محفوظ وي، خو په دوی کي چي کوم خلگ د دنيا خواهاشات زيات عزيز (خوښ او عزتمن) گڼي هغوی د دې عذاب څخه نسي خوندي کېدای، او زياتره خلگ داسي وي، او په دې وجه حق تعالی فرمايلي دي چي: **وَأَن مِّنْكُمْ إِلَّا وَدَّهَا كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا، ثُمَّ لَأَنزِلَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا [مريم] (او په تاسو کي څوک هم داسي نسته چي د هغه پر دې باندې تېرېدل نه وي دا ستا درې د طرف څخه مؤکده ده کومه چي به ضرور پوره کيږي، بيا به موږ هغه خلگو ته نجات (خلاصون) ورکړو کوم چي د خدای څخه بېرېږي (يعني ايمان راوړي)، نو دغه رنگه خلگ به تر يوې مډې پورې به په عذاب کي مبتلاوي بيا چي کله د دوی د دنيا د تللو څخه وروسته اوږده زمانه تېره سي او دنيا لذت ځيني هر سي نو د الله ﷻ دوستی کومه چي په زړه کي پټه وه ظاهره به سي او د عذاب څخه به هم خلاص سي، او ده مثال د هغه سړي دی کوم ته چي د يو کور په نسبت سره بل کور، او د يو ښار په نسبت سره بل ښار، او د يوې ښځې په نسبت سره بله ښځه زياته گرانه وي، نو ښکاره ده چي په دغو کي د هر ښار هر کور هري ښځي سره ده زياته مينه وي لېکن د ډولرو په محبت کي فرق دی اوس که ده څخه هغه ليري او جلا کړل سي د کوم سره چي يې زياته مينه ده نو ښکاره ده چي تر يو وخته پورې به دی خپه او پرېشانه وي او کله چي د يوې زمانه څخه وروسته يې هر شئ او دېل محبوب په معامله کي يې د زړه کيفيت بدل سي نو اصل دوستی کومه چي مغلوېه ده غلبه به سي لېکن کوم خلگ چي اصلا د الله ﷻ سره محبت او دوستي نه کوي هغوی به هميشه په دغه**

حلب کي مبتلاوي، شکه چي ده د هغه شئ سره دوستی ده کوم چي د ده شخه واخلستل سو. يعني دنيا، نو اوس به د دغه حلب شخه شکه خلاصون پیدا کړي، کافران چي به همیشه په حلب کي وي نو د هغه سبب هم دا دی کوم چي بیان سو.

شو ک چي دا دهوی کوي چي زه د الله ﷻ سره دوستي او محبت کوم یا د الله ﷻ سره مینه د دنیا د مینې شخه زیاته ده او په ژبه سره خو دا دهوی هر شو ک کوي نو ده د آزمایشت (امتحان) د پاره یو تله (پله) ده او هغه دا چي کله د چا نفس د یو شئ خواش وکړي او د الله ﷻ حکم د دې خلاف وي نو که دی د الله ﷻ د حکم طرف ته خپل زړه زیات مائل وويني نو گواکي دی الله ﷻ زیات محبوب گڼي، لکه شکه چي د یو سري دوه دوستان وي او دی پکښي د یو سره مینه کمه کوي نو کله چي د دواړو په مینځ کي جگړه، جنگ راسي نو دی به د هغه زیات لحاظ او خیال کوي، د کوم سره چي یې زیاته مینه وي، په دې سره د دې خبري انلازه کیږي چي کوم طرف ته ده د زړه زیات مائل دي، که داسي نه وي نو صرف په ژبه سره د دهوی هیش فائده نسته، شکه چي په حقیقت کي داسي ویل درواغ دي، په دې وجه نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ويونکي که دنيوي معاملاتو ته پر ديني معاملاتو ترجیح او لور ټیا وړنه کړي نو دی حُمان د الله تعالی د حلب شخه ساتي او خوندي کوي یې، او که داسي یې ونه کړه يعني دنيوي معاملاتو ته یې پر ديني معاملاتو ترجیح ورکړه، نو الله ﷻ فرمایي چي ته درواغ وایې شکه چي لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ په داسي معامله کي ویل درواغ دي؛

نواې ملگرې! په دې ټولو خبر و سره چي هغه تا ته معلومي سوې ته پوه سوې چي د نظر خولند په باطني مشاهد سره ويني چي کوم سري دي چي د حلب د قبر شخه خلاص دي، او هغه په دې هم پوه دي چي اکثره مخلوق داسي دي چي خلاصېدی نسي لېکن لکه شکه چي د دنیا په تعلقاتو کي تغلوت دي چاته کم او چاته زیات وي دغسې د حلب معامله ده چي چاته کمه او چاته زیاته وي.

فصل

شاید ته دلورای یې چي بعضي کم عقله خلک وایي چي که دا د قبر حلب سته نو موږ د دې شخه یې خطره یو شکه چي زموږ د دنیا سره هیش تعلق نسته د دنیا کېدل او نه کېدل موږ ته برابر دي، لېکن د دې کم عقلو دا دهوی بالکل لغوه او فضول ده بیا هم تر شو پري چي یې آزمایشت ونسي نه منل

کیپی، که داسی سړي ټوله سرمایه او سلمان خل یووسی او ده ته چي کوم مقبولیت او عزت حاصل دی هغه ده بل مقابل (بضمن) ته حاصل سي او ده مریلان او پیروي کوونکي ده شخه وایوي او ده بدلي بیلتوي د دې سره سره ده په زړه کي شه اثر او ځم نه وي، او دغه سړی داسي گټي چي زما شخه بلکي د بل چا مال خلاسوی دی او زما شخه د بل عزت او مقبولیت زائل سوی دي نو بیا خود ده دادهوی رښتونې ده چي زه داسي سړی یم چي د هغه د پاره د دنیا کېدل او نه کېدل برابر دي، تر څو پوري چي ده مال خلا نسي او ده مریلان ده شخه وانه وېي تر هغه پوري دی معذور او نالان (کم عقل) دی، ده ته پکار دي چي خپل مال د ځان شخه جلا کړي او د خپل مقبولیت او عزت پروا نه وکړي دغه رنگه خپل امتحان وکړي په اعتماد سره دا خبره وکړي ځکه چي زیاتر خلک په خوله خو وایي چي زموږ د بنځي او مینځي سره څه کار نسته، لېکن چي بنځي ته طلاق ورکړي یا مینځه څر څه کړي، نو بیا ده په زړه کي بنځ (شین) سوی لوړ د عشق بل سي او دی د لېو تنوب ښکار سي، نو کوم سړی چي غولوي چي د قبر د عذاب شخه محفوظه سي ده ته پکار دي چي د دنیا د هیڅ شئ سره تعلق ونه ساتي، مگر ضرورت په اندازه، لکه د پاڅانې (غایطه موالد) حاجت چي کیپی، نو په دغه ځای کي بنده مجبوراً کښني او دایې کوشش وي چي د دغه ځای شخه ډېر ژر وځي، نو بنده ته پکار دي چي څنگه دی بغیر د خواهش او رغبت شخه محض د نس خالي کولو په غرض سره پاڅانې (بیت الخلاء) ته ځي دغه ډول چي خوراک فقط د نس ډکولو په نیت سره خوري ځکه چي دا دواړي د مجبوري خبري دي پر دې دي ټول دنیوي کارونه په دې نقطه نظر (او په داغه خیال) سره قیاس کوي، او که د دنیا د تعلقاتو شخه خپل زړه نسي خالي کولای نو پکار دي چي د عبادت او ذکر الهي سره خپل ځان ماتوس (اموخته، عادت) کړي او همیشوالی پروکړي او پر خپل زړه د خلای جلا یاد (ذکر) داسي غالبه وکړي چي ده دوستی د دنیا په محبت غالبه سي، او په دې معامله کي د خپل ځان شخه داسي دلیل طلب کړي چي د شریعت متابعت (پیروي) کوي او پر نفساني خواهشاتو حکم الهي مقدم کړي، او که په دې معامله کي نفس ده اطاعت وکړي نو بیا دي یقین او بروسه ساتي چي زه به د قبر د عذاب شخه خوندي سېم او که نفس نافرمني کوي نو خپل بدن دي د قبر عذاب ته وسپاري، لېکن که د لرحم الراحمین رحمت ورته حاصل سي نو خلعت نجات حاصلېدی سي.

روحاني دویځ

لوس موږ د روحاني دویځ معنی بیاتوو، د دې شخه مطلب دا دی چي دغه دویځ کوم چي خاص د روح

د پاره دي د بدن سره د دې تعلق نسته. د الله ﷻ فرمان دي: **كَانَ اللَّهُ الْمُؤَكَّدُ أَنَّ الْإِنِّ تَكْلِفُ عَلَى الْإِلَهِيَّةِ** [الهية] (دغه د الله ﷻ لور دي كوم چي د الله په حكم سره بل سوي دي چي هغه (بدن ته په لگېدو سره) زړونو ته رسېږي) نو دا خبره ده چي دغه لور به داسي وي چي تسلط به يې پر زړونو وي، او هغه لور كوم چي په بدن كي لگېږي هغه ته جسماني دودځ وايي، شو پوه سه! چي په روحاني دودځ كي به درې قسمه لور بليږي: (۱) د دنيا د خواهاشاتو څخه د پيلتون لور (۲) دريم د نذمت او پېښملي لور رسوايې لور (۳) دريم د جمال الهي څخه د محرومي او نااميلي لور، او په دوي كي هر يو لور هغه لور دي چي تعلق يې سيده سيده دروغ او زړه سره دي نه دا چي د جسم سره، او د دې دريو سره تشرع يي قول لازمي دي كوم چي دي د دې ځاي څخه د ځان سره وي، او د وضاحت د پاره يې موږ د دنيا يو مثال ييتوو چي په معنى يې ښه پوه سئ:

اولنئ اور: دا اور د دنيا څخه د پيلتون دغم اور دى او د دې د پيدا كېدو سبب د قبر د هلاب په بيان كي ښوول سوي دي، چي دا دنيا هشق او د خواهاشاتو مينه ده، يعنې تر څو پوري چي بنده د خپل دې معشوق (دنيا) سره وي، دى ځان په جنت كي محسوسوي او كله چي د دې معشوق څخه جلا سي نو ځان په دودځ كي محسوسوي، نو دنيا هشق چي په دنيا كي وي نو گواكي په جنت كي وي يعنې "دنيا د كفر جنت دى" لېكن آخرت دده د پاره دودځ دى، ځكه چي دده محبوب دده څخه واخيستل سو، گواكي يو شئ (دنيا) دده د پاره د لذت باهت هم دى او دغم او تكليف باهت هم، د دې دنيا د اور مثال داسي دى چي مثلاً يو باچاه وي چي پر ټوله ځمكه دده حكومت وي او هميشه د ښايسته او ډېر ښكلو مينځو په مينځ كي وي غلامان پر چاپېره (شاوخوا) وي او هر وخت په ښايسته باغونو او غټو ښكلو كي په تاحشه وي، او بيا نا بېره يو دښمن زاسي، او دى بندي (قيلي) كړي او خپل غلام يې كړي او دده د ټولو درباريانو او ملگرو په مخكي دى رسوا كړي، او ده ته د خپلو سپو د ساتلو كار حواله كړي او ده په مخكي دده بيبيتي او مينځي يواځي دا نه چي پخپل تصرف كي يې راولي بلكي غلامانو ته حكم و كړي چي دغه تاسو هم پخپل كار كي راولئ، او دده د خزانې د ټولو څخه گران شيان دده دښمنانو ته ور كړي نو تاسو سوچ وكړئ! چي پر دې باچاه به څومره غم وي؟ بې شكه چي په دې حالت كي به د حكومت، بيبيتي، كوچنيانو، مينځو غلامانو، د ډكو خزانو ډول ډول نعمتونو د پيلتون اور دى دومره سوځي چي دى عاجزه به داغواړي چي كاشكي په يو لور دى مړ سوي واى يا يو داسي سخت هذاب پر ده مسلط سوي واى چي د دې آت څخه خلاص سوي واى.

دا مثال خو دیو اوردی، او خومره چي نعمت او دولت زيات وي او حکومت او باجاعت خومره غټ او خوشحاله وي دومره به دا لور تېزوي.

نو چاته چي په دنیا کي مال اسباب زيات حاصله وي او حالت يې ډېر ښه وي دده به د دنیا سره هټک هم زيات وي، او ددې دنیا څخه په پلټون به دده په روح کي د پلټون او هم دومره زيات سوغونکي وي، او دغه اور به داسي وي چي په دې دنیا کي يې مثال پيدا کول ناشونی (ناممکنه) دي، ځکه هغه غم او تکليف کوم چي په دې دنیا کي وي هغه په پوره توگه په روح او زړه کي ځای سوی نه وي ځکه چي حواسِ خمسۀ او دنيایي مشغلې زړه په يوه شئ بل شئ مشغولوي، او څنگه چي د مشغلې د زړه پر دې وي په دې وجه غم او تکليف په پوره توگه دننه نه پرېږدي، دا وجه ده چي يو غمگين او رنځور سړی کله چي په سترگو څه وينی يا يې په غوږونو اوږې نو په دې کي مشغولېږي نو غم يې سپکېږي، او څنگه چي ددې مشغل څخه فارغه سي بيا د دغه غم تکليف او بوج پر ده راسي بلکي د مخکي څخه زياتېږي، او په دې وجه کله چي يو مصيبت ځپلی د خوب څخه بيداره سي نو د مصيبت زخم دده په زړه گواکي زيات ژور وي ځکه چي دغه وخت دده طبيعت بالکل صاف وي، ځکه چي د خوب څخه مخکي دی د محسوساتو په وجه (په يو شئ نه يو شئ) کي مشغول وو، نو غم يې سپک وو، او چي بيداره سو نو او س يې زړه بالکل د مشاغلو څخه خالی دی، نو په دې وجه چي هر شئ چي ده ته ورسېږي د هغه اثر پر ده زيات وي او ددې وجه دغه د زړه صافوالي او خالي والی وي، چي د نورو حسياتو څخه دی متاثر نه وي، لېکن دا ناممکنه ده چي په دې دنیا کي وي او زړه يې په بشپړه توگه صاف (خالي) وي، لېکن هر کله چي انسان مړ سي نو د محسوساتو دا اثر څخه بالکل خالي سي، نو دی يا خو د ډېر زيات غم او تکليف غټ مرکز جوړ سي يا راحت او خوشحالی دده نصيب سي، او دا خيال مه کوه چي هغه اور به داسي وي لکه په دنیا کي چي وي بلکي دغه اور خو اوبه واره پرېول سوی دي بيا دنيا ته رالېږل سوی دي.

دويم قسم اور: دا د شرمندگۍ پېښمنایي او رسوايي اور دی او د مثال په توگه باندني داسي ويل کيږي چي فرض کړه يو باچاه يو کمزوری ذليل سړي ته لوړه مرتبه ورکړي او دی د حکومت نائب مقرر کړی او ده ته د خپل حرم د دننه تلور اتلول اجازت ورکړي تر دې چي ټول حرام والا بيا ده څخه پرده نه کوي، او باچاه دخپلي خزانه اختياله ته حواله کړي، او پخپل هر کار کي پر ده اعتماد کوي، او دغه کم اصله (بد فاته) چي دا نعمتونه وويني نو پر ځای ددې چي د باچاه قرباني او وفلاړه جوړ سي د

ده شکره ادا کړي، د دې پر خلاف دغه دغه بغاوت او سرکښي او نافرمني ته چمتو سي، او د هغه خزانې پټ په پټه پخپل تصرف کي راولي او په ښکاره د پاچاه امتیاز ځان ښکاره کوي، او بیا یوه ورځ هین په هغه وخت کله چې دی د پاچاه په حرم کي په فساد اخته وي ناشا په یې دی په نظر سي. او معلومه سي چې پاچاه د کړ کي (دریچه) څخه دده ټول حرکات ویني او ده ته د دې سره دا معلومه سي چې هره ورځ پاچاه دی په دې کارونو کي ویني (او دده د ټولو فسادونو څخه په پوره توګه خبر دی) او ده ته یې صبر صرف په دې وجه کوی چې دده خبیلت د زیاتو څخه زیات او د خټو څخه خټ سي او په یو وار بلدي دی ونیسي هلاب وړ کړي، نو له خیال وکړه چې د دې ډلت او رسوایی په موقع به د شرم او پشیمانتیا غوړه غټ اوږده په روح او زړه کي بل سي؟ او د سلامت او جوړ جسم سره به آيا دده دا زړه دانه خواږي چې کله دی تر مېچکي لاندې ښخ سوی وی چې د دې سخت او بې پناه ندمت څخه خلاص سي!.

نو یاد ساته چې دغه ډول په دې دنیا کي ته د خپل علت سره سم چې یو کار کوي هغه خو تاته په ظاهره ښه ښکاره کیږي، حال دا دی چې د دغو حقیقت ډېر قبیح، بدشکله او رسوا کوونکی وي، او کله چې د دې اصلیت په قیامت کي تاته ښکاره سي او ستا رسوایی تاته ښکاره سي، نو خلصا به ته د پېښمنۍ په اور کي سوغې، مثلاً نن ته د چا غیبت کوي او دا گڼې چې په دې کي شه بدوایي نسته، لېکن د قیامت په ورځ به ته ځان د یو داسي سړي په شان ووينې کوم چې په دې دنیا کي د خپل وروځ غوښي خوږي او گڼي چې دی سوډ کړی چرګ خوږي، لېکن چې په خور او فکر وگوري ده ته به معلومه سي چې دغه خوږه د مړه وروځ غوښي دي، نو خیال وکړه چې دی به څومره رسوا او ذلیله سي، څنگه لوږ به دده په زړه کي بل سي، نو دا دی د غیبت اصلیت او حقیقت، که شه هم نن دا حقیقت که ستا دسترگو څخه پټ دی لېکن صبابه ښکاره سي، په دې وجه که شوک په خوب کي د مرثاري (یعني مړه حیوان) غوښي خوږي نو تعبیر به یې داسي: چې دی چغل خور دي، دغه ډول که نن ته د چا دېوال په ډبره ولې، او یو سړی تا خبر کړي چې دغه ډبري خو ټولي ستا په کور کي لوبږي او ستا د بچو سترگي په ونډیږي او بیا ته کوډ ته ولاړ سي او ویني چې واقعي ستا د ډبرو په وجه سره خو ستا د بچیتو سترگي ونډې سوي دي نو پخپله سوچ وکړه چې ستا په زړه کي به څنگه لوږ بل سي، او ته به خپل ځان څنگه ذلیله او رسوا وويني؟ دغه ډول کوم سړی چې دیو مسلمان وروځ سره حسد کوي نو په قیامت کي به خپل ځان په دې صفت سره ویني، چې د حسد اصلیت او

حقيقت دا دی چې ستا اراده خو دا وي چې دښمن ته ذلالت ورسوم، لېکن د هغه هيڅ نه خړايږي، خو تا ته نقصان رسېږي، يعني ستا دين تباه کيږي، ځکه چې ستا عبادتونه چې هغه به په هغه جهان ستا د سترگو نورو وي دغه به ستا د دښمن په کاته کي واچول سي (يعني ستا دښمن ته به ورکول سي) او ته به يې عبادته پاته سې، حال دا دی چې دې عبادت ته به ستا ډېر ضرورت وي، نن خو ته د خپلو سترگو نورو خپل زلمن گڼې لېکن د قيامت په ورځ به داسي نه وي هلته به ستا د سترگو نورو (روڼا) د زامنو پر ځای به ستا عبادت وي، نو صبا په قيامت کي چې کله صورتونه ارواحان او حقيقتونه سره مطابقت وي (يعني چې څنگه عملونه وي دغه رنگه به صورتونه هم) او هر شئ کوم چې ستا د نظر څخه تيرېږي هغسي به وي چې په اصل راز ښکاره کېدو به پېښماتي او شرمندگي حاصله وي، او داسې دی چې خوب هغه دنيا ته ډېر نژدې شئ دی ځکه چې په خوب کي د هر شئ شکل د هغه د معنی سره عين (بالکل) مطابق وي، لکه څنگه چې:

قصه: يو وار يو سړی د امام ابن سيرين څخه پوښتنه وکړل چې ما په خوب کي وليدل چې زما په لاس کي يوه گوتۍ ده چې په هغه سره زه د خلکو پر خولو او د ښځو پر شرمگلو باندې مهورونه لگوم، ابن سيرين وفرمايل: ته مؤذن يې او په رمضان کي د سهار کېدو څخه مخکي د لمانځه د پاره آځان کوې، دې سړي وويل بې شکه دا صحيح دي دا زما کار دی.

اوس غور وکړه چې څنگه د خوب په عالم کي د دې معاملې روح او حقيقت دغه سړي ته ښکاره کړل سو، چې په روژه کي د لمانځه د پاره آځان ورکول گواکي د ذکر او يادالهي يو صورت دی، او د سهار د آځان روح او حقيقت دا دی چې د خوراک چښاک څخه او د مبشرت څخه د منع کولو يو خبرداري ده، او عجيبه خبره ده چې په حالت د خوب کي د قيامت دا ټولي نښي او نمونې تاته ښکاره کېدای سي او بيا هم ته د يو شرم څخه خبر نه يې او په دې معنی کي هغه حديث شريف هم دي چې په هغه کي ښوول سوي دي چې د قيامت په ورځ به دنيا د يوې سپينسري (بلې) ښځې په شکل کي پېشه کړل سي چې داسي بدشکله او بدصورت به وي چې څوک يې ويني نو د الله ﷻ پناه به ځيني غواړي، نو دوی ته به وويل سي چې تېښتم مه دا هغه دنيا ده چې د هغې په طلب کي چې تاسو خپل ځان هلاک کړی وو، نو دوی به داسي پېښماته سي چې د شرم او رسوايي څخه به وياړي موږ او ته واچوئ چې د دې شرمندگي څخه خو خلاص سو، او د دغه شرمندگي مثال خو داسي دي لکه په دې قصه کي چې بيان سوی دي.

فصحه: يو باچاه خپل زوی ته يوه ښځه وروکړه. شهزاده نلوی ته د ورتلو په شپه يې حمله شراب وچېدل او په نشه کې چې يې خوخه د نلوی د خونې و طرف ته روان سو نو لاړ يې غلطه کړه او د کوره شخه دباندې ووتی او يو داسی ځای ته ورسېدی چې هلته يې يو کور وليدی چې خراف پکښې بل وو. ده داوگټله چې زه د نلوی خونې ته راوړسېدم چې دغه ولاړی نو خلک يې بیده وليدل که هر شوهره آوازونه وو ته وکړی خو چا جواب ور نه کړی. ده وویل چې نلوی بیده ده. په دوی کې پريوه مړي نوی ځلار (پتو) وو. ده په زړه کې تلوریل چې هم دا نلوی ده نو پريوتی او ځلار يې ځينې ليري کړی نو په خوشبو (عطرو) سره ده دماغ معطر سو. سوچ يې وکړی چې يې شکه دا نلوی ده. ورسره پريوتی او مبشرت يې ورسره شروع کړی چې خپله ژبه يې دهغې په خوله کې کښېنوله نو لوندوالی يې دده خپلې خولې ته راځلی نو ورپه وړل چې زړه را پورته کوي او گلان را باندې پلشي. کله چې ورځ سوه او دی رالوښ سو او په هوښ کې راځلی چې گوري چې دغه خو کوو نه دي. بلکې د آتش پرستو خونه ده چې په هغه کې دوی خپل مړې خوړځوي. او دغه چې ده بیده گټل دا مړي وو. او کومه چې ده خپله نلوی گټلې وه دغه يوه بلشکله بلې ښځه وه چې هغه تازه مړه سوې وه او دغه ښه بوی کوم چې دهغې شخه راتلی د کافورو وو (چې هغه پر مړ باندې اچول کېږي) ولو هغه لوندوالی کوم چې دده خولې ته راځلی وو دغه ټول نجاست وو. او بيا چې يې ځان ته په خوړ سره وکتل نو خپل ټول ځان يې په دغه نجاست کې ککړ وليدی. او پخپله خوله او تالو کې يې هم دده نجاست ترينخوالی محسوس کړی چې زړه ايشيلدل ورسره شروع سو. بس اوس يې دا خوبښتل چې دې شرم او رسوايی شخه خو چې اوس زه هلاک سوي ولې ښه به وای. ځکه چې دی اوس پېرېدی چې که باچاه (دده پلار) او لښکر دی په دې حالت کې وويني. دی په دې فکر کې وو چې نابیره باچاه سره د لښکر دده په لتون کې دلته راوړسېدوی. او دده دا حال يې پخپلو سترگو سره وليدی. نو دغه وخت ده خوبښتل چې کاشکې ځمکه چاودلې وای او دی پکښې ښخ سوی وای چې دې شرمندگې او رسوا يې شخه خو خلاص سوي وای.

نو صبا (دقيلت په ورځ) به دنيا لار (سرمایه دار) د دنيا ټول لذتونه او شهوتونه په دې صورت کې وويني. او په شهوتونو کې د مبتلا کېدو په وجه چې د دې کوم اثر د دوی په زړه کې باقي پاته سوي وي دغه به دوی دغه رنگه ترينځ او بيزاره کوونکي محسوسوي لکه څنگه چې د نجاستونو په وجه دې شهزاده په خوله او تالو کې محسوس کړی وو. بلکې د دې شخه به ډېر رسوا کوونکي او ډېر خټ وي.

ځکه چې د هغه ځای د سختیو مثال په دې دنیا کې نسي تلاش کېدلای، خو په دې (قصه) سره د هغه اور یوه نمونه غونډي خلخامخ ته راځي کوم چې به هلته زړه او روح ته لگيږي (او کوم چې اوس هم موجود دی) لېکن جسم ځیني ناخبره دی او دې ته د پېښماتتیا او رسوايي اورد وایي.

دويم قسم اوو: دا د محرومي د افسوس اورد دی يعنې په دې حسرت کې د سوځېدونوم دي چې اې کاش! زه د جمال الهي او مشاهده رڼايي څخه محروم سوم او دا سعادت مې نه وليدی کوم چې دده په حصول سره حاصلېدلای سو. او د دې سبب به هغه روڼوالی او جهالت او ناخبري وي کوم چې د دې دنیا څخه د خپل ځان سره وړي، يعنې معرفت يې نه وي حاصل کړی، په علم او رياضت او مجاهده سره يې زړه نه وي صفا کړی چې د مرگ څخه وروسته درې ټټر جلوه په دې هينلاره کې وويني، بلکې د گناهونو او د خواهاشتو د دنیا زنگ به دده زړه هينلاره توره کړې وي چې دی به بوند پاته سي (او د نور (رڼا) عکس به قبول نه کړي) او د دې اورد مثال که غولې نو فرض کړه چې ته په توره شپه کې د خلگو سره يو داسې ځای (مقام) ته ځې چې هلته به شمېره ډېرې پرتې وي، لېکن د تياره په وجه نه پېژندل کېږي، ستا ملگري وایي چې څومره ډېرې پورته کولای سې پورته يې کړه، ځکه چې موږ اود بېلې دي چې په دې کې ښځې ډېرې گټې او فائده سته، او د دې رڼا سره هريو چې څومره پورته کولای سي پورته يې کړي لېکن ته هيڅ شې پورته نه کړې، بلکې د هغه پر ځای دا ووا يې چې دا خو نا پوهي ده چې دومره بوج او بار په ځان پوري و تړم او د دومره تکليف د وړولو برداشت وکړم، حال دا چې ماته دا علم هم نسته چې صبا به دا په يو کار راسي، او که نه؟ نو هغوی د خپل بارونو سره د هغه ځای څخه روان سي او ته خالي لاسونه د دوی سره روان يې، او په لاري کې پر دوی مسخرې هم کوې او بې وقوفه ورته وايې، افسوس پر کوې، او وايې چې په چا کې عقل او پوه وي هغه به زما په شان په آرامه سره ځي، څوک چې احمق وي د خړه په ډول به يې پر ځان بوج بار کړی وي، او هغه هم فقط د داسې طمعي په خاطر د کوم څخه چې د يو څه حاصلېدو توقع هم نه وي، لېکن کله چې رڼا سي او ستا نظر پر ولوېږي او تا ته معلومه سي چې دا خو ډېرې نه دي بلکې ټول قيمتي لال و جواهر او ملغلري دي او ځينې پکښې سره يا قوت او ځينې ملغلري دي او هره ملغلره داسې ځلېږي او بښایسته وي چې د هري فانې قيمت د يو لک دینارو سره برابر وي نو دغه خلک به په افسوس سره وایي چې کاش! نور زيات مورا اخيستي وای او ته خو به د دې دوکې او قرب د لاسه هلاکېږي (چې بالکل خالي لاس راغلې) او د دې افسوس او ارمان اورد به ستا په زړه کې بل وي، او د بلي خوا به هغه خلک دغه څرخوي د دنیا سرداري به حاصله کړي، څنگه او څرنگه نعمتونه چې

خولې خوري به يې، او کوم خلای چې يې زړه وغولوي وسپي به لو ته به وپی، لغخ او هغوی به دې خپل غلام جوړ کړی او حکمونه به در بلندي کوي، او ته که هغو ته هر شومره ډېر ووايې چې دې نعمت څخه ما ته يو حصه را کړی، لېکن هغه په جواب کي د الله ﷻ دا قول درته ووايې: اَلَمْ يَكُنْ عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ اَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ حَزَنَهُمَا عَلَ الْكَافِرِينَ (لو دوی ځيان به جنتيقو ته ووايي) چې پر موږ لږ اوبه راټوی کړی يا نور څه را کړی کوم چې الله ﷻ تلسو ته در کړی دي، (جنتيان به ووايي) چې الله ﷻ دا ډولره شيان پر کافرانو بلندي حرام (منع) کړي دي (الاهراف: ۵۰) او وېه وايي: اِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا لَآ تَسْخَرُوْا مِنكُمْ كَمَا تَسْخَرُوْنَ (مؤمنون: ۲۸) (پرون چې تلسو په موږ پوري خنډل نن موږ په تلسو پوري خلقند) لکه چې دا خبره حضرت نوح عليه السلام د کافرانو ډلي ته کړې وه،

نو د جنت د نعمت د لاسه څخه په وتلو او د ديدار الهي څخه په محروم کېدلو د ځم مثال بعينه نسي دی، او د دغو جواهراتو مثال د عبادتونو دی، او دغه تيلره د دنيا مثال دی او کومو خلگو چې د دغه جواهراتو (عبادتونو) د بوج پورته کولو څخه په دې وجه انکار کړی وو چې فی الحال دا نقد بوج ولي پورته کړم د کوم حشيت چې د يو پور (قرض) څخه زيات نه ښکله کيږي، يعني د کوم نقد کېدل چې په شک کي دي، دې به صبا (د قيامت په ورځ) چيني وهي چې (اې جنتيقو!) پر موږ لږ اوبه راټوی کړي، او حسرت او افسوس به ولي نه کوي چې صبا (د قيامت په ورځ) به په اهل معرفت او اهل عبادت بلندي داسي نېک بختيالي راورېږي چې د هغه خلای د يوه گړۍ په مقابل کې هم دې دنيا ټول نعمتونه هيڅ شئ نه دي، بلکي هغه سړی کوم چې به د ټولو څخه آخر د دوېځ څخه وېستل سي ده ته به دومره نعمتونه ورکړل سي چې دې دنيا د نعمتونو د لس چنده سره به برابر وي او دا مماثلت د وزن يا مقلر په اعتبار سره نه بلکي د روح د نعمت په اعتبار سره دی، او دغه خوشحالی او سوکالي ده (کومه چې به ده ته حاصله وي)، لکه چې مثلاً وايي دا ملغلره په قيمت کي د لسو دينار برابر ده نو د دې څخه دا مراد نه دي چې دغه ملغلره په وزن يا مقدار کي د لسو دينارو برابر ده بلکي مطلب يې دا دی چې د دې ماليت (قيمت) لس دينار دي، يعني لس دينار په حاصلېږي او دغه ماليت د دې روح دي، نه دا چې وزن او اندازه.

رحمانی دوبرخ او جسمانی دوبرخ

هر کله چې تا دا درې سره اوږونه وپېژندل، نو اوس په دې هم پوه سه! چې دا کور د هغه لور څخه ډېر تېز دی کوم چې جسم ته لگيږي، ځکه چې جسم ته خو تر هغه وخته پوري د درد خبر هم نه وي تر څو چې اثر يې روح ته ونه رسېږي، نو د جسم درد چې روح ته ورسېږي نو ډېر زيات سي، نو هغه کور او هغه درد کوم چې د روح د دننه څخه بهر راوځي هغه به لامحاله ډېر غټ وي، او دا کور (د کوم چې ذکر کيږي) د روح د دننه څخه راوځي د بهر څخه دې ته نه داخليږي، او د هر درد او تکليف سبب همېشه داوي چې يو داسي شې پر طبيعت مسلط کړي سي کوم چې د طبيعت د مقتضا څخه خلاف وي او د جسم مقتضاد طبع دا وي چې دده تر کيښ باقي پاته او دده ټول اعضاء او اجزاء د يو بل سره مجتمع وي، دغه رنگه د عمل جراحي په وجه چې کله دا اعضاء (يا اجزاء) د يو بل څخه جلا کيږي نو گواکي دا د مقتضا د طبعي څخه خلاف وي او دې تضاد ښکاره کېدل د درد او تکليف باعث جوړېږي، ځکه چې جراحت اعضاء د يو بل څخه جلا کوي (او دې په طبعي تر کيښ کي په خلل واقع کېلو سره درد شروع کيږي) دغه ټول اور کله چې په ټولو اجزا کي دننه داخل سي نو گواکي يوه ډبل څخه جلا کوي، او په هر اندام د جلا جلا اور احساس کيږي، او ټول بدن د سر څخه تر پښو پوري درد جوړ سي، په دې وجه سره د اور تکليف نور هم زيات ستونزمن سي او سخت سي، نو هغه شې کوم چې د زړه د مقتضا د طبع څخه خلاف وي، که پخپله په ده کي ځای سي نو د زړه د دننه څخه به په دې سره پيدا کېدونکي درد ځانځا ډېر زيات وي، او د زړه د مقتضا د طبع معرفت حق تعالی او ديدلر الهي دی او د دې ضد ړوندالی دي، او که دا پر ده مسلط سي نو په داسي زړه کي چې کوم درد پيداوي د هغه هيڅ انتھانسي کېدای.

او که زړه په دې دنيا کي مريض نه وي نو د دې ړوندوالی تکليف به يې په دې دنيا کي هم محسوس کوي (او د دې د علاج تدبير به يې کوي يعني د معرفت حاصلولو) لېکن کله څنگه چې لاس پښي د يخ څخه کله کله بيله سي نو که اور ته يې ونيسي هم نه په پوهيږي، او هر کله چې د بيله کېلو کيفيت ليري سي نو اور ته په نژدې کېلو سره هم تکليف محسوسېږي، دغه ټول د خلکو زړونه په دې دنيا کي گواکي بيله سوي دي او په مرگ سره به دا شې ځيني ليري سي نو په يو دم کي به دا اور په زړه کي ښکاره سي، او دا کور چيري د بدندي يا بل ځای څخه خونه راشي دغه پخپله د ځان سره وړي او دا د مخکي څخه په زړونو کي موجود وي، لېکن څنگه چې علم اليقين نه وي په دې وجه يې نه

ویني، او لوس په قیلت کي چي علم الیقین حاصل سو نو ټوله خبره په فکر کي راغله (خو لوس شه فائده نسته عیني) **كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ لَ تَرُؤْنَ الْجَنَّةَ اَلْكَائِثًا** (که تاسو ته علم الیقین حاصل وای نو تاسو به ډوځ لېلې وای (مگر لوس تاسو خلک به ضرور ډوځ وړنې) د دې آیت هم دا معنی ده.

او شریعت چي کوم دروحتي ډوځ او روحتي جنت تشریح او صفتونه پوره بیان کړي دي نو په دې وجه سره چي ټول خلک په دې پوه سي او په ښه شان سره یې په ذهن کي راولي، لېکن حال دا دی چي چاته د دې حقیقت بیانېږي هغه یې سپک گڼي او دده سختي او غټوالي په زړه کي نه راولي. لکه څنگه چي کله یو کوچنی ته وویل سي چي سبق وایه ا کنې د پلار د دولت او جاینداد څخه به محرومه سي، او دغه خوشبختي به ستا څخه واخیستل سي، نو هغه په دې خبره نه پوهیږي او په زړه یې څه خاص اثر نه کوي (حال دا دی چي دایو لویه تنبیه وي) لېکن که ده ته دا دمکي ورکړل سي چي (که دي نه وویل نو) استاد به دې غوږونه پرې کړي، (یعني سزابه در کړي) نو دی فوراً پوه سي او ویرېږي (ځکه چي په دې باتدي دی پوه دي) حال دا دی چي د ادب نه اژده کوونکی کوچني د پلار لکه څنگه چي د استاد سزا حقه ده دغه رنگه د پلار دراست څخه محرومه کېدل هم حق دي، نو دغه ډول جسمتي ډوځ حق دي او د الله ﷻ د حضور څخه د محرومي لوړ هم حق دي او لکه څنگه چي د راست څخه د محرومي د سزا په مقبله کي د استاد سزاوړ کول هیڅ حیثیت نه لري، دغه ډول دروحتي ډوځ په مقبله کي جسمتي ډوځ هم نرمه او معمولې سزاده.

د آخرت د ژوند به باره کي شکونه

پر دې که ته دا ووايې چي دا څه چي موږ بیان کړل دا هم هغه څه دي کوم چي عالمان بیانوي، او د علمای دواړنه او په کتابونو کي هم لیکلي دي چي دا خبري د تقلید او اوریدو څخه ملسو پکار کي نه سي و اتلاي، او د عقل او بصیرت په دې کي څه دخل نسته، نو یاد ماته چي د دوی د دې اعتراض جواب مخکي تېر سوی دي چي دغه څه دي؟ دارنگه دا چي زموږ وینا د دوی د وینا څخه مختلفه نه ده لېکن د آخرت د تشریح په باره کي چي هنوی څه وایي هغه صحیح دي مگر د دوی تحقیق د محسوساتو پوري محدود دي او د دې څخه دوی بهر نه ځي، او روحتیت دوی پېژندلی نه دي یاد پېژندلو سره سره یې د دې تشریح نه ده کړې، شاید په دې لړاده سره چي زیات خلک په دې نه پوهیږي، او کوم چي د جسمتي امورو و سره متعلق دي چي د دې پېژندل د شریعت د تقلید او د

اوریدلو څخه ملساو مېکن نه دي، لېکن دا دویم ډول د روح د حقیقت د معرفت یو قسم دی او د دې د پوهېدلو لار د بصیرت او د باطن د مشاهدې لاره ده او دې ته هغه څوک رسېدلی سي کوم چې خپل وطن ته خیرآباد وایي (یعني پرېې اېږي) او دغه ځای پاته کیږي کوم ته چې وطن یا ځای د پیدایښت وایي، بلکې دی د هغه څخه بهر راوځي او هغه لار اختیاروي کومې ته چې د دین لار وایي، لېکن دلته د وطن ښار یا کور څخه هغه ځایونه مراد نه دي کوم چې په مادي توګه مراد کول کیږي، ځکه چې دغه جسماني وطن وي او د جسماني سفر هیڅ مرتبه نسته، ځکه چې هغه روح کوم چې د بنده اصل حقیقت دی دده د قرار ځای بل دي، چې د هغه ځای څخه دده ظهور کیږي او هغه دده وطن دي، او د دې ځای څخه چې کوم سفر ده ته په مخکي وي هغه دغه وطن ته د رسېدو په مطلقه کي دي، او په دې لاره کي ده ته ډېر منزلونه پرېکول کوي، او د هر منزل خپل یو عالم دي، لسي ووايه چې دده اولنی قرارگاه یا وطن عالم محسوسات دي، د دې څخه وروسته عالم تخیلات، بیا عالم توهمات، بیا عالم معقولات، ګواکي عالم معقولات دده څلورم منزل دي او دا هغه منزل دي کوم ته چې دی ورسپړي د خپل حقیقت څخه خبر سي چې د دې څخه مخکي دی بې خبره وو، په دوی کي په هر عالم باندې د پوهېدلو د پاره به دا مثال مناسب وي.

بنده چې تر څو پوري د محسوساتو په عالم (دنیا) کي وي نو د پټګ (پروانې) په شان وي چې هغه ځان په شمع باندې سوځي ځکه چې په ده کي د لیدو قوت خو موجود وي لېکن د تحفظ (ځان ساتنې) شعور پکښي نه وي، دی د تیاري څخه تښتي او کړ کي (درېچه) تلاش کوي او ګڼي چې څراغ کړ کي (درېچه) ده نو ځان دغه کړ کي ته وتړي او داوړ تکلیف زغمي، لېکن دا تکلیف هم ده ته یاده نه پاته کیږي ځکه چې دده حافظه نه وي او نه یې قوت د خیال وي چې په تخیل کي یې راولي، په اصل کي دی دغه درېچه ته رسېدلی نه وي (کوم ځای چې د حافظي او خیال کومک موجود وي) په دې وجه په وار وار ددغه څراغ سره مېلې (ټکراوېږي) تر دې چې مړ سي، که په ده کي د یاد ساتلو قوت یا د تخیل قوت موجود وي نو د یوړ تکلیف کېدلو څخه وروسته به یې دوهم ولړ دغه حرکت نه کولای، لکه نور حیوانات چې یو وار په لرګي ووهل سي نو بله وار د لرګي په پورته کولو سره تښتي، ځکه چې د یو وار وھلو یا بښت د دوی په ذهن کي موجود وي نو محسوسات د اول منزل نوم دی.

دویم منزل د تخیلاتو دي، او تر څو پوري چې بنده په دې درجه کي وي نو په ده کي او په حیواناتو کي څه فرق نسته، ځکه چې تر څو پوري دی د یو شئ څخه تکلیف ونه وړي تر هغه وخته پوري د

هغه څخه ځان نه ساتي، لېکن چي یو وار تکلیف ځيني وويني بیا نژدې نه ورځي او ځان ځيني ساتي (د پتنگ پرونه) په ډول په ولړ ولړ ځان نه په سوځي.

دويم هنزل د موهماټو (توهماتو) دی او کله چي انسان دې درجې ته ورسېږي نو د ګوډې بڼې (وډې) یا آس برلبر سي، يعني د ناليدلو تکليفونو څخه تېښتي، او پوه وي چي د دې څخه تکليف راوړسېږي مثلاً که ګد شرمېږي او آس، زمری چيري نه وي ليدلی لېکن که يې وويني نو فوراً ځيني تېښتي او پوه سي چي دا ښمن دي، لېکن دخوا الوېښ يا فيل څخه نه تېښتي، حال دا دی چي دغه (د زمرې او بېر مش څخه) په بدن کي غټ وي، او دا ديدلار شعور دي کوم چي د دوی په باطن کي الله جل جلاله ايښی دي، په کوم سره دوی خپل ښمن پېژني لېکن د دې شعور او احساس سره سره د هغو شيانو څخه ډډه نه کوي کوم چي په مستقبل کي مخ ته راتلونکي وي، ځکه چي دا درجه په څلورم منزل کي حاصلېږي کوم ته چي منزل د معقولاتو وايي، او کله چي بنده دې منزل ته ورسېږي نو د ټولو څارويانو څخه مخکي سي، او چي دې ته ورسېږي نو په حقيقت کي د عالم انسانيت په اول منزل کي قدم کېښيږي چي دلت ته د تې داسي داسي شيان ښکاره سي کوم چي د محسوساتو (تخيالاتو) او موهماټو څخه بالا تر وي او د دې دريو سره وده په دې کي تېرېدل لږ اټلزه هم نه وي او داسي کارونو څخه ځان ساتي کوم چي آينده واقع کېدونکي وي د ټولو کارونو په حقيقت او روح جلا جلا پوه سي، او د هر شې په حد او قيمت په داسي توګه پوه سي چي د دې سره متعلقه د ټولو شيانو حقيقت هم پر ده ښکاره سي او د کومو شيانو مشاهده چي په دې دنيا کي کېدلی سي هغه يې انتها نه ده، ځکه چي کوم څه چي په عالم محسوسات کي دي دغه د اجسامو څخه بهر نه دي او اجسام يقيناً متاهي دي، (يعني داسي نه دي چي انتها يې نه وي) او په عالم محسوسات کي د چلېدو د پاره چي کوم ترزد پکار دي هغه د دې څخه زيات نه دي څومره چي پر لواره ځمکه د ګرځېدلو د پاره په کار وي، يعني دغه آسونه وي او هر شوک داسي کولای سي، (په ځمکه تلل خو د هيچا د پاره باعث د ترزد نه وي) لېکن په څلورم منزل کي چلېدل خو محض د حقيقتونو د روح او د حقيقتونو د کارونو د پاره وي (کوم چي يې انتها ګران دي) او دا ګواکي لوړ پر لور د تللو مترادف دي، او په موهومو ځايو کي د ده ترزد په کېښت کي د سپرېدلو په شان وي چي د دې درجه د څلورو او ګڼو په مينځ مينځ کي ده او د دې درجې د معقولاتو څخه هانخوا هغه مقام وي کوم ته چي مقام د انبياءو او اولياءو وايي او د اهل تصوف مقام هم دغه دي، او دغه په هوا کي د تللو په شان وي، لکه څنگه چي دلوجه ده چي کله نبي کريم ﷺ ته خلکو وويل چي حضرت عیسیٰ عليه السلام پر اوږو تللی سو؟ نو دوی ﷺ وفرمايل چي هو! دا صحيح دي

بلکې؛ وَلَوْ إِذْ أَذَقْنَاهُ لَشَىٰ فِي الْهَوَاءِ (يعني که د هغه يقين نور هم زيات وای نو په هوا کې به تللی).

نو د بنده د سفر منزلونه په اصل کې په عالم ادراک کې دي او پکار دي چې دې آخري منزل ته ورسېږي، چې د فرشتو مرتبې ته رسېدل حاصل کړي، ګواکې د څارويانو د آخري درجې څخه داخله د ملائکو تر درجې پورې ټول منزلونه د بنده د معراج او ترقی منزلونه دي اوس دا د بنده کار دی چې په لاتلې درجو کې پروت ورسېږي او که لوړو ته ځان رسوي، نو ده ته چې کوم ځای دا خطر په مخکې کې ده چې هسې نه اسفل السفالین (د ټولو څخه لاتلې) مقام ته وړايله سي، هلته دا امکان هم وي چې اعلیٰ علین (د ټولو څخه لوړ) مقام ته ورسېږي او دې خطرې او امکان په باره کې د الله ﷻ فرمان دي؛ إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلَهَا

وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَالْإِنْسَانُ أَلَمْ يَسْئُرْ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴿٧٨﴾ (الاحزاب) (او موږ دا امانت يعني (احکام) اسمانو او مځکو او غرونو ته پېش کړل نو دوی د دې د فمه واری څخه انکار وکړی او د دې څخه وېرېدل او انسان د دې فمه واری پر خپل سر واخيستله، بې شکه دی ظالم دی، جاهل دی) او څه چې په جوماتو کې دي د دوی درجه نه بللېږي ځکه چې دغه ناخبره دي او د دې سره بې خطرې دي، او فرشتې خو دغه رنگه په علین کې دي او د دوی په درجو کې تنزل او زوال نه راځي ځکه چې د هریو خپله خپله درجه ده او دغه ده ته وقف ده لکه چې الله ﷻ فرمایي (يعني فرشتي وايي) وَمَا يَتَّقُوا إِلَّا اللَّهَ مَقَامٌ مَّفْهُومٌ [الصفه: ۱۷] (او په موږ کې د هریو معلومه درجه ده) او څارويان د مخکې څخه په اسفل السفالین (لاتلې درجه) کې دي او د ترقی او معراج سره د دوی څه کار نسته، نو که خطر ده نو انسانو ته ده کوم چې د دوی په مینځ مینځ کې واقع سوي دي، او د دوی په باره کې بلکل ممکنه ده چې ترقی وکړي او د ملائکو درجې ته ورسېږي، یا د تنزل ټنګل سي د څارويانو درجې ته وړايله سي.

او د امانت د بار د پورته کولو دا معنی ده چې انسان (ځان خطرې ته واچوي) خطرناکه فمه واری یې قبوله کړه، په دې وجه په دې صورت کې ما سوا د انسان څخه بل چا ته د امانت د بار پورته کولو همت کله کېدای سي، او په دې تفصیل کې د تللو څخه مقصود دا دی چې تا کوم وړلې وو چې ډېر خلکو دا خبره دغه ډول نه ده بیان کړې (د دې جواب وکړای سو) چې تا ته معلومه سي چې د دوی

داسې ویل شخه خبر معمولي او عجیبه خبره هم نه ده، ځکه چې مسافر همیشه د مقیم شخه خلاف وي او په خلکو کې ډېر مقیم دي او مسافر خوشاذ و نلري یو شوک، شوک وي، او په دوی کې هم چې شوک د محسوساتو او تخیلاتو په لولنې منزل کې مبتلا پاته سي او دغه خپل وطن او مستقر مقرر کړی، پر ده د کلو حقیقت او روح د کلوونو چیرې اظهار کیږي نسي، او دی روحاني نسي جوړیدلی ده ته د کلوونو د روح او درو حقي احکامو خبر نه وي، او په دې وجه د دې شرح هم په کتابونو کې ډېره کمه ښکله کیږي.

نو د آخرت د معرفت په شرح کې موږ پر دې لړ بیان اکتفاء کوو، ځکه چې د دې شخه په زلف پوهېدل د هولو د پاره به ممکن نه وي، بلکې ډېر خلک خو به په دې مختصر بیان هم شاید چې پوه سي، لوامصل حال خوا الله عزوجل ته معلوم دی.

فصل

د بې عقلانو یو ځانگړی شمېر داسې دی چې په دوی کې نه خو پو شخه همت وي چې پخپل بصیرت سره پت راژونه وپېژني او نه دوی ته دا توفیق ورکړل سوی وي چې د شریعت شخه شخه حاصل کړي او د کلوونو د روح شخه خبر سي، په دې وجه د آخرت په خبرو سره حیرانېږي او د شک او شبهي شخه مغلوبه کیږي، لکه خنګه چې د دې لازمي نتیجه دا وي چې کله خواش او شهوت پر ده سپور سي او دغه وخت د ده طبیعت دغه شئ غواړي چې دی یې ونه مني نو واقعي (د شهوت د خلې په وجه) دی د آخرت شخه انکار کوي، او په کراره کراره د انکار د ده په باطن کې ښکاره سي او شیطان خو د داسې خلکو د تریسې (پالنې) د پاره هر وخت تیار وي نو نور (هم لا پروا سي او) دا تصور کوي چې د دوېځ کوم صفت بیان کړی سوی دي دغه فقط د بېر دولو د پاره او د جنت چې کوم صفت بیان سوی دي دغه هم محض یو خوشحالونکې خبره ده (کنې په حقیقت کې دواړه هېڅ هم نسته) نو تر دې خیال لاندې د شهوت غلام جوړ سي او د شریعت پر لاره د تللو شخه تېښتي، بلکې کوم خلک چې د شریعت پلند وي دغو ته کم عقله وایي، نفرت ځیني کوي، چې دا (د شریعت پیروي کوونکي) پورې (یو جی) اغوستونکي او لېوني دي، اوس د داسې کم عقلو طاقت نسته چې د چا په خبره پوه سي او په دلیل سره راژونه وپېژني، داسې سړي ته دعوت د خبرو وړکول او په یو ظاهري خبره کې ورته د غور او فکر تر ضیې وړکول، او بیا د ده شخه پوښتنه کول چې که ستا عقیده دا ده چې یو لک خلکوشت زړه پیغمبرانو او ټولو اولیای حکماء علماء چې شخه کول او ویل یې دغه ټول

خلط وو، لو چي دغه فقط مغرور انسان وو، لېکن ددې کم عقلي او غرور سره (چي ته پکښي مبتلا یې) که تا دوی وپېژندل (چي دغه دروغجن او مغرور دي) نو آخر دا هم ممکنه کېدای سي، چي (هغوی نه بلکي) په خلطی ته پخپله یې، او مغرور هم ته یې (چي په لکو استقامتو ته دروغجن او کم عقله وایې) ځکه چي حقیقت د آخرت تا پخپله ونه پېژندی، دروحتي عذاب په معنی ته نه پوهېږي، او د عالم محسوسات څخه د روحتیت تمثیل ستا په ذهن کي نه راځي (او پر نورو الزام لگوي) اوس په دې هم که هغه احمق خپله خلطی تسلیم نه کړي او وایي چي: "زه خو چي څنگه یو 'د دو' څخه زیات بولم او دا صحیح بولم دغه ډول د دې خبري قائل یم چي د روح هیڅ حقیقت نسته او نه ده ته بقاء حاصله او د جسماني یا روحتي هیڅ ډول تکلیف یا راحت سوال نه پیدا کېږي"، نو پوه سه! چي ددې سري مزاج خراب سوی دي او ده څخه هیڅ ډول امید نه دي ساتل پکار چي دغه یقیناً د هغو خلکو څخه دی د کومو په باره کي چي الله ﷻ فرمایلي دي: وَمَا تُرِیْلُ

الْمُرْسَلِينَ وَإِنْ تَذَعُّهُمْ إِلَّا الْهَدَىٰ فَلَنْ يَّتَذَوَّا إِذَا أَبَدًا ﴿٦٠﴾ [کهف] (ای پېغمبره ﷺ) که ته دې خلکو ته (ډېر) هدایت کوې (هدایت ته یې رابولې) لېکن دوی هیڅ کله هدایت طرف ته نه راځي) او که دا ووايي چي ما د آخرت د کارونو د ناشوني (محال) کېدو څه تحقیق (څېړنه) نه ده کړې او کېدای سي چي دا ممکنه وي، لېکن د عقل څخه ليري خامخا ده، بیا چي هرکله د دې حقیقت ما ته معلوم نه دي او زما د څه عقیده هم نه ده، ځکه چي دا حقیقت زما پر زړه غالب نه راځي، نو محض د یو کمزوری خیال په بنیاد ولي خپل ځان د ټول عمر د پلوه د پرهیزگاری په قید کي وړاچوم، او د لذتونو او خوشحالیو څخه په ډډه کېږم، په دې صورت کي دې سري ته موږ ډاوايو چي هرکله تا دومره خو ومنله چي دا ممکن کېدای سي، نو بیا خو په عقلي توګه ستا د پلوه واجب کېږي چي ته د شریعت لاره اختیاره کړې ځکه چي خطره که څته وي نو د ذهني څخه خو په کمزوري گمان سره هم تېښته کوې، مثلاً که ته د خوراک اراده وکړې او څوک راسي تا ته ووايي چي په دې خوراک کي مړ خوله وهلبده نو ددې په اورېدو سره به ته سمدلاسه د هغه خوراک څخه لاس ليري کړې، ځکه چي (تا خو مار په خوله وهلو لیدلی نه دي) ستا فعل محض د گمان پر بنیاد دي، حال دا دی چي گمان دا هم کېدای سي چي دغه سري درواغ وایي، او ځکه وایي چي ته دا خوراک ونه خوړې، او هغه یې پخپله وخوړي، لېکن ته یې ځکه رشتیا منې چي درشتیا کېدو امکان کېدای سي، دغه ډول ته د ځان سره وایې چي: که یې ونه خوړم د لوږي تکلیف به زغملای سم، لېکن د لوږي تکلیف د زهر و

خوړولو څخه خوږه دي ځکه چې که یې وغوړم او رښتیا وي نو مې به سم.

دغه رنگه که ته ناجوړه سې او د مرگ واقع کېدو خطر ه محسوسه سې او خاص په دې حالت کې شوک تمویذ لیکونکې وایې چې ما ته یوه روپې را کړه نو تمویذ به در ولیکم او ته به فوراً جوړه سې. اوس که هر څومره ستا ځای گمان دا وي چې د دې تمویذ د جوړېدو سره هېڅ واسطه نسته، لېکن دا گمان به دې هم وي چې شاید که صحیح وایې او بیا د یوې روپې څه خبره ده (او دې ته به چمتو سې) یا مثلاً نجومې تا ته وایې چې هر کله سپوږمې فلانې مقام ته ورسېږي نو فلانې ترڅه دوايې وخوړه فوراً به جوړه سې په دې وړنا به ته د ترڅې دوايې چښلو ته هم تیاره سې او وایې به چې ممکنه ده چې رښتیا وایې او که درواغ هم وایې نو د ترڅې دوايې چښل څه مشکله خبره ده، نو بیا ښه یاد ساته چې د یو عقلمند په نزد د یو لک او څلوروشت زره پیغمبرانو ویل سوې خبره او د دنیا د ټولو بزرگانو په دې بقلي متفق کېدل چې په کومو کې حکیمان عالمان اولیاء د هر ډول بزرگان شغل دي، د یو نجومې یا تمویذ لیکونکي د خبرې څخه د کمې دوجې شئ نسې کېدای ځکه چې د دې خلکو په وړنا څو لږ شان تکلیف ځکه برداشت کوي چې د یو لوی تکلیف څخه خلاصه سې او دا صحیح هم ده ځکه چې د لږ غوندې تکلیف د غټ نقصان او سخت تکلیف په پرتله کې څه مرته وي، او که څوک حساب وکړي چې دنیا عمر څومره دي و د دې په مقبله کې به د آخرت عمر تر ابد پورې (چې هېڅ انتها یې نسته) څومره به وي، نو ده ته به پخپله معلومه سې چې دا معمولي تکلیف برداشت کول د هغه غټ او ناپایه تکلیف په مقبله کې ډېر ښه دي، د کوم په بله کې چې لږ تر لږه د دې خبرې خو قاتل دي چې ممکنه ده دغه صحیح وایې او واقعي زه په ابدې هذاب کې اخته سم او که طسي وسوه نو بیا به زه څه کوم؟ او د دنیا دا د څو ورځو راحت کوم چې هلته په تللو سره به تېر سوې وي ما ته به څه فائده را کړي؟

او د لېذ منی دا ده چې که ټول جهان د ایدځنو د دغو څخه ډک سې او یوه مرغه ته وویل سې چې زړه زړه کلونه وروسته یوه یوه دانه د دې څخه خوږه، او په دغه رنگه کولو که په کروړونو او لږوونو کاله وروسته دغه ټولې دانه ختمې سې نو په ابد کې به بیا هم څه کمې واقع نسې، نو تر دومره لامتناهي مدې پورې په هذاب کې مبتلا پاته کېدل څنگه برداشت کولای سې؟ هغه که دغه هذاب روحاني وي یا جسماني وي یا ځایي، او د دنیا ژوند د دغه په مقبله کې څه مرته لري، او یو عقلمند به طسي نه وي چې په دې حقیقت په غور کولو سره هم پوه نسې چې د احتیاط لار اختیارول او د دومره غټې خطرې څخه د ځان ساتلو کوشش کول ده ته واجب دي، هغه که په دې کې تکلیفجن کیږي ولې نه

او که شه هم دغه د گمان پر بنیاد ولي نه وي، ځکه چې د دنیا خلگ د تجلرت د پاره د دریاب سفرونه کوي او لیري لیري مقاماتو ته ځي، او بې شماره تکلیفونه تېروي او دا هر څه د گمان پر بنیاد بلندي وي یعنې یقین خونه وي چې په لازمي توگه به په دې تجلرت کې نفع وي، لېکن دا کمزوری گمان دوی کوم کوم ځایونو ته رسوي، نو که ستا د خپل ځان سره څه هم غمخواري وي نو په گمان او احتمال د شریعت لاري ته راسه، او داوجه وه چې امیر المؤمنین حضرت علي کرم الله وجهه یوه ورځ د یو ملحد سره مناظره وکړه او ورې وړل، که معامله دغه ډول وي لکه چې ته وایې نو بیا خو به ته هم خوندي (محفوظه) سې او موږ هم، لېکن که داسې وي لکه چې زه وایم نو بیا خو به موږ خوندي سو لېکن ته به په ابدی (تلپاتي) عذاب کې مبتلا سې، او د حضرت علي رضی الله عنه داوینا دغه ملحد دناپوهی پر بنیاد وه ځکه چې دغه پنځپله په شک او شبهه کې وو (د دوی رضی الله عنه هېڅ شک او شبهه نه وه) هغه پوهیلو چې د یقین لار پېژندل ده دناپوهی د پاره ممکن نه دي، نو په دې سره پوه س! چې په دې دنیا کې چې څوک د آخرت د توینې څخه ما سوا په نورو مشغلو کې اخته سي دغه اتمهالي درجه کم عقله دی، او ده د کم عقلی سبب ده خلقت دی یا دغور او فکر د قوت څخه محرومي ده، په اصل کې ده ته د دنیا د خواهاشاتو څخه دومره مهلت نه ورته حاصلېږي چې په دې سلسله کې غور وکړي سي، لېکن اصلیت دا دی چې د آخرت پر عذاب هغه که د چا پوځ یقین یا غلب گمان وي یا محض ضعیف گمان وي د عقل په روی سره پر هر چلواجب ده چې هغه د دې غټي خطرې څخه د ساتولو په خاطر احتیاطاً لار د امن اختیاره کړي لکه چې الله ﷻ فرمایي:

وَالسَّلَامُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى [طه: ۴۷] (سلامتی داسې سري د پاره ده چې پر سیده لاره ځي) د اسلام د عنوان اړوند بحث ختم سو چې په هغه کې د نفس د پېژندلو، د حق د پېژندلو، د دنیا د پېژندلو، او د آخرت د پېژندلو په اړه بیان وسو، اوس د دې څخه وروسته د اسلام د معاملاتو پر اړکانو بحث شروع کوو، انشاء الله تعالی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د اسلام د معاملاتو اړکان

هر کله چې د مسلمانی دعنوان د پېژندو څخه فارغه سو او تاخپل ځان وپېژندی، الله ﷻ دي وپېژندی، دنیا او آخرت دي وپېژندل نو پکار دي چې اوس ستا توجه د مسلمانی معاملاتو ته راوگرځوو.

داخو تا ته معلومه ده چې د بنده نېکبڼي (سعادت) په دې کې دی چې دی الله ﷻ وپېژني او د هغه په هېلت

کې مشغوله سي، او د تېرو شلورو حوققاتو په پېژندو سره تا ته معرفت حاصل سي، لوس د عباداتو وضاحت په دې لړ کفو سره کيږي؛

- (۱) لول دا چې خپل ظاهر په عبادت سره نښته کړي او دارکن عبادت دی.
- (۲) دويم دا چې خپل ژوند، خپله هر نلسته خپل هر گړۍ موده ساتي او دې ته رکن معاملات وايي.
- (۳) دويم دا چې خپل زړه د بدلو اخلاقو څخه پاک کړي او دې ته رکن مهلکات وايي.
- (۴) شلورم دا چې خپل زړه د بدو او نهکو اخلاقو سره تړلی وساتي او دې ته رکن منجيات وايي.

اول رکن: د عباداتو په باره گڼي

چې د هغه لس اصولونه دي: لول اصل د اهل ستود عقيدې د صحيح والي په باره کي، دويم اصل په طلب د علم کي د مشغېلو په بلوه کي، دويم اصل د طهارت (پاکي) په باقي ساتلو کي، شلورم اصل په لمانځه کولو کي، پنځم اصل په زکوة ادا کولو کي، شپږم اصل په روژه نيولو کي، لوړم اصل په حج کولو کي، اتم اصل د قرآن په تلاوت کولو کي، نهم اصل په ذکر او تسبیح کي، لسم اصل په ترتيب د لوړو او وظائفو او عبادت په وختونو کي.

اول اصل: د اهل سنت والجماعت عقیده حاصل

پوه مه! چې کوم سړی مسلمان سو پر ده دا واجب سو چې د ټولو څخه مخکې کلمه د لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ په ژبه سره ادا کړي او کله چې دا کلمه ووايي نو په زړه سره دې په پوه سي او پوره يقين دې پر وکړي تر دې چې په دې کي يوه ذره شک او شبهه پاته نسي او کله چې يې دغسې پوځ يقين راسي او د زړه اطمینان وړ ته حاصله سي، او قطعاً څه شک او شبهه يې باقي پاته نسي نو دا د اصل مسلمتې د پاره کافي گڼل کيږي. او دا په دليل سره ثابت او په ثبوت او استدلال سره پېژندل پر هر مسلمان په لازمي توگه سره فرض نه دي ځکه چې نبی کریم ﷺ اهل عربو ته دا حکم نه وو وکړی چې هغوی دې په دې سلسله کي دليلونه طلب کړي يا دې د علم الکلام مطالعه ضرور وکړي يا دې شکونه او شبهې تلاش کړي د هغه د جوابونو د پاره دې بيا سرگردانه گرځي، بلکې په ژبه سره تصديق او په زړه يقين کول کافي دي او د علمو خلکو درجه د دې څخه زياته هم نه ده، خو د ځينو علمي افرادو کپېل لازمي او خلصاً دې کوم چې په طريقه د خبرو پوهيږي او د دې عقيدې په ثبوت کي دليلونه هم پېش کولای سي، چې که څوک هلمو ته د گمراه کولو د پاره شکونه او شبهې نيسي

نو چي دا خلگ د عوامو ترجماني کوي او شکونه او شېبې ليري کولای سي، او دې اهليت يا صفت ته علم الکلام وايي او په فرض کفايي کي شامل دي، او چي په هر ښار کي د دې يو يا دوه عالمان موجود وي کافي دي، يو عام سړی د عقيدې ځلوند وي (کوم چي دی د شک او شېبې څخه خوندي کوي).

لېکن د معرفت د حقيقت لار بله ده او د دې دواړو مقولونو څخه مخکي ده او د دې شروع په رياضت او مجاهده سره کيږي او تر څو چي د مجاهدې او رياضت څخه کلا واته اخيستل سي تر هغه وخته پوري دې درجې ته رسېدل ممکنه نه دي او د دې دعوی او معرفت ناقابل تسليم دي ځکه چي د دې څخه نفع کمه او نقصان زيات وي، او د دې د مکملې مثال داسي سړي دی کوم چي د پرېهز څخه مخکي دوايي وځوري او د ژوند اميد پاته نه وي ځکه چي دوايي په معده کي داسي خرابي پيدا کړي وي او د داسي فلسفي مدې شکل يې اختيار کړی وي چي جوړېدل ځيني محاله سي او د دې پر هکس نقصان زيات سي، او څه چي موږ د مسلماني تر عنوان لاندې بيان کړي دي دغه د حقيقت د معرفت يو خوشبو (عطر) ده او محض د نمونې مصلحت دي چي څوک د دې اهل وي هغه يې تلاش کوونکی سي، او هيڅ سړی د دې تلاش کوونکي نسي کېدای ماسو او دغه څخه د چاچي د دنيا سره هيڅ تعلق نه وي چي خپل ځان ته يې راکشوي، او ټول عمر سوا د طلب الهي څخه د بل شي طلب نه وي پاته سوی، او دا کار ډېر گران دی. نو موږ د هغه شي طرف ته اشاره کوو کوم چي د ټول جهان خوراک (غذا) ده، او دغه عقیده د اهل سنت ده، چي هر سړی دي دا عقیده پخپل زړه کي قائمه کړي، چي دا عقیده به د ده د سعادت او خوشبختی تخم ثبت سي.

عقیده حاصلول

د اهل سنت والجماعت عقیده دا ډول ده چي ياداره! چي ته مخلوق يې (يعني پيدا کړی سوې يې) او ستا يو خالق (پيدا کوونکي) سته او صرف ستا نه بلکي د ټولي دنيا پيدا کوونکي هغه دی، په دې دنيا کي چي څه هم دي د هغه دي، هغه يو دي شريک نه لري يو او يکتا دی، بې مثله او بې همسر دی، هغه هميشه او تلپاته دی چي د ده د هستی يو ابتداء نسته، هميشه به وي ځکه چي د ده د وجوداتېا نسته. په لزل او ابد کي د ده هستی واجب ده ځکه دغا او نيستی هغه ته لار نسته، هغه پخپل ذات سره قائم دی ځکه چي هغه د سبب او ذريعې څخه بې نياز دی، او هيڅ شی داسي نسته کوم چي هغه ته محتاجه نه وي، ځکه چي هغه پخپل ذات سره قائم او د باقي هر شی قیام د هغه محتاجه دی،

دده تنزیه پخپل ذات کې نه جوهر دی نه عرض، هغه په یو جسم کې حلول نه کوي، هغه دیو شئ په شان نه دی د هغه هېڅ شکل صورت نسته، ولي، څه رنگه، څنګه، څه شمی، څومره، اندازه، دا القاد د ده په باره کې نسبي استعمالېدلی، کوم چې په خیال کې راتلای سي او تر کومه پورې چې د خیال او فکر الوتل کېدلی سي وې کړي لیکن دده د څرنګوالي او څومره والي تصور هېڅ اندازه هم نسبي کولای چې هغه دې څخه پاک دی ځکه چې دا ټول صفتونه په مخلوق کې پيدا کېږي کوم چې هغه پيدا کړی دی، او هغه د چا پيدا کړی سوی نه دي بلکې په وهم او خیال کې د تیر بدلونکي شېغو خالق هم هغه دی، د عقل، بزرګي یا مقدار او نورو الفاظو او اصطلاحاتو پر ده اطلاق نسبي کېدلی چې دا ټول شيان د ذنبوي اجسامو صفتونه دي، او دده هېڅ جسم نسته، او نه د یو جسم سره دده رسته (تعلق) یا پېوند سته، هغه پر یو مقام بلندي نه دی او په یو ځای کې نه دی (او بیا هم په هر مقام او هر ځای کې موجود دی) بلکې د هغه ذات ځای نیونکي یا مقام قبولونکي دی نه، او په دې دنیا کې چې څه هم دی د تر عرش لاندي دی، او عرش دده تر قدرت لاندي دی او مسخر دی، او دی پر پر عرش لوړ دی لېکن داسې نه چې جسم یې پر عرش دی ځکه چې دده جسم خوسته نه، چې عرش پورته کړی وي یا یې پر ځان کېښولی وي، بلکې څه چې عرش دی او څه چې تر عرش لاندي دي هر شئ ټوله دده لطف او کرم او لاس د قدرت ټینګ کړی دی، او داسې نن هم دغسې دي څنګه چې په ازل کې وو، او د عرش پيدا کولو څخه مخکې هم موجود وو، او تر ابله پورې به دغسې قائم وي، ځکه چې تغیر او تبدل یا ګرځون او انقلاب دده په ذات او صفاتو کې راتلای نسي، ځکه چې که نقصان رسونکي ګرځون (ګرځد) دده سره تعلق ولې نو خدایي به دده سره نه بنایېدلای، او که د کمال وړکونکي تغیر او تبدل پر ده راتلای نو دې به دا مطلب ولې چې اول دی ناقص وو او د کمال محتاج وو او د یو خالق حاجتمند وو، او ښکاره ده چې په دې صورت کې به هم د خدایي لائق نه ولې، او سره دې چې دغه د مخلوق د ټولو صفتونو څخه منزّه او مبرا دی په دې جهان کې د پېژندلو او په هغه جهان کې د لیدو قابل دی، او لکه څنګه چې په دې دنیا کې د هغه د بېله څرنګوالي او څنګوالي سره سره هغه پېژندل کېږي، دغه ټول به په هغه جهان کې هغه بېله څرنګوالي او بېله څنګوالي د وصف سره لیدل کېږي، ځکه چې دده دیل داسې نه دی څنګه چې په دې دنیا کې وي (یعنې لکه څنګه چې مخلوق ته په جسماني یا مادي توګه سره لیدل وړکوي دغسې خالق نسبي لیدلی، دده په دیل کې هغه فرق دی کوم چې په خالق او مخلوق کې دی).

قدوت: که څه هم هغه دیوش په شان نه دی لېکن پر هر شي قادر دی دومره طاقتور دی چي د هېڅ خبرې څخه عاجز نه دی، ده ته دیوش ته توان نسې رسېدی او نه څه ضعیف او کمزوری پکښې راتلای سي بلکې ده چي څه غوښتل هغه یې وکړه څه چي غواړې هغه کوي، د لوی اسمانونه او مځکې، عرش، کُرسي غرض څه چي هم دي دده د قدرت په قبضه کي دي، دده په مځکې مجبوره دي او دده مسخر دي، دده څخه ماسوا د بل چا په لاس کي یا په اختیار کي هېڅ هم نسته او د مخلوق په پیدایښت کي ده ته دیو مددگار یا معاون ضرورت نسته (لونه به وسي).

علم: هغه عالم دی څه چي پېژندای سي صرف هغه یې پېژني دده علم پر هر شئ محیط (احاطه کوونکي) دی، او د عرش څخه تر تحت الثرى پوري یوه خبره د هغه د علم څخه د بقلدي نه ده او دده څخه بنډیر نه یوشم واقع کېدای سي، ځکه څه چي کیږي دده په اراده سره کیږي، او دده په قدرت سره ښکاره کیږي، بلکې دیبلانو د شگو ذرې د درختو پانې، د زړونو فکرونه او خیالات، د هوا څپې دده په علم کي داسي ښکاره او ظاهر دي لکه چي د اسمانونو شمار دی (یعني لکه څنگه چي یوه څټه مشهوره خبره ده چي اسمانونه اووه دي هر چاته معلومه ده، دغه ډول د زړو دزو شمار دده د علم معمولي صفت دی).

اوداد: او څه چي په دې جهان کي دي دا ټول ځکه دي چي ده داسي غوښتل او دغسي وسوه، هر څه دده په اراده سره وسوه، او د دنیا هر شئ د کوچني څخه واخله تر لوی پوري ټکي، بلې، بندگي، گناه، کفر او ایمان، نفع نقصان، ډېروالی، لېوالی، غم او راحت، ناجوري او روغتیا (صحت) تر هغه وخته نسې کېدای تر څو چي هغه ونه غواړي، هر څه د هغه په حکم د هغه په خوښه او د هغه په رضا سره کیږي که ټول جهان سره یو ځای سي او پیرانان انسانان او فرشتې ټول سره یو ځای سي د دنیا یوه ذره ښوول و غواړي یا یې د یو ځای څخه بل ځای ته کول و غواړي یا کمی زیاتی پکښې کول و غواړي نو تر څو پوري چي د هغه رضا نه وي دا ټول به عاجزه سي او هېڅ کله به داسي ونه کړي، ځکه چي بنډیر د هغه د رضا څخه په دنیا کي یوشم هم په وجود کي نسې راتلای، او کله چي هغه و غواړي چي یوشم پیدا کړي نو څوک د هغه په لاره کي حائل کېدای نسې، او څه چي دي او څه چي وو او څه چي کیږي د هغه په تلئیر او تقدیر سره دي، وو، او وي به.

سمع اوبصر: او لکه څنگه چي هغه پوه دی او هر څه پېژني دغه ډول هر شئ ويني او هر خبره اورې هم، هغه داسي بینا (لیدونکي) دی داسي اوریدونکي دی چي دده لیدلو اورېدلو ته دلیري والي او نژدې

والي څه پروا نسته، ده ته ليري او نژدې برابر دي، دده ليدو ته رڼا او تياره يو ډول دي، په تياره شپه کي د تلونکي کوچني ميهي د پنبو پخ (کښهاري) هم دی اوږي، ويني، او د ځمکي څخه لاند په تحت الشري کي د کوچني څخه د کوچني چينجي رنگ هم دده د نظر څخه بهر نه دی، دده ليدل په سترگو نه دي او دده لوړېدل په څوپوونو نه دي، دغه ډول دده پېژندل هم په يو تلمير او فکر سره نه دي او دده پيدا کول په يو ذريعه نه دي، ځکه چې هغه په يو شئ کي (او پخپل يو کار کي هم) کې آلتولو اسيلوب ته محتاج نه دی.

کلام: دده حکم پر ټول مخلوق واجب دی او دده ورکړل سوی هر څير وېشتونی دی او دده کړي ټولي وړلې صحيح دي، او حکم، خبر، او وړلې چې ټول څه دي دده کلام دی، او دی چې څنگه ژوندی، فانا، بينا، لوړېدونکی او ټولتا دی دغسي گواکي (خبري کوونکي) هم دی، د موسی علیه السلام سره يې سيده په سيده خبري وکړې، او دده خبري په تالو، ژبه، شونډو او خولې سره نه دي (او دې مثال هم ورکول کيږي چې واضح سي يعني) د بنده په زړه کي چې کومي خبري وي دغه د حرونو په صورت کي ليکل سوي خو نه وي او نه په دې کي آواز موجود وي (يعني نه تحريري وي نه تقريري بيا هم خبره وي) نو الله کلام (بې آواز او بې حرفه) په دې صفت کي (د انسان څخه) انتهايي پاک او منزّه دی، قرآن، تورات، انجيل او زبور فرض پر پيغمبرانو نازل سوی هر کتاب د هغه کلام دی او کلام د هغه صفت دی او د هغه هر صفت قديم دی او د هميشه څخه قائم دی، لکه څنگه چې دده ذات قديم دی، او د هميشه څخه دی او زموږ زړه ته معلوم او پر ژبه بلندي مذکور دی، زموږ علم مخلوق دی، چې معلوم يې قديم دی، زموږ ذکر هم مخلوق دی او مذکور يې قديم دی، او دغه ډول د هغه کلام قديم دی، کوم چې زموږ په زړونو کي محفوظ، پر ژبه جاري، په قرآن کي ليکل سوي دي، او نامخلوق دی، زموږ حافظه مخلوق دی لېکن څه چې ورته ياد دي دغه نامخلوق دی، زموږ ويل مخلوق دی لېکن کوم چې ليکل سوي دي (يعني کوم چې موږ وايو او کلام الهي دي) دغه نامخلوق دی.

افعال: د دنيا او دې دنيا هر شئ ټول د هغه پيدا کړی سوی دی او څه چې هغه پيدا کړل فلسي يې پيدا کړل چې د هغو څخه بهتره او غوره نسي کيدای، او که د ټولي دنيا هوښياران خپل عقلونه يو ځای کړی سوچ وکړي چې دې حکومت الهي ته دې څخه غوره صورت ورکړی يا دې څخه غوره تلمير وکړي، يا په دې کي څه اضافه يا کمي وکړي نو هيڅ کله فلسي نسي کولای، او د څه سوچ

چي دوی کوي هغه به بالکل غلط وي. لو د دې خبري ثبوت به وي چي دغه د دې د حکمت او مصلحت څخه بالکل بې خبره دي، بلکي د دوی مثال به د هغه رانده وي کوم چي يو مکان ته داخل سي چي په هغه کي هر شئ په ترتيب او هنر (فوق) سره ايښوول سوی وي او ناپيره دی په هغو کي پر يوه بلدي راغونځار سي او پر ځای د دې چي د خپل روڼدلی اقرار وکړي هغه ته وايي چي دا شئ په لاره کي ولي ايښوول سوی دي؟ حال دا دی چي پر لاره دی پخپله نه وي روان، او تگ هم داسي کوي چي لار نه ورته ښکاري، نو هغه چي هغه جوړ کړل او هغه چي څه پيدا کړل، په عدل او حکمت سره يې جوړ کړل او په عدل او حکمت سره يې پيدا کړل، او په بشپړه طريقه يې پيدا کړل، او داسي يې پيدا کړل څنگه چي پکار ورو، ځکه چي که د دې څخه زيات بشپړه يا د زيات ښه امکان وای او هغه دا په زيات کمال او ښه والي سره نه وای پيدا کړي نو دا به د هغه عجز وای، يا به يې بخل وای، او دا دواړه صفتونه د هغه د ذات سره تعلق نه لري (او محال او ناممکنه دي) نو هغه چي څه پيدا کړل هغه که تکليف، ناجوري، فقيري، جهل او بې چلرگي ولي نه وي ټول عدل او عدل دی، ظلم پخپله د هغه څخه ممکن نه دی، ځکه چي ظلم خو مثلاً دا وي چي د بل چا په ملکيت کي تصرف وکړي او دده څخه د بل چا په ملکيت کي د تصرف کولو سوال نه پيدا کيږي. (ځکه چي هر يو ملکيت (ملک) د ده پيدا کړی سوی دي) ځکه چي دده سره د بل مالک کېدل محاله دي چي هر څه چي دي، او وو، او وي به او کېدای سي ټول مملوک دي، او مالک بس د هغه ذات دی، هغه لاشريکه، بې هم سره، بې نيژه دی.

آخوت: لېکن عالم چي يې پيدا کړی دي نو په دوه ډوله يې پيدا کړی دي يو عالم اجسام، بل عالم ارواح، او عالم اجسام يې د بندگتو د روح منزل گاه جوړه کړه چي په دې عالم کي د آخرت تو ښه حاصله کړي، او د هر چا د پاره يې يوه مده معينه کړه چي تر دومره وخته پوري دی په دې عالم کي ووسي او د دې مدي آخر کېدلو ته اجل (مرگ) وايي، چي په هغه کي څه کمي يا زياتوب قطعاً نسي راټلی، لو کله چي مرگ راسي نو روح د جسم څخه جلا کړي او د قیامت په ورځ کومه چي ورځ د حساب او بدلې ده روح به بيا په جسم کي واچوي او دغسي به ټول پورته کړي هلته به هر يو خپل کلرونه او عملونه (کوم چي يې په دنيا کي کړي وي) پخپل منځ کي ووزني او يو ليک کوم ته چي عملونه وايي ده ته خپل ټول کړي (عملونه) ورپاڅ کړي، او ده ته به معلومه سي چي ده نېکی او بدی شومره دي، او دا ټول به ده ته د يو ترازو په ذريعه سره وښوول سي، او هغه ترازو به د دنيا د ترازو

په شان نه وي؛

لویا به هریوه ته پر یل بلندي د تېرېدو حکم وکړی سي، چي هغه به تر وېشته زیت نری وي او د توري څخه به زیت تېره وي، او څوک چي په دې دنیا کي پر سیده لاره تللی وي پر دې پل به په آسقي سره تېر سي، او څوک چي د سیده لاري څخه اوښتی وي هغه به پر دې پل نسي تېرېدلای، او ښوی به سي دوېځ ته به وړایله سي، پر دې پل به هریو دروي، او د ده څخه به د ده د حملونو پوښته وسي او د صادقو څخه به د صديق د معنی پوښته وسي، او منافقان او ریا کار به رسوا کړل سي، ځيني خلک به بغیر د حساب کتاب څخه جنت ته ولیږل سي، د ځيني څخه به په ډېر نرمي او آسقي حساب واخلستل او سي او د ځينو سره به ډېر سخت وي، او آخر ټولو کافران به دوېځ ته واچوي چي د هغه څخه به هېڅکله دوی ته خلاصی ملاز نسي، او فرمان برابره مؤمنان به جنت بوتل سي، او کناهکاره مسلمانان به دوېځ ته واچول سي، لېکن اتنیاء اولیاء او دین بزرگان چي د کومو شفاعت وکړی هغه به معاف کړی سي او د کومو شفاعت چي ونسي هغوی به په دوېځ کي پاته سي او د دوی د گناهونو مطلب به دوی ته سزا ملاوړي او آخر کار به دوی هم جنت ته داخل کړی سي.

پېغمبر، څرنگه چي الله ﷺ د آدم علیه السلام د پیدا کولو په وخت کي د حالاتو او حملونو صورت داسي ایښی دی، چي ځيني پکښي د ده د بديختی سبب کیږي او ځيني د ټپک بختی باعث وي او بنده پخپله دا نه سوه پېژندی چي کوم عمل ټپک دي او کوم بد، په دې وجه الله ﷺ پخپل فضل او کرم سره پېغمبران پیدا کړل (دنیا ته یې راولیږل) او دوی ته یې حکم وکړی چي د کومو خلکو د پلاره په اړل کي د ټپک بختی حکم سوی دي هغوی د دې راز څخه خبر کړی چي د خلکو لارښوونه وکړي او د ټپک بختی او بديختی لاري دوی ته په ډاگه کړي چي چا ته بیا پر خدای پاک بلندي حجت باقي پاته نسي، او د دې ټولو په آخر کي یې زموږ نبي کریم ﷺ خلکو ته راولیږلو او د دوی نبوت یې دومره کمال ته ورسولو چي نوره اضافه پکښي ممکنه نه وه او په دې وجه یې دوی خاتم الاتنیاء مقرر کړل، او وېې ویل چي د دوی څخه وروسته به یو پېغمبر نه وي، او پېریتو او استاتو فرض ټول مخلوق ته یې د دوی د متابعت حکم ورکړ او دوی یې د ټولو اتنیاء سردار جوړ کړ، او د دوی دوستان او صحابه کرام یې د نورو پېغمبرانو د دوستو او صحابه وو څخه افضل کړل، پر دوی ټولو دي د الله رحمت وي.

دويم اصل : د علم د طلب په باره کې

پوه سه! چې نبی کریم ﷺ فرمایلي دي: تَلَبَّ الْجِلْدِ قَرِيضَةً عَلٰى كُلِّ مُسْلِمٍ وَ مُسْلِمَةٍ (د علم حاصلول پر هر مسلمان سړی او ښځه فرض دی) لېکن د علم لپاره په دې کې اختلاف راغلی دی چې هغه کوم علم دی چې طلب کول یې فرض دي، متکلمین وایي چې دا علم کلام دی ځکه چې د حق تعالی معرفت په دې علم سره حاصلیږي، فقهاء وایي چې دا علم فقه ده ځکه چې د حلالو او حرامو تمیز په دې سره کیږي، محدثین وایي چې دا د قرآن او حدیث علم دی چې د شریعت بنیاد پر دې دی، د صوفیانو خیال دی چې دا علم د احوالو د زړه دي ځکه چې حق ته د رسېدو د پاره د ښه لار زړه وي، په دوی کې هره فرقه خپل علم قبل تعظیم گڼي، لېکن زموږ په نزد د طلب د علم تعلق د یو خاص علم سره نه دی، او نه داسې ده چې هر یو علم ازده کول پر هر سړی واجب دي لېکن د دې تفصیل لږ داسې واقع سوی دی چې اشکال پکښې پيدا کیږي، خو دا اشکال داسې رفع کیږي چې مثلاً که یو سړی د سهار په وخت کې مسلمان سویا یو مسلمان د سهار په وخت کې بالغ سو نو دغه وخت د دې ټولو عملونو ازده کول پر ده نه دي فرض بلکې دغه وخت محض دومره فرض دی چې د کلمه طیبه معنی وپېژني او دا هغه خبره ده کومه چې د عقیدې د اهل سنتو په بحث کې په اول اصل کې بیان سوې ده، او دغه وخت د دلیلونو سره د دې معنی ازده کول پر ده واجب نه دي، واجب دا دی چې دی عقیده قبوله کړي، او پر دې یقین ولري، د دې ټولو د تفصیل څخه خبرداري هم فرض نه ده، خو پر ټولو صفتونو دا الله، او پر ټولو صفتونو د نبی ﷺ، آخرت، جنت، دویځ او حشر نشر باتلې عقیده قائمه کړي، او په دې پوه سي چې ده یو خدای دی کوم چې د دې صفتونو مالک دی، او د کوم د طرف څخه چې یې د خپل پیغام معنی د نبی ﷺ په ژبه سره بیان کړې ده، چې که فرما تېر داره سواست نو د هرک څخه وروسته به خوشبختي (سعادت) نصیب سي او که په گناهونو کې مبتلا سواست نو بلبختي (شقاوت).

کله چې په دې خبره پوه سي نو د دې څخه وروسته دي دوه قسمه علم د ځان د پاره واجب گڼي چې د یو علم تعلق د زړه سره دي او د بل د اندامونو سره او کوم علم چې د اندامونو سره متعلق دي دده پخپله دوه قسمونه دي، یو هغه چې څه کول دي او بل هغه چې څه نه کول دي، او د کولو علم دا دی چې که څوک د سهار په وخت کې مسلمان سو او د ما پښین د لمانځه وخت راسي نو پر ده واجب دي چې د اولاده طریقه ازده کړی او لومونځ کول ازده کړي خو په دومره مقدار سره څومره چې فرض دی او په دې

دولرو کي چي کوم سنت دي د هغه علم هم سنت دي، فرض نه دي، دغه ډول مثلاً د ماښام د لماته وخت راسي نو د دغه وخت دا پېژندل پر ده واجب سي چي دا درې رکعتونه دي د دې شخصه زيات پېژندل پر ده واجب نه دي او د روژې ميلو کي د ميلادي په راتلو پوري د روژې علم واجب سي لېکن دومره چي دی په پوه سي چي نيت کول فرض دي او د سهاره شخصه بيا د لمر تر خړوبه پوري خورول چټل، او جماع کول حرام دي، دغه ډول که ده سره د سروزوو شل ديناره (يعني اووه نيمې تولې) وي نو د زکوٰه علم به پر ده هغه وخت واجب سي کله چي پر دې پوره کال تېر سي او فقط دا پېژندل به پر ده واجب وي چي د دې زکوٰه څومره دی او چا ته ورکول پکار دي او دي شرطونه شه دي، او دغه ډول د حج علم هم هغه وخت فرض کيږي کله چي دی حج کوي، نو دغه ډول د هر کله علم هغه وخت واجب کيږي کله چي هغه مخ ته راسي، مثلاً کله چي د نکاح وخت راسي نو علم يې واجب کيږي يعني دا به پېژني چي د خلوند پر بنځه شه حقونه دي او د حيض په حالت کي کوروالی کول مباح نه دي او د حيض چي کله ختم سي هم چي غسل ونه کړي مباح نه دي، او د دغه ډول کومي خبري چي د دې سره تعلق لري د هغه علم هم پر ده واجب دي، مثلاً که دغه د يو کس سره متعلق دي نو د دغه کس په لړه علم پر ده واجب دي، يعني بالفرض که دغه سوداگر وي نو واجب دي چي د سود متعلق علم ورته معلوم وي بلکي واجب دي چي د بيع په ټولو شرطونو بلندي پوه وي چي د بيع باطل شخصه خوندي سي، او دغه وجه ده چي حضرت عمر رضی الله عنه به د بزلو د کتللوان په ډزو وهل د علم حاصلولو د پلاره به يې لېدل، فرمايل به يې چي کوم سړي ته د بيعي (خرشلاو) متعلق فقهي مسئلې معلومي نه وي هغه دي بزلو ته نه اورغي، ځکه چي په بې علمي کي به دی سود او حرام خوړي او خبر به نه وي، او دغسې د هر کس د پلاره علم سته مثلاً حجام (ښکر لگوونکی) دی نو ده ته پوهيدل پکار دي چي کوم شئ دي چي د بنده د جسم د پرې کولو لائق دي، کوم غاښ د اېستلو قابل دی، او په عمل جراحي کي کومه دوايي څومره مناسبه ده، نو ټول علمونه د هر سړي سره متعلق نه دي، يعني پر کيږه خرڅوونکي بلندي واجب نه دي چي د حجام د کسب علم ازده کړي او نه پر حجام واجب دي چي د کيږي خرڅوونکي علم ازده کړي، د کولو د کارونو په بلره کي علم دغه شه دی کوم چي بيان کړل سو او کوم کارونه چي د نه کولو دي د هغو علم هم واجب دي لېکن د هر سړي د حال مطابق مثلاً يو سړی که د دې اهل نه وي چي بڅملي جلمه واخوندي يا داسي ځای وسپړي کوم ځای چي شراب چټل کيږي يا د خنزير غوښه خورل کيږي، يا داسي ځای مقيم وي چي هغه ځای

غصب سوی وي يا حرام مال د مخان سره ساتي نو پر علمای واجب دي چي ده ته د دې کارونو علم وېښي او ده ته وېښي چي په دې کي کوم کوم شئ حرام دي چي د دغو شخصه لاس واخلي، دغه ډول که يو سړی په يو داسې خای کي وسپړي کوم خای چي د ښځو سره گډون راځي، پر ده واجب دي چي دا علم حاصل کړي چي محرم شوک دی او نلحرم شوک؟ او چا ته کتل جائز دي او چا ته جائز نه دي؟ او دا خبره هم د هر سړي د خپل خپل حال مطابق به د عمل قبله وي، ځکه چي کوم سړی د مذکور د کارونو شخصه ماسوا د بل کار سره تعلق لري پر ده د دې کارونو علم ازده کول فرض نه دي، مثلاً پر ښځو واجب نه دي چي دا علم حاصل کړي چي حیض په حالت کي طلاق وړ کول جائز دي يا که نه؟ بلکي دا پر هغه سړي فرض دي چي طلاق وړ کول غواړي؛

او کوم کارونه چي د زړه سره تعلق لري د هغو دوه قسمونه دي د يو قسم تعلق د زړه د احوالو سره دی، او دويم د اعتقاداتو سره، او هغه کوم چي د احوالو سره متعلق دی د دوی مثال دا دی چي مسلمانانو ته معلومېدل پکار دي چي ضد، حسد او تکبر حرام دی، بدگماني حرامه ده، او داسي نور، او دا فرض عين دي او د هر يوه د پاره لازم دي ځکه چي يو سړی داسي نسته، کوم چي د دې خبرو شخصه ښځي خالي وي نو د دې خبرو علم او د دې د علاج علم فرض دی (پر هر يوه) ځکه چي دا ناروغي علمه ده او د دې علاج د علم شخصه ماسوا په صحيح توگه سره نسي کيدای، لېکن علم يېعه (د خړشلاو علم)، سلم اجاره او رهن او د داسي نور تعلق د علم فقه سره دی او د دې حاصلول فرض کفايه دي، بيا هم کوم خلگ چي د دې ډول کاروبل کوي د دوی د پاره فرض عين هم دی، او ډېر خلگ د دې کارونو شخصه خالي نه وي؛

او دويم قسم کوم چي د اعتقاد سره تعلق لري دا دی چي که په دې اعتقاد کي شک او شبهه پيداسي نو پر ده واجب دي چي دغه شک د زړه شخصه ليري کړي، په ځانگړې توگه که د دغه شک تعلق د داسي اعتقاد سره وي کوم چي واجب اعتقاد دی يا داسي اعتقاد په کوم کي چي شک کول جائز نه وي، نو د دې ټولو خبرو شخصه معلومه سوه چي طلب د علم پر هر مسلمان باندي فرض دی ځکه چي مسلمان هم د يو قسم علم د ضرورت محتاجه دی او د علم شخصه بې نياز نه دي يعني د علم يو قسم نه دي او نه هر قسم د هر يو په حق کي يو شان دی بلکي د حالاتو او وختونو په اعتبار سره بللېږي، لېکن دغه ناڅه قسم علم حاجت هر چاته په هر حال وي، يعني د هغه شي علم خو په لازمي توگه ازده کول پکار دي د کوم سره چي په عملي توگه ده ضرورتونه ترلي وي او په دې وجه نبي کرم ﷺ فرمايلي دي چي يو مسلمان داسي نسته چي د علم د طلب فرض پر ده هاند نه وي.

فصل

هر کله چې دا معلومه سوه چې د هر چا د پاره د علم حاصلولو پلاندې تر هغه معلمې پورې محدوده ده د کومې سره چې د ده ذاتي تعلق وي، نو په دې کې د علم سړي د پاره دا خطر ههميشه باقي پاته کېږي چې که ده ته يو داسې واقعې راپېښه سي چې تعلق يې د ده ذاتي معلمې سره نه وي او دى د ناپوهۍ په وجه هغه وکړي او پوه نه وي چې په دې کې خطر هه، نو پوه سه! چې که ده دا کار د شريعت خلاف وي نو دغه د معافې قليل يا معذور نسي تصور کېدلى، په دې صورت کې پوه سه! چې که د هغه ضرورت غالب ولي نه وي ليکن که نادر او غير معمولي نه وي نو دى معذور ولي مقرر کړى سي؟ ځکه چې ډېرې خبرې داسې وي چې په ځانگړې توگه که د دغو علم حاصل نسي هم خو دځسې معلومېږي، يا معلومېدل پکار وي، مثلاً يو سړي په حالت د حيض کې يادوسته د حيض څخه د باقاعده غسل کولو څخه مخکې مباشرت (کوروالى) وکړي او ووايي چې څنگه چې ده ته د دې علم نه وو په دې وجه معذوره دى، او که يوه ښځه د سهار څخه مخکې پاکه سوه او معلېم او د ماخوستن د لمونځو قضاء يې راونه گرځوله چې دې ته دا خبره په علم سره معلومه نه ده (نو دې ته به معذوره نه ويل کېږي) يا يو سړي که ښځې ته د حيض په حالت کې طلاق ورکوي ځکه چې ده ته دا معلومه نه ده چې دا حرام دي نو دغه معذور نسي تصور کېدلى، او ده ته ويل پکار دي چې تاته نه وو ويل سوي چې طلب د علم فرض دى؟ نو بيا ته د دې فرضونو څخه لاپروايي ولي وکړه؟ کټه د حرامو مرتکب سوي به نه وای، هو! که واقعې نادره او غير معمولي وه او پېښېل يې غير متوقع وو نو ځانځا معذور به گڼل کېږي.

فصل: د کومو خلکو د پاره علم ښه دى!

هر کله چې تاته معلومه سوه چې يو عام سړى يو وخت هم د دا ډول خطرونو څخه ځالي نه وي نو د دې څخه معلومېږي چې يو کله هم په کوم کې چې بنده مشغول وسي د علم څخه بهتر يا برتر نسته، او په کوم کسب کې چې هم مشغولېږي د دنيا د طلب د پاره خو وي، او علم د دنيا د پاره ډېرو خلکو ته د نور کسبونو څخه ډېره غوره وي ځکه چې علم حاصلونو کې به د څلورو حالاتو څخه بهر نه وي يعنې هغه به يا داسې سړى وي کوم چې کافي ميراث ور ته حاصل سي يا په يو بله وجه د دنيا څخه بهر نياز نه وي نو علم به د ده د مال حفاظت کوي او په دې دنيا کې به د ده عزت او په آخرت کې د خوشبختۍ موجب وي، بل دا کېدلى چې يو سړى به مال او دولت خو کافي (ډېر) نه لري لېکن په ده

کي به د صبر او قناعت ماده موجوده وي چي څه دده سره وي دغه به کافي گني او په مسلمتي کي به د فقر او درویشۍ قدر او قيمت پېژني او پوه به وي چي فقير به پنځه سوه کاله د مالداره څخه مخکي جنت ته ځي، نو علم داسي سړي د پاره په دنيا کي د آرام او په آخرت کي د خوشبختي سبب دی، دريم هغه سړي دي چي علم حاصلوي او تر څو پوري چي د رزق تعلق دی ده ته په حلال صورت کي د بيت المال څخه يا د مسلماتو په ذريعه سره حاصلېږي، او دده د پاره کافي هم دی او د دې څخه د زيات طلب د طلب حرام مترادف دی، ياده ته د يو ظالم باچاه څخه د غوښتلو څخه ماسوا چاره نه وي (نو علم به يې د حرامو د طلب څخه او د ظالم باچاه څخه د غوښتلو د قباح څخه خبروي) نو د دادي قسمه خلکو د پاره د دين علم د دنيا د ټولو کارونو څخه خوره او بهتره دی.

څلورم قسم هغه سړي دي کوم چي خپله کفيل نه وي او د علم حاصلولو څخه دده مقصد په اصل کي طلب دنيا وي او حالات داسي وي چي د خپل کفالت د پاره ماسوا د وخت د حاکم څخه د بل څخه د حاصلېدو توقع نه لري او باچا حرام خور او ظالم وي او دې رڼا خلکو څخه ده ته يو شی نسي حاصلېدای نو داسي سړي ته او بل داسي سړي ته کوم چي د علم حصول محض د جاه او مال ذريعه جوړول خواږي لازمه ده چي د دا علم د حاصلولو څخه وروسته کوم چي فرض عين دي يو کسب شروع کړي، کنې دی به دانستاي شیطاناتو څخه يو شيطان سي او دده په وجه به ډېر خلگ تباہ او برباد سي ځکه چي هر کله عام خلگ وگوري چي دی په حرام کاری کي مشغول دی او د حرام مال حاصلولو د پاره د هر قسم حيله بهاتو څخه کار اخلي، نو د دنيا په طلب کي به هغه هم دده تقليد شروع کړی او ظاهره ده چي دده په وجه سره به د خلکو د اصلاح پر ځای فتنه او فساد زيات شروع سي، نو داسي د پوهي ځاوندان چي څومره کم وي ښه دي، او د هر سړي د پاره خوره داده چي دنيا د دنيا په کاروبار سره طلب کړي نه چي د دين په کارونو سره، او که څوک ووايي چي علم ده ته دنيا د کاروبار څخه مانع جوړېږي لکه چي د يوې ډلي لارېنده چي "موږ علم دخلاي د پاره نه وولزده کړی لېکن علم موږ پخپله د خلاي طرف ته راوستو"، نو د دې جواب دا دی چي هغه علم کوم چي دوی دخلاي طرف ته بوتلل، دغه د قرآن او حديث د لاري د آخرت د رازونو او د شريعت د حقيقتو علم وو، اوس په دې صورت کي د غور په نظر سره د دوی باطن ته کتل ضروري کيږي، چي دغو په اصل کي هوا او هوس بد گڼل او د دين بزرگانو ته به يې کتل چي دنيا څخه به ليري او سېدل او د دوی آرزو داوه چي ددغو بزرگانو پېروي وکړي، گواکي د دې څخه دا حقيقت ښکاره کيږي چي کله علم داسي وو لوزمغه هم داسي (يعني ښه وه) نو خلگ به د دې خبري اميد واړه وه چي د علم حاصلولو څخه

وړوسته به دوی پخپله د علم په رنگ کې رنگ سي، او د علم په پخپل رنگ کې د رنگول کوشش نه کوي (يعني دين به د دنيا د طلب بهانه نه جوړوي).

او د دې شخصه وروسته هغو علمونو ته وگورئ! کوم چې په نن زماته کې ويل کيږي مثلاً د مذهب شخصه خلاف خبرې، د دين سره منافي او ضد کلام، قصې افسانې، لونیو فضوليت او داسې نور..... او دا معلمان کوم چې نن سبا په نظر راشي کومو چې خپل ټول علمونه د دنيا د را جمع کولو جالونه جوړ کړي دي کله د دې قبل دي چې د دوی سره گډون زيات کړای سي، او د دې خلکو شخصه علم حاصلول خلک د دنيا د لاري شخصه کله ليري کولای سي، او که څه هم "شیده کی بود مانند دیده" (لور پلې کله د لیدلو برابر کېدای سي)، بیا هم چې خور او فکر وکړل سي نو به لیدل سي چې دا دین عالمان دین عالمان دي که د دنيا؟ او د دوی د حالاتو په لیدو خلکو ته فائده رسیږي او که نقصان؟ یقین وکړه چې دا خلک هېڅ کله د دین عالمان نه دي، هو! که یو داسې عالم موجود وي کوم چې متقي او پرهیزگاره وي او د علماء سلفو مشع او فرما تر لاره وي او داسې علمونه وایي چې د دنيا د غرور او مکر او قرب شخصه بیرون کوي نو پر داسې عالم سبق ويل خو لویه خبره ده د ده زیات کول هم ډېر گټمن دي، تر دې چې ده سره خالي ملاقات کول د خوشبختی (سعادت) او خیر موجب به وي، یو سړی که هغه علم لږه کړي کوم چې مفید وي نو سبحانه الله دا د ټولو کلرونو شخصه خوره او بهتره دی.

مفید علمونه هغه دي کوم چې د دنيا حقارت او د آخرت عظمت ښيي، او د کوم په ذریعه چې بنده د آخرت د منکراتو او د دنيا لارو په ناپوهی او حماقت باتلې پوه سي لارنگه تکبر، ریا، حسد او عجب خوندي نلروږي او د دنيا د محبت آفت او مصیبت معلوم کړي او په علاج باتلې یې هم پوه سي، دا علم د دنيا د لالچ کوونکي په حق کې داسې دي لکه د تېي په حق کې اوبه او د ناجوړي په حق کې دوايي (دروغ) دی، هر کله چې د دنيا لالچي فقه او خلاف مذهب علوم، مثلاً منطق، حکمت او داسې نور ووايي یا علم کلام او علم ادب لږه کړي د کومو په ذریعه چې د دنيا حقارت په زړه کې نه راشي نو ده مثال داسې دی لکه یو مریض چې داسې دوايي وخورې په کومه سره چې نلروږي نوره زیاته سي ځکه چې دا علمونه اکثره او زیاتره، حسد، فخر، ریا، عدلوت، خود وایي، مکر او د مرتبې او دولت د تلاش تخم په اتسافي زړونو کې کړي، او شومره چې یې زیات وایي دومره زیات ناخوښه صفتونه په زړه کې پيدا کېږي، که بنده داسې خلکو سره ملگرتیا (ناسته پاسته) کوي کوم چې د

فقهي ڪڍلو مٿي خوي لڳن مشغول ۾ داسي علمون ڪي وي کوم چي دملعب خلاف وي نود
دوی حالت داسي دي چي که چيري توبه کول وفواري نو هم ور ته گرانه ده، الله ﷻ دي پناه را کري.

دريم اصل : دطهارت (پاکي) ۾ به باره کي

الله ﷻ فرمايي: إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقَرَّبِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ [البقرة] (الله ﷻ توبه کونکي خوبوي
لو پاک صفا وسيدونکي) لو نبي ڪريم ﷺ فرمايلي دي: التَّطَهُّرُ شَطْرُ الْإِيمَانِ (پاک صفا وسيدل نيم
ايمان دی) (و بيا فرمايي يُؤَيِّدُ الْإِيمَانَ عَلَى الْتَّكَافُؤِ) (دين بنياد پر صفايي او پاکي بلندي اينبول سوی
دي) ددي آيتو لو حليشو مطلب دانه دي چي دصفايي لو پاڪي تعلق محض دبلن او د کپرو سره دي
بلکي ۾ حقيقت کي ددي خلور درجي دي:

اوله درجه خو د ملسوی الله شخه باطن پا کول دي، الله ﷻ فرمايي: قُلِ اللَّهُ تَعَالَى ذَرَهُ فِي خَوْضِهِ
يَلْبُثُونَ (ته ووايه! چي الله تعالیٰ نازل فرمايلي دي، بيا دوی پخپلو حبشون کي بلزی کونکي پريده
) ددي شخه مقصود دا دی چي کله زړه د ملسوی الله شخه پاک سي بيا به د الله ﷻ سره مشغول او
مستغرق وي، او دا د کلمې طيبي: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ تحقيق دی، د صليقينو درجه کمال ايمان او
تصديق دی، د ملسوی الله شخه زړه پا کول دايمان نيمه حصه ده، يعني ايمان قلب (بدن) دی او دا
روح دی چي کله د ملسوی الله شخه زړه پاک نه وي دی به د الله ﷻ ۾ يادولو سره د نياسته کڍلو قبل
نه وي.

دريمه درجه: د حسد، تکبر، ريا، حرص لالچ (حرص) علوت او خود نمايي او نورو بدو اخلاقو
شخه زړه پا کول دي چي تواضع، قناعت، توبه، صبر، پره، اميد محبت او ۾ نور بنو اخلاقو سره دي
نياسته سي، دا د متقيانو دايمان درجه ده او د بدو اخلاقو شخه زړه پا کول هم نيم ايمان دی.

دريمه درجه: د غيبت، درواغو، حرام خوړولو، خيانت، نامحرمو ته د کتلو او ددي ډول گناهونو شخه
اتللمونه، بندونه يعني لاس پښې اونور پاک ساتل دي چي دا اتللموانه ۾ ټولو کارونو کي ۾
فرمايډلری او ادب سره نياسته سي، دا د زاهدانو دايمان درجه ده، او اتللمونه د حرامو شيانو شخه
پاک ساتل هم نيم ايمان دي.

خلورمه درجه: جامې او بدن د نجاست شخه پاک ساتل دي چي دوی ۾ رکوع سجده او نور ارکضو
لمتعه سره نياسته سي، دا د علمو مسلماتو د طهارت درجه ده حکه چي ۾ مسلمان او کفر کي فرق

کونځنګي لمونځ دی، او دا طهارت هم نیم ایمان دی نو معلومه سوه چې د ایمان په شلور درجو باندې پاکي نیم ایمان دي، او څنگه چې پاکي لوله نیمه ده په دې وجه سره نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: **بُئِيَ الدِّينُ عَلَى التَّكَاثُرِ** (د دین بښلو پر صفایي او پاکي باندې ایښول سوی دي).

نو د بدن او جسمو د طهارت او صفایي و طرف ته خو ټول خلګ متوجه وي او د دې د پاره کوشش هم کوي حال دا دی چې دا د آخري درجې پاکي ده په دې کې د توجه او زيات شغل وجه دا ده چې د طهارت د باقي اقسامو څخه دا آسانه دي او په دې سره نفس هم خوشحاله کېږي او آرام هم محسوسوي او دا ظاهري پاکي نور خلګ هم وړني او په دې سره د ده د زهد او پرهیزګلري شهرت کېږي، په دې وجه خلګو ته دا آسانه معلومېږي لېکن تر کومه حده پورې چې د حسد، کبر، ریا، دنيالوي محبت څخه د زړه پاکولو او د ګناهونو څخه د بدن پاکولو تعلق دی په دې کې د نفس هېڅ حصه نسته، يعني نفس ته پکښې مزه (خوند) نه راځي، او نه د خلګو نظر پر دې پرېوېځي ځکه چې دا خبرې خو الله ﷻ وړني، مخلوق یې نه وړني په دې وجه علم خلګ د دې و طرف ته نه متوجه کېږي.

فصل

بیا هم دا ظاهري طهارت که څه هم د آخري درجې طهارت دی مګر بیا هم د دې څټ فضیلت دی، په دې شرط چې د ده د آدابو اهتمام وکړي، وسوسې او اسراف ته په دې کې دخل ور نه کړي، که دې شیانو ته په دې کې دخل ورکړي نو طهارت به مکروه سي، او داسې کونځي به ګناهګلره وي، او دا احتیاطي تلمیرونه کوم چې د صوفیانو حالت دي چې ځلادر پر سر اچول او د لوبو او لوتې د صفایي او نورو داسې خیال ساتل چې څوک پکښې لاس ونه وهي دا ټولې ښې خبرې دي خو فقهاء د دې خبرو لحاظ نه ساتي نو دوی ته پر صوفیانو باندې اعتراض نه دي کول پکار دي، هو! که څه معقوله وجه وي نو بیا پیله خبره ده، او صوفیانو ته هم داسې نه دي کول پکار چې په فقهانو او نورو خلګو کوم چې دومره احتیاط نه کوي پر دوی ځانګړا اعتراض کوي. دا احتیاط ډېر ښه دي لېکن د دې شپږ شرطونه دي:

لومړی شرط یې دا دی چې په دې کې دومره وخت ونه لګېږي چې د هغه په سبب د یو بل ښه کار څخه محرومه سي په دې وجه چې که څوک په طلب د علم کې مشغوله کېدو استطاعت لري یا په تفکر او تدبر کې مشغولولو قدرت لري کوم چې په کشف کې د زیاتوالي باعث (سبب) وي یا په

داسې کسب کي مصروفه وي کوم چي پنځپله دده او دده د اهل او حيال د کفالت فريمه وي او د مخلوق
 شخه د سوال کولو ضرورت نسي پيدا او د خلکو په مخکي د لاس غځولو شخه محفوظه سي، نو
 چي دا قسم کلرونه ضائع کوي، په طهارت او پاکي کي احتياط کول صحيح نه دي، ځکه چي دا
 معاملات په طهارت کي د احتياط کولو شخه زيات اهم دي، په دې وجه صحابه کرام رضوان الله
 تعالى عليهم به د دې قسم احتياط طرف ته ډېر کم متوجه کېدل، بلکي هغوی به په جهاد، کسب
 معاش، طلب علم په دا رنگه ضروري کلرونو کي مشغوليدل، دوی به پر ځمکه لمونځونه کول پر
 خاورو به کښېناستل چي خوراک به يې وخورو نو د پښو پر تلو پوري به يې لاسونه مهل، د آس لوښ
 او نورو د خولې شخه يې ځان نه ساتلو د زړه د پاکي او طهارت به يې ډير اهتمام کولو د بدن د صفايي
 به يې هم خيال ساتلو لېکن دومره نه، نو ته که هم دغه ډول سړي يې نو صوفيتو ته په دې اعتراض نه
 دي کول پکار.

هو! کوم سړی چي د سستی او نلارستی په وجه سره دا احتياط نه کوي هغه ته پر احتياط کونکو
 بلندي اعتراض نه دي کول پکار چي په هر حال احتياط کول د نه کولو شخه خوره او بهتره دي.
 دويم شرط دا دی چي خپل ځان درياء او خود نمايي شخه وساتي ځکه چي په علمه توگه داسي
 کيږي چي دغه بيا په ژبه سره شور جوړوي (يعني آوازوه گډوي) چي زه زاهد یم، خپل ځان داسي
 پاک ساتم او ده ته په دې خبرو کي عزت حاصل وي که پر ځمکه پښې کښيږدي يا د بل په لوته
 لودس وکړي او بيرېږي چي هسي نه د خلکو په نظر کي ونه لويږي، ده ته پکار دي چي خپل ځان
 وژمايي، د خلکو په مخکي دي پر ځمکه پښې کښيږدي مباح (روا) لاره دي اختياره کړي، پنځپل
 باطن کي دي د احتياط تلافی (تلاک) وکړي، که دده نفس په دې سلسله کي جگړه او جنگ وکړي
 نو پوه دي سي چي دريا مصيبت ټينگ کړی دي، دغه وخت پر ده لازميږي چي لږي پښې گرځي او
 پر ځمکه لمونځ کوي او په احتياط سره لاسونه پورته کړي ځکه چي ربا حرامه ده او احتياط سنت
 دی، او که د دې سنت سره دی دريا شخه نه سو ساتل کېدلی نو د احتياط پرېښول پر ده واجب دی
 (چي دا احتياط نه دي بلکي دريا يوه حصه ده).

دویم شرط دا دی چي کله دی د رخصت لار اختياروي، نو دا دي فرض کوي نه ځکه چي نبي کريم
 ﷺ د يو مشرک په لوبښي (لوته) کي لودس وفرمايي، او حضرت عمر رضی الله عنه د يهودی ښځي
 په کوزه لودس وکړی، او په ځمکه به يې زياتره لمونځ کولو، او کوم خلک چي به بغیر بسترې پر
 ځمکه بیده کېدل، دوی به د هغه خلکو ډېر عزت کولو، نو کوم بلبخت چي د دوی د سيرت (خوی)،

(اخلاق) شخه ځان ساتي او نا بنیاسته لاره اختیاره کړي او ده نفس محض په دې وجه ده موافقت ونه کړي چې د دې ظاهري احتیاط په وجه دی د خلکو په نظرونو کې شریف او افضل وي نو په دې وجه اهم ترين فرض دا دی چې د دې شخه لاس واخلي.

شعور شرط دا دی چې هغه احتیاط په کوم کې چې د مسلمتقو زړه لږ لږ پېر تر ک کړل سي، ځکه چې د خلکو زړه خفه کول حرام دي او احتیاط پرېښودل حرام نه دي لکه چې د یو غلام د لاس نیولو لاره وکړي یا معافه کول وغواړي او ده په بدن پورې د خولې بدبویي وي او دی ځان ځینې لرونکي نو دا حرام دي بلکې د خلکو سره ګډون د زړو احتیاطونو شخه خوره او افضل دی، دغه ډول که شوک د چا پر جلی نمټر (مسله) پښې ایښودل غواړي یا د چا په لوبه سره اودس کول غواړي یا په یو لښ کې لوبه چټل غواړي نو ده ته منع کول او خپل کړهات ښکاره کول مناسب نه دي ځکه چې یو لښ کرم ﷺ د زمزم لوبه طلب کړې حضرت هلس رضی الله عنه عرض وکړ چې یو رسول الله په دې کې خو ډېرو خلکو لاسونه اچولي دي، لږ صبر وکړئ چې زه خپله څانګې یوکه (کوژه) راوړلوم نو دوی وفرمایل: چې د مسلمتقو د لاسونو پرکت زه خوښووم؛ یا تره تعلیم یافته جلالان په دې خبرو نه پوهیږي او کوم سړی چې احتیاط نه کوي ده شخه خپل ځان ساتي او هغه ته تکلیف رسوي، او داسې هم کیږي چې ده مور او پلار (او ملګري کله ده لوبه یا کپړه) او نوو نیسي نو دی سخت کلامي کوي، دا ټول حرکات حرام دي، او زياتره داسې کیږي چې کوم خلک دا ډول احتیاط کوي د ډوی په دماغ کې تکبر پیدا کیږي او پر خلکو دا احسان اچوي، چې موږ داسې احتیاط کوو، او خپل ځان د خلکو شخه ساتل هغوی ته رنځ رسول غنیمت شماري او د خپلې پاکۍ حال نوو ته ذکر کوي د فخر اظهار کوي او نوو بدنفوی، صحنه کرام رضی الله عنهم چې په کومه آسانه لاره چلیدل هغه نه اختیاري وي، کوم سړی چې فقط په لوبو (ډېرو) استنجا کوي دې کار ته کبیره ګناه وایي، دا ټولي خبرې په بدو اخلاق کې شاملې دي او کوم سړی چې داسې کوي ګواکي دی په باطني توګه سره د نجاست شخه پاک نه دي، حال دا دی چې زړه د داسې مکروه او تکلیفجنو خبرو شخه ساتل فرض دي، ځکه دا کړونه د هلاکت باعث دي، او د دې خبرو شخه ځان ساتل د هلاکت موجب نه دي.

پنځم شرط دا دی چې د خوراک چټاک په شیانو کې او په خبرو کې د دې خبرې احتیاط ساتي چې دا ډیره ضروري ده، او کله چې ضرور کار ونه کړی نو دا د دې خبر دلیل دي چې په نوو خبرو کې دا احتیاط خو به یاد ځان ښوولو په سبب وي یا دهانت په سبب، لکه یو سړی چې په لږ شان لوبه باندې

خوداک و کړي لېکن د لمونځ کولو څخه منعکي خوله لاسونه مينځل لازمي گڼي، او پوه په دې هم نه وي چي د نجس شرع خوړل حرام دي، نو هر کله چي يې د دغه نجس والي سره بلا ضرورت خوري، نو د دې څخه وروسته د لمونځه د پاره لاس مينځل ولي ضرور گڼي؟ نو که د علمينو (امينو) پر مينځل سوي کيږي بلندي لمونځ کول جائز نه گڼي نو د کسي د کور خوداک ولي خوري؟ هر کله چي د دوي پاکوالی د دې څخه ډېر زيات اهم دي، په داسي خلکو کي ډېر داسي وي چي د بازلي خلکو د کور پوخ سوي خوداک خو په مينه خوري لېکن د دوي پر کيږه لمونځ نه کوي، او دا په طهارت او پاکي کي د صداقت نښه نه ده.

شپږم شرط دا دی چي په منکراتو او منهياتو کي د احتياط لحاظ وساتي، مثلاً دا چي اودس دي د درې واړو څخه زيات نه کوي ځکه چي په لوداسه کي په څلورم واړه لوبه اچول د منهياتو څخه دي، دغه ډول دا هم په منهياتو کي دي چي يو سړی اودس اوږد کړی او بل سړی دده په انتظار ولاړ وي ځکه چي دا خبره ښه نه ده.

يا دا چي په اودس کي ډېري لوبه مصرف کړي يا لمونځ د مستحب وخت څخه په تأخير سره ادا کړی يا د امام کېلو په صورت کي خلک په انتظار کي لري، يا دا چي د يو مسلمان سره يې وعده کړې وي او بيا په هغه قائم نسي، او د لوعده خلافي د هغه مسلمان د پاره باعث د نقصان ثابت سي او د هغه مال او کوچنيان په تکليف کي مبتلا سي ځکه چي دا قسم حرکتونه دده ناجائز احتياطونه خو جائز کولای نسي، يا مثلاً دا چي په مسجد کي د خپل ځان د پاره غټ جای نماز (مسله) په دې وجه غوروي چي د نورو کيږي دده د کيږو سره ونه لگيږي، حال دا دی چي په داسي کولو سره دی د درې ممنوعاتو مرتکب کيږي؛ اول دا چي د مسجد يوه حصه دی د ځان د پاره غصب کوي، حال دا دی چي د سجدې کولو د پاره دده حق د نورو څخه زيات نه دي، دويم دا چي دغه ډول به صفونه د يو بل سره پيوست نه وي او سنت دا دی چي وږه په وږه ودرېږي او د صف سره دي صف يو ځای وي، دويم دا چي د مسلماتو څخه دغسي ليري والي کول او ځان ژغورل چي گویا دوی د سپو په شان نجس دي انتهائي غير مناسب دي او دغه ډول دا تعليم يافته جاملان د څومره منکراتو مرتکب کيږي او دوی ته علم هم نه وي، (چي دا غلط او ناجائز عمل دی).

فصل

هر کله چي تا ته معلومه سوه چي ظاهري پاکي او باطني پاکي جلا جلا دی او د باطني پاکي دري

قسمونه دي: دانندونو د گناهونو څخه پاکول، او د بدو اخلاقو څخه د زړه پاکول، او د غیر الله څخه باطن پاکول، نو یاد ساته چې د ظاهري طهارت هم درې قسمونه دي یو د نجاست څخه لیري اوسېدل، بل د کوروالی څخه جلا اوسېدل، او دریم د بدن د زیاتو شایقو څخه احتیاط یعنې نوکښ وښته او نور نه لویډول او خیري لیري کول او نور. اوس د دې تفصیل واوره.

اول قسم: د نجاست څخه پاکېدل، پوه مه! چې الله تعالی په جماداتو کې څه پیدا کړي دي پاک دي، ماسو د شرابو څخه هغه که لږ وي او که زیات، او په حیوانو کې هم هر حیوان پاک دی ماسو د سپی او خنزیر څخه، یاد هغه حیوان څخه چې مړ وي، ځکه چې دغه گنده وي، خو په مړو حیواناتو کې هم انسان، ملخی، ملخ او هر هغه شے چې د بدن څخه یې وښته نه بهیږي لکه مچ، لږم، مچ او هغه چینجی کوم چې په غله کې پیدا کېږي، او هر هغه شے کوم چې په حیواناتو کې دننه تحلیل کیږي متغیره سي گنده دي ماسو د هغو شایقو څخه کوم چې د حیواناتو اصل دي مثلاً مني، هڅی، د وږېښمو چینجی او هغه شیان چې متغیر سوی نه وي لکه څوکه او لوبښکي او نور (یعنې دا پاک دي) او کوم شے چې گنده وي د هغه سره لمونځ نه دي لدا کول پکار سوا د پنځو شایقو څخه، کوم چې د تکلیف په وجه قابل د معافی دي.

(۱) د استیجاء اثر کوم چې د دې لویو استعمالولو څخه وروسته هم باقي وي په دې شرط چې د مقلم مخصوص څخه زیت تجلوز نه وي کړی. (۲) د لاري خټې هغه که په یقیني توگه سره معلومه وي چې په دې کې نجاست موجود دی لېکن دومره مقلد چې ځان ځیني ساتل ممکن نه دي قابل معافی دي، لېکن که څوک په خټو کې غوڅلو سو اولت پت سي (ککړ) یا یو حیوان کیږي وږېلیتي کړي قابل معافی نه دي، که څه هم دا شي کله کله راپېښیږي. (۳) پر موزه لگېدلی گندگی قابل معافی ده، په دې شرط چې د دې څخه احتراز (ځان ساتل) ممکن نه وي لکه څرنګه چې موزې پر ځمکه په مېولو سره لمونځ په کېږي. (۴) د سپوږمي یا منگوو او نورو وښته هغه که ستا پر کالو (جلو) بلندي وي یا دېل، اولې وي که ډېره د معافی قابل ده، که څه هم کېږي په کې لنډې سوي ولي نه وي. (۵) د کوچنی دانو څخه وتلې وښته چې د هر انسان پوست د دې څخه خالي نه وي او د خلونښتي دانو څخه وتلی لوندالی هم د معافی قابل دي، په دې شرط چې دومره زیت نه وي چې نووښته بلندي ځیني ولوځي، ځکه چې په دې صورت کې د دې پرېول واجب دي، او که د پرېولو څخه وروسته هم د دې اثر باقي وو، نو لیدلای چې د دې معافي به هم وي، لېکن که د یو چارګ ووهل سي یا زخمي سي نو د دې پرېول خامخا پکار دي، او که بیا هم د دې اثر باقي پاته سي، او د دې پرېول هم د خطري څخه

خالي نه وي نو لمونځ قضا كول پكار دي ځكه چې داغذر نادر او كميله دي. هر هغه خلای چې گنده وي په يو ولاړ او بو اچولو سره پاکيږي ليکن که دغه عين نجاست وو نو تر هغه وخته پوري يې پرېول پکار دي چې تر څو چې دغه بالکل پاک نسي بيا هم که په پرېولو، مېلو او نوکټو سره د دې په رنگ او بوی کې فرق رانسي نو بيا يې هم پاک گڼل پکار دي، او هر هغه اوبه کوم چې الله پاکي پيدا کړي دي، پاکي دي او پاکوونکي دي، ماسوا د څلورو قسمو اوبو څخه:

يو هغه اوبه په کوم سره چې يو ولاړ اودس سوی وي چې دغه نه پاکي دي او نه پاکوونکي، درېم هغه اوبه کوم چې د گندگی ليري کولو د پاره استعمال سوي وي چې دغه پاکي يا پاکوونکي نه دي لېکن که رنگ بوی او خوند يې د نجاست په وجه بدل سوی نه وي نو پاکي دي، درېم هغه اوبه کوم چې په وزن کې د دوه نيم سوه منو څخه کمې وي او گندگی پکښې پرېوځي هغه که متغيره سوي هم نه وي خو گنده دي، بيا هم د امام شافعي رحمه الله د فقه په نزد د دوه نيم سوه منو وزن په صورت کې په نجاست لوړېلو سره نه گنده کيږي په دې شرط چې تغير پکښې واقع نسي، څلورمې هغه اوبه دي د کومو رنگ بوی او خوند چې په داسې شے سره بدل سوی وي د کومو څخه چې اوبه ساتل کېدای سي لکه زعفران، صابن او اوږه او نور چې دا اوبه پاکي خو دي لېکن پاکوونکي نه دي لېکن که لږ تبديلي (بدلون) وي نو دغه پاکوونکي دي.

دويم قسم: د بې اودسې څخه پاکوالی: په دې کې پنځه شيان پېژندل ضرور دي يعني (۱) آداب د قضاء حاجت (۲) آداب داستنجا (۳) آداب داوداسه (۴) آداب د غسل او (۵) آداب د تيمم.

د قضاء حاجت آداب

د قضاء حاجت آداب: که صحراوي نو پکار دي چې د خلکو څخه پناه سي او که کېدای سي نو د يو دېوال شاته دي ولاړ سي او خپل ستر دي نه لڅوي، او خپل مخ دي لمريا سپوږمې طرف ته نه راولي، او قبلې ته دي نه شا کوي او نه دي ورته مخ کوي مگر که په پاخانه (بيت الخلا) کې دته وي ځکه چې په دې صورت کې جائز دي، که څه هم غور داده چې قبله دده څخه راسته يا چپه طرف ته وي، او پر يو ځای دي پاخانه (خايطه مواد) په جمع نه کوي ا، او په ولاړو اوبو کې دي تشي بولي (متيلزي) نه کوي، تر مېوه ډاري درختي لاندې هم، او په هر قسم سپوږمۍ (سايه) کې دي پاخانه لو متيلزي نه کوي، پر سخته ځمکه يا مخالفه هوا کې دي متيلزي نه کوي، چې څاشکي يې ده ته رانسي، په ولاړې دي هم متيلزي نه کوي چې يو خاص وجه نه وي، او د غسل يا اودس پر ځای دي

میتلزي نه کوي، او په کېنېلستو کې دې پر چپه پښه زوړ کوي، او لودس خلقې ته د تللو په وخت کې دې لول چپه پښه فته کوي، او دېلندي چې رلوشي نولول دي راسته پښه راباسي، او یو داسې شرم په کوم چې د الله ﷻ نوم لیکل سوي وي پخپله خوا کې دې نه لېدې او لڅ سر دي د دفع حاجت د پلوه نه شي او چې دته سي نو دا دی وایي: **أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الرِّجْسِ الرَّجْسِ الرَّجْسِ الرَّجْسِ الرَّجْسِ الرَّجْسِ** (زه د گنده کیلونکي شیطان څخه د الله ﷻ پناه خوارم) او کله چې رلوشي نو دا دی وایي: **أَلْتَحَذُّ لَوْ أَلَذِي أَكَلَتْ عَيْنٌ مَا يُؤْكُلُنِي وَأَنْتَ فِي جَسَدِي مَا تَنْفَعُنِي** (توله ښا او صفت الله ﷻ لره دی کوم چې تکلیف وړ کونکي شرمېم، زما د بدن څخه ورسولو او نفع وړ کونکي شرمېم زما په بدن کې پرېښوی).

استنجاء

د استنجاء په باره کې: پکله دې چې درې ډبرې یا درې لوتې راولاخلي، د دفع حاجت څخه دې مخکې یې د ځان سره کېښېږي، او چې فلرغه سي نو په چپه لاس دې ونیسي لود گندګی پر ځای دې داسې راټبري کړي چې گندګی پاکه کړي خو داسې چې گندګی پر شاوخوا ونه لګېږي، او دغه ډول درې ډبرې یا لوتې دې په کلر ولولي او که پاک نه سو نو زیاتې دې استعمال کړي، لېکن شمر دې هېڅه طاق وي (یعني درې پنځه اووه او نو) او په آخر کې دې په یو ډبره یا لوته د قضیب (د نارینه اندام، ذکر) سر وچ کړي او چپه لاس دې استعمالوي او په راسته لاس دې لودس نه وچوي، او که پر دې صبر کوي نو هم کافي لېکن خوره دانه چې د دې سره اوبه هم استعمال کړي، او دا یو د استعمال په صورت کې پکله دې چې د دې ځای څخه لیري شي بل ځای کېښي، او په راسته لاس دې اوبه وراچوي او په چپه لاس دې مېړي، تر دې پورې چې پوه سي چې گندګی پاکه سوه، لوبې ضرورته دي ډبرې اوبه نه توبوي، او اوبه دې دته تللو ته نه پرېږدي لېکن د استنجاء کولو په وخت کې دې ست کېښي او کوم ځای ته چې اوبه دته نه شي دغه د جسم دته حصه ده او پر دغه د نجاست اطلاق نه کېږي په دې وجه دې په باره کې دې ضرور په وسوسه کې نه لوېږي، او دغه ډول د قطرې څښلو په وخت کې دې تر قضیب لاندې لاس تېروي او درې ولره دې وڅښي او درې قمعه دې لار سي او درې ولره دې وټوځېږي، او د دې څخه زیات دې په تلېښ کې نه لوېږي او وسوسه دې نه کوي او که بیا هم څه لونډولې و نو اوبه دې پر اچوي او دغه لونډلې دې اوبه گڼي چې نبي کریم ﷺ داسې فرمایلي دي چې وسوسه په دې ډول سره لیري کوی، او کله چې د استنجاء څخه فلرغه سي نو

لاس دي پر خمکه يا ديوال تهروي او بيا دې پرېولي، چي بلبوي پکښي پاته نسي، او داستبحام په وخت کي دا دهام وايي: **اَللّٰهُمَّ قَهِّرْ قَلْبِيْ مِنَ النِّفَاقِ وَحَقِّقْ لِيْ مِنَ الْوَعْدِ اَوْ اَمَّا زَمَانُهُ د تَفَاقِ خُشَّة اَوْ زَمَانُ شَرْمِکَاه د فُحْشِ خُشَّة مَحْفُوظَه کړي.**

د اودس طريقه او د هر اقدام د پاره دهاتګاني

هر کله چي داستبحا خښه فارغه سي نو مسواک دي وکړي او شروع دي دراسته طرف خښه کوي اول دي پر لوړو ځایونو بيا دي پر لاتدي ځایونو مسواک ووهی او په داخه ترتیب سره دي په دته طرف مسواک ووهی بيا دي پر ژبه او تالو باندې مسواک ووهی، د مسواک ډېر لوی اهمیت او فضیلت دي، په حدیث شریف کي راځي دي چي د مسواک سره یو لمونځ کول د لویا لمونځونو بغیر د مسواک خښه غوره دي، او د مسواک کولو په وخت کي نیت داسي کول پکړ دي چي **الله د ذکر لار صفا کووم**، او چي کله به لودسه کيږي نو اودس کول دي نه هېروي، (يعني داستبحا خښه وروسته) چي نبي کریم ﷺ به دغسي کوله، او هر وخت د اودس کولو په وخت کي دي مسواک نه هېروي، او که لودس نه کوي او ده ته معلومه وي چي د خولې نه صفا کولو په وجه مي په خوب کي په خوله کي ګند (بلبويي) جوړېږي يا د بیدلری په حالت کي څه بلبويي جوړېږي نو مسواک کول سنت دي، چي د مسواک خښه فارغه سي پر لوړ ځای دي کښيني مخ دي قبلې ته کړي او دا دهام دی وايي:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَعُوْذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيْطٰنِ وَاَعُوْذُ بِكَ رَبِّ اَنْ يَّخْضَرُوْنَ (شروع کووم په نامه الله ﷻ چي ډېر مهربانه ډېر رحم والا دی اې زما زه د شيطان د وسوسو خښه ستا پناه غواړم او اې زما زه ستا پناه غواړم د دې خښه چي دغه شيطان ماته نژدې هم راسي) او لاسونه به درې واړه پرېولي دا دهام به وغواړي: **(اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَسْأَلُكَ الْيُمْنَ وَالْبَرَكَّةَ وَاَعُوْذُ مِنَ الشَّرِّ وَالْهَلَكَةِ) اې الله زه ستا خښه د برکت طلب یم او د نحوست (ناستوتوب) او هلاکت خښه ستا پناه غواړم) او د لماته د صحيح کیدو لود بهې اودسی لېري کېلو نیت به وکړی خوله به پرېولي، بيا به درې واړه خولې ته اوږه واچوي او خرغره به وکړي که روژه يې نه وي، او وايي به: **اَللّٰهُمَّ اَعِزِّيْ عَلٰی ذُلِّکَ وَهَضْرَکَ وَتِلَاوِ کِتَابِکَ** اې زما پرود ګلره! دخپل ذکر او شکر او ستاد کتاب تلاوت د پلره زما مند وکړي) بيا به درې واړه پزي ته اوږه واچوي او وايي به: **اَللّٰهُمَّ اَرِخْنِيْ رَاحَةً الْجَنَّةِ وَاَلْت عَنِّيْ رَاضِيً** (اې الله ﷻ ما**

ته دجنت بوی نصیب کړه او ته زما څخه راضي سه) بيا به دې واره مخ پرېولي او وايي به اَللّٰهُمَّ
بَيِّضْ وَجْهِيْ بِخُورِكَ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوْهُ اَوْلِيَاوِكَ (اې الله په کومه ورځ چې ته د خپلو دوستانو مخ
سپين کړې زما مخ هم پخپل نور سره سپين کړه) او په مخ چې څومره وېښته وي د هريوه بېخ ته
دي لوبه ورسوي او که ډېره ښه و نه د لورې خوا دي لوبه پر واپورې او په گوټو دي د وېښتو مينځ
خلال کړي دې ته تحليل وايي، او دمخ څخه واخله د غوږونو تر سرونو پورې چې کومه حصه ده دا
توله په مخ کې داخله ده او گوټي دي د سترگو په بېخو کې ووهی چې د سترگو بېخونه د دننه څخه
لاندې سي او دننه که څه راتجه او نور وي چې هغه را ووغې، د دې څخه وروسته راسته لاس دي تر
څنگلو پورې دې ولره پرېولي او څومره چې د څنگلو څخه هاشوا پرېولي ډېره به ښه وي، دغه وخت
به وايي: اَللّٰهُمَّ اغْطِ كِتَابِيْ بِرُحْمَتِيْ وَحَاسِنِيْ حَسَابًا يَّسُوْرًا (اې زما ربه! زما عملنامه ماته په راسته
لاس کې را کړې، نو زما حساب آسټه کړې) بيا به دغه ډول چپه لاس پرېولي او که په لاس کې
گوټی يا داسې نور شې وي نو هغه به وېږوي چې لوبه ورسې، او دغه وخت به وايي: اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ
اَعُوْذُ بِكَ اَنْ تُعْطِيَنِيْ كِتَابًا بِحَسَابٍ وَّلَا يَنْزِلُ عَلَيَّ كَلِمَةً (اې الله! زه ستا پناه غواړم د دې څخه چې زما
عملنامه ماته په چپه لاس کې را کړل سي يا د شا د طرف څخه). بيا دي دواړه لاسونه لاندې کړي د
گوټو سرونه دي د يو بل سره ملا (يو ځای) کړي د سر پر مخکې حصه دې کښېږي او تر څنګي
پورې دې بوځي او بيا د هغه طرف څخه دي دواړه ورغوي د سر پر دواړو طرفونو ولگوي مخ ته دې
راولي او دا به يو ولو شملر سي دغسې دي دې ولره وکړي چې د پوره سر مسح وسي، او په هر وار دي
وايي: اَللّٰهُمَّ غَشِيْنِيْ بِرُحْمَتِكَ وَالزَّلَّ عَلَيَّ مِنْ بَرَكَاتِكَ وَاَلْجِئْتُ نَحْتِ عَرْشِكَ يَوْمَ لَا يُلَاقُ اِلَّا وَلُكَّ
(اې زما ربه! ما پخپل رحمت کې پټ کړه او د هرش تر سايې (سيوري) لاندې پر ما خپل برکتونه
راتزل کړه په هغه ورځ چې کله ستا د سايې څخه سوا بله سايه نه وي) بيا به دغوږونو مسح داسې
وکړي چې مساوي گوټه (د شهادت گوټه) به په غوږونو کې دننه ووهي او څټه گوټه به پر
ولو گرځوي، او دا به وايي: اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِيْ مِنَ الدِّیْنِ يَسْتَشِيْرُوْنَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُوْنَ اَحْسَنَهٗ (اې زما ربه!
ما د هغو خلکو څخه کړې کوم چې خبره لوري او د ښه خبرې متابعت کوي) بيا دي د شت مسحه
وکړي وايي به: اَللّٰهُمَّ فَكِّرْ رَّبِّیْ مِنَ النَّارِ وَاَعُوْذُ بِكَ مِنَ السَّلَاسِلِ وَالْاَحْلَالِ (اې زما ربه! ما د دوی څخه
دلور څخه خلاص کړې او زه ستا په مدد سره د زنجيرونو او قيدونو څخه پناه غواړم).

بيا به راسته پښه د بجلکي تر نيمايي پوي پرېولي او په گوټو کي به د چپه لاس په بڼه گوته خلال کوي او دراسته پښې د خلال څخه وروسته چپه پښه به دغه ډول پرېولي، او دراسته پښي د پرېولو په وخت کي به وايي: **اَللّٰهُمَّ كَيْتُ قَدِيْ عَلَي الصِّرَاطِ يَوْمَ تَزِلُّ الْاَلْدَادُ فِي النَّارِ** (اې زما ربه! ما پر پل صراط ثبت قدم ولره کله چي دخلکو قلمونه ښوېږي اوږته لوړېږي) او چي چپه پښه پرېولي وايي به: **اَللّٰهُمَّ اَعُوْذُ بِكَ اَنْ تَزِلَّ قَدِيْ عَلَي الصِّرَاطِ يَوْمَ تَزِلُّ اَلْدَادُ الْمُتَفَقِقِيْنَ** (اې زما ربه! زه ستا پناه غواړم پر پل صراط د قدم ښوېدلو څخه کله چي د منافقانو قلمونه ښوېږي) او کله چي د اودس څخه فارغه سي نو دا دعاء ووايه: **اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلَهَ اِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيْكَ لَهُ وَ اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُوْلُهُ. اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِيْ مِنَ التَّوَّابِيْنَ وَ اجْعَلْنِيْ مِنَ الْمُتَطَهِّرِيْنَ وَ اجْعَلْكَ مِنْ عِبَادِكَ الصَّالِحِيْنَ** (زه گواهي ورکوم چي د الله جلّ جلاله څخه ما سوا بل معبود نسته هغه يو دی د هغه څوک شريک نسته او زه گواهي ورکوم چي بې شکه حضرت مُحَمَّد ﷺ د خدای بنده دی، او د هغه رسول دی، اې الله ما دتوبه کوونکو څخه کړه او د خپلو پاکو بندگانو او ښکاتو څخه مي کړه) او کوم سړی چي په عربي نه پوهيږي هغه دي د دې معنی لږه کړي وايي دې، او په حديث شريف کي راغلي دي چي کوم سړی اودس کوي او ورسره د خدای ذکر کوي د هغه د بدن داندامونو ټول گناهونه او خطاگاني معاف کيږي، لېکن که په اوډاسه کي د خدای ذکر نه کوي نو ما سوا د هغه ځای څخه پر کوم چي يې اوبه اچولي دي بل يو اندام هم پاک نه شمارل کيږي.

او پکار دي چي د هر لماتڅه د پاره نوی اودس وکړي که څه هم زوړ اودس يې ملت سوی نه وي ځکه په حديث شريف کي دي، چي کوم سړی تازه اودس کوي ده ته د الله د طرف څخه تازه ايمان ورکول کيږي، او کله چي د اودس څخه فارغه سي نو پکار دي چي دا په زړه کي راوړي چي (ما ظاهر انفلونه چي مي پرېول) دا خو فقط خلکو ته د ښولو پاره دي کنې الله تعالی ته د ښولو ځای خو زړه دی هر کله چي زړه په توبه سره د بلو صفاتو څخه پاک نه کړای سي تر هغه وخت پوري (د ظاهري انفلونو) د طهارت مثال داسي دي چي لکه يو سړي يو باچاه همپله کول وغواړي او د خپل کور دروازو نه خو ښه صفا کړي لېکن کوم ځای چي باچاه کښېني هغه دغسي ناپاکه او گنده پرېږدي.

د اوډاسه مکروهات

په اودس کي شپږ شيان مکروه دي، (۱) خبري کول (۲) پر مخ په زوره اوبه وهل (۳) لاسونه غښل

(۴) د غرمې او لمر په گرمو سوو لوړو لودس کول (۵) زياتي لويه توپول (۶) د درې ولوو شخه زياتي لويه اچول. ليکن مخ په دې شرط سره وچول چې گرز (دوري او خاوري) نه پوري ومېلي، يا په دې نيت سره يې نه وچول چې د هېلت اثر تر ډېره وخته پوري باقي پاته سي. نو د دې دواړو خبر اجازت سته، او که نيت يې دا وي نو فضيلت د دواړو دي. او د خاوري په کوزه يا لوټه سره لودس کول د آفتلې کوزې لو لوتې شخه خوړه دي، او تواضع ته نژدې دي.

خسل

د خسل په بله کي: پوه مه! چې کوم سړی چې کوروالی وکړي يا يې په خوب کي منی ووځی يا په ورښه کي منی ووځی (احتلام يې وسي) نو پر ده خسل واجبېږي، او د خسل فرض کېلو مطلب دا دی چې ټول بدن به پرېولي او د ورښتو پخو ته به اوږه ورسوي، او د جنابت ليري کېلو نيت به وکړي، لېکن سنت طريقه دا ده چې اول بسم الله ووايي او درې واړه لاسونه پرېولي او بيا د جسم هر هغه حصه کومه چې گنده سوې وي پرېولي، بيا په مخکي ښوول سوې طريقه لودس وکړي او پښي دي د خسل شخه وروسته پرېولي، بيا دي درې واړه پر سر درې واړه پر راسته طرف درې واړه پر چپه طرفه اوږه واچوي، او تر کومي تللږې چې يې لاسونه رسېږي ښه دي ځان ومړي، او هغه ځايونه کوم چې په يوول پوري مېنځي وي کوشش دي وکړي چې اوږه ورته ورسې ځکه چې ټول بدن ته اوږه رسول فرض دي.

تيمم

د تيمم په بله کي: کوم سړي ته چې لونه نسي حاصلې يا اوږه وي خو د چنبلو د مقلدو شخه زياتي نه وي او اوږه د داسې ځای شخه راوړل غواړي چې په لاره کي درنډه (ياد نېمن) وي، يا اوږه د بل چا ملکيت وي او هغه يې په دوچنده قيمت پر ده خرڅوي، يا دې داسې ناجوړه يا زخمي وي چې د اوږو په استعمال سره يې د مرگ خطره وي يا د ناروغۍ د زياتېدو پېره وي نو داسې سړي ته پکار دي چې کله د لماتځه وخت سي نو پاکي خاوري دي تلاش کړي او خپل دواړه لاسونه دي پر دغو خاورو کېښي او بيا دې په دغه لاسونو بلندي خپل ټول مخ مسح کړي (خو لول دي د تيمم لود لماتځه جائز کېلو نيت وکړي) او که گوتی يې ابل څه يې په لاس وي نو هغه دي اول وکړي، په دويم وار دي بيا لاسونه پر خاورو کېښي او د چپه لاس د گوتو نس دي د راسته لا د گوتو پر شا کېښي او

تر څنگلو پوري دي راتېر کړي بيا دي د هغه څلرې د راسته لاس پر نس دي د چپه لاس وروځی کښېږدي او ترگوټو پوري دې را کش کړي بيا دي دغسي چپه لاس مسح کړي، او بيا دي دواړو لاسونو گوټي په يو بل کي وړکړي او را کش دې کړي، چي هر کله داسي تيمم وکړي په دې يو فرض لمنځ، او سنت او ثقل چي څومره وي کولای يې سي، لېکن که دويم فرض ادا کوي نو بيا به دواړه تيمم کوي.

دويم قسم: د بدن څخه د زياتو شیانو صفایي، دا طهارت پر دوه قسمه دي يو خيرې (چټلتيا) ليري کول، لکه هغه خيره کوم چي د سر يا د پيرې په وېښتياو او نورو کي وي نو دغه به په پمونځ، اوږو، څلوړو، گرمو اوږو سره ليري کول پکار دي، او نبي کرم ﷺ به په سفر او حضر کي ژمونځ د ځانه څخه نه جلا کوله، او د خيرې څخه ځان پا کول سنت دي، او دويم هغه کوم چي د سترگو په بيخونو (گوټونو) کي چڅځی او نور وي دغه د اودس په وخت کي په گوټو صفا کول پکار دي، او کوم خيرې چي په څوږوونو کي وي دغه د حمام څخه په را وتلو سره صفا کول پکار دي او کوم چي په پزه او ځانېونو کي وي دغه د پزي څخه په اوږو اود ځانېونو څخه په مسواک يا اوږو اچولو سره ليري کول کيږي، او هغه کوم چي د گوټو په بنلونو کي يا د پښو په پوندو او تلو او نورو کي وي ياد نو کاتو په سرونو کي جمع سوي وي د دغو ليري کول سنت دي، او ياد ساته! چي کوم ځای خيرې خو وي لېکن دومره نه وي چي پوست ته اوږه درېښلو څخه منع کړي نو اودس وړ سره کيږي او که داسي وي چي مثلاً تر نوکانو لاندې يا په بل ځای کي په دومره مقلار وي چي اوږه پوست ته درېښلو څخه منع کوي بيا وړ سره اودس نه کيږي، او دا قسم خيره په گرمو اوږو او په حمام کي صفا کول سنت دي.

حمام نه تلل

کوم سړی چي حمام ته ځي پر ده څلور شیان واجب او لس شیان سنت دي، او په واجبو کي د دواړو تعلق ده د شرمگاه سره دی چي د نامه څخه لاندې تر څنگونو پوري پر ده د چا نظر ونه لوېږي، او د مېړونکي لاسونو ته دي هم خيال کوي چي دغه ځای ته ونه رسيږي، ځکه چي د لاسونو پر دغه ځای لگېدل د کتلو څخه زيات بد دي، دغسي دي خپل نظر هم د بل د شرمگاه څخه ساتي، او که يو څوک خپل عورت لڅ کړي، نو وي توخي او ويره تر هه دي نه کوي ځکه چي په نه منع کولو کښې به دي پنځيله گناهکاره سي او د حمام څخه به گناهکاره ووځي.

قصه: وېل سوي دي: چي حضرت عمر رضی الله عنه یو لور په حمام کي ناست وو نو خپل مخ یې د دېوال طرف ته کړی وو او خپلي سترگي یې په یو شئ تړلي وې.

لو پر پنځو بلندي هم دلسي کول واجب دي بلکي پنځو ته خو حمام ته تلل قطعي منع دي ماسوا دیو مجبوری یا دیو حذر شخه، لو ست دی چي اول دلسي نیت وکړي چي دی دستو د پاکوالی د پاره حمام ته ځي چي ځان دلمتغه د پار بنایسته کړي، نه ددې د پاره چي یو نمائش پر مقصود وي، او د حمام اجرت دي حمام والا ته لول ودرکړی چي پر ده دلوېو اچولو په وخت دهغه زړه خوشحاله وي، او

کله چي حمام ته داخل سي نو دا دی وایي: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَغُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الرَّجْسِ النَّجِسِ الْكَبِيرِ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ (شروع کوم په نلمه د خلدی چي دېر مهریاته دېر رحم والا دی زه پناه غواړم په الله جل و علا سره د نجس شخه او د خبیثانو د خبیث شیطان رتل سوي شخه). ځکه چي حمام د شیطان ځای دی او کوشش دا کول پکار دي چي خالي حمام ملاوسي یا دلسي وخت دي ځي چي که بالکل خالي نه وي نو چي تر دېره حله پوري خالي وي او د حمام گرمي ځای ته دي تر هغه وخته پوري نه ځي تر څو چي څوکه نه وي پر راغلې او کله چي دننه سي نو په وخت کي دي دننه دننه لودس وکړي او دودې لمبې پي لوبه دي زياتي نه توبوي چي حمام والا بد ونه گڼي. په دننه کېدو کي دي سلام نه کوي خو که لاس ملا وکړي خیر دي. که بل یو سلام وکړي نو په جواب کي دي

صرف: عَافَاكَ اللَّهُ وایي، خبري دي زياتي نه کوي که قرآن وایي نو پټ دي وایي، لېکن د شیطان شخه په پناه غوښتولو کي لوړ آواز هم روا دی. د لمر د لوړېدو په وخت او د ماښام او ماښوون په مینځ کي دي حمام ته نه ځي، دا د شیطانو د ښورېدو وخت دی، او کله چي گرمي ځای ته ولاړ سي نو د دویڅ لور دي رابا د کړی او د یوې دقیقې د پاره دي هم هلته د ضرورت شخه زیات نه کېښي، چي ده ته معلومه سي چي د دویڅ په زندان ځلنه کي کېښیستل څومره گران دي، بلکي عاقل هغه دی چي دی هر شئ چي وښي د آخرت د حالاتو یاد تازه کوي مثلاً چي تیاره وړيني نو د قبر تیاره دي راباده کړي چي مار وړيني د قبر او دویڅ ملران یاد کړي که بدصورت وړيني نو سُکر نکیر دي یاد کړی او د دویڅ درېان دي یاد کړي که هیبتاک آواز واري نو د اسرافیل علیه السلام شپېلۍ دي یاد کړي. که دلت او عزت وړيني نو د قیامت د ورځي دلت او عزت دي راباد کړی، شرعي سنت خو دا دی، لېکن طیبیان وایي چي په هره میاشت کي یو وار جونا استعمال فائده مند دي، او د حمام شخه د وتلو په وخت ینځي لوبه پر پښو اچول پکار دي چي د قمرس ناروغی شخه محفوظ سي، یعنی د سر

درد یې پیلانسي، او یخني اوبه دي پرسر نه اچوي، او کله چي د گرمی په موسم کي دحملم خخه وځي نو بيله دي سي چي دا پر خپل ځای د یو مشروب او درمل په ډول گټمن اثر لري.

فصل

لېکن د دویم قسم تعلق د هغه پاکۍ سره دی کومه چي د بدن خخه د زیاتو شیانو (فضلاتو) په سلسله کي دی، او د دې اوبه اقسام دي: (۱) لول د سر وېسته دي، او د دې خربل د ټولو خخه خوره دي او پاکي ته زیات نژدې دي، لېکن د شریفانو خلکو د پاره دا لازمي نه دي، او ځيني وېسته خربل، ځيني پاته کول، یا د لښکریاتو (نوحیاتو) د عادت مطابق یې گډوه پرېښول مکروه دي او منع یې سوې ده. (۲) دویم د برېتو وېسته چي د شونډ پر برابر ساتل سنت دي او لاندې یې راپرېښول منع دي. (۳) د تغیر (بقل) د ورېښتیانو په هره څلورېښتمه ورځ کښل سنت دي، لېکن دا په هغه صورت کي آسانه وي چي د لول خخه یې د کښلو عادت جوړ کړي، او که عادت نه وي نو خربل یې بیا خوره دي چي ځان په تکلیف کي وانه اچوي.

(۴) دا د هورت وېسته دي او د دې خربل یا یې په چونه سره کښل سنت دي او پکلو دي چي د څلورېښتو ورځو خخه زیات تأخیر پکښي ونسي.

(۵) دا د نوکاتو پرېکول دي، چي خیري پکښي جمع نسي، هسي خولته په خیري جمع کېدو سره لودس نه باطلیږي ځکه چي نبي ﷺ د ځيني خلکو په نوکاتو کي خیر ولیدې او دوی ته یې د نوکاتو پرېکولو حکم ضرور ورکړی وو خو د لمانځه د قضا راگرځولویې وړ ته نه وو فرمایلي، او په حدیث کي راځلي دي چي هر کله نوکان غټ سي نو د شیطان د کښېناستلو ځای جوړ سي، او پکار دي چي (په پرېکولو کي) ابتداء د هغه گوتي خخه وکړي کومه چي په ټولو کي افضله ده، او لاسونه پر پښو او په لاسونو کي راسته لاس ته پر چپه لاس فضیلت حاصل دی او گوته د شهادت په ټولو گوتو کي افضله ده نو ابتداء د دې خخه کول پکار دي او بیا د دې خخه راسته جانب ته دې په مخه پرې کوي چي بیا دې ته راوړسیږي، یعنی د دواړو لاسو گوتي دي د یوې حلقې په ډول فرض کړي نو د راسته لاس د شهادت د گوتي خخه دې شروع کړي په راسته طرف دي ځمي چي غچې (خچني) گوتي ته ورسېږي نو د چپه لاس د غچې گوتي خخه دي بیا شروع کړي، غچي گوتي ته دي راوړسیږي په آخر کي دي د راسته لاس د غچې (بتي) گوتي خخه پرې کړي. (۶) دا د نوم پرېکول دي، کوم چي د پیلایښت په وخت کي وي. (۷) دا د سرو او ښځو خخته کول (ستول) دي.

پیره او د پیری لس مکروهات

پیره چي کله لوېده سي نو روا دي چي د يو موټ په اتلنزه يې پاته کړي لوياتي پرې کړي چي د حد شخصه زياته نسي او ابن عمر رضي الله عنه او د تابعينو يو جماعت پر دې عمل کړی دي، او د يوې ډلې وينا ده چي پيره لوېده پرېښوول پکار دي، لوياد ساته چي د پيري په بلوه کي لس شيان مکروه دي.

لومړی تور خضاب لگول ځکه چي په حديث شريف کي راغلي دي چي دا د دوو ځيانتو او کفرانو خضاب دی او د ټولو څخه لول چي دا کوم سړي لگولی وو هغه فرعون وو، او ابن عباس رضي الله عنه روايت کوي چي نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چي په آخره زمانه کي به يو قوم داسي وي چي تور خضاب به استعمالوي، او دغو خلکو ته به د جنت بوی هم نصيب نسي، دغه ډول په حديث کي دي چي تر ټولو بد سپين پړي هغه دي کوم چي ځانونه د ځوانانو په ډول جوړول غواړي، او ډېر ښه او خوږه ځوانان هغه دي کوم چي ځانونه د سپين پړو په ډول جوړوي، او په دې وجه د دې څخه ممانعت سوی دي چي دا د فاسلو فرضونو د پاره شيطاني مکر او فريب دي.

دويم سوړ لوړو خضاب دی او د دې استعمال که ځلي کوي چي کفران يې سپين پړی ونه گڼي نو دا سنت دي، او په دې وجه سره ځينو عالمانو تور خضاب هم استعمال کړی دي، لېکن که فرض دانه وي نو محض مکر او فريب او ناجائز دي.

درېمه خبره دا ده چي پيره په گندگو (گندگ يو ډول سپين مواد دي) سپينه کړي چي خلک وگڼي چي دا سپين پړی دي او د خسي د ده په عزت او تعظيم کي اضافنه نسي، نو دا فقط جهالت دي ځکه چي احترام او تعظيم په علم او عقل سره وي نه چي په سپين پړوالي سره او په ځواني سره، حضرت انس رضي الله عنه فرمايي چي نبي کریم ﷺ ته هر کله فرمان د اجل راوړسېدی (يعني د وفات وخت يې راغلی) نو د دوی په ټولو وينتو کي شل وينته هم سپين نه وو.

شلووم دا چي د پيري څخه سپين وينته کښل او سپين پړوالی شرم گڼل، او دا محض جهالت او کم عقلي ده او داسي ده چي دی گواکي د الله ﷻ ورکړل سوې نو د شرم باعث گڼي.

پنځم شئ دا دی چي د خواش او سوتا په وجه د لول څخه وينته په دې فرض وکړي چي شکل يې يې پيري ښکاره سي او دا هم جهالت دی ځکه چي د الله فرشتي داسي تسبيح وايي: سُبْحَانَ مَنْ رُفِعَ الزَّجَالُ بِاللُّغَى وَالْإِسَاءَةُ بِالْأَلْوَابِ (پاک دی هغه پروردگار چي خلک يې په پيرو او ښځي يې په زکړو ښايسته کړي دي).

شپېمه خبره دا ده چې پوره په نوکټو سره داسې تراشي چې د کونډې د لکۍ په ډول سي چې په ليدلو کې پنځو ته نښلېسته ښکاره کېږي او ده ته يې رغبت کېږي.

اوومه دا چې د سر وېسته د ژبېرې څخه زيات اوږده کړي چې زلفي ځينې جوړي سي دغوږونو د نرمۍ څخه لاتندي راڅرېږي او دا د ښو خلقو عادت هم بولي.

اتم دا چې د ډيرې سپينوالۍ يا توروالۍ ته د تعجب په نظر سره گوري، ځکه چې الله ﷻ داسې سړی نه خوښي کوم چې ځان ته د استعجاب په نظر سره گوري.

نهم دا چې د سنت اداء کولو پر ځای محض خلکو ته د ځان ښوولو د پاره پوره پمځوي.

لسم دا چې پوره هم دغسې گډوډه او خرابه پرېږدي چې خلک دا وگنې چې دومره د الله ﷻ په ياد کې بشغول دي چې د ډيرې پمځولو وخت هم نه لري او پړواه يې نه کوي.

څلورم اصل : د لمانځه په باره گي

پوه سه ! چې لمونځ د اسلام پايه (ستن) او د دين بنياد دی او د ټولو عبادتونو څخه افضل او سرلار دی، کوم سړی چې دا پنځه فرض لمونځونه د ټولو شرطونو سره پر وخت ادا کوي د هغه سره د الله تعالی وعده ده چې د هغه په امان (حفاظت) کې به وي او حمايت به يې کوي، کوم سړی چې د گناه کيږه څخه ځان وساتي نو ده صغيره گناهونه به د لمانځه په صدفه کې معاف سي، او لمونځ د دغو د پاره کفار جوړېږي؛

نبي کريم ﷺ فرمايلي دي : چې د پنځو لمونځونو مثال داسې دی لکه د چا د دروازې و منځ ته چې داوبو نهر بهيږي او دی روزانه پنځه واره په دغه کې غسل کوي، بيا يې وفرمايل چې لکه څنگه چې د پنځه واره غسل کولو څخه وروسته څنگه خيږي باقي نه پاته کيږي دغه ډول د پنځو لمونځو د کوونکي گناه معاف کېږي.

دوی ﷺ وفرمايل لمونځ د دين پايه (ستن) ده چا چې دا پرېښوده ده دين خراب سو، دوی ﷺ څخه پوښتنه وسوه چې په ټولو کارونو کې کوم کار افضل دي؟ دوی ﷺ وفرمايل پر وخت لمونځ کول، او فرمايل به يې چې لمونځ د جنت چلبي ده، او فرمايل يې چې الله د توحيد څخه وروسته د لمانځه څخه وروسته بل محبوب شئ پر خپلو بندگانو نه دي فرض کړی، که د لمانځه څخه زيات بل شئ ورته محبوب وي نو فرشتې به يې په هغه کې مشغولي کړي وي، او فرشتې همېشه په لمانځه کې مصروفې وي ځينې فرشتې په رکوع کې ځينې په سجده کې ځينې په قيام کې او ځينې په قعد

کي وي، دوی ﷺ فرمایلي دي چا چي يو لمونځ په قصد پرېښوی دی کافر سو، يعني کفر ته قرب سو ځکه چي په دې سره په ایمان کي خلل پریوځي، دا داسي ده لکه چي خلک وایي چي په ځنگل کي د چا څخه اوبه ضائع سوې، نو دی هلاک سو يعني په خطر کي پروتی، دوی ﷺ فرمایلي دي چي په قیامت کي به د ټولو څخه مخکي د لمانځه حساب وي که د شرائطو سره د لمانځه معلله صحیح سوه نو دغه به قبول سي او باقي عملونه به د دې تابع وي، هغه چي هر څنگه وي قبول به کړای سي، او که الله مه کړه لمونځ ناقص سو نو د باقي ټولو عملونو سره به دده پرمخ وروځوځول سي.

دوی ﷺ فرمایلي دي کوم سړی چي په ښه ډول اودس وکړي لمونځ کوي او رکوع سجده صحیح کوي او په زړه سره د عاجزي او تواضع مظاهره کوي دده لمونځ تر هرڅه پوري سپین او روښانه وي، او لمونځ کوونکي ته وایي څنگه چي تازه په احتیاط سره ادا کړم او زما رعایت دي وکړي دغه ډول دي الله ﷻ ستا حفاظت وکړي، او کوم سړی چي پر وخت لمونځ نه کوي او په صحیح طریقه سره اودس نه کوي او په رکوع سجده کي عاجزي او تواضع ونه کړي دده لمونځ تور سي، اسمان ته ځي، اولمونځ کوونکي ته وایي څنگه چي تازه ضائع کړم خدای ﷻ دي تواضع کړي، تر څو پوري چي الله ته منظوره وي تر هغه وخته پوري به لمونځ دغسي وایي، بیا به دده لمونځ د زړې کپړې په ډول راوټښتل سي دده مخ ته به راوټل سي دوی وفرمایل په ټولو خلکو کي نا کاره خل هغه دي چي په لمانځه کي خلا کوي.

د لمانځه ظاهري طریقه

د لمانځه ظاهري اړکان د کلبوت (بدن) په ډول دي، او دده حقیقت او راز جلا دی ده ته د لمانځه روح وایي، اول د لمانځه ظاهري حالت بیاتیري؛ بنده چي کله د بدن او کپړو د پا کولو څخه فارغه سي، او هورت پټ کړي نو پر پاک ځای دي ودرېږي قبلې ته دي مخ کړي او د دواړو قلمونو په مینځ کي دي د څلورو گوتو په قدر ځای ځای پرېږدي، شادي سیده او برابره لري، سر دي د مخ و طرف ته ګڼته کړي او د سجدې ځای ته دي گوري کله چي سیده ودرېږي نو د شیطان د ځان څخه د ليري کولو د پلاره دي سورة الناس وایي چي شیطان د ځان څخه ليري کړي، دغه وخت که دی د چا امام کېدی نو په زوره دي تکبیر وکړي يعني اقلت دي وکړي او که یواځي وو نو خپل پر قیام دي اکتفا وکړي او نیت د لمانځه دي په زړه کي حاضر کړي او په زړه سره دي وایي؛ چي زه فلانی لمونځ مثلاً د ما پښتن لمونځ د الله د پلاره کووم، او کله چي په زړه کي د دې الفاظو معنی راسي نو لاسونه دي پورته

کړي او د خوږوونو برابر ته دې بوغمي داسې چې د گوتو سره د خوږوونو سره برابر سي او د بتي گوتي سره د خوږوونو سره برابر سي او وروغوی د لوړو سره برابر سي، هر کله چې داسې ودرېږي نو الله اکبر دې ووايي او بيا دې دواړه لاسونه تر سينې لاندې کښېږدي، او راسته لاس دې پر لور کړي او راسته لاس د بتي (خټي) گوتي او خچي گوتي څخه دې حلقه جوړه کړي او باقي درې گوتي دې د چپه لاس پر مړوند کښېږدي، او چې د خوږوونو څخه لاسونه کښته راوړي نو چې سينې ته راوړسېږي تر سينې لاندې دې کښېږدي کښته دې نه راخړوي، او په دې دوران کې به لاسونو ته نه جټکه وړکوي او نه به يې مخکې وروسته ها دې خواوړي راوړي، او په تکبير کې دې مبالغه نه کوي چې مثلاً د الله اکبر څخه وروسته دې واو نه پيدا کوي او د اکبر په "ب" کې دې الف نه پيدا کوي، دا ټولي خبرې د اهل وسوسه او جاهلاتو دي، بلکې داسې پکار دي چې په عام حالت کې د لماتځه څخه بغير څنگه دا کلمات ادا کوي په لماتځه کې دې هم دغسې وايي او کله چې لاسونه د تر سينې لاندې وټري نو وايي دې: الله اکبر کبير او الحمد لله کثيرا وسبحان الله بکرة واصيلاً او بيا دې وايي: وَجْهَتْ وَجْهِي... الخ او دې څخه وروسته دې وايي: سبحانک اللهم وبحميدک... الخ او بيا دې اخوذ بالله او بسم الله ووايي: الحمد شريف دي ووايي، او شلونه دې په پورته توگه ادا کوي او په حرفونو کې دې مبالغه نه کوي د ظ او ض په مينځ کې دې د فرق خيال ساتي، او که داسې يې نه سوه کولی نو هم جائز دي، او کله چې الحمد ختم کړي نو آمين دي ووايي لېکن په تسلسل سره نه بلکې د سورت په آخر کې دې لږ ودرېږي تسلسل دي مات کړي: د دې څخه وروسته دې بل قرآني سورت تر څو پوري چې خواړي وايي، او د سهار ماښام او ماخوستن په لولو دوو رکعتونو کې به جهر کوي په دې شرط چې امام وي بيا به د رکوع د پاره تکبير وکړي مگر د تکبير او سورت په مينځ کې دې تسلسل نه وي يعني چې سورت ختم کړي لږ توقف دي وکړي بيا دې تکبير وايي، او په دې تکبير کې به هم لاسونه پورته کړي لکه چې د شروع په تکبير کې يې پورته کړي وو، بيا به رکوع وکړي او د دواړو لاسونو وروغوی به پر څنگونو کښېږدي او گوتي به سيده د قبلې و طرف ته وي او د يو بل څخه به جلاوي او څنگونان به د يو بل سره نه مېلوي، او شاو سره سيده برابر لري لکه د تڅتي په ډول او داسې چې په مجموعي توگه د لام شکل جوړ سي، او دواړه ليشي به د ډډو څخه ليري لري، او بڼه به ليشي د ډډو سره مېنځي (جُفَت) لري، او هر کله چې داسې برابر سي نو درې واره به سبحان رب العظيم وبخښي.

وایمی او که امام وو نو لوو واره دې وایمی بلکي لس واره ویل زبات غوره دي بیا دي درکج خنخه پورته سي سیده به ودریې او لاسونه به پورته کړي. ویه وایمی سَمَعَ اللهُ لَمَنْ حَمِدَهُ او په ولاړي به لم شلن آرام وکړي او به وایمی رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ وَلِلَّهِ السُّبُوحُ وَالْأَكْرَبُ وَلِلَّهِ مَا هُيَئَتْ مِنْ قَبْلِ يَخْنَعُ او د سهار د لمعتخه په دویم رکعت کي به دهام قنوت وایمی، بیا به تکبیر وکړي سجدې ته به ولاړ سي، داسي: چي لول به خنگونان بیا لاسونه بیا پزه بیا تلدی پر خمکه کښیږدي او دواړه لاسونه به د لوړو برابر پر خمکه لري او گوتې به خلاصې وي او خنکلي به پر خمکه نه اچدي، چي دلشې وو، ورونو لونس په میښخ کي فراخي وي، (یعني جلا جلاوي) او ښځه به دا ټول لاملونه ښیي لري، بیا به درې واره وایمی: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى وَبِحَمْدِهِ او که امام نه وو نو زیات ویل یې غوره دي، بیا به تکبیر وکړي، او د سجدې خنخه به پورته سي، او پر چپه پښه به کښې او لاسونه به پر دواړو ورونو کښیږدي او وایمی به: رَبِّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي وَأَرْحَمْنِي وَأَعْفُ عَنِّي وَعَافِنِي، او بیا به دغه رنگه دویمه سجدو وکړي او دغسې به لږ کښیږي، تکبیر به وایمی او ووه ودریې او بل رکعت به د لول رکعت په ډول وکړي، او د الْعَمْدُ خنخه مخکي به اَعُوذُ بِاللّٰهِ وایمی، هرکله چي د دویم رکعت د سجدې خنخه فارغه سي نو د تشهد د پاره به پر چپه پښه دغه رنگه کښیږي لکه چي د دوو سجدو په میښخ کي نلست وو، او دواړه لاسونه به پر ورونو کښیږدي، لېکن لوس به د لاسونو گوتي سیده نه لري یعني ښیي به یې کړي د شهادت د گوتي خنخه ما سوا چي دغه به ویده پرېږدي او د لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ په وخت کي به په دغه گوته اشاره وکړي لېکن د لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ویلو په وخت کي به اشاره نه کوي، او که خته گوته هم د شهادت د گوتي په ډول سیده پرېږدي نو روا دي، او په دویم تشهد کي به هم دغه ډول کوي لېکن داوړي پښي به دلاندې خنخه راسته طرف ته راباسي او چپه کونانی به پر خمکه کښیږدي او په لول تشهد کي چي کَلِمَةُ اللَّهِ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ وایمی نو سیده به پر پښو ودریې او په دویم تشهد کي به تر آخره پوري ټولو معروفی دعاگوتي دردونه وایمی، او بیا به السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته وایمی او مخ به راسته طرف ته وگرځوي داسي چي که څوک دده شاته وي نو چي د ده نیم مخ هغه ته په نظر راسي، او بیا به دغه رنگه چپه طرف ته سلام وگرځوي او په دې ډول د سلامونو به د لمونځ خنخه د فارغه کېدو نیت وکړي، او په سلام کي به د حاضرینو او فرشتو نیت

وکړي.

د لمانځه مکروهات

د لمانځه مکروهات: (۱) د لویې او تندي په حالت کې لمونځ کول (۲) چې متیزي یا لوی بولي ورغلي وي په داسې حال کې لمانځه ته ودرېږي یا داسې کړ ور ته پېښ سي چې د هغه د سوچ په وجه په لمانځه کې خشوع (او توجه او عاجزي) نه راځي (۳) دواړه پښې د یو بل سره یوځای کول (۴) یو ه پښه د خپل ځای څخه پورته کول (۵) د سجدي په وخت د دواړو پښو پرسرونو کېښاستل یا پر دواړو کونایتانو کېښاستل (۶) دواړه ورنونه تر سینې پورې راوستل (۷) لاسونه په کپړه پټول (۸) لاسونه څړول (۹) هر طرف ته کتل (۱۰) او د سجدي په وخت کپړې ځان ته راټولول او سره پېچل (۱۱) کمربند د کپړو څخه لاندې تړل (۱۲) گوتي هاخواډې خوا کول (۱۶) د سجدي د پاره ځمکه پوکل (۱۷) گوتي د یو بل سره یوځای کول (۱۸) ملا کېدل. لنډه دا چې پکار دادې چې سترگي لاس او ټول اندامونه په ادب سره وي او په صفت د لمانځه پاتلې قائم وي چې په هر لحاظ سره داسې مکمل وي چې د آخرت توښه ورېل ورته مناسب وي، لېکن څه چې موږ ویلي دي په دې کې د فرائضو شمېر د څوارلسو څخه زیات نه دي او هغه داسې:

(۱) نیت (۲) اولنۍ تکبیر (۳) قیام (۴) الخمد لوستل (۵) رکوع (۶) د رکوع څخه وروسته لږ غوندي آرام (۷) د رکوع څخه پورته کېدل (۸) لږ غوندي وقفه (۹) سجدي (۱۰) لږ غوندي وقفه (۱۱) د دواړو سجده په مینځ کې کېښاستل (۱۲) تشهد (۱۳) درود پرېښی یا ټول (۱۴) او په آخر کې سلام گرځول.

هر کله چې په دې ډول سره لمونځ وکړي نو صحیح به وي، کنه په قبولیت کې به یې خطره وي او مثال به یې داسې وي لکه چې یو بډاچه ته مینځه په هدیه کې بوځي نو دغه مینځه ژوندی خو وي لېکن خړپونه پزه لاسونه پښې یې نه وي نو ښکاره ده چې دغه به بالکل قبوله نه کړي.

د لمانځه حقیقت او روح

پوه سه! چې دا څه چې موږ ورېل دغه د لمانځه د جسم او صورت سره متعلق وو او د دې صورت یو حقیقت هم دی کوم ته چې روح وایي او د لمانځه په ټولو عملونو کې د هر عمل او په ذکر وټو کې د هر ذکر خپل خپل مخصوص روح دی که دغه اصل روح موجود نه وي، نو لمونځ د یو مړي سري په

دو! هر جسم دی، او که اصل روح موجود وو. لېکن اعمال او آداب یې مکمل نه وو، نو داسې سړي په ډول دي چې سترگي یې ایستل سوي وي او پزه او خوږونه ځینې پرې کړل سوي وي، او که اعمال موجود وو. لېکن روح او حقیقت غائب وو، نو داسې ده لکه چې دیو سړی سترگي خو موجوده وي لېکن د نظر څخه محرومه وي او خوږونه یې وي خواوړ بدل نسي په کولای.

او د لمانځه اصل روح خشوع او خضوع ده، په ټوله لمانځه کې د زړه حاضر بدل لازمي دي ځکه په لمانځه کې اصل مقصود دا وي چې زړه د الله سره برابر وي، او د هیبت الهي او تعظیم الهي په وجه د الله جل و بالا ذکر هر دم تازه ساتي، لکه چې پخپله الله جل و بالا فرمایلي دي: **أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي** [له] (لمونځ زما دیادولو د پلوه قائم کړئ) (دودوړئ) او نبي کریم جل و بالا فرمایلي دي چې ډېر لمونځ کوونکي داسې دي چې کومو ته د لمانځه څخه د ضم او تکلیف څخه ما سوا هیڅ شئ نه نصیب کیږي، او دې سبب ده د زړه خلقت دی چې محض په بدن سره لمونځ کوي زړه یې خافله وي، هملارنگه یې فرمایلي دي: چې ډېر لمونځ کوونکي داسې دي چې د لمانځه شپږمه یا لسمه حصه یې لیکل کیږي او بس، یعني دومره انلازه لمونځ یې لیکل کیږي په کوم کې چې حضور د زړه وي، دوی و فرمایلي لمونځ داسې کوه! لکه څوک چې تا رخصت کوي (او دا ستا آخري رخصت وي)، یعني په لمانځه کې خپل سزچونه او خواهشات بلکې هر ماسوی الله د زړه څخه رخصت کړه، او خپل ځان بالکلیه په لمانځه کې مصروف کړه.

داوچه ده چې حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها فرمایي چې حضور جل و بالا به زما سره په خبرو کې مشغول وو چې د لمانځه وخت به سو نو ته به دوی جل و بالا زه پېژندم نه به ما دوی جل و بالا، یعني د لمانځه د وخت په راتلو سره به د الله تعالی عظمت او هیبت پر موږ راغلی، نبي کریم جل و بالا فرمایي: چې په کوم لمانځه کې د بنده زړه خافله وي الله جل و بالا د ده طرف ته گوري هم نه، د حضرت ابراهیم علیه السلام متعلق راځي چې دوی به کله لمونځ شوع کړی نو زړه به یې داسې جوش کولو لکه دېگ چې پر نغري جوشیږي، او حاضر علي رضی الله عنه چې به هر کله د لمانځه اراده وکړه نو بدن به یې رپیدلی او رنگ به یې ژو سو لو فرمایلي به یې چې داسې امانت پورته کولو وخت راغلی د کوم بوج او تکلیف چې اسانتونو او ځمکي هم نه دي پورته کړی، حضرت سفیان ثوري رحمه الله فرمایي: چې په کوم لمانځه کې خشوع نه وي دغه لمونځ نه دی، او حضرت حسن بصری رحمه الله فرمایي چې په کوم لمانځه کې د زړه حضور نه وي دغه د الله تعالی عذاب ته ډېر نژدې دی: حضرت معاذ بن جبل رضی

الله هنه فرمايې چي کوم سړی په لمانځه کي په اراده سره وگوري چي زما راسته طرف ته شوک ولاړ دي دده لمونځ نه کيږي، که څه هم حضرت امام ابو حنيفه او امام شافعي او اکثر و علماء رحمهم الله اجمعين فرمايې چي که داول تکبير په وخت کي يې زړه او دماغ حاضر وو، او فلانځ وو، نو لمونځ به يې وسي، لېکن ياد لرئ! چي هغوی دفتوی ضرورۍ ورکړې ده ځکه چي په علمه توگه سره مخلوق د غفلت ښکار دی، او د دوی دا فرمايل چي لمونځ به صحيح سي نو د دې مطلب دا دی چي لمونځ کوونکي خو به د سياست د توري څخه خلاص سي لېکن د آخرت توبه هغه لمونځ ثابتيږي په کوم کي چي زړه حاضر وي، مقصدا دا دی چي که يو سړی لمونځ خو وکړي لېکن د تکبير تحریمه په وخت کي فقط دده زړه حاضر وي نو اميد کېدای سي چي د بالکل لمونځ نه کوونکي په مقابلې کي به د قیامت په ورځ دده حال ښه او بهتره وي، لېکن د دې خبري هم پوره ده چي دده حال به بدلوي ځکه چي د مستی او غفلت سره پر حاضرېدونکي خو زیاته سختي کول کيږي په نسبت د هغه چي حاضر نه وي، په دې وجه حسن بصري رحمه الله فرمايې چي کوم سړی د زړه د حضورې څخه بغیر لمونځ کوي هغه د ثواب په مقابلې کي عذاب ته نژدې دی، بلکي په حديث شريف کي راځي چي کوم لمونځ کوونکي خپل لمونځ د بې ځايه خیالاتو څخه محفوظ نه کړي، ده ته به د الله جلّ و جلاله څخه ليري والی نصیب سي، د دې آيتونو او احاديثو او اقوالو څخه دا معلومه سوه چي په حقيقي معنی کي ښه جنتدار (او پوره) لمونځ هغه دی په کوم کي چي داول څخه تر آخره پوري زړه حاضر وي او په کوم لمانځه کي چي فقط داول تکبير په وخت کي زړه حاضر وي په دې کي د پورتی (د ډېر لږ اتلازې) څخه زيات روح نسته.

د لمانځه دار کاندو د روح (راز) او حقيقت بيان

اوس د لمانځه دارانو د ذکر کيږي د ټولو څخه اول کوم آواز چي ستا په غوږونو کي پرېوځي دغه آواز دي کوم وخت چي آواز ستا په غوږ کي پرېوځي نو دا په شوق او ميني سره واوره او په کوم کار کي چي مشغول يې هغه پرېږده د دنيا څخه مخ واوره، د اولو خلکو دا دستور وو چي د دنيا کار به يې پرېښودی آواز به يې اورېدی، اهنگر (پښ) که به چټک پورته کړی وو په آواز اورېدو سره به يې وغوږځوی، څپلې گڼوونکي (موچي) که به ستن په يو چمره کي جگه کړې وه د آواز اورېدو سره به يې دغه ډول پرېښوده، د آواز په اورېدو به خلکو د قیامت ورځ يادوله او پخپل زړه کي به يې خوشحالي محسوسوله ځکه چي شوک نن دا آواز واورى او ځغلي هغه ته به د قیامت په ورځ

سهولت او آسائيتا حاصله سي، ياد لره! که ته پخپل زړه کي د دې منځني په آواز سره خوشحالي محسوسه کړې نو د قیامت په ورځ به هم تاته خوشحالي نصيبه سي.

د اوداسه واز: د اودس راز دا دی چې د کپړ و او د بدن پاکوالی داسي وگڼه چې د دلبس او بدن پاکي په اصل کي د خلاف (پوښ) د پاکي مترادف ده، اود دې طهارت روح د زړه پاکي ده چې مراد ځيني توبه، پښېماني او ندامت او د بدلو اخلاقو څخه د زړه ليري کېدل دي، ځکه چې زړه د حق د نظري ځای دی او زړه د لمانځه د حقیقت مقام دی، او تن د لمانځه د صورت.

د هورت پټولو واز: د دې راز د لدی چې کوم اندام ستا په بدن کي باعث د شرم او دعار (پېښو) دي دغه د مخلوق څخه پټ ساته! د دې راز او روح دا دی چې کوم امر ستا په باطن کي بد دی دغه د الله ﷻ څخه پټ ساته او په دې پوه سه! چې ته د الله ﷻ څخه یو شئ پټولای نه سي، خو دا ده چې خپل باطن د هغه څخه پاک کړې (يعني د بدلو څخه يې پاک کړی) او په تېرو گناهونو باندې د پښېماني اظهار وکړې د راتلونکي) د پاره داراده وکړې چې بيا به پر دې بدله لاره نه هم چې: التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ (د گناهونو څخه توبه کوونکي داسي دی لکه چې گناه يې بالکل کړې نه وي) توبه گناهونه نيست و نښود کوي او بالکل يې خرابوي، که ستا څخه دا نه سي کېدای نو لږ تر لږه دا خو کېدای سي چې په گناهونو د پښېماني، خجالت، ييري او عجز او شرم پرده واچوې په لمانځه کي د شرمندگي په حالت کي د الله ﷻ په مخکي حاضر سي، لکه يو نافرمانه تېښتېلی غلام چې د خلطی څخه وروسته شرمند خپل مالک ته واپس راسي او دخپلو شرمناکو خلطياتو احساس ته د سر پورته کولو اجازت نه ورکوي.

د قبلي و طرف ته د مخ گولو واز: د دې ظاهري معنی دا ده چې خپل ظاهري مخ د هر طرف څخه راوگرځوه پس يو طرف ته سه، لېکن په دې کي چې کوم راز پټ دی هغه دا دی چې زړه او مخ د دواړو جهاتونو د هر شئ څخه راوگرځوه د الله ﷻ په ذات کي يې مستغرق (جوب) کړه چې ظاهرو باطن دي پر يوه صفت سي، او لکه څنگه چې ظاهري قبله يوه ده دغه رنګه باطني قبله هم فقط يوه ده او هغه د الله ﷻ ذات دی، او زړه د وسوسو لواتدېښو په بيابان کي سر گردان پاته کول داسي دي لکه مخ چې هانخوا ديخوا گرځول دي، او لکه څنگه چې مخ په صورت د لمانځه کي هانخوا ديخوا کول دصورت د لمانځه څخه خلاف دي او دغسي لمونځ نه کېږي دغه رنګه د زړه په هانخوا ديخوا فکرونو کي گرځول د حقیقت او روح د لمانځه څخه خلاف دي، او په دې وجه ښي کريم ﷺ فرمايلي

دي چي: کوم سړی لماتڅه ته ودرېدی خپل خواش خپل مخ او خپل زړه يې په تصور الهي کي مشغول کړی نو ده لمونځ ادا کړی او داسي به راپورته کېږي لکه چي گواکي په دغه ورځ د موردنس څخه پيدا سوی دي، يعني د ټولو گناهونو څخه به پاک سي، او دا بالکل حقيقت وگنه چي لکه څنگه د ظاهري مخ د قبلي څخه په اړولو لمونځ باطلېږي دغه ډول زړه او مخ د حق تعالی د تصور څخه په اړولو او په نورو اندېښنو کي يې غورځول حقيقت او روح لماتڅه باطلوي، بلکي حق خودا دی چي ظاهر د باطن خلاف (پوښ) خودی په اصل کي د کار شئ هغه دی کوم چي په خلافي دته دی کنې د خلاف بذات خود څه قدر او قيمت سته؟

د ولاړي (قيام) راز: د دې ظاهر دا دی چي ته په شخصي توگه د الله ﷻ په مخکي د غلامی په اقتلاز سره کېښته ولاړ يې او پټ راز دا دي چي زړه د ټولو حرکتو څخه منځ او په انتهائي عاجزی او احترام سره د غلامی او نوکری د حق د پاره تياروي او پکار دي چي په دې حالت کي خپل هغه وخت راياد کړي چي څنگه به د قيامت په ورځ د حق تعالی په حضور کي ولاړ يم کوم وخت چي زما ټول رازونه بالکل ظاهر کړل سي، او زما په مخکي ښکاره سي او په دې حقيقت پوه سي چي دا وخت هم الله تعالی دده په هر څه پوه دی او د هغه په نزد دده ټول رازونه داسي ښکاره دي لکه چي د قيامت په ورځ به وي، او څه چي دده په زړه کي دي يا ووهه په پوه دی او ويني يې او دده د ظاهر او باطن څخه خبر دی، لېکن تعجب او حيرانتيا دا ده چي که يو مشر دی دغه وخت په لماتڅه کي وويني چي دا دی څنگه لمونځ کوي، نو دی به خپل ټول اندامونه بالکل په ادب کړي او هيڅ يو طرف ته به نه گوري او د ده څخه به شرم کوي په لماتڅه کي به تلواړي نه کوي، حال دا دی چي دی ښه پوه دي چي الله ﷻ هم دی ويني لېکن د دې سره سره د هغه څخه شرم نه کوي، او د دې څخه زيات جهالت به څه وي چي د يو کمزوري او نا پيژ: ښه څخه چي په لاس کي يې هيڅ اختيار نسته بې وسه او عاجزه دی د هغه څخه خو شرم کوي او په دې خيال کي چي دی يې ويني بالکل په ادب ودرېږي، لېکن دمرگ د فرشتې د نظر څخه دی بالکل نه بيرېږي او دا معمولي خبره گني، همدلواجه ده چي حضرت ابو هريره رضي وويل: يا رسول الله ﷺ! د حق تعالی څخه شرم څنگه کول پکار دي؟ نو حضور ﷺ وفرمايل داسي لکه څنگه چي ته د خپل کور د يو صالح سړي څخه شرم کوې نو دغسې د هغه څخه هم شرم کو، او د دې تعظيم ته په کتنې سره په صحابه کرامو کي به ځيني په لماتڅه کي داسي ساکت (چپ) او جامد ولاړ وو چي مرغانو پر دوی د ډبرو لو لړگو گمان کوی او پر کېښناستل به، او د چا په

زړه کې چې **الله جل جلاله** عظمت قائم سي نو دې پوه وي چې موږ ويني او دده هر طرف ته گوري او دده هراندام د خضوع او خشوع حامل وي. او په دې وجه نبي کریم **ﷺ** چې به کله شوک په لمانځه کې په پریزه په لاس وهلو ولیدئ نو فرمايل به یې چې که دده په زړه کې خضوع او خشوع ولی نو دده لاس به نه ولې نیوړېدلی.

د وگوم او سجدې راز: د دې ظاهري معنی خو دا ده چې په جسماني توگه د عاجزۍ او د ځان کموالي اظهار وکړل سي، لېکن اصل مقصد د زړه عاجزۍ ده او شوک چې په دې راز پوه سي، چې تتلی پر ځمکه ایښوول د بدن د ټولو څخه د ډېر عزیز انعام په خاور کې ایښوول دي د کومو (خاور) څخه چې زیات خوار بل شئ نسي کېدلی نو هغه په دې حقیقت به هم پوه سي چې پخپله دده اصل هم د خاورې دي او دی به هم بیا یو وار په خاورو کې پټیږي او ملاوړېږي، او دا اصلاً یقیناً فلسفي نه دي چې په ځان تکبر او ناز وکړل سي لکه څنگه چې دی د خپلې بې کسۍ او عاجزۍ د راز څخه خبر سي، نو دغسې په هر کار کې یو پټ راز دی، یو حقیقت پکښې پټ دی چې هر کله انسان د دې څخه غافل سو نو د لمانځه ادا کولو په صورت کې ده ته د ظاهري صورت څخه مسوا بل یو شئ به حاصله نسي.

د قراءت حقیقت او د لمانځه د ذکر نو په باره کې

یاد ساته! چې هر هغه کلمه کومه چې په لمانځه کې وړل کیږي دهنې یو حقیقت وي چې دهنې پېژندل پکار دي او پکار دي چې وپوښکي پخپله پر دغه صفت وي چې صادق ورته وړل سي، مثلاً د الله کبر معنی دا ده چې الله دومره بزرگ او دومره لوی دي چې په عقل او معرفت سره نسي پېژندل کېدای که لمونځ کوونکي په دې منافقتو نه پوهیږي نو دی جامل دی او که پوهیږي لېکن په زړه کې یې څه فلسفي شئ موجود وي چې هغه د حق تعالی څخه ډېر غټ کني نو دی صادق نه دی او ده ته به دا وړل سي چې دا خبره رښتونه ده لېکن ته درواجن یې، او کله چې دی **الله جل جلاله** څخه زیات د بل شئ حکم منونکي سو نو ګواکي دغه شئ دده په نزد **الله جل جلاله** په نسبت زیات بزرگ او غټ دی، نو بیا فلسفي ووايه! چې دده معبود او الله دغه شئ سو د کوم چې دی خبره مني، لکه چې الله تعالی فرمایلي دي: **اَقْرَأْتَ مِنَ الْقَدِّ إِلَهًا هَؤُلَاءِ** (نو تا د هغه سړی حالت لیدلی دي چې خپل خدای یې خپل نفساني خواش جوړ کړی وي؟) او هر کله چې دی ووايي: **وَجْهَتْ وَجْهِي** نو دې معنی دا سوه چې ما

د زړه مخ د ټول عالم څخه راواړلو او د الله ﷻ طرف ته مې کړی لوس که د دې ویلو څخه وروسته هم د ده زړه بل شئ طرف ته گوري نو ده چې څه په ژبه سره ویلي دي دغه درواغ دي او هر کله چې د الله ﷻ په مناجات کې اوله خبر درواغ وي نو خطر ه یې ښکاره ده، او کله چې یې وویل: *عَزَّيْزًا مُّسْتَبِطًا* نو ځواکي د خپل مسلماتوب د هوۍ یې وکړه، او نبی کریم ﷺ فرمایلي دي چې: مسلمان هغه دي د کوم د لاس او ژبې څخه چې مسلمانان محفوظه وي، نو پکار دي چې دې پر دې صفت باتلي وي یا لراوه وکړي چې داسې به جوړېږي، هر کله چې *الْحَمْدُ* وایي نو لازمه ده چې د الله ﷻ د ټولو نعمتونو یاد پخپل زړه کې تازه کړي، او د ده زړه په بشپړه توګه د شکر صفت جوړ سي ځکه چې دا کلمه د شکر ده او شکر په زړه سره انا کېدلی سي (نه چې په ژبه) *دَايَاكَ نَعْبُدُ* په ویلو سره حقیقت د اخلاص پر زړه تازه کېدل پکار دي، چې *إِهْدِنَا* ووايي نو پکار دي چې د ده زړه ژورېدونکي فریاد کوونکي جوړ سي، ځکه چې په داسې ویلو سره دی د الله ﷻ څخه د هدایت سوال کوونکی جوړ سي، غرض دا چې د تسبیح او تهلیل او قراءت چې هر کله د ژبې څخه راباسي په هغه وخت کې دي دی پخپله هم دغسې جوړېږي په مخه دي ځي لکه څنګه چې دی په پوه دی، او زړه دي د هغه د معنی مطابق جوړوي یعنې د دغې د معنی په زیور (ښایست) دې ښایسته کوي، او دې تفصیل اوږدی، او که غواړې چې د لمانځه حقیقت در ته نصیب سي نو داسې جوړ سه کڼې په بې معنی صورت باتلي به قناعت کوي.

د زړه د حضوری علاج کول

پوه سه! چې په لمانځه کې د زړه د غافله کېدلو دوی وجهي وي یوه ظاهري او بله باطني، او ظاهري سبب دا دی چې د لمانځه انا کولو د پاره داسې ځای منتخب او غوره کړل سي کوم ځای چې لمونځ کوونکي یو شئ اوږي یاوړني او زړه دغه طرف ته مشغولېږي چې زړه آخر دغوږونو او سترګو تلغ دی، او دې علاج دا دی چې په یو خالی ځای کې لمونځ انا کړی چیري چې یو قسم آواز، شور او نور... نه وي، او که په دغه ځای کې تیاره وه نو زیات غوره دي یا دي بیا سترګې بندې کړي، ډېر هلبېلن دځان د پاره ډیر کوچنی او تیاره عبادت خاتې جوړوي، ځکه چې په فراخ او خلاص ځای کې زړه منتشر کیږي، او ابن عمر رضی الله چې به کله لمونځ کوی نو قرآن او توره او نور هر شئ چې به د ده سره وو دځان څخه به یې لیري کولو چې فکر یې دې ته نسي.

او دردم سب کوم چي باطني دي دا دی چي د گلبود او پرېشته خیالاتو په وجه زړه دغسي مستره کیږي او ددې علاج ډېر گران او مشکل دی، او دا پر دوه قسمه دي: یو خو د یو نیمگري کړل په وجه سره چي د لمونځ شروع کولو په وخت کي لا ختم سوی نه وي، او په لمونځ کي زړه د هغه طرف ته راگرځي (چي دا نیمگري کړل پوره کړي)، د دې علاج دا دی چي اول دي دغه کار ختم کړي او زړه دي د هغه څخه فارغه کړي، بیا دي په لماتڅه کي بوخت سي، او په دې وجه نبي کرم ﷺ فرمایلي دي چي: که د خوراک او لماتڅه یو وخت وو نو پکړ دي چي خوراک اول وکړي، او دغه ډول که څه خبره کول یا لور بدل وي نو اول دي هغه وکړي، واورې بیا دي لمونځ کوي.

دویم قسم د هغو کارو بلري اندېښنو سره متعلق دی کومي چي په دستي (فورا) نه ختیمېږي، یا خیالات علانۀ گلبود او پرېشته وي و پر زړه باندې مسلط سوي وي نو ددې علاج دا دی چي په لماتڅه کي کوم ذکر او د قرآن آیتې نه وایي د هغه پر معنولو باندې دي غور کول شوع کړي چي دا غور او فکر دغه گلبود خیالات د زړه څخه باسي، لېکن داسي سکون هلته کېدلی چي خیالات په سختی سره غالب نه وي او شهوت او خواش ډېر قوي نه وي، لېکن که خواش ډېر قوي وو نو په داسي کولو سره به دا تصور لیري نسي، او ددې علاج (مسهل خوړل) دي چي ددې علت مانده د باطن څخه لیري سي او دا مهل خوړل دا معنی چي هغه شیان د سره پرېښوول سي کوم چي فکرونه پیدا کوي چي دغه خیالات د سره څخه لیري سي او که داسي نسي کولای نو هیڅکله هم د دغو فکرونو څخه نسي خلاصېدلای او دده لمونځ به همېشه د نفساني خبرو څخه ډک او ککړ وي، او دده مثال داسي سړی دی چي تر یوې درختي لاندې ناست وي او غواړي چي د مرغیانو شور او آواز نه واورې، او بیا ددې د پلره په لرگي یا ډبرو ورشوېږ د درختي څخه والوزوي خو هغه بیا دستي راځي او کېږي، حال دا دی چي که دی واقعي دا غواړي چي د دوی څخه خلاص سي نو تدبیرې دا دی چي دغه درخته د ښځ څخه وکاږي، ځکه چي تر څو پوري دغه درخته وي د مرغیانو د کېښتلو څخه نسي خالي کېدلی، دغه ډول تر څو پوري چي د یو کار ډېر خواش دده پر زړه باندې مسلط وي خیالات به په لازمي توګه سره گلبود وي،

یو سړي نبي کرم ﷺ ته یوه نیاېسته کپړه په هلبه سره راوړه چي گلونه په نقش او نیاېست سره پر کېښل سوي وو، په لماتڅه کي د نبي ﷺ نظر پر هغه ولوېدی، نو د لماتڅه څخه چي فارغه سو هغه کپړه یې لیري کړه او مالک ته یې واپس ورکړه او هغه پخوانی لباس یې واغوستی، دغه ډول یو وار د دوی په څپلۍ کي نوې تسمه ولگول سوه او په لماتڅه کي د دوی ﷺ نظر پر هغه ولوېدی نو نیاېسته

ورته معلومه سوه نو وږم فرمايل چي دا تسمه دي ليري ڪرل سي او هغه زړه پخواني تسمه دي پکڻي ولگول سي، يو واريه نوي خچلي جوڙي ڪري او دوی ﷺ ته ڊپري ٻڻه معلومي سوې نو فوراً (سمدلاسه) پر سجدو سو او وږم فرمايل چي زه دالله ﷻ په وڙائي هاجزي ڪوم چي ددې خچلي په وجه چي ماته ٻڻه ٻڻڪاره سوې ما خچل ڊڻمن جوڙ نه ڪري، او د بڻدي راڻلو او د ٽولو خشنه مخڪي چي ڪوم سائل (مسڪين) په نظر وڙغلي خچلي يې هغه ته وڙڪري. طلحه رضی الله عنه خچل دخرما په باغ کي لمونڻ ڪولو چي ددرختو په مينځ کي يې يوه ٻڻايسته مرغی وليدل چي پوي خوابلي خوا ته الوتله او دوتلو لاري نه سوه پيدا ڪولاي، نو د نبي ڪريم ﷺ په خدمت کي حاضر سو او د خچل زړه شڪايت وکړي او بيا يې د ڪفاري په توگه هغه باغ خيرات ڪري، او په تېرو مشرانو کي ڊپرو بزرگتو داسي ڪري دي او دزړه دحاضرو لو علاج ددوی په نزد راڻلي دي.

لنڊه دا چي ترڅو پوري چي دلمنڻه دانا ڪولو خشنه مخڪي دالله ﷻ ذکر پر زړه غالب نه وي زړه په لمنڻه کي نسي حاضريڏي، او د ڪوم فڪر سره چي په لمنڻه کي مشغوله سي دغه برابر په زړه کي موجود وي، او څوڪ چي په حضور دزړه سره لمونڻ ادا ڪول غواړي ده ته پکار دي چي دلمنڻه خشنه مخڪي دزړه علاج وکړي او زړه خالي ڪري، او دا داسي ڪېلای سي چي د دنيا مشغلي د خچل ځان خشنه ليري ڪري او په قدر د ضرورت پر دنيا بڻدي قناعت ڪوونکي سي، او په دې سره هم صرف دا مقصد وي چي زړه فلرغه وي او د فکرنو خشنه خالي وي، او په عبادت کي چي ترڅو پوري دا کيفيت موجود نه وي دزړه حاضرېدل ممکن نه دي، ما سوا ددې خشنه چي کله کله دا حضوري حاصله سي، نو پکار دي چي پر نفلونو زيات زور وکړي او زياتوب پکڻي وکړي او دزړه حاضرولو ڪوشش ڪوي، تر دې چي دخلو رکعتونو په انلازه کي دزړه حضوري راسي چي په نفلو کي په جبري حاضري سره په فرضو کي په ڪراړه ڪراړه حاضري نصيب ڪېلای سي، گواکي دا نفلونه د فرضو د حفاظت نريمه جوړه سي.

دجماعت سنت گېدل

نبي ﷺ فرمايلي دي چي يو لمونڻ په جماعت سره د هغو اووشتو "لمونڻونو برابر دی ڪوم چي يواځي وکړل سي، او چا چي دماخوستن لمونڻ په جماعت سره ادا ڪري گواکي دی تر نيمي شپې پوري په عبادت کي مشغول سو، او بيا ڪه يې دسهار لمونڻ هم په جماعت سره ادا ڪري نو گواکي ده (پاته نيمه شپه په عبادت کي تېره ڪړه او) پوره ٽوله شپه يې عبادت وکړي.

او فرمایید به یې چي؛ چا شلوبيت ورځي پر لېسې په جماعت سره لمونځ ادا کړی، او اول تکبیر ځیني پاته نه سو ده د پاره به د دوو شیانو څخه خلاصی ولیکل سي، یو د منافقت څخه او دویم د دېرځ څخه، او داسې وو چي داسلاډو څخه به د چا څخه تکبیر اولی فوت سو ده به درې ورځې خپل ماتم (ځم) کولو، او که دجماعت څخه به پاته سو نو دا تعزیت به تر اووه ورځو پوري جاري وو، او سعید بن مسیب وایي چي: شل کاله وسوه چي مسلسل د آکان لواړ عین په لاسي وخت کي زما په ځویونو کي زانگي کله چي دمسجد مخ ته ورسېږم؛ او ډېرو عالمونو ویلي دي که د چا سره معقول ځنډ نه وي او یوازې (بغیر دجماعت څخه) لمونځ یې ادا کړی نو دا صحیح نه دی، نو جماعت لازم کتل پکار دي، او ددې سره دامت او اقتداء د آلبو لحاظ ساتل پکار دي، اول دا چي تر هغه ورسته پوري دي امت نه کوي تر څو پوري چي خلک په رضا رغبت سره دی قبول نه کړي، او که هغوی ځیني د بیزارۍ اظهار کوی، نو د امام جوړېدو څخه دي احتراز کوي، او کله چي یې هغوی دامت د پاره راوبلي نو بلاخره دي د هغو دعوت نه ردوي، ځکه چي دامت فضیلت ډېر زیات دی او د آکان کولو څخه هم ډېر بزرگ (لوړ) دي، او لازمه ده چي د کپړو د پاکوالی دي خیال ساتي او د لمانځه د وخت دي هم خیال ساتي او په اول وخت کي دي لمونځ ورکوي، او دجماعت په انتظار کي د تأخیر (ځنډ) نه کوي، ځکه په اول وخت کي د لمونځ ادا کولو فضیلت د جماعت څخه زیات دي، لک څنگه چي د صاحب کرامو قنون وو چي کله به دوه صاحب جمع سو نو د ډېرم انتظار به یې نه کوی، او د جنازې په لمانځه کي که به شلور خلک حاضر سو نو د پنځم انتظار به یې نه کوی، او نبی کریم ﷺ یوه ورځ لږ نلوخته تشریف راوړی نو د دوی ﷺ هم انتظار ونه کړی او عبدالرحمن بن حوف رضی الله عنه امام سو، او کله چي نبی کریم ﷺ هلته راوړسېدوی نو یو رکعت ځیني فوت سوی وو، کله چي لمونځ وسو نو ټول په پیره کي سوه چي دا شه وسو؟ نو نبی کریم ﷺ وفرمایید چي: تا سوبنه وکړل همپه دغې کوئ. او پکار دي چي امت محض د الله په خاطر وکړل سي او په پوره اخلاص سره وکړل سي او شه اجرت (تنخوا) نه پر واخلستل سي، او تر څو پوري چي صفونه برابر سوي نه وي تکبیر نسي کولای او تکبیرونه دي په لوړ آواز سره کوي او دامت نیت دي کوي چي ثواب ورته ملاو سي، ځکه چي په داسي نه کولو سره جماعت خو به صحیح وي لیکن د جماعت ثواب به حاصل نه وي، او په جهري (سهار، ماښام او ماڅوستن) لمانځه کي دي قراءت په لوړ آواز سره کوي او درې سکتې به کوي یعنې یوه سخته (وقفه) به هغه وخت کوي چي تکبیر وکړي او د جَهَّت وَجْهِ

ووايي، او مقتدی به په سورة فاتحه وبلو کي مشغول سي، دويمه هغه کله چي سورت فاتحه ووايي، يعني بل سورت به دغسي پرله پسې نه شروع کوي بلکي له ورته به کوي چي په مقتديانو کي که چا فاتحه نه وي ختم کړې چي ختمه يې کړي، او چي سورت ووايي نو له به خلاصه سي چي تکبير د دې سورت داخري الفاظو څخه جلا سي، او مقتدی به د سورت فاتحې څخه ما سوا نور شئ نه وایي، ما سواد هغه سرې څخه کوم چي دلام څخه دومره ليري وي چي د امام آواز نه ورسپيږي، او رکوع او سجده يې سپکي کوي يعني ددې وارو څخه زيات تسبيح به نه وایي، او حضرت انس رضی الله عنه فرمايي چي د نبی کریم ﷺ د لمانځه څخه به د هيچا لمانځه مختصره نه وو، او دې سبب دا دی چي په مقتديانو کي به څوک ضعيف وي او د چا به څه کار وي، او پکار دي چي مقتدی د امام څخه وروسته (په سجده او رکوع کي) ځي يعني په امام پسې دي وروسته کښني ولاړېږي، هو ځای دي نه ورسره ځي، تر څو پوري چي دلام تلدی مخکي ته نه وي رسېدلی مقتدی دي سجده ته نه ځي، او تر څو پوري چي امام رکوع ته نه وي رسېدلی دی دي درکوع قصد نه کوي، چي متابعت ددې نوم دی، که اولاد یو مقتدی د امام څخه مخکي ځي نو لمانځه به يې فاسد سي، او کله چي سلام وگرځوي نو دومره وخت اندازه دي کښني چي دا دعاء ختمه سي: **اَللّٰهُمَّ اَلْتَ السَّلَامُ وَبَلَكَ السَّلَامُ وَ اَلَيْکَ يَرْجِعُ السَّلَامُ وَ اَدْخَلْنَا دَارَ السَّلَامِ کَبَارَکَ رَبُّنَا وَ تَعَالٰیکَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَ الْاِکْرَامِ** او بيا دي ژد پورته سي مقتديانو ته دي مخ کړي دعاء دي وغواړي، او مقتدی دي دلام څخه مخکي نه ولاړېږي ځکه چي دامکروه دي.

د جمعي د لمانځه فضيلت

پوه مه! چي د جمعي ورځ ډېر بزرگه ده او فضيلت يې ډېر زيات دی او د مؤمنانو اختر دي، او نبی کریم ﷺ فرمايلي دي: چي چا بلاوجه دې جمعي ناخه وکړه (يعني بغير د يو ضرورت څخه يې دې د جمعي لمانځه نه قضاء کړه) ده اسلام شا ته وغورځوي او دده زړه په زنگ ککړ سو، او په حديث شريف کي دي چي: الله تعالی د هري جمعي په ورځ شپږ لکه خلک د دوېځ د لور څخه خلاصوي، دلرنگه فرمايي چي دوېځ روازه د زوال په وخت کي گرموي او دغه وخت لمانځه نه دي پکار سوا د جمعي د ورځي څخه چي په دې ورځ دوېځ نه گرميږي، او فرمايي چي څوک د جمعي په ورځ د دې دنيا څخه رخصت سي (مړ سي) دی به په شهيدانو کي ليکل کيږي او د قبر د عذاب څخه به نجات ورکړل سي.

د جمعې شرطونه: پوه مه! چې کوم شرطونه دنورو لمونځو دي هغه دجمعې هم دي لېکن شپږ شرطونه ددې څخه ماسوا دي، کوم چې صرف دجمعې په لمانځه پورې مخصوص دي،
اول شرط وخت دي تر دې چې که مثلاً لامل د ما پېښين د لمانځه څخه وروسته سلام وگرځوي نو جمعه به فوت سي او په دې صورت کي به د ما پېښين لمونځ ادا کول وي،

دويم شرط ځای دي يعنې دا لمونځ په صحرا کي يا په خېمو کي نسي ادا کېدای بلكي پکار دي چې په ښار کي وي يا په داسي کلي کي په کوم کي چې د مقيمو شمېر خلوبښت آزاد بالغ هائل سړي وي، او که په مسجد کي هم نه وي نو جائز دي.

دويم شرط د شمېر دي يعنې چې تر څو پوري چې خلوبښت تنه آزاد مکلف مقيم سړي حاضر نه وي د جمعې لمونځ صحيح نه دي او ښکاره ده چې که په خطبه يا لمانځه کي تملاد ددې څخه کم وړو نو صحيح نه دي.

خلورم شرط جماعت دي چې که جلا جلا ۱۰ جمعې لومځ ادا کوي نو صحيح نه دي، لېکن که چا آخري رکعت ونيوی، نو ده لمونځ به صحيح وي که څه هم په دويم رکعت کي دی يوازې وي، او که دويم رکعت يې د رکوع په حالت کي نه ونيوی نو اقتداء به ضروري کوي خو نيت به د ما پېښين د لمانځه کوي.

پنځم شرط دا دی چې ددې جمعې د لمانځه څخه مخکي دا لمونځ نه وي سوی ځکه په يو ښار کي ديو څخه زيات د جمعې لمونځونه نه دي کول پکار، ماسوا ددې صورت څخه چې هغه ښار ډېر خلوت وي او ټول لمونځ کوونکي په مسجد کي نه ځايېږي، او که د ځای کېدو سره سره په دوو يا زياتو ځايونو کي د جمعې لمونځ يې ادا کړی نو په دوی کي به صحيح هغه وي د کوم تکبير اولی چې اول سوی وي.

شپږم شرط دوي خطبې دي، کومي چې د لمانځه څخه مخکي پکار دي او دواړه فرض دي او د دواړو خطبو په مينځ کي کښېنستل هم فرض دي او په ولاړي يې ويل فرض دي او په لوله خطبه کي خلور شيان فرض دي؛ (۱) تحميد، صرف الحمد لله ويل کافي دي (۲) پر نبي کریم ﷺ درود ويل (۳) د تقوی اهميت پر خلکو واضح کول په دې ضمن کي: اَوْحَيْنَاكَ بِتَقْوَى اللَّهِ وَبِلِ اللَّهِ وَبِلِ اللَّهِ (۴) د قرآن کریم يو آيت ويل؛ او په دويمه خطبه کي هم دا هر څه فرض دي لېکن محض د قرآن د آيت ويلو پر ځای دهام لوستل فرض دي، او دا لمونځ پر ښځو ځلامتو کوچنيانو او مسافرانو فرض نه دی او

ډلرنگه دا هم رڼاوي چي د خټو بلران او د نلروغه د پوښتني په وجه د جمعې لمونځ پر پردي لېکن په دې صورت کي غوره دا ده چي تلرک د جمعې د ماښپنې لمونځ داسي وخت لدا کړی چي خلک د جمعې لمونځ وکړي.

د جمعې آداب: پکار دي چي په جمعه کي د لسو آدلو او ستو خيال وساتي، اول دا چي د پنجشنبې (زيارت) د ورځي څخه دي په وښتوني زړه سره د جمعې د استقبال تياري شروع کړي، مثلاً سپيني (برېولي) کپري تيلري کړي او د خپلو کارونو څخه دي فراغت حاصل کړي چي د سهار لمونځ په آرامه سره ادا کړي او د جمعې د لماتځه د پلاره په فراغت سره هلته ورسې، او د پنجشنبې (زيارت) د ورځي د ماښپنې د وخت څخه خالي کښېناستل او په تسبيح او استغفار کي مشغولېدل پکار دي چي د دې وخت فضيلت ډېر لوی دي او د هغه وخت د فضيلت برابر دي کوم چي د جمعې په ورځ دغه وخت راشي، او ويل سوي دي چي د جمعې په شپه د خپلي بي بي سره کور والی ست دی چي د جمعې د ورځي دپلاره پر دواړو غسل لازم سي، دريم دا چي غسل سهار وکړي که مسجد ته ژر تلل مقصود وو، کنې تاخير (ځنډ) ښه دي، نبي کریم ﷺ د جمعې د غسل د پاره تاکيد فرمايلي دي تر دې چي ځيني عالمان دې غسل ته فرض وايي، تر دې چي د ملينې منورې خلک چي کله چاته سخته خبره کوي نو وايي چي ته خو د هغه سړي څخه هم نا کله يې کوم چي د جمعې په ورځ غسل نه کوي، د جمعې په ورځ که څوک د جنابت غسل کوي نو هم پکار دي چي د جمعې د غسل په نيت سره زياتي اوبه پر ځان واچوي، دريم دا چي مسجد ته په صفايي او بنايت کي راسي اود صفايي څخه مراد دا دی چي وښته وڅريوي نوکان پرې کړي او که په حمام کي يې دا هر څه کړي وي نو کافي دي، اود بنايت څخه مراد دا دی چي سپيني کپري واغوندي ځکه چي سپين لباس د الله جلّ و جلاله خوښ دی او خوشبو (عطّر) دي استعمال کړي او په دې سره دي غرض د مسجد او د لماتځه تعظيم وي او ځکه چي د ده څخه بلبوبي نسي ولاړه چي خلکو ته تکليف نه وي، او خلک خبري پسي ونه کړي، څلورمه خبره دا ده چي سهار سهار جامع مسجد ته ولاړ سي، ځکه چي د دې فضيلت ډېر زيات دي، او پخواني خلک به د ډېوې (خراغ) په رڼا کي تلل (يعني په تياره کي به تلل) او په لارو کي به داسي گڼه گونډه (رش) وو چي تلل به په لاره کي ستونزمن وو، ابن مسعود رضی الله يوه ورځ سهار وختي جامع مسجد ته ولاړی نو درې کسان يې هلته وليده نو ځان يې ملامت کړی ويل يې چي که ته په څلورمه درجه کي يې نو ستا به څه حال وي؟ او وايي چي لولنی

بلدت کوم چې په اسلام کې لاره پيدا کړه دا وو چې مسلمانانو دا سنت ترک کړی حال دا چې يهوديان او نصاری د دستور او قانون مطابق د شنبې او یکشنبې په ورځ خپلو عبادت خاتو ته سهار وختي حلقونه رسوي، او مسلمانانو پنخپله خاص ورځ د جمعې سهار وختي جامع مسجد ته تلل پرېښودل نو آخر دوی حشر به شه وي؟ او نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې کوم سړی د جمعې په ورځ په اول ساعت کې جامع مسجد ته ځي دی د هغه سړي په ډول دي کوم چې یو اوین قرباني کړي او که په دویم ساعت کې ولاړ سي نو گواکي ده غوا قرباني کړه او که په دریم کې ولاړ سي نو گواکي ده بزه (وزه) قرباني کړه او په څلورم ساعت کې د چرګ او په پنځم ساعت کې د چرګ د هګۍ ثواب حاصلیږي، او کله چې خطیب د کور څخه راووځي نو دغه فرشتې کومي چې دا ثوابونه لیکي خپل کاغذات راټول کړي په خطبه لوړېدلو مشغولي سي او بیا چې څوک راشي نو ده ته د لمناڅه د ثواب څخه ماسو انور هېڅ نه حاصلیږي؛

پنځم دا چې څوک وروسته راسي هغه دي د خلکو پر اوږو د مخکي تللو د پاره پښې نه لږوي، ځکه په حدیث شریف کې دي چې څوک داسې کوي نو د قیامت په ورځ به ده څخه پل جوړ کړای سي چې خلک به پر تیرېږي، او نبي کړي ﷺ یو وار یو څوک په داسې کولو ویلې نو د لمناڅه څخه وروسته یې د هغه څخه پوښتنه وکړه چې فلانیه! تا د جمعې لمونځ ولي ونه کړی؟ هغه وویل یا رسول الله ﷺ زه خو بالکل ستا سو په خوا کې وم، وېې فرمایل: ما خو دا لیدل چې تا د خلکو پر اوږو پښې لږولې، گواکي که څوک داسې کوي دی د هغه سړي په ډول دی چا چې لمونځ د سره کړی نه وي ها! که اول صف خالي وو بیا داسې کولای سي ځکه چې دا گناه د هغو خلکو ده کومو چې صف خالي پرې ایښی دی؛

شپږم دا چې د هغه سړي په مخ کې دي نه تېرېږي کوم چې لمونځ کوي او کله چې کښې نو پکار دي چې دېوال یا (پایې) پیلو ته نژدې کښې چې څوک یې په مخ کې تېر نه سي ځکه چې د لمونځ کوونکي په مخ کې د تېرېدو څخه منع سوې ده او په حدیث کې دي چې د چا د بجای نماز (مسلم) په مخکې د تېرېدو څخه دا غوره دي چې دا تېردونکي ځلوي سي او هوا یې هانخوا اښخو! یووسي؛

اووم دا چې د اول صف کوشش دي کوي او که دا ممکنه نه وي نو تر څو پوري چې کېدای سي د نژدې کښېستو کوشش دي کوي ځکه چې دا زیاته غوره ده، لېکن دا خیال دي کوي چې که په اول صف کې لښکر (پوځ) نلست وي یا هغه خلک کومو چې د وېښمو کېږي اغوستي وي یا پنخپله خطیب

د ورېښمو قبا (چپنه) اخوستې وي يا يې توره د سرو زرو وي يا سره زړه پکښې لگيلې وي يا د هغه خلکو سره بل داسې شئ موجود وي کوم چې په منکراتو کې شمارېږي نو په داسې صورت کې چې شموره د دوی څخه ليري وي خوړه ده ځکه د کومو خلکو سره چې د منکراتو څخه يو شئ موجود وي د دوی په خوا کې قصداً کښېناستل مناسب نه دي؛

اتم دا چې کله خطيب بهر سو نو څه خبرې دي نه کوي او د مؤذن په جواب کې او په خطبه اوږدو کې دي فکر کوي، بلکې که بل شوک خبرې کوي نو د دوی د منع کولو د پاره دي هم د اشارې څخه کار اخلي نه چې د ژبې څخه، ځکه چې نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چې کوم سړی د خطبې په وخت کې بل چاته په ژبه سره "چپ سه" يا "خوږ کښېږده" ووايي نو ده دا خبره پر خپل ځای ډيره هڅه ده او شوک چې دغه وخت د هڅو مرتکب کېږي ده د جمعې لمونځ نه کيږي، د خطبې په وخت کې که شوک دومره ليري ناست وي چې خطبه نه اوړي هم به خاموش ناست وي او داسې ځای دي هم نه کښېني کوم ځای چې خبرې کيږي او په داسې صورت کې به سوا د تحية المسجد څخه بل لمونځ هم نه کوي؛

نهم دا چې کله د لمتڅه څخه فارغه سي نو اووه واړه به الحند اووه واړه قل هو الله او اووه واړه معوذتين به وايي چې په حديث کې راخلي دي چې دا يو تعویذ دی کوم چې د يوې جمعې څخه تر بلې جمعې پورې د شيطان څخه د پناه کار ورکوي او دا دعاء به وکړي: اَللّٰهُمَّ يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ يَا مُنِيبُ يَا رَحِيْمُ يَا وَدُوْدُ الْيُّوْسُفُ يَا هَلٰلُکَ عَنْ حَرَامِکَ وَالْحَنِیْنُ یَقْطِیْکَ عَنْ مَنْ سِوَاکَ. او ويل سوي دي چې کوم سړی دا دعاء هميشه وايي هغه به يوه ورځ داسې ځای ته ورسېږي چې د هغه د مخکې څخه ده علم نه وو او د خلکو څخه به بالکل بې نیازه وي، او بيا دي شپږ رکعتي سنت ادا کړي ځکه چې د نبي کریم ﷺ څخه د داغه مقلار په باره کې ذکر دي؛

لسم دا چې د جمعې د لمتڅه څخه وروسته به دومره وخت په مسجد کې وي چې د ماشکیر لمونځ ادا کړی او که تر ماښامه پورې هلته پاته سي نو فضيلت يې زيات دي او وايي چې په ثواب کې د يو حج او عمرې برابر دی، او که کور ته ولاړ سي نو کوشش دي کوي چې د الله ﷻ د ذکر څخه خافله نسي چې هغه ډېر قدر دانه او مقبوله ساعت (گرې) کوم چې خاص په جمعه کې د غفلت په حالت کې تېر نسي او دغسې يې دی د فضيلت څخه محرومه نسي.

د جمعې د ورځې آداب: پکار دي چې په دې ورځ د اور فضيلتونو لټون (تلاش) وکړي؛

لول دا چي سهار وختي په يو علمي مجلس کي حاضر سي او د قصو اونورو مجلسونو څخه ليري وسي او ديو دلسي سري په مجلس کي حاضر سي د کوم خبري او سيرت (کړه زړه، اخلاق) چي د دنيا سره درځت پر ځای د آخرت طرف ته راغې کونکي وي او د چا په خبرو کي چي دا تاثير نه وي د هغه مجلس ته علمي مجلس نه ويل کيږي او په حديث شريف کي دي چي دلسي مجلس ته حاضري کول د زړ رځته لمانځه څخه زيات ثواب لري، دويم دا چي په دغه ورځ کي يو دلسي ساعت هم راضي کوم چي ډېر بزرگ، قدر مانه او شريف دي چي د حديث په ډول سره په دغه وخت کي کوم حاجت چي وغوښتل سي پوره کيږي، لېکن په دې کي اختلاف دی چي دغه غوره ساعت کوم يو دی؟ يعني معلومه نه چي دلمر راپورته کېدو وخت دی يا د زوال يا د غروب دلمر يا د جمعې د خطبې وخت دی يا د جمعې د آذان يا د خطيب منبر ته د راتلو وخت يا د لمانځه د درېدو وخت يا د ماشيگر د لمانځه وخت دی معلومه نه ده چي کوم يو دي او صحيح هم دا ده چي وخت يې معلوم نه دي او دشب قدر په ډول په دې کي هم ابهام دی، نو پکار ده چي ټوله ورځ ددې ساعت په مراقبه کي وي، او په ټوله ورځ کي يو ساعت هم د ذکر او عبادت څخه خالي پاته نسي، دريم دا چي په دې ورځ پر نبي کریم ﷺ ډېر زيات درود ووايي چي نبي کریم ﷺ فرمايلي دي: چي کوم سړی په دې ورځ اتيا لاره پر ما درود وايي ده د اتيا کالو گناه به وبخښل سي، او کله چي خلکو پوښتنه وکړه يا رسول الله ﷺ! پر تا به درود څنگه وايي؟ نو وېرې فرمايل چي داوايست: اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ صَلَوةً تَكُوْنُ لَكَ رَحْمًا وَلِيَقْبَلَ اَدَاءُ اَوْاعِيهِ الرَّسِيْلَةِ وَالْقَضِيَّةِ وَالنَّكَامَةِ السُّخُوْدَةِ الَّذِي وَعَدْتَهُ وَاجْزِو عَنَّا مَا هُوَ اَهْلُهُ وَاجْزِو الْفَضْلَ مَا جَزَيْتَ كَيْبًا عَنْ اَنْتِهِ وَصَلِّ عَلٰى جَمِيْعِ اَخْوَانِهِ مِنَ النَّبِيِّيْنَ وَالسَّالِكِيْنَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ وايي چي کوم سړی د جمعې په ورځ اووه ولره داوايي ده ته به يقيناً د نبي کریم ﷺ شفاعت نصيب سي، او که ده: اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ څخه زيات ونه وايي نو هم کافي ده.

خلودم دا چي په دې ورځ دي د قرآن کریم تلاوت ډير زيات وکړي او په محافطې توگه دي سورت الکهف وايي چي ددې فضيلت په حديث کي بيان سوی دي او د پخوانيو بزرگانو او عبادت گرانو دا عادت پاته سوی دي، چي د جمعې په ورځ زرو لره قل هو الله احد، زو لره درود، زو لره استغفر، زو لره سبحان الله، زو لره الحمد لله، زو لره لا اله الا الله، او زو لره الله اکبر ويل پکړو دي.

پنځم داچي په دې ورځ دي لمونځ ډير کوي ځکه په حديث کي دي چي کوم سړی جامع مسجد ته ولاړ سي بلا ځنډه شلور رکعت لمونځ ادا کړي او په هر رکعت کي يو وار الحمد لله او پنځوس واره قل هو الله احد وايي دی به تر هغه پوري د دې دنيا څخه ولاړ نسي تر څو چي دده ځای په جنت کي ده ته ونه بنول سي يا دغه زېړۍ ورته وړنه کړل سي، او مستحب دا دی چي په دغه ورځ په شلور رکعت لماتځه کي شلور سورتونه: سورة الانعام، کهف، طه او يس تلاوت کړي او که داسي نسي کولای نو سورة سجده، لقمان، دُخان او الملک دي تلاوت کړي، او ابن عباس عليه السلام به دجمني په ورځ هيڅ کله هم د تسيح لمونځ نه پرېښولی، کوم چي يو مشهور او معروف لمونځ دی، او ښه دا ده چي تر زواله پوري لمونځ وکړي او بيا د ماښپن د لماتځه پوري په علمي مجلس کي کېښي او د دې څخه وروسته دي تر ماښامه پوري په تسيح او استغفار کي مشغوله وي.

شپږم داچي په دې ورځ صدقه او خيرات مه هېرو! هغه که د ډوډۍ يوه ټکړه ولي نه وي چي په دې ورځ صدقه ورکول زيات ثواب لري او کوم سائل (سوال کوونکی، مسکين) چي دخپلې پروخت څه وغواړي دده رڼل او بندول پکړ دي ځکه چي دغه وخت يوشم ورکول مکروه دي. اووم داچي په ټول اوونۍ (هفته) کي دا ورځ د آخرت د پاره سالمه او خوندي ساته او د دنيا کلروبار په باقي ورځو کي کوه! ځکه د الله ج ارشاد دی: فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ

فَضْلِ اللَّهِ لِلْجَمْعِ [بيا چي کله دجمني لمونځ وسي نو منتشره (خواره) سړي محکمي ته او دخلای رزق تلاش کوي] حضرت انس عليه السلام فرمايي چي د دې څخه مراد اخيستل خرڅول يا کسب معاش نه دي بلکي د دې مطلب طلب د علم دی او د وړو نو زيارت، دناروغانو پوښتنه او په جنازه کي شرکت او نور، او نور د دې ډول کارونه مراد دي. نو د لماتځه په باره کي چي کوم لازمي امور وو هغه بيان کړل سو او دنورو مسئلو چي څنگه ضرورت پېش کيږي پوښتنه کول يې پکړ دي چي په دې ډول مختصر کتاب کي دغو تفصيل بيانول ممکن نه دي:

لېکن په لماتځه کي وسوسې ډيري پيدا کيږي نو د دغو طرف ته اشاره سوې ده چي ياد ساته! دوسوسې د هغه سړي په زړه کي تيريږي د کوم په عقل کي چي خروالی يا د سودا په مرض کي مبتلاوي يا د شريعت څخه جاهل او بې خبروه او د نيت د معنى څخه خبر نه وي، ځکه نيت هغه رغبت دی کوم چي تايع پر قبله درېدو ته مجبوره کوي، او ته پورته کيږي چي د الله ج حکمونه پر

خای کړې، لکه مثلاً که ته یو څوک ووايي چې فلاڼی عالم راشي په دې وجه پورته سه او د هغه احترام وکړه نو دغه وخت ته دا نه وایې چې زه د فلاڼی سړي په وینا د فلاڼی عالم احترام ته پورته کېم بلکې بغیر دیو څه ویلو څخه ته سملاسه پورته سې ځکه چې دانیت د ځانه څخه ستا په زړه کې پیدا کیږي بغیر د دې څخه چې ته په ژبه یا زړه کې یو څه ووايي، ځکه چې څه ته په زړه کې وا یې دغه ستا د نفس خبره وي نه چې د نیت ځکه نیت خو هغه رغبت دی کوم چې تا پورته کړي.

هو! دا ضروري ده چې تا ته دا علم په هر حال وي چې حکم د چا دی؟ دارنگه تا ته دي معلومه وي چې کوم کوم لمونځ ته ادا کوي، دغه د ما پېښ دي که د ماشیگر؟ هر کله چې زړه د دې څخه غافل نه

وي بیا الله! اکبر وایه او که غافل وو نو د یادولو کوشش وکړه او دا گمان مه کوه چې د ادا کولو د لمانځه، فرض، د ما پېښ لمونځ او نور د ټولو معنی په یو وار په پوره ډول په زړه کې جمع کول پکار دي، لېکن کوم چې نژدې وي هغه د یو بل سره جمع کړه چې دغه اقتلازه نیت کافي دی، ځکه که ستا څخه څوک پوښته وکړي چې تا د ماشیگر لمونځ کړی دی نو په جواب کې ته ووايي چې هو! اوس څه وخت چې ته "هو" وایې نو دا ټولي معنا کافي ستا په زړه کې مته خو لېکن تفصیلاً نه دي نو خپل ځان ته د یادولو د پلاره ستا د خپل ځان څخه پوښتنه کول دغسې دي لکه چې بل سړی ستا

څخه پوښتنه کوي چې تا فلاڼی لمونځ کړی دی، او په یادولو ستا الله! اکبر ویل داسې دي لکه چې د چا په جواب کې "هو" ویل، او څوک چې دې څخه په زیات لټون او تلاش کې مصر (تاکید کوونکی) دی د هغه زړه او لمونځ د منشر او خرابېدونکي کیږي، نو پکار دي چې آسټي اختیار کړای سي، کله چې داسې وکړی نو بیا چې په کوم صفت باتلي و سي لمونځ به صحیح وي، ځکه چې د لمانځه نیت هم د نورو کارونو د نیت په ډول دی او دا لوجه وه چې د نبی کریم ﷺ او صحابه کرامو رضی الله عندهم په زمانه کې به چا ته د نیت په باره کې وسوسه نه کېده، ځکه چې هغوی د دې امر څخه ښه خبر وو چې دا کار بالکل آسټه دی او کوم سړی چې په دې هم نه پوهیږي هغه جاهل (ناخبره) دی.

پنځم اصل د زکوٰۃ ورکولو په باره کې

پوه سه! چې زکوٰۃ د اسلام د لور کتو څخه دی، نبی ﷺ فرمایلي دي چې د اسلام بنیاد پر پنحو اصولو بقلي دی یعنې: (۱) کلمه: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ (۲) لمونځ (۳) زکوٰۃ (۴) روژه (۵) او حج، او په حلیث شریف کې دي چې کوم خلک سره زد او سپین زد لري او زکوٰۃ نه ورکوي د دوی

شخصه به دهر یوه په سینه کي داسي داغ (زخم) لگول کیږي چي شاته به ځیني وځي او پر شلېه وړ لگول کیږي چي سینې ته راوځي او د چا سره چي څاروي (پسونه، میږي، غولیان، خولوي، بزې (وزې) او نور.....) وي او زکوٰه نه ورکوي نو د قیامت په ورځ به دا څاروي پر دغو خلکو مسلط کړای سي چي په ښکرونو یې وهي او په پښو کي یې وهي او دغه سي به یو یو راځي دوی به وهي او چي ختمیږي بیا به یې د سره شروع کوي او وهي به یې تر دې چي د ټولو خلکو حساب کتاب پوره سي، او دا حدیث په صحاح کي موجود دی، نو د سرمایه دارنو د پلوه د زکوٰه علم ازده کول فرض دی.

د زکوٰه قسمونه او شرطونه: د شپږو قسمونو زکوٰه واجب دی، اول قسم د څارویاتو متعلق دي په کومو کي چي لوبښ، غوا، پسه بزه (وژه) شامل دي په اسونو او خړو او نورو حیواناتو کي زکوٰه نسته، او دا څارویاتو زکوٰه تر څلورو شرطونو لاندې واجبېږي: (۱) څاروي د کور په وښو بلندي نه ساتل کیږي بلکي په صحرا کي کتل کیږي، چي خرڅ زیات نه پر راځي ځکه چي که په کور کي یې واښه ورکول کېده، او خرڅ یې د زکوٰه برابر سو نو زکوٰه پر واجب نه دی (۲) دویم دا چي داسي څاروي پرله پسې تریوه کاله پوري د مالک په تصرف کي پاته سي، ځکه چي که په کال کي دغه د ده د تصرف شخصه وځي نو زکوٰه نسته بلندي، لېکن د دوی بېجان هغه که د کال په آخره کي پیدا سي په حساب کي به شمارل کیږي، او د اصل مال په تبعیت کي به پر دوی زکوٰه واجب وي، (۳) درېم دا چي که د دې څارویاتو په وجه امیر جوړ سوی وي او دده په تصرف کي وي لېکن د کال په دوران کي که دغه څاروي ورک سي یا یې ځیني ظالم غصب کړي نو زکوٰه به واجب نسي، لېکن که وروسته د امکاني فائده سره ده ته واپس ملاوسي نو پرده به د تېر کال زکوٰه هم واجب سي، مگر دا مال که د دومره مالیت وي څومره چي پر ده قرض (پور) دی نو صحیح دا ده چي پر ده زکوٰه واجب نه دي، ځکه چي په حقیقت کي دی فقیر متصور کیږي. (۴) که مال فقط د نصاب برابر دی او د دې په وجه دی مالدار دی خو په لږ مال سره سرمایه داره کېلای نسي او تر څو پوري چي لویان پنځه نه وي یو څه ځیني ورکول واجب نه دي او که پنځه لویان وو نو یوه بزه (وژه) یا پسه د زکوٰه په توګه واجب دي، او په زکوٰه کي د وړ کولو بزه (وژه) به دیو کال شخصه کمه نه وي او که پسه وو نو د دوو کالو شخصه چي کم نه وي او کله چي پنځه ویشته - لویان سي نو دیوه کال اوښه به په زکوٰه کي ورکوي او که نه وو نو دوه کلن لویان دي ورکړي او د دې شخصه وروسته چي د لویانو شمېر شپږ ویشته - ته نه وي رسېدلی د دغه شخصه زیات څه واجب نه دي، او چي شپږ دېرش سو نو د دوو کالو اوښه ده، او چي شپږ

خلوېښت سي نو د دريو کالو، چي يو شپېته^{۳۰} سي نو خلور کلتی. لوېنه ده، چي شپې اوباسي نو دوې داتې دوه کلتی. لوېښي، چي يو نوي^{۳۱} سي نو دوې داتې درې کلتی. لوېښي، چي يو سل يو ورشت^{۳۲} سي نو درې داتې دوې کلتی. لوېښي په زکوة کي به وړ کوي؛
 او د دې څخه وروسته به داسي حساب کوي چي په هرو پنځوسو لوېښو کي يوه درې کلتی. لوېنه او په هرو خلويښتو کي يوه دوه کلتی؛

او خواوي چي تر څو پوري دېرشو^{۳۳} ته نه وي رسېدلي زکوة نسته پر، او چي دېرش سي نو د يوه کال يوه خوا ده او چي خلويښت سي نو دوه کلتی. خوا ده او چي شپېته سي نو دوې يو کلتی. خواوي واجب دي، اوبيا به دغسي حساب کوي چي په هرو خلويښتو کي دوه کلتی. او په هر دېرشو کي يو کلتی خوا ده؛

او د بزې (وزې) په صورت کي دا چي په خلويښتو بزو کي يوه بزه ده او په يو سل يو ورشت کي دوې دي په دوو سوو يوه^{۳۴} کي درې دي په خلور سوو کي خلور بزې دي، او د دې څخه وروسته به داسي حساب وي چي په هرو سلو کي به يوه بزه د زکوة په طور واجب ده، او دا بزه به د يو کال څخه کمه نه وي، او که پسه وو نو بيا د دوو کالو پکار دي، او که دوو کسانو خپلې بزې يو ځای ساتلي وي او دواړه د زکوة اهل وو، يعني په دوی کي يو کافر يلمکاتب نه وو نو چي د دواړو مشترکي بزې خلويښتو ته ورسېدې نو نيمه نيمه بزه به پر دواړو واجبه وي او که شپېته وې نو هم په دواړو چي يوه بزه وړکړي کافي ده.

دويم قسم د غلې د زکوة سره متعلق دی، نو که د چا سره اته سوه^{۳۵} منه غنم، اووېشي، خرملوي ياوشکي (منقې) وې يا بل داسي شئ وي کوم چي د خلکو خوراک جوړېدای سي مثلاً، دال، وريجي او لوبيا او نور نو د دې څخه لسمه حصه (عشر) ورکول واجب دي، او کوم چي د خوراک کار نه وړکوي مثلاً؛ پنبه، تاز، مېوه لو نور (يعني تازه مېوه) په دې کي عشر واجب نه دی، او که خلور سوه منه غنم او خلور سوه منه وړشي وي نو هم عشر واجب نه دی ځکه چي نصاب پر يو جنس مشتمل دي هلته زکوة واجبيږي، د فصل د پلوه اوبه که د نهر، ريځي يا بلران څخه نه وې حاصلې سوې بلکي په اړهت (بلوړی) او نورو سره حاصلې سوي وې نو هم عشر واجب نه دي، او هيڅ کله مناسب نه ده چي انگور يا لنده خرما په زکوة کي وړکړي، بلکي وشکي او وچي خرملوي وړکول پکار دي، هرا که د انگورو څخه وشکي جوړول ممکن نه وو نو انگور وړکول هم جائز دي او ياد

ساته چي هر کله انگور پر پنځلو سي او د غنمو وريشو دانې پنځې سي نو بيا به هغه هيڅ کله پنځېل
تصرف کي نه راولږي تر هغه چي داوړل شخه حساب ولگوي اندازه وکړي چي په دې کي به د فقيرانو
حصه دومره جوړېږي، او کله چي د دغي حصې صحيح اندازه وسي نو بيا يې پنځېل تصرف کي
راوستل جائز دي.

د زکوة ورکولو طريقه

زکوة ورکونکي ته د پنځو خبرو خيال ساتل پکار دي:

(۱) د زکوة نيت به وکړي او فرض دې گڼي (صرف دې ځان نه نيسي چي زکوة ورکوم) او که يو بل
شوکی وکيل مقرر کوي نو د هغه دوکالت نيت دي هم وکړي يادي وکيل ته اجازت ورکړي چي هغه
د زکوة ورکولو په وخت کي نيت وکړي، او که ولي د نبالغو بچيانو د مال شخه زکوة ورکوي نو هم
دي د دې نيت وکړي.

(۲) هر کله چي کال ختم سي نو په زکوة ورکولو کي دي تلوار کوي ځکه بلاعزله تاخير کول
مناسب نه دي، د صدقه فطر په ادا کولو کي داختر د ورځې شخه زيات تاخير صحيح نه دی، او په
رمضان کي تلوار کول روا دي، او د رمضان شخه مخکي روانه دي، او د هر ډول مال د زکوة په سلسله کي
په ټول کال کي تلوار کول روا دي، په دې شرط چي کوم فقير ته زکوة ورکول کيږي، هغه تر ټول
کاله پوري ژوندی وي ځکه چي که د کال د آخر کېدو شخه مخکي هغه مړ سي يا پنځېله امير او مالدار
سي يا مړ د سي نو زکوة به بيا ورکول غواړي.

(۳) زکوة د هر جنس چي وي د هغه جنسه شخه ورکول پکار دی، که د سرو زرو په بله کي سپين يا
د غنمو په عوض کي اوريشي يا د دې د قيمت برابر يو بل مال ورکړل سي نو د فقه شافعي په نزد به دا
صحيح نه وي.

(۴) صدقه په هغه ځای کي ورکول پکار دي په کوم ځای کي چي مال وي ځکه چي د دغه ځای د
فقيرانو سترگي پر دغه مال وي، (يعني د دغي صدقې اميلواړه وي) او که په يو بل ځای کې ورکړي
نو صحيح داده چي د زکوة اطلاق به پر دغه نه کيږي.

(۵) زکوة په اته قسمه خلکو کي تقسيمول پکار دي او د دغه مقلار مطابق دې تقسيم کړي کوم
چي پکار دي، هسي خو په هره ډله کي د درې کسانو شخه کم نه دي پکار او ټول شمېر خلورويشت
پکار دي، او د فقهي شافعي مطابق که زکوة يو درهم هم وي خو په دې ټولو کي تقسيمول پکار دي

او ټول زکوٰۃ به په اته حصو کې تقسیم کړي هرې حصه به په درې یا دې څخه په زیاتو افرادو کې تقسیم کړی څنگه چې یې زکوٰۃ ورکوونکي غوړي هغه که برلیر وي او که نه وي، او په دې زمته کې درې قسمه خلک ډېر کم پیدا کیږي، یعنې؛ غلزي او مؤلفۃ القلوب او حامل زکوٰۃ، لېکن فقیر، مسکین مکاتب (یعنې قرضدار) پیدا کېدلی سي، نو د شافعي په مذهب کې هر چا ته زکوٰۃ د پنځلسو خلکو څخه په کم شلر بلندي تقسیمول نه دي پکار او د شافعي مذهب په دې دوو اصولو کې ډېر سخت دي ځکه چې دده په نزد سره یو خو د یو شل بدل جائز نه دی او دویم دا چې زکوٰۃ به ټولو ته ورکوي، او د خلکو ډېر اکثریت په دې دواړو مسئلو کې دامام ابو حنیفه رحمۃ اللہ علیہ په مذهب عمل کوي، او زموږ اُمید دی چه په دې سره به دوی مواخذنه نه وسي.

د دې اته ډلو صفات او پېژندنه: اوله ډله د فقرالو ده او فقیر هغه وي د کوم سره چې یو شل نه وي او نه د یو کس قبل وي که د چا سره د پوره ورځي خوراک وي، او پر بلن یې کالي (جلې) وي نو دغه فقیر نه دي ه واکه د نیمی ورځي د خوراک څخه یې زیات خوراک نه درلودلو، او د جلمو یې هم دا حال وي چې قمیص یې وي خو لنگوټه یې نه وي او که لنگوټه یې وي نو قمیص یې نه وي نو دغه خلک فقیر دي، که یې په یو آله سره یې کار کولای سو لېکن آله یې نه درلودله نو هم فقیر دی او که یو څوک طالب علم وي او په یو کس کې مشغولېدل په طلب د علم کې حائل کېدی نو دغه فقیر دی او دا ډول فقیر ډېر کم پیدا کیږي، لېکن عیال داره (کهول والا) ښکاره ده چې ډېر دي نو تنبیر او تلافي دا ممکن دی چې هغه فقیر تلاش کړي کوم چې عیالداره وي او دده بچیان دي فقیران وگني، دوی حصې دي پر تقسیم کړي.

په دویم قسم کې مسکینان راځي، او مسکین هغه دی چې د هغه مال او آملني د هغه د اضراجاتو (خرڅو) څخه کم وي هغه کور، کېږي دده سره که څه هم موجود وي لېکن که د یو کال خرڅ دده سره نه وو او دده کس همښه نه وو نو روا ده چې ده ته دومره اندازه ورکړي چې ده تر کاله پورې د کفالت د پاره ضروري وي، که دده په کور کې فرش، لوبښي او کتابونه او نور موجود وي لېکن ددې سر سره حاجت مند وي نو دغه مسکین دی، لېکن که د ضرورت څخه زیات شیان دده سره وي نو بیا مسکین نه دي.

درېم قسم د هغو خلکو دی کوم چې زکوٰۃ جمع کوي او مستحقینو ته یې رسوي دوی مزهودي د دې زکوٰۃ څخه ادا کول پکار دي.

خلورم قسم د هغو خلگو دی کومو ته چې مؤلفه القلوب وايي او دا هغه باهر ته او دبېلې والا خلگ وي چې که دوی ته مال وړ کړل سي نو دوی به داسي مسلمانان سي چې د دوی په ليدلو به نور خلگ د اسلام و طرف ته راغې سي.

پنځم قسم مکاتب دی او دا هغه غلام يا مينځه ده چې خپل ځان واخلي او خپل قيمت په يوه يا دوو يازياتو قسطونو کي خپل مالک ته ادا کوي.

په شپږم قسم کي داسي سړي شامل دي کوم چې قرضداره وي لېکن دا قرض يې د يوشم په هوش په هوش کي نه وي حاصل کړی بلکي يو نېک يا اصلاحي مقصد د پاره يې خرڅ کړی وي قرضداره سوی وي نو بيا که دی امير وي او که فقير د زکوة مستحق دی ځکه چې دده مقصود يو فتنه ختمول دي.

اووم قسم پر هغو غلزياتو مشتمل دی کومو ته چې د بيت المال څخه څه نه ملا وېړي دغه که امير ولي نه وي د دې خبري مستحق دي چې د سفر توښه ورته د زکوة څخه ادا سي.

اتم قسم د هغو خلگو دی کوم چې مسافر وي او د سفر توښه نه لري داسي خلگ که په سفر کي ياد خپل ښار څخه په سفر روانېدونکي وي نو دلاري توښه او کرايه او نور دوی ته د زکوة څخه ادا کول پکار دي.

او که يو څوک ځان ته فقير يا مسکين وايي نو روا ده چې د دوی خبره ومنل سي که څه هم په ښه توگه سره معلومه نسي چې دی درواغ وايي، لېکن مسافر که په سفر او غلزي که جهاد ته روان نسي نو د زکوة مال ځيني اخيستل واپس پکار دي، او دنورو اقسامو په باره کي هم پکار دي چې د بلوري خلگو څخه پوښتنه وسي.

په زکوة وړ کولو کي څه راز دي؟ پوه سه! لکه څنگه چې د لمانځه يو صورت وي او يو حقيقت، او دغه حقيقت ته د دې صورت روح وايي، دغه ډول د زکوة هم يو صورت دی او يو روح، او کوم سړی چې د زکوة د اصل راز او حقيقت څخه بې خبره دی دده زکوة به هم يو بې روحه او بې صورت وي، او د دې رازونه درې دي: (۱) اول دا چې خلگ يې د حق تعالی په محبت مأموره کړي دي (يعني حکم يې ورته کړی دی) او يو مسلمان داسي نسته چې د الله جلّ و علا سره د محبت مذهبي نه وي، بلکي مسلمان په دې خبره مأمور دي چې يو شئ د الله څخه زيات دوست او گران نه لري، لکه چې الله جلّ و علا فرمايي: **قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ** [توبه] (ته ووايه چې که پلار، نيکه، ستاسو اولاد، ستاسو وروڼه، ستاسو خپلوان، ستاسو ښځي، ستاسو هغه مال کوم چې تاسو گټلی

دي او تجارت د کوم په کوټه کېلو (لو خرابېدو) چې تلمو پېرېږي، او هغه کور کوم چې تلمو خوښوي تاسو ته د الله ﷻ څخه او د هغه در رسول څخه لو د هغه په لاره کې د جهاد څخه زيات غوره وي نو تلمو منتظر وسئ تر دې چې الله ﷻ خپل حکم (د سزا او عذاب) راولېږي او الله نافرمني کوونکي د دوی مقصد ته نه رسوي) فرض داسې کوم يو مسلمان دی کوم چې د دهوې نه کوي چې زه الله د ټولو شیانو څخه زيات خوښووم او د هر يوه داخیال دی چې زه څه وایم په واقع کې هم داغه دي، نو د هر يوه د دهوې د پلوه د دلیل ضرورت وي چې هر څوک په خالي دهوې مغروره نسي، بڼکله خبره ده چې مال انسان ته محبوب (گران) دی نو الله ﷻ د دې په ذریعہ د انسان امتحان کوي او فرمایي: چې که ته زما په دوستي کې رښتونی یې نو خپل دا محبوب شی پر ما قربان کړه چې زما په دوستي کې تا ته د خپلي درجې او رښتوالي علم وسي، کوم خلک چې په دې راز پوه سوه او د معمولې بیخ ته ورسېدل د هغوی درې درجې دي:

اوله درجه د صلیقینو ده چې څه د دوی سره وي ټول قربانوي او وایي چې په دوه سوه درهمه کې پنځه درهمه خرڅ کول څه شی دي دا خو د بخیلاکو کار دی، موږ خو ټول قربانوو، لکه حضرت امیر المؤمنین صلیق اکبر ؑ چې د نبی ﷺ په خدمت کې ټول مال حاضر کړی، نو دوی ﷺ پوښته وکړه چې د خپل اهل و عیال د پلوه دي یو شی پرېښوی، حضرت صلیق ؑ عرض وکړی فقط الله او د هغه رسول مي پرېښوی، او بعضو نیم مال د الله ﷻ په لاره کې ورکړی لکه امیر المؤمنین حضرت عمر ؑ چې دوی نیم مال پیش کړی، نبی ﷺ پوښته ځیني وکړه چې د بچیانو د پلوه دي یو شی پرېښوی؟ هغه ؑ وفرمایي څومره چې مي دلته راوړی دومره مي په کور کې پاته کړی، نبی ﷺ وفرمایي: ستاسو د دواړو په درجو که هم داسې تفاوت (فرق) دی څنگه چې ستاسو په کلر کې تفاوت او فرق دی.

دویمه درجه د صالحینو حضراتو ده کومو چې خپل مال په یوولو څو خرڅ نه کړی چې دا ټول د دوی قدرت نه وو لېکن محفوظ یې وساتلو او د فقیرانو د حاجتونو په سلسله کې د خیرات د ممکنه صورتونو منتظر وو، او خپل ځان یې د فقیرانو په ټول گټلو، او فقط په زکوٰټه یې اکتفاء ونه کړه بلکې کوم محتاج چې ده ته راغلی د خپل اهل و عیال په ټول یې وگټلو او د هغه یې هر ممکن خدمت وکړو.

دریمه درجه د هغه افرادو ده کوم چې د دوی دوهو څخه د پنځه درهمه خرڅولو طاقت لري دوی

صرف د فرض ادا کولو لحاظ وکړي او د الله ﷻ حکم يې په خوشحالي سره قبول کړي او د ادا کولو اهتمام يې ډېر ژر وکړي او په زکوٰۃ ورکولو يې پر فقيرانو احسان ونه کړي، دا آخري درجه ده ځکه چې د الله ﷻ په ورکړل سوو دوه سوه درهمو کې چې پنځه درهمه هم ورنه کړي دغه بد نصيبه د الله ﷻ د دوستي څخه محرومه دي او کوم چې د پنځه درهمو څخه زيات نسي ورکولای د ده دوستي ډېره کمزورې ده او دی په ټولو دوستانو کې بخيل دی.

دويم راز د بخل د نجاست څخه خپل زړه پا کول دي دانساني زړونو په مخکې بخل د نجاست په ډول دی لکه څنگه چې ظاهري نجاست انسان د لمانځه ادا کولو قبل نه پاته کوي دغه ډول د بخل نجاست زړه د خدای د نژدېکت قبل نه پاته کوي او د مال خرڅولو څخه مسوا د بنده زړه د بخل د نجاست څخه نه پا کېږي، په دې سبب سره زکوٰۃ د بخل ناپاکي د زړه څخه ليري کوي، او زکوٰۃ د هغو لویو په ډول دی کوم چې ظاهري نجاست ليري کوي، دا وجه ده چې د زکوٰۃ او صدقې مال پر نبي کرم ﷺ او د دوی په اهل او عيال باندې حرام دی، ځکه په چې د دوی پاک منصب د خلکو د خيرو څخه محفوظه ساتل ضروري دي.

دريم راز شکر د نعمت دی ځکه چې مال په دنيا او آخرت کې د مسلمان د راحت سبب دی نو لکه څنگه چې لمونځ روژه او حج د بدن د نعمت د شکر په توگه ادا کول کېږي دغه ډول زکوٰۃ د مال د نعمت شکر به ده چې بنده خپل ځان به پر وړا ظاهر کړي او نورو مسلمان روڼه کوم چې دده په ډول دي پاته او عاجزه وويني دا ووايي چې دا هم زما په ډول د خدای بنده دی د الله ﷻ شکر دي چې زه يې د دوی څخه مستثنی کړم او به پر وړا يې کړم او دی يې زما محتاج کړي نو ما ته د ده سره ښه سلوک (چلند) پکار دی هسي نه چې دا امتحان وي او که په خاطر او عزت کې قصور او کمي وسي نو هسي نه چې الله ﷻ ما دده په ډول کړي او دی زما په ډول کړي، پر هريوه بلندي لازم دي چې د زکوٰۃ په دې رازونو ځان پوه کړي چې دده عبادت به روحه پاته نسي.

د زکوٰۃ ادبونه: کوم سړی چې دا غواړي چې د ده عبادت مړ او بې روحه نه وي او ثواب دوچنده ورته ملاوسي نو ده ته پکار دي چې د دې اوو آدابو التزام وکړي:

اول ادب: دا چې د زکوٰۃ په ادا کولو کې د تلواړي څخه کار واخلي، د واجبهلو څخه مخکې دي هم کله کله په کال کې ورکوي په دې سره به درې فائدي وي، يوه خو دا چې د عبادت د شوق اثر به ښکاره وي ځکه چې يو شئ کله واجب سي نو ادا کول يې لازم او ضروري سي که ورې به نه کړي نو د

عذاب خطره ده په دې وجه په دې حالت کي خو د فرضو ادا کوونکي د عذاب او سزا جبري شخه یې ادا کوي، د محبت او دوستۍ لړ ائلازه په دې کي نه وي او هغه سړی ډېر ناکاره دی کوم چي ډېري په وجه یو کلو خبر کوي لېکن د محبت او دوستۍ لحاظ نه کوي، دویمه فائده ده داوي چي د ژر ادا کولو په وجه به فقیران خوشحاله وي او د زړه په خلوص سره به د هاء کوي ځکه چي دوی ته پر دې موقع کومه خوشحالي حاصله سوې وي ده دغه به ناڅاپه وي او د فقیرانو د هاء ده په حق کي د ډېرو آفتونو شخه حصار جوړېږي، دویمه فائده به داوي چي داسي سړی د دنیا د آفتونو شخه یې فکره وي ځکه چي په تأخیر (خند) کي په زرگونو آفتونه سته ممکنه ده یو امر مانع سي او بنده دې خیر لو نېکی شخه محروم سي کله چي د بنده په زړه کي د خیر د امر رغبت پیدلوي نو دا دی غنیمت وگني ځکه چي دا صورت د الله ﷻ د رحمت په نظر سره وي د دې شخه وروسته د شیطان د حملې خطره وي، لکه چي وایي: "د مومن زړه د الله ﷻ د گوتو شخه په دوو گوتو کي وي" نو چي د دې شخه ووځي د شیطان په نیوکه او قبضه کي راځي.

فصله: یو بزرگ ته په بیت الاخلاء کي دا خیال راغلی چي خپل دا قمیص پر یو چا خیرات کړم سم د لاسه یې یو مرید ته آواز وکړي او قمیص یې هغه ته حواله کړي او دی د خپلي ارادې شخه خبر کړي، مرید پوښتنه ځيني وکړه چي تر راوتولو پوري مو صبر ولي نه کوئ؟ نو وېې فرمایلي چي ما سوچ وکړی هسي نه چي په زړه کي مي یو خیال راسي او دې د خیر د کلو شخه محرومه سم.

دویم آداب دا چي که زکوٰۃ په یو وخت ورکول وي نو د محرم په میاشت کي دې ورکړي چي دا د حرمت میاشت ده او د کال ابتداء هم د دې شخه کیږي یا دې بیا په رمضان کي ورکوي ځکه چي وخت شومره زیت شریف وي دومره به ثواب هم شو چنده زیت وي او نبي ﷺ په ټولو خلکو کي زیت سخي وو ځکه چي څه به ودرسه وو ورکول به یې او په رمضان کي به یې هېڅ شئ هم د ځان سره نه ساتلو او ټول به یې د خدای په لاره کي خرڅ کول.

دویم آداب دا دی چي زکوٰۃ دي په پټه ورکوي، او په ښکاره دې نه ښکاره کوي چي د ریا شخه وساتل سي او اخلاص ته نژدې سي، او په حدیث شریف کي دي چي صدقه د الله ﷻ قصه یخوي د لرونکه دا چي د قیامت په ورځ به اووه قسمه خلک د الله ﷻ د هر ش تر سایې لاندې وي: (۱) امل عادل (۲) په راسته لاس داسي صدقه ورکوونکی چي چې لاس ځيني خبر نسي، خیال کوه چي د دې خلکو دوجه چي شومره لوړه ده چي د امل عادل د درجې سره برابره ده، او په حدیث کي دي چي

پته صدقه ورکول په باطني اعمالو کې شمارېږي، او په ظاهر ورکړې صدقه په ظاهري اعمالو کې ليکل کېږي، او که څوک په ژبه ووايي چې ماقلاتي شئ خيرات کړي دي نو دده د ظاهري او د باطني اعمالو څخه يې ختم (خراب) کړي په رڼا کې وليکل سي؛

او داوچه وه چې سلفو صالحينو به د صدقې د مال په پته ورکولو کې دومره مبالغه کوله چې ځيني خو په دوی کې داسې وو چې وانه به يې تلاش کول او د صدقې مال به يې هغه ته په لاس کې ايښول، خبرې به يې ورسره نه کولې چې اخيستونکي ته معلومات وسي چې صدقه چلورکړه، چا به بيله فقير لتوی په کپړو پورې به يې ودرتل، او خبرې به يې نه کولې چې وېش نسي يعني معلومه ورته نسي چې چا صدقه ورکړې ده؟ او بعضي داسې هم وو چې فقير ته به يې په لاره کې ودرغورځول او ځينو به د بل چا په لاس فقير ته رسول، او دا هر څه به يې په دې غرض سره کوله چې فقير ته معلومه نسي چې صدقه چلورکړه، او دا ځکه چې که په ښکاره يې ورکړي نو په زړه کې به يې درښاد جنبه راپورته سي، او دغه ډول که بخل مات سي خو دې څخه بد شئ رڼا به پکښې راپيدا سي، او دا ټول صفتونه هلاکت ته اچوونکي دي چې بخل که لرم دی نو رڼا ملرې کوم چې دلرم څخه زيات زوره ودرې، او بيا که لرم مړ کړي په ماريې وخورې نو دا خوبيا زيات خطرناکه ده، او دغه ډول که د يو هلاکوونکي شي څخه ځان خلاص کړي نو دده څخه د بل زيات هلاکوونکي شئ په منگلو کې ومېلي، او دې صفتونو زخم چې وخورې قبر ته لاړ سي نو گواکې د ملر اولرم خورل سوی به وي لکه چې په عنوان د اسلام کې موبديان کړي دي، نو په ښکاره ورکول د نفعي څخه زيات نقصان کوي.

خلورم ادب: که يو سړی درښاد څخه بالکل په امن او محفوظ وي او خپل زړه يې د دې څخه پاک کړي وي او دا گټې چې دده په ښکاره په صدقه ورکولو سره به نور خلک دده پيروي کوونکي سي او په صدقه ورکولو کې به يې رغبت پيدا سي نو داسې سړي په ښکاره ورکول خوږه دي ځکه چې دی د هغو خلکو څخه دي کوم ته چې صفت کول او بدول برابر وي، او په هر کار کې د الله ﷻ علم دوی ته کافي وي.

پنهم ادب: دا دی چې صدقه په احسان او منت سره نه ده پکار چې د احسان په کولو سره ضائع نسي د الله ﷻ ارشاد دی: "لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى" [البقره] (په احسان کولو او ضرر رسولو خپل خيرات مه بربلوي) او دا دی څخه مراد فقير زړه خفه کول دي مثلاً د فقير سره په تربو

تتلدي مخلخ کېدل يا تلدي کوت کوت کول يا په غرور خبري ورسره کول دي او دی د فقیر والي يا سوال کولو په وجه قليل گڼل، او په سپک نظر ورته کتل، او دا د جهالت او کم عقلی ثبوت دی، یو خو ځکه چې دده د لاس څخه مال اخیستل گران دي، او په دې وجه د نفس تنگی او بلی مظهره کوي او نا کاره (خراپي) خبري کوي ځکه چې کوم سړی د یوې روپۍ په ورکولو په زړو روپو اخیستلو ته تیار نه وي هغه جامل نه دي نو څه شی دی، یعنی په دې معمولي زکوة ورکولو سره ده ته په فردوس اعلی کي ځای ملاوړېږي او رضاء الهي ورته حاصلېږي او د دوېځ څخه د ځان ساتول وسیله په لاس ورځي نو بیا که دی په دې خبرو ایمان لري نو دا شی بیا پر ده بوج کېږي ولې؟ او بل حماقت یې دا دی چې دی دا گټي چې دی پر فقیر ښه دی ځکه چې دی مالداره دي او په دی پوه نه دي چې فقیر به دده څخه پنځه سوه کاله مخکي جنت ته ځي نو هغه ښه دی یا که دا امیر؟ درجه خود هغه لوړه سوه نه دې مالدار، او الله جل جلاله په نزد شرف او فخر خود درویشی (فقیری) دي، نه د مالداري؟ او درویش د شرافت او فضیلت ښه او دلیل دا دی چې په دې دنیا کي یې امیر ته د دنیا د ملابندو په خاطر په غم او محنت کي مشغول کړی دي، او دې سړی سړه سره ده ته ملاوړېږي هغه شومره چې دده د ضرورتونو د پاره کافي وي، لېکن دې سړه یې پر ده واجبې کړې ده چې دی به د فقیر د ضرورت مطابق هغه هم ورکوي نو چې خور وسي نو امیر یې گواکي د فقیر په دې دنیا کي یو ما تحت مزدور مقرر کړی دي (چې دده د پاره گټه کوي) او په بله دنیا کي خود فقیر فضیلت ښکاره دی چې پنځه سوه کاله مخکي جنت تلل یې دده سره ځانگړي کړي دي.

شپږم ډېب: دا دی چې چا ته یې ورکوي پر هغه دي احسان نه کوي د احسان سبب جهالت او کم عقلی وي، د احسان صورت دا دی چې انسان داسي وگڼي چې ما د فقیر سره په خپل ملکیت کي ښکي وکړه او ده ته مي دولت ورکړی، په دې وجه به اوس دی زما محتاج او تر لاس لاتلدي وي داسي گونځی دې خبري امید لرونکي وي چې فقیر به زما زيات خدمت کوي او زما کارونه به په تلوار سره کوي سلام به پر ما مخکي کوي او زما به ډېر احترام کوي، او که چیري د فقیر څخه په دې کارونو کي سستی وسي نو پر دغه دا مالدار تمجب کوي او وایي چې ما دده سره شومره ښکي کړې ده او دی داسي یې ادبي کوي، حال دا دی چې دا محض کم عقلی ده ښکي خو دده سره په اصل کي فقیر کړې ده چې دده صدقه یې قبوله کړه او دی یې د دوېځ د لوړ څخه وساتي، او زړه یې د بخل او نجاست څخه پاک کړی که یو حجام (حجلت کوونکی، رگ و هوونکی) د یو چادرگ څخه ورنه ویلای نو د دغه سړي په رگ و هوونکي احسان نه وي احسان خو درگ و هوونکي وي چې دده د بدن څخه یې خرابه

ورنه وکبل، کومه چي دده د هلاکت سبب جوړېلای سوه، نو دغه ډول د فقیر پر امیر احسان دي چي دده د زړه څخه یې بغل ورستی او د زکوٰۃ مال کوم چي دده په لاس کي وو او دده د هلاکت او خرابۍ سبب وو فقیر ځيني واخیستی او دی یې ددې دواړو خرابیانو څخه وساتي نو احسان د چا سو؟ یقیناً د فقیر سو کوم چي یې دی د دوو آفتونو څخه خلاص کړی دویم دا چي نبي ﷺ فرمایلي دي، چي صدقه اول د الله ﷻ د کرم لاس ته رسیږي او د دې څخه وروسته د فقیر لاس ته رسیږي نو وړکونکي چي یې هر کله الله ﷻ ته ورکوي او د فقیر حیثیت فقط د نائب دی چي دالله ﷻ د لاس څخه یې اخلي نو ښکاره ده چي احسان د فقیر منل پکار دي نه دا چي پر ده احسان، منت وکړي، نو هر کله چي دي د زکوٰۃ دا درې رازونه معلوم کړل نو د ځانه دا حقیقت واضحه کیږي چي احسان پر کول محض جهالت دی او ځان ساتل ځيني لازم دي، لکه څنگه چي سلفو صالحینو به د دې خبرې څخه په ځان ساتلو کي ډېره مبالغه او کوشش کوی تر دې چي ډېر په ادب به یې فقیر ته صدقه پیش کړه چي مهرباني وکړي دا قبوله کړي، او د ځيني بزرگانو خو دا عادت وو چي خپل لاس به یې د فقیر د لاس څخه لاندې کړی چي د صدقې پر وخت د فقیر لاس لوړ راسي چي لوړ لاس د لاندې لاس څخه غوره دی، او حضرت عائشي صدیقې رضی الله عنها چي به فقیر ته یو شی لېږي نو وړونکي ته به یې فرمايل چي غوږ وروته ونیسه چي هغه کومه دعاء کوي چي د هغه دعاء په بدله کي ورته موږ هم دعاء وکړو چي صدقه خالصه او بې معاوضه سي.

اووم ادب: دای چي په زکوٰۃ کي هغه مال ورکړي کوم چي دده په ټول مال کي غوره وي او زبات حلال وي ځکه په کوم شی کي چي یو زړه غوندې شک هم وي دغه د قربت د حق لائق نه دی ځکه چي دالله ﷻ ذات پاک دی او پاک شی قبولي، لکه څنگه چي فرمایي: وَلَا تَتِمُّوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ الْبَقْرَةَ (دنا کاره خراب شی نیت مه کوئ چي خرڅ یې کړی حال دا دی چي تاسو د هغه اخیستونکي نه یاست مگر چي سترگي پر پټي کړي) یعني داسي شی چي داخیستلو په وخت کي تاسو ته کراهت او نفرت ځيني راځي، دالله ﷻ د پاره یې ولي خرڅ کوئ او که د کوړا کاره شی مېلمه ته په ایښولو بقلي د مېلمه سپکوالی او بې عزتي ده نو دا څنگه روا کېدای سي چي ډېر بد شی دالله ﷻ په نوم ورکړل سي او غوره ځان ته پرېښوول سي، او نا کاره شی ورکول د دې امر دلیل دي چي وړکونکي دغه شی بد گڼي په دې وجه یې چا ته ورکول غواړي گواکي څه چي یې ورکړل په کراهت او ناخوښي سره یې ورکړل نه دا چي د زړه په خوښي، او

په صدقه کي که د زړه خوښي شلغله نه وي نو د نه قبلېدو خطره يې سته، او نبي کریم ﷺ فرمايلي دي: چي د يو درهم ښه شئ په صدقه کي ورکول د زړو درهمو څخه خوره دی نو لازمه ده چي خوره شئ په صدقه کي ورکړی او د زړه په خوشۍ سره يې ورکړی.

د فقير د تلاش کولو آداب: ياد ساته! چي کوم مسلمان يو فقير ته زکوة ورکړي، ده خپل فرض ادا کړل لېکن څوک چي د آخرت تجارت کوي پر ده بلندي لازمه ده چي د ډېر زيات محنت څخه کار واخلي يعني صدقه چي څومره په مناسب ځای او مناسب انداز سره خرڅه سي دومره به ورکوونکي ته ثواب هم زيات ملاسي (هسي نه چي داسي چا ته يې ورکړی چي هغه يې پر چرسولو بنگولو د گناه پر شيقو خرڅه کړي) نو پکار دي چي په دا پنځو قسمه فقيرانو کي يو قسم فقير ولټوي او هغه ته يې ورکړي:

لول قسم دا چي پر هيز گلره او متقي وي، نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چي ”طعام پر هيز گلرتو ته ورکول پکار دي“ د دې وجه دا ده چي هغه چي کم څه واخلي نو په اطاعت او عبادت د الله ﷻ کي به يې خپل مددگار جوړ کړي، (يعني د دغه په خوراک به د هغه په بدن کي طاقت پيدا سي عبادت به ښه وکړي) نو د هغه په عبادت کي به د ده هم حصه وسي او د ثواب مستحق به سي ځکه چي د ده اهانت د هغه په عبادت کي شامل سو.

قصه: يو دولتمن (سرمایه داره) دا اصول جوړ کړی وو چي د صوفيانو څخه ما سوال چا ته به يې په صدقه کي څه نه ورکول او ويل به يې چي دا هغه خلک دي د کومو چي د الله ﷻ څخه ما سوال د بل شئ سره خيال نه وي او که دوی ته د يو شئ حاجت راپېښ سي نو ظاهره ده چي خيال به يې گلوو سي، او هغه زړه کوم چي د الله ﷻ دوست دی پر داسي په سوونو زوونو بلندي افضله دی کوم کوم چي د دنيا په خيال کي گرفتاره وي، دده دا خبره چي کله حضرت جنيد رحمته الله عليه ته ونيول سه نو ويې فرمايل: چي د الله ﷻ د اولياؤ څخه د يو ولي ويل سوې خبره معلومېږي نو اوس دا وسوه چي دغه مذکوره سړی د کسب په لحاظ سره سابه (تر کلري، سبز بجات) خرڅوونکي وو، او مفلسه سو وجه دلوه چي فقيرانو به د ده څخه يو شئ اخيستولوده به قيمت ځيني اخيستولو آخر جنيد رحمته الله عليه ده ته مال ورکړی چي دی خپل تجارت جاري وساتي او ور سره يې دا وويل چي ستا په ډول سړي ته په تجارت کي توان نه اړمي (يعني د آخرت په تجارت کي).

دويم قسم دا دی چي اهل علم وي چي هر کله صدقه يو طلب علم ته ورکړي نو دی په فراغت سره

په علم حاصلولو کې مشغوله سي او ورکونکي ورسره د علم په ثواب کې شریک سي. دریم قسم هغه خلګ دي چې خپل ضرورت پټ ساتي او خپله فقیري چا ته نه ښکاره کوي بلکې په ښکاره شان و شوکت او عزت سره ژوند تېروي لکه الله ﷻ فرمایي: **يَخْتَبِهُمُ الْجَاهِلُ الْغَلِيَّةَ مِنَ التَّقْصِفِ [البقرة: ۲۱۳]** (نا خبره خلګ دوی غنيان ګڼي ځکه چې دوی د چا څخه سوال نه کوي) دا هغه خلګ دي چا چې پخپله مفلسی د ملالۍ او ښایست پرده اچولې وي نو دورکونکي دا فرض دي چې داسې خلګ تلاش کړي او هغه فقیرانو ته یې ورته کړي کومو چې سوال کول خپل کسب جوړ کړي وي، او شرمیري نه. څلورم قسم داسې چې داسې خلګ تلاش کړي کوم چې هیله لاره وي یا ناروغه وي ځکه چې اخیستونکي شومره اټلزه محتاجه او بدحاله وي ورکونکي ته به دومره زيات ثواب او اجر ملالوسي.

پنځم قسم هغه غریب دي کوم چې د ورکونکي قریب هم وي او داسې خلګو ته ورکول صدقه هم ده او صله رحمې هم او کوم سړی چې کله سره صرف د خلای د پاره وروړولي ساتي دغه هم د اقریافو سره برابر دی.

لو که یو حاجتمند دې ټولو صفتونو حامل وي یا ډېر صفتونه پکښې موجود وي نو داسې سړي ته ورکول د ټولو څخه غوره دي، او که داسې خلګو ته ورکړل سي نو د دغو خلګو ټپک خیالات او دعاګانې به دده د پاره د حصار (قلمې) کار ورکړي، او دا فائده به پر هغه فائده پټېدې زیاته وي چې د بخل نجلست به دده څخه لیري سي، او د نعمت شکر به په صحیح معنا کې ادا سي او پکار دي چې زکوۍ سیلانو یا کافرانو ته ورته کړي ځکه چې د زکوۍ مثال د مال د خیري دي نو سیلان (اولاد د علی ﷺ) ته دې څخه منعه لازمه ده، او کافرانو ته هسې هم دا نه دي ورکول پکار (ځکه چې هغوی د دې قبل هم نه دي چې د مؤمنانو خیري دوی ته ورکړل سي).

د زکوۍ اخیستونکي آداب: زکوۍ اخیستونکي ته د پنځو آدابو خیال ساتل لازمي دي: **اول** دا چې: د دې حقیقت څخه ښه خبر سي چې لکه څنګه چې الله ﷻ ځینې بندګان د مال محتاجه کړي دي نو دا ډول یې ځینو بندګانو ته ډېر مال هم ورکړی دي، لېکن محتاج یې هغه جوړ کړی دي پر کومو چې یې لطف او کرم زیات کول مقصود وي چې دوی د دنیا د جنجالونو او دولت د حفاظت څخه فارغه وي عبادت کوي، او د دنیا لاري ټول بوج او محنت او مشقت او د حفاظت ټوله ذمه ولری یې پر امیرانو غورځولې ده او دوی ته یې حکم کړی دي چې دوی دي دې عزیزو بندګانو ته د دوی د

ضرورت مطابق مال رسوي، د دې د پاره چې دغه عزیز بندگان د دنیا د پاره (بوجه) شخه آزاده وي او چې په کلمه یکسوي کي یې خلل او متشروالي رانسي چې د مالدار نو په معرفت سره د دوی حاجت راورېي وسي چې د دوی دعام او برکت د مالدارانو د پاره کفارو جوړه سي، نو فقير ته پکار دي چې شخه اخلي پخپل کفایت یې خرڅ کړي چې ده ته په فراغت سره د عبادت موقع په لاس ورسې او د دې نعمت قدر وپېژني چې اميران یې د دوی کلز کوونکي جوړ کړي دي چې دوی عبادت کوي، او دا داسې ده چې لکه څنگه چې د دنیا باجه خپلو هغو خاصو غلامانو ته کوم چې دی پخپل خدمت کي هر وخت حاضر درلودل غواړي د دنیا د کسب شخه یې نیازه کوي، او بزگرانو او بزارانو ته کوم چې د ده د خاص خدمت لائق نه وي د دغو خاصو غلامانو مزدوران یې جوړوي، او د دوی شخه خراج او تیکس اخلي خپلو خاصو غلامانو ته یې په تنخواه کي ورکوي نو لکه څنگه چې د باجدارانو مقصد دا وي چې د خپلو خواصو د پاره د دواړو شخه خدمت اخلي دغه ډول د الله جل جلاله اراده د ټول مخلوق شخه دا وي چې هغوی د ده په حضور کي اطاعت او بندگي وکړي لکه څنگه چې یې فرمایلي دي: وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِي [الذاریات: ۵۶] (ما پیریان او انسانان صرف د دې د پاره پیدا کړي دي چې زما عبادت وکړي) په دې وجه فقير ته پکار دي چې شخه اخلي نو چې په دې نیت یې واخلي او په دې بناء سره نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: "ورکوونکي ته پر اخیستونکي هېڅ فضیلت حاصل نه دی په دې شرط چې اخیستونکي یې واقعي دیو حاجت د پاره اخلي او داسې سړی هغه وي د کوم اراده چې د دین په خاطر د دنیا شخه فراغت حاصلول وي".

هوښم دي دا گټي چې شخه دی اخلي د الله جل جلاله شخه یې اخلي او د هغه شخه یې وني او مالداران خپل مسخر گڼي، ګواکي پر دوی یو موکل مقرر دي کوم چې د مالدارانو شخه یې ده ته رسوي، او دا موکل هغه ایمان دی کوم چې د الله جل جلاله د طرف شخه ده ته ورکړل سوی دي، او په دې وجه سره سوی دي چې د ده نجات او سعادت د صدقې سره ترل سوی دي او که دا موکل مقرر نه وي نو د هېڅ طرف شخه به یوه ډوډۍ هم ده ته نه وړا رسېدلې، نو احسان د هغه دي چا چې دا موکل مقرر کړي نو کوم فقير چې داو گټله چې د مالدار لاس خو محض یوه واسطه یا وسیله ده، بلکې مسخر دی نو هغه د دې واسطې او وسیلې پیدا کوونکي ته ګوري او د هغه شکر ادا کوي، چا چې د الله د بندگانو شکر به ادا نه کړه هغه د الله شکر کله ادا کولای سي؟ څنگه چې د دې بندگانو تعریف خو پخپله الله جل جلاله کړی دي، حال دا دی چې هغه ده د عملونو خالق دی، بلکې په یو ډول سره د دوی شکر به ادا کوي فرمایي: يُحْمَدُ الْعَبْدُ إِنَّهُ

أَوَّلُ [ص: ۲۰] (دېر ښه بنده وو د خدای و طرف ته دېر رجوع کوونکی وو) دارنگه فرمایي: اِنَّه کان مَبْنِيًّا نَبِيًّا [مریم: ۲۱] (بې شکه هغه دېر رېښتونی پېغمبر وو) او دا مثالونه ځکه وړکړل سوي دي چي الله ﷻ څوک واسطه د خير او برکت جوړوي هغه معزز او محترم جوړوي، لکه څنگه چي فرمايل سوي دي: كُلُّنَا لِمَنْ خَلَقْتُهُ لَغْوِيٍّ وَتَسْوَتْ الْحَوِيَّ عَلٰى يَدَيْهِ (خوشحالي ده هغه چا ته چي موږ هغه د نېکي د پاره پيدا کړو او ده پر لاسو مونږکي اسانه کړه) نو د الهي عز و زانو قدر پېژندل پکار دي او د شکر معنی داده، او پکار دي چي دغه وړکوونکي ته دعاء وکړي او وايي ”پاک دي کړي الله ستا زړه د نيکاتو د زړه په شان، ستا عملونه دي وگرځوي د نېکانو د اعمالو په ډول، او رحمت دي وکړي ستا پر روح د شهيدانو دروخ په ډول“ او په حديث شريف کي راغلي دي چي څوک ستاسو سره نېکي وکړي ته هم په بلله کي دده سره نېکي کوه، او که نه سي يې کولای نو دده په حق کي دومره قدر دعاء وکړه چي ستا يقين وسي چي د هغه بلله دي په پوره ډول سره ادا کړه، او د ټولو څخه خټ شکر دا دی چي د صدقې عيب پټ وساتي يعني که هغه لږ وي نو ته يې لږ مه گڼه او سپک وړ ته مه وايه، دغه ډول وړکوونکي ته پکار دي چي څه وړکوي چي هغه يې سپک وگڼي هغه که دېر زيات ولي نه وي، او د تعظيم په نظر سره دي ورته نه گوري (چي ما دېر څه مي وړکړل).

هريڅه خبره داده چي څه حلال نه وي هغه دي نه قبلوي او د سود روپي او په ظلم سره حاصل سوي شئ دي هم د چا څخه نه اخلي.

خلو وره دا چي دومره دي اخلي څومره ته چي دده حاجت وي د ضرورت څخه سوا دي نه اخلي، که د سفر د پاره يې اخلي نو د سفر د توبې څخه زياتي دي نه اخلي او که قرضداره (پوروپي) وي او د قرض ادا کولو د پاره يې اخلي نو د قرض دانللازې څخه زيات دي نه اخلي او که بچيانو د کفالت د پاره اخلي نو ضرورت که د لسو روپو وو نو يوولس دي نه اخلي ځکه چي د ضرورت څخه زياتي يوه روپي هم حرامه ده، او که په کور کي څه شيان د اصل ضرورت څخه زيات موجود وي نو هم زکوٰۃ اخيستل صحيح نه دي.

بِنَعْمٍ دا چي زکوٰۃ وړکوونکي که عالم نه وي نو اخيستونکي دي دده څخه پوښتنه وکړي چي ده ته څه وړکوي دا د مسکينانو حصه ده که د قرضدارانو؟ او بيا که دغه صفت په ده کي په نظر راسي، مثلاً هغه د زکوٰۃ اتمه حصه دغه يو فقير ته وړکوي نو ده ته پکار دي چي قبوله يې نه کړي ځکه چي د اهللم شافعي په مذهب کي داروانه دي چي ټوله حصه يو سړي ته وړکړل سي.

د صدقې وړ کولو فضيلت: نبي ﷺ فرمايلي دي چې صدقه ضرور وركړه هغه كه يوه څرملولي نه وي، ځكه چې دا فقير ژوندۍ ساتي او گناه داسي ختموي لكه اوبه چې اوږ وژني، دلرنگه فرمايي چې د ديوڅ د اور څخه ځان وساته كه څه هم په نيمه خرما سره ولي نه وي او كه دا هم ونسي نو خوش كلامي (بڼه اخلاق) ښايي، دلرنگه نرمانيي "يو مسلمان داسي نسته چې كوم په حلال مال سره صدقه وكړي او الله ﷻ د ده پالنه پخپل لاس د كرم سره داسي ونه كړي لكه چې تلمو د خپلو څارونكو كوئ" او د هغه پالنه خو په دې درجه وي چې څو خرملوي د احمده د غره شكل اخيستلوي" (يعني ثواب يې) او فرمايي "د قيلت په ورځ به هر څوك د خپلي صدقې تر سايبې (سيوري) لاتنډي وي، تر دې چې مخلوق په بلره كي احكام صادر كړاي سي" (يعني دا آخري فيصلې څخه وړاندې دې قراري او پرشاني څخه به يې صدقه محفوظ ساتي، او فرمايي "چې صدقه د شر او فتنو د دروژو څخه اوريا" دروازې بندوي" كله چې خلكو پوښتنه وكړه چې دكمې صدقې فضيلت زيات دي؟ نو ورپه فرمايل دهنې كومه چې دصحت او روغتيا په حالت كي وركړل سي يعني كله چې دژوند ليد وي او دغسلۍ يو خطر نه وي، نه داسي چې انتظار كوي كوي، هغه وخت وركړل سي كله چې روح خولې ته را روانه وي او دغه وخت ووايي چې دا فلاڼي ته وركړئ دغه فلاڼي ته، چې كه دغه وخت د فلاڼي فلاڼي تخصيص كوي او كه نه دغه صدقه به تقسيميږي، او حضرت عيسى ﷺ فرمايلي دي چې "كوم سړي يو سوال كړ (فقير) د دروازې څخه خالي واستوي فرشتې تر لوه وروځو پوري دغه كودته نژدې نه ورځي" او نبي كريم ﷺ به چيري هم دوه كارونه چاته نه پرېښوول او پخپلو لاسو به يې كول: يو به يې صدقه همېشه پخپلو لاسو فقير ته وركوله، او يو دا چې د شپې د اولدسه اوبه به يې هميشه پخپلو لاسو ايښودې، او دلوړي خوا څخه به يې پټولې، او فرمايل يې چې چا يو مسلمان ته كپړه د اخوستو دپاره وركړه، دى به تر هغه وخته پوري د الله ﷻ په امان كي وي تر څو چې د ده اخوستل سوې كپړه د هغه مسلمان پر بدن باندي وي او حضرت عائشې صديقې رضی الله عنها پنځوس زره درهمه په صدقه كي وركړل لېكن خپلي پښه سوي كپړې يې هم دغسې پرېښوولې او يو نوى قيمص يې هم ځان ته جوړ نه كړى:

او ابن مسعود رضی الله عنه روايت كوي چې يو سړي اوريا كاله په عبادت كي مصروف وو لېكن د دې څخه وروسته يو عظيمه گناه د ده څخه داسي وسو چې د ده ټول عبادت ختم سو مگر يوه ورځ د يو فقير پر خوا تېر سو نو دغه سړي د پورې يوه ټوټه دغه فقير ته وركړه نو الله ﷻ د ده هغه گناه وبخښله او د ده

لویا کله عبادت هم ده ته واپس ملاسو، او د حضرت لقمان وصیت هم خپل زوی ته ولور چې: "اې زویه! هر کله چې ستا څخه یو گناه وسي نو صدقه ورکړه" او عبد الله ابن عمر رضی الله عنه به د صدقي ورکولو په وخت د الله ج دېر دېر شکر ادا کولو او ویل به یې چې د الله ج ارشاد دی چې: "تسویه کله خیر هم تر هغه وخته حاصل نه کړای سي تر څو چې خپل د ټولو څخه خوږ شی د الله ج په لاره کې خرڅ نه کړی" [آل عمران: ۲۹] او الله تعالی پوه دي چې زه (عبد الله ابن عمر رضی الله عنه) دخدای پاک شکر گران او دوست گنم" (یعني د الله تعالی شکر کول ما ته دېر خوښ دي) او شعبي رضی الله عنه فرمایي چې کوم سړی خپل ځان د صدقې د ثواب د هغه فقیر څخه زیات متحاج نه گڼي کوم چې دغه صدقه اخیستې ده نو ده دغه صدقه به قبوله نسي، او حسن بصري رضی الله عنه یو غلام خرڅونکي ولیدی چې یوه بڼایسته مینځه یې خرڅوله، او پوښتنه یې وکړه آیا په دوه درهمه دا خرڅوې؟ نو هغه وویل چې یا، نو ویې ویل چې الله (دوه درهمه څه کوي) په دوو پیسو بلندي یعنی د دوو پیسو د صدقي په عوض حور عین خرڅوې کوم چې د دې څخه زیاته بڼایسته ده.

شپږم اصل: د روژې په باره کې

پوسه! چې روژه داسلام دارکاتو څخه یو رکن دی، نبی ﷺ فرمایلي دي چې الله ج فرمایي: "زه د یوې نېکې بللې د لسو څخه د تر اوو سوو" پوري ورکوم لېکن روژه خاص زما د پاره ده او د دې بللې به زه پنځپله ورکوم" یعني د دې نېکې اجر دومره اندازه زیات دی چې د دې هېڅ حد معین نه دي، لکه څرنګه چې الله ج فرمایي: [إِنَّمَا يُوفِي الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ] [الزمر: ۱۰] (په صبر کې د استقلال څخه کار اخیستونکي ته به د دې بې شمېر صله (بللې) ملاوېږي" یعني د دې خلکو د اجر او بللې هېڅ حساب او شمار نسي کېدلی، څوک چې د شهواتو او خواهاشاتو څخه صبر کوي بلکې دغه د اندازې څخه دېلندي وي؛ او فرمایي "صبر نیم ایمان او روژه نیم صبر دي" لارنګه فرمایي: "چې دروژه دار دخولې بوی د الله ج په نزد د مشکو د بوی څخه ښه دی" او د الله ج ارشاد دی چې: "زما بنده د خوراک چټک خواهاش او د جماع شهوت زما د پاره ترک کړی دي نو د دې صله به هم زه ورکوم" او نبی ﷺ فرمایلي دي چې: د روژه دار خوب عبادت دی دده ساه اخیستل تسبیح ده او دده دعاء مستجاب ده" او فرمایي چې: "کله رمضان راسي نو د جنت دروازې خلاصې سي د دویڅ دروازې بندي سي او شیطان قید کړل سي، او آواز کوونکي آواز کوي چې اې د خیر وبرکت طلب کوونکې! راسه داوخت ستا دی، او اې د شر طلب کوونکې! بنده ستا د پاره هېڅ ځای نسته" او د

روزي تر ټولو غټ فضيلت خو دا دی چې الله ﷻ په خاصه توګه د دې خپل ځان ته نسبت کړی دی او په وضاحت سره یې فرمایلي دي چې: "روژه زما د پلاره ده او د دې بلبله به هم زه پنخپله وړ کووم"، یعني که څه هم چې هر عبادت د خدای د پاره دی لېکن د روژې تخصیص داسې دی لکه چې کمې ته یې خپل کور ولري دي حال دا دی چې ټوله دنیا د هغه ده، او د روژه دارو دوه خاصونه داسې دي کوم چې دی د دې خصوصي نسبت مستحق ګرځوي:

یو خو دا چې د ده حقیقت (خواهش نه کول) دي او دا باطني خصوصیت دی کوم چې د خلکو د نظرونو څخه پټ دی او په دې کې د یو ډول ریا کاری دخل نسته، او دویم دا چې الله ﷻ بنمن ابلیس دی او شهوت د ده لښکر دی، او روژه دې لښکر ته شکست (ماته) ورکوي چې د ده حقیقت د شهوت ترک کول دي، او په دې وجه نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: "شیطان په بنده کې داسې روان وي لکه ونه چې په ده کې روانه وي"، نو پکار دي چې د لویې په فرجه د ده لاره تنګه کړای سي دلرنگه فرمایي: "روژه ډال دی" کوم چې د ګناهونو د ګلار څخه پناه ورکوي، او حضرت عائشه فرمایي چې "د جنت په دروازه ټکولو کې تأمل مه کوئ" خلکو پوښتنه وکړه چې په څه شئ یې ټکوو؟ وېې فرمایل په لویه سره "او د نبي کریم ﷺ فرمان دي چې: "د عبادت دروازه روژه ده"، او دا هر څه ځکه دي چې په عبادت کې حائله کېدونکي شیان شهوتونه دي، او د نس د کېدل د شهوتونو مدد ګاره وي او لویه شهوتونه ختموي.

د روژې فرائض

په روژه کې شپه شیان فرض دي: (۱) لول دا چې د روژې مبارکې د میاشتي تلاش کوي، چې معلومه سي چې میاشت پوره دېرشو ده او که د نه ویشو - ده، او روا ده چې د یو عادل په خبره اعتماد وکړی، لېکن د اختر د پار د دوو گواهانو څخه د کمو گواهي به نه قبلېږي، او که چا د رمضان د میاشتي په باره کې د یو ښتوني سري څخه ولورېدل چې میاشت مي لیدلې ده نو روژه پر ده واجب سوه که څه هم د قاضي حکم د ده موافق نه وي، او که په داسې ښلر کې میاشت ولیدل سوه کوم چې د یو کلي څخه د شپاړسو کوڅو پر فاصله وو او په دغه کلي کې میاشت نه وي لیدل سوې نو په دغه کلي کې روژه واجب نه ده او که فاصله د دې څخه کمه وه بیا پر فرض ده.

دویم شئ نیت دی: که مړه شپه نیت کوي او که دا یاد لري چې دا د رمضان شریف روژه ده او فرض ده، او کوم مسلمان ته چې دا خبره پاته وي چې دا د رمضان روژه ده او فرض ده، د ده زړه د نیت څخه

خالي کېدلې نه سي، او که د شک په شپه يې نيت وکړي چې صبا به روژه نيسم په دې شرط که صبا روژه وه نو دده دانيت به صحيح نه وي که څه هم په دغه ورځ واقعي درمضان روژه شروع سي، تر دې چې د بلورې سړي په وينا شک ليري نسي، او د شپې په آخري حصه کې هم نيت کول صحيح دي، که څه هم دغه يې په شک کې کړي وي، ځکه چې د دې اصل دا دی چې رمضان اوس لا باقي دی، او که يو سړی په تياره ځای کې وي او پخپل فکر او اجتهاد سره د وخت تعين کوي او د خپل دې اعتماد پر بناء نيت کوي نو دا صحيح دي، او که د شپې يې نيت کړي وي نو سره د دې چې څه وخوري روژه نه باطلېږي، بلکې ښځه که دا خيال وکړي چې حيض به بند سي نو نيت وکړي لېکن وروسته په حقيقت کې بند نسي نو هم روژه به صحيح وي.

درم دا چې د بهر څخه لراډه يوشم دننه نس ته پېول نه دي پکار، مگر په رگ وهلو حجلت جوړولو، رنجو لگولو، په خوږ کې په سلاحي اچولو، د ذکر (قضيې) په سوړی کې په پښه ايښودلو سره کوم نقصان نه رسيږي، ځکه د دننه څخه مراد هغه ځای دی کوم چې د يوشم قرارگاه وي، مثلاً دماغ، نس، معد او مثانه وغيره، او که بلا لراډه يوشم دننه ورسى مثلاً مچ، غوماشه، گرز (دوړه، خاوره) يا د خولې اچولو او به چې که د خولې څخه لاندې حلق ته ورسې، او که په هېره سره يوشم وخوري نو هيڅ باک نسته. ځلوم دا چې د خپلې بې بې سره به کوروالی نه کوي او که د مېشتۍ دې درجې ته ورسېږي چې غسل لازم سي نو روژه به باطله سي، او که روژه يې هېره وي بيا به باطله نه وي او که د شپې د مېشتۍ څخه وروسته غسل کوي نو هم روا دي.

پنځم دا چې په هيڅ طريقه سره به هم دا قصد نه کوي چې منى خلع سي تر دې چې که د بې بې سره د محبت او مينې کولو په وخت که د کوروالي قصد يې هم نه وي لېکن انزال يې وسو نو روژه به باطله سي.

شپږم دا چې لراډه به قى نه کوي او که بې اختياله يې قى وسو نو روژه نه ماتېږي، دغه ډول که د زکلم يا بل سبب سره يې بلغم د حلق څخه بهر راغلل او هغه توکړل نو هيڅ قباحت نسته، چې د دې څخه ځان ساتل گران دي، لېکن که خولې ته راغلل او بيا يې تېر کړل نو روژه به ماته سي.

د روژې ستونه

او د روژې ستونه هم شپږ دي: (۱) پېشلمى نلوخته کول (۲) په روژه ملت کولو کې تلوار کول، کوم چې په څرما يا اوبو سره غوره دې د زوال څخه وروسته مساک نه کول (۴) سخاوت کول،

صدقه وړکول او خوراک تقسيمول (۵) د قرآن تلاوت ډېر کول (۶) په مسجد کې احتکاف کول خصوصاً د آخرو لسو شپه په وخت کې چې ليله القدر په دې شپو کې ده. او نبي ﷺ په دې لسو شپو کې به خوب پرېښوی او د جلاوت د پاره به يې ملاوت تر لاسه کوي او د دوی اهل به د جلاوت څخه لږ کړي. هم آرام نه کولو، او ليله القدر درمضان په يو ورځه درو شتمه پنځو شتمه يا په اوو شتمه شپو کې په يوه شپه کې دی، لوزياتره امکان يې په اوو شتمه شپه کې دی، بيا هم خوږه دا ده چې احتکاف په دې لسو شپو کې مسلسل جاري وي، او که نيت يې کړی وي چې دا لس شپې به مسلسل معتکف وي نو لازمه ده چې د قضاء حاجت څخه ما سوا د مسجد څخه نه ووځي، او د لومړي کولو څخه زيات په کور کې نه وسي او که د ناروغه پوښته يا گواهي يا د اومس نوی کولو د پلوه بهر راغلو نو احتکاف نه ماتېږي او د جنازې په لمانځه هم نه ماتېږي، او په مسجد کې خوب خوراک کول جائز دي، او درنغ حاجت څخه چې راسي نو د احتکاف نيت دې تازه کوي.

د روژې حقيقت او راز

پوه سه! چې د روژې درې درجې دي: (۱) د هومو روژه (۲) د خواصو روژه (۳) د خواص للخاصو روژه.

د هومو روژه هغه ده د کومې چې لوړ بيان وسو، او دې انتها دا ده چې د خوراک چټک او جماع څخه پر هيز وسي او دا د ټولو درجو څخه ادنی درجه ده، لېکن د خواص للخاصو روژه د لوړې او ختي درجې روژه ده او هغه دا چې زړه د ټولو انديښنو څخه ما سوا د خيال د الله ﷻ څخه بالکل پاک کړي سي، او خپل ځان په بشپړه توگه هغه ته وسپارل سي، او د هغه څخه ما سو د ظاهر او باطن هر شئ څخه روژه وساتل سي، (يعني غير الله په بشپړه توگه سره پرېښوول سي) داسې روژه دار د ذکر الهي يا د ذکر الهي سره متعلق د يو شئ څخه ما سوا نوره يوه خبره پر ژبه نه راوړي، او که راوړي يې نو روژه ماتېږي او که د يو شئ دنويي فرض په باره کې خور او فکر کوي نو هر څومره که دا مباح دی (صرف د هومو روژې په صورت کې کنه) تر کومه چې د روژې د خواص للخاصو تعلق دی دغه باقي نه پاته کېږي، هه! که دغه دنويي فکر داسې چې په دين کې ملدگار وي نو بيله خبره ده چې دغې ته په حقيقت کې دنويي فکر نه ويل کېږي نو په دې جه ويل سوي دي چې داسې روژه دار که د ورځې په وخت کې دا تدبير کوي چې روژه به په نه شئ سره ماته کړي (يعني په روژه مات کې به شئ وخورم) نو دا تدبير به دده په گناهونو کې وليکل سي ځکه چې دا ثبوت دی د دې خبرې چې الله ﷻ

د کوم رزق د ده سره وهله کړې ده پر دې یې پوځ یقین نسته، او دا درجه دانبيالو او صلیقتو ده او هر څوک دې درجې ته نسي رسېدلای.

او د خواصو روژه دا ده چې خپل اقلمونو نه داچې صرف د خوراک جنباک او جماع څخه منع کړي بلکې د دې څخه ماسوا یې د نورو نښایسته او نامناسبه اموږو څخه هم منع کړي او د دې روژې بشپړتیا په شپږ شیانو سره کیږي، یو خوا داچې سترګې د هر داسې شي څخه وساتي کوم چې د غیر الله طرف ته رغبت وړ کوي، خاص د هغو شیانو څخه چې شهوت راپورته کوي ځکه د نبي کریم ﷺ فرمان دی چې: نظر د شیطان د زهرجنو غشو څخه یو غشم دی څوک چې دخلاي دیري څخه د دې څخه ځان ساتي ده ته داسې ایمان په خلعت (انعام) وړکول کیږي چې مزه یې د ده زړه محسوسوي. او د حضرت انس رضی الله عنه څخه روایت دی چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي پنځه شیان داسې دي چې په هغو روژه ماتېږي یعنې درواغ، چغلي، په بل پسي خبرې کول (نکته چیني)، د درواغو قسم او د شهوت نظر.

دویم داچې ژبه د پالتو (اضافي) خبرو څخه وساتي او په داسې خبر کې یې ولگوي چې دی د بحث بکواس څخه منع ساتي، او د دې طریقه دا ده چې په ذکر الهی او تلاوت د قرآن کې مشغول وي، یا بیا خلوش وي (چې خلوشي هم یو عبادت دی) او په مناظره کې مبتدل یا په بحث او تکرار کې پریوتل پخپله په نقصاني ډول پالتو (اضافي) بکواس کې شامل دي او غیبت او درواغ (خو داسې بلې خبرې دي چې) د بعضو عالماتو په نزد خو په دې سزه صرف د خواصو نه بلکې د هومو روژه هم باطلېږي.

روایت: په حدیث شریف کې راغلي دي چې دوو ښځو روژه ونیوله او دومره تېرې سوې چې د مرګ خطر یې پیلید سوۀ آخر چې د نبي کریم ﷺ څخه د روژې ماتولو اجازت وغوښتل حضور ﷺ یوه پیله دوی ته ولیدل چې په دې کې قی وکړئ (چې قی یې وکړی) نو د دواړو د حلق (ستوني) څخه د جمع سوو وینې توتی راووتلې، خلکو په دې تعجب وکړی نو دوی و فرمایلي چې دې ښځو د هغه شی څخه روژه نیولې وه کوم چې الله جل جلاله حلال کړی دی او بیا یې په هغه شی ماته کړل کوم چې هغه حرام کړی وو، یعنې په غیبت کې مشغولي سوې، او دا کوم چې د دوی دستوني څخه راوتلي دي په اصل کې دانساناتو غوښه ده، کومه چې دوی د روژې په حالت کې خوړلي دي (یعنې غیبت یې کړې دي).

دریمه دا چې غوږونه د داسې خبرو د اورېدلو څخه وساتي چې د هغو اورېدل ناجائز وي ځکه چې

د کمو خبرو کول چې جائز نه وي د هغو لوړېدل هم جائز نه دي او لوړېدونکي د ويونکي سره برابري شريک دي او دغيث او درواغو په گناه کې دده سره حصه درلودی؛

معلوم دا چې ټول انسانونه د نارو خبرو او کارونو څخه وساتي ځکه چې څوک د روژې په حالت کې هم د دې حرکاتو څخه نه منع کېږي. دده مثال د داسې مريض دی کوم چې د مېوې خوړو څخه خو پرېز کوي، لېکن زهر خوړي، ځکه چې گناه د زهر په ډول ده، او دوی ځانده چې ډېر زيات خوړل يې که څه هم نقصاني دي بيا هم په خپل اصل کې خو دغه زهر نه دي، او په دې وجه حضور ﷺ فرمايلي دي چې ډېر روژه دار داسې دي کومو ته چې په روژه سره ملسو او لويې او تندي څخه نور څه نه حاصلېږي.

پنځم دا چې د روژه ملت په وخت کې دي حرام او شکمن شيان نه خوړي او خالص حلال دي هم زيات نه خوړي ځکه چې که د شپې څخه دا تلليز وکړي چې د ورځې خو څه خوراک نسته نو د اوس څخه لا د ورځې حصه په نس کې واچوه. نو اصل مقصد به څنگه حاصل سي؟ چې د روژې اصل مقصد خو شهوت کمزوري کول دي او د دوو وختونو خوراک پر يو ځای په نس کې اېډول خو شهوت نور زياتوي، په ځانگړې توگه داسې وخت کله چې هر ډول خوړکو نه جمع کړل سي ځکه چې معده خالي نه وي، زړه به څنگه صفا سي بلکې سنت دا دی چې روژه دار د ورځې ډېر خوب هم ونه کړي چې کمزوري او لږه په ځان کې محسوسه کړي، او د شپې چې لږ ونه خوړي او بيله نسي نو د شپې لمنځ به څنگه ادا کړي؟ په دې وجه نبي ﷺ فرمايلي دي چې د الله ﷻ په نزد ډک نس څخه زيات دښمن د روژه دار د پاره بل شئ نسته. شپېم دا چې وروسته د روژمات څخه دي په دې بيره او اميد کې ځان نه ويلي کوي، چې معلومه نه ده روژه به قبوله سوي هم وي او که نه؟

قصه: حسن بصري رحمته الله عليه د اختر په ورځ پر ځينو خلکو تېر سو چې هغو خنډل او په لوبو او مځغلو کې مشغول وو. دوی وويل الله ﷻ د روژې مياشته د يو ميلان په ډول جوړه کړې ده د دې د پاره چې دده بندگان په عبادتونو او اطاعت کې د يوېل څخه د مخکې کېدو کوشش کوي نو په دې کوشش کې څوک مخکې کېږي او څوک وروسته پاته کېږي، ليکن تعجب دي پر هغو خلکو کوم چې دغه ډول خنداگاني کوي او د خپل حال د حقيقت څخه يې خبره دي، قسم مي دي په الله ﷻ که پرده (حجب) پورته سي او حقيقت د حال ښکاره سي نو لوس به معلومه سي چې څوک مقبول دی او څوک مردود؟ نو مقبولان د درگاه به په خوشحالي کې وي او مردود به په غم او تکليف کې غرق

سي، لېکن په خنداگلو او بزيو کي به هيڅ څوک هم وخت ضائع نه کړي؛ نو په دې ټولو خبرو سره به ته په دې خبره پوه سوي يې چې کوم سړی دروژې څخه فقط دا مراد اخلي چې بس خوړل چنبړل پرېوتل دي او دا کافي دي نو دده روژه د يو بې روحه جسم په ډول ده، حال دا دی چې حقيقت دروژي دا دی چې خپل ځان د فرشتو په ډول جوړ کړي، چې په دوی کي شهوت بالکل نه وي او پر څلورياتو شهوت غالبه وي او په دې وجه سره هغه د دې مقام څخه ډېر ليري دي، نو چې پر کوم سړي شهوت غالبه وي هغه د څلورياتو په درجه کي وي، لېکن که دا شهوت مغلوبه کړي نو دی د فرشتو سره مشابهت پيدا کوي، او په دې سبب سره دوی ته زيات نژدې وي په دې وجه داسي انسان هم الله ﷻ ته زيات نژدې کيږي، لېکن کوم سړی چې د هغه تقاضا کوي نو دده شهوت به زيات مضبوطيږي نه دا چې کمزوری به سي، نو ده ته به دروژې روح څنگه حاصل سي.

د قضاء او کفاري، فديې او امساک حقيقت

پوهه! چې په رمضان شريف کي دروژې په پرېنولو سره قضا، کفاره يا فديه واجبيږي لېکن دهر يو خپل خپل محل او مقام دی، او کم څوک چې مکلف يعني بالغ مسلمان په يو هنر سره يا د هنر څخه ماسوی روژه پرېږدي پر ده قضاواچيه ده، او پر حائضه بنځه يا مسافر يا مريض (بنځه او سړی) بقلبي هم قضاواچيږي، او دغه ډول پر مرتد هم، لېکن پر لېوني، نابالغه قضاواچيه نه ده، او کفاره د مبشرت (کوروالی) څخه ماسوا يا اراده دمنی دايستولو څخه نه واجبيږي، او د کفاري صورت دا دی چې يو غلام آزاد کړي او که نه وي نو دوي مياشتي مسلسل دي روژې ونيسي او که نسي يې نيولی نو شپېتو مسکينانو ته دي شپېته مډه غله ورکړي او مډ په درې حصې کم يو من او يو سېر وي، د امساک معنی دا ده چې د ورځي په پاته حصه کي د خوراک چنباک او جماع څخه ځان ساتل، او دا پر هغه سړي لازم دي کوم چې بغير د هنر څخه روژه ماته کړي، او حايضه که په ورځ کي پاکه سي يا مسافر واپس راسي يا ناروغه جوړ سي نو په دوی کي پر يو چا امساک نسته، که د شک په ورځ چاد مياشت ليلو خبر ورکړی نو چاچي څه خوړلي وي پر ده لازم دي چې د روژه دار په ډول تر مابنله پوري نور خوراک چنباک ونه کړي، او کوم روژه دار ته چې د ورځي سفر ورپېښ سي او روژه ماته نه کړي او د ورځي يو بناو ته ورسېږي نو بيا به يې هم نه ماتوي او د مسافر د پلره روژه نيول ښه دي، او که طاقت يې دروژي نيولونه وو نو فديه دي ورکړي او فديه يو مډ غله ده چې مسکين ته به يې ورکوي (خو د احتفالو په نزد د فديه اجزاه صرف شيخ فتي يا د ژوند څخه د نا اميده سړي) يعني هغه سړی

چي مرگ ته نژدې وي) د پاره ده)

حلمې ښځې يا کوچنۍ ته شيلې وړکونکې ښځه که د کوچني د هلاکت د پيري څخه روژه ماته کړي نو قضا او فديه دواړه به پر لازم وي، کوم ناروغه چي دخپل هلاکت د پيري څخه روژه ماته کړي نو پر ده فديه لازمه نه ده، او شيخ فاتي کوم چي د ضعف او کمزوري په سبب روژه نسي نيولای، دې به هم فديه وړکوي، که يوسړی په قضا کي دومره ځنډ (تاخير) وکړي چي بل رمضان راسي نو پر ده به د هري روژې په عوض د قضا سره فديه هم لازمه وي.

فصل : سنت او نفل روژې

په ټوله کال کي چي کومي ورځي مبارکي دي په دغو کي روژه سنت ده، لکه د حرفات ورځ، د عاشورا ورځ د ذوالحجه اولي نېه ورځې او د محرم اولي لس ورځي او د رجب او شعبان، په حديث شريف کي دي چي د رمضان څخه وروسته د محرم روژي د ټولو څخه افضله دي، او ټوله مياشت د محرم روژه نيول سنت دي او د ټولو لسو ورځو يې ډېر تاکيد (تأكيد) سته او په حديث کي دي چي د محرم د مياشتي يوه روژه د بلي مياشتي د شلو روژو څخه خوره ده، او د رمضان يوه روژه د محرم د شلو روژو څخه خوره ده، نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چي څوک په محرم کي د پنجشنبې، جمعې او شنبې په ورځ روژه ونيسي ده په عملنه کي د لوو سوو کالو د عبادت ثواب ليکل کيږي، څلور مياشتي د حرمت دي: محرم، رجب، ذوالقعدة، ذوالحجه، په دې کي څلورمه زياته خوره ده ځکه چي د حج مياشت ده.

او په حديث کي دي چي د الله ﷻ په نزد د يوه وخت عبادت د ذوالحجه د ټولو لسو ورځو د عبادت څخه خوره او محبوب نسته او په دې کي د يوې ورځي روژه د يو کال د روژو برابر ده او د يوې شپې عبادت يې د ليله القدر د عبادت په ټول دی، ځلگړو پوښتنه وکړه چي آيا په جهاد کي هم دومره فضيلت نسته دی و فرمايل نه! ها! د کوم سړی آس چي په جهاد کي مړ سوي او پر ده ورته ورپېږد په جهاد کي (نو دی خوره دي).

د صحبې کرامو رضی الله عنہم يوه ډله دا خبره مکروه گڼلې ده چي د رجب ټوله مياشت روژي ونيول سي دا ځکه چي د رمضان سره يې مشابهت رانسي، په دې وجه يوه ورځ يا زيات دي افطار وکړي، او په حديث کي دي چي کله شعبان نيمی ته ورسېږي نو تر رمضان پوري دي روژې نه نسي چي رمضان دې څخه جلا سي، او د شعبان په آخر کي د رمضان د استقبال د پاره روژې نيول مکروه دي، ها! که نيت

یہ استقبال نہ وی بل غرض وی بیاخیر دی، پہ ہرہ میاشت کی دایام بیض (دیدیار لسمی، شوار لسمی، پنخلسمی) روڑی نیول افضلہ دی، او پہ ہرہ اوونی (ہفتہ) کی دوشنبہ پنجشنبہ او د جمعہ دوشنبہ د تول کال روڑو تہ شعلی دی؛

لیکن پہ کال کی پنخہ ورغی دسی دی پہ کومو کی چي روڑہ نہ نیول ضروری دی، د کوچی اختر ورغ، د لوی اختر خلور ورغی یعنی د ذی الحجہ لسم یولسم دولسم دیلرسم تارینخونہ، پر خیل خان د افطار ممانت کول مکروہ دی او کوم سری چي د ایام دھر (پنی تول کال) روڑی نہ سی نیولای ہنہ دی یوہ ورغ روڑہ او یوہ ورغ افطار کوی یعنی د دلاؤ ۱۱۱۱ پہ دول دی روڑی نیسی، حضرت دلاؤ ۱۱۱۱ بہ داسی روڑی نیولہ، د دے پہ حلیث کی لوی فضیلت راغلی دی، عبد اللہ ابن عمر بن العاص ۱۱۱۱ چي د نبی کریم ﷺ شخہ دا پویشہ وکرہ چي دروڑی بہترینہ طریقہ شنگہ دہ؟ نو دوی د دلاؤ ۱۱۱۱ دروڑو لرونہ و فرمایل، کلہ چي دہ دے شخہ د بہترینی او بنی طریقہ پویشہ وسوہ، نو دوی ﷺ و فرمایل چي دے شخہ غورہ طریقہ ہیخ نستہ، او دے شخہ ۱۱۱۱ دہ چي د پنجشنبہ او دوشنبہ پہ ورغ روڑی نیسی تر دے چي د کال د دریم سرہ برابر سی اور رمضان دے شخہ ماسواوی، ہر کلہ چي یو سری دا وگتی چي دروڑی مقصد د خواہشاتو بیخ کنبل او د زہہ صفایہ دہ نو دہ تہ پکار دی چي د خیل زہہ حفاظت او ساتنہ پہ دے صورت کی کوی چي کلہ روڑہ او کلہ افطار کوی، نبی کریم ﷺ بہ کلہ دومرہ روڑی نیولہ چي خلکو بہ گمان وکری چي چیری بہ افطار نہ کوی، او کلہ بہ یہ دومرہ افطار کوی چي خلکو بہ گمان کولو چي اوس چیری روڑہ نہ کری، مطلب دا چي د نبی ﷺ دروڑو نیولو ترتیب چیری نہ وو معلوم سوی.

او علمقا دا خبر مکروہ کری دہ چي د خلورو ورغو شخہ زبات مسلسل افطار وکری سی، او دا عمل د اختر دوشنبہ دایام تشریق شخہ را اخيستل سوی دی چي دغہ خلورو ورغی جو رہی، پہ دے وجہ چي ہمیشہ دروڑی پہ نہ نیولو سرہ دے خبری پیرہ پیدا کیچی چي دسی نہ چي زہہ تودسی او تودولی دومرہ باتدی غالبہ سی چي زہہ یہ کمزوری سی.

اووم اصل : د حج کولو پہ بارہ کی

پوہ سہ! چي حج دار کاتو د اسلام شخہ یورکن دی، او د تول عمر عبادت دی، او نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چي کوم سری مر سی او دہ حج نہ وی کری دہ تہ وایہ! چي یہودی مر کیچی او کہ نصرانی، او فرمایلی یہ دی چي چا حج وکری او بیا یہ خیل خان دفسق او فوجور شخہ پاک

وساٿي لوڙه يي د هڻبو او نالاٿکو خبرو څخه وساتله، دی به د ټولو گناهونو څخه داسي پاک سي لکه چي په هغه ورځ پاک وو، په کومه ورځ چي دی پيدا سو، او وري فرمايل چي داسي ډېر گناهونه دي چي د هغو کفار په هرفات کي د درېلو څخه ماسوانه ادا کيږي او فرمايلي يې دي چي شيطان به په بله ورځ دومره ذليل او خولو نه وورنې شو، چي دی د هرفات په ورځ ذليل او خوار وي، هغه چي الله ﷻ پر خپلو بندگلو د رحمت دروازي خلاصي کړي او څټ څټ کيږه گناهونه بخښي، نو فرمايلي يې دي چي کوم سړي د حج په لاره د کوره ووځي او په لاره کي مړ سي نو تر قیلت پوري به هر کال دده په همللمه کي د يو حج او عمرې ثواب ليکل کيږي، او که د چا مرگ په مکه مکره يا مدينه منوره کي واقع سي نو دده څخه به نه پوښتنه کيږي، نو نه به ځيني حساب اخيستل کيږي، او فرمايلي يې دي چي يو ميرود حج د دنيا او ماڼيا څخه خوره دی او د جنت څخه ماسواده بله جزاء نسته، او فرمايلي يې دي چي يو گناه ددې څخه زياته نسته چي کوم سړی په هرفات کي ولاړ وي او دا خيال کوي چي دده بخښنه نه ده سوې.

قصه: علی بن الموفق کوم چي په بزرگلو کي يو بزرگ تېر سوی دي فرمايې چي يو کال ما حج وکړی د هرفات په شپه مي په خوب کي وليدل چي دوی فرشتې چي شنې کپړې يې اخوستي دي د اسمان څخه راځي سوي، يوې بلي ته وويل آياته پوه يې چي په دې کال شومره خلکو حج وکړي، بلي په جواب کي وويل چي نه!، بلي وويل چي شپه لکه خلکو حج کړی دي، او بيا دويمې پوښتنه وکړه چي پوهيږي په دوی کي د شومره خلکو حج قبول سوی دي؟ بلي يې وويل چي نه! نو اولي وويل چي صرف د شپو خلکو حج قبول سوی دي، نو علی بن الموفق وايي چي ددې په لورېدو سره زه د بهري څخه راوړيښ سوم او په ځم او پرېشاني کي کښېستم په زړه کي مي وويل چي زه خو په هيڅ صورت هم په دغو شپو کي نه سم کېلای، په دې فکر کي وم چي مزدلفه (مشر الحرام) ته راځلم او بيا مي په خوب کي دغه دوی فرشتې وليدې چي يوې د بلي څخه پوښتنه وکړه چي پوه يې چي نن شپه د الله د دربار څخه د خلکو د پاره څه حکم نازل سوی دي؟ بلي فرشتې وويل، چي خبر نه يم نو ددې ورته وويل چي دغو شپو تنو د خاطرې يې د هر يو په خاطر يو يو لک افراد ويخښل يعني د شپو په خاطر د شپلکو حج قبول کړل سو، په دې خوشحالی سره زه دخوږه راوړيښ سوم او د الله ﷻ په لکو لکو شکرونه مي ادا کړل، او نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چي الله وهدله فرمايلې ده چي هر کال به شپه لکه بندگان دخلای د حج د پاره د دې کور زيارت کوي او که کله شمار د دې څخه کم سو نو

دومره فرشته په راولېدل سي چي شملر به په پوره سي.

او د قیامت په ورځ به خاته کعبه د نلوي (نلوکي) په ډول ښایسته کړای سي او چا چي د دې حج کړی وي هغه به د دې شلو خوا طواف کوي او په پردو به یې لاسونه لگوي تر دې چي کعبه به جنت ته بوتلل سي او د دې سره به هغه ټول حاجیان هم جنت ته داخل کړای سي.

د حج شرطونه

پوه مه! چي کوم مسلمان پر صحیح وخت حج وکړي د ده حج به صحیح وي او د حج وخت شوال، ذی القعدة او ذی الحجه نهه ورځي دي دلوی اختر تر لسمي پوري او په دې موقع کي د حج د پاره احرام تړل صحیح دي، او که د دې شخه مخکي یې د حج د پاره نیت وتری نو دغه به حج نه بلکي عمره وي او کوچنی بچی که پوه او هوښیار وو نو د ده حج صحیح دي او که شیدې خوړونکي وو نو ولي (مشر) ته یې پکار دي چي د هغه د طرف شخه په عرفات کي احرام وتری او سمي او طواف وړته وکړي چي د هغه حج هم صحیح سي، نو د وخت پابندي د مسلمان د پاره د حج ادا کولو لازمي شرط دی، لېکن د حج اسلام د فرضه ادا کولو د پاره پنځه شرطونه نور هم دي:

(۱) چي مسلمان وي (۲) آزاد وي (۳) بالغ وي (۴) عاقل وي (لېونی او پاگل نه وي) (۵) پر وخت احرام وتری، او که نابالغ وو نو د احرام تړلو شخه وروسته یا په عرفات کي د وړېدو شخه مخکي بالغ سو یا که غلام وو آزاد سو (د احرام تړلو شخه مخکي) نو د حج ادا کولو د پاره دا کافي ده، او د عمرې د پاره هم دا شرطونه دي، چي د عمرې وخت په ټول کال کي هر وخت چي یې کوي کېلی سي.

لېکن د بل د طرف شخه د نیابت په توگه د حج ادا کولو شرط دا دی چي لول یې خپل فرض د اسلام ادا کړی وي، کنې که د خپل حج شخه مخکي یې د بل د پاره نیت وکړی نو دا به د ده د خپل طرف شخه وي نه چي د بل د طرف شخه، ځکه چي ترتیب به یې داسي چي لول حج د اسلام، یا قضایا نفري یا نیابت به قبول وي هغه که د دې شخه خلاف ولي نه وي.

د حج د واجبېدو شرطونه دا دي: (۱) اسلام (۲) بلوغ (۳) عقل (۴) آزادی (۵) او استطاعت د حج او استطاعت زيات نور دوه قسمونه دي: لول دا چي طاقتور وي چي پنخپله حج ادا کړی سي او د دې د پاره درې شيان ضروري دي، يعني صحت، محفوظه او خوندي لاره، چي سمندري سفر خطرناکه کېلای سي، یا داسي لاره کېلای سي په کومه کي چي د ښمنانو د لاسه د ځان یا مال خطر وي، او دریم دا چي دومره مالدار وي چي د تللو راتللو د سفر د خرچه ادا کولو شخه

ما سوا دده تر واپسې پورې د کوچنيانو د پاره خرچه پرېښوول سي، او قرضملره نه وي، او پکړ دي چي د سپرلي (سورلي) د پاره د خاړو راتو کړايه د ځان سره ساتي، چي په پښو حج ته تلل لازمي شرط نه دی.

دويم قسم دا دی چي که طاقشور نه وو، شل، گود ووي يا په بله څه وجه سره يې پنځپله حج نه سو کولای يا دومره کمزوری سوی وو چي د ښه کېدو توقع يې نه وه، نو د دلسي سري استطاعت دا دی چي دومره ملانلروي چي څوک د خپل نائب په توگه حج ته لېږلای سي او (د نوړو اخراجانو څخه ملسو) د هغه اجرت ادا کولای سي، او که د ده زوی د ده د پاره بشير اجرت د حج ادا کولو د پاره خوشحالي (رضاعندي) ظاهره کړه نو لازمه ده چي ده ته اجازت ورکړي، ځکه چي د پلار خلعت د زوی د پاره د فخر او عزت سبب دی، لېکن که د زوی د طرف څخه دا ورکړه وي چي دی مال ورکولو ته تيار دی چي پلار بل څوک د خپل طرف څخه د حج د پاره وليږي نو په دې صورت کي به د زوی نيابت نه دي پکړ ځکه چي دا خو د مال قبولولو په سبب ده احتملمند کېدل سو (نو بيا حج څنگه وسو؟) دغه ډول که يو څير سړی د ده د طرف څخه موت (مفت) حج کولو ته تيار وو، نو ده احتملمند کېدل هم لازم نه دي.

نو هرکله چي استطاعت لوړ ذکر سوي شرطونه پوره سي نو د حج د پاره تلوار کول پکړ دي، هسي خو که تاخير (شنووالی) وکړي نو هم صحيح دي چي که توفيق و سو نو بل کال به يې وکړم لېکن که دی د تاخير په دوران کي مړ سو او حج يې ونه کړی نو گناه کاره به وي، او په دې صورت کي پکړ دي چي ده د ميراث څخه د ده د طرف څخه حج وکړي هغه که ده وصيت کړی هم نه وي ځکه چي دا پر ده قرض سوی دی، او حضرت عمر رضي الله عنه به فرمايل چي زما اراده ده چي هر ځای ته خطونه وليږم چي په ټولو ښارونو کي څومره استطاعت والا خلک حج نه کوي د هغوی څخه دي جزیه وصول کول سي.

د حج ارکان

پوه سه! چي هغه لوکان د حج د کومو څخه چي بغير حج نه صحيح کېږي پنځه دي: (۱) احرام (۲) طواف (۳) سعی (۴) په عرفات کي قيام (۵) وېسته خړول.

او واجبات د حج د کومو په نه کولو سره چي حج نه باطلېږي خو بيا هم يوه بزه (وزر) ذبح کول لازمي يې، دغه شپږ دي: (۱) دميقات څخه احرام راوړل او که تېر سو نو دم به واجب سي (۲) شيطان

وشتل (۳) په هرفات کي تر لمر پر پوتو پوري قیام کول (۴) په مزلقه کي شپه تېرول (۵) په منی کي قیام کول (۶) طواف ودلوغ کول، او په دې کي د آخر و شلورو په باره کي یو قول دا هم دی چي که دا ترک کړی سو نو "دم" واجب نه دی بلکي سنت دی.

او د حج لڼا کول درې صورتونه کېلای سي: (۱) افراد (۲) قرآن (۳) تمتع.

او په دوی کي د افراد درجه د ټولو څخه افضله ده او هغه دا ده چي اول حج یوازي وکړي او کله چي حج پوره سي نو د حرم څخه بهر راسي او بیا د عمري احترام و ترې عمره لڼا کړي او په جمراته کي احرام تړل د تنمیم څخه غوره دي او په تنمیم کي د حلیبیه څخه غوره دي هسي خو په درې سره ځایونو کي احرام تړل سنت دي.

او قرآن دا دی چي: اَللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ بِحَجَّةٍ وَعُمْرَةٍ وایي چي د دواړو احرام پر یو ځای و تړي او بیا د حج اعمال پوره کړي نو عمره هم په دې کي شامل سي لکه چي غسل وکړی نو اودس هم په دې کي شامل سي، او څوک چي داسي وکړي نو پر ده دم لازم سو، ماسوا د هغه سړي څخه کوم چي دمکې مکرمې اوسېدونکي وي چي د ده میقات په خپله مکه مکرمه ده او قرآن کوونکي که د وقوف هرفات څخه مخکي طواف او سعی وکړي نو د سعی شمار به په حج او عمره کي وي لېکن د طواف اعلان به د وقوف هرفات څخه وروسته هم کوي ځکه چي د دې شرط په حیثیت د حج رکن دا دی چي دوقوف هرفات څخه وروسته وسي.

او د تمتع څخه مراد دا دی چي کله میقات ته ورسېږي نو د عمرې احرام به و تړي او په مکه مکرمه کي به عمره لڼا کړي ځان به حلال کړی چي د احرام د قید څخه ووځی، د دې څخه وروسته به د حج پر موقع په مکه مکرمه کي احرام و تړي د حج د پاره، او پر ده به دم واجب وي او که دم ورسره نه و نو درې ورځي د هرفات تللو څخه اول به درې روژې پرله پسې یا جلا جلا ونیسي او اووه روژې چي کوډته واپس راسي و نه نیسي، او د قرآن په صورت کي به هم داسي کوي که دم ورسره نه وي، او د تمتع قرباني په هغه صورت کي لازميږي چا چي د عمرې احرام په شوال یا ذی القعدة یا په لسو ذی الحجه کي تړلی وي چي د حج د پاره هم زحمت وکړي. او د حج احرام یې د خپل میقات څخه نه وي تړلی، نو که د مکې اوسېدونکي دی یا مسافر دی او د حج په وخت میقات ته راغلی وي یا د دې اتلزي مسافه (واتن) یې پر بکړي وي راغلی وي نو پر ده دم واجب نه دي.

محظورات حج (د حج ممنوعات)

یعني هغه شیان کوم چې د حج پر موقع ممنوع دي شپږ دي: ۱. اول کپړې (جلمې) اخوستل ځکه چې په احرام کې قمیص، پرتوګ، لنگوټه او موزې اخوستل مناسب نه دي، بلکې لنگ څلار (پټو) او څپلی (پیزلر) اخوستل پکار دي، دغه ډول که لنگ نه و نو پرتوګ اخوستی سې او لوه اتلسمونه په څلار (پټو) پټول روا دي، لېکن سر نه دي پټول پکار، او بشپي ته د علت موافق جلمې اخوستل روا دي، لېکن پکار دي چې منع پټ نه کړي، لېکن که په کجلوه کې دننه وي نو داهم روا ده.

دویم دا چې خطر به نه استعمالوي که خطر استعمال کړي یا یې جلمې واخوستې نو دم به پر لازم سو. دریم وېشته به نه پر ښکوي او نوکلان به نه پرې کوي، او که فلسي وکړې نو دم به پر لازم وي، لېکن حمل ته تلل، رګ وهل، وېشته کینته فلسي راغړول چې ونه خپري روا دي.

څلورم: جماع به نه کوي او که یې وکړه نو یو لوبښ یا خوا یا لوه بزې (وزې) به فسخ کوي، او حج به یې هم فلسد سې او قضا به پر واجب سي، لېکن که یې د اولني تحلل څخه وروسته وکړه (یعني د اولني احرام څخه آزاد سي او وېش کړي) نو لوبښ به واجب وي لېکن حج به یې فلسد نه وي.

پنځم مقلعات د جماع (یعني مه کول، مجول) جائز نه دي، مطلب دا چې هر هغه حرکت کوم چې د لودس ماتولو باعث وي منع دی کټ یوه بزه (وزه) فسخ کول به لازم وي، او په احرام کې نکاح نه دي کول پکار، که فلسي وکړي نو صحیح به نه وي په دې وجه د څلروي فسخ کول هم نه لازمیږي.

شپږم: د ښکار کولو اجازت نسته، ما سوا د لوبو د ښکار څخه او که چا ښکار وکړي نو ښکار چې د کوم څلروي سره مشبه وو د هغه فسخ کول به لازم وي لېکن د مشبهت د زیاتو څخه زیات پکار دی.

د حج کیفیت او طریقه

پوه مه! چې د حج ټول کارونه د اول څخه تر آخره پورې په ترتیب سره ژده کول پکار دي، یعني په دې سلسله کې ټول فرائض واجبات سنت او آداب او نور هر شے یو ځای یډلول ضروري دي لکه څنگه چې سنت طریقه ده او کوم سړی چې جهلت د علت په توګه نه بلکې د جهلت په توګه یې کوي ده په نزد سنت آداب او فرض هر شے برابري، ځکه مقام د محبت چې چاته حاصل سوی دي په نفلو او سنتو سره حاصل سوی دي لکه چې نبي ﷺ فرمایلي دي چې د الله فرمان دی چې زما بنده ما ته د نژدېکت حاصلولو د پلاره د دې څخه ریا ته یوه خبره نه کوي چې زما مقرر کړی فرائض ادا کوي، لېکن کوم چې زما (خاص) بنده وي هغه ماته د

زياتو نژدې راتللو د پلاره د نفلو او ستو دا کولو څخه چيري په آرام سره نه کښني تر هغه وخته چي دي درجي ته ورسېږي چي دده سترگه، پزه، خوږونه، هر څه زه جوړ سم، يعني په ما سره ويني په ما سره لودي، په ما سره نيسي او په ما سره وايي، نو د هېادتونو ستو او نفلو پر ځاي کول ډېر اهم دي او دمقام او محل د اېلېر خيال ساتل يې پکار دي.

اول: د لاري او توبسي آداب: پکار دي چي کله د حج اراده وکړي نو چي لول توبه وکلي، او د ظلم او زياتي څخه منع سي او ټولي قرضي ادا کړي او د ښځي بچيان او د چا نفقه چي دده پر دمه وي د هغو د نفقي انتظام وکړي، او وصيت نغه وليکي او د لاري توبه د حلال جمع کړي مال څخه واخلي، او د مشتبه ډول مال څخه ځان وساتي، ځکه چي که د شکمني گتې په پيسو حج وکړي نو خطره ده چي قبول نسي، او د لاري د پلاره به دومره اندازه څرخ ضرور اخلي چي په لاره کي د فقيرانو سره هم څه نا څه سلوک (ښه چلند په) وکړي، او د کوره د بهر وټلو څخه مخکي دي د سفر د سلامتۍ د پلاره يوشم په صدقه کي ضرور ورکړي او ښه او روغ څاروي دي د سپرلي د پلاره په کړابه حاصل کړي، او کوم کوم سلمان چي د ځان سره وړې هغه دي کړابه اخيستونو کي ته ونيسي چي بيا هغه ته څه اعتراض نه وي، او د سفر ملگري دي يو صالح سړي جوړ کړي کوم چي د سفر تجربه حاصله کړې وي او د دين په لاره او نورو مصلحتونو باندې ښه پوه وي، او د دوستانو څخه دي رخصت واخلي او د دوی څخه دي د خير دعاء وغواړي، او د رخصت په وخت دي هريوه ته دا کلمې وايي: "اَسْتَوْذِعُ اللَّهَ وَدِيْنَكَ وَآمَالَتَكَ وَخَوَاتِمَ اَعْمَالِكَ" (ستا دين ستا امانت ستا انجم او ستا عملونه زه الله ته سپارم) او هغه به په جواب کي ورته وايي: "فِي حِفْظِ اللَّهِ وَكَتِفِهِ وَزَوْدِكَ اللَّهُ كَعَالِ التَّقْوَى وَجَدْبِكَ كَزِدِّي وَغَفَرَ ذَلْبِكَ وَوَجَّهَكَ لِلْخَيْرِ اَيْنَمَا كَوَّجَهْتَ" (الله څڅې دي تا پخپله پنده او حفاظت کي وساتي، او د پرېزگاري توبه دي در کړي او تا دي د هلاکت څخه وساتي او چيري چي متوجه کيږي تا دي د نيکي طرف ته متوجه لري) او چي د کوره وومي نو دوه رکعت نفل دي وکړي په لول رکعت کي د اَلْحَمْدُ څخه وروسته قل يا ايها الکافرون او په بل رکعت کي قل هو الله احد وايي، او بيا به دا دعاء وکړي: اَللّٰهُمَّ اَلْتَ الصّٰحِبَ فِي السَّفَرِ وَآلَتَ الْخَلِيْفَةِ فِي الْاَهْلِ وَالْوَلَدِ وَالْمَالِ اَحْفَلْنَا وَاَيُّاهُمْ مِنْ كُلِّ آفَةٍ. اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْتَلْجُكَ فِي مَسِيْرِنَا هَذَا الْيَوْمَ وَالتَّقْوَى وَمِنْ الْعَمَلِ مَا تَرْضٰهُ" (اي الله! ته په سفر کي زما مرسته وکړي او قاتمقام را کړي کور والارو ته تولاد ته او مال ته او

ما او دوی د ټولو آفتونو څخه او بلاګونو څخه محفوظه وساتې او اې الله! زه په دې سفر کې ستا د اطاعت او پرېزګارۍ او هر هغه شئ طلب یم په کوم چې ته راضي سې) او کله چې د کور د وتړې ته ورسېږي نو دا دعاء دي وکړي ”بِسْمِ اللَّهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ أَللَّهُمَّ بِنِعْمَتِكَ إِنْتَشَرْتُ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَبِكَ اِغْتَصَمْتُ وَالْيَك تَوَجَّهْتُ أَللَّهُمَّ زِدْنِي التَّقْوَى وَالْعُظْمَى ذَلِيلِي وَوَجْهِي لِلْخَيْرِ إِنَّمَا تَوَجَّهْتُ“ (د الله ﷻ په نوم باتلدي پر الله ﷻ توکل کووم چې هغه څخه ما سوا چې بل ته پوهه او طاقت حاصل نه دی، یا الله ﷻ ستا دنوم په توکل (د کوره) جلا کېم او صرف پر تا توکل کووم او صرف پر تا منګلي لګووم اې الله ﷻ ماته د پرېزګارۍ توبه واکړې او زما ګناهونه وبخښې او کوم طرف ته چې زه مخ کووم ما د نیکۍ طرف ته ولګوي“ او چې سپرلي (سورلي) ته وځيږي او کښې نو په وایي: بِسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ اللَّهُ أَكْبَرُ سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لِنَفْعُرَهُ وَلَا نُلَاقِيهِ رَبَّنَا اَلْمُنْقِلِيبُونَ“ (بسم الله وبالله والله اکبر هغه پاک ذات دی چا چې داسپرلي زموږ په قلوبو کې کرل (کښې) موږ داسې نه وو چې دا مو قلوبو کې وای او موږ ته د خپل رب طرف ته واپسي ده“ او په ټوله لار کې به په ذکر الله او تلاوت قرآن کې مشغوله وي چې لوړ ځای په لاره کې راضي نو وایي به: اللهم لك الشرفُ حلُّ كلِّ شرٍّ ولك الحمدُ حلُّ كلِّ حالٍ (اې الله ﷻ تالره بزرګي (لوړوالی) دی پر ټولو بزرګیو (لوړو) باتلدي او ستا شکر دی په هر حال کې) او چیرې چې په لاره کې یو پیره محسوسې نو آیت کرسی او ښۀ الله (د سورة البقرې آخري دوه آیتونه) او معوذتین دي وایي:

د احرام تړلو او مکې معظمې ته د داخلیدلو آداب

کله چې میقات ته ورسېږي کوم ځای چې قفلې والا احرام ترې نو اول دي غسل وکړي وښته او نوکان دي پرې کړي کوم چې مخکې یې بیان سوی دي او ګنډلي جلمې دي وکاپي سپین څلار او لنگ دي وتری او د احرام څخه مخکې دي عطر ولګوي او کله چې د روانېدو د پاره پوره ته سې نو لوښ دي د مهلر څخه ونیسي او لارې ته دي مخ کړي په ژبه او زړه سره دي د حج نیت وکړي او وي وایي: لبیک أَللَّهُمَّ لبیک، لبیک لا هریک لبیک ان الحمد والنعمه والملك لا هریک لبیک“ (زه حاضریم یا الله زه حاضریم زه حاضریم ستا هیڅ څوک شریک نسته زه حاضریم، بې شکه ټول تمریفونه او نعمت او ملک تالره دي او ستا هیڅ څوک شریک نسته) او هر لوړ ځای ته چې ځيږي او

هر کښته ځای ته چي کښته کېږي او کوم ځای چي د قفلې سره يو ځای کېږي داغه کلمات دي وايي:

او کله چي مکې مکرمې ته نژدې ورسېږي نو غسل به وکړي او په حج کي به نهو وختونو (موقعو) کي غسل سنت دی: (۱) احرام (۲) او مکې ته د دخول (۳) طواف زیارت (۴) قیام حرفات (۵)، ۶، ۷) درې غسلونه د شیطان تو د وړستلو د پاره، (يعني درې غسلونه په جمر وکړي)، او (۸) مقام مزدلفه (۹) طواف ودام، لېکن د جمره عقبی د پلاره غسل نسته، او کله چي غسل وکړي مکې مکرمې ته داخل سي او نظر پر خاته کعبه پرېوځي نو که څه هم تر اوسه د ښار په مینځ کي وي داوړل به شروع کړي: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُمَّ أَكْتُبْ السَّلَامَ وَمِنْكَ السَّلَامَ وَذَاكَ دَارُ السَّلَامِ كَبَّارَكَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ. اللَّهُمَّ هَذَا بَيْنَكَ وَعَقَلَتَهُ وَشَرَفَتَهُ وَكَرَمَتَهُ اللَّهُمَّ فَزِدْهُ تَعْظِيمًا وَتَشْرِيفًا وَتَكْرِيمًا وَزِدْهُ مَهَابَةً وَزِدْهُ بِرًّا وَكَرَامَةً اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ وَأَدْخُلْنِي جَنَّاتِكَ وَأَعِزَّنِي مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ“ (الله جلّ و علاه څخه ما سوابل هېڅ څوک د عبادت لائق نسته او الله جلّ و علاه لوی دي، اې الله! ته سلام يې او سلامتیا ستا څخه ده او ستا کور د سلامتیا کور دی، او اې دلويې مالکه ته برکت والا يې، او ستا کور هم برکت والا دی او تاده ته تفضيل او شرافت و وکړي دي او دی دي مکرم کړي دي اې الله ته دده په عظمت او تعظيم کي زیاتوب و فرمايه او دده عزت او مرتبه زیاته کړې او څوک چي دده حج کوي، او اې الله دخپل رحمت ناپايه دروازې ما ته خلاصي کړي او پخپل جنت کي مي داخل کړې او د تر ټلي شيطان څخه ما پخپله پناه کي وساتي) او په ښی شيبه دروازې سره به بیت الله ته داخل سي او حجر اسود طرف ته به ورسې او مچ به يې کړي او که هلته رسېدل گران وو گنه گونه وه مچولای يې نه سوه، نو په لاسو به ورته اشاره وکړي او به وايي: اللَّهُمَّ اَمَانَتِي اَدِّئْهَا وَمِيعَاتِي كَسَاخَذْتُهُ اِنْهَذَا بِاَلْتَوَاقَاتِ“ (يا الله جلّ و علاه ما خپل امانت (تر خپل وسه پوري) ادا کړی او خپله وعده مي پوره کړه ته زما په حق اد کولو گواه شه). دا به وايي طواف به شروع کړي.

د کعبې د طواف آداب

پوه سوه! چي د کعبې طواف د لماتڅه په ډول دي او په دې کي هم لازمي شرط دای چي بدن او جلمې پاکي وي او عورت پټ وي، لېکن خبري پکښي جائز دي، او پکار دي چي اول سنت اضطباع ادا

کرای سی، او هغه دا چي د شغل (پتو) مینځوی برخه دي تر راسته لاس لاتندي راولي او د شغل د لور له طرفه دي پر چپه لور به واچوي او د حجر اسود څخه دي طواف شروع کړي. او دا خیال به کوي چي دده او د بیت الله شریف په مینځ کي فاصله درې قدمونو څخه کمه نسي، او چي د طواف شروع کوي نو دا دعاء به وایي: **اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَتَاکَ تَضَدُّقًا بِکِتَابِکَ وَوَفَاءً بِعَهْدِکَ وَابْتِغَاءً لِّسَنَةِ لَبِیکَ مُحَمَّدٌ ﷺ** (ای الله! دا طواف د کعبې پر تا د ایمان راولوولو، او ستا پر کتاب د ایمان راولوولو تصدیق ستا د عهد وفاقو ستا د نبی ﷺ د مستو په اتباع کي دی) او کله چي دخاته کعبې دروازې ته ورسېږي نو وایي به: **اَللّٰهُمَّ هَذَا الْبَيْتُ بَيْتُکَ وَهَذَا الْحَرَمُ حَرَمُکَ وَهَذَا الْاَمْنُ اَمْنُکَ وَهَذَا مَقَامُ الْعَاذِ بِکَ مِنَ النَّارِ** (ای الله! دا کور ستا کور دی او دا حرم ستا حرم دی او دا امن ستا امن دی او دا مقام پر تا باتلدي د پناه انځیرتونکي دی داوړ څخه) او کله چي رکن عراقی ته ورسېږي نو دا دعاء به وایي: **اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَعُوْذُ بِکَ مِنَ الشَّکِّ وَالشُّرْکِ وَالْکُفْرِ وَالنِّفَاقِ وَالشَّقَاقِ وَشُرِّ الْمُنْظَرِ فِي الْاَهْلِ وَالْمَالِ وَالْوَلَدِ** (ای الله! پناه خوړم په تا سره د شک او شرک څخه د کفر او نفاق څخه او د بدو اخلاقو څخه د خپل اهل او مال او پناه مل په بله کي) او کله چي میزب رحمت ته ورسېږي نو وایي به: **اَللّٰهُمَّ اَللّٰهُ تَخْتِ عَرْشِکَ یَوْمَ لَا ظِلَّ اِلَّا ظِلُّ عَرْشِکَ اَللّٰهُمَّ اَسْقِنِیْ بِکَاسِ مُحَمَّدٍ ﷺ شَرْبَةً لَا اَلَمَّا تُخَدِّهٖ اَبَدًا** (ای الله! ما د عرش تر سایې لاتندي کړه کله چي ملسوا د عرش څخه بله سایه (سیوری) نه وي یا الله ماته په کله دمحمد ﷺ کي داسي شربت راوچینه چي د هغه د چنبلو څخه وروسته زه چیري تنده محسوسه نه کړم) او کله چي رکن شامي ته ورسېږي نو وایي به: **اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ حَجًّا مَّؤَزَّزًا وَسَفَیًّا مَّشْكُورًا وَذَلَّلًا مَّغْفُورًا وَتَجَارَةً لَّنْ تَنْبُورًا یَا عَزِیْزُ یَا غَفُوْرُ اِغْفِرْ وَاِزْهَرْ وَتَجَاوَزْ عَنَّا کُلَّمَا اِنْتُ اَلَّتِ الْاَحْزَامُ الْاَكْزَمُ** (ای الله! دا حج قبول کړه او دا سمي مشکوره و فرمایه او زما گناهونه وبخښه او تجارت چي فسد او باطل نه وي اې صاحب د عزت او بخشش) او کله چي رکن یماني ته ورسېږي نو وایي به: **اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَعُوْذُ بِکَ مِنَ الْکُفْرِ وَاعُوْذُ بِکَ مِنَ الْفَقْرِ وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ فِتْنَةِ النَّحْیَاوِ السَّعَاةِ وَاعُوْذُ بِکَ مِنَ الْخُرْیِ فِي الدُّلْیَاوِ الْاٰخِرَةِ** (ای الله! زه پناه خوړم په تا سره د کفر څخه او پناه خوړم په تا سره د فقر او لوږي څخه او د عذاب د قبر څخه، د ژوند او مړودفتي څخه او په دنیا او په آخرت کي دروسوا کېلو څخه) د رکن یماني او حجر اسود په مینځ کي به وایي: **اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا اَتَنَا**

فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقَدْ لَنَا عَذَابُ الْقَبْرِ وَعَذَابُ النَّارِ (ای الله ما ته په دنیا کي ښکې را کړې او په آخرت کي ښکې او پخپل رحمت سره موږ د عذاب د قبر لود عذاب د اور شخه محفوظ وساتې).

نو لوره واره به داسې طواف وکړي او په هر وار به دا ټولې دهلي وایي او یو وار را گرځیدلو ته یو "چکر" وایي، او په لولو درې چکرونو کي به ژر ژر قدمونه اخلي ځي به، او که کمې ته نژدې گڼه گوڼه (روش) وونو لږ پر څنګ به ځي چي د ژر ژر تللو شرط پوره کړي، او په وروسته شلور چکرونو کي به په کراره کراره ځي، او په هر وار به حجر اسود مچوي او لاسونه به پر رکن یماني راکشي، او که د گڼي گوڼي (روش) په وجه یې لاسونه نه سول را کښولای، نو اشاره به کوي او کله چي اووه چکرونه ختم سي نو د ځانه کمې دروازي او حجر اسود د مینځ دېوال (ملتزم) سره به ودرېږي او نس او سینه اوراسته اتنگي (بلر خو گان) به د دېوال سره پیوست کړي او دواړه لاسونه به د سره شخه پورته وغزوي، او دلته دهاگاني قبلېږي او دا دعاء به وایي: اَللّٰهُمَّ يَا رَبَّ الْبَيْتِ الْعَتِيقِ احْتَقِرْ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ وَاَجْلِبْنِي مِنْ كُلِّ سُوءٍ وَاقْتَفِ بِمَا رَزَقْتَنِي وَبَارِكْ فِيمَا اَتَيْتَنِي (ای الله ای د لوی کوډ ما لکه زما څلره د عذاب د دوېځ شخه خلاصه کړه او ما د هري گناه شخه وساته او پخپل راکړل سوي رزق قناعت را کړه او پخپلو راکړل سو شيانو کي برکت را کړه) او بیا به درود او استغفار وایي او د خپل زړه حاجت به بیان کړی بیا به د مقام ابراهیم په خوا کي دوه رکعت لمونځ وکړي کومو ته چي رکعتونه د طواف وایي، او طواف په دې سره بشپړه کیږي او په لول رکعت کي به الحمد او قل یا ایها الکافرون او په دویم کي الحمد او قل هو الله احد وایي، او بیا به دعاء خوارې، او تر څو پوري چي اووه چکرونه ونه کړي طواف نه بشپړه کیږي، او د هرو اوو چکرونو شخه وروسته به دا دوه رکعتونه کوي، او بیا به حجر اسود ته ورسي مچ به یې کړي او طواف به ختم کړی او بیا به په سعی کي مشغول سي.

د سعی آداب

کله چي د صفاغره ته ورسیږي نو پکار دي چي دومره لوړ وڅېړي چي کمبه شریفه ورته په نظر راسي بیا دي کمې ته منع کړي وایي دي: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ اللَّهُ الْمَلِكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ وَصَدَقَ وَعْدُهُ

وَلَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ وَاعِظٌ وَجَلِيلٌ وَهَذَرِ الْأَعْرَابِ وَحَدَّثَهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُطْلِعِينَ لَهُ النُّجُومَ وَالْكَوَاكِبَ " (نست بل معبود (دعادت لایق) مسوا دالله ﷻ شخه چي هغه یو دی شریک نه لري او ملک (بلدشلي) دهغه ده او ټول صفونه هغه لره دي هغه ژوند کوي او هغه مر کوي هغه ژوندی دي مرگ ورته نهسته دهغه په لاس کي خیر دي هغه پر هر شئ قادر دی، نو دهغه شخه مسوا بل معبود نهسته الله ﷻ یو دی دهغه وهله رښتونی دهغه دخپل بنده ملدو کړی او خپل لښکر ته یې عزت وکړی او ټولو لښکرو ته هغه یوازي شکست ورکړی، دالله ﷻ شخه مسوا بل معبود نهسته خالص کوونکی دي هغه لره ددین که شخه هم کافران دا خبره بنده کني.

بیا به دعاه وکړي او یو حاجت چي وي هغه به وغواړي بیا به ددغه حای شخه دسمی شروع وکړي تر دې چي مروه ته ورسېږي او په دې دوران کي به اول کرار کرار ځمي او با به وایی: رَبِّ اغْفِرْ وَأَازِمْ وَتَجَاوَزْ عَنَّا ثَلَمُ أَكْتَ الْأَعْرَابِ الْأَكْزَمُ رَبَّنَا إِنَّا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةٌ وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ (ای پروردگاره! وبخښه او رحم وکړه او معافي وکړه دهغه شئ شخه چي کوم ته پېژنې بې شکه ته عزت والا او کریم یې، او اې ره موږ ته په دنیا کي او په آخرت کي ښکي را کړه او ددوېخ دغلب شخه مو محفوظ کړه).

او کرار کرار دي ځمي، او چي شین رنگي ستو (پایو) ته ورسېږي او ددغه شخه شپږ لاسه ليري وي نو لږ تېز دي ځمي چي دویمو ستو ته ورسېږي او ددې شخه وروسته به بیا کرار کرار تلل شروع کړي تر دې چي مروه ته ورسېږي او لوړ دي وڅېړي دصفا طرف ته دي مخ کړي بیا دي دغه دعاه وویي، او دایو وار سو او کله چي بیا صفاته راوړسېږي نو دا دوه واره سوه، او دغه ډول به اووه واره "چکر" لگوي، کله چي ددې شخه فلزغه سي نو طواف قدوم او طواف سعی دي وکړي او دا په حج کي سنت دی لېکن هغه طواف کوم چي دحج رکن دی دوقوف عرفې (وقوف عرفات) شخه وروسته به وي، او په سعی کي طهارت سنت دی او په طواف کي واجب دی، او سعی دغه اندازه کافي ده ځکه چي هغه سعی کومه چي دوقوف شخه وروسته کولای سي شرط نه دی، لېکن پکار ده چي دطواف شخه وروسته وي که شخه هم طواف سنت دی.

دوقوف عرفې آداب

پوه مه! چي قفله که دعرفات په ورځ عرفات ته ورسېده نو طواف قدوم نه دي کول پکار، ها! که د

دې څخه مخکې ورسېده نو طواف قلموم دي وکړي او په اتمه ذی الحجې دي دمکې مکر مې څخه ورځې په مني کي دي شپه تېره کړي او په سهار دي په نهمه ورځ عرفات ته روان سي، او دو قوف وخت د عرفات په ورځ د زوال څخه وروسته شروع کيږي او داختر تر سهار پوري وي لېکن که د سهار څخه وروسته ورسېدلي نو دده حج به فوت سي او د عرفات په ورځ دي غسل وکړي او په دي ورځ دي روژه نه نيسي چي کمزوري نسي او دعاگاني دي ډېري وغواړي چي دحج اصل راز په دغه مبارک وخت کي دي، او په دغه ورځ د ټولو څخه افضله وظيفه دلاالة الا الله ده، او پکار دي چي د زوال څخه تر مابنمه پوري په زاري او ژر اگاتو توبه او استغفار کي مستغرق وي او مقبوله توبه وکړي او د تيرو گناهونو معافي وغواړي، او ددې وخت بې شماره دعاگاني دي چي هر يوه ذکر کول ډېره لوېده خبره ده، او په کتاب احياء العلوم کي ددې تفصيلي ذکر شوې کړي دي هلته يې يادولی سي، او څومره دعاه گني چي تا ته يادي وي هغه ووايه او که زياتي درته يادي نه وي نو په کتاب کي يې ووايه يادي بل وايي ته آيين پر وايه او تر څو پوري چي لمر ډوب سوي نه وي د عرفات د حدونو څخه به د بقلبي نه وځي.

د حج د پاته عملونو آداب

د عرفات څخه وروسته به مزدلفې ته راسي او غسل به وکړي چي مزدلفه د حرم څخه ده او د مابنم په لمانځه کي به تأخير وکړي او د ماخوستن د لمانځه سره به يې يو ځای ادا کړي يعني په يو آذان او اقلت سره او دا شپه به په مزدلفه کي تېره کړي دا ډېره عزتمنده او محبوه شپه ده او په دې شپه کي دلته درېدل هم په عبادت کي شامل دي او څوک چي دلته قيام ونه کړي يوه بزه (وزه) به دښح کوي، او ددې ځای څخه به اوربا ډېري واخلي چي په مني به شيطان په وولي، دلته ډېري ډير دي، او د شپې په آخره کي به مني ته د تللو قصد وکړي او د سهار لمونځ به په اول وخت کي ادا کړي کله چي د مزدلفې آخر ته ورسېږي کوم ته چي مشر حرام وايي نو د سهار تر بڼه رڼا کېلو پوري به هلته ولاړ وي او دعاه به کوي بيا به مخکې روان سي چي "واډي محسر" ته ورسېږي نو خپله سپرلي (سورلي) به تېزه کړي او که په پښو وي نو تېز تېز به ځي داسنت طريقه ده او بيا به داختر په سهار تکبير ونه او لتيک وايي د جمراتو خوا ته به راسي او سيده به جمره العقبې ته ولاړ سي او چي لمر يوه نېزه رالوړ سي نو په اووه ډبرو به جمره العقبې وړيلي، او په دې عمل کي که مخ پر قبله وي نو ښه ده، او دلته به لتيک بند

کړی تکبیرونه به وایي او په هر وار دېري ورشو سره به وایي: **اَللّٰهُمَّ تَصَدَّقْ بِکِتَابِکَ وَاتِّبَاعِهَا** لِسُنَّةِ نَبِیِّکَ (ای الله ﷻ! دېر ورشتل ستاد کتاب تصدیق او ستا د نبی ﷺ د متابعت د پاره دی). او کله چې فارغ سي نو لیک به بند کړي او تکبیرونه به تر خلورمي ورځي پوري د فرض لماتڅه څخه وروسته وایي، او بیا به خپل ځای ته واپس راسي دهام به کوي او که کېدلی سوه نو قرباني به وکړي او د ټولو آدابو لحاظ به پکښې ساتي او بیا به سر وڅروي او چې د سر څړبولو او دېر ورشتولو او قرباني څخه فارغه سي نو ریو تحلل به ده ته حاصل سي او د احرام ټول ممنوعات به ده ته حلال سي، ماسوا د جماع او د ښکار څخه بیا به مکې شرفي ته ولاړ سي او طواف رکن به وکړي او داختر دسهلر څخه د ي طواف وخت شروع دي لېکن خوره داده چې داختر په ورځ يې وکړي او آخري وخت يې معين نه دي بلکي تأخير که هر شومره وسي دافوت کيږي نه.

لېکن دویم تحلل به نه حاصلیږي، او جماع به حرامه وي، دا طواف چې کله په داسي طريقه ادا سي لکه چې د طواف قنوم په ذکر کي تېر سوي وو نو حج به ختم او جماع او ښکار به هم حلال سي، او که ددې څخه يې مخکي سمی کړې وي نو لوس به يې نه کوي، بلکي رکن سمی که يې نه وي کړی نو هم به يې لوس نه کوي ځکه چې دېري وړلي او قرباني وکړي، او سر وڅروي او د طواف څخه فارغه سي نو حج مکمل سو او د احرام څخه ووتلو، لېکن په ایام تشریق کي دېري ورشتل او په منی کي د شپې قیام د احرام د زوال څخه وروسته وي، او کله چې د طواف او سمی څخه فارغه سي نو داختر په ورځ به بیا منی ته راسي او شپه به هلته وکړي چې دا واجب دي، او په بله ورځ به دېر ورشتلو د پاره د زوال څخه مخکي غسل وکړي او اول به لوه دېري په هغه جمره وولي کومه چې عرفات ته نژدې ده او قبلې ته به مخ کړي د سورت بقره په انلازه به دهام وځواي او بیا به د مینځ جمره وولي او دهام به وکړي او ددې څخه وروسته به په لوه دېر وجره عقبی وولي او دا شپه به هم په منی کي وکړي او په دریمه ورځ به هم ددې ترتیب موافق په یو ورشو دېرو مذکورده درې سره جمرې وولي او پکړ دي چې پر دي اکتفاء وکړي او مکې مکړې ته روان سي لېکن که تر لمر لوړېدلو پوري هلته پاته سو نو بیا به دغه شپه هم په منی کي کول واجب سي او په خلورمه ورځ به بیا یو ورشت دېري په درې سره وړ جمره ورشتلازمي وي، او دا ولو د حج بشپړه بیان کوم چې وښوول سو.

عمره

هر کله چي عمره کول خواږي نو غسل دي وکړي او احرام دي وتړي لکه څنگه چي يې په حج کي کوي، او د مکې مکرمې څخه به د بقلدي ووشی د عمرې ميقات ته به ولاړ سي کوم چي جمراته، تميم يا حليبيه ده او هلته چي ولاړ سي د عمرې نيت به وکړي او به وايي: لَبَّيْكَ يَحْمُرُ (زه د عمرې د پاره حاضر يم) او مسجد عائشې رضي الله عنها ته به ولاړ سي دوه رکعتونه به وکړي بيا به مکې مکرمې ته راسي پر لاره به لَبَّيْكَ... الخ به وايي او کله چي د طواف د پاره مسجد ته راسي نو لَبَّيْكَ به بند کړي او طواف او سعی به وکړي څنگه چي د حج په بيان کي ويل سوي دي او بيا به وېشته وغروي نو عمره ختم سوه او دا په ټول کال کي هر وخت کېلای سي او څوک چي په مکه کي وي نو ده ته پکار دي چي څومره عمرې کولای سي وې کړي او که دا نه سوه کېلای نو طوافونه دي کوي او که دا هم نه سوه کېلای نو په ناستي يولاري دي د زياتو څخه زيات ځایه کمې ته گوري، او څوک چي ځایه کمې ته داخل سي نو د دوو ستونو په مينځ کي دي لمونځ اداء کړي او ډېر په احترام او عزت، وقلر سره دي په لښو پښو دننه سي، او د زمزم اوبه چي څومر چنبلاي سي وډې چيښي، تردې چي نس يې ډک سي، ځکه دا چي په کوم نيت سره وچيښل سي نو شغلور کوي، او دا دي وايي: اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ هَافَاً مِنْ كُلِّ سَفِيْهٍ وَاَرْزُقْنِي الْاِخْلَاصَ وَالْيَقِيْنَ وَالْمُعَافَاةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ (اې الله! دا اوبه ما ته د هر مرض څخه شفا کړې او ماته رزق را کړې اخلاص او يقين را کړې او په دنيا او آخرت کي صحت را کړې).

طواف وډام

حاجي چي کله د واپسی اراده وکړي نواول دي د سفر سلمان وتړي او د ټولو کارونو څخه دي فلرځه سي بيت الله شريف ته دي راسي د رخصت طواف دي وکړي او بيا دي دوه رکعت د طواف وکړي او لکه څنگه چي د طواف په باره کي ويل سوي دي هغه دي وکړي لېکن په دې طواف کي اضطباع او رمل ته ضرورت نسته، بيا دي ملتزم ته ورسې او دهام دي وکړي او کمې شريفې ته دي مخ کړي او پر شادي د کمې شريفې څخه راووشي، او کمې ته دي گوري.

۵ مدینې منورې زیارت

د دې څخه وروسته دې مدینې منورې ته روان سې چې د نبی کریم ﷺ فرمان دی: چې څوک زما د وفات څخه وروسته زما زیارت وکړي نو داسې ده لکه چې زما په ژوند کې ما ویني، د لنگه یې فرمایلي دي چې څوک د مدینې منورې قصد وکړي او غرض یې مسوا د زیارت څخه نو څه نه وي نو د دغه سړي حق ثابت سو چې د الله ﷻ په مخکې ما خپل شفیع جوړ کړي، او کله چې مدینې منورې ته پر لارې وي، نو د هرو دې ډېر ډېر وایي او چې کله یې نظر د مدینې منورې پر دېوالونو ولگي یې نو وایي دي: اَللّٰهُمَّ هٰذَا حَزْمُ رَسُوْلِكَ فَاجْعَلْ لِيْ وَكَائِيَةً مِنَ النَّارِ وَاَمَّا اَنَا مِنَ الصَّادِقِ وَشَوْءِ الْجَسَبِ (دا ستا د رسول حرم دی زما د پاره دی پناه جوړ کړه او د دېخ لو حذاب او حساب د بدنې څخه پناه را کړه)، اول دې غسل وکړي بیا دې مدینې منورې ته داخل سې او طهر دې استعمال کړي او پاکي صفا سپینې جلمې دې واخوړلې او د داخلېدو په وخت کې دې په وقار، ادب او عاجزی سره ننوځي او وایي دي: اَللّٰهُمَّ اَدْخِلْنِيْ مِنْ دَخْلٍ مُّبْدِقٍ وَاَخْرِجْنِيْ مِنْ مَخْرَجٍ مُّبْدِقٍ وَاَجْعَلْنِيْ مِنْ لَّدُنْكَ سُلْطٰنًا لِّمِيسِرٍ (ای الله! ما دې حرم ته په ښه والي سره داخل کړې او زما دې ځای څخه ښه تلل هم په ښه والي سره کړې او ماته داسې ځایه د خپل طرف څخه را کړې چې په هغه کې نصرت (مدد) وي)، نو مسجد نبوي ته دې داخل سې او تر منبر لاندې دې دوه رکعت له منونځ داسې وکړي چې د منبر ستن (پایه) دده راسته وپي ته برابره وي چې د نبی کریم ﷺ د درېل به داسې وو، بیا دې د زیارت قصد وکړي، او هغه داسې چې مخ قبر مبارک ته وي او شا قبلې ته وي او پر دېوال لاس ایښوول او مجهول سُنَّت نه دي، بلکې له بغل ته د درېل احترام او تعظیم ته زیاته نژدې ده او بیا دې ووايي: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا حَبِيْبَ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا صَفْوَةَ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدَ الْمُرْسَلِيْنَ وَخَاتَمَ النَّبِيْنَ وَرَسُوْلَ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ السَّلَامُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ اٰلِكَ وَاَصْحَابِكَ الطَّاهِرِيْنَ وَاَزْوَاجِهِ الطَّاهِرَاتِ اَمَهَاتِ الْيُمَيْنِ حَزَّ اَللّٰهُ عَنَّا اَفْضَلُ مَا جَزَىٰ نَبِيًّا عَنْ قَوْمِهِ وَرَسُوْلًا عَنْ اُمَمِهِ وَصَلَّ عَلَیْكَ كَلِمًا ذَكَرَ اللّٰهُ كُرُوْنَ وَكَلِمًا غُفِلَ عَنْكَ الْعٰفِلُوْنَ.

(ای د الله رسول! پر تلدي سلام وي او ای د الله مجبوره! پر تادي سلام وي ای د الله غوره کرل سوې! پر تلدي سلام وي او ای سرطره د اولاد د آدم! پر تادي سلام وي ای د قبیلو سرطره او خاتم النبیین پر تادي سلام وي، ای رسول! پر دودگار پر تلدي سلام وي سلام دي پر تالوستا پر آل او اصحابو او ستا پر پاکو پیښانو چې د مسلمانو میندي دي،

تا ته دي الله زموږ د طرفه څخه جزا او کړي هغه جزا چې د ډېري ښه جزا په توگه بللېږي یو نېی ته د هغه د لغت څخه نه وي ورکړل سوی الله دي پر تار حمت نازل کړي تر هغه وخته پوري تر کوم وخت چې پلوي تایلونکي او تر کوم وخت چې خالنه وي ستا دیاد څخه خالان)

که یو چا ورته نبي ﷺ ته د سلام رسولو ویلي وي، نو د هغه د طرف څخه دي داسې ووايي: السلام عليك يا رسول الله من فلان، السلام عليك يا رسول الله من فلان (سلام دي وي پر تایلار رسول الله د فلانی د طرف څخه، سلام دي وي پر تایلار رسول الله د فلانی د طرف څخه) بیا دي له مخکي ولاړ سي پر حضرت ابوبکر صديق او حضرت عمر رضی الله عنهما دي داسې سلام ووايي: السَّلامُ عَلَیْکُمَا یَا دَوِیْرَی رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ وَالْمَعَاوِنَیْنِ لَهُ عَلَی الْقَبَائِمِ بِالذِّیْنِ مَا دَامَ حَیًّا وَالْقَائِمَیْنِ فِی أُمَّتِهِ بَعْدَهُ بِأُمُورِ الدِّیْنِ تَنْتَبِهُا فِی ذَٰلِکَ آثَارُهُ وَتَعْمَلَنَّ بِسُنَّتِهِ فَهَٰذَا کُنَّا اللهُ خَیْرَ مَا جَزَىٰ وَزَرَاءَ لَکُمَا عَلَی دِیْنِهِ (سلام دي وي پر تاسو او د رسول الله ﷺ وزیرانو، تاسو د هغه معاونان واست او پر دین قائم واست کله چې هغه ژوندی وو او د هغه څخه وروسته تاسو د هغه د امت سره قائم واست او د دین اصلاح کوونکي واست او په دې کړ کې تاسو د هغه د کارونو پیروي وکړه او د هغه پر ستومو عمل کوی نو الله ﷻ دي تاسو ته ښه جزا او کړي د هغه شئ څخه کوم چې په توگه د جزا هغه د یو نېی وزیرانو ته ورکړی وي کوم چې د هغه پر دین وو، بیا دي هلته وډیږي او چې شومره دعاء کولای سي وې کړي، بیا دي د بلندي راسي او بقیع هدیرې ته به ولاړ سي او د دین د بزرگانو او صحابه کرامو ﷺ زیارت به وکړي او کله چې د مدینې منورې څخه د واپسی اړنده وکړی نویو واړه به بیا د نبي کریم ﷺ زیارت وکړي او رخصت به ځيني واخلې.

د حج رازونه او باریکی

پوهه ا چې دا کومه تشریح چې وسوه د دې حیثیت د عملونو د صورت وو، لېکن په دې عملونو کې د هر یوه عمل سره یو راز تړل سوی دي، چې د هغه څخه مقصود عبرت او نصیحت او د آخرت د کارونو لیدل دي، او د دې اصلي حقیقت دا دی چې بنده داسې پیدا کړل سوی دي چې د خپل سعادت (ښکېختي) کمال ته نسي رسېدلای تر څو چې دې خپل اختیار هغه لوی او پاک ذات ته ونه سپاري چې هغه همېشه باقي پاته کېدونکي دي، او چې د هغه په بلره کې چې موږ د "اسلام تر عنوان" لاندې بیان کړی دي، او د خپل نفس پیروي او فرمان برداري دده د هلاکت سبب دی او تر څو پوري چې دې پخپل اختیار بلندي وي تر هغه وخته دده یو عمل هم د شریعت مطابق نه وي بلکې د نفس په موافقت او متابعت کې وي، او دده هیڅ معامله د بنده په ډول نه وي ځکه چې دده سعادت په

طاقت او بندگي کي دي، او داسب دي چي تېرو امتونو ته درهبايت او سپل او سياحت حکم ورکړل سوی وو تر دې چي ددوی امتي به د خلکو څخه جلاليري غرونو ته تلل، او په رښتۍ او مجاهد کي به مستغرق وو، او کله چي دنبي کرم ﷺ څخه خلکو پوښتنه وکړه چي زموږ په دين کي سياحت او رهبايت (ولي) نسته؟ نو نبي ﷺ وفرمايل چي زموږ د پاره جهاد د مجاهدې پر ځای دي او د حج حکم د سياحت په هوض سوی دي نو الله ﷻ درهبايت په بدله کي دې امت ته چي د حج حکم ورکړی دي نو ځکه چي په دې سره مقصود مجاهد ده بلکي هېر تونه په دې کي زيات دي او بله خبره کومه چي بالکل ښکاره ده دا ده چي الله ﷻ کمې شريفي ته چي کوم لوی شرافت، فضيلت ورکړی دي او خپل ځان ته يې ددې نسبت ورکړی دي او دنيا د باچاهانو د عالي دربار په ډول يې جوړه کړې ده، او ددې اطراف او جانبونه يې قبل احترام مقرر کړي دي، او هلته يې ښکار کول يا درخته پرېکول حرام کړي دي، او ددې دزيات عظمت او حرمت د پاره يې د باچاهانو د دربار د ميدانونو په ډول د عرفات ميدان د حرم په مخکي جوړ کړی دي چي دخپلو گنجه دنيا خلگ په ډلو ډلو دخټه کمې د زيارت قصد کوي، حل دا دی چي دوی ته دا حقيقت هم معلوم دي چي هغه پاک فات د کور او مکان څخه منزوی لېکن د بنده فطرت دی چي پر ده کله دوست مينه او محبت غالبه سي نو هر هغه شی د کوم سره چي دوست نسبت وي ورته خوږ او پر گران وي او دغه ده مقصود او مطلوب جوړ سي نو مسلمانان په دې شوق او آرزو کي خپل اهل و عيال مال او وطن شاته غورځوي، د ځنگلونو او يابلونو خطرې پر سر اخلي په غلامانه توگه د هغه حفصو (دربار) ته در سپېلو د پاره روانيږي، او په دې عبادت کي دوی ته د داسي کارونو حکم ورکړل سوی دي چي عقل هم هغه ته نه رسيږي مثلاً عقل څه خبر دی چي ډبري وشتل، او د صفا او مروه په مينځ کي په حغفسته تلل څه معنی لري؟ او دا ځکه دي چي کومه خبره په عقل کي را تلای سي دهغې سره د نفس برابر تعلق وي، ځکه چي ده ته معلومه وي چي دا عقل څه کوي او د کوم غرض د پاره يې کوي لکه مثلاً ده ته معلومه وي چي زکوٰۃ ځکه ورکول کېږي چي د فقيرانو سره ښه سلوک (چلند) وسي، او لومونځ ځکه کول کېږي چي د مالک حقيقي په مخ کي د عاجزی او کمزوری اظهار او څرگندونه وسي او روژه ځکه نيول کېږي چي د شيطان لښکر ته شکست ورکړای سي او ذليله کړای سي او پکار هم داسي ده چي دده طبيعت د عقل موافق حرکت وکړي لېکن د بندگي کمال دا دی چي بنده فقط د مالک د حکم مطابق عمل کوي او په دې کي ده باطني تقاضا هېڅ کله يو عمل دخل نه لري لکه څنگه چي ډبري وشتل او د صفا مروه سعی کول ددې محض بندگي ژوندی مثال دی چي دا کارونه فقط د بندگي پر

بنیاد کول کېږي، کنې که عقل پکښې کار کولای نو په دلیلونو کې به مېنستی وای، په دې وجه نېي $\text{وَكَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ}$ په خاصه توګه د حج په بلره کې فرمایلي دي چې: لَيْكُنْكَ بِحُجَّتِكَ حَقًّا كَعُقْبَدَا وَرَقًا لَزَهُ وَهْلُ اللَّهِ د بندګي د حق لاء کولو د پاره د حج د پاره حاضریم) او دې ته یې بندګي او بزګري وويله.

او هغه کوم چې ځینې خلګ پر دې د تعجب او حیرانتیا اظهار کوي چې د حج د عملونو مقصد څه دی؟ او دې څخه آخر مراد څه شی اخیستل کېږي؟ نو په اصل کې د دوی دا تعجب او حیراني د غفلت په وجه ده یعنې دوی په دې حقیقت نه دي پوه چې بې مقصودي د هغه مقصود او بې غرضي د هغه غرض دی، چې خالصه بندګي د بنده د طرف څخه ظاهره سي او دده نظر محض د مالک د حکم طرف ته وي (چون وچرا پکښې نه وي) او عقل او طبیعت ته پکښې د وېښته اقلزده هم دخل نه وي، چې دی خپل ځان په بشپړه توګه سره په باقي مطلق کې محو (ورک) کړی چې دده سعادت په نیستي او په بې نصیبی کې دی چې مسوا د حق او فرمان د حق څخه دده دخپل هیڅ یو شی، نوم او نښه باقي پاته نسي.

د حج عبرتونه

او د حج څخه دا عبرتونه حاصلېږي چې داسې یې په لحاظ د صورت او جهت د آخرت د سفر په ډول جوړ کړی دي چې د دې سفر څخه مقصود که د خدای کور ته حاضري ده نو د آخرت د سفر څخه مقصود د کور د خاوند په حضور کې حاضري ده نو د دې سفر په مخ ته راتلونکو حالاتو سره د آخرت د سفر حال یانول پکار دي مثلاً کله چې د خپل اهل و عیال او یار ملګري څخه رخصت اخلي نو دا یانول پکار دي چې دا رخصت د هغه رخصت په ډول دي کوم چې به یوه ورځ د مرګ په وخت کې مخ ته راځي، او لکه څنګه چې لازمه ده چې په دې سفر د روانېدو په وخت د ټولو دنیوي تعلقاتو او کړو څخه ځان فارغه کړي د کوره ووشی دغه ډول دا لازم دي چې دا یاد کړی چې په آخر عمر کې به د هغه سفر د پاره د دې دنیا د هر شی او هر خواش څخه ځان پا کول وي کنې دده د آخرت سفر به خراب وي او لکه څنګه چې د دې حج د سفر د پاره هر ډول توبه تیلول وي، او د هر ډول احتیاط کول وي چې هسي نه چیري خاص په ځنګل او بیابان کې بې سر او سلامتې نسي، دغه ډول په دې هم پوهېدل پکار دي چې د قیامت میلان نور هم زیات غټ او پلن دی، او ډېر هیبتناکه دی او په دغه کې د دنیا د بیابان څخه زیات توبه ته ضرورت دي، او لکه څنګه چې د حج په سفر کې د ځان سره فلسي شیان نه وړي کوم چې ژر خرابیږي نو دغه ډول هغه عبادت په کوم کې چې ریا او ځان ښوونه وي د

آخرت د توبښې د پلوه لائق نه دي، او کله چې سورلي ته وڅېړې نو پکله دي چې خپله جنازه بله کړي چې دی په پوره یقین سره پوه سي چې دغه ډول به د آخرت په سفر کې هم سورلی وي، او کېدای سي چې د دې سورلي څخه مخکې په رښتیا سره د جنګرې وخت راسي، او پکله دي چې دده داسفر دلسي وي چې د دغه سفر د توبښې جوړېدلو مناسب وي.

لو کله چې د احرام جلېسې برابرې کړي او احرام وتری کوم چې دوه سپین څلارونه وي نو پکله دي چې کفن یاد کړی چې د هغه سفر لېس به هم د دنیا د سفر څخه جلا دغه رنگه پر دوو څلارونو مشتمل وي.

او کله چې د بیابان خطري او تکلیفونه وويني نو پکله دي چې د منکر نکیر او قبر ژوند راباد کړی چې د لحد څخه واخله تر حشره پورې یو عظیم او خوفناک ځنګل به په لاره کې راشي چې خطري او آفتونه پکښې یې شماره دي او لکه څنګه چې د رهبر (لارښود) څخه بشپړ د بیابان د آفتونو څخه په سلامتۍ سره تېرېدل محاله دي دغه ډول د قبر د آفتونو څخه بشپړه د لارښود څخه په سلامتۍ سره تېرېدل ممکن نه دي او دغه لارښود دی د الله ﷻ اطاعت، او لکه څنګه چې په ځنګل کې د لعل وعیال او یو ملګري څخه بشپړ یواځې تلل وي دغه ډول به په قبر کې هم تن تېواه وي.

او کله چې لټنیک ویل شروع کړي نو دلسي دي ګڼي چې د الله ﷻ د آواز جواب ورکوي ځکه چې په قیامت کې به دغسې آواز راشي (نو په جواب کې به ده ته لټنیک ویل وي) نو پر ځان به دغه بیره ولولي (پر خپل دې لټنیک لټنیک ویل) دي خو د کولکي پکار دي چې د دغه آواز په بیره کې مستغرق پاته سي.

قصه: علی بن الحسین ؑ احرام وتری نو رنگ یې ژړ سواو په ریښو سو تر دې پورې چې لیک لفظ یې د خولې څخه نه سوايستلی، خلکو پوښتنه ځینې وکړه چې ته خو لیک نه وایې، نو ویې فرمایل بېرېم چې که د مخ څخه دا جواب ملاو سي (لکه چې په قیامت کې به ډېرو ته ملاوېږي) چې لا لټنیک ولا سغږنیک (یعني ستا لیک او سمډیک منظوره نه دي) نو څه به کوم او د دې ویلو سره د لوښ څخه راولوېږي او یې هو ښه سو. او حمد بن ابی الحواری کوم چې د ابو سلیمان ذرقي مريد و یو قصه دلسي یې قوی چې:

قصه: یو وار ابو سلیمان ذرقي لیک نه وایس او تر یو میله پورې هم دغسې روان وو لېکن بیا ناڅاپه یې هو ښه سو کله چې په هوښ کې راغلی نو ویې فرمایل چې حق تعالی موسی ؑ ته دوحی په

فریغه فرمایلي وو چي د خپل امت ظالمونو ته ووايه چي ما مه يادوي او زمانوم مه اخلی ځکه چي شوک ما يادوی زه هغه يادوم او کوم چي ظالمان وي او ما يادوي نو زه هم هغه يادوم خو په لعنت سره. او ويې فرمايل ما لورې بللي دي چي د حج خرڅه که شكنه (مشكوکه) وي او لښک ووايي نو په جواب کي ورته داسي ويل کيږي: لَا لښک وَلَا سَفَکَکَ حَقُّ لَرْدَ مَا فِیْ يَدَکَ (ستا لښک او سعلیک زموږ خوښ نه دي ترڅو چي ته واپس نه کړې هغه کوم چي ستا په لاس کي دي).

او د طواف او سعی مثال د هغو ناچارو او مجبور په ډول دي کوم چي د باچلانو دربارونو ته ولاړ سي هانخوا دېخوا چکر ونه وهي (گرځي راگرځي) چي که موقع ملاوسي خپل درخواست پېش کړي او د باچاه د محل مخ ته هانخوا دېخوا گرځي د سپارښتي تلاش کوی چي ده په واسطه سره خپل حاجت بيان کړی او د دې سره سره د دې خبري هم اميدلوري وي چي شايد که په اتفاقي توگه د باچاه نظر پرې پروځي او پر ده مهربانه سي، او د صفاو مروه هم دغه مثال دی.

او په ميدان د عرفات کي د خلکو قيام کول او د اطرافو او شاوخوا څخه د هر ډول خلکو هلته جمع کېدل او د هريو د ځان د پارو په دعاء کي مشغولېدل او په مختلفو ژبو کي خپل حال عرض کول، د قيامت د ميدان په ډول دي، کوم ځای چي به ټول مخلوق جمع او هريو به د تَفْصِيْلُ تَفْصِيْلُ په عالم کي وي او درډ او قبول پېره به پر وي. او ډېري ورشتمل په دې مقصد سره وي چي يو خو په طريقه د بندگۍ د خلاصې بندگۍ اظهار وسي، او دويم دا چي د دې عمل مشابهت د حضرت ابراهيم عليه السلام د فعل سره دی چي دا هغه مقام دی کوم ځای چي ابليس ده ته راغلی وو. او دی يې په شک کي د اچولو د ځکولو کوشش کړی وو او دوی په ډېر وويشتی، نو که ستا په زړه کي دا اشتباه او شک پيدا وي چي د هغوی په مخکي خو شيطان وو په ډېر يې ورشتملو لېکن زما په مخکي کم شئ سته چي زه به يې خلمغا په ډېرو ولم، نو پوه سه! چي دا شک پخپله د شيطان پيدا کړای سو دی نو په ډېرو يې وويله چي ملا يې ماته سي ځکه چي دده ملا په دې ډول سره ماتېدلی سي، چي يو خو فرمتېر از بنده جوړ سې او ته هغه کوې د کوم چي تا ته حکم سوی دي، او ته خپل تصرف هغه باقي ذات ته وسپارې او داسي وگڼي چي په داسي ډېر وېشتو واقعي تا شيطان مغلوب کړی دي.

نو د حج د عبرتونو په باره کي دغه انلزه اشارې وسوې چي کوم سړی دا لاره وپېژني هغه به د ډېر شوق او صفایي د ذهن په برکت ټولي معنی واضحه او ښکاره وويني او په دې کي به د هر شئ څخه ده ته حصه ملاوسي چي ده د هدايت روح په دې سره تړلی او متعلق دی او د دې ظاهري صورت څخه

به ترقي د سعادت د معنی حاصلول زيات آسانه سي.

اتم اصل: د قرآن مجيد د تلاوت په باره کي

پوهه! چي د قرآن مجيد تلاوت په ټولو عبادتونو کي ډېر افعله دي، درجه لري خصوصاً هغه تلاوت کوم چي د سلامتعه په حالت کي په ولاړي کيږي. او نبي کریم ﷺ فرمايلي دي: زما د لست ډير فضيلت والا عبادت د قرآن تلاوت کول دي، دا رنگه فرمايي چي: چي چا ته د قرآن په ډول نعمت ورکړل سوی وي او هغه بيا هم دا گټي چي فلاحي سړي ته ده شخه زيات يوشم وړکړل سوی دي نو ده هغه شئ سپک کړی کوم چي حق تعالی بزرگ مقرر کړی دي، او فرمايي چي: که قرآن شريف په پوښ کي کښېښول سي نو لوږ به ورته نژدې ورنسي، او فرمايي چي: د الله ﷻ په نزد د قيلت په ورځ به د پېغمبرانو او فرشتو او نور وشيکو شخه يوشم هم د قرآن مجيد شخه زيات شفيع نه وي، او فرمايي چي: کوم سړی په دعاء کي د مشغولېدو پر ځای په تلاوت د قرآن کي مشغوله وي ده ته به دومره ثواب ورکړل سي غومره چي غټو درجو والا شکر گڼلو ته وړکول کيږي، او فرمايي چي: د اوسپني په ډول زړه هم زنگ نيسي، او کله چي خلکو د دوی شخه پوښته وکړه يا رسول الله ﷺ دا زنگ به خټکه ليري کيږي، نو ويې وفرمايل چي: د قرآن کریم په تلاوت سره او د مرگ په يلولو سره، او فرمايي: چي زه به د دې دنيا شخه رخصت سم خو تاسو ته به دوه وعظ کوونکي پرېدم کوم چي به تاسو ته هميشه وعظ او نصيحت کوي او په دخو کي يو وعظ گوښه دی او بل خلوش دی، او گوښه وعظ قرآن دی او خلوش وعظ مرگ دی.

او ابن مسعود رضی الله عنه فرمايي چي: "قرآن وايست ځکه چي د هر حرفي باجر د لسو نېکيو په صورت

کي ملاوړيږي، او زه نه وایم چي التريو حرف دی، بلکي الف هم حرف دي، او لام هم او میم هم"

امام احمد بن حنبل فرمايي چي "ما الله ﷻ په خوب کي وليدی او عرض مي وکړي يا رب! ستاد تقرب (نژدېکت) حاصلولو تر ټولو ښه وسيله کومه يوه ده؟ الله ﷻ وفرمايل زما کلام يعني قرآن شريف ويل، ملو ويل: که په معنی يې پوهيږي او که نه؟ وېې فرمايل هو! هغه که په معنی پوهيږي نو که نه پوهيږي".

د شافلانو تلاوت

پوهه! چي چا قرآن شريف ووايي ده درجه لوړه سوه نو پکړو دي چي د قرآن شريف حرمت او

حزرت په سترگو کي ولري، او خپل ځان د بدو کارونو څخه وساتي او پخپلو ټولو معلولو حالاتو کي په ادب سره وسپيږي، کښي دا خطر په وي چي قرآن مجيد چيري د ده د بنمن نسي، او نبي کرم ﷺ فرمايلي دي چي زما د امت دېر منافقان ن به قرآن وايي، او ابو سيلمان ثوري وايي چي د دويځ فرشتي به مفسد قرآن ويونکي به د بت پرستو په نسبت دېر ژر ونيسي. په تورات کي ذکر سوي دي چي د الله ﷻ فرمان دي چي: «ای زما بنده! تا ته شرم نه راشي چي که ستا د ورو خط تا ته ملاوسي نو که پر لاري روان يې يو طرف ته به سې نو د هغه يو يو حرف به وايې او غوره به پر کوې لېکن زما دا کتاب کوم چي زما د طرف څخه ستا په نوم ليکل سوی دي چي ته دا ووايې غوره پر وکړې او بيا د دې مطابق عمل وکړې او ته يې چي د دې څخه د ليري ليري اوسېد کوشش کوې او د دې مطابق د عمل کولو کوشش نه کوې او چي کله يې وايې نو غوره نه پر کوې چي آخر په دې کي دي څه دي؟ او حسن بصري رحمه الله وايي چي هغه خلک کوم چي ستا سو څخه مخکي وو، هغوی به قرآن د الله ﷻ د طرف څخه رالېدل سوی يو خط گڼي د شپې به يې پر دې غور کولو او د ورځي به يې د دې د احکام مطابق عمل کوی او تسوياست چي د دې درس او تلمرس مو خپل کسب جوړ کړی دي او د دې د حرفونو په اعراب په جوړولو او صحيح کولو کي خو دېر هوښيار يا ست لېکن پر حکمو يې په عمل کولو کي دېر ست يا ست.

مطلب دا چي د پوهيدلو خبره دا چي د قرآن محض ويل اصلي مقصد نه دي بلکي پر دې عمل کول اصلي مقصود دي ځکه چي ويل ديادولو د پاره وي نو يادول د عمل کولو د پاره، او څوک چي دا فقط وايي لېکن عمل نه پر کوي نو د ده مثال د هغه غلام په ډول دي چي هغه ته د خپل مالک خط ورسپري چي په دغه کي يې د يو کار کولو تاکيد ورته کړی وي او دغه غلام بس خط واخلي کښي او په ښه آوازي يې ووايي او د حرفونو په صحيح کولو کي لگيولي لېکن په خط کي ليکل سوو احکامو کي يو هم پر ځای نه کړي نو ظاهره ده چي داسي غلام بې شکه چي د سزا او عذاب لائق دی.

د قرآن د تلاوت آداب

ظاهري ادبونه: په ښکاره توگه د شپږو شيتو خيال ساتل پکار دي:

- (۱) په احترام او تعظيم سره دې وايي او د تلاوت څخه اول دي اودس وکړي په داب او هاجزي سره دې منع پر قبله کښي، لکه په لماته کي چي کښي، حضرت علي ؑ وايي کوم سړی چي په لماته کي په ولاړي قرآن وايي ده ته به پر هريوه حرف سل نېکی ليکل کيږي او چي په نلستي يې

وايي نو پنځوس نېکي او که د لمانځه څخه دباندې يې په اولاسه کي وايي نو پر هريوه حرف پنځوشت نېکي دده په حساب کي ليکل کيږي او که بنير د لوس څخه يې وايي نو د لسو نېکيو څخه زياتي نه ليکل کيږي، او د شپې په لمانځه کي چي يې وايي نو فضيلت يې زيات وي ځکه چي دغه وخت زړه فارغه وي.

(۲) په کراره کراره دې وايي او پر معنى دې غور کوي، او په دې خبره دي نه ورسې کيږي چي ژر تر ژره ختم سي، بعضي خلک ځکه تللو کوي چي هره ورځ ختم وکړاي سي، نبي کرم ﷺ فرمايي: کوم سړى چي د درې ورځو څخه مخکي قرآن مجيد ختم کړي، دى د قرآن د پوهي څخه حصه نسي پيدا کولاى، او ابن هبل ﷺ فرمايي چي "زما د زياته خوبه ده چي په کراره کراره يې وایم هغه که صرف **إِذَا دُلِّزْتُ الْأَرْضُ** او **الْقَارِعَةُ** ختم کړم په نسبت ددې چي ژر ژر سورت بقره لولل عمران ختم کړم، او حضرت عائشې رضي الله عنها څه به څوک وليدى چي ژور تلات کوي نو فرمايل به يې چي داسې خلوش هم نه دى خو په تلاوت کي هم نه دى، او که يو سړى عجمي وي او د قرآن په معنى نه پوهيږي نو دده د پاره په کراره تلاوت کول نور هم زيات ښه دي چي لږ تر لږه د قرآن د حرمت احسان خوري.

(۳) نبي ﷺ فرمايي: چي قرآن وايست او ژلې ا تر دې چي که د ځله اوښکي نه جاري کيږي نو په کوشش سره خو اوښکي تويول پکار دي، ابن هبل ﷺ فرمايي: چي کله تلاوت کوې کوې اود **سُبْحَانَ الَّذِي سَجَدَ** ته ورسېږې نو په تکلف (په زوره) اوښکي تويوه او تر څو چي ژرانه وي درځلې نو پر سجده تلواو مه کوه او که په کوشش سره هم سترگي لنډې نسي نو په زړه په هر حال وژلره.

او نبي ﷺ فرمايلي دي چي قرآن پاک د ځم د پاره نازل سوى دي نو چي کله يې وايست نو ځان ځمگين جوړ کړئ، او کوم سړى چي د قرآن د تلاوت په دوران کي په وعد وعيد او حکمو کي غور کوي او پر خپله عاجزى او لاچارى نظر اچوي نو ځلمغا دي ځمجن کيږي که غفلت دى بالکل مغلوبه کړى نه وي.

(۴) د هريو آيت شريف حق دى اداء کوي چي نبي ﷺ به کله د هذاب آيت ته ورسېدى نو استغفار به وېې وايي، او کله چه به درحمت آيت ته ورسېدى نو **دَاغُوذُ** درحمت طلب به يې کوى، او د تنزيه په آيت به يې تسبيح ويله او شروع يې همېشه **دَاغُوذُ** بالله څخه کوله او په آخر کي به يې داسي ويل:

اَللّٰهُمَّ اِزْجِنِّيْ تِلَاوَتَهٗ اَنَاءَ اللَّيْلِ وَاَطْرَافِ النَّهَارِ وَاَجْعَلْهُ لِيْ اِمَامًا وَّنُوْرًا وَّهْدًى وَرَحْمَةً اَللّٰهُمَّ ذَكِّرْنِيْ مِنْهُ مَا لَسِمْتُ وَطَلَعْنِيْ مِنْهُ مَا جَهَلْتُ وَاِرْزُقْنِيْ تِلَاوَتَهٗ اَنَاءَ اللَّيْلِ وَاَطْرَافِ النَّهَارِ وَاَجْعَلْهُ لِيْ حِجَّةً يَّا رَبَّ الْعَالَمِيْنَ (اَيُّ الله جلّ و اعلیٰ) د قرآن په برکت پر ما رحمت و فرمايه او زما د پاره دى هلنى او لاړښود او نور د لاري جوړ کړه، او رحمت و فرمايه، اَيُّ الله شه چي ما په دي کي هير کړي دي هغه ماته ياد کړه او ماته هغه وښيه د کومو څخه چي زه به خبره يم او د دې تلاوت زما شپه او ورځ نصيب کړه او دا زما د پاره حجت جوړ کړه يا رب العالمين).

او چي کله د سجده آيت ته ورسېږي نو تکبير دي وکړي او سجده ته دي ولاړ سي او د لماته مخه متعلق شرطونه دي پکښي پوره کړي کوم چي طهارت او د هورت پتول دي. او د تشهد او سلام څخه بغير صرف تکبير او سجده کافي دي.

(۵) که درياء شپه او پيره وي ياد چا په لماته کي خلل او تلوان پرېوتى تلاوت دى کرار کرار کوي ځکه چي په حديث کي دي چي په کراره قرآن ويونکي پر په زوره قرآن ويونکي داسي فضيلت لري لکه چي په پته د صدقه وړ کوونکي فضيلت پر ښکاره وړ کوونکي دي هو! که درياء ياد بل په لماته کي د خلل لوېدو پيره نه وي نو بيا په آواز سره ويل غوره دي (يعني په لوړ آواز سره يې ويل غوره دي) چي نور يې هم واورې او ثواب يې وسي او دوى هم د قرآن د عملونو څخه خبر سي او د دوى همت سره راغونډ سي په شوق کي اضافه وسي، او خوب وټښتي، که دا ټول نيتونه جمع سي نو پر هريوه نيت به جلا جلا ثواب ملاوسي، دا رنگه په ناظره ويل غوره دي ځکه چي دغه ټول سترگي هم مصروفې سي، او ويل سوي دي چي قرآن په ناظره سره ويل او يو وار ختمول د زياتي لور واورو ختمولو سره برابر دى.

د مصر د فقهائو څخه يو فقيه د امام شافعي رحمه الله خواته راغلى، نو چي گوري هغه په سجده کي پروت دى او قرآن پاک ورته پروت دى نو فقيه وويل: فقه خو ته د قرآن څخه هم ليري ساتلې يې، زه خو چي د ماخوستن لمنځ وکړم تر سهاره پوري د قرآن کريم تلاوت کووم، او نبې ﷺ يو وار د صديق اکبر رضي الله عنه پر خوا باتدي تېر سو نو هغه د شپې د تهجد لمنځ کوى او قرآن کريم يې ډېر په کرار آواز سره تلاوت کوى، نبې ﷺ ورته و فرمايل، په کرار آواز سره تلاوت ولي کوي؟ هغه وويل: چا ته چي يې و ايم هغه يې لوري، د دې څخه وروسته يې حضرت عمر رضي الله عنه وليدى چي په لوړ آواز يې تلاوت کوى پوښتنه يې ځيني وکړه دومره په لوړ آواز تلاوت ولي کوي؟ ويې ويل: بيله وښووم او

شیطان زخلم، نبی ﷺ و فرمايل تاسو دواړه ښه کوی ځکه چې عملونه د نیت تابع دي او څنگه چې نیت د دواړو ښک وو، نو ثواب به هم دواړو ته ملا ورېږي.

(۶) کوشش دا پکار دي چې په ښه آواز سره تلاوت وسي، نبی ﷺ فرمایلي دي چې قرآن کریم په ښه آواز (خوش آوازی) سره ښایسته کړی، او نبی ﷺ چې هر کله ابو حذیفه څخه په خوش آوازی سره په قرآن ویلو ولیدلی نو ورپه فرمایلي: شکر دی د الله ﷻ چې زما په امت کې یې داسې خلک پیدا کړي دي، او وجه ده چې دده چې آواز څومره ښه سي دومره د قرآن تاثیر هم په زړه کې زیات وي او سنت په ښه آواز سره ویل دي، خو د سندرو په ډول د کلماتو او حروفو په مینځ کې ګلې پټې کول مکروه دي.

باطني ادبونه

د قرآن ویلوو باطني ادبونه هم شپږ دي:

(۱) اول دا چې د دې کلام عظمت وپېژني، چې دا د الله ﷻ کلام دی او قدیم دی او د هغه صفت دی کوم چې د هغه ذات سره قائم دی، او څه چې د ژبي څخه ووځي دغه خو د حرفونو مجموعه ده، او لکه څنگه چې په ژبه باندې لوړ ویل آسانه دي هر څوک یې ویلای سي لېکن د ده اصل طاقت مختلف دی یعنې د اصل لوړ طاقت په هیچا کې هم نسته او دا حقیقت د دې حرفونو د معنی دی چې په ظاهره خو یې هر څوک اداء کولای سي، خو که دا ښکاره کړل سي نو اسمانونه او ځمکه یې طاقت نسي درلودلای په دې وجه الله ﷻ فرمایي: لَوْ أَنزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُ خَاشِعًا

مُتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ (که موږ دا قرآن پر یوه خړه نازل کړي وی نو (ای مُحَمَّد ﷺ) تابه لیدلی وی چې دغه خړه به دخدای دبیري څخه ګڼېته سوی او ټکړې ټکړې سوی وی (الحشر: ۲۱)، لېکن د قرآن پاک عظمت او جمال یې د حرفونو په جمله کې پټ کړی، ځکه چې په زړو نو او ژبو کې دا طاقت د کومه ځایه وو (چې د دې طاقت یې درلودلی وی، نو د حرفونو د لباس څخه بغیر ده ولساتو ته د رسولو بل یو صورت نه وو، لېکن دا د دې خبري دلیل نه دی چې د حرفونو څخه ملسو یو بل شئ په ده کې پټ نسته د دې داسې مثال دي چې کله موږ د خړو پټو ته د یو کلو د پلوه څه ویل څو لرو نو دانسانو په ژبه کې ورته څه نه سو ویلای ځکه چې په دوی کې دا طاقت نسته چې په پوه سي نو مجبوراً داسې آوازونه او اشارې متعینې سوې کومي چې د څارو ویلو د آوازونو سره ملا وي چې دوی ته په دغو سره آواز وسي او دوی زموږ د خوښي مطابق هغه څه وکړي، حال دا دی چې د دغو

کلرونو د حکمت څخه خبر نه وي مثلاً ځواکي واخله چي خاص ډول آوازونه کوي هغه يوې چلوي او ځمکه اړوي، مگر ده ته دا معلومه نه ده چي په ځمکه اړولو کي آخر څه حکمت دی؟ کوم چي په حقيقت کي دا وي چي هوا په خاورو کي دننه شامله سي او لوبه د خاورې او هوا سره يو ځای سي نو دا درې سره د تخم د پلر ځنا سي او د ده پالنه وکړي، دغه ډول د قرآن پاک څخه هم ډېر خلک د آواز ظاهري معنی څخه مسوا نور څه نسي حاصلولای ځکه چي هغوی دده د حکمت او حقيقت څخه نه دي خبر لکه څنگه چي د بعضو په نزد قرآن پاک بس د حرفونو او آوازونو څخه عبارت دی، حال دا چي دا د انتباهاتي کمي درجې د ضعف او ناپوهۍ نښه ده؛

او د دې مثال دا دی چي يو سړی دا تصور وکړي چي د لور حقيقت فقط درې حرفونه الف، و، و، راء دي، او په دې پوه نسي چي په اور کي کاغذ واچول سي نو هغه يې سوځي هم او کاغذ يې طاق نسي درلودلای لېکن دا حروف (ا، و، ر) هميشه پر کاغذ ليکل کيږي خو يوه ذره اثر هم نه پر کوي (ځکه چي دا حرفونه خو دده ښکاره لباس دی حقيقت نه دی) نو څنگه چي د هر جسم د پاره يو روح وي چي د هغه په وجه دغه جسم قائم وي، دغه ډول د حرفونو روح د دوی معنی ده او د حرفونو حيثيت پخپله د جسم دی، او ظاهره ده چي جسم ته ټول شرف د روح په وجه حاصل دی، نو دغه ډول د حرفونو ټول فضيلت هم د دوی د معنا په وجه دی، او حقيقت په بشپړه توگه بياتول په دې کتاب کي امکان نه لري.

(۲) د الله ﷻ عظمت چي دا د هغه کلام دی، د قرآن د تلاوت څخه اول به پخپل زړه کي حاضر کړي او د دې امر څخه خبر وسي چي د کوم کلام ويلو ته دی ناست دی شومره عظيم او اهم دی چي د کوم په باره کي چي الله ﷻ فرمايلي دي لا يسته الا المظهرون (دا قرآن کریم ته د پاکو فرشتو څخه مسوا بل څوک لاس نسي وروړلای) [واقعہ: ۱۷۹]. اولکه څنگه چي د دې رياتي صحيفې ظاهر ته د پاکو لاسونو څخه بغير لاسونه نسي وروړلای دغه ډول د دې د معناوو حقيقت بنير د هغه زړه څخه بل څوک نه سي معلومولای کوم چي د بدو اخلاقو د نجاست څخه پاک وي او په نور د تعظيم سره نايسته وي او د دې وقار په صحيح معناوو کي پېژندلای سي، او داوچه ده چي حضرت حکرمه ﷺ به کله قرآن پاک خلاص کړی نو بې هوښي به پر راتلل او په دې حالت کي به دده د خوږ څخه په ولر وار الفاظ اورېدل کېده "دا زما درب کلام دی" او يو سړی هم تر هغه وخته پوري د عظمت د قرآن څخه نسي خبرېدلای ترڅو پوري چي دی د عظمت الهي سره آشنا نه وي، او د عظمت الهي سره

آشنایی تر هغه پوړي نه حاصلېږي ترڅو چي په صفاتولو افعال الهي بلندي غوړ ونه کړای سي، مثلاً هرش، کړسی اووه اسمتونه، ځمکه او څه چي په دې کائناتو کي دي يعني فرشتې، پیرمان، انسانان، حیوانات، حشرات، جمادات، نباتات مطلب دا چي د هر قسم مخلوق په باره کي د غوړ او فکر د پلوه زړه حاضر نه کړای سي، نو دې ټولو په باره کي دي زړه حاضر کړي، او پوه دي سي چي دا کلام د هغه عظیم رب دي د کوم په قبضه کي چي دا ټول شيان دي، او هغه په هر شئ بلندي قادر دی او که هغه دا ټولو نیست ونلود کول (ختمول) وغواړي نو څوک منع کوونکي یې نسته او ددې سره دده په کمال کي څه فرق یا نقص نسي پيدا کېدلی، چي ددې ټولو شیانو (مخلوق) پيدا کوونکي هغه دي او دوی باقي ساتل (یا نه ساتل) او هر یو ته رزق هم رسول هم د هغه په لاس کي دي، چي دا ټولي خبري په ښه توګه په ذهن کي وي، نو بیا د بشر کي قلندر خبرلاری اثر دده په زړه کي حاضر بلای سي (يعني ددې ټولو سره سره به لږ اندازۀ خبرلاري دده په زړه کي اثر وکړي).

(۳) د تلاوت کولو په وخت کي دي زړه حاضر ساتي او ديوه گړي د پاره دي هم غفلت ته نه پرېږدي او د نفس په خبرو کي دي راتسي خیالات دي نه پرېشته کوي، چي په غفلت کي پرېوتل او نه پرېوتل یوه خبره ده، نو په دې وجه دي په غفلت کي وړل سوی دوهم وار وایي، ځکه چي د غفلت قلري مثال خو د هغه سړي په رقم دی کوم چي باغ ته د سپل د پاره لار سي او هلته داسي خافله سي چي د باغ د عجایبو د لیدلو څخه بغير د باغ څخه بهر ولووځی، نو دا قرآن کریم د مؤمنانو د تملش ځای دي، او د عجایباتو او حکمتونو څخه داسي ډک دی چي که یو سړی غوړ پر وکړي نو بیا به یې بل څه شئ په خیال کي پاته نه سي، نو کوم سړی چي د قرآن د معنی څخه بې خبره وي، دده په کم نصیبي کي هیڅ شک نسي کېدلی، لېکن دومره خو پکار دي چي دده عظمت په زړه کي حاضر کړي، چي په تلاوت کي یې خیالات خراب او منتشر نسي.

(۴) دهرې کلمې پر معنی دي غوړ کوي چي په پوه سي او که په یو وار پوه نسي نو دوهم وار دي وایي او بیا دي غوړ پر وکړي او د غوړ څخه وروسته که لذت پکښي محسوس سو نو په وار وار دي وایي، ځکه چي د زیاتو ویلو و څخه دا غوړه ده (يعني تر بې پوهی د ډېرو ویلو څخه لږ د پوهي سره وړل غوړه دي) حضرت ابو ذر رضی الله عنه فرمایي چي یو وار نبي صلی الله علیه و آله ټوله شپه په لماته کي دا یو آیت بار بار ویلو: **إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادٌ لَّكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ الْغَفُورُ الْكَرِيمُ** (المائدة: ۱۱۸) (که ته دوی ته سزاوړ کوې نو دا ستبندگان دي او که معاف کوې یې نو ته زبردست او حکمت والا یې) او

شل واره به یې صرف د بسم الله اعاده کوله. او سعید بن جبیر رضی الله عنه یو شپه د دې آیت په ولور ولور وړلو کې تېره کړه: **وَأَمَّا زُورُ الزُّورِ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ** (بس: ۵۹) (ای مجرمانو نن د ایماندارانو څخه جلا سئ) نو که څوک یو آیت وایي او خود د بل آیت په معنی کې کوي نو ده گواکې د دې آیت حق ادا نه کړی.

علم بن عبد الله یو وار د وسوسو شکایت کوی، خلکو ورته وویل چې دنیوي خبرې به دی په خیال کې راځي، علم وویل چې ما ته پر سینه په چاره وهل آسافه دي لېکن دا قطعي ممکنه نه ده چې په لمانځه کې د دنیا خبرې زما په زړه لو دماغ کې راسي، زما په زړه کې چې کومه خبره ده وخت راځي هغه داده چې د قیامت په ورځ د الله جل جلاله په حضور کې به زه څنگه ودرېم او د هغه ځای څخه به مې واپسي څنگه وي، نو (وگورئ!) دا تصور (کوم چې دخدای د پېژندلو دلیل دی) هغه وسوسه گنله (لېکن صحیح یې ورله) څکه چې دده د دې خطرې بنیاد پر دې حکم وو چې کومه کلمه په لمانځه کې وویل سي، خود صرف د هغې پر معنی بلندي کول پکار دي چې دا وخت فکر صرف تر دې پورې محدود پکار دي چې بل څه خیال په زړه کې رانسي که څه هم دغه د دین متعلق ولي نه وي، چې د دې شمار په هر حال په وسوسه کې به وي، بلکې پکار داده چې کوم آیت وایي د هغه پر مضمون بلندي خود وسي مثلاً که داسې وایي چې د الله جل جلاله د صفاتو ذکر پکې وي نو په صفاتو د الله کې دي خود کوي چې د قنوس څه معنی ده؟ یا د عزیز مطلب څه دی؟ او د حکیم څخه مراد څه دی؟ یا د جبار تشریح څه ده؟ او د دې د وضاحت د پاره کوم مثالونه پېش کېدای سي؟ او داسې نور.... او کله چې داسې آیت وایي کوم چې درې د افعالو سره متعلق وي: مثلاً **خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ** (پیدا کړي یې دي اسمانونه او ځمکه) [سجده: ۴] نو د مخلوق د عجب او غرائبو او خرافو څخه دي د خالق عظمت وپېژني او دده علم او د قدرت کمال دي وپېژني چې پوه او فهم یې دې مقام ته ورسېږي چې څه ويني په هغه کې ذات الهي ويني، او کله چې دا آیت شریف وایي: **إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ** [دحر: ۲] (موږ انسان د مخلوطې (ګډې) نطفې څخه پیدا کړی دی) نو د نطفې په عجب او ګډوډي کې دي خود وکړي چې د یو ډول ابو قطره وي او څنگه څنگه شیان ځیني پیدا کېږي چې اول صرف د خوښي یو توتو سې، بیا پکې هېو کې پوست رگونه او مختلف اندامونه مثلاً سره، لاسونه، پښې، سترګې، ژبه او نور نور جوړېږي، آخر دا څنگه پیدا کیږي، او بیا دي (نور ژوري ته ولاړ سي) د معنی د جوړولو پر عجب او ګډوډي کې دي خود وکړي چې لیدل او ډول او ژوند څنگه په دې اندامونو کې راسي؟ په دې

خلی کي د پوره قرآن شرح او تفسیر خو موږ نه سويي ټولای خود دې مثالونو څخه مقصد دا وو چې لږ غوندې خبر سي چې د قرآن ويلو د پلوه دا خبره شومره لازمه او اهمه ده چې په معنی کي يې غور او فکر ضرور وسي، دې قسمه خلگ داسي دي کومو ته چې د قرآن د معنی وموز او حکمتونه ښکاره کېدای نسي:

يو خو هغه خلگ دي چې هغو لول ظاهري تفسیر نه وي ويلی او په هرې ژبه نه پوهيږي، دويم هغه خلگ چې د کبيره گناهونو څخه په يولوۍ گناه اخته وي يا يې پر يو بدعت باندې عقیده کړې وي، ځکه چې د داسي خلگو زړونه د گناهونو په تيارو او د بدعت په توروالی توو سوي وي، درېم هغه کوم چې په علم کلام د عقيدې درلودلو په وجه صرف د دې پر ظاهري معنا باندې متوجه سوي وي او د دغو څخه خلاف چې ورته ووايي (که څه هم حقيقت وي) هغه بد پر لگيږي، او د نفرت اظهار ځيني کوي، د داسي خلگو د پلوه ممکنه نه ده چې هغوی د دې ظاهري خول څخه دباندې راولوځي.

(۵) پنځم دا چې د تلاوت کوونکي زړه د الله ﷻ د مختلفو صفتونو په ذکر ويلو ويلو سره مختلفو کيفيتونو طرف ته داسي اوښتی وي لکه چې د آيتونو معنی مختلف صورتونه اختياروي، يعنې کله چې ديري آيت ته ورسېږي نو د ده پر زړه به راسي، ژبا او زلري شروع کړي او کله چې آيت درحمت ته ورسېږي نو په زړه کي يې خوشحولي پيدا سي، او کله چې د الله ﷻ د صفتونو ذکر واورې نو عاجزي او خاکساري پر راسي او کله چې د کفارو انتهايي ناشوني او ناقابل يقين خرافات واورې چې دا څنگه څنگه خبرې دوی د حق تعالی په شان کي کوي، مثلاً چيري يو څوک ورسره شريکوي او چيري ورته څوک زوی جوړوي نو په داسې ځايونو کي يې آواز کرلو او چپ سي نو د شرم څخه په ډک آواز سره يې وايي، نو دغه ډول د هر آيت معنی ده او دغه معنی د دې امر تقاضا کوي چې ويونکي د دې صفت مطابق جوړ سي چې د آيتونو حق اداسي.

(۶) پکار دي چې قرآن پاک داسي لوري چې گواکي يا (سیده په سیده) يې د الله ﷻ څخه لوري او فرض کړي چې گواکي واقعي يې د هغه څخه لوري، د يو بزرگ وينا ده چې ما به قرآن تلاوت کوی، لېکن لذت (خوند) به مې نه محسوسۍ تر دې چې ما فرض کړه چې د نبي ﷺ څخه يې اوم نو لذت حاصلېدل را ته شروع سو، بيا ما فرض کړه چې د جبرئيل ﷺ څخه يې اوم نو لذت نور هم زيات سو، د دې څخه وروسته زه نوهم مخکي سوم، او عظيم الشانه مرتبې ته ورسېدم يعنې اوس يې داسي وایم چې گواکي د الله ﷻ څخه يې اوم او لوس را ته هغه لذت ملاوړيږي چې مخکي ما ته نه وو نصيب سوی.

نهم اصل: د الله ﷻ ذکر په باره کې

ښه پوسه! چې د ټولو عبادتونو نښور (خلاصه) او اصل مقصد د الله ﷻ یادول دي، لمونځ چې هغه د اسلام ستن (پایه) ده د دې مقصد هم دا دی چې د الله ﷻ ذکر جاري وي لکه چې الله ﷻ فرمایلي دي: **إِنَّ الصَّلَاةَ كُنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ** [العنکبوت: ۲۵] (بې شکه لمونځ د خپلي وضعي په اعتبار سره د بې حیایی او بدو کارونو څخه منع کوي او د الله ﷻ ذکر ډېر لوی شی دی) او قرآن مجید ویل په ټولو عبادتونو کې افضل دي ځکه چې دا د الله ﷻ خپل کلام دی او د ده د ذکر څخه ډک دی، او څه چې په دې کې ذکر دي د الله ﷻ ذکر د تازه کولو سبب دي، او دروژي مقصد شهوتونه ماتول دي چې زړه د شهوتونو د زحمت (تکلیف) څخه خلاص سي او پاک صاف او رښانه سي، او د ذکر الهي دشان وړ سي، چې زړه تر څو پورې په شہواتو سره خیرن وي ذکر الهي ځیني ممکن نه دی، او نه د ذکر الهي څه اثر پر کېږي، او حج چې دخلای د کور د زیارت نوم دی د دې مقصد هم د کور د خاوند ذکر دی چې د ملاقات شوق نور هم زیات سي، نو د ټولو عبادتونو نښور (خلاصه) په اصل کې د الله ﷻ ذکر دی او دا راز په دې ټولو کې پټ دي، بلکې اصل د اسلام کلمه لا اله الا الله ده او دا عین ذکر دی او باقي چې څومره عبادتونه دي د دې په تائید کې دي او د الله ﷻ تاته یادېدل ستا د ذکر څمکه ده او د دې څخه بله غټه څمکه په تصور کې څنګه راتلای سي په دې وجه خوږې فرمایلي دي: **فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ** [البقرة] (ما یادوی! چې زه تاسو یاد کړم) او د خدای ﷻ دا یاد همېشه په دوامې (تلیاتي) توګه پکار دي، او که همېشه نسي نو چې اکثر او زیاتره خوږې ځمنا یاد وی چې خلاصون او فلاح په دې کې دي ځکه خو فرمایي: **وَإِذْكُرُوا اللَّهَ كَرِهًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ** [الجمعه] (الله تعالی ډېر یادوی چې تاسو کامیاب سي) یعني که نجات (خلاصون) خواږی نو یاد ساته چې چلې یې د الله ﷻ ذکر دی او دا ډېر پکار دي، نه چې کله کله څنګه چې فرمان دی: **الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ** [آل عمران: ۱۹۱] (هغه خلګ الله تعالی همېشه یادوي په ولاړې هم په نلستي هم او پر څنګو (پروتي) هم) ګواکې پر هغو خلګو کې آفرین ویلی دي کوم چې په نلسته او ولاړې غرض په هر حالت کې د الله ﷻ د یادونې څخه غافل نه وي، نارنګه فرمایي: **وَإِذْكُرْ رَبَّكَ فِي لَيْلِكَ كَضَعْتَ يَدَيْكَ وَخُفَيْتَ وَأَدْنَىٰ الْجَهَنَّمَ مِنَ الْقَوْلِ**

بِالْعُدُوِّ وَالْأَصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْخَالِفِينَ (الانفال) (او یلوهو رب خپل په زړه کي په عاجزی سره او په پیره سره او د په زوره آواز نه په کم آواز سره سهار او ماښام (یعني همیشه) او د خفلاتو څخه مه کیږه) یعني هغه یلوهو! په ژړا او په پیره سره په پټه په ښکله سهار او ماښام او یو گری هم مه ځيني خافله کېږه؛

او د نبي ﷺ څخه خلکو پوښتنه وکړه چې په ټولو کارونو کي خوره کار کوم یو دی؟ وېې فرمایل: دا چې کله ته مړ کیږې نو چې ستا ژبه په ذکر د خدای ﷻ سره لنډه وي، او یو وار یې پخپله و فرمایل چې: تاسو خبر ولې نه کړم چې ستاسو په حملونو کي هغه کوم خوره عمل دی کوم چې الله ﷻ ته د ټولو څخه زیات مقبول دی او د کوم په وجه چې تاسو ته تر ټولو افضله درجه حاصلېږي سي، او کوم چې د سرو او سپینو زرو د صدقې څخه هم غټ اجر لري بلکي د کوم فضیلت چې د هغه جهاد څخه هم زیات دی کوم چې تاسو د الله د دښمنانو سره کوئ په کوم کي چې تاسو د کافرانو او کفران ستا سو غلږي پرې کوي، خلکو په شوق سره پوښتنه وکړه یا رسول الله ﷺ! هغه څه شی دي وېې فرمایل: د الله ﷻ ذکر یعني هروخت الله ﷻ یادول، او فرمایلي یې دي: الله ﷻ فرمایي چې زما په یاد کي چې د کوم سړي څخه د هماغوښتل هم هیڅه سي د ده انعام زما په نزد د د هماغوښتونکو څخه زیات دی، یعني څوک چې زما په یادولو کي دومره محوه (خړ) سي چې د هماغوښتلو هوښ یې هم پاته نسي د ده څه نه غوښتل زما نور هم زیات خوښ دي او ده ته به زه نور هم زیات انعام ورکړم، او فرمایي: د خفلاتو په مینځ کي د الله ﷻ ذکر داسي دي لکه په مړو کي ژوندی یا په وچو وښو کي شنه درخته یا لکه د جهاد څخه په تښتیدونکو کي چې غاړي وي، او معاذ بن جبل ؓ وایي چې: د جنتیانو په پر بله یوه خبره افسوس نه وي ماسو! د هغو وختونو څخه کوم چې دوی د الله ﷻ د یادولو څخه بغیر تېر کړي وي.

د ذکر حقیقت او پېژندنه: پوه! چې د ذکر څلور درجې دي: اول دا چې ذکر محض په ژبه سره وي او زړه ځيني خافله وي، د دې اثر ضعیف دي که څه هم دا اثر څخه ښيخي خالي هم نه دي ځکه هغه ژبه کومه چې په ذکر الهي کي مشغوله وي د هغې ژبې څخه په هر حال زیاته غوره ده کومه چې به پاتو (اضافي) بکواس خبرو کي مشغوله وي او یا خلموشه وي؛

دویم ذکر هغه دي چې په زړه کي خوموجود وي لېکن په پوره توگه پکښي ځای سوی نه وي، او دده موجودگي پر دې امر باندي موقوفه وي چې په تکلف او کوشش سره یې په زړه کي ایښودل وي، او

که په دې کوشش کې لږ غونډې سستي وسي نو زړه بیا خپل طبعي حالت ته واپس کېږي او په خبرو کې راسي، غفله سي.

درېم دا چې ذکر الهي يې په زړه کې ځای کړي وي او پر مسلط سوی وي تر دې چې دېل کلر د پاره زړه په ډېر کوشش سره لمانځه کوي او دا درجه عظيمه ده.

خلورمه درجه هغه ده چې پر زړه د ذکر حق نه بلکې د ذات حق غلبه وسي او ذکر په زړه کې نه وي ځکه چې د چا زړه مذکور (حق تعالی) دوست او گران لري دی د هغه څخه خوره دي کوم چې ذکر دوست (محبوب) لري، او په دوی کې غټ فرق دي، بلکې کمال دا دی چې د ذکر خیال بالکل د زړه څخه ووځي او مذکور مذکور پاته سي، په دې وجه چې ذکر هغه که په هرې ژبه کې وي یا په فارسي کې د نفس دخبرې څخه به ځایي نه وي بلکې عین خبره به وي او اصل خبره دا ده چې زړه د هر ډول خبرې څخه ځایي سي هغه که دغه په هرې کې وي او که په فارسي کې، او په بشپړه توګه سره د هغه بلکې د هغه په ډول سي، او دېل یوشمېر په ده کې ځای پاته نسي، او دا د انتهایې درجې محبت نتیجه وي، کوم ته چې عشق وایي او د عاشق ټوله کارونه د معشوق د پاره وقف وي او کله کله خو داسې هم کېږي چې د عاشق زړه د معشوق په تصور کې دومره مستغرق سي چې پنخپله د معشوق نوم هم ځیني هېر سي او کله چې دی د استغراق دې منزل ته ورسېږي نو د تصوف اولې لاري ته ورسېږي چې دا هغه حالت دي کوم ته چې صوفیانو د فناء او نیستی نوم ورکړی دي یعنې څه چې (دی) د هغه په ذکر سره په (نه دی) بدل سي، او پنخپله هم نیست سي، یعنې دخپل ځان څخه هم بې خبره سي او خپل ځان هم هېر کړی، او لکه څنګه چې د الله ﷻ نور هم ډیر عالمونه سته چې موږ ته د هغو قطعاً هیڅ خبر نسته، او دغه زموږ د پاره ګواکي هیڅ وجود نه لري ځکه چې زموږ په نزد خو وجود هغه شئ وي کوم چې موږ يې ته خبر وي، دغه ډول دا عالم د کوم چې موږ ته خبر دی او کوم چې موږ "هست" یعنې موجود ګڼو کله چې د چا څخه هېر سي نو د هغه د پاره "نیست" یعنې غیر موجود سي، او کله چې دوی خپل ځان هم هېر کړی نو ګواکي پنخپل ځان سره هم "نیست" یعنې غیر موجود سي، او کله چې د الله ﷻ څخه ما سوا یوشمېر دده سره پاته نسي (تر دې چې ځان هم) ګڼود ده "هست" یعنې موجود صرف ذات د حق پاته سو. دغه ډول کله چې ته پر ځمکه او اسمان نظر اچوې او څه چې تا ته په دې کې په نظر راځي نو دا ګڼې: (دا چې کوم شیان وښم) د دې څخه زیات یا مساو نور هیڅ نسته بس دغه څه دي کوم چې د نظر په مخکې دي، دغه ډول دا سړی (په ذات حق کې فناسوی) هم ما سوا د الله ﷻ څخه نور څه ویني نه، او وایي چې څه دي هم دغه دي دده څخه

ملسا نور هېڅ نسته تر دې چې دده خپل ځان هم څه وجود نه وي، نو چې دې ځای ته ورسېږي دده او د حق تعالی په مینځ کې پېلتون ختم سي او یووالی حاصل سي او دا د توحید او وحدانیت لولنی عالم دي چې د پېلتون خبر هم پاتې پاته نسي، ځکه چې ده ته د پېلتون او لېري والي احساس هېڅ قدر پاته نسي، ځکه د پېلتون احساس هغه ته وي کوم چې دوه شیان جلا جلا پېژني، یعنې خپل ځان او د الله ﷻ ذات او د کوم سړي ذکر چې موږ کوو هغه خو پخپل حال کې د ځان څخه هم بې خبره دی، او ما سو د الله ﷻ د یو ذات څخه بل څوک پېژني نه نو بیا ده ته څه خبر سته چې خلای د کومې بلا نوم دی؟ لکه څنګه چې کله هغه دې درجې ته ورسېږي نو د فرشتو صورتونه د ده په مخکې ښکاره کېدل شروع سي، او روحونه، فرشتې او انبیاء په بنایسته بنایسته شکلونو او صورتونو کې ده ته مخامخ بې حجاب ښکاره کیږي، او څه چې د الله ﷻ دیار مخصوص دي ده ته ښکاره کېدل شروع سي او داسې داسې عظیم الشانه احوال او ولادت ښکاره کېدل شروع سي چې دغه ته د الفاظو جمله اغوستل ممکنه نه ده، او کله چې خپل ځان ته واپس راځي نو که څه هم د نورو کارونو څخه خبر سي، لېکن د دې پېښو د کیفیت اثر په ده کې مسلسل موجود وي، په دې وجه د دغې حالت شوق پر ده داسې غالب وي چې دنیا او مغایها ټول ده ته ناخوښه معلومیږي، دی د بدن په اعتبار سره خو وي لېکن د زړه په اعتبار سره غالب وي، بلکې نورو خلکو ته د تعجب په نظر گوري چې آخر ولي دا خلک په دنیا کې دومره ورک دي؟ تر دې چې پر دوی یې رحم راځي، او د رحم په نظر سره ورته گوري ځکه چې ده ته معلومه ده چې دې بې چارگانو بې وزلو شو مره د لوی نعمت څخه ځان محرومه کړی دي، او هانوا (ناخبره) دنیا لاره پر ده خنډي چې دی آخر د دنیا په کارو کې ولي نه مشغولېږي؟ او دا خیال کوي چې شاید یې لېونی او سودايي سوی دي (چې د دنیا څخه بالکل خبر نه دی) نو که یو سړی د فناو نیستی درجې ته ونه رسېږي او د احاطت او مکاشفات ته نه ښکاره هم نسي لېکن چې الله ﷻ پر ده غالب سي نو دا هم د کیمیا د سمات څخه کمه نه ده ځکه چې کله د حق ذکر غالب سي نو د الله ﷻ سره اړس او محبت هم د خاته غالب کیږي او د دې نتیجه داسې چې دی الله ﷻ د ټولې دنیا څخه او دنیا د هر شے څخه زیات عزیز، محبوب گران لري، او اصل سعادت دا دی چې هر کله دده رجوع د الله ﷻ طرف ته وي او د هغه صورت یې هر وخت د نظر په مخکې وي نو خلصا به د مرګ په وخت د حق د مشاهدې په برکت (د ساه ختولو د تکلیف پر ځای) کمال لذت او راحت ده ته حاصل وي، او دومره به ورته زیات حاصل وي شومره چې د الله ﷻ محبت دده په زړه کې ځای سو وي، او هغه سړی کوم چې دنیا خپله مجبوره جوړه کړې وي او ده ته به د دنیا د پېلتون درد او رنج د

عذاب باعث وي، او دنيا سره محبت چي خومره زيات وي (د مرگ په وخت به) د دې څخه د پيلتون رنج، غم دومره سخت وي لکه چي د "مسلماًني په عنوان" کي موږ واضحه کړې ده، نو که يو سړی د الله ﷻ د ډېر زيات ذکر کولو سره سره د دې احوالو او مکاشفاتو څخه محرومه وي کوم چي صوفيقو ته نصيب کيږي نو د دې مطلب دا نه دی چي د الله ﷻ د ذکر څخه دې نفرت کوونکی سي ځکه چي د سعادت انحصار فقط د دې حالاتو په کشف سره نه وي ځکه زړه که په نور د ذکر سره نياسته سي نو کمال سعادت يې وگټه چي حاصل سو، او څه چي په دې دنيا کي ونه ليدل سول د مرگ څخه وروسته به وليدل سي په دې وجه پکار دي چي د زړه مراقبه هميشه لازمه ونيسي چي زړه د الله ﷻ سره وي او چيري غافلې نسي چي د هميشه ذکر هغه چاپي (کيلي) ده چي د ملکوت د عجاتو او د الله ﷻ د حضور دروازې خلاصولای سي، او د نبی ﷺ ارشاد دی چي: کوم سړی د جنت د باخونو سېل کول غواړي هغه ته پکار دي چي د الله ﷻ ذکر ډېر لويې اتلزي کوي.

او دا اشارات کوم چي موږ وکړل په دې سره هم دا هر څه معلومول مقصود دي چي د ټولو عبادتونو نغور (خلاصه) په اصل کي د الله ذکر دی او حقيقي ذکر دا دی چي پخپلو ټولو معاملاتو کي د الله ﷻ ياد ساتي او د گناهونو څخه ځان په ډډه کړی او د هغه احکام پر ځای راوړي، او که د چا ذکر د دې امورو څخه خالي وي نو دا د دې خبري نښه ده چي ده ذکر په اصل کي ذکر نه دي بلکي محض نفس خبري دي د کومو چي د حقيقت سره ليږي واسطه هم نسته، او اصل حال خواله ته معلوم دی.

د تسبیح، تهلیل، تعهید، درود او استغفار فضیلت

د نبی ﷺ ارشاد دی: انسان چي کومه نېکي هم کوي دغه به د قیامت په ورځ په تله (د ترلازو په پله) کي اېښوول کيږي (چي وزن يې خومره دی) لېکن کلمه د لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ به په تله کي نسي اېښوول کېلای ځکه چي که دا په تله کي کېښېږي نو د دې وزن به د لوو اسمانونو او ځمکي او څه چي د دوی په مينځ کي دي د دې ټولو د وزن څخه هم درنه وي، او فرمايي چي لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ويونکي که دا کلمه په صلق د زړه سره ووايي نو ده گناهونه به معاف کړای سي که څه هم په شمار کي دغه د ځمکي د ټولو ذرو څخه هم زيات وي، او فرمايي چي: چا په اخلاص سر لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وويل دی جنت ته داخل سو، او فرمايي چي: څوک د ورځي سل واړه د لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ اَللُّهُمَّ وَلِيَّ الْحَمْدِ وهو عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وظيفه وکړي نو ده ته به دومره ثواب ملالوېږي خومره چي د لسو غلامو د آزونکي

د پلوه مقرر دی، او سل نېکي به دده په حساب کي ليکل کيږي او سل گناهونه به دده د عملنې څخه ختميږي، او تر مېنځه پوري دا کلمه دې د شيطان څخه په پناه کي ساتي، او په صحيح حديث کي راځي دې چي " دې کلمې ويلو ثواب د ځمنو د اسماعيل عليه السلام څخه د څلورو څلامتو د آژندولو برابر دی".

تسبيح او تحميد: نبي ﷺ فرمايلي دي کوم سړی چي د ورځي سل واره د **سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ** وتليفه کوي، دده ټول گناهونه به وربخښل سي که څه هم چي د ډېر والي په اعتبار سره د درېب د څگ برابر وي، او په يو بل حديث کي فرمايي چي کوم سړی د لماتڅه څخه وروسته درود پرش " ولب سبحان الله، درود پرش واره الحمد لله، درود پرش واره الله اکبر ووايي او سلم وار په لا اِلهَ اِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ويلو بلندي پوره کړي نو دده ټول گناهونه به معاف کړای سي هغه که په شمېر کي د درېب د څگ د څرو څخه هم زيات وي.

روايت د رزق په اړه: روايت سوی دي چي يو سړی نبي کرم ﷺ ته راځی او وې ويل د نياز په پرې اېښی يم او زه بالکل مسکين او مفلس سوی يم او سخت محتاجه يم، اوس تاسو وفرمايي ا چي زما د دې درملتگي به څه علاج وي؟ نبي ﷺ وفرمايل: اې فلانيه! ته چيري گرځې آخر ستا هغه لمونځ او صلوة ملايکه او تسبيح څه سو په کومو سره چي رزق حاصلول کيږي؟ دې سړي عرض وکړی يا رسول الله! هغه څه شی دي؟ وېي فرمايل: د سهار د لماتڅه څخه وروسته سبحان الله وېحمد الله العظيم وېحمد الله استغفر الله سل واره وايه چي دنيا درته مخ کړي، هغه که دي لراډه وي او که نه وي د دې څخه ملسو به الله ﷻ په هره کلمه سره يوه فرشته پيدا کوي کومه چي به تر قيامته پوري تسبيح وايي او ثوب به يې در ته بخښي، او د نبي ﷺ لرشاد دی چي دا کلمات د باقيات الصالحات درجه لري: سبحان الله والحمد لله ولا اِلهَ اِلاَّ اللهُ وَاللهُ اكْبَرُ او فرمايي چي زه د دې کلمو وتليفه کوم، او دا کلمات ماته د کائناتو د هر هغه شی څخه زيات ارزښتي (گرانې) دي کوم چي د لمر تر د گردنې لاندې موجود دي، او فرمايي چي دا څلور کلمې دي کومي چي الله ﷻ په نزد ډېري محبوب دي يعني: سبحان الله وېحمد الله وېحمد الله العظيم.

د فقيرانو صدقه: د مدنيې فقيرانو يوه ورځ عرض وکړی يا رسول الله ﷺ! دا آخرت ټول ثواب خو دولت مندو واخيستی چي کوم عبادت موږ کوو هغه يې هم کوی او هغوی د دې څخه ملسو ا صدقې

هم ورکوي چي دهغو طاقت چي په موږ کي نسته، نبي ﷺ و فرمايل: "د فقيرۍ په وجه سره ستاسو هر تسيح او تهليل او تکبير هم صدقه ده، او هر امر معروف او نهی منکر هم ستاسو د طرف څخه صدقه ده او هر هغه گوله کومه چي تاسو د خپلي بڼې، بېچانو په خولې کي وواچوي دغه هم په صدقه کي شامل کيږي، او ياد ساته چي د فقيرۍ په حالت کي د تسيح او تعميم فضيلت ځکه زيات دی چي د فقير زړه د دنيا په تيلو سره توره وي، او دده وړيل سوې يوه کلمه د هغه تخم په شان وي کوم چي په ښه شنه زرغونه ځمکه کي وکرل سي نو د ښه والي او زرغونوالي په وجه ډېره زياته مېوه ورکوي، او په شهوت سره د ککر زړه د ذکر مثال د هغه تخم په ډول دي کوم چي په وچه خرابه ځمکه کي وکرل سي او د هغه اثر په وجه سره د مېوو څخه محروم وي.

دروود شريف: روايت سوی دي چي يوه ورځ نبي ﷺ د باندني تشریف راوړی نو د خوشحالی آثار پر ښکاره کېدل، وېي فرمايل چي جبريل عليه السلام راغلی وو او وېي ويل چي الله تعالی فرمايلي دي چي آيا ته دا خبره نه خوښوي چي ستاد لمت څخه کوم سړی يو وار پر تادروود ووايي زه لس واره پرده درود وایم او که يو وار پر تاسلام ووايي نو زه لس واره سلام پر لېږم، او نبي ﷺ فرمايي چي څوک پر مادروود لېږي ټولي فرشته پرده درود وړلېږي هغه که دغه لېږونکي زيات ولېږي او که کم، او ماته په نژدې والي کي اوليت هغه چاته حاصل دي کوم چي پر مادېرو څخه ډېر درود ولېږي، ځکه چي څوک پر مادروود ولېږي لس نېکي ده په عملته کي ليکل کيږي او سل بندي ده د عملته څخه ليري کول کيږي، او فرمايي چي: کوم سړی د يوشې ليکلو په وخت کي (په دغه ليکلو کي) زما د پاره درود وليکي فرشته ده د مغفرت د پاره تر هغه وخته پوري دعاء کوي تر څو چي په دغو ليکلو کي زمانوم دوی ته ښکاره کيږي.

استغفار: ابن مسعود رضي الله عنه فرمايي: چي په قرآن کي دوه آيتونه داسي دي چي که يو گناه گاره هم د دوی د تلاوت کولو څخه وروسته استغفار ووايي نو ده يوه گناه داسي نسته چي نه وبخښل سي، او هغه دوه آيتونه دا دي: (۱) وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاجِرَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُلُوبِهِمْ [آل عمران: ۱۳۵] (او هغه خلک کله چي داسي کار وکړي چي زياتي پکښي وي يا پر خپل ځان ظلم وکړي نو الله ياد کړی او بيا د خپلو گناهونو معافي غواړي... الخ) او (۲) وَمَنْ يَخْتَلِ شَوْءًا أَوْ يَلْغُلْ لِنَفْسِهِ لَمْ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا [النساء: ۱۱۰] (او کوم سړی چي يو بندي

و کمری یا پر خپل خان ظلم و کړی بیا دا الله څخه معافي و غواړي نو الله ﷻ به لوی مغفرت والا او لوی رحم والا پيدا کړي (الله ﷻ نبي ﷺ ته و فرمايل چي: "د خپل رب تسبیح او تحمید کوه لوده ته د استغفار درخواست کوه" او په دې وجه به نبي ﷺ دا تسبیح ډېره لوستله: "سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ بِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ" او فرمایي چي کوم سړی استغفار کوي دده سره چي کوم غم وي د هغه څخه به آزاد کړای سي، او د هغه پر ځای به ورته خوشحالی او راحت ورکول سي، او د هري تنګي څخه ده ته خلاصی ملا وېږي او د داسي ځای څخه ده ته رزق ورکول کیږي د کوم چي دده وهم او گمان هم نه وي.

دوانګه فرمایي چي: زه په ورځ کي لویا-لاره توبه او استغفار کووم، نو بیا (خیال وکړه) چي کله دوی ﷻ دا حال و نو نو آیا نوو ته صافه معلومه نه سوه چي دوی ته یو وخت هم دې څخه خالي نه دي پاته کېدل پکار او فرمایي: کوم سړی چي د پیله کېلو په وخت درې لاره: اَسْتَغْفِرُ اللهَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَلِيُّ الْقَيُّومُ وایي دده ټول گناهونه به وبخښل سي، هغه که د دریاب د څګ په اټلنه وي او که د بیلبان د ښګو د زړو، او که د ټولي دنیا د درختو د پانو او د جهان د ټولو ورځو برابر که ولي نه وي، دوانګه فرمایي چي: یو بنده گناهګار داسي نسي کېلای چي په ښه توګه اودس وکړي دوه رګمه لمونځ ادا کړي او استغفار وایي او دده ټول گناهونه ونه بخښل سي.

۵ د هاء ادبونه: پوه! چي په ژباړا او عاجزی سره د هاء غوښتل د قرئتونو څخه ده (یعني د الله ﷻ ته د نژدې کوونکو شیانو څخه ده) نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: چي د هاء ته د عبادت مغز ویل سوي دي، او دا ځکه چي د عبادت څخه مقصد د بندګۍ اظهار دی او د بندګۍ څخه مراد د خپلي کمزورۍ او بې چارګۍ او د الله ﷻ د لویي اقرار کول دي او د هاء هغه شی ده په کومه کي چي دا ډولره شیان سته، او په دې کي چي شومره د عجز او بې وسۍ خیال وساتل سي دومره خوږه ده، او په د هاء کي داته ادبونه خیال ساتل پکار دي:

(۱) اول دا چي دې خبري کوشش وکړي چي د هاء په اشرف او فضل وخت کي وسي مثلاً په ورځ د عرفات، د روژې مبارکي په میاشت کي، د جمعې په ورځ، د سهار وخت او د نیمې شپې وخت او نور...

(۲) دویم دا چي پر شریفو حالتونو نظر وساتي مثلاً د غازیانو د صفونو برابرولو وخت، د بلران وخت،

او د فرض لمټښه وخت ځکه په حدیث شریف کې دې چې دا ټول هغه وختونه دي چې د قبولیت د پاره د اسمتونو دروازې خلاصیږي، لکه څنګه چې د لمټښه د آګان وخت، د درېلو وخت، د روڼي وخت یا داسې وخت چې زړه نرم سوی وي ځکه چې د زړه نرمېدل د رحمت د دروازو د خلاصېدو باعث وي.

(۳) دریم دا چې د دعاء د پاره دواړه لاسونه پورته کړي، او د ختمېدو پر وخت یې پر مخ راټېر کړي، په حدیث کې دې چې الله ﷻ دومره کریم دې چې کوم لاسونه د ده طرف ته پورته کړل سي دغه چیرې خالي (نمراده) نه واپس کوي، او نبی کریم ﷺ فرمایلي دي چې څوک دعاء خواړې هغه د درې شیانو څخه نه سي خالي کیدای (یعني په دریو کې یو ځمکنا کیږي) (۱) یا څوم د ده ګناه پخېدل کیږي (۲) یا ده ته څه نه ملایږي (۳) یا بیا ده ته څه ورکول کیږي.

(۴) څلورم دا چې دعاء به د ترډه په حالت کې نه کوي یعني دا تصور به نه کوي چې قبوله به سي او که رډه به سي، بلکې پوخ امید به یې په زړه کې لري چې ضرور به قبوله سي، د نبی کریم ﷺ ارشاد دی چې د الله ﷻ څخه دعاء په داسې وخت کې خواړه چې د قبولیت یې ستا پوره یقین وي.

(۵) پنځم دا چې دعاء په خشوع او خضوع (یعني په ډېرې عاجزي او ډېر ادب) او ژوا سره کوي د زړه په حضور سره به یې کوي، او بار بار به یې راکړي، په حدیث کې دې چې د غفلو زړونو دعاګانې نه قبلېږي.

(۶) شپږم دا چې په دعاء دې کې ژلري او بار بار یې کوي او د اچیري نه وایي چې ما ډېرې دعاګانې کړي دي لېکن یوه نه ده قبوله سوې ځکه چې د وخت د قبولیت او دېل هر مصلحت علم صرف الله ته کېدای سي، او کله چې دعاء قبوله سي نو سنت دې چې دا وایي: الْحَمْدُ لِلَّهِ بِنِعْمَتِهِ تَتِمُّ الصَّالِحَاتُ

او کله چې یې قبولیت وځنډېږي نو دا دي وایي: الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ.

(۷) اووم دا چې د دعاء څخه مخکې دې تسبیح او درود ووايي چې نبی ﷺ به د د ه څخه مخکې لول: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَلِيِّ الْأَعْلَى الْوَهَّابِ او فرمایلي یې دي چې څوک دعاء کول خواړې اول دې پر ملږود ولېږي چې لازماً ده دعاء قبوله سي او د الله ﷻ د کریمي شان څخه دا ډېر لیري ده چې په دوو دعاء ګانو یوه قبوله کړي او بله رډه (یعني درود قبول کړی او دعاء رد کړي)

(۸) اتم دا چې توبه وکړي او د ظلم او زیاتې څخه بالکل بهر راوځي، او زړه په کلي توګه الله ﷻ ته وسپړي ځکه چې ډېرې دعاګانې صرف د زړه د غفلت په وجه یا د ګناهونو د تیارې په وجه رډه کول کیږي نه قبلېږي.

قصه: کعب الاحبار رحمته الله وایي چي دېني اسرائيلو په زمانه کي سخته وچکالي راغله او حضرت موسی عليه السلام دخپل ټول امت سره د باران د دعاء د پاره ووتلو، لېکن ددې واره تللو سره سره د قبولیت نوبت راغلی، آخر پر موسی عليه السلام باندي وږحي راغلې چي ستاسو په مینځ کي یو چغل خود (غیبت گر) دی او ترڅو چي هغه په تاسو کي موجود وي دعاء به قبوله نه کړم، موسی عليه السلام عرض وکړي یا الله! هغه څوک دی؟ چي موږ یې دخپل مینځ څخه وېلسو، الله تعالی وفرمایيل چي زه خود چغل خوري (غیبت) څخه منع کووم، نو پخپله دا څنگه کولای سم، نو موسی عليه السلام ټولو امتیاقو ته وویل چي ټول توبه وېلسئ چي چیري به دیو چا چغلي نه وکوو، او چي توبه یې وکړه نو باران وسو.

قصه: ملک بن دینار فرمایي چي په بنی اسرائيلو کي یو وار سخته وچکالي (قحط) راغله شو وراره د باران د پاره دعاګانې وسوي خو قبولیت حاصل نه سو، آخر دغې زمانې پر پنځمې وږحي راغلې چي دې خلکو ته ووايه شرم نه درځي چي بهر ووځي د دعاء د پاره او زړه مو ګنده او نس مو د حرام مال څخه ډک او لاسونه مو د مظلوماتو په وړنو رنگ سوي وي ستاسو په دې شان سره بدلي وټل زما (روح نه بلکي) قهر او غضب زیاتوي، ځی! او زما څخه لیری سئ.

مختلف قسم دعاګانې: پوه سه! چي ما ثوره (راټل سوي) دعاګانې ډېرې زیاتې دي کومي چي به نبي کریم صلی الله علیه و آله وېلي، او د دې ټولو د سهار او ماښام د لمناڅه څخه وروسته ویل سنت دي، او په مختلفو وختونو کي مختلفې دعاګانې ویل هم سنت دي او دوی څخه ډېرې دعاګانې موږ په پخپل کتاب "احیاء العلوم" کي لیکلي دي او څو ډېرې د لوړې درجې موږ په پخپل کتاب "بداية الهدایه" کي هم لیکلي دي او څوک چي غواړي نو دغه هلته یانولای سي ځکه چي د دغو ټولو بیان په یو کتاب کي لیکل لوی طوالت غواړي، او هسي هم په هغوی کي ډېرې داسي دي چي خاص مشهورې دي، او هر چاته د هغو څه نه څه حصې یادي وي، لېکن یو څو دعاګانې د کومو چي په بعضي احادیثو کي ذکر سوي دي او د خاصو خاصو کارونو په وخت ویل سنت دي، او لږ خلکو ته یادي دي هلته لیکل کیږي چي یانوکي یې یادي کړي معنی یې یاده کړي او پر موقع او محل یې ووايي، چي بنده ته خو د الله تعالی څخه یو وخت غافله کېدل نه دي پکار او نه د تعرض او زاری څخه یو وخت خالي پاته کېدل پکاري دي.

کله چي د کوره ووځي نو وایي دي: بِسْمِ اللّٰهِ رَبِّ اَعُوْذُ بِهٖ اَنْ اُجْبَلَ اَوْ اُضَلَّ اَوْ اُکَلِمَ اَوْ اُجْهَلَ اَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ وَالشُّکْرُ لِلّٰهِ عَلَی اللّٰهِ.

چی مسجد ته داخلیری نوراسته پنبه به مسجد ته داخله کری وایی به: **اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ وَسَلِّمْ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ**.

کله چی په داسی مجلس کی کښینی چی واهیات (بکواس) خبری پکښی کیچی نو دا دعاء به د مجلس په آخر کی وایی چی دا دعاء به دهنه کفار ه سی: **سُبْحَاكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ وَعَمِلْتُ لِنَفْسِي سُوءًا فَأَغْفِرْ لِي فَإِنَّكَ لَا تَغْفِرُ الذُّلُوبَ إِلَّا أَنْتَ**.

او کله چی بازار ته ولاړسې وایه: **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْخَنَدُ يَحْيَى وَيَمِيتُ وَهُوَ عَلَى لَایموت بیده الخیر و هو علی کل شیء قدير**.

او چی نوي جامې (کالی) واخونی: **اللهم کسوتنی هذا الثوب فله الخند أسألك من خیرہ وخیر ما صنع له وأعوذُ بک من شره وشر ما صنع له**.

چی نوې میاشت وړینی: **اللهم أهله علينا بالأمن والإيمان والسلامة والإسلام ربّي وربك الله** چی دیو چاد مرگ خبر واورې: **سبحان العی الذي لا یموت إنا لله وإنا الیه راجعون**.

چی تېزه هوا (تېز باد) راسی: **اللهم إني أسألك خیر هذه الريح وخیر ما فیها وخیر ما أُرسلت به وكعوذُ بک من شرها وشر ما فیها وشر ما أُرسلت به**

چی صدقه وړکوی نو وایه: **ربنا تقبل منا انک أنت السميع العليم**.

چی دیو شی نقصان وسی نو وایه: **عی ربنا ان یبدلنا خیر امنها انا الی ربنا راغبون**.

چی دیو کار شروع کری: **ربنا انا من لدنک رخصة وهبنا لنا من امرنا وهذا**.

چی اسمان ته وگورې: **رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ**.

اولو وایه: **کِتَابُكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّيِّئِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا**

چی داسمان درې (تالنده (تا) واورې: **سُبْحَانَ مَنْ يُسْتَبَعِ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ**.

اللَّهُمَّ لَا تَقْتُلْنَا بِغَضَبِكَ وَلَا تُهْلِكْنَا بَعْدَ ابْكَ وَعَافِنَا قَبْلَ ذَالِكِ.

لو چی باران وړېږي وایه: **اللَّهُمَّ اجعله شقيًا وصبيًا نافعًا واجعله سبب رحمتك ولا تجعله سبب**

عذابک.

لو چي خصه درسي وایه: اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ ذَنْبِيْ وَادْفَعْ غِيظَ قَلْبِيْ وَاجْرِنيْ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ
دیپری په وخت کي وایه: اللهم اِنَّا نَعُوْذُ بِكَ مِنْ شُرُوْرِهِمْ وَكَذْرُوكَ فِيْ لُحُوْرِهِمْ.
لو چي پریو خلی دردوي نولاس پر کتبیږ ده اوږ واره وایه: بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اُو لوه واره به
دا وایې: اَعُوْذُ بِاللّٰهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ هَرِّ مَا اَجِدُ وَاُحَاوِزُ.

لو دغم په وخت کي دوايه: لا اله الا الله العليُّ العظيم لا اله الا الله ربُّ العرش العظيم لا اله الا الله
ربُّ السموات والارض وربُّ العرش الكريم.

لو چي ديو کار خخه عاجزه سې نو وایه: اللهم اِنِّيْ عَبْدُكَ وَاِبْنُ عَبْدِكَ وَاِبْنُ اَمْتِكَ ناصيتي بيدك
ما هُنَّ فِيْ حِكْمِكَ عَدْلٌ فَيَقْضَاؤُكَ اَسْأَلُكَ بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ سَمِيَتْ بِهِ نَفْسُكَ اَوْ اُنْزِلَتْهُ فِيْ كِتَابِكَ اَوْ عَلِمْتَهُ
اَحَدٌ اَمِّنْ خَلْقِكَ اَوْ اسْتَأْثَرْتَ بِهِ فِيْ عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ اَنْ تَجْعَلَ الْقُرْآنَ رَبِيعَ قَلْبِيْ وَنُورَ صَدْرِيْ
وَجَلَدَ غَمِّيْ وَذَهَابَ حَزْنيْ وَهَمِّيْ.

چي په هینلره کي وگوږي وایه: الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ خَلَقَنِيْ فَأَحْسَنَ خَلْقِيْ وَصَوَّرَنِيْ فَأَحْسَنَ صُوْرِيْ.
چي غلام واخلې نو دتندی وېشته یې ونیسه وایه: اللهم اِنِّيْ اسئلك خَيْرَ مَا خَيْرَ مَا جُئِلَ عَلَيْهِ وَاَعُوْذُ
بِكَ مِنْ هَرِّهِ وَهَرِّ مَا جُئِلَ عَلَيْهِ.

چي بیده کیږي وایه: رَبِّ بِاسْمِكَ وَضَعْتُ جَنْبِيْ وَبِاسْمِكَ اَرْفَعُهُ هَلْهُ نَفْسٌ تَتَرَفُّعُهَا لَكَ
مَخْتَبَاهَا وَمَنَاقِبُهَا اِنْ اَمْسَكَتَهَا فَاَغْوِزْ لَهَا وَاِنْ اَرْسَلْتَهَا فَاَعِزِّلْهَا بِاسْمِكَ خَلْقًا بِوَ عِبَادَتِكَ الصّٰلِحِيْنَ.

لو چي دخوب خخه پورته سې نو وایه: الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ اَخْيَانَا بِقُدْرَتِهِ مَا اَمَاتَنَا وَاِلَيْهِ النُّشُوْرُ
اَضْبَحْنَاهُ اَضْبَحَ الْمَلِكُ لِلّٰهِ وَالتَّاجِرُ وَالسَّالِكُ لِلّٰهِ وَالْحِرَّةُ وَالْقُدْرَةُ اَضْبَحْنَاهُ اَعْلَى فِطْرَةِ الْاِسْلَامِ وَكَلِمَةِ
الْاِحْلَاسِ وَدِينِ مُحَمَّدٍ صَلَّيَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم وَمِلَّةَ اِبْرَاهِيْمَ حَنِيفًا وَاَمَّا مَنِ الْاَشْرِكِيْنَ.

لسم اصل: د اوږادو (وظائفو) د تزیب په باره کي

د "اسلام تر عنوان" لاتني چي موږ څه ويلي دي دهغه خخه دا خبره خو واضحه سوي ده چي بنده په

دې عالم غرت کي چي د خاور او لوبو څخه عبارت دی د يو ډول تجارت د پاره والېدل سوی دي، کنه دده روح خو په حقيقت کي علوی دي کوم چي د هغه (عالم اعلیٰ عليين) څخه راځلی دي، او هلته به ده ته بيا تلل وي، او په دې تجارت کي د ده (بنده) عمر دده سرمايه ده او دا داسي سرمايه ده چي مسلسل په خساره (تلوان) کي وي، او که دی د يوه يوه ساه څخه نفع او فائده حاصله نه کړي نو دا ټوله سرمايه به د نقصان نذر سي او د (سرمايه والا د) هلاکت باعث جوړېږي، لکه څنگه چي د الله ﷻ ارشاد دی چي: وَالْعَصْرِ (۱) إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ خُسْرٌ (۲) إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَكَانُوا بِالْحَقِّ وَكَوْاَصُوا بِالصَّبْرِ (۳) [المصر] او د ده مثال د هغه سړي سره وړکول کيږي د کوم سرمايه چي واوره (يځي) وي او په گرمي کي يې خرشوي او چيني وي هي خلک رابولي چي دخلاي د پاره دا واوره زما څخه واخلي کنه د گرمي څخه به وړلي سي او زما نقصان به وسي.

نو دا حال د عمر د سرمايه دي، چي متواتر پرله پسې وړلي کيږي، ځکه چي دا خو په شمار شو ساه گټي (سahونه) دي چي علم يې صرف الله ﷻ ته دی چي څومره دي، نو کومو خلکو چي د دې کار قدر وپېژندی، دوی د خپل هر هري ساه حفاظت لازمي وگرځولو ځکه چي دوی ته معلومه سوه چي زموږ هره يوه ساه هغه گران قيمته ملغلره ده چي په دې سره هغه هميشه سعادت په دام کي راوستل کيږي او دوی د سرو او سپينو زرو په نسبت دې ملغلرو (سah گټو) ته زيات د شفقت په نظر سره وکتل، او د دې شفقت عملي مظاهره يې داسي وکړه چي د شپې او ورځې ټولو وختونه يې د خير د کارونو د پارتقسيم کړل، او د هري خبري يې يو خاص وخت مقرر کړی په کومو کي چي يې مختلف ډول وظائف ويل پر ځان لازم کړل او د دې وظائفو د پاره د وخت مقرر کولو وجه داوه چي دوخت يو گړی هم ضائعه نسي، ځکه چي په دې راز پوه سوی وو، چي د آخرت سعادت هغه چا ته حاصلېدای سي د کوم چا چي د دنيا څخه يې رخصتي داسي وي چي د الله ﷻ سره مينه او محبت پر ده غالبه وي او دا د محبت حالت د هميشه ذکر څخه بغير نسي راتلاي، او محبت بغير د معرفت څخه ممکن نه دی او د معرفت حصول بغير د تفکر څخه نسي کېدای نو د هميشه ذکر او فکر د سعادت تنعم خاص دی او د دنيا پرېښوول او شهوت پرېښوول او گناه پرېښوول ځکه لازمي دي چي د دې بلاگتو څخه فراغت بيا پيدا کړي په ذکر او فکر کي معوه کېدل وړته نصيب سي:

او د هميشه ذکر دوي طريقې دي: يوه خو دا چي په ژبه نه بلکي په زړه سره هميشه الله کوي بلکي په زړه سر ولی؟ ځکه چي دا خو پر خپل ځای په حديث نفس (د زړه په خبرو) کي د مبتلو (اخته

کېږي خبره ده، په دې وجه پکار دای چې همېشه یې په مشاهد کې محو وي او یوه لمحې (کړې) ځینې هم خافله نسي، لېکن دا ډېره گرانه او مشکله ده، ځکه چې په هر چا کې دا طاقټ کم دي چې خپل زړه پر یو صفت او پر یو حال باندې قائم ولري، ځکه چې ډېرو خلکو ته د دې څخه بې حده تکلیف محسوسېږي، نو د دې سختی ته په کتنې سره مختلفې وظیفې او اوږد متعین کړل سوه، (چې وختونه یې هم مختلف دي) چې د هغو څخه د ځینو ادا کول په جسم سره کېږي، مثلاً: لمنوع او د بعضو د پاره صرف د ژبې څخه کار اخیستل کېږي مثلاً د قرآن کرم تلاوت او تسبیح ویل او نور، او د بعضو تعلق د زړه سره دی مثلاً تفکر چې خفگان پیدا نسي، ځکه چې په یو وخت کې یو فعل وي، او د یو حالت څخه بل حالت ته منتقل کېدل پر خپل ځای خوشحالي راوستونکي وي، او بیا دغه ډول د نورو وختونو فرق هم په ښه شان سره جلا کېدای سي کومو ته چې د دنیوي ضرورتونو د پاره د خرڅ کولو څخه خلاصون نه وي، او حقیقت دا دی چې که ټوله وختونه د آخرت په کارونو کې خرڅ هم نسي نو لږ تر لږه دومره خو پکار دي چې ډېر په دې کې صرف کړای سي چې د نېکیتو ټکه (پله) مرنه سي ځکه چې که نیم وخت د دین په کار کې ولگوي نو دا خطر کېدای سي چې هسي نه دنیوي تړلوزو (ټول) مړوند سي، ځکه انساني فطرت دا دی چې د کومي خبرې تقاضا طبیعت کوي هغه طرف ته زيات مائله وي ځکه چې زړه د دین په کار کې لگول د طبع انساني څخه خلاف دي، او اخلاص پکې پيدا کول نور هم گران دي نو چې کوم عمل د خلوص څخه خالي وي هغه قطعي بې فایدې وي، نو په دې وجه د عملونو کثرت او ډېروالی لازمي دی، چې که یو پکې په خلوص سره سي، نو په دې وجه دا لازمي کېږي چې ډېر وختونه په دیني کارونو کې صرف کړای سي، او دنیوي کارونه د دې تابع جوړ کړای سي، لکه چې د الله ﷻ ارشاد دی: وَمِنْ آثَارِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْفَعُ (۱۳۰) (د شپې په وختونو کې تسبیح وایه (مثلاً د ماښام او ماښاموختن لمنوع او د ورځې په اول او آخر کې چې) کوم ثواب تا ته ملاوسي په هغه) خوشحاله سي.

دارنگه فرمایي: وَادْكِرْ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلاً، وَمِنْ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلاً (دهر) (د خپل پروردگار سهار او ماښام ذکر کوه او د شپې په یوه حصه کې هم هغه ته سجد کوه او د شپې په لویه حصه کې د هغه تسبیح کوه (تهجد ځینې مراد دي) او فرمایي: قَالُوا قَلِيلاً مِنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجُرُونَ [الذاریات] (هغه خلک به د شپې ډېر کم بیده کېدل) په دې ټولو آیتونو کې اشاره دې طرف ته ده چې ډېر وختونه د الله تعالی سره په مشغولیت کې صرف کول پکار دي، نو په دې باندې د

عمل کولو دپاره د شپې او ورځي وختونه په مختلفو حصو کې تقسیمول ضروري سو، نو د دې تفصیل وړاندې کول ضروري دی.

دور ځي وظائف: پوه سه! چې دور ځي پنځه وظائف دي: (۱) اولنۍ وظیفه د سهار څخه تر لمر

ختو پورې او دا هغه اشرف وخت دی چې پخپله الله ﷻ په دې قسم خوړلی دی فرمایي: وَالصُّبْحُ إِذَا

تَنَفَّسَ (قسم دي په سهار کله چې ښکاره سي) او قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ (ته ووايه چې پناه غواړم په

رب د سهار (صبا)) او قَالِقُ الْإِصْبَاحِ (هغه الله ﷻ د سهار راستونکی دي) په دې آیتونو کې د سهار د

وخت د فضیلت په باره کې ارشاد فرمایل سوی دي، نو پکار دي چې د دې مبارک وخت د یوې یوې

ثقیې حفاظت وسي؛ لکه څنگه چې د خوب څخه د بیدارېدو سره دي وایي: الْحُدُ لِّلَّذِي أَخْيَأَ

يَعْدُ مَا آمَنَّا وَالِيهِ الشُّعُورُ، او د دې دعاء د ختمېدو څخه وروسته دي جلمې واغوندي (یا بېلې دي

کړي) او په دعاء کې مشغول سي او د شرم گاه د ستر او نورو احکمو تعميل دي وکړي، دریاه او ځان

ښووني څخه دي ځان ساتي، بیا دي اودس خاتې ته ولاړ سي، او چپه پښه به اول دننه کړي بیا به

مسواک او اودس وکړي لکه چې مخکې یې بیان سوی دي، بیا به د ټولو دعاگانو او ذکرانو کولو څخه

وروسته د سهار سنت په کور کې ادا کړي او بیا به مسجد ته روان سي چې د نبی کریم ﷺ د معمول

(عادت) وو، او د ستو څخه وروسته به هغه دعاء وایي کومه چې د ابن مسعود رضی الله عنه څخه روایت

سوي ده کومه چې زموږ د کتاب "بداية الهدية" څخه يادولای سي، او کله چې مسجد ته داخل سي

نو په کراره به ځی ا ورسته پښه به اول دننه کړی او که د سهار سنت یې په کور کې کړی وو، نو تحية

المسجد به دوه رکعتونه ادا کړی او په تسبیح او استغفار کې به مشغول سي او چې فرض لمونځ

وکړي نو تر لمر ختو پورې به په مسجد کې کښېني، چې نبی کریم ﷺ فرمایلي دي چې تر لمر

ختولو پورې په مسجد کې کښېناستل زما په نزد د څلورو غلامانو د آزادولو څخه بهتره دي او تر لمر

ختلو پورې به په دعاء، تسبیح، د قرآن تلاوت او تفکر کې مصروفه وي، او څنگه چې د لمناڅه څخه

سلام وگرځوي ابتداء به د دعاء څخه وکړي وایي به: اللهم صل على مُحَمَّد وعلیٰ آلِ مُحَمَّد و سلم

اللهم اَلْتَ السلام ومنك السلام والیک یرجعُ السلامُ حَيَّنَا رَبَّنَا بِالْاِسْلَامِ اَدْخِلْنَا دَارَ السَّلَامِ

ومِنك السلام؟ تبارکْتَ یا ذا الْجَلالِ والا کرام، او بیا به د "کتاب الدعوات" څخه ماشوره يادي

کړي دعاگانې ووايي، او کله چې دعاء څخه فارغه سي نو په تسبیح او تهلیل دي شروع وکړي او هر

یو دی سل سل وارہ یا اور یا حمرا - ولہ یالس لس وارہ وایس لو کلہ چي لس ذکر ونہ لس لس وارہ وایس نو پہ مجموعی تو گہ بہ سل سی، لیکن دہی شخہ کم نہ دی پکار، او دفعہ لس ذکر ونہ د کومو چي پہ احدیشو کي فضايلت دہر وارہ واخلی دی دای، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْغَنَدُ يُخَيِّرُ وَيُخَيِّتُ وَهُوَ خَيْرٌ لَا يَمُوتُ أَبَدًا أَبَدًا هُوَ الْجَلَالُ وَالْإِكْرَامُ بِبَيْدِهِ الْخَشْيَةُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. حورم دای، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ التَّوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ الْيَقِينُ، حورم دای، سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ، خلورم دای، سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ، پنجم دای، سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْمَلِئِكَةِ وَالرُّوحِ، شپیم دای، أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الْبَرَّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْقُدُّوسُ أَسْأَلُهُ النَّوْبَةَ، اووم دای، يَا سَمِيُّ يَا قُدُّوسُ بِرَحْمَتِكَ أَسْتَغْفِرُكَ لَا تُكَلِّفْنِي إِلَى نَفْسِي طَوْفَةً عَيْنٍ وَأَصْلِحْ لِي شَأْنِي كُلَّهُ، آتم دای، اَللّٰهُمَّ لَا مَالَعَ لَنَا اَعْطَيْنَا وَلَا مُغْفِرَ لَنَا مَنَعْتَ وَلَا يُفْلِحُ إِلَّا بِجَدِّكَ، نهم دای، اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ وَسَلِّمْ. لسم دای، بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَخْشَى مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ.

دالس کلمی ہرہ یوہ لس لس وارہ یا شومرہ چي کہلی سی وایس دی، چي دہری یوی فضايلت پر خپل خپل محلی بقدی دی او لنت یی ہم جلا جلا دی. او دہی شخہ وروستہ دی دقرآن پاک پہ تلاوت کي مشغول سی او کہ قرآن نسی ویلای نو دقرآن قوارج دی یاد کری ہنہ چي وایس، مثلاً آیت الکرسی، او احسن الرسول او عهدہ اللہ او قُلِ اَللّٰهُمَّ مَالِكُ الْمُلْكِ، او دسورت حیدد اولہ حصہ او دسورت حشر آخری حصہ دی یاد کری او دای وایس.

بیان حضور خضر: او کہ داسی شی ویل خواہی کوم چي قرآن، دعاء او ذکر تہ جامع وی نو ہنہ بیان دی وایس کوم چي حضرت خضر علیہ السلام حضرت ابراہیم علیہ السلام تہ پہ حالت دکشف کي بنوولی وو حکمہ چي ددہی فضايلت دہر زبات دی او دہی تہ سَبْعَاتِ عَشْرٍ وایس یعنی دالس شیان دی چي ہر یو لووہ اووہ ولہ لوستل پکار دی: (۱) اَلْحَمْدُ لِلَّهِ (۲) قُلِ اَعُوْذُ بِاللّٰهِ (۳) قُلِ اَعُوْذُ بِاللّٰهِ (۴) قُلِ اَعُوْذُ بِاللّٰهِ (۵) قُلِ اَعُوْذُ بِاللّٰهِ (۶) آیت الکرسی، داشپد قرآن شخہ سو، باقی خلورم لا کلا دی، (۱) سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ (۲) اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ وَسَلِّمْ

(۳) اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ (۴) اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَالْقَوْمِ جَائِلًا وَاجِلًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ مَا أَكَلْتُ لَهُ أَهْلًا وَلَا كَفَعْتُ لِمَا مَلَكَتْ لَهُ أَهْلًا إِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ.

او دې په فضيلت کي يوه اوږده قصه هم موجود ده کومه چي موږ پخپل کتاب "احياء العلوم" کي ذکر کړې ده، او کله چي دې خځنه فارغه سي نو په تفکر کي دي مشغوله سي، او د تفکر ډېر اقسام دي کوم چي د کتاب په آخر کي ذکر دي. لېکن د تفکر ډهري ورځي د عمل سره تعلق دی او کوم چي بې انتها ضروري دي، هغه دا چي د مرگ او مرگ ته د نژدې کېدو په باره کي دي تفکر کوي، او خپل ځان ته دي وايي چي ممکنه ده زما او زما د مرگ په مينځ کي د يوې ورځي خځه زياته وقته باقي نه وي، او دا هغه فکر دی د کوم چي فائده ډېره زياته ده، ځکه چي د دنيا د خلکو د دنياو طرف ته ډېر زيات مائل کېدل هم په دې اميد دي چي دلته به تر ډېر مېسې پوري وي، او کله چي د دې خبري يقين يې وسي چي په مرگي کي يوه مياشت يا يوه کال وقته باقي ده نو دې کارونو خځه بيا تبتي په کومو کي چي دي مبتلي وي حال دا دی چي دا هم کېدای سي چي يوه ورځ يې پاته وي لېکن تياري دلته د هغو کارونو کېدای سي د کومو د پاره چي راتلونکی لس کلونه هم کافي نه وي لکه څنگه چي الله جلّ و علا فرمايلي دي: **أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَدِ افْتَرَبَ أَجْلُهُمْ** (الاعراف: ۱۸۵) (آيا دې خلکو غور نه دي کړی داسمقو او ځمکي په عالم کي او په نورو شيانو کي کوم چي الله جلّ و علا پيدا کړی دي او په دې خبره کي چي ممکنه ده دوی اجل نژدې راوسېدلی وي).

او کله چي د زړه صفایي وسي او دې خبري فکر په زړه کي ځای سي نو د آخرت د پاره د توبې حاصلولو فکر به پخپله پيدا سي، او پکار دي چي په تفکر کي دي تصور قائم کړي چي په دې څو ورځو کي ده ته د څومره نېکیتو توفیق حاصل سوی دي او دغه کوم کوم گناهونه دي چي آينه (په راروانه کي) ځان ځيني ساتل پکار دي او د کومو تدارک او تلافي لازمي ده، او دا ټول کارونه تدبیر او فکر غواړي، نو که چا ته لار د کشف ښکاره سوي وي نو ده ته پکار دي چي داسمان او ځمکي په عجايباتو پاتې غورو کړي او د هغه يوه ذات الله جلّ و علا کارونو ته په نظر د تفکر وگوري بلکي د الله جلّ و علا د جلال او جمال مشاهدې وکړي (چي څه وازونه پکښي پټ دي) او د فکر دا انداز د ټولو عبادتونو او نورو ټولو فکرونو خځه زيات افضل دی ځکه چي د الله د عظمت ژور نقشونه په زړه کي قائم کړي، او د تعظيم او تکریم په زړه کي ځای سي او تعظيم چي تر څو پوري پر زړه غلبه حاصله نه کړي

محبت الهي پر زړه غالب نه راځي، او کمال محبت د کمال سعادت ذریعه جوړېږي. لېکن دا خبره هر چاته نسي حاصلېدلای، مگر دا خو کېدلای سي چې په زړه سر د الله ﷻ د ورکړل سوو نعمتونو باندې غور وکړي او دهغو خلکو په رنج، غم او محنت هم غور وکړي کوم چې د دنیا خلک برداشت کوي. مثلاً ناروغي، مفلسي، او نور، چې د کومو څخه الله ﷻ ده ته پناه ورکړې ده چې ده د محلس وسي چې د الله ﷻ شکر ادا کول ده د پاره شوېره لازم دی؟

او شکر دای چې د الله تعالی پر حکمونو په بشپړه توګه عمل وکړي، غرض کوم ساعتونه چې دي په دې تفکر کې ضرور تېر کړي، ځکه چې د سهار څخه وروسته د سهار د دوو رکعتو ستو او دوو فرضو څخه ما سوا بل لمونځ خوسته نه، تر څو چې لمر نه وي راختلی، نو ښکاره ده چې دې بدل ذکر او فکر کېدلای سي، (چې په دې وقفه کې ذکر او فکر وکړي).

دويمه وظیفه د لمر ختلو څخه د څښت تر وخته پوري ده، او په دې ضمن کې پکار دي چې که کېدلای سي نو صبر دي وکړي چې په مسجد کې ناست وي تر دې چې لمر یوه نېزه راوځېږي او په دې وخت کې دي په تسبیح کې مشغول سي تر دې چې مکروه وخت تېر سي بیا دي دوه رکعت لمونځ وکړي، او کله چې د څښت وخت فراخه سي يعني د ورځې څلورمه حصه تېره سي نو د څښت لمونځ دي ادا کړي او غوره ده چې څلور رکعت لمونځ وکړي یا شپږ یا اته رکعت چې دې هر یو د پاره روایت موجود دی، یا بیا دا هم کېدلای سي چې کله لمر را ختل شروع سي نو دوه رکعت د اشراق لمونځ وکړي په داسې ټکو کارونو کې مشغول سي د کومو تعلق چې د خدای د مخلوق سره وي، مثلاً د ناروغانو پوښتنه په جنازه کې شرکت د مسلمانانو حاجتونه پوره کول او په مجلس د عالماتو کې حاضري او نور.

د درېمې وظیفې تعلق د څښت د وخت سره دی چې دا د ما پېښ تر لمانځه پوري وي، او دا وظیفه د مختلفو خلکو د پاره د مختلف قسم ده لېکن په څلورو حالتونو کې د یو حالت سره متعلق ځمخالوي: اول حالت دای چې دغه سړی به پر علم حاصلولو قدرت لري او دې څخه زیات افضل یو عبادت نسته، بلکې څوک چې پر دې امر قادره وي د هغه د پاره غوره دا ده چې سهار د فرض لمانځه څخه وروسته د علم په حصول کې مشغول سي، لېکن علم هغه ویل پکار دي کوم چې د آخرت د پاره فائده من وي او دا هغه علم کېدلای سي کوم چې د دنیا رغبت (غوښتنه) کمزورې کړي او آخرت ته یې زیاته مینه پیدا کړي او د عملونو عیبونه او نقصانونه او آفتونه ښکاره کړي او اخلاص او خلوص پیدا کړي، لېکن د جنگو، مخالفت، نفرت، غصه او تاریخ او د قصو علمونه کوم چې په

بنايسته هېار تونو قافيه بندۍ سره بڼايسته وي د دنيوي حرص د زياتولو باعث وي او په انساني زړونو کي د حسد غرور تنغم کړي، د دې څخه دي ځان وژغوري، او فائده من علوم په احياء العلوم، جواهر القرآن او په دې کتاب (کېميا سعادت) کي جمع کړی سوي دي د نورو علمونه څخه مخکي دا علم (د مذکور کتابونو څخه) حاصلول پکار دي. دويم حالت دا دی چي پر علم حاصلولو قادر نه وي لېکن په ذکر تسبیح او عبادت کي مشغول پاته کيدای سي، او دا درجه د عابدانو ده او د دې هم لوی مقام دی، خصوصاً په داسي ذکر کي مشغولېدل خوډېر فضيلت لري کوم چي پر زړه غالبه سي او ځای پکښي ونيسي او دغه ذکر او زړه سره لازم او ملزوم سي. دريم صورت دا دی چي يو داسي مشغوليت اختيار کړي په کوم کي چي دخلکو د راحت سلمان تيارول وي، مثلاً د صوفيانو، عالماتو، دروېشانو خدمت کول، او د دې فضيلت د نقلي عبادت څخه زيات دی چي دا خدمت څخه خدمت او د عبادت څخه عبادت دی او د دې سره د مسلماتو د راحت باعث او دوی د مدد خريعه هم ده، او په دې عبادت کي چي د دروېشانو دعاگاني شلملي سي نو لوی اثر پکښي پيدايي. څلورم حالت دا دی چي پر دې هم قادر نه وي لېکن په يو داسي سبب کي مشغولېدای سي کوم چي ده او د ده د اهل و عيال پالنه کولای سي اوس که په دې کار دی امانتدار سي او خلک ده د لاسو يا ژبي څخه تنگ نسي يعني ده دست درازی (ظلم) او زبان درازی د تکليف څخه محفوظه وي او دنيا لالچ (حرص) دی په حرص کي مبتلا نه کړي او د ضرورت مطابق په رزق گټلو بلندي قانع وي نو دی به هم په عابدانو کي شمار وي او درجه د اصحاب اليمين به ده ته هم حاصله وي، که څه هم ده ته د سبقينو او مقررينو مقام حاصل نه وي، او دا هم صحيح ده چي محض د درجې د سلامتی ملازم کېدل د کمي درجې خبره ده (لېکن بيا هم درجه خو ورته ملا ده) لېکن هغه سړی د کوم وخت چي د دې څلورو حالتونو څخه خالي وي، هغه يقيناً د هلاکېدونکو هغه خلکو څخه به وي کوم چي د شيطان تابع او فرمان برداره وي.

څلورمه وظيفه د زوال څخه واخله د مایيگر تر وخته پوري ده، او پکار دي د زوال څخه مخکي قیلوله (د غرمې خوب) وکړي (يعني لږ بيله سي يا آرام وکړي) ځکه چي د شپې د لمانځه د پاره د قیلولې هغه حيثيت دی کوم چي د روژې د پاره د پېشلمي دی لېکن که د شپې عبادت نه کوي نو قیلوله مکروه ده ځکه چي زيات بيله کېدل هسي هم مکروه دي، او کله چي د قیلولې څخه بيداره سي نو اودس دي وکړي او کوشش دي دا کوي چي د لمانځه آڅان په مسجد کي واورې او د تحية المسجد لمونځ ادا کړي او د آڅان جواب دي ورکوي او د فرضو څخه مخکي دي څلور ورکمه لږ اوږده

لدا کړي چې نبي ﷺ به دا خلور رکعتونه لږ لوږده کول، او فرمايل به يې چې دا وخت د اسمان دروونې خلاصې سې او په حديث شريف کي دي چې څوک دا لمونځ په داسې انگاز سره کوي، دده سره لویا زړه فرشتې لمونځ کوي او دده د پاره تر ماښامه پوري د بخښني دهاه کوي، بيا به د ادم سره فرض لدا کړي بيا به دوه رکعتې سنت وکړي، او تر ماڅيگره پوري به د علم ازده کولو څخه ماسوا يا د مسلماتو د کومک يا ذکر او تسبيح يا قرآن شريف تلاوت يا حلال رزق کتلو د حصول او نورو څخه به په بله خبره کي نه مشغولېږي.

پنځمه وظيفه دماڅيگر دلمتځه څخه تر ماښامه پوري ده، او پکار دي چې دلمتځه څخه مخکي مسجد ته راسي او خلور رکعتې لمونځ وکړي چې د نبي او شاد دي چې الله ﷻ پر هغه سې رحمت کوي کوم چې دماڅيگر د فرضو څخه مخکي خلور رکعتې لمونځ کوي او چې فارغه سي نو د هغو خبرو څخه ماسوا به په بل شئ کي نه مشغولېږي د کومو ذکر چې موږ لور کړي دي، بيا دي د ماښام څخه مخکي مسجد ته ولاړ سي او تسبيح او استغفار دي کوي چې ددې وخت فضيلت هم د سهار د وخت په ډول دی لکه چې الله ﷻ فرمايي: **وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا** [طه: ۳۰] (الله پاکي ياتوه او تلو او بيه مخکي د ختلو د لمر څخه او مخکي د پر بوتلو د لمر څخه) دغه وخت دي داسو تونه، شمس، ليل، فلق او ناس تلاوت کوي او کله چې لمر پټ سي نو په استغفار کي دي مشغول سي، فرض دا چې د وختونو تقسيمول پکار دي او هر وخت دي هغه کوي د کوم چې تقاضا وي چې داسې په عمر کي برکت راځي او د کوم سري چې وختونه په ترتيب نه وي دده عمر عبث تيرېږي او دی هيڅ کار نسي کولای.

دشپې وظائف

دشپې وظيفې درې دي:

لوی دماښام څخه دماښام تر لمتځه پوري دی، ددې ډولور لمونځو په مينځ کي د بيلاره او وين و سپړولو ډېر لوی فضيلت دی، په حديث شريف کي دي چې آيت کریمه: **تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ** (لور دوی بغلونه دبستر څخه جلا (پېل) وي) په دې باره کي نازل سوی دی، خوره داده چې دماښام تر لمتځه پوري په لمتځه کي مصروف پاته سي، اولياق دا دورځي د روځې څخه خوره مقرر کړی دي، دوی به په دې وخت کي خوراک هيڅ قدر هم نه خوړلو، او د ترو څخه چې

فلرخ سي په لڼو لمب او گڼو شپو کي دي نه مشغولېږي ځکه چې د ټولو احوالو او شغلو خاتمه پر دې و تړو ده، نو د دې کارونو انجام پر خير باندي پکار دی.

دويمه وظيفه خوب دی که څه هم دا صحيح ده چې خوب عبادت نه دی لېکن که دا قبولو او ستو خيال يې وساتل سي نو د مجموعي عبادتونو څخه کېدای سي، سنت دا دی چې مخ پر قبله اول پر راسته بغل پرېوځي لکه څنگه چې مړی په قبر کي پرې باسي، خوب دي د مرگ وروځ گڼي او بيللری (وېنېدل) دي د حشر برابر گڼي، دا هم ممکنه ده چې کوم روح په خوب کي قبض سي دغه دوياره ملاو نسي په دې وجه پکار دي چې د آخرت کار برابر کړي چې طريقه يې دا ده چې د خوب څخه اول اودس وکړي او توبه وباسي او د دې خبري اراده وکړي چې: که دوينېلو نویت راغلی نو بيا به گناه نه کووم، او تر خپل پلټنې لاتندي دي وصيت نلکه کښېږدي په تکلف سره دي خوب هم نه راولي او پسته بستره دي هم نه تلاش کوي چې خوب پر غلڼه راسي، ځکه چې خوب عمر بې کاره او ضائع کوي، په شپه ورځ کي دا ته گېتو څخه زيات خوب مناسب نه دي ځکه چې دا د مخلور شتو گېتو دريمه حصه ده نو که دده عمر مثلاً شپېته ۶۰ کاله وي نو شل کاله ځيني د خوب نذر سو او دومره وخت يې په خوب کي ضائع کړی، د دې څخه زيات ضائع کول نه دي پکار، لږه او مسواک دي ځان ته نژدي کښېږدي چې د شپې يا سهلروخت لمانځه ته پورته کيږي نو چې آرام وي ورته، د شپې د قيام (تهجد) يا د سهار وختي ولاړېدو اراده کول ضروري دي، که يوسړی داسي اراده وکړه او بيا هم پرده خوب غلڼه سو او د وخت څخه زيات بېده سو نو هم به ثواب حاصل سي، کله چې پرېوځي نو دا الفاظ دي وايي: يا شاکر ربی وضعت جلی وياشک از قلعه (او دايت الکرسې، آمن الرسول او فلق او ناس تلاوت دي کوي او د سورت ملک هم) چې داوداسه او ذکر په وخت کي خوب وروته راسي کوم سړی چې داسي وي د هغه روح عرش ته وړل کيږي، او تر وېنېدو پوري به د ده شمار په لمونځ کوونکي کي وي.

درېمه وظيفه تهجد دی او دغه د شپې لمونځ دی، په نيمه شپه دي پورته کيږي دا لمونځ دي ادا کوي، ځکه چه په نيمه شپه کي دوه رکعت لمونځ کول د نورو ډېر نفلو لمونځونو څخه غوره دي، ځکه چې دغه وخت زړه صفا وي د دنيا يوه مشغله د ده مخ ته نه وي د الله جل و جلال رحمت دروازي خلاصې وي، د دې لمونځ په فضيلت کي ډېر احاديث دي، په احياء العلوم کي د دغو ذکر سته.

مطلب دا چې د شپې او ورځي په هر وخت کي څه نا څه مقرر کول پکار دي او يو وخت بې کاره

ضائع کول نه دي پکار، يوه ورځ او شپه چې فلسي وکړي نو تر آخر عمره پوري دې کوي، که دا گرانه وي نو د ژوند لوی او لوېده اُميدونه دي نه کوي بلکې پخپل زړه کي دي دا سوچ کوي چې نن خو فلسي کووم شايد چې نن شپه مرگ راسي، او نن شپه توبه وباسم شايد صبا مړ سم، هره ورځ دي دغه گني او سوچ دي کوي، او که د دې په تواتر او تسلسل سره هم په تکليف کېدی نو دا تصور دي وکړي چې زه مسافر یم او په حالت د سفر کي یم او آخرت زموطن دی، او په سفر کي تکليفونه خلغخوا وي بيا هم که لا ژر ژر پوره سوه نو وطن ته به ورسېږم آرام او سکون په را ته ملاوسي، او د عمر مقلد دی خومره؟ خصوصاً بيا د هغه هميشه عمر په مقبله کي کوم چې به په آخرت کي حاصل سي او که شوک د لسو کالو د آرام حاصلولو د پاره يو کال تکليف برداشت کړی نو په دې کي تعجب څه دی؟ دغه ډول که شوک سل کاله تکليف برداشت کړی (او سل کاله عمر د چا دی) او بيا زو کاله آرام بلکي دهغه په راحت ده ته ور په برخه سي نو په دې کي هم د حيراني څه خبره ده؟

د کېميه سعادت د عباداتو رکن ختم سواو د دې څخه وروسته د معاملاتو رکن شروع کېږي انشاء الله تعالى.

دويم رکن: د معاملاتو په باره کي

د دې هم لس اصولونه دي: (۱) اول اصل د خوراک آداب، (۲) دويم اصل د نکاح ادبونه (۳) دريم اصل د کسب او تجارت ادبونه (۴) شلورم اصل د حلالو د طلب په باره کي (۵) پنځم اصل د خلغو سره په مجلس کي د نامستي پاستي په باره کي (۶) شپږم اصل د گوښه نشيني (خلوت) ادبونه (۷) اووم اصل د سفر ادبونه (۸) اتم اصل د سرود په باره کي (۹) نهم اصل د امر معروف او نهی منکر ادبونه (۱۰) لسم اصل د حکومت او حکمراني (واکمنی) ادبونه.

اول اصل: د خوراک ادبونه

ياد لره! چې د عبادت لار هم پخپله د عبادت يوه حصه ده، اود سفر سلمان ته هم سفر ويل کيږي، نو هر هغه شی چې تعلق يې د دين د لاري سره وي يعنې دين ته چې د کوم شی حاجت وي دغه پخپله د دين يو جزه دی، او ظاهره ده چې دين د خوراک د حاجت څخه بهي نياز (ستغنی) نه دي، ځکه چې د دين پر لار د چلیدونکو اصل مقصد د الله جلّ و جلاله دیندار حاصلول دي او د دې تخم علم او عمل دي، او دهلم او عمل همیشوالی د جسم د سلامتی څخه ملسوا ممکن نه دی او دجسم سلامتی بغير د خوراک چټک څخه ممکنه نه ده، نو خوړل چټل د دين د لاري په ضرورت کي شامل دي نو معلومه

سوه چي خورل چنبل د دين څخه دی او په دې وجه الله ﷻ فرمايي: **كُلُوا مِنْ الثَّمَرَاتِ إِذَا هِيَ أَتَتْكُمْ وَأَوْسَاطُهَا** [المؤمنون] پاک شيان خورئ! او ښک حمل کوئ) گواکي د ښک حمل او خوراک ذکر يې يو ځای کړی دی، نو کوم سړی چي خوراک په دې اراده سره خوری چي ده ته د علم او حمل قوت او آخرت پر لاره د تلولو د پاره طاقت حاصل سي نو ده خوراک هم هېڅکله نه دی او په دې وجه نبي ﷺ فرمايلي دي چي: مؤمن ته پر هر شئ ثواب ملایروي تر دې چي دی که پخپله خوله يا د خپل بل بچ (کورنۍ) په خوله کي گوله ورکوي دا هم د ده په ثواب کي شلغله ده، او د دې ارشاد څخه مراد دا دی چي د مؤمن مقصد په هر شئ سره د آخرت پر لاره تلل وي. او د دين په لاره د تلولو د پاره د خوړلو ښه دا ده چي دا خوړونکي يې په حرص نه خوري او حلال خوري او په اتلازي د ضرورت يې خوري او د خوراک د آدابو خيال ساتي، او په دې ضمن کي پوه سه! چي په خوراک کي هم څو ستونه سته چي ځيني د خوراک څخه مخکي دي او ځيني وروسته، او بعضي د خوراک په دوران کي دي.

د خوراک څخه مخکي ادبونه

(۱) خوله او لاس به پرېولي ځکه چي کله خوراک د آخرت د توبې په نيت سره خوري نو دا هېڅکله نه دی نو د دې هم ثواب سته، لکه چي د لمانځه څخه مخکي د اودس کولو وی او بيا په دې سره د خولې او لاسونو صفایي هم کيږي، او په حديث کي دي چي کوم سړی د خوراک څخه مخکي لاسونه پرېولي دی به د مغلسی او لوړې تندي څخه محفوظه وي.

(۲) او خوراک دي په سترخان بلندي خوري د خونچې (پتنوس او ميز) څخه نه، چي نبي ﷺ به داسي کول او دا ځکه چي سترخان د سفر ياد تازه کوي، او دنوي سفر د آخرت د سفر ياد تازه کوي او تواضع ته هم نژدې ده هسي خو پر خونچې (پتنوس، ميز) بلندي د خوړلو هم ممانعت نسته، لېکن دا ضروري ده چي د تېرو بزرگانو دا عادت پاته سوی دي چي خوراک به يې پر سترخان بلندي کولو او پخپله نبي کریم ﷺ هم داسي خوړلې ده.

(۳) په ښه او غوره انلاز دي کښني يعنې راسته څنگون دي ودروي او پر چپه پټوي دي کښني، او ډډه وهونکي دي نه کښني چي د نبي ﷺ ارشاد دی "زه په ډډه وهولو سره خوراک نه کووم ځکه زه ښه يم او د بنده په ډول کښيم او د بنده په ډول خوړم".

(۴) خوراک دي د هېڅکله په نيت سره خوري نه چي د شهوت او خواهش پوره کولو د پاره، ابراهيم بن شيبان وايي چي اتيا کاله وسو چي ما يو شئ د خواهش د پاره نه دي خوړلای، او د دې نيت د

صحيح کېدلو دليل دا دی چې اولاده يې د لږ خوراک وي ځکه چې زيات خوراک د عبادت الهي څخه منع کوي، د نبي ﷺ ارشاد دی چې غوره خبره دا ده چې د ملا سیده ساتلو د پاره په څو گولو قناعت وکړای سي او که په دې قناعت نسي کولای نو دريمه حصه نس دي د خوراک څخه ډک کړي او بله دريمه حصه دي د لږو څخه او باقي دريمه حصه دي د ساه تلو راتلو د پاره پرېږدي.

(۵) خوراک دي تر هغه پوري نه کوي تر څو چې ښه وپي سوی نه وي او د خوراک څخه مخکې چې د کومو مستو تبعلو د ټولو څخه زياته غوره ده په هغو کې لويه د ټولو څخه زياته افضله ده ځکه چې وپي نه وي او خوراک کوي د مکروه دي او بد دي او کوم سړی چې په لويه خوراک کوي او وپي ځان پرېږدي دی هيڅ کله ډاکټر (طبيب) ته نه محتاجه کېږي.

(۶) کوم چې حاضر و هغه دي خوري او قناعت دي پر کوي او د ښه لږيلو خونندو خوراکونو په تکلف کې دي نه پرېوځي، ځکه چې د خوراک څخه د مومن مقصد د عبادت د پاره قوت حاصلول دي نه چې ډول ډول خوراگونه لټول، او د ډوي احترام کول هم سنت دی چې د ښه خمير د دې څخه دی، او د ډوي انتباهي احترام دا دی چې سالن (کتڅ) لوند دي په انتظار کې نه اېدي بلکې د لمانځه په انتظار کې يې هم ايښودل نه دي پکاري، او څنگه چې ډوي حاضره سي لول دي دا و خوري يادي لمونځ کوي.

(۷) خوراک ته دي تر هغه وخته لاسه نه وړوي تر څو چې بل وړ سره شامل سوی نه وي يواځي خوراک ښه نه دي، او څومره زيات لاسونه چې خوراک ته ورځي دومره پکښي برکت زيات وي، انس ﷺ فرمايي چې نبي ﷺ به چيري يواځي خوراک نه کولو.

د خوراک د وخت ادبونه

(۱) اول به: بسم الله وايي او په آخر کې به: اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ (۲) ښه طريقه دا ده چې پر لوله گوله بسم الله او پر دويمه بسم الله الرحمن الرحيم ووايي او په هر ولر دې په لور آواز سره وایي چې نوو ته هم ياده سي (۳) ابتداء دي د نمکين (مالکين) شئ څخه کوي او په آخر کې دي هم نمکين (مالکين) شئ خوري، لکه چې په حديث کې راغلي دي چې حرص د لول څخه ملت سي (۴) بغير د خواهش څخه يا د خواهش خلاف دي يوه گوله هم نه خوري (۵) کوچنی گوله دي اخلي او چې ښه يې لولې نه وي نه دې تېروي، او چې يوه گوله يې نه وي تېره کړې بله دي نه په خوله کوي (۶) پر يو خوراک دي هم عيب نه وايي، چې نبي ﷺ چيري په خوراک کې عيب نه وړا

ايستلی چي خوښ به يې سو نو و به يې خوړی کنې نه به يې خوړی خو صيب به يې نه پر وایي (۷) د خپل مخ څخه دې خوړي لېکن که وچه يا شنه مېوه وه بيا يې د پلېت (غلب) هاشوا دې خوا څخه خوړای سي ځکه چي دغه مختلف ډوله وي (۸) تړيد (شورو) به د لوبښي د مينځ څخه نه خوړي بلکي د څارو څخه به شروع کوي (۹) ډوډۍ به د مينځ څخه نه خوړي بلکي د يو طرف څخه به يې شروع کوي (۱۰) ډوډۍ دي په چاره نه پرېکوي لو دغه ډول د خوښي نځي (پنځه سوې توتې) هم (۱۱) لوبښي يا يو شئ کوم چي دخوراک نه وي پر ډوډۍ دې لوړ نه اېږدي (۱۲) لاسونه دي په ډوډۍ نه وچوي (۱۳) د ډوډۍ ټکړه يا گوله يا دغوښو نځي که د لاس څخه ولوېږي نو هغه دي راپورته کړي او صفا دې کړي و دې خوړي ځکه په حديث کي دي چي که يې پرېږدي نو گواکي د شيطان ډپلره يې پرېښو، او اول دي گوتي دي په خولې سره صفا کړي بيا دې پر کچه باندي وموږي، کېداسي چي برکت پکښي وي. (۱۴) گرم خوراک دي په په پکولو نه سروې صبر دي ورته وکړي چي سوډ سي بيا دې وخوري (۱۵) که خرما، زردالو يا يوبل داسي شئ خوړي چي شمېر يې کېدلای سي، نو طاق تعداد دي خوړي يعني اووه، يووولس يا يوورشت ځانې دي خوړي چي د ده د هر کله د الله ﷻ سره نسبت وسي چي هغه طاق يعني يو دی جفت يعني جوړه يې نسته، او هر يو کار په کوم کي چي په شه نا شه د ډول سره د الله تعالی ذکر نه وي باطل او بې فائدي دي، نو طاقو ته پر جفت باندي ځکه فضيلت حاصل دي چي د الله سره يې مناسبت دی، او د خرما تاکي (مندکي) دي هغه لوبښي ته نه وړاچوي په کوم کي چي پنځپله خرماوي اېښوول سوي وي او نه دې په لاس کي نيسي دغه ډول هر هغه شئ د کوم څخه چي منډکه او نور وغورځول سي د هغه ناخوړلو سره دې نه يوځای کوي (۱۶) د خوراک په دوران کي دي اوبه زياتي نه چيښي (او نه دې وروسته سملستي چيښي)

د اوبو چښلو ادبونه

(۱) د اوبو چښلو لوبښي دي په راسته لاس نيسي (۲) بسم الله دي وايي (۳) په کرلوه کراره دې چيښي (۴) په ولاړي يا په پروتي دې نه چيښي (۵) د چښلو څخه مخکي دي لوبښي ته ښه وگوري چي يوه څله يا يو شئ پکښي ونه چيښي (۶) که د چښلو په وخت کي ورته اوبې ووسي نو د اوبو لوبښي د خولې څخه ليري کړي (۷) که د يوه ولړه څخه زيات چښل خواږي نو په درې واړه دې چيښي او هر وار دي بسم الله وايي او په آخر کي دې الخند لله وايي (۸) دې ته هم کتل پکلو دي چي د لوبو لوبښي خو دلالتدي څخه څانگي نه (۹) او د اوبو د بس کولو پر وخت دي الخند لله داسي وايي:

الْحَمْدُ لِلَّهِ جَعَلَ عَذَابَهُ أَثَرًا بَرِئْتَهُ وَلَمْ يَجْعَلْهُ مِلْحًا أَجَا جَا بَلَدُنِيْنَا.

د خوراک څخه وروسته ادبونه

(۱) خوړونکي ته پکار دي چې دنس د ډکېدو څخه مخکې یې بس کړي گوتې دي په خوله سره صفا کړي بیا دې په توليه، جلمې او نورو سره وچي کړي (۲) دډوې، ټکري (اتلونونه) دي راپورته کوي او خوړې دې چې په حديث کي دي چې کوم سړی داسې کوي دده په هيش و عشرت کي به فراخي راځي او دده بچيان به يې عيبه سلامت او دغه ټکر به د خوړو عین مهر وي (۳) ددې څخه وروسته دي خلال وکړي او څه چې په غاښونو او ژبي رلووځي هغه دي تېر کړي او کوم چې په خلل رلووځي هغه دي وغورځوي (۴) لوبی دي په گوته صفا کړي (يعني وډې څتې) په حديث کي دي چې کوم سړی لوبی په گوته سره څتې دده په حق کي دالوبی دهاه کوي چې اې خدایه! داسې د دوځ څخه داسې واسته څنگه چې ده زه د شیطان څخه وساتم، او که دغه لوبی په ابو پرېولي او هغه لوبه وچېښې نو ده ته به د یو غلام د آژدولو په اندازه ثواب ملاوسي او د خوراک څخه وروسته دي ووايي: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَظْمَنَّا وَسَقَانَا وَكَفَانَا وَأَسَاوَهُ سَيِّدُنَا وَمَوْلَانَا. بیا دي قل هو الله احد، لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُزِيلُ رُؤُوسَ الْأَشْيَاءِ (۵) او که یې حلال رزق نصیب وي، نو شکر دي وکړي او که مشتبه وي نو اوبنکي دي توی کړي او ځم خفگان دي ښکاره کړي ځکه کوم سړی چې مشتبه خواک خوړي ژلري د هغه سړي څخه مختلف وي کوم چې داسې خوراک خوړي او په غفلت او لا پروایي کي خاتمي (۶) او چې لاس پرېولي نو په صابن یېل شې دې پرېولي، اول دي دراسته لاس گوتې بغیر صابن څخه پرېولي بیا په صابن، او بیا دې غاښونه، تلو، ژبه، شونډان ښه ومېي او پرېولي او په غاښونو او خوله دي گوتې ښه وومی او بیا دې په صابن هم پاکي کړي.

د ډکېدو خوراک ادبونه

تر اوسه پوري چې کوم ادبونه ذکر سو دا دیواځې خوراک وو، او د بل سره د خوراک په وخت کي دپاره صورتونه تر نظر لاندې ساتل پکار دي، لېکن کله چې دبل سره خوراک خوړي نو اووه ادبونه د دې څخه ماسو انور به پر زباتوي:

(۱) خوراک ته به تر هغه پوري لاس نه وروړی تر څو پوري چې بل داسې سړی مخکي شروع ونه کړي د کوم حق چې دده څخه مخکي وي يعني چې په صمرياعلم او فضل یا پر هېزگاري یا په یوبل

څه وجه سره پر ده مخکې وي او چي دې پنخپله پر نورو مقدم وي، نو نور دي په انتظار کي نه ساتي پنخپله دې بلا تکلفه شروع کوي.

(۲) د خوراک په وخت کي دي خلموش نه وي ځکه چي دا عادت د اهلِ عجمو دی. بيا هم د دې د مطلب نه دی چي پالتو (اضافي) خبري دې کوي بلکي پاکي او مناسب خبري دي کوي، مثلاً د ښکتنو يو قصه دي کوي ياد پوهي او عقل يو خبره دي اوروي.

(۳) د خپل شرمک د خوراک دي خاص خيال ساتي، يعني د هغه څخه دي زياته نه خوري چي خوراک مشترک وي نو داسي کول حرام دي بلکي پکار دي چي د ايشار او قرباني څخه کلر واخلي، او کوم شئ چي په ټول خوراک کي زيات ښه وي دغه دي د هغه مخ ته کښيږدي او ملگري که په کرار کراره خوراک کوي نو اصرار (ټينگار) دي پر وکړي چي بلا تکلفه يې خوره لېکن د درې وارو څخه زيات دي وږته نه وايي ځکه چي زيات مټ کول تکلف او زياتي ده، او قسم دي هيڅکله نه وړکوي ځکه چي قسم په هر حال د خوراک څخه معتبر دی.

(۴) داخيال دي ساتي چي دده ملگري ته ددې خبري ضرورت پېښ نسي چي ده ته وايي چي خوره يې اولې نه خوړې او خوره يې! بلکي موافقت دي ورسره کوي او چي څه هغه خوري دي دي ورسره خوري، او د خپل معمول د خوراک څخه دي لږ نه خوري چي دې ته رياء وايي، داډول که يواځي خوراک کوي نو هم ددې ادبونو خيال کوه چي عادت دي جوړ سي او که د ملگري په خاطر دايشار په نيت سره کمه وخوړې نو ښه خبره ده، او که په زيات خوراک نور خلک خوشحاله کېدل نو د هغوی په خاطر داسي کول هم ښه خبره ده.

روايت: ابن مبارک رحمته الله عليه يو وار فقيرانو ته د خرماوو خوړولو دعوت ودرکړی او وېې ويل چي چا زياته وخوړله ده ته به د هري زياتي دانې په بدله کي يو درهم وړکوم، او دخوراک څخه وروسته يې منډکي (ټاکي) شمار کړې، او د چا چي د ټوله څخه زياتي وې هغه ته يې پر هري زياتي خرمايو درهم ودرکړی.

(۵) نظر دي مخ ته ساتي او د نورو گولو ته دي نه گوري او که خلک ده ته د احترام او عزت په نظر سره گوري او دده سره خوراک د ځان د پاره عزت گڼي نو پکار دي چي د نورو څخه مخکي د خوراک څخه لاس ونيسي، او که کم خوره وي نو په اول کي دې په کراره کراره خوري چي تر آخره پوري په بې تکلفي سره وخوري، او که داسي يې نه سوه کولای نو خپل عذر دي پېښ کړي چي نور شرمندګانې چي ده بس کړل او موييې لا خوړو.

(۶) داسې څه حرکت دي نه کوي په کوم سره چې دندو په طبيعت کې کرهلت او نفرت پيدا کېږي، مثلاً په لوبښي کې لاسونه څښل او خوله لوبښي ته داسې نژدې کول چې که څه ځينې لوبښي نو په لوبښي کې لوبښي، او که څه د خولې څخه لوبښي نومخ دي بل طرف ته اړوي او د تر کاري (سالن) وړۍ دي په سرکه کې نه لري (يعني په سرکه دې نه لښه کوي) او په ځلېنو شکول سوې گوله دي لوبښي ته نه وړاچوي، او نه دي د داسې شياکو په بلوه کې خبرې کوي کوم چې خلک بدگنې او کرکه ځينې کوي.

(۷) چې په دوشۍ (د لاس پرېولو لوبښي) کې لاسونه پرېولي نو د خولې اوبه دي د خلکو په مخ کې په دوشۍ کې نه توکي، او د ځان څخه معتبر سړۍ دي مخکې کوي يعني هغه دي مخکې لاس پرېولي، او که بل د ادب د پلوه دي مخکې کوي نو مخکې دي سي، او راسته طرف ته دي لاسونه لول پرېولي يعني کوږه دوشۍ دي راسته طرف ته گرځوي، او چې ټول خلک پکښې لاسونه پرېولي نو پر يو ځای دي اوبه يو طرف ته توی کړي (وپلشي) (د هر سړۍ د لاسو اوبه دي جلا جلا نه پلشي) او د ټولو څخه غوره خو دا ده چې ټول په يو واړه په لوبښي کې لاس پرېولي چې دا عاجزي ته هم نژدې ده، او که د خولې څخه اوبه اچوي نو په کراره دې په لوبښي کې توکړي چې د لار (د لوبښي) بل ته ور نسي او نه پر فرش ولگېږي او لاس پرېولو نکې که په ولاړې لاسونه پرېولي نو دا د نلستي څخه زيات غوره دي تر دې چې په نلستۍ پرېولي.

د دې ټولو آدابو ذکر په حديثو کې راغلی دي او د بنده او د څاروي په مينځ کې چې کوم فرق دی د دې آدابو څخه ښکاره کېږي ځکه چې څاروی د خپل طبيعت مطابق خوراک کوي او د ښه او بد تمیز نه لري ځکه چې دغه تمیز نسي ورښوول کېدای لېکن بنده ته دا تمیز ورکړل سوی دي، نو که دی د دې تمیز څخه کار وانه اخلي او د نعمت د عقل او تمیز حق ادا نه کړي نو د دې څخه خټ د نعمت ناشکری به څه وي؟

د دوستانو او ديني وروڼو سره د خوراک نواب او فضيلت (چې هر نواب لري)

پوه سه! چې دوست ته د خوراک دعوت ورکول ډېر فضيلت لري، په حديث کې دي چې درې شيان داسې دي چې د بنده څخه د دغو حساب نه اخيستل کېږي:

(۱) د پېشملي د خوراک (۲) دروژه ملت د خوراک (۳) او څه چې د دوستانو سره خوړل سوي وي، او جعفر بن محمد صادق عليه السلام وايي چې که د دوستانو او وروڼو سره پر سترخان کېښي نو ژر

مه ولاړسپه، وخت اړوه څنگه چې دغه وخت په عمر کي نه شمارل کيږي يعني ددې حساب به نه وي، او حسن بصري رحمته الله عليه وايي چې بنده څه خوري يا پخپل مور او پلار پخوري نو ددې حساب به وي مگر کوم څه چې په ملگرو دوستو خوري دغه د حساب څخه مستثنی ده، او په بزرگتو کي دا يو عادت وو چې کله به يې د وروڼو دوستو په مخ کي سترخان وځوري نو د ډول ډول خوراگونو څخه به يې ډک کړي او ويل به يې چې په حديث شريف کي راغلي دي چې کوم خوراک د دوستانو د خوړل سوي خوراک څخه پاته سي، د هغه حساب نه وي او زه غواړم چې هغه وځورم کوم چې د دوستو د مخ څخه په لاس راسي، او حضرت علي عليه السلام فرمايي چې څه لږ خوراک د دوستو په منځکي اېښودل زما په نزد د يو غلام آزادولو څخه زيات ښه دی، او په حديث شريف کي دي چې دقيامت په ورځ به الله تعالى وفرمايي چې: "اې آدم زوره! زه ډېری ووم تا ماته خوراک وانه کړی، بنده به وايي اې زما ره! ته څنگه ډېری کېدلی سوي ته خو د ټول عالم ملک او پالونکي يې، او د خوراک حاجت خو هم تا ته نه وو، الله تعالى به جواب ورکړي چې ستا وروڼي سوي وو (تاورته خورک نه وو ورکړی) که تا هغه ته خوراک ورکړی وای نو گواکي ما ته به دي را کړی وای، د نبی صلى الله عليه وسلم لور شادي چې کوم سړی خپل مسلمان ورته د خوراک چنباک د پاره څه ورکړي په کوم سره چې هغه موږ سي نو الله تعالى دی اووه خنډه د دويځ څخه ليري کوي، او د يو خندق فاصله د بل څخه د پنځه سوه کالو پر فاصله بلندي وي، دارنگه فرمايي چې تَحْزَنُكُمْ مَنْ أَطْعَمَ الْكَلَامَ (يعني ستاسو څخه به ترين هغه دی چې خوراک ډېر ورکوي)

د يو بل سره د ملاقات د پاره د تلونکو دوستانو د خوراک ادبونه

پوه سه! چې په دې سلسله کي څلور ادبونه دي:

(۱) لوله خبره خو دا ده چې اراده دي د چا ځای ته بغیر درابللو څخه د خوراک پر وخت نه ځي (يعني د ست او دعوت څخه بغیر دي نه ځي) چې په حديث کي راغلي دي چې کوم سړی بغیر د دعوت څخه د چا ځای ته دخواک د پاره ځي نو دده دغه اراده فاسقه ده او دده دغه خوراک په حرام خوري کي شامل دی، او که اتفاقاً د چا کره د خوراک په وخت کي ورسې نو هم دې بغیر د اجازت څخه نه خوري، بلکي که هغه ووايي هم چې وځوره او دی پوه سي چې د زړه څخه نه وايي بلکي محض د ژبي په سروايي نو هم دې نه خوري لېکن داسي چې يو غلري ورته پېش کړي په ډېره نرمي سره دي

افکار و کړي، لېکن که د یو داسې دوست ځای ته قصد وکړي پر کوم چي یې پوره پوره اعتماد وي او د هغه د زړه څخه هم ښه خبر وي نو روا دي چي په خوراک کي شامل سي بلکي د دوستانو سره بلا تکلفه دغسې خوړل سنت دي، چي نبی کریم ﷺ او حضرت ابوبکر صدیق ﷺ او حضرت عمر ﷺ د لوبډي په حالت کي د ابو ایوب انصاري ﷺ او ابو الهیثم ﷺ خوا ته تلل او خوراک یې څینی طلب کړی دي او خوړلی یې دي، او دا خبره د کور د خاوند د پاره ګواکي په خیر او برکت کي مله کوونکې ده هر کله چي معلومه سوه چي هغه پخپله د دې خبري خواهلش لري (یعني مېلمه ته معلومه سي چي د کور خاوند په دې خوشحاله کیږي نو داسي د کور خاوند خوا ته تلل ګواکي دده په خیر او برکت کي اضافه کول دي).

اقوال، روایتونه او قضی

په بزرګانو کي د یو بزرګ درې سوه شپېته "دوستان وو، او هره شپه به هغه په دوی کي د یو خوا ته تللی، او یو بزرګ داسي هم تېر سوی دي د کوم د دوستانو شمار چي دېرش وو او د یو بزرګ اووه دوستان وو، او دا بزرګان به هم روزانه د شپې د خپل یو دوست خوا ته تلل (او خوراک به یې ور سره کوی) او دغسې به دوی د خپلو دوستانو د پاره د کسب او کار او فراغت د جدات سبب جوړېدلو (یعني دوی به د خپلو دوستانو د خوراک د پاره څه کسب کار کوی او د شپې ورځي مسلسل عبادت څخه به ورته لږ فراغت ملابډی)، او داوخت ضائع کول هم نه وو، ځکه د هغه مقدار وخت حساب نشته کوم چي د دوستانو (ملګرو) په خوراک کي تېر سي، بلکي ملګری چي کله دیني وي نو روا دي چي یو دوست د بل دوست کره دده په نه موجودګي کي هم ولاړ سي او خوراک وخوري، نبی ﷺ د حضرت بریده ﷺ کره تشریف یوړی او د هغه په غیر موجودګي کي به یې هلته خوراک وخورې، ځکه چي دوی ﷺ پوه وو چي حضرت بریده ﷺ به په دې ډیر خوشحاله وي او مُحَمَّد ابن واسع کوم چي د لوی مرتبې د پرهېزګارانو څخه تېر سوی دي یوه ورځ د خپلو ملګرو سره د حسن بصري ﷺ کور ته ولاړو، او هلته چي کوم خوراک ورته ملاو سو هغه یې وخورې، او کله چي حسن بصري ﷺ کور ته راغلی نو د خوشحالي څخه باغ سو (چي دده په نه موجودګي کي یې هلته خوراک کړی دي) دغه ډول د دوستانو یوه ډله د سفیان ثوري ﷺ کور ته ولاړل دغسې یې وکړل (یعني د هغه په غیر حاضري کي یې خوراک وکړی) او کله چي هغه کور ته راغلی نو ورې فرمایل (چي ستاسو شکر به په کومه ژبه ادا کړم چي) تاسو خو زه هغه اخلاقو ته ورسولم کوم چي زموږ په

اسلافو کي لیدل کېده.

(۲) دویم دا چي دراخلو مېلمنو دوستانو په مخکي دي د هغه خوراک لېدي کوم چي دغه وخت په کور کي موجود وي، او هېڅ ډول تکلف دي نه کوي او که هېڅ نه وو نو د قرض اخيستلو دومره ضرورت نسته، بلکي که موجود هم وي لېکن دومره چي د بال بچ (کورنۍ) د ضرورت د پوره او د ضرورت څخه ماسوا هېڅ نه وي نو دغه دي بچو ته پرېږدي، او يو سړی حضرت علي عليه السلام ته د خوراک دعوت وکړی نو هغه وفرمايل زه په دې شرطونو ستا مېلمستوب قبلولای سم؛ يو دا چي د بازار څخه به څه نه راوړې، دویم دا چي څه په کور کي وي هغه به واپس نه وړي، درېم شرط دا دی چي دخپل بال بچ (کورنۍ) حصه به پوره خوندي ساتې. فضيل وايي چي خلکو د يو بل څخه جلا جلا وسيدل شروع کړي دي، نو دا ځکه چي تکلف دوی د يو بل څخه جلا کړل، که دا تکلف د مينځ څخه ليري سو نو بيا هر سړی به تکلفه د يو بل سره ملاوېلای سي، کوم چي د دوستی (ملگرتيا) اصل بنسټ دی.

په بزرگواو کي يو بزرگ د خپل دوست خوله ته ولاړی نو هغه د غټ تکلف څخه کارواخيستی بزرگ وويل کله چي ته يواځي وې نو د داسي تکلف خوراک به دي نه وای کړی او که زه يواځي وای نو دا تکلف به مې نه وای کړای نو بيا د يو بل سره د ملاوېلو په صورت کي دا تکلف ته څه ضرورت دی؟ نو يا خو ته د دې تکلف څخه ځان وژغوره يا به زه ستا خوا ته دراتلو څخه ځان وژغورم.

او حضرت سلمان عليه السلام روايت کوي چي نبي کریم صلی الله علیه و آله ما ته وفرمايل؛ چي تکلف مه کوه! او چي څه حاضر وي د هغه څخه ډډه مه کوه (يعني هغه خوره)، او د صحابه کرامو معمول وو چي د ډوډۍ ټکړې او وچۍ کجوري به يې يو بل ته کښېښولې، او ويل به يې چي "د هغه سړي څخه غټ کنډه گار شوک کېدلای سي کوم چي هغه خوراک سپک گڼي چي هغه پر وخت حاضر او موجود وي او هغه نورو ته نه ولېاسي، يا بيا د هغه سړي څخه (غټ گناهگار نسته) کوم چي مَا حَضَرَ (يعني بهي تکلفه چي څه حاضر وي هغه) ته سپک گوري او حضرت يونس عليه السلام به د ډوډۍ ټکړې او ساگ (سابه) او نور خلکو ته اېښودل او فرمايل به يې چي "که الله جبار پر تکلف خوښوونکو لعنت نه لېږلای نو ما به هم ضرورت تکلف کولای".

قصه: يو وار د څو کسانو په مينځ کي پر يو خبره جنگ او دعوه سوه، دوی د حضرت زکريا عليه السلام په لټون کي ووتل چي د دوی جنگ او دعوه ختم کړی نو هغه خلک د دوی عليه السلام کور ته ولاړل معلومه

سوه چي شوک په کور کي نسته، لېکن يوه ښايسته او ښکلې ښځه يې هلته وليده ټول حيران سول چي پېغمبر هم دی او داسي ښائسته ښځي سره دعيش ژوند تېروي، آخر تلاش يې کوی دوی هغه يې وليدی نو دوی هغه د مزدور په حيثيت سره کار کوی، او دغه وخت دې دوی خوږله، هغو وړته خپله قصه کوله او ده دوی خوږله، لېکن دې خلکو ته يې بلکل هيڅ ست (د دوی دهوت) ونه کړی بيا د هغه ځای څخه لشي پښي را ووتلو، خلکو ده په دې درې سره خبرو باتلي تمجب او حيرانتيلو کړه، او آخر چي يې پوښتنه يې غښي وکړه دوی هغه وفرمايل چي: "ښايسته ښځه خو ځکه په کور کي ساتم چي دين مي محفوظه سي چي نظر مي بلې ښځه نه ځي او زړه مي بلې ته مائل نسي، او د خوراک مي ځکه تاسو ته ونه ويل چي دغه ماته د مزدوری په اجرت کي ملاو سوی وو، لو ځکه ما ته را کړل سوی وو چي دا وخورم کار ښه وکړم نو که تاسو را سره خوږلی وای نو ماته به څه ملاو سوی وای، نو په کار کي به کمښت او کمي راغلې وای او زما فرض دا وو چي کار پوره پوره او تيز وکړم، او لشي پښي خو ځکه راغلم چي ددغې مخکي دمالکاتو په مينځ کي دښمني وه او ماته غوښتل چي ددغې مخکي څلوري زما پر خپلۍ ومښلي (پېژلو) او دبل ځمکي ته ورسيږي، د دې مثالونو څخه ښکاره سوه چي په ټولو کارونو کي درښتيا او د: راستي " پر تکلف باتلي لوړتيا او برتري حاصله ده.

(۳) درم دا چي د کور پر خاوند باتلي دي هيڅ کله حکم نه چلوي، يعني چي معلومه سي چي ديو ځانگړي شئ فرمايښت پوره کول به د کور خاوند ته گران او ستونزمنه وي، نو په تکلف کي دې نه اچوي او که د کور خاوند ده ته په دوو شيانو کي ديوه په ښوولو ووايي نو کوم چي آسونه وي د هغه فرمايښت دي وکړي، چي نبي ﷺ به دا طريقه په هر شئ کي اختياريوله.

قصه: يو سړی د حضرت سلمان ؓ مېلمه سو، دوی د لوړشو دوی او ملاکه ده ته پېش کړل، دغه سړي وويل چي که د دې سره د سغځ (نغا، پوښنه) پانۍ وای نو د دې مالگي څخه به ښه وای، د سلمان سره دغه وخت څه نه وو، کوزه يې گرو کړه، دده فرمايښت يې پوره کړی، دغه سړي خوراک وخورى او وې ويل: اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ فَكَفَّنَا بِنِآ رَزَقَنَا (يعني دالله ﷻ شکر دی کوم چي ما ته په را کړل سوي رزق باتلي قناعت را کړی) سلمان ؓ وويل که ته قلع وای نو ما ته به د کوزې په گرو وړ کولو نوبت نه وی راغلاى. لېکن که مېلمه ته معلومه وه چي زما په فرمايښت به د کور خاوند ته څه گراتي او تکلف نه وي، بلکي ده د خوشحالی سبب به وي نو جائز دي چي د خپل خوښي د شئ

فرمايښت وکړي .

قصه : امام شافعي رحمته الله عليه یو ولاري په بغداد کي د زعفراني مهلمه سو ولز هفراني به روزانه د مختلفو خوراکونو فهرست (لړلیک) اښپز ته حواله کولو. یوه ورځ امام شافعي رحمته الله عليه پخپل لاس سره په دغه فهرست کي د یو خاص ډول خوراک اضافه وکړه زعفراني هغه فهرست د مینځي په لاسي کي ولیدلی نو دومره خوشحاله سو چي په شکرانه کي یې دغه مینځه آزاده کړه.

(۲) خلوروم دا چي د کورځلوند ته پکار دي چي د مهلمنو څخه پوښته کوي چي هغوی څه شی خوښوي او خاص خواهش یې څه ته دی په دې شرط چي ده پوښته په وښتوني زړه سره مښي وي، ځکه چي د مهلمنو فرمايښت کول او خپل خواهش بلا تکلف بیا تړول او د کورځلوند د هغه پوره کول د ډېر ثواب باعث دي او د نبي صلی الله علیه و آله لوشاد دی چي کوم سړی د خپل مسلمان وروڼه خواهش پوره کوي هغه ته د زرو نېکیاتو ثواب ملاوېږي، او زړه گناهونه دده د عملونې څخه لیري کیږي، او دده زړه درجې پوره ته کیږي او په دې سره په جتنونو، فردوس، عدن، او ځلند کي ده ته حصه ورکول کیږي لېکن د پوښتني به دا ائتلاف نه وي چي " فلاخی شی راوروم او کنه؟ " دا مکروه دي بلکي د منفعت (بدوالی) ډډه دی، او د دې څخه دا بهتره ده چي کوم حاضر وي مخ ته دې راولږي که مهلمه وخورې نو ښه کښې واپس به یې یووښي.

د مهلمستیا فضیلت

پوه مه! چي دا څه لوړ بیان سول د هغو مهلمنو په باره کي وو کوم چي بغیر د بلني څخه د چا د ملاقات د پاره راسي کښې د دعوت کولو احکام د دې څخه مختلف دي او ویل سوي دي که یو مهلمه بغیر د بلني راسي نو څه تکلف هېڅ کله مه کوه، لېکن که ته یو څوک پخپله راولېږي نو بیا چي څومره تکلف کولای سې نور یې کړه او د ضیافت (مهلمستیا) فضیلت ډېر زیات دی، او د هر یو څو دا ځانگړی ائتلاف دی چي په سفر کي د یو بل ځای ته بلا تکلفه ځي، ځکه چي د دوی په نزد د مهلمستیا حق ادا کول لوی اهمیت لري او په دې وجه نبي صلی الله علیه و آله فرمایلي دي چي کوم سړی مهلمه پال نه وي په ده کي گواکي د نېکی مله سته نه، دا رنگه فرمایي چي د مهلمه د پاره تکلف کوه! چي داسي نه کول گواکي د ده سره ښمني کول دي، او څوک چي د مهلمه ښمن دی هغه د خدای ښمن دی او څوک چي د خدای ښمن دی هغه د ښمن دی او که مهلمه غریب وو، نو د هغه د پاره قرض اغیستل او تکلف کول هم جائز دي، لېکن د هغو دوستانو د پاره کوم چي روزانه د ملاقات د پاره

خي راخي هغوی ته د تکلف ضرورت نسته ځکه چې دا د تعلق قطع کېلو سبب جوړېږي.
روايت: د نبي ﷺ غلام ابو رافع ؓ فرمايي چې نبي ﷺ ما ته وفرمايل چې فلاښ يهودي ته ووايه!
 چې زما مېلمنه راغلی دي ما ته په قرض وړه را کړه درجب په مياشت کې به يې زه واپس در کړم.
 يهودي وويل چې تر څو پوري چې يې شه شئ ماته گرو کړي نه وي، زه وړه نه سم وړکولای ما دا
 خبره نبي ﷺ ته وويل دوی ﷺ وفرمايل په خدای قسم دي زه خو په اسمان هم امين او پر ځمکه هم
 امين یم که هغه راکړي وای نو ما به يقيناً واپس کړی وای، خير اوس ته زما هغه زخړه يووسه گرځېږي
 کړه او کړه ولوړه، ځکه چې ما ناسي وکړل وړه مي راوړل.

روايت: د حضرت ابراهيم ؑ هادت وو چې د مېلمه تلاش به يې تر يوه، او دوو ميلو پوري کوی،
 او تر څو چې به مېلمه نه وای ملاړسوی خوراک به يې نه خوړی، دده د صلق په وجه دده په ښار کې
 دا رسم او رواج د مېلمستون تر اوسه پوري جاري دی او يوه شپه داسې نه وي چې دغه ځای دي د
 مېلمه څخه خالي وي، او کله کله خو تر سلو دوو سوو پوري مېلمانه وي لکه څرنگه چې ډېرو خلکو
 ددې د پاره گلې (محلې) وقف کړی دي.

د دعوت کولو او قبولولو ادبونه

د دعوت کولو سنت طريقه دا ده چې د ښکې او پرهېزگرانو خلکو څخه ماسوا بل شوک راونه خولېږي
 ځکه چې خوراک وړکول ګواکي قوت وړکول دي او فاسق ته قوت وړکول ګواکي فسق او فجور ته
 قوت وړکول دي دارنگه فقيران دي راغواړي دولتمن، سرمايه دار دي نه راغواړي، د نبي ﷺ ارشاد دی
 چې " تر ټولو بد دعوت هغه د ولیمې دعوت دی په کوم کې چې سرمايه دارن راوبلل سي او فقيران
 پرېښوول سي " دارنگه فرمايي چې تا سو خلک په دعوت کولو کې هم ګناه کوی چې هغه خلک
 راوبولی کوم چې نه راخي او کوم چې راخي هغه راوبولی نه.

او پکله دي چې دوستغو او خپلو خپلواني هېڅ کله هېره نه کړي چې دا کار د پيري باحث دی او د
 دعوت کولو مقصد دا نه دی چې د فخر او غرور او ځان خټ کېلو موقع په لاس راسي، بلکې کوشش دا
 پکله دی چې د سنت پر ځای کولو موقع په لاس راسي يعنې فقيرانو ته راحت ورسول سي، او د کوم
 سړي په باره کې چې معلومه وي چې دعوت ته راتلل د هغه د پاره گران دي د هغه را بلل نه دي پکله
 چې پر دې بلوونکي ته خلعتا تکليف رسېږي، او کوم سړی چې دعوت قبلوي خو په نا زړه او
 ناخوښې سره هغه دي هم نه راوبولي ځکه که هغه را هم سي خو په کراهت سره به خوراک کوي او دده

دا کله د نورو د پاره د کراهت سبب وي.

او په آخېلو د قبوليت کي اوله خبره دا ده چي په امير او غريب کي فرق ونه کړي او د فقير د هوت ته په حقارت سره ونه گوري، چي نبي ﷺ به د مسکينانو د هوت قبلوي، حسن بن علي ؑ يو ولړ د فقيرانو پريو جماعت تېر سو نو ورپه ليدل چي د دوي ټکري يې منع ته ايښي دي او په خوند سره يې خوري او ورپه ويل اي د رسول اولاده! زموږ سره موافقت وکړه سمدلاسه د سپرلي څخه راشوه سو او د دوي سره په خوراک کي مشغول سو او ورپه فرمايل چي الله ﷻ متکبران خپل دوستان نه جوړوي او د خوراک څخه چي فارغه سو ورپه ويل اوس تاسو د صبا د پاره زما د هوت قبول کړي، په صبا يې د هغو د پاره ښه ښه خوراکونه راوغوښتل او د دوي سره يو ځای کښېناستی او ټولو خوراک وکړي.

دويمه خبره دا ده چي مېلمه ته که معلومه وي چي دې په دې د هوت سره پر ما احسان کوي او دا مېلمستوب محض د ځان ښوولو او په رسمي توگه بلندي دې نو څه هلر دي پېش کړي او د هوت دي نه قبلوي، ځکه چي اصل د هوت خو هغه دې چي د کور خلوند د قبلولو په صورت کي د مېلمه احسان مند سي او شکر يې ادا کړي چي مېلمه گواکي که په دې د هوت قبلولو سره پر ما احسان وکړي.

دغه ډول که دا معلومه وي چي په دې خوراک کي يو شکمن، مشتبه شئ شامل دي، يا په مجلس کي د ممنوعاتو (منع سوي شيانو) څخه يو شئ سته، مثلاً په کور کي د ورېښمو يا بېخلو فرش دي يا د سرو او سپينو زرو لوښي استعمالوي، يا پر دېوالونو د جاننلرو (ساکښو) تصويرونه دي يا پر چتونو نقش لونگار دي، يا سرو دونه (سروز) نغمې د ساز سره پکښي کيږي يا هلته څه مسخري د لغوياتو او بکواس سره کيږي، يا پر فحش گويي بلندي هلته څه پابندي نسته، يا ځواني ښځي هلته د سرو سره په آزاده ملارېږي، نو څنگه چي دا خبري بلدي او د مذمت او بدوالي وړ دي، او داسي ځای ته تلل مناسب نه دي په دې وجه د داسي کوربه د هوت قبلول نه دي پکار. دغه ډول که د کور خلوند بدعتي وي، يا فاسق او ظالم وي، يا په د هوت کولو سره د ده مقصد د لا پوهولو د پاره تسکين وي نو دا د هوت قبلول هم نه دي پکار بلکي که قبول يې هم کړي لېکن چي هلته ولاړ سي او په دې منکراتو کي گير سي او د منع کولو څخه قاصر وي نو واجب دا دی چي د هغه ځای څخه بهر راوځي.

درېم دا چي د هوت دي محض پر دې بناء نه رد کوي چي د کوربه کور ډېر ليري دي بلکي تر څو چي د ده په وسه پوره وي او ده څخه کېدای سي دې دي دا حالت وگتي برداشت دې کړي او په تورات کي دي چي د مريض د پوښتي د پاره يو ميل زه، او په جنازه کي د شرکت د پاره دوه ميله زه! او د

مهلستوب د پاره خو که درې میله تلل وي هم زه!، او دیني ورور د زیات د پاره خو تر شلور میلو پوري هم په خوشحالی سره تلل پکار دي.

شلورم دا چي محض د روژه دار کېدو په وجه سره د چلوهوت وډ کول نه دي پکار بلکي خلغنا به شي، او که د کوربه رضا په دې کې وي چي د روژې په وجه دي بې شکه شخه نه خوري خو په خوشبو (عطرو) دي خپل دماغ او په ښو ښو خبرو دي دهغوۍ زړونه مشغول کړي چي د روژه دار خاطر مدارات هم دا کېدلی سي، لېکن که د کور د خلوند (کوربه) د خفه کېدو پيره وي نو بې شکه روژه دي هم ماته کړي ځکه چي د يو مسلمان زړه خوشحاله کول د روژې شخه خوره شي دي (خو چي روژه فرض نه وي) او نبي ﷺ پر لاسي سړي بد ويلي دي کوم چي د کور د خلوند د خفه کېدو سره سره د روژې ماتولو شخه اټکل وکړي، او فرمايلي يې دي: " ستاوروړ خو ستا د پاره تکلف کوي او ته يې صرف په دې وینا رډه کوي چي زما روژه ده". پنځم دا چي دهوت قبلول صرف د نس د کولو دپاره نه دي پکار چي دا خو د شارو راتو کار دی، بلکي د قبلولو په وخت دې نیت دا وي چي د پېغمبر سنت پوره کووم، او اټکل دي هم نه کوي چي نبي ﷺ فرمايلي دي چي که سړی دهوت نه قبلوي دی د خدای هم گناه کار دی او د خدای د رسول هم: په دې وجه یوې ډلې ويلي دي چي دهوت قبلول واجب دي او د مسلمان ورور د عزت پورته کولو په نیت سره يې قبلول پکار دي چي په حديث شريف کي دي چي څوک د خپل مسلمان ورور عزت پورته کړي دی گواکي الله ﷻ عزت کوي، او دا نیت دي هم وي چي دهوت د خپل دکوربه ورور زړه خوشحالولو په خاطر کووم، ځکه چي د حديث په روی سره چي کوم سړی مؤمن خوشحاله کوي دا گواکي الله ﷻ خوشحاله کوي او د کور د کوربه د ملاقات نیت دي وکړي ځکه چي دوستانو او وروڼو زیارت د غټو عظیمو درجو شخه دي او د غیر حاضرې شخه د ځان ساتنې نیت دي وکړي هسي نه چي خلک دا ووايي چي بلمزاجه او متکبر وو ځکه خور اتملی، دا شپې نیتونه په دهوت کي د حاضرېدو او د هر يو جلا جلا ثواب دی، او دا هغه نیتونه دي د کومو دکولو پر بنده چي د مباحو شیانو خوراک مسلمان د مقرينسو د دربار الهي مرتبې ته رسوي، داوجه ده چي د بزرگانو همېشه دا کوشش دی چي د دوی د هر کوشش هر حرکت او سکون سره لاسي نیت ضرور تړلی وي د کوم چي د دين سره شخه نا شخه مناسبت وي چي د دوی يوه ساه اخيستل هم ضائع نسي، او .

د حاضر بدلو ادبونه

دا دی چې: (۱) کوربه لو نور خلگ دي په انتظار کي نه لري بلکي ژر تر ژره دي هلته ورسې (۲) په ښه ځای کي دي کښېني خو چې کوربه د کوم ځای اشاره وکړي، او که نور مېلمته دی د مجلس صدر جوړوي نو عاجزی او انکساري دي کوي (۳) د ښځو خونې ته دي برابر نه کښېني (۴) د کوم طرف څخه چې خوراک راوړل کیږي هغه ته دي ډېر نه گوري (۵) که د شرع خلاف یو کار وويني نو منع کوي دې او که په منع کول بلندي نه کېدل نو پخپله دي ولاړېږي ځي دي، او احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ ويلي دي چې که د سرو زرو سره دانی یې ولیده نو هلته درېدل نه دي پکار، او واپس راتلل پکار دي.

د مېز یانې (کوربه والې) نور ادبونه

- (۱) که مېلمه هلته شپه تېرول خواړي نو د کور خاوند دي ورته د قبلې طرف او د لودس ځای وښيي.
- (۲) مېلمنو ته د خواړاک ایښوولو ادبونه دا دی چې:
 - (۱) تلوار دي کوي مېلمته دي په انتظار کي نه لري او کله چې ټول مېلمته جمع سي او صرف یو پاته وي نو د حاضرینو حق اولی تر دی، لېکن غیر حاضر که یو فقیر وو او دده څخه بغیر په خوراک شروع کولو کي د هغه د زړه ماتېدو خطر وه نو په دې خیال سره تأخیر کول خوره دي هسي خو په علمه توگه سره تلوار کول ښه دي، څنگه چې حاتم اصم وایی چې تلوار کول د شیطان کار دی ما سوا د پنځه کارونو څخه: (۱) مېلمه ته په خوراک ورکولو کي (ب) د مړې په تجهیز او تکفین کي (ج) د لور په نکاح کولو کي (د) د پور (قرض) په ادا کولو کي (ه) د گناه څخه په توبه کولو کي، چې په دې کي تلوار کول ښه دي، او په دې وجه په ولیمه کي تلوار کول سنت دي.
 - (۲) مېوه او نور دي د نورو ټولو خوراکیونو څخه اول پیش کړي او سترخان دي د تر کارۍ (شنه سټبه) څخه خالي نه پرېږدي، ځکه په حدیث شریف کي دي چې تر څو پوري په سترخان بلندي شنه سابه (تر کلري، سبز بجات) موجود وي فرشته هلته حاضرې وي.
 - (۳) ښه او خونړی خواړه دي اول مخ ته کښېږدي چې خوړونکي یې ښه په مله نس وخورې، او بعضي د کور خاوندان کوم چې پخپله ډیر خوړونکي وي د دې شئ علدي وي چې په ثقیل شیانو اول لاس پوري کړي چې مېلمته زیاته ونه خوري او دا مکروه دي او د ځیني د کور د خاوندانو علت وي

چې ټول خوراکونه په یو وخت خوړل کړي چې هر شوک د خپلې خپلې خوښې وخورې.
(۵) خوراکونه که د هر ډول څخه وي نو د سترخان دې ژر نه پورته کوي کله چې شوک لا اوس موره وي.

(۶) خوراک دې په لږ مقدار کې نه اېږدي چې دا بې مروتې (بې تنګي) ده، او د ډېر زیات اېښودلو ضرورت هم نسته چې دا په تکلف سره د تکبر اظهار دي، او که نیت دا وي چې کوم خوراک پاته سي دهغه به حساب نه وي نو بې شکه زیاته هم اېښودلای سي. (لکه څنگه چې مخکې تېر سول)

قصه: ابراهیم بن ادهم رحمته الله علیه په یو دعوت کې ټول خوراک د مېلمنو په مخکې راوړی کښېښوی نو سفیان ثوري رحمته الله علیه وویل د خدای جل جلاله څخه ورسره دا خوبالکل اسراف دی، ابراهیم جواب ورکړی چې په خوراک کې اسراف نه وي (یعنې پاته سوی خوراک په حساب کې داخل نه دی).

(۷) د کوروالو (کورنۍ) حصه د اول څخه جلا کول پکار دي چې سترګې یې سترخان ته نه وي نیولې ځکه ممکنه ده چې که یو شی پر سترخان پاته نسي نو د مېلمنو خلاف به خبرې کوي او دا د مېلمنو سره خیت دی.

دغریبانو مېلمنو په باره کې

دا جائز نه دي چې مېلمه د خپل ځان سره هم یو خوراک یووسي، لکه چې بعضي صوفیانو داسې کول، لېکن که د کور خاوند پخپله وایي نو جائز دي لیکن شرط دا دی چې د زړه څخه وایي نه چې د شرم او مروت په خاطر، لېکن دا ضروري ده چې د نورو شریکو مېلمنو حق ضائع کول پکښې نه وي ځکه چې دا حرام دی دغه ډول که د کور خاوند په ناخوښه وي نو حرام دی بلکې په دې خوراک او د خلا په خوراک کې څه فرق نسته، او دغسې که نور شریک مېلمنه یې ورته د شرم څخه پرېږدي، نه چې د زړه په خوښۍ سره نو د دې ډول هم حرام دي.

د دعوت (مېلمنیا) څخه د واپس راټلو ادبونه

مېلمه ته پکار دي چې د کور خاوند په اجازت سره دباندې ورځی (۲) کوربه (د کور خاوند) ته پکار دي چې د دروازې پورې د مېلمه سره ولاړ سي، او د نبی صلی الله علیه و آله لارښاد هم دا دی دراتګه د مېلمه سره دي ښه ښه خبرې کوي، او په فراخه زړه او وړوږې تنلې دي ورسره ملاوېږي (۳) مېلمه ته پکار دي چې که د کور د خاوند څخه یو تعصیر کمی سوې وي نو معافې دي ورته وکړي، بلکې د خپلې ټېک خوښې

پر ده دي پرواچوي او د هغه خطا دي پته کړي، چې ښو اخلاقو او ښه خوږي ته پر ډېرو تقریاتو (هغه شیان چې په هغه سره الله ﷻ ته نژدې کیږي) فضیلت حاصل دي.

څنگه چې په دې ضمن کې یوه قصه داسې بیان سوې ده چې یو هلک حضرت جنید رحمته الله علیه په یو دعوت کې راوغوښتی چې د هغه دعوت تیلري د ده پلار د خپلو مېلمنو د پاره کړې وه او ده ته دا معلومه هم نه وه چې د ده زوی حضرت جنید رحمته الله علیه ته هم دعوت ورکړی دي نو کله چې دی رحمته الله علیه د دې کور دروازې ته راورسېدی نو د دې هلک پلار دی دتنه نه پرېښوی نو دوی واپس ولاړی، هلک دو بلور دوی رحمته الله علیه راولېدل هغه تشریف راوړی لېکن بیا یې دتنه پرې نه ښووی او بیا واپس ولاړی، آخر شلور واره داسې وسوه چې دهلک زړه خوشحاله سي او واپس به تلې چې پلار یې خوشحاله سي، او په دې تلو راتلو کې دوی ته پر ده هیش فرق نه پرېوتی، ځکه چې په هر رد او قبول کې ددوی د پاره عبرت پټ وو، او ددې پوهه وه چې دا هر شخه دخدای د طرفه کیږي.

دویم اصل د نکاح د آدابو په باره کې

پوه سه! چې نکاح کول هم د دین د کارونو څخه یو کار دی لکه چې خوراک کول د دین د پاره دي لکه څنگه چې د دین د لاري د پاره بنده ته د ژوند او د ده د شخصیت د بقا (پاته کېدل) ضرورت دی، او بغیر خوراک، چنباک څخه ژوند ناشونی (ناممکنه) دي دغه ډول د دې دپاره د جنس انساني او نسل انساني بقاء پکار ده او دا د نکاح د سلسلې څخه ماسوا قائم نسي پاته کېدلای نو نکاح دانساني نسل د پاره بیخ او جرړه ده، او طعام (خوراک) دې وجود لره د ژوندي ساتلو د پاره ذریعه ده، او نکاح یې په دې وجه مباح کړې ده چې دانساني نسل باقي پاته سي، نه چې محض د شهوت د پاره بلکې شهوت یې ځکه یې پیدا کړی دي چې د نکاح تقاضا وکړي او خلک په نکاح کولو باندي مجبوره کړي چې سالکان د لاري د دین پیدا کیږي او د دین پر لاره باندي چلیږي ځکه چې ټولو خلک یې د دین د پاره پیدا کړي دي او په دې وجه الله ﷻ فرمایلي دي: وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ (او ما پیرمان او انسانان صرف د خپل عبادت د پاره پیدا کړي دي) او څومره چې انسانان زیاتېږي دومره به د الله ﷻ د درگاه په بندگاتو کې اضافه کیږي، او د نبی ﷺ امت به زیاتېږي، په دې وجه نبی ﷺ فرمایلي دي چې: نکاح کوئ! چې تاسو زیات سئ او زه به په قیامت کې فخر کووم او دنورو پیغمبرانو داستونو په بلره کې به ستاسو پر ډېروالی ناز کووم او په هغه کوچنی به هم فخر کووم چې د مور د نر څخه نیم گری پیدا سي. نو د هغه سړي ثواب ډېر زیات دی کوم چې کوشش کوي چې د خدای بندگان

(یعنی اولاد یې) زیت سی چې دغه د خدای په بندګي مشغوله سی، او دلوجه ده چې د پلار حق ډېر زیت دی او د استاد حق دده شخه هم زیت دی چې پلار د کوچنیانو په وجود کې د راتلو سبب دی او استاد د دین په لاره کې د پوه کولو او خبرولو ذریعه ده، او په دې وجه بعضي بزرګانو ویلي دي چې د نفلي صفت شخه په نکاح کولو کې مشغولېدل زیت ثواب لري، او چې دا معلومه سوه چې نکاح د دین د اَمورو شخه ده، نو د نکاح د ادبونو تشریح ډېره اهمه سوه او د دې په تشریح د پوهېدو د پاره درې بېلونه لیکل کېږي په کومو چې ځان پوه کول ډېر زیت ضروري دي، او هغه دا دی: (۱) اول باب د نکاح د فائده او ستونزو په باره کې (۲) دویم باب د نکاح د ادبونو سره متعلق دي (۳) دریم باب د نکاح شخه وروسته په آداب معیشت کې دي (یعنی د کورنۍ ژوند د آدابو په باره کې دي).

اول باب: د نکاح فائده او معیبتونه

پوه سه!! چې د نکاح فضیلت د دې فائده په سبب سره دی او دغه فائده پنځه دي؛
 (۱) اوله فائده خو دا ده چې دده اولاد پیدا سی او د اولاد په پیدا کېدلو سره شلور قسمه ثواب حاصلېږي (۱) یو دا چې دده په دې خبرې کوشش وي چې کومه خبره د الله جلّ و جلاله خوښه ده یعنې د نسل انساني بقا (چې په دې سره الله جلّ و جلاله د بندګانو نسل باقي پاته کېږي) او کوم سړی چې په حکمت د پیداېښت پوه وي د هغه په دې خبره کې یو ذره شک او شبهه نه وي چې دا (نسل انساني بقا) د الله جلّ و جلاله خوښه او محبوبه ده، مثلاً: که یو مالک د کښت کروندې قبله شمکه خپل غلام ته ورکړی او ورسره تخم، خوايان، او د ځمکې لږولو نور آلات (سلمان) هم ته د حواله کړی او بیا ورسره یو موکل هم ولېږي چې دی د کښت کروندې په کار کې مشغول ساته، نو په غلام کې که لږ خوندي عقل هم وي نو فوراً به پوه سي چې دده د مالک اصل مقصد د دې نهایت او مهرباني څه دی؟ که څه هم مالک په زياتي توګه دده ته څه نه وي ویلي، څنګه چې دغه ډول الله جلّ و جلاله (بنځي ته) بچه دانې او (سړی بنځي ډولږو ته) د مباشرت اکې پیدا کړې او د اولاد تخم یې د سړي په شا او د ښځو په سينه کې پیدا کړو، او شهوت یې پر سړی او بنځي باندې موکل کړو، نو بیا دا خبره د یو عاقل شخه پټه نسي پاته کېلای چې د دې ټولو شیانو اصل مقصد څه دی؟ نو که یو سړی تخم ضائع کوي او موکل (یعنې شهوت) په یوه حیلې، بهانه سره د ځان شخه لیري کوي نو داسي سړی د مقصود د طرف شخه اوښتونکی دی، او دا وجه ده چې صحابه کرامو رضی الله عنہم او سلفو صالحینو به دا خبره مکروه ګڼله چې بفر د نکاح کولو شخه مړ سي، څرنګه چې د معاذ رضی الله عنہ دوی بیایي د طاعون په ویا باندې مړې

سوي او پخپله هم د طاهون په وړيا اخته وو، لېکن ورپه فرمايل چې زمانه نکاح د يو ښځي سره وکړئ مخکي د دې څخه چې زه مړ سم، ځکه چې زه نه غواړم چې زه دې په يې کورۍ کې مړ سم.

(۲) دريم ثواب به دا وي چې نبي ﷺ سره په موافقت کې به زيار ايستونکي وي چې د دوی امت زياتيږي په کوم چې به نبي ﷺ په قيامت کې فخر کوي، او په دې وجه يې د کونډې ښځې سره نکاح کولو څخه معافيت فرمايلي دي او فرمايلي يې دي چې د کونډې ښځې څخه خو په کور کې د څرملو وندوړۍ پروت غوره دي، نارنگه فرمايي چې بدشکله ښځه چې کونډه نه وي د هغه ښکلي ښځې څخه چې کونډه وي غوره ده، او په دې سره واضحه کيږي چې نکاح د شهوت آرمولو د پلوه نه ده ځکه چې د شهوت د پلوه خو ښايسته ښځه ډېر لائقه ده.

(۳) دريم ثواب د ادي چې د اولاد د هاگتې (مور او پلار ته) حاصلېږي او په حديث کې راغلي دي چې په ټولو ښکياتو کې د کومې نيکې ثواب چې هيڅ وخت نه مطلق کيږي په دغو کې يو اولاد دی د کومو د هاگتې چې د مور او پلار د مرگ څخه وروسته همېشه جاري وي او مور او پلار ته رسېږي، په يو بل حديث کې دي چې د هاگتې د کور په طباقو (طبقو) کې ايښوول کيږي، او مړ کېدونکو ته ښوول کيږي او په ليلو به يې دوی ته آرام او سکون وي.

(۴) څلورم ثواب داسې حاصلېږي چې اولاد د مور او پلار په مخکې مړ سي او دوی يې د پيلتون غم او تکليف برداشت کړی نو د قيامت په ورځ به دغه ټولې د خپل مور او پلار شفاعت کوي، نبي ﷺ فرمايي چې بچي ته به ورويل سي چې زه! جنت ته داخل سه نو هغه به په ژړا سي او به وايي چې: "زه خو د مور او پلار څخه بغير جنت ته نه شم لو د دې لوشاد په فرمايلو سره نبي ﷺ د يو سړي لمن ونيوله را کش يې کړه او ورپه فرمايل چې څنگه زه د دې سړي لمن را کشوم دغسې به دغه بچي د خپل مور او پلار جنت ته دراکشولو کوشش کوي"، او په حديث شريف کې دي چې بچيان به د جنت په دروازه کې جمع سي ژړا غريدا به کوي شور او ناړې به جوړي کړي او د خپلو ميندو پلرونو تلاش به شروع کړي، او بيا د الله ﷻ د طرف څخه دوی ته اجازت ورکړل سي چې په خلکو کې دننه ولاړ سي خپل مور او پلار تلاش کړي نو دوی به په گټه گوڼه (رش) کې وردننه سي او خپل مور او پلار به د لاسونو څخه ونيسي جنت ته به يې داخل کړي.

قصه د اولاد په اړه: يو بزرگ به د نکاح څخه ځان ساتی تر دې چې يوه شپه په خوب کې ويني چې د قيامت په ميدان کې ولاړ دی او هر طرف ته خلک د تندي څخه بدحاله کيږي او د کوچنيانو

یوه ډله وه چې د سرو او سپینو زرو په پیالو کې یې لوبه را اخیستې وې او د تېرو په یوه ډله باندې یې لوبه چټلې، ده هم لوبه ځینې وغوښتې لیکن کوچني ده ته لوبه وړ نه کړې او ورته ورسې وړل چې ستایو بچی هم په مود کې نسته نو تا ته لوبه ولې در کړو؟ نو دغه بزرگ د خوب څخه راوښت سو سملاسه (فوراً) یې نکاح وکړه. بله فائده د نکاح دا وې چې دده دین خوندي سي، او دی د هغه شهوت څخه وساتل سي کوم چې د شیطان د ټولو څخه څټه وسله ده، او په دې وجه نبی ﷺ فرمایلي دي "چا چې نکاح وکړه دده نیم دین محفوظه سو، او چا چې ونه کړه دده د نظر او د زړه د وسوسو څخه خوندي کېدل گران سو، که څه هم دغه د خپل عورت که هر څومره حفاظت کوي، لېکن نکاح د اولاد په نیت سره کولای سي نه چې د شهوت د پاره ځکه چې کوم شئ الله ﷻ ته محبوب دي د هغه پر ځای کول د هغه د حکم مطابق پکار دي نه چې د موکل د شړلو د پاره، او شهوت پيدا سوی هم د دې د پاره دي چې د نکاح د پاره یې راوېلوي، او د دې تقاضا پوره کولو د پاره بنده په نکاح باندې مجبوره کیږي، که څه هم په دې کې یو بل حکم هم پټ دي او دغه دا دی چې په دې کې یو عظیم لغت ایښودل سوی دي چې په آخرت کې د ملاوېدونکي لغت (خوند) یو نمونه (بېلگه) ده، لکه چې اور یې د دې د پاره جوړ کړي دي چې د آخرت د هذب یو نمونه مخ ته راسي، که څه هم د حمام لغت او د لور تکلیف د آخرت د هذب او دلالت په مقابله کې بالکل معمولي او لږې دي، بیا هم زموږ مقصد دا وړل دي چې د الله ﷻ یو تخلیق هم د حکمت څخه خالي نه دي او کېدای سي چې په یو یو شئ کې څو څو حکمتونه موجود وي او زموږ څخه پټ وي او ماسوا د عالماتو او بزرگاتو څخه چا ته د دغو علم نه وي، او نبی ﷺ فرمایي چې "هره ښځه چې مخ ته راځي شیطان یې د ځان سره را روان کړی وي (یعني د ښځې په لیدو د سړي پر سر شیطان سپور سي) نو په دې وجه چې پر ښایسته ښځې نظر پرېوښي نو سړي ته پکار دي چې کور ته ولاړ سي د خپلې ښځې سره کوروالی وکړي ځکه چې په دې معنی کې ټولې ښځې سره برابرې دي.

دریمه فائده د نکاح څخه دا ده چې د ښځو په لیدلو سره د دوی سره اټس او محبت پيدا کیږي او زړه ته سکون او راحت په یو ځای کېښتو سره ملاوېږي، او د دوی سره په ټوکو ټکالو او ځندا خوند او خوشحالي نصیب کیږي، او دا آرام عبادت و طرف ته د رغبت سبب جوړېږي ځکه چې مسلسل او متواتر په عبادت سره تنگي او ملال والي ارځي او دا آرام او آسودگي د نوی سره عبادت ته قوت او طاقت پيدا کوي، او حضرت علي ؑ فرمایي چې راحت او آرام بالکلیه د زړه څخه مه ليري کوه چې په دې سره زړه روڼدي سي، او په نبي کریم ﷺ به یو وخت داسې راتلو چې د مکاشفاتو په دریمه به

د عظیمو کلرونو و طرف ته دوی ته اشارې ملاولېږي چې د دغه برداشت کول به په جسماني توګه د دوی د پاره ګران وو، نو په دغه وخت کې به یې لاس مبارک پر هاشمه عليها السلام بلندي ایښوی او فرمایيل به یې اې هاشمې! زما سره خبرې کوه او په دې ورڼا به د دوی عليهم السلام مقصد داوو چې هاشمه عليها السلام پخپلو خبرو د دوی سره د وحی د بوج په برداشت کولو کې مدد وکړي، او د دې څخه وروسته چې کله به دویمره دې عالم ته راغلی او دغه بوج به ځیني لیري سونو د دغې وحی مطلق د کار کول شوق به پر دوی غالب سو، او بلال عليه السلام ته به یې فرمایيل چې اې بلال! ما ته راحت ورسوه، (یعني آقان وکړه) او بیا به لمانځه ته پورته سو، او کله به داسې کېده چې دا طاقت به یې په ښوینو عطرانو حاصلوی په دې وجه یې فرمایلي دي چې: "ستاسو د دنیا څخه دا شیان الله جل جلاله زما محبوب جوړي کړي دي یعني عطر، ښځه او لمونځ کوم چې زما د سترګو نور دی"، او د لمونځ نوم یې په خلکو کې توګه سره واخیستلو نو د دې څخه دا مقصود ښکاره کول وو چې "زما د سترګو رڼا په اصل کې خو لمونځ دي او عطر او ښځه د بدن د آرام د پاره دي چې په دوی سره قوت د لمانځه پیدا سي"، او د سترګو هغه رڼا کومه چې په لمانځه کې ده د دې د قوت څخه حاصل کړم"، او داوچه وه چې کله نبي صلی الله علیه و آله د دنیا او د دنیا د مال دولت جمع کولو څخه منع وفرمایله او حضرت عمر رضی الله عنه عرض وکړ چې دنیا پرېږدو کوم شی اختیار کړو؟ نو ویې فرمایيل درې شیان اختیار کړه یعني (۱) ژبه ذکر کونکې (۲) زړه شکر کولونکې (۳) ښځه پرېږز ګاره، او د ښځې ذکر یې دلته د ذکر او شکر سره وکړی (یعني د دې درجه هم د ذکر او شکر څخه کمه نه ده خو په دې شرط چې پرېږز ګاره وي).

خلوړه فائده دا ده چې ښځه د کور حفاظت کوي او خوراک تیارول، جامې پرېول، جaro وهل، مطلب د کور دننه د ټولو کرونو د پاره کافي وي چې که سړی په دې کلرونو کې مشغول سي نو د علم عمل او عبادت څخه به پاته کېدو ته مجبوره سي، څنگه چې (ښځه سړي د دې کارونو د فکر څخه آزاد کړی نو) دغه ډول ګویا د دین په لاره کې دسړي مددګاره وي، او ابو سلیمان قرآني په دې وجه فرمایلي دي چې "نېکه ښځه دنیا څخه نه بلکې د آخرت څخه ده" یعني تا (د دنیا د فکرونه څخه) آزاد کړي چې د آخرت په کارونو کې مشغول سي، او حضرت عمر رضی الله عنه فرمایي چې دایمان د نعمت څخه وروسته د ښځې څخه بل خوږ نعمت نسته.

پنځمه فائده دا ده چې دښځو په اخلاقو د صبر او برداشت (زغم) څخه کار اخیستل او د دوی ضرورتونه پوره کول، او دوی د شریعت پر لاره برابرول پر خپل ځای د یوې مجاهدې او کوشش

مقتضى ده او د هغه مجاهد ده کومه چې په افضل ترينو جلدتونو کي شامله ده. او په حديث کي دي چې بنحو بچياتو ته نفقه گټل د صدقې شخصه لوى فضيلت لري او بزرگاتو ويلي دي چې د بنحو بچياتو د پاره حلال زوق گټل د ابدالو کار دى. او ابن المبارک د بزرگاتو د يوې ډلې سره په جهاد کي مصروف وو، چې چا پوښتنه وکړه "آيا شه داسي عمل هم سته کوم چې د دې عمل شخصه خوره وي په کوم کي چې موږ لگيا يو؟" نو ټولو ملگرو بزرگاتو وويل: چې د دې شخصه د زيات خوره بل شه عمل خو موږ ته معلومات نسته، ابن المبارک رحمته الله عليه وويل ما ته داسي عمل معلوم دى (کوم چې د جهاد شخصه خوره دى) که هغه دا دى چې: "د يو سري بنحو بچيان وي او هغه دوى ته د صالحينو په ډول ژوند کول نيسي او د شپې چې ورښ سي او ورښي چې بچي لږي سوي دي نو جامې پر و اوچوي نو دې سري دا کار د دې جهاد شخصه زيات افضل دى (په کوم چې موږ مصروفه يو).

بشر حافي رحمته الله عليه يو وار يو فرمايل چې: "درې فضيلتونه داسي دي چې احمد بن حنبل رحمته الله عليه ته حاصل دي او زه د هغو شخصه محرومه يم او د دغو شخصه يو فضيلت دا دى چې هغه د دځان د پاره او د خپل اهل و عيال د پاره حلاله روزي تلاش کوي، او زه يې صرف د دځان د پاره تلاش کووم. او فقط، او د حديث په روى سره په ټولو گناهونو کي يوه گناه داسي هم سته د کومي کفارو چې په هيڅ شان سره نسي انا کېدای ماسو او دې شخصه چې د بنحوي او بچياتو د کفالت بوج برداشت کړاى سي.

قصه: په لويو بزرگاتو کي د يو بزرگ بنحو مړه سوه خلکو ډېر کوشش وکړى او ډيري بنحوي يې دوى ته وښوولې چې دو بلره نکاح وکړه لېکن هغه په هيڅ شان هم راضې نه سو او دا يې وويل او ورې نه کړه، چې زما زړه په يواځي والي کي هم حاضر وي يعنې د زړه حضور مي صحيح دى او زړه مي په آرام دى، تر دې چې يوه شپه يې په خوب کي وليدل چې د اسمان دروازي خلاصې سوي دي او خلک يو په بل پسې را روان دي او په هوا کي غي او خنکه چې دده پر خوا بلندي تېرېږي نو يوه وويل د هغه بلمرغه سړى دي، دويم وويل ها! د هغه دى، دريم وويل هو! هغه دي او څلورم بيا په تاييد کي وويل چې ها! دا هم هغه شوم (بلمرغه) سړى دي، دى دومره ځيني وپېرېدى چې پوښتنه يې هم ځيني ونه کړاى سوه چې آخر دا ولي وايي؟ په آخر کي يو هلک راغلى بزرگ د هغه شخصه پوښتنه وکړه چې دا خلک بلمرغه چا ته وايي؟ هلک وويل چې تا ته وايي بل چا ته نه؟ ځکه چې د دې شخصه مخکې به ستا عملونه به د مجاهدينو د عملونو سره اسمان ته رسول کېدل. اوس يوه اوونۍ (هفته) وسوه ستا نوم د مجاهدينو د ډلې شخصه ايستل سوي دي معلومه نه ده چې ستا شخصه څه داسي ناخوښه عمل

سوی دي، بزرگ د خوب شخه د پېلېدو سره سم نکاح وکړه، او بیا د مجاهدینو په ډله کې شامل سو. هادي د نکاح فائدي او دې په وجه نکاح کول پکار دي.

د نکاح آفتونه

درې دي؛ اول دا چې کېدای سي چې د حلال رزق په حصول کې ناکامه سي او په ځانگړې توه دنن صبا په وخت کې، نو ممکنه ده چې دښځې بېچیتاو د وجهي شخه د مشتبه یا حرام مال په چکر کې ولوړي او دا شئ دده لو دېال بچو (کورنۍ) د تېلې لامل جوړ سي او دا هغه تېلې ده چې یوه نېکې هم دې شخه خلاصون نسي ورکولای، څنگه چې په حدیث کې دي چې د قیامت په ورځ به یو داسې سړی د تلې (پلې) خوا ته راوړي چې نیک عملونه به یې بې شمېره وي او ډېر نېک عملونه خو به یې د غره په ډول عظیم الشانه وي لېکن ناشا په به دده شخه دا سوال وکړل سي چې تا خپل اهل او عیال ته نفقه د کوم ځای شخه را جمع کړې وه؟ او بیا به دی ونيول سي او دده ټول نېک عملونه به ضائع او هېڅ ولاړ سي، او فوراً به آواز وکړی سي چې دا هغه سړی دي چې دده نېک عملونه دده بال بچیتاو (کورنۍ) وخورل، او دی په عذاب کې گرفتار پاته سو.

او په آنگړو کې مذکور دي چې د قیامت په ورځ به د ټولو شخه مخکې په انسان پورې دده اهل او عیال وښلي او وېه وایي یا الله ﷻ! زموږ انصاف طلب کړه (یعني دده شخه زموږ پوښتنه وکړه) چې په موږ یې حرام رزق خوړلی دي، کنې موږ خو شیني خبر هم نه وو چې دی په موږ حرام خوړي، او کومې خبرې چې دښوونې وي هغه هم ده موږ ته نه دي ښوولي تر دې چې موږ جاهدان پاته سو نو د چا سره چې حلاله روزي نه وي او د حلال رزق د حاصلېدو امکان هم نه وي نو دده د پاره مناسب نه دي چې نکاح وکړي، ها! که دده یقین وي چې د نکاح نه کولو په صورت کې به په زنا اخته سي نو داپله خبره ده.

دویم دا چې دېال بچ (کورنۍ) حق پوره نسي لدا کولای تر څو چې دښواخلاقو مظاهره ونه کړي او د دوی پر تکالیفو صبر ونه کړي او د تحمل او بردبارۍ شخه کار وانخلي او د دوی د معاملو پوره کولو فکر ونه کړي، او د اکار د هر چا په وس کې نه وي په دې وجه خطره وي چې اهل او عیال دده د لاسه تکلیف برداشت نه کړي که داسې وسه دی به گناگاره وي، په حدیث کې دي چې د بال بچ (کورنۍ) شخه تېښتېدونکي د هغه نافرمانه تېښتېدونکي غلام په ډول دی کوم چې د خپل مالک شخه وتېښتي، چې داسې سړي روژي او لمونځ هم نه قېلېږي، تر څو پورې چې واپس دوی ته راته

سي، مطلب دا چي نفس خو د هر سري سره دی او کوم سري چي د خپل نفس فمه واري نسي پوره کولای، دده د پاره غوره دا ده چي دنورو د نفس فمه واري وانخلي، او د بشر حافي ﷺ شخه چي پوښتنه وسوه چي ته واده نه کوې؟ نو جواب يې دلور چي ددې آيت شخه بيرېرم: وَلَکِنْ مِثْلَ الَّذِي عَلَيْهِمْ بِالْأَنْفَرُؤْنِ (يعني د بشعو پر سر پتو بلندي داسي حق دي لکه چي د سريانو پر دوی دي) او ابراهيم ادهم ﷺ وايي چي نکاح خنګه وکړم چي هر کله زما دې ته حاجت نسته نو خلغا يوي بنځي لره دوکه ولي ورکړم.

درم دا چي نکاح کوونکي ممکنه ده چي په زړه سره د اهل و عيال په تدبير او فکرونو کي لسي ومبلي چي د آخرت او ذکر د حق شخه غافله سي او کوم شر چي تا د الله ﷻ د ذکر شخه منع کوي دغه يقيناً چي ستا د هلاکت سبب دی او په دې وجه الله ﷻ فرمايي: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلَهِكُمُ أَمْوَالُكُمُ وَلَا أَوْلَادُكُمُ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ [المُتَافِقُونَ: ۹] (اې مؤمنانوا! ستاسو مال او اولاد (د دې شخه مراد مجموعه دنيا ده) دي تاسو د الله ﷻ د ذکر شخه (يعني د مجموعه دين شخه) غافله نه کړي) نو په کوم سري کي چي دومره طاقت موجود وي چي د عيالدارۍ شغل دی د الله ﷻ شخه نسي غافله کولای لکه رسول الله چي دې شغل يو گړۍ هم د خلای ﷻ د یاد شخه غافله نه کړای سو، او د کوم سري چي دا يقين وي چي که نکاح ونه کړي نو هم به (نفس دی گمراه نه کړي او) برابر به په عبادت او ذکر کي محوه وي او د حرامو شخه به ځان خوندي ساتي نو د داسي سري د پاره به شکه نکاح نه کول ښه دي، يعني د کوم سري چي په زنا کي داخسته کېلو پيره وي هغه ته نکاح ضرور کول پکار دي، او چا ته چي د دې پيره نه وي هغه ته نکاح نه کول ښه دي، لنډه دا چي کوم سري په حلال کس بلندي قادره وي او پخپل خوی خصلت اعتماد کولای سي او پوه وي چي نکاح دی د خلای ﷻ د ذکر شخه نسي منع کولای نو داسي سري د پاره ښه ده چي نکاح وکړي، او نور اصل حال الله ﷻ ته معلوم دی.

دويم باب: د نکاح کيفيت (خونگوالی) او ادبونه او د منځوځه بنځي مفتونه

پوه سه! چي د نکاح پنځه شرطونه دي:

(۱) اول شرط دا دی چي د بنځي ولي به خلغا وي ځکه چي د ولي شخه ملسوا نکاح نه کېږي، لېکن که د بنځي هيڅ څوک ولي نه وو نو بلچاه يې ولي دی. (۲) دويم شرط د بنځي وضلعندي (خوښي) ده

لېکن که هغه پېغله وه او د هغې پلار یا د پلار پلار د خوښی اظهار کوی نو د هغې درضا کولو حاجت نسته که څه هم خوره دا ده چې هغه خبره کړي او د خبره څخه وروسته که دا خلوشه پاته سوه نو دا کافي ده. (۳) دریم شرط دا دی چې په نکاح کې دوه عادل گواهان موجود وي، بلکې خوره دا ده چې د پرهیز گرانو رجوع جماعت هلته موجود وي او صرف پر دوه به اکتفاء نه کوي بیا هم که دوه خلک داسې حاضر وو د کومو فسق و فجور چې چاته معلوم نه وو بیا هم نکاح صحیح ده. (۴) شلوم شرط دا دی چې لفظ د ایجاب او قبول وکړي د خاوند یا یې وکیل په ترتیب او په ژبه واضح سره ووايي او لفظ د نکاح یا تزویج یا د دې هم معنی لفظ په فارسي هم په ترتیب سره په ژبه ووايي، او صحیح سنت طریقه دا ده چې د خطبې د نکاح څخه وروسته ولي داسې ووايي: **بِسْمِ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ مَا فَلَائِيَ** بنسبه تا ته په نکاح کې در کړه په عوض د دومره حق د مهر، او خاوند په جواب کې ووايي **بِسْمِ اللَّهِ** **وَالْحَمْدُ لِلَّهِ** ما د دومره حق د مهر په عوض قبوله کړه، او خوره دا ده چې سړی د نکاح څخه مخکې بنسبه وويني او خوښه یې کړي او بیا نکاح وکړي چې د زینت آلفت او محبت آمېدلو سره، د رنگه د نکاح کولو په وخت نیت او اراده دا کول پکار دي چې د دې نکاح مقصد اولاد حاصلول دي او زړه او سترگي د بدلو څخه منع ساتل دي او محض لذت د نفس مقصود نه دی.

پنځم شرط دا دی چې بنسبه په داسې حالت کې وي چې نکاح ور سره حلاله وي او شل صفتونه داسې دي د کومو په وجه چې د بنسب سره نکاح کول حرام دي، یعنې د داسې بنسب سره نکاح حرامه ده کومه چې:

- (۱) د بېل چا په نکاح کې وي. یا (۲) د بېل په عدت کې وي (۳) مرتده وي (۴) بېت پرسته وي (۵) زلفیه وي یعنې په قیامت، خدای او رسول ایمان نه لري (۶) ابا حتي وي یعنې د کومې په نزد چې د نامحرمو سره سره نفست ملاسته روا وي (۷) لمونځ نه کوي او وایي چې زما د پاره دا صحیح ده او په قیامت کې به زموږ څخه پوښتنه نه وي او نه به سزاوي (۸) یهودی یا (۹) نصرانی وي (۱۰) یا د داسې یهودي یا نصراني د اولاد څخه وي کوم و چې د نبی ﷺ د رسالت څخه وروسته دغه عیسائیت یا یهودیت اختیار کړی وي (۱۱) مینځه وي (او نکاح کوونکي سړی د دې قابل وي چې د آزادې بنسب حق د مهر لږ کولای شي) (۱۲) فرزاد یري څخه بې نیازه وي (۱۳) سړی یې درشتې په اعتبار سره یا درضا په اعتبار سره محرم وي (۱۵) دا خپلواکه (قریبه) وي چې دده د پاره حرامه سوې وي مثلاً (نکاح کوونکي) سړي د دې څخه مخکې د دې بنسب د لوړ یا موړ یا اتاسره نکاح کړې وي او کوروالی یې ور سره کړی وي، یا بنسبه د دې سړي د زوی یا پلار په نکاح کې پاته سوې وي (۱۶) د سړي شلور بنسب موجود وي او دا بنسبه یې پنځمه جوړېږي (۱۷) د بنسب خور یا تروري د مخکې څخه د دې سړي په نکاح کې موجوده وي ځکه چې د دوی خونړی یا تروري یا

وډېرو يا خوړزو په مينځ کي جمع کول په نکاح سره جائز نه دي (۱۸) دلسي دوی بنځي په نکاح کي جمع کول هم صحيح نه دي چي که په دوی کي يو سړی او بله بنځه وي نو نکاح به يې نه کېدلای (۱۹) بنځه منځکي هم ددې سړي په نکاح کي پاته سوې وي او ده درې طلاقه وړ کړي وي، يا يې درې ولړه دا خرڅه کړې وي، ځکه چي په دې صورت کي دا تر هغه وخته پوري نه حلالېږي تر دې چي ده څخه منځکي وړ سره بل سړي نکاح ونه کړي (لو دخلوت صحيحه څخه وروسته) يې هغه طلاقه نه کړي، يا ددې دواړو په مينځ کي لعان واقع سوی وي، يا بنځه سړی محرم وي. (۲۰) د حج يا عمرې احرام يې ترلی وي يا بنځه کوچنی او يتيم وي چي دبلوڅ څخه منځکي ديتيمي کوچنی نکاح جائز نه ده. او ددې صفتونو په صورت کي دبنځي سره نکاح باطله مقرر کول کېږي، او دا هغه شرطونه دي دکوم پر بناء چي دنکاح دحلالوالی او حراموالی داروملار دی.

د بنځي صفوفه: او دبنځي هغه صفتونه دکومو ليدل چي سنت دي اته دي:

اول صفت خو ددې پر هيز گاري ده او اصل صفت دا دی ځکه چي پر هيز گاره نه وي نو دخلوند په مال کي به خيانت کوونکې وي چي دخلوند سره به بيا تشويش وي، او که پخپل جسم کي خيانت کوي او سړی پر خلومښه کېږي نو يې خير ته به وي او دين به يې هم تباه وي او تور منځی او خنداگي به لا نور پر کېږي، او که خلومښ نه پاته کېږي نو عيش آرام او ذهني سکون به يې خرابېږي، او طلاق وړ کول وړ ته شايد په دې وجه مشکل وي چي ددې بنځي د ټولو خراپيو سره سره په زړه سره پر دې مین وي (او پيلتون برداشت کولای نسي) ځکه نا پر هيز گاره بنځه که نښايسته وي نو داخو د يو آفت او بلا څخه کمه نه ده (چي پرېښوولی هم نسي او برداشت يې هم نسي کولای) لنډه دا چي که دا دسي صورت سره مخامخ سي نو غوره داده چي طلاق وړ کړل سي، سوا ددې مجبوري څخه چي که د زړه څخه پر مین وي.

روايت: يو سړی نبي ﷺ ته راغلی او دخپلي بنځي د نا پر هيز گاري شکايت يې وکړی دوی ﷺ وفرمايل بيا طلاق وړ کړه هغه وويل چي زه پر مین يم، نو وي يې فرمايل بيا طلاق مه وړ کوه ځکه چي که طلاق وړ کړې نو بيا به ته په فساد کي مبتلا سي، او په حديث شريف کي دي چي څوک د يوې بنځي سره محض د نښايست يا مال په غرض سره نکاح کول خواږي دی آخر ددې دواړو څخه محرومه کېږي، او کوم چي د دين د متابعت (پيروي) په نيت سره نکاح کوي هغه ته مال او جمال دواړه نصيب کېږي.

دويم صفت ښه خوی دي ځکه چي بلخوږه او بلاخلاقه بنځه ناشکړه لوړ زوړه وي او د بې خايه

حکمونو چلولو ځاني وي، اوداسي ښځه د دنيوي هيش او سکون تباہ کولو څخه مسوا د دين د خرابۍ باعث هم وي. دريم صفت ددې حُسن او جمال دی چې د محبت او الفت سبب وي او په دې وجه د نکاح څخه مخکې يې ليدل سنت دي، چې نبي ﷺ فرمايلي دي، "داتصلو د ښځو په سترگو کې يو داسې شئ دي چې په ليدلو يې زړه متفره غوندې کېږي" نو په دې وجه کوم سړی چې په دوی کې د چا سره نکاح کول خواږي نو پکار دي چې لول يې وويني او ويل کېږي چې کومه نکاح بنير د ليدو څخه وسي د هغې نتيجه تلافي او ځم وي او هغه کوم چې نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چې د ښځې سره نکاح د دين په خاطر کول پکار دي نه چې د حُسن او جمال په خاطر نو د دغه معنی دا ده چې محض حسن او جمال د نکاح غايت (انتها) مقرر کول نه دي پکار، داسې نه چې حسن او جمال د سره څخه پکښې موجود نه وي، ها! که د يو سړی مقصد د نکاح کولو څخه محض حصول د اولاد وي او حسن او جمال دده په نزد واقعي څه اهميت نه لري نو دا د زهد او پرهېزگاری لوړ مقام دی، احمد بن حنبل رحمته الله د يو سترگي ښځې (يعني يوه سترگه يې پرانده وه) سره نکاح وکړه او د دې خور کومه چې ډېره ښايسته او ښکلې وه ځکه يې په نکاح واخېستله چې دغه يو سترگي ښځې د دې ښايستې څخه زياته عقلمنده او هنر (ذوق) داره وه.

څلورم دا چې حق د مهر يې کم وي، چې نبي ﷺ فرمايلي دي چې په ښځو کې هغه ښځه غوره ده چې مهر يې کم وي او حُسن او ښايست يې زيات وي او ډېر زيات حق د مهر ټاکل مکروه هم دي، نبي ﷺ بمضي نکاح گانې د لسو درهمو د مهر په عوض کې وترلې، او پخپلو لویو کې يې د يوې مهر د څلور سوو درهمو څخه زيات کړی نه دی.

پنځم دا دی چې کونډه نه وي چې نبي ﷺ فرمايلي دي چې د څرمايو زور د ښځو کوم چې دکور په کونج کې پروت وي د کونډې ښځې څخه غوره دی.

شپږم دا چې انجلی وي (باکړه وي) چې ددې سره ځلمنغا محبت زيات وي ځکه چې کومه ښځه د بل په نکاح کې پاته سوې وي هغه په علم طود سره د دغه اول ځلوند خيال په زړه کې راولي (او د زړه سترگي يې د هغه په تلاش کې وي) حضرت جابر رضي الله عنه د يوې داسې ښځې سره نکاح وکړه چې نبي کریم ﷺ و فرمايل: چې د انجلی سره دي نکاح ولي نه کوله چې دواړو د يو بل سره باري کولای.

اووم دا چې ددې حسب، نسب شريف او محترم وي لږ د دنيا په لحاظ اولږ د دين په لحاظ سره، چې کم اصله ښځه يې لږه وي او اخلاق يې ښه نه وي، او کېلای سي چې ددې بد اخلاق ددې پر اولاد هم اثر وکړي.

اتم دا چي د نژدې خپلوانو څخه نه وي، چي په حديث کي دي چي د دې څخه کمزوری اولاد پيدا کيږي، شايد په دې وجه چي د قربت په صورت کي شهوت هم کمزوری وي، دا خو دي د ښځو صفتونه، لېکن ولي (مشر) کوم چي خپله لور چا ته په نکاح ورکوي پر ده هم واجب دي چي دلور په مستقبل بلندي نظر وساتي او داسي سري ته دې ورکوي چي قبل هم وي، يعني داسي سري ته دې نه ورکوي چي، (۱) بلمزاجه بېشکله وي (۲) د تنقې پيدا کولو څخه عاجزه وي (۳) د دې کفونه وي (۴) فاسق وي، چي د نبي ﷺ ارشاد دی: چاچي خپله لور فاسق ته ورکړه ده رحم پرېکړل سو او فرمايي: چي دا نکاح (د ښځي دپاره) خلاص ده نو ښه دي وگوري چي دی خپله لور د چا په خلاص کي ورکوي.

دويم باب: د نکاح څخه وروسته بيا تر آخره پوري د ښځو سره اډبونه

پوه سه! چي هر کله معلومه سوه چي د دين د اصولو څخه نکاح هم يو اصل دی نو پکار دي چي په دې ضمن کي د دې اړوند د ديني ادبونو لحاظ هم وساتل سي کنې دانسانانو په نکاح کولو او د څلوريانو په مال کېلو کي به هېڅ فرق نه وي، نو دوولس آداب دي چي په دې سلسله کي تر نظر لاندې ساتل پکار دي:

(۱) اول شئ وليمه ده کومه چي سنت مؤکده ده، عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه نکاح وکړه، نو حضور ﷺ وفرمايل وليمه وکړه! که څه هم پر يوه بزه (وژه) وي، بلکي دا چي که دبزې (وژې) هم توفيق نه وي نو هر څه چي دوستانو ته د خوراک د پاره کښېښول سي دغه وليمه ده، نبي ﷺ چي هر کله د صفيه رضي الله عنها سره نکاح وکړه، نو "ستوان" او خرماوي د وليمې د پاره موجودي وې نو په دغو سره يې وکړه، نو شومره چي طاقت وي د هغه مطابق دي وکړي (لېکن کول ضروري دي) چي دا د نکاح د تعظيم په خاطر وي او پکار دي چي د نکاح څخه وروسته په درې ورځو کي يې فتنه فتنه وکړي او که تاخير هم وسي نو ديوې اوونۍ څخه زيات نه دي پکار او سنت ده چي ډول وغږوي او د نکاح اظهار او اعلان کول هم سنت دي ځکه چي دا هغه د خوشحالي څخه ډک حقيقت يادول دي چي پر مخ د محکمې د عزت والا مخلوق د بنده فات دی او د ده د پيدايښ د دروازې خلاصول نکاح دي نو دا خوشحالي عين پر محل او مناسب ده او په دې وجه په داسي وخت سرودو د فتنې په ستو کي شلې دي، او

روايت: ربيع لور د معوذ روايت کوي چي: "په کومه شپه زه نلوي کړای سوم نو په سهار نبي کرم

ﷺ زما خوا ته تشریف راوړی مینځو دغه وخت سرود وغږوی او سندري یې ویلي چې نبی ﷺ یې ولیدلی نو د دوی ﷺ په صفت کي یې شعرونه ویل شروع کړل، نبی ﷺ وفرمایل: هغه وایست کوم چې مو اول ویل او د دې شئ اجازت یې ورنه کړو چې د سرود سره د دوی په صفت کي څه وویل سي ځکه چې صفت د رسول د ښو شیان سره یو ځای کول ښه خبره نه ده.

(۲) دویم دا چې د ښځو سره په ښه اخلاق سلوک (چلند، رویه) کوي او د ښه اخلاق څخه مراده انه دي چې دوی ته به تکلیف نه رسوي بلکې دا چې د دوی تکلیف به برداشت کوي او د دوی دمخو ترڅو خبرو او ناشکری او نورو به د صبر څخه کار اخلي، او په حدیث کي دي چې د ښځو تخلیق د ضعف او پتوالي څخه سوی دي د دوی د ضعف علاج خلوشی ده او د پتوالی درمل یې دا دی چې دوی د کور په چار د پواري کي قید وساتل سي،

د نبی ﷺ ارشاد دي چې څوک د خپلي ښځي پر بدخويي د صبر او حلم څخه کار اخلي ده ته دومره ثواب ملاوړيې شومره چې حضرت ایوب عليه السلام ته ملاوړی وو چې دوی خپل مصیبتونه آفتونه او بلاګانې په صبر سره برداشت کولې، او کومه ښځه چې د خپل ځلوند بدمزاجی او تند خوويي په صبر سره برداشت کړي، دې ته به د فرعون د ښځي آسیې برابر ثواب ملاوړيې، او آخري الفاظ کوم چې د نبی ﷺ په ژبه مبارکه سره په وخت کي دوفات اوږدل سوي دي هغه دا وو: د درې شیانو همیشه خپل ساتی:

(۱) پر لمانځه باندي په مستقلة توګه قائم ووسی! (۲) د غلامانو مینځو سره ښه سلوک (چلند، رویه) کوئ (۳) په خلای قسم دی د ښځو په معامله کي احتیاط کوئ چې دا ستاسو په لاسو کي قیلياتي دي د دوی سره په ښه طریقه ژوند تېروي، او نبی ﷺ به د ښځو خصیې او بد اخلاقياتي په خت صبر سره زغملې، یوه ورځ د حضرت عمر رضی الله عنه ښځه په غصه کي راغله، حضرت عمر رضی الله عنه ته یې په گستاخي (بې ادبي) سره جواب ورکړی، حضرت عمر رضی الله عنه وویل چې شومره گستاخه سوې چې داسي جواب را کوې؟ ښځي په جواب کي وده وویل، هو! ستا څخه نبی کریم صلی الله علیه و آله غوره دی چې د نبی والي سره سره د خپلو بیبیانو جوابونه اوړي او صبر کوي، عمر رضی الله عنه وویل که داسي وي خو بیا پر حصه رضی الله عنه باندي افسوس دی که هغه هم داسي کوي او د خاکساری څخه کلر نه اخلي او د بیا د حصصې (کومه چې ده لوړ او د نبی صلی الله علیه و آله بیبي وه) خوا ته ولاړی او ویې ویل، لوري! د نبی کریم صلی الله علیه و آله په مخکي چیري گستاخی ونه کړې، او ګوره! د حضرت ابوبکر رضی الله عنه پر لور (عاشقې رضی الله عنه) د ضد، خټه کولو ضرورت نسته چې هغه د نبی صلی الله علیه و آله خو ښه ده او ناز یې وړي، نو دقتاهایي صبر څخه کلر

اخله.

او یو وار د نبي ﷺ یوې بي بي نبي ﷺ ته پر سينه مبارکه دوی چپلاخي ودرکړي، نو موږ يې هلته موجوده وهنې ورته ډېر بد رد وويل: چې آخر د نبي کریم ﷺ سره دې لمسي ولي وکړل، نبي ﷺ وفرمايل: پرېده چې د دې څخه زيات هم دا کوي او زه هميشه د معافۍ څخه کلر اخلم، درانگه فرمايي: "په تلمو کې د ټولو څخه غوره هغه دی کوم چې د خپلې بي بي سره ښه وي او زه د ټولو په نسبت د خپلو يسيانو سره ښه سلوک (چلند، رويه) کووم.

دریم دا چې د خپلې بي بي سره دې توکي ټکلي خندا او تماشې کوي او د دې څخه دې جلاجلانه ووسي، نو د دې د عقل مطابق دې د دې سره اوسي (پخپل لياقت او علم سره پر هغې باندې رعب اچول حماقت او جهالت دی) د ښځې سره د زړه مشغولتيا او د ښو خبرو مظهره نبي کریم ﷺ داسې فرمايلې ده چې مثال يې په مشکله ملاړندی سي تر دې چې نبي ﷺ به اکثره د هاتشې ﷺ سره منډي هم وهلې چې وگوروشوک منځني کيږي او څوک وروسته پاته کيږي، یو وار نبي ﷺ منځني سو، نو په بل وار حضرت هاتشې ﷺ منځني سوه، نو نبي ﷺ په ډېره خوشحالي او شفقت وفرمايل: زه لوس موږ دواړه برابر سو (يو وار ملوگتله يو وار تا)، دغه رنگه يو وار حبشينو تماشه ښووله، نبي ﷺ وفرمايل هاتشې ﷺ تماشه گورې؟ هغې وويل هوا او راخله د نبي ﷺ په خوا کې ودریده، نبي ﷺ لاس اوږد کړی او حضرت هاتشې ﷺ زنه پر کښېنوله او تر ډېره پورې يې تماشه کتله آخر يې وفرمايل: هاتشې اوس بس نه دي؟ هغې جواب ورته کړی، دوي ولره نبي ﷺ پوښتنه وکړه آخر هغې ومنله او واپس سوه.

او حضرت عمر رضی الله عنه پخپلو ټولو کارونو کې د خپلې روايتي سختۍ، او قهرماني سره سره به يې فرمايل سړی ته پکار دي چې د خپلې ښځې سره د بچيتو په ډول ووسي او د خانه داري د کارونو په باره کې دې د سرو په ډول ووسی، او ويل سوي دي چې سړي کله کور ته داخلېږي نو په خندا سره او چې د باندني ووځی نو په خلموشۍ سره او څه چې دخوراک ملاوسي خوږي دې او څه چې ملاک نسي دغې دې ذکر هم نه کوي.

(۲) خلورم دا چې په توکو ټکالو او خندا کې دې دومره ژوري ته نه ځي چې خپل رعب او هيبت ختم کړي، دې ټکلې دا مطلب نه دی چې سړي دې په باطلو کارونو کې هم د ښځې ملگری سي، بلکې پکار دي چې که د مروّت يا شريعت خلاف يو کړ وړني نو ښځه دې په سختۍ سره وترقي، ځکه چې که په لمسي وخت کې هم معافۍ وکړي نو بيا خو به د ښځې فرمان پر لاره جوړ سي، د

الله جل و علاه ارشاد دی: اَلْزَّحَالُ كَمَا اَمُنَ عَلَ الْاِنْسَاءِ (یعني خلکو ته پر ښځو قوی او غالب و سپېدل پکار دي) او نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چي "کوم سړی د ښځې غلام وی هغه بدبخته دی" ځکه چي پکار دا ده چي ښځه د سړي مينه وي؛

او بزگاتو ويلي دي چي ښځو سره مشوره ضرور کول پکار دي لېکن عمل د دغه څخه چه کول پکار دي، او په حقيقت کي ښځه د انسان د نفس په ډول ده که دې ته واگي (قيض) سسته کړي نو د حد څخه وځي، او بيا د دې علاج کول گران سي، لڼده دا چي په ښځه کي يو شئ داسي موجود وي کوم چي د ضعف څخه ما سوا بل شئ ته يې نسبت نه سی کېدلای، او د دې څخه ځان خلاصول د صبر او برداشت څخه ما سوا بل شئ نسته، او کوم کوږوالی چي په دوی کي ليدل کېږي د هغه علاج په هر حال زوړنه ورتل دي، او سړي ته پکار دي چي ديو طبيب او استاد په شان سي، يعني استاد په شان ښځي ته ټول کارونه ښيي هم او ديو طبيب په شان د هر علت علاج هم د موقع په مناسبت سره کوي هسي خو صبر او تحمل دي پر ټولو غالب ساتي، چي په حديث شريف کي دي چي د ښځي مثال د پښتې د هلوکي دی چي که د سيدله کولو کوشش يې کوی نو ماتېږي.

(۵) پنځم دا چي د غيرت په معامله کي دي د ميانه روي (مينځلاري) څخه کار اخلي او د کومي خبري څخه چي د فتنې او فساد پورته کېلو امکان وي د هغې څخه دي ښځه د مخکي څخه منع کړي، څنگه چي تر څو پوري ممکنه وي ښځه دي د کوره څخه د باندني نه پرېږدي بلکي د چت ختو ته دې هم نه پرېږدي چي د نامحرم نظر پر دې ونه لگيږي او نه دي دا دې ته پرېږدي چي په دروازو، کمر کياتو کي سېل کوي، چي ټول آفتونه د سترگو څخه پيدا کېږي، او د کور د دننه څخه د انسي کېدلی بلکي د دروازو کمر کياتو او نورو څخه کېدای سي او دا خبره دي دومره آسانه او معمولي نه گڼي، مگر داسي هم نه چي خلغا بدگماني او شک کوي، او وچ په وچه دي لعنت او ملامتيا پر وايي او د غيرت او حياء دومره بوج دي پر هغې نه اچوي (چي برداشت يې نسي کولای) او نه دي د ښځي باطن ته د شکونو او لټون په نظر سره گوري، يوازي نبي کریم ﷺ د سفر څخه واپس راتلو چي مياښام سو، دوی و فرمايل چي نن شپه به زموږ څخه يو تن هم خپل کور ته نه ځي (که څه هم ځای نژدې وي) او تر سهاره پوري به انتظار کوي، دوو خلکو مخالفت وکړی نو چي کور ته ولاړل نالاتق کلرونه يې په کورنو کي وليد، او حضرت علي عليه السلام فرمايي چي په ښځو غيرت د حد څخه زيات مه مسلط کوئ چي که خلکو ته د دې معلومات وسي نو خلغا به خبري جوړوي، او غيرت صرف دغه دي چي د

نصحر مو نظر پر ښځه ونه لگېږي.

لویي کرم ﷺ د حضرت فاطمې عليها السلام څخه پوښتنه وکړه چې د ښځو د پاره کوم شی زیات خوړه دی، هغې وویل چې څوک پردی سړی یې ونه وښي، نو نه دا پردی سړی وښي، د نبی ﷺ دا خبره ډېره خوښه سوه او په غیږ کې یې ونيول او ورپې فرمایلي (چې ولي نه آخر) ته زما د زړه ټکړه یې، حضرت معاذ رضي الله عنه خپله ښځه په دریچه (کر کې) کې په کتلو ولیده نو ورپې وهله، بیا ولیدل چې دې د ووی یو ټکړه پخپله وخوړه یوه یې غلام ته ورکړه پر دې یې بیا وهله، حضرت عمر رضي الله عنه فرمایلي دي چې ښځو ته ښه جلمې مه وواخوندئ چې دوی په کورنو کې ناستي وي چې ښې جلمې واخوندي نو د بدبختي تللو آرزوي پیدا سي، د نبی کرم ﷺ په زمکه کې ښځو ته مسجد ته د تللو اجازت وو، لېکن په دې شرط چې په شاته صف کې به وي، مشرانو صحابه کرامو رضي الله عنهم پخپل وخت کې دا اجازت واپس واخیستی، حضرت عائشې رضي الله عنها به فرمایلي که نبی کرم ﷺ دا حالت لیدلی وای نو دوی ﷺ به مسجد ته یوه هم نه وای پرانېږي، اوس مسجد او مجلس ته د تللو څخه او سر و ته د کتلو څخه منع کول ډېر ضروري دي مگر بلې ښه چې زوړ پورنې (خمار) پر سره کړي تللای سي اکثر د ښځو په حق کې مجلسونه نښایسته کول او نظر بازي د آفت او مصیبت باعث جوړېږي کوم ځای چې دفتې پرته وي هلته ښځه د تللو څخه منع کول ضروري دي، یونانیان (روند) د نبی کرم ﷺ خو اته حاضر سو نو دوی ﷺ حضرت عائشې رضي الله عنها لورونو وپېښانو رضي الله عنهن ته د دغه ځای څخه د تللو و فرمایلي دوی رضي الله عنهن وویل چې هغه خو روند دی، نو ورپې فرمایلي: تاسو خو رنډې نه یاست.

(۶) شپږم دا چې د ښځې د نفقې، او خرڅې په ښه توګه سره انتظار کوي نه خو د اسراف مظاهره کوي او نه تنګي کوي، او دا ګڼ چې د ښځې د نفقې ثواب د خیرات څخه زیات دی، د نبی کرم ﷺ لور شاد دي چې که یو دینار څاري ته د جهاد په وخت کې ورکړل سي او یو دینار داسي غلام ته ورکړل سي کوم چې آزادول کېږي او یو دینار مسکین ته ورکړل سي او یو دینار پر خپل اهل او عیال په نفقه خرچ کړل سي، نو په لحاظ د ثواب هغه دینار تر ټولو افضل دي او تر ټولو په مناسب ځای کې لګول سوی دي چې د ښځې او بچیانو په نفقه کې خرچ کړل سوی دي، او پکار ده چې یو ښه خوراک یواځې نه خوړي او که خوړي یې نو پټ دې خوړي، او کوم د خوراک شی چې پیدا کولای نسي د هغې ذکر دي د ښځو په منځ کې نه کوي.

لویښ سرین رحمته الله علیه وایي چې په اوونۍ (هفته) کې دي یو وار حلوا یا یو بل خوږه شی ضرور تیلروي

چې د خوږه شمع څخه په یو ولر منع کېدل به، مروتی ده او که یو مهمله نه وي نو د خپلې بې بې سره دې خوراک خوږې چې په آتارو کې راځي دې چې په کوم کور کې د کور ښځې نور، کوچنیان او ځوان یو ځای خوراک خوږې پر دوی بلندي د خوراک په وخت کې الله ﷻ او د هغه فرشتې سلام لېږي، او اصل اهمیت دې کار ته حاصل دي چې په ښځه بېجیتو چې کوم څه خوږې د حلالي گټې څخه دي وي ځکه چې د دې څخه زیات خیت او ظلم نسي کېدای چې په حرام مال سره د اهل او عیال پاته وکړل سي.

(۷) د علم دین چې شومره اندازه د ښځو د پلوه ضروري دي یعنې دلمونځ او دس او حیض او نورو په باره کې چې کومې کومې خبرې د علم دین په روی سره ښځو ته لازماً معلومول پکار دي د دې تعلیم دوی ته ضرور ورکول پکار دي، نو سړي ته پکار دي چې دا خبرې دې ته ضرور وښيي، د نه ښوولو په صورت کې پر ښځې واجب دي چې د بلندي ولاړه سي د بل چا څخه یې معلومه کړي لېکن که سړی یې ورته ښیې بیا ښځې ته نه دي پکار چې د بلندي څي او سړی که د علم دین ښځې ته ونه ښیي نو دې به گناهگار وي چې د الله ﷻ ارشاد بالکل ښکاره دي چې: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا أُلْفَسَ كُمْ وَأُفْلِحَ كُمْ كَأَنَّا (التحریر: ۶۰) (ای ایماندارو خپل ځانونه او خپل کور و لا د دوی څه د لور څخه وساتئ! او ښوول تر دې اندازې پورې پکار دي چې څه کمی باقي پاته نسي مثلاً دا چې که د لمر پرېوتو څخه مخکې د حیض ونه بنده سوه نو د ماڅیگر لمونځ به پر قضا کول واجب وي، او ډېرې ښځې د دې حقیقت څخه به خبره وي.**

(۸) اتم دا چې که د چا دوی بیبیتي وي یا درې یا څلور نو د دوی سره به برابر او په یو اندازه سلوک (چلند، روڼه) کوي، چې په حدیث شریف کې دي چې کوم سړی یو طرف ته زیات میلان او رغبت وکړي، دی به د قیامت په ورځ داسې راځي چې بدن به یې کوږ وي او د برابرۍ څخه مراد دا دي چې دوی ته په څه ورکولو او شپه تېرولو کې د برابرۍ لحاظ وساتل سي، لېکن د دوی سره په محبت او کوږوالی کې د مساوات لازمي نه دي ځکه چې دا کار د چا په اختیار کې نه دي، نبي کریم ﷺ به یوه یوه شپه د یوې یوې بې بې سره تېروله لېکن محبت یې د ټولو څخه زیات د حضرت عائشې رضی الله تعالی عنہا سره کولو او فرمايل به یې یا الله! څه چې زما په اختیار کې دي په دغه کې زه په پوره توګه کوشش کووم، لېکن په زړه بلندي زما هیڅ اختیار نسته، او که د یو سړي زړه د یوې ښځې څخه ولوړي او دې ته ورتلل یې زړه نه خواړې نو پکار دي چې دغه ښځې ته طلاق ورکړي او دا دي خلخا

په خپل قید کي نه ساتي، چي نبي کریم ﷺ حضرت سودې ﷺ ته ځکه طلاق ورکول خوښتل چي هغه ډېره سپېښرې سوې وه، که څه هم د دې په ویلو چي: "زه خپل وار په رضا سره حضرت عائشې ﷺ ته ورکوم لېکن ما ته طلاق مه راکوه چي زه د قیامت په ورځ ستا د بي بي په حیثیت راپورته سم"، نو دوی ﷺ هغې ته طلاق ور نه کړل او وایې حضرت عائشې ﷺ ته ورکړی دهغې سره به دوی شپې پاته کېدی او یوه یوه شپه به یې د باقی نورو سره تېروله.

(۹) نهم دا چي که ښځه نافرمانه سي او دځلوند خبره نه مني نو په نرمی او شفقت سره دي دخبري منلو ته دماثل کول کوشش کوي که په دې ونه سوه نو خفه دي سي ځيني او بستره دي ځيني جلا کړي او دې ته دي شا کوي بيا که خبره ونه مني نو ودې وهي خو پر مخ دې نه وهي، او دومره په سختی دې هم نه وهي چي يو ځای يې ملت سي، او که په لمونځ يا بل ديني کار کي کمي کوي نو دغصې په توگه دې غومره چي کېدی سي د دې څخه خفه سي چي نبي کریم ﷺ تريوې ميلشتي پوري دخپلو بيبيانو څخه خفه سوی وو.

(۱۰) لسم دا چي د کوروالي په وخت دي مخ قبلې ته نه کوي، او د کوروالی څخه لول دي په خبرو اترو، لوبولو مجولو په ذریعہ دامشغوله کړي چي داهم تياره سي، د نبي کړي ﷺ اورشادي چي سري ته د حيوان په ډول پرښځه ورغورځېدل نه دي پکار بلکي لول دي د قاصد څخه کار واخلی، خلگود قاصد متعلق پوښتنه وکړه نو دوی ﷺ وفرمايل چي مجول دي، چي شروع کوي نو ودې وايي: **يَسْمِعُ اللَّهُ الْعَلِيَّ الْعَظِيمُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ**، او که سورت اخلاص ووايي نو غوره ده او دا دی هم ووايي: **أَللَّهُمَّ جَنِّبْنَا الشَّيْطَانَ وَجَنِّبِ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْنَا**، په حديث کي دي چي کوم سړی دا دعاء ووايي د ده پيدا سوی بچي به د شيطان څخه محفوظه وي د انزال په وخت دي دا آيت په خيال کي راولي وايي دې نه: **الْحَنْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ كَسْبًا وَمِهْرًا** [الفرقان: ۵۴] دغه وخت دي صبر وکړي چي د ښځي هم انزال وسي، د نبي کریم ﷺ اورشادي چي درې شيان د سري د عاجزۍ نبي دي: يو هغه سړی چي لمسي څوک وويني چي هغه ورسره دوستی کول خواږي او دی د نوم پوښتنه نه ځيني وکړي، دويم هغه چي يو ورور د ده عزت وکړي او دی يې رد کړی، دريم هغه چي د مجولو څخه لول کوروالی شروع کړي، او چي دی خلاص سي نو صبر نه کوي چي ښځه هم خلاصه سي. حضرت علي ﷺ ابو هريره ﷺ او معاويه ﷺ روايت کړی دي چي د ميلشتي په لوله، په پنځلسمه او آخري شپه دي کوروالی نه کوي دامکروه دي، ځکه چي په دې شپو کي شيطان موجود وي او په

وخت د حیض کي دي کوروالی نه کوي بیا هم دحائضې ښځې سره هسې په لغم کېلو کي څه حرج نسته، لېکن دحیض دغسل څخه مخکي په هر حال کوروالی صحیح نه دی؛

او که د یو وار کوروالی کولو څخه وروسته دو بلره کول خواړي نو پکار دي چي هورت پرېولي، او په حالت دجنابت کي که څه خورل خواړي نو پکار دي چي اول اودس وکړي او کله چي بیده کیږي نو هم دي اودس وکړي دا سنت دي او دجنابت دغسل څخه لول دي نوکلان او وېښته نه پرېکوي چي په حالت دجنوبالي کي هغه دده دجسم څخه جلا نسي، او په کوروالي کي غوره دا ده چي منی دښځي رحم ته ورسوي او دبلندي یې نه کړي توی، لېکن که عزل وکړي نوهم صحیح دي (یعني دانزال په وخت کي اندام دبلندي راولیسي او انزال یې دبلندي وسي) ځکه چي یوولړیو سړی د نبي کریم ﷺ څخه پوښته وکړه " چي زما یوه مینځه ده ما ته د مزدوری کار کوي او زه دا نه خواړم چي د دې حمل وسي ځکه بیا کار نسي کولای، نبي ﷺ جواب ورکړی چي عزل کوه که په تقلید کي وي نو بچی به په هر حال پیدا کیږي څه زمانه وروسته هغه سړی بیا حاضر سو او وېې ویل چي بچی پیدا سو، او جابر رضی الله عنه وایي چي دقرآن لوستي د نزول په وخت کي به عزل کېدلو لېکن ددې منع نه ده سوی.

(۱۱) یوولسم دا چي کله بچی پیدا سي نو په راسته خوړې کي دي آکان وروکړي او په چپه کي دي اقلعت وکړي، او په حدیث کي دي چي که داسي وسي نو بچی به د کوچنی مرضو څخه خوندي سي، او ده ته دي ښه نوم کنېښلول سي او په حدیث کي دي چي دالله ﷻ په نزد د ټولو څخه غوره نوم هېډ الله، عبدالرحمن دي یا ددې په ډول نور نومونه، او د بچی که څه هم د نس څخه وغورځیږي یعني د حمل لوېدلو په صورت کي دي هم نوم خلعتا پر کنېږدي، او حقیقه سنت مؤکده ده او د اتجلی د پاره یو بزه (وزه) او د هلك د پاره دوې بزې (وزې) فسخ کول پکار دي، او که توفیق یې د یوې وي نو هم اجازت دي، او حضرت عائشه رضی الله عنها فرمایي: چي د حقیقه د بزې هلو کي ماتول نه دي پکار.

او سنت دا دی چي کله بچی پیدا سي نو ده په خوله کي دي خواړه وړ واچوي او په اوومه ورځ دي وېښته وروخړوي، او د وېښتو وزن برابر دي سره یا سپین زر په صدقه کي ورکړی، او پکار دي چي د اتجلی په پیدا کېدو دي د کراهت اظهار نه کوي او نه دي د هلك په پیدا کېدو د حد څخه زمانه خوشحالي کوي چي جشن (غټه خوشالي) جوړه کړي، چي چا ته څه معلومه ده چي خیر د کوم یوه په پیدایش کي دی، او د اتجلی پیدایش خود پر مبارک دی او ثواب یې زیات دی او نبي کریم ﷺ فرمایي چي د کوم سړي درې لونې یا درې خوندي وي، او دی د دوی په وجه مشقت او تکلیف

برداشت کړي او پوره پوره پالنه یې وکړي نو د دې په عوض الله ﷻ پر ده رحمت کوي چا پوښتنه وکړه چې یا رسول الله ﷺ! که دوی وي؟ ورپه فرمايل بیا هم، بل چا پوښتنه وکړه که یوه وي؟ ورپه فرمايل بیا هم (داسې به وي). او فرمایلي یې دي د کوم سړي چې یوه لور وي دی رنځور دی، د چا چې دوی لوني وي دی دروند بلر والا دی او دا چا چې درې وي ده دې مسلماتو مدد کوئ چې دی خوبه زما سره داسې په جنت کې وي لکه چې دوی گوتې دي یعنې دی ماسره یواځې دانه چې په جنت کې دی بلکې ډېر نژدې هم دی، او فرمایي کوم سړی چې د بازار څخه د خپل بال بچ (کورنۍ) ډېله مېوه واخلي کور ته یې راوړي نو داسې ده لکه څوک چې صدقه کوي، او پکار دي چې انجلی ته یې مخکې په تقسیم کې ورکوي او هلک ته وروسته، ځکه کوم سړی چې لوړ خوشحاله کوي هغه داسې دی لکه د خلای د بیري څخه چې ژلري، او دخلای د بیري څخه په ژړېدونکي د دوېځ لور حرامیږي.

(۱۲) دوولسم دا چې تر څو پوري ممکنه وي طلاق دي نه ورکوي ځکه په ټولو مباحاتو (روا شیانو) کې د الله ﷻ په نزد ناخوښه شئ طلاق دی. (او داسې سړی د الله ﷻ دښمن دي او تکلیف رسول خو په غیر ضروري توګه بلندي په هېڅ حالت کې هم جائز نه دي) او که خلعتنا طلاق ورکوي نو د یوه څخه دي زیات نه ورکوي درې طلاعه پر یوه ځای ورکول مکروه دي، او په حالت د حیض کې طلاق حرام دی او په حالت د پاکۍ کې هم که کوروالی سوی وونو هم حرام دی، او پکار دي چې په وخت د طلاق کې په طریقه د لطف او مهربانۍ یو حل ضرور وکړی او په خصه کې دي طلاق نه ورکوي او طلاق چې ورکړی نو څه تحفه دي هم ورکړی چې د هغې زړه خوشحاله سي او د ښځې راز دي چاته نه وایي او دادی هم چاته نه ښکاره کوي چې د کوم عیب په وجه ده طلاق ورکړی دي.

د یو سړي څخه چا پوښتنه وکړه چې ښځې ته طلاق ولي ورکوي؟ هغه وویل د خپلو ښځو عیب ولي ظاهر کړم، او چې طلاعه سېو بیا ده پوښتنه ځینې وسوه چې تا طلاق ولي ورکړی دي؟ نو ورپه وویل چې دنورو ښځو سره می څه کلر دی چې خبرې یې کوم.

فصل

دا چې څه وویل سوه د هغو حقونو په باره کې وو کوم چې د ښځو پر سر و بلندي وو، لېکن د سړي حق پر ښځه بلندي نور هم زیات دی ځکه چې ښځه په حقیقت کې د سړي غلامه وي، او په حدیث کې دي چې که غیر الله ته د سجدې کولو اجازت وای، نو ښځو ته به دا حکم ورکړل سوی وای چې

خپلو ځانونداتو ته دي سجدې کوي، او دې ټولو حقونو څخه د سړي پر ښځه دا حق دی چې ښځه به په کور کې دننه وسوي، او دځانوند داجازت څخه بغیر به د باتلدي نه وځي، او په کر کې او چت کې به نه ښکاره کېږي او د همسایه گاتو سره به ډېر گډون نه کوي، او د دوی سره به زیات خبرې نه کوي، او بغیر ضرورتو به د دوی کره نه ځي، او دځانوند په باره کې به ماسوا دده د ښووني څخه نور هېڅ نه وایي.

دریم اصل: د کسب او تجارت ادبونه

پوه سه! چې هر کله دنیا د آخرت د لاري منزل دی او د دې د قطع کولو دپاره انسان ته د خوراک، چنک او تن د پتولو دپاره د بېس حاجت دی او دې شیانو حاصلول بغیر د یو کسب (پېشې او کار) څخه ممکن نه دي نو پکار دي چې د کسب ادبونه هم وپېژني چې کوم سړی همېشه او همه تن په کسب د دنیا کې مصروفه او لگیاوی هغه د بېخته دی او کوم چې خپل ځان په کلي توگه د آخرت پر لاري لگېدلی او د حرص پر ځای د توکل څخه کار اخلي هغه نېک بخته دی، لېکن اعتدال او میثلازي داده چې انسان د معاش دپاره په کسب کې هم مشغوله وي او آخرت هم په نظر کې لري، لېکن په دې صورت کې هم پکار دي چې اصل مدعا او مقصود یې آخرت وي او د دنیوي معاملاتو سمون او اصلاح د آخرت د کامیابي دپاره زینه جوړه کړي د کسب او تجارت په کومو احکامو او ادابو چې پوهېدل ضروري دي د دغو بیان به په پنځو بېلونو کې وي.

اول باب: د کسب (کار) فضیلت او د هغه ثواب

پوه سه! چې خپل ځان او خپل اهل او عیال د دنیا څخه دې نیازو ساتلو او په حلاله کټه سره د دوی پالنه کول هم د دین په لاره کې په جهاد کولو کې شامله ده او تر ډېرو عبادتونو افضله درجه لري، چې روایت دی:

روایت: یوه ورځ نبي ﷺ یو ځای ناست وو چې یو تکړه ځوان د دوی پر خوا باتلدي تېر سو او په بازار کې یو دکان ته دننه ولاړی صحابه کرام ﷺ وویل کاش! که دې سړي داسې سهاروختي پورته کېدل حق په لاره کې وای؟ نبي ﷺ وفرمایل او داسې مه وایست ځکه که دده تلل په دې غرض سره وي چې دې خپل ځان او خپل بال بچ (کورنۍ) د دنیا د محتاجي څخه وساتي یا ځکه چې خپل مود او پلار د چا حاجتمن نه کړي نو پوه سئ چې دی په حقه لاره کې ځي، هو! که دده مقصد فخر او ناز

د لاپو په خاطر او د دولت تلاش کوي نو دی د شیطان پر لاره روان دی، او ویې فرمایلي "کوم سړی چې په دنیا کې د حلال رزق په تلاش کې وي چې حاجتمند نسي او د همسایه گټو سره ټپک سلوک (چلند، رویه) کوي او د خپلو اتو سره په نرمې درلودل کوی د ده منځ به د قیامت په ورځ داسې وي لکه د شور لسم سپوږمۍ، او فرمایلي یې دي چې: رښتونی سوداگر (تاجر) به د قیامت په ورځ د صدیقانو او شهیدانو سره پورته کول کیږي، او فرمایلي یې دي چې "الله ﷻ هغه مؤمنان دوستان کوي کوم چې یو کسب اختیار کړي رزق گټي، او فرمایي چې: که په نصیحت عمل وکړي نو د کسب گر کسب تر ټولو حلال شی دی، او فرمایي: چې "تجارت کوئ چې په لسو کې نهه حصې رزق په دې پېشه کې دی، او فرمایي: کوم سړی چې پر ځان د سوال یوه دروازه خلاصه کړي الله ﷻ پر ده اورباد وړي د محتاجی خلاصی کړي.

روایت: او عیسیٰ ﷺ یو سړی ولیدی پوښتنه یې ځینې وکړه چې څه کار کوې؟ هغه وویل: هبلت کووم، دی ویل خوراک د څه نه خوړې؟ هغه وویل زما یو ورور دی هغه ماته خوراک را کوي، لویې فرمایلي: بیا خو ستا ورور ستا څخه زیات هبلت کوونکی دی، او حضرت عمر رضی الله عنه فرمایي چې د کسب د معاش څخه لاس مه اخله! او دا مه وایه! چې الله ﷻ پخپله روزی رسوونکي دی، ځکه چې الله ﷻ د اسمان څخه د سرو او سپینو زرو بلران نه وړوي (د هغه د رزق کېدلو مطلب دا دی چې لاس او پښې و هوونکي ته رزق ورکوي).

لقمان حکیم چې خپل زوی ته کوم وصیت وکړی هغه هم دا وو چې زویه! د کسب څخه لاس مه اخله ځکه چې څوک داسې فقیري اختیاري کومه چې دی خلکو ته محتاج کوي د ده دین هم تنگیږي او (د بې کاري په وجه) دده عقل هم کمزوری کیږي او د ده مروت، تنگ باطلیږي، او دنیالور ته د نفرت او حقارت په نظر گوري، او د یو بزرگ څخه پوښتنه وسوه چې د هبلد درجه زیاته خوړه ده که د امتداد سوداگر؟ ویې ویل چې امتداد سوداگر ته فضیلت حاصل دی ځکه چې دی په جهاد کې مصروف وي، او هغه داسې چې شیطان د ټول (په ترازو کې د یو شی د تللو) په وخت او په نورو تجارتی لین دین (کاروبارو) کې د ده د گمراه کولو پوره پوره کوشش کوی او دی د هغه مخالفت کوي، (نو دا هم یو ډول جهاد دی).

حضرت عمر رضی الله عنه فرمایي چې مرگ خو به په څه نا څه مقام کې خاړغا راځي، لېکن زما په نزد خوړه مرگ دا دی چې په بلزو کې د خپلو بال بچو (کورنی) دپاره په تجارت کې د رزق په گټلو کې مشغول وي او مرگ ورته راسي، او د احمد بن حنبل رضی الله عنه چا پوښتنه وکړه چې د هغه سړي

په بلره کي ته څه فرمايه چي په مجلس کي د عبادت د پاره ناست وي او وايي چي الله ﷻ به پنخپله رزق را کوي، ويې فرمايل چي داسي جلجل دی او د شريعت څخه بالکل نا خبره دي چي نبي کرم ﷺ فرمايلي دي چي الله ﷻ زما رزق زما دنهزي تر سيوري لاتدي ايښي دي يعني په جهاد کولو کي (مطلب دا دی چي په محنت او کوشش کي).

قصه: اوزامي ﷺ ابراهيم اهدم ﷺ وليدی چي د خاشو (خشاکی) بلره + پر سر اخيستی را روان دی وويل ويل: ته به تر څو پوري د دې کسب بلر پورته کوي؟ آخر ستا وروڼه (مؤمنان) په دې محنت او مشقت کي ستا مدد کولو ته تيار دي، ابراهيم اهدم ﷺ وويل چي بس چپ سه! په حديث شريف کي ارشاد سوی دي چي جنت پر هغه سري واجبيبي کوم چي په خپل محنت او مزدوري بلندي قائم وي او د تکليف ذلت برداشت کوي.

او که يو سړی د سوال په توگه د نبي دارشاد په حواله کي پېش کړی په کوم کي چي دوی فرمايي چي: ما دانه دي ويلي چي مال جمع کړئ او سوداگر جوړ سئ بلکي داسي ويلي دي چي د خپل خلای تسبیح بيټوی او په سجده کوونکو کی سئ، نو عبادت کوئ د خپل الله ﷻ تر آخره وخته پوري، بيا پوښته وکړی چي آیا د دې حديث شريف په روی سره د دليل نسي کېدلی چي عبادت ته پر تجارت فضيلت حاصل دی؟ نو د دې جواب دا دی: د چا سره د خپل ځان او اهل و عيال د گلزارې مال دولت موجود وي د هغه د پاره واقعي عبادت ته پر کسب فضيلت حاصل دی او په دې کي د رايي د اختلاف گنجایش نسته ځکه چي دغه کسب کوم چي د حقيقي کفایت څخه زيات دي دې ته څه فضيلت حاصل نه دي بلکي د خسارې او تلون سودا ده او دنيا سره د زړه تړلو ثبوت دی او دا هغه گناه ده کوم چي د ټولو گناهونو سره دره ده؛ او هغه سړی کوم چي مال او دولت نه لري لېکن د ده د کفایت د پاره په صالحو ذريعو او اوقافو او نورو سره حلال مال وړ رسول کيږي، نو د ده د پاره زياته خوږه دا ده چي د معاش په کسب کي نه ومني او د دې اطلاق پر څلورو قسمه خلکو کېدلی سي:

اول هغه سړی کوم چي په داسي علم کي مشغول وي چي خلکو ته څه ديني نفع ځيني حاصلېږي، مثلاً د شريعت علم د دين دفاتدې د پاره او د طب علم د دنيا د فائدې د پاره. دويم هغه سړی چي د قاضي پر عهد بلندي فائز وي يا د اوقافو په بندوبست کي مشغول وي او دغه سړی د خلکو د اصلاح کار کوي

درېم هغه سړی کوم چي په داسي خلتقه کي په اوږدو وظائفو کي مشغول وي او ظاهري عبادتونه

کوي کوم چي وقف کړی سوي وي. شلورم هغه سړی د کوم په باطن کي چي د صوفیاته احوالو او مکاشفاتو لاري خلاصی سوي وي (یعني چي دسلوک منزلونه قطع کوي او د تصوف اعلی مقام ته رسېدلی وي) داسي سړي ته د معاش په کسب کي د لوېدلو څه ضرورت نسته، په دې شرط چي دوی د کفالت ذمه واري نورو خلکو په رضا سره قبوله کړې وي، او زمانه داسي وي چي خلگ د داسي خلکو د کفالت د پاره د احسان اچولو څخه بغیر او هغه ورته د سوال د لاسونو او پډولو څخه ماسوا په ډول امداد او کفالت باندې راضي وي او داسي خلکو ته د رزق رسولو دپاره شوق منده وي کوم چي په خاتو او دې دخیلي په یادولو کي شپه او ورځ مستغرق وي، څنگه چي د یوزرگ درې سوه شپته دوستان (یعني مریدان وو)، ده به لږ او ډېر ټول وخت په عبادت کي تېروي او روزانه به د شپې د یو تن ځای ته ورتلو شپه به یې تېروله او دا ذمه واري قبول د ده د ملگرو د طرف څخه گواکي عبادت وو چي دغه بزرگ ته به یې د عبادت د پاره فراغت حاصلولو، او دا هغه شرع دي د کوم په وجه چي دخیر او برکت دروازي دنیا ته خلاصیږي، دغه ډول یو بل صاحب وو د هغه دېرش دوستان وو او ده معمول دا وو چي د میشتي یوه یوه ورځ به یې د یوه یوه سره تېروله او په دې ډول به ټول وخت په عبادت کي مشغول وو، لېکن که زمانه داسي وي چي د سوال او د محتاجي د ذلت د زغملو څخه ماسوا د چا د مائل کېدو امکان او احتمال نه وو (یعني بغیر د غوښتلو څخه او منت احسان اچولو څخه بغیر څه نه وړکوي) نو بیا کسب غوره دی، چي سوال کول پخپل ځای په فواحشو کي شامل دي، او صرف د انتهای ضرورت په وخت کي حلال دی، لېکن کوم سړی چي دعلم او فضل لوړ مقام ته رسېدلی وي او د کوم علم چي د خلکو دپاره زیات فائده مند وي او خلگ فائده ځيني اخلي او په طلب د رزق کي دده سپکوالی هم نه کیږي نو په دې صورت کي موږ ویلا سو چي کسب نه کول د ده دپاره زیات مناسب دي، لېکن هغه سړی چي د کوم سره د عبادت څخه ماسوا نور هېڅ نه وي (او د سوال ذلت پورته کولو څخه بغیر ده ته د خوراک څه نه ملایږي) د ده دپاره لازمه ده چي د کسب مشقت هم برداشت کوي او عبادت هم کوي، لېکن هغه سړی کوم چي د کسب سره سره خپل زړه د الله ﷻ سره مشغول ساتلای سي هغه ته لازماً کسب جاري ساتل پکار دي ځکه چي د ټولو عبادتونو روح خو په اصل کي د الله ﷻ ذکر دی او کوم سړی چي د کسب په مصروفیت کي هم الله ﷻ یاد ساتي دغه ډېر پاک ډوله عابد دی، او د کسب سره خوا الله ﷻ یاد ساتل هم بالکل ممکن دي.

دویم باب: د کسب او تجارت اړوند علم حاصلول

پوه سه! چي دابحث خاص ډېر اوږد دی او ددې پوره ذکر موږ پنخپلو دفعې په کتابونو کي کړی دي بیا هم په دې کتاب کي د شوا اتهائې اهو کلونو وضاحت ضروري معلومېږي، نو دغو ذکر موږ دلته کوو، ددې د پاره چي کوم سړی څه ناڅه ددې سره واقف وي نو هغه د یو مشکل په راپېښېدو نورو څخه پوښته خو وکړي ځکه چي کوم سړی ددې بنیادي حقیقتونو څخه هم بې خبره وي هغه یقیناً په حرامو کي مبتلا کېږي نو ده دومره شعور هم نه وي چي د چا څخه مشوره او لارښوونه حاصله کړي

کسب په علمه توگه سره د شپږو معلوماتو سره متعلق وي: (۱) بیع (۲) سود (۳) سکم (۴) اجاره (۵) قرض (۶) شراکت، نو ددې ټولو عقلمونو شرطونه دالاندې دي:

(۱) بیع: اول عقد دبیع دی او ددې اړوند علم ازده کول فرض دي چي ددې څخه د خلاصون هېڅ صورت ممکن هم نه دي، په دې وجه به حضرت عمر رضی الله عنه بازار ته تلو هغه خلک به یې په درو وهل کوم چي به دبیع د علم حاصلو څخه بغیر تاجران جوړ سوي وود دوی ویناوه چي یو سړي ته نه دي پکار چي دکان خلاص کړي کښېني تر څو پوري چي اول یې دبیع متعلق علم نه وي حاصل کړی، دی به په پوه یا په ناپوهي سره په سود خوري کي مبتلا سي، پوه سه! چي دبیع درې ارکان دي:

(۱) اخیستونکي او خرڅوونکی، دې دواړو ته عاقد وایي، (۲) د تجارت مال مثلاً سره زړه او سپین زړ (یا بل مال) او نور او ددې ته معقود وایي، (۳) او دریم رکن پنخپله لفظ دبیع دی.

اول رکن: کوم ته چي عاقد (عاقدین) وایي ددې امر مقتضی دي چي د پنځه قسمه خلکو سره معامله ونه کړای سي:

(۱) د نابالغ کوچنی سره (۲) د لېونی سره (۳) د مینځي غلام سره (۴) د ړوند سره او (۵) د حرام خور سره، اوس په دوی کي تر څو پوري چي د نابالغ یچي تعلق دی دده سره بیع د امام شافعي رحمه الله په نزد حرامه ده که څه هم د ولي اجازت ده ته حاصل وي او دا حال د لېونی د معاملې دي چي که اخیستونکي د دوی څخه څه واخلي دغه که ضائع سي نو تاوان به یې پنخپله پر دې اخیستونکي وي لېکن څه چي دی لېونی ته ورکړي دغه که ضائع سي تاوان به یې پر لېونی نه وي، ځکه چي د لېونی سره معامله کول پنخپله خپل مال ضائع کول دي، د مینځي او غلام بیع هم تر هغه وخته پوري باطله ده تر څو پوري چي دوی ته د مالک اجازت حاصل نه وي او د قصاب د کاتلر، او نقوایي او نورو غلام

او مينځه چي تر څو پوري د دوی اجازت حاصل نه کړي هيڅ معامله به وړ سره نه کوي لېکن که يو عادل سړی دا وايي يا هېسي هم په ښار کي دا خبره مشهوره وي چي ملکوتې دوی ته د معاملې اجازت ورکړی دي نو بې شکه معامله وړ سره کولای سي لېکن (څنگه چي په دې کي د مالک ذاتي اجازت په هر حال شامل دی په دې وجه) داخيستلو تلوان به هم پر دوی وي او د وړ کولو تلوان هم د دوی څخه تر هغه وخته پوري نسي اخستلای تر څو چي دوی آزاد نسي،

د راتنه معامله هم باطله ده لېکن که هغه يو ښا (يعني جوړ چي پوند نه وي) خپل وکيل مقرر کړی نو بيا چي څه دی اخلي د تلوان ذمه وار به يې هم وي ځکه چي دی مکلف دی او آزاد هم دی، او د حرام خور سره هم معامله جائز نه ده چي په دوی کي په عامه توگه سره غل، ډاکو، ظالم، سود خور، شراب خرڅوونکی، لوټ کوونکی، لاري شکوونکی (ډاکو)، نوحه خوان (يعني پر مړو ژوا کوونکی) ډول وهونکی، درواغجن گواه او رشوت خور قسم خلک شامل دي، او د دې ټولو سره معامله کول ناجائز دي، لېکن که يې وکړي او په تحقيق سره معلومه سي چي دغه مال د ده ذاتي ملکيت دی، نو حرام نه دي او که معلومه سوه چي په اصل کي د ده ملکيت نه دی نو معامله باطله ده، او که مشتبّه وه او په ډېر تحقيق سره معلومه سوه چي د مال اکثره حصه حلال او کمه د حرامو ده نو معامله به صحيح تصور کېږي خو بيا هم د شېبې څخه به وړ ته خالي نسي ويلای، او که زيات حرام او کمتره حلال وي نو په ښکاره خو دې ته باطل نسي ويل کېدای، لېکن دا شبه داسي ده چي حرامو ته ډېر نژدې رسيږي، او ښکاره ده چي دا ډېره خطر ده، پاته سويهودي او نصراني نو د دوی سره لين دين (کاروبار) خو جائز دی، بيا هم (د ځيني قیلونو او شرطونو سره مثلاً) قرآن پاک او مسلمانه مينځه او غلام پر دوی نسي خرڅولای او که دغه اهل حرب وو نو د جنگ وسله هم پر دوی نه دي خرڅول پکار ځکه چي دا معامله د مذهب په روی سره هم باطله ده او خرڅوونکي به گناه گره هم وي، څنگه چي اهل اباحت بې دينه دي په دې وجه د دوی سره تجارت هم صحيح نه دی، بلکي د داسي خلکو قتل او د دوی مال اخيستل صحيح دي، دا خلک د هيڅ شئ مالکان نه دي د دوی نکاح صحيح نه ده او د دوی حکم د مرتدينو دي، کوم سړی چي شرابي يا بې لمانځه وي يا د نمرمو ښځو سره کېښي يا په "هوان د اسلام" کي د ذکر سوو شک وشېهو کي يوي ته صحيح وايي دغه ته زنديق وايي، د ده سره ډيو ډول معاملې او نکاح نه دي کول پکار.

هووم وگن: مال دی کوم چي د معلو ذريعه ده په دې کي د شېبو شرطونو خيال ساتل پکار دي، اول شرط دا دی چي دغه مال نجس نه وي، دسپي، خنزير، او د فيل هلوکي، شراب، دمر ډلو خوښه او

وازه ددې ټولو تجارت باطل دی، هو! په پاکو غوړو کې که نجاست ولوبلې نو بیع یې حرامه نه ده دغه ډول کومه جمله چې گنده سي ددې بیع هم صحیح ده، د مشکو، ورنېمو، نانې، او د ورنېمو د چینجې تجارت صحیح دي ځکه چې دا پاک دی دویم شرط دا دی چې په مال کې څه فائده وي، چې مقصد خو نفع اخیستل دي، د موږک، مار، لرم او د مشکې د حشراتو بیع باطله ده، د غنمو دیوې دانې یا بل داسې شي چې یو معتد به فائده ځینې نه وي بیع یې باطله ده، د پیښي، د هسلو د مچمچي، د پړانگ، زمری او شرمین او نوړو چې په ذلت یا په شرم کې یې نفع وي ددې بیع صحیح ده، دغه ډول د طوطي، طوقس او د ښکلي مرغیانو بیع جائز ده ځکه چې په دوی کې نفع دا ده چې بنده ددې په لیدلو خوشحاله کیږي، د باجه، ربړ په ډول شیانو تجارت ځکه باطل دی چې د دوی څخه نفع اخیستل حرام دي او د دوی نفع کالعدم ده، د کوچنیانو د بازی، د پاره چې د خاورو کومي نلو کیاتي (د بازی شیان) جوړېږي که دغه د حیواناتو په شکل کې وي نو ماتول یې واجب دي او د دوی قیمت حرام دی، لېکن درخته، پایې او نور جوړول صحیح دي، پر کوم لونیي یا جامه چې یو تصویر جوړ سوی وي دغه تجارت صحیح دی نو ددې جامې څخه بالنت تلتک (برستن) جوړول صحیح دي لېکن اخوستل یې صحیح نه دي.

دریم شرط دا دی چې مال د خرڅونکي ملک وي ځکه چې که د بل مال بغیر د هغه د اجازت څخه خرڅ کړی نو حرام به وي، که څه هم د خلوند یا پلار یا د زوی مال وي او که د خرڅولو څخه وروسته ملک اجازت ورکړی بیا به هم تجارت حرام وي ځکه چې اجازت اول پکار دی.

خلوړم شرط دا دی چې داسې شی خرڅ کړی چې د خرڅولو څخه وروسته یې بل ته حواله کولای سي، کومه مینځه، غلام چې تېنېدلې وي، مامی په اوبو کې، مرغی په هوا کې، کوچنی په نس کې، نطفه د آس په ملا کې، ددې شیانو تجارت نه صحیح کیږي ځکه چې دا شیان اخیستونکي ته نسي سپارلای، کوم مال چې د حیوان پر شا بڼې یا شیلې په خولانځه کې وي د هغو تجارت هم نه صحیح کیږي ځکه چې تر څو پوري شیلې خرڅوونکي ته سپارل سوي نه وي نوې شیلې چې کومي پېلا کیږي په دې کې ملارېږي، د گرو کوونکي د اجازت څخه بغیر د گرو سوي شی تجارت باطل دی، کومه مینځه چې د هملک مور وي ددې تجارت په دې وجه خلط دی چې دا خبرلرته حواله کول صحیح نه دي، او دا مینځه چې بچی یې کوچنی وي په دوی کې د یو بیع باطله ده ځکه چې د دوی په مینځ کې پلټون راوستل حرام دي.

پنځم شرط دا دی چې د مال مقلد او صفت یې معلوم وي د مال نه معلومېدل داسې دي لکه چې یو

سړی ووايي چې يوه بزه (وژه) د دې رمې څخه، يا د جلمې يو تان د دې ټولو څخه چې کوم ته غواړې ستا په لاس يې بنډوم، د دې ډول تجارت باطل دی بلکې کوم شئ چې د خرڅولو وي هغه دي جلا کړي خرڅ دې کړي، او که څوک داسې ووايي چې د دې ځمکې څخه لس گزه ټکره خرڅووم د کوم طرف څخه يې چې ته غواړې واخله يې نو دا هم صحيح نه ده مقتدر پېژندل هلته ضروري دي کوم محلي چې رانيونکي هين مال په سترگو نسي ليدای مثلاً اخيستونکي يې په خپلو سترگو ونه وړني او خرڅوونکې ووايي چې ما فلاڼی شئ پر تا په دومره پيسو خرڅ کړی په څومره پيسو چې فلاڼی سړی خپله جامه خرڅه کړې ده يا مثلاً داسې ووايي چې د فلاڼي شئ په برابر وزن سپين زړيا سره زر، او مقتدر په اصل کې د دې معلوم نه وي نو دا بيع هم صحيح نه ده، لېکن که داسې ووايي چې دا څم په دې پيمانه د سرو زرو يا سپينو زرو په عوض درکوم او رانيونکي پيمانه وړيني نو بيا به تجارت صحيح وي، او د صفت پېژندلو مطلب دا دی چې هغه شئ وړيني کوم چې مخکې نه وي ليدلی، (حال دا چې سودا يې کړې وي) ياليدلی وي خو ډېره زماته مخکې تر دې چې په دې دوران کې هغه شئ ډېر بېل سوی وي او د دې په سبب يې بيع باطل سوی وي، دغه ډول په يوږي (گونې) کې بنده د ورېښمو جامه او په اوږو کې دننه څم د دوی بيع باطله ده، که يو سړی يوه مينځه اخيستله نو ده ته پکار دي چې د سر وښته لاسونه پښې نور هراړندام کوم چې ځلامان خرڅوونکې يې ښکاره کوي په ښه ډول دې وړيني ځکه چې که په دغو کې يې يو شئ هم ونه ليدی نو بيع به باطله وي، که يو مکان يې اخيستی او يوه کمږه (خونه) يې هم کتل هېر سول يا يې قصداً ونه کتله نو بيع به باطله وي لېکن جوړ، بلعام، د مترو پلې، انزلو د چرک هگې او نور که په پوستکي کې دننه وي د دوی بيع جائز ده چې د دې شیانو د مصلحت تقاضا دا ده چې دوی د پوستکي سره رانيول او خرڅول کېږي (ځکه چې دا په ماتولو ضائع کېږي) او تر ضرورت لاندې دا مو جوړو او خبرگ پوستکي والا مترو بيع هم جائز ده. شپږم دا چې کوم مال واخلې د قبضې کولو څخه مخکې پر بل خرڅول جائز نه دي.

هويم وگن: عقد دی او د دې د لفظ په ژبه سره د ويلو څخه مسوا چاره نسته يعنې د خرڅ په وخت کې به په ترتيب په ژبه سره د لفظ وايي چې: دا شئ زه پر تا خرڅووم، او رانيونکي به وايي چې: ملواخيستی، يا مثلاً خرڅونکي به وايي "دا شئ يا هغه شئ ماتا ته درکړی" اخيستونکې به ووايي چې: ملواخيستی، يا دي ووايي، ما قبول کړو، يا بل داسې لفظ به ووايي په کوم چې د بيع مطلب ادا کېږي که څه هم صريح نه وي، نو که په اخيستلو ورکولو کې که لفظ د عقد يا د دې هم معنی بل لفظ په ژبه سره استعمال نه کړای سو نو بيع به صحيح نه وي لکه چې نن صبا عالم رواج جوړ سوی دي

(چې خلک د دې شرط بلالک خيال نه کوي) او خوږه خو دا ده چې د معمولي شيانو د پلوه هم دا جائز ساتي چې د دې رواج ډېر زيات سوی دي او د امام بو حنيفه رحمته الله عليه او فقه شافعي رحمته الله عليه په روی سره د دې اسبابو پر بناء فتوی صادر کول بعينه نه ده؛

اول خو ځکه چې د دې حاجت عام سوی دي، دويم ځکه چې غالب گمان دا دی چې د صحابه کرام رضي الله عنهم په زمانه کې به هم دا عادت پاته سوی وي، ځکه چې که د لفظ د بيع عادت په تکلف کې شامل وي نو پر دوی به گرانه وای او هغوی به دغه نقل کولای، پټ به یې نه پرېښودی، هر دم دا چې کله عادت سي نو فعل د قول قائم مقام کول یو داسې محال هم نه دي لکه چې د هدیه (تحفه) په سلسله کې ظاهره ده چې څه به هم خلکو نبي کریم صلی الله علیه و آله ته وړل نو د دې ايجاب او قبول تکلف به نه وو، او په هره زمانه کې د فسي را روانه ده، او په کوم مقام چې د فعل او عادت په سبب بغیر د ادا کولو د لفظ د ملکیت څخه حاصلېږي، په داسې حال کې چې عرض یې هم نه وي نو د دغه بيعي په معامله کې په خپلو کې عرض یا قیمت موجود وي فقط په فعل سره چې د کوم شئ په ملکیت کې را تلل محال نه وي مگر په هدیه کې د کم یا زیات په مینځ کې فرق نه سو کولای مگر د څه داسې شئ په بيع کې کوم چې قیمتي وي د لفظ ویلو رواج راغلی دی، لکه مثلاً کور، مځکه، غلام، مینځه، څلوروی او قیمتي جامه او نور چې که د دې شيانو په بيع کې لفظ د بيع ونه ویل سي نو دا د تېرو بزرگانو د عادت څخه مخالف وي، او د صحیح ملک حاصلېدو تصور به نه وي، لېکن خوښه، ډوډۍ، مېوه او نور کوم چې نور څه کم قیمت شیان اخلي نو په دې کې د عادت یا ضرورت پر بناء د اجازت وړ کولو باعث دا وي چې معمولی شئ او قیمتي شئ په درجو کې مختلف وي، او دا پېژندل ضروري وي چې په دوی کې کوم شئ اخیستل سوی دي د ده شمار په معمولي شيانو کې کېږي او که نه، او په دې کې امتلازه کول بلالک ممکن نه وي، او کوم عمل چې مشکل سو، د هغه د پلوه د احتیاط لار اختیارول پکار دي، او پوه سو! چې یو سړی مثلاً یو بار دغضو اخلي او بيع نه کوي حال دا دی چې دا د معمولي شيانو څخه ده، نو د بيعي څخه بغیر دا د ده ملکیت ته نه راځي، بیا هم د دې خوړل یا یې پخپل تصرف کې راوستل به حرام نه وي، ځکه چې ده ته خو په هر حال حواله سوی دي او په دې بناء وړته ابحاث ضرور حاصل دی که څه هم چې ملکیت نه دي حاصل سوی نو که په دې سره دی میلستیا وکړي ځکه چې د مالک ده ته حواله کول په قرینه د حال سره دلیل دی چې بس دې حواله کولو دا لاره حلاله کړې ده، لېکن په شرط د عوض، یعنی د عوضاته شرط پکښې لازمي دي، او که مالک په صفا لفظونو کې ووايي چې زما دا څله پخپلو مېلمنو و خوږه بیا تلوان را کړه نو داسې به صحیح وي او تلوان

وړکول به واجب وي، او کله چې یې خپل فعل په دې امر دلیل وگرځولونو هغه حاصل سو، نو د لفظ دیمي نه ویلو اثر دا دی چې دغه ځله به داخیستونکي ملکیت نه وي، نو که پر چا یې خرڅول خواړي نو نه سي یې خرڅولای، او که مالک خواړي نو دغه مال واپس اخیستی سي مخکې د دې څخه چې دغه اخیستونکي یې لاخوراک نه وي شروع کړي، او پوه سه! چې بیع په دې صورت کې صحیح کیږي چې یو بل شرط ورسره نه وي لگېدلی، مثلاً یو سړی ووايي چې زه دا لږمې په دې شرط باندې اخلم چې دا به زما کوډته رسوي، یا دا څنم ستا څخه اخلم په دې شرط چې دا به وړه کوي یما ته فلاڼی شی قرض را کړه یا داسې بل شرط ورسره ولگوي نو دا بیع به باطله وي، لېکن شپږ شرطونه داسې هم دي د کومو لگول چې صحیح دي:

یو دا چې په دې شرط یې د باندې خرڅووم چې فلاڼی شی را سره وکړو گړې، یا دا چې فلاڼی د گوله په توگه پیش کړې یا فلاڼی سړی ضامن کړې یا قیمت فوراً او دلوقت را کړې ځکه چې دا پنده یو وخت ټاکل ما ته منظور نه دي، یا دواړه (راتیونکی او خرڅوونکی) دا شرط وکړي چې په دې ورځو کې دغه به د فسخ دیمي اختیار دواړو ته حاصل وي لېکن د دې ورځو څخه زیات به صحیح نه وي، یا خلاص مینځه په دې شرط خرڅه کړی یا واخلي چې لیکل لوستل کولای سي یا په یو بل کس باندې پوه وي، په دې شرطونو بیع نه باطلیږي.

دویم هک: سود دی کوم چې په نقد او جنس دواړو کې وي، او د نقد په بیع کې دوه شیان حرام دي: یو څو په قرض خرڅول ځکه چې د سرو زرو په عوض سره زر او سپینو زرو په عوض سپین زر خرڅول هغه وخت صحیح نه دي ترڅو پورې چې واقعي موجود نه وي او د یو بل د جلا کېدو څخه مخکې قبضه ونه کړي نو دا صحیح نه وي ځکه چې که په دې مجلس کې همدا قبضه ونه کړي نو بیع به باطله وي، او دویم دا چې که د جنس په عوض جنس خرڅ کړی نو په دې کې زیاتي کول حرام دي (یعني زیات وصولول حرام دي مثلاً لس سپره څنم وکړی چې مال به پنځلس سپره را کوي) ځکه چې دا صحیح نه دي چې ثابت (روغ) دینار د ټکړې سوي دینار په عوض خرڅ کړي (او مقصود ځینې اصل په مقبله کې زیات وصولول وي) او کره (خالص، اصلي) دینار د کوټه په عوض په زیاته خرڅول حرام دي، ځکه کره (خالص) کوټه او ثابت او ټکړې سوي هر څه چې وي برابر برابر یې خرڅول جائز دي، او که جمله د کره (خالص) دینار په عوض واخلي او بیا دغه جمله د دوو ماتو دینارو په عوض خرڅوي نو دا جائز دي او مقصود په حاصلیږي، او د هریو نوم کلی سره په کومو کې چې د سپینو خلط وي د خالصو سرو زرو یا سپینو زرو په عوض خرڅول نه دي پکار.

بلکې د هريوه به د هريوه په هوض هم نه خر شوي، او دې په هوض دي بل شخه واخلي هغه دي خر ش کړي.

دويم هغه: دې ته سکم وايي او په دې کي د لسو شرطونو خيال ساتل لازمي دي؛

(۱) د عقد په وخت کي به صاف صاف وايي چي دا سره زرياسپين زړيا دا جمله، مطلب دا چي هر شخه چي وي دده په باره کي به په ښکاره توگه ووايي چي دا شئ تا ته په توگه د سلم درکوم د غنمو د يوه بار په برابر، او دې سره به د غنمو خصوصيات بيان کړي داسي چي فريق ثلثي ته معلومه سي او هغه دي ووايي: چي ما داسو دا قبوله کړه، او که د لفظ د سلم په بلله داسي ووايي چي په فلاڼي فلاڼي صفت سره موصوف شئ ملواخيستي بيا هم صحيح ده.

(۲) دريم شرط دا دی چي کوم شئ ورکول وي هغه صرف په ائلازه سره ورنه کړي بلکي ناپ تول دي وکړي چي که بيا د دغه شئ داخيستلو ضرورت محسوس سي نو په دې پوه او خبر وي چي ما کوم شئ ورکړی وو، او په کوم مقلومي ورکړی وو.

(۳) دريم شرط دا دی چي په دغه مجلس کي رأس المال حواله کړي.

(۴) شلورم شرط دا دی چي سلم به د داسي شيانو ورکوي چي په وصف سره د هغه حال ښکاره کيږي، مثلاً: دانې، دوی، وری، وربښم، شيدې، غوښه، او شلوريان او نور، لېکن کوم شئ چي د مختلفو شيانو شخه جوړ وي او د دغه مختلفو شيانو جلا جلا مقلوم معلوم نه وي لکه چي خضاب (نکريزي) مرکب وي د شو شيانو شخه، يا مثلاً لېنده (غش) دی، يا لکه پېزار، موزې او تراشل سوی غش او نور نور دې سلم باطل دی، ځکه چي دې وصف ظاهر نه دی، هسي خو دا صحيح ده چي د دوی سلم صحيح دی حال دا دی چي په دې کي هم د مالگي او اړوگدون وي، لېکن په دې کي د ابو او مالگي مقلوم مقصود بالذاته دي او په دې سره سلم ورکونکي ته د شخه جهالت اظهار نسي کيدلی.

(۵) که په وخته بقلبي يې اخلي نو دوخت تمين صحيح صحيح پکار دي "چي په فلاڼي تاريخ يا فلاڼي ورځ به يې درکوم" داسي دي نه وايي چي فلاڼي فصل په پنځېدلو به يې درکوم ځکه چي په دې کي فرق کېدلی سي، او که ووايي چي په نوروز کي به يې درکوم او نوروز هلته هم مشهور او معروف وي يا ووايي چي "جملی" ته به يې اداء کړم نو دا به صحيح وي لېکن صرف د جملی ويلو په صورت کي جملی الاول به متصوره وي نه چي ثلثي.

(۶) سلم دي په داسي شئ کي ورکوي کوم چي د سوا خلاصولو په وخت کي موجود وي او که په

مېوه اونورو کي سلم وړکوي کومه چي لا تر لوسه تيلره نه وي نو دغه سلم به باطل وي هو! که ځایه دا وه چي فلاحي وخت ته به واقعي پنځه او تيلره سي نو صحيح دي لکن په دې صورت کي هم دا امکان پاتې پاته کيږي چي که د يو حادثې پر بناء په دې کي تأخير واقع سي نو په دې حالت کي د راتلونکي (خړيلار) خوښه ده چي که خواړي مهلت دي وړکړي او کنې معامله دي فسخ کړي خپل مال دي واپس واخلي.

(۷) دا خبره دي مخکي وکړي چي مال به راتلونکي ته کوم ځای حواله کوي آيا په ښار کي يا په کلي کي يا په بل ممکن ځای کي، چي وروسته خلعتا اختلاف پيدانسي او څه جگړه راپورته سي.

(۸) د يو شمېر طرف ته به د هين اشاره څخه کار نه اخلي چي د دغه باغ انگور يا د هغه مخکي غنم څکه چي دا باطله ده.

(۹) په داسي شې کي سلم وړکول نه دي پکار کوم چي په غير معمولي توگه ډېر گران، نايابه (نه پيداکيدونکي) وي او عموماً ملاوړېږي نه، مثلاً دغتي ملغلري ډانه چي مثل يې موجود نه وي يا ښايست ښکلې مينځه يا ډېر ښايسته هلک او نور.

(۱۰) په يوه ځله کي به سلم نه وړکوي کله چي يې رأس المال هم ځله وي لکه لوړشي، غنم، جوارې او نور، لکه څنگه چي د دوی سلم وړکول نه دي پکار.

خلووم عقد: دې ته اجاره وايي، د دې دوه رکنه دي: (۱) أجرة (۲) منافع. او د عاقد او عقد څخه مراد هغه څه دي کوم چي موږ په بيع کي ښکاره کړي دي، لېکن مزدوري يا أجرة معلومول ضروري دي لکه چي موږ يې په بيع کي بيان کړي دي، که يو سړی د کور تعمير په کړاڼه وړکړی نو د تعمير د ناملومېدلو په وجه به اجاره ځلله وي، او که داسي ووايي چي لس درهمه ولگوه آبادي وکړه، بيا هم صحيح نه ده، ځکه چي تعمير في نفسه مجهول دی، قصاص ته د بزې پوستولو په أجرة کي څرمن (پوست) وړکول او د لوړه کولو په أجرة کي چوکړ وړکول يا له خوندي اوږه وړکول صحيح نه دي، کوم شې چي مزدور د کار کولو څخه حاصلېږي، په دغه کي مزدوري صحيح نه ده که يو سړی داسي وايي چي دا دکلان ما په يوه روپۍ ميلشته کړاڼه در کړی نو دا معامله به ځکه ناجائزه وي چي په دې کي د اجارې د ټولې مدې تعين نسته بلکي داسي ويل پکار دي چي د يو کال يا دوو کلونو د پاره يې په اجاره در کړی، يعني د ملت تعين ضروري دي.

دويم رکن څنگه چي بيان سو منعت دی، پوه سه! چي کوم امر مباح وي او دا هم معلومه وي چي په دې کي به څه محنت وي او په دې کي به د نيلبت گنجائش وي، نو په دې کي اجاره صحيح ده او په

دې کي دا پنځو شرائطو خيال ساتل ضروري دي.

(۱) اول شرط دا دی چي په دې عمل کي قدر او قیمت وي رنځ او محنت وي که د دکان د بنایسته کولو د پاره یې د چاځله دانه یا د جلمې وچولو د پاره څه درختي یا محض د بویولو د پاره یې سبب په اجاره واخیستی نو دا اجاره باطله ده ځکه چي د دې کارونو څه قدر نسته، او د دې مثال دا دی لکه د څم یوه دانه خر شول. که یو منلی والا عزت او دبښې والا وي، او دده په دلالي سره مال خر شپي نو مزدوری ټاکل چي دده په وجه سره مال خرڅ سي نو دا اجاره به باطله او مزدوری به حرامه وي چي په دې کي یو ډول تکلیف لومحنت نسته، بلکي دمنلی والا او دلال مزدوري هغه وخت جائز کیږي، کله چي دا مقررہ سي چي دومره خبري به کوي او دومره مقرر به ځي چي د تکلیف او محنت او وخت احساس پکښي وي، لېکن په دې کي به هم د اجرت د مثل څخه زیات واجب نه وي، او دا چي کوم حالت جوړ سوی دي چي مثلاً پنځه روپۍ په سلو (سل فیصله) کي اخلي او دا معامله او کلورل پوره کوي (یعني دا معامله فیصله کوي) د مال د مقرر یا قیمت ته په کتنې سره چي محنت لومشت لره پکښي دخل نه وي نو دا حرام دی، نو په دې طریقه سره د منلی والاوو او دلالانو مال چي کوم په دې طریقه په لاس ورسي حرام دی او دا خلک د دې عذاب څخه په دوو طریقه سره خلاصېدی سي، اول دا چي څه دوی ته ورکول سي (بنیر د څه حجت او بقو، حیلو څخه یې) قبول کړي او په بحث او تکرار کي نه پریوځي، او څه چي طلب کوي دخپل محنت او کړني مطابق یې طلب کوي نه دا چي د مال د مقرر او قیمت مطابق چي هغه زیات وي نو دوی هم زیات خواړي، دوم دا چي پیشگی تړون وکړي چي کله دا شی خرڅ کړم نو دومره به اخلم مثلاً یو دینار به وصولوم او هغه د مال خواند یې ومني چي درکوم به یې، لېکن ونه وایي چي د خرڅلاو د قیمت څخه به پنځه فیصله وصولوم، ځکه چي دا مجهوله دي چي د خرڅلاو د قیمت تعین لا تر اوسه سوی نه دي، نو دده دا وینا حرامه ده او دده د محنت او مشقت څخه د زیاتواخیستلو څه ضرورت نسته، ځکه چي دده حق نه دی.

(۲) اجاره په نفع باتدي کول پکار دي نه دا چي عین په دې کي داخل کړي مثلاً یو سری باغ یا میوه طره درخته په اجاره اخلي چي د دې څخه مېوه حاصله کړي یا یوه غوا په اجاره اخلي چي شیدې به یې ده ته ملاړیږي یا غوا بل ته حواله کړي چي دې ته گیا (واښه) ورکوه! او نیسي شیدي یې اخله!، نو دا ټول باطل دي ځکه چي واښه، شیدې دواړه غیر واضح لومجهول دي لېکن که ښځه په اجاره واخلي چي دا به کوچني ته شیدې ورکوي نو د جائز دي ځکه چي په دې صورت کي مقصود د

کوچنی حفاظت کول دي او شیدي تلغ دي لکه د کاتب سیاهی (رنگ)، او د دوزي تلو، او په دې قدر سره متبعت د عمل جائز دی.

(۳) د ناسي کار اجاره به کوي چي سپرل ورته ممکن وي او مباح وي (یعني چاته چي دغه کار حواله کوي هغه د دې کار مناسب وي) مثلاً یو ضعیف سړي ته داسي مزدوري حواله کړي چي هغه یې کولای نسي نو دا خلطه ده که حائضې ښځي ته اجرت ورکړي چي مسجد جارو کړه نو دا باطله ده ځکه چي دا فعل حرام دی، که په درواغويې ځانې وایستی او مزدوري یې ورکړه یا د کوچنی په غوږ کي د سوري کولو اجرت نو دا احرام دي، دغه ډوله هغه خلک کوم چي په لاسونو کي ستي جنگوي نقش او نگار پر جوړي او بیا پکښي رنگ وړاچوي د دوی دا عمل او مزدوري ډول، حرام دي، او د هغه خولۍ (توپر) جوړونکي مزدورې کوم چي د ورېښمو څخه سرو ته خولۍ (توپر) جوړوي یا هغه درزبان (خیاطان) کوم چي د اطلسو او کمخوابو صدریاتي (واسکتونه) او چپني جوړوي په حرامه کي داخله دي او په دې بلندي اجرت هم باطله دي، دغسې که یو سړی په اجرت بلندي نوکر (مزدور) کړي چي د بازو ګرانو په ډول پر رسو (رسیانو) تلل، توپونه وهل ورته ازده کړي نو دا حرام دي او کوم سړی چي داسي کوي هغه خپل ځان په خطره کي اچوي او ده ته کتونکي به هم دده په خون (ګناه) کي شریک وي ځکه چي که دی یې تماشې نه کوي نو هغه به ځان په خطره کي نه اچوي، او کوم سړی چي یو بل تر ګر ته یو شی په انعام کي ورکوي دی ګناهګاره دي، دغه ډول مسخره کوونکي سړی، دم، پر مری ژوا کوونکی، او هجوه (بکواس) وړونکي شاعر ته څه په انعام کي ورکول حرام دي، او قاضي ته د حکم کولو دپاره یا گواه ته د گواهي کولو د پاره اجرت ورکول هم حرام دي، لېکن که قاضي یو حکم نلکه لویا بل شی ولیکي او دخپل دې کار اجرت خواړي نو جائز دي ځکه چي د دې لیکل پرده فرض نه دي، لېکن په دې کي دا شرط ضروري دي چي نور دي د دې تمسکاتو د لیکلو څخه نه منع کوي، لېکن که دی یې منع کوي او پخپله لیکل خواړي یا داسي تمسک د لیکلو لږ دینلره طلب کوي کوم چي په یو ساعت کي لیکل کيږي نو دا به حرام وي، لېکن که دی نور نه منع کوي لېکن دا شرط ولگوي چي پخپلو لاسو د لیکلۍ تمسک د لسو دینلره څخه به کم نه اخلی، نو دا جائز دي، او که لیکونکي یې بل شوک وو او قاضي ته په دې صرف دستخط (لاسیک) کول وو، او قاضي د دې دپاره هم څه اخيستل خواړي او وایي چي دا دستخط لومهر لگول پر مراجع نه دي نو دا حرام دي، ځکه چي صحیح دا ده چي دومره کار کول کوم چي ضرور د حقونو د محکم کولو باعث دي پر قاضي واجب دي لېکن د قاضي د وکیل اجرت حلال دی.

په دې شرط چې وکالت د داسې چا څخه نه کوي کوم چې پېژني چې دې غاصب دی، بلکې وکیل ته خو محض محقق کېدل لازم دي یعنې د منځکې څخه معلومه که نه وي نو په تحقیق سره دي دا معلومه کړي چې آیا متعلقه سړی غاصب خو نه دی؟ او بیا دا چې د رواضجن نه دی، د فریب لومړی څخه کار نه اخلي، د حق پتولو کوشش نه کوي، بلکې کوشش دا کوي چې باطل لیري کړی، او کله چې حق ظاهر سي نو خلموش سي، لېکن د داسې شې څخه انکار کول صحیح دي د کوم په اقرار سره چې حق باطل کیږي، لېکن هغه سړي کوم چې د دوو فریقینو په مینځ کې د ثالثي (دریمگري) فرض پوره کوي دده د پاره دا هیڅ کله جائز نه دي چې د دواړو فریقینو څخه یو څه واخلي، (څکه چې جگړه خو د دوو تنو په مینځ کې وي او فائده به یې خلمغایوه ته رسېږي نو د بل خو هسي هم نقصان ورسو نو لاندې به هم څه ځینې اخلي؟ دا کوم انصاف دی) لېکن که د یو فریق د جانب څخه څه ډېر زیار کول ورته پرېوتل چې محنت او مشقت یې پکښې برداشت کړو چې واقعي څه قدر او قیمت یې وونومز دورې به حلاله وي، بیا همدا شرط به خلمغایي چې درواغ ونه وایي کوم چې حرام دي لومړی او فریب ونه کړي او څه چې حق وي هغه په طرفینو کې د چا څخه پټ نه ساتي، او هر یوه ته دي د درواغو دمکياتي نه ورکوي چې هغوی په دې دمکياتو کې راسي په زوره صلحي ته راغېب سي، حال دا دی چې د حال د حقیقت د ښکاره کېدو په صورت کې د دوی صلحي ته د راغېب کېدو سوال لانه وي، (یعنې چې په حقیقي حال خبر سي نو دوی بیا صلحي ته ورنژدې کیږي لانه، یعنې دا معلومه وي چې یو ظالم او بل مظلوم دی) او داسې ثالث (دریم گري) صلح کولو ته صلح نه وړل کیږي، او که د ثالث غالبه دنده داوي چې د حیلو، درواغو، مکر و فریب څخه خالي نه وي نو دده اجرت حرام دی، او که ثالث ته کله دا خبره معلومه سوه چې یو فریق پر حقه او بل پر ناحقه دی، نو دده د پاره دا جائز نه دي چې اصل حقدار په چالاکي سره دې ته راضي کړی چې هغه د خپلې حصې څخه په کمه راضي کړي صلح وکړي، لېکن که معلومه سوه چې دا یو فریق ظلم کوي نو بې شکه چې په حیلو حوالو پیرولو او دمکياتو سره یې د ظلم څخه بند کړي نو دې اجازت ده ته حاصل دی، او کوم سړی چې دینداره وي او په دې حقیقت پوه وي چې دده د ژبې څخه د وتلي هر هر لفظ او خبرې به دده سره حسب کیږي چې فلاڼی خبره دي په څه عرض کړې ده، درواغ دي ويلي وو او که رښتیا او نیت دي صحیح وو که باطل نو داسې سړه د پاره ممکنه نه ده چې دوکالت یا ثالثي فرائض ادا کړي او یو ډول فیصله صادره کړي، لېکن دامیرانو او دولتمنانو وکالت کوونکي ته که په دې کار سره یو محنت او تکلیف کول پرېوځي نو اجرت اخيستلای سي او حلال دي په دې شرط چې په

کار کي واقعي تکلیف او زیار کول وي، او د مرتبې وقرار او فخر په هوض دي اجرت نه اخلي، که محض ظالم د کلمیلې د پاره یاد یومیه حرام اجرت د وصولی د پاره، یا د رښتوني گواهی د پتولو د پاره، یا د حرام کار حلالو د پاره خبرې کوي نو دا قطعي حرام دي او داسی سړی گناهکار دی، د اجرې متعلق د دې ټولو احکام لږه کول ډېر ضروري دي ځکه چې د اخیستونو کي او ورکوونکي دواړو د گناهکاره کېدو پیر ده، او د دې تفصیل ډېر اوږد دی، لېکن په عامه توګه چې کوم سوال را پيدا کېږي د هغه د پاره دا کافي ده، چې په دې سره عام سړي ته هم دا شعور حاصلېږي چې د فلاڼی کار په پاره کي پوښتنه کول پکار دي.

(۴) دا چې دا کار پر ده واجب نه وي ځکه چې په واجبو کارونو کي نیابت (نائب والی) نسته، ځکه چې که غازی په اجاره واخیستل سي چې دې، جهاد وکړی نو دا جائز نه دي ځکه چې غازی کله میلان جنګ ته ورسېږي پخپله پر ده واجب سي چې جهاد وکړی، او د قاضي او ګوله د پاره په دې سبب صحیح نه دي، او یو سړي ته په دې فرض سره اجرت ورکول چې دده د پاره لمونځ وکړي روږه ونیسي جائز نه دي ځکه چې په دې کارونو کي د نیابت اجازت نسته، او د حج د پاره یو چا ته اجرت ورکول دلسي سړي د پاره جائز دي کوم چې شیخ فاني او معنور وي چې د صحیح کېدو امید یې پاته نه وي، او د قرآن د تعلیم یا د علم دین لږه کولو په سلسله کي که په اجرت د چاڅمنت حاصل کړی سي نو دا جائز دي، دغه ډول قبر کښل (کیندل)، مړي ته غسل ورکول جنازه ډول په اجرت بلندي صحیح دي، حال دا دی چې (دا وروسته) فرض کفایه دي لېکن امانت د لمانځه د تراویح د لمانځه یا د آذان د پاره اجرت اخیستل یو اختلافي مسئله ده، لېکن په دې کي هم صحیح خبره دا ده چې دا (اجرت) حرام نه دي او دا اجرت به د هغه محنت هوض کښل کېږي چې د لمانځه د وخت د خیال کولو د پاره محنت کېږي، او مسجد ته راشي، (د ټولو څخه اول او وروسته ځي) نه دا چې د لمانځه دانا کولو یا آذان ویلو په هوض کي، لېکن بیا هم د کراهت او اشتباه څخه خالي نه دی.

(۵) پنځم دا چې عمل بالکل واضح او معلوم وي مثلاً که د چا حیوان د سپرلي د پاره په کرابه بلندي حاصلوي نو ښه دې وګوري، او په کرابه ورکوونکي دي هم وګوري چې بوج او بار څومره دی، څوک او څه وخت به پر سپرېږي، او روزانه به پر ده څومره وخت او تر کوم ځای پوري پر سپرېږي، او که په دې سلسله کي یو ځل رواج موجود وو، نو رواجي فاصله یا مسافه به کافي ګڼل کېږي، دغه ډول که ځمکه په اجاره حاصلوي نو دواضح کول پکار دي چې کوم فصل به پکښي کړي ځکه چې د لوړښو په کولو سره ځمکي ته د غنمو د کولو په نسبت زیات تلوان رسیږي، ها! که د حالت

په توگه معلومه وي چې فلاټي فصل به پکښې کړي نو بېله خبره ده، نو دغه ډول د هري اجلارې په باره کې پوره پوره علم حاصلول پکار دي چې وروسته بيا جنل نسي پېښ، او د کومي اجلارې په باره کې چې فرقيتین په جهل کې وي او د جنگ پېښېلو پېره وي نو دغه اجلاره به هم حرامه وي.

پنځم هڅه: قراض دی او د دې درې رکنه دي؛ اول رکن سرمايه ده، هغه که نقد (نقدی) وي مثلاً د سرو او سپينو زرو په صورت کې وي، لېکن د جامه او سلمان او نورو په صورت کې نه دي پکار او وزن يې معلوم وي او پکار دي چې عمل ته وسپارل سي، او که مالک دا شرط ولگوي چې د ځان سره به يې ساتي نو دا صحيح نه دي. دويم رکن نفع ده او پکار دي چې عمل ته کوم څه ملابري دغه معلوم وي مثلاً نيمه يا دريمه او نور، او که ووايي چې لس دريمه به زما وي يا ستا وي او د دې څخه ماسو چې څه وي هغه به تقسيموو، نو دا به باطله وي. دريم عمل دی، او لازمه ده چې دا عمل د تجارت وي او د تجارت عمل اخيستلو او خرڅولو ته وايي. نه چې کس کولو ته، مثلاً که يو سړی نقرایي (ډوډۍ پخولو والا) ته څنم ورکړی دا ووايي چې د دې څخه ډوډۍ پخوه او خرڅوه يې او نفعه به سره نيسي وي، نو دا ناجائز دي، دغه ډول که تېلو والا ته د شرمو تخم په دې شرط ورکړی چې تېل څينې رابلسه او خرڅه يې نو دا جائز نه دي، او که په تجارت کې دا شرط هاند کړي چې د فلاټي په لاس به يې خرڅوی او د فلاټي څخه ماسو د بل چا څخه به يې نه اخلي، نو دا باطل دي، ځکه چې کوم شرط د تجارت دائره تنگه کړي دغه جائز نه دی، او عقد قراض دا دی چې مالک بل يعني عمل ته ووايي چې ما دا مال تا ته در کړی چې تجارت په کوه او نفع به يې په دوو برابرو حصو کې تقسيموو، او عمل دا ووايي چې ما! قبوله کړه او دا شرط ما ته منظور دی او کله چې عقد وسي نو بيا داخيستلو او خرڅولو په سلسله کې به عمل دده وکيل وي، او کله چې يې دی فسخ کول غواړي نو فسخ کوالی سي او دا صحيح ده، او که د فسخ اعلان د مالک د طرفه څخه وي او ټول مال نقد (نقد) وي او نفع پکښې شامله وي نو تقسيمول يې پکار دي لېکن که مال د سلمان په شکل کې وو او نفع او نوره پکښې شامله نه وي نو مالک ته به حواله کول وي او د عمل د پلره به د دې خرڅول واجب نه وي بلکې که دی يې په خرڅولو باندې مصر وو نو مالک يې منع کولای سي لېکن که عمل يو خرڅيدار کتلی وو چې په نفع سودا کولو ته تيار وو نو په دې صورت کې مالک دی نسي منع کولای، او کله چې مال د سلمان په شکل کې وو او نفع پکښې هم شامله وه نو پر عمل باندې واجب دي چې دا خرڅ کړي، لېکن د دومره نقد په عوض چې د اصلي زور سره برابر وي نه چې په مختلف قيمت باندې، او کله چې د سرمايې مطابق نقد په لاس راسي نو باقي مال تقسيمول پکار دي، او پر عمل واجب نه دي

چي دغه خرڅ کړي، ځکه چي د یوه کال په پوره کېلو د دې د مالیت (قیمت) اتلنزه کول لازمي دي، چي زکوة د دې مطلبق ادا کړای سي، او د عمل د حصې زکوة به عامل لره ادا کول وي، او نه دي پکار چي د مالک د اجازت څخه بغیر عامل پر سفر ولاړ سي او که داسي وکړي نو د مال تالان به دده پر ځمکه وي او که په اجازت سفر وکړي، نو د سفر خرڅه به هم د قراض د مال څخه ادا کوي لکه چي دوکان بنایسته کول، د بار وړولو کرایه او نور اخراجات د مال قراض څخه ادا کولای سي او دغسي د خوراکی چنباک کوژه او نورو اخراجات ادا کولای سي کوم چي ده د سفر په سلسله کي اخیستي وي، او دا ادا کول د قراض د مال څخه وي.

شېوم عقد: شرکت دی مال چي کله مشترک وي، نو دې شئ ته شرکت وایي چي په هغه کي یو بل ته د تصرف اجازت وي، که مال برابر وو نو د دې منافع به برابر تقسیموي، لېکن که فرق پکښې وو (د یوه د کم وو او د بل د زیات) بیا به د نفع تقسیم په دغه نسبت سره کوي او بیا به په دې کي د واپس اخیستلو بیا د واپس ځيني کېدلو شرط به صحیح نه وي، او که په یو کار کي زیات محنت وونو د دې کار کوونکي به د زیات کار په وجه د زیاتي نفعي وصول کولو شرط صحیح وي، او دا قراض خود یو بل سره د شرکت په ضمن کي دی، لېکن د دې څخه ما سوا هم د دې ډولو شرکت رواج موجود دی کوم چي ټول باطل دي، د دوی څخه یو شرکت هغه دي چي د مزدورانو او کسب گرو په مینځ کي کیږي، چي څه وگټي مشترک به وي او دا ځکه باطل دي چي د هر یو مزدوري دده فاتي ملکیت وي، او د ویم شرکت مفوضه دی په کوم کي چي ویل کیږي چي د چا سره هر څومره مال وي دغه به د کلرو بار د پاره اېږدي، او نفع چي څه راځي نیمه به وي دا هم باطل ده (ځکه چي نفع نقصان د مال په مناسبت سره وي نه چي د هر یوه برابر، آیا په زړو روپی خرڅونکي او سل روپی خرڅونکي کي به فرق نه وي ولي؟) او د دریم شرکت صورت دا دی چي د یو سره مال دی او بل صاحب د عزت او مرتبې والا دي او صاحب مال اخیستل خرڅول د صاحب مرتبې په اشاره او حکم سره کوي او نفع مشترکه گڼي تقسیموي یې، او دا هم باطل دی، ځکه چي مال والا مال هم لگوي او کار هم کوي او مرتبې والا په مقته (موت) کي نفع اخلي.

د معاملاتو په علم کي دومره واقیعت (خبرتیا) حاصلول واجب دي (لکه چي بیان سو) چي د دې په علمه توگه سره ضرورت دی، او د دې څخه ما سوا بله معامله اول خو شاذ او نادر پېښیږي، او که پېښه هم سي نو چي دومره څه معلوم وي نو دا معلومي خبري په باره کي به د چا څخه پوښتنه کول ضروري وي، او چي دا اتلنزه ورته هم معلومه نه وي نو خلصا به په حرامو کي پرېوځي، او پوه به هم

نه وي چي په حرامو کي اخته دی. او بیا به دده یو هنرم نه قبلېږي.

دریم باب: په معاملاتو کي د عدل او انصاف خیال ساتل

پوسه! چي دالوړ چي شه بیان سول دغه د ظاهري شریعت په اعتبار سره د معلولو د صحیح والي او درست والي په باره کي وو، لېکن ډیري معاملې داسي دي د کومو په باره کي چي فتوی ورکول کیږي چي دا صحیح دي حال دا دی چي متعلقه سړی د خلای په لعنت کي بندي وي او دا معاملات هغه دي د کومو په وجه چي مسلماتو ته تکلیف رسیږي او دوی د تکلیف باعث وي، او دې دوو قسمونه دي: یو خاص دی او بل عام دی او کوم چي عام دی دې بیا دوه قسمونه دي:

اول قسم احتکار دی، او محترک ملعون دی، محترک هغه چا ته وایي چي خله اخلي او زخیره کوي یې چي کله گرانه سي نو بیا یې خرشوي، حال دا دی چي نبی کریم ﷺ فرمایلي دي: چي کوم سړی تر خلوښتو ورځو پوري خله په دې وجه زخیره کوي چي گرانه سي نو خر شه به یې کړم نو که دی دغه ټوله خله په صدقه کي ورکړی نو هم د دې بد نیت کفارو نسي ادا کولای، بیا د دې په باره کي فرمایي: چي شوک یې تر خلوښتو ورځو پوري وساتي حق تعالی دده څخه بېزاه دی او دغه سړی د الله ﷻ څخه بې زاره دی، او فرمایي چي کوم سړی خله واخلې او بل ښار ته یې هووسي د هغه وخت په رواجي قیمت یې خر شه کړي نو داسي دي لکه چي ده دغه ټوله خله خیرات کړه، او د یو روایت مطابق لکه چي ده یو غلام آزاد کړی، حضرت علي ﷺ فرمایي کوم سړی چي تر خلوښتو ورځو پوري خله زخیره ساتي دده زړه تور سي، څرنگه چي یو وار دوی ﷺ ته د یو خله زخیره کوونکي اطلاع ورکول سوه نو حکم یې وکړی چي دغي غلې ته اوږ ورواچوی.

قصه: په تېرو مشرانو کي یو بزرگ د خپل وکیل په ذریعې یو څه خله بصري ته د خرڅولو د پاره ولېږل وکیل چي بصري ته ورسېدی نو ورې لیدل چي هلته خله ډېره ارزانه ده، ده ترموې اوونی (هفتې) پوري انتظار وکړی او بیا یې په دوچنده قیمت بائدي خر شه کړه، او مالک ته یې ولیکل چي ما داسي کړي دي، بزرگ ورته په جواب کي ولیکل چي موږ په لږ نفع د قناعت لراذه کړې وه چي په هغه کي د دین حفاظت وو، نو دا نه وه مناسبه چي ته زما دین د زیاتي ښوي نفعي په خاطر خرڅ کړی دا تا څه وکړل! تا خو ډېره فته گناه وکړه؟ اوس دا کېدای سي چي شومره روپۍ حاصلې سوي دي هغه ټول د نفعي سره په صدقه کي ورکړه چي کفارو ادا سي که څه هم بیا همدا ضروري نه ده چي د دې بلبختی څخه موږ ته خلاصون نصیب سي.

او پوهه! چې د دې حراموالي سبب فقط دا دی چې دا شرع د خلکو د پاره تلوان دی، ځکه چې د بنده د ژوند د پاره خوراک لازمي دی او کله چې دا خرڅول کیږي نو بیا هر چاته دا حق دی چې واخلي یې، لېکن چې یو سری یې واخلي زخیره یې کړي نو د هر چا لاس بیا دې ته نه رسېږي، او دا داسې ده لکه چې یو سری مباحي (روا) لوبه بندي کړي چې خلک د تندي د لاسه مجبوره سي په زیات قیمت یې واخلي او دا صریحاً گناه ده، او د غلې په صورت کې دا گناه دهغه غلې په باره کې ده کومه چې په دې نیت واخیستل سي، کنې که د یو زمینلر سره غله وي او ده خپل ملکیت وي نو دغه خو چې څه وخت وغولې خرڅولای یې سي پرده واجب نه دي چې ژر یې خرڅه کړي لېکن غوره داده چې دی په خرڅولو کې تأخیر (ځنډ) نه وکړي، او که ده په زړه کې دا نیت کړی وي چې گرانه سي بیا به یې خرڅه کړم نو دا ډېره انتهایي بده خبره ده.

او پوهه! چې د دوايتو (درملو) او نورو شیانو زخیره کول کوم چې په خوراکی شیانو کې شامل نه وي، او دغه حاجت عام نه وي حرام نه دي، لېکن د خوراکی شیانو زخیره کول خو قطعي حرام دي، او هغه شیان چې دې ته نژدې نژدې وي لکه غوښه، غوړي او داسې نور شیان نو د دوی په باره کې په علمای کې اختلاف دی لېکن زیاته صحیح داده چې د کراهت څخه خالي نه ده، که څه هم د غلې برابر نه دي، او د غلې په صورت کې هم حرام هغه وخت دي کله چې د غلې سخت قِلْت (کمښت) پيدا سوی وي کنې که هر چاته ملاوېده (رسېده) نو بیا حرام نه دي، ځکه چې په دې سره چا ته یو ضرر نه رسېږي، او یوې ډلې ویلي دي چې په داسې وخت کې هم حرام دي لېکن زیاته صحیح داده چې مکروه خو خامخا دي چې د گرانی په انتظار خو دی، او خلکو ته د تکلیف منظره دی، نو بد دي، او تېرو بزرگټو نور هم دوه ډوله تجارت مکروه کړی دي:

یو دا چې خلکو ته د تکلیف په انتظار کې غله جمع کوي او بل دا چې د کفن خرڅېدلو د پاره د خلکو د مرګ په ډېر شوق سره انتظار کوي، او دا دواړه خبرې سختې بدې دي، او د کسبو (پېشو) په لحاظ سره هم دوه قسمه تجارت ته بد ویل سوي دي یو د قصې کسب چې په دې سره زړه سختیږي او بل د زرګری کسب چې د دنیا د ښکار سبب دی.

دویم قسم د دې عام تکلیف دا دی چې د معاملې په وخت کوته سکه (پېسه) چا ته ورکړي او اخیستونکي که یې ونه پېژني نو خرڅوونکي پر ده ظلم وکړی او که وېې پېژني او واپس یې کړي نو دغه به یې بل ته ورکړی، یا یې وروسته وپېژني او بل ته یې ورکړی نو دا صریحاً دوکه ده او د یو څخه وروسته بل ته چې شومره دغه کوته سکه ګرځي راګرځي نو دا سلسله به تر یو زماڼي پورې جاري وي

او ټول ظلم به د دې سړي پر غاړه وي چا چې د دغه دوک شروع کړې وه، او په دې وجه د یو بزرگ قول دې چې یوه کوټه روپۍ چاته ورکول د سلو روپو د خلا شخه بله (نا کاره) ده، ځکه د خلا گناه خود خاص وخت سره تړل سوې ده او د کوټه شي گناه به د مرگ شخه وروسته هم جاري وي او بديخت دی هغه انسان کوم چې پخپله مړ هم سي لېکن گناه یې نه مړه کیږي او کېلای سي چې تر سلو دوو سوو کلونو پوري جاري وي او دغه سړی د قبر په عذاب کې مبتلاوي ځکه چې شروع یې ده کړې ده. اوس موږ د کوټه سرو او سپینو زرو په باره کې د خلور شیانو ذکر کوو د کومو پېژندل چې ضروري دي؛

(۱) که کوټه سکه د یو ځای شخه د یو چا لاس ته راسي نو پکار دي چې څار، شاه ته یې واچوی او بل ته یې ورکول یې مناسب نه دي، او که بل ته یې دغسي وړهم کړي نو دا دې ورنه نه وایي چې دا کوټه ده ځکه چې هغه به بل په دوک کړي (نو مناسب دي چې ورپې نه کړي)

(۲) بزار یو ته پکار دي چې د کوټه کره (خالص، اصلي نا اصلي) علم ازده کړي چې خرابه سکه کومه یوه ده د دې د پاره نه چې پخپله یې د یو چا شخه وانه اخلي، بلکې د دې د پاره چې چا ته یې ورنه کړي چې د یو مسلمان حق ته نقصان ونه رسیږي، او څوک چې دا علم نه ازده کوي او کوټه سگې دده د لاسو شخه نورو ته رسیږي دی گناهگار دی، ځکه چې د هر داسې معلې علم ازده کول فرض دي د کومو شخه چې خلکو ته تاوان رسیږي.

(۳) که کوټه سکه د چا شخه اخلي او نیت یې دا وي د کوم په باره کې چې نبی کریم ﷺ فرمایلي دي چې: رحم دي وکړي الله ﷻ پر هر داسې سړي کوم چې د خلکو سره په لین دین (تجارت) کې د اسانۍ سلوک (چلند، روره) کوي، لېکن دا اخیستل به په دې اړاده سره وي چې دی یې څار ته واچوي لېکن که دا خیال وکړي چې زه به یې بل ته ورکړم نو دا صحیح نه ده که څه هم هغه ته ووايي چې دا کوټه ده.

(۴) کوټه سکه هغه ده په کومه کې چې سره یا سپین بالکل موجود نه وي لېکن په کومه کې چې لږ ډېر سره سپین موجود وي لېکن وي کوټه نو واجب کیږي نه چې هغه څار ته واچوي بلکې که دغه خرڅه هم کړي نو څه حرج (تاوان) نسته په دې شرط چې د هغو امورو خیال وساتي کوم چې واجب دي یعنې یو خودا چې ووايي او حقیقت پټ نه کړي، دویم دا چې ورکوي یې نو داسې د اعتماد وړ سړي ته دې ورکړي د کوم په باره کې چې دده یقین وي چې دی به بل څوک منځکې په دوک نه کړي او که دا یقین یې نه وي، او معلومه وي چې دی به یې منځکې چلوي نو دې مثال خو داسې سولکه

انگور چې پر داسې سړي خرڅ کړي چې ده ته معلومه وي چې دی شراب څښي جوړوي، يولسره داسې سړي ته وړکړي چې ده ته معلومه چې دی يې په خلا کې استعمالوي او دا خو حرام دي، او په معلولو کې د دينلري باقي ساتلو دې سختی ته په کتنې سره بزرگانو ويلي دي چې د دينلر تاجر مرتبه به د عابد زاهد څخه لوړه وي.

دويم قسم خاص ظلم دی، او دا مساو د هغه څخه د بل چا سره نه کېږي د کوم سره چې معامله کوي، او هره معامله چې د ضرر، تلوان او تکليف سبب وي ظلم دی او حرامه ده او د دې تصور دا دی چې کوم شئ د ځان د پاره نه خوښوي دغه د بل د پاره هم خوښول نه دي پکار، (يعني هغه خراب شئ چې زموږ ځان ته نه وي خوښ نوبل ته دې هم نه وړکوي) ځکه چې څوک يو شئ ځان ته نه خوښوي او پر بل مسلمان يې وړلوي ده ايمان ناقص دی، د دې تفصيل په څلور شيتو سره وړاندې کېږي:

اول دا چې د مال به دومره تعريف نه کوي کوم چې حاصل قدر او قيمت څخه زيات وي ځکه چې دا که درواغ وي نو دوه هم ده او په دې وجه ظلم هم دی، بلکې که خريدار (راتيونکي) ته د مال اصل حيثيت معلوم وي نو رښتونی صفت به يې هم نه کوي چې هغه په پوه دی نو بلاوجه خبري جوړول بکواس او پلټو (اضافي) خبري جوړول دي، د الله ﷻ فرمان دی: مَا يُلْحِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَذِيذٌ رَقِيبٌ

عَزَّوَجَلَّ [۱۸: ۱۸] (دی چې دخولې څخه هره خبره بلسي نو ده سره يو انتظار کونکی په انتظار کې تيار دی) ځکه چې انسان دخولې څخه څه رابلسي نو د دغې پوښتنه به څښي کول کېږي، چې داسې يې ولي وويل، اوس که دغه خبره پلټو او بې هوډه وي نو يو عذر به ده څخه نه قبلېږي، ځکه چې دا پر خپل ځای بې ادبي ده، او په حديث شريف کې دي چې "افسوس دی پر هغه سوداگرو کوم چې پر هره خبره بلندي قسمونه اخلي، او پر هغه کسب گرو هم افسوس دی کوم چې د صبا او بلي ورځي په وعده راتيونکي (گراکان) ځنډوي" او په حديث شريف کې دي، چې "کوم سړی په الله ﷻ قسم وخورې خپل مال خرڅ کړي الله ﷻ به د قيمت په ورځ ده طرف ته ونه گوري".

قصه: او د حضرت يونس بن عبيد رضي الله عنه په باره کې قصه ده چې دوی د ورېښمو کلرويلو کوی او دخپل مال تعريف به يې چيري هم نه کوی يوه ورځ يې يو راتيونکي (خريدلر) ته ورېښم راويستل چې يو شاگرد يې وويل يا الله ﷻ! ما ته د جنت لباس راگړې، دوی ورېښم را ايستل بند کړل او څه چې يې را ايستلي وو هغه يې هم خرڅ نه کړل ځکه چې د دوی سره دا پيره پيدا سوه چې د شاگرد دا خبره د مال په تعريف کې وه. (سبحان الله!)

بله خبره دا ده چه په مال کې یو عیب یانقص وي هغه دي د خړیندار شخړه نه پټوي بلکې هر څه چې دي صفا صفا دي ورته ووايي چې د پټولو په صورت کې به دوکه بلز گنل کیږي، نو ظالم او گناه کاره به وي او که د جلمې او نورو خرڅولو په وخت کې د دې غوره حصه ښکاره کړي، یا یې ورته په تیاره کې وښيي چې ښه ورته ښکاره نسي (او عیب یې ونه وښيي) نو دی ظالم او دوکه بلز دی.

روایت: نبي کرم ﷺ پر یو سړي بلندي راغلی چې غنم یې خرڅول، دوی ﷺ په غنمو کې لاس دښته کړو نو دښته لاندې راووتل (چې د ټول پر وخت په وزن کې زیات سي) ورې فرمایل دا ولې؟ دوکه بلز وویل: چې له لاندې سوي دي، ورې فرمایل نو دغه دي بیا ښکاره کول ولې نه؟ او ورې فرمایل "مَنْ حَسَّ فَلَيْسَ مِنَّا" (شوک چې بل ته دوکه ورکوي هغه زموږ شخړه نه دی).

قصه: یو سړي یو اوښ چې په پښه کې یې خرابي وه، په درې سوه درهمه پر چا خرڅ کړی، وائله بن الاشع ﷺ کوم چې صحابي وو هلته موجود وو، لېکن پر عین موقع داوښ عیب ورته معلوم نه سو لېکن ژر ورته معلومه سوه، نو په خړیندار (رانینونکي) پسې ولاړی او ورته یې وویل چې اوښ عیب لرو دی هغه واپس راوستی او مالک ته یې ورکړی خپلې درې سوه روپۍ یې ځیني واپس واخیستې، خرڅوونکي وائله ﷺ ته وویل چې تازما معلومه ولې خرابه کړه؟ دوی و فرمایل چې ماد نبي ﷺ شخړه اوږدې دي چې دا حلال نه دي چې یو سړي د یو شې خرڅولو په وخت کې د دغه عیب پټ کړي او نه لیدونکي ته حلال دي چې هغه دا دوکه پنخولو سترگو سره وړي او خړیندار خبر نه کړي، او ورې فرمایل چې نبي ﷺ زموږ ټولو (اصحابو) شخړه دا عهد (وعدۀ) اخیستې دی چې مسلمانانو ته دي نصیحت کوو، او پر دوی دي شفقت کوو، او ښکاره ده چې د چا عیب پټ ساتولو ته نصیحت نسي ویل کېدای.

او د پوهېلو خبره دا ده چې دغه ډول (په دینداري) معلومه کول ډېره گرانه ده او د غټو مُجَاهِدینو شخړه ده لېکن دا تکلیف او مشکل په دوو خبرو سره اسانه کېدای هم سي:

اول دا چې عیبجن مال دي په خپله نه اخلي او که یې واخلې نو په زړه کې دي قصد وکړي، چې د خرڅلاو په وخت به یې دغه عیب صفا صفا ښکاره کوي، او که د ده سره دوکه سوې وي (یعني داخیستلو شخړه وروسته عیب ورته ښکاره سوې وي) نو هم دي داسې گڼي چې زما خو نقصان وسو لېکن اوس بل ولې په دې تلوان کې اچووم، چې دی پنخېله پر دوکه بلز لعنت وایي نو بیا پنخېله ولې داسې کوي چې خلک پر ده لعنت ووايي. او ښه پوه مه! چې په دوکه بازي سره رزق زیاتېږي نه

بلکي په مال کي برکت هم نه پاته کيږي او نفع نسي کولای، او که په چالاکی سره څه په وختي توګه حاصل هم سي چي یو وخت به دلسي راسي چي ټول هر څه به یې فنا سي او د ظلم وېال به یې بیا هم په پر غلږه باقي پاته سي او دده مثال د هغه سري په ډول دی چي:

قصه: په شیدو کي به یې اوبه اچولې خرڅولې به یې، یوه ورځ دلسي سیلاب راغلی چي غوايې پروړه ددې شیدو خرڅوونکي زوی وویل: چي هغه اوبه کومي چي موږ په شیدو کي اچولې جمع کېدلې او بیا یې په یو وار د سیلاب شکل اختیار کړی غوايې پروړل.

او نبی ﷺ فرمایلي دي چي "کله په لین دین (تجارت) کي خیانت او بې دیني پیداسي نو برکت د هغه څخه ولاړ سي" او د برکت څخه مراد دا دی چي که د چا سره مال لږ وي خو د هغې څخه فائده ډېره وسیږي او ډېر خیر او برکت ځيني ښکاره کيږي، او یو هغه وي چي مال یې شمېره وي لېکن هغه ډېروالی ددې د هلاکت سبب جوړ سي او دا تباهی په دنیا او آخرت دواړو کي ملاتړي او ددې څخه چي څه حاصلیږي هغه هم ډېر کم وي نو پکار دي چي طلب کوي د برکت، نه دا چي ذلت، او برکت همیشه په ایمانداری او دینداری کي وي، بلکي کثرت و زیاتوالی هم په ایمانداری کي وي ځکه کوم سري چي د خپلي ایمانداری په وجه شهرت حاصل کړی ټول خلک د هغه طرف ته راګرځي او دده خرڅ ښه کيږي، او کوم سري چي د بې دیني په وجه مشهوره سي دده طرف ته هېڅ څوک مخ کوي نه، (نو مال یې نه خرڅیږي نفع یې کمه وي) او کوم سري چي په دې حقیقت پوه وي چي دده طبعي عمر د سلو کالو څخه زیات نسي کیدای او د آخرت ژوند یې انتهای نودی به څنګه دا خبره روا وګڼي چي بعض ددې څو ورځو دولت په خاطر هغه همېشه ژوند تباه کړي کوم چي چیري نه ختمیږي،

لنډه دا چي بنده ته همیشه دامعنی په زړه کي ځای ساتل پکار دي چي دوکه او قرب دده په زړه کي ځای ونه کړي او د نبی ﷺ ارشاد دی چي "خلګ د لا اله الا الله په پناه اخیستلو سره **الله عَزَّوَجَلَّ** د غضب څخه خوندي کېدلای سي لېکن کله چي یو سري دنیا ته پر دین ترجیح ورکولو سره سره دا کلمه وایي نو الله **عَزَّوَجَلَّ** ده ته وایي چي اې دوکه بزه! ته درواغ وایي او ستا په دې وینا کي وېشنوالی نسته، او بیا چي څنګه په بیع کي دوکه او قرب نه کول فرض دي دغه ډول دا هم فرض دي چي په یو کسب (پېشه) کي دوکه او جعلی کار ونه کړای سي او د کوټه (نا اصلي) لوکره (اصلي) یو ځای کولو کوشش کول هم حرام دي، ها! که پت یې نه کړي نو بیا بېله خبره ده،

يو چا د احمد بن حنبل څخه پوښتنه وکړه چې د رېوکولو (جامو کنډلو) په باره کې تاسو څه فرمايئ؟ ويې ويل صحيح نه دي ما سوا د هغه څخه چې د رېوکولو څخه وروسته يې پخپله افغندي نه دا چې پر بل يې خرڅوي، او کوم سړی چې د دوکه ورکولو د پاره رېوکوي دی گناهگار دي، او اجرېت يې حرام دي.

(۳) دريم دا چې د وزن او تول په معامله کې چيرې فریب نه کوي او سيده تول کوي حق تعالى فرمايي: **وَلَيْتَ لِّلْمُطَفِّفِينَ** (لویه خرابي ده په ناپ تول کې کمي کوونکو لره) يعني هلاکت دی پر هغو خلکو چې ورکوي کم تول او اخلي زيات تول، او د تېرو بزرگانو دا عادت وو چې ځان ته به يې تول يو ډانه کم تللو او بل ته به يې تول يوه ډانه زيات تللو، او فرمايل به يې چې دا يوه ډانه زموږ او د دې څخه په مينځ کې يوه پرده ده او دې خبرې څخه به زيات پېرېدل چې هسې نه صحيح صحيح تول ونه کړي او فرمايل به يې څومره احمق او جاهل دی هغه چې د يوې ډانې په بله ډغه جنت خرڅ کړي د کوم چې صرف پلنوالی د لوی اسمانو او لوی مشکو برابر دی او جاهل دی هغه سړی چې د يوې ډانې په بله ډنگي بلله کړي، او نبی ﷺ چې به کله يو څه اخيستل نو فرمايل به يې چې د قيمت مطابق يې تله او له سر کېښته تله.

فصيل خپل زوی ته "چې هغه خلکو ته د ورکولو د پاره دينار ټکلی او په دينارونو کې به چې دغه خبرې، دوي گندگي او نور لگيدلي ول هغه به يې ځينې پا کول" وفرمايل: "اې زويه! ستا داکلر د دوو حجونو او دوو عمرو څخه زيات غوره دي" او بزرگانو ويلي دي کوم سړی چې دوي تلې (پلې) ساتي يوه ځان ته د تللو د پاره (چې دروند شئ واخلې) بله بل ته د ټکلو د پاره، (چې سپک شئ ورکړي) دغه د ټولو فاسقاتو څخه بد دی، او کوم د جامې دکالدار چې ځان ته د گز کولو پروخت ست گز کوي او بل ته کم گز کوي دی هم دې فاسقاتو څخه دی، او دا حال د هغه قصاب دی کوم چې هغه هلوکي په غوښه کې شاملوي د کوم شاملول چې عادت نه وي، او د کوم سړي په ځله کې چې د خرڅ پروخت څاره اونور ملاو سوي وي د ده شمېرم په دې ډله کې دی چې دا ټولي خبرې حرامي دي، او واجب دا دی چې د خلکو سره پوره پوره انصاف وکړل سي او که يو څوک يو داسې خبره ولوري کمه چې دی بده گڼي نو پوه دي سي چې ده به هم په لين دين کې ضرور فرق کړي وي او دې کراهت څخه خو به هلته نجات حاصل کړای چې په يوه معامله کې هم خپل ځان پر يو مسلمان غوره ونه گڼي، منم چې دا ډېره گرانه ده (لېکن ښکې کول آسانه کار چيري دي) او په دې وجه الله ﷻ

فرمایي: **وَإِنْ مَلَكَكُمْ إِلَّا وِدُنَا كَانَ عَلَىٰ رِزْقِكَ حَتْمًا مَقِينًا** (مریم: ۷۱) (او په تلمو کې شوک هم داسې نسته چې پر دویڅ به تېر نسي دا ستا د وېر په نزد لازمه ده چې ضرور به وي)، لېکن کوم چې تقویٰ طوره وي هغه به ژر نجات حاصل کړي.

(۲) د مال په نرخ کې دې هېڅ کله تېر پر نه کوي او صحیح نرخ دې نه پټوي چې د نبی ﷺ ارشاد دی چې داسې دي نه کوي، یعنې منع یې کړې ده، چې بعضي خلک د قافلې څخه مخکې ښار ته داخل سي اواصل نرخ د خلکو څخه پټ کړی او د هغه خلای څخه د خلکو څخه ارزانه شيان واخلي او فرمایلي یې دي چې کله هم شوک داسې وکړي نو مالکانو ته دا حق دی چې هغه بیع فسخ کړي، او نبی ﷺ د دې خبر هم منع کړې ده چې که شوک مسافر ښار ته راسي او دده سره مال وي کوم چې د دې ښار د نرخ څخه ارزانه وي او د دې ښار یو سړی ده ته ووايي چې مال ما ته پر پریده زه به یې گران خرڅ کړم دا ناجائز دي، او نبی ﷺ د دې څخه هم منع کړې ده چې یو شوک محض نورو ته د خلط تاثر ورکولو د پلوه د چا څخه په گران قیمت مال واخلي چې نور خلک دی وپلټي او نوو خلک د ده څخه بیا مال په زیات قیمت واخلي نو وروسته د دې علم خربلار (راتیونکي) ته وسي نو ده ته حق مته چې بیع فسخ کړي، هملرانگه د بعضي ټکنو خلکو دا عادت وي چې خپل مال په بلزار کې کښېږدي، او یو سړی چې په اصل کې خربلار نه وي خو د مال د خاوند سره یې ځان جوړ کړی وي د دې مال قیمت زیات وېشي، دا خبره د شیرعت په روی سره بالکل حرامه ده، دغه ډول دا هم جائز نه دي چې یو ساده سړی ته نرخ معلوم نه وي او خپل مال د غسي په ارزانه قیمت خرڅوي او د ده د ناپوهۍ څخه فائده اخلي دغه مال د ده څخه تر لاسه کوي، دغه ډول که یو ساده سړی د فوکان د قیمت څخه په زیاته د یو شئ اخیستلو ته تیار وي نو خرڅونکي ته جائز نه دي چې واقعي دغه زیات قیمت د ده څخه واخلي مال پر خرڅ کړي، که څه هم په ښکاره فتویٰ پر دې ده چې دا بیع صحیح ده لېکن دې ته هم کتل پکار دي چې حقیقت د حال یې د هغه څخه پټ ساتلی دي نو ورکوونکي خلکو ګناه ګاره دي.

قصه: یو سړي په بصره کې وسېدی د ده غلام د "سوس" ښاره څخه ده ته خط ولیکي چې په دې کال به دلته د شکرو (کنو) ډېر کمبوت وي اوس مخکې د دې څخه چې بل چا ته معلومه سي تا ته پکار دي چې ډېره شکره واخلي (بیا به یې دلته خرڅه کړې) ده ډېره شکره واخسته چې وخت راغلی خرڅه یې کړه ډېرش زده درهمه یې وکتل، لېکن بیا ده سوچ وکړی چې ما د یو مسلمان (یعنې

د سوس د سوداگر سره دوکه وکړه چې دی مې د شکري د متوقع کمبوت شخصه خبر نه کړی او خبره مې ځينې پټه وساتله کنې دا نفع به ده ته رسېدلې وای نو زما د پاره دا نفع جائز کېدلای نسي، نو هغه دېرش زره درهم يې رواخيستل او خريدا (راتيونکي) سوداگر ته ولاړی وېې ويل چې واخله دا مال ستا دی هغه وويل چې څنگه؟ ده ورته ټوله قصه وکړه خريدار ټولو قصه واورېده وېې ويل چې زه! دا ما تا ته بخښلی دي هغه واپس ولاړی خو د شپې يې بيا سوچ وکړی نو محسوسه يې کړه چې څه معلومه ده چې ده شرم د وجهې شخصه بخښلی وي او مال رااندازه هنر هم ونه کړی بله وېې لولای او ډېر اصرار (ټينګل) يې وکړی آخر ده هغه درهم واخيستل.

نو پوه سه! چې کوم څه خريدار ته وایې رشتيا به وایې، چې مکر فريب پکښې بالکل نه وي او که داخيستلو شخصه وروسته د خرڅ په وخت کې يو نقص (عيب) په مال کې پيدا سوی وي نو د هغې شخصه دي هم خريدار خبر کړي، او که مال يې د سستی په وجه پخپله گران اخيستی وي چې خرڅوونکي يې يو دوست يا عزيز وي، نو دا خبره دي هم پوره په پوره وکړي او که يو شئ يې په لس ديناره د يو مال په عوض اخيستی وي او هغه شئ د مال د قيمت شخصه د کم قيمت وي نو جائز نه ده چې د خرڅولو په وخت راتيونکي ته هم د لسو دينارو قيمت ووايي، او که داخيستلو په وخت يې نرخ لوړاته وو او اوس يې د خرڅ په وخت نرخ گران سوی وي نو پکار دي چې دا خبره هم ښکاره کړي، او دا خبره ډېره اوږده ده بازار والا په دې کې غټ خيانت کوي، او خيانت يې گڼي هم نه، اوصل خبره بيا هغه ده چې کوم شئ د ځان د پاره نه خوښوي هغه د نورو د پاره نه دي خوښول پکار، نو خپل معيار او اصول داسې پکار دی، (ښه پوه سه!) چې کوم سړی پر دې اعتماد يو شئ اخلي چې يو څه واخلي ښه يې وگوري او دومره قيمت ودرکړي چې څومره پکار وي نو د خرڅ په وخت کې که يو دوکه په دې کې ښکاره سوه نو زما شخصه به بل څوک په اخيستو راضي سي او که سي هم نو زما د پاره به دغه خرڅول په دوکه بازي کې شمل وي (نونه به دوکه خوړم او نه به دوکه ودرکوم، دا د امت معيار دي)

څلورم باب: په معامله کې د احسان او نېکي کولو په باوه کې

يادلره! چې الله ﷻ د احسان حکم کړی دي لکه څنگه چې يې د عدل کړی دي او فرمايي چې: **إِنَّ اللَّهَ يُأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ (النحل، ۹۱)** (بې شکه الله ﷻ د عدل او احسان حکم کړی دي) او دې شخصه

روایت: سری السقطی رحمۃ اللہ علیہ به دوکان کولو او هیڅ خای به یې دا خبره روا نه کتله چي د پنځه فیصده شخه زیاته گټه وکړي، یو وار ده د شپېته دینارو بلام واخیستل وروسته د بلامو نرخ پورته سو دلال ده شخه د خرڅ د پلوه طلب وکړی او ویې فرمایل دا په شپېته دیناره خرڅ کړه هغه وویل چي د دې نرخ خونن اتیا دیناره دي، ده وفرمایل: وي به لېکن ما پنځیل زړه کي دا غوره کړې ده چي د پنځه فیصده شخه زیاته نفع به نه کووم نو د دې خپل قصد شخه مخ څنگه واړوم، دلال وویل چي زه هم ستا دې مال ته د اتیا دینارو شخه په کمه خرڅولو ته تیار نه یم، او واقعي چي نه هغه خرڅ کړل او نه دی (سری السقطی) زیات قیمت اخیستو ته تیار سو، دي ته وایی درجه د احسان.

روايت: مُحَمَّد بن المنكدر رحمته الله په بزرگتو کي تېر سوی دي، دی دکفتار وو ده سره دخرش د پلره یو څه کپړې وې چې په هغو کي د ځينو قیمت لس دیناره وو د ځينو پنځه یوه ورځ ده په نشتون کي ده یو شاگرد د پنځه دینارو جلمې پریو اهرابي په لس دیناره خرشي کړې کله چې دی راځلی او د حال حقیقت وروته ښکاره سو نو ټوله ورځ یې هغه اهرابي لټولو آخر ملاو سو نو هغه ته یې وویل چې کومه جلمه تا اخیستې ده دغه د پنځو دینارو څخه زیاته نه ده، اهرابي وویل چې صحیح دي ما خو په خوښه اخیستې ده، دوی وویل چې تابه په رضا اخیستې وي، لیکن زه چې کوم شئ د ځان د پلره نه خوښووم هغه دبل د پلره هم نه سم خوښولای، نو ته یا بیع فسخ کړه یا پنځه دیناره زما څخه واپس واخله یا زما سره دکان ته ولاړه سه چې زه تا ته د دې څخه غوره جلمه در کړم، اهرابي پنځه دیناره واخیستل او کله چې دوی واپس دکان ته راځلل، نو اهرابي دخلکو څخه پوښتنه وکړه چې ما مرد څښا څوک دی؟ دخلکو وویل چې دا مُحَمَّد بن المنکدر رحمته الله دی، اهرابي وویل سبحان

الله! دا خو داسې سړی دی چې که کله وچکالي سي او خلک د بلږن د پلاره لمانځه ته ووځي او صرف د ده نوم واخلې نو بلږن به وسي.

د تېر وېر زگتو دا عدالت وو چې نفع به يې کمه اخيستله او معلله به يې ډېره کوله او گټله به يې چې د زياتي نفع په انتظار کي د کښېستلو څخه دا طريقه غوره ده.

حضرت علي عليه السلام به د کوفې په بازار کي گرځېدی ويل به يې: چې اي خلکو! له نفع مه رد کوئ چې د ډېري نفع څخه محرومه نسي، او د حضرت عبدالرحمان بن عوف عليه السلام څخه خلکو پوښتنه وکړه چې ستا د مالداري اصل سبب څه دی؟ وېې فرمايل چې مال له نفع هېڅ وخت نه ده رد کړې، او که چا زما څخه يو حيوان هم اخيستی دي وړکړی مي دي (دا مي نه دي ويلي چې ډېر واخله چې دريې کړم) او يوه ورځ ما زړ اوښان خرڅ کړل لېکن د اصل قيمت څخه مي زيات څه وصول نه کړل، لېکن زړ رسې (واښکيان) ضرور په نفع کي ملاو سوه چې په يو يو دوهم مي خرڅ کړل، او دغه ډول زړ درهمه لاس ته راغلل او د يوې ورځي د وښو (گياه) د قيمت څخه خلاص سوم يعني وابنه راته فائده (نفع) سول، او دغه سي دوه زره درهمه نفع راته ملاو سوه.

(۲) دويم شرط دا چې د فقيرانو کوم مال اخلي په زيات قيمت دې غيښي اخلي چې هغه خوشحاله سي دغه ډول د گوندلو ښځو څخه چې کوم کچه تارونه (سپنسي) اخلي نو په زيات قيمت دې غيښي اخلي، د بچو او فقيرانو هغه مېوه اخيستل کومه چې د دوی څخه پاته سوې وي په زيات قيمت بقلدي قصداً اخيستل د صدقې څخه هم زيات ثواب لري او کوم سړی چې داسې کوي هغه ته د نبی کریم ﷺ دها رسپېي چې فرمايي: "الله جلّ و علاه دي پر داسې سړي رحم وکړي کوم چې اخيستل او خرڅول آسانه کوي" لېکن د دولتمن سړي څخه مال په زيات قيمت اخيستل هېڅ ډول په ثواب کي شامل نه دی او نه په شکر گڼل کی شلمپېي بلکي صرف مال ضايع کونکي خبري دي، ځکه چې د ده څخه خو پکار دي چې ارزان واخيستل سي که څه هم د دې د پلاره اصرار (ټينگار) کول (مټ کول) ولي نه پرېوځي، د حسن او حسين رضی الله عنهما هميشه دا کوشش وو چې څه به يې اخيستل چې ارزانه يې واخلې او ښه تلاش به يې پکښي کولو چې ښه شی واخلې، خلکو پوښتنه غيښي وکړه چې روزانه خو تاسو په زرگونو روپۍ خيرات ورکوئ نو بيا دلې خوندي شی په اخيستلو کي دومره کوشش ولي کوئ؟ دوی وويل چې څه موږ وړکوو د خدای د پلاره يې وړکوو، او په دې کي چې څومره وړکړل سي کم دي، لېکن په اخيستلو خرڅولو کي دوک کېدل نه صرف مالي نقصان دی بلکي د عقل نقصان هم دی.

(۳) درېم احسان د قيمت په وصولولو کي وي او دا احسان په درې طريقو بلندي کيدلی سي:

يو دا چي قيمت کم وصولول، دويم دا چي ماتي او کوته سگې اخيستل درېم دا چي رانيونکي (خريدار) ته د قيمت په ادا کولو کي مهلت ورکول، او د نبي کریم ﷺ لور شاد دى چې د الله رحمت دي وي پر هغه سري کوم چي په لين دين (کاروبار) کي آستي پيدا کوي او فرمايي چي کوم سري په لين دين کي آستي کوي الله ﷻ دده په کارونو کي آستي پيدا کوي، او د مهلت ورکولو څخه زيات خو يو احسان کېدلی هم نه سي، خصوصاً چي کله يې فقير ته ورکوي، بلکي دده سره قيمت نه وي نو ده ته پخپله مهلت ورکول واجب دي او دغه د عدل په ټولي کي راځي، او په احسان کي داخل نه دي، لېکن که دغه قيمت ادا کولای سي مگر داسي چي خپل يو شئ په توان خرڅ کړی يا داسي يو شئ خرڅ کړي چي دده ورته پخپله سخت ضرورت وي نو په دې صورت کي ده ته مهلت ورکول په احسان کي داخل دي او ددې شمېر په ډېر غټو صدقو کي دی.

روايت: نبي کریم ﷺ فرمايي چي د قيامت په ورځ به يو سري راوستل سي چي د دين په معلله کي به يې پر خپل حان ظلم کړی وي او دده په حساب کي به هيڅ نېکي نه ښکاري، بيا به د د څخه پوښتنه وسي چي تاد سره هيڅ نېکي کړې نه ده، دى به وايي چي ها! ما څو هيڅ نېکي کړې نه ده ما سوله ددې څخه چي ما خپلو شاگردانو ته ويلي وو، چي زما په قرضدارانو کي که څوک غريب لومړی وي هغوی ته مهلت ورکړی او په نرمۍ او مروت او تنگ سره ورسره مخامخ کېږئ، نواله ﷻ به ووايي: چي اوس نن ته پخپله خالي لاس او بد حاله يې، پر دې موږ هم دا مناسب گڼو چي تا ته آستي پيدا کړو، او دا سري به وبخښل سي، او په حديث کي دي چي کوم سري چا ته قرض حسن ورکړی نو د قرض تر واپس کولو پوري چي څومره ورځي تېرېږي دې قرض خواه ته د صدقې برابر ثواب ملاوېږي، او چي مهلت تېر سي او بيلوړته نور مهلت ورکړی نو دده ثواب دومره سي چي څو اکي دغه ډول ده قرض نه بلکي په صدقه کي ورکړي دي، څنگه چي په تېرو مشرانو کي يو بزرگ به په دې وجه دانه غوښتله چي دده قرضداره دي دده قرضه واپس کړي ځکه چي ددې په بله کي به ده ته هره ورځ د صدقې ثواب ملاوېږي، او نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چي ما د جنت پر دروازه ليکلي وليدل چي د صدقې يوه روپي د لسو برابر ده او د قرض حسنه يوه روپي د اتلسو روپو برابر ده او ددې سبب دا دی چي قرض څوک تر هغه پوري نه اخلي تر څو چي احتياج او ضرورت دی مجبوره نه کړي، لېکن صدقه څو ممکنه ده چي ضرورت من ته هم ونه رسېږي.

(۴) څلورم احسان د قرض په ادا کولو کي کيدلی سي او هغه دا چي قرض غوښتونکي ته د تقاضا

کولو ضرورت پېښ نسي (يعني هغه په حلقه پسي ونه گرځوي) او ژر په ژر يې ادا کړي او په کړه (خالص) سکو کي يې ادا کړي او پخپل لاس يې ادا کړي او دې هم په قرض خوا پسي کورته ولاړ سي چي هغه ته د يو سري لپړلو ضرورت پېښ نسي، او په حديث شريف کي دي چي په تسو کي خوږه (بهرين) سري هغه دي چي قرضه په حسن او ښه والي سره ادا کوي، او په حديث کي دي چي کوم سري د قرض اخيستلو په وخت په زړه کي اراده کوي چي دا به په ښه ډول سره ادا کووم، د ده د پاره الله ﷺ خو فرستې په حلقه کي توگه سره موکلي کړي چي د ده حفاظت کوي او د هاء کوي چي دې خپل قرض ادا کړي سي.

قرضدار که د دې قابل وي چي قرض ادا کولای سي نو بيا يو گړی تاخير نه دي کول پکار ځکه چي که بيا دې د قرض خواه د خوښحالي شخه ما سوا يو گړی تاخير وکړي نو ظلم او گناه کاره دي، او که په لماتځه کي وي که روژه داروي، بيله وي او که وينښ، هر وخت دخداي په لعنت کي اخته وي، او دا يو داسي گناه ده چي د خوب په حالت کي هم د ده سره وي او د قرض د ادا کيدلو د قبل والي شخه صرف دا مراد نه دي چي د ده سره لازماً نقد مال موجود وي بلکي دا چي که د ده سره يو شئ د خرڅولو قابل وي نو هغه دي خرڅ کړي او قرض دي خلاص کړي، او که نه يې خرڅوي نو گناه کار دي، او که ادايگي (ادا کول) په خرابو يا ناقصو سکو سره کوي چي هغه قرضخواه نه خوښوي نو هم گناه کار دي او تر څو چي هغه خوشحاله نه کړي د ظلم د گناه شخه نه خلاصېږي، او دا د کبيره گناهونو شخه دي.

(۵) پنځم دا چي که د چا سره د يو معلمې کولو شخه وروسته وويني چي هغه ستومنه دي نو بيع دي فسخ کړي، نبي ﷺ فرمايې چي کوم سري داسي بيع فسخ کوي او گني چي گواکي بالکل بيع سوې نه ده، نو الله ﷻ هم داسي گني چي گواکي ده بالکل څه گناه کړې نه ده، داسي کول واجب خونه دي لېکن اجر يې ډېر زيات دی او دا په احسان کي داخل دي.

(۶) شپږم صورت دا دی چي که پر غريبانو فقيرانو بلندي يو شئ په پور (قرض) خرڅوي نو که لوی، کوچنی هر شئ وي په داسي نيت دې خرڅوي چي تر څو پوري د واپس طاقت د ده نه وي سوي تقاضا به ځيني نه کوي او که هغه د دې نيستی په حالت کي مړ سي نو ورته معاف به يې کړي (يعني د نيت دي کوي)، او په اسلامو کي داسي بزرگان هم تېر سوي دي چي د کومو سره به دوه ډوله ياداشتونه (يادوني) تيار سوي وو (يعني چي په کومو ياداشتو کي د قرضدارانو نومونه ليکل کيږي، دا به د دوی سره دوه ډوله وو). يو به پکښي صرف پر نامعلومه نومونو بلندي مشتمل وو ځکه چي دغه

ټول به د فقيرانو نومونه وو، او بعضي بزرگان خو داسي هم وو چې نومونه به يې د سره ليکل نه، چې که قرضداره مړ سي نو چې بيا يې نوم هم چاته ياد نه وي، او دا به هم خوړه نه تصور کېده خوړه بزرگ به هغه وو چې د پلاشت اټلاره به يې هم نه مرتب کول، او نه به يې د يو چا نوم ليکي، بلکې د قرضداره د نوم پوښتنه به يې هم نه کوله، او که چا به ورته قرضه واپس کوله نو نه به يې ورڅخه اخيستله کنې د واپسې طمع به د دوی هيش کله نه وه، نو په معاملاتو کې خو د ديندارو خلکو اټلاره دا وه، او د ديندارو خلکو د درجې اټلاره د دې معاملاتو څخه معلومېږي کوم چې به دوی د دنيا دخلکو سره کولې، او د مختلفو درجو قياس خو د دې خبرې څخه وکړه چې کوم سړی د دين په خاطر يوه مشتبه روپۍ غورځوی دغه هم په مردان دين کې شمارل کېږي.

پنځم باب: د دنيا په معامله کې پر دين باندې د شفقت کولو په باره کې

هغه سړی کوم چې دنيا تجارت د دين څخه غاښه کړي دغه بېبخت دی، د هغه سړي به څه حال وي کوم چې د سرو زرو کوژه دخوړي په کوژه بلله کړي، د دنيا مثال د خوړي د کوژې دی چې دغه بي کاره هم ده او ژور ماتېږي هم، او د آخرت مثال د سرو زرو د کوژې دی چې ښه هم او هميشه (تلپاتې) هم ده بلکې چيرې هم نه ضائع کېږي د دنيا تجارت د آخرت د توبه کېدو قبل نه دي بلکې د دوېځ د لاري څخه د خوندي کېدو د پاره د غټ کوشش او زيار ايستلو ضرورت دی، او کومه سرمايه چې دې ته پکار ده هغه صرف دين او آخرت دی نو د دې څخه غاښل پاته کېدل نه دي پکار، او دا نه دي پکار چې په تجارت او زراعت کې ټوله وخت او همه تن مشغوله وي او پر دين د شفقت کولو په بلکل خيال هم نه وي، او پر دين د شفقت حق په دې صورت کې ادا کېدلی سي چې د دې اوو احتياطونو (پاملرنو) خيال وساتي.

(۱) اول دا چې روزانه سهار وختي د راوښېدلو سره د ښکولو پاکولو او څخه خپل زړه تازه کړي او دا قصد وکړي چې بلژرته به په دې غرض څم چې د ځان او اهل او عيال د پاره روزي (روزق) وگټم چې چاته متحاجه نه سم، د خلکو څخه به هيش ډول لالچ (حرص) په زړه کې نه پيدا کوم، او بيا هم دومره اټلاره روزي او فراغت به حاصلوم چې د خپل رب د عبادت حق هم په پوره توگه سره ادا کړم، چې د آخرت پر لاره روان پاته سم، او دا نيت هم وکړي، چې نن ورځ به د خلکو سره په شفقت نصيحت او يمانداري مخلص کېږم، او هر هغه عمل به کووم، کوم چې د امر بالمعروف په ټولې کې راشي او د هر هغه عمل څخه به ډډه کووم (ځان ژغورم) د کوم چې معاصت سوی دي.

دارنگه د خيانت کونکو څخه به د ناراضه کولو اظهار کووم، او ملگرتيا به يې نه کووم، نو کله چې د دې ښکونکو نيتونو سره پورته سي، او په دې عمل هم کوي نو دا ټول عملونه به د دين د پلوه فائده مند وي، (او دا پر دين شفقت دی) کنې که په دنيا کې لگيږي او دنيا يوشم به په لاس هم ورسې نو په دې کې دنياوي فائده خو به حاصله سي لېکن پر دين خو دا شفقت نه دی بلکې زياتی او ظلم به ورته ويل کيږي.

(۲) دويم دا چې دا خبره دي په ښه توگه په ذهن کې کښنوي چې دده د ژوند يوه ورځ تېرول به هم د ده د پلوه گرانه سي که لږ تر لږه په زرگونو نور خلک د ده د پلوه په مختلفو کلونو کې مشغول سي، مثلاً نقاويي، زميندار، جولا (ټوکر وودونکی)، پښ (اهنگر) ټول کسب گر کوم چې د ده په کار کې لگېلي وي او ده ته د دغو حاجت دی لېکن که دی هغو ته محتاجه دي نو دا څنگه کېلای سي چې خلک دي د ده کار کوي او د هغو څخه دي ده ته فائده رسيږي او دده د ذات څخه دي چا ته فائده نه رسيږي؟ (دا خو ډېر خودغرضي او بې حسي ده) نو په دنيا کې د هر سړي حيثيت د مسافر په شان دی او مسافر په دې خبره ښه ښکاري چې (منزل ته درېږي د پلوه) د يو بل مرستندوی جوړ سي او د يو بل سره امداد کوي، او ده ته دا نيت پکار دي چې بلژرته د دې د پلوه زم چې هلته داسې څه کار وکړم چې مسلمانو ته ځيني فائده ورسېږي لکه چې د نورو مسلمانو د کارونو څخه ما ته فائده رسيږي،

ټوله کسبونه د فرض کفايه په درجه کې راځي په دې وجه د دې نيت کول پکار دي چې د دې فرض کفايه کارونو څخه يو فرض زه ولي پر خپله غاړه وانه اخلم او پوره يې کړم، او د دې نيت د واقعي صحيح کېلو دليل فقط دا کېلای سي چې دی يو داسې کسب ته لاس وړوا چوې د کومي سره چې د خلکو ضرورت ترلی وي، تر دې چې دده د کار په هلم موجودگی کې دې ته د نقصان رسېدلو پيره وي هسي خو د دې څخه مراد زرگري، خټ کاري يا نقاشي او نوره نه سي اخيستل کيږي چې دا خو محض د دنيا د زينت او ښايست دندې دي او د دې کارونو يو داسې خاص ضرورت سته هم نه، او د دې نه کول د کولو څخه بهتره دي، په دې کې شک نسته چې مباح ضروري دي (حرام نه دي) لېکن خواره دا ده چې دا کارونه وکړای سي او (ځيني حرام دي لکه) مثلاً د سربقو د پلوه وېښني کيږي گنېل او د سرو زرو کلاي جوړول حرام دي؛ او نه دا کسبونه اختياريول مناسب دي کوم چې د اسلافو په نزد مکروه سوي دي، مثلاً خوراک خرڅول، کفنونه خرڅول، خو ښه خرڅول، او صرکني کول چې دا هغه کسبونه دي چې په هغه بلدي په اخته کېلو سره سړی د سودخوړی څخه نه ساتل کيږي، او د

حجتم پېشه چي په هغه کي جراحي هم راشي، ځکه په دې زمره کي داخله دي چي په جراحت کي دوه ډوله امکان ليدل کيږي يو دا چي کېدای سي چا ته فائده په ورسيږي لو کېدای سي چي ونه رسيږي، او ځاکروبي (جلوړول) او غرمڼ (پوست) رنگ کول کمزوري کلونه دي چي په دې کي د جلمو پاک ساتل ناممکنه دي، او بيا د کم همتی علامې هم دي، او سلواني هم د پېشې په لحاظ په کمه درجه کي شامل کيږي، دا حکم د دلالی هم دي په کومه کي چي ډېري خبري کول وي، او په حديث کي دي چي ډېر ښه تجارت جلمې خرڅول او او ښه پېشه چمياري (موچي توب) ده، چي په دې کي د ژباتو او نورو گڼل شمل دي.

او په يو حديث کي دي چي که په جنت کي تجارت واي نو د جلمو به واي، او که په دېوخ کي د تجارت سلسله واي نو صرافي به واي، د دې څخه ما سوا څلور پېشې خلک سپکي گڼي يعني جولانگيري (توکړان وول)، نان فروشي او د معلمی پېشې او د دې سبب دا ښيي چي په دې کي د کوچنيانو او ښځو سره اکثره واسطه پريوشي چي د هغو کم عقلي مشهوره ده او ښکاره ده چي دوی سره ناست پسته هم اکثره د کم عقلي سبب جوړيږي.

(۳) دريم دا چي د دنيا په بازاره سره د آخرت د بازاره څخه غافله نسي او (په دنيا کي) د آخرت بازاره مسجدونو څخه ما سوا بل کوم کېدای سي الله ﷻ فرمايلي دي: لَا تُلْهِكُمْ فِتْنَانَا وَتَجَارَةً وَلَا يَبْنِعَ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ [النور] (کوم چي د الله ﷻ د ذکر څخه نه اخيستل په غفلت کي اچوي او نه خرڅول) يعني خبردار! هسي نه چي د تجارت کاروبار تاسو د الله ﷻ د يادولو څخه غافله نه کړي، چي داسي به تاسو په توان کي پريوشي، او حضرت عمر رضی الله عنه فرمايي: چي اي تجارت کوونکو! په دنيا کي د ورځي لوله حصه د آخرت د پاره پرېږدي، او وروسته حصه د دې دنيا د پاره کړی او د تېرو بزرگانو به دا خاص عادت وو چي دسهار څخه تر ماښامه پوره به يې د آخرت په کارونو کي محفونه مشغول ساتل يا به مسجدونه ته تلل د الله ﷻ ذکر به يې کولو، د درود وظيفې به يې ويلې يا به په علمي مجلسونو کي شريک کېدل وخت به يې تېروي، او فخيالو به د دوی د پاره هرښه (د خنمو د اوږو او شيدو څخه پوخ سوی خوړاک) او سرونه او پښې پنځول او هلته به يې وروږل پر دوی به يې خرڅول، او په حديث شريف کي دي چي فرشته کله د بنده د عمل کتاب (يعني هغه کتاب چي دده حملونه پکښي ليکل کيږي) لوړ اسمان ته وړي نو چي هلته که دا ثبت سي چي ده د ورځي اوله او آخره حصه په ټپکي کولو کي صرف کړې ده نو د ورځي د ميتخوی وخت ټول گناهونه دده معاف کول کيږي، او په حديث کي دي

چي د شپې فرشتي او د ورځي فرشتې د سهار لومړنيام په وخت کي يو ځای کيږي نو الله ﷻ د دوی څخه پوښتنه کوي چي زمانښه تاسو په څه حالت کي وليډي، دغه فرشتې عرض وکړي چي يا الله! کله چي موږ د هغه څخه راټولو نو هغه په لمانځه کي وو، او کله چي موږ ورځلو، نو هم هغه په لمانځه کي وو، پر دې باتدي الله ﷻ و فرمايي چي اي فرشتو تاسو گواه سئ چي ما دغه خپل بنده وښخولو. او پکار دي چي د ورځي په دوران کي څنگه د لمانځه آځان دده په خوږو کي پرېوځي نو هر ځای چي وي هر څه چي کوي او په څه حال کي چي وي هر څه پر هغه ځای پرېږدي مسجد ته حاضر سي، او د دې آيت په تفسير کي چي "کوم خلک چي د الله د ذکر څخه نه اخيستل په غفلت کي اچوي او نه خرڅول"، مفسرونو ليکلي دي: چي دا اشاره هغو کسوته ده چي په دوی کي يو اهنګر (پښ) وو هغه که به چوټک (مطرقة) پورته کړې وه نو هغه چي به آځان واورېدی نو مخ ته به يې چوټک (مطرقة) نه راپرېښول شا ته به يې وغورځول، او که چا به څرمن کنډله نو چي ستنه به يې په جگه کړې وه نو د آځان د اورېدو سره به يې هغه پر هغه ځای پرېښوده رايستل به يې نه، او مسجد ته به يې ځنځتله.

(۲) څلورم دا چي د الله ﷻ د ذکر او تسبیح څخه په بازار کي هم ځانله نه وي، او تر ورسه پوري ژبه او زړه يې کلره نه ساتي، او داسي گڼي چي کومه فائده د دې غفلت په وجه سره فوت سي ټول جهان دغني په مقابله کي هيڅ شئ نه دی او دغه ذکر کوم چي د ځانلانو په مينځ کي وسي د دې ثواب نور هم زيات وي، د نبي کریم ﷺ اوشاد دی چي د الله ﷻ ذکر کوونکي د ځانلانو په مينځ کي داسي دي لکه چي يوه شنه زرخونه درخته چي د وچو پاڼو او درختو په مينځ کي خپل بهار ښيي، يا يو ژونلی د مرو په مينځ کي وي، او فرمايي کوم سړی چي بازار ته ولاړ سي او دا دعاء ووايي: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ اللَّهُ الْمَلِكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ده په حملنه کي دوه زړه ټپکی وليکل سي.

او حضرت جنید رحمته الله علیه يو وار وفرمايل چي په بازار کي دخدای ﷻ د داسي داسي بندگتو څه کمی نسته چي که صوفيان د خوږو څخه ونيسي او پورته يې کړی او پنخپله پر هغه ځای کښني نو د دوی سره بلکل ښه ښکاري، او فرمايل يې چي په بازار کي د يو داسي سړي ما ته علم سته کوم چي روزانه درې سوه رکعتونه لمونځ کوي او درې زره تسبیح د الله ﷻ نوم وايي، او علمال پنخپله اقرار کړي دي چي دوی د دې خبري څخه پنخپله خپل ځان پېژندلی دي (يعني کومه خبره چي د صوفيانو

په صحبت سره حاصله نه سوه هغه دې مرد خدا دعادت په لېلو سره حاصله سوه).

قصه هفتصو: کوم سړي چې بلژار ته په دې غرض سره غي چې د دين د فراغت په خاطر ده ته يو څه رزق حاصله سي (نو غنيمت دي) دغه داسي سړی دی چې اصل مقصود پرېښوول ده ته په هېڅ ډول قبول نه دي، (او دا په اصل کې مرد خدای دي).

لېکن د چا چې بلژار ته تلل وي په دې غرض سره چې د دنيا دولت د زياتو څخه زيات حاصل کړي دغه په دې کار کې نه سي کليايېدلای بلکې که دی مسجد ته هم ولاړ سي او پر لمانځه ودرېږي خود ده دا غير حاضر زړه دې لين دين (کاروبار) په فکر او سوچ کې مېشتی وي.

(۵) پنځم دا چې بلژار ته ولاړ سي دا کوشش دي نه کوي چې دلته د زياتو څخه زيات وخت تېر کړي لکه چې عيني دکتلارن د ټولو څخه مخکې غي لو د ټولو څخه وروسته کور ته راځي (لو مقصديې زياته نفع حاصلول وي) او په دې شغل کې دليري ليري وطنو سفر اختياري په کښتياو، جلاړنو کې تکليفونه زغمي، حال دا دی چې دا هر څه د ده د بې پناه حرص او لالچ په وجه وي، په قول دحضرت معاذ رضي الله عنه دابليس يوزی دي چې "زلنبور" د هغه نوم دی هغه د خپل پلار دنمایندي د پاره په بلژار کې موجود وي او ابليس ده ته دا سبق ورکوي چې گوره بېچه! بلژار ته ولاړ سه او هلته دکتلارن درواغو، فريب دوکې، حيله بازی او خيلت (دغلتي) ته مائل او اماده کوه، او د هغه سړي سره په خاصه توگه وده کوم چې بلژار ته د ټولو څخه اول راځي، او د ټولو څخه وروسته غي (څکه چې دغه حرص دی) او په حديث شريف کې دي چې په ځايونو کې د ټولو څخه بد ځای بلژار دی او په خلکو کې بدترين هغه (دکتلار) دی کوم چې اول راځي او په آخر کې غي، نو د دکتلار د پاره واجب دي چې دسهار په وخت کې دعلم دمجلس څخه لود وظيفو او دسهار د لمانځه او دشأنت د لمانځه څخه فلرغ نسي تر دغه وخته پوري دي بلژار ته نه غي، او هلته چې ولاړ سي نو چې دومره نفع حاصله سي چې د ټولي ورځې د پاره کافي وي نو د بلژار څخه دي واپس راسي او مسجد ته دي ولاړ سي هغه رزق دي حاصل کړي، کوم چې د آخرت په عمر کې يې پکار راسي، چې دغه عمر زيات اوږد دی او حاجت يې زيات سخت دی او د دې د بنده سره انتهايي کمي ليدل کيږي، حماد بن سلمه رضي الله عنه کوم چې امام ابو حنيفه رضي الله عنه استاد وو دا هغه نقاب فروش وو چې کله به ورته دوه رتې نفع حاصله سوه نو دوکان به يې بند کړی واپس به راتلی (چې الله وکړي).

قصه: ابراهيم بن بشار رضي الله عنه يوه ورځ ابن ادم رضي الله عنه ته وويل چې زه نن د خلوي کلو ته غم.

ورپه فرمايل اې ابن بشاره! ته د خاورو په لټون کي يې او هاخوا پنخپله خاوري (مرگ) ستا په لټون کي دي، او ښکاره ده چي کوم شئ ستا په لټون کي دی ته د هغه شخه خلاصېدلی نسي، لېکن دا شخه ضروري نه ده چي د کوم شئ ته په تلاش کي يې هغه هم ستا شخه خلاص نسي؟ شايد دا خبره به ستا په مشاعده کي نه وي تېره سوې چي حريصانو ته محرومي نصيب کېږي او کاهلان د زوق خاوندان جوړوي، دوی جواب ورکړي چي تلوخت زما سره صرف يو درهم دی او هغه هم د يو سلېه فروش شخه وصولول دي، ابراهيم بن ادهم رحمته الله وويل چي افسوس دي ستا پر مسلماني چي يو درهم لري او بيا هم د خاورو کار ته شخې.

او په پنخواتيو بزرگانو کي داسې خلک هم وو چي په اوونۍ (هفته) کي به د دوو ورځو شخه زيات دکان ته نه تلل، او ځيني داسي وو چي تلل خو به روزانه لېکن د ما پېښېن په وخت کي به واپس راتلل، او شوک به تر ماشيگره پوري په دکان کي وو، لېکن په دوی کي چي کوم يوه ته به د دې ورځي زوق ملاو سو فوراً به يې دکان بند کړی سيده به مسجد ته تلل، (بيا به واپس دکان ته نه تلل). (۶) شپږم دا چي دشکونو او شېهو شخه ځان وژغوري، ځکه چي که حرام د ده شخه شلوخوا راولگرځي دی به فاسق او گناه کاره وي، او په کوم شئ کي چي يې شک وي د دغي په باره کي دي فتوی د خپل زړه شخه اخلي په مفتياتو پسي د تللو ضرورت نسته، په دې شرط چي اهل دل وي (يعني زړه ورسره واقعي وي) او يا طريقه غوره ده بيا که د ده زړه يې مکروه وگڼي نو چيري دي هم نه اخلي، او د ظالماتو او د دوی د متعلقينو سره دي معامله نه کوي او يو ظالم ته دي په پور (قرض) شئ نه ورکوي که مړ سي نو دی به په ځم اخته سي، او حال دا دی چي د ظالم په مرگ خفگان نه دي پکاري، او نه دي د ده پر دولتمندي خوشحاليږي او نه دي پر ظالماتو داسي شئ خرڅوي د کوم په باره کي چي معلومات وي چي دغه شئ به د ظلم د پلوه استعمالوي، چي دی به پنخپله هم پکښي شريک سي، فرض معامله د داسي چا سره کول پکار دي کوم چي يې قبل وي،

ويل سوي دي چي يوه زماته داسي وه چي کله به يو سړی بازار ته تللو نو پوښته به يې کوله چي معامله د چا سره وکړم؟ او ده ته به دا ويل کېده چي د چا سره دي زړه غواړي کوه يې! دلته هر سړی احتياط کوي، او بيا داسي دور (زماته) راغله چي خلکو ويل: د ټولو سره معامله کوه لېکن فلاڼی فلاڼی دې قبل نه دي نو احتياط ځيني کوه او معامله ورسره مه کوه، او دې شخه وروسته يوه زماته داسي ده چي خلک به وايي معامله د چا سره مه کوه او که يې کوې! نو د فلاڼی فلاڼی سره کولای سي، او (وايي) خطره ده چي آخر هغه زماته را نسي چي معامله پکښي بالکل د چا سره هم نسي

کولای.

او دا خبره خود منځکې وخت د خلکو ده، لېکن کله چې موږ خپلې زمتې ته گورو نو معلومېږي چې شاید لوس خو نوبت دې ته رسېدلی دي چې په معامله کې د هېڅ ډول فرق (د ناقص او کمال) خیال نه ساتل کېږي، او خلک داسې بې باکه سوي دي چې د ناقص علم تش په نامه هوښیارانو او د ناقص دین تش په نامه عالماتو څخه چې څه ولوري دا تصور کوي چې د ټولې دنیا مال بس یو ډول سوي دي کوم چې ټول حرام دی په دې وجه د احتیاط صورت نه پیدا کېږي، حال دا دی دا یو ډېر لوی حماقت دی او په اصل کې داسې څه خبره نسته کومه چې خلکو ځانځا فرض کړې ده، موږ به د دې پوره وضاحت انشاء الله د حرامو او حلالو په باب کې وکړو کوم چې د دې څخه وروسته دی.

(۷) لومړی دا چې کله د چا سره معامله کوي نو خپل حساب کتاب ورسره بالکل صحیح ساته او څه چې ورته وایې څه چې کوي او څه چې اخلي او څه چې ورکوي یاد ساته چې دقیقه په ورځ به د دې یوې یوې سره منځپانګه کېږي او پوښتنه به د څخه کول کېږي، یو بزرګ یو سوداګر په خوب کې ولیدلی پوښتنه یې ځینې وکړه چې الله ﷻ ستا سره څه وکړل؟ هغه وویل چې پنځوس زره کاتې (دفترونه) زما په منځ کې کنېښتونل سول او ما عرض وکړی چې ای خدایه! دا دومره کاتې به د کومو کومو خلکو وي؟ نو الله ﷻ وفرمایې چې دا د هغو پنځوس زرو خلکو کاتې دي د کومو سره چې تا په ژوند کې معامله کړې وه او دا د هریوه جلا جلا کاته ده او ما چې هر کله هره یو جلا جلا ولیده نو د ټوله څخه تر آخره پورې هره معامله په تفصیل سره پکښې لیکل سوي وه، اولنډه دا چې که دلته ده د چا سره څه دوکه کړې وي نو په هغه جهان کې به دی د هغې بوج پر غاړه وي که څه هم د دغه نقصان مقلد د یوې دتې برابر ولي نه وي، او په دې مواخذه کې به د گرفتاری څخه وروسته هېڅ شې پکې را نسي تر څو چې د هغه سزا ونه خوري.

نو د تېرو بزرګانو سیرت (کړوه وړه، اخلاق) او د شریعت لار خو دا وه د کومې چې په معلولو کې ډېر خیال ساتل کېدی، لېکن لوس خو دا سنت گواکي یا تللی دی څه معامله او څه علم د معلولې هېڅ هم چاته یاد پاته نه دی، حال دا چې څوک په دوی کې یو سنت هم پر ځای کړي نو عظیم ثواب به حاصل کړي.

او په حدیث شریف کې دي چې نبی کریم ﷺ فرمایلي دي چې یو وخت به داسې راسې چې کوم احتیاط نن تاسو کوئ په هغه زمانه کې څوک د دې لسمه حصه هم وکړي نو د هغه د پلاره به کافي وي، صعبه و عرض وکړی چې یا رسول الله! هغه ولي؟ وېې فرمایې تاسو چې کوم پر دومره نېکې

قلعه یلست نو خکه چي (زما په ډول) یار او مددگار در ته حاصل دی په دې وجه تلسو ته دا لار آسقه ده، او هر کله چي هغه خلک به د دې څخه محرومه وي بې یار او مددگار به وي او د خافانو په مینځ کي به گرفتاره وي، (نو د دوی څخه د لسمې حصې امید څه کم نه دي) او دا حدیث ځکه دلته بیان سو چي لوړېدونکي بالکل مایوسه او نا امید نسي، او داسي ونه وایي چي دا ټوله څنگه وکړی سي، او په دې زمانه کي خو چي څه لږ هم پر ځای کړي غنیمت دی، بلکي (اوس خو دا عالم دی چي) که څوک پر دې شئ ایمان لري چي آخرت د دنیا څخه غوره دی نو موږ به گټو چي دغه د دې ټولو کارونو په راوړو کي کامیابېدای سي، ځکه چي د دې ټولو احتیاطونو که نتیجه راووغی نو دا چي د فقر او احتیاج ژوند به تېروي او هغه فقر او احتیاج کوم چي د ابدې باچاغت سبب جوړېدای سي هغه زحمت گران نه دي ځکه چي خلک د دنیوي مال او دولت د پاره څومره تکلیفونه تېروي او څومره څومره دلتونه د دې د پاره پورته کوي، حال دا دی چي د مرگ دراتلو سره به داهر څه ضایع پاته سي او دده په هیڅ کار به رانسي، نو بیا دا څه داسي لږه خبره ده چي دیوې معلمې په وخت کي که د دې شئ لحاظ وساتل سي چي کومه خبره د ځان د پاره نه خوښوي هغه د بل د پاره خوښه نه کړي، او اصل حال خو الله ﷻ ته معلوم دی.

څلورم اصل: د حلالو او حرامو او مشتبه پېژندل

پوه سه! چي د نبي کریم ﷺ ارشاد دی: **كَلْبُ الْخَلَالِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَمُسْلِمَةٍ** (چي طلب د حلالو د هر مسلمان سړي او ښځي د پاره فرض دی) او طلب د حلالو تر هغه وخت پوري ممکن نه دي تر څو پوري چي دا معلومه نه وي چي حلال وایي څه ته؟ او فرمایي چي حلال هم ښکاره دي او حرام هم ښکاره دي او د دواړو په مینځ کي داسي شبهات دي چي مشکل هم دي او پټ هم، او څوک چي د دې څخه شاوخوا گړځې د هغه په حرامو کي د مبتلا کېلو پېره پیل کيږي، نو پوه سه! چي دا یو وسیع علم دی چي تفصیل یې موږ په خپل کتاب "احیاء العلوم" کي په تشریح او تفصیل سره کړی دي داسي چي په بل کتاب کي نه ملاوېږي، او په دې کتاب کي فقط موږ دومره بیان کوو چي عوام به په پوه سي، او تشریح یې موږ په څلورو بابونو کي وړاندې کوو، انشاء الله تعالی: اول باب د حلالو فضیلت او ثواب یې. دویم باب د حلالو او حرامو په اعتبار سره د پرهیز کاري درجې. دریم باب په حلالو او حرامو کي فرق او د دې اړوند سوالونه. څلورم باب د پلچاه څخه د روزنې (توبې، تنخوا) په انخستلو کي د حلالو طلب او نور.

اول باب: د حلالو د طلب فضیلت او د دې ثواب

پوه سه! چي الله ﷻ فرمايلي دي: يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْتَمِلُوا صَالِحًا (المؤمنون: ۵۱) (ای پيغمبرانو! تاسو (او ستاسو امتونه) حلال شيان وخورئ او نيك عملونه كوئ) يعني فرمايي چي اي زما را الهيلا سوو رسولانو! څه چي هم خورئ پاك او حلال يې خورئ او څه چي هم كوئ داسي كوئ كوم چي د طاعت او بندگي مطلق وي، او په دې وجه نبي كريم ﷺ فرمايي چي د حلالو طلب پر ټولو مسلماتو فرض دی، او فرمايي چي كوم سړی تر څلو پښتو ورځو پوري حلال خوري داسي حلال چي د حرامو يو ذره انلازه خلط او گېون پكښي نه وي الله ﷻ دده زړه د دُور څخه و كوي، او د حكمت ملغلري دده د زړه څخه بهيږي، د يو بل روايت مطابق (چي د حديث آخري نيجه حاصه داسي ده چي) دده زړه به د دنيا د محبت څخه بې زلره سي.

حضرت سعد رضی الله عنه كوم چي د مشرانو سبله وو څخه دی يو واري يې نبي ﷺ ته عرض وکړی چي زما په حق کي د هاء و فرمايست چي زما هره د هاء قبليري، نبي ﷺ و فرمايل حلال رزق خوره! چي ستا هره د هاء به قبليري، او فرمايي چي ډېر داسي خلک دي چي خوري حرامه، افغندي حرامه، او د دې سره سره لاسونه پورته کوي د هاکاتي غولري د دوی د هاکاتي آخر څنگه قبلېدای سي؟ او فرمايي چي د الله ﷻ يوه فرشته هره شپه په بيت المقدس کي دا آواز کوي چي كوم سړی حرام خوري د هغه نه فرض قبليري او نه سنت، او فرمايي که يو سړی په لس درهمه يو جامه واخلې او جامې جوړي کړي لېکن په دې ټولو کي که يو درهم حرام وي نو تر څو چي دغه جامه دده پر جسم وي دده لمونځ به قبول نه وي، او فرمايي: په حرامو خوړو چي کومه غوښه د بدن جوړه سوې وي د هغې (د دې) په لور کي سوځيدل غوره دي، او فرمايي چي كوم سړی ته دا پړوانه وي چي مال د کومه راغلی حلال دي او که حرام نو د دغه سړي په باره کي د الله ﷻ هم څه پړوانه نه وي چي دی د دې د پړوخ کومي حصې ته وړ واچول سي، او فرمايي چي د عبادت په لسو حصو کي نهه حصې د حلالو طلب وي، او فرمايي چي كوم سړی ستړی ستومانه د شپې کور ته واپس راسي او دده د ستري کېدو سبب دا وي چي ټوله ورځ يې د حلالو په طلب کي کوشش کړی وي نو کله چي دی بیده سي نو بخښلی بیده سي، او سهار چي بیدره سي نو د الله ﷻ رضا ده ته حاصله وي، او فرمايي چي د الله ﷻ ارشاد دی چي د حرامو څخه د پرهيز کوونکي سره خو ما ته په حساب کولو هم شرم راشي، او فرمايي چي د يو مسلمان د پلره يوه روپي په سود کي اخيستل دېرش واړه د زنا کولو څخه ناکلره (خراب) دي، او فرمايي چي د

حرام خور مال په صدقه کي قبلېدای نسي او چي پروت وي نو دوېخ ته درسېلو پوري دده لاري تو بڼه وي.

روایتونه او اقوال: حضرت ابو بکر صدیق رضی الله عنه یو وار د غلام د لاسه د شینو دشرتو پیاله وچینېله لېکن معلومه سوه چي هغه حلاله نه وه، نو دغه وخت یې گوته حلق ته ورکښته کړه او قی یې وکړی چي دومره سخت وو چي د جسم څخه یې د روح و تلویږه پیدا سوه، او په وار وار یې ویل چي ای پروردگار! زه ستا څخه پناه غواړم چي دشرت څه ناشه حصه خوبه زما په رگونو کي پاته سوې وي او د کومي رايستل چي زما په وس کي نه دي، او د څسې یو وار حضرت عمر رضی الله عنه هم کړی وو چي په دوی د صدقې شینې چښل سوي وې، او دابن عمر رضی الله عنه قول دی چي په لمونځ کولو ملا تېته سي او په روژه نیولو جسم وچ سي د وېښته په ډول نری سي خو بیا هم د دې تر هغه وخته پوره څه فائده نه سته تر څو چي د حرام خوړلو څخه ځان ونه ژغورل سي چي د حرامخوړي سره سره دغه لمونځ، روژه د سره قبول نه دي، د سفیان ثوري رضی الله عنه لارښای چي کوم سړی د حرام مال څخه صدقه خیرات ورکوي دغه گواکي د ناپاکو جامو په میتازو د پربولو کوشش کوي، کومي چي نوري زياتي ناپاکي کيږي، او یحیی بن معاذ رضی الله عنه فرمایي چي اطاعت او بندگي د الله ج خزانه ده چي چلبي (کيلي) یې دهاده، او د دې چلبي غاښونه د حلال رزق څخه جوړيږي.

اوسهل بن عبدالله تستري رحمته الله علیه وايي چي دخلورو شینو د پېژندو څخه بغیر یو سړی هم دایمان داصل حقیقت څخه نسي خبرېدلای:

- (۱) چي ټول فرائض دستو حین مطابق ادا کړی (۲) حلال خوړي لکه چي د پرمیز گاری تقاضا ده
- (۳) د ټولو بدو څخه مخ واړوي هغه که د ظلم سره وي که د باطن سره (۴) تر آخر وخته پوري پر دې کلونو ثبت قدم او برابر وسي، او ویل سوي دي چي کوم سړی شلو بڼت ورځي په مشتبه مال سره نس نه کوي د ده زړه تور سي او ښک ونيسي، ابن مبارک رحمته الله علیه فرمایي چي زما په نزد د یو لک درهمو په صدقه کي ورکولو څخه دا کار ډېر ښه او غوره دي چي د شک شبهي یوه روپي ملک ته واپس کړي، د سهل تستري قول دي چي د حرام خوړ ټول انځلونه په گناه کي مشغوله وي که څه هم دی غواړي او که نه غواړي، او کوم سړی چي حلال خوړي د ده ټول انځلونه په هبلت کي وي او دخیر توفیق همېشه د ده شامل حال وي، لنډه دا چي په دې ضمن کي د آثرو او اقوالو څه کمي نه سته او بې شمېره دي او دا سبب دی چي زاهدانو او بزرگانو په دې سلسله کي د انتهائي ډېر احتیاط

څخه کلاړ اخيستی دي.

قصه: په دې بزرگاتوکي يو بزرگ وهب ابن الورد رحمته الله هم تېر سوی دي د کوم چي دا عادت وو چي تر هغه وخته پوري به يې يو شئ نه خوړی او نه به يې چنبلو تر څو چي به يې دا اطمينان نه وو سوی چي دغه شئ ده ته په کومه ذريعه رسېدلی دي، يوه ورځ يې ده ته مور د شينلو يوه پياله د چنبلو د پاره ورکړه دوی پوښته وکړه چي دا شيدې د کوم ځای څخه راغلې؟ قيمت يې د کوم ځای څخه ادا سوی دي؟ او د کوم سړي څخه اخيستل سوی دي؟ دا هر څه چي يې معلوم کړل او اطمينان يې وسو نو پوښته يې وکړه چي دې بزې (وزې) وابنه دکوم ځای څخه خوړلي وه؟ پر دې باندي معلومه سوه چي بزې د يو داسي چراگاه (شتر ځای) څخه وابنه خوړلي وه چي په هغه کي د مسلماتو هيڅ ډول څه حق نه وو، نو د شينلو چنبلو څخه يې انکار وکړی مور ورته ډېر وويل چي څو به! او چيښه الله ج به پر تا رحم وکړي، دوی وويل (اې مهربانه موري!) هغه که څه رحيم دي او رحمت کونکی دی، لېکن زه دا شيدې په هر حال نه چيښم ځکه چي په يو گناه سره د ککر کېدلو څخه وروسته چي کوم رحمت ما ته حاصل سي په دې کي به د گناه گندگي ځلمخولي او دا زما خوښه نه ده چي رحمت په گناه ککر کړم.

او دبشر حافي رحمته الله څخه خلگو پوښته وکړه چي ته يې د کوم ځای څخه خوړې؟ او ده به په ډېره اندازه احتياط کولو، ويې فرمايل: د هغه ځای څخه يې خوړم د کوم ځای څخه چي يې نور خلک خوړي لېکن فرق سته د ده په خوراک کي چي څه خوړي او د خلای ج د بيري څخه ژاري چي حرامه گوله ونه خوړي او د خلگو په خوراک کي چي څومره خوړي او په بې فکري سره خلتلي او پروا نه کوي چي حلال يې وخوړل که حرام او ويې فرمايل: چي که اوږده اوږده لاسونه خوراک ته مخکي نه کړي نو په خوراک کي به څه پوهېږي سره څه کمي واقع نسي چي د حلالو او حرامو د تميز د دې څخه خوره طريقه هيڅ نسته.

دويم باب: په حلالو او حرامو کي ډېر هېز گاري درجي

پوه سه! چي د حلالو او حرامو مختلفي درجي دي او د هري يوي خپل خپل نوعيت دي چي هغه د يو بل څخه جلا دي يعني (کوم چي حلال دي په دوی کي) بعضي فقط حلال دي بعضي حلال او پاک او بعضي ډېر پاک (پاک ترين) دي، دغه حال د حرامو دی چي يو څو حرام او سخت وي بل حرام او گنده وي او بعض د دې څخه هم بد ترين، مثلاً چي د يو مريض د پاره گرمي نقصاتي وي د ده د پاره

چي کوم شئ خومره زيات گرم وي دومره به زيات ضرر رسونکي وي، ځکه چي د گرمۍ پخپله مختلفي درجې دي مثلاً د عسلو گرمۍ د گندو د گرمۍ څخه وي، نو د حرامو هم جلا جلا درجې دي د کومو څخه چي پرهېز کول د مسلماتو د پاره لازمي دی، او ددي پرهېز پنځه درجې دي.

اولي درجې ته پرهېز کاري عدولي وايي او دا د هغو مسلماتو پرهېز کاري ده يعني د هغه شئ څخه پرهېز کول کوم چي د شريعت په روی سره حرام مقرر سوی وي او دا کمترینه درجه ده کومه چي د پرهېز په ضمن کي تسليميږي، ځکه چي که په يو سري کي دا هم موجوده نه وي نو دده حرالت هم بالکل باطليږي، او د گناهکارو لوستل څخه ماسوا ورته نور هيڅ هم نسي ويل کېدلی، او ددې گناه او فسق نوري (د بدلو څخه بد تري) درجې متعيني کيږي، مثلاً که يو سري د بل مال په عقد فسد سره حاصل کړي لېکن دا حاصلول د هغه په رضا سره وي نو دې ته فقط حرام وايي مگر کوم سري چي د فرق ثاني د رضا او خوښي څخه بغير دغه غصب کړي نو دده دا اقلام حرام تر دی، او که مال د تيسيم يا فقير وو نو دغه په انتهائي توگه بلندي حرام دی لېکن ښکاره ده چي په حرام او حرام تر کي فرق يقيني وي، په دې وجه د عاقبت د پاره د دې خطره هم زياته وي او د بخښني اميد يې د ضيعف څخه ضيعف تر کيږي، مثلاً يو مريض (د پاره که خواپه شيان زبان رسونکي وي نو دغه مريض) که هسل وخوري نو ده ته به د گندو په نسبت زيات ضرر رسوي، او بيا پخپله د عسلو د خوړو عمل هم په مختلفو درجو کي اېښودل سوی دي، يعني خومره چي زيات وخوري په دغه تناسب سره به ده ته زيات ضرر رسيږي، او د دې خبري تفصيل چي حرام څه ته وايي او د حلالو څخه څه مراد دی هغه سري پېژني کوم چي د ټولي علم فقهي مطالعه کړې وي او د ټولي فقهي څخه ځان خبرول پر هر چلواجب نه دي، ځکه چي د چارزوق نه د مال غنيمت سره تړلی وي او نه يې د ذميتو د جزې سره تعلق وي نو دا پر هغه چيري واجب دي چي کتاب د غنيمتونو يا کتاب د جزې ووايي؟ حاجت خو د هغه فقهي علم وي د کوم سره چي سيده په سيده د چا تعلق وي، او چي کله د چلو اسطه د تجارلت سره وي نو ده ته د علم بيع سره متعلق علم فقه ويل بې شکه لازمي دي، او که مزدور کسبه وي نو ده د پاره علم د اجارې کافي دی، او علم خو د هري پېشې وي او د پېشو څو څه حساب نسته په دې وجه د هر سري د پاره د دغي پېشې علم ازده کول لازمي دي د کومي سره چي دده تعلق وي.

دويمه درجه د هغه پرهېز ده کوم ته چي د ښکو مسلماتو پرهېز ويل کيږي او دې خلکو ته صالحين وايي، او د دې پرهېز څخه دا مراد دي چي دمفتي فتوی که د يوشمې په حرامېلو کي هم نه وي لېکن د شبهي ځای پکښي وي نو دا خلک د دې څخه هم پرهېز کوي هسي خو شبهات هم پر

درې قسمه دي: چې د هغو څخه یو خو هغه دی چې د هغه څخه علز کول واجب وي او درېم هغه دي چې علز که ځینې واجب نه وي نو مستحب ضروري وي او ظاهره ده چې د واجبو څخه د ځان ساتلو درجه لوله ده، او د مستحبو څخه پر درېم نمبر ده، او درېم هغه چې د هغه څخه ځان ساتل (واجب یا مستحب نه وي بلکې) صرف صحیح وړته ویل کیږي ځکه چې دا لا حاصله غوندي خبره وي، مثلاً یو سړی د ښکار خو ښه فقط دې د پاره نه خوري چې څه معلومه ده که حیوان د چا ذاتي ملکیت وي او د هغه څخه تېښلې وي یا چا په څه وجه سره د مالک څخه ځان ته راوړلی وي او د هغه ځای څخه راوتلی وي، یا ممکنه ده چې مړ وي بیا هم د ده د وارث پر ده حق جوړېږي، نو بلا دلیل له دې بلا نشته فقط یوه وسوسه ده چې خاص اهمیت وړته ورکول محض تکلف دی.

درېم یعنې د دې څخه لوړ پرهیز د پرهیز کارانو دی کوم ته چې متقي وایي او دې څخه مراد دا دی چې شی نه حرام وي، نه مشتبه وي او حلال مطلق وي نو هم که د دې خبرې پوره وي چې هسي نه دې په وجه سره په اشتباه کې گرفتاره سي، نو د دې څخه پرهیز وکړی سي ځکه چې دیني فکال لارښادی چې بنده تر هغه وخته پوري دعتقې درجې ته رسېدل نسي حاصلالوی تر څو چې دی یو شی محض د دې بیرې پر بناء پرېښودل ازده نه کړي چې هسي نه دې په وجه سره په حرامو کې مبتلا سي، څنگه چې حضرت عمر رضی الله عنه فرمایي چې موږ د حلالو د لسو حصو څخه پر نهو بلندي ځکه قناعت وکړی چې هسي نه په حرامو کې مبتلا سو، څنگه چې داوجه وه چې که یو سړی به د بل څخه سل درهمه اخیستل، نو یو کم سل به یې اخیستل په دې بیره چې هسي نه زیات سي.

علي بن معبد رحمته الله علیه خپله یوه واقعه بیانوي چې مایو ځای (مکان) په کرایه واخیستی یوه ورځ مي یو خط چا ته ولیکلی نو غوښتل مي چې د مکان د دېوال په خاوره یې وچ کړم بیا مي سوچ وکړی چې دېوال خو زما ملکیت نه دی نو خاوره څنگه ځیني راولاړم بیا خیال راغلی "چې په دې کې نو څه دي" وروسته مي لږ غوندي خاوره راولاړېسته پر خط مي واچوله، لېکن په دغه شپه مي په خوب کې ولیدل چې یو سړی وایي څوک چې وایي د دېوال په خاوره کې څه دي ته ده به صبا د قیامت په ورځ معلومه سي چې څومره قیمت پکښې دی، او کوم خلک چې دې درجې ته رسیدلي وي د هغوی واقعي دا عادت وي چې دلته او معمولي شی څخه بیره کوي او ځان ځیني ساتي چې هسي نه په دې سره د زیات رغبت او شوق پیدا سي، او دې څخه هم زیات دا چې د قیامت په ورځ دعتیقود درجې څخه محرومه سي.

په دې وجه یو ولري حسن بن علي رضی الله عنه په کوچنیوالي کې د صدقې یوه خرما خوړلې ته ورواچوله

چې نبي کریم ﷺ ور ته وویل وغورځوه، توبې کړه، او خليفه عمر بن عبدالعزیز رضي الله عنه ته يوازې د غنیمت د مال څخه د مشکو نافع وړاندې کړای سوه نو فوراً يې پزه بنده کړه، ورېې فرمايل: ددې خوشبو د دې څخه د نفع اخيستلو يوه برخه ده او دغه صرف زمانه د ټولو مسلمانو حق دی، يو بزرگ د شپې په وخت کې د يو مريض سر ته ناست ووهغه مريض مړ سو، بزرگ فوراً څراغ مړ کړی او ورېې وویل چې دا ټپل صرف لوس ددې متوفې (مړ سوي) د وارثانو حق وگرځېدی.

روايت: حضرت عمر رضي الله عنه يوازې د مال غنیمت مشک په کور کې کښېنول چې دخپلې بي بي په لاس يې پر مسلمانانو څرخ کړي، يوه ورځ کور ته راغلی نو د بيبي د پورني څخه د مشکو بوی راغلی ورېې فرمايل دا د کوم ځای څخه وه "هغې وویل چې د مشکو په وړولو مي خوشبويي په لاسو پورې لگېدلې وه لاسونه مي په پورني پورې مېلې دي، دوی پورني فوراً ددې سره څخه ليري کړی او کله به يې پر بولۍ کله به يې په خاورې کې مړی او بويوی به يې تر دې چې د بوی نښه پکښې پاته نه سوه نو بيا يې پورني بي بي ته واپس کړی، لوبښ که څه هم د بوی دا دومره اغلازه خوبالکل معاف وه، لېکن د حضرت عمر رضي الله عنه مقصد ددې دروازې بندول وو کوم چۀ نن خو محض خوشبو وه صبابل طرف ته هم تللی سوه، په دې وجه د حرامو په پيره سره د حلالو پرېښودل د متقيانو تقاضا ده چې د متقيانو ثواب بغير ددې څخه نه ملاوېدوی.

او د امام احمد بن حنبل رضي الله عنه څخه پوښتنه وسوه چې که يو سړی په مسجد کې ناست وي او هلته د باچاه په مال سره خوشبوياتي (عطرونه) لگول کيږي (نو دا سړی به څه کوي؟) ورېې وویل چې دی دې بهر ووځي چې د عطرو بوی وانه اخلي ځکه چې دغه ډول د خوشبو څخه يو فائده دی حاصله کړي مقصود هم دغه دی، بيا دده څخه پوښتنه وسوه که چا ته د حديث يوه لوبلې ورځه (پاڼه) ملاو سي نو د مالک د اجازت څخه ماسو او دغه نقل کول صحيح دي؟ ورېې فرمايل نه دي.

حضرت عمر رضي الله عنه خپلې يوې انتهايي گرانې بي بي ته د خلافت ملاوېدو څخه وروسته په دې جه طلاق ورکړی چې په يو معلله کې را ته سپارښت ونه کړي، د کومو معلولو نتيجه چې د دنيا زينت ښکلا ده، (د دې دا حکم دی) ځکه چې د بنده په معمولي کار کې مشغولېدل د زمانې سبب جوړېږي، او کوم سړی چې حلال خوراک هم په ماله نس خوري دی هم د متقيانو درجې څخه څلورجېرې ځکه چې نس ډک وي نو په شهوت کې حرکت پيدا کيږي او په دې کې دا پيره وي چې هسي نه نلورۍ خيالات په زړه کې را پيدا سي، بلکې دمستی ښکاره کېدو هم عین خطر وه، دغسې د دنيا لارو باغونو او مکتونو ته کتل هم د دې قبيلې څخه گرځول سوي دي چې په دې سره هم د دنيا

په حرص کي حرکت راپيدا کيږي کوم چي بنده ددې په طلب کي مبتلا کوي، او دا بيا آخر دی د حرامو تيرو ته دته کوي، په دې وجه نبي ﷺ فرمايلي دي چي د دنيا محبت د ټولو گناهونو سره لار دی، دلته د نبي ﷺ اشاره (حرامي دنيا ته نه ده دغه خو پخپله د گناهونو لار دی بلکي) مباهي (روا) دنيا طرف ته ده، ځکه چي مباه دنيا دوسته (ملگري) جوړه کړي (نو که څه هم دغه مباه ده خو) زړه چي کله دې دوست ته حواله کړای سي نو نور زيات دنيا طلب کوونکي يې جوړ کړي او بيا نوبت گناه ته ورسيږي او په گناه کي ومبلي، نو بيا چيري ځيني خلاصېدای سي؟ او آخر زړه د ذکر الهي د تصور څخه هم ليري سي او د دې څخه زياته بدبختي نسي کېدای چي غفلت پر زړه دومره غلبه راسي چي د الله ﷻ څخه يې غافله کړي او دلوجه وه چي يوه ورځ سفيان ثوري رحمته الله عليه د يو امير د يو غټ ښکلي کور د دروازې سره تېرېدلی چي ده يو ملگری چي دده سره وو په خوره سره يې دې محل ته کتل دوی منع کړی او وېي فرمايل چي که تاسو ورته داسي نه کتلای نو دې خلکو به داسي اسراف نه کولای، نو تاسو هم د دې خلکو سره د اسراف په ظلم کي شريک سوات،

د احمد بن حنبل رحمته الله عليه څخه خلکو پوښتنه وکړه چي د مسجد په ديوالونو او غوږلي (صحن) کي د خټ گلري په باره کي ستاسو څه رايه ده، جواب يې ورکړی چي د غوږلي د پلره خو صحيح ده چي خاورې دورې نه کوي لېکن دا پر ديوالونو خټ گلري خو زما په نزد مکروه ده ځکه چي دا محض په بنياست کي داخله ده، د بزرگانو ورنا ده چي دکوم سړي جامې نری او تنگي وي دده دين هم تنگ وي، او حاصل دخبري دا دی چي په کومو حلالو سره چي په حرامو کي د پرېوتوپړه يا احتمال وي د دغو حلالو پرېښوول خوره دي.

(۴) خلوروم ه درجه د صتيقينو د پرهيز ده دوی د هغو شيانو څخه هم پرېهز کوي کوم چي نه صرف حلال وي بلکي حرامو ته رجوع اتملزه هم نه کوي لېکن د دې د حصول په اسبابو کي څه نا څه سبب داسي وي په کوم کي چي يو گناه سوې وي او د دې مثال دا دی چي:

روايتونه او قصې: بشر حافي رحمته الله عليه به د باچاه د جوړ سوي نهر څخه اوبه نه چنبلي، د بزرگانو يوې ډلې به د حج په سفر کي د هغو حوضونو څخه اوبه نه چنبلي کوم چي به باچاهاتو جوړ کړي وو، يوې ډلې به د هغه باغونکو نه خوړل کوم چي به د باچاهاتو په نهروونو اوبه کېدل.

د احمد بن حنبل رحمته الله عليه په نزد په مسجد کي درزي توب (خيالطي) کول په کراهت کي شمرل وو، او نه يوبل کسب په مسجد کي کول صحيح وو، او د دې سوال په جواب کي چي د هديرې تر گنجتي

لاتني کښناستل د موچي پنخپل کلر کي مشغوله کېدل څنگه دي؟ ويې ويل چې مکروه دي ځکه چې هديره د آخرت سره تعلق لري او پيشه سازي د دنيا سره، يو غلام د باچاه د کور څخه بل کړی څراغ ولويدی او مالک يې هغه مړ کړی. يو وار د شپې په وخت کي د يو بزرگ د پېزار (خپلې) تسمه خلاصه سوه عين په دغه وخت ځيني خلکو د باچاه مشعلونه (خراغونه) راپورته کړي وو پر دغه طرف راغلل بزرگ تسمه برابروله چې لاسونه بيرته ځيني پورته کړل او مناسب يې ونه گڼله چې په دې رڼا کي تسمه جوړه کړي. دغه ډول مثال د هغه ښځي دي کومې چې د باچاه د مشعلونو په رڼا کي مالوچ ودرېشل (وړی تاوول) پرېښوول چې په دې رڼا کي يې ونه ودرېشي.

ذوالنون مصري رحمته الله عليه يو وار قيد خانې ته واچول سو څو ورځي وېی وو آخر يوې پرهيزگارې ښځي کوم چې د ده مريده هم وه سپنسي به يې ودرېشل حلال رزق به يې حاصلوی د دغې حلالي گټې څخه يې طعام (خوراک) دوی ته را ولېږلو. دوی هغه هم ونه خوړی دغه ښځه ډېره غصه سوه ويې ويل چې تا ته څو دا معلومه ده چې زه څه درلېږم دغه به حلال هم وو او ته ويې بيا تلولي ونه خوړل؟ ويې ويل ځکه مي ونه خوړل چې ما ته د يو ظالم په طبق (لوښي) کي راغلي وو او د زندان د محافظ په لاس کي وو نو زما غلږ پر دې بناء وو چې د دغه حلال رزق ما ته درارسېدو فريمه د يو ظالم د لاسو قوت وو کوم چې په حرام خوړي سره پکښي پيدا سوی وو.

او د پرهېز په دې درجه کي دا د زهد عظيم مقام دی لېکن د دې حقيقت پېژندل لويه ضروري خبره ده کنې په وسوسه کي د پرېوتو بېره ده، يعني مقصد خو دا وي چې د هيڅ فاسق د لاسه څخه شئ ونه خوړل سي او د فاسق محض تر ظالمانو پورې محدود نه دی چې دوی حرام خواره وي په دې وجه د دوی طاقت هم حرام وي، ځکه چې که يو سړی زنا کاره وي نو ده خو قوت د زنا څخه نه دي حاصل کړی، لېکن د دې سره سره خوراک د ده د لاسه هم حرام دی (نو تحقيق صرف د ظلم کېدو نه بلکي د هر فسقي عمل پکار دی).

سري السطفي رحمته الله عليه فرمايي: چې زه يوه ورځ په صحرا کي روان وم چې د اوبو پر غاړه مي را ټول سوي واېنه وليدل فکر مي وکړ چې که حلال رزق خوړل غواړم نو دا ولي نه خودم په دې خيال کي وم چې د غيږو څخه يوې فرشتې آواز را کړی: مگر دا خو ووايه چې کوم قوت ته تر دې حايه پورې ولوستې دغه د کوم ځای څخه راغلي وو؟ زه ډېر پښیمانه سوم او استغفار کول مي شروع کړی.

نو دا وه هغه درجه کومه ته چې د صديقينو درجه وايي دغه خلک د هر احتياط منزله کښته کېدونکي وو او څنگه څنگه بلرېکي به يې په دې کي رايستلې او نن صبا خو دا کيپي چې خلک د

جلمو پرپولو د پاره اوبه لتوي احتیاط کوي، حال دا دی چې ددغو (صلیقینو) د پاره دلمشکله نه وه، لشي پنبې به تلل او خنګه اوبه چې به ملاوېلې اوتس به یې په کولو، لېکن نن ظاهري طهارت (دنن د پرهز ګرانو د پاره) هر څه دي کوم چې بهرنی نمایش دی، چې ټول عمل دخل پکښې د نفس د تقاضاوو دی چې په څه نا څه بهاته سره خلګ ځان ته متوجه کړای سي (چې وایي سبحان الله شوهره غټ بزګر دی) لېکن د کومو بزګرانو ذکر چې موږ کړی دي، د دوی په نظر کې (ظاهري نه بلکې) باطني ښکلا نایسته وه کوم چې مخلوق نه بلکې الله ﷻ لېلای سوه او په دې کې د ظاهري ښکلا په نسبت ډېری زیاتي سختیاتي وې.

(۵) پنځمه او آخري درجه د مقربینو او موخندینو د پرهز ده، او د دوی په نزد نه صرف خوراک بلکې خوب، وښه، خبرې کول، ګرځېدل هر څه د خلای د پاره وي، او په دوی کې یو شئ هم چې د خلای د پاره نه وي د خپل ځان د پاره یې حرام ګڼي او د دې ډلې د ټولو بزګرانو یو ډول صفت او یو ډول لارې وي او د کمال درجې موخندین که چا ته ویل کیږي نو فقط دا خلګ دي.

د یحیی بن معاذ رضی الله عنه په باره کې یوه قصه بیان سوې ده چې یو وار یې په نابجويې کې دواړې چښلې وه ښځې ورته وویل پورته سه په دې غوولي (صحن) کې یو څه قلمه وګرځه، ده وویل د دې یو وجه زما په خیال کې نه راځي (چې ولي وګرځم) او دېرش کله وسوه چې زه خپل حساب ته ګورم چې زما هېڅ حرکت د دین د معلولو څخه بنیر نه دي (او په دواړې پسې ګرځېدل خوبه د ځان د پاره وي) نو دې خلګو به تر هغه پورې حرکت هم نه کولو تر څو چې به پکښې یو دیني نیت موجود نه وو، که خوراک به یې کولو نو هم دومره اندازه چې عقل او ژوند قائم په پاته سي، او دا هم ځکه چې دعبادت د پاره قوت پیدا سي، د دوی خبرې به هم د دین د پاره وې، کڼې د دې څخه ملسوا هره خبره به یې د ځان د پاره حرامه ګڼله.

نو (اې خوږو ملګرو!) د زهد او پرهز ګلری څو دا درجې دي د دې څخه د کمو درجو هېڅ ځای نسته چې ته یې ولورې خپل ځان او خپله ناکسي او لاجلاري وپېژنې نو واوره! او د خپل عیب څخه ځان خبر کړه ځکه چې که ته د زهد په اوله درجه باندي هم (چې عنود د مسلماني ورته وایي) د درېلو خواش کوي چې د فسق اطلاق در بلندي نه وي نو (دومره کم همته یې چې) د دې څخه هم لیري کېدلی نه سي، لېکن چې خبرې کوي نو خوله وازه وازه کوي د مځکې او اسمان څخه خبرې کوي، او د شریعت واضح او ښکاره خبرې چې کومي دي د هغو څخه پرهز نه کوي بلکې ستا خواش دا وي چې هر وخت په لغوه او هڅو خبرو کې مشغول سي په حدیث شریف کې دي چې په

خلکو کي بدترین مخلوق هغه دی کوم چي خپل بدن د الله جل جلاله په نعمتونو سره ښایسته ساتي ډول ډول نعمتونه خوري او ډول ډول جلمې اغوندي بیا چي خوله پورته کوي نو سیله چپه خبري کوي بکواس او پالتو (اضافي) خبري کوي الله جل جلاله دي موږ د دې آفتونو څخه وساتي.

دریم باب: حلال د خغه جلا کول او تون پکښي کول

پوه سه! چي یوې ډلي دا خیال ظاهر کړی وو چي د دنیا ټول مال حرام دي او که د ټولو څخه ټول نه وي هم نو زیاته حصه خوږې ضرور حرامه ده او بیا دا ډله په درې حصو کي تقسیم سوه، او یوې پر کومه چي د زهد احتیاط غالب وو، ورې وړل چي موږ خو د صحراوا ښه، بوتی او نورو او د ملهیتو د غوښي یا ښکار او نورو څخه ما سوا نور څه نه خوړو، او پر کومو چي شهوت او کم ظرفي سپړه وه، دا مقرر کړل چي د څه تمیز او فرق ضرورت نسته او هر څه خوړل پکار دي او دریمه ډله کومه چي اعتدال ته لږ نژدې وه هغې اعلان وکړی چي په خوراک کي خو هر څه خوړل پکار دي لېکن مقلایې صرف تر ضرورته پوري محدود پکار دي، دا درې سره ډلي پر غلطی دي او په دوی کي د هریو وینا غلطه ده ځکه چي صحیح دا ده چي حلال ښکاره دي نو حرام هم ښکاره دي او مشتبه چي څه دي د دوی په مینځ کي دي، او تر قیامته پوري به دا شیان دغسي روښانه او ښکاره وي، نبی کریم ﷺ فرمایي: چي کوم سړي دا فکر کوي چي د دنیا په مال کي زیاتره (اکثره) حرام دي دغه غلطی کوي ځکه چي ډېر خو ضروري دي لېکن زیات نه دي ځکه چي د ډیرو او زیاتو په مینځ کي لوی فرق دي مثلاً مریض، مسافر او لښکر ډېر خو وي لېکن زیات نه وي، ظالمان ډېر وي او مظلومان زیات، څرنګه چي د دې غلطی په باره کي موږ پخپل کتاب "احیاء العلوم" کي په لوی تفصیل بحث کړی دي؛

نو اصل دا دی چي تا ته دا معلومېدل پکار دي چي خلکو ته ځانته دي وړل سوي چي صرف هغه شئ خوړئ کوم چي د علم الهي په روی سره حلال وي ځکه چي د چا د اطاعت سته چي علم الهي ته ورسېږي؟ په دې وجه دا وړل سوي دي چي څه خوري په دې کي داوګوري چي دغه حلال دي او که حرام؟ يعني چي کوم شئ دی حلال گڼي او یا په کوم کي چي حراموالی ښکاره نه وي هغه دي خوري، او دا خبره په اساني سره معلومولای سي او د دې په ثبوت کي دا دلیل راوړای سي چي نبی ﷺ د یو مشرک په کوږه (لوټه) اودس کړی دي، او حضرت عمر رضی الله عنه د یوې یهودي ښځې په لوبښي اودس کړی دي او که دوی تېري وای نو دغه اوبه به یې چښلې هم وای، او ښکاره ده چي د پلستو اوبو چښل حرام دي، په علمه توګه سره داسي دي چي څوک شراب چښي یا مراړه خوري نو د هغه لاسونه

پلیت وی، او دغه وخت د هغو دغه پلیتی دوی ته معلومه نه وه په دې وجه یې د دوی دغه اوبه پاکې وگنلې، او صحابه کرام رضی الله عنهم به نورو بنډرو نو ته تلل هلته به یې طعام هم اخیستلو معللې به یې هم کولې حال دا دی چې په هغه زمانه کې به په عامه توګه غله، سود خواره شرایین خلګ وو، د دې سره سره به دوی د دنیا د مال څخه لاسونه نه راخیستل او ټول به یې برابر گڼل او د ضرورت مطابق یې قناعت کولو، نو ستا د پوه کېدو د پاره دا خبره ده چې ستواسطه د شپږ قسمه خلګو سره کېلای سې، او د دوی په باره کې تا ته علم پکار دي؛

(۱) اول بنده خو هغه کېلای سې چې ستا د پاره ناآشنا وي او د هغه د نیک او بد تا ته شه علم نه وي، مثلاً که ته یو ښار ته ولاړ سې نو روا ده چې د یو چا څخه دې زړه وغواړي دوی، واخلې او د چا څخه چې دې زړه وغواړي معلله ور سره وکړې، ځکه چې په دې صورت کې به ته مطلوبه شیء صرف د هغه په لاسو کې لیدلای سې او سوا د دې څخه بله اندازه نه سې لګولای چې دغه دې د هغه ملکیت وي په دې وجه ستا د پاره دا دلیل کافي دی ځکه چې تر څو پورې یو داسې ښه نه ښکاري په کومه سره چې دغه حر اموالی ښکاره کېږي تر هغه وخته دې ته باطل نه ویل کیږي، (او نه معللې ته حرام ویلای سې) هو! دا ضرور ده چې که یو سړی لږ صبر وکړي او د تلاش څخه وروسته بل څوک داسې سړي پیدا کړي چې د ټپک کېدو یې ده ته بذات خود علم وي نو دا په تقوی (پرهېزګاری) کې داخله ده که څه هم واجب نه ده.

(۲) دویم قسم هغه سړی کېلای سې کوم چې صالح وي او تا ته معلومه هم وي چې دغه صالح دی او ته د ده څخه مال، طعام اخلې خوړې یې هم، لېکن د دې سره سره په دې فکر او سوچ کې یې چې معلومه نه ده دا مال به حلال وي او که نه نو دې ته تقوی نسي ویل کېلای، بلکې دې ته وسوسه وایي، او که بیا ستا دغه توقف د دغه سړي د خفګان باعث هم وي نو دا خبره ستا د پاره د معصیت (ګناه) څخه کمه نه ده ځکه چې د صالحینو خلاف بدګماني کول په خپله ګناه ده.

(۳) درېم هغه سړی دی د کوم په باره کې چې تا ته معلومه وي چې دغه ظالم دی یا ته دی ظالم گڼې، مثلاً هغه ترک دی یا شاهي نو کړیا تا ته معلوم دی چې ده اکثره مال حرام دی نو ده د مال څخه ځان ساتل واجب دي، لېکن که تا ته معلومه وي چې (د دې سړي ذاتي بديانو سره سره) ده مال د حلال ځای څخه وصول سوی دی او د ښو او دلاکلو څخه هم حلال معلومېږي او غالبه دا وي چې دغه مال د چا څخه فصب سوی نه دی نو د دې څخه ځان ساتل واجب نه دي.

(۴) خلورم هغه سړی چې تا ته معلومه وي چې د ده مال زيات حلال خو دی لېکن د حرامو څخه بالکلیه خالي نه دي مثلاً د یو بزگر مال داسې دي چې دی د بزگرې سره سره د بچله عامل هم دی، یا د یو سوداگر مال چې د شاهي تعلقاتو سره هم کاروبل (لین دین) ساتي نو د دوی مال به حلال وي او جائز دی چې د دوی سره اکثره معامله وسي ځکه چې حلال وي، لېکن د تقوی تقاضا دا ده چې د دوی څخه لیرې وسي؛

د عبدالله ابن مبارک وکیل دبصرې څخه دوی ته خبر ورکړی چې زه د داسې خلکو سره معامله کووم د کومو چې د شاهي تعلقاتو سره هم لین دین سته، دوی ورته په جواب کي ولیکل چې که دغه معامله د شاهي تعلقاتو پورې محدوده وي نو تا ته د دوی سره معامله کول نه دي پکار، لېکن که دوی دنورو سره هم لین دین ساتي نو بیا ورسره معامله کوه.

(۵) پنځم هغه سړی دی چې تا ته دده د ظلم کېدو یا دده د مال د حرامېدو په باره کي څه خبر نه وي لېکن د ظلم آثار دده د مخ یا لباس اوضاع قطع (شکل او حالت) څخه ښکاره وي مثلاً چینه (قبا) لولنگوته یې وي یا د لښکریانو په ډول وضع قطع (شکل او حالت) یې جوړ کړی وي نو دا خبرې علامت (دده د فسق یا ظلم کېدو) دي، په دې وجه د داسې سړي سره د معاملې کولو څخه ځان ساتل پکار دي، تر دې چې تا ته په ښه ښان سره معلومه سي چې کوم مال دی د کوي چې دا یې څنگه او د کوم ځای څخه حاصل کړی دي؟

(۶) شپږم هغه سړی دی چې په ده کي د ظلم یو نښه خو نه لیدل کیږي لېکن د فسق آثار دده د شخصیت څخه ښکاره وي، مثلاً وېښې جامې یې اغوستي وي یا یې طلاکي زیورات اغوستي وي، یا تا ته معلومه سي چې دی شراب چنبې یا نا محرمو ښځو ته کوري نو صحیح دا ده چې دده د مال څخه ځان ساتل واجب نه دي ځکه چې په داسې کارونو مال حرامیږي نه، او دده په باره کي د زیاتو څخه زیات داوړل کیږي چې د دې سړي په حلال مال کي ممکنه ده چې د حرامو څخه یې هم پرهېز نه وي کړی، لېکن د دې اټکل پر ښاه دده د مال ته

شوکی پاک او معصوم دی؟ شومره خلک دي چې ظلم زیاتوب که نه کوي خو د گناه څخه هم ځانه نه ساتي، او د حرامو په تمیز کي د دې قاعده څخه ساتل لازمي دي، چې که د دې خیال وساتل سي نو په نا پوهي کي که بیا یو حرام شئ وخوري هم نو مؤاخذه به پر نه وي، لکه لمونځ چې د نجاست سره جائز نه دی لېکن هغه نجاست د کوم چې علم نه وي د هغې سره لمونځ نلجائز نه دی بلکي که د لمونځ څخه وروسته هم د دغه نجاست علم وسو نو د یو قول مطابق پر ده قضا نه واجبیږي ځکه چې نبي کرم ﷺ په هین لمونځ کي پېژلو

(خپلې) وکښلې خو لمونځ یې دو بلره شروع نه کړی، او وېې فرمایل چې جبرئیل علیه السلام ما ته خبر را کړی چې دا پليستي (گنده) سوی دي.

او پوه سه! چې دغه کوم چې موږ ويلي دي چې متقيانو ته د دې څخه پرهيز ضروري دی يعنې که څه هم واجب نه وي بيا هم پوښتنه کول پکار دي چې مال د کوم ځای څخه حاصل کړای سوی دي؟ نو په دې صورت کي شرط دا دی چې په دې سوال سره د بل زړه خفه نسي ځکه چې که دا سوال د خفگان باعث وو نو بيا دا سوال پنخپله حرام دی په دې وجه چې په پرهيز گاری کي اصل خبره خو احتياط دی او که په احتياط نه کولو سره چاته خفگان ورسېږي نو دا حرام دي، نو په دې صورت کي ښه دا ده چې د لوی شفقت، مهرباني او نرمی مظاهره وکړي او د نه خوړلو د پارو يو بهانه جوړه کړي لېکن که په دې کي کامياب نه سو نو بيا خوړل يې غوره دي ځکه چې د هغه سړي زړه خفه نسي، بلکي که د بل څخه يې معلومول غواړي او بيا د دغه متعلق سړي د خبرېدلو امکان وي نو هم حرام دي، او د بل څخه دي پوښتنه نه کوي ځکه چې دا په تجسس غيبت او بدگمتي کي شامله ده او دا درې سره شیان حرام دي، او صرف د احتياط په نوم دې ته مباح نه ويل کيږي، ځکه نبي کریم صلی الله علیه و آله چې به کله د يو چا ميله سو نو دا پوښتنه به يې نه کوله چې خوراک د کوم ځای څخه را اخيستل سوی دي؟ او نه به يې د پو تحفې (والی) قبولولو په وخت داسي پوښتنه کول، ماسوا د دې صورت څخه چې شېبه به بالکل ښکاره او واضحه وه، مثلاً هر کله چې دوی اول وار مدينې منورې ته تشریف يووړی نو هلته چې به هر سړي هم څه شئ راوړی حاضرېدی به نو پوښتنه به يې ځينې کوله چې دا هليه ده او که صدقه؟ ځکه چې هغه ځای د شک وو، او د چا د خفه کېدو هم سوال نه وو، او پوه سه! چې که په بازار کي د باچا مال د خرڅلاو د پارو راوړل سي او دا معلومه وي، چې د دې په وجه سره بازار د حرام مال څخه ډکيږي، نو هلته دې څوک نه اخلي او صفا صفا پوښتنه دي کوي چې مال څنگه دی؟ او که په معلومولو بلندي معلومه سي چې د مال زياته برخه حرامه نه ده نو بيا يې په اخيستلو کي څه حرج نسته، لېکن د پرهيز گاری (تقوی) له مخي پوښتنه کول بې اندازې اهمه ده.

غورم باب، د پاچه څخه روزينه (تنها) حاصلول، او سلام ورته کول او ه مال څخه يې د حلال مال اخيستو پلان

پوه سه! چې په نن زمانه کي د بادشاهانو سره کوم مال د مسلماتو څخه د خراج اخيستلو يا جرماتو جمع کولو يا په توگه درشوت اخيستلو سره جمع کيږي ټول حرام دی، هسي خو د دوی سره درې قسمه مال حلال هم وي (يا کېدای سي):

(۱) هغه مال چې په توگه دغنيمت په لاس راغلی وي (۲) هغه جرماته کومه چې دشرعي شرطونو په روی سره د نفياتو څخه وعتول سوي وي (۳) يا د يو داسي سري ميراث کوم چې مړ وي او شرعي وارث يې نه وي، او دا مال د ټولو مسلماتو وي، لېکن څرنگه چې زمته داسي راغلې ده چې حلال مال ډېر کم ليدل کيږي، په دې وجه د خراج مال د بادشاهانو څخه بلا تحقيقه اخيستل نه دي پکار چې په دې کي زياته حصه د جرماتو وي نو د دې څخه ځان خبرول لازمي دي چې دا مال د حلالې وجهي دي يا دغنيمت دي يا جزیه وصول سوي ده يا د لواړث د ميراث څخه حاصل سوي دی.

دبشاه د پاره خو آخر دا هم جائز ده چې دی ځمکه دزراعت په کار راولي آبله يې کړي، او دې څخه محصول واخلي، که څه هم په دې کي هم کار د بيگلره په توگه دی نو حاصل سوي مال به د شېه څخه خالي نه وي حال دا دی چې حرام نه دی، دغه ډول جائز دا هم ده چې دی د نفياتو څخه دزراعت قبله ځمکه واخلي او دغه د ده ذاتي ملکيت هم متصور وي لېکن د دې قيمت که د حرام مال څخه اداء کړي نو مشتبّه به دغه هم سي، نو کوم سري چې د بادشاه څخه روزنه (تنخا) اخلي نو پوه سه! چې که د دې ادائېگي د بادشاه د ذاتي ملکيت څخه کېده نو صحيح به هم وي او جائز هم لېکن که د مال د مصالحو څخه و ه نو حلاله نه ده د تر دې چې تنخا اخيستونکي يو داسي سري نه وي چې د مسلماتو مصالحت دده سره تړلی وي، مثلاً مفتي، قاضي، متولي، داو قافو، طبيب او هغه ټول خلگ کوم چې په داسي عهدو (وظيفو) مقرر وي کومې چې د علمو مسلماتو د خیر د پاره قاضي کړای سوي وي، او د علم دين طالب علم هم په دې کي شامل دی او هغه سري کوم چې د روزي گټلو څخه معنوره وي يا فقير وي نو دده حق هم بلا شکه په دې مال کي کېدلای سي لېکن د دې خلگو حق په يو ډول سره مشروط دي او هغه شرط دا دی چې دغه خلگ شاهي ملازمين يا د بادشاه څه رعايت په ديني معاملاتو کي هيڅ کله نه کوي، او نه په باطلو او حرامو کارو نوکي دده موافقت کوي، او دوی ظلم او زياتي ته نه راپاروي، بلکي نژدې هم نه ورځي او که ورځي نو د شرعي شرطونو مطبقت په نظر کي لري، چې ذکر يې د لاندې دی.

فصل: د بادشاهانو سره د عالمانو تعلق

پوه سه! چې د اهل علمو او غير اهل علمو تعلق د بادشاهانو او د حکومت د عاملانو سره پر دوي قسمه دی:

(۱) اول صورت دا دی چې نه دوی هغو ته و رځي او نه هغوی دوی ته راځي د دين سلامتي په دی

کې ده (۲) نوږم دا چي دوی بادشاهانو ته ورځي يا سلام ورته کوي دا مضموم کار دی مگر دا چي مجبوري وي يو وار نبي کریم ﷺ د ظالمو اميرانو صفتونه بيانول دوی وفرمايل چي کوم سړی د دوی څخه پر هېز کوي دغه به خوندي سي او کوم چي د دوی سره د دنيا په حرص کي پرېوځي د دغه شمار به په دوی کي وي، دوی وفرمايل چي زما څخه وروسته به ظالم بادشاهان پيدا سي کوم سړي ته چي د دوی د ظلم او درواغو احساس نه وي بلکي خوښوي يې ده زما دامت سره هېڅ تعلق نسته، او دی به د قیامت په ورځ زما د حوض و طرف ته لار ونه مومي، او ويې فرمايل چي هغه علماء د الله ﷻ د نښمنان دي کوم چي د اميرانو خوا ته ځي او بهترين امراء هغه دي کوم چي د عالماتو په خدمت کي حاضر وي، او ويې فرمايل چي علماء د اتبياء عليهم السلام د مقدسو اماتونو وراثان دي تر څو چي د بادشاهانو سره خلط (ګډون) نه ساتي او کله چي يې ورسره خلط وکړی نو په اماتو کي يې خيانت وکړی نو تاسو دې کار څخه ليري وسئ.

حضرت ابو ذر غفاري ؓ حضرت سلمه ؓ ته وويل چي د بادشاهانو د دروازې څخه ليري وسه ځکه چي دوی څومره د دنيا څخه حاصلوي دې څخه زيات دين ضايع کوي، او ويې وفرمايل چي په جهنم کي يوه کنده ده چي هغې ته به صرف هغه علماء ځي کوم چي د بادشاهانو څنگ ته ځي، حضرت عباد بن صلت ؓ فرمايي چي د مالدارو خلکو سره د عالماتو او زاهدانو دوستی د دوی د رياء نښه ده، حضرت ابن مسعود ؓ فرمايي چي تقوی دار سړی کله بادشاه ته ځي نو دی د هغې څخه بې دينه راوځي، خلکو دې وضاحت وغوښتلو نو ويې ويل چي هلته کله دی ولاړ سي دی د يو داسي کار دپاره د بادشاه د رضا کولو طالب سي کوم چي د الله ﷻ د ناخوښي سبب وي، او فضيل ؓ وايي چي يو عالم چي څومره څومره بادشاه ته نژدې کيږي دومره دومره د الله ﷻ څخه ليري کيږي د وهب بن منبه ؓ وينا ده چي د جوارګرو (خمار کونکو) وجود دومره د خلکو د پاره ضرر رسونکی نه دی څومره چي بادشاهانو ته د تلونکو عالماتو دی، محمد بن سلمه ؓ وايي چي په پليتي (ګندګي) بلندي نلست مچ د هغه عالم څخه غوره دی کوم چي د بادشاه پر دروازه نلست وي.

فصل

او ياد ساته چي د دې سخت اقليم وجه دا ده چي کوم سړي باچا ته ځي د هغه د گناهګار کېدلو پيره وي او دا گناه ده په عمل، خبرو، خاموشي او اعتقاد څخه پر يوه يوه باندي ځان مخا اثر هم کوي مثلاً گناه د عمل دا ده چي د بادشاهانو پر کور غضب نازل وي په دې وجه دوی ته ورتلل خو دغسي مناسب

نه دي او که د کوزڅخه دباتلدي يې په صحرا کي خيمه وهلې وي نو دغه خيمې او ټول اسباب او مسلمان حرام دی او نه دې پکښو چي دغي ته ور داخل سي يا صرف پښه هم پر کښېږدي، بلکي که هغه په مباحه ځمکه باتلدي بغير د خيمې او فرش څخه ناست وي نو هم دده په مخکي سر کښته کول او پستې رحمجنې خبرې کول او چاپلوسي او خوشلنلدي کول د يو ظالم په مخکي د عاجزې او بندگي اظهار کول دي کوم چي ناجائز دي او مسلمان سړي ته دانه نښايي.

په حديث شريف کي دي چي کوم سړی د يو دولتند په مخکي هجړ ښکاره کوي صرف په دې وجه چي دغه دولتند دی نو که دغه دولتند ظالم وي او که نه وي لېکن دا خوشلند دخپل دين يوه حصه پنځولو لاسو بريلوي، نو سوا د سلام څخه بل څه شی دوی سره مباح نه دي، لېکن د سلام کولو په وخت هم لاسونه مچول ملا کښته کول سر کښته کول روانه دي، ما سوا د هغه څخه چي دا هر څه د يو داسي چا د پاره وسي چي پادشاه عادل وي يا با عمله عالم دين وي يا څوک داسي سړي وي کوم چي واقعي د دې تواضع مستحق وي او د تېرو بزرگانو څخه ځينو خو په دې پاره کي د مبالغې څخه کار اخيستی دي تر دې چي د ظالمانو د سلام جواب يې هم نه دي ورکړی چي ظالم پر خپل ظلم شرمندہ سي.

او په خبرو کي خو داسي گناهکاره کېلای سي چي پادشاه ظالم وي او تلونکي دده په حق کي د هاء غواړي مثلاً دا چي د الله ﷻ دي سقا عمر زيات کړي، او دده داسي ويل چيري صحيح نه دي، ځکه د نبي ﷺ فرمان دي چي کوم سړي د ظالم په حق کي د هاء کوي، او دده او پد عمر غواړي دی گواکي دا خبره خوبوي چي داسي ظالم دي همېشه پر دنيا مسلطه وي کوم چي د الله ﷻ د نافرمانه وي، نو دده د پاره هيڅ د هاء صحيح نه ده او که کوي يې نو دا د هاء دي کوي: زما د هاء ده چي الله ﷻ تا ته ښک صلاحيتونه در کړي د خير او ښهگني توفيق دي در کړي، او پنځل اطاعت کي دي ستا عمر او پد کړي، بيا چي کله بنده د د هاء او سلام څخه فارغه سي نو عموماً د شوق د ملاقات په پاره کي څه داسي جملې وايي چي زه خو همېشه په خلعت کي د حاضرېدو شوق لرم، اوس که دا شوق په حقيقت کي دده په زړه کي نه وي (او محض چاپلوسي کوي) نو درواغ وايي او بې وجهي د منافقت طريقه اختياروي او که رښتيا دی مشتاق (شوقي) وي نو (لمتني دی) کوم زړه چي د ظالمو د زيارت د پاره بې آرامه وي په هغه کي د اسلام نور چيري راشي پکار خو دا ده چي د الله ﷻ د نافرمانه څخه داسي نفرت وسي لکه څنگه چي د خپل دښمن څخه کېږي، او کله چي دا خبرې وسي نو بيا دا سړی د دغي ظالم د عدل او انصاف تعريفونه شروع کړي او دا خبره هم د درواغو او نفاق څخه خالي نه ده او په

دې سره که نور څه نه وي نو دا هم څه کمه نه ده چې په داسې خبرو د يو ظالم د زړه خوشحاله کولو گناه خوښم وکړه، چې دا ناجائز نه دي نو څه دي؟ او بيا چې دا چاپلوسه (غوره مال) دومره څه وويي نو کېدلای سي چې دغه ظالم څه محاله خبره وکړي چې دې خو به (په درواغو يا بښتيا) سر خلمغا پر ونيروي او دده د تصديق کولو څخه به يې بغير چاره نه وي، نو دا خبره صرف د خپل ځان د گناهکاره کولو ده.

او د خلموشي گناه داسې کوي، چې دده مکان ته ځي نو هلته به ورته ودرېښمي فرشونه، پر ديوالونو تصور يونه په نظر راځي د هغه بځملي جامي (کالي) به وښي، د سرو زرو گوتمی او د سپينو زرو لوښي به ورته ښکاره کيږي، لوبل خوا به غالباً دغه ظالم درواغ او فحش خبري هم غالباً کوي او دې به يې لوري، دا ټولي خبر داسې دي چې پر دې خلموش پاته کېدل جائز نه دي بلکې د احتساب د پاره ژبه پورته کول فرض دي لېکن دا بې چاره د احتساب طاقت او جرأت د کومه څخه راوړي؟ مجبوراً پر هر شې باندې به خلموشه وي لېکن سوال دا دی چې د احتساب څخه خو معذوره دی نو په بلا ضرورته تللو خو مجبوره هم نه دی؟ آخر دا کله جائز دي چې بلا ضرورته دي بنده داسې ځای ته ځي کوم ځای چې د خلاف شريعت کارونو په ليدو سره سره احتساب نسي کولای.

او د زړه او عقيدې په گناه کې داسې گرفتاره کيږي چې دده طرف ته ميلان او رغبت کوي، دې دوست گڼي دده د تواضع په توگه اعتقاد کوي او دده دولت ته گوري، نو کرار کرار به دنيا رغبت دده په زړه کې پيدا کيږي، نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چې دنيا دارو خواته مه ځئ ځکه چې کوم رزق الله ﷻ تاسو ته در کړی دي د هغه څخه به پېزاره سي، (او دا د زړه گناه ده).

د حضرت عیسیٰ ﷺ ارشاد دی چې د دنيا دارو مال ته سترگي هم مه پورته کوئ ځکه چې د دوی د دنيا ظاهري نياست د زړه څخه د ايمان خوږوالی ليري کوي، د دې ټولو خبرو څخه دا ښه په ډاگه معلومه سوه چې په يو حال کې هم د يو ظالم خوا ته د تللو اجازت نسته، لېکن صرف دوه حالتونه داسې دي د کومو په وجه چې هلته د تللو اجازت کېدلای سي:

يو خو دا چې د پاچا حکم او د دې خبري پيره وي چې که حکم و نه مني نو بادشاه به ورته نقصان ورسوي، يا دا چې د حکومت رعب او دبېلې ته به نقصان ورسېږي، چې په دې سره به رهيت يې باکه او گستاخه سي (چې انرا تفري او انتشار به پيدا سي) دومم دا چې خپل يو حاجت يا د يو مسلمان سپارښت مطلوب وي، د دې دوو خبرو د پاره هم تلل خو جائز دي لېکن شرط دا دی چې د درواغو څخه کلر واته اخلي او د درواغو تعريف و نه کړي، په نصيحت کو کولي چې څومره سختي پکار وي

د دې څخه منع نسي، او که په پېره کې وي نو په نرمي دې وکړي خو نصيحت دي وکړي خلصا، او که خيال يې دا وي چې سپارښت يا نصيحت به قبول نسي نو بيا هم د درواغو او تعريف څخه دې ځان ساتي، او که په دې گمان او ناز سره ځي چې که سپارښت وکړم نو قبليري به ولي نه، او وسي داسې چې دغه د کار د ده پر ځای د بل په سپارښت سره وسي يا د ده پر ځای بل ته شرف د قبوليت حاصل سي، نو که په دې باندې دې پرېشاته او خفه سي نو دا به ښه د دې خبرې وي چې د ده هلته تلل په ضرورت سره نه وو، بلکې دې خو د مرتبې لتوونکي وو.

درېم حالت دا دی چې دې خو پخپل بادشاهانو ته نه ځي خو بادشاهان ده ته راځي او په دې کې شرط دا دی چې کله دی سلام وکړي نو د سلام جواب دي ورکړي بلکې که احترام يې وکړي او د تعظيم د پاره يې ولاړ سي نو هم صحيح ده ځکه چې د بادشاه د ده خواته راتلل په اصل کې د ده د علم په احترام کې وي او دې ښکې په بله کې هغه د عزت او احترام حقداره دی، خاص دغه ډول لکه څنگه چې د ظالم کېدو په صورت کې د سپکاوي او رسوايي حقداره دی، دغسې خو که ولاړ هم نسي او د دنيا څخه د خپل حقارت په ډاگه مظاهره وکړي نو دا نوره هم غوره ده لېکن دا خيال دي کوي چې په داسې کولو سره نه خو ده ته پخپله د يو ډول تکليف پېره وي او نه دا خبره د رعيت د زړونو څخه د بادشاه د وقار، دښې ختمولو باعث کېږي، او کله چې د ده سره کېښي نو درې ډوله نصيحت ورته کول پر ده واجب دي؛

(۱) اول دا چې که بادشاه يو داسې عمل کوي کوم چې حرام وي لېکن دې ځيني خبر نه وي چې دغه حرام دي نو عالم ته پکار دي چې بادشاه د حرامو د تعريف څخه خبر کړي (چې دا کار حرام دی) دويم دا چې که بادشاه يو داسې کار کوي چې حرام دی او ده ته معلوم هم ده چې دا حرام دی مثلاً: ظلم، فسق او ناروا، نو په سختي سره دي ورته نصيحت وکړي او ور دې ښيي چې د دنيا لذت يو داسې قلر او مرتبه والا نه دي چې د ده په خاطر د آخرت د بادشاه نقصان قبول کړای سي، او دغه ډول نور نصيحتونه دي وکړي، درېم دا چې که څه داسې خبره ده په نغښت کې موجوده وي چې د کومي په کېدو سره د دنيا مخلوق ته فائده رسېدای سي او بادشاه ځيني غافله وي نو ده ته پکار دي چې بادشاه د دې څخه خلصا خبر کړي په دې شرط که دا اميد وو چې بيا به په يې ومنې، او دا درې سره نصيحتونه کول پر هغه هم واجب دي کوم چې بادشاه ته ځي (که د قبوليت اميد يې وي)، او دا يوه يقيني خبره ده چې کوم عالم باعمله وي د ده خبره خلصا قبليري لېکن که د دنيا لالچ په زړه کې موجوده وو نو د ده چپ و سپېل غوره دي ځکه ماسوا د دې څخه چې خلک ور پورې وختلې د ده د

خبرو شخه نور شه نه حاصلیږي.

د بادشاهانو سره د علماؤ د مجلس اړوند قصې

قصه: مقاتل بن صالح رحمته الله وایي چې زه یو وار د حماد بن سلمه رحمته الله سره ناست ووم دده د کور ټول اسباب او سامان یو پوړی (ګونی) یو خرمن، یو نسخه د قرآن پاک او یوه لوټه وو، او بس!، په دې کې چا درازه وټکوله وېې فرملي شوک دی؟ د بهر شخه جواب واغلي چې دوخت خلیفه محمد بن سلیمان دی، په اجازت دننه واغلي او کښېناستی، او وېې وړل: آخر شه وجه ده چې شخه زه تلورېم زما ټول بدن د پیري او هیبت شخه وړپېږي او په لرزان سي، وېې فرمایل د نبي صلی الله علیه و آله ارشاد دي چې هغه عالم د کوم د علم مقصود او مطلوب چې صرف د الله جل جلاله ذات وي د هغه شخه خلګ بیرېږي، لېکن کله چې مقصود د علم یې دنیا وي نو پخپله دغه عالم د هر چا شخه بیرېږي خلیفه خلور زړه درهمه د دوی په مخکي کښېنول اړېې وړل چې دا په یو مصرف کې ولوله وېې فرمایل: شه! دا چې د چا دي هغه ته یې ورکړه، خلیفه وویل چې زه قسم خورم چې دا ما د حلالي میراث شخه حاصل کړي دي، وېې فرمایل: خو بیا هم ما ته د دې ضرورت نسته خلیفه وویل چې پر مستحقو خلګو یې تقسیم کړه، وېې فرمایل چې که زه په اتصاف سره تقسیم هم وکړم لېکن که یو سړی دا وایي چې اتصاف دي ونه کړی نو د دې بدګملي په وجه به دغه سړی ګناه ګاره سي نو زما دا خوښه نه ده چې زما په وجه هغه ګناه ګاره سي نو دغه درهم یې د خلیفه شخه وانه اخیستل، نو دا وو هغه اتلار کوم چې تیرو عالماتو به د بادشاهانو سره د ملاقات په وخت اختیلولو، او که چیري به ورتلل نو په داسي طریقه سره به ورتلل لکه چې حضرت طلوس رحمته الله د خلیفه هشام بن عبد الملک مخي ته ورغلی وو او هغه داسي چې:

قصه: خلیفه هشام بن عبد الملک چې هر کله مدینې منورې ته ورسېدی نو وېې وړل چې د اصحابو رضی الله عنهم یو شوک ما ته حاضر کړی خلګو وویل چې هغه خو ټول د الله جل جلاله طرف ته تللي دي، هغه وویل چې بیا که په تابعینو کې شوک وي؟ خلګو حضرت طلوس رضی الله عنه هلته راوستی دوی چې کله دننه ننوتل نو پینزلو (هپلې) یې وکښلې وېې وړل: السلام علیک ای هشام! وایه شخه یې؟ هشام په دې خبره دومره غصه سو چې دده د قتل کولو اراده یې وکړه، خلګو وویل چې دا خو د نبي صلی الله علیه و آله حرم مبارک دی، او دا بزرګ خو د دین د مشرانو عالماتو شخه دی، دا اراده تا ته نه دي کول پکړ، خلیفه پوښته وکړه چې ای طلوس رحمته الله! تا آخر دومره زړه او بې باکي ولي وکړه؟ دوی وویل ما شخه چل

و کړی؟ د خلیفه خصه په دې خبره نوره هم زیاته سوه، او د غضب په حالت کې یې وویل: چې تا شلور لږ بونه پرېښوول، او بیا وایې چې ماڅه چل کړی دي؟ یو خو دا چې تا خپلې زما د فرش په خوا کې وکښلې، د اطرقة دده په نزد بده وه ځکه چې ده به دیو سړي د مودب کېدو نښه دا کوله چې دده مخې ته د خپلې سره پر فرش راسي (لویا ادب تر لوسه په خلقلو کې سته) دریم دا چې تا ماته امیر المؤمنین ونه وړل، دریم دا چې زما نوم دي واخستی، په کثیت سره دي ونه بللم (او دا خبره د هریو په نزد بڼه نه ده)، شلورم دا چې ته زما د اجازت حاصلولو څخه بغیر کښېنستی او زما لاس دي مچ هم نه کړی، طاقس وویل واوره! چې مستا په مخکې خپلې وکښلې، نو دا څه غضب وسو هر کله چې د الله ﷻ په حضور کې د حاضرینو په وخت کې د ورځې پنځه واره خپلې کلام، او زما رب په دې نه خفه کیږي، او تا ته مې په امیر المؤمنین سره خطاب ځکه ونه کړی چې ټول خلک ستا په امیر راضي کله دي؟ په دې وجه زه د الله ﷻ څخه وپیرېدم چې که درواغ ووايم نو بیا به څه کووم؟ او ماته په نوم سره ځکه وبللې کښت مې در ته یانې نه کړو (په دې ته خوشحاله س) چې الله ﷻ خپل دوستان په نوم سره بللی دي مثلاً یا داؤد یا یحیی یا عیسی لېکن دښمنان یې په کثیت سره یاد کړي دي لکه: د ابولهب لاس دي ملت سي (اللهب) او نور، او دا خبره چې ما ستا لاس ولي مچ نه کړی نو دې وجه دا وه چې ما د حضرت هلي ﷺ څخه اورېدلي وو چې د چا لاسونه مچول جائز نه دي ما سوا د نبی د لاسو څخه او هغه هم د شهوت په وخت کې بیا د زوی لاسونه د پلار والی د شفقت په وجه سره، پاته سوه دا خبره چې زه ستا په مخ کې کښېناستم ولي؟ نو په دې باره کې هم د حضرت هلي ﷺ دا قول ما ته یاد دی چې که تاسو د دوو پخوانو څخه یو سړی په دې دنیا کې لیدل خواړی نو داسې سړي وړني چې پخپله خو نلست وي او خلک دده په مخکې ولاړ وي د هشام دا خبرې خوښي سوي او وې وېل ای طاقس ﷺ! ماته یو نصیحت وفرمایه، هغه وویل ما اورېدلي دي چې په دوو پخوانو کې مران دي چې د وروڼو په شان غټ غټ دي او لږ مان دي چې د لوبښتو په اندازه دي او ټول د داسې امیر په انتظار کې دي کوم چې د خپل رعیت سره انصاف نه کوي، نو دا یې وویل او ولاړ سو روان سو.

قصه: سلیمان بن عبد الملک خلیفه وو چې هر کله مدینې منورې ته ورسیدلی نو ابو حازم ﷺ یې ځان ته راوغوښتی چې یو ډېر لوی عالم وو، او پوښته یې ځینې وکړه، چې آخر دا څه خبره ده چې زموږ مرگ ډېر ناخوښه دی؟ ابو حازم ﷺ وویل چې ځکه چې تاسو دنیا په مینه اورغبت سره

آبله کړې ده او آخرت مو په خلقت او سستی سره برید کړی دی او کوم سړی چې د آبلدی څخه ویران
 ځای ته ځي هغه چیري خوښحاله وي، بیا خلیفه پوښته وکړه: کله چې خلگ د الله ﷻ حضور ته
 ځي نو دوی به څه حال وي؟ ورسې وړل چې ښکړو خلگو تلل خو به هلته داسې وي لکه د سفر د
 واپس راتلونکي چې خپلوانو ته راتلل وي او بد کاره سړی به هلته داسې وي لکه تېښلې غلام چې
 په زور ونیسي او مالک ته یې ولولي، خلیفه وویل اې کاش! ما ته خپل حال معلوم وای چې زما به څه
 حال وای ورسې وړل قرآن مجید وگوره چې تا ته معلومه سي چې د الله ﷻ لارښاد څومره ښکاره دي
 چې: ان الابرار لقی نعیم وان العجار لقی جهیم (ښکړ خلگ به بې شکه په آرام کي وي او بد کاره
 خلگ به بې شکه په دوږځ کي وي) (الانفطار) خلیفه بیا پوښته وکړه چې د الله ﷻ رحمت چیري
 وي؟ ورسې وړل چې: إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ (بې شکه د الله رحمت نژدې دی ښکړ
 کار کوونکو ته) (الاعراف).

نو دا وه اندلزه د خبرو د دین د عالماتو کوم چې به دوی د بادشاهانو سره مخامخ اختیاروله.

اورا سه! اوس زموږ د زمکې عالمان دنیا دي نه چې د دین، د کومو خبري چې وي هم نو د بادشاهانو
 دعاګتي او صفوتونه وي او هر وخت د موقع په انتظار کي وي چې یو داسي خبره د کولو د پاره ملاو
 سي چې د ده خوشحالي په حاصله سي، او بیا د دې د پاره څنګه حیلي بهنې تلاش کوی چې هر
 څنګه وي چې بادشاه پخپل مراد کي کامیاب سي (چې د دوی پکښي هم آرزوګتي پوره کيږي)، او
 که نصیحت کوي نو په دې کي یې هم د جاه طلبی څخه ماسوا نور هېڅ نه وي، او د دې ثبوت دادی
 چې که هوښو دغسي نصیحت بل سړی وکړي نو دی د حسد څخه سوځي.

په هر حال د ظالماتو نه لیدل د هر څه څخه غوره خبره ده او که څه هم کله نا کله لیدل راتله، خو
 دوستي وړ سره هېڅ کله نه دي کول پکار، بلکي کوم خلگ چې د دوی دوستان وي د هغو دوستی
 څخه هم لیري وېشل پکار دي، او که یو عالم دومره مجبوره سي چې د خلوت څخه بغیر او د نورو
 ټولو خلگو څخه هم د قطع تعلق کولو څخه بغیر د دوی دوستی په ترک کولو قادره نه وي نو ده ته
 گوښه نشيني (خلوت) اختیارول پکار دي او د نورو خلگو څخه هم تعلقات پرېکول پکار دي
 ځکه چې د بې کریم ﷺ لارښادی چې: "تر څو پوري علماء د الله د امر و نو او حکمونو موافقت
 کوي زما ملت به د الله د پناه او حمایت څخه چیري محرومه نه وي" او دا دواړه شیان به دوی ته همېشه
 حاصل وي.

مختصره قصه دا چي درعيت د فساد باعث د بادشاهانو او اميرانو فساد وي او د بادشاهانو او اميرانو د فساد سبب د علماء فساد وي چي پخپله دخرايدو په وجه سره د بادشاهانو اصلاح نه کوي بلکي د هغوی ديوار تکلب څخه بنات خود دانکار جرأت هم په دوی کي موجود نه وي.

فصل

که يو بادشاه يو عالم ته رقم (روپۍ) ولېږي چي دا پر فقيرانو خيرات کړه نو که دې عالم ته د دې مال مالک معلوم وي نو خيرات کوي دې نه بلکي واپس دې کړي چي دا مال مالک ته واپس کړه. او که مالک يې معلوم نه وي بيا هم د عالماتو يوې ډلې د دې داخيستلو او تقسيمولو څخه منع کړې ده، او زما په نزد غوره دا ده چي عالم دي داسي مال د ظالمانو اميرانو څخه واخلي خيرات دې کړي چي دده سره خو پاته نسي او د يوې ډلې گناه باعث جوړ نسي او د ظلم او فسق په کارونو کي صرف نسي او فقيرانو ته راحت په ورسپړي داسي مال دي په درې شرطونو سره پر فقيرانو تقسيم کړي:

(۱) اول شرط دا دی چي د دې په اخستلو بادشاه دا خيال ونه کړي چي دا حلال مال دی او دلونه گني چي که حرام وای نو دې عالم به نه وای اخيستی ځکه چي په دي ډول سره دی د حرام مال په جمع کولو کي بې باکه سي نو په دې صورت کي د خيرات د خیر څخه شريکات دی.

(۲) دويم شرط دا دی چي د دغه عالم خپل حالت داسي خراب نه وي چي خلک دا گمان پر وکړي چي دده دغه مال د محان د پاره اخيستی دي او دا يې ياد نه وي چي دغه مال يې پر فقيرانو تقسيم کړي دي، لکه چي ځيني خلکو پر امام شافعي رحمته الله عليه دا الزام د محقه جوړ کړی وو چي امام شافعي رحمته الله عليه به د خليفه گانو څخه مال اخيستلو او مخکي يې دا الفاظ زياتول هر کړل چي: "دغه مال به يې تقسيمولو".

قصه: وهب بن منبه رحمته الله عليه او طلوس رحمته الله عليه د حجاج بن يوسف دوروخوا ته ولاړل طلوس رحمته الله عليه ده ته نصيحت کوي د سهار وخت وو، او موسم ښه يخ وو نو د امير په حکم نو کړانو د طلوس رحمته الله عليه پر اوږو باتد شادر (پتو) واچوي، نو طلوس په مخه خبري کولې او ور سره به يې ځان بنوړولو چي شادر يې د اوږو څخه لاندې مځکي ته شوه سو، د حجاج ورور په دې سخت فحشه سو، نو هر کله چي ډولره حضرات واپس پر لاره راتلل، وهب رحمته الله عليه وويل چي غوره دا وه چي تا شادر را اخيستی وای نو پخپله که دي نه پر سر کولای يو فقير ته به دي ورکړی وای چي خامخا دی خو غصه کېدای نه، طلوس رحمته الله عليه وويل زما پخپله هم دا خيال وو لېکن بيا به دې خلکو دا خيال راځلی وای چي دا خو

به يې په يادولې چې ما د يو امير مال اخيستی وو، لېکن دا به يې هېر وای چې اخيستی مي وو خو يو فقير ته مي ورکړی وو.

(۳) دريم دا چې د ظالم دوستي دي صرف په دې وجه نه کوي چې ده د تقسيمولو د پاره مال ده ته ودرېږي، ځکه چې د ظالماتو سره دوستي د ډيرو گناهونو سبب جوړېږي او چا پلوسى ته يې ماته کوي تر دې چې د ظالم په مرگ بيا دى خفگان کوي، او ده دا شان وشوکت او دولت او حکومت ترقي او خوشحالي ده د پاره (يعني د عالم د پاره) د خوشحالي باعث جوړېږي، او په دې وجه نبي کريم ﷺ فرمايلي دي: اي الله! يو ظالم ته زما سره د نېکي کولو توفيق مه ورکوي، هسي نه چې زما زړه ده طرف ته راوگرځي، او په دې لوشاد کي دا اشاره پته ده چې د خپل محسن طرف ته دانسان زړه راگرځي، الله ﷻ فرمايي: چې: " وَلَا تَزُكُّوا إِلَى الْإِلَهِينَ ظَلَمُوا (لو) د ظالماتو طرف ته مه کېږسئ (هود) .

قصه: يو خليفه ملک بن دينار رضي الله عنه ته لس زره درهمه ودرېدل دوى ټوله خيرات کړل ځان ته يې يو درهم پرې نښوى، حضرت محمد صلى الله عليه وسلم ده ته وېل چې رښتيا وايه د دې درهمونو په سبب ستا په زړه کي د خليفه محبت به څه زيات سوي وي هغه وويل هوا زيات سوي دي او ويې وېل زه د دې خبري څخه بېرېدم آخر د مال نحوست خپل کار ښکاره کړی.

قصه: په بصره کي يو بزرگ وو چې د بادشاه څخه به يې مال اخيستی او خيرات کوی به يې خلکو ده ته ودرېدل چې ستا سره د دې خبري پېره نسته چې په دې وجه سره به د بادشاه محبت ستا په زړه کي پيدا سي دوى وفرمايل: چې که څوک زما لاس د يو داسي سړي په لاس کي ورکړي چې هغه ما جنت ته بوځي او بيا گناه کوي نو زه به دى هم جنمن گنم او هغه سړى هم کوم چې زما لاس ده په لاس کي ورکړی جنت ته يې بوتلم، هرکله چې يو سړى ته خپل پر زړه دومره قدرت حاصل وي نو د ده د پاره د بادشاهاتو څخه مال اخيستل او تقسيمول جائز دي.

پنځم اصل: د الله ﷻ د مخلوق د حق ادا کول د قريبانو گاونډيانو مينغو غلامانو

او فقيرانو حق ادا کول

الله ﷻ ته درېږدو چې کومه لاره ده دنيا د دې يو منزل دی او ټول خلک د دې منزل مسفران دي ځکه چې د ټولو مسفرانو مقصد د سفر يو دی، په دې وجه ضروري ده چې په دوى کي محبت او اتحاد لو د

یو بل سره تعلق وي او دوی د یو بل د حقونو خیال وساتي په راتلونکو درې بلونو کې د دې حقونو بیان کېږي.

اول باب: د هغه دوستی او وروڼګلوي په باره کې کومه چې صرف د الله ﷻ د پاره وي

د یو چا سره د الله ﷻ د پاره دوستي او وروڼګلوي ساتل بهترین عبادت او دلوري درجې کار دی، نبی کریم ﷺ فرمایلي دي: چې الله ﷻ چې د چا خیر غواړي ده ته ښه دوست وړکړی د دې دپاره چې که دی الله هېر کړی نو دغه دوست به یې وړ ته رایلوي او که دی د الله په یاد کې همیشه مصروفه وي نو دغه دوست به د ده یار او مددګاره وي، او فرمایي چې کله دوه مخلص مؤمنان د یو بل سره ملاوړېږي نو یو بل ته ځینې ضروري فائده رسېږي، او فرمایي چې کوم سړی یو شوک د الله ﷻ په لاره کې خپل وړو جوړ کړی ده ته به په جنت کې داسې لوړه درجه ملاوړېږي کومه چې په بل یو کله سره نسي حاصلېږي.

حضرت ابو ادریس خولاني رحمته الله علیه حضرت معاذ رضی الله عنه ته وویل چې زه تا د الله دپاره دوست کوم هغه وویل تا ته دي زیری وي ځکه چې ما د نبی کریم ﷺ څخه اورېدلي دي چې د قیامت په ورځ به د عرش څخه شاوخوا کرسی خورې کړای سي پر دغه چې کوم خلګ کښېني د هغه مخونه به د څو لړسم د سپوږمې په ډول ځلېږي، پاته خلګ به په پېره کې وي، لېکن دا پر کرسیټو ناست به مطمئن وي د الله ﷻ د دې دوستانو سره به نه پېره وي او نه ځم، خلګو عرض وکړې چې دا به کوم خلګ وي؟ وېې فرمایلي: د الله ﷻ د پاره د یو بل سره دوستي کوونکي " او فرمایي چې: کوم دوه خلګ پنځلو کې د الله ﷻ د پاره محبت ساتي په دوی کې دخدای زیاته مینه هغه ته نصیب وي کوم چې دخپل دوست سره زیاته مینه کوي، او فرمایي چې د الله ارشاد دی چې هغه خلګ زما دوستي حقلمره دي کوم چې صرف زما د پاره د یو بل سره ملاقات کوي او زما په خاطر د یو بل سره دوستي کوي او زما د پاره په مال کې د یو بل سره آسټي کوي او د یو بل مدد کوي، او فرمایي: چې د قیامت په ورځ به الله و فرمایي چې هغه خلګ کوم ځای دي کومو چې زما د پاره د یو بل سره محبت کولو چې نن ورځ زه هغو ته دخپل عرش ترسیا یې لاندې ځای وړکړم.

نبی کریم ﷺ فرمایي چې: " د قیامت په ورځ کله چې هیچا ته سایه (سپوړی) نه ملاوړېږي نو اووه کسان به د الله د عرش تر سپوړي لاندې وي، یو به عادل بادشاه وي، دریم هغه ځوان کم چې د ځوانۍ د

ابستلاء څخه د الله ﷻ په عبادت کي وخت تېر کړی وي، درېم هغه سړی چې دی د مسجد څخه ووځي خو زړه يې د مسجد سره لگېدلی وي څلورم هغه دوه خلک کوم چې د الله ﷻ د پاره دوستي سره کوي او د هغه په خاطر سره يو ځای کيږي، او د هغه په خاطر جلا کيږي، پنځم هغه سړی چې په تنهائي کي الله ﷻ يادوي او ژاړي، شپږم هغه سړی چې يوه بنياسته او ملالاره ښځه يې ځان ته رالوبولي او دی وايي چې زه خو د الله ﷻ څخه بهرېږم، اووم هغه سړی کوم چې پخپل راسته لاس سره داسي خيرات ورکړي چې ده چپه لاس ځيني هم خبر نسي؛

او فرمايي "کوم سړی چې د خلای د پاره د خپل وروملاقات ته ځي په ده پسي وروسته د الله ﷻ يوه فرشته آواز کوي روانه وي چې اې! تاته دي د الله ﷻ د جنت مبارک وي، او فرمايي: چې يو سړی د خپل دوست د ملاقات د پاره تللی، د الله ﷻ په حکم سره ده ته په لاره کي يوه فرشته ملاو سوه دده څخه يې پوښتنه وکړه چې ته چيري ځې؟ ده وويل د خپل فلاحي ورو سره د ملاقات د پاره ځم فرشته پوښتنه وکړه چه هغه ستا سره يو ښېگنه کړې ده؟ ده وويل چې نه! فرشته وويل چې د تللو آخر وجه څه ده؟ ده وويل چې زه يې خپل دوست گڼم او د الله د پاره دده خوا ته ځم، فرشته وويل: چې الله ﷻ زه تاته رالېږي يم چې تاته خوشخبري (زېري) در کړم چې الله ﷻ تادوست گڼي او ستا د پاره يې د جنت لازمي فيصله کړې ده. نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چې دايمان په ياره کي د ټولو څخه ټينگ مضبوط ترين سند هغه دوستي او ښمني ده کومه چې د الله ﷻ د پاره وي، الله ﷻ پر خپل يو نبي باتلي وحي را نازلې کړې چې تا کوم زهد اختيار کړی دی د دې څخه په راحت حاصلولو کي تا تلوار وکړی چې د دنيا او د دې د غم څخه محفوظ سوې او زما په عبادت کي د مشغولېدو په وجه تا عزت حاصل کړی لېکن گوره آيا تا کله زما دوستانو سره دوستي او د ښمنانو سره ښمني ساتلې ده؟

او په حضرت عیسیٰ ﷺ باتلي وحي رانازلې سوې چې که د محکمې او اسمان خلک ټول عبادتونه پر ځای راوړي او په دې عبادتونو کي د چا سره دوستي او ښمني زما د پاره نه وي نو دغه عبادتونه بهې فاکدې دي، حضرت عیسیٰ ﷺ فرمايلي دي چې د الله د مجرمانو سره ښمنی وکړئ خپل ځانونه د الله ﷻ خوښ جوړ کړئ او د دوی څخه ليري وسئ ځان هغه ته نژدې کړئ او دوی ته غصه کوئ د ځان د پاره د الله ﷻ رضا تلاش کړئ خلکو عرض وکړی چې اې روح الله! موږ د چا سره نلسته کوو، ويې فرمايل د داسي سړي سره د کوم په ليدو سره چې تلسو ته خلای يادېږي، او د کوم خبري چې تسلسو د علم زياتولو ذريعه جوړه سي، لو د کوم عمل چې تلسو آخرت طرف ته مائله کړي،

الله ﷻ حضرت داؤد عليه السلام ته وحى راولېدلې چې اې داؤد! ته د خلکو څخه تنبتي، جلاولي ناست يې؟ ورپه وړل اې الله! ستا يادولو د مخلوق ياد زما د زړه څخه هر کړو او زه د ټولو څخه نفرت کوونکي سوم، ورپه فرمايل اې داؤد! هوښيار وسه! او د ځان د پاره دوستان پيدا کړه، او کوم چې د دين په لاره کې ستا کومک (مدد) کوونکي نه وي د دوى څخه خلمخا ليري وسه! چې دغه به ستا د زړه د تورولو سبب جوړېږي او زما څخه به تا ليري کړي، نبي کریم ﷺ فرمايي چې د الله ﷻ يو فرشته داسې ده چې نيمه د واورې او نيمه د اور څخه جوړه ده هغه عرض کوي چې يا الله څنگه چې تا ولوه او اور د يو بل سره پيوست کړل دغه ډول د خپلو بندگانو په زړونو کې د يو بل سره محبت پيدا کړه، او فرمايي چې کوم خلک د الله ﷻ د پاره د يو بل سره دوستي ساتي د دوى د پاره به د سرو يا قوتويو ستون (پايه) ودرول سي چې په سر کې به يې لوړتړه درېچې (کړ کياتې) وي، د دغو څخه به دوى جنتيانو ته راکښته کېږي تماشه به يې کوي او د دوى دمنونو کوږ به پر جنتيانو داسې پرېوځي لکه څنگه چې د لمر رڼا پر جهان پرېوځي، جنتيان به ووايي راشي چې تماشه يې وکړو د دغو خلکو پر بدن به د شنو وېښو لباس وي او د دوى پر تنلى به ليکل سوي وي: الْمُحَابُّونَ فِي اللَّهِ (د الله ﷻ د پاره د يو بل سره دوستي کوونکي).

ابن سماک رحمه الله د مرگ په وخت د الله ﷻ په پاک دربار کې عرض وکړ چې ته پوه يې چې ما به د گناه کولو په وخت کې ستا فرما تېر د پاره بندگان دوستان لرل، يا الله زما په حق کې دا عمل زما د گناهونو کفارو جوړه کړي، حضرت مجاهد رحمه الله فرمايلي دي چې د الله د پاره دوستي کوونکي چې کله يو بل وويني او خوشحاله سي نو د دوى گناهونه داسې رژېږي لکه د درختي څخه چې پاني رژېږي.

هغه دوستي کومه چې د الله ﷻ په لاره کې ګول ګېږي

هغه دوستي کومه چې د مکتب، سفر، مدرسې يا په يوه کلي (محله) کې په يو ځای وسېدلو سره کېږي، دا دوستي د دې قبيلې څخه نه ده يعنې د الله ﷻ په لاره کې نه ده، او که ته د چا سره ځکه دوستي کوې چې دې بنايسته دى يا يې خبرې خوږې دي، نو دا دوستي هم د الله ﷻ د پاره نه ده، او که ته د چا سره په دې وجه دوستي جوړوي چې د ده په وجه تا ته عزت او شهرت حاصل سي يا په دې ډول دي بل څه اميد ور سره تړلى وي نو دا دوستي هم د دې سلسلې څخه ده، ځکه چې داسې هره دوستي داسې خلکو په مينځ کې پيدا کېږي د کومو چې په خدای او آخرت څه عقیده د سره نه وي، او هغه دوستي کومې ته چې د خدای د لارې دوستي وايي دغه بفير د ايمان څخه نسي

حاصلیلدی، او دې دوستي دې درجې دي؛

اوله درجه: داده چې شوک محض دې د پاره دوست جوړ کړل سي چې دده سره یو دیني غرض تړلی وي، کوم چې صرف دالله ﷻ دقات د پاره وي مثلاً ته خپل استاد ځکه خپل دوست لرې چې دی تاد علم په دولت سره مالامال کوي او علم ته د آخرت د پاره حاصلوي چې ستا آخرت برابر سي، د دې د پاره نه چې دمرتبې او مال لاري ورته خلاصی سي نو دا دوستي دالله ﷻ د پاره ده، لېکن که په علم سره ستا منفعت د دنیا مقصد وي نو دا دوستي دالله ﷻ د پاره نه وي، دغه ډول که ستا شاگرد ته د علم ښوولو څخه مطلب دا وي چې ستا په دې تعلیم سره ده ته دالله رضا حاصله سي او په دې وجه دی دوست لرې نو دا دوستي به هم دالله د پاره وي، لېکن که ته شاگرد دې د پاره دوست لرې چې دی د لوړ ځانګډن شخصه دی او ستا د جلا و حشمت وسیله به جوړه سي نو دا دوستي به هم دالله په لاره کې نه وي، دغه ډول که شوک صدقه وړ کوي داسې سړي دوست جوړ کړي کوم چې د شرعي شرطونو موافق دغه صدقه فقیرانو ته رسوي او د فقیرانو مېلمستیا کوي یا د داسې سړي سره دوستي کوي چې فقیرانو ته ښه ځواک تیاروي، بلکې د داسې سړي سره تعلق کوم چې په عبادت کې د خاطر جمعي په غرض سره دده کفالت کوي نو دا تعلق به هم دالله ﷻ د پاره وي، ډېرو عالماتو لخوا اهلانودامیرانو سره دوستي په دې غرض سره جوړه کړې وي او دا ډول په فریقه دالله ﷻ په دوستانو کې شمېرېږي، بلکې که یو سړی د خپلې بې بې سره دې د پاره دوستي کوي چې هغه دی دیني شخصه ساتي، او دده د اولاد د پیدایښت سبب ده کوم چې به دده په حق کې دعاء کوي، نو دا دوستي به هم دیني دوستي وي او دې ته چې کومه نفعه وړ کوي دغه به د صدقې په حکم کې وي، او که یو سړی د خپل ما تحت سره په دې دوو وجهو دوستي کوي چې هغه ده خلعت کوي او دده د پاره عبادت ته د فراغت سبب جوړېږي نو دا دوستي هم دالله ﷻ د پاره ده او پر دې به ده ته ثواب ملاتړېږي.

دویمه درجه کومه چې ډولې درجې څخه زیاته ده هغه داده چې شوک صرف دالله ﷻ د پاره دوست جوړوي په فریقینو کې د یو هم یو غرض نه وي نه ازده کول نه ښوول نه د عبادت فرصت مقصود وي بلکې دوستي په دې وجه وي چې دی دالله ﷻ فرمان برداره دي، یا یې محض دا خیال وي چې دالله بنده او د هغه د مخلوق څخه دي نو دا دوستي به دالله ﷻ د پاره وي او پر دې به ډېر زیات ثواب نصیب کیږي ځکه چې دالله تعالی سره د کمال محبت په سبب پیدا کیږي کوم ته چې د هشق درجه وړل پکار دي، مثلاً کله چې یو سړی د چا سره هشق کوي نو د معشوق کوڅې او محلې هر څه دوست گڼي او د معشوق د کور د تړاو د ډوال سره مینه کوي بلکې کوم سپی چې د معشوق کوڅې ته ځي

هغه یم دنورو سپیتو څخه زیات خوښ وي نو څوک چې دده معشوق دوست لري، دی او د معشوق فرما تېر دله، نو کر، مزدور او نور ټوله دوستان لري ځکه چې کوم شی د معشوق سره څه نا څه نسبت لري د هغه دوستي د عاشق په زړه کې ځای کوي او عشق چې څومره زیات وي دومره دده تاثیر او سرایت هم دنورو په مقابل کې زیات وي نو د کوم سړي په زړه کې چې د الله ﷻ دوستي د عشق درجې ته ورسېږي هغه په علمه توګه سره دده بندگان دوستان لري، په ځانګړې توګه دده دوستو، د ده ټولو مخلوقاتو د دوست درلودلو سبب دا وي چې کوم شی پیدا سوې وي دغه د محبوب د قدرت او صنعت علامه ده او عاشق د خپل معشوق خط او د ده صنعت هم دوست لري، د نبی کریم ﷺ په خلعت کې چې به کله خلکو نوې میوه حاضره کړه نو دوی به د دې میوي تعظیم وفرمایي او د خپلو سترګو سره به یې ولګوله او فرمایل به یې چې د دې زمانه د الله ﷻ سره ډیره قریبه ده یعنې د صانع حقیقي تازه صفت دی.

د الله ﷻ دوستی پر دوه قسمه ده یوه هغه دوستي ده کومه چې د دنیا او آخرت د نعمت په واسطه وي دویمه هغه چې محض د الله ﷻ د پاره وي او په دې کې د بل یو شی دخل نه وي د دې درجه ډیره لوړه ده او اصل محبت کوم چې په څلورم رکن کې دی په دې کې به د دې بیان راسي.

فرض دا چې د الله ﷻ د محبت قوت د ایمان د قوت موافق وي څومره چې ایمان قوي وي دومره به محبت هم قوي وي، او بیا دا دوستي د دې څخه وروسته د الله ﷻ په دوستو او مقبولو بندگانو کې سرایت کوي، او که دا دوستي د فائزې څخه خالي وي نو د فوت سوو پیغمبرانو او اولیاء دوستي به یقیناً فنا سوې وای حال دا چې د دوی د هر یو دوستي د هر مؤمن په زړه کې باقی ده، نو څوک چې د هوښیارانو صوفیانو پر هیز ګلراندوی د غلامانو او دوستو دوستي لري نو ځکه چې دغه الله ﷻ دوست لري، لېکن دا دوستي څومره ده او تر کوم حله پورې ده؟ د دې اندازه د مرتبې او مال د قربتې څخه کېدای سي، مثلاً دیو سړي ایمان او دوستي دومره قوي وي چې هغه خپل ټول مال د الله ﷻ په لاره کې قربتوي لکه صلیق اکبر ؑ او بعضې داسې وي چې نیم مال قربتوي لکه فاروق اعظم ؑ او ځینې داسې وي چې لږ مال وړکولای سي زیات نسي، په هر حال دیو مؤمن زړه د اصل دوستي څخه خالي نه وي دا بله خبره ده چې دنورو په نسبت به کمه وي.

د الله ﷻ په لاره کې د نبی څه نه وایي؟

کوم سړي چې د الله ﷻ د نېکو او تابعان وړ بندگانو سره د الله ﷻ د پاره دوستي ساتي، دی به د

کافرانو فلسفتو، ظالماتو او گناه گرانو سره خلمغا دښمني ساتي په دې وجه چې کله څوک د چا سره دوستي ساتي نو بیا د هغه د دوستو سره دوستي او د دښمنانو سره دښمني به هم ساتي او ښکاره ده چې الله ﷻ د کافرانو او نوورو سره دښمني ساتي نو که یو مسلمان فلسفې وي نو دده د اسلام په خاطر خبر دده سره دوستي پکار ده او دده د فسق په وجه دده څخه ناراضه کېدل پکار دي گویا دوستي او دښمني د یو بل سره مخلوطه پکار ده، هر کله چې څوک د چا یو زوی ته خو نوې ښایسته جمله ور واغوندي او پر بل ظلم وکړي نو دی به په یوه وجه سره دوست او په بله دښمن لري، او دا خبره محاله نه ده ځکه چې که د یو سړي درې زامن وي یو هوښیار او فرما تېرلاره وي بل احمق او نافرمانه وي او دریم احمق او فرما تېرلاره وي نو دی به اول زوی دوست دویم دښمن او دریم په یوه وجه سره دوست او په بله وجه دښمن او ددې تاثیر په معاملاتو کې ښکاره کیږي چې د یو عزت د بل سپکاوی کوي او د دریم سره بڼ بڼ وي، غرض دا چې څوک د الله نافرمانه دي، دی داسې گنه لکه چې ستا نافرمانه دي او د مخالفت تر حده پورې دده سره دښمني ساته، او د اطاعت او فرما تېر داری تر اتل دې پورې دوستي، ددې اثر د یو بل سره په معامله کولو صحبت اختیارولو او خبرو کې ظاهرول پکار دي، تر دې چې د مجرم سره ستا طبیعت انکار او په سختو خبرو کولو ورسره مغایطه سې، او د چا فسق چې ډېر زیات وي د هغه څخه دي انکار هم زیات وي او کله چې معامله د حد څخه واورې نو بیا دي ځیني بالکل منع واورې، د ظالم په معامله کې د فسق څخه زیاته مبالغه او سختي پکار ده لېکن چا چې محض ستا په حق کې ظلم کړی وي دده سره د عفوي معافي څخه کار اخیستل زیات خوړه دي. په دې معامله کې د تېرو مشرانو عادتونه مختلف وو، بعضو خو به د دین د مضبوطي او د شرعي سیاست په سبب به یې ډېره سختي کوله، حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله علیه د حارث محسبي رحمته الله علیه څخه خفه سو چې دوی په هلم الکلام کې یو کتاب تصنیف کړی وو پر معتز لومړې ژد کړی وو او وې فرمایل چې په دې کتاب کې تا مخکې د معتزله وو شبهات لیکلي دي بیا دي د هغو جواب ورکړی دي، ممکنه ده چې څوک دا شبهات ووايي او د هغه زړه ته پرېوځي، او کله چې یحیی بن معین وویل چې زه د چا څخه څه غواړم نو که بادشاه ما ته څه را کړي نو اخلم نو دوی رحمته الله علیه دده څخه هم ناراضه سو او سلسله د کلام یې منقطع کړه، پردې ابن معین معذرت وغوښتی او عرض یې وکړی چې گپه (مناق) مي کوله، دوی و فرمایل چې حلال رزق خوړل د دیني کلرونو څخه دی او په دین کې منلاق صحیح نه دی.

لېکن بعضي بزرگانو ټولو ته په نظر درحمت سره کتلي دي، او اصل دا دی چې د دې ملار پر نيت بلندي دی ځکه چې د چا نظر پر توحيد وي هغه د الله ﷻ په قبضه د قهر کي ټوله بې وسه او مجبوره ويني او د دوی پر دې اضطراب بلندي نظر کوي دوی ته درحم په نظر سره گوري او دا د دوی د درجې د لوړوالی ثبوت دی، لېکن په دې کي د احمقانو (جاهلانو) د دوکه کېلو پيره ده، مثلاً د يو سړي په زړه کي سستي وي او هغه په دې گمان کي وي چې دا توحيد دي حال دا دی چې د توحيد د نښي پوښتنه چې وکړي نو هغه دا ده چې که دی ووې او وټکوي مال ځيني واخلي سپکوالی يې وکړي نو هم ده ته خصه نه ورځي، او په دې توحيد کي غرقاب هميشه ده ته د شفقت په نظر سره گوري، لکه د حضور غائبونه مبارک چې کافرانو شهيد کړل، او ويني پر رواني وې مخ مبارک يې لت پت سواو په دې حال يې پر ژبه مبارکه د الفاظ وو "رَبِّ اِهْدِنِي صِرَاطَكَ الَّذِي لَا يَغْلِبُ عَلَيْنَا" (اې زما ربه! زما قوم ته هدايت وکړې ځکه چې دوی نه پوهېږي) لېکن کوم سړی چې د ځان د پاره خو جنگ ته تيار وي لېکن د الله ﷻ د پاره خو خلوش وي نو دا سستي منافقت او حماقت دی خلصا، لېکن توحيد هيڅ کله نه دی نو پر چا چې د توحيد غلبه دومره اتلازه نه وي، او د فلسفې فسق ده زړه پر دې خبره مجبوره نه کړي چې دی خپل دښمن وگڼي نو دا دليل د دې خبري دی چې د ده ايمان کمزوری دي، او دی د فلسفې دوست دی لکه مثلاً که يو سړی ستا په مخکي ستا دوست ته بلږد وايي او ته څه پروانه په کوي، نو دا دې امر ثبوت دی چې ستا دوستي په اصل کي هيڅ نسته او صرف زياتي جمع گوښي ده.

د الله ﷻ د مخالفينو مختلفي درجې او د دې اړوند مسئلې

پوه سه! چې د الله ﷻ د مخالفينو مختلفي درجې دي او هره يوه درجه د جلا جلا سختی او تشدد حقله ده، څنگه چې اوله درجه د کافرانو ده، او دا خلگ که اهل حرب وي يعني مسلح او جگړه والوي نو د دوی سره دښمني فرض ده او د دوی سره معامله بله څه کيلای سي چې دوی قتل کړای سي يا غلامان کړای سي.

په دويمه درجه کي ښيان دي د دوی سره هم دښمني ساتل فرض دي، او په معاملاتو کي دوی سپک او ذليل گڼل د دوی بې عزتي کول پکار دي تر دې چې په تلو کي د دوی لار تنگول هم نامناسب نه دي، او د دوی سره دوستي کول ډېر مکروه ده بلکي حرام ورته ويل پکار دي، د الله ﷻ ارشاد دی: لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ (کوم څک چې په الله او په ورځي

د قیامت یقین لري دوی به چیري د داسي خلکو سره په دوستي کولو ونه وړنې کوم چي د الله او رسول خلاف وي (المجادله: ۲۲) او د دې خلکو قبل او معتمد گنل يا دوي غلامان او حاکمان مقرر کول پر مسلماتو یې مسلط کول اسلام ذلیلله او رسوا کول دي، او په کبیره گناه کي داخله دي.

دریمه درجه د بدعتیانو ده کوم چي خلکو ته د بدعت بلنه ورکوي، د داسي خلکو سره د ښمني اظهار کول ډېر ضروري دي، چي خلک د دوی څخه نفرت کوونکي سي، لویاته ښه داده چي د دوی سره ځلیک سلیک (سلام کول) نه ساتي او صرف داته چي پخپله ورته سلام نه کوي بلکي د دوی د سلام جواب دي هم هېڅ اتلزه نه ورکوي، ځکه چي د دوی بلل هم د شر او فساد خوړولو موجب وي، هو! که داسي سړی معمولي درجې او د خلکو د بدعت و طرف ته په بللو کي زیات کتر (مخلص) نه وي نو دده کار به آسانه وي يعني کمه سختي به ور سره کیږي.

شلورم قسم درجه دهغو خلکو ده د کومو د گناهونو څخه چي خلکو ته تکلیف رسیږي، مثلاً د درواغو گواهي ورکونکي، درواجن، دوکه باز، په عدل کي طرفلاري کوونکي، بکواس او هجوه گو شاعران او په خلکو کي تفریق اچوونکي د داسي خلکو څخه ځان ساتل او په سختی سره ورته په مخ کي را تلل ډېر ښه خبره ده، او د دوی سره دوستي کول ډېره مکروه خبره ده، بیا هم د حرامو په درجه کي نه ده ځکه چي د ظاهري شریعت په روی سره د دې شمار په حرامو کي نه دي سوي.

په پنځمه درجه کي هغه گناهکاران راځي د کومو د بدو عملونو څخه چي خلکو ته تکلیف یا نقصان نه رسي، مثلاً شرابي او په فسق فجور کي مبتلا نو نور... د دې خلکو معامله آسانه وي دوی ته په شفقت او نرمی او مهرباني سره نصیحت کول پکار دي لېکن په داسي صورت کي چي پر ده باتلي د اثر کولو امید وي کنه د نصیحت پر ځای ده څخه لیري وسېدل خوړه دي، لېکن دوی ته د سلام جواب ضرور ورکول پکار دي، لو د لعنت کولو هم ضرورت نسته، د نبی ﷺ په وخت کي یو سړی شو واره شراب وچیتل نو په صعبه کرامو کي یو تن پر ده لعنت کوی او عرض یې وکړی چي دا فتنه به تر کومه زغمل کیږي، نبی ﷺ منع کړی او وېې فرمایل چي دده د پاره د شیطان ښمني خوڅه کمه نه ده؟ بیا تا ته د شیطان مددگاره جوړېدل نه دي پکار.

دویم باب: د صحبت (ملګرتیا) حقونه او اړوند شرطونه

(او باید د کوم چا سره دوستي وکړای سي)

یاد ساته! چي هر سړی د دې قبل نه دی چي دده سره صحبت او دوستي وکړل سي ځکه د دوستي

لا تَنفَعُ هَفَ سَرِي وَيِ پَه کوم کي چي درې صفتونه موجود وي:

(۱) لول دا چي هافل او باشموره وي ځکه چي داحق دوستي بالکل بې کله ده او آخر دې څخه وحشت پيدا کيږي، ځکه چي احمق که ستا سره نېکي کول هم غواړي خو د حماقت په وجه ممکنه ده يو داسي حرکت وکړي چي د فائدي پر ځای ځيني نقصان جوړ سي، په دې وجه ويل سوي دي چي د کم عقلو (جاهلاتو) څخه ليري وسېدل بڼه دي بلکي دده څخه جلا وسېدل ثواب او په ملا وېدلو سره گناه ده، او داحق څخه مراد هغه سړی دي چي د حال د حقيقت څخه بې خبره وي يعني د پوهي صلاحيت پکښي نه وي او که د پوه کولو کوشش يې هم وکړي خو پوه کيږي نه.

(۲) دريم دا چي ښو اخلاقو والا نېک خوږه وي ځکه چي د بد خوږه څخه د نېکي او سلامتيا اميد نسي کېدلای، او دده بد خوږي (بلاخلاقي) چي کله په حرکت کي راشي نو دې پروا نه کوي چي د چا حق تر پښو لاندې سي.

(۳) دريم دا چي صالح وي، ځکه کوم سړی چي په معصيت او نافرمني کي گير وي دده سره دخلای پېره نه وي او په چا کي چي دخلای پېره نه وي پر هغه اعتماد نسي کېدلای څنگه چي ارشاد دی: وَكَذَلِكَ نَقُفُّ عَنْ قَوْمٍ مَا هُمْ اِلَّا لَکَهْفٌ [۲۸] (داسي سړي خبره مه منه د کوم زړه چي موږ د خپل ياد څخه خافله کړی دي او دی د خپل نفس پر خواش (غويښتي) چلېږي)، او که بدې وي نو دده څخه ليري وسېدل پکار دي، ځکه چي دده بدې پر نورو بتلې هم اثر کوي او دده نحوست د نورو د عملونو نحوست او بد نصيبي جوړېږي، او نن سبا چي دکوم بدې دور او زمانه ده، دې څخه غټ بدې خو په يوه زمانه کي موجود سوي نه دي، او هغه دا دی چي بدې بدې هم خوروي او ور سره د اهم وايي چي په وعظ او نصيحت کي څه دي او څوک د فسق فجور څخه منع کولو څه ضرورت دی، ځکه چي نه خو موږ دخلکو دښمنان يو (چي دوی گمراه کړو او نه پر دوی حاکمان يو) چي زموږ د حکم په منلو مجبوره وي) او دا د اباحت هغه تخم دي د کوم څخه چي د زندغه درخته پيدا کيږي او په دې وجه دا ډيره بد ډوله بدې دي، نو داسي ډول خلکو سره يو قسم واسطه نه دي ساتل پکار، چي دا اقدام د سختی او موافقت بين بين دي، کنې د داسي خلکو په مدد سره د شيطان دا عقیده په زړه کي ځای کول بالکل آسټيږي او بيا په صريح اباحت کي او زړه کي څه فاصله باقي نه پاته کيږي.

او د جعفر صادق عليه السلام قول دی چي د پنځه قسمه خلکو څخه هميشه پر هېز کول کول پکار دي:

- (۱) د درواجن سري څخه چې دده څخه هيمشه د فريب خوړلو احتمال وي.
 (۲) د احمق (جاهل) څخه چې که دی تا ته فائده هم رسوي خو عملاً به ځيني تا ته نقصان رسوي.

(۳) د بخیل څخه چې په عین وخت به ستا ملګرتیا پرېږدي.

(۴) د بې زړه (بزدل) څخه چې په عین وخت به د څخه مخ واړوي.

(۵) د فاسق څخه چې هغه به په یوه کوله یا د دې څخه هم په کمه تا خرڅه کړي، خلکو پوښتنه وکړه چې د کولې څخه په کمه څه مطلب دی؟ نو ورپه فرمایلي چې د دې طمع یعنې کوله ملاو سوې نه وي خو طمع یې وي. حضرت جنید رحمه الله فرمایلي دي چې هغه عالم کوم چې بدخوږه وي دده دوستي داسې فاسق څخه نا کلره (خراب) ده کوم چې نېک خوږه وي. څنگه چې دا خصلتونه په ډېرو کومو خلکو کې جمع کېږي په دې وجه تا ته پکار دي چې د دوستی او ملګرتیا په فرض باتلدي ستا نظر ساتل پکار دي که مقصد محض انس او محبت وي نو د ښو اخلاقو فکر کول پکار دي او که دین مقصود وي نو د علم او عمل تلاش پکار دي او کله چې دنیا مطلب وي نو په سخاوت او کرم باتلدي نظر کول پکار دي.

یاد ساته! چې مخلوق پر درې قسمه دی:

بعضي خو د خوراک په ډول وي چې د دوی څخه بغیر چاره نه وي، او ځيني د دوايي په ډول وي او ښکله ده چې د دوی سره کله کله واسطه پرېوځي، او ځيني د مرض (ناروغي) په ډول وي چې دوی ته کله هم احتیاج نه پرېوځي لېکن بنده پکښې مېلې، او بیا د خلاصون فکر ځيني کوي، فرض دا چې دوستی داسې سره کول پکار دي چې یا تا ته دیني فائده ځيني رسي یا ستا څخه هغه ته.

د دوستی او ملګری حقونه

پوه مه! چې د دوستی او وروڼۍ غوټه کله وتړل سي نو د دې مثال د نکاح د عقد (خوتې) په ډول دی چې د دې خپل حقونه دي، نبی کریم ﷺ فرمایلي دي چې د دوو وروڼو مثال د دوو لاسونو دی چې یو بل سره پرېوځي او دا حقونه پر لس قسمه دي:

(۱) د اړول قسم تعلق د مال سره دی او په دې کې لوړه درجه د لاهه چې د دوست حق پر خپل حق باتلدي مقدم ساتي لکه چې د انصارو رضی الله عنه په حق کې الله ﷻ فرمایي: **وَأُولَٰئِذِينَ عَلَىٰ أَلْسِنِهِمْ وَلَوْ كَانُوهُمْ** **خَصَاتُ الْعَشْرِ** ۹) او پر خپل ځان یې مقدم کښي (یعنې مهجرین) که څه هم پخپله دوی ډېرې وي.

دویم دا چي دی د خپل ځان په ډول يې گڼې او خپل مال مشترک مال تصور کوي، او د ټولو شخه کمه درجه دا ده چي دی د خپل غلام يا خادم په ډول گڼي او څه شی چي د خپل ضرورت ته شخه زيات وي هغه ته يې حواله کوي لېکن چي دا حوله کول هم يې غوښتي وي، ځکه چي کله غوښتلو ته نوبت ورسېږي نو د دوستی د فائزې شخه بهر ووځي، ځکه چي دا دليل د دې امر دي چي ده د زړه شخه د دوستی يا وروړوړ کلوې احساس رخصت سوی دی او دا ډول حميت او مروت محض رسمي شی دی، د کوم چي هيڅ اهميت نسته، عتب بن الغلام رضي الله عنه خپل يو دوست ته وويل چي ما ته د څلورو زرو درهمو ضرورت پېښ سوی دی هغه وويل راسه! دوه زره درهمه زه درکوم، عتب مخ غښي ولوړی، او ويې ويل شرمېږي نه! چي دهوی کوې د خپلایي دوستي او ترجيح وړ کوي پر دې بلندي دنيا ته.

قصه: بعضي فساد کونکو خلکو يو وار د څو صوفيانو خلاف خليفه ته شرارت وکړی آخر د خليفه په حکم سره د هغو د قتل د پاره توري راپورته سوې او د ټولو د قتل وخت راغلی حضرت ابو الحسن نوري رحمه الله هم په دغه کي شامل وو (ده د قتل نمبر وروسته وو خو) دی د ټولو شخه را مخکي سو خپل ځان يې جلاد ته مخامخ کړو، خليفه وويل چي تا ځان ولي د ټولو شخه مخکي کړی؟ ويې ويل چي دا ټول زما دوستان او وروڼه دي ما فکر وکړی چي لږ وخت مخکي پر دوی خپل ځان ولي قربان نه کړم؟ بلدشاه وويل سبحان الله! په کومو خلکو کي چي داسي مروت وي د هغوی قتل کول مناسب نه دي او ټول يې آزاد کړل. حضرت فتح موصلي قلمس سره د خپل يو دوست خوا ته ولاړی اتفاقاً هغه موجود نه وو، د هغه مينځي ته يې وويل چي د هغه د روپو صندوق راوړه هغې ولوړی نو چي د دوی څومره پکړ وي هغه يې غښي واخيستې کله چي هغه دوست راغلی نو مينځه ورته قصه وکړه نو ده چي وار وېل دومره خوشحاله سو چي مينځه يې آزاده کړه. يو سړی حضرت ابو هريره رضي الله عنه ته راغلی او ويې ويل چي زه ستا سره دوستي کول غواړم، ده وفرمايل تا ته يې حق معلوم دی؟ هغه وويل چي نه، نو دوی وفرمايل، چي د دوستی حق دا دی چي ته د خپل مال په تصرف کي ما د ځان شخه زيات حقدار وگڼې، هغه وويل چي زه لا تر اوسه دې مرتبې ته نه يم رسېلی دوی وفرمايل: بيا ستا شخه دا کار نسي کېدلی، حضرت عمر رضي الله عنه فرمايي: چي يو صحابي ته چا پوځ سوی سړ وولېږی، ده وويل زما قلاتی دوست زيات محتاج دی نو په دې وجه ده هغه ته ولېږی، هغه دلوړيل بل ته يې ولېږی، غرض دغسې د يو شخه بل ته او بيا بل ته گرځېدلو آخر دا چي دې اولني ته بيا راوړسېدی. حضرت مسروق رضي الله عنه او خشيمه رضي الله عنه د يو بل دوستان وو، او دواړه قرصلدو وو،

او دواو دیو بل قرض داسې ادا کړو چې بل ځینې خبر هم نه سو، حضرت علي عليه السلام فرمایي چې هغه شل درهمه کوم چې زه پر خپل یو دوست خرڅ کړم د هغو سلو درهمونو په مقابله کې ما ته زیات خوره دي کوم چې زه فقیر ته ورکړم.

نبی کریم صلی الله علیه و آله څنگل ته تشریف یو وړو هلته یې دوه مسواکونه تیار کړل چې یو پکښې سیده او بل کوږ وو، د دوی سره چې کوم صحابي وو سیده یې هغه ته ورکړی او کوږ یې د ځان سره کښېښوی هغه عرض وکړی یا رسول الله! دا سیده تاسو واخلي، دوی وفرمایل: چې کله څوک د چا سره یو کړی، ملګرتیا (دوستي) وکړي نو د قیامت په ورځ به دده څخه پوښتنه کېږي چې تاد ملګرتیا حق ادا کړی او که ضائع دي کړی؛ په دې کې اشاره وې طرف ته ده چې بنده به خپل خوره شئ بل ته ورکوي، او دوی صلی الله علیه و آله وفرمایل چې دوه سړي کوم چې دیو بل سره تعلق او دوستي کوي په دوی کې د الله ج په نزد زیات خوره هغه دی کوم چې د بل په حق کې زیات شفیق او مهربانه وي.

(۲) دریم قسم هغه دی چې په ټولو کارونو کې د دوست د خواش او غوښتنې څخه مخکې د هغه ملد وکړی په غټ زړه او فراخي سره د دوست خدمت وکړی د اسلافو حالت دلوو چې هره ورځ به د دوستانو دروازو ته ورتلل او د کورنۍ څخه به یې د حالاتو پوښتنه کول د خاشاکو، اوږو، تېلو او مالګو او نوږو پوښتنه به یې کول: خپلو دوستانو د ضرورتونو به یې د خپلو ضرورتونو څخه زیات خیال ساتلو او خوند خوبه دا وو چې کار به یې هم ورکولو او احسان به یې هم د هغو منلو، چې دخلمت موقع یې راته ملاو سوه، حضرت حسن بصری رحمه الله فرمایي چې دیني وړو ما ته د خپل بچیانو څخه زیات خوښ دی په دې وجه چې دی د دین رایادولو ذریعه جوړېږي او بچیان د دنیا یادولو ذریعه.

حضرت عطاء رحمه الله فرمایي: چې درې درې ورځې وروسته په خپلو دوستانو ځان خبروه، چې که هغه ناجوړه وي نو پوښتنه یې کوه که په یو کار کې وي نور مرسته ور سره کوه او که د هغه هېر سوی وي نو وریاده یې. جعفر بن محمد فرمایي چې زما دا حال دي چې زه تر دېمن پورې د حاجت پوره کولو خیال ځکه کووم چې په فراغت سره د دوست د حقونو په باره کې سوچ وکړم چې آخر د ده د پاره څه وکړم؟

د اسلافو څخه یو بزرګ وو کوم چې د خپل دوست د وفات څخه وروسته تر څلورمېنۍ کالو پورې د ملګرتیا حق داسې ادا کړی چې د هغه د بښنې بچیانو کفالت یې کولو.

(۳) دریم شئ ژبه ده چې د خپلو ورو (دوستانو) په حق کې دي ښه خبره کوي او د دوی هیبونه دي

پتوي، که شوک ددوی په شا پسي ذکر وکړي يعني هيڅ جوړي وکړي نو چي ته يې جواب ورکړي او داسي گنډ چي گواکي دوست ددوي شاته ولاړ دي دا خبري لوري، لکه څنگه چي دخپل ځان په بلره کي دخپلي غير موجودگي په وخت د هغه څخه اميد کوې چي دغسي مظهره ته پنځيله هم وکړي، او دبذريتي څخه ځان ساتې او څه چي دوست وايي تکرار ورسره نه کوې او د هغه راز په راز کي ساتې، که څه هم تعلقات دي ورسره قطع سوي وي ځکه چي دا ډيره نا کاره بد اخلاقي ده، دغه ډول د هغه داهل او عيال او دوستانو هم غيبت مه کوه، که چا ددوی څخه شکايت وکړي نو دوی ته يې مه وايه! ځکه چي خفه به سي، لکه خلک دده تعريف کوي نو دا پتوه مه ځکه چي دا د حسد دليل دي که څه هم دده څخه تقصير وسي نو معاف يې کړه او خپل هغه قصورونه راياد کړه کوم چي دخلای په عيادت کي در څخه کيږي، دغسي به درته دبل قصور سپک معلوم سي او دا هم خيال کوه چي دبې خطا او بې حيه سري تلاش مشکل دي، او دغسي به د مخلوق سره صحبت بالکل ترک سي، په حديث کي دي چي مؤمن هميشه حذر تلاش کوي، او منافق دعيونو په تلاش کي وي، تر دې چي ديوې ټپکي په بله لس هيڼونه پتوي.

نبي ﷺ فرمايلي دي: چي دنا کاره (خراب) دوسته څخه پناه غوښتل پکار دي، ځکه چي دی کله بلدی ويني نو ښکاره کوي يې او چي ټپکي ويني نو پتوي يې، هر کله چي يو قصور دمعنرت لائق وي نو معاف کول يې او ټپک گمان کول پکار دي ځکه چي بدگمتي حرامه ده د نبي کریم ﷺ فرمان دي چي الله تعالی د مؤمن شلور شيان پر نورو حرام کړي دي: (۱) مال (۲) ونه (خون) (۳) غيبت (۴) بدگمتي.

حضرت عیسیٰ ﷺ فرمايې: چي تاسو د هغه سري متعلق څه خيال دي کوم چي خپل وروڼه وروڼي او شری (برستن) ځيني پورته کړي چي دی لږ سي، خلکو عرض وکړي چي داسي شوک کولای سي؟ دوی وفرمايل چي تاسو، ځکه چي تاسو دخپلو وروڼو هيڅ ښکاره کوې چي خلک ځيني خبر سي، د مشرانو قول دي چي کله تاسو د چا سره دوستی کول غواړي نو لول هغه ته خصه وکړئ بيا يو شوک هغه ته ولېږئ چي ستاسو ذکر د هغه په مخکي وکړي که هغه ستاسو راز ښکاره کړي نو پوه سه چي دغه د دوستی لائق نه دی، دغه ډول بزرگاتو ويلي دي چي دوستي د هغه چا سره کوه چي هغه ته ستا حال داسي معلوم وي لکه چي الله ﷻ ته معلوم دی او داسي يې پتوه لکه الله چي يې پتوي، يو سري يو دوست ته دراز خبره وکړه د هغه څخه يې پوښتنه وکړه چي دا خبره تا ته ياده سوه هغه وويل چي نه زما څخه خو هېره سوې ده،

د بزرگوار و نهاده چي پر شلور موقبولي ستاڅخه جلا کېدونکي ملگري دوستي قبل نه دي؛
 (۱) د خوشحالي په وخت (چي دی ستا خوشحالي ليدلی نسي) (۲) د خصم په وخت کي (ستا لږ خصه نسي زغملای) (۳) د طمع په وخت (يعني د خپلي طمع په وخت ستا ملگرتيا پرېږدي)
 (۴) د شهوت او خواش په وخت (يعني په دې حالت کي ستا دوستي پروانه کوي) ځکه چي د دوستي تقاضا دا ده چي په هيڅ حالت کي هم ستا ملگرتيا پرې نه ږدي.

حضرت عباس عليه السلام خپل زوی حضرت عبدالله عليه السلام ته وفرمايل: چي امير المؤمنين حضرت عمر عليه السلام ته خپل مقرب جوړ کړی يې پر مشرتوبې تا ته ترجيح ورکړې ده، نو د پنځو خبرو خيال ساته؛

(۱) يو دا چي د هغه راز چا ته ښکاره نه کړې (۲) دريم دا چي د هغه په مخکي د چا غيبت ونه کړې
 (۳) دريم دا چي د هغه په مخکي چيري درواغ ونه وايې (۴) شلورم دا چي ده د حکم خلاف ورزي ونه کړې (۵) پنځم دا چي چيري خيانت ونه کړې.

او په دنيا کي د دوستي بريالولو د پلوه د دې څخه زيات بل شئ نه وي چي د دوست سره پر خبره خبره تکرار او مناظرې کوي، ځکه چي د دوست د خبري در د کولو مطلب په نورو لفظونو کي دا وي چي گواکي دی جامل او احق گنې او خپل ځان عالم فاضل گنې، او په متکبرانه انداز کي هغه ته سپک کتل دي او دا خبري د ښمنۍ باعث دي د دوستي د دې سره هيڅ تعلق نسته، د نبي کریم صلى الله عليه وآله ارشاد دي چي ته د خپل ورور د خبري څخه اختلاف مه کو، پسځند او مسخرې مه بلدي کو، او د هغه سره وعله خلافې مه کو، بزرگوارويي دي چي که تا خپل ورور (دوست) ته وويل چي راز ا چي څو او هغه وويل چي تر کومه ځايه پوري نو دی د دوستي قبل نه دي بلکي ده ته پکار دي چي فوراً پوډ ته سي او پوښتنه نه کوي.

حضرت ابو سليمان دواني رحمته الله عليه فرمايي چي زما يو دوست وو چي مابه د ده څخه څه غوښتل نور ا کول به يې يو ولر و ده مالور ويل چي فلاڼی شئ پکار دي هغه وويل شومره اتلازه په دې خبره د هغه د دوستي خوند زما د زړه څخه رخصت سو، پوه سه ا چي محبت فقط په موافقت سره باقي پاته کېدلی سي.

(۴) شلورم قسم دادی چي د ژبي څخه شفقت او محبت ظاهر کړي، د نبي صلى الله عليه وآله ارشاد دي: "چي کله د چا سره دوستی کوی نو پکار دي چي هغه خبر کړی، دا يې ځکه وفرمايل چي د هغه په زړه کي هم د محبت جنبه پيدا سي، او د خسي به دا محبت دوچنده سي، د هغه د حالاتو پوښتنه کول، د هغه په

تکلیف او راحت کي شریک کېدل او د هغه رنځ او راحت خپل رنځ او راحت گڼل پکار دي، چي را بولې یې، نو په ښه نوم سره یې را بوله یعني که د هغه یو حرف کنیت یا تخلص اونور وي نو په هغه یې را بوله چي د هغه خوښ وي، حضرت عمر رضی الله عنه فرمایي: چي دوستي په درې شیانو مضبوطیږي؛ یو په ښه نوم په بللو سره، دویم په سلام کي په مخکي کېدلو سره، درېم دا چي دی په ناست کي په مخکي کولو سره، او دا هم ده چي د شا دخوا په هغه پسې تعریف کوي، دغه ډول د هغه اهل او هیال او متعلقین په ښو سره یادی، دا هغه کارونه دي په کومو سره چي دوستی مضبوطیږي، لږنگه دا چي هغه احسان وکړي نو چي شکر به یې ادا کړي، حضرت علي رضی الله عنه فرمایي: چي کوم سړی د خپل وروڼه په ښک نیتي شکر نه کوي هغه په ښک کار باندي هم شکر نه اداء کوي، انسان ته پکار دي چي د خپل دوست په شا پسې د هغه مدد وکړي، یعني چي څوک یې بد وایي دی یې ترديد کوي او دوست د خپل ځان په ډول گڼي، که دده په مخکي دده دوست بلې بیاتوي او دی خاموش وي نو دا داسي ده لکه چي دده په مخکي دده دوست وهل کیږي او دی یې مدد نه کوي، حقیقت دا دی چي د ژبي زخم دوه ډولو څخه زیات دی، د چا خبره ده: چي کله یو څوک زما په دوست پسې د شا دخوا خبري وکړي، نو ما فرض کړه چي زما دوست موجود دی او لوړي نو ما هم دغسې جواب ورکړي چي گواکي هغه ولورېدی، حضرت ابو الدرداء رضی الله عنه دوه ځویان ولیدل چي ترلي وو نو چي یو به پورته سوبل به هم پورته سو چي دایې ولیدل نو یې اختیاره په ژبا سوړې فرمایل چي دیني وروڼه هم داسي وي چي په درې ډولو او گرځېدلو کي دیو بل متبعت (پیروي) کوي.

(۵) پنځم قسم دا دی چي شومره دیني علم ده ته ضرورت وي هغه ده ته ونیسي ځکه چي د خپل وروڼه دویڅ داور څخه دساتلو په نسبت دازماته غوره ده چي که دعلم ازده کولو څخه وروسته په دې عمل ونه کړي نو ده ته دې نصیحت وکړي او د الله تعالی څخه ویرېږي لېکن نصیحت په یوازوالي (تنهایی) کي پکار دي چي فائده وکړي په ښکاره نصیحت کي ډېر واره د رسوايي خطره وي کومه خبره چي ورته کول وي په نرمي سره دې کوي، نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمایلي دي: المؤمن مرآة المؤمن (يو مسلمان د بل مسلمان د پاره د هینلاري په ډول دي) ددې مقصد دا دی چي دیو بل په فریمه خپل عیب او نقصان معلوم کړي، هرکله چي ستاوروڼ په تنهایی کي ستا عیب پر تا ښکاره کړي نو ده دده احسان مند کېدل پکار دي او خفگان نه دي کول پکار، ددې مثال داسي دی لکه چي یو سړی تا خبر کړي چي ستا په جلو کي فتنه ماري لرم دی نو په دې څو به چیري خفه نه سې بلکي

احسان به يې ومنې بدځوونه (صفتونه) په سړي کي د مار لړم په ډول دي لېکن د دوی زخم به په قبر کي معلومېږي او په دې به روح متاثره کېږي هغه د دې جهان د مار لړم شخه زيات اټول رسوونکي دي ځکه چې د دوی زخم پر بدن وي (او د هغو د پر روح).

او حضرت عمر رضي الله عنه به فرمايل: چې پر هغه سړي دي د الله ج رحمت وي کوم چې زما عيب زما په منځکي ښکله کړي، حضرت سلمان فارسي رضي الله عنه د حضرت عمر رضي الله عنه په خلعت کي راغلی نو حضرت عمر رضي الله عنه و فرمايل: سلمان رضي الله عنه ا زما په حالاتو کي چې کومه بده خبره تاليلې يا اورېدلې وي ما ته يې په رښتيا سره بيان کړه، دوی چې هر څومره معذرت وکړې لېکن حضرت عمر رضي الله عنه پرله پسې اصرار (ټينګار) کولو نو حضرت سلمان رضي الله عنه و فرمايل: چې ما اورېدلي دي چې په يو وخت کي ستا په سترخان (سرخان) دوه ډوله خوراکونه وي او ستا قميصونه دوه دي يو د ورځني او يو د شپې، دوی و فرمايل چې دا دواړه خبري خو شکر دي چې غلطي دي بيا يې و فرمايل چې بله څه خبره دي اورېدلې ده؟ نو ورپې فرمايل چې نا!

روايت: حضرت حذيفه مرعسي رضي الله عنه حضرت يوسف اسباط رضي الله عنه ته خط وليکي چې ما اورېدلي دي چې تا خپل دين د دوو روپو په هوض خرڅ کړي يعني تا په بازار کي يو شئ واخيستی د هغه شئ مالک وويل چې داشم مثلاً په څلور روپو دي او تا ورته وويل چې په دوو روپو يې را کړه هغه ته پېژندې په دې وجه يې تا ته در کړی، نو ځنګه چې هغه رعايت ستا دينداري او پر هيز کاري په وجه سره کړی دي په دې وجه د غفلت ځانړ (پتو) د سره شخه کېښته کړه او د غفلت د خوب شخه بيلار سه!

کوم سړی چې د قرآن او علم حاصلولو شخه وروسته د دنيا لالچ (حرص) وکړی نو زما بېره ده چې دی د الله په آيتونو سره ځنډا کوي نو دين ته در غيبت علامه داده چې بنده ناصح احسان مند وي، الله ج د درواضجنو خلکو متعلق فرمايلي دي: وَلَٰكِن لَّا تَحِبُّونَ النَّاصِحِينَ [الاعراف] (او لېکن تاسو خلګ خیر خواهان (نصيحت کوونکي) نه خوښوئ).

او کوم سړی چې نصيحت کوونکي دوست نه گڼي نو تکبر او غرور د ده پر دين او عقل باتدي غالب راسي، دا ټولي خبري په هغه ځای کي وي کوم ځای چې بنده پخپل عيب پوهيږي نه، او که پوه وي نو په اشاره او کتايه سره نصيحت کول پکار دي په ډاګه او وضاحت سره نه، او که داسي قصور وي چې تعلق يې ستاد ذات سره وي نو دغه پټ ساتل او ځان په ناخبره کول خوږه دي په دې شرط که د

دوستی څخه زړه نه ليري کېدی، او که ددې خطره وه نو د تعلق قطع کولو څخه غصه غوره ده چې څه گړځ او کر کچ ووځي، لېکن د ځيگر او ژوروتيا څخه محبت قطع کول غوره دي، دانسان د دوستی څخه مقصد دا پکار دي چې د خپلو وړنو په خبرو سره د برداشت او تحمل مظهره وکړي خپل اخلاق برابر کړي دا نه چې د دوی څخه د ښېگڼې اميد ولري. او بکر کتاي رحمته وايي زما يو دوست وو د کوم په وجه چې زما پر زړه باتلي بوج او تکليف وو، ما په دې نيت سره هغه ته څه ودرکړه چې زما دا گرانې (بوج او بل) ليري سي لېکن بيا هم ليري نه سو نو مادي تر لاس ونيوی خپل کور ته مي راوستی او ده ته مي وويل چې د خپلې پښې خپره زما پر مخ کېښېده هغه په سختی سره انکار وکړی نو ما هم اصرار (ټينگار) وکړی تر دې چې هغه خپله خپره يې زما پر مخ کېښوده چې په دې سره هغه بوج او ستونزه ليري سو.

قصه: ابو علي رحمته وايي چې عبدالله راږي زما سره په سفر کي ملگري وو هغه وويل چې په لاره به امير زه يم او که ته؟ ما وويل چې ته به يې هغه وويل چې ښه دی نو زه چې څه وایم ته به زما خبره مني، ما وويل چې ضرور به يې منم نو ده وويل چې يوه بوری (گونې) راولېده، ما راولېده نو د سفر ټول سلمان يې پکښې واچولو پر خپله شايې راولاخيستی، او روان سو ما وېر اصرار (ټينگار) وکړی چې ماته يې را کړه لېکن هغه ونه منله او وېر ويل چې تازما امارت تسليم کړی دي اوس ستاد حکم چلولو حق نسته يوه شپه باران وو نو کمبل يې ټوله شپه پر ما نيولې وه ولاړ وو، کله چې به ما څه ويل نو ويل به يې چې زه امير يم تا ته خو حکم منل دي، نو ما په زړه کي ويل چې کاش! مادي خپل امير نه وای جوړ کړای.

(۶) شپږم قسم دا دی چې که يوه هېره يا غلطي وسي نو معاف کول يې پکار دي، بزرگاتو ويل دي چې که د يو وړور څخه يو غلطي وسي نو تا ته د خپل طرف څخه اور يا - ولړه ځنډ او معذرت کول پکار دي که بيا هم ستا زړه يې نه مني نو خپل زړه ملامت کوه چې ته خو ډېر بدخواه او بد ذات يې چې ستا وړور خو لور لواره ځنډ وکړی او ته بيا هم نه مني، او که دغه قصور داسي وي چې په هغه کي گناه وي نو په نرمی سره نصيحت کول ضروري دي چې هغه ځيني منع سي، او که هغه اصرار (ټينگار) نه کولو نو قصد ځيني ځان نا خبره کول پکار دي، لېکن که هغه پر دغه باتلي اصرار (ټينگار) کولو نو پوه کول يې ضروري دي، لېکن دا پوه کول او نصيحت که اثر نه کوی نو بيا څه کول پکار دي؟ په دې کي د اصحابو عليه السلام په مينځ کي اختلاف دی، مثلاً:

اقوال او نظریات: د ابو فرحانه مذهب دا دی چې کله هغه نصیحت قبول نه کړی نو بالکل دوستي ختمول پکار دي، او فرمایي چې شوک یې د الله ﷻ د پاره دوست جوړ کړی وو هغه (په دې صورت کې) د الله ﷻ د پاره خپل بدمن وگڼه، د صحابه کرامو ﷺ د یوې ډلې په نزد چې ابو الدرداء ﷺ پکښې هم دي وایي: په دې صورت کې ورسره دوستي قطع کول نه دي پکار، ځکه چې دده د گناه څخه د راغبرخېلو توقع په دې صورت کې کېدلای سي چې دوستي ورسره ختمه نه کړای سي، احتیاط دا پکار دي چې په ابتداء کې داسې خلک دوست جوړ نه کړای سي لېکن که جوړ کړای سو نو بیا یې پرېښول مناسب نه دي، د ابراهیم نخعي رحمه الله قول هم دې نظریې ته زیات نژدې دي، چې که ستا دوست یو گناه وکړي، نو دده څخه جلا کېږه مه، چې نن که د گناه کړې ده نو کېدلای سي چې دی یې صبا پاته هم کړي، په حدیث شریف کې دي چې د عالم په عطاء معافي کول غوره دي او دده څخه په قطع تعلق کولو کې تلواله کول نه دي پکار، ځکه چې دده څخه د گناه پرېښولو توقع نسبتگرماته وي، څنگه چې:

قصه: ده چې دوو تنو د یو بل سره ملگر تیاوه یو د زړه د لاسه مجبوره سو او عاشق سو او خپل دوست ته یې وویل چې زما زړه خوناروڅه سو اوس ستا خوښه ده که غواړې نو زما سره ملگرتیا قطع کړه، بل وویل تویه دا کله کېدلای سي زه ستا د یو گناه په وجه ستا سره تعلقات څنگه پرېکړم، او بیا ده پخپل زړه کې کلکه اوده وکړه چې تر څو پورې الله ﷻ زما دا دوست د عشق د دې بلا څخه خلاص نه کړي تر هغه وخته پوره به زه خولړک چنباک ونه کړم، شلویښت ورځي، ده دغه ډول په لویه تندرته تېرې کړي او بیا یې دخپل دوست څخه په دې حال کې پوښتنه وکړه و هغه وویل څنگه چې ووم هغسې یم، بیا هم دی یې همت نه سو دلویږي څخه وچ کلک سو (خو دهغه به یې کوله) آخر یوه ورځ ناڅاپه په یې دغه عاشق دوست راځلی و یې وویل چې الله ﷻ پخپل فضل او کرم سره زما زړه د عشق څخه خلاص کړی او بیا دی ولاری خوراک چنباک یې وکړی.

قصه: یو سړي ته خلکو وویل چې ستا دوست به ښه سوی دي او په گناهونو کې ډوب دی نو ته ور سره دوستي ولې نه پرېکوي؟ هغه وویل بیا خو هغه ته لوس دوستی زیات ضرورت دی، ځکه چې د هغه خو کلزا وړان (خراب) سو نو د دې تباڼې په وخت زه هغه څنگه پرېږدم؟ ما ته خو پکار دي چې د هغه پوره پوره مدد وکړم، او هر څنگه چې وي پوه یې کړم چې د دویڅ د اوږد څخه خوندي سي.

فقهه، په بني اسرائيلو کې دوه دوستان په يو غره کې اوسېدل او په عبادت کې به مشغول وو. يوه ورځ په دوی کې يو دوست د يو شخ اخيستلو د پاره ښار ته راغلی د هغه نظر پر يوه ښځه پرېوتی چې په شراب خټه کې وه. او پر عاشق سو او پر هغه ځای پاته سو، شو ورځې وروسته د ده هغه دوست د ده په تلاش کې ده ته واورسېدی هغه د شرم څخه (ځان ناخبره کړو) ورپې ويل، ته شوک يې؟ زه خو تانه پېژنم، هغه وويل پېرېره مه!، کوم محبت چې ستا د پاره نن ژما په زړه کې دی دغه د دې څخه مخکې چيرې هم نه وو. دا يې وويل لاسونه يې ځينې په را وگرځول او مچ يې کړی، هغه چې داشفت وليدی نو مطمئن سو چې شکر دي زما عزت خو د ده په نظر کې نه دي کم سوی، توبه يې وکېنله او پورته سو د هغه سره ولاړی.

نو د ابو ذر رضي الله عنه طريقه د دين ستلاکتيا ته زياته نژدې ده. لېکن د ابو ذر داء رضي الله عنه طريقه پاکه او د فقهي طريقې حمله ده ځکه چې د لطف او مهرباني دا اندازه آخر توبه ته انسان راگرځوی، او بنده ته د عاجزۍ او درمادګۍ په وخت د ديني وړونو زيات ضرورت وي نو دی به څه نګه پرېښول سي د فقهي وجه داده چې د دوستي کوم تعلق و ترل سو دغه د خپلولی حکم لري نو د ګناه په سبب صله رحمي قطع کول صحيح نه دي، د الله تعالی فرمان دي: فَإِنْ عَصَاكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ (الشعراء) (که دا خلګ ستا خبره نه مني نو ته ورته ووايه چې زه ستاسود کارونو څخه بې زاره يم) يعني که ستا خپلوان او دوستان ستا خبره ونه مني (ګناه ګارسي) نو ته ورته ووايه چې زه ستاسو د عملونو څخه بيزاره يم لېکن دانه چې ستاسو څخه بيزاره يم، حضرت ابو ذر داء رضي الله عنه ته خلګو وويل چې ستا ديني وروړ په ګناهونو کې غرق مبتلا دي ته ورسره دښمني ولي نه کوې؟ دوی وويل چې زه خو د ده د ګناه دښمن ضرور يم لېکن وروړ خو بهر حال زما وروړ دی، هو! داسې پکار ده چې په ابتداء کې داسې سړی سره تعلق جوړ نه کړي ځکه داسې کول خيانت نه دي لېکن ترک د تعلق خيانت دي او هغه حق پرېښول دي کوم چې د مخکې څخه ثابت سو. تول علماء وايي چې که ستا وروړ ستا په حق کې کمي کو تاهي وکړي نو د هغه بخل غوره دی او که هغه عنډر وغواړي نو که څه هم ته پوه يې چې درواغ وايي مګر بيا هم عنډر قبلوه.

د نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمان دی چې کوم سړی د خپل ورو عنډر قبول نه کړي نو دی د هغه سړي په ډول دی کوم چې لاره شکوونکی (ډاکو) جوړ سي د مسلماتانو څخه خوراج وصولوي، او فرمايي چې مسلمان ژر خفه کېږي او ژر خوشحاله کېږي هم، ابو سليمان دراني رحمه الله خپل يو مرید ته وويل

چي که ستايو دوست ستاسره زياتي وکړي نو ته ده ته غصه او زياته خبره مه کوه ممکنه ده چي ددې شخه وروسته په غصه کي ته داسي خبره ځيني ولورې کومه چي ددې زياتي شخه هم سخته وي. مريد وويل چي ماما خبره ولزاميله نو هم دغسي مي وليده.

(۷) اووم قسم دا دی چي خپل دوست به هميشه په ژوند کي او د مرگ شخه وروسته په دهاه کي يانوي، او لکه څنگه چي د خپل اهل او عيال د پاره دهاه کوي دغسي د هغه اهل او عيال ته دهاه کوه او داسي دهاه په حقيقت کي د خپل ځان د پاره وي، نبي کریم ﷺ فرمايلي دي: چي څوک خپل په ورور پسي دهاه کوي نو فرشته دده په جواب کي وايي چي خدای دي تا ته هم داسي در کړي او په يو روايت کي دي چي الله ﷻ پخپله فرمايي چي مخکي به ستا مراد پوره کړم، نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چي د دوستانو هغه دهاه کومه چي يو بل پسي وي دغه الله ﷻ نه رد کوي، حضرت ابو دوداء ﷺ فرمايلي دي چي زه په سجده کي دا وړيا ۷۰ دوستانو د پاره نوم په نوم دهاه کوم،

د مشرانو وينا ده چي ورور هغه دی کوم چي ستا د مرگ شخه وروسته هغه وخت تا ته دهاه کوي کله چي وارثان په مال اخيستو کي مصروفه وي، او دده سره دا فکر وي چي الله ﷻ به در سره څه سلوک فرمايي، نبي کریم ﷺ فرمايي چي د مري مثال د هغه سري په ډول دی کوم چي په اوبو کي غرقېږي او کومک (پريوشن لاس لگېدل) تلاش کوي، مري هم د بشي او بچيانو او دوستو شخه دهاه په انتظار کي وي، او د ژوندو خلکو دهاه د نور د غرونو په ډول سي قبرونو ته رسيږي، او فرمايي چي دهاگاني د نور په پلټونو (ځلوونو) کي مرو ته وړاندې کيږي او ورته ويل کيږي چي دا دفلاسي سري ډالۍ (تحفه) ده، نو مري داسي خوشحاليږي لکه چي ژوندی سري چي په ډالۍ خوشحاليږي.

(۸) اتم قسم دا دي چي په دوستي کي وفا کوي، د وفادارۍ يو مطلب خو دا دی چي دوست د مرگ شخه وروسته دده د بشي بچيانو او تعلقدارانو شخه خافله نه وي،

يوه سپينسري بنجه د نبي کریم ﷺ په خلعت کي حاضره سوه، دوی يې تعظيم وفرمايلو، خلک په تعجب کي سوه، نو دوی ﷺ وفرمايل چي داسپينسري به د حضرت خديجي ﷺ په زمانه کي زموږ کور ته راتلله، او د دوستي قائم لرل په ايمان کي داخله دي، وفاداري دا ده چي چا د يو چا سره د دوستي تعلق وي نو ده د بچيانو او ټول تعلقدارانو او نورو سره د شفقت او محبت سلوک (چلند، رويه) کوي او په مهرياتي وړ سره مخي ته راځي، او پخپل زړه کي د دوی د پاره د ترحم هغه جذبات محسوسوي کوم چي د خپل دوست متعلق محسوسوي، او د وفادارۍ يو مفهوم دا هم دی چي که چيري تاته يو هغه (وظيفه) يا دولت ملائسي نو د دوستانو سره د مخکي شخه زيات متوضع او

دارومدار کونکي سې د خپلو دوستانو په معامله کي فکرونه کوي، او د دې يو مفهوم داهم دی چې دوستي همېشه ساتي او په يو سبب سره تعلق قطع نه کړي ځکه چې د شيطان لوی کلر دا دی چې د دوستانو په تعلقاتو کي تفرقه واچوي، د الله ﷻ ارشاد دی: **إِنَّ الشَّيْطَانَ يَأْتِي بَيْنَهُمْ لِيُبْغِضَ بَيْنَهُمْ** (بېنې اسرائيل، ۵۳) (شيطان په خلکو کي فساد اچوي) او د حضرت يوسف عليه السلام ارشاد دی: **وَمِنْ بَعْدِ أَنْ كُنَّ**

الشَّيْطَانُ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ إِخْوَتِهِ (يوسف، ۱۰۰) (د دې څخه وروسته چې شيطان زما او زما د وروڼو په مينځ کي فساد واچوي) او د وغانوم داهم دی چې که د دوست په حق کي څوک ده ته خصه وويي نو دې پر وړاندې نه کوي، او دده په خبرو کي نه راځي، بلکي د دوست په مقبله کي ټوله درواغجن گڼي.

او دا مطلب يې هم دی چې د دوست د ښمن سره دوستي نه کوي بلکي دده ښمن هم خپل ښمن گڼي، ځکه چې کوم سړی د يو چا دوست او د هغه د ښمن هم دوست نو دا دوستي کمزورې وي.

(۹) نهم قسم دا دی چې د تکلف مظاهره نه کوي ځکه چې پخپله يوازې ژوند تېروي دغه ډول د دوست سره ووسي، که تکلف کوي نو د دې مطلب دا دی چې دوستي ناقصه ده، حضرت علي عليه السلام فرمايي چې هغه دوست د ټولو څخه ډېر بد دی د کوم سره چې معذرت او تکلف کول پرېروي، حضرت جنيد رحمه الله فرمايي: چې ما ډېر دوستان ليدلي دي لېکن داسې دوست مې چيري نه دي ليدلي په کومو کي چې د دوستۍ سره سره د تکلف حشمت موجود وي، مگر دا چې په يوه کي يو څه عيب وي، د مشرانو وينا ده چې د دنيا د خلکو سره خو په ادب سره وده او د آخرت د خلکو سره د علمي شخصيت مظاهره کوه؛ او د اهل معرفت معامله دا ده چې د دوی سره دې څنگه زړه غواړي وده، د ځيني صوفيانو د تعلقاتو نوعيت داسې وو چې هغوی به په دې شرط سره د دوستۍ مظاهره کول، چې که چا به هميشه روژه نيوله يا به يې همېشه خوراک کولو يا به يې ټوله شپه قيام کولو يا به بيله کېلو، نو دوی به ځيني پوښتنه نه کول چې داسې ولې کوي؟ نو غرض دا دی چې د الله ﷻ د پاره د دوستۍ معنی دا ده چې په تعلقاتو کي يوشان والی وي، او ښکاره ده چې په يوشان والی کي تکلف نه وي.

(۱۰) لسم قسم دا دی چې خپل ځان د ټولو دوستانو څخه کم گڼي او دده څخه د يو خبري اميد او طمع نه لري او هيڅ رعايت يې نه پتوي، او ټول حقونه ادا کوي، د حضرت جنيد رحمه الله په منځکي يو سړي وويل چې په دې زمانه کي رښتوني دوستان ډير کم دي او دا خبره ده په تکراره او بيا بيا وکړه، حضرت جنيد رحمه الله جواب ورکړ چې که ته داسې سړی غواړې چې ستا خدمت او څم

خواري کوي نو داسي سړی يقيناً کمياب دي او که داسي سړی خواږې چې ته يې خلعت وکړې او غم خواري يې وکړي نو خلعت داسي خلک ډېر ملاتړيږي، مشرانو ويلي دي چې کوم سړی خپل ځان دوستانو څخه غوره شماري، دی به پخپله گناه گاره وي، او دده دوستان به هم دده په حق کې گناه گاره کېږي، او که خپل ځان د هغوی سره برابر گڼي نو پخپله به هم پرېشته وي او دده په وجه به يې دوستان هم پرېشته وي، او که خپل ځان د دوی څخه کم گڼي نو دا خبره به د دواړو په حق کې د راحت او آرام سبب وي، حضرت ابو معاوية الاسود رضي الله عنه به ويل چې زما ټول دوستان زما څخه غوره دي چې ما په هره معامله کې مخکې نوي او زما د مشرۍ خيال ساتي.

دويم باب: د مسلمانانو قربانو، همسايه گانو او غلامانو د حقونو بيان

پوه سه! چې د هر چا حق دده د قربايت (خپلولی) او تعلق پر بناء دی شومره چې د خپلولی درجې وي په دغه اندازه حقونه دي، او کوم تعلق چې د الله ﷻ د پاره وي ددې څخه زياته بله هيڅ رابطه نسته. د دې حقونو ذکر وسو. د کوم سړي سره چې دوستي نه وي، محض ديني خپلولی وي د هغه هم خو حقونه دي:

(۱) اول حق دا دی چې بنده کوم شی د ښان د پاره نه خوښوي هغه به د يو مسلمان د پاره هم نه خوښوي، نبي کريم ﷺ فرمايي چې د مسلمانانو مثال د يو جسم په ډول دی چې په يو اندام کې تکليف راسي نو ټول اندامونه تکليف محسوسوي او فرمايي: چې کوم سړی د دوېځ څخه د نجات (خلاصون) خواهشمند وي ده ته پکار دي چې د ايمان پر کلمه مړ سي، او کوم شی چې دی نه خوښوي چې خلک دې دده سره وکړي نو دغه دي دی د خلکو سره نه کوي، حضرت موسی عليه السلام د الله ﷻ څخه پوښتنه وکړه چې اې الله! ستا په بندگانو کې لوی عادل څوک دی؟ وېې فرمايل: چې هغه سړی کوم چې ستا سره انصاف وکړي.

(۲) دويم حق دا دی چې يو مسلمان ته دده د لاسه او دده د ژبې څخه تکليف ونه رسېږي نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې تاسو ته معلومه ده چې مسلمان څوک دی؟ خلکو عرض وکړې چې الله ﷻ اود هغه رسول ښه په خبر دی، دوی ﷺ وفرمايل چې مسلمان هغه دی چې د هغه د لاس او ژبې څخه بل مسلمان خوندي او سلامت وي خلکو عرض وکړې چې اې الله رسول! مؤمن څوک دی؟ دوی و فرمايل چې مؤمن هغه دی د کوم څخه چې بل مؤمن ځان او مال په امن وي، بيا اصحابو رضي الله عنهم پوښتنه وکړه چې مهاجر څوک دی؟ دوی ﷺ وفرمايل چې مهاجر هغه دی چې بد کارونه پرېږدي، دوی ﷺ

و فرمايل: چې د يو مسلمان د پلوه دا خبره صحيح نه ده چې دى پخپلو مترگو سره داسې اشاره وکړي په کومه چې بل مسلمان ته تکليف ورسېږي، او دا هم حلال نه دي چې يو مسلمان داسې کړو وکړي په کوم سره چې بل مسلمان وپېرېږي، حضرت مجاهد رضي الله عنه فرمايلي دي: چې الله ﷻ به دوېځيان د خاوبښت په ناروغۍ کې مبتلا کړي چې دوى به دومره ځان وگروي چې هلوکي به يې ښکاره سي شوک به ځيني پوښتنه وکړي چې تکليف څومره دى؟ دوى به ووايي چې ډېر سخت او نسي زغمل کېدلای، نو به ورته ووايي: چې ددې سبب دا دى چې تاسو به په دنيا کې مسلمانان ازاول، نبي کرم ﷺ فرمايلي دي چې ما يو سړى په جنت کې وليدى چې چيري به يې غوښتل پر هغه خوا به تللو سهل او منظره به يې کوله دا خوشحالي ده ته ځکه نصيب سوې وه چې ده د لاري څخه يوه داسې درخته پرې کړې وه کومه چې به مسلمانانو ته تکليف رسولو.

(۳) دريم حق دا دى چې د چا سره دې تکبر نه کوي ځکه چې الله ﷻ د متکبرينو سره دښمني ساتي، نبي کرم ﷺ فرمايلي دي چې پر مالوحي نازلي سوې چې اې خلکو! عاجزۍ اختيار کړئ او شوک دي پر چا فخر نه کوي ځکه چې نبي ﷺ به د کونډو ښځو او مسکينانو حاجتونه پوره کول، اوانسان لره دا مناسب نه دي چې خلکو ته په سپک نظر سره گوري ممکنه ده چې دغه د الله ﷻ غوره بنده وي، او دى ځيني خبر نه وي، ځکه چې الله ﷻ خپل دوستان پټ ساتي، چې شوک دوى ونه پېژني.

(۴) څلورم حق دا دى چې د يو مسلمان په حق کې دى د چغل خور (خيبت گر) خبره نه اوږي ځکه چې خبره د صالح او نېک سړي اوږېدل پکار دي او چغل خور فاسق دى، په حديث شريف کې دي چې يو چغل خور به جنت ته نه ځي، دارنگه پوه سه! چې کوم سړى د بل خبره ستامخ ته راوړي هغه به ستا خبره د نورو مخې ته هم وږي، داسې سړي څخه ځان ليري ساتل پکار دي او د ده د خبره رښتيانه گڼل پکار دي.

(۵) پنځم حق دا دى چې د يو دوست سره د درې ورځو څخه زيات د خبرو بڼلول نه دي پکار، ځکه چې ددې خبرې څخه نبي کرم ﷺ منع فرمايلې ده او فرمايلي يې دي چې غوره سړى هغه دى کوم چې مخکې سلام وکړي حضرت حکمره رضي الله عنه فرمايلي دي چې الله ﷻ حضرت يوسف عليه السلام ته و فرمايل چې ما ستا نوم او مرتبه ځکه لوړه کړه چې تا د خپلو وروڼو خطاگاني معاف کړې، او په حديث شريف کې دي چې که تاسو د خپل ورو مسلمان قصور (کمي، او کوتاهي) معاف کړئ نو الله ﷻ به ستاسو عزت زيات کړي.

(۶) شپږم حق دا دى چې تر و سه پوري د هر چا سره ښېگڼه کوي که نېک وي او بد وي، په حديث

کې دي چې د چا سره ممکنه وي نېکې کوه که شه هم هغه يې وړ نه وي داسوچ کوه چې ته خوبه قبل يې، دلرنگه په حديث کې دي چې دايمان شخه وروسته د عقل کار دا دی چې بنده د مخلوق سره دوستيز (دوستانه) تعلقات ساتي او د هر نېک او بد سره د احسان او مروت سلوک (چلند، رويه) کوي، حضرت ابو هريره رضي الله عنه فرمايي: چې که يو مړی به د خبرو کولو د پاره د نبي کریم صلی الله علیه و آله لاس ونيوی نو تر شو چې به هغه نه وو پرې ايښی دوی به کوشش نه کوی چې لاس ځيني خلاص کړي، او د خبرو په دوران کې به يې هغه ته پوره توجه ورکوله او د هغه تر خبرو ختمولو پوري به يې صبر کوی.

(۷) اووم حق دا دی چې د سپينژرو تعظيم دي کوي او پر بچياتو دي شفقت کوي نبي کریم صلی الله علیه و آله فرمايي: چې کوم مړی د سپينژرو عزت نه کوي او د بچياتو سره شفقت نه کوي هغه زما د ملت شخه نه دی، دوی صلی الله علیه و آله فرمايلي دي چې د سپينو وښتليو تعظيم د الله جل جلاله تعظيم دی، او فرمايي: چې کوم ځوان د سپينژرو عزت لو تکریم کوي الله جل جلاله به د ده په سپينژروالی کې ځوانانو ته د ده د تعظيم توفيق ورکړی، د سپينژرو تعظيم کول د کوچنيتلو د پاره د عمر د اوږدوالی دليل دي، نبي کریم صلی الله علیه و آله چې به کله د سفر شخه وروسته تشریف راوړی نو خلکو به د برکت او مبارکوالی د پاره خپل کوچنيان دوی ته وړاندي کول نو دوی به پر سپرلي بلندي سپرول څوک به يې مخه ته کښېنول او څوک شا ته، کوچنيانو به د يو بل سره فخر به وړل چې زه يې مخ ته کښېنولم او ته شاته، يو کوچني بچی د دوی خدمت ته راوړی سو چې نوم پر کښيږدي او د هاد ورته وکړي دوی به په څېر کې واخيستی، او داسې به هم کېدله چې يو بچی به متيازې وکړې، خلکو به شود جوړ کړی چې ځيني وايې اخلی، ليکن دوی صلی الله علیه و آله به فرمايل چې پرېږدئ چې پوره متيازې وکړي، او تر دې چې دوی به د بچی د پلار او وروڼو په مخ کې هغه جلې هم نه پرېولې چې دوی به خفه سي، کله چې به د بلندي ولاړی نو بيا به يې پرېولې.

(۸) اتم حق دا دی چې د ټولو مسلمانانو سره په وړوڼ تڼدي ووسي، نبي صلی الله علیه و آله فرمايلي دي چې الله جل جلاله هغه مړی دوست لري کوم چې خنده رويه او آساي کونکي وي، دلرنگه فرمايي چې پنځېل مينځ کې خنده رويي او آساي او خوږ زياتي د مغفرت سبب دی، حضرت انس رضي الله عنه فرمايي: چې يوې فريسي بنځې د نبي کریم صلی الله علیه و آله لار ونيومه ودرېده او عرض يې وکړ چې زما ستا سره کار دی دوی هغې ته په کوڅه کې د کښېستو حکم وکړی او ويې فرمايل: چې زه کښېنم، بيا چې تر څو پوري هغې خپله خبره نه وه خلاصه کړې دوی ورسره هلته ناست وو.

(۹) نهم حق داد: چې د یو مسلمان سره به وعده خلافې نه کوي، په حلیث کې دي چې په کوم سړي کې درې شیان ولیدل سي دغه منافق دي که څه هم لمونځ کوي او روژې هم نیسي؛ یو خو دا چې درواغ وایي، دوم وعده خلافې کوي او درم په امانت کې خیت کوي.

(۱۰) لسم حق داد چې د هر چا د هغه د مقام او مرتبې مطابق د هغه تعظیم کوي کوم سړی چې په خلکو کې معزز منل کیږي، د هغه زيات تعظیم دي کوي هر کله چې یو سړی په فخر جن لباس کې وي او پر آس سپور وي نو پوه سه چې دا معزز سړی دي.

حضرت عائشه رضی الله تعالی عنہا په یو سفر کې وو سترخان (سرخان) وغوړېدی نو یو فقیر راځلی دی ورپه فرمایل چې ده ته ډوډۍ ورکړئ، په دې وخت کې یو پر آس سپور راځلی دی هغه راوغوښتی خلکو پوښتنه وکړه چې تا فقیر پرېښودی امیر دي راوبللو نو دې ورپه فرمایل چې الله ج چا ته شومره مرتبه ورکړې ده، موږ ته د هغه قدر کول پکار دي فقیر په یوه ډوډۍ خوشحاله کېدی، او دی په دې نه خوشحاله کېدی، په دې وجه ده سره هغه ورویه اختیارول پکار دي په کومه چې دی خوشحالیږي، په حلیث کې دي چې کله د یو قوم معزز سړی تا سو ته راسي نو تعظیم یې کوئ، ځیني داسې خلک هم وو چې نبي کریم ﷺ به ورته خپل څلار (پتو) غوړولو یوه سپینسړې کومي چې دوی ﷺ ته یې تې ورکړی وو، دوی ته راځله نو دوی ورته څلار وغوړی، او ورپه فرمایل اې زما موږي! ستا تشریف راوړل باعث د برکت وي، څه چې ته خواږې وغواړه زه به یې ستا په مخکې پیش کړم، دمال غنیمت څخه چې کومه حصه دوی ته ملاګ سوې وه هغه یې ورته ورکړه دغه ټپک بختي یې بې دغه مال په لس لکه درهمه پر حضرت عثمان رضی الله تعالی عنہ باتلي خرڅ کړی.

(۱۱) یولسم حق داد چې کله دوه مسلمانان د یو بل څخه ناراضه وي نو دوی په مینځ کې د صلح کوشش کول پکار دي نبي کریم ﷺ فرمایل دي چې زه تاسو ته هغه شی ونه ښایم چې هغه دلمتعه، روژې، او صدقې څخه غوره وي خلکو وویل چې ولي نه! یا رسول الله ﷺ! نوی دوی وفرمایل چې په مسلماتو کې صلح کول، حضرت انس رضی الله تعالی عنہ فرمایي چې نبي کریم ﷺ یوه ورځ په ناستي ناستي مسکې (په خندا) سو حضرت عمر رضی الله تعالی عنہ عرض وکړی چې زما مور او پلار دي پر تاسو قربان دي د مسکې کېدو وجه څه ده؟ ورپه فرمایل چې ما د قیامت ورځ ولیدل دوه کسان دالله ج په مخکې پر ځنګونانو کېښتول، یو پکښي وویل چې یا الله! زما انصاف ده د هغه واخله ده پر ما ظلم کړی دي، الله ج حکم وکړی چې دده حق ادا کړه هغه وویل اې پروردګاره! زما سره هېڅ نه دي پاته سوي زما نېکي خو ټولي منځی وږي دي، الله ج دا غوښتونکي ته وویل چې لوس څه وایې ده سره خو هېڅ

نسته، هغه وویل یا الله! زما گناه پر ده ور واچه څنگه چې یې گناه پر واچوله بیا هم معامله برابره نه سوه ددې وینا سره د نبی ﷺ د سترگو څخه اوبښکي ولاړې او وېې فرمایل: شومره عظیمه ورځ ده چې هر سړی د خپل گناه د بوج څخه سترې دي او چیرې یې یو ځای د غورځولو خواش کوي، بیا یې وفرمایل چې اوس الله ﷻ دا د خوښتونکي ته وایي په فلاڼی شئ کي وگوره! چې څه دي؟ هغه چې وگوري نو وایي چې دا خو غټ ښکلی ښار دي په کوم چې کي د سرو او سپینو زرو محلو نه جوړ سوي دي او په ملغلرو او جواهراتو ښایسته دي چې یا الله ﷻ دا د کومو پېغمبرانو یا شهیدانو یا صدیقانو د پلاره جوړ سوی دي الله ﷻ ورته وایي چې دا د هغه سړي دي کوم چې د دې قیمت ادا کړي هغه عرض وکړ چې ای پروردگاره د دې قیمت به څوک ادا کړای سي؟ الله ﷻ فرمایي ته یې هم ادا کولای سي، هغه وایي یا الله زما څه مجال دی زه دومره قیمت د کوم ځای څخه ادا کولای سم؟ الله ﷻ فرمایي ولوره ته خپل دا ورور معاف کړه اوس هغه سړی د خوشحالی څخه وایي یا الله ما معاف کړی دي، اوس یې د الله په وینا د هغه بل لاس نیولی دي دواړه جنت ته ځي، د دې څخه وروسته یې وفرمایل چې د الله ﷻ څخه وېرېږئ، او د خلکو سره پر صلح ووسئ ځکه چې الله ﷻ به د قیامت په ورځ د مؤمنانو په مینځ کي صلح کوي.

(۱۲) دولسم شئ دا دی چې د مسلماتو پر عیبونو او بدو باندې پرده اچوي کوم چې دوی په پټه بلندي کوي، په حدیث کي دي چې کوم سړی په دې دنیا کي د مسلماتو پرده پټوي نو د قیامت په ورځ به الله ﷻ دده پر گناهونو بلندي پرده واچوي، حضرت ابو بکر صدیق ؓ فرمایي چې زه څوک ونیسم هغه که غل وي که شرابي زما دا خواش وي چې الله ﷻ دده گناهونه پټ کړي، نبی ﷺ فرمایي ای خلکو! چې په ژبه د ایمان واورلو سره سره د کومو زړه تر لوسه پوري ایمان نه دي واورای واورئ چې د چا غیبت مه کوئ، د خلکو د بدو په لټون پسې به ورسېږې کپړئ څوک چې د چا د بدو بدلولو د پلاره د هغه عیبونه ښکاره کوي الله ﷻ به دده عیبونه ښکاره کړي چې دی رسوا سي، که څه هم په کور کي دننه ولي نه وي،

ابن مسعود فرمایي: چې ما ته یاد دي چې اول اول کله یو غل د لاس پرې کولو د پلاره د نبی ﷺ په مخکي پېش کړای سو نو د دوی ﷺ رنگ بدل سو اصحابو عرض وکړی یا رسول الله! آیا تاسو ته ده څخه کرکه محوسېږي؟ دوی ﷺ وفرمایل چې ولي به نه وي، زه ولي دده سره د شیطان مددگاره سم د خپلو مسلماتو وروڼو سره دښمني وکړم؟ نو که دا الله ﷻ څخه د خپلو گناهونو معافي غواړئ، وېې غواړئ! چې هغه ستاسو گناهونه پټ کړي او تاسو وبخښي، نو تاسو هم د خلکو گناهونه پټ کړی

ځکه چې کله دوی بادشاهانو ته پېش کړای سي نو د دوی د پاره د شرعي حد قاتمو لوڅخه ماسوا بله چاره نه وي.

حضرت عمر رضي الله عنه يوه شپه گېښتگوي چې د يو کور څخه د سروژ (سروډ) آواز راځي دوی چټ ته وروختل غولي (صحن) ته وروښو، سول، نو وې ليدل چې يو سړی د يوې ښځې سره په شرايو چټلو کي مشغول دی، وې فرمايل: اي دخدای ښمنه! تا دا گټله چې الله تعالى به ستا داسي گناه هم پته کړي؟ هغه وويل اي امير المؤمنين! تلواو مه کوئ دا صحيح ده چې ما خو يو سندره ويله، ليکن درې گناهونه خو تاسو هم وکړل، ځکه چې الله تعالى فرمايي: وَلَا تَجَسَّسُوا (تېون مه کوئ) او تالېون خو وکړی، او الله تعالى فرمايي: وَأَتُوا اللَّيْلِيَّاتِ مِنَ الْأَوْبَانِ (کورونو ته په دروازو داخلېږئ) او ته د چټ پر طرف راځي، او د الله تعالى فرمان دي: لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا حَتَّىٰ يَخْرُجَ إِلَيْكُمْ عَنِ الْمَسْكَنِ (د خپلو کورونو څخه ماسوا نورو کورونو ته مه داخلېږئ ترڅو چې اجازت وانه اخلئ او اوسيدونکو د کور ته سلام ونه کړئ).

ليکن تاسو دا نه چې سلام دي ونه کړی بلکې بغير اجازت څخه راځي، وې فرمايل: چې ښه نو کهزه اوس تا معاف کړم نو ته به توبه وکاپې؟ هغه وويل خالصا به توبه وکاپم، بلکې چيري به هم دې کار ته بيان نژدې نه سم، ځکه چې دوی معاف کړی او هغه تائب سو، او د نبی صلى الله عليه وسلم ارشاد دی چې کوم سړی د نورو پتو خبرو ته خپو اړدي اوږي يې د قیامت په ورځ به دده په غوږونو کي ويلي سوي سرب (يو ټول فلز دی) ورواچول سي.

(۱۳) ديارلسم شئ دا دی چې تهمت او الزام دي نه لگوي چې د بدگماني څخه خوندي سي او د چغلي څخه به ځان ساتي ځکه چې د يو گناه سبب جوړېدل پنخپله په دغه گناه کي شريکېدل دي نبی کریم صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي خپل مور او پلار ته ښکتنځل مه کوئ، خلکو عرض وکړی داسي به هم څوک کوي؟ وې فرمايل څوک چې د چا مور وپلار ته ښکتنځل کوي هغه به دده مور او پلار ته کوي نو دا گواکي د خپل مور او پلار ښکتنځل دي.

حضرت عمر رضي الله عنه فرمايي: چې کوم سړی د تهمت پر ځای کښېني نو په دې وجه چې څوک پر ده بدگماني کوي دده حق نسته چې هغه ملامت کړي، درمضان په آخري ورځو کي نبی کریم صلى الله عليه وسلم په مسجد کي د حضرت صفیه رضي الله عنها سره خبري کوي لې، دوه تنه پر هغه طرف تېر سو نبی صلى الله عليه وسلم آواز وکړو چې دا زما سره صفیه رضي الله عنها ده، هغو وويل يا رسول الله داسي بدبخت به څوک چې پر تاسو به د

بدگمتی لو تصور هم وکړي؟ ورېې فرمايل: شيطان د بنده په رگونو کي داسي روان وي لکه ونه چې پکښي روانه وي، حضرت عمر رضي الله عنه يو سړي وليدی چې پر لاري يې د يوې ښځې سره خبرې کولې روان وو، نو يوه فږه يې وهولو هغه وويل يا امير المؤمنين دا خو زما ښځه ده ورېې فرمايل ښځه ده نو داسي ځای د خبرو د پلوه نه ملاوړې چې کوم ځای څوک نه درته گوړي؟.

(۱۲) که دوست مرته او عزت حاصل وي نو تر څومره پوري چې کېدای سي د سپارښت څخه دي وده نه کوي نبي ﷺ اصحابو رضي الله عنهم ته وفرمايل چې ما ته خپل حاجتونه بيانوی او زما زړه هيڅه ستسو د حاجت پوره کولو د پلوه تيار وي، لېکن ځيني وخت چې په دې کي کوم تاخير (خند) کووم، نو ځکه چې ستسو د شفاعت (سپارښت) مستظريم يعني چې په تاسو کي څوک شفاعت وکړي او په دې حاجت پوره کولو کي اجر ده ته هم ملاؤ سي، نو شفاعت کوئ چې ثواب حاصل کړئ، او ورېې فرمايل: چې د ژبي د صدقې څخه غوره صدقه بله نسي کېدای، صحابه وويل: عرض وکړي چې هغه څنگه؟ ورېې فرمايل هغه کوشش په کوم سره چې د چا ځان خوندي سي، يا چا ته څه فائده په ورسپړي، يا چا ته د تکليف څخه تحفظ په حاصل سي (نو د شفاعت دغه الفاظ د ژبي صدقه وي).

(۱۵) پنځلسم حق داسي کيږي چې څنگه دا خبره واورې چې فلاحي سړی د يو مسلمان سره زبان درازي (ژبورتيا) کوي يا د هغه د جان او مال په باره کي بده اړاده لري او هغه غير حاضر دی نو فوراً دي د هغه نائب جوړ سي جواب دي ورکړي او د دغي ظالم د ظلم څخه دي دی بچ کړي، د نبي ﷺ ارشاد دی چې که د يو مسلمان خلاف بلدي ردي خبرې کېدلې يا يې بې عزتي کېده او يو مسلمان وروړو ده د مدد ته ورسې او مدد يې وکړي، نو د دې امداد کوونکي به الله ﷻ په داسي وخت کي امداد وکړي کله چې ده ته د مدد حاجت وي او کوم مسلمان چې د خپل وروړو مدد په داسي وخت کي هم ونه کړي کله چې دی رسوا کيږي، نو الله ﷻ به په داسي وخت کي دی بربلده کېدلو او ذليله کېدلو ته پرېږدي کله چې دی د مدد په انتهايي توگه محتاجه وي.

(۱۶) شپلرسم حق دا دی چې که يو مسلمان په بد صحبت کي گير سوی وي نو ده سره دي تر هغه وخته ملاقات جلري ساتي چې هغه پښماته سي او پخپله يې پرېږدي او سختي دي ور سره په تنهايي کي نه کوي، د ابن هبل رضي الله عنه په نزد د الله ﷻ د دې ارشاد: وَيَذَرُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّوِيَّةَ مطلب دا دی چې د فحش مقبله په سلام او ملاقات سره کوي، حضرت عائشه رضي الله عنها فرمايي: چې يو

سری د نبي کریم ﷺ په خلعت کي د حاضرېدو اجازت وغوښتی، دوی ﷺ وفرمایلي چي اجازت ورته ورکړئ ځکه چي دی دخپل قوم د بلو خلکو څخه دی چي کله هغه دننه راځلی نو نبي ﷺ یې ډېر قدر وکړی چي هغه ولاړی، نو مالوویل: یا رسول الله ﷺ تاسو فرمایلي وو چي دا ښه سری نه دي لېکن تاسو یې ډېر مدبرات وکړو، وېې فرمایلي اې هاشمې ﷺ! د قیامت په ورځ به د حق تعالی په نزد ویر بد سری هغه وي د کوم د شر او فساد د پيري څخه چي په دې دنیا کي خلکو د ده مراعات کړی وي، په حدیث شریف کي دي چي هر هغه شی په صدقه کي داخل دی د کوم په وجه چي ته خپل ځان د بېزبانو (ژورو) څخه محفوظ کړی سې، ابو الدرداء فرمایي چي ډېر خلک داسي هم دي چي په ظاهره د دوی په مخ کي موږ ځانلو لېکن په زړه کي پر هغو لعنت وایو.

(۱۷) اوولسم حق دا دی: چي نامسته پامسته او تلل راتلل د فقیرانو سره پکار دي د دولتمنو د مجلس څخه لیري وېشل مناسب دي، نبي ﷺ فرمایلي دي چي د مرو سره محبت مه کوئ! اصحابو عرض وکړی چي دغه کوم خلک دي؟ وېې فرمایلي: دولتمند خلک، او حضرت سلیمان ؑ چي به چیري مسکین ولیدی نو د ده سره به کښېستی، او فرمایلي به یې: مسکین د مسکین سره ناستی، او حضرت عیسیٰ ؑ ته به د مسکین رېلو څخه زیات څه شی خوښ نه وو، نبي ﷺ فرمایلي دي چي اې ره! ما ته په ژوند کي مسکیني را کړې د مسکیني مرگ را کړې او زما حشر هم د مکینانو سره کړې، حضرت موسیٰ ؑ وویل چي اې خدایه! تا کوم ځای تلاش کړم؟ ارشاد وسو چي: د ماتو زړو سره.

(۱۸) اتلسم حق دا دی چي د مسلمانانو د زړه خوشحاله کولو هر ممکن کوشش کوئ! او د دوی د حاجتونو پوره کولو د پاره ځان تیاروی، نبي ﷺ فرمایلي دي چي د یو مسلمان حاجت پوره کول ټول عمر د الله ﷻ په عبادت کي د تېرولو برابر دی، او فرمایلي یې دي چي د یو مسلمان سترگي روښانه کوونکي ته به الله ﷻ د قیامت په ورځ د ده سترگي روښانه کړي، او فرمایلي یې دي د شپې وروځي په څلور رشتو گیتو (ساعتونو) کي د یوې گیتې د پاره د یو مسلمان حاجت روایي ته (د حاجت پوره کولو د پاره) تلل په مسجد کي د دوو میاشتو د احتکاف څخه زیات فوړه دي که څه هم د هغه حاجت پوره سي او که نه، او فرمایلي یې دي: چي د غمجن خوشحاله کوونکي یا د مظلوم خلاصوونکي ته به د الله ﷻ د طرف څخه درواړیا ۷۳ مغفرتونه ورکول کیږي، او فرمایي د مسلمان وروړ مدد وکړئ هغه که ظالم وي او که مظلوم صحابه وو عرض وکړی چي د ظالم مدد څنگه کول کیږي؟ وېې فرمایلي چي دی د ظلم څخه منع کول د ده مدد کول دي، او فرمایلي یې دي چي دوه

خصلتونه داسې دي چې هېڅ ګناه د هغوی څخه زیاته نسته بلکې د دوی برابره هم نسته یعنې؛ شرک او د خلکو زړونه لټلول، او دوه خصلتونه داسې دي چې هېڅ نېکي دوی ته نسي رسېدلای یعنې د الله ﷻ پر دین ایمان او د خلکو د لېوالتیا (زړه پالنه) او فرمایلي یې دي د چا زړه چې د مسلماتو د څخه خالي وي دغه زموږ څخه نه دی، د فضیل ﷺ څخه دده د ژړا په باره کې پوښتنه وسوه نو ورې وېل د هغه بې چلاره مسلماتو د پاره ژلرم کومو چې پر ماباندې ظلم کړی دي، خلکو وویل ولې؟ نو ورې فرمایل ځکه چې د قیامت په ورځ به د دوی څخه پوښتنه کیږي او دوی به یو هنر یا دلیل پیش نه کړای سي او خامخا به دوی رسوا سي،

حضرت معروف کرخي ﷺ فرمایي چې د هغه سړي نوم په ابدالو کې لیکل کیږي کوم چې روزانه درې واره دا دعاء کوي؛ یا الله د مُحَمَّد ﷺ امت نېکان کړې، یا الله د مُحَمَّد ﷺ پر اُمت رحم وکړې، او د محمد ﷺ اُمت خوشحاله کړې.

(۱۹) نو لسم حق دای چې د چا سره ملاوړېږي و: خبرو شروع دي د سلام څخه کوه او لاسونه ورسره ملاووه، نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې کوم سړی چې د سلام کولو څخه بغیر خبري شروع کړي دده د خبري جواب مه ورکوه تر څو چې سلام ونه کړي، یو سړی د نبي ﷺ په خدمت کې حاضر سو او سلام یې ونه کړی دوی ﷺ و فرمایل چې د بتدي ورځه بیا راسه او سلام وکړه، حضرت انس ؓ وایي چې زما اته کاله د نبي ﷺ په خدمت کې په تلو را تلو وسوه، یوه ورځ یې و فرمایل؛ اې انس ؓ! (۱) اودس په ښه ډول کوه چې عمر دي اوږد سي، (۲) د چا خواته چې ورسې هغه ته سلام کوه چې ستا نېکي زیاتي سي، (۳) کور ته چې ورسې نو کور والاو ته سلام وکړه چې په کور کې دي برکت وي،

یو سړی د نبي ﷺ په خدمت کې حاضر سو او: السلام علیکم یې ووايس دوی ﷺ و فرمایل چې دده په عملونو کې لس نېکي ولیکل سوي، بل سړی راغلی: السلام علیکم ورحمة الله یې ووايس، ورې فرمایل ده ته شل نېکي ولیکل سوي، بیا یو بل راغلی او: السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته یې ووايس ورې فرمایل ده ته به دېرش نېکي ملاوسي، او ورې فرمایل چې کور ته ولاړ سې نو سلام کوه او چې د کوره وځې نو سلام کوه لویا دساته چې اول سلام ته پر دویم ترجیح حاصله نه ده، او فرمایلي یې دي چې کله دوه مسلمان لاس ملاوي نو لویا ۷۰ نېکي پر ډولرو داسي تقسیمېږي چې ۶۹ نېکي هغه ته ملاوړېي کوم چې زیات په وړن تندي سره او په زیاته خوشحالي سره مصافحه کوي، او فرمایلي یې دي چې کله دوه مسلمان د یو بل سره د ملاقات په وخت کې سلام کوي، نو سل رحمتونه پر

دوی نژدېي او د مصافحه کولو په وخت د دوی لاسونه مچول سنت دي، حضرت ابو حبيده رضي الله عنه د حضرت عمر رضي الله عنه لاسونه مچ کړي وو، او دانس رضي الله عنه څخه روايت دي دی وايي چې ما د نبي صلي الله عليه وسلم څخه پوښتنه وکړه:

(۱) چې کله موږ د يو بل سره ملاوړېږو نو ملا به کښته کوو؟ ورپه فرمايل چې نه! (نه به يې کښته کوي) (۲) آيا د بل لاس مچولی سو؟ ورپه فرمايل چې نه! (يعني د هر چا ما سوا د بزړگانو د دين څخه) (۳) آيا مصافحه کوو؟ ورپه فرمايل چې هو! (لاس خلعتا ملاوړی) او کله چې د سفر څخه واپس راسي نو مخ مچول او څاره څارې (روغبړ) کول سنت دي، لېکن د نبي کریم صلي الله عليه وسلم دا خبره قطعي خوښه نه وه چې څوک د چا په مخ کې سيده ودرېږي، څنگه چې انس رضي الله عنه وايي چې د نبي صلي الله عليه وسلم څخه زيات څوک معزز کېدای سي لېکن د دې سره سره موږ د دوی په حضور کې هم سيده نه يو درېدلي، ځکه چې موږ ته ښه معلومه وه چې د دوی دا خوښه نه ده که څوک پوره ته کېږي او د تعظيم هادي سوي وي نو د چا په راتلو احتراماً پوره ته کېدای سي بيا هم د چا په مخ کې درېدل گناه ده، او فرمايي چې کوم سړی د دې خبرې آرزو لري چې خلک دي دده په مخ کې ولاړ وي او دی دي ناست وي ده ته ووايه چې ستا ځای جهنم دی.

(۲۰) شلم حق دادی چې که پرنجی (پرچی، اتنوس) ورسې نو العنډ لله دي ووايي، او چې دده دا الفاظ بل واورې پر حنک الله دي ووايي او دده په جواب کې دي پرنجي والا: يَغْفِرُ اللَّهُ لِي وَلِكُمْ ووايي، لېکن کوم سړی چې العنډ لله ونه ووايي نو دا حق يې نسته چې د بل څخه پر حنک الله واورې، نبي صلي الله عليه وسلم چې ته به کله پرنجی راتلو، نو آواز به يې ډېر کښته کړی او مخ ته به يې لاس نيولو. که د قضای حاجت په وخت پرنجی ورسې نو د ژبې پر ځای دي په زړه کې العنډ لله ووايي، او د ابراهيم نخعي عليه السلام په نزد خو په ژبه ويلو کې هم څه باک نسته.

حضرت موسی عليه السلام عرض وکړی يا پروردگاره! ته کوم ځای يې که ته نژدې يې نو چې کرار دي بولم او که ليري يې نو چې په زړه دي بولم؟ ورپه فرمايل څوک چې ما بولي زه د هغه څخه چيرې ليري نه يم دی به هميشه ما نژدې مومي، عرض يې وکړی پروردگاره! پر مانځو مختلف حالاتونه راځي مثلاً که زه په جنابت کې يم کله حاجت ته ناست يم نو آيا په داسې وختونو کې به ستا يادول بې اړيې او بې باکي نه وي؟ ورپه فرمايل په کوم حالت کې چې يې ما يادوه په دې کې د فکر هېڅ خبره نسته.

(۲۱) يو ورځ شلم حق دادی چې د ناروغه پوښتنې ته به ضرور ځې که څه هم هې آشنا وي دوست نه

وي نبي کرم ﷺ فرمايي شوک چي دناروخه پوښتني ته ځي دي به جنت ته يول سي او کله چي دي پوښته وکړي کور ته واپس راځي نو اولنزه فرشته د ده مؤکلي جوړي کړل سي چي د ده د پلوه تر مېنځه پلري د مغفرت د هاء کوي، او د ناروخه د پوښتني سنت طريقه داده چي دناروخه په لاس کي لاس کښېږدي يا پر تندي يې لاس را تېر کړي او پوښته ځيني وکړي چي طيبت دي څنگه دي ؟ او داده دي وکړي: اُعِيْذُكَ بِاللّٰهِ الْاَحَدِ اللّٰهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ مَنْ هَرَبَ مَا اَجَدَ، او کله چي دناروخه څخه د حال پوښتنه کوي نو د شکايت او گيلو الفاظ دي نه وايي، په حديث کي دي چي کله يو سړی مريض سي نو الله ﷻ د دوو فرشتو پر ده دې د پاره مقرري کړي چي گوډی دی د پوښتني کوونکي په مخکي شکر ادا کوي او که گيلې شکايتونه کوي او کوم مريض چي شکر کوي او الحمد لله وايي نو الله تعالی فرمايي چي اوس پر ملاوچ دي چي که دده د دنيا څخه تلل وي نو چي د خپل رحمت په سایه (سيوری) کي يې جنت ته داخل کړم او که شغلور کوم نو چي ورسره يې گناهونه هم معاف کړم، او د مخکي څخه يې ښه مضبوط کړم، او حضرت علي ؓ فرمايي چي که د چا پر نس درد وي نو د خپلې بي بي د حق مهر څخه دي يوشه روپي (پيسي) واخلي او گيښ (هسل) دي په راوغواړي او دباران په اوږو کي دې ملاو کړي او ودي چيښې، نو ښه به سي ځکه چي الله ﷻ باران ته رحمت او هسلو ته شغلورلې ده او د ښځي مهر ته يې هَبْنِيْثًا مَرِيْثًا خونندور اوژر هضمېدونکي ويلي دي او کوم ځای چي دا درې شيان يو ځای سي شفا به ځانځا حاصله وي، مريض ته په مرض کي دې اښونو خيال ساتل پکار دي، گيله او شکايت دي نه کوي، دآه او فرياد څخه دي ځان ساتي، بلکي دې خبري اميد دي کوي چي مرض به دده د گناهونو کفارو وي، او د دوايي خوړولو پر وخت دي اعتماد او بروسه او توکل پر الله ﷻ ساتي نه دا چي پر دوايي باندي.

او د هيلدت (د مريض د پوښتني) اښونه دا دي:

- (۱) ډېر زيات دي د مريض سره نه کښېښي (۲) په وار وار دي د حال پوښتنه نه ځيني کوي (۳) دده د صحت د پاره دي د هاء کوي (۴) د مريض په مخکي دي په غمجن انلاز سره ووسي (۵) په کور کي دننه دي هاڅو دې خوا دروازو دېوالونو ته نه گوري (۶) د مريض کور ته چي ورسې په دروازه کي دي اجازت وغواړي او دروازې ته دي مغلخ نه درېږي بلکي يو طرف ته دي ودرېږي، (۷) په دروازه کي دي په کراره آواز وکړي چي دي نه وهي او کله چي ددنه څخه پوښتنه وسي چي شوک

يې نو داسې دي نه وايي چې زه يم، او داي مزدوره (نوکره)؛ پر خای دي الحمد لله، سبحان الله وايي. (۲۲) دووېشتم حق دا دی چې په جنازه پسې دي خلغغاځي، نبي ﷺ فرمايي چې په جنازه پسې تلونکي ته يو قيراط ثواب ملاوېږي او چې تر دفن کولو پوري ولاړ او په انتظار کي وي، نو دوه قيرطه او يو قيراط به د اُحد د غره برابر وي، او په جنازه کي د شموليت آداب دا دی چې: خلغوش دي وي، خدا پسځند (ملنډي) دي نه کوي، بلکي هېرت دي حاصل کړي او خپل مرگ دي وايه کړي، حضرت امهش ﷺ وايي چې موږ به د جنازې سره تللو نو دا پېژندل به را ته ستونز مه وو چې د تمزت اظهار چاته وکړو ځکه چې هريو به د بل څخه زيات غمجن او مري والا ښکاره کېدو، يو بزرگ شو کسان پر مري غمجن او پر شته وليدل ويې ويل چې اوس د ځان غم کوئ ځکه چې دا مري خو د درې غمونو څخه خلاصون تر لاسه کړی: يعني د مرگ د فرشتې مخ يې وليدو، د مرگ تر ښوالی يې وچښلو او د ژوند د ختمېدو ديري څخه خلاص سو، نبي ﷺ فرمايلي دي چې د مري څخه وروسته درې شيان وي: مال، اهل او عمل، په دې کي اهل او مال د قبر څخه واپس راځي، او عمل دده سره پاته کېږي.

(۲۳) دووېشتم حق دا دی چې د قبرونو زيارت ته دي ځي او دعاه دي کوي او په ليدو دي يې هېرت حاصلوي، او داسي دي گڼي چې دوی مخکي تللی دي او موږ ورپسې يو لو دې خای ته به را رسېږو کوم خای ته چې دوی را رسېدلي دي، سفيان ثوري رحمه الله وايي چې څوک قبر اکثره يادوی د مرگ څخه وروسته به دی خپل قبر د جنت په باغونو کي ويني، او دچا چې قبر په خيال کي نه راځي نو دی به خپل قبر د دوېځ په خوفناکو څارونو کي ويني.

د همسايه (ګاونډي) حقونه

نبي کریم ﷺ فرمايي چې يو همسايه هغه دی چې دده يو حق دی او دا کافر همسايه دی، او بل هغه دی چې دده دوه حقونه دي او دا مسلمان همسايه دی، او بل هغه دی چې دده درې حقونه دي او دا خپلوان (قرب) همسايه دی، او فرمايي چې جبريل عليه السلام ما ته د همسايه د حقو په باره کي دومره اوږد وصيت وکړی چې زما به دا گمان راتلی چې شايد په ميراث کي به يې راسره هم حق شمل سي، او فرمايي چې هغو خلکو ته ووايست کوم چې پر خدای او آخرت ايمان لري؛ چې د همسايه گټو احترام کوئ، او فرمايي چې که چا د همسايه سپی په ډبره وورښتی نو ده همسايه ازار کړی، اصحابو عرض وکړی چې يا رسول الله! د فلاڼی ښځه هميشه د ورځي روژه وي او ټوله شپه هېلت کوي

لېکن همسايه ته تکليف رسوي نو ورپه فرمايل چې خای يې دوڅ دی.

او فرمايي چې تر څلویښتو کورونو پورې شلوخوا ټول گاونډيان (همسايه گان) دي،
 تهرې تَهْرِي وايي چې هر طرف ته څلویښت څلویښت کورونه ځيني مراد دي، او فرمايي چې د
 همسايه حق صرف تر دې پورې نه دی چې ده ته به تکليف نه رسوي بلکې دده سره دي نيکي کوي،
 په حديث شريف کي دي چې د قيامت په ورځ به فقير همسايه امير همسايه تر گربان ونيسي او
 خدای ته به فریاد کوي چې اې پروردگاره! دده څخه زما بله واخله چې ده زما سره ټپکي ولي نه کوله
 او دده د کور دروازې به ما ته همپه ولي بنده وه؟ يو بزرگ به د مړگانو څخه ډېر پرېشته وو چلور ته
 وويل چې ته پيشي ولي نه ساتې؟ بزرگ جواب ورکړ چې پيشي ځکه نه ساتم چې که دې څخه
 وييرېږي او دهمسايه گانو کره ولاړ سي نو مطلب به يې داسي چې کوم شی زه د ځان د پاره نه خوښوم
 دهمسايه گانو د پاره يې خوښوم نبي کرم ﷺ فرمايلي دي چې د همسايه گانو حقونه دا دي چې:

(۱) که د ملد ورته ضرورت وي نو ملد يې وکړه (۲) که قرض خواړي نو ورېږه کړه (۳) که خړوب
 وي نو حاجت يې پوره کړه (۴) که مريض وي نو پوښته يې وکړه که مړ سو نو د جنازې سره يې زه
 (۵) که يو خوشحالي ور ته نصيب سي نو په خوشحالي کي يې شريک سه مبارکي ورکړه، او که يو
 مصيبت پر راسي نو په غم کي يې شريک سه (۶) د خپل کور ډېوال دومره مې جگوه چې هغه ته هوا
 بنده سي (۷) که يوه مېوه او تر کاري (سابه) ځان ته راوړې نو هغه ته يې ولېږه او که داسي نسې
 کولای نو بيا يې ځيني پټ ساته (۸) خپلو بچيانو ته د دې خبرې اجازت مه ورکوه چې د همسايه
 دروازې ته ولاړ سي او د هغه بچي تنگوي (پر دې د مشرانو په مينځ کي خفگان پيدا کېږي) (۹)
 چې ستا د اشيږ خاني دود د همسايه گانو د تنگولو باعث جوړ نسي، او که دوی ته هم د خوراک يو شړ
 لېږي نو بيا بله خبره ده.

او فرمايي پوهېږئ چې د همسايه گانو پر تاسو شو مره حق دی؟ قسم دي په هغه الله چې په قبضه کي
 يې زما روح دي چې د همسايه حق هغه سړی ادا کولای سي پر کوم چې د الله ﷻ رحمت وي، لک
 څنگه چې دا کارونه هم د همسايه په حقونو کي شامل دي:

(۱) د خپل کور د يو حصي څخه به د هغه کور ته نه گورې (ب) که لرگي ستا پر ډېوال لېږي نو نه به
 يې منع کوې (ج) نوره نه ور بندوي (د) که هغه خاوره او نور ستا د دروازې سره واچوي نو جنگ به نه
 ور سره کوې (ه) که د هغه يوازې در ته معلوم هم سي نو په راز کي به يې ساتې (و) دده د زلفه وو
 خونې (کمرې) ته به نه گورې او مينځو ته به يې هم په غور سره نه گورې (ز) دده سره به داسي خبرې

نه کوي چې زړه يې په ازار سي، دا حقونه د هغو څخه ماسوادي کوم چې د خاصو مسلماتو د پلوه مخکي ذکر سوي دي، او هغه په ذهن کي ساتل ضروري دي، د حضرت ابو ذر رضي الله عنه څخه روايت دی چې زما دوست حضرت نبي کریم صلی الله علیه و آله ما ته وصيت وکړی چې که ستا په باروچي ځانته (نښېز ځانته) کي يوشه پخپلې نو اوبه پکښي زياتي اچوه او همسايه ته ضرور څه څښي لېږه.

فصله: يو سړي عبدالله بن مبارک رضي الله عنه ته وويل چې زما همسايه زما د غلام څخه شکايت کوي او س که بلاوجه غلام وهم نو گناه گارېږم او که چپ پاته کېږم نو د همسايه د تکليف سبب جوړېږم نو څه وکړم؟ دوی وفرمايل لږ انتظار وکړه چې د غلام څخه څه داسي کار وسي چې د سزا قابل وي او بيا په دغه سزا کي لږ صبر وکړه چې همسايه بيا د هغه څخه شکايت وکړي بيلو ته سزا ورکړه نو د دواړو حقونو د اداء کولو فرض به پوره سي.

د قريبانو حقونه

د نبي صلی الله علیه و آله ارشاد دی چې: الله جل جلاله فرمايلي دي چې زه رحمان يم او خپلولي (قربان) رحم دي گواکي د انوم ما د خپل نوم څخه را ايستلی دی نو چې کوم سړی د خپلوانو سره خپلولي ساتي زه د هغه سره پيوست ووسم او څوک چې د خپلوانو څخه رشته پرېکوي زه هم د هغه څخه تعلق پرېکوم، او فرمايي کوم سړی چې دا وېد عمر او ډېر رزق او مال آرزومند وي هغه ته ووايه چې د خپلوانو سره نېک سلوک (چلند، رويه) کوي، او فرمايي چې د صله رحمي څخه زيات فضيلت او ثواب د يو عبادت څخه نسي حاصلېدای، ځکه چې داسي خلک هم وي چې همېشه په فسق فجور کي مشغول وي لېکن د صله رحمي څخه کار اخلي په دې وجه د دې په برکت سره يې چيري په مال او اولاد کي بې برکتې نه وي، او فرمايي چې د دې څخه لوي صدقه بله نسي کېدای چې ته د خپلو هغو خپلوانو سره بڼه سلوک کوي کوم چې ستا سره دښمني کوي، او پوه سه! چې د صله رحمي ساتلو مطلب دا دی چې که ستا رشته دار ستا څخه تعلقات پرې کوي هم، خو ته يې د هغو سره نه پرېکوي، او د نبي کریم صلی الله علیه و آله ارشاد دی چې په ټولو فضيلتونو کي د ټولو څخه خت فضيلت دا دی چې که يو سړی ستا څخه تعلقات پرې کوي خو ته يې ور سره نه قطع کوي، او څوک چې تا ستا د حقونو څخه محرومه کوي ته ور ته اتملونه او اکرامونه ورکوي او څوک چې در باندې ظلم کوي ته ور ته معافي کوي.

د مور او پلار حقونه

په ۱۴۰۰ هـ. ق. چې د دوی حقونه نور هم زيات دي ځکه چې د دوی سره خپلولي د ټولو څخه زياته وي، اونۍ کريم ﷺ فرمايلي دي چې د مور او پلار حقونه د هېچا څخه نسبي لږ کيدای، تر دې چې که په دوی کې يو د يو چا د خلاصۍ څخه هم آزاد کړي بيا هم د دوی حق لږ نه سو، او فرمايي چې کوم فضيلت د مور او پلار په خلعت او د دوی سره په نېکي کولو حاصلېږي دغه په لمونځ روژه عمره حج جهاد سره هم نه حاصلېږي، او فرمايي چې د جنت خوشبويي به د پنځه سوه کالو په مسافت سره محسوسېږي، لېکن د مور او پلار نافرمان او د صله رحمې پرېکونکي به يې بوی نه کړي، حضرت موسی عليه السلام ته الله ﷻ وحی وکړې چې کوم سړی د مور او پلار نافرمانه وي هغه که زما احکام پر ځای کوي هم خو په نافرمانۍ کې يې شاملوم، او کوم چې د مور او پلار فرمايلو سره وي دغه که زما په احکامو کې کېمې هم وکړي خو زما په نزد تبعلاره دی، نبي کريم ﷺ فرمايي چې د هغه سړي څه خرابيږي چې صدقه د مور او پلار په نوم ورکوي چې دوی ته ثواب حاصل سي او دده په خپل ثواب کې خو ښکاره ده چې په دې سره څه کمې نه راځي، يو سړی عرض وکړی يا رسول الله! زما مور او پلار وفات سوي دي آیا اوس هم د دوی پر مابندي يو حق باقي دی؟ ځکه چې که يو حق يې پاته سوی وي نو چې ادا يې کړم، ويې فرمايل: د دوی د پاره لمونځ کوه د بخښني دعاء خواره د دوی په همدو وصيت بلندي عمل وکړه د دوی د دوستو احترام کوه او د دوی درشته دارانوسره نېک سلوک (ښه چلند) کوه، دارنگه فرمايي چې د مور حق د پلار څخه دوچنده دی.

د اولاد حقونه

يو سړی د نبي ﷺ په خلعت کې عرض وکړی يا رسول الله! نېکې د چا سره کوو؟ ويې فرمايل دخپل مور او پلار سره هغه وويل چې هغه خو وفات سوي دي، ويې فرمايل بيا د اولاد سره ځکه چې څنگه د مور او پلار حقونه دي دغه ډول د اولاد هم حقونه دي؛

او د اولاد په حقونو کې يو دا دی چې دده د بدخويي په وجه سره دا ضروري نه ده چې دی هلق کړای سي، او ويې فرمايل چې خلای دی رحمت وکړي پر هغه پلار کوم چې خپل زوی د نافرمانۍ لاري ته نه پرېږدي، د حضرت انس عليه السلام څخه روايت دی چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي:

- (۱) کله چې بچۍ د يوې اوونۍ (هفتې) سي نو حقيقه يې وکړه او نوم پر کښيږده او پاک يې کړه، او
- (۲) چې د شپږو کالو سي نو د اجبونو تعليم ورته ورکړه، او (۳) چې د نهو کالو سي نو بستره ور جلا

کره او (۴) چې د دیارلسو کالو سي نو پر لمونځ نه کولو یې وهه او (۵) چې د شپاړسو کالو سي واده وړ وکړه نو لوس د ده لاس ونیسه ورته ووايه: چې زه زوړه ما ته وپاللې ادب او تعلیم مي در کړی د کومو شیتو تعلیم چې لازمي وو هغه مي در ازده کړه او لوس مي ستانکاخ وکړه نو د فن څخه په دې دنیا کي ستا د فتنې څخه او په آخرت کي ستا د عذاب څخه په الله ﷻ سره پناه غواړم او د اولاد په حقونو کي د دې خبري خیال ساتل پکار دي چې دوی ته د څه وړ کولو په وخت یا ميني (محبت) کولو په وخت کي یاد بل څه سلوک کولو په وخت کي په برابري او مساوات کي څه فرق را نه ولې، يعني د هر یو سره دي یو ډول مینه کوي او کوم بچی چې کوچنی وي د هغه مچول سنت دي، نبي کریم ﷺ به حضرت حسن ﷺ مچول، یوه ورځ اقرع بن حابس ﷺ عرض وکړی چې زما خولس بچی دي لېکن ما په دوی کي یو هم نه دي مچ کړی زه یې فرمایيل چې څوک پر دوی رحم نه کوي پنځپله به په ده هم رحم ونه کړای سي.

یو وار دوی ﷺ پر منبر بلندي وو چې حضرت حسن ﷺ پر منی راولوبلې، دوی فوراً د منبر څخه را کښته سو دی یې په غیبه کي را پورته کړو او دا آیت یې ووايي: اَلَا اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِیْئْتُهُمُ (التغابن) (ستاسو مال او اولاد ستاسو د پاره فتنه ده) يعني آزمایښت دي.

روایت: یو وار نبي ﷺ لمونځ کوی سجدې ته ولاړی نو حضرت حسین ﷺ د دوی ﷺ پر اوږو کښېستی، په سجده کي دوی ﷺ دومره حصار سو چې صعبه ﷺ وو وگتله چې وحی نازلېږي د لمانځه څخه چې فارغه سو نواصحابو پوښتنه وکړه چې یا رسول الله! وحی راغلي دي که څه وجه وه؟ ویې فرمایيل چې نه! حسین ﷺ او بنی راڅخه جوړ کړی وو او ما دا ښه نه گتله چې دی د ځان څخه جلا کړم، هسي خو د مور او پلار د حق د اولاد د حق څخه زيات تاکید راغلی دي ځکه چې د مور او پلار تعظیم کول پر اولاد فرض مقرر سوی دي، بلکي د والدینو تعظیم ته الله ﷻ خپل تعظیم ويلي دي، د الله ﷻ ارشاد دی: وَكَلَّمَ رَبُّكُمُ الْاَوَّلَیَّاءَ وَبَاكُمُ الْاَوَّلَیَّیْنَ اِخْسَاةَ اَبْنِیْ اِسْرَآئِیْلَ ۚ (ستا د رب حکم دی چې د هغه څخه ما سوا د بل چا عبادت به نه کوي او د خپل مور او پلار سره به احسان کوې)، او د دوی د حقونو د دې عظمت په وجه دوه کارونه واجبېږي:

یو کار پر کوم چې د علم او اتفاق دی چې د مور او پلار اطاعت تر دې حده پوري پکار دی چې که پلار د یو مشتبه شی د خوړلو حکم وکړي نو هم به یې خوري ځکه چې د ښه څخه د پرهیز په نسبت د مور او پلار خوشحاله کول زيات ضروري دي، دویم دا چې د والدینو د اجازت څخه ما سوا په سفر

تلل نه دي پکار ما سوادلسي سفر څخه چي د شرعي امورو د علم حاصلولو د پلوه سفروي لېکن په دې کي د اشرافۍ چي که هلته يو فقهي عالم نه وو، او د حج اسلام په سفر د والدينو د اجازت څخه ماسوانسي تللی که څه هم د اشرعي فريضه ده خو وروسته کولای يې سي، يو سړی د نبي ﷺ څخه په جهاد کي د شرکت اجازت وغوښتی، نبي ﷺ وفرمايل چي ستا مور ژوندي ده؟ هغه وويل چي هو!، ورپه فرمايل چي زه د هغې خدمت کوو! ستا جنت د هغې په قدمونو کي دی، د یمَن څخه يو سړی د نبي ﷺ په خدمت کي حاضر سو چي ما ته د جهاد اجازت را کړه، نبي ﷺ وفرمايل چي ستا مور او پلار ژوندي دي؟ هغه وويل چي هو!، دوی ﷺ وفرمايل ولاړه! او د هغوی څخه اجازت واخله بيا راسه ما څخه اجازت واخله، که هغوی يې ونه مني نو د هغوی حکم منه ځکه چي د توحيد څخه وروسته د الله ﷻ په نزد د والدينو د اطاعت څخه زيات يو شئ د قربت ذريعه نسي جوړيدلی، او د مشر ورور حق د پلار په ډول وي ځکه په حديث کي دي چي مشر ورور حق پر کشر ورور باتدي د پلار په ډول دی.

شېرم اصل: د گوبنه نشیني (خلوت) د آدابو بيان

په دې باب کي د علماؤ اختلاف دی چي گوبنه نشیني (په کوچ کي کېناستل) غوره دي او که د خلکو سره گډوسېدل، د سفیان شوري ﷺ، ابراهيم ادهم ﷺ، داؤد طائي ﷺ، فضيل عياض ﷺ، ابراهيم خواص ﷺ، يوسف اسباط ﷺ، حذیفه مرعشي ﷺ، او بشر حافي ﷺ او اکثر و بزرگانو رایه داده چي گوبنه نشیني (گوبنه کېدنه، خلوت) غوره دی، حضرت عمر ؓ فرمايې چي په گوبنه نشیني کي د خپلي حصې خیال ساته، او د ابن سيرین ؓ په نزد گوبنه نشیني پر خپل ځای يو عبادت دی، او داؤد طائي ﷺ ته يو سړی وويل ما ته نصيحت وکړه نو ورپه فرمايل د دنیا څخه روژه ونیسه او تر مرگه پوري يې مه ماتوه او د خلکو څخه داسي ليري وسه لکه د زمري څخه چي تبتې، او حسن بصري ﷺ وايي چي په تورات کي راغلي دي چا چي قناعت وکړی دغه بې نیازه سو او چا چي خلوت اختیار کړی ده ته سلامتي (حفاظت) ملاؤ سوه، او چا چي شهوت مغلوبه کړی، دغه آزاد سو او چا چي د حسد څخه لاس واخلستی ده مروت ښکاره سو، او چا چي صبر خو ورځي خپل کړی ده ته هميشه مراد حاصل سو، وهب بن الورد ؓ وايي حکمتونه لس دي چي نه په خلموشي کي دي او لسم حکمت گوبنه نشیني پنځېله ده، او ربيع بن خثيم ؓ او ابراهيم نعمي ؓ دواړه وايي چي علم حاصل

کره او د خلکو شخه جلا یوازي وسه!، ملاک بن انس رضی الله عنه د خپلو وړنو سره د ملاقات کولو د مریضانو د پوښتنې او په جنازه کې د شرکت کولو په ترتیب سره د تللو هادي وولېکن دیوې یوې خبرې شخه کناره کش کېښستی، فضیل رضی الله عنه به وړل چې زه هغه شوک عظیم سړی گنم کوم چې زما پر خوا تېر سي او سلام ونه کړي او چې مریض سم او پوښتي ته رانسي، سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه او سعید بن زید رضی الله عنه په مشرانو صحابه ووکي دي، دوی د مدینې منورې په خوا کې په یو کوډ کې وسېدل کوم ته چې به یې حقیق وړل او دهیڅ کار د پاره به چیرې ښار ته نه راتلل، تردې چې په گوشه نشیني کې وفات سول، یو امیر سړی د حاتم اصم رضی الله عنه خوا ته ولاړی او ورته یې وویل چې تاته یو ضرورت سته؟ هغه جواب ورکړی چې هو! سته، هغه وړل شخه دی، ویې وړل فقط دا چې زه تاته په نظر رانسم او ته ما ونه ونې، سهل تستري رضی الله عنه ته یو سړی خواش ښکاره کړی چې زه ستا سره وسېدل خواړم هغه وړل چې کله په موږ دواړو کې یو تن مړ سي نو بیا به هغه د چا سره ووسي؟ هغه وړل د خدای سره، نو ویې فرمایل بیا داوس شخه ولي د خدای سره نه ووسو؟

او دا خبره د ذکر قبله ده چه په دې مسئله کې هم داسې اختلاف لیدل کیږي لکه د نکاح په باره کې چې دی چې نکاح کول غوره دي او که مجرد اوسېدل،؟ او حقیقت دا دی چې دا په حالاتو پورې تړل سوی دي چې د یو سړي حالات داسې وي چې گوښه نشیني (خلوت) ور ته غوره وي، او د بل حالات داسې وي چې هغه ته د خلکو سره گلوڼ غوره وي، او په دې خبره پوهېدل تر هغه پورې ممکن نه دي ترڅو پورې چې د گوښه نشیني پر فائدو او نقصاناتو رڼاونه چول سي.

د گوښه نشیني (خلوت) فایده

په گوښه نشیني کې شپږ فائدې دي:

(۱) اوله خوا دا ده چې د ذکر او فکر د پاره مکمل فراغت وسي کوم چې د ټولو شخه غټ عبادت دی، ځکه چې دغور او فکر په ذریعه بنده د الله جل جلاله په عجیبه او ناآشنا کارونو کې غور او فکر کولای سي، د اسمانونو او مټکي په حکمتونو پوه سي او د دنیا او آخرت متعلق د الله جل جلاله رازونه وپېژني، بلکې په دې کې د ټولو شخه عظیمه خبره دا ده چې خپل ځان په بشپړه توگه په ذکر الهي کې محو کړي، تر دې چې د غیر الله شخه پېښي ناخبره سي او د الله جل جلاله شخه ماسوا ده د پاره گواکي د یو شئ وجود پاته نسي، او ښکاره ده چې دا شئ د خلوت شخه بغیر نسي حاصلېدلای، ځکه چې د الله جل جلاله شخه ماسوا هر شخه چې دی د انسان زړه او فکر د ځان و طرف ته متوجه کوي او د خدای شخه یې غافله کوي.

نو کوم سړي چې د خلکو سره د تعلقاتو ساتلو سره سره د الله ﷻ سره په دعتوځه زړه مشغولېدلی نسي د هغه د پلوه گوښه نشيني لازمه ده، ځکه د اشرف خواتين ﷺ ته حاصل دى چې په دنيا کي ووسي او د خلای سره وي او لوجبه وه چې نبي کریم ﷺ په لوله کي په غلر حرا کي گوښه نشيني اشتغال کړي وه، تر دې چې ذنوب نور قوي سو او دوى دې مقام ته ورسېدل چې په ښکاره به د خلکو سره ووليکن باطن به يې د الله ﷻ سره مشغول وو، او فرمايل به يې که په دغه وخت کي ما شوک دوست جوړولای نو هغه به ابو بکر رضی الله عنه وای، لېکن په زړه کي يې د الله ﷻ دوستي د بل دوست د پلوه ځای نه وو پرې ايشی، حال دا دى چې خلکو به دغه وخت هم دا تصور کوى چې دى د هر چا دوست دى او څه هيجه نه ده چې د اولياؤ رسېدل هم دې مقام ته ممکن کېدلى سي، ځکه چې سهل تستري ﷺ فرمايې چې دېرش کله وسو چې زه کومه خبره کوم نو د الله ﷻ سره يې کوم او خلگ گڼي چې دا موږ ته وايي، او دا محاله گڼل نه دي پکاره، ځکه چې په دنيا کي داسي خلگ هم سته چې پر چا عشق سي نو په خلکو کي ووسي هم خو د چا څخه خبر نه وي، نه د چا خبره لوري او نه د محبوب څخه ما سوا د چا سره خبري کول غواړي او زړه يې په محبوب کي داسي ورک وي چې د هغه څخه ماسوا چاته گوري هم نه (نو چې انسان دانسان په عشق کي د دنيا او ما فيها څخه بې نيزه کېدلى سي نو د الله ﷻ په عشق کي گوښه نشين کېدل څه د تعجب خبره ده) لېکن دا د هر چا د وس خبره نه ده، ځکه چې اکثر او زياتره خو داسي وي چې په خلکو کي د وسېدلو په سبب د الله ﷻ د ورېل څخه مردود (تر تل سوي) کوي، يو سړى د يو گوښه نشين څخه پوښتنه وکړه چې د يوازې وسيلو د پاره ډير صبر او زغم پکار دى، هغه ورته وويل ته يې يواځي ولي گڼې؟ د الله ﷻ سره هم نشين ته شوک يواځي ويل کيږي؟ زما خو چې کله زړه وغواړي چې د هغه سره د رزا او نيلز خبري وکړم نو لمونځ شروع کړم او کله چې زه غواړم چې هغه راسره خبري وکړي نو د قرآن کریم تلاوت شروع کړم، د يو بزرگ څخه پوښتنه وسوه چې د دې گوښه نشيني څخه آخر حاصلېږي څه؟ وېې ويل د الله ﷻ سره الفت او محبت، حسن بصري رحمه الله ته خلکو وويل چې دلته يو سړى اکثر د پاڼې (پيلر) شا ته ناست وي، وېې ويل هغه هر وخت راسي ما خبر کړى! څنگه چې خبر کړاى سو، نو دى ولاړى ورسره کښېنلستى وېې ويل چې ته هميشه يواځي ناست يې د خلکو سره گډون ولي نه کوې؟ هغه وويل خبره دا ده چې ما ته يو داسي کار را پېښ سوى دى چې د خلکو شد بد يې را نه هېر کړى دى، وېې ويل نو بيا د حسن رحمه الله خوا ته ولي نه ځې او د هغه سره خبري ولي نه کوې؟ هغه وويل حسن رحمه الله وي او که بل، دا کار زه د هر چا څخه منع کړى يم دوى وويل هغه کار څه دى؟ هغه وويل چې هر

وخت پر ما دالله ﷺ د اتمعاتو بلران ورپې، په داسې حال کې چې زما هر گړۍ په گنله کې تیرېږي نو کله زما دا دی چې هر وخت یا خو دالله ﷺ د اتمعاتو شکر ادا کووم یا د گناهونو څخه په توبه کې مشغول یم، نو په داسې حالت کې چې یو ساعت مې فارغ نه دی د حسن ﷺ سره ما ته خبرې کول یا د خلکو سره د گډون فرصت ما ته کېدلی سی؟ حسن ﷺ وویل بس صحیح ده ته چې کوم ځای کېښې هلته کېښه ستا فقهې علم د حسن څخه ډېر زیات دی. هرم بن حیان ﷺ یوه ورځ د اوس قرني ﷺ خوا ته ولاړی، هغه وویل څنگه راغلې؟ هرم وویل ستا څخه د آرام حاصلول د پلوه، وېې فرمایل داسې سړی خوما ترته پورې نه دي لیدلی چې ځلې پېژني او دې سره سره د آرام حاصلولو د پلوه د انسان خواته څي؟ فضیل ﷺ به فرمایل چې کله د شپې تیلره را خوړېږي، زما زړه باغ باغ کېږي او زه سوچ کوم چې اوس به په مزه سره تر سهاره پورې دالله ﷺ په خلوت کې هم نشین یم، او کله چې دورځي رڼا را ښکاره کېږي نو زړه مې په غم او خفګان کې ډوبېږي او دا تصور مې زده ویلي کوي چې اوس به خلک ما دالله ﷺ ته څنگه پرېږدي؟

او د مالک بن دینار قول دی چې کوم سړی په لمانځه کې دالله ﷺ سره د خبرو کولو پر ځای هغه خبرې خوښوي کومې چې دی د خلکو سره شپه او ورځ کوي، د دې سړي علم یقیناً د نغمه د پلوه دی دده زړه وړند دي، او دی یقیناً چې علم بر بلوي، او یو هوښیار ویلي دي چې کوم سړی همېشه دې ته گوري چې څوک یې په نظر راسي او دی ورسره کېښې او مجلس گرم کړي دغه په توان کې وي، ځکه چې دده زړه د هغه خواهش څخه محروم دی کوم چې په اصل کې د چا په زړه کې پکار دی (یعني دالله ﷺ سره مشغولېدل) او کوم زړه چې د دې اصل خبرې څخه خالي وي او د بدلتی څخه د مدد طلب وي ده ته د مفلسی څخه ما سوا نور هیڅ په لاس نسي ورځي، نو د دې خبرو څخه دا شئ په ذهن کې اېښوول پکار دي چې که چا ته دا قدرت حاصل وي چې په همېشه ذکر کولو دالله ﷺ سره اکت پیغا کړي یا د پرله پسې غور او فکر په ذریعه علم او معرفت حاصل کړي او دالله ﷺ د جلال او جمال مشاهدو وکړای سي نو دا د ټولو څخه غټ عبادت دی کوم چې د انسان سره تعلق لري، او دده د پلوه د ټولو څخه لوی دی چې د ټولو سعادتونو فرض او انتها خاص دا ده؛ چې انسان کله هغه جهان ته ځي نو چې دالله ﷺ انس او محبت پر ده غالبه وي یعني د محبت په نشه سره مست وي، او دالله ﷺ د الفت د پلوه همېشه ذکر او د معرفت دالله د پلوه دالله ﷺ معیت لازمي او لا بدې دی، او د معرفت حصول بغیر د دایمي فکر څخه ممکن نه دی، او دا دواړه شیان یعني ذکر او فکر خلوت او گوښه نشیني ځولېږي.

(۲) دومره فايده دا ده چي گوښه نشيني (خلوت) د ډېرو گناهونو څخه د نجات باعث وي، او په ځانگړې توگه خلور گناهونه خو داسي دي چي د يو بل سره په گډون کي ددې څخه ځان ساتل گران دي: (۱) چغلي کول يا اورېدل کوم چي د بريادۍ لامل دي (ب) د امر بالمعروف او نهی عن المنکر څخه په عهد خلاصېدو کي سختي، ځکه چي که په بد خبره چپ پاته کيږي نو گناهگاره کيږي او که ژبه خلاصوي نو دښمني او جنگ به ورته جوړېږي (ج) رياء او منافقت خو د خلط او گډون يوه حصه ده ځکه که د خاطر مدارات څخه کار نه اخلي نو خلگ به ورته ازار رسوي، او د خاطر مدارات په صورت کي په رياء کاري کي پرېتول يو لازمي خبره ده چي رياء او د مساوي سلوک (چلند) د هوی د يو بل څخه جلا کول بې حده گران دي مثلاً د دوو داسي خلگو سره ملاسي چي د يو بل دښمنان وي نو که د دواړو سره ملگرتيا کوي نو دواړه به يې دښمنان سي ځکه چي ښکاره دوه رځي ده، او تر څومره پوري چي دمنافقت تعلق دی نو که زيات نه وي نو لږ تر لږه دا خبره خو به د دواړو سره کوي چي پخپير پخپير زه خو همېشه ستا د ملاقات آرزو لرم، او غاښه دا ده چي دده دا خبره خو ښکاره درواغ وي، او که د دا ډول ظاهري څخه کار نه اخلي نو دنيا به ور څخه نفرت کوي، نو ددې منافقت اظهار خو به ځانځا کوي، او يوه خبره کومه چي ډېر معمولي گڼل کيږي دا وي چي د هريوه د حال پوښتنه به کوي او په عامه توگه سره به دا الفاظ ويل وي، څنگه يې مزاج دي څنگه دي؟ او ها! بېچيان او خپلوان دي څنگه دي، حال دا دی چي په زړه کي به يې چيري دا خيال هم نه وي راغلی، او ددې خبر سره به دده قطعاً څه شوق او دلچسپي نه وي لکن د منافقت لور رياء کاري په وجه به داسي وايي.

ابن مسعود رضي الله عنه وايي چي بعضې د فرض غلامان داسي وي چي د چا سره يې څه کار وي نو د خپل مطلب د پاره دده په مخکي د صفتونو يو پل وټري او دومره تعريف او صفتونه يې وکړي چي کله کور ته واپس راسي نو د منافقت په وجه يې دين پرې ايښي وي، او بعضې وخت خوږې هغه دنيوي فرض هم پوره نسي او د الله جل جلاله قهر او غضب بلاوجه پر سر واخلي، سري السقطي رحمه الله فرمايي چي که زما وروړ هم ما ته راسي نو پخپله ډېره چي د برابرولو د پاره لاس وهم، بهرېم چي هسي نه نوم مي د منافقاتو په فهرست (لړليک) کي رانسي؟ فضيل رحمه الله يو ځای ناست وو چي يو سړی هلته راغلی دوی ځيني پوښتنه وکړه څه کار دي دی؟ هغه وويل بس ستا په زيارت سره د سترگو منځولو او ستا سره د الفت زياتولو د پاره راغلی يم، د وی وويل په خدای قسم دي ستا دا الفاظ سخته بېره پيدا کوونکي دي ځکه چي ستا دلته د راتلو څخه ما سوا ددې څخه بل څه مقصد نسته چي زما په دوواڅو تعريف وکړي او زه هم ستا سره شريک سم څه درواغ ستا څخه واورم څه ورته زه ووايم، او

چه ته د دې ځای څخه پورته کيږې نو د یوه یا دوو نوم به په منافقانو کې لیکل سوی وي، او که یو سړي ته دا قدرت حاصل وي چې دی د بکواس او پالتو (اضافي) خبرو څخه او د منافقت څخه پر بهر کولای سي نو که د خلکو سره ملاوړېږي ده ته هیڅ نقصان نه رسیږي، او د مشرانو خو دا اصول وو چې ملاقات پر وخت به یې د دنیا د خبرو پوښتنه هم نه کوله بلکې صرف د دین خبرې به یې کولې، څنگه چې حاتم اصم رحمته الله علیه د حامد الفاف رحمته الله علیه څخه پوښته وکړه چې څنگه یې؟ حامد وویل، سلامت یم او په عافیت سره یم، حاتم وویل، د خیر او سلامتیا خو به هلته معلومات وسي چې د پل صراط څخه تېر سو او عافیت به هلته معلوم سي چې جنت ته داخل سو؟ د حضرت عیسی رحمته الله علیه څخه به چا د حال پوښتنه وکړه نو فرمايل به یې چې کوم شی زما د فایدې دی هغه زما په اختیار کې نه دی او په کوم شی کې چې زما نقصان دی د هغه څخه د خوندي کېلو طاقت هم په ما کې نسته نو زما څخه زیات فقیر یې چاره او بې وسه بل څوک کېلای سي چې د خپل کار څخه شلخوا گرځي او د دې واگي د بل په لاس کې وي.

او درېیم بن خشیم رحمته الله علیه څخه چې به کله دا پوښتنه وسوه چې ته څنگه یې؟ نو فرمايل به یې چې ضعیف او گناهگار یم د خپل حلال رزق څخه یې خورم او د خپل مرگ په انتظار یم، او بورداء رحمته الله علیه ته چه به چا وویل مزاج دي څنگه دي؟ نو جواب به یې ورکړی چې که د دوېځ څخه خوندي سوم نو پوه سه! چې په خیرت سره یم او دا اورس قرني رحمته الله علیه څخه چې به د حال پوښتنه وسوه نو فرمايل به یې چې دهغه سړي څخه به څه د حال پوښتنه کوې چې د سهار په وخت ورته دا معلومه نه وي چې تر ما بله پورې به ژوندی پاته سم او که نه او چې ما بنام سي نو معلومه نه وي چې د سهار مخ به وونم او که نه، د مالک بن دینار رحمته الله علیه څخه چې کله به پوښتنه وسوه چې څنگه یې، نو وویل به یې چې د هغه د حال به څه پوښتنه کوې چې عمر یې کمیږي او گناهونه یې زیاتیږي، د یو هونیار څخه یو چا دده د حال پوښتنه وکړه نو ورې وویل چې بس رزق خلای را کوي هغه خورم او حکم د هغه د دښمن شیطان منم.

د محمد بن واسع رحمته الله علیه څخه خلکو پوښته وکړه چې څه حال دي دی؟ نو ورې فرمايل تاسو ووايست: چې د هغه سړي به څه حال وي کوم چې هره ورځ خپل مرگ ته یو منزل نژدې کيږي، د حامد الفاف رحمته الله علیه څخه پوښته وسوه چې مزاج دي څنگه دی؟ ورې وویل بس دغه آرزو ده چې کاش! یوه ورځ عافیت حاصل سوي وای، خلکو پوښته وکړه چې ولي دا وخت تاسو په عافیت سره نه یاست؟ ورې وویل په عافیت سره هغه وي کوم چې د گناهو څخه خوندي ووسي، او د یو بزرگ

شخصه دمرگ په وخت پوښتنه وسوه چې څه حال دی؟ نو هغه وویل تلسو فکر وکړی چې دهغه سړي به څه حال وي چې په یو لیري او اوږد سفر روان وي او د سفر سلمان او توبښه د لاري ودر سره نه وي، یا مثلاً: تک تور قبر ته روان وي او یو غمخوړ او همدرد ودر سره نه وي، یا مثلاً یو عادل بلجا ته (په یو جرم کې نیولی وړاندې کيږي او دلیل او وکیل ودر سره نه وي)، او د حسان بن سنان رضی الله عنه شخصه پوښتنه وسوه چې حال دي څه دی؟ نو ویې ویل چې دهغه سړي د حال به څه پوښتنه کوې چې هغه ته لازماً اول مړ کېدل وي بیا پورته کېدل وي او د حساب د پاره پیش کېدل وي، او ابن سیرین رحمته الله علیه دیو سړي شخصه پوښتنه وکړه چې څه حال دي دی؟ هغه وویل څه حال به وي بس دغه چې پنځه سوره درهمه قرضلره یم په کور کې بنځه بچیان ماته ژاړي او ما سره یوه کنجکه (پالولی) هم نه سته، ابن سیرین رحمته الله علیه وایي چې زه فوراً کور ته ولاړم او زر درهمه مې راوړل هغه ته مې حواله کړل چې دا واخله پنځه سوه په قرضه کې ورکړه او پنځه سوه پر خپل اهل او عیال خرڅي کړه او بیا ما خپل په زړه کې دا عهد وکړی چې په راتلونکي کې به د هیچا شخصه د حال پوښتنه ونه کړم، او ابن سیرین رحمته الله علیه دا خبره ځکه وکړه چې د چا شخصه د حال د پوښتنې کولو شخصه وروسته دهغه په کار نه راټل منافقت دی (یعنې د حال په پوښتنه که معلومه سي چې ده د فلاحی شئ ضرورت دی نو منديې هم کول پکار دي کنې پوښتنه ولي کوي) او بزړگاتو ویلې دي زموږ د نظر شخصه داسې خلک هم تېر سوي دي چې یو بل ته به یې سلام نه کولو لېکن د یو بل فرمائش بلکې حکم به یې نه رد کولو او چې څه به ممکن وو ضرور به یې حاضرېدل، لېکن اوس هغه زمانه راغلې ده چې خلکو خو د ملاقات په وخت کې غټ محبت او گرمي ښکاره کوي په یو بل پوري سینه په سینه مېلې، تر چرگاتو پوري لا پوښتنې کوي لېکن که په دوی کې دیو طرف شخصه دیوې روپۍ اټکلې غوښتنه وسي نو د بل طرف شخصه د صاف انکار شخصه ماسوا هیڅ نه وي؛ او دا خبرې به چیري هم نه وای که زړونه د منافقت شخصه ډک نه وای، د خلکو اوس دا عادت جوړ سوی دي چې د چا سره گډون ساتل مقصود وي نو لازمه ده چې ددې درواغو ښکاره کول، په درواغو حالاتو پوښتنه او منافقانه خبرو اترو شخصه کار اخلي په دې طریقه سره به موافقت جوړېږي کنې که ددې شخصه خلاف چلېږي نو ټول به یې دښمنان کيږي او شپه وڅ به یې غښتونه کيږي او د یو بل په وجه به د دواړو دین خرابېږي (ه) شلورمه خبره دا ده چې دیو بل سره د یو ځای کښېنستلو لازمي نتیجه دلوي چې څوک د چا سره ناسته پلسته اختیاري دهغه خوږونه او خصلتونه په ده کې راشي او دا داسې چې چا ته به معلومه هم نسي، نو که ته د چا سره کښېنې پټ په پټه به د هغه خوږونه په تا کې راسي او ته به په پوه هم نه سي او کله چې دا ناسته

پلسته د خفلاتو سره وي نو د ډېرو ډېرو بليقتو تخم په زړه کي کرل کيږي، ځکه څوک چي سرمايه درلودنيا درلوده ته گوري د هغوی حرص او لالچ ويني نو په کرلو کرلو حرص او لالچ دده په زړه کي ځای کوي او څوک چي فاسقتو ته گوري هغه په فسق کي اخته کيږي ځکه چي آخر دغه خبري ده ته معمولي ښکاره کېدل شروع سي، دغه ډول هره يوه گناه هره يوه بدې چي ډېر ډېر ورته گوري آخر رنگ راولوي، او سړی پخپله په دې کي اخته کيږي، دلوجه ده چي که څوک يو عالم په ورېښي جلمو کي وويني نو دده د عالم منلو څخه به انکار کوي، خو که ټوله ورځ دغه عالم په غيبت کي مشغول ويني نو هيڅ وخت انکار نه ځيني کوي، حال دا دی چي غيبت کول د ورېښي لباس څخه زيات بد دی بلکي د زنا څخه هم ډېر بد دی، لېکن دا خبره هر وخت ليدل کيږي په دې وجه احساس يې هم په زړه کي نه وي، او د دې حقيقت څخه هم ناخبره سي چي غيبت او رېدل بېلت خود نقصاتی دي، داسي لکه څنگه چي د اصحابو عليه السلام او بزرگانو د دين حالات اورېدل فائده ورکوي چي د ذکر په وخت يې د الله تعالی رحمت ورېږي، په حديث کي دي چي: کله د ښکو خلکو ذکر کول کيږي نو د الله تعالی رحمت نازلېږي، او دا ځکه چي په دې سره د دين رغبت زياتيږي او د دنيا رغبت کميږي او دغه ډول کله چي د خفلاتو ذکر او خبري کيږي نو د الله تعالی لعنت ورېږي ځکه چي په دې سره غفلت او د دنيا مينه زياتيږي، کوم چي پخپله لعنت دی او د کومو خلکو ذکر چي د لعنت سبب وي نو د هغوی ليدل خو ښکاره ده چي د دې څخه هم غټ لعنت به وي،

او په دې وجه نبي کریم صلی الله علیه و آله فرمايلي دي چي: دنا کله (خراب) سړي مثال د اهنگر (پنښ) دی چي ور سره کېښي نو که جلمي دي د سوغولو څخه خوندي هم سي خود دده به خلمخا در ورسيږي او د ښک سړي مثال د عطار (عطرونو والا) دی چي که عطر درهم نه کړي دماغ به دي خوشبويه سي، نو د بدلتو سره د کېښتو پر ځای تنهائي غوره ده او د تنهائي په مقابل کي د ښکو خلکو سره کېښتل غوره دي لکه چي په حديث کي دي: چي کوم سړی د دنيا رغبت د زړه څخه کموي دی گویا تا د الله تعالی طرف ته راوړلي او د داسي سړي سره کېښتلت ډېر لوی غنیمت دي، او د کوم سره کېښتلت چي د دنيا رغبت زياتوي د هغه څخه ليري وسه خصوصاً د هغه عالم څخه ډېر ليري وسه کوم چي د دنيا په حرص کي اخته وي او د کوم حمل چي دده د قول او ورنا څخه مختلف وي ځکه دده سره ناسته د زهر و قاتلو څخه کمه نه ده ځکه چي د دې بې عمله عالم په ليدو سره د اسلام احترام د زړه څخه ختميږي او بنده په خپل زړه کي سوچ کوي چي که د اسلام واقعي څه حقيقت وی نو پخپله به دا عالم د حرص او خواهشاتو څخه ليري ولی نه وی.

(۳) درېمه فائده دا ده چې الملائه الله زمانه داسي ده چې يو ښار د جنگونو او تعصب څخه خالي نه دی پاته، نو دفتنې څخه هغه سړی خوندي کېدای چې گوښه نشين سي کني د خلکو سره نلسته پاسته خو دين په خطر کې اچوي، د عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنه څخه روايت دی چې نبي صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې کله تا ته خلگ د کورونو څخه لاس په لاس کي اچولی د باتدي راوتونکي ښکاره سي نو تا ته پکار دي چې په کور کي کښېنې او ژبه په قابو کي کړې او دخپل علم مطابق عمل کوي، او د کوم شئ چې تا ته علم نه وي هغه پرېږدې او پخپل مخصوص کار کي مشغوله سې او د نور ود کارونو سره کار نه لرې.

عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه روايت کوي چې نبي صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي پر خلگو به داسي زمانه راسي چې د بنده دين به سلامت پاته نسي او هانودېخوا به داسي تبتي لکه گيلږه چې د خلگو څخه دپټېلو د پلوه يوه غره او بل غره ته او يو غار او بل غار ته د ځان ساتلو د پاره تبتي مندي وهي. خلگو عرض وکړی يا رسول الله! داسي وخت به کله راځي؟ وېې فرمايل چې کله د معاش (روزي) حاصلول بغیر د گناه څخه ممکن نه وي، او دا به هغه وخت وي چې د خلگو څخه جلاوسېد به حلال وي، عرض يې وکړی، يا رسول الله! دا څنگه کېدای سي حال دا دی چې تا موږ ته د نکاح حکم کړی دي، وېې فرمايل دغه وخت به داسي وي چې د بنده هلاکت به د مور او پلار د لاسه وي، او که مور او پلار يې مړه وي نو د ښځې او بچيانو د لاسه به وي، او که دغه هم نه وي نو د خپلو خپلوانو دوستانو د لاسه به وي، بيا يې عرض وکړی، يا رسول الله! دا به څنگه وي وېې فرمايل چې داسي چې دی به پر مفلسی او فقيری ملامتوي او داسي شيان به ځيني خواړي چې حاصلول به يې دده په وس کي نه وي، او د دوی غوښتل به مسلسل وي تر دې چې هلاک به سي او دا حديث که شه هم د خلگو څخه دليري وسېلو په باره کي دی بيا هم په دې کي د گوشه نشينی طرف ته هم اشاره ده، او د کومي زمانې خبر چې نبي کریم صلى الله عليه وسلم په دې حديث کي ورکړی دي دهغې شروع خو زموږ د دې زمانې څخه مخکي هم سوې ده، ځکه چې سفيان ثوري رحمه الله به (کوم چې زموږ څخه مخکي وو) پخپله زمانه کي فرمايل چې په خدای قسم دي اوس خو د خلگو څخه ليري وسېدل حلال سوي دي.

(۴) څلورمه فائده دا ده چې د خلگو شر فساد څخه خوندي وي او په آرام وسي ځکه چې په خلگو کي ووسي نو د دوی دبدگمانيو او غيبت څخه ځان ساتل به ډېر گران وي، او د محال طمع څخه خلاصون تر لاسه کول ممکن نه وي، او دا امکان هم سته چې خلگ په ده کي يو خاص خبره وويني چې د دوی د پوهي څخه لوړه وي نو زبان دوازي کول شروع کړي (او په ده کي خبري کوي) او بيا که

دی په غم او بڼلدي کي مبارکېدي او مهمان نوازي د خلکو سره کوي نويس په دې کالرو به بوخت وي او دخپل کار د پاره به ورته وخت نه ملاويږي، او بيا به دی دخپلو کلرونو د پاره دوخت رايستلو په خاطر د چا سره يو ډول سلوک (چلند، رويه) او د چا سره بل ډول سلوک (يعني د چا سره کم د چا سره زيات) شروع کړي، نو نور به ځيني وحشت ډول محسوس کوي او ده په آزار به ور پسې سي، لېکن که دی ددې هر څه څخه گوښه نشين سي نو ددې ټولو علتونو څخه پر يو ځای آرام بيا مومي، او د هر چا خوشحلول به ورته څه گران نه وي، او يوبزرگ وو چي همېشه به په هديره کي يا په بل يو يو ځای کي ناست وو او کتاب به حتماً ورسره وو، چا پوښتنه ځيني وکړه چي داسي ولي کوي، وري ويل چي دتهايي (گوښه نشيني) څخه زياته سلامتي او دهديرې څخه زيات وعظ ما يو هم نه وليدلو، او نه د کتاب څخه علاوه بل غوره ملگري ما ته ملائ سو، ثابت باقي ﷺ حضرت حسن بصري ﷺ ته په يو خط کي وليکل چي ما اورېدلي دي ته د حج په سفر روانيږې که دا صحيح وي نو ما هم د ځان سره بوزه، زه ستاسو د صحبت آرزومند يم، حضرت حسن ﷺ جواب ورکړي چي مامعذور وگنې چي دواړه پر خپل خپل ځای د حق تعالی سره ژوند تېروو، ځکه چي کېدای سي که چيري موږ په يو ځای کي کېښاستو او ديو بل داسي شيان ووينو چي په هغه سره ديو بل دښمنان سو، او دگوښه نشيني دا فائده ما هم ده چي ديو بل سره محبت قائم وي او ديو بل څخه رازونه پټ وي، کنې هم نشيني په صورت کي به داسي کمی ظاهر سي چي ديو بل څخه يې نه وي ليدلې، او نه يې دچا څخه اورېدلې وي.

پنځمه فائده دا ده چي دخلوت څخه دده يو لالچ (حرص) نه وي او دخلکو دده څخه هم څه طمع نه کيږي او دطعمي دا دوطرفه سلسله دډېرو گناهونو او خفگاتونو باعث جوړيږي، ځکه چي طمع د اهل دنيا په ليدلو سره پيدا کيږي او طمع د حرص تابع وي او ذلت او خواري د طمع تابع وي لکه چي د الله ﷻ ارشاد دی: وَلَا تَكُنْ مِنَ غَنِيَّةٍ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ (۱۳۱) (او هيڅ کله ته د هغو شيانو و طرف ته مه گوره کوم چي موږ د کفارو مختلفو ډلو ته ددوی د ازمائش د پاره ورکړه دي چي دا محض د دنيوي ژوند رڼا ده او ستا د رب ورکړه) (کوم چي په آخرت کي ده) په ډېرو درجو خود او همېشه ده) او نبي فرمايلي دي چي ددوی دنيا څخه منکر سم ځکه چي ددې دا سينگار ددوی په حق کي فتنه ده، او فرمايي چي کوم سړی په دنيوي خيال ستاسو څخه لوړ وي د هغه طرف ته کتل نه دي پکار چي په دې سره به د خدای د درکړي نعمت قدر ستاسو په نظر کي باقي پاته نسي، او کوم

سری چي دولت مندو نموتونو ته گوری هغه که ددې په تلاش کي سرگردانه سي نو ده ته به هېڅ په لاس ورنسي او عاقبت به يې خراب سي، او که د طلب شخصه يې لاس واخلي نو دا هم يوه مجاهده او صبر دی که څه هم خاصاً گران دی.

(۶) شپږمه فاکله دا ده چي دستو او احمقو خلکو د ليدو څخه به منع سي، دامش تخلّف څخه خلکو پوښته وکړه چي ستا مترگي ولي خرابي دي؟ ويې ويل چي دستو خلکو په ليدلو د جالينوس قول دی چي لکه څنگه چي د جسم د پاره تبه وي دغسي د روح تبه هم وي او دغه د کلاماتو (سُستی) خلکو ليدل دي، د شافعي تخلّف قول دی چي ما تر تنه پوري داسي کامل ونه ليدی چي د هغه سره په ناسته کي زما د بدن هغه برخه درنه سوې نه وي کومه چي ده ته ورنژدې ده، او دا فاکله که څه هم دنيوي ده لېکن د دين متعلق هم خلاصانه ځکه کله چي موږ يو سري ته په ناخوښه سره گورو نو گویا په زړه زړه کي موږ دده غيبت کوو، او په گوښه نشيني کي ددې مصيبت څخه هم خلاصي ملاړيږي، نو دا هغه فاکلې وي کومې چي په گوښه نشينۍ سره حاصلېږي.

د گوښه نشينۍ آفتونه او نقصانونه: پوه سه! چي په ديني او دنيوي مقصودنو کي ځيني داسي هم وي چي د نورو څخه بغير نسي حاصلېدلی او د گوښه نشينۍ په صورت کي د هغو فوت کېدل لازمي وي، او دا گوښه نشينۍ يو سخت آفت دی، چي په مجموعي توگه سره ددې نقصانونه هم شپږ دي:

(۱) اول آفت او نقصان يې دا دی چي د علم ازده کولو يا ښوولو موقع نه ملاوړيږي او کوم سري چي هغه علم هم حاصل نه کړي د کوم ازده کول چي ده لره فرض وي نو گوښه نشيني قطعي حرامه ده، او که د لازمي علم ازده کولو څخه وروسته دی نور علمونه نه سي ازده کولای ياورته ستونزمن وي او د عبادت آرزومند وي نو بيا دی گوښه نشيني کولای سي، لېکن که د شريعت د علم ذهانت او قدرت لري نو گوښه نشين کېدل ورله زياته خساره ده، ځکه چي د علم د بشپړتيا او تکميل څخه بغير د گوښه نشينۍ زيات وخت خو په خوب او پیکلۍ کي تېرېږي يا په پرېشانه خيالونو کي ضايع کېږي، او که بالفرض وخت نه ضايع کوي او ټول وخت په عبادت کي تېروي بيا هم د پوره علم څخه بغير به عبادت د غرور او تکبر څخه خالي نه وي او غلط فکرونه به پر مسلط وي او عقیده به يې هم صحيح نه وي او د الله جلّ جلاله په شان کي داسي داسي غلطې کلمې دده د ژبې څخه وتلاي سي يا داسي کلرونه ځيني کيدلی سي چي په کفر يا بدعت کي شامل وي او د کم علمۍ په وجه به ځيني دی خبر هم نه وي، فرض گوښه نشينۍ او تنهائي د علمو سره ښه ښکاري، نه چي د هومو سره چي مثلاً علم سري که مريض سي نو ده ته کله دا مناسب دي چي د طبيب څخه وټېټي او خپل علاج پخپله وکړي دا

دول به ژر هلاک سي، د دې پر عکس خلکو ته علم ازده کول غټ فضيلت دی، حضرت عیسی (ع) فرمایي چي کوم سړی د علم څخه خبر دی او د دې مطابق عمل کوي او نورو ته يې ښيي، ده ته اسماعلي مخلوق عظيم انسان وایي، او ښکاره ده چي د تعليم کولو يادو کولو د پاره گوښه نشيني سمه نه وي، نو د تعليم حاصلولو او تعليم ورکولو درجه د گوښه نشینی څخه ډېره لوړه ده، په دې شرط چي د معلم او طالب د دولرونيت د حصول د علم څخه حصول د دين وي نه چي حصول د مال او دولت او مرتبې، معلم ته پکار دي چي تعليم ورکوي نو داسي چي دين د پاره مفيد وي، او د کومو خبرو علم چي زيات اهم وي هغه مخکي کړي، مثلاً د اودس بيان شروع کړي نو دا خبره ښکاره کړي چي د جسم او جامو د پاکوالي حال څه داسي اوږد او فراخه نه دی دا خو په لټه سره بياتول کيږي او اصل مقصد د طهارت خويو بل دی او دغه طهارت دي د سترگو، خوږونو، ژبي او نور ټولولو اتلانونو چي دوی د گناه څخه منع کړل سي، او بيا يې تفصيل بيان کړي او د کولو او نه کولو کارونه واضح کړي، او که وړيني چي طالب علم دې ته توجه نه ورکوي او د بل علم مطالبه کوي نو پوه سه چي ده مقصد حصول د علم نه دی بلکي حصول د مرتبې او مال دی، او چي د دې طهارت سبق ختم سي نو ورته ودي وایي چي اصل د دې څخه مراد د زړه طهارت دی چي دنيا د محبت څخه يې پا کول دي او د ماسوی الله څخه د زړه خالي کول دي، دا طهارت د کلمې د: لا اله الا الله حقيقت دی، چي مطلب يې دا دی چي د الله جل جلاله څخه ما سوا بل څوک معبود نه مني، او څوک چي د نفس په خواهشاتو کي کيږ وي دده معبود خو د نفس خواهش سو نه چي الله او دی د حقيقت د لا اله الا الله څخه نا خبره دی، او داسي سړی د خواهشاتو څخه د نجات طريقه تر هغه وخته پوري نسي پېژانلی تر څو چي د هغه تفصيل مطالعه ونه کړی کوم چي موږ د مهلکاتو او منجياتو تر عنوان لاندي ليکلی دي، او دا د ټولو خلکو د پاره فرض عين دي، او د دې علم څخه د فارغېدو څخه بغير که يو شاگرد د حيفض، طلاق، خراج، فتوی او د جنگونو وغيره په بله کي د معلوماتو حاصلولو د پاره بې قراره وي يا د مذهب څخه د خلاف علمونو د پاره بې قراره وي يا د علم الکلام او بحث منظره کي د مهارت حاصلولو آرزو مند وي، يا معتزله او کراميه سره د جنگونو تعليم اخيستل خواږي پوه سه چي دغه د جاه او مال طلب دی نه چي د علم دين، او د داسي سړي څخه ډډه کول پکار دي ځکه چي دده شر ډېر لوی دي، کوم سړی چي د شيطان سره منظره نه کوي چي هغه ده ته د هلاکت دعوت ورکوي، او د نفس سره جگړه نه کوي چي دده ډېر بد دښمن دی لېکن د امام ابو حنيفه (رحمته الله عليه) شافعي (رحمته الله عليه) او معتزله سره دده د

جنگ شوق دی نو دا دې حقیقت ښکاره ثبوت دی چې شیطان پر ده غالبه سوی دي، بلکې شیطان خو پنخپله پر ده خنلوي کوي (چې ښه ښکاروي په لاس راغلی دي) یعنې دا سړی خو د حسد، تکبر، ریاء د دنیا د محبت او نورو څخه خو ځان نه خوندي کوي کوم چې خالص شیطاني صفتونه دي، او د دیندار بنده د هلاکت او تباهی موجب دي، لېکن دا شغل ده پر سر سپوږمۍ چې په دې فتلوی کې چې کوم د نکاح، طلاق، سکم او اجاره وغیره سره متعلق ده کومه یوه فتوی زیاته صحیح ده؟ حال دا دی چې د دې اهمیت د دې څخه ماسوا هیڅ نسته چې که په دې کې د چا څخه په اجتهاد کې څه سهو سوې وي نو د دوی پر ځای به د یوې نیکې ثواب ده ته ملا پېږي، چې د نبی ﷺ ارشاد دی چې چا صحیح اجتهاد وکړی ده ته دوه اجره ملا پېږي او که غلط سو نو یو اجر، نو که څوک د امام ابو حنیفه رحمته الله علیه منسوب اختیار کړی او که څوک د شافعي رحمته الله علیه، فائده به د دې څخه زیاته هېڅ نه وي، لېکن بدصفتونه که لیري نه کړي نو خطر ده د دین د هلاکت ده، او د زمانې فضا څه داسې ټول جوړه سوې ده چې د لویو څخه په لوی ښار کې به هم یو سړی سړی داسې ملا پېږي کوم چې به د علم په دې نقطه نظر سره د حاصلولو خواهشمند وي، او پر دې بناء خو د معلم د پاره خلوت نشین کېدل بهتره دي ځکه چې علم که داسې سړي ته وښوول سي چې مدها او مقصود یې طلب د دنیا وي نو داسې ده لکه توره چې پر داسې سړي خرڅه کړای سي چې مقصد یې په دې سره ډاکه او غلاوي، او دا خیال چې کېلای سي علم په آخر دی د دین طرف ته مائله کړي نو د دې مثال بیا هغه دی چې شاید غل یوه ورځ توبه وکړي په جهاد کې مشغوله سي، او که دا وریدل سي چې توره کله انسان توبې ته مائله کوي؟ او علم خو د توبې طرف ته د معاملات، نمو، لغت یا علم کلام څخه کوم یو علم دی چې د الله طرف ته بلنه وړ کوي، ځکه چې د دین د ترغیب او تحریم مسلمان خو په دوی کې سته نه، بلکې په دې کې هر یو علم د حسد، تکبر، ځان ښوولو او تعصب تخم په زړه کې کړي (نو دا علمونه هم د توري څخه کم نه دي) او اوریدل کله دلیللو سره برابر کېلای سي، په دې وجه پنخپلو سترگو سره وگوړی چې کومو خلکو هم د دې علمونو مرسته اخیستې ده او په دې کې مشغول پاته سوی دي هغوی د یو قسم نه وو؟ څه پر تېر سو او په څنگه مرگ مړه سو؟ لېکن علم حدیث او علم تفسیر یې ځکه داسې علم دی چې آخرت طرف ته بلنه وړ کوي او د دنیا څخه منع کوي، او د دې ذکر هم موږ د مهلکاتو او منجیاتو په باب کې کړی دي، او معلم ته ځمکغا خپله توجه او د طالب علم توجه دې طرف ته راگرځول پکار دي، چې اثر یې پر هر چا لازماً کیږي ماسوا د هغو څخه چې انتهایي سخت زړه والا وي لېکن کوم سړی چې د دې شرطونو د خیال ساتلو سره علم حاصلوي یا بل ته یې ښیي، نو

د فلسفي سړي د پاره په يو گوښه کي کښېنستل د ډيرو غټو گنلهونو څخه دی، او که يو سړی په حديث تفسير او نورو اهمو د دين علمونو باندې عبور حاصلوي لېکن دمرتبې طلب پر ځان غالبه گڼي نو ده ته پکار دي چي نورو ته دي تعليم نه ورکوي، ځکه د نورو د پاره دده تعليم که هر څومره گټمند ولي نه وي مگر دده د خپل ذات د پاره به هلاکت وي، او دده په قسمت کي به يې نورو ته ويل ليکلي وي او دا به هغه خبره وي چي نبي کرم ﷺ فرمايلي دي چي الله ﷻ د خپل دين مند په فلسفي خلکو هم کوي چي د کومو پکښي پخپله څه نصيب نه وي او مثال يې د هغه ډېوې په ډول دی چي دکور در او دېوار خوږې روښانه کړي وي لېکن پخپله سوځي او ويلي کيږي، او دلوجه وه چي بشر حافي ﷺ د علم حديثو کوم اووه دفتره د بزړگانو څخه اورېدلي وه د ځان سره يې خاورو ته يووړه او د حديثو راوي جوړ نه سو، او ويل به يې چي راوي ځکه نه جوړېږم چي دروايت کولو خواهش پخپل ځان کي وښم، که دا خواهش نه وای نو ضرور به مي روايت کولای، او د بزړگانو وينا ده چي د حديث راوي کېدل هم د دنيا يو باب دی، او کوم سړی چي د حديثو راوي کيږي د ده مقصد دا وي چي ما پر لوړ ځای کښيښوئ، او حضرت علي ﷺ يو سړی وليدی چي په مجلس کي پر کرسی ناست وو، دوی وويل دا سړی په اصل کي چغې وهي چي اې خلکو! ماوېژنئ (يعني د شهرت وېی دی) يو سړی حضرت عمر ﷺ ته عرض وکړی چي که اجازت وي نو د سهار دلمتځه څخه وروسته به خلکو ته وعظ کووم، دوی ځيني انکار وکړی، نو هغه سړي وويل چي ته د نصيحت کولو څخه هم خلگ منع کوي؟ وېې فرمايل هو! منع کووم يې ځکه زما پيره ده چي د غرور او ځان ښوولو هوا چير ي تا سمان ته ونه رسوي، رابعي علوي ﷺ سفیان ثوري ﷺ ته وويل چي ته به څومره ښه سړی وای که دنيا ستا خوښه نه وای، دوی وويل دا تا څنگه ويل چي زه دنيا خوښوم؟ رابعي ﷺ وويل ځکه چې د حديثو روايت کول ستا ډېر خوښ دي، ابو سليمان خطابي ﷺ وايي چي په دې زمانه کي که يو سړی ځواکي چي ستا سره يې ناسته پاسته وي او ستا څخه علم ازده کړي نو ته د هغه څخه ځان ساته چي په دې خلکو کي خیر څه دي؟ په لاس کې مال نسته، په منځ کې جمال نسته، په ښکاره دوست په باطن کي دښمنان دي مخلع صفت کوي او تر شا غيبت، بس ټول منافقان، نکته چين، مکار او فريب ورکوونکي دي، ددوی مقصد فقط دا وي چي خپلو فلسفو او مکرو هو غرضونو ته د رسېدو د پاره ستا څخه زړه جوړه کړي يا ستا څخه يو فلسفي څر جوړ کړی چي د دوی خواهشات دنته په ښار کښي او د ښار څخه دباندې بار کړي او گرځوي يې، او د دې سره سره د خپل ځان تا ته راټل لوی شمی گڼي او پر تايې احسان کوي، او محض د دې خبري په هوض چي دوی تا

ته راځي غولري چي ته خپل ځان اومان، عزت او آبرو هر څه پر دوی قربان کړي او د دوی نه بلکي د دوی تر قربانوو متعلقينو پوري په حقونو ادا کولو کي لگيولوسې، او د دوی په لاس کي پې وقوف (احق) جوړسې، تر دې چي د دوی د دښمنانو سره دښمنی هم په سر واخلي، لکه په یو خبره کي له غوندي غلطې در څخه وسي نو بیا گوره چي ستا او ستاد علم څه حشر کيږي او د دوی منافقت څنگه ښکاره کيږي، او په دې زمانه کي که رښتیا پوښته کوې نو هم دغه څه کيږي کوم چي ابو سليمان خطابي رحمته الله علیه بیان کړي دي، چي نن سبا یو شاگرد داسي نسته چي استاد بلا مطلبه قبول کړي لول خود هر شاگرد دا خواهش وي چي دده وظیفه ^(۱) جاري وي، او استاد یې چاره به یو طرف ته خو مجبوراً شاگرد پرېښودی نه سو چي د خلکو په نظر کي به دده وقار په شاگردانو قائم وو، دویم مالي حالت به یې دومره مضبوط نه وو چي د شاگردانو وظیفه د ظالماتو د مټ او احسان څخه بغیر جاري وساتي څنگه چي داهم کوي او د دې شاگردانو په خاطر خپل دین او ایمان هم تباه کوي، نو که ښوک د معلم جوړېدو صلاحیت او قابلیت لري او دې آفتونو څخه پر غوندي کېدلو هم قاهره وي نو دده دپاره د گوښه نشینی څخه تعلیم ورکول زیات خوره دی.

اوس عوامو ته هم پکار دي چي دخپل شرط څخه خبر سي، او هغه دا چي هر عالم د کوم چي خپل درس وي او تعلیم خلکو ته ورکوي او دی یې وښي نو بدگماني دي نه پر کوي او دا دي نه وایي چي دې عالم د مال او مرتبې د پاره دا سلسله د تدریس جوړه کړې ده، بلکي نېک گمان دي پر کوي داسي دي گني چي دی یې د الله جبار د پاره کوي ځکه چي دا دده فرض دي چي علم دین خلکو ته وښيي، بدگماني هغه سړی کوي د کوم چي باطن ناپاک وي او د نېکو خیالاتو ځای پکښي نه وي او ده ته هر سړی دخپل ځان په ډول ښکاري یعنی چي څه په ده کي وي هغه په نورو کي هم وښي، نو دا خبري ابو سليمان خطابي رحمته الله علیه په دې غرض سره کړي دي چي یو طرف ته خو عالمان دخپلو شرطونو څخه خبر سي بل طرف ته عوام محض دخپل حماقت په وجه د بدگماني ښکار نسي د علماو احترام ترک نه کړي چي بدگماني به پنخپله د دوی د هلاکت موجب وي.

(۲) دویم نقصان دا دی چي گوښه نشین پنخپله هم فائده نسي حاصلولای او بل ته هم فائده نسي رسولای او نفع خو په کسب سره حاصلیږي او کسب بغیر د گناهونو څخه کېدای نسي او کوم سړی چي عیالداره وي او کسب نه کوي بلکي گوشه نشین کيږي نو دا بالکل غلطې کوي چي د ښځو او

(۱) د دې څخه معلومیږي چه په دغه زمانه کي به استاد شاگرد ته دخپل جیب څخه خرڅه ورکوله.

بچیتو دځسي تلف کول گناه کبیره ده، هو! که دده د کفایت د پلوه مال موجود وي یا د اهل او عیال سلسله یې نه وي نو بیا خلوت غوره دی، لېکن بیا هم چا ته فائده رسول گویا صدقه ورکول دي او د مسلماتو د حقوقو د حفاظت برابر دي، نو که په خلوت کي د کښېنستلو څخه مقصود محض ظلمي عبادت وي نو دې په نسبت خو حلال کسب غوره دي، نو که دده په باطن کي د حق معرفت لاري خلاصی سوي وي او زړه یې د الله د مناجات سره ملتوس سوی وي نو دې فضیلت د ټولو صدقو څخه زیات دي چي د ټولو عبادتونو مقصود همدا معرفت او انس دی.

(۳) دریم نقصان دا دی چي هغه مجاهده او ریاضت کوم چي د خلگو په بدو اخلاقو باندې په صبر کولو سره حاصلول کیږي گوښه نشین دې څخه محرومه وي، حال دا دی چي کوم سړی چي د ریاضت تکمیل نه وي کړی د هغه د پلوه دې مجاهدې او ریاضت لوی اهمیت دی ځکه چي د ښه اخلاق څخه غټ عبادت نسته، او دا د گڼون څخه بغیر ممکن نه وي، چي د ښه اخلاق مطلب دا دی چي ښه د خلگو خبري برداشت کړی. او د صوفیاتو خادم او مرید د علمو خلگو سره ځکه خلط او ملاقات کوي چي ددوی څخه په سوال کولو چي په جواب د کوم رعونت او تکبر سره ددوی ملاقات کول وي د دغې د برداشت کولو علایان سي او ددوی خپل رعونت او تکبر آخر بالکل ختم سي، او دویم دا چي د صوفیاتو خلعت کوي هغه بخل او تنگ نظري ليري کړي کومه چي د نورو د خادم کېدو په وجه په زړه کي موجوده وي چي د بدخوري نوم ښه پکښي پاته نسي، او ددوی په خلعت سره دعاء او برکت حاصل کړي، او په تېره زمانه کي د صوفیاتو دا عادت ووکه څه هم نن صبا داسي نسته، نو د خلگو په خیالاتو کي غټه تبدیلی پیدا سوې ده ځکه چي اوس خو څوک خلعت کوي نه نو که کوي یې نو د دعاء او برکت د پاره نه بلکي محض د جاه او مال د پلوه، نو که چا دا ریاضت د مخکي څخه حاصل کړی وي نو دده د پلوه گوښه نشیني (خلوت) غوره دی ځکه د ریاضت مطلب دا نه دی چي همېشه ډېر رنځ لومشت زغمي لکه د دوايي مطلب دا نه وي چي دغه دي سخته ترخه وي بلکي د دې د پاره خوږل کیږي چي مرض ليري سي، لیکن د مرض په ليري کېدلو د دوايي د ترېخوالی برداشت ضروري نه دي (چي همیشه دې خوږي) څرنگه چي د ریاضت څخه مراد هم په اصل کي بل څه دی، او هغه دی د الله ﷻ سره د اَلْفَتْ حصول د کوم د پلوه چي (د ریاضت څخه ما سوا) د ذکر الهي ضرورت دی او د ریاضت مطلب دا دی چي د هغو مشغلو څخه د خلاصېدو مشقت برداشت کړای سي کوم چي د ذکر الهي په لاره کي حائل دی چي دغه ليري کړی په ذکر الهي کي مشغوله سي، او د پوهېدلو خبره دا ده چي څنگه پنځېله ریاضت کول لازمي دی دغه ډول نورو ته د

ریاضت تعلیم ورکول ادب ورته ښوول هم د لار کاتو د دین شخه دي او د دې د پلوه گو ښه نشیني (خلوت) پکار نه راځي، او د شیخ د پلوه دا ضروري ده چي دمریدانو سره گډون لري ځکه چي په گو ښه نشیني کي دمریدانو سره یو تعلق نه وي، لېکن څنگه چي عالمانو ته د مرتبې او عزت شخه پر هر لازمي دی دغه ډول د مرشد هم د دې آفت شخه خوندي کېدل نهایت ضروري دي، او که گډون په مذکورہ شرطونو کي منته وي نو درجه یې د گو ښه نشیني شخه لوړه ده.

(۴) خلورم نقصان په زړه کي د وسوسو پیدا کېدل دي، چي زړه د یاد الهي شخه سترې کېږي د دې سترې کېلو علاج د خلکو سره گډون او ملا پېدل دي، حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمایي چي که زما د وسوسو پېره نه وای نو د خلکو سره به قطعاً نه وای کښېستی، حضرت علي رضی الله عنه فرمایي: چي خلکو! د زړه په راحت کي خلل مه اچوئ په دې وجه چي کله پر زړه ناخاپېز (نابیره) جبر وکړی نو دی به ژوند سي په دې وجه پکار دي چي بنده یو گړی دده دوستانو په مجلس کي کښېني او د دوی شخه دي راحت او د زړه خوشحالي حاصله کړي، لېکن دوست داسي پکار دي چي دینداره وي او د دین د کارونو متعلق خلگ دده سره مشورې کوي، پاته سو غافل نو دده سره یو گړی کښېستل هم د نقصان باعث وي او هغه طهارت او پاکي کومه چي د ټولي ورځي په محنت سره حاصله سوې وي په یوه گړی کي فنا سي نبي کریم صلی الله علیه و آله فرمایلي دي: چي هر سړی د خپل دوست بر عادت او طریقه پلندي وي، نو په دې وجه په دوستی کي د ښکې خیال ساتل ضروري دي.

(۵) پنځم نقصان دا دی چي د گو ښه نشیني په وجه سره د مریض پوښتنه، د جنازې شرکت په دهوت کي شرکت او نور حقونه ضائع کېږي، د دې کارانو سره متعلق هم ډېر آفتونه دي، نفاق او تکلف په عامه توگه سره په دې کارونو کي داخلېږي، که څوک داسي وي چي د دې آفتونو شخه ځان نسي خوندي کولای، چي د دې پر شرطونو قائم پاته سي نو بیا گو ښه نشیني (گو ښه کېدنه) غوره ده، او د مشرانو شخه زیاترو خلکو داسي کړي دي او دا کارونه یې پرې ایښي دي چي خوندي پاته کېدل په دې کي وو.

(۶) شپږم نقصان دا دی چي د خلکو سره په ملا پېدلو او گډون کي یو ډول فروتنی (ځان کښت گنل) دي او په گو ښه نشیني کي یو ډول تکبر دی، ممکنه ده په دې کي دا جذبې هم وي چي موږ د خلکو خواته ولي ولاړ سو خلگ موږ ته ولي نه راځي.

قصه: په نبي اسرائیلو کي یو حکیم وو چي پر حکمت یې ۳۶۰ کتابونه لیکلي وو، تر دې چي ده

خیال دا وو چې د الله ﷻ په نزد زما ډېره لویه درجه ده، د دغه زمته په پر نبي وحي راغلې چې دغه حکیم ته ووايه چې تا پر ټوله ځمکه خپل نوم او شهرت حاصل کړی دی او ستا ډېره آوازه ده، حل دا دی چې ستا دا نوم او شهرت زما خوښ نه دی، حکیم و بیرېدی او په تنهایی کې کښېستی او ورسې ویل چې الله ﷻ به راضی سوی وي بیا پر نبي وحي راغلې چې اوس هم نه دی راضي، څنگه چې دی بزار ته ووتلو او د خلکو سره یې گډون شروع کړی، د خلکو سره ناسته پلسته خوراک چښاک یې شروع کړل، نو وحي راغلې چې اوس ده زما رضا حاصله کړه. نړیو سړی خو داسي وي چې د تکبر په وجه تنهایی اختیاروي ځکه چې دی خیال کوي چې په محظونو او مجلسونو کې خلگ زما عزت نه کوي یا بېرېړي چې په علم او عمل کې به زما د کمزوریو څخه خلگ خبر سي، او دا خلوت نشیني د خپلو عیبونو او نقصاتونو پرده جوړوي، او همیشه په دې آرزو کې وي چې خلگ زما زیارت ته راتلای او زما لاسونه یې معجولای او زما څخه یې دعاگټې اخیستلای، دا گوښه نشیني (گوښه کېنه) بالکل نفاق سو، هغه تنهایی کومه چې د الله ﷻ د پاره وي د هغه دوې علامې دي: یوه خوا چې بنده په خلوت کې بېکاره نه وي ناست یا په ذکر فکر کې مشغوله وي یا په علم او جبلت کې، دویم دا چې دا خبره نه خوښوي چې خلگ دي د ده زیارت ته راسي مگر دا چې دیني فائده وي، د طوسي خواجه گانو څخه مشهور بزرگ حضرت ابو الحسن ماتمي رحمه الله د شیخ ابو القاسم گرگاني رحمه الله د ملاقات د پاره ولاړی نو معذرت یې وغوښتی چې زه ستاسو په خدمت کې ډېر کم حاضر ېږم، هغوی وفرماییل چې د معذرت ضرورت نسته، ځکه چې نور خلگ په راتلو احسانمنده کیږي او زه په نه راتلو ځکه چې د ملک الموت په وجه زما د چا پرواه نسته صرف د هغه د راتلو په انتظار کې یم ډبل چا د راتلو را سره زما څه خیال نسته، یو امیر سړی د حضرت حاتم اصم رحمه الله په خدمت کې حاضر سو او عرض یې وکړی چې که څه حاجت وي؟ هغوی وفرماییل زما خواهش دا دی چې دو بله نه ته ما ووينې نه زه تا وروښم، نو پوه سه! چې په دې خیال سره گوښه نشین کېدل چې خلگ زما زیارت ته راسي او تعظیم کوي محض جهالت دی ځکه چې انځر د درجه گوښه نشیني دا ده چې ځان د خلکو څخه بالکل بې نیازه کړي او خپل هېڅ تعلق ورسره پاته نه کړي، لویو ساته چې که ته په غرونو کې هم پټ سې نو نکتې چین به وایي چې دا منافقت کوي، او د دې پر خلاف که شراب خنې ته هم ولاړ سې نو مردان او دوستان به دي وایي چې دی ځکه راځی دی چې خلگ ملامت پر ووايي، او دا ده خوښه ده چې د خلکو د سپکلوې په وجه پخپل ولایت مغروره نسي، نو

په هر حالت کي چي وي يوه بله به هميشه پر مخالفت او بله به په حق کي وي، نو بيا زه دين ته راضب کول پکار دي خلکو ته نه.

حضرت سهل تستري رحمته الله عليه خپل يو مريد ته د يو کلو وويل هغه جواب ورکړي چي د خلکو د لعنت او پېغور په وجه زه دا کار نه سم کولای، حضرت سهل خپلو دوست و ته متوجه سو ويې فرمايل: بنده چي ترڅو پوري په دوو صفتونو کي يو حاصل نه کړي تر هغه څخه ددې کار حقيقت ته نسي رسېدلی، يو دا چي يا څو خلک دده د نظر څخه داسي وغورځيږي چي د خپل خالق څخه ما سوا بل څوک د سره ويني نه، يا دده نفس دده د نظر څخه داسي وغورځيږي چي مخلوق دده متعلق چي هر څه وايي دی يې پرواه نه کوي. حضرت حسن بصري رحمته الله عليه ته خلکو وويل چي ځيني خلک ستا مجلس ته محض د خبرو جوړولو د پاره راځي او په دې تلاش کي وي چي د نکته چيني او هيڅ جرمي يو موقع په لاس وړسي او او حتراس وکړي، ده وفرمايل زه پنځيل نفس بلندي داسي نظر ساتم چي اوس زما که کوم خواهش دي نو د جنت او د الله تعالى سره د مجاورت دی چي داسي نصيب سي، او د خلکو څخه د سلامتي طمع مي د سره نسته، ځکه چي د دوی خالق د دوی د ژبو څخه خوندي نه سو نو زما څه حقيقت دي؟ نو په دې تفصيل سره د گوښه نشيني فائدي او تفصیلات معلوم سو اوس هر سړي ته د خپلو حالاتو مطابق عمل کول پکار دي چي کوم شی دده د پاره غوره دی.

د گوښه نشيني ادبونه: کله چي يو سړی گوښه نشيني (گوښه کېلنه، خلوت) اختيار کړي نو ده ته دانيت کول پکار دي چي د خلکو دشر څخه مي د خپل ځان د خوندي کولو د پاره دا کار کړی دي او چي په فراغت سره راته د الله جل جلاله د عبادت موقع په لاس راسي، ده ته هيڅ وخت جث تېرول نه دي پکار، هر وخت په ذکر او فکر کي ور ته مشغولېدل پکار دي، خلک دي ځان ته نه پرېږدي نه دي د ښار د خبرونو څخه ځان خبروي، په خلوت کي چي کومي خبري ته زيات اهميت حاصل دي هغه دا ده چي د نفس خبره دي نه اوږي، چي ذکر الهي خالص او پاک صاف وي، او د خلکو خبري په اصل کي د نفس د پاره د خبرو تخم کړي نو ذکر خالص نه پاته کيږي او چي د نفس په خبرو خيرون سي نو پاک به څنگه سي، او په دې حالت کي د جلمو او خوارک په سلسله کي صبر لازمي دی (چي د ډېرو جلمو او ډېر خوراک فکر ورسره نه وي) کنه بيا به مجبوراً د خلکو سره خاص گډون ساتي، او که د همسايه څخه ور ته يو تکليف ورسېږي نو صبر دي کوي او د هغه پر بلو او خبرو دي هيڅ پرواه نه

کوي چي د ده گوښه نشيني ته خلک منافقت او ربا کاري وايي، يا ورته خلوص او عاجزي وايي، يا ورته تکبر او دوکه باز وايي په دې خبرو پسي دي خوږ نه وږي چي په خبرو سره خو محض وخت ضائع کيږي، ولي چي د گوښه نشيني مطلب دا وي چي د آخرت سره کله 'ل' سي او هم په دې کي مشغول او مستغرق سي.

اووم اصل: د سفر د ادبونو په باره کي

پوه مه! چي سفرونه دوه دي: يو ظاهري سفر بل باطني سفر، د باطني سفر څخه مراد سفر د زړه دی يعني د زړه د اسمانونو او د ځمکي په ملکوت کي او د الله ﷻ په صنايعو او عجائباتو او د دين د لاري په منزلونو کي قدم ايښودل، او دا سفر د مردان خدا سفر دی چي جسم په دې دنياوي کوډ کي وي او زړه په بهشت برين کي چي پلنوالی او غټوالی يې د اوو اسمانونو او ځمکي څخه ډېر زيات دی ځکه چي عالم ملکوت د علو فلو جنت دی او جنت هغه مقام دی کله چي يو ډول معامعت مخالفت يا مزاحمت دې ته د تلونکو د پاره نه وي، او دا هغه مقام دی کوم ته چي الله ﷻ دعوت ورکوي، څنگه چي د الله ﷻ ارشاد دی: **أَوْ كَمْ يُنْفِرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ** [الاعراف: ۱۸۵] (آيا دې خلکو خوږ نه دي کړی د اسمانونو او ځمکي په عالم کي او لارنگه په نورو شايو کي کوم چي الله ﷻ چيښا کړي دي) او کوم سړی چي د دې سفر څخه عاجزه سوده ته پکار دي چي د ظاهري سفر څخه خو عاجزه نسي او هر ځای ته ولاړ سي د فائدي اخيستلو کوشش وکړي که څه هم د دې مثال داسي دی لکه څوک چي تر کمې پوري ولاړ سي لېکن فقط د دې د ظاهري ليدلو د پاره، او د اول الذکر مثال د هغه سړی دی کوم چي چيري هم ناست وي او کمبه پخپله د ده خوا ته لوري د ده طواف کوي او د خپلو رازونو او اشارو څخه دي خبروي، او په دې دواړو کي غټ فرق دی، او دا هغه راز دی کوم چي شيخ ابو سعيد رحمته الله عليه په دې الفاظو کي بيان کړی دي چي: "تيا کي د نمردانو پر پښو باندې وي او د مردانو پر کوناټو باندې" (يعني د هغو په تلو تلو پښې تيا کي سي او د دوی په ناستي ناستي کوناټي) موږ د ظاهري سفر آداب بيانوو کوم چي پر دوو بلونو تقسيم سوي دي، ځکه چي د باطن بيان ډير بلرېک او گران دی دلته يې ځای نسته.

اول باب: د سفر نیت او د دې قسمونه او ادبونه

د سفر قسمونه: پوه سه! چې سفر پر پنځه قسمه دی: (۱) اول قسم سفر هغه دی کوم چې د علم حاصلولو په خاطر کول کیږي، او دا سفر داسې فرض دی لکه څنگه چې علم حاصلول فرض دي، او دا سنت دی، د علم د طلب د پاره سفر کول پخپله پر درې قسمونو باندي مشتمل دی: (۱) یو دا چې د شریعت علم حاصل کړای سي، او په حدیث شریف کې دي چې کوم سړی د علم په تلاش کې د کوره ووځی دده د تللو او راتللو دواړو طرفو ته سفر داغه بَلَّغ په لاره کې وي، او فرمایي چې فرشته د طلب علم په لاره کې خپلې وزرې غوړوي، په تېرو بزرگاتو کې یو بزرگ داسې هم تېر سوی دي چې صرف د یو حدیث د حاصلولو په خاطر یې اوږد سفر کړی دی، او د شمېي كَتَبَ اللَّهُ وینا ده چې د شلم څخه تر یمنه پورې که محض د یوې کلمې اورېدو د پاره سفر کول وي نوهم ځیني منع مه کوه، ځکه چې د دین په لاره کې سودمند (گټمن) سوې، نو پوه سه! چې سفر ضائع نه سو، نو سفر د داسې علم د پاره کول پکار دي کوم چې د آخرت توښه جوړه سي او د هغه مرده علم حاصلولو د پاره د نقصان برداشت کولو دومره ضرورت نسته کوم چې د آخرت توښه جوړه نه سي او د آخرت طرف ته بلنه نه کوي او د کوم په حصول چې د حرص کولو او د قناعت دعوت نه ورکوي، کوم چې دریا کاري څخه خلاصون نه ورکوي د اخلاص دنیا ته ښول نه کوي، او په کوم کې چې دا تاثیر نه وي چې انسان د دنیا او دنیا د خلکو د پیري څخه بې نیازه نه کړي د خپلې څخه د پیري لار نه وروښيي.

(ب) د دې مقصد د پاره سفر کوي چې ځان وپېژني او د خپلو اخلاقو بنایسته (صحیح) کولو قبل جوړ سي چې د خپلو کمزوریتو او خلیاتو علاج وکړای سي، او دا خبره په اهم ترینو کارونو کې ځکه شمېرل کیږي چې بنده تر څو پورې په کور کې دننه پروت وي، او دده هر کار دده د خوښۍ مطابق کیږي او دی په دې گمان کې مبتلاوي چې زه بالکل ټک یم زما ټول کارونه ښه دي، هر کله چې د بلندي ووځی او سفر اختیار کړي نو پر باطني اخلاقو باندي ټولې پردې یوه یوه پورته سي، او د داسې اخلاقو او هادونو سره مخامخ سي چې د خپلو اخلاقو کمزورۍ بد خوښی او د نفس د لاسه دې وسی ټول رازونه ښکاره سي، نو ده ته د خپلو کمزوریتو احساس وسي، او کله چې دی وښي چې زه خو په همت کې نیول سوی یم نو بیا دی د خپلې هرې بدې علاج شروع کړي، او کوم سړی چې سفر نه وي کړی دده څخه د مردانه گي (نرتوب) توقع عیب ده، څنگه چې بشر حافي كَتَبَ اللَّهُ به ویل: چې ای د دېن عالماتو! سفر وکړئ چې پاک سئ ځکه چې که اوبه پر ځای ولاړي وي نو گنده

کېږي.

(ج) په دې فرض سره سفر کوي چې په وچو او دریایونو، ځنگلونو او بیابانونو او ښارونو او ویرانو کې د الله ﷻ په زرگونو نمونې د قدرت پر تمې دي دغه پخپلو سترگو سره وړی او بیا هر ډول مخلوقات چې حیوانات نباتات او جمادات پکښې شامل دي وړی او وپېژنی چې په دوی کې هر شئ د خپل خالق او صانع په تسبیح کې مشغول دی، او پر وحدانیت یې گواه دی او د کوم سړي سترگې چې داسې خلاصې سې چې د جماداتو په خبرو پوه سي د کومو چې نه حرفونه وي او نه آوازونه او خط الهي وړایي کوم چې د ټولو موجوداتو پر مخونو لیک (لیکل سوی) دی حال دا چې دغه د جبارتونو او حرفونو په صورت کې نه دی، او بیا ددې په ملد سره د حکمت پر مخکې شاوخوا طواف وکړي ځکه چې دی ملک السلاطین شپه او ورځ د ځانه څخه چاپېره په طواف وړي او ده ته صفا ښکاره کېږي چې هر شئ خپل عجائبات ده په مخکې بې نقابه او خپل ټول رازونه ده په مخکې ښکاره کړي دي او په چغه چغه باندې د الله ﷻ دا ارشاد اوري: وَكَانَ مِنَ الْآيَاتِ وَالْأَوْسَىٰ يُرَوَّنَ قَائِمًا وَهُوَ عِنْدَ مُعْرِضُونَ [یوسف: ۱۰۵] (او ډېرې ښې دي په اسمانونو او ځمکه کې چې دوی پر تېرېږي او ددې طرف ته هېڅ توجه نه کوي)، بلکې که یو سړی د خپلو اندامونو او جوړونو په پیدل کولو کې خور او فکر وکړي نو خپل ځان به د تماشو او عجائباتو یو مقام وگڼي ټول عمر به ددې په لیدلو کې صرف کړي، خو که دی دا ظاهري سترگې بندې کړي او د باطن په سترگو ځان ته وگوري نو د قدرت عجائبات به ورته په نظر راسي.

(۲) د سفر دویم قسم هغه دي کوم چې دعبادت په فرض سره کول کېږي مثلاً د حج عمرې د پاره تلل، جهاد ته تلل، د انبیاء اولیاء صحابه کرامو تابعینو د قبرونو د زیارت د پاره تلل او نور. بلکې د دین د عالماتو او بزرگاتو په خدمت کې حاضرېدل او ددوی مخونو ته کل هم دعبادت څخه کم نه دي او ددوی په دعاء کې لوی برکتونه وي.

(۳) دریم د هغو اسبابو څخه د تېښتې په وجه سفر کول کوم چې د دین د پاره د تشویش سبب وي، مثلاً د جاهد او مال او دنیا د شغلونو او نورو څخه د ځان ساتلو د پاره سفر اختیلول، او دا سفر د داسې سړي د پاره د فرضو حیثیت لري د کوم د پاره چې دنیا د مشغلو سره د دین پر لاره چلېدل گران وي چې د دین پر لاري په فراغت سره وچلېږي که څه هم دا خو ممکنه نه ده چې بنده د ژوند د ضرورتونو څخه بالکل فراغت حاصل کړي، بیا هم تر یو اندازه پورې خو به بوج سپک سي چې د وگڼل کېدا

الْمُحْفِقُونَ (کوم چي سپک بار والا سو هغه خلاصون تر لاسه کړي) مصلق خو به جوړ سي، که څه هم باريې بالکل ختمېږي نه.

(۲) علوم سفر هغه دي کوم چي د تجارت په فرض سره کول کېږي او مقصد خو د دې ظاهر دی چي د دنيا طلب وي بيا همدا سفر مباح دی، او که نيت دا وي چي خپل ځان او خپل اهل او عيال د خلکو د محتاجي څخه محفوظ وساتي نو دا بيا په عبادت کي شامل دی لېکن مراد که صرف د دنيا شان او شوکت حاصلول وي نو دا سفر د شيطان په لاره کي دی بلکي دا سفر به صرف دغم او تکيف سفر وي او عمر به يې په دې کي ختم سي.

(۵) پنځم سفر هغه دي چي د سېل او منظرو او تماشو د پاره کول کېږي، او که دا کله کله او لږ لږ وکړل سي نو مباح او روا دي لېکن که د چا د گرځېدلو عادت پرېوځي او د دې څخه ماسوا بل يو کار کوي نه خو بس نوي نوي ښارونو ته د نوي نوي خلکو د ليدو د پاره گرځي، نو په دې کي د علم او اختلاف دی يوه ډله وايي چي دا په زوره د ځان پر شاته کولو خبره ده او بالکل بېکوره شئ دي او نه دي کول پکېل لېکن زموږ په نزد صحيح دا ده چي دا حرام خو نه دي ځکه چي سېل او نظاره په هر حال د فرض څخه خو خالي نه وي، دا جلا خبره ده چي دغه فرض د اندي قسم وي او د هغه سړي د پاره جائز ده چي طاقت يې لري او داسي خلک پنځپله هم د اندي درجې وي او دا فرض د ده د حال سره مين مناسب وي.

دويم باب: د مسافر ادبونه

ظاهري ادبونه: د سفر د شروع څخه واخله د سفر تر آخره پوري اته ادبونه دي چي خيال ساتل يې د مسافر د پاره ضروري دي، (۱) لول ادب دا دی چي د ظلم څخه لاس واخلې د مالکاتو امانت مالکاتو ته ورسوي، او د کومو خلکو نفقه چي پر ده واجب ده دغه نفقه هغو ته ورکړي، د حلال مال څخه د سفر خرڅ د پاره انتظام وکړي، او دومره مال د ځان سره واخلې چي د سفر د ملگرو سره پکښي يوڅه سلوک (ښه چلند) وکړای سي ځکه چي دغو ته خوراک ورکول او ښې خبرې ور سره کول او د کړايه د سپرلي کوونکو سره په ښه ځوی چلند کول څه اخلاقي خصوصيات دي. (۲) دويم دا چي د سفر ملگري دي داسي مستخب کړي چي د دين په لاره کي هم د ده مددگاره وي، نبي ﷺ فرمايلي دي چي يواځې سفر نه دي کول پکار او دا يې هم فرمايلي دي چي که د سفر ملگري درې وي نو يو يې ځان ته امير مستخب کړي ځکه چي په سفر کي مختلف اوقات اړخي چي رايې پکښي مختلفي وي او کوم

کلر چي په یو تن پوري ونه تړل سي هغه خرابیې چي دنیا نظم که د دود خدایانو په لاس کي وی نو لازماً به خراب وی، نو داسي سړي ته لېسې مقرر کول پکار دي چي نېک او د نبو اخلاقو مالک وي، او دېر سفرونه یې کړي وي تجربه ور ته حاصله وي. (۳) دریم ادب دا دی چي د سفر ملگرو ته دي د رخصت په وخت دا دعاء کوي: اَسْتَذِیْعُ اللهَ دُنْیَکَ وَ اَمَّا لَکَ وَ خَوَا یَمْرَ اَعْمَالِکَ (زه ستا دین ستا امانت او ستا انجام الله ته حواله کووم)

او د نبي ﷺ شخه چي به شوک په سفر روانېدو نو دا دعاء به یې ور ته کوله، زَاذَکَ اللهُ التَّقْوَى وَ هَفَرُ ذَا لَکَ، وَ وَجَّهَ لَکَ الْخَيْرَ حَیْثُ مَا کُنْتَ جَهْتَ (الله ﷻ دي تا ته پر هیز گلري در کړي ستا گناه دي وېغېني او کوم طرف ته چي ته مخ کوي ستا خیر دي تا ته مخلغ کېږي) دا دعاء د مقیم د طرف شخه مسافر ته کول پکار دي.

قصه: حضرت عمر رضی الله عنه یوه ورځ خیرات تقسیمولو یو سړی دخپل بچي سره هلته راغلی حضرت عمر رضی الله عنه وفرمایل سبحان الله! دې هلک شکل او صورت شو مره چي ستا سره مشابهت لري دومره ماتر ته ورغی پوري نه دي لیدلی هغه عرض وکړی چي دده قصه هم دېره عجیبه ده که اجازت وي نوزه به یې بیان کړم، وری وېل چي زه په سفر تلم نو دده موږ پرده باتلدي حمله وه هغې وویل چي ته ما پر دې حال باتلدي پرېږدې او ته څې؟ ملو وېل: اَسْتَذِیْعُ اللهَ مَا فِی بَطْنِکَ یعنی ستا په نس کي چي دا شخه دي دا زه الله ﷻ ته سپارم، چي زه واپس سوم نو موږ یې مره و زه یو شپه ناست وم خبري مي کولې چي یو لور مي ولیدی دلیري شخه، نو د خلکو شخه مي پوښتنه وکړه، خلکو وویل چي دا ستا د بڼې د قبر شخه رڼا را پورته کېږي، چي هغه موږ روزانه وینو، ملو وېل چي هغه خو د لسانته روځې پابنده وه، او زه ولاړم قبر مي خلاص کړی نو ومي لیدل چي دېوه (خراب) بلیسې او دا بچی وړ سره لویي کوي، ما ته آواز راغلی چي فلا نیه! دا بچی تا موږ ته حواله کړی و، اوس دی داخله موږ یې تا ته حواله کوي، که تا دده موږ هم موږ ته حواله کړي وی نو اوس به هغه هم موږ ته حواله کړي وی.

(۴) څلورم ادب دا دی چي یو به د سفر شخه مخکي استخاره وکړي د استخارې لمونځ او دعاء د فقه په کتابونو کي مشهوره ده (هلته یې وگوړئ) دویم دا چي د دې باتلدي وتلو پر وخت به څلور رکعت لمونځ وکړي ځکه چي د حضرت انس رضی الله عنه شخه روایت دي چي یو سړی د نبي کریم ﷺ په خلعت

کمی حاضر سو عرض یی و کړی چي زما د سفر لاره ده مایوه وصیت نامه لیکلې ده هغه پلار ته حواله کړم که زوی ته؟ او که ورور ته؟ ویې فرمایل چي په سفر د تلونکي د پاره د الله جلّ و علا په نزد د هغو خلورو رکتونو څخه غوره خلیفه نسته کوم چي دی درو تېلو په وخت کي وي چي د سفر سلمان و تري نو دغه لمونځ دي و کړي او په دې کي د سورت فاتحه او قل هو الله سره سره دا دعاء وویي: **اللَّهُمَّ إِنِّي أَتَقَرَّبُ بِهِنَّ إِلَيْكَ فَاخْلُقْنِي بِهِنَّ فِي أَهْلِي وَمَالِي** (زه د دې رکتونو په فریمه یا الله جلّ و علا ستا قرب حاصلوم یا الله نو دا زما خلیفه گان کړه زما په اهل او مال کي) نو دغه خلیفه جوړ سي ده په اهل او مال کي تر هغه وخته پوري چي دی واپس نه وي راغلی.

(۵) پنځم ادب دا دی چي کله د کور دروازې څخه د باندې قدم کیښیږي نو دا دعاء دي وویي: **وَبِاللَّهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ رَبِّ اعْزُدْ بِكَ أَنْ أُجِلَّ أَوْ أُسَلَّ أَوْ أُكَلِمَ أَوْ أُكَلَّم أَوْ أُجْهَلَ أَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ** (الله په نامه سره شروع کووم: د هغه پر ذات بروسه کوم د هغه څخه منسوا هیچ شوک د طاقت او قوت مالک نسته، ای زما به زه ستا پناه غواړم د دې څخه چي زه گمراه سم یا گمراه کړای سم یا زه پر چا ظلم و کړم یا څوک پر ما ظلم و کړي یا زه د جهالت کړ و کړم یا زما سره جهالت وسي) او چي پر سپرلي (سورلي) سپرېږي نو دا دعاء دي وویي: **سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ** (یا کي ده هغه ذات لره کوم چي زموږ د پاره یې دا سپرلی مستخره او تابع کړه موږ د ځانه پر دې قادر نه وویقینا موږ دخپل پروردگار و طرف ته واپس کېدونکي یو).

(۶) شپږم ادب دا دی چي د جعفرات په سهار دي د سفر کوشش کوي چي نبي کریم ﷺ به داسي کول، حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمایي چي د سفر اراده کوونکي ته پکار دي چي سهار وختي سفر کوي، نبي کریم ﷺ دعاء فرمایي: **اللَّهُمَّ بَارِكْ لِأُمَّتِي فِي بُكُورِهَا يَوْمَ السَّبْتِ** (یا الله زما امت ته د شنبې د ورځو په سهار کي برکت واچوې) او دا دعاء یې هم غوښتلې ده چي په هغه کي د یوم السبت پر ځای یوم الخميس دي یعنی د جعفرات (پنجشنبې) ورځ، نو گویا د دې دواړو ورځو سهار وختي مبارک سو.

(۷) اووم ادب دا دی چي پر څلوري دي بوج کم اچوي ده پر شادي درېږي نه، او د بیده کېلو څخه دې ځان ساتي پر مخ دي څلوري نه وهي او سهار منبم دي یو وخت پینده هم ځي چي بلن یې هم

تازه وي او سپرلي ته هم يو گری آرام ملاک سي، دغه ډول د سپرلي مالک به هم خوشحاله وي، مشرانو به پر دې شرط سپرلي اخيستله چې نه به ځيني کښته کيږي. بيا به هم کښته کېدله، چې دا کښته کېدل د خلروي د پاره صدقه سي، که يې کوم خلروي بغير د يو وجهي شخصه ووهلو يا يې د ووند بوج (بار) پر کښېنولو نو د قيامت په ورځ به ور سره جنگ کوي، د حضرت ابو الدرداء اوبښ مړ سو نو دوی وفرمايل چې اې لوبښه! الله ﷻ ته به زما شکايت نه کوي ځکه چې ته پوه يې چې ماستا د طاقت شخصه زيات بوج پر تاه نه دي اچولي، دارنگه دا ضروري ده چې د بوج او بار د مقلد شخصه د خلروي مالک خبر کړي چې د هغه رضا ور سره شامله سي او د معاهدې شخصه زيات سلمان دي نه پر بلروي، حضرت ابن مبارک ﷺ پر لوبښ باندې سپور وو چا ورت ته يو خط ورکړ چې دابه فلاحي ته ورکړې هغه معرفت ښکاره کړې چې ما د لوبښ مالک سره دا شرط نه دي تړلي حال دا چې د دې خو هېڅ وزن نه وو، لېکن د تقوی په اعتبار سره دا خټه خبره وه، حضرت عائشه ؓ فرمايي: چې نبي کریم ﷺ به کله سفر ته تشریف ولېولو نو پمنځ، هينداره، مساواک لور اتجه به يې د دځان سره وړل په يو روايت کي ناخن گر (ناخنکټ) هم پکښي شامل دی، او صوفيانو درسی او سلواڅې اضافه هم ور سره کړې ده، د تېرو مشرانو دا عادت نه وو چې چيري به تلل نو په تيمم به يې اکثفا کوله او محض د ښار شخصه به يې استجاء کوله او کومي اوبه چې به يې پاکي گنلې په هغه به يې اودس کولو، چې د تېرو مشرانو دا عادت نه وو لېکن د دې خلکو په حق کي دا غوره ده چې داسي سفر نه کوي، احتياط غوره دی، د تېرو خلکو سفر به د جهاد او نور غټو کارونو د پاره وو او هغوی په داسي احتياطونو کي نه پرېوتل.

(۸) اتم ادب دا دی چې نبي کریم ﷺ به د سفر شخصه واپس تشریف ولوروی او پر مدینه منوره به يې نظر پرېوتی فرمايل به يې: اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ لَنَا قَرَارًا وَرُزْقًا حَسَنًا (يا الله ته دا زموږ د پاره ښه د قرار ځای جوړ کړه او د پاک رزق فرمېه). بيا به يې څوک د خبردارۍ د پاره ولېولو، دوی به د دې خبري شخصه منع کوله چې څوک ناشا په کور ته راسي، يو وار دوو تنو د حکم نافرمتي وکړه نو پنځېلو کورونو کي يې داسي حالت وليدی چې د دوی د خفگان باعث سو، د سفر شخصه په واپسی به د دوی ﷺ حالت په مسجد کي د دوو رکعتو د لماته ورو، او چې کور ته به يې تشریف وېوری نو فرمايل به يې: کُتِبَ لَكُمْ بِرٌّ بِرٌّ اَوْ بِرٌّ لَا يُهَادِي عَلَيْنَا حَرْبًا (زه خپل کور ته د الله ﷻ په حضور کي توبه کوونکي راځم ما داسي توبه وکړه کومه چې يوه گناه باقي نه پاته کوي) د کورنۍ (کور والاو) د پاره تحفي

سنت مؤکده دي په حلیث کي دي چي که د سړي سره څه نه وي نو یوه ډبره دي په تېلۍ کي واچوي.

د سفر باطني ادبونه: د دې قسم خلک چي تر څو پوري په دې پوه نه وي چي د دوی د دین د ترقی مداخله سفر کي دی تر هغه وخته دي سفر نه کوي، او د سفر په وخت کي چي کله یو نقصان وړني وایس، د دوی نیت دلسي پکار دي چي کوم ښار ته ځي د ښکرو او صالحو خلکو پر قبرونو به حانسري ورکوي د خدایي خلکو تلاش به کوي ملاقات به ورسره کوي او د هریو څخه به استفاده کوي، د اهل الله (خدایي خلکو) د تلاش مقصدا دا نه دی چي د خلکو په مخکي به د دې ښوړه (اواز) کوي بلکي مقصد به دا وي چي اهل الله سره ملاوسي د دوی حالت (نقش قدم) خپل کړي، دا ډول خلک په یو ښار کي زیاتي ورځي نه پاته کیږي، او که د یو ښار سره ملاقات کول مقصود وي، یا دغسي دیو ورورسره د ملاقات پر تلونکي بلندي لازم دي چي درې ورځو څخه دي زیات نه پاته کیږي ځکه چي د مېلمستیا آخري حد دا دی، او که د کور خلوند (میزبان) پر زیاتو پاته کېدو اصرار (تینګار) کوي نو بله خبره ده، او که د یو بزرګ خوا ته محض د زیلت د پاره ولاړ سي نو د یوې ورځې او شپې څخه دي زیات نه پاته کیږي، که دیو چاسره د ملاوېدو د پاره ولاړ سي نو دروازه دي نه ټکوي د یو چا د بداندی راولو انتظار دي کوي، او تر څو چي ده سره ملاقات ونسي په بل کور کي دي نه مشغولېږي، د خپل طرف څخه دي سلام کلام نه شروع کوي، د څومره خبري چي کوربه (د کور خلوند) پوښتنه کوي د هغې څخه زیاته دي نه وایي او که د ده څخه یو خبره معلومول غواړي نو اول دي اجازت طلب کړي، بل ځای ته تلل په عیش عشرت کي مشغولیدل نه دي پکار چي په دې سره به خلوص متأثره سي پر لاري دي د الله ﷻ تسبیح او د هغه په یاد کي مشغول ووسي، یا دي په پته قرآن شریف وایي، چي څوک ورسره خبره کوي نو تسبیح دي بندوي هغه ته دي جواب ورکوي، کوم شی چې زړه غواړي او دغه په وطن کي وي، نو د سفر څخه دي ځان ساتي کنې په کفران نعمت کي به راسي.

دویم باب: د سفر سره اړوند مسئلې

پر سفر کوونکي لازم دي چي شارع ﷺ د سفر سره اړوند په کومو کلرونو کي اجازت او رخصت ورکړی دی، هغه په ښه شان سره اژده کړي که د هغه کلرونو سره یې څه مقصد نه وي هم اژده کول یې ضروري دي، ممکنه ده چي څه وخت وروته ضرورت پېښ سي په سفر کي د قبلې او د لماتڅه د

وخت تفصيلات پېژندل ضروري دي، ترڅو پوري چي د اودس تعلق دی نو په سفر کي په دې کي دوه اجازتونه دي يو خو پر موزو مسح کول دويم تيمم، دغه ډول په لماته کي هم دوه رخصتونه دي يو قصر کول بل جمع بين الصلوتين کول، ترڅو پري چي د نفل لماته تعلق دی نو دغه خو په سفر کي پر سپرلي او پيادته تللو سره هم د کولو اجازت سته، پاته سوه روژه نو په دې کي د اظطر رخصت دی داسي ټول اووه قسمه رخصتونه دي.

د اول قسم رخصت تعلق د موزو د مسح سره دی کوم مسافر چي د مکمل اودس څخه وروسته موزې اغوستي وي، نو تر درې شپو او ورځو پوري پر موزو مسح کولای سي، او د مقيم په حالت کي د يوې شپې ورځې اجازت دی، او د مسح خپل پنځه شرطونه دي اول دا چي موزې په مکمل اودس واغوندي که يو سړی د يوې پنبې د پرېولو څخه وروسته يوه موزه په پنبو کړه او بله پنبه يې بيا وروسته پرېوله نو دامام شافعي د مذهب مطابق د مسح اجازت نسته، تر هغه وخته پوري چي د مکمل اودس څخه وروسته موزې په پنبو نه کړي، دويم شرط دا دی چي موزه داسي پکار ده چي په پنبو يې کړي نو دلې غوندي تللو عادت وي يعني گنجايش ورسره د پياده تلولو وي، د چمري موزې که نه وي نو مسح نه ده پر صحيح، دويم شرط دا دی چي د څومره مقلد پنبو پرېول فرض دي دومره مقلد پنبه پکښي پته وي، که په دومره مقدار کي لږ سوړی وړيا پنبه ښکاره کېدله نو دامام شافعي رحمته الله عليه په نزد مسح صحيح نه ده (دامام ابو حنيفه رحمته الله عليه په نزد د دې مقدار درې خچني گوتي دي) دامام مالک په نزد چي د څيري موزې سره تگ کېدای سو مسح پر صحيح ده، دامام شافعي رحمته الله عليه څخه دا قول منقول دی، او زموږ په نزد دا زمياته خوره ده ځکه چي په لاره کي اکثره موزې څيري يې او هروخت د دې گنډل ممکنه نه وي، څلورم شرط دا دی چي مسح يې وکړه نو موزه به نه کاپوي کله چي يې وکښله نو د نوي سره به اودس کوي، او که صرف په پنبو پرېولو يې اکتفا وکړه نو صحيح ده، پنځم شرط دا دی چي مسح به پر پنبې نه کوي بلکي د پنبو پر شا به مسح کوي گوا چي په يوه گوته مسح صحيح ده خو زيات خوره په درې گوته ده، (دامام ابو حنيفه رحمته الله عليه په نزد په درې گوته لازمه ده) مسح يو وار کول پکار دي بار بار نه، که يو چا د سفر د لودې څخه مخکي مسح شروع کړه نو په يوه شپه ورځ به اکتفا کوي، د موزو د اغوستلو څخه اول د دې څنډل پکار دي، يو وار نبي کریم صلی الله عليه وسلم موزې په پنبو کولې، يوه يې په پنبو کړه بله يې پورته کړه او بيا يې کښته وڅنډله، نو مار ځيني رلوو تلو نو دوی وفرمايل چي کوم سړی په الله ج او ورځ د قیامت ايمان لري ده ته ووايست چي موزې بغیر د څنډولو څخه نه په پنبو کوي.

په سفر کې دویم رخصت د تیځم متعلق دی، دا داسه په باب کې د دې بیان سته، هلته د دې یقولو ضرورت نسته، دویم رخصت د لمانځه متعلق دي چې کوم فرض لمونځ خلور رکعتي دي هغه به دوه رکعتي کوي، لېکن د خلورو شرطونو خیال به ساتي: یو دا چې که وختي (د خپل وخت) لمونځ ادا کوي نو قصر به کوي او که قضائي کوي نو پوره به یې کوي (د امام ابو حنیفه رحمته الله په نزد د قصر قضا هم قصر دی) دویم دا چې د قصر نیت به کوي که د پوره نیت یې وکړي یا یې شک سو چې د پوره نیت مي کړی دي او که د قصر نو پوره به کوي (لېکن د احنافو په نزد پوره لمونځ گول گناه ده) دویم شرط دا دی چې که یې د مقیم اقتداء یې کوله نو پوره لمونځ به کوي که گمان یې د امام د مقیم کېدو و هم به پوره لمونځ کوي او که یقین یې وو چې امام هم مسافر دی بیا به قصر کوي، ځکه چې د نیت معلله پته ده، ښکله نه ده.

خلورم شرط دا دی چې شرعي سفر^(۱) کوي او مباح وي، کوم غلام مینځه چې تېنټي یا هغه سړی چې د خلا، ډاکه زني (لاري شکولو) د پاره ځي یا د حرام مال د پاره تلونکي وي یا د مور او پلار د اجازت څخه بشپړ تلونکي وي دا ټول حرام سفرونه دي په دې کې رخصت صحیح نه دی، دغه ټول هغه سړی کوم چې د قرض خوا (قرض غوښتونکي) څخه تېنټي سره د دې چې د قرض د ادا کولو طاقت یې وي ده ته رخصت نسته، د شرعي سفر څخه مراد شپاړس فرسخه یعنې اته څلویښت میله دي چې د دې څخه په کم کې رخصت نسته، (د احنافو په نزد سفر که د تنه وي او که د ثواب رخصت او قصر پکښي سته) د سفر ابتداء هلته کیږي چې سړی د ښار د آبادی څخه ووځي، د باغونو او نور اعتبار پکښي نسته، په دې کې د آبادی اعتبار دی، او د سفر انتها دا ده چې د خپل ښار آبادی ته واپس راسي، یا بل داسې کلي ته ورسي چې د درې ورځو د اقامت اراده پکښي وي (د احنافو په نزد پنځلس ورځي دي) که چا د پاته کېدو اراده نه وه کړې او په کارونو کې مېشتی وو او هر ورځ یې دا اراده وه چې نن به فارغ شم نو د صحیح قول مطابق به قصر کوي ځکه چې دی مسافر دی چې ده اراده د پاته کېدو نه ده کړې، مجبوري جلا شوی ده.

(۴) خلورم رخصت د جمع بین الصلواتین سره متعلق دی چې سفر شرعي او مباح وي نو دا خبره صحیح ده چې بنده د ما پېښ لمونځ وروسته کړي او د ماشیگر لمونځ په اول وخت کې وکړي یا د ماشیگر لمونځ را مخکې کړي د ما پېښ د لمانځه سره یې وکړي د عینام او ماخوستن د لمانځه هم دا

(۱) د احنافو په نزد شرعي سفر ۲۸ میله او ۸ فرلانگه وي.

حکم دی. د ماپښېن او ماڅیگر لمونځونه که یو ځای کوي نو لول به د ماپښین لمونځ وکړي بیا د ماڅیگر، سنت که ورسره هم وکړي نو غوره دي چي د برکت څخه یې محرومه نسي، او که څولوي نو سنت پر سپرلي د څاروي پر شا هم کولای سي او په پیاده تللو کي یې هم کولای سي.

(۵) پنځم رخصت دا دی چي سنت او نفل د سپر تیا په حالت کي د څاروي پر شا صحیح دي او که قبلې ته مخ نه وي هم خیر دی، لېکن که سپرلي مخ پر قبله روانه وه نو په مخ بېلولو سره به یې لمونځ ناسد سي، هو! که په هېره یې د سپرلي مخ راواگر ځولو، یا څاروي په څر (وابسته خوړلو اخته) سونو بیا څه حرج (خبره) نسته، رکوع او سجده به په دې صورت کي په اشلوه سره کوي په رکوع کي به ملالېر کښته کوي او په سجده کي زیاته.

(۶) شپږم رخصت دا دی چي په پیاده تللو کي هم سنت او نوافل اداء کولای سي، د تکبیر تحریمه په وخت کي مخ پر قبله کېدل ضروري دي، او د سپرلي په صورت کي داسي ضروري نه دي، ځکه چي په پیاده تللو کي داسي کول آسانه دي او په سپر تیا کي مشکل دي، رکوع او سجده به په اشلوه سره کوي او التحیات به په روانه کي وایي، د احتیاط دي کوي چي پښې یې پر نجاست ونه لگيږي، که نجاست په لاره کي وو نو بیا تکلف او سختی ته ضرورت نسته، کوم سړی چي د دښمن په مقابل کي وي یا د جنگ په میدان کي وي یا د سیلاب او ښرمنځ څخه په پره کي وي نو که هغه د څاروي پر شا یا په پیاده تلو کي که فرض لمونځ ادا کړي نو خیر دي.

(۷) لووم رخصت دروژې سره متعلق دی کوم سړی چي په سفر کي وي او دروژې نیت یې کړی وي دده د پاره اجازت دی چي روژه ماته کړي که دسهار څخه وروسته د ښار څخه ووتی نو بیا یې ماتول صحیح نه دي، که مسافر روژه ماته کړه یو ښار ته داخل سو نو د ورځي به ورته د خواراک اجازت وي او که روژه پر وه او ښار ته ورسېدلی نو بیا به یې نه ماتوي، د پوره لماتځه څخه قصر غوره دي چي د اختلاف په شېبه کي پرې نه وځي ځکه چي د امام ابو حنیفه رحمته الله علیه په نزد خود د پوره لمونځ کول صحیح نه دي لېکن د افطار څخه روژه غوره ده چي د قضا د مشقت څخه خوندي سي، لېکن کله چي دروژي طاقت یې نه وي نو بیا ورته افطار غوره دی، په دې اوو رخصتونو کي د دریو معني قصر، افطار، او پر موزو د مسح تعلق د شرعي سفر سره دی، او درې رخصتونه په لږ سفر کي هم جائز دي یعني د څاروي پر شا او پیاده تللو کي سنت او نفل کول، د جمعې لمونځ نه کول او تیمم د ضرورت په وخت کي، او تر څو پوري چي د جمع بین الصلوتین تعلق دی په دې کي اختلاف دی زیاته صحیح خبره دا ده چي په کم سفر کي دي داسي نه کوي.

هر کله چي په سفر کي د چاڅخه مسائل زده کولای سي نو بیا صحیح ده کني د سفر څخه اول زده کول پکړ دي، په لاره کي که داسي کلي (محل) نه وو چي د مسجد او معراب معلومات کېدل پکښي مشکل وو، نو د مخکي څخه د قبلې د پیژندلو او لمانځه د وختونو پیژندلو علم ضروري دي چي د ماښپن په وخت کي لمر پر کوم ځای وي د لمر پر پوتو او ختلو د وخت کوم حالت وي، قطب کوم طرف ته وي او که په لاره کي غرونو او پیژندل چي د قبلې راسته طرف ته دی که چه ته ضروري دي.

اتم اصل: د سماع او وجد ادبونه او د سماع حکم

په دې ضمن کي چي کوم مسائل دي دغه به اشاء الله په دوو بېلونو کي بیتول کیږي، اول باب د سماع د مباح کېدلو په بیان کي دی، او د لرغونو په دې کي به دا ذکر وي چي کوم شی پکښي حلال او کوم حرام دی، دویم باب د سماع متعلق په آثارو او ادبونو کي دی.

اول باب: د سماع مباحوالی او په دې کي حلال او حرام

پوه سه! چي د الله جل و بالا یو راز دی کوم چي د بنده په زړه کي داسي پټ دي لکه څنگه چي په اوسپنه او ډبره کي اور پټ دی، نو لکه څنگه چي په ډبره باندې د اوسپني گنډل کیږي هغه پټ اور ښکاره کیږي او په صحرا کي خوږیږي، دغه ډول ښه او مناسب آواز په هر زړه کي حرکت پیدا کوي، او په ده کي یو کیفیت ښکاره کیږي کوم چي بالکل بې اختیاره او بنده ته پر دې څه اختیار نه وي، او د هغه مناسبت په سبب سره کوم چي په هر بنده کي د عالم علوی سره وي کوم ته چي عالم ارواح وایي (دا کیفیت په ښکاره کي راځي) چي عالم علوي (په حقیقت کي) عالم حسن او جمال دی، او حسن او بنیاست نوم دی د تناسب او موزونیت، او هر هغه شی کوم چي په صفت د تناسب سره مزین وي په هغه کي د دې عالم جمال شرک وي ځکه چي په دې دنیا کي چي کوم حسن او تناسب دی هغه د دې عالم د حسن او جمال ثمره وي، نو ښه او مناسب آواز هم د دغه عالم د عجایب اتو سره مشابهت لري او په دې سبب سره په زړه کي د حرکت پیدا کولو او شوق او اشتیاق ذریعه جوړیږي، دا خبره په هغه زړه کي پیدا کیږي کوم چي ساده وي او د عشق او شوق څخه خالي وي لېکن که زړه خالي نه وي او د یو شی سره مشغول وي نو د کوم شی سره چي مشغول وي په ښه آواز اورېدو سره هغه شی دغسې په حرکت کي راځي څنگه چي په پوکولو سره اور تازه کیږي په کوم زړه کي چي د عشق الهی لور

وي د هغه د پاره سماع ضروري ده، چي دغه لوړزيات تازو سي او کوم زړه چي د غلط ډول محبت ښکاري وي دده د پاره سماع حرامه او زهر قاتل دی؛

په دې کي اختلاف دی چي سماع حلاله ده او که حرامه؟ کومو علماوو چي وړته حرام ويلي دي چي دغه د اهل ظاهر سره تعلق لري ځکه چي دوی ته دا راز لا تر اوسه نه دی ښکاره سوی چي د الله ﷻ محبت د ښه په زړه کي نزول فرمايي، د دوی خيال دا دی چي د ښه دوستی د خپل هم جنس سره کيږي کوم شئ چي دده د جنس څخه نه وي او نه يوشئ دده په ډول وي د هغه ښه دوستی به څنگه وسي؟ د داسي علماوو په نزد د مخلوق د عشق څخه ماسوا د عشق بل هيڅ صورت ممکن نه دی، که د الله ﷻ عشق په زړه کي ځای هم وکړي نو د خيالونو په سبب د دوی په نزد به دغه باطل وي، په دې وجه دوی وايي چي سماع يا خوبازی دي يا د مخلوق د عشق په وجه سره دي، او دا دواړه خبري په ديني اعتبار سره مذموموي دي، او کله چي د دوی څخه پوښتنه سي چي د الله محبت او دوستي کومه چي پر مخلوق لازمه ده د دغې څه مطلب دی؟ نو دوی وايي چي د دې مطلب عبادت او فرمان برداري ده د دې خلکو دا يوه زبردسته (غټه) غلطی او نا پوهي ده، د منجياتو په بحث کي به موږ دې ذکر وکړو، بيا هم دلته دا خبره ضرور ښووي چي د سماع متعلق فتویٰ د خپل زړه څخه اخيستل پکار دي، ځکه چي کوم شئ په زړه کي نه وي سماع هغه نسي راپيدا کولای بلکي سماع خو هغه شئ په حرکت کي راولي کوم چي په زړه کي وي نو د کوم سري په زړه کي چي داسي شئ وي کوم چي شرعاً نه وي او دده قوي کېدل يې مطلوب وي نو کله چي سماع دا قوي کوي نو اورېدونکي ته به لازماً ثواب ملاوېږي، او د کوم په زړه کي چي هغه شئ وي چي شرعاً مذموم او بد وي نو اورېدونکي ته به عذاب وي، او کوم زړه چي د دواړو څخه خالي وي او محض د لوبو او تماشو په توگه يې لوري او صرف طبيعي لذت (خوند) حاصلوي نو دده د پاره سماع مباح ده.

فصل: دلته د سماع د مباح کېدو چي کوم ذکر راغلی د دې هم پنځه اسباب داسي دي د کومو د خيال نه ساتلو په سبب چي دغه حرامیږي د دغو اسبابو تفصيل دا دی:

اول سبب خو دا دی چي سماع د ښي يا بې پرې هلك څخه لوري ځکه چي دا دواړه د شهوت باعث وي نو سماع به حرامه وي که څه هم د اورېدونکي زړه د الله ﷻ په ياد کي مستغرق وي ځکه چي شهوت او جذبات فطري شيان دي او څنگه چي ښه صورت په نظر راسي شيطان متحرک کيږي، او سماع د شهوت او حيواني جذباتو تابع سي، لېکن داسي بې پرې هلك چي د شهوت سبب نه وي د

ده خنجه به سماع مباحه وي، لېکن ښځه که بد شکله هم وي خو سماع به يې مباح نه وي، ځکه چې ښځه که هر څنگه ولي نه وي دې ته کتل حرام دي، لېکن که د پردې څخه هانخوا يې اورې او په دې کې هم د عشق او زنا پړه وي نو حرامه به وي کنې مباح، د دې دليل دا دی چې دام المؤمنین حضرت عائشې رضی اللہ عنہا په کور کې دوی مينځي وې چې د هغو آواز به نبي کریم ﷺ اورېدو، ځکه چې د مينځو آواز عورت نه دی لکه د مينځو مخ چې عورت نه دی يعنې لکه څنگه چې پر مينځو خپل مخ پټول فرض نه دي او خلکو لره دې ته کتل حرام نه دي دغه ډول د مينځو خپل آواز بند ساتل فرض نه دي او د خلکو د پلوه د دوی آواز حرام نه دي، لېکن مينځو ته د شهوت په نظر سره کتل د لواطت د فتنې په پيره سره حرام دی دغه ډول د ښځې آواز د فتنې د عشق او د زنا په سبب حرام دی دې حکم تعلق د حالاتو سره دی ځکه چې بعضي خلک خو د خپل ذات په معامله کې مطمئن او په امن وي او د بعضو حال داسې نه وي، دا داسې خبره ده لکه په روژه کې خپله ښځه مچول چې دې هغه چا ته ا اجازت دی کوم چې د شهوت څخه مطمئن وي، لېکن چا ته چې د مباشرت کولو خطر وه وي دده دپاره حرام دی يا که محض په مچولو سره د انزال خطر وه، بيلامع دی.

دويم سبب دا دی چې د سرود (سروز) سره رباب، باجه او هراقي شپيلی وي دا ټول آلات مزامير دي په دې وجه د دې څخه منع سوې ده، د دې سبب دا نه دی چې دا خوش نظره او مناسب سازونه دي ځکه چې آلات د مزامير که خوش نظره او مناسب نه وي بيا هم منع دي او حرام دي د دې يو سبب دا هم دي چې د شراب خوړو په عادت کې شامل دي او د دوی طبيعت ته په کتنې سره دا حرام مقرر سوي دي ځکه چې دا شراب رابلدوی او د ترغيث ذريعه يې جوړېږي او تر کومه چې د نغاري (ډول) شاهين او دف (تنبل) تعلق دی دغه حرام نه دي ځکه چې د دې متعلق يو حکم نه دي راغلی اونه دا د شرا بيانو شعار دی بلکې دف (تنبل) خو د نبي کریم ﷺ په مخکې خلکو غږولی دی او په خوشحالی، واده او نورو کې يې د دې اجازت ورکړی دی نو په دف کې د جلاجل (پازوب) په زياتولو سره دغه حرامېږي نه، او د حاجيانو او غازیانو نغاره (ډول) غږول پر خپل ځای يو رسم دی لېکن د منځنيانو (نرښځيانو) د عامې وهل حرام دي چې دا د دوی شعار دی دا عامې اوېدې وي مينځ يې نری وي او د اطرافو څخه پټي وي او تر کومه پورې چې د شاهين تعلق دي دغه که هر شان وي حرام نه دي (يعنې شپيلی) ځکه چې دا د شپينو عادت وه، موجوده باتسری په قول د امام شافعي رحمته الله عليه د دې د حلالېدو دا دليل ورکوي چې د دې آواز د نبي کریم ﷺ په غوږ کې پرموتی نو دوی په څوپونو کې گوتي کېښودې ليکن حضرت عمر رضی اللہ عنہ ته يې وفرمايل چې ته ورته غوږ کېښېده او

کله چې آواز بند سي نو ماته ووايه، يو صحابي ته اجازت وركول ددې د مباح كېدو دليل دى، او تر څو پورې چې د دوى ﷺ تعلق دي چې دوى په غوږونو كې گوتې كېښودې نو انلازه داسې معلومېږي چې دغه وخت به دوى په يو اهم حالت كې وو او دوى دا خيال سو چې دا آواز به ما ددې حالت څخه منع كړي، په دې وجه د حضرت حق (د الله) محبت او شوق په حركت كې په راوستلو كې سماع لره غټ دخل دى ځكه چې دخداى څخه ليرې خلك نژدې كړاى سي او دا خبره د هغه بې چاره وو په حق كې لويه اثر كوونكې ده كوم چې ددې حال څخه محرومه دي، لېكن كوم سړى چې وي عين په حالت د استغراق كې او هر وخت په ياد الهي كې ورك وي نو ممكنه ده چې سماع ده پاره ماته وي او ده په حق كې د نقصان ذريعه جوړه سي، ځكه چې شاهين نه اوږدېدل ددې د حرمت دليل نه دى بلكې د دوى ﷺ معامله د دوى د هغه كيفيتونو او حالاتو څخه ده كوم ته چې دنورو رسېدل نسته.

دويم سبب دادى چې په سرو (سرو د) كې فحش گويي يا هجوه (بكواس) وي، يا د دين په معلله كې طمن، لكه د صحابه وﷺ متعلق د رافضيانو اشعار، يا د يوې معروفې ښځې تعريف چې د سړو په مخكې ددې اجازت نسته، او داسې اشعارو ويل او اورېدل حرام دي، لېكن داسې اشعار په كومو كې چې د زلفو خالونو او صورت او جمال تعريف وي او د وصال او فراق ذكر وي لكه چې د عاشقانو عادت وي نو د داسې اشعارو ويل او اورېدل حرم نه دي، هو! كه چيرته د رڼدې (هلمه ښځې) يا پردې ښځې په دې كې خيال وي نو بيا به حرام وي، لېكن كه رجحان يې د خپلې ښځې طرف ته وي نو بيا صحيح دي، صوفيان او داسې خلك كوم چې د الله په محبت كې مستغرق وي او په دې سلسله كې سماع كوي د دوى دپاره داسې اشعار د نقصان موجب نه دي ځكه چې دا خلك د هر لفظ څخه د خپل فوق مطابق مفهوم او معاني مراد اخلي، ممكنه ده چې دوى د زلفو څخه د كفر تياره او د مخ د خلا څخه د ايمان نور مراد اخلي، او دا هم كېداى سي چې د زلفو څخه د دوى مراد هغه اشكالات (اعتراضات) وي د كومو تعلق چې د حضرت حق سره وي لكه چې يو شاعر وايي:

گفتم بشمارم سر مك ملا زلفش تا پوكه بتفصيل سر جمله برآرم

ختره بېن بر سر زلفك مشكين مك چچ به ويجه دغلا كرد شمارم

(لاويړل چې د مشعوقي د زلفو وگونه به شمار كړم چې د زلفو د وگونو تفصيل راته معلوم سي چې څومره دي خو ويې خنډل او مشكينو زلفو ته يې يو بل وگ وركړى زما ټول شمار يې راغلې كړى) اوس دلته كېداى

سي چي صوفيان د زلفو څخه سلسله د مشكلاتو مراد اخلي او د دې مفهوم دا مقرر كوي چي كه څوك د عقل په ملد سره وغواړي چي د الله ﷻ دهجائباتو څخه د يو وينسته ائلهزه ځان خبر كړي نو په يوه څوټه راتلو سره به ټول شمار غلط سي، (يعني چي يو معمولي مشكل ورته را مخكې سي هر څه به ځيني هر كړي) او ټول عقلونه به بېكاره او بې هوښه سي (او هيڅ به يې په خيال كې راتسي) او كه په شعر كې د شرابو مضمون وي نو هم يې دوى په ظاهري مضمون پسې نه ځي او د خپل حال مطابق معنى ځيني مراد اخلي، مثلاً شاعر كه ووايي چي:

گر می در بزم رطل بر پائى تا می نه خورم تا شدت شیرانی

(كه په زرگونو پيالې د شرابو پيمانه كوې آړوې را اړوې يې، نو په دې هيڅ نه كيږي تر دې چي شراب ونه چنبې نشه به نشې) د دې څخه دا مراد اخلي چي محض په خبرو او تعليم سره د دين كار صحيح كيږي نه بلكي په دې كې فوق او شوق غواړي، ځكه چي د عشق او محبت، زهد او توكل كه په زرگونو قصې بيان كړې كتابونه وليكې خو هيڅ فائده به ځيني نه وي تر څو پوري چي يې عملاً خپل نه كړې، چي د خرابات متعلق اشعار مخي ته راسي نو يوبل مراد ځيني اخلي، لكه دا شعر:

هر که بجز ايات قدس بدين است زرا که خرابات اصول دين است

د دې خرابات څخه خرابي د اخلاقو مراد اخلي، چي د دين اصول دا دي چي بد اخلاقي كوم صفت په انسان كې موجود دى دا خراب سي او د دې پر ځاى د خوش اخلاقي صفت پيداسي. د صوفيانو د فهم د تفصيل قصه اوېده ده ځكه چي د هر چا پوهه د خپل نظر موافق وي دلته چي دا دومره څه بيان سول دا ځكه چي د اهل بدعت او جاهلانو يوه ډله پر صوفيانو باتدي لمن طعن (لعنت او پېغور) ځكه كوي چي دوى د صنم (بت)، زلفو، خالونو او مستي او شرابو د مضامينو اشعار وايي او اوړي كوم چي حرام دي او په دې وينا سره دا گڼي چي دا څه چي دوى وايي دا صرف طعن نه بلكي يو زبردست حجت هم دى حال دا دى چي دا منكرين د صوفيانو د حالاتو څخه نا خبره دي، بلكي دا هم عين ممكنه ده چي د دوى په سماع سره بهي خوده كېدل د اشعارو د معنى په وجه نه وي فقط د آواز په وجه سره وي، چي د شپېلى آواز څه معنى نه لري بلكي په سماع كې شامل دي، دا وجه ده چي ځيني خلگ نه په عربي پوهيږي نه د عربي په اشعارو، په وجد كې اړخي او دا جاهلان پوري خغلدي چي په خبره پوهيږي نه نو په وجد كې څنگه راځي، او دې د عقل رنلو ته معلومه نه وي چي

اوښ کله د هرې ژبې فاضل دی چې د هرې اشعار (حلي) اوږې نو دروند بوج پورته کوي او تېز تيز ځي او په حالت د وجد او سماع کې داسې طاقت پکښې پيدا سي چې د بوج احساس ورته هم نه وي او تر دې چې منزل ته ورسېږي او کله چې اشعار (حلي) ختمه سي نو دا به چلوه سست سي او کله خو مړ هم سي، نو بيا دې جاهلانو ته دې څوک ووايي چې ورسره! او د دغو اوښانو سره بحث او مناظره وکړئ چې تاسو ته خو هرې نه درځي نو په کومه خوشحالي کې دا حرکت کوئ؟ او کېدای سي چې صوفيان د هرې اشعارو څخه هم هغه مفهوم مراد کوي کوم چې د دغه اصل مفهوم په ظاهري توګه سره نه وي، بلکې د خپل خيال او احوال مطابق مفهوم مراد ځيني اخلي ځکه چې د دوی کار د اشعارو تشریح کول خو نه وي، لکه څنگه چې یو وار چا دا مصرع وويله: مَا زَارُنِي فِي النَّوْمِ إِلَّا خِيَالُكُمْ (يعني ستا د خيال څخه مسو هيچا په خوب کې زما زیارت ونه کړی) نو پریو صوفي باتلدي حالت د وجد راغلی او بې خوده سو، یو چا بیا پوښتنه ځيني وکړه چې ته خو نه په پوهېږې چې دا څه وایي نو پر تا وجد په څه وډجه راغلی؟ صوفي وويل څوک وایي چې زه یې په مطلب نه یم پوه سوې، هغه خو دا ويل کته: "چې موږ او تاسو ټول کمزوري او ناچاره یو، او دا خو هغه صحیح ويل چې موږ ټول کمزوري او ناچاره او په خطرو کې گرفتاره یو"، نو دا وي د دغو خلکو د وجد او سماع کیفیت چې کومه خبره یې پر زړه غالبه وي که څوک هر څه وایي خو دوی هم هغه خپله خبره اوږې او هم هغه ويني، لېکن څوک چې په عشق حقيقي یا له تر لږه په عشق مجتري اخته سوی نه وي د هغه په ټول کې هېڅ نه لوريږي.

(۴) او څلورم سبب د سماع د حرامېدو دا کېدای سي چې اورېدونکي ځوان وي او خواهشاتو او شهوتونو مغلوب کړي وي او د الله جلّ و جلاله د محبت وړ ته د سره علم نه وي چې څه دی؟ په داسې صورت کې غالب امکان دا وي چې کله دی د زلفو او خالونو او بنایسته مخونو په باره کې اشعار واورې نو بنایسته او عشق به یې په زړه کې په جوش راسي او چې د عاشقانو کوم حال واورې نو دغه آرزوګانې به دی د بنایسته مخونو طرف ته مائله کړي تر دې چې د جاشقی ائلاز به اختیار کړي، او څومره ښځې اوسري دي چې د صوفیانو په جمله کې په دې دنده لګيا دي، او که څوک پوښتنه ځيني وکړي نو څومره حیلې او بهانې به وکړي چې فلانی سړی کوم چې سوداګي سوی دی او دغه د فلاني په عشق کې مبتلا سوی دی، نو په اصل کې دا عشق خو دلم الهي دی، او خلای پخپله دی په محبت کې گرفتار کړی دی، او کله به وایي چې دا څه کمه خبره ده، ده خو زړه بالکل په قلوبو کې ساتلی دي

اوپه دې خبره قلندري چي خپل معشوق ته په غټو سترگو وگوري. شوهره لويه خبره ده دا؟ او د دوی دا هېڅ گويي او بې هوډه گوري (بکواس گويي) د ظريفة نېک خوږي په نوم يادوي، او د دوی فسق او فجور بلکي د سله گانو سره غير فطري عمل د دوی په نزد شورېدگي او د عشق جنون ورته وايي او بيا د هنر وړاندي کولو عام انداز يې دا وي چي گوره! ايا فلاسې پير د فلاسې سپين مخي هلك په عشق کي اخته نه وو څه؟ او داسي خبري ته نه وينې! چي بزرگانو ته راپېښي سوي دي نو صاحب! دې ته لواطت څنگه ويل کيږي دا خو شاهد بازي ده (يعني صرف د نياستو هلکتو سره صحبت دی)، آخر د معشوق ديلار هم روحاني غذا ده، غرض دا ډول عېث او بې سر او پښو خبري بيتوي پخپل ذلت او بلدي باتلدي پرده اچوي، اوس که د دې سره سره يو سړی د دوی د حرام کړی او فسق فجور قائل نه وي نو دغه پخپله اباحتي (ناروا مباح کوونکی) دی او دده قتل کول جائز او حلال دي؛

او دغه د پيرانو په باره کي چي کومي قصې جوړي سوي دي چي هغوی به سپين مخو (نياستو هلکتو) ته کتل نو اول خودغه درواغ دي خپل عذر په خلکو منل مقصود دي. او که دوی کتلي هم وي نو د شهوت په نظر به نه وي بلکي په دې انداز به وي لکه سره سپېانو او گل ته چي گوري، او که د يو پير څخه داسي سوي هم وي يعني خطا ځيني سوې وي نو دا مثال کېلای نسي ځکه چي د هر پير معصوم والی خو هم لازمي امر نه دی (هغه به هم دغه ډول يو بدعتي وو) کومه گناه چي د پير څخه وسي هغه گناه مباح کېلای نسي، څنگه چي الله ﷻ په قرآن کریم کي د حضرت داؤد عليه السلام قصه بيان کړې ده چي ته دا ونه گڼې چي د دې صغیره گناهونو څخه څوک محفوظ کېلای هم سي که څه هم هغه هرشومره بزرگ ولي نه وي، او د حضرت داؤد عليه السلام اوبښکي توپول او ژړا کول او توبه کول يې هم ځکه بيان کړي دي چي ته د ځان د پاره دا دليل جوړ کړې او د گناه څخه خوندي سې.

(۵) پنځم سبب دا کېلای سي چي عام خلک کوم چي د عادت په توگه د عيش او مستی دپاره دغسي سماع اوري، د دغو دا طريقه مباح خوده لېکن هله چي پېشه (کسب) يې جوړ نه کړي او دې ته ځان حواله نه کړي، ځکه چي بعضي صغیره گناهوي په تواتر او زياتي سره کيږه گناهوي جوړي سي، دغسي بعض شغلونه چي کم کم او کله کله وي نو مباح وي کنې حرام، څنگه چي هغه کومه تماشا چي حيثياتو په مسجد کي وښووله او نبی ﷺ منع نه کړه نو ځکه چي دغو صرف يو وار دغه تماشا ښوولې وه کنې که هغو د مسجد څخه تماشاگه جوړه کړې وای نو نبی ﷺ به يقيناً منع کړي

وای، او حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا به ییپ هم ددې د کتلو څخه منع کړې وی که چیرې بلر بلر وی، ځکه ناجائز دا دی چي انسان یې خپله مستقل مشغله جوړه کړي، دغه ډول که کله کله مزاح (توکړ، مسخرو) څخه کلو واخلې نو غلط نه دي لېکن که مزاح خپله مشغله (کسب) جوړ کړي نو بیا ښه خبره نه ده.

دویم باب: د سماع آثار او ادبونه

پوه سه! چي د سماع درې مقالونه دي: (۱) پوهه (۲) وجد (۳) حرکت کول، او دهر یو په بلره کي دېر څمویل سوي دي خو په لنډه داسي ویل کیږي:

اول مقام: په سماع بلندي د پوهېدلو متعلق دی، نو په دې لحاظ سره یو سړي خو هغه وي چي طبعا په غفلت او جهالت کي د مبتلا کېدو په سبب یا داڅسې پر خلکو د رعب اچولو د پلوه سماع اوږي، او دا داسي ناقصه سړی وي چي د دې قابل هم نه وي چي دده د پوهي او حال په بلره کي دي څه وویل سي، او دویم هغه سړی دي چي د دین آفت او محبت الهي پر غالب وي، او دا خلک په دوو درجو کي تقسیمېږي، یوه درجه خو د مرید ده چي ده ته د سلوک او معرفت په لاره کي د څومره حالاتو او وارداتو سره مخامخ کېدل وي، که چیري قبض او بسط وی نو چیري آسايي او سختي، که چیري د قبولیت آثار وي نو چیري د دربار څخه د شړل کېدو آثار وي، غرض د تنگی او فراخی د مختلفو حالاتو سره دده د زړه نیول کېدل څه د تعجب خبره نه ده، او په دې حالت کي چي کله داسي خبره (په صورت دسرود) ده په خوږ کي پرېوځي په کومه کي چي د عتاب او قبول، هجر او وصال، نژدې والي او لیري والي، د امید او ناامیدی، د بیری او رضا، د وفا او بې وفایی، د خوشحالی، د وصال او غم د پېلتون او نورو ذکر سوې وي، نو دې دغه ټول حالتونه او کیفیتونه د خپل حالت او کیفیت په رڼا کي ویني او دده په باطن کي پټ بهر کي لمبه کوي او دننه دننه څه څه حالات و ابر سیره کیږي، او مختلف خیالات او فکرونه د خپل خپل تسلط قائمو لو کوشش کوي، او په لیري لیري فکرونو کي بندي پاته کیږي، اوس په داسي وخت کي که دده عقیده، علم او اعتقاد محکم او صحیح نه وي نو عین ممکنه ده چي دی سماع په داسي قسم فکرونو کي واچوي چي په کفر کي داخل وي او په سماع سماع کي دی د الله ﷻ په بلره کي یو څه واوږي او وگني بل ه، یعنی یو داسي شړ واوږي چي دده پوهه د دغې څخه څه بل مطلب واخلې. کوم جز د الله ﷻ د شان خلاف وي او په محل کار کي داخل وي مثلاً هغه داسم واورې:

ز اول بخت میل بود آن میل کاست و از روز طول گشتن از بهر چاست
 او را پریشان قیاس کوی رونی چي په ابتداء د حال کي خو په ده کي ډېره تيزي او رواني لیدل کېږي
 لېکن اوس هغه په مست رومي اوضف کي بلله سوه، او بیا د دې څخه دا نتیجه راوباسي چي په
 ابتداء د حال کي د الله جل جلاله دده سره مینه وه او دده په حال یې کرم او مهرباني وه لېکن اوس هغه دده څخه
 وگرځېدو، ګواکي دې د تغیر لفظ د الله جل جلاله په شان کي استعمالوي کوم چي کفر دې حال دا دی چي
 ده ته دا پیژندل پکار وو چي تغیر په ذات بلري تعالی کي نسي و اتلاي ځکه چي هغه مغیر
 (بدلونکی) دې او متغیر (بدلېدونکی) نه دي بلکي ده ته ګڼل پکار دي چي تغیر که سوی دي نو
 ځکه چي دده خپل صفت به بدل سوی وي او په دې وجه چي کومه معنی ده ته ښکاره سوې وي بیا د
 ده د نظر څخه پاته سوې وي ځکه چي دهغې د طرف څخه څه بدلېز یا پرده یا خفګان نسته، او هغه
 دریو اوس هم خلاص دی (د الله درحمت دروازې بندېږي نه) او دې مثال داسي دي چي د لمر رڼا خو
 روښانه او ښکاره وي، مګر د هغه سړي څخه به څه وایې کوم چي د دېوال څخه هاخوا ولاړ وي چي
 دغه خو به خلاصا د لمر څخه په پرده کي وي، لېکن دلته خبره دا ده چي دا تغیر دده پخپل ځان کي
 راغلی دي نه چي په لمر کي نو پکار ده چي داسي ووايې:

خو رشید برآمد اے لاریں در است بر بنده اگر ناهد از او هر است
 (یعني اې محبوبه! لمر خو ډیر وختي راغلی دی خو که وړانګي یې پرمانه پرېوځي نو ځکه چي زه
 پر تیک (سم) ځای ولاړ نه یم، او پکار دي چي د حجاب حواله خپلي بېبختی او سیاه کاري ته
 وکړي کوم چي دده خپل فعل (کار) دی، نه دا چي د الله جل جلاله ته یې نسبت وکړي، او دلته دې مثال د
 وړاندي کولو څخه مقصود دا دی چي کوم ناقص صفتونه او تغیرات ښکاره سوي وي د دې څخه وار
 دی خپل او خپل نفس وگرځوي او د کوم شی تعلق چي د جمال الهي او جلال ده، د دده سره وي هغه
 دي د الله جل جلاله ته منسوب کړي او که د علم د سرمایه د دوه سره نه وي نو ډېر ژر به د کمر په تیاره کي ورک
 سي او پته به یې هم معلومه نسي (چي کوم ځای ته ورسېږي) دا سبب دی چي د الله جل جلاله په دوستي
 کي سماع او بدل د ډیرو خطراتو ختمه وي.

او د دې څخه لوړه درجه د هغه خلکو وي چي د مریدانو د درجې څخه پورته تللي وي او حالات
 او مقامات یې وروسته پرې اېښي وي او دې حال انتها ته رسېدلي وي چي کوم شی ته د غیر الله نسبت
 وي هغه ته نیستي او فناوایي او د الله سره چي نسبت وړکوي نو یو والی او توحید ورته وایي، او د

داسې خلکو سماع د معنی او مفهوم محتاجه نه وي بلکې د سماع د آواز په غوږونو کې د پرېوتو سره د نېستي او يو والي کيفيت په دوی کې تلوه سي، او دوی په کلي توگه سره د خپل ځان شخه ورک سي او دې عالم خبر هېڅ اقلزه ورته بيا هم نه وي، او کېدای سي که دوی وړ واچول هم سي نو دوی لږ هم نه ځيني خبرېږي، لکه چې د ابو الحسن نوري رحمته الله په سماع کې داخل سوی وو او په دې کيفيت کې يې خفستل د گڼو په پخو يې پښې سوری سوری سوې او دی لږ لا هم نه سو په خبر، او دا ده هغه سماع کومې ته چې بشپړه سماع ويل کېږي. لېکن د مريلانو په سماع کې بشري صفتونو خلط وي، يعنې د ځان شخه بې خبره خو دوی هم وي لکه څنگه چې د مصر بنحو د يوسف عليه السلام په ليدلو بلندي خپل ځانونه هېر کړل، او خپل لاسونه يې (د ترنجلو پر ځای) پرې کړي وو، گویا د دې نېستي شخه هم اټکل نه دي کول پکار لېکن دا هم ويل نه دي پکار چې زه خو هغه د سترگو په منځکې وړنم بيا هغه پناه څنگه سو؟ بلکې گڼل داسې پکار دي چې هغه هغه نه دی کوم چې ته ورنې! چې دغه خو سړی دي که مړ سي نو ته يې بيا هم ليدی سې فرق به صرف دا وي چې دغه نېست سوی وي نو دې حقيقت خو ذهني لطيفې معنی حامل دی کوم چې په محل د معرفت کې وي، او کله چې د ټولو شيانو معرفت دده شخه پټ سو نو پوه سه! چې دده په حق کې نېست سو او کله چې د خپل ځان شخه بې خبره سي نو گویا د خپل ځان شخه تېر سو، او کله چې د فېر الله او ذکر د فېر الله شخه هېڅ باقي پاته نه سو نو څه چې فاني وو هغه هم ختم سو او څه چې باقي وو هغه باقي دي (يعنې دېلري تعالی ذات) نو دې باقي سره دغه باقي پاته سو او د توحيد د معنی وي چې کله د الله جل جلاله شخه ماسو انور هېڅ په نظر را نه سي نو وايي چې څه دي دغه پخپله دي او زه "نېست" يم يا داسې ووايي چې زه پخپله هغه يم، ليکن يوې ډلې دلته د اصل حقيقت په پېژندو کې غټ ټکر خوړلی دي، او د دې معنی شخه يې مراد حلول اخيستی دي، او يوې ډلې ډلې دا په اتحاد سره تعبير کړی دي او دوی ويند او چې دا خبره څه داسې ده چې مثلاً يو سړی چيري هينداره نه وي ليدلې او ناڅاپه يې نظر پر پرېوځي خپل ځان پکښې وړني او دی وگتي چې دی پخپله په هينداره کې ورننه سوی دي (ورځلی دي) او دا خيال وکړي چې دغه صورت په خپله هينداره ده نو چې دی داسې گڼي چې دی په هينداره کې وړځلی دي دا حلول دي او که دا خيال کوي چې هينداره پخپله دده صورت دي نو دا اتحاد دی، او دواړه غلط دي ځکه چې هينده هېڅ کله دده صورت نسي کېدای بلکې صرف دغسې ښکاري او دا خيال د يو داسې سړي کېدای سي کوم چې د حقيقت د حال شخه بالکل نا خبره وي او په دې موضع بلندي بحث کول په دې مختصر کتاب کې ډير گران دی، او هسي هم دې تفصيل موږ پخپل

کتاب احیاء العلوم کې ذکر کړی دي.

دویم مقام: د هغه ځای څخه شروع کیږي کله چې د پوهې څخه فراغت حاصل کړای سي یعني چې د مقام د فهم څخه تېر سي نو د مقام د حال ظهور وسي، کوم ته چې وجد وړل کیږي او د وجد څخه مراد موندل (پیدا کول) دي، او تشرېحي معنی یې دا ده چې یو داسې حالت حاصلېدل کوم چې د دې څخه مخکې حاصل نه وو، او د دې حالت د حقیقت په باره کې ډېرې خبرې سوي دي چې آخر دغه حقیقت دی څه؟ په هر حال صحیح دا ده چې دا حالت د یو خاص قسم نوم نه دی بلکې د دې مختلف قسمونه دي، لېکن دا ضروري ده چې په دوی کې د هر یو تعلق د دوی جنسونو څخه د یو جنس سره وي په کومو کې چې یو جنس د حالاتو دی او دویم د مکاشفاتو، او د حالاتو حقیقت دا سي بیان سوي دي چې یو صفت پر ده داسې غالب سي چې دی پېښي مست او بې خوده جوړ کړي، او دا کله د شوق صورت اختیار کړي، کله د ده ظهور د بیري په شکل کې وي، او کله د لور د عشق په صوت کې، او کله د طلب او لټون په رنگه ټي، کله د هغه نا اُمیدۍ او افسوس په شکل کې ښکاره کیږي، او د دې څخه ماسو یې نور هم ډېر صورتونه ممکن کېدای سي مثلاً کله چې د عشق د لور غلبه وي نو دود یې دماغ ته ور سپړي ده پر هوا او حواسو مسلط سي او بیا د یو داسې سړي په ډول کوم چې بیده وي چې نه ورته څه ښکاري او نه څه اوږي یعني د څه لیدو یا لوړېدو څخه بالکل غائب سي لکه د یو مست په ډول جوړ سي.

دویم جنس د مکاشفاتو دي چې داسې شیان ورته ښکاره کیږي لکه چې صوفیانو ته ښکاره کیږي او په کومو کې چې ځیني خو په لباس د تمثیل کې وي او بعضي واضح او ښکاره، او پر دې حالت اثر د سماح په دې وجه کیږي چې زړه صاف کړي، لکه په هینداره باندي لوبلې گرز (خاوري) چې صفا کړای سي. نو مخ پکې صفا ښکاره کیږي، دا حقیقت که د الفاظو او عبارتونو په جمله کې ښکاره کوي نو دې ته به د علم، قیاس یا تمثیل نوم خو وړ کولای سي، لېکن په حقیقت باندي خبرتیا خو هغه چا ته کېدای سي کوم چې دې مقام ته رسېدلی وي او بیا یې هر سړي د خپل مقام او مرتبې په حیثیت سره مطابق په تصرف کې راوستی سي، او قیاس خو پخپله د علم احسان مند دي نه چې د فوق؟ او دا څه چې هم موږ وړلي دي نو صرف ځکه چې کوم خلک د دې مذاق څخه ليري او د دې فوق څخه محروم دي یو وار خو یقین وکړي اومنکر خو نسي چې په دې انکار کې پخپله د دوی نقصان دی او هغه سړی خو ډېر جاهل دی کوم چې دا گڼي چې کوم څه د ده په خزانه کې نسته دغه د باچلو په خزانه کې هم نسته، او د ده څخه هم زیات جاهل هغه دی کوم چې په خپله لږ مال سره ځان

بادشاه گڼي، او وايي چې زه خو هري مرتبې ته رسېدلی یم شه چې دي زما سره دي او شه چې زما سره نه وي د هغه وجود نسته، او دا ټول انکار په اصل کې د دې دوو جهلونو په سبب کېږي، او دا هم ياد ساتل پکار دي چې کېدلی سي يو سړی په تکلف سره وجد کوي کوم چې عين منافقت دی ځکه چې پکار دا ده چې په تکلف سر اسباب د وجد په زړه کې را پيدا کړي چې عجيبه نه ده چې حقيقت به په دې کې ښکاره سي (داسې نه چې په درواغه د وجد ښه وړې غږوي) لکه څرنگه چې په حديث شريف کې راځي دي چې که قرآن لوری نو ژړا کوئ! او که ژړا نه درځي نو ژړا د پاره تکلف کوئ (بيا به پخپله ژړا درسي) مطلب دا دی چې په تکلف سره د ضم او خفگان اسباب په زړه کې پيدا کړئ کېدای سي په دې توگه سره رشتتار زړه را ډک سي او ژړا درسي.

سوال: که يو سړی اعتراض وکړي چې: کله د صوفيانو سماع حق ده نو پکار دا وو چې قرآن ويونکو (قرآن خوانانو) ته يې په مجلس کې دعوت ورکولای چې قرآن يې ورته اوږولای، نه دا چې قوالان راغولاي او د هغو څخه سرود (سروژ) اوري، ځکه چې قرآن کلام حق دی، او ښکاره ده چې د قرآن سماع زياته غوره ده؟

جواب: دا دی چې د قرآن آيتونو سماع ډېره ده او په دې سره وجد هم ډېر لرځي او ډېر خلک داسې هم دي چې د قرآن په سماع سره يې هوښه کېږي بلکې داسې خلک هم تېر سوي دي چې د قرآن په سماع يې روحونه ورکړي دي او دوی په قصوبيتولو به کتاب او پېد سي او په کتاب "احياء العلوم" کې موږ دې تفصيل ذکر کړی دي.

لېکن صوفيان چې کوم د قرآن په مقابله کې قوالې اوري نو دې پنځه وجهي دي: اول دا چې د قرآن آيتونه ټول د عاشقانو د حال موافق نه دي ځکه چې په دې کې د کافرانو قصې د نديغاړو معلمې او د نورو ډېرو خبرو ذکر دی، په دې وجه قرآن پاک د ټولو قسمونو خلکو د پاره شفا او علاج ورکوي، او قلري چې کله مثلاً د وراثت او ترکې متعلق آيتونه وايي چې موږ ته په ميراث کې شپږمه حصه رسېږي او خوږ ته نيمه رسېږي يا دا چې د خلوند په مړه کېدلو بلندي ښځې ته خلور مياشتي لس ورځې عزت تېرول پکار دي او دغه ټول د نورو خبرو په ويلو د عشق لور نه تازه کېږي ماسو د داسې سړي څخه چې د هغه عشق انتها ته رسېدلی وي چې هر څه چې اوري که د مقصد سره يې برابر وي او که نه خو په وجد کې راشي، او ښکاره ده چې داسې خلک نادر او کميابه دي.

(۲) دويم دا چې ډېرو خلکو ته قرآن يادوي او لوستونکي يې ډېر دي، او کوم چی ډير لوړېدل کېږي.

ددې په لورېدلو سره زړه ته خاص خبردارۍ نه حاصلېږي، بلکې دايو بدبېهي امر دی چې کوم شئ ته په لول واري کوم کیفیت چې پر زړه راځي په بل وار لورېدلو سره دغه کیفیت نه پيدا کېږي، او قرآن مجيد په هر وار نوی نه وي، او سندوه (گاتا) په هر وار نوې تازه کېدلې سي او وي هم، نو کیفیت هم په هر وار نوی کېدلای سي، په خپله د نبي ﷺ په زمانه کې چې په کله هر ب خلک د دوی ﷺ خواته راټلل او تازه تازه نازل سوي آيتونه به يې د قرآن لورېدل نو ډېر به يې ژړل او د حال کیفیت به پر دوی راټلو، او حضرت ابو بکر صديق ؓ به ويل چې زموږ حالت به هم داسې کېدلو لکه چې اوس ستاسو کېږي، ليکن اوس عاصي سوي يو، اوس موږ زړونه سخت سوي دي يعنې موږ ته د قرآن په لورېدلو قرار حاصلېږي او د دې سره موږ عادت سوي يو، نو کوم شئ چې تازه وي د هغه اثر زيات وي، څنگه چې حضرت عمر ؓ به حاجيانو ته د حج څخه وروسته ژر ژر خپلو خپلو بنلرونو ته پر واپس کېدلو بلندي زړو وړکوی، او فرمايل به يې: زه بيرېږم چې که دا خلک د زياتو پاته کېدو په وجه د کعبې سره عادت سي نو د دې احترام به يې د زړونو څخه پورته سي.

(۳) دريم سبب دادی چې ډېر زړونه داسې وي چې د ښه او مناسب آواز څخه ملسو په دوی کې حرکت نه راپورته کېږي، دا وجه ده چې محض په خبرو سره وځنډ نه راځي بلکې په خپو او مناسب آواز بلندي راځي چې په دې کې تاثير وي، او د قرآن د لوستولو په باره کې دا مناسب نه دي چې د سنډري په ډول تلاوت سي او په دې کې د تصرف جسامت وکړای سي او کله چې بغير د وزن څخه وي نو ښکاره ده چې مجرد کلام به وي، او په دې سره به د عشق هغه لور تازه کېږي کوم چې د مخکې څخه بل وي.

(۴) څلورمه وجه داده چې آواز که خواه هر څومره سورناک وي خو دنورو آوازونو ملدگاره وي چې د دې اثر نور زيات سي، مثلاً شپېلی، دف، طبل او شاهين وغيره، او دا ټول شيان يعنې سازونه په هزل کې هم شامل دي او قرآن پاک د هزل عين ضد دی په دې وجه قرآن د هزل څخه جلا ساتل پکار دي ځکه چې داسې شئ د قرآن سره څنگه ملاوېدلی سي کوم چې د هواو په نظر کې د هزل په درجه کې وي، څرنگه چې يولر نبي ﷺ د ربیع بنت معوذ کورته تشریف يووړی نو دغه وخت د هغې مينځو دف ږغولو سنډي يې وړ سره ويلې او چې نبي ﷺ يې وليدی نو د سنډرو پر ځای د دوی په صفت کې يې اشعار شروع کړل، نو دوی وفرمايل چې سئ! (ثنا مه وايست) هغه څه وايست کوم چې تاسو مخکې ويل، او د نبي ﷺ دا ارشاد ځکه وو چې د دوی صفت د دف سره ضد وو ځکه چې په دف

کي هزل وو، او دا هيڅ کله صحيح نه ده چي د هزل سره دوی ﷺ ښايو ځای سي.

(۵) پنځمه وجه دا ده چي د اشعارو خوښول د هر يو جلا جلالي چي متعلقه افرادو ته خوند پر حاصلېږي او که دغه اشعار د يو چا د حال سره موافق نه وي نو هغه ځيني د بيزاري اظهار کوي او بعضي وخت خو دا وايي هم چي دا مه وايه بلکي فلانی شعر، غزل يا نعت وايه ۱، او د قرآن پاک پر داسي موقع لوستل نه دي پکار چي بل ځيني دې زاري او کرامت اظهار کوي چي ممکنه ده يو آيت د چا د حال موافق نه وي، او شعر که د چا موافق نه وي نو د داسي معنى جمله ور واخول دي چي دده د حال موافق سي ځکه چي د شاعر د تخیل پلندي دده د پاره لازمه نه وي لېکن د قرآن پاک د پاره دا خبره بلکل جائز نه ده، نو شاعرو چي کومه قوالي اختيار کړې ده نو دې اسبلو پر بناء ده د کومو چي لوړ ذکر وسو او دې معنى حاصل د دوو خبرو طرف ته راجع کيږي يعنې يو خو د لوړېدونکي کمزوري دويم حرمت د قرآن پاک بزرگ گڼل، چي فکر او خيال ته په دې کي تصرف حاصل نه دی.

درېم مقام په سماع کي د حرکت کولو او جامو څيرلو دی او دا خبري که د چا څخه بلا قصد او بې اختياره ښکاره سي نو داسي سړي قابل د مؤاخذه نه دی لېکن څوک چي خپل ځان ته د اصحاب حال ريلو په شوق کي قصد داسي کوي نو دده دا فعل حرام دی او هين منافقت او ریا کاری ده.

و قه: مگر که يو سړی خپل حالت ښکاره نه کړي خو رقص شروع کړي يا په تکلف سره خپل ځان د ژړا طرف ته راوړي نو روا دي ځکه چي رقص مباح دی چي حبشيانو په مسجد کي کړی وو او حضرت عائشې رضي الله عنها وليدو، دغه ډول د نبي ﷺ دا الفاظ چي يې واورېدل چي: اي علي عليه السلام ته زما څخه يې او زه ستا څخه، نو حضرت علي عليه السلام بې اختياره په رقص شروع سو او څو واره يې مخکي ته پښې راپرېښولې لکه چي د واده او خوشحالي پر موقع د عربو عادت دی، او دغه ډول چي کله يې حضرت جعفر عليه السلام ته وفرمايل: ته په خوی کي زما په ډول يې، نو جعفر عليه السلام هم د خوشحالي څخه رقص وکړو، او زيد بن حارث عليه السلام ته يې وفرمايل چي: ته زموږ ودي، نو زيد بن حارث عليه السلام د پيري خوشحالي څخه رقص وکړی، نو څوک چي وايي چي رقص حرام دی، نو غلطې کوی بلکي اتن او توپونه کوم چي د رقص انتهائي شکل دی دغه هم حرام نه دي او که د رقص کولو څخه د چا دا مقصد وي چي دده د زړه حالت مضبوط او محکم سي نو دا رقص پر خپل ځای د ستايني وړي دی، لېکن جامې په اراده او قصد څيرل ښه نه دي چي مال بلاوجه ضائع کول دي، بيا هم که مغلوب الحال وونو دا هم صحيح دي ځکه چي په دې حالت کي کوم اضطراب او بې قراري

وي دغه که غواړي هم چي جلمې خیري نه کړی خو بیا یې هم پنځل ځان شه اختیار نه وي. لکه په ژرافرید که شه هم انسان ته اختیار حاصل دی لېکن دناروغی په حالت کې که هغه کوشش هم کوی خو ضبط نسي کولای، لېکن کوم شئ چي پنځله اراده او اختیار سره کوي د دې څخه خو هر وخت ځان ساتلای سي، لېکن کوم چي مغلوب الحال وي نو ماخوږ نه دي. بیا هم دغه کوم چي ځیني صوفیان په اختیاري توگه سره کوي چي جلمې خیري او بیا دغه پر مریدانو تقسیموي نو پر دې یوې ډلې اعتراض کړی دي چي دا صحیح نه دي او داسي نه دي کول پکار. لېکن دا اعتراض هم غلط دی ځکه چي اول خو د دوی مقصد دا وي چي دغه د و باره وگنډي او که داسي نه وي هم لېکن دا پکړې عبت نه خود خوي.

د سماع ادبونه: پوه سه! چي په سماع کي د درې ادبونو خیال ساتل پکار دي: اول د وخت دویم د مکان او دویم د حاضرینو د مجلس، ځکه چي وخت که دلماته وي او د خوراک یا داسي وخت وو چي زړه په یو بل کار کي مشغول وونو سماع به بېکاره وي. دغه ډول ځای د سماع که د تلو راتلو پر لاره واقع وي یا یو داسي ځای وو چي تیاره یا ناخوښه وي یا د یو ظالم کور وو نو په دي صورت کي هم به پېرېشاني وي دغه ډول حاضرین (اودېلونکي) که داسي وو چي اهل د سماع وو ځکه که اهل د تکبر یا دنیاخواه یا منکران د سماع په نمایشي توگه رقص کوونکي وي چي هر کړۍ اتونونه کوي، یا اهل غفلت هلته راسي کېږي چي د دوی په نزد سماع د باطلو خیالاتو مجموعه وي یا دغه په لهوه او واهیاتو خبرو کي مشغول وي، یا په هلاخوا دې خوا خبرو کي مشغول وي او د سماع د احترام تصدیر هم د ددوی په ذهن کي نه وي، نو داسي سماع د هېڅ کار نه ده او دا معنی د حضرت جنید رحمته الله علیه د قول څخه راوځي په کوم کي چي دوی ویلي دي چي په سماع کي د زمان، مکان او حاضرینو وړنو شرط لازمي دي.

او رښتیا حقیقت هم دا دی چي داسي ځای کېښتل کوم ځای چي ځواني بشي د نظربازی د پاره راځلي وي او ځوانان سړي هلته موجود وي او غافله هم وي او د شهوت څخه مغلوبه هم وي، نو دا سماع حرامه ده ځکه چي په داسي ماحول (چاپیریال) کي سماع به د طرفینو د شهوت اړ ضرور تېزوی او کېلای سي چي شهوت د نظربازی څخه تېر سي د دوی په زړونو کي ځای وکړي او د فسق او فجور داسي تخم وکړي چي آخر دفتنی او فساد باعث سي او داسي سماع خو هېڅ وخت هم نه ده پکار.

نهم اصل: د امر معروف او نهی منکر د ادبونو بيان

امر بالمعروف او نهی عن المنکر په اصل کې د دين د مهمو اصولو څخه هغه عظيم الشان اصول دی چې ټول انبياء عليهم السلام ددې د پاره رالېدل سوي دي چې دې اصولو ته د زياتو څخه زيات تقويه ورسوي، او دا هغه شی دی چې که دخلکو د مينځ څخه پورته کړای سي نو د شريعت ټول احکام به باطل پاته سي موږ دا علم په درې بابونو کې بياتوو: اول باب: د دې اصولو په وجوب کې دی يعني چې دلولي واجب کړی سوي دي. دويم باب: د دې د شرطونو د احتساب سره متعلق کېدل. په دريم باب: کې به دهغو منکراتو بحث وي کوم چې د علت په توگه د دين په لاره کې پيدا کېږي.

اول باب: د وجوب د امر معروف او نهی منکر په باره کې

پوه سه! چې امر کول په نېکو او منع کول د بدو څخه واجب دي او کوم سړی چې دا بلا هنره پرېږدي هغه گناه کار دی، د الله ﷻ فرمان دی، وَلَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْغَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ لَئِنْ عَمِلُوا ذَلِكَ لَوَسَّخْنَا فِي سُلُوكِهِمْ مِنْهُ نَجَسًا (په تاسو کې دي يوه ډله داسې ضرور وي چې دوی خلکو ته د نېکۍ بلنه وړکوي کوم چې د نېکو کارونو حکم کوی او د بدو کارونو څخه منع کوي)، په دې آيت کې د دې د فرضيت علم دی، لېکن فرض کفايه ځکه دی چې هر کله ځينې خلک دا کار کوي نو کافي به وي لېکن که هېڅ څوک يې هم نه کوي نو ټول به مجرمان وي، د الله ﷻ ارشاد دی: الَّذِينَ إِن مَكَّنَّا فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ [الحج: ۴۱] (هغه خلک که ځای وړکړو موږ دوی ته په ځمکه کې نو قائم به کړي لمونځ او ور به کړي زکوٰه او امر به کوي د نېکو او منع کول به کوي د بدو څخه) په دې آيت کې يې دا لمونځ کولو او زکوٰه وړکولو سره ذکر کړو او د دې سره يې د ديندارو (نېکو خلکو) صفت هم وفرمايي، نبی کریم ﷺ فرمايلي دي چې امر بالمعروف کوئ! کنه! الله ﷻ به پر تاسو داسې سړی مسلط کړی کوم چې به ستاسو ټولو څخه بد وي، په دغه وخت کې به د هغه چا دعاء هم نه قېلېږي کوم چې په تاسو کې د ټولو څخه غوره وي، د حضرت صديق اکبر ؓ څخه روايت دی چې نبی کریم ﷺ ارشاد فرمايلي دي چې په کوم قوم کې گناه رواج سي او خلک هغه بد نه گڼي نو الله ﷻ به ژر عذاب نازل کړي چې ټول به پکېني مبتلا سي

او فرمايي چي د جهاد په باره کي ستاسو نور ټپک کارونه داسي دي لکه په ضد درياب کي يوه قطره او د امر بالمعروف او نهی عن المنکر په باره کي جهاد داسي دي لکه دغټ درياب په پر تله کي يوه قطره، او ارشاد يې فرمايلي دي چي بنده کومه خبره کوي دغه ده ته نقصان رسوي هو! امر بالمعروف او نهی عن المنکر او د الله ﷻ ذکر داسي شيان دي کوم چي فائده رسوي، او فرمايي: چي دالله ﷻ خاص بندگان کوم چي يې گناه وي د عوامو په سبب سره الله ﷻ پر دوی عذاب نه ولولي هو! هغه خاص بندگان کله چي بد کار وويني او دمنع کولو سره سره يې منع نه کړي نو بيا به معلله بل خوندي وي (يعني عذاب پر نزلوي) او فرمايي چي که يو ځای پر چا ظلم کيږي او دی وهل کيږي او يو سړی هلته ولاړ وي دا هر څه ويني او سره د طاقته يې منع نه کوي نو پر ده د لعنت باران ورېږي، او فرمايي داسي ځای کښېستل نه دي پکار کوم ځای چي بندي خبري کيږي او په تاسو کي دومره همت نه وي چي منع يې کړي، خصوصاً په داسي حالت کي چي دې ملاخلت څخه نه ستاسو دمرگ خطره وي او نه ستاسو د رزق د کمېدو امکان وي، او دا دليل د دې خبري دی چي د گناهگارانو په کور کي يا د داسي خلکو په ځای کي کوم ځای چي منکرات جاري وي او د دوی سره احتساب کول هم ممکن نه وي بلا ضرورت هېڅ کله نه دي تلل پکار، او دلوجه وه چي د تېرو مشرانو څخه ډېر خلکو گوښه نشيني خپل شعار جوړی کړی وو ځکه چي بازلرونه لو لاري کوشې به هم دوی د منکراتو څخه خالي نه ليدلې.

اوبنې کریم ﷺ فرمايلي دي چي که د يو سړي په مخکي گناه کېدله او ده پر هغه د کراهت او خفگان اظهار وکړی نو ده په حق کي داسي ده چي لکه گویا ده گناه کېدل ليدلي نه دي، د دې برخلاف که شوک د دغي گناه په وخت موجود نه وو لېکن ذکر يې وواړېدی او دی راضي وو نو داسي دي چي لکه دی پکي پنځپله شريک وو.

او فرمايي: يو پنځمېر داسي نه دي تېر سوی کوم ته چي حورايان (ملگري) نه وي ملاؤ سوي کومو چي د ده څخه وروسته دخداي کتاب او د هغه سنت جاري ساتلی دي او د دې احکمو تبليغ يې کړی دي او بيا د دوی څخه وروسته داسي خلک پيدا سوي دي چي منبر ته خو ختلي دي د ټپکي تلقين يې کړی دي او بڼې بڼې خبري يې کړي دي لېکن عملاً په معلولو کي کوته وو، او بد کارونه يې کول، نو د هر مؤمن حق دي او فرض يې هم دي چي داسي خلکو خلاف جهاد وکړی، او که په لاسو جهاد ممکن نه وي نو په ژبه سره او که دا ممکنه نه وي نو لار تر ليه دي په زړه کي دې بدگنې چي د دې څخه په کمه کي خو مسلمانی نسته. او فرمايلي دي چي الله ﷻ يوه فرشته را ولېږله چي ولاړ:

سه! فلاڼي ښار تېاه كړه! دې فرشتې عرض وكړې چې خدایه! فلاڼی سړی هم په دې ښار كې وسپړي چې هغه خو یوه ذره گناه هم نه ده كړې، الله ﷻ وفرمايل: چې دغه هم تېاه كړه چې نور یې په گناه كې لیدل خو صرف مخ یې هم نه دي تریو كړی، حضرت عائشه رضی الله عنها فرمایي: چې نبي كرم ﷺ فرمایلي دي چې الله ﷻ په یو داسي ښار باندې حذاب نازل كړی په كوم كې چې اتلس زره انسان داسي وو چې د پنځمیرانو په صفتو ښائسته وو، صحابه رضی الله عنه وو عرض وكړی یا رسول الله! دلوي؟ ویې فرمایل چې څكه چې دوی د الله ﷻ په خاطر دنورو شخصه نه خفه كېدل او پوښته یې هم نه ځيني كوله.

ابو حبيده رضی الله عنه فرمایي چې د نبي كرم ﷺ څخه خلكو پوښته وكړه چې په شهيدانو كې ډېر افضله درجه د كوم شهيد ده؟ ویې فرمایل د هغه كوم چې ظالم بادشاه څخه پوښته وكړي او په دې كوشش كې شهيد سي، یا كه بادشاه دی هلاك نه كړي او باقی ټول عمر هغه كه مرغومره اوږد ولي نه وي د ظلم نوم نه اخلي، او په حديث كې دي چې الله ﷻ حضرت نون رضی الله عنه ته وحی وليږلې چې ستا د قوم څخه یو لك خلك هلاكووم، چې په هغه كې به څلورښت زره نېكان او شپېته زره بدلان وي، دوی عرض وكړی یا الله! دغه نېكان ولي هلاكيږي؟ ویې فرمایل څكه چې دوی دېلانو سره دښمني اختيار نه كړه، او ددوی سره یې د خوراك چښاك او ناستي پاستي څخه ځان ونه ساتی.

دويم باب: د احتساب شرطونه

پوه مه! چې احتساب پر ټولو مسلمانانو باندې فرض دی نو د احتساب علم او شرطونه د احتساب پېژندل هم فرض سو څكه چې د كومي فرضې د شرطونو علم نه وي دهني اداء كول ممكن نه وي، نو د احتساب څلور شرطونه دي:

اول ركن ته محتسب وايي يعني بلز پرس (د بل څخه پوښته) كوونكی، دويم ركن په كوم چې بلز پرس كول كيږي، دريم ركن هغه گناه د كوم په وجه چې بلز پرس كول كيږي، څلورم ركن احتساب به ولي او څنگه كول كيږي.

اول ركن: يعني محتسب: او د ده ښايي شرط د دې څخه زيات نور هيڅ نه دي چې مكلف مسلمان او پوخ دينلاره وي څكه چې احتساب كول د دين حق اداء كول دي او په دې لحاظ سره هر هغه سړی چې اهل دين وي اهل احتساب هم دی البته په دې امر كې رأيي مختلفي دي چې د محتسب د پلوه عدالت او د حكمران اجازت حاصلول شرط دي يا كه نه دي؟ او زموږ په نزد صحيح دا

ده چي دا شرط نه دي ځکه چي عدالت او پارسيي (فقيري) شرط څنگه مقررول کيږي؟ ځکه چي که دا احتساب اختيار صرف داسي سړي ته ورکړل سي کوم چي چيري گناه نه وي کړې نو بيا خو احتساب ونه سو بلکي د دې تصور به هم نسي کېدای، ځکه چي داسي سړي به د کومه پيدا کول کيږي کوم چي معصوم وي.

د سعيد بن جبیر رحمۃ اللہ علیہ وينا ده چي: که موږ صرف په دې صورت کي دا احتساب قبل کېدای سو چي پخپله چيري زموږ څخه گناه نه وي سوې نو د دې مطلب دا دی چي احتساب به هم چيري ونه کړل سي.

حسن بصري رحمۃ اللہ علیہ ته خلکو وويل چي فلاڼی سړی وايي چي خلکو ته تر هغه پوري دا امر بالمعروف د عوت مه ورکوئ! تر څو چي تاسو پخپله بالکل پاک نه سئ، وېي فرمايل د شيطان د دې څخه غټه بله آرزو نسته چي دا ډول خبري زموږ په زړونو کي بنايسته کړي چي دا احتساب دروژه بنده سي، او انصاف په دې مسئله کي دا دی چي تا ته دا معلومه وي چي احتساب پر دوه قسمه دی: او په دې کي اوله طريقه د وعظ او نصيحت ده لېکن ديو داسي سړي وعظ کوم چي پخپله يو کار کوي او نورو ته نصيحت کوي چي دا مه کوئ! بالکل بېکاره او بې اثره وي او ما سوا د دې چي په اورېدو يې خلک وختاني نور هيڅ نه سي حاصليدی، ديو فاسق واعظ او محتسب جوړېدل بالکل بېکاره او صحيح نه دي بلکي د فسي خو دی د يو بلي گناه مرتکب کيږي، يعني دی وعظ ولي کوي چي ده ته معلومه وي چي خلک يې نه اوري او که واوري يې نو پر ده به خندا کوي، او د شريعت تعظيم به هم د خلکو د زړونو څخه پورته سي، او دا وجه ده چي داسي پوهانو وعظ چي خپل فسق او فجور يې څه پټه خبره نه وي کوم ځای چي دخلکو د پاره باعث د نقصان جوړېږي هلته پخپله هم دغه واعظان زيات گناهکاره جوړوي، او دې حقيقت ته په اشاره کولو سره نبي ﷺ فرمايلي دي چي: په کومه شپه زه معراج ته بوتلل سوم ملوليدل چي د ځينو خلکو شوندي په غچياتو پرېکول کيږي ما پوښتنه ځيني وکړه چي تاسو کوم خلک ياست؟ وېي ويل چي موږ هغه يو چي خلکو ته به مو د ټپک کار کولو ويل او پخپله به مو نه کول اود دېدو څخه به مو هغوی منع کول او پخپله به نه منع کېدو، په حضرت عيسی عليه السلام باتلي وحي را نازلې سوې چي اې د مريم زوه! که نصيحت کوې نو اول يې خپل ځان ته وکړه نو چي ته يې پخپله قبول کړې بيا يې نور وروته کوه کنې زما څخه شرم وکړه.

دويمه طريقه دا احتساب دا ده چي د لاسو څخه کار واخيستل سي يعني طاقت استعمال کړای سي

او په جبري توګه د بدو څخه منع کړای سي مثلاً شراب وويني نو تويې کړي، درباب آواز ولري نو مات يې کړي، که څوک فساد کوي نو په طاقت سره هغه منع کړي، او دا کار د فلسفې د پاره هم جائز دی ځکه چې پر هر سړي دوی خبرې واجب دي يعنې يو خو دا چې بد کار پخپله نه کوي او بله دا چې څوک يې کولو ته هم نه پرېږدي لوس که د دې څخه يوه دی ترک کوي نو دا څه ضروري ده چې دبلي څخه دي هم لاس واخلي.

دلته که يو سړی دا ووايي چې دا څومره بله خبر. ده چې يو سړی پخپله خو وړېښمني جلمې اخوستي وي او په نورو پسې گرځي او ځينې کاپي يې، يا څوک پخپله شرابي وي او د نورو شراب تويوي، نو د دې جواب دا دی چې د يوشمې بدوالی بله خبره ده او باطل والی يې بله خبره ده، لوس د ده دافعل په دې نظر سره خو بد دی چې ده زيات ضروري عمل پخپله تر کړی دي (يعنې پخپله يې شراب وچښل) نه د دې د پاره چې د ده دافعل (د شرابو څخه منع کول) صحيح نه دي! نو که يو سړی روژه نيسي او لمونځ نه کوي نو ده چې کومه بدې وکړه هغه دا چې يوه مهم فرض يې پرېښووی نه دا چې روژه نيول يې باطل دي، بلکې دا چې لمونځ ډېر مهم دی او دا پرېښول نه وو پکار، او دغه ډول د هر عمل په سلسله کې ويل کيږي چې کول محض د وينا په نسبت زيات اهم دي، لېکن واجب دواړه خبرې دي او يوه دبلي شرط نسي مقررولای، چې اول دې کوي بيا دې منع کوي، يعنې د شرابو چښلو څخه منع هغه څوک کولای سي چې پخپله يې نه چښي، د دې مطلب خو دا سو چې د يو واجب مخالفت ده پخپله وکړی او د بل د ځينې پخپله پورته سوه، او دا محاله ده (مطلب دا چې شراب نه چښل يو فرض دی او نور منع کول بل فرض نو که يې وچښل د يو فرض مخالفت يې وکړی لېکن دنورو په منع کولو سره خويل فرض ادا کوي).

دويم شرط کوم چې د بادشاه څخه د اجازت اخيستلو دی د احتساب د پاره نو لکه چې مخکې ويل سوي دي په اصل کې دا يو شرط نه دی، ځکه چې تېرو مشرانو خو پخپله د بادشاهانو او خلفا څخه بلز پرس کړی دي، او که د دوی قصې بيانوو نو خبره اوږدېږي، نو که د دې مسئلې حقيقت معلومول خواږې نو په دې پوه سه! چې د احتساب درجې څو دي نو زده کړه چې د احتساب څلور درجې دي: اوله څو نصيحت کول او د الله جل و علا څخه بيړول دي او دا پر ټولو مسلماتو فرض ده په دې کې د اجازت هيڅ ضرورت نسته، بلکې دا خو يو افضل ترين عبادت دی خلک څو خلک دي بادشاهانو ته هم نصيحت پکار دي او د خلای څخه بيړول.

دويمه طريقه دا ده چې په سختو سختو ويلو سره او ترخه ژبه پوه کړل سي مثلاً داسي ويل: فلسفه!

ظالمه! جاهله! وېل یا اې جاهله! ته دخداى شخصه نه بیر پرې؟ چې داسې کار کوې؟ او دا ډول خبرې د فلسفې په بلره کې بالکل صحیح او درست دي او د رشتیاوړولو او صحیح خبرې د پلاره د چا شخصه د اجازت غوښتولو څه حاجت نسته، دریمه طریقه په لاسو سره د منع کولو ده مثلاً د شرابي شراب تویول، د سرود گر (سرود والا) رباب شپېلى ماتول د ورېښمنو جامو او غوښتونکو شخصه ورېښمي جامې کښل او نور، نو دا کارونه داسې واجب دي لکه عبادت چې واجب دی اولکه څنگه چې په لول باب کې د مختلفو کارونو د ذکر سره موږ لیکلي دي چې هر هغه سړی کوم ته چې مؤمن وایي ده ته شریعت د دې کارونو اختیار ورکړی دی او دغه د بادشاه د اجازت شخصه بغیر دی کولای سي.

څلورمه طریقه وهل ټکول، دمکي ورکول دي او په دې کې دا امکان وي چې مخالف فرق (فلسفې فاجر) که مقابلې ته جوړ سي نو اوس به ده ته دمدد ضرورت وي او خلک به ورته هم راجمع سي او کېدای سي چې د بادشاه د اجازت شخصه بغیر دا فتنه د فساد شکل اختیار کړي نو په دې صورت کې به خوره داوي چې احتساب د بادشاه د اجازت شخصه بغیر ونه کړای سي، او د احتساب په درجو کې پر تبدیلی بلندي هم د حیرت او تعجب اظهار نه دي کول پکار، مثلاً که زوی د پلار سره احتساب کوي نو (ښکاره ده چې د آخرې درې طریقو شخصه ځان ساتل لازم دي او په اوله طریقه یعنې نصیحت کولو کې به) د نرمې شخصه کار اخلي او زیاتیرې به نه، حسن بصرې رحمته الله علیه وایي پلار ته نصیحت کوه! خو چې هغه غصه سي نو ته چې د جاهل احمق وغیره الفاظ ویل ورته شروع کړې ځکه چې د پلار په شان کې دا الفاظ ویل ښه نه ښکاري او نه دی رحمته الله علیه کول پکار دي او نه یې وهل ټکول صحیح دي او پلار وژل خو هیڅ کله جائز نه دي. لېکن خوره داده چې که کېدای سوه نو چې شراب ځینې توی کړي، ورېښمي جامې ځینې وټښتوي او کوم شیان چې ده په حرامه ذریعه حاصل کړي وي هغه خپلو مالکاتو ته واپس کړي، پر دېوالو تصویرونه نقشونه ځینې خراب کړي، چې دا کارونه جائز دي هغه که پلار په غصه ولي نسي ځکه چې د زوی داسې کول حق دي او د پلار غصه باطله ده، او نه د ښکښلو او وهلو په ډول دا د پلار پر نفس بلندي تصرف اوزیاتي مقرر کول کیږي، ولي چې دا صحیح دي، که دلته څوک دا اعتراض وکړي چې د پلار د خفه کېدو په وجه زوی ته داسې کول نه دي پکار ځکه چې حسن بصرې رحمته الله علیه وویل چې کله پلار غصه سي نو زوی دي چې سي نو پوه س! چې د زوی پلار ته نصیحت کول داسې دي لکه د غلام مالک ته، د ښځې خولونه ته، رعیت بادشاه ته چې د دې ټولو حقونه مو ګډ دي او ډېر اهم دي او د شاگرد استاد ته نصیحت کول خو نور هم آسانه دي ځکه چې دا د دین د حرمت په وجه وي ځکه چې کله استاد شخصه ژده سوی

علم ناقابل عمل وي نو ددې مطلب دا دی چې عالم پنخپله په خپل علم حمل ونه کړی خپل احترام او وقار یې پنخپله تالونی کړی (نو دشاگرد ده سره احتساب کول گستاخي نه ده).

دویم وگن: (د باب په شروع کې دا رکن پر دریم نمبر دی او دلته په ترجمه کې دا پر دویم نمبر راځي نو په موضوع کې څه فرق نه راځي لېکن په ترتیب کې فرق راځي نو ځکه اشاره ورته وکړل سوه)

دویم رکن هغه شیء یا گناه ده پکوم کې چې احتساب کول کېږي نو پوه مه! چې کوم کار بد وي او په وخت داحتساب کې موجود وي او محتسب یې د تلاش او لټون بغیر وړيني او بدوالی یې ده ته په يقيني توگه معلوم وي نو جائز دي چې محاسبه یې وکړي، او په دې ضمن کې شلور شرطونه پېژندل ضروري دي: (۱) اول شرط دا چې دغه فعل بد خو وي لېکن گناه نه وي یا که گناه وي هم نو صغیره وي مثلاً محتسب که یو لېونی یا کوچنی وړيني چې دیو څلوري سره کوږوالی کوي (بدفعلی کوي) نو لازمه ده چې منع یې کړي که څه هم دې ته گناه نسي وبل کېدای ځکه چې دا دلوله مکلف نه دي لېکن دا فعل پر خپل ځای په شرعي اعتبار سره نا کاره دی او يقيناً فحش دی، دغه ډول که لېونی پر شرابو چنبلو وړيني یا هلک د چا پر مال تلف کولو وړيني نو پکار دي چې منع یې کړي، او تر څو پوري چې د گناه تعلق دی دغه که څه هم صغیره دي خو لائق د احتساب دي مثلاً په حمام کې د خلکو په مخکې خپل شرمگاه ښکاره کول یا لغړو ښځو ته په پټه کتل، یا ورته خپل شرمگاه ښکاره کول، په خلوت کې د ښځو په مینځ کې درېدل، د سروړو گوتی یا وېښمني جعلي اخوستل، د سپینوزو په کوزه کې اوبه چينبل او دځسي پر ټولو صغیره گناهونو محاسبه کول ضروري دي.

(۲) دویم شرط دا دی چې د گناه سبب موجود وي لېکن ددې کونکي مثلاً شرابي شراب چينبلي وي نو ددې څخه وروسته مسوا د نصيحت کولو څخه د محتسب نور دده زيات تنگول پکار نه دي ځکه چې پر ده شرعي حد لگول د حاکم وخت کار دی دغه ډول که یو سړی لارده وکړي چې نن شپه به شراب چينم نو ده ته هم ما سوا د نصيحت کولو څخه نور یې خفه کول او تکلیف ورته رسول صحيح نه دي ځکه چې نه ده معلومه چې چينبي یې او که نه، او که ووايي چې نه به یې چينم نو پر ده بدگمتي نه دي کول پکار، لېکن که سړی د ښځې سره په خلوت کې نلست وي نو محاسب روا ده و د دې انتظار نه دي کول پکار چې دواړه یو ځای سي (نور به یې نيسم) ځکه چې نفس خلوت گناه ده، بلکې په دې ضمن کې خو د هغه سړي سره هم احتساب لازم دي کوم چې د ښځو د حمام په دروازو کې په دې خیال ولاړ وي چې دی راولوځي او وگورم ورته چې داسي درېدل پنخپله گناه ده.

(۳) درېم شرط دا دی چې که د محاسب د لتون څخه مسوا گناه ښکاره وي نو په دې کې د زيات لتون څه ضرورت نسته، او که دغه سړي د کور دروازه بنده کړې وي دننه نلست وي نو دا صحيح نه ده چې دننه ورځي دا معلوموي چې دی څه کوي او نه دا صحيح ده چې د دروازې يا د کوتې څخه يې سېل کوي چې معلومه سي چې په کور کې دننه څه واوړي او بيا ورسره محاسبه وکړي، ځکه کوم شی چې الله ﷻ پټ کړی وي هغه پټ ساتل پکار دي، لېکن که دمستو آوازونو د باندني اورېدل کېدل نو جائز دي چې بغير اجازت څخه مکان ته داخل سي محاسبه وکړي، بيا هم که يو فاسق يو شی پتوی هغه که شراب ولي نه وي دا ويل صحيح نه دي چې دغه ښکاره کړه چې زه يې وروښم چې دا يې څه شي پټ کړل؟ ځکه چې دا په تجسس کې شامله ده، ځکه ممکنه ده چې دغه شراب نه وي او د تجسس سره سره ښه غلطه سي، هو! که بوی يې د شرابو کولو نو بيا جائز دي چې د دغه سره محاسبه وکړای سي، او که باجه غټه وه چې ښکارېده د پتولو سره سره معلومېده چې باجه وغيره دي نو جائز دي چې ماته يې کړي، لېکن که نه ښکارېده نو بيا دې ځان نا خبره کړي، او د حضرت عمر رضی الله عنه هغه قصه چې د چت څخه د يو سړي کور ته داخل سو او ورې ليدل چې د يوې ښځې سره نلست دي شراب چڼي کومه چې مخکې په دې کتاب کې تېره سوې ده خاصاً مشهوره ده، او يوه ورځ حضرت عمر رضی الله عنه پر منبر نلست وو داصحابو څخه يې پوښتنه وکړه چې د دې مسئلې په باره کې تاسو څه فرمايې؟ چې پادشاه دوخت که يو سړی په خپلو سترگو ويني چې گناه کوي نو پر ده شرعي حد لگېدلی سي او که نه؟ بمضو وويل چې حد دي پر ولگيږي، لېکن حضرت علي رضی الله عنه وويل چې دا حد لگول داسي دي چې الله ﷻ د دوو عادلو گواهانو سره مربوط وي نو په يو سړي پورې نه سي موقوف کولای، گوايا د حضرت علي رضی الله عنه په نزد د حاکم د محض ذاتي علم په سبب سره حد لگول جائز نه دي بلکې پتول يې واجب دي.

خلورم شرط دا دی چې د يو شی بد کېدل په حقيقت سره معلوم وي په گمان او په اجتهاد باندې انحصار نسي کولای مثلاً که يو سړی شافعي مذهب وي نو ده ته جائز نه دي چې په حنفيانو باندې اعتراض وکړي، مثلاً يو حنفي که د ولي څخه بغير نکاح کوي يا بل داسي څه عمل کوي چې د فقه حنفي په روی سره جائز وي نو شافعي ته د اعتراض کولو هيڅ حق نسته، هو! که يو شافعي بل شافعي بغير د ولي څخه په نکاح کولو وويني يا دنيبذ په چنلو يې وويني نو اعتراض پر کول کيږي ځکه چې د مذهب څخه خلاف څه کول جائز نه دي، او د يوې ځلي وينا ده چې په شرابو چنلو زنا کولو يا بل داسي شی باندې احتساب کول جائز دي د کوم حرام والی چې د ټولو په نزد په اتفاق وي،

نه چي اجتهاد ته محتاجه وي، او دلته دا ويل صحيح نه دي چي د فلاحي اجتهاد دا وايي او د فلاحي دا، او نه دلته د چا د اجتهاد څخه په مخالفت سره د گناه گاره کېدو سوال پيدا کيږي، ځکه چي دا کړونه په حقيقت سره حرام دي.

او څوک چي دا وايي چي هر سړی د کوم امام مذهب چي اختيارول خواري اختيارولای يې سي دا خبره ځکه پلټو او ناقابل اعتماد ده چي هر سړی خلعتا د دې شئ پلند نه دی چي يې سوچه او بې فکړه دي د يو امام مذهب اختيار کړی، بلکي په دې سلسله کي چي کوم امر لازمي دي هغه دا دی چي هر سړی دي دخپل گمان مطابق عمل کوي مثلاً که د ده گمان دا وو چي د امام شافعي مذهب غوره دي نو سوا د ده د نفسياتي خواهش څخه بل يو شئ د ده د گمان مخالفت نسي کولای، لېکن يوبدھتي کوم چي دا وايي چي خدای هم جسم دی يوازي چي قرآن مخلوق دی يا د ديذر الهي څخه منکر دی يا داسي غلطې واهيات خبري کوي نو پر ده احتساب ضرور کول پکار دي که څه هم په مالکي او حنفي مذهب کي به يې نه کوي، ځکه چي په فقه کي خطا په قطعيت سره معلوميدلای نسي، نو د بدھتي خطا قطعي وي لېکن د بدھتي سره محاسبه په يو داسي ښار کي کول پکار دي کوم ځای چي دی يوازي وي او د ډېرو خلکو مذهب د اهل سنت والجماعت وي، لېکن که هلته دوي ډلي وي چي که ته د بدھتي سره احتساب کوي نو د هغوی څخه يوه ډله ستا سره جنگ ته جوړيږي او دغه ډول د يوې فتنې راپورته کېدو عين امکان وي نو احتساب نه دي کول پکار تر څو چي د بادشاه مند او اجازت حاصل نه وي.

دويم وگن: هغه دی پر کوم چي احتساب کيږي، د دې د پاره شرط دا دی چي مکلف وي او د ده دغه فعل گناه وي او د ده بزرگي (لويي) په احتساب کي مانع نه وي لکه پلار چي د ده بزرگي د تنبيه تأديب او اهانت څخه مانع ده، لېکن محتسب لېونی او کوچنی د خواهش څخه منع کولای سي لکه چي تېر سوی دي، لېکن د ده د منع کولو نوم به احتساب نه وي، بلکي که يو څاروی موږ د مسلماتو په فصل خورولو ووينو نو د مسلماتو د مال د حفاظت په واسطه به هغه شړو، لېکن دا واجب نه دي، لېکن که دا کلر آسته وو او يو نقصان پکښي نه وو نو د اسلامي حق په وجه سره واجب دي، لکه چي د يو مسلمان مال ضائع کيږي او دی پکښي گواه وي او لاره ليري نه وي نو گواهي ورکول واجب دی لېکن که يو عاقل د چا مال ضائع کولو نو دا ظلم دی او گناه ده او په دې کي که تکليف هم وي خو احتساب به ضرور کوي، ځکه چي د گناه څخه لاس اخيستل يا د گناه څخه منع کول د تکليف څخه بغير کله ممکن دي؟ او لازمي نه چي دا تکليف به زغملای سي ما سوا د دې څخه چي کوم تکليف

برداشت کول ده د طاقت څخه بهر وي، لېکن د دې عاجزي سره سره که د احتساب څخه مقصوده اسلام د شعائرو ښکاره کول وو نو بيا به ځانغا دغه تکليف برداشت کول وي، چي دا په هر حال واجب دي، مثلاً که يو ځای شراب په دومره مقدار کي پراته وي چي د دې په تويلو کي ډېر تکليف وي نو هم به داسي کول واجب وي او که ډېري گودي بزې (وزې) د يو چا فصل (کښت) خوري او په شړولو يې دې ډېر سترې کيږي او وخت ضائع کيږي چي مثلاً دې يې شري او هغه بيا الارضي، نو په دې کي په منځه لگيا کېدل واجب نه دي ځکه چي د خپل حق حفاظت خو هم لکه د نورو د حق په ډول کول پکار دي نو پر ده دا وخت لازمه نه ده چي دنورو د حق د پاره خپل وخت ضائع کړي، لېکن د دين په خاطر خپل وخت ضائع کول هم واجب دي ځکه چي د گناه منع کول واجب دي، دغسي د احتساب په خاطر هم د هر ډول تکليف برداشت کول فرض نه دي، بلکي د دې هم خاص تفصيل دي، او هغه دا چي که دې يې متحمل کېدای نه سو او عاجزه وو ځيني نو ښکاره ده چي دې معذور دي او په دې صورت کي ماسو د زړه د بدگنولو څخه به نور څه واجب نه وي او که عاجزه نه وو لېکن پوره وه ورسره چي دې به ووهي يا ده ته معلومه وي چي په وينا سره به څه فائده نه وي نو د دې هم خلود صورتونه دي، يو دا چي پوه وي چي وېه يې وهي هم او د گناه څخه به منع هم نسي په دې صورت کي پر ده احتساب واجب نه دي، لېکن په ژبه يا لاسو سره احتساب کول مباح ضرور دي او ځان پر خوږېدل او صبر کول لوی اجر او ثواب دی چي په حديث کي دي، د هغه شهيد څخه غټ شهيد نسته چي د ظالم حاکم سره احتساب کوي او وژل کيږي.

دويم دا چي پوه وي چي د گناه څخه يې منع کولای سي او څه خطر هم نه وي نو احتساب لازم دی کڼې گناه گار به وي، دريم دا چي دغه خلک د گناه څخه هم نه منع کيږي او دې وهي هم نه نو په دې صورت کي په ژبه محاسبه کول واجب دي چي د شريعت احترام پر ځای پاته سي ځکه چي که په زړه سره دانکار کولو څخه عاجزه نه دی نو په دې حالت کي په ژبه سره منع کولو څخه څنگه عاجزه دی، خلود دا چي گناه خو ختمولای سي لېکن دې به ووهي وټکوي، مثلاً د شرابو لوبښ ملت کړي شراب ځيني وېه پري د هغو دچښلو څخه خو ووځي لېکن دې ووهي، يا رباب ځيني ملت خو کړي لېکن دې پکښي وهل وخوري نو په دې صورت کي احتساب هم واجب نه دي هو! که دا کار وکړي او پر خپلو وهلو صبر وکړي نو زياته غوره ده، او که څوک ووايي چي **الله جل جلاله** ارشاد خو دا دی چي: **وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ** (په خپلو لاسو ځان هلاکت ته مه ور اچوي!) نو جواب يې ابن

جلسه داسې وړکړې دي چې د دې ارشاد معنی داده چې دخلای په لاره کې مال خرڅ کړی او چې د هلاکت څخه خوندي سی، او د براء بن عازب رضی الله عنه په نزد د دې معنی داده چې گناه وکړي لویو لویوایي چې زما توبه نه قبلېږي (نو د گناه څخه ولي منع سم نو دا گویا ځان په هلاکت کې اچول دي). او ابو هیله رضی الله عنه د دې دا مطلب اخلي چې د گناه څخه وروسته نېکي نه کول خپل ځان هلاکت ته اچول دي، فرض دا بالکل روا دي چې یو مسلمان یوازې پر کافرانو حمله وکړي او تر هغه وڅیړي چې شهید سي، که څه هم دا خپل ځان صریحاً په هلاکت کې اچول دي لېکن د فائده څخه خالي نه دي ځکه ممکنه ده چې دی هم یو څوک مړ کړي او د کفارو جمعیت ته نقصان ورسېږي او دا احساس ورته وسي چې ټول مسلمانان داسې تنگیالي او بهادر دي نو جنگ ورسره نسي کېدلی نو په دې کار کې به ثواب هم وي، لېکن که یو روند گود د کفارو پر صف حمله وکړي نو صحیح به نه وي ځکه چې د دې هیڅ فائده نسته او دا بلاوجه خپل ځان هلاکول دي دغه ډول که داسې موقع وي چې که احتساب کوي نو خلک به دی مړ کړي یا به ورته تکلیف ورسوي او د گناه څخه به کرار نسي، او د دین په معامله کې چې کومه سختی کوي په دغې سره کافر څه اثر نه قبولي او دیو شئ رغبت یې نه سوا کېږي نو داسې احتساب هم نه دي کول پکار، ځکه چې د بې فائده نقصان پورته کولو څخه څه فائده ده.

خلووم وگن د احتساب کیفیت: احتساب اته درجې دي: (۱) د حالاتو پېژندل (۲) بیا دغه سړی په بلو بلدي خبرول (۳) بیا نصیحت کول (۴) بیا په سختو سختو خبرو سره زجر وړکول (۵) بیا په لاسو دده اصلاح کول (۶) د زخمي کولو دمکي وړکول (۷) بیا وهل (۸) بیا دده پر خلاف توره رايستل او د مددگارانو طلب کول، اوس یې تفصیل واوره:

اوله درجه: د حالاتو تحقیق دا دی چې محتسب ته په یقیني توګه سره د حالاتو تحقیق کول پکار دي چې د تجسس څخه ځان ساتل او پر چټ کښېستل خبري یې لورېدل او د همسایه کافر څخه معلومول صحیح نه دي، که چا په لمنه یا بل شي کې یو شئ پټ کړی وي نو هغه په لاسو معلومول صحیح نه دي، هو! که د تجسس څخه بغیر د ستر (سروز) آواز ولوري یا د شربو په بوی پوه سي نو بیا احتساب صحیح دي، دغه ډول دوه گواهان که د چا خبر وړکړي نو هم صحیح دي، د دوه عادلانو گواهي په وینا سره بغیر دا جزا څخه کور ته ورننوتل صحیح دي لېکن دیو گواه په خبره داسې نه دي کول پکار ځکه کور کوم چې دده ملکیت دی دیو عادل گواه په قول سره دده ملکیت نه

باطلیږي، په روایتونو کې دي چې د لقمان حکیم په گوتمې کې دا خط ور چې، د ظهري بلې پټول د گمان پر خبره درسوا کولو څخه زیاته خوږه ده.

دویمه درجه: دا ده چې د هغه کار بدي بیان کړه ممکنه ده چې دی کوم کار کوي د دغې د بدوالي څخه ناخبره وي، لکه یو سړی چې په مسجد کې لمونځ کوي او رکوع او سجده نه پوره کوي په پیزار (خپلیو) پورې یې ګنده ګي وي داسې سړي ته ښوونه کول او دی پوه کول ضروري دي لېکن په ښوونه کې به د نرمۍ او آسايي خیال ساتي، چې هغه بد ونه ګڼي ځکه چې یو سړی بلا ضرورت نه نوازه کول نه دي پکار، چا ته د څه ښوولو معنی دا ده چې هغه ناپوه او بې علمه دی او دی د عیب څخه خبرول کیږي، او دا داسې زخم دی چې بغیر د مرهمو څخه ښه کېلای نسي او دې مرهم داسې چې په معقول غلږ سره ورته خبره وکړای سي، مثلاً داسې ووايي چې د مور په نس کې هیچا پوه نه وي حاصله کړې او د ناپوهي وجه ستا مور او پلار او استاذان دي چې هغو پوره توجه در نه کړه او شاید ستا په همسایګانو کې به څوک داسې عالم نه وي چې تا ته دا خبرې وښيي، المفرض په داسې خبرو سره دده زړه خوشحاله کول پکار دي او څوک چې داسې خبرې نه کوي یا په ناخوښه وي نو دده مثال داسې دی لکه یو سړی چې په وینو ککړه جمله په متیازو پرې بولي یعنې یوه ټپکي کوی او بله ګناه پر سر اخلې.

دویمه درجه: دا ده چې په پند او نصیحت کې به نرمۍ کوي او د سختې څخه به ځان ساتي ځکه چې کوونکي که په دې پوه وي چې دا کار حرام دی نو د سختۍ څه فائده ده؟ نو د نرمۍ څخه به کار اخلي داسې چې مثلاً څوک په غیبت کې مشغول وي نو داسې دي وایي چې په موږ کې څوک دي چې دی د عیبونو څخه پاک دی، نو پر خپلو عیبونو نظر ساتل زیات خوږه دي، یا د غیبت د آخرت د سزا ذکر دي وکړي، دلته یو غټ مصیبت دا دی د کوم څخه چې خوندي کېدل بغیر د الله ﷻ د توفیق څخه ممکن نه دي ځکه چې په نصیحت کې نفس ته دوه ډوله بدې حاصلېږي یو خو د خپل علم او زهد لویې ښکاره کیږي دویمه د حکمت لویې او فوقیت، او دا دواړه خبرې د حُب جاه څخه حاصلېږي د بنده طبعي تقاضا دا وي او اکثر دی دا ګڼي چې زه وعظ، نصیحت کووم او د شریعت چینه یم لېکن په حقیقت کې دی د حُب جاه ښکار کیږي په دې وجه دده دا ګناه به د نورو د ګناهونو څخه ډېره بله وي، په دې صورت کې پخپل زړه کې سوچ کول پکار دي چې که دا سړی خپل پخپله د دې ګناه څخه توبه ګار سي نو آیا د دې څخه خوږه نه ده چې زه ځلمنغا ته د نصیحت وکړم

خفه يې کړم؟ يا زما په نسبت د بل نصيحت پر ده زيات کلو گر ثلثېلې سي نو آيا دا زماته خوږه ده نه چې بل ته يې پرېږدم؟ يا دا چې که دی زما دا نصيحت بد گڼي نو ما ته زما نصيحت کول نه ښايي. لېکن که د دې ټولو امکاناتو سره سره دی په دې خبره اصرار (ټينگار) کوي چې دی دې توبه بس زما په لاس وکړي نو ده ته د الله ﷻ څخه پير بدل پکار دي ځکه چې په داسې نصيحت کولو سره خو دی خپل طرف ته دعوت ورکوي نه چې د الله ﷻ و طرف ته.

څلورمه هرهجه: د سختې خبرې د ويلو ده لېکن په دې کې د دوو خبرو خيال ساتل پکار دي؛ يو خو دا چې تر څو پورې په نرمۍ او مهرباني سره خبره کولای سي نو پر دې دي اکتفاء کوي سختي دي نه کوي، دويم دا چې په ژبه دي فحش خبره نه راولي او رښتونې خبره ويل ضروري ده مثلاً د ظلم فاسق، جاهل او احمق په ډول الفاظو څخه زيات دي څه نه وايي ځکه چې کوم سر گناه کوي دغه احمق دی نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چې عقلمند هغه دی کوم چې خپل احتساب پنځله کوي او په مرگ بلندي نظر ساتي، او احمق هغه دی چې د نفس د خواهش پيروي کوي او د غرور مظاهره کوي او دا خيال کوي چې الله ﷻ به ما معاف کړي، دلونکه سخته خبره هغه وخت صحيح ده چې کله دا نښه وي چې دا به مفیده وي او کله چې دی پوهېږي چې مفیده به نه وي نو په توبو مخ دي ورته گوري او مخ دي ځيني واړوي.

پنځمه هرهجه: په لاسو د اصلاح کولو ده، لېکن د دوو شرطونو سره اول دا چې تر ممکنه اتلزي پورې دي په ژبه د اصلاح کولو کوشش کوي، مثلاً د ورېښمې جلمو کاږلو، د بل د مځکې او مکان خالي کولو، د شرابو ضائع کولو، په جنابت کې مسجد ته د نه دغه کېدلو دي ورته تلقين ورکوي، دويم شرط دا دی چې که په ژبه ويل کافي نه وو نو تر لاس دې ونيسي لږ ژورنه دي ورکړي بيا دي په اسبابو کې د دې خبرې خيال ساتي چې که په لږ کار سره يوه خبره جوړېږي نو د زياتو څخه دي ځان ساتي مثلاً په لاس نيولو سره ممکنه وي نو د ژبې د نيولو څخه ياد پېښه د نيولو څخه دي ځان ساتي، که د ساز ماتولو څخه لاېنتي وي نو رېزه رېزه کوي دې نه، ورېښمې جلمې دي داسې نه راکاږي چې بېکاره سي که شراب تويول وي نو لوبښي دي خوندي کوي هو! که د هغه په لاس کې نه وو نو ماتول به يې صحيح وي او په دې کې به تلوان لازم وي، او که د لوبښي خوله تنگه وه په تويولو کې يې وخت لگېدی او په دغه وخت کې د جوابي جلمې بېره وه نو لوبښي دي ملت کړي وځي دي، کله چې شراب حرام سول نو په ابتداء کې دا حکم وو چې په کوم شئ کې شراب وي هغه ماتوی لېکن بيا د احکم

منسوخ سو د بعضي علمالو رائي ده چي دغه د شرابو خلاص لويدي وو په دې وجه لوس بلا هلره يې ماتول صحيح نه دي، که بلا هلره يې مات کړي نو جرمانه به پر لازمه سي.

شپږمه هوج: زړد ورسره کول (زړونه) او پېرول دي مثلاً داسي دي ورته وويي چي شراب توی کړه کنې ستا. ر به مات کړم يا به دي ذليله کړم که په کراره سره کلر نه کېدی نو بيا داسي ويل صحيح دي، په دې کي هم د دوو خبرو خيال ضروري دي يو خو دا چي په داسي شئ کي به زړونه نه کوي کوم چي صحيح نه وي مثلاً دا ويل چي جلبې به دي خيري کړم يا به دي کور و نروم او اهل او عيال به دي آژول کړم، دويم دا چي په زړونه کي دي داسي خبره کوي کومه چي دده په وس کي وي هسي نه چي درواغ سي، مثلاً داسي ويل چي سره در شخه پرې کړم يا به دي پتسي ته وخپروم، لېکن په لوراده سره زياته مبالغه په دې وجه سره کول چي دی وب پېي دغه کلر پرېدي نو بيا دا مبالغه ضروري ده، لکه د دوو تنو په مينځ کي د صلح کولو د پاره درواغ چي مصلحت پکښي وي صحيح دي.

اوومه هوج: په لاسو لغتو يا لکړه (لرگي) وهلو ده، دا خبره د ضرورت په وخت د ضرورت تر امله پوري صحيح ده، د ضرورت تعريف دا دی چي انسان د وهلو شخه ماسوا گناه نه پرېدي او کله چي گناه پرېدي نو وهل به يې صحيح نه وي ځکه چي د گناه شخه وروسته سزار وړ کولو ته تعزير او حد وايي د تعزير او حد اجراء د حکومت کار دی، په وهلو کي به هم د دې خبري خيال ساتي چي کله په لاسونو سره کار کيږي په لرگي دې نه وهي، لومځ دي په خاصه توگه سره ساتي که دا کافي نه وي نو توره دي راو کاږي پره دي وړکړي، که يو سړی د بشعي خلري ته لاس ورواچوي او د توري بڼولو شخه بغير يې نه پرېدي نو بيا به د توري بڼول غوره وي، که د محتسب او مجرم په مينځ کي ورياله (واله) او نور حال وي نو په لينده (قوس) کي دي غش کښيږدي هغه ته دي آواز وکړی چي که نه کرار پري نو ولم دي، که هغه نه منع کېدو نو په غشي وېشتل يې صحيح دي، لېکن ورون، پښې اونور دي ولي او نازک مقامونه دي ساتي.

اتمه هوج: دا ده چي که محتسب يوازي کافي نه وي نو خلگ دي را جمع کړي باقاعده جنگ دي وکړي، ممکنه ده چي فلسق هم خپل ملگري جمع کړي او د مقابلې نوبت راتسي، په دې صورت کي د بعضو عالماو قول دی چي د بادشاه د اجازت شخه ماسوا دي دا اقدام نه کوي، ځکه چي په دې سره به فتنه جوړه سي او د بعضي عالماو رايه دا ده چي څنگه د کافرانو سره د جهاد د پاره د بادشاه د اجازت ضرورت نسته دغه ډول د فاسقاو سره جنگ هم صحيح دی، او که محتسب مړ سو نو شهيد به وي.

د محتسب آداب: په محتسب کي د درې خبرو کېدل ضروري دي: علم، زهد، او ښه اخلاق، ځکه چې که علم پکښې نه وي نو د ښه او بدو تمیز به څنگه کوي؟ که زهد نه وي نو که څه هم تمیز د ښه او بدو وکړي لېکن کار به یې د نفسانیت څخه خالي نه وي، او که حسن اخلاق پکښې نه وي نو چې خلک کله ده ته ازار ورسوي نو دخصې په وجه به خلای هیر کړي او قدم به یې د حق د ځای څخه ښوی سي بیا چې دی کوم کار کوي نفسانیت به پکښې وي، په دې صورت کې به د ده احتساب د مصیبت سبب جوړېږي.

روایت: یو وار حضرت علي عليه السلام یو کافر پر ځمکه په ډېر زور راغوځول کړی ؤ چې قتل یې کړي لېکن هغه کافر دده پر مخ لاړې (تلوي) توکړې نو دوی پرېښود او ورسې فرمايل چې ستا په دې حرکت ماته فسخه راغله نوزه ویرېدم چې اوس به قتل کول دالله ج د پاره نه وي بلکې د ځان د پاره به وي. دغسې یو وار حضرت عمر رضي الله عنه یو سړی په درو وهلو هغه بدبخت ورته ښکښل وکړل نو هغوی درې وهل بس کړل او دخلکو په پوښتنه کولویې وفرمايل چې مای د خدای د پاره وهلو نو چې ده ښکښل وکړل نو ماته فسخه راغله په دې وجه که اوس مې وهلاي نو زما دخصې دخل به پکښې وای، نو ځکه ماو هل موقوف کړل، په دې وجه ښي کریم ﷺ فرمایلي دي چې احتساب دي هغه سړی کوي کوم چې عالم وي بر د باره وي او په ده کي نرمی وي، حضرت حسن بصری رحمه الله فرمایي ته چې د کوم کلو حکم کول لږاري اول تا ته پنځپله په دغه عمل کول پکار دي، دالب خو دی، لېکن شرط نه دی ځکه چې دښي کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړل سوه چې کله موږ پنځپله عمل نه کوو تر هغه وخته پوري به امر بالمعروف او نهی عن المنکر نه کوو؟ دوی ﷺ وفرمايل چې لاسي نه ده د ټولو حکمونو پر ځای کول د احتساب دپاره شرط نه دي، دارنگه محتسب ته پکار دي چې د صبر او استقامت څخه کار واخلي ځکه چې دالله ج ارشاد دی: **وَأُمُرٌ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ** (دښکي حکم کوه او د ښی څخه منع کوه او په دې وجه چې کوم مصیبت راځي پر هغه صبر کوه) نو کوم سړی چې پر تکلیف صبر نسي کولای دی احتساب نسي کولای او یو ادب ما هم دی چې د محتسب تعلقات دی کم وي او په ده کي دي طمع هم نه وي ځکه چې کله کوم ځای طمع راسي هلته احتساب باطل سي، یو بزرگ به د قصاب څخه پیښي ته وازدي (ولزگي) راوړي یوه ورځ یې د قصاب څخه څه بد حرکت ولیښی نو اول کور ته راغلی پیښي یې د کوره ليري کړه بیلولاړی د قصاب سره یې احتساب وکړی هغه ورته وویل چې ښه دي ایا به وازدي (ولزگي)

خواري، بزرگ وويل چي اول مي پيشي دكوره ليري كړه بيا هله احتساب ته راخلم، دغه ډول د كوم سړي چي دا خواهش وي چي خلك زما سره محبت وكړي زما صفت وكړي او زما څخه راځي وي نو دغه سړي به احتساب ونه كړل سي، حضرت كعب الاحبار رضي الله عنه د حضرت ابو مسلم خولاني رضي الله عنه څخه پوښته وكړه چي ستا په قوم كي ستا څه حال دى؟ هغه وويل چي ډېر ښه دى نو دوى وويل چي په تورات كي ليكلي دي چي كوم سړى احتساب كوي دده حال په قوم كي ښه نه وي دوى وويل چي په تورات كي رښتيا ليكلي دي ابو مسلم درواغجن دى، دا احتساب روح دا دى چي د محتسب په زړه كي زړه سواندي پكار ده او مجرم ته د شفقت په نظر سره كتل پكار دي او دى په داسي طريقه منع كول پكار دي لكه څنگه چي خپل بچى منع كوي، يو محتسب دخليفه مأمون د احتساب په وخت كي سختي خبري وكړې نو مأمون وويل چي ستا څخه د زيات غوره سړي زما څخه ډېر بد سړي خوا ته د ليرولو په وخت كي الله ج ورته د نرمو خبرو كولو حكم فرمايلي وي يعني حضرت موسى او هارون عليهما السلام يې فرعون ته وليدل ويې فرمايل: **فَقُولْ لَهُ قَوْلًا نُّصًا** (يعني خبره په نرمي سره كوه! كيدلى سي فرعون يې قبوله كړي) بلكي پكار دي چي په دې مصلحه كي د نبي ﷺ پيروي وسي چي يو ځوان دوى په خدمت كي راغلى چي ماته د زنا اجازت راكړئ! صحابه كرام په دې باتلي فضېناك سول او دده وهل يې وغوښتل لېكن دوى ﷺ منع كړل او دى يې ځان ته را نژدې كړى او دخپلو څنگونو سره يې دده څنگونان ملاو كړل او پوښتنه يې ځيني وكړه، چي ته دا خبره خوښوي چي څوك ستا دمور سره داسي فعل وكړي، ده عرض وكړى چي نه! دوى ﷺ وفرمايل چي نور هم دا غولري چي دوى دمور سره دي دا به كلو سي څه؟ بيا دوى ﷺ پوښتنه وكړه چي ته دخپلي خور يا تروړ په باره كي داسي خبره خوښوي؟ تردې چي دوى د ټول خپلوانو ښځو څخه د هري يوې متعلق پوښتنه وكړه ده د هري يوې په باره كي نه او ويل، نو دوى ﷺ وفرمايل چي دنورو هم دا خواهش دى، بيا يې دده پر سينه لاس را تير كړى ويې فرمايل اي الله! ده زړه پاك كړي، دده دشرمگه حفاظت وفرمايې! او دده گناه وبخښې! نو هغه ځوان دوى د خوا څخه روان سو او ټول عمر هغه بيا د زنا څخه ډېره بده گناه نه گڼله، حضرت فضيل عياض رضي الله عنه ته خلكو وويل چي حضرت سفيان بن عيينه رضي الله عنه د بادشاه څخه خلعت (انعام، هديه او تحفه) اخلي، دوى وفرمايل چي په بيت المال كي ده حق دې څخه زيات دى بيا حضرت فضيل رضي الله عنه حضرت سفيان رضي الله عنه ته په فصه كي وكتل او يې رټلو، سفيان رضي الله عنه وويل چي اي ابو علي كه څه هم زه

په صالحينو کي شامل نه يم لېکن زما د صلاحينو سره ضرور محبت دی.

صلى بن ايشم عليه السلام د خپلو شاگردانو سره ناست وو، د هانخوا څخه يو سړی تهر سو چي لنگ يې د متکبر په ډول پر ځمکه راسکېدی او ښکاره ده چي دا خبره شرعاً غلطه ده، شاگردانو د دغه سړي سره سختي کول خو بېستل دوی شاگردان منع کړل چي تلسو چپ سړی! ده د اصلاح زه تسليم کوم، بيا يې هغه ځان ته نژدې راوغوښتی ورېې فرمايل اې ورو! زما ستا سره کار دی هغه پوښتنه وکړه څه؟ ورېې فرمايل چي خپل لنگ پورته کړه، هغه وويل ډېره ښه دی، دوی شاگردانو ته وفرمايل که ما سختي کولای نو ده نه منله بلکي کېداسي چي ښکښل يې کړي وای.

يو سړي يوه ښځه ونيوله چاره يې راوکنښه ښځي عاجزي چني وهلمې ليکن د چا د نژدې وړ تللو همت نه وو، حضرت بشر حافي عليه السلام نژدې ورفلی او ده د اوږي سره يې اوږه ملاو کړه هغه سړی بې هوښه سو او را پرېوتی او چاره يې د لاسه څخه شوه سوه او د بدن څخه يې خولې بهېلې، چي په هوبښ کي راغلی نو خلکو پوښتنه ځيني وکړه، هغه وويل بس ما ته صرف دومره معلومه ده چي يو سړی ما ته را نژدې سو ورېې ويل چي ورو! خدای پاک دي ويني دا ته څه کوې! په دې خبره پرما هييت راغلی او زه غوڅار سوم، خلکو وروته وويل چي هغه خوبشر حافي وو هغه وويل آه! اوس ددې ندامت سره د هغه زيارت څنگه وکړم، دغه وخت پر دغه سړي تېه راغله او يو اوونۍ (هفته) وروسته وفات سو.

دريم باب: هغه منکرات کوم چي نن عادتاً رواج دي

پوه سه! چي نن دنيا د منکراتو څخه ډکه سوې ده او د خلکو د حالاتو د صحيح کېدو اميد نه دي پاته سوی، ځکه چي پر ټولو منکراتو ليري کولو قادر نه دي او پر کومو چي قادر دي د هغو څخه يې هم لاس اخيستی دی، اصلاح يې نه کوي، او دا حالت هم د هغو خلکو دې کومو ته چي اهل دين وايي کنې د غافلاتو خو بالکل پوښتنه مه کوه چي هغوی خو په دې خوشحاله دي، لېکن موږ د ښارو خلکو او اهل دين ته وايو چي د کوم پر اصلاح تاسو قادر ياست يا د کومو څخه چي تلسو مغلوب نه ياست پر هغو خو خاموش مه پاته کيږئ، موږ دلته د دغو منکراتو څخه د هر جنس طرف ته صرف اشاره کوو، ځکه چي تفصيل يې ممکن نه دی، او په دغو کي ځيني منکرات په مسجدو کي ځيني په بازارو کي بعضي په لارو، حملو او کورونو کي کيږي او ليدل کيږي.

د مسجدونو منکرات: (۱) په لماتځه کي رکوع او سجده پوره نه کول (۲) په تلاوت کي د

سنڌو په ډول راگوڼه ويل (۳) په آذان کي د آذان کوونکی آوازونه زيات اوږدول حال دا چې منع راخلې او دَعَاءُ عَلَى الصَّلَاةِ او حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ په وخت کي ټول بدن د قبلې څخه اړول او دا منع دي، صرف مخ به اړوي نه چي ټول بدن (۴) خطيب به توري ورپښي جلمې اغوستي وي يا به يې د زړو (سرو زړو) توره غاړي ته اچولې وي دا حرام دي (۵) کوچني بچي، لېونی، مست او مجنون به مسجد ته راځي او شور به جوړوي خلگ به پرېشانه کوي، لېکن کوم کوچنی چي خلغوش وي يا کوم لېونی چي خلگو ته تکليف نه رسوي او په مسجد کي کنده گي نه خوري مسجد ته يې راتلل روا دي، دغه ډول که يو بچی کله کله د بازي (لوبي) د پاره مسجد ته راځي نو ایستل يې لازمي نه دي، ځکه چي حبشیانو يو وار په مسجد کي کي بازي کړي وې او حضرت عائشې رضی اللہ تعالیٰ عنہا ور ته کتلي وه، لېکن د مسجد څخه د بازي ځای جوړول نه دي پکار (۶) په مسجد کي څرخه کول کتلت کول چي خلگو ته پرېشاني نه وي باندني نو جائز دي لېکن د مسجد څخه مستقل د کان جوړول جائز نه دي، دغه ډول په مسجد کي هر هغه کار کول چي خلگ ور ته جمع کيږي نه دي کول پکار، مثلاً په مسجد کي حکمراني کول، عارضې لیکل ښه نه دي، لېکن که کله وي بيا خير دی، ځکه چي نبي صلی اللہ علیہ وسلم هم کله کله داسي کړي دي، لېکن نبي صلی اللہ علیہ وسلم د حکمراني د پاره هېڅ وخت هم په مسجد کي کښېستی نه دي (۷) د دوبي (کالو پرېولو والا) په مسجد کي جلمې وچول، درنگساز جلمې رنگول یو چول دا ټول منع دي (۸) په مسجد کي د مجلس د پاره کښېستل، قصې کول داسي قصې چي د معتبرو احاديثو د کتابونو څخه د باندې وي، داسي خلگ د مسجدونو څخه ایستل پکار دي چي تیرو مشرانو به ایستل (۹) او هغه خلگ کوم چي مسجد ته راسي ډول ډول سنگاريې کړي وي او شهوت د دوی پر سرونو سپور وي او په مسجّع (موزون) عبارتونو کي خبري کوي، بدلي (گاتې) او ځوانې ښځي د دوی په محفلونو کي وي نو د دوی د افعول مسجد خو لا څه کوې چي د باندې هم گناه کبیره ده او حرام دی، په مسجد کي واعظ داسي سړی پکار دی چي په ښکاره هم صالح وي او په وضع قطع (شکل او حالت) سره هم دینداره معلومېږي او د باعزت او بلوقاره شخصیت مالک وي (۱۰) او په یو حالت کي هم د ځوانو ښځو د سرو سره په مجلس کي کښېستل صحیح نه دي بلکي د دې په اجازت نسته چي په مینځ کي پرده وځروي کښېني، حضرت عائشې رضی اللہ تعالیٰ عنہا په خپله زمانه کي ښځي د مسجد دراتلو څخه منع کړي وې او د نبي صلی اللہ علیہ وسلم په وخت کي چي کوم معاشرت نه وو د دې په باره کي حضرت عائشې رضی اللہ تعالیٰ عنہا فرمایي چي که نبي صلی اللہ علیہ وسلم په دې زمانه کي وای چي اوس د

ښځو څه حالت دی نو یقیناً پخپله به یې د دې محاممت فرمایلي وای (۱۱) دغه ډول په مسجد کې کچلاری (عدالت) کول، حساب کتاب کول، د زمیندارانو مقدمې فیصله کول او حسابونه صحیح کول، او نور هم د منکراتو څخه دي (۱۳) په مسجد کې فاضلي پرېوتل، تماشه گاه ځینې جوړول، واهیات خبرې کول، په خرافاتو او بې هوډه (پالتو) اضافي) کلرونو کې مشغولېدل هم ممنوع دي او د مسجد د حرمت او تعظیم منافي دي.

د بازارو هنګواټ: (۱) رانیونکي (خریدار) ته درواغ ویل (۲) د مال نقصان پټول (۳) ناپ تول صحیح نه کول (۴) په مال کې دوکه کول (۵) د اختر پر موقع د بېجیتو د پاره رېښ او د حیواناتو تصویرونه جوړول خرڅول، یا د نورو^۱ پر موقع د لرگي توري او ډال اونور خرڅول، یا د سدې^۲ پر موقع دخټو څخه جوړ ممنوع سامان او نور خرڅول یا د خلکو دپاره وېښې قبایي (چپني) او زریني خولۍ (توپۍ) خرڅول، یا په علمه توګه سره جالۍ جالۍ جامي یا زړې پرېول سوي جلمې خرڅول او دا ښکاره کول چي دا نوي دي، او دغه ډول نور شيان د رانیونکي (مګراک) پر سر ورغوړول او دوکه کول یې، یا د سرو او سپینو زرو لوښې، انګېټۍ او نور سلطونو خرڅول، چي په دوی کې ځینې خو حرام دي او ځینې مکروه او د حیواناتو تصویرونه حرام دي او د نورو د پاره چي کوم شيان خرڅول کېږي دغه که فی نفسه حرام نه دي لېکن په دې کې د آتش پرستو سره مشابهت دی په دې وجه منع دي، دغه ډول د دې ورځي د پاره یو خاص شرع جوړول یا بازارونه ښایسته کول، خوږي او متایاتي ورکول او تکلفات کول ټول ممنوع دي ځکه چي د مسلمان کار د دې رسمونو او رواجونو خرابول او ختمول دي، پکار دي چي نوم یې هم وانه اخلي تر دې چي بمضو علما ويلي دي چي په دې ورځ روژه مسلمان ته نیول پکار دي چي د متایي او نورو څخه خوندي سي، دارنگه د شپې د رڼاګانو څخه دي حتی الومع ځان ساتي، او ځیني عالمان وایي چي په دغه ورځ روژه نیول هم یو ډول دا ورځ یادول دي نو دا هم نه دي مناسب بلکي د علمو ورځو په ډول دې یوه ورځ ګڼي او خلوش دي ووسي.

د لارو هنګواټ: (۱) په لاره کې ستن او زیاتمن شی غورځول، یا پیلار (کعبه) درول (۲) دکان په لاره کې غوړول چي لاره تنګه سي (۳) درخته په لاره کې راشنه کول (۴) په لارو کوڅو کې

^۱ د پارسیانو نوی کال ته نوروژ ویل کېږي.

^۲ د پرسیانو د اختر ورځ.

شماروي ترل چي لاره بنده سي، دا ټولي خبري صحيح نه دي، لېکن مسخت ضرورت په وخت که مسخت ناچاره داسي وکړي نو په داسي صورت کي به صرف داسي وخت صحيح وي چي د شماروي شخه بوج (بار) او نور کبته کړي فوراً يې کور ته دننه کړي (۶) د غټو لرگو، وچو ازغونو ټوبو بارونه دي په تنگو کوڅو کي نه راوولي، لېکن که بله لاره نه وي نو صحيح دي خو چي په لاره کي ټوبي او لرگي ونه لوړي (۷) پر شماروي دي دده د طاقت شخه زيات بوج (بار) نه وړي (۸) قصاب ته په لاره کي شماروي نښ کول نه دي پکار چي د خلکو جلمې گنده نه کړي، پکار دي چي په دکان کي دننه ځای ور جوړ کړي (۹) په بازار او لارو کي د هندوانې، خټکي او کپلو اونورو پوستکي غورځول نه دي پکاري، يا دومره اوبه ييول چي خټي جوړي سي روانه دي.

د حمام منکرات: د نامه شخه تر څنگونانو پوري برخه پټه نه ساتل (۲) ورون د خلکو په مخ کي لڅول (۳) د لنگ دننه د خلکو په مخکي لاس ورننه کول او لاس پر وهل (۴) د حمام پر دېولانو د حيواناتو تصويرونه جوړول دغه دي خرابوي يا دي د باتدي وځي (۵) د امام شافعي په نزد گنده (پليت) لاس يا گنده لوبښي په لږو اوبو کي وهل منع دی که څه هم د امام مالک په نزد جائز دی (د امام ابو حنيفه رحمته الله په نزد هم، د فسي ده، دده په نزد د زياتو اوبو مقدار لس په لسه کي دي يعني دومره غټ حوض چي په څلور سره طرفه لس لس گزه وي يا کومي اوبه چي د جاري اوبو په حکم کي وي، مترجم) زياتي اوبه ييول هم صحيح نه دي، دنورو منکراتو بحث د طهارت په باب کي سوی دي.

د مېلمستيا منکرات: (۱) ورېښمي فرش، د سپينوزرو انگېټي، د سپينوزرو گلابدان او عطر دان او نور د منکراتو شخه دي (۲) تصويرو والا پردې جائز نه دي، لېکن که پر فرش او بالښت وي بيا خير دی، لېکن د حيواناتو د شکل انگېټي جائز نه ده (۳) د سارونو سره نغمې او بېلي (گاتې) روانه دي (۴) د ځوانو ښځو د ځوانانو سره کښېستل پخپل ځای ډيري فتنې را پورته کوي او د احتساب وړ دي، دا ټول کارونه ممنوع دي که احتساب کول ممکن نه وي بيا دغه ځای شخه را وتل پکار دي، څنگه چي احمد بن حنبل رحمته الله صرف د سپينوزرو سر مه دانې (راتجه دان) په يو محفل کي وليدی د باتدي راووتلی (۵) په محفل کي که يو چا ورېښمي کالي يا د زرو گوتمی په گوته کړې وي نو هلته هم کښېستل نه دي پکار، بلکي که کوچني ته يې هم د امتياز د پلاره ورېښمي جلمې اغوستي وي نو صحيح نه دي، او د آفت پر خلکو خو ورېښمي جلمې يا د زرو کالي داسي حرام دي لکه شراب

او کوچني هلکان، په دې وجه حرام دي چې عادت به يې جوړ سي او په کوچنيوالي کي هم مکروه خلغ دي، لېکن په هغه صورت کي چې د حرامېدو علم ورته نه وي (۶) د مېلمنو په محفل کي يو داسي مسخري ممنوع دي په کومو کي چې فحش يا درواغ، لطيفې د خلغو خندولو دپاره وي. په داسي محفل کي دیندارو ته کېښنل نه دي پکار، د منکراتو تفصيل ډېر اوږد دی نو که ته په دې ذکر سوو منکراتو پوه سوئ يې نو نوري بلندي قیاس کوه کومي چې په مدرسه، خانقاه، د حکم په مجلس، کچاری (عدالت) او شاهي دربار او نورو... کي کول کېږي چې د هغو څخه ځان ساتل او محاسبه يې لازمي ده، او اصل حال خوا الله بخښي ته معلوم دی.

لسم اصل: در عيت ساتلو او حکمرانی په باره کې

پوه سه! چې بادشاهي کول پو ډېر لوی کار دی چې پر ځمکه د الله ﷻ د خليفه کېدلو دویم نوم دی په دې شرط چې په عدل وي کنې که د عدل او انصاف څخه خالي وي نو دې ته به خلافت د ابليس وویل سي، ځکه چې د حکومت د والي د فساد څخه زیات غټ اثر په بل یو فساد کي نه وي او د واکمنۍ (حکمرانی) اصل علم او عمل دی، او علم ولایت لویه اوږده خبره ده خو صرف د عنوان په توگه به داسي وویل سي چې والي ته پوهېدل پکار دي چې دې عالم (دنیا) ته د څه د پاره رااستول سوئ دي؟ دده اصل قرارگاه کوم ځای دي ځکه تر څو پوري چې دې دنیا تعلق دی دا خو محض یو منزل گاه ده قرارگاه نه ده، او دی دیو مسافر په ډول دی چې د سفر شروع يې دموږ د بچه داتی څخه شروع ده او آخر به يې پر قبر باندي ختمیږي، او وطن خو د دغه څخه هم مخکي دی، او دلته چې د ده د عمر کومي ورځې میاشتي او کلونه تیرېږي دې اوږد منزل یوه مرحله ده چې دی خپل قرارگاه ته په مخه نژدې کوي، او کوم سړی چې پر پل تېرېږي او خپل وخت د پل په عمارت کي تېروي د خپل قرارگاه څخه بې خبره وي دده څخه غټ احمق څوک کېلای سي، بلکي عاقل هغه دی چې د دنیا دې منزل څخه مسوا د توبنې د آخرت څخه نور څه طلب نه کړي او نه په بل شئ کي مشغول سي او د دنیا څخه صرف د حاجت په مطابق باندي کفایت وکړي چې د دې څخه ماسوا زیات زهر قاتل دي ځکه چې د مرگ په وخت به دا ټولي خزانه د خلورو سره خاوري سي، بلکي د مرگ په وخت کي به څولې چې کاشکي! دا هر څه د خلورو کوري (آتبار) وای سره زر او سپین زر نه وای، او څومره چې بنده ډېره جمع کړي وي دومره به د ساه ختلو پر وخت زیات خفه وي، ځکه چې دلته خو چې د څومره ضرورت هڅومره خرچ کېږي (مصرفیږي) نور باقي پاته کېږي او دا خفگان به هم په هغه صورت

کي وي چي دا جمع کړی مال حلال وي او دا که حرام وي نو پر دې سر بېره به د آخرت عذاب دې
 څخه هم سخت وي.

د دنيا د خواهشاتو څخه خو صبر کول آسانه دی لېکن په دې خبره ايمان راوړل خو دومره گران نه دی
 چي دا د دنيا لذت د خوړ وړځو دی او د دې په وجه به د آخرت لذت برابري چي د کوم د بادشاهي
 چي څه انتها نسته او ختمیږي نه او کلووت پکي راتلی هم نسي، نو يو څو ورځي صبر کول څه
 دومره مشکل خبره نه ده، مثال يې دا دی چي فرض کړه د يو سړي معشوقه ده اوس که ده ته وويل سي
 چي که ته نن شپه د دې سره ملاو سوي نو آينده (را روانه) به بيا دا چيري ونه ليدل سي لېکن که نن
 دي صبر وکړي نو د زرگونو شپو د پلوه به بيا دا تا ته حواله سي او هغه هم داسي چي چيري به در سره
 بيا د بېلتون او بې خونده کېلو پېره نه وي نو ښکاره ده که دده وړ سره هر څومره عشق ولي نه وي او
 څومره پسي بې قراره ولي نه وي مگر په دې اميد يوه شپه صبر کول به ده ته دومره مشکل نه وي چي د
 زرگونو شپو وصال يقيني سي، او بيا د دنيا امله خو د آخرت په پلوه کي زموږ حصه هم نه ده بلکي د
 دوی په مينځ کي خو هيڅ نسبت نسي قانمېدای ځکه چي د آخرت دمخې څو څه انتها نسته او د
 اوږدوالي اندازه يې په وهم او خيال کي نسي راتلای مثلاً فرض کړه چي په اووه ځمکو او اووه
 اسمانونو بلندي مشتمل يو گودام دی چي د اړندو د دانو څخه ډک دی او زر، زر کاله وروسته يو مارغه
 اورځي او يوه دانه ځيني پورته کوي تر دې چي دغه گودام خالي سي لېکن د دې بې اندازه مډې په
 تېرېدو به هم د آخرت په مډه کي څه کمي رانسي، نو بيا که دلته چا ته سل کاله عمر هم نصيب سي او
 د مشرق څخه تر مغرب پوري د ټولي محکي بادشاهت هم ده ته حواله کړای سي په کوم کي چي هر
 طرف ته امن او آمان وي او د چا سره څه جنگ هم را پېښ نسي، لېکن دا څو خيال وکړه چي د آخرت
 په مقابل کي د دې څه وقعت او مرتبه ده چي انتها يې معلومېدای نسي، نو هر کله چي هر چاته په دې
 دنيا کي لږ لږ ملاتړ يې او هغه هم دغم او د خفگان سره او وروسته د ډېري خرابي څخه نو کله واجب ده
 چي دغه د هېښه بادشاهت د دې معمولي شئ په مقابل کي څرخ کړای سي؟ نو د دې حقيقتونو په
 رڼا کي که حاکم دی او که محکوم هر يوه ته د ځان څخه دا پوښتنه کول پکار دي (چي ته په دنيا
 پسې سوی يې که په آخرت پسې) چي دافکر هر وخت دده په زړه کي تازه وي او د دې څو ورځو په
 ژوند کي د خواهشاتو څخه صبر کول دده د پاره آسانه سي او پر رغيته د شفقت کولو او د خدای د بند
 گانو سره ډنډکي کولو آرزو دده په زړه کي برقراره پاته وي، او په دې کارونو د پوهېدو څخه وروسته
 په حکمراني کي مشغوليدل به ښه هم ښکاره کيږي، چي په داسي شان سره يې وکړي څنگه چي

الله ﷻ فرمایلی دی. نه داسی چي شکه د ده زړه غواړي یا د کوم مشوره چي د ده نښاندې ده ته ورکړي، شکه چي یو عبادت د الله ﷻ په نزد د هغې حکمرانی څخه لوړه درجه نه لري کومه چي په عدل او انصاف سره کیږي لویې کړېښه فرمایلي دي چي د بادشاه یوه ورځ په عدل او انصاف حکمرانی کول د شپېته کالو عبادت څخه غوره ده او په حدیث کي دي چي د قیامت په ورځ کوم اووه قسمه خلک به د الله ﷻ د عرش تر سایې لاندې وي اوله درجه به پکښي د عادل بادشاه وي، دارنگه فرمایي چي عادل بادشاه ته هره ورځ د شپېتو سنبقلو د عبادت ثواب ملاتړېږي، او ده عملونه اسمان ته وړل کیږي، او فرمایي: عادل بادشاه د الله ﷻ عزیز ترین (ډېر گران) دوست او مقرب وي، او ظالم پچاه د الله ﷻ بدترین (ډېر بد) دښمن وي، او په بدترین عذاب کي به مبتلا کیږي، او فرمایي: قسم دی په هغه خدای د کوم په لاس کي چي د مُحَمَّد ﷺ روح دی چي روزانه د عادل بادشاه په عملونو کي دومره عملونه لیکل کیږي څومره چي په دغه ورځ ده د هغیت په مجموعي توگه سره کړي وي (نېک عملونه ځيني مراد دي) دارنگه فرمایي چي د عادل بادشاه یو لمونځ د اویازره لمونځونو سره برابر وي، نو چي داسي ده نو دې څخه زیات مال غنیمت نور څه کېدلی سي، چي الله ﷻ چاته منصب د حکومت ورکړي ده یو ساعت دنورو د ټول عمر برابر وي، او کوم بادشاه چي دې نعمت قدر ونه پېژني او د خپلو خواشانو غلام جوړ سي نو پوه دي سي چي د سخت ترین (ډېر سخت) عذاب مستحق به سي.

قصه: هارون الرشید یو وار دخپل خاص مصاحب (ملگري) عباس سره د حضرت فضیل عیاض رضی الله عنه خوا ته ولاړ، چي دروازې ته یې ورسېدلی نو هغه د قرآن پاک تلاوت کوی او دغه وخت دې آیت ته رسېدلی وو: **أَمْرٌ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَوْا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ** (الجماعه) (دا خلک کوم چي بد کارونه کوي آیا دا خیال کوي چي موږ به دوی د هغو خلکو سره برابر کړو کومو چي ایمان او نیک عمل اختیار کړي چي دې ټولو ژوند او مرگ به یو ډول سي دا خو بد حکم کوي) هارون الرشید وویل چي موږ د نصیحت حاصلول غواړو، نو دا یو آیت پوره دی (کفایت کوي) بیا یې هم عباس ته د دروازې ټکولو وویل عباس دروازه وټکوله چي دامیر المؤمنین د پاره دروازه خلاصه کړی، ورسې فرمایلي: دامیر المؤمنین به دلته راسي څه به وکړي؟ عباس وویل دامیر المؤمنین اطاعت و فرمایست، په دې باتلې ده دروازه خو خلاصه کړه لېکن شپه وه او څراغ یې مړ کړی، خلیفه په تیاره کي لاس هاخوا دې خوا

نسوري ڇي دعوي لاس په لاس ڪي راڻي، فضيل و فرمايل: آه صد آه ڪه دالاس دومره قدر نمر والي سره سره ددوڻ ڇهه غولاب خونهي نسي! او بيا ڇي و فرمايل اي امير المؤمنين! الله جل جلاله به منڪي د جواب و رکولو تياري ڪو! ڇي د قيلم په ورځ به تاديوه يوه مسلمان سره پيش ڪوي اور هر يونانصاف به ستا څخه غواڙي خليفه په ژراسو، او عيس وويل اي فضيل څلموش سه! تاخو امير المؤمنين مر ڪري ويښ فرمايل: اي هلمان! تاو ستا د قوم خلگو مر خودي پخپله ڪري، او الزام پر ما لگوي ڇي تامر ڪري، هرون وويل عيس! گوڙ نه ڇي تاته ڇي هلمان وويل ماته فرعون ونه وڃي. نوز ديناڙه ڇي د فضيل په منڪي ڪينڀنول ڇي و فرمايل دا قبول ڪره. دا جلال دي دا زما د مور د حق مهر څخه دي، ويښ فرمايل: زه تاته و ايم ڇي دا ڇهه ستا سره دي دڏي څخه لاس واخه او ڇوڪ ڇي ڇي مالڪ دي هغه ته ڇي ورسوه، لو ته ڇي ماته حواله ڪوي، خليفه پور ته سو او د باندني ولاڙي.

قصه: خليفه عمر بن عبدالعزيز رضي الله عنه پو وار د محمد بن ڪعب القرظي رضي الله عنه ڇخه پويسته و ڪره ڇي عدل ڇه ته وايي؟ ده وويل عدل دا دي ڇي ڪوم مسلمان ستا ڇخه ڪو چني دي پر هغه د پلار په ڏول شفقت ڪوه او ڪوم ڇي ستا ڇخه لوي (غت) دي نو د هغه سره د څوڙي په ڏول مغلخ ڪپه او ڪوم ڇي ستا همزولي وي د ورور په ڏول ڇي گنه او سزا د جرم مطابق دومره و رکوه ڇي هغه ڇي برداشت ڪولاي سي او په غصه ڪي ڇوڪ په چلانڇه هيڄ وخت مه وهه ڪنڀ ستا ڇا به ددوڻ وي.

قصه: ابو جعفر خليفه وويو وار ده د يوزنا ڪار د قتل حڪم و ڪري، مبارڪ بن فضاله هم هلته موجود وو، خليفه ته ڇي وويل: اي امير المؤمنين! منڪي تر دي ڇي په دي حڪم عمل وسي د نبي ڪرم ﷺ دا ارشاداتو ڇخه هم ڇه واورئ!، خليفه وويل: ووايه! ده وويل: حسن بصري رضي الله عنه روايت ڪوي ڇي نبي ڪرم ﷺ فرمايلي دي ڇي د قيلم په ورځ ڇي ڪله ٽول مخلوق په يو صحرا ڪي جمع ڪراي سي آواز ڪوونڪي به آواز و ڪري ڇي ڪه د چا د الله جل جلاله منڃ ته د وړاندي ڪپلو همت وي ودي دربري او دا همت به هغه چا ته نصيب سي چا ڇي په دنيا ڪي د معافي او بخشندي ڇخه ڪار اخيستي وي، ڇي دا ڇي واور بدل نو خليفه د هغه سري د آڙ لولو حڪم جاري ڪري ڇي دي پر پردي ما دي معاف ڪري.

او د باچاهانو د غصه په وجه اڪثر دا سي ڪپري ڇي ڇيني ژبور خلگ د نورو خلگو خلاف د بادشاه خوپه ڇه خبري ورسوي او په داسي انگاز سره ڇي بادشاه دغو خلگو د رينو په تويلو ڪي دريغ نه ڪوي، په دغه وخت ڪي پڪار دي ڇي د حضرت عيسيٰ عليه السلام هغه خبره ياده ڪراي سي ڪو مه ڇي دوي

حضرت یحییٰ عليه السلام ته کړې وه چې که یو سری ستاڅه ووايي او وشتياووایي نو شکر یې ادا کړه او که درواغ ووايي نو ډېر زیات شکر یې ادا کړه چې ستا په عمل نلکه کي ښکیو اضافه وسوه او په مخته کي (بېله قیمت) وسوه یعنې د هغه ښکیو عملونو اندارج هم ستا په عملنامه کي وسو. او د حضرت همر عليه السلام قول دی چې په خلکو کي پر هیچا هم تر هغه وخته پوري اعتماد نه دي کول پکار تر څو چې د ده غصه ونه ازمایل سي، او د چا پر دین اعتماد نه سي کېدلی تر څو چې دی د طمع په وخت ونه لیدل سي.

دا ټول احادیث، قصې او اقوال چې کوم بیان سول د حاکمانو او والیانو (واکمنانو) د پاره کافي دي او که د ایمان بخرکی هم د دوی په زړه کي باقي وي نو د دې خبرو، اقوالو خاطر خواه اثر پر کېدل پکار دي، او که په دې سره څه اثر قبول نه کړي نو دا د دې خبري واضح دلیل دي چې د دوی زړه د ایمان څخه بالکل خالي دي او د زياتي خبرو څخه علاوه د دوی سره هېڅ نسته په خپل زړه کي د ایمان د موجودګۍ د هوې کول بله خبره ده، لېکن اصل ایمان یو مختلف شئ دي او زه نه سم وړلای چې د دې حکمران په زړه کي په حقیقت کي د ایمان څه کیفیت دی کوم چې په لکونو په زرګونو دیناره په حرامو طریقو سره حاصل کړي وي او هغه هم نورو ته د ورکولو د پاره چې هغه د دې ضلن جوړ سي حال دا دی چې د قیامت په ورځ به هر څه پنځپله ده څخه اخیستل کېږي، د کومو څخه چې نفع نور اخیستې وه، او دا هر څه دده د انتهای غفلت په وجه سوي دي د کومو سره چې د مسلماني یو لیري واسطه هم نه وه، او اصل حقیقت خو صرف الله ﷻ ته معلوم دی.

د الله ﷻ په مرسته او توفیق سره د کیمیا سعادت اوله حصه ختمه سو

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ

دویمه حصه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دویم رکن

ددین دلاری د عباتو په باره کي چي مهلکات وړ نه وایي

دغه څه شی دی؟ تمنا دی؟ او علاج یې څنګه ممکن دی؟ لارګن پر لسو اصولو پاتېدی مشتمل دی (۱) اول اصل: د نفس ریاضت، د بد اخلاقی علاج او د ښه اخلاقو طریقې او تدبیرونه، (۲) دویم اصل د عورت او نس خواهاشت او د دې د فساد څخه د محفوظ کېلو تدبیرونه، (۳) دریم اصل د خبرو د فسادونو علاج، او ژبې څخه د پیدا کېدونکو آفتونو تفصیل (۴) څلورم اصل د غصې او حسد آفتونه او علاج یې (۵) پنځم اصل: د دنیا سره دوستی او محبت علاج، او دا حقیقت چي ټول ګناهونه د دې دوستی او محبت په وجه د انسان څخه کیږي (۶) شپږم اصل: د مال دولت محبت او د دې د آفتونو کیفیت (۷) اووم اصل: د مرتبې او بدې سره مینه او د دې څخه پیدا شده آفتونه (۸) اتم اصل: په عبادتونو کي دریا کاري او منافقت علاج، او دا ذکر چي خلګ څنګه په درواغو د پارسایي او فقیری د هوې کوي، (۹) نهم اصل د کبر او غرور په باره کي (۱۰) لسم اصل: د غرور او غفلت حال.

دا دي هغه ټولې خبرې کومې چي د نا کاره او بدو صفتونو پېڅونه دي او د دې پېڅو څخه د بدیو د درختي نور ښاخونه او غوټې راوځي، او دا هغه لس غونډۍ (غرونه) دي چي څوک پر دې پاتېدی وختی او پر تېر سو هغه د بدو اخلاقو څخه خلاصون وموندی، او د باطن پاکي ده ته حاصله سوه او د

ده زړه د بدخويي او بد اخلاقي د گندگۍ څخه پاک سو داسي پرېولل سو چي د الله ﷻ معرفت او محبت او د الله ﷻ توحيد او قناعت په ده کي ښکاره سو.

اول اصل: د نفس رياضت او د بد اخلاقي څخه پا کېدل

په دې اصل کي اول موږ د ښه اخلاق (ښک خوږي) پر فضيلت بلندي رڼا اچوو بيا به دا حقيقت ظاهر کړو چي دغه څه دي؟ بيا پر دې خبره بحث کوو چي آيا په رياضت د نفس سره د ښه اخلاقو حصول ممکن دي؟ او بيا به د دې طريقه بيانوو، چي دغه څه کېدای سي؟ بيا به دا ذکر وي چي خپل عيونه څنگه پېژندل کېږي؟ د دې څخه وروسته به وښوول سي چي د ښک خوږي نښې (علامې) څه دي؟ د دې څخه وروسته به د بېچيانو د پالنې (تربيت) او دوی ته به د ادب ښوولو طريقه وليکل سي، او په آخر کي به د مجاهدې او رياضت و هغو لارو ته اشاره وسي د کومو تعلق چي د مريدانو د ابتدايي منزل سره وي، يعني د مجاهدو په ابتداء کي دې ته ضرورت وي.

د ښک خوږي (ښه اخلاق) فضيلت او د دې نواب

پوه سه! چي الله ﷻ د نبي کریم ﷺ د ښه اخلاق (ښک خوږي) تعريف کوي فرمايي: چي: اِنَّكَ لَعَلَّ خُلُقِي عَظِيمٌ (بې شک ته پر اعلى (او غټو) اخلاقو بلندي پيدا سوې يې) او د نبي ﷺ خپل ارشاد هم دا دی چي: زه د ښو اخلاقو د بشپړتيا د پاره رالېږل سوې يم، او فرمايي: بهترين شئ کوم چي د عدل د پلې (تلې) زينت جوړېږي هغه به ښک خلقي وي، يو سړی د نبي کریم ﷺ په خلعت کي حاضر سو پوښتنه يې وکړه چي دين څه شئ دي؟ ورې فرمايل چي ښک خوږي هغه د راسته طرف څخه بيا راغلی دا پوښتنه يې وکړه نبي ﷺ بيا دغه جواب ورکړی د چپه طرف څخه بيا راغلی او بيا به کله د يو طرف څخه او کله د بل طرف څخه راټلی او دا پوښتنه به يې کوله او نبي ﷺ به هم دغه جواب ورکولو او په آخر کي يې وويل چي آيا ستا په فکر کي نه راځي چي دين دا دی چي تا ته غصه رانسي (او ماته گورې چي ستا په وار وار پوښتونو نه غصه کېږم) يو وار د نبي ﷺ څخه پوښتنه وسوه چي ډېره افضله عمل کوم يو دی؟ دوی جوړاب ورکړی چي: ښه خوږي (ښه اخلاق)، يو سړي عرض وکړی چي يا رسول الله! ما ته نصيحت وفرمايه!، دوی ﷺ وفرمايل د هري بلدی څخه وروسته ښکي خلماخا کوه چي دغه بلدي خرابه کړي، هغه وويل څه نور ارشاد راته وفرمايه!، ورې فرمايل ته چي کوم څای او په کوم حالت کي هم يې د الله ﷻ څخه پېره کوه، او ورې فرمايل کوم سړی چي په

نبو اخلاقو سره نښایسته کړې هغه ددوبڅ د لوړ خوراک نه جوړوي، صحابه کرامو رضی الله عنہم یو وار عرض وکړی چې یا رسول الله ﷺ! فلاڼی ښځه د روغې روژه نیسي او ټوله شپه عبادت کوي لېکن ډېره بدخوبه ده او همسایه گان پنخپله بلدي ژبي سره تنگوي، ورپه فرمايل ددې مقام ددوبڅ څخه ماسوا بل ځای نسته، او ورپه فرمايل: بدخوبی د عبادت داسې ښمنه ده لکه سُرکه چې د سلو (شاتو) ښمنه ده، دوی ﷺ به اکثره دعاء کوله چې اې خدایه! تا زما صورت ښه جوړ کړی دی زما سیرت (کړه وړه، اخلاق) هم ښه کړه! او فرمايل به یې اې خدایه! صحت عافیت او ټپک خوږی را کړې!، خلکو پوښتنه وکړه چې د الله ﷻ په مهربانیو کې د بندگانو په حق کې بهترین شی کوم یو دی نو دوی جواب ودرکړی چې ټپک اخلاق او ورپه فرمايل چې ټپک اخلاق گناهونه داسې ختموي لکه لمر چې واوره ختموي.

حضرت کتابي رحمته الله علیه فرمایي چې ټپک خوږی صوفي پن (صوفییزم) دی، څوک چې ستا څخه زیت ټپک خوږه (اخلاقمند) وي هغه زیت صوفي دی، حضرت فضیل بن عیاض رحمته الله علیه فرمایي: چې د ټپک خوږه فاسق مجلس زما د بد خوږه عالم څخه خوږی دی حضرت یحیی بن معاذ فرمایي چې بد اخلاق دومره بد دي چې یو عبادت هم دې سړي ته فائده نه رسوي، او دا چې ټپکو اخلاقو والا ته یو گناه نقصان نه سي رسولای.

د ښه اخلاق (ټپک خوږی) حقیقت او پېژندنه

د اخلاق حسنه حقیقت او ماهیت علماؤ په څو قسمه سره بیان کړی دي گواکي څه چې د چا په ذهن کې راځلي دي هغه یې ويلي دي لېکن پوره حال یې نه دي بیان کړی، نو د چا په نزد خو د دې حقیقت روڼ تنلی دي د چا په نزد د نورو تکلیفونه پر ځان زغمل او د چا په نزد یاد ښمن څخه بدله نه اخیستل دي دغه ډول نور اقوال دي، لېکن په حقیقت کې دا شیان د اخلاق حسنه ښاخونه دي اصل حقیقت یې نه دی، موږ دلته ددې مکمل حقیقت په تفصیل سره ښکاره کوو.

دا خبره خو ښکاره ده چې الله ﷻ انسان ددو شیانو څخه پیداکړی: یو جسم چې په ظاهري سترگو سره لیدل کیږي، دویم روح کوم چې د عقل په سترگو سره پېژندل کیږي، ددې دواړو څخه د هر یو د پاره که ښه والی سته نو بلدي هم سته یعني د هر یو دوه اړخونه دي یو بدلی بل د ټپکۍ، په نورو الفاظو کې جسم ته *حَسَنِ خَلْق* او روح ته *حَسَنِ خَلْق* وایي، یعني د *حَسَنِ خَلْق* څخه مراد صورت د باطن دی او د *حَسَنِ خَلْق* څخه مراد صورت د ظاهر دی او لکه چې ظاهري صورت ته صرف د سترگو

په بنایستوالي سره بنایسته نه ویل کیږي، مثلاً دخولې په بنایست سره پوره جسم یا مخ ته بنایسته نسي ویل کېدلای بلکې بنایسته صرف هغه ته وایي د کوم چي سترگي خوله پزه غرض ټول انځلونه بنایسته وي او دیو بل سره په صحیح تناسب سره وي، دغه ډول باطني صورت ته هم تر هغه وخته پوري بنایسته نسي ویل کېدی ترڅو چي په ده کي شلور قوتونه په ښه صورت او متناسب انداز کي نسي پيدا، يعني (۱) قوت د علم (پوهي) (۲) قوت د غصې (۳) قوت د شهوت (خواهشاتو) (۴) او قوت د عدل، يعني اعتدال چي ددې مخکي درې سره وو په میتغ کي هم لازمي دی.

(۱) قوت د علم: ددې څخه مراد موږ پوهه او هوښيارتيا اخلو، او ددې حسن دادی چي په آستي سره په رښتيا او درواغو کي فرق کولای سي او دیو بل څخه یې جلا کولای سي او په خبرو کي دا شعور پکار کي راوستی سي او ښکی او بلی دیو بل څخه جلا کړي او په کردار سره ددې عملي نمونه پیش کړي، او دا اعتقاداتو په معامله کي په حق او باطل کي فرق (تمیز) وکړای سي، کله چي ښه ته دا کمال حاصل سي نو د ښه په زړه کي د حکمت ظهور کېلای سي کوم چي د ټولو سعادتونو سرچینه ده لکه چي الله ﷻ فرمایلي دي: وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا (البقرة: ۲۶۹) (او چا ته چي ددې پوهه حاصله سوده ته دغټ خیر شئ ملاک سو).

(۲) قوت غصه (خشم): ددې قوت ښه والی دادی چي دحکمت او شریعت تابع او فرمان برداره ووسي او ده ناسته پاسته ددې مطابق وي.

(۳) قوت شهوت: دده ښه والی دادی چي سرکښي اختیار نه کړي بلکې د عقل او شرع دومره پابنده سي چي ددوی اطاعت ور ته بالکل آسان ښکاري.

(۴) قوت عدل: دده ښه والی دادی چي دی غصه او شهوت په قابو کي کړي چي د عقل او دین تبعمداره سي.

وضاحت: په اصل کي د خشم یا غضب مثال د ښکاري سپي دي او د شهوت مثال دیو آس او د عقل مثال سپور دی او د آس علت دادی کله دی سرکښه سي او که بالکل فرمان برداره (تبع) سي، دا حال د سپي دی چي کله خو هغه کوي کوم چي ده ته ښورل سوی وي او کله خپله خوښه کوي او دا سپی چي ترڅو پوري ښه اموخته کړی سوی نه وي او آس چي ترڅو پوري بنایسته نه وي تر هغه وخته پوري سپور ته دا امید نه دي کول پکار چي ښکار دي په لاس وړسي، بلکې خطر ده چي دی پخپله د هلاکت ښکار نسي يعني سپی پر ده حمله وکړي او آس یې مخکي ته را وغورځوي، دغه ډول د

عدل دا کار دی چي دواړه (غصه او شهوت) د عقل او دین تلبغاړه ساتي، کله شهوت پر غصه مسلط کوي چي سرکښي کوي نو دی یې سرکښته کوي او کله غصه پر شهوت مسلطه کوي چي هوس یې مات کړي او دا څلور شيان که دا صفت اختیلاز کړي نو دا مطلق ټپک خوږي ده (یعني پوره اخلاق دی)، او که ددې څخه صرف یو څو ښېگڼي وي (او بعضي نه وي) نو دې ته مطلق ټپک خوږي نسي وړل کېدای، لکه مثلاً دیو سړي خوله ښکلې وي خو سترگي یې ښکلې نه وي، یا یې سترگي ښکلې وي پزه یې نا کاره وي نو ده ته مطلقاً ښایسته نسي وړل کېدای، او پوه مه! چي په دوی کي کوم یو هم بدوي هغه به بد کارونه او بدې خبرې پیدا کوي او په دې وجه به ځیني بدې پیدا کېږي او دهرې یوې بدې به دوه اړخونه وي یعني یا خوږه دغه به ځایه زیاتې او د حد څخه به تېرېدو پیدا سوی وي یا به په یو کار کي د حد څخه په زیاتۍ کولو سره ښکاره سوی وي او ناقص به یې کړي؛

او قوت د علم کله چي د حد اعتدال څخه زیات سي او د بدۍ د پاره استعمال سي نو د دې څخه مکاری عیاری او نور بد خصلتونه پیدا کېږي، او که پنځپله ناقص سي نو نتیجه به یې د حماقت او بې وقوفي په شکل کي ظاهره وي، او که په اعتدال باندې وي نو خوش تدبیري ټپک خیالي، صحیح راځي والا کېدل، ښه فکر او ښه پوه پیدا کېږي، او دغه ډول کله چي د غصه قوت د حد څخه زیات سي نو بهادري ورته وایي او که د حد څخه کم سي نو بزدلي او بې همتي ورته وایي، او که متعادل وي نو شجاعت ورته وړل کېږي، او د شجاعت څخه لطف او کرم، لوړ همتي، جرأت او حلم، نرمی اود غصې د زغملو په ډول خصلتونه ښکاره کېږي، او د بهادری څخه کبر، غرور، ځان ښوول، لافي وهل، پهلواني، لوی لوی بارونه پورته کول او خطرو ته دوږ غځستلو په ډول خصلتونه ښکاره کېږي او د بزدلی څخه د ځان خوار او ذلیل گڼلو بې چاره، بې وسه، او فریاد کوونکي، خوشامد او چاپلوسي، ذلت او رسوایی په ډول شيان پیدا کېږي، او قوت د شهوت چي د حد څخه زیات سي نو دې ته هوس وایي او ده څخه شوخي، پلیتي (گندگي) او بې مروتي، حسد، د دولت منلو د لاسه ذلت پورته کولو او د غربانو د سپک گڼلو په ډول بدۍ پیدا کېږي او کله چي دی د حد څخه کم سي نو د دې څخه مستی، نلرمدي، بې آرامي، او نور پیدا کېږي او کله چي دا قوت پر حد اعتدال وي و دې ته عفت وایي او ده څخه شرم، حیا، قناعت، صبر، دنورو کارونه آسانه کول، تحمل، برداشت، هم آهنگي او موافقت پیدا کېږي، غرض د دې ټولو قوتونو دوه اړخونه کېدای سي، او دواړه مضموم او بد دی او د دوی په مینځ مینځ کي وسېدل ښه او غوره دي گویا د دې دوو اړخونو مینځ اعتدال (عدل) دی، او عین مینځ ښکاره ده چي د وېشته څخه زیات باریک دی، او دا عین وسطی معنی عدل یا اعتدال

ته صراط مستقیم وایي او دا هغه دنیوي صراط مستقیم دی کوم چي د آخرت پل صراط دی، او شوک چي نن پر دې صراط مستقیم سیده چلیږي هغه به صبا په آخرت کي پر دغه پل صراط هم تېر سي او بالکل محفوظ به وي، او دا وجه ده چي الله جل و اهل دره خلق په سلسله کي د میتخ روي حکم کړی دی او د دې دواړو اړخونو څخه یې منع فرمایلي ده، فرمایلي یې دي: وَالَّذِينَ إِذَا أَفْلَحُوا لَمْ يُسْرِفُوا لَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا [النور: ۱۶۷] (د الله جل و اهل دره بندگان هغه دي چي کوم خرڅ کوي نو نه اسراف کوي او نه تنگي بلکي په مینځ مینځ کي چلیږي) یعني هغه خلک د تعریف قابل دي چي په نفقه کي نه اسراف کوي او نه د تنگی څخه کلر اخلي بلکي په مینځ کي ولاړ وي، بل ځای یې کړیم ﷺ ته خطاب فرمایي: وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا [ابن ابراهیم: ۲۹] (مه خپل لاسونه د شت سره بند تره (چي هینڅ نه خرڅ کوې) او مه یې بالکل خلاصه (چي هر څه خرڅ کړې)) نو پوه سه! چي د ټپک خوښي څخه مراد د ټولو قوتونو معتدل کېدل دي، لکه چي د مطلق بنایست والي څخه مراد دا دی چي ټول اندامونه متناسب او بنایسته وي او په دې اعتبار سره خلق په څلورو ټکو (گروپونو) کي تقسیميږي:

(۱) اوله ډله هغه ده پکومه کي چي دا صفتونه د ښه والي په روی سره په درجه د کمال موجود وي، چي ټول خلک دده پېروي کوي او دا مقام ماسوا د نبی ﷺ څخه بل چاته حاصل نه دی څنگه چي په مطلق بنایست دا درجه یوسف علیه السلام ته حاصله وه. (۲) دویمه ډله هغه ده چي په کومو کي دا ټول صفتونه د بدی په اعتبار سره د انتهایي درجې پورې موجود وي او مطلق بدخويي ورته وایي او دا خلک د خلکو د مینځ څخه خارجول پکار دي چي دا خلک شیطان ته ډېر نژدې دي، ځکه چي د بدی انتها په ده کي پیدا کیږي او د شیطان بدی د باطن بدی ده او شیطان د بدو اخلاقو مجسمه ده (۳) دریمه ډله هغه ده چي دمذکوره دواړو ټلو په مینځ کي وي، لېکن ټپکي طرف ته زیات او بدی طرف ته کم وي (۴) څلورمه ډله هم د دې دواړو د مینځ وي لېکن زیات نژدې بدی ته وي، مثلاً په ظاهر حسن کي انتهایي ښکلی او په حسن باطن کي ډېر کم یا د حسن ظاهر څخه محروم او حسن باطن کي خاصاً لږ وي او نور نور..... او د ډېرو خلکو تعلق د دې څلورمې ټلې سره دي.

نو هر چا ته کوشش دا پکار دي چي که په ټپک خوښي (ښه اخلاق) کي درجې د کمال ته رسائي حاصله نه کړي نو لږ تر لږه چي نژدې خو ورسې، یعني که ټول خوښونه یې ښه نه وي نو چي زیاتره خو یې ټپک سي، او لکه څنگه چي د بنایست والی او بد صورتی په مینځ کي د فرق څه حد نه

مقررېږي دغه ډول د خلگو په زړونو کې د ښکې او بدې حد بندي محاله ده. نو دا ده د ښک خورې پوره پوره معنی، او دا سلسله پر یو شئ پاتېدې مېنې نه ده او پر لسو شلویا سلو لو پنځوس شتو مشتمله نه ده، بلکې د دې څخه ډېره زیاته ده، هو! دا چې د دې اصل قوت د علم، قوت د غضب، قوت د شهوت او قوت د عدل دی او باقي چې څه دي د دې مختلفې شمېرې دي.

آیا ښه اخلاق پید کول (جوړول) امکان لري؟

ځینې خلکو ویلي دي چې ظاهري صورت چې څنگه الله جل و علا پیداکړی دي ښه اخلاق هم په دغه ډول وي بېلېږي نه مثلاً په یو طریقه سره کوچنی قد جگ سي یا جگ قد کوچنی سي یا بېنیکله ښایسته یا ښایسته بېنیکله سي ممکنه نه ده، دغه ډول انساني اخلاق کوم چې د باطن تصویرونه دي دغه هم نه بېلېږي. لېکن د اخلاقو په معامله کې دا مقوله صحیح نه ده ځکه چې که داسې وي نو چا ته ادب ښوول، پر چا محنت کول نصیحت کول ټول به فضول ولای، حال دا دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلي دي: **حَیْثُوْهُ اَخْلَاقُکُمْ** (خپل عادتونه ښایسته کړئ).

دا خبره ځکه محاله نه ده چې بنده خو په محنت سره حیواناتان هم داسې په عادت کوي چې هغه سر کېږي او خود سري پرېږدي تبلیغات سي او د وحشي څخه وحشي درنده هم داسې آرام او امروخته سي، نو بیا پر خلگو خو دې قیلس او اطلاقی بالکل غلط دی، ځکه چې د انسان کاروبار پر دوه قسمه دی بعضي داسې کارونه دي چې د انسان د اختیار څخه بهر دي مثلاً دخورما د تاکې څخه سبب نسي راشنه کېدلای، لېکن په صحیح طریقه کرلو او مناسب ساتني سره د خرما د درختي څخه ښه او زیاتي خرماوي حاصلېږي، څنگه چې غصه او شهوت خو د بیخ څخه ایستل د بنده په وس کې نه دي لېکن په ریاضت او کوشش سره یې اعتدال ته راوستل د بنده په وس کې دي او د دې نتیجه په تجربه سره حاصلې سوي هم دي، ها! دا ضرور ممکنه ده چې د بعضي خلگو په معامله کې د دې حصول نسبتاً گران وي (خو نلکه نه وي) او دا گرانوالی په دوو وجهو سره راپېښېږي یو خو دا چې دده په فطرت کې د غصې او شهوت بیخ ډېر مضبوط وي، او دویم په دې وجه چې بنده تر یوې اوږدې مودې پورې د دوی غلام راغلی وي او پخپلو لاسو یې د دې بیخ مضبوط کړی وي، او په دې اعتبار سره د خلگو څلور درجې دي: (۱) یو خو ساده زړې خلک وي چې ښک او بد ورته معلوم نه وي او د ښو او بدو کارونو تجربه نه لري لېکن د دوی رجحان (ميلان) اولنی فطرت طرف ته زیات وي یعنې اصلاح قبولي لېکن د دې محتاجه وي چې شوک ورته تعلیم ورکړی او شعور پکې پیداکړي چې د ښکې

لار کومه ده او دېلى دا کومه ده؟

څنگه چې بچى په بنسټيز توگه د دې فطر حاصل وي، لېکن د ده مور او پلار دى پر داسې لار وغورځوي، چې د دنيا حرص د دوى زړونو ته دننه سي، او والدین يې پر خپل حال پرېږدي چې څنگه غواړي ژوند يې تېروي، حال دا دى چې د دين او شريعت د تحفظ جذب په دوى کې بيدارول دمور او پلار فرض دي او په دې وجه د الله ﷻ ارشاد دى: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ**

ثَاوَاللّٰحِرْم: ۶ (ای مؤمنانو تاسو خپل ځانونه او خپل اهل او عيال داور څخه وساتئ)

(۲) دويمه ډله هغه ده چې بدې عقيدې خو دوى خپل شعار نه وي جوړ کړى لېکن يوه مده د غضب او شهوت د تبليدار کېلو په وجه ورسره عادت سوى وي لېکن دا خيال کوى چې دا کارونه د نه کولو دي، د داسې خلکو اصلاح که څه هم گران کار دى ځکه چې دوى ته دوو کارونو ضرورت راپېښ سوى دي يو فساد اخلاق ځينې ليري کول دي او بل پکښې د نېک خوښ (ښه اخلاق) تنعم کړل دي، لېکن که په دوى کې د ذاتي کوشش ماده پيدا سي نو ډيره ژر به يې اصلاح وسې او د بدو عادتونو پرېښودلو ته به تيار سي.

درېمه ډله د هغه خلکو وي چې د بدى سره عادت سوي وي او د دې امکان څخه هم غافل وي چې دا کارونه د نه کولو دي، بلکې دوى په نظر کې دغه بدى ډيره غوره وي، او داسې خلکو اصلاح شاذو نادره لېدل سوې ده.

په څلورمه ډله کې هغه خلک راځي چې په بدو عملونو باندې فخر کوي حال دا دى چې داوړته هم معلومه وي چې دا دوى څه کوي دغه ښه نه دي او دا هغه خلک دي چې فخر ناز او لانې وهي چې موږ دومره مرگونه کړي دي يا داسې وايي: چې موږ خو دومره شراب په يو وار چښلي دي، او د داسې خلکو اصلاح خو د ناستايي سعادت او تائيد الهي څخه سوا ممکنه نه ده.

د بد اخلاقي علاج

پوه سه! چې کوم سړى د بدخويي (بدو اخلاقو) پرېښودلو خواشمنند وي نو د ده صرف دا يوه طريقه ممکنه ده، او هغه يوه طريقه دا ده چې دغه بدخويي چې دى د کوم شى و طرف ته آماده کول غواړي دى دى هميشه د هغه چپه (برعکس) عمل کوي ځکه چې د شهوت ماتول (تور) صرف دا دى چې د ده مخالفت وسي، او هر شى د هغه په ضد سره مات سي، څنگه چې هغه مرض کوم چې د

گر می‌شنه پینا سوی وی دینو شیانو په استعمال سره کول کیږي، دغه ډول هر هغه اخلاقي مرض کوم چي د غصې شنه پینا وی د دې علاج په تحمل او حلم سره کېدای سي، او کوم علت چي د تکبر شنه پیلوي د هغه تلافي په عاجزي او په ځان کېسته گټلو سره کېدای سي او کوم علت چي د بخل شنه پینا وی د هغه علاج سخاوت دی، او ټول عادتونه او خصلتونه په دې شان دي یعنې شوک چي نېک کارونه عادت جوړوي د هغه اخلاق هم نېک کیږي، او شریعت چي د کومو نېکو کارونو حکم کړی دي په دغو کې هم دا راز پټ دی چي د زړونو شنه بد صفتونه ختمیږي او نیک صفتونه د دې ځای اخلي، او عادتونه که څه هم په تکلف سره اختیار کول کیږي خو آخر د طبیعت یوه حصه جوړه سي، لکه څنگه چي بچی په اول اوّل کي مدرسه ته د تلو شنه ترهیري (بیرېري) لېکن هر کله چي واستول سي نو کرار کرار دی د هغه سره عادت سي، بلکي څومره چي دی غټیږي د ده ټول لذتونه د علم سره تړل کیږي، او د مطالعې شنه بغیر ده ته بیا صبر نه راځي، نو کوم خلک چي د کوتر بازی، شطرنج بازی یا قمار بازی سره عادي دي نو کرار کرار دغه عادتونه د دوی د طبیعت جزء جوړ سي چي بغیر د دې شنه بیا په بل څه کي ورته راحت نه راځي، او څه چي ورسره وي ټول پر دې خرڅ کوي، او بیا هم د دې شنه منع کیږي نه، بلکي خلاف فطرت خبري هم چي کله د عادت شکل اختیار کړي نو بیا خلک د فخر اظهار پر کوي، مثلاً چي د خلا عادت جوړ سي نو بیا غل د لبتو خوړلو لاس پرې کېدلو باندې نه صرف صبر بلکي فخر کوي، او منځناو ته وگوره چي پر خپل پېشې باندې څومره ناز کوي، بلکي نایانو (حمامیانو) جاړو کېناتو، موچیانو ته که وگورې ښه پخپلو پېشو باندې څومره ناز که ونکي دي، لکه یو عالم چي پخپل علم یا بادشاه پخپل حکومت ناز کوي، او دا ټوله ثمره وي د عذاب بلکي که یو سړی په څلورو خوړلو عادت سي نو د دې شنه بغیر به د دې صبر نه کیږي، او که په هر څومره خطرناکه مرض کي مبتلا کیږي خو پړوا یې نه کوي، غرض که یو شی خلاف طبع وي خو په عادت کېدلو باندې د طبیعت بالکل موافق سي، او دا ټول د عادت کرامت دی، تر څومره پوري چي د طبیعي تقاضاوو تعلق دی معرفت الهي، عادت ځلواندي، او غصه او شهوت د خپل حکم لاندې ساتل هم د انسان د طبیعت تقاضا ده ځکه چي په انسان کي جوړملکوټي هم ایښول سوی دي، او په اصل کي خو دا صفتونه دده صحیح صفتونه دي او د کومو رجحان ي د دې پر خلاف وي د دې مثال د مریض دی چي دده خوراک پر ده بد لگيږي، او په ناروغي کي چي څنگه مریض ته د طعام شنه نفرت او کراهت غوندي وي، او هغه شیان ورته ښه معلومیږي کوم چي ده ته بد وي د نقصان پوره ځيني وي، دغه ډول هغه سړی د کوم چي د طاعت الهي او معرفت

خلواتلی پر ځای د نورو شیانو سره مینه وي هغه د یو مریض زړه مالک دی لکه چې الله ﷻ فرمایي: **فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ** (د دوی په زړونو کې لوی مرض دی) دلرنگه فرمایي: **اَلَا مَنَ اِنَّ اللهَ بِقُلُوبِ سَلِيمٍ** (مگر نجات به هغه حاصل کړي چې الله ته د کفر او شرک څخه پاک زړه راوړي) **اَللّٰهُمَّ اَوْ لَکَ** څنګه چې ناروغه جسم ته په دې دنیا کې د هلاکت خطر وې دغه ډول د ناروغ زړه د پاره په آخرت کې د هلاکت خطر وې او لکه څنګه چې د ناروغه د پاره د روغوالی امید تر هغه وخته پورې نسي کېدلی تر څو چې دی د طیب د وینا مطابق او دخپل طبیعت خلاف تر څه دوايي ونه چینیږي، دغه ډول د ناروغ زړه د شفاء حاصلېدل تر هغه وخته پورې امکان نه وي تر څو چې دخپل نفس مخالفت او د صاحب شریعت د حکم مطابق هغه عمل اختیار نه کړي د کوم چې هغه تقاضا کوي ځکه چې د خلکو د زړونو طیب صاحب شریعت دی، غرض د بدن د طب او د زړه د طب لاریوه ده او لکه څنګه چې د گرمی علاج په یخ سره او د یخ د په گرمی سره کوي، دغه ډول د متکبر سړي علاج دا دی عاجزي او انکساري اختیار کړي، که عاجزي د حد څخه زیاته سي ذلت او رسوايي ته ورسېږي نو په تکلف سره مفروره کېدل د دې علاج دی.

فصل: پوهه! چې د ظاهري اندامونو څخه د عملونو ظهور کیږي لېکن قصد یې د زړه (روح) په حرکت سره وي، ځکه چې هغه عالم ته سفر کول په زړه سره دی نو د زړه باجماله او باکماله کېدل پکار دي کوم چې د حضور الهي سره لائق دي او دا زړه د هینلري په ډول صفا او روښانه کېدل پکار دي چې په دې کې ملکوتي صورتونه ښکاره سي، او هغه جمال حقيقي په نظر کې ساتي چې دغه جنت هم دهنې په مقبله کې یې وخته سي د کوم چې دومره تعریف ده اوړېدلی وي، که څه هم په هغه دنیا کې د انساني جسم حصه هم ده، لېکن اصل شئ خو په هرحال زړه دی، او جسم محض ده تابع او غلام دی، او په دې خو پوه یې چې زړه بل شئ دي او جسم بل، ځکه چې زړه د عالم ملکوت څخه دی او بدن د عالم شهادت څخه، او دا مخکې ښوول سوی دي، لېکن بدن که د زړه څخه جلا سي لېکن د زړه ورسره تعلق ضروري دی، چې هر نېک عمل کوم چې په بدن سره کیږي د هغه د نېکي نوم په زړه کې پیوست کیږي، دغه ډول د جسم د هر بد عمل تیاره زړه ته رسېږي، او دغه دواړه په زړه کې خپل تخم کړي، او د دې زړه او بدن د تعلق قائمولو د پاره بدن دې دنیا ته را استول سوی دي، چې زړه دا جسم الکه او دام جوړ کړي په نېکو صفتونو کې درجه د کمال حاصله کړي.

وضاحت: مثلاً کتابت یو فن دی او دا صفت په اصل کې د زړه دی لېکن په ښکاره د دې تعلق د

گوتو سره دی يعني د دې کار ظهور په گوتو سره کيږي، نو که یو سړی خواږي چې د ده خط دي ښکلی سي نو تلپیر یې دا دی چې کوښښ دي کوي ښکلی او ښائسته خط دي لیکي، مشق دي کوي چې د خوشخطی نقش دده پر زړه قائم سي، او هر کله چې دا نقش پر زړه قائم سي نو په ښکاره کار که څه هم بیا هم گوتي کوي، لېکن اشاره پکښي د زړه وي يعني د حرفونو کوم صورت چې په زړه کې پوخ سوی وي گوتي بیا هغه صورت پر کاغذ جوړوي او لیکي یې، دغه ټول د ښکو کارونو په کولو کولو سره زړه د ښکې عادي کيږي، او کله چې دا ښکې د زړه خوی او عادت جوړ سي نو بیا د دې څخه چې کوم حملونه ظاهرېږي د دغه خوی او صفت مطابق وي، نو د ټولو سعادتونو شروع خو په تکلف سره د ښک عمل کولو څخه کيږي لېکن ثمره یې دا وي چې زړه سر تر پایه ښک صفت سي بیا د ده نور دنته څخه د باندې ته ظهور کوي او هغه ښک کارونه کوم چې اول په تکلف او کوشش سره نصیب کېدل اوس خپل پخپله ظاهرېږي، او د دې راز په هغه تعلق کې پټ دی کوم چې د زړه او بدن په مینځ کې پیدا کيږي چې دی پر هغه اثر کوي او هغه پر ده، دا وجه ده چې کوم کار تر غفلت لاندې کول کيږي دغه فضول، لغوه او پالتو (اضافي) وي ځکه چې زړه د دې څخه غافل وي، (لو کار هغه دی چې د زړه او جسم پخپل مینځوي ربط سره وي).

فصل: ریاضت (مشق) کول ډېر ستونزمن کار او مشکله خبره ده بلکې داسې ویل پکار دي چې د روح ویلي کول دي لیکن که ښه طیب او ښه دوايي په لاس ورسې نو آسانېږي او د طیب يعني مرشد کمال دا دی چې مرید په اوله موقع باندې د حقیقت و طرف ته نه راوېولي ځکه چې هغه د دې طاقت نه لري ځکه چې که یو سړی بچي ته ووايي چې ته مدرسه ته زه! چې تا ته د تعلیم څخه وروسته حکومت ملاو سي نو هغه به خاوري پوه سي چې حکومت څه دی، بلکې ده ته داسې ویل پکار دي چې مدرسه ته زه ماښام به تا ته گین (فتبال) یا روپۍ یا طوطي به در ته ملاو سي نو د دې شیانو په لالچ (حرص) کې به هغه ضرور مدرسه ته ځي، که چیرې لږ لوی سي بیا ورته د ښو جلمو او ښایست ترغیب ورکول پکار دي چې دلویو څخه منع سي کله چې نور لوی سي بیا د سرداري او ریاست وعده ورکول پکار دي او د ورېښمي جلمو څخه یې منع کول پکار دي چې دا د ښځو جامې دي، بیا که د دې څخه هم لوی سي نو بیا ورته ښوول دا پکار دي چې سرداري او ریاست ټول به اصلا شری دی په مرگ سره به دا ټول فلسفي په دې وجه ده ته د دائمي بادشاهي و طرف ته دعوت ورکول پکار دي دغه ټول د مرید معامله ده ممکنه ده چې دی په ابتداء کې پر کمال خلوص قادر نه وي نو ده

ته دا اجازت ورکول پکار دي چې ورو! رياضت کوه چې خلگ ورته ښه وايي دغه ډول به درياد په آرزو کي دنس او مال لالچ (حرص) دده څخه ختم سي کله چې ددې څخه لږ نارغه سي او په ده کي څه غرور پيدا سي نو د غرور لالچ داسي ځيني ليري کول پکار دي چې ده ته ووايي زه په بډارونو کي گرځه! سوال کوه او خپله گفله پر کوه چې کله يې د هغه سره زړه ولگيږي نو ددې څخه دې منع کړي او په وښلو کارونو کي مثلاً د پاخانه (کنده گي) اود نورو صاف کولو پکار دې ولگوي گوريا دغسي به يې کرار کرار علاج کوي د ټولو شيتو حکم دي پر يو ځای نه ورته کوي، چې دی يې بيا طاقت ونه لري او د ښک نلې په لالچ (حرص) کي به ټول محنت او تکليف دده د پاره آسانه سي، د دې ټولو صفتونو مثال دمار او لږم په ډول دی او درياد مثال داپي مار (ژدها) دی چې دا هر څه خوري او د ټولو بدو صفتونو څخه وروسته چې کوم صفت د صنيقتو څخه دفع کيږي هغه ريدانه ده.

د نفس د عيوبونو او د زړه د مرضونو د پېژندلو تدبير

روغتيا (صحت) او د لاسو پښو سترگو اونورو صحت ددې څخه معلومېږي چې کوم کوم اعضاء د کوم مقصد د پاره پيدا سوي دي هغه دغه مقصد په ښه ډول سره کولای سي مثلاً سترگي ښه کتل کوي پښې ښه تلل کوي دغه ډول د زړه صحت او روغتيا په دې سره معلومېږي چې د ده کوم خاصيت دی او دی د څه د پاره پيدا سوی دي هغه ده ته آسانه وي او په اصلي خلقت کي چې د زړه کوم طبيعت دی دغه دوست او خوښ لري او دا خبره د دوشيتو څخه ښکاره کيږي يوه خو دارادت څخه او بله د قدرت څخه، ارادت خو دادی چې يو شی د الله ﷻ څخه زيات دوست نه لري، څکه چې د الله ﷻ معرفت د زړه غذاء ده لکه خوراک چې دښه غذا ده او د کوم بدن څخه چې د خوراک خواهش ولاړ سي يا کم سي، نو دغه مريض دی دغه ډول د کوم زړه څخه چې د الله ﷻ معرفت او محبت بالکل ولاړ سي يا کم سي هغه زړه هم مريض دی د الله ﷻ ارشاد دی: **قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ** [توبه] مطلب دادی چې که موږ او پلار، اولاد، وروڼه، ښځه، خاندان، مال، تجارت او ماڼۍ او نور د الله ﷻ او د هغه د رسول اود هغه په لاره کي دجنگ (جهاد) څخه زيات گران او عزيز گڼئ! نو د الله ﷻ د حکم انتظار کوئ، او قدرت دادی چې د الله ﷻ فرمان بر داري پر ده اسانه سوې وي پخپل ځان په جبر کولو سره د هغه اطاعت نه کوي بلکي ددې لذت او ذوق پيدا سوی وي، لکه چې د نبي کریم ﷺ ارشاد دی: **جُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ** (زما د سترگو يخوالی په لماتځه کي دی) کله چې يو سړی پخپل ځان

نافرماتی کي دده خواش مه پوره کوه چي صبابه د قیامت په ورځ ستاسره جنگ کوي او پر تابه لعنت وایي، تر دې چي ستاندامونه به پر یو بل لعنت کوي، حضرت حسن بصري رحمته الله علیه فرمایي چي نفس ته دواگي سستولو څخه خوره داده چي یو غټ او طاقتور څاروی ته واگي سستي سي، حضرت سری سقلي رحمته الله علیه فرمایي چي د څلورېستو کالو څخه زمانفس زما څخه په حسلولړل سوي جوز خوړل غواړي (یعني د څلورېستو کالو څخه مي ددې خواش دی چي شات او جوز گد سره وخورم) خولا تر اوسه یې ما دا خواش نه پوره کړی، حضرت ابراهیم خواص رحمته الله علیه فرمایي چي زه په "لگام" غر کي روان ووم هلته انار ډېر زیات وو، په زړه کي مي دانارو خوړولو خواش پیدا سو، نویو انار مي وشکوی لېکن هغه ډېر تریو ووهغه مي وغورځولو روان سوم، ناڅاپه مي یو سری ولیدلی چي پروت دی او د هر طرف څخه مچمچی پر راټولي دي چیچي یې، ملور ته سلام وکړی هغه زمانوم واخیستی او د سلام جواب یې را کړی، نوما پوښتنه ځیني وکړه چي ما څنگه پېژني هغه وویل څوک چي الله پېژني د هغه څخه یو شی پټ نه وي، ملور بل چي معلومه سوه چي تاته دا الله ج سره کمال نسبت حاصل دی، نو ته سوال ولي نه کوي چي ددې مچمچی د چیچلو څخه خلاص سې؟ ورپې فرمایل چي دانست خو تاته هم حاصل دی، بیا تا ولي دا آرزو نه کوله چي الله ج تا دانار د خواش څخه لیري وساتي، ځکه چي دانارو د خواش زخم به په بل جهان کي تکلیف ورکوي او د مچمچی زخم خو به دلته وي، اوس پوه سه! چي انار حلال دی لېکن داهل احتیاط نظریه دا وي چي که خواش د حلال وي او که د حرام په هر حال خواش خو وي نو که د ضرورت مطابق د حلال شی د ملاوېدلو څخه وروسته د خواش دروازه بنده نه کړای سي نو بیا دغه حرامیږي په دې وجه هغوی د حلالو شیانو خواش هم نه ساتی، چي خواش د سره ختم سي، او داسي بیا خلعتا د حرام و څخه نجات ملاوړېږي، لکه چي حضرت عمر رضی الله عنه فرمایلي دي چي اویا ۷۰ واره داسي وسوه چي ماد حلال شی څخه هم لاس واخیستی ځکه دا ډېره وه چي حلال خو ډېر دي که د هر حلال شی خواش کووم، نو آخر به د حرامو خواش هم په زړه کي پیدا سي، دویمه دا چي کله د نفس عادت جوړ سي چي کوم شی حلال وي دا خوره نو په دنیا کي خو داسي حلال نعمتونه ډېر دي او نفس به بیا ددغو په تلاش کي سي نو دا دنیا به دده د پاره یو جنت جوړ سي او مرگ به بیا گوریه دده خوښ نه وي، او غفلت به په زړه کي کوو جوړ کړي بیا به په ذکر الهي او مناجات کي او عبادتونو کي څه خوند، لذت پاته نسي، او کله چي د حلالو شیانو د خواش څخه دی منع سي نو سخت په تکلیف او زړه یې ماتېږي، لېکن دا کوشش چي جاري وساتل سي نو کرار کرار ددې دنیا څخه نفرت پیدا سي، او د

کي دا خبره ونه وړني نو دی دې پوه سي چي دده زړه مريض (ناروغه) دی، په دې وجه ده ته په علاج کي مشغولېدل پکار دي ممکنه ده چي دی دا خبره وپېژني چي زه د بدو عادتونو ښکار سوی یم او داسي هم ممکنه ده چي ورې نه پېژني ځکه چي دخپل عیب په اعتبار سره بنده وړند وي، بنده خپل عیب په څلورو طریقو سره پېژندلی سي، یو دا چي دکامل مرشد په خلعت کي کښېني چي هغه ده عیبونه وړني ده ته یې وښيي، دا خبره په دې دور کي نادره او مشکله ده، دویمه طریقه دا ده چي خپل یو مهربان دوست پر ځان نگهبان (محافظ) مقرر کړي کوم چي دده عیبونه نه پتوي، او نه یې د حد په سبب سره زیاتوي، بلکي کوم چي حقیقت وي هغه بیان کړي، دا خبره هم په دې دور کي کمه ده، حضرت داود طائي عليه السلام ته خلکو وویل چي ته دخلکو سره ولي نه کښېني؟ ورې فرمایل چي زه داسي خلکو سره کښېم نو څه به وکړم کوم چي زما عیب ما ته ښکاره نه کړي، دویمه طریقه دا ده چي پخپل حق کي دښمن خبره ولوري ځکه چي د هغه نظر همیشه پر عیب وي که څه هم دښمنی په سبب به مبالغه کوي لېکن په دې کي رشتیا تلاش کېدلای سي، څلورمه طریقه دا ده چي پر خلکو نظر ساتي په چا کي چي کوم عیب وړني د هغه څخه دي ځان ساتي او پر خپل ځان دي دا گمان کوي چي زه همداسي یم، د حضرت عیسیٰ عليه السلام څخه خلکو پوښتنه وکړه چي تا ته ادب چا دروښووی؟ هغه وفرمایل هیچا نه لېکن ما چي کومه بله خبره په چا کي ولیده د هغې څخه مې ځان وساتلو.

یاد لره! کوم سړی چي ډېر احمق (جاهل، بې وقوف) وي هغه پخپل حق کي ډېر ټپک گمان لري او عقلمند پر خپل ځان بد گمانه وي، حضرت عمر رضي الله عنه د حضرت حذیفه رضي الله عنه څخه پوښتنه وکړه چي نبي کریم صلي الله عليه وسلم منافقانو راز تاسو ته ذکر کړی و آیا ته په ما کي دنفاق یو ښه وښی! (الله الله د صحابه وو عاجري چي دخپل ځان سره یې څومره فکر ووا) اصل خبره دا ده چي هر چا ته پر خپلو عیبونو فکر کول پکار دي، ځکه چي کوم سړی مرض نه پېژني علاج به څنګه وکړي او ټول علاج د شهوت په مخالفت سره کېدلای سي لکه چي دالله جل جلاله ارشاد دی: وَلَهُ النَّفْسُ مِنَ الْهَوَىٰ (۳۰) فَلَمَّا انْجَنَّتْ هِيَ السَّائِي (النارعات: ۳۱) (چا چي نفس دخواهشاتو څخه منع کړی دده ځای جنت دی) نبي کریم صلي الله عليه وسلم د جهاد څخه تشریف راوړی نو صحابه کرامو رضي الله عنهم ته ورې وفرمایل: موږ د کوچني جهاد څخه لوی جهاد ته راستون (واپس) سو، صحابه وو پوښتنه وکړه چي غټ جهاد څه دی؟ ورې فرمایل: جهاد بالنفس، او ورې فرمایل خپل تکلیف رنځ دخپل نفس څخه ليري ساته او دخدای په

آخرت د نعمتونو شوق په زړه کې پیداسي، او دغم اوزړه ماتېدو په حالت کې د یوولړ تسبیح اثر دومره وي چې د خوشحالی او نعمتونو په حالت کې د سل واړه تسبیح ویلو سره هم نه نصیب کېږي.

او د نفس مثال د باز دی چې دده تربیه (پالنه) داسې کول کېږي چې کور ته یې راولي نو سترگې یې وړ وگنډي چې بغیر د لیدلو دکور د شیانو سره عادت سي، بیا ورته لږ لږ غوښه وړکوي چې د باز والا سره دده مینه پیداسي، او آخر کار فرمان برداره سي، دا حال د انسان د نفس دی چې تر هغه پورې د الله ﷻ سره نه ماتوس کېږي ترڅو چې ټول عادتونه ځیني لیري نه کړای سي او د سترگو غوږونو او ژبي او نورو ټولي لاري یې بندې نه کړای سي، او په خلوت، لوږه خلموشي او بې خوږي او نور هر ډول ریاضتونو کې دی وانه اچول سي، او دا خبرې به په ابتداء کې پر ده گراني وي (خو بیا به کرار وړ سره عادت سي) لکه بچی چې د تی څخه د پرې کولو په وخت کې پر ده ډېره سخته وي لېکن آخر چې کله ځیني پرې کړل سي نویسا که وړ ته په زړو تی وړکوي هم یې نه اخلي، نو د هر سړي د پاره د مجاهدې او ریاضت طریقه دا ده چې کوم شی دده ډېر خوښ وي د دغې د پرېښولو د طرف ته زیاته توجه وکړل سي او آخر یې پرېږدي او کوم خواش چې دی مغلوبه کړي وي د هغې مخالفت ته ملاو تېري ملاک یو سړی دی چې مرتبه او جاه او جلال یې خوښ دی نو ده ته پکار دي چې جاه او جلال پرېږدي، او د کوم سړي چې په مال او دولت جمع کولو زړه خوشحالیږي هغه د مال جمع کولو پر ځای مال خرڅ کول شروع کړي، او د الله د محبت څخه ماسوا چې کوم شی دده د پاره راحت او خوشحالي وي هغه په تکلف سره د ځانه څخه جلا کړي، او د الله ﷻ غلامي اختیار کړي، او آخر چې په مرگ سره خو به دده څخه دا هر شی جلا کېږي نو د مرگ څخه مخکې یې ولي د ځان څخه جلا نه کړي، چې همېشه دده سره پاته کېدونکي خوښات د الله ﷻ دی، کوم چې په وحی سره حضرت داود عليه السلام ته ويلي وو، اې داود! ستاسره به زه یم نو ته زما ملگری سه، نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمایلي دي چې جبرئیل عليه السلام ما ته په غوږ کې وویل د دنیا هر شی چې ته خواږې خپل دوست یې کړه لېکن آخر خو به هر شی ستا څخه جلا کېږي.

د ښه اخلاقو (ښک خوږي) د علامو (نښو) په باره کې

پوه سه! چې د ښک خوږي (ښه اخلاقو) علامې هغه دي کومې چې الله ﷻ په قرآن مجید کې فرمایلي دي: څنگه چې د مؤمنانو په صفت کې ارشاد دی: قَدْ افْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ ... (الآیة به)

شکه هغه مؤمنان (په آخرت کې) کليد سو چې پخپل لمونځونو کې خشوع کوي (۲) او دلغوه خبرو څخه ډډه کوي (۳) او کوم چې خپل عملونه او اخلاق پا کوي (۴) او کوم چې خپل عورتونه د حرامو څخه ساتي (۵) لېکن د خپلو پيښانو مينځو څخه نه ځکه چې په دې کې پر دوی څه الزام نسته (۶) ها! څوک چې د دې څخه ماسوا (شهوټ) پوره کوي داسې خلک د حد شرعي څخه وتونکي دي، (۷) او کوم چې د خپلو امانتو او عهدونو خيال ساتي (۸) او کوم چې پر خپلو لمونځونو پلندي کوي (۹) داسې خلک وارثان دي چې جنت الفردوس به په ميراث کې اخلي (المؤمنون).

او د دې څخه ماسوا بل ځای ارشاد دی: (۱۰) چې دغه خلک کوم چې د گناهونو څخه توبه کوونکي دي [التوبه] او بل ځای فرمايي: د رحمان خاص بندگان هغه دي کوم چې په ځمکه په عاجي سره چلېږي [الفرقان] نو په دې ټولو کې د مؤمنانو پر صفتونو رڼا اچول سوې ده، او کوم ځای چې د منافقانو حال بيان سوی دي دغه د بدخويي (بدو اخلاقو) علامې دي لکه چې نبي کریم ﷺ فرمايلي دي: چې د مؤمن همت دا دی چې دی په لمونځ روژه او عبادتونو کې مشغول وي او د منافق همت دا دی چې د حيواناتو په ډول په خوراک چټک کې لگيا وي، حاتم اصم رضي الله عنه وايي چې د مؤمن د مشغوليت تعلق د فکر او عبرت سره دی او د منافق ټول وخت د حرص او لالچ نذر سي، او د مؤمن سره ماسوا د حق تعالی څخه د بل چا بېرته نه وي او د منافق د هر چا څخه بېرته وي ماسوا د الله جل جلاله څخه، او د مؤمن ماسوا د الله جل جلاله څخه د بل چا څخه څه اميد نه وي، او د منافق اميدونه د هر چا څخه وي او که د چا څخه نااميد وي نو هغه د الله جل جلاله ذات وی، او مؤمن خپل مال د دين په لاره کې خرڅ کوي او منافق خپل دين د مال په خاطر خرڅوي، مؤمن اطاعت کوي او ژاري او منافق گناه کوي او خاڼدي، مؤمن په تنهائي (يو احوالي) او خلوت کې خوبتاله وي او منافق په گڼه (رښ) او اختلاط کې خوشحاله وي، مؤمن کرل کوي او بيا هم بېرېرې چې معلومه نه ده رېبل به مي نصيب سي او که نه؟ او منافق هيڅ نه کري بيا هم درېلو په لالچ (حرص) کې وي.

او دبزرگاتوړنه ده چې نېک اخلاقي هغه سړی وي کوم چې شرم والاوي، خبرې کمي کوي، فورا نه غصه کېږي، رشتياو ايايي صلاح خوښونکي وي، ډېر اطاعت کوونکي وي په هره خبره نه ستړی کېږي، فضول کار نه کوي، د هر چا خير غواړي، باعزت مشفق وي، صلبر او شاکر، بردبار، نرم زړه والا، رفيق او مدد کوونکی وي، د لالچ (حرص) څخه ليري وي، تنگ زړی، ژر خفه کېدونکی نه وي، د لېوځلو سره دوستي ساتي، پر چالعت کول، بنکنځل کول، نکته چيني، غيبت کول د ده

عادت نه وي، فحش خبرې او تلوار يې عادت نه وي، حسد او کينه يې خوښ نه وي، خنده ږوېه او خوږ ژبې وي، دده دوستي او دښمني چي دچاسره وي د حق د پاره وي.

او پوه سه! چي دښه خوی ظهور اکثره او زیاتره د تحمل او بریدلاری په وجه وي مثلاً نبی کریم ﷺ ته کافرانو څه څه تکلیفونه رسول، تردې چي ځایونه مبارک يې ور شهید کړل، لېکن نبی ﷺ صرف دا وفرمایل: ای الله! پردوی رحم وکړه دوی نه پوهیږي.

قصه: یو وار ابراهیم اهدم رحمته الله علیه په ځنگل کي روان وو یو فوجي (لښکري) دده پر خوا تېر سو پوښتنه يې ځيني وکړه آیا ته انسان يې؟ ده جواب ورکړی هاوره! زه بنده یم، ته د کوم ځای اوسېدنکي يې؟ ده د هديرې طرف ته اشاره وکړه، هغه وویل زه پوښتنه دا کووم چي په کوم کلي کي وسېږي، ورې فرمایل: زما په نزد خو آبلدي دې (هديرې) ته وايي، لښکري لکړه پورته کړه او دی پر سر ووهلو دی په وړنو کي لت پت سو، بیا هغه ونيوی ښار ته يې بوتلی، کله چي دده ملگرو دی وليدی نو لښکري ته يې وویل چي (ای بدخته!) دا خو د زما ټي زاهد او عابد حضرت ابراهیم اهدم رحمته الله علیه دی، لښکري فوراً داسې څخه راکښته سو او دده پښې يې مچ کړي، ورې وېل حضرت داسي ولي وفرمایل چي زه بنده (یعني غلام) یم؟ ورې فرمایل ځکه چي زه د الله بنده یم، لښکري وویل ما معاف کړی، ورې فرمایل زه! ما معاف کړی يې، بلکي ما خو هغه وخت هم تا ته دعاء وکړه کله چي تا زما سر مات کړی، مړینلو پوښتنه وکړه حضرت داوولي؟ ورې فرمایل ځکه چي ماته معلومه وه چي په دعاء به ما ته ثواب ملاوسي، او زما داخو ښه نه وه چي ماته خو به د دې په وجه ثواب حاصل سي او دا عاجز به زما په وجه په خپله عمل نلکه کي دیوې بدی اضلفه وکړی.

د ابو عثمان حیري رحمته الله علیه په باره کي قصه ده چي (۱) یو سړي دی ځان ته راو غوښتی او مقصود يې دا وو چي دده ټپک خوښي (ښه اخلاق) و ازمایي، نو کله چي دی دروازي ته راو رسېدی نو دی د دروازې څخه بند کړی چي بس! هر څه اوس ختم دي، دی واپس ولاړی، لېکن یو گړی وروسته يې بیا راوبللو، او کله چي دی دروازي ته راو رسېدی نو بیا يې واپس کړی او ورې وېل چي هر څه اوس ختم دي، دغه ډول يې شو واره راوبلی چي دوی به راغلل نو واپس به يې کړی په آخر کي ورته هغه سړی وویل ما خو صرف هسي په تلسو آزموده کوله خو واقعي چي تلسو انتهایي ټپک خوږه یاست، دوی وفرمایل په دې کي څه دي تا چي په ما کي څه وليدل، دا خو محض دیو سپی خوی دي، چي کله يې راوبلي نو راځي او چي شړې يې نو ځي، نو د دي څه حقیقت خو نسته (چي ته دومره زما

تريف کوي)

(۲) يوه ورځ دوی روان وو چې د چټ څخه يو چا د اير ويوه ډکه توکړۍ راوغورخوله، دوی خپلې جامې وڅنډلې د هغه په حق کې يې دځير دعاه وکړه، اوشکر به يې ځينې افاد کړه، خلکو ويل چې دا د شکر خبره ده؟ وېې فرمايل چې کوم سړی په لور کې د اچولو مستحق وي پر ده چې ايرې واچول سي نو آيا د مقام د شکر نه دی؟

د هلکانو د پالنې او تربیې په باره کې

پوه سه! چې زوی یو امانت سی د الله جلّ و علا د طرف څخه مور او پلار ته حواله کول کیږي د ده معصوم زړه د یوې صفا او روښاني ملغلرې په ډول وی چې د ناغونو او تورو ټکو څخه پاک او د هر قسم نقش څخه بالکل خالي وي، لېکن دشعبي په شان نرم وی چې د هر ډول نقش قبلولو صلاحیت لري دغه د یوې پاکي خالصې مخکې په ډول وي چې کوم تخم پکښې اچوې راشنه کیږي به، که د ښکې تخم پکښې کړي نو د دین او دنیا سعادتونه به د الله جلّ و علا د طرف څخه ده ته ورکړل سي او په ثواب کې به ور سره مور او پلار او استاذ هم شامل وي، او که د دې خلاف ري نو بدبختي به نه صرف د ده په حصه کې راځي، بلکې دغه ټول به ور سره پکښې برخمن وي او څه چې پر ده تېریږي دغه حشر به زیات او کم د دوی هم وي، د الله جلّ و علا ارشاد دی: خپل ځان او خپل اهل او عیال د دودڅ د اور څخ څخه وژغورئ (التحریم: ۶) او زوی د دنیا د اور په نسبت د آخرت د اور څخه د خوندي کولو زیات ضروري دی، او دا به داسې ممکنه وي چې دی د ادب په زیور سره ښایسته کړای سي او د ښکو اخلاقو تعلیم ورکړل سي د بد صحبت څخه لیري وساتل سي د دین د ټولو بډیو وجه په اصل کې بد صحبت دی، دی دې آرام خوښونکي او د ښه جلمو سره نه عادت کوي ځکه چې بیا به ځینې صبر پلای نسي او د دې شیانو په حصول کې به ټولو عمر ضائع کړي، په ابتداء کې د اکووش پکار دی چې کومه ښځه بچی ته تې ورکوي هغه ټپک خوږه، صالحه او حلال خوره وي ځکه چې د دائې عادتونه په بچی کې سرایت کوي، او کومې شیدې چې په حرامو سوي وي هغه ناپاک او پلیته (گنده) وي هر کله چې د بچی هلوکي او غوښه په دې سره تغذیه سي د هغه په طبیعت کې به د دې سره مناسبت پیدا کیږي، او دغه مناسبت به د ځوانۍ څخه وروسته ښکاره کیږي کله چې چې د خبرو سي نو پکړل دي چې اول د الله جلّ و علا نوم واخلې لېکن دا خبره به په ازده کولو سره وي، او که هلک د بعضي شیانو څخه شرمیږي نو دا خوشخبري (زیري) دی او د دې خبرې دلیل دی چې لور د عقل ده ته نصیب سوی دي او عقل

محافظ (نگران) دی پر ده شرم متعین کوي کوم چي په بلو خبرو ده ته شرم او عار مخکي کوي هر کله چي په هلک کي د خوراک خواش پیدا سي نو د خوراک ادب دی ورته ونيسي چي بسم الله وايه! په راسته لاس خوراک کوه او ژړ ژړيې مه خوره گوله ښه ژويه د نورو گولو ته مه گوره دخپل مخ څخه يې خوره او چي يوه گوله دي نه وي تېره کړې بله مه پورته کوه، چي دا د حرص دليل دي، خپلي جامي دسلان (کتڅ) ښورو او نورو څخه ساته. همدارنگه کله کله دسلان څخه بغیر ډويې په خوره چي دسلان عادي جوړ نسي، دارنگه د ډير خوراک بدوالی په ذهن کي ورته کښنوه او پوه کوه يې چي ډير خوراک د څارويانو او احمقاتو کار دی او څوک چي ډير خوري د هغو قباحث دي ورته ونيسي، د باندېه هلکاتو صفتونه دي ورته په مخکي کښيږي، چي د ده هم شوق پیدا سي او ښه عملونه کوي، د سپينو جامو محبت دي د ده په زړه کي واچوي او د ورېښمي او رنگينو جامو څخه دي نفرت په زړه کي وړ واچوي، او دا دي ورته وويل سي چي دا ډول جامې اغوستل درنډيانو اولونده گانو کار دی او دخپل ځان سنگار کول د نرېښيانو (مخشانو) کار دی، او کوم هلک چي ښه غذا خوړولو والا او ښه جامې اغوستولو والاوي د هغوی دوستي مضره ده بلکي هغو ته دي گوري هم نه، ځکه چي ددې خرابي پیدا کيږي او دده په زړه کي به هم داسي شيانو آرزو پیدا سي، پر مور او پلار دا هم لازم دي چي د بد صحبت څخه دې خوندي کوي کوم بچی چي د بد صحبت سره عادت سي هغه شوخ، بې حيا، غل، درواغجن او بې باکه سي، او بيا ټوله عمر دا خبري پرېښوي نه سي، کله يې چي مدرسه ته واستوي نو اول شروع دي د قرآن څخه وکړي بايد د صالحو او پرهيزگارانو خلگو قصې او د صحابه وو او تېر مشرانو په عادتونو کي مشغول کړای سي، د عشقيه اشعارو او ښځو د تعريف او نورو څخه دي په سختي سره منع کړای سي تر دې چي داسي معلم او اودب څخه هم منع کړای سي کوم چي د اشيان د ژنده دلی (ژوندي زړه) او د ذهانت د تېزې سبب ښيي، ځکه چي دغه معلم او اديب نه دي بلکي شيطان دی چي پخپله بد دی او د بدی تعيم د بچی په زړه کي اچوي، ځکه چي هلک ټپک کار کوي او ټپک عادت پکښي پیدا سي نو تعريف دي يې کوي او په کوم شئ سره چي هغه خوشحاله وي هغه دي ورته تياروي، بلکي کله کله دي دخلگو په مخکي دده تعريف هم کوي که کله کله ځيني څه خطاء وسي نو يو دوه واره دي ځان په ناخبره (ناکاره) کړي چي هغه د ښکښلو او ناکاره خبرو اورېدلو عادي نسي، په ځانگړې توگه کله چي هغه په پټه يو غلطی وکړي، ځکه چي په مسلسل خبرو سره دده په بدی بلندي د زړه ورکېدو پېره ده، او که په ښکاره خطا کوي نو په پټه دي ورته سزا ورکړي او ورته ودي وايي خبردار! چي بيا داسي ونه کړي چي دا غلطی دي

چيري شوک ونه وړيني کنه بيا به دخلگو په مخکي شومره رسواسې، او خلگ به دي سپک گڼي. د پلار خو دا فرض دی چې د خپل عظمت خيال ساتي او دمور دا فرض دی چې د پلار څخه يې وپېروي، دورځي دې خوب ته نه پرېږدي چې په دې سره مستی او کهلاي پيلنا کيږي او د شپې دې پر زياتو نرمو بسترونه پرې باسي چې بدن يې مضبوط او قوي وي، دورځي دي ورته په کور کي د يو ساعت دپاره د لوبو مهلت ورکوي چې مضبوط او چسپ وي، او خفه او زړه تنگی نسي، چې په دي سره به دې دلی (بزدلی) ښکار سي، او زړه به يې مړ سي، د هر چا په مخکي په عاجزي او فروتني سره دراتللو او دنورو په مخکي د فخر او لافو وهولو څخه دي منع کړل سي، ده ته دي نصيحت کوي چې د هلکانو څخه به يو شئ نه اخلي بلکي خدمت به يې کوی دا خبره دي ورته په ذهن کي کښنوي چې دنورو څه اخيستل د فقيرانو او بې همته خلگو کار دی، د چا څخه د نقد يا جنس داخيستلو د خواش څخه دې په سختي سره منع کوي چې په دې سره به خراب سي او په بد کارونو کې د پريوتو احتمال دی، دا هلايت دي ورته هم ونيسي چې دخلگو په مخکي لاري (ناوړي) توکل يا پزه سولې مناسب نه دي دارنگه د نورو پر شا کښېستل هم مناسب نه دي په کښېستلو کي د ادب او احترام خيال ساتل ضروري دی، تر زني لاندي د لاس ايښولو او کښېستلو څه دې منع کوي، چې دا د ستی علامه ده، د زياتو خبرو او قسم خوړلو څخه دې منع کوي، د ځانه خبره کول مناسب نه دي ها! که څوک پوښتنه وکړي نو مناسب او معقول جواب دي ورکړي، د مشرانو احترام دي کوي او د دوی څخه مخکي دي نه ځي، د فحش خبرو او لعنت څخه دي ځان ساتي، د استاد په وهلو دي شور نه کوي، او نه دي استاذ ته سپارښتونه راوړي د صبر او تحمل عادت دي جوړ کړي چې دا د مردانو (نرانو) کار دی، د لوندې هلکانو او ښځو کار چغه رمل دي، چې داو کالو سي نو په نرمي او محبت سره دي ورته د اودس او لمانځه تللین ورکوي، او چې د لسو کالو سي او قصور وکړي نو د ادب ښوولو په خاطر يې وهل هم جائز دي د غلا درواغو او حرام خوری قباحت دي پر ښکاره کړي او دوی شيانو بدوالی دي ده په ذهن کي کښنوي په دې انداز سره چې ده تربيه (پالنه) وسي. نو د ځاني په عمر کي د دې انداز تربيت رازونه دي ده ته ښکاره کړل سي چې زيات اثر قبول کړي بيا دي ده ته وښوول سي چې د خوراک چښاک څخه مقدار دادي چې بده به د الله جل جلاله عبادت د پاره قوت حاصل سي، او د دنيا څخه محض د آخرت د پاره د توبه حاصله کړي، ځکه چې دنيا د چا ملګرتيا نه کوي او مرګ ناشاپه راځي عقل مند هغه دی کوم چې د دنيا څخه د آخرت توبه حاصله کړي چې د جنت مستحق سي او الله جل جلاله ده څخه خوشحاله سي، دغه ډول دي د دوېځ کيفيت ده ته وښوول سي او د

ښو کارونو ثواب او دېلو کارونو عذاب دي ده ته ښکاره کړل سي، کله چي يې د ابتداء څخه دغسې ترېه (پالنه) وسي نو دا خبري به د ډېري کرښه سي او که دې پر خپل حال پرېښوول سي نو دا خبري به داسي وي لکه د دېوال څخه چي خاوري وژېږي.

حضرت سهل تستري رحمته الله فرمايي چي زه د درې کالو ووم زما "ملما" مُحَمَّد بن سولو رحمته الله چي به لمونځ کولو ما به ورته کتل يو وار يې ما ته وويل زويه! کوم وب چي ته پيدا کړي يې هغه نه يادوي ما ورته وويل ما ما! څنگه يې ياد کړم؟ هغه وويل کله چي د شپې په بستره کي پرېوځي نو درې واړه په زړه کي وايه! چي الله زما سره دي هغه ما ته گوري کله چي ډېري شپې په دې ډول تيري سوي نو بيا يې داووه: زه را ته وويلو او بيا يې د يوولسو وارو تر دې چي د دې خوند او مزه په ما کي پيدا سوه، کله چي يو کال تېر سو نو هغه وفرمايل: ما چي تا ته څه ويلي دي دغه ټول عمر ياد ساته دا شغل به په دواړو جهاتو کي ستا مرستندوی وي، څو کاله دا سلسله چلېده تر دې چي مزه يې زما په دماغ کي پيدا سوه، بيا راته يوه ورځ ما ما وويل چي الله ج د چا سره وي او څوک ويني هغه سړی دي د الله ج نافرمانی نه کوي خبردار! چي ته چيري د هغه نافرمانی ونه کړې، بيا يې زه استاذ ته ولېږلم، زما زړه و بېرېدی ماوويل چي ما د لږ وخت د پاره لېږه زيات نه، تر دې چي ما قرآن مجيد وويلو دغه وخت زما عمر اووه ۷ کاله وو، او کله چي د لسو کالو سوم نو مسلسل روژي مي نيولې او د اورېشو ډوډۍ مي خوړل، تر دې چي د دولسو کالو سوم، په ديارلسم کال يوه مسئله زما په زړه کي راغله نو ما وويل چي ما بصري ته ولېږه چي زه هلته د مسلکې پوښتنه وکړم غرض دا چي هلته ولاړم د ټولو عالمانو څخه مي پوښتنه وکړه چا راته مسئله ونه ښووله او د يو عابد ادريس يې را کړو، زه هلته ولاړم هغوی دغه مسئله حل کړه او يوه مده د هغه په خدمت کي پاته سوم د دې څخه وروسته خپل وطن "تستر" ته واپس راغلم، د يوې روپۍ اورېشي مي واخيستې د هغو څخه به مي وچه ډوډۍ خوړله روژه به مي په ماتوله، ډال، سالن (کتخ) څه ورسره نه وو د يوې روپۍ اورېشي د ټول کال د پاره پوره کېدلې تر دې چي ما اراده وکړه چي شپه او ورځ به هيڅ نه خورم نو پر دې مي هم طاقت نصيب سو دا سلسله په اول کي پنځه ورځي بيا اووه ورځي تر دې چي پنځوشتو ورځو ته ورسېده او ما پنځوشت پنځوشت ورځي هيڅ ونه خوړل، او شل کاله پر داغه حالت تېر سو او د الله ج په توفيق سره به ټول شپه په عبادت کي مشغول ووم، د دې قصې مقصد دا دی چي د بچياتو په زړه کي به اول کي کوم تخم د ښکۍ وکرل سي هغه ضرور رنگ راوړي.

د مجاهدي په ابتداء کي دمرید د پاره شرطونه او د دین په لاره کي د ریاضت بیان

کوم سړی چې الله ﷺ ته ونه رسېږي د دې سبب دا وي چې دغه پر حقيقي لاره نه وي روان او پر حقيقي لاره دنه تللو سبب دا وي چې ده د طلب صادق نه وي او د طلب نه صادق کېدلو وجه عدم علم (د علم نشتوالی) وي او دا دې خبرې دليل دی چې ده ته دايمان حقيقي مړه نه ده حاصله.

کوم سړی چې په دې پوهه وي چې دنيا داسې خلل پذير (نقصان قبولونکې) ده او خوږ ورځي ده او د دې په مقابل کې آخرت حقيقي ژوند او همېشه پاته کېدونکي دی، د آخرت توښه طلب کول ځکه گران نه دي چې د يو حقير شئ (دنيا) په بدل کې يو عمله شئ (آخرت) ملاؤ سي نو څوک به يې نه اخلي نن يو سړی د خاورو پياله په دې وجه پرېږدي چې صبا به د سرو زرو لوښی ملاؤ سي نو څوک به دا سودا نه خوښوي، او د دې پر خلاف سبب دايمان کمزوري ده او د دې وجه دا ده چې صحيح لارښوونکي نسته، ځکه چې د دين قائد (لارښوونکي) خو عالمان دي نو هغه ختم سوي دي، او کله چې لارښوونکي نسته نو پر لاره تلونکي د کومه راسي او چې رهبر او پر لار تلونکي پاته نه سونو لاري ختمي سوې او خلک د خپلو سعادتونو څخه مه رومه کيږي، چې د علماؤ څخه کوم خلک خال خال پاته دي، پر هغوی دنيا محبت غلبه سوي دی او هر کله چې دوی پخپله دنيا غلامان جوړ سونو خلکو ته به څنگه د آخرت و طرف ته دعورت ورکړي، چې دنيا او آخرت لاري د يو بل څخه جلا دي او په دوی کې دومره ليري والي دی چې په مشرق او مغرب په مينځ کې دی چې يوه ته نژدې کيږي نو د بل څخه دغومره ليري کيږي، نو د چا په زړه کې چې د الله ﷺ ارادت بيللره سي نو دغه بلاتس : من رخلکو څخه دی، د کومو په باره کې چې ارشاد دی: وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَقَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ لَشَدِيدٍ (کوم څوک چې آخرت خواږي او د دې پاره په حالت دايمان کې محنت او سعی هم کوي نو د داسې خلکو کوشش قبلېږي) الله ﷺ چې دلته د کومې سعی ذکر کړی دی دا څه شئ دي؟ د دې څخه دلته بحث مقصود دی، نو پوه س! چې د سعی څخه مراد پر لاره تلل دي او د لاري قطع کولو د پاره په اوله مرتبه کې څو شرطونه دي د دې شرطونو پر ځای کول ضروري دي، د دې څخه وروسته يو سند (دستاويز) دی کوم چې په مضبوطي سره نيول ضروري دي بيا يو قلعه ده چې پناه په اخيستل کيږي.

اول شرط خوا دا دی چې دځان او د الله د مينځ څخه پرده پوره نه کړي، چې په هغه قوم کې شمل نسي د کوم متعلق چې الله ﷺ فرمايي: وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا

ايس: ۹) (او موږ د دوی مخ ته او شاته يوه پرده کړې ده)

دا پر دې څلور دي: (۱) مال (۲) مرتبه (۳) تقليد (۴) او گناه، مال په دې وجه پرده ده چې زړه په دې کي مېنځي وي تر څو چې زړه فارغ نه وي بنده به چيري پر سيده لار ولاړ سي؟ نو په دې وجه ضروري ده چې د ضرورت څخه زيات مال د ځان څخه ليري کړي، که يو سړی داسي وي چې د ځان سره څه نه ساتي او د الله ﷻ د پاره محنت کوي نو دی به ژر لار قطع کړي، او دمرتبه او حشمت پرده داسي پورته کېدای سي چې بنده په غفلته داسي ځای ته ولاړ سي کوم ځای چې څوک دی نه پېژني، ځکه چې هر کله شهرت او تعارف وي نو د مخلوق په تعلق او قبول کي به لذت خوند حاصلوي او په دې کي به مشغول سي او څوک چې په مخلوق کي مشغول سو، دی رب ته نسي رسېدلای، او تقليد په دې وجه حجاب دی چې بنده کله يوه طريقه خپله کړي نو بيا د بل هيچا خبري اورېدو ته تيار نه وي، نو پکار دي چې دا ټولي خبري هيري کړي د لا اله الا الله پر معنا ايمان راوړي او پر دې په ښه ډول سره مضبوط سي، او په زړه سره تحقيق کوي چې حقيقت يې دا دی چې د الله ﷻ څخه ماسوا بل معبود نسته او هغه د عبادت مستحق دی، پر کوم سړي چې هوا او هوس غالب وي نو هغه هوا او هوس د دغه سړي خدای او معبود جوړېږي، کله چې دا مضمون په ذهن کي کېښي نو اوس دي د مجاهدي او کشف پر لاره ځي، او د بحث مباحثې څخه دي ځان ساتي، او تر څو پوري چې د معصيت (گناه) تعلق دی نو دغه په يو ډول سره د ټولو څخه غټه پرده ده ځکه چې کوم سړی پر گناه اصرار (ټينگار) کوي دده زړه تور سي نو بيا به پرده د حق تجلې څنګه ښکاره سي خصوصاً د حرامو رزق، ځکه چې حلال رزق د زړه په روښانه کولو کي کوم اثر کوي بل شئ يې نسي کولای، اصل خبره دا ده چې بنده د حرامو د خوراک څخه خوندي سي او حلال رزق خپل معمول وگرځوي، کوم سړی چې په ظاهري شريعت باندې عمل کوي او د ټولو شرعي معاملو پر ځای کولو څخه مخکي د دين او شريعت د رازونو فکر وکړي د دې مثال داسي دی لکه څوک چې د عربي ژبي اژه کولو څخه مخکي د قرآن تفسير لوستل غواړي، کله چې بنده د دې ټولو حجاباتو څخه پاک سو، نو بيا دی د هغه سړي په ډول سو کوم چې بالکل صاف سي د لمانځه قابل سي، اوس ده ته دامام حاجت وي چې دده په اقتداء کي لمانځه وکړي، دغه پېر او مرشد دی ځکه چې بغير دده څخه پر لاره تلل ډېر مشکله دي، ځکه چې لاره پټه ده او شیطاني لاري د رښتوني لاري سره خلط ملط او گډې دي، حقيقت دا دی چې رښتوني لاري يوه ده او باطلاي لاري په زرگونو دي نو درهر او لارښوونکي څخه ماسوا به څنګه پر

صحيح لاره ولاړ سي؟ هر کله چي صحيح لارښوونکي ملاوسي نو مريد ته پکار دي چي خپل تول کار ده ته وسپاري او د دې خبري يقين وکړي چي دخپلي صحيح لاري په مقابل کي د پير په خطاء کي (کومه چي په ښکاره خطاء ښکاري) فائده ده.

بې سواده رنگين کن گرت بير که سالک بے خبر نبوده ز راه در سر

(جای نماز (مسله) په شرابو رنگينه کړه که د مېختې پير درته وايي ځکه چي سالک د لاري او طريقي د منزلونو څخه نا خبر نه وي) د مرشد که داسي خبره مخي ته راسي چي معلومه نه وي نو د حضرت خضر او موسی عليه السلام قصه دي راياده کړه چي دغه د پير او مريد د پاره ده، مشائخو ته الله تعالى داسي ډير خبري ښکاره کړي دي چي د مريد عقل دا راز نه سي معلومولای، د حکيم جالينوس په زمقه کي د يو سري پر راسته گوته دود سو، نيمچه (يعني لږ علم والا او نيمی) حاکمانو پر گوته پټی ووتله، لېکن فائده نه وړ سره کېدله جالينوس پر چپه لوبه بلندي پټی ووت، نو نيمچه حاکمانو وړته بې وقوفي او جهل وويل، او ويل يې چي دود په گوته کي دی او دوايي پر لوبه؟ څه فائده به وکړي، لېکن گوته جوړه سوه، په اصل کي جالينوس پوه سوی وو چي دده په پله کي خلل دی او پلې د دماغ او د شا څخه راځي او کومې پلې چي چپه طرف ته ځي دغه د راسته طرف څخه راځي او کومي چي د راسته طرف څخه راځي دغه راسته طرف ته ځي، په دې مثال سره دابن وول مقصود دي چي مريد ته پخپل باطن کي تصرف نه دي کول پکار، د خواجه علي فارمدي رحمه الله څخه ما (امام فزالي رحمه الله) اوږدې دي چي ماشيخ ابو القاسم گرگاني ته خپل يو خوب بيان کړی دوی دومره غصه وکړه چي يوه مياشت يې بيا زما سره خبري ونه کړې زه پوه نه سوم چي آخر څه وجه ده؟ آخريوه ورځ يې پخپله وفرمايل چي تا د خوب بيتوولو په وخت کي دا خبره کړې وه چي: ته شيخ يې او اما ته په خوب کي يوه خبره وکړه او د دې په جواب کي ما فا وويل چي ولي؟ (يعني د ولي لفظ ستا دخولې څخه وتلی وو او سره د دې چي ته ما ته شيخ هم وايې) نوزه وایم چي که ستا په باطن کي د لفظ د "ولي" ځای نه وای (او نه دي پکار) نو په خوب کي به هم ستا پر ژبه نه سوی راتلاي، غرض کله چي مريد په پوره توگه خپل کار پير ته وسپاري نو پير ته پکار دي چي اول دی په خپل حصار کي بند کړي چي د ټولو آفتنو څخه دده په پناه کي راسي، او د دې حصار (قلعې) څلور ديوالونه دي: (۱) خلوت (۲) خاموشي (۳) لوبه (۴) بې خوابي، په دي کي لوبه هغه دېوال دی چي د شيطان لاره ښلوي، بې خوږي هغه دېوال دی چي زړه په نوراني کېږي، خاموشي هغه دېوال

دی چې د پرېشان خیالی څخه یې خوندي کوي، خلوت هغه دېوال دی کوم چې د مريد او دخلکو د ظلمت په مینځ کې حائل کیږي، گویا د سترگو او غوږونو ټولي لاري بندي سي، سهل تستري ﷺ فرمایي چې څومره ابدالاتو مرتبې د ابدالی ته رساتي حاصله کړې ده صرف دخلوت، لوړې، څلموښي او د شپې د ژوندي ساتلو (یعني د شپې درونولو) په وجه یې حاصله کړې ده، او د ټولو شغلونو د لاري څخه په ډډه کولو یې حاصله کړې ده، غرض کله چې داوسوه (یعني د ټول شغلونو څخه خلاصون حاصل سو) نو بیا دي پر لاري تلل شروع کړي او په دې کې دي اول خودا وکړي چې د لاري غونډی (غرونه) دي صفا کړی دلته د غونډیانو (عقباتو) څخه مراد هغه مفهوم خیالات دي کوم چې په زړه کې راځي، د کومو کارونو څخه چې تېښته ضروري ده دا مفهوم صفتونه د هغو پېڅونه دي لکه د جاه او مال حرص د ښه خوراک جلمې لالچ (حرص) او تکبر اورباه او نور.... چې دغه د شغلونو مادي د باطن څخه جلا کړي او زړه خالي سي، او دا هم ممکنه ده چې یو سړی د دې ټولو خبرونه څخه پاک وي او یو بد صفت پکښې موجود وي، نو د دې صفت د پرېښودلو دپاره دي هم هغه طریقه اختیار کړي کومه چې پیر مرشد مناسبه گڼي، او د دې لائق یې وگڼي ځکه چې د حالاتو په کتنې سره علاج بللېږي اوس چې کله مځکه خالي سوه نو تخم دي پکښې کړي، تخم دا ﷻ ذکر دی، کله چې د ماسوی الله څخه قطع تعلق وسي نو د تنهایی په کونج کې دي کښېني، همپه دي په ژبه، زړه سره الله الله کوي تر دې چې ژبه چهپه (څلموشه) سي او زړه جاري سي بیا یو داسې وخت راسي چې زړه به هم ودرېږي لېکن د دې کلمې معنی او مفهوم به پر زړه غالب راسي، دغه معنی به حرفه ده نه عربي ده نه فارسي ځکه چې د زړه وینا خو هم خبره ده هر کله چې خبره د دې تخم خلاف او پوستکی دي عین تخم نه دی، بیا د معنی په زړه کې داسې ځای کول او نقش کول پکار دي چې دده سره په زړه تړلو کې تکلف کول نه پرېوځي بلکې داسې عاشق سي چې تکلف یې هم د زړه څخه نسي لیري کولای حضرت شبلي ﷻ خپل مريد ته وویل چې که ته د یوې جمعې څخه تر بلې جمعې پوري راغلې او داسې چې د ماسوی الله خطره ستا په زړه کې تېره سي نو ستا به ما ته را تلل حرام وي.

کله چې زړه د دنیوي وسوسو څخه پاک کړی او د ذکر الهي تخم پکې وکړي نو بیا هیڅ شئ باقي پاته نسي چې پخپل اختیار سره ور سره تعلق وساتي، اختیار تر دې اندازه پوري وي د دې څخه وروسته به منتظر وسي چې څه تېرېږي او څه ښکاره کیږي، او غالب گمان دا دی چې دا تخم به ضایع

نه وي ځکه چې الله ﷻ ارشاد فرمايې: مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَزْكَ الْأَجْرِ كَرِدَ لَهُ فِي حَزْوِهِ الشَّوَى؛ (۲۰) (کوم سړی چې دا آخرت د فصل طلبگار وي موږ به ده په فصل کې اضافه کوو) يعنې کوم سړی چې دا آخرت په کلر کې مشغوليږي او تخم کړي نو په دې کې ورته موږ زيات نصيب کوو. پر دې مقام د مريدانو حالات مختلف وي چا ته د دې کلمې په معنی کې اشکال پيدا کېږي او باطل خیالات په مخکې ورته اړخي او ځوک د دې څخه خو نجات تر لاسه کړي لېکن دفرشتواصل او د انبياء عليهم السلام پاک روحونه ده ته په ښو ښو صورتونو کې ښکاره کېږي، په خوب کې ورته په نظر راسي يا په غږ بدلو سترگوېږي وورني د دې څخه وروسته حالات نور سي، د دې تفصيل اوېد دی چې ديېان يې څه فائده نسته، ځکه چې په دې بيان کې دلاري تللو ذکر دی دلاري نه دي، او هر چا ته جلا جلا لاري مخي ته راځي، او کوم سړی چې پر دې لاره ځي نو ده ته دا لار اوړول نه دي پکار چې د دې شئ په انتظار کې به د ده زړه مشغوليږي او حجاب به جوړ سي، د علم د تصرف چې څومره دخل دی هغه تر دې پورې دی او مقصود دا دی چې د دې خبرې ايمان پيدا سي ځکه چې اکثره علماء دې څخه منکر دي، او درسمي علومو څخه چې کوم شئ ماوراء وي پر دغه هغوی باور نه کوي، والله تعالی اعلم.

دويم اصل: د نس او شرمگاه د شهوت علاج

معه د بدن حوض دی او رگونه د نهرونو (ريالو) په ډول دي، معده د ټولو شهوتونو چينه ده، او پر ښي آدم د ټولو څخه زيات غالب شهوت وي، د حضرت آدم عليه السلام د جنت څخه وتل په دې سبب سره سو، په حقيقت کې دا شهوت د ټولو شهوتونو بيخ دی يعنې د معدې شهوت، په دې وجه چې څنگه نس موږ سي نو د نکاح شهوت يې پرېشانه کوي او بنده د نس او شرمگاه شهوت بغير د مال څخه نسي پوره کولای نو د مال لالچ (حرص) پيدا سي، مال بغير د جاه او منصب څخه په علمه توگه په مشکله پيدا کېږي نو د مرتبې حرص راپورته سي او د مرتبې انحصار د خلکو سره په جنگېدو بلندي دی د کوم څخه چې حسد عدوت، تکبر او بغض پيدا کېږي، په دې وجه معده د دې پر حال پريښودل د ټولو گناهونو بيخ دی، او دا تر لاس د لاتندي ساتلو او د لوږې ساتلو علت جوړولو د ښکيو بيخ دي، موږ به مخکې د لوږې فضيلت بيانوو، بيا به د دې فائده، بيا په لږ ځولور کې درياضت طريقه او په آخر کې د هغو خلکو ثواب او فضيلت کوم چې د شهوت څخه ځان ساتي.

د لوږې فضيلت: ښي کرم ﷺ فرمايلي دي چې په لوږ او تنده جهاد کوئ چې د دې ثواب د

کافرانو سره د جهاد په شان دی، او بل یو کار د الله ﷻ په نزد د لویې او تندي څخه زيات غوره نسته، او فرمایي چې څوک یې په مله نس خوري ده ته به د اسمان د لوړ والي (بلندي) و طرف ته لاره نسي نصیب کېدای، د دوی ﷻ څخه خلکو پوښتنه وکړه چې زيات فضيلت والا څوک دی؟ نو وېي فرمايل کم خوړونکی لږ خندا کوونکی او د ستر هورت په مقلد په جمله اکتفاء کوونکی، او فرمایلي یې دي چې لویه د ټولو کارونو سرداره ده، دوی ﷻ فرمایلي دي: زړه جمله استعمالوه! او په نیم نس خوړه چنه چې دا کار د نبوت یو جزء دی، دوی ﷻ فرمایلي دي چې د الله ﷻ په مخلوق کي تفکر نیم عبادت او کم خوراک پوره عبادت دی، او فرمایي هغه سړی د الله ﷻ په نزد د ټولو څخه زيات افضل دی کوم چې ډېر تفکر کوي او ډېر وېي وسپړي او هغه سړی د الله ﷻ قېت د بنمن دی کوم چې ډېر خوراک او ډېر خوب کوي، او فرمایي د کم خوراک په سبب الله ﷻ په فرشتو فخر کوي او فرمایي گورئ! ده محض زما په خاطر د طعام د شهوت څخه لاس ایسته کړی، اې فرشتو! تاسو گواه وئ چې څومره گولې ده پرې اښي دي په دغو کي د هري یوې په عوض ما د ده په جنت کي یوه درجه زیاته کړه، او فرمایي په ډېر خوراک چښاک خپل زړه مړ مه جوړئ ځکه چې زړه د مځکي په ډول دی په زیاتو اوبو سره فصل هم مړ کېږي، او فرمایي چې د نس څخه زیات بد تر بل شئ نسته کله چې یې بنده ډک کړي، حال دا دی چې د بنده د پاره یو څو گولې کافي دي کومي چې د ده ملا د سیده لرلود پاره باعث جوړېږي، که چاره نه وي نو د نس دریمه حصه د خوراک د پاره دریمه د اوبو د پاره او دریمه د ساه د پاره، او په یو روایت کي دي چې دریمه حصه د ذکر د پاره ده، حضرت عائشه ؓ فرمایي: چې نبی کریم ﷺ چیري په مور نس ډوډۍ نه ده خوړلې تر دې چې د لویې په وجه به زما پر دوی رحم راغلی او ما به د دوی پر نس مبارک لاس راټېر کړی عرض به مي وکړی چې زما روح دي پر تاسو قربان سي که تاسو لږ تر لږه دومره وخورئ چې د لویې احساس خو درته نه وي نو څه جرم دی؟ دوی ﷻ به فرمايل: اې عائشه ؓ زما نبیان وروڼه کوم چې مځکي تېر سوی دي دوی په دربار د الله ﷻ کي قرب حاصل کړو په لویه سره نو زما سره بېره ده چې که زه تن پروري (په ډک نس خوړل) وکړم نو زما دوجه به د دوی څخه کمه سي، څو ورځي لږ شان صبر کول د دې په مقبله کي بهتر دي د دې څخه چې په آخرت کي زما حصه کمه سي، او د دې څخه زیات یو شئ ماته محبوب نه دی چې زه د خپل وروڼو خواته ورسم، حضرت عائشه ؓ فرمایي په خلای قسم دی چې د دې فرمایلو څخه وروسته دوی د یوې شنبې څخه زیات په دنیا کي پاته نه سو، حضرت فاطمه ؓ د دوی ﷻ د ډوډۍ پوه ټکره راوړه د دوی ﷻ خواته راغله دوی و فرمايل دا څه دي؟ هغې عرض وکړی

چي ما ډوډۍ پنځه کړې ده زما زړه نه غوښتل چي ستاسو څخه بغیر یې وخوړم، ویې فرمایل د دې ورځې وروسته به دا لوی خوراک وي چي ستاد پلار خولې ته به ولاړ سي، ابو هريره رضی الله عنه وایي چي د نبي ﷺ په کور کي د غنمو ډوډۍ درې ورځې پرله پسې چانه ده خوړلې، ابو سیلمان دراني رضی الله عنه وایي چي زما په نزد د شپې د خوراک څخه یوه گوله کمه خوړل د ټولي شپې د عبادت څخه زیات خوړه دي، فضیل رضی الله عنه به خپل ځان ته ویل چي ته پر وېدي پاته کېدلو ولي ییرېږي؟ افسوس دی چي کله الله ﷻ لوږه نبي ﷺ ته د دوی صحابه ووهله، ته ورکړې وه نو بیا ستا په شان د خلکو څخه به یې ولي منع کوي، کهمس یو وار وویل اې الله! تا ماته لوږه او تنده را کړل او د شپي دي د ځان سره په خلوت کي وساتلم دا لوږه مرته دي زما په ډول سړي ته څنگه را کړه؟ چي دا خو هغه سلوک دی کوم چي ته دا ولیکو سره کوې، مالک بن دینار رضی الله عنه به فرمایل: تر او تازه دي وسي هغه سړی د کوم سره چي دومره غله موجوده وي چي بل چا ته د حاجت بیاتولو د ثلث څخه خلاص وي، محمد بن واسع رضی الله عنه ویلي دي داسي نه بلکي داسي وایه! تر او تازه والی دي د هغه سړي د پاره کوم چي سهار او مېلم وېی وي او د دې سره سره د الله ﷻ څخه خوشحاله وي، عبد الواحد بن زید وایي چي الله ﷻ څوک دوست نه دي جوړ کړي ما سوا د هغه څخه چي وېی و سیري او بل یو سړی پر ابو سربره نه دی تللی ما سوا د هغه څخه چي وېی و سیري، او یو سړي ځمکه نه ده قطع کړې ما سوا د هغه څخه چي وېی و سیري، او په حدیث کي دي چي هغه څلور بنسټ ورځي د کومو په دوران کي چي حضرت موسی عليه السلام د الله ﷻ سره هم کلام وو، وېی وو.

د لوږي فائده او د موږ والی تاوانونه (آفتونه)

د لوږي د فضیلت سبب دا نه دی چي په دې کي تکلیف وي څنگه چي د دوايي فضیلت په دې وجه سره نه دی چي دا ترخه وي، بلکي د لوږي لس فائده دي:

اوله فائده: دا ده چي په دې سره د زړه صفایي کیږي او روښانه کیږي، حال دا دی چي په ماره نس خوراک سره بالکل ږوند او خړ سي، او معمولې بهارات پوره ته ځي صماغ ته رسیږي بنده کُند ذهن (بې ذهنه) کوي، چي په خیالاتو کي انتشار او پراگندگي پیدا کیږي په دې وجه د نبي ﷺ لارښادی چي کمه خوړئ او زړه ژوندی ساتئ، او دا ژوندی زړه په لوږه همېشه صافوی چي صاف او نرم وي، او فرمایي چي کوم سړی ځان لوږی ساتی د هغه زړه هوښیار او زیرک وي او د ده قوت خیال لوړ وی، شلبي رضی الله عنه وایي چي ما په کمه ورځ هم د الله ﷻ د پاره لوږه برداشت کړه زما زړه د حکمت او هېرت

څخه ډک سو، او نبي ﷺ فرمايي: چې په ډک نس مه خورئ هسي نه چې ستاسو په زړه کي معرفت نور ختم سي، نو هر کله چې د جنت لاره معرفت دی او معرفت درگاه لويه ده نو ښکاره ده چې په لويې سره د جنت دروازه تګول کيږي لکه چې نبي ﷺ فرمايلي دي: په لويه د جنت دروازه وټکوي.

دويمه فائده: د لويې څخه په زړه کي نرمي راځي او په ذکر او مناجات او عباداتو کي ده ته يو ډول لذت حاصلېږي حال دا چې په ډېر خوراک سره په زړه کي سختي پيدا کيږي او د ذکر او مناجات سلسله محض رسمي جمع خرڅ جوړه سي، او زړه ته څه لذت نه حاصلېږي.

دويمه فائده: غفلت اولافې وهل د دوېخ دروازي دي او درماتده او کمزوری کېدل د جنت دروازي دي او غفلت او غرور پيدا کوونکی شئ موږ والی دي او د عاجزی او درماتده گم ظهور په لويه کي دی او تر څو چې بنده خپل ځان بيخي عاجزه او بې چاره تصور نه کړي، او دا عادت ترک نه کړي چې د نوی گولې کمي پر ده دنيا تنګه او تياره جوړوي تر هغه وخته د الله ﷻ لويي او قدرت پېژندل ده دپاره ممکن کېدای نسي، په دې وجه الله ﷻ د ټولي دنيا د خزانو جاياتي (کلياتي) د نبي ﷺ په مخکي کېښودې نو دوی ﷺ وويل چې يا الله ﷻ دې ته زما ضرورت نسته ما ته د دې په نسبت دا خبره زياته محبوه ده چې يوه ورځ وېږي يم او يوه ورځ خورم، او په کمه ورځ چې وېږي يم صبر کووم او په کمه ورځي چې يې خورم شکر ادا کووم.

خلوړمه فائده: د کوم سړي نس چې ډک وي د هغه د نورو لويه هېره وي او د الله ﷻ پر مخلوق يې شفقت کول هم هېر وي، او په دې وجه يې د آخرت عذاب هم ياد نه وي، او کوم سړی چې پنخپله وېږي وي د دوېخيانو لويه ده ته رايادېږي او د تندي په سختی سره د قیامت تنده رايادوي، او د آخرت پېره او دخلای پر مخلوق شفقت دواړه د جنت دروازي دي، او دا وجه وه چې هر کله د حضرت يوسف عليه السلام څخه پوښتنه وسوه چې د ټولي دنيا پر خزانو د قبضې سره سره ته وېږي ولي وسپېږي؟ وېږي فرمايل چې دا پېره راباندې غالبه ده چې دخپل نس په ډکولو چيري د فقيرانو لويه هېره نه کړم.

پنځمه فائده: په ټولو سعادتونو کي اول نمبر سعادت دا دی چې بنده خپل نفس د ځان غلام جوړ کړي، او ډېره بده بلبختي دا ده چې پنخپله د نفس غلام جوړ سي او لکه څنگه چې سرکښه او خود سره څاروی تر هغه وخته په قابو کولای نسي تر څو چې دی وېږي نه کړي دغه ډول انساني نفس هم د دې څخه بغیر نسي قابو کېدای او دا يوه هغه فائده ده کومې ته چې د فائدتو کېميا ويل کيږي، ځکه چې د ټول گناهونو بنياد شهوت دی او شهوت پنخپله د ډېر خوراک څخه پيدا کيږي.

او د لوږې دا فائده خو بالکل ښکله او لازمي ده چې شهوت د هورت بالکل کمېږي او د زیاتو خبرو خواش هم نه پاته کیږي، لنډه دا چې کوم سړی چې په ماره نس خوري دی خبرې هم زیاتې کوي، او د حاجت گويي دی د یو عیب نه یو عیب طرف ته بیایي، او د فرج د شهوت غلبه خو د دې انځنې نه ده ځکه چې د شرمگاه په پټ ساتلو خو سترگي نسي پټېدای او که سترگي پټې کړي نو زړه به کوم ځای پټوي، او لوږه هغه شی دی کومه چې په دوي کې هر شی په قلوبو کې ساتي، او په دې وجه ویل سوي دي: چې لوږه د الله ﷻ د خزانو څخه هغه ملغلره ده کومه چې هر چا ته نه نصیب کېږي بلکې هغه ته وړاندې کېږي څوک چې پر گران وي، د یو هوښیار قول دی چې کوم مرید تر یو کاله پورې په وچه دوږۍ سره د لوږې تسکین کوي او هغه هم داسې چې معمولي غوندي وي او په نیمه هم قناعت کوي نو الله ﷻ دده د زړه څخه د ښځو خیال بالکل وړکوي.

شپږمه فائده: د یوې سړي ته خوب ډېر کم راځي، او کم بیده کېدل د عبادت او مناجات بنیاد دی، په ځانگړې توگه کوم سړی چې د شپې ډېر خوري پر ده د خوب غلبه لازمي ده نو بیا دی لکه د مړه په شان پروت وي او عزیز عمر ضائع کوي، دیوه پیر معمول وړ چې هره شپه به یې پر سر ځان آواز کولو چې ای مریلانو! ډېره مه خوړئ ځکه بیا به اوبه ډېر چنبې او خوب به در بلندي غلبه سي او که خوب موزیات وکړی نو د قیامت په ورځ به افسوس کوئ. داویا ۷۰ صلیقتو پر دې خبره اتفاق دی چې په زیاتو اوبو چنبلو سره زیات خوب ورځي، څنگه چې د بنده اصل سرمایه عمر عزیز دی د کوم چې هره یوه ساه یو گران قیمته ملغلره ده کوم چې په آخرت کې د سعادت حاصلولو د پاره مرستندوی ثبتېدای سي او بل خوا خوب د عمر مده کموي یعنې څومره ساهونه چې په خوب کې ضائع سي، نو بیا د دې شی څخه غوره کوم شی کېدای سي کوم چې خوب د سړي څخه لېري کړي، او که یو سړی د موروالی سره سره تېجهدا کړي نو هغه لذت او خوند ده ته په هر حال نسي نصیب کېدای کوم چې په مناجات او ذکر کې وي ځکه چې خوب به پر ده غلبه کړي وي او کېدای سي چې شیطان غسل پر واړوي او د شپې غسل کول بیا ممکن نه وي او د عبادت څخه بالکل محرومه پاته سي.

اوومه فائده: د یوې وسېلو په وجه سره د بنده زمانه (وقت) فراخه کیږي یعنې ډېر وخت ورته په لاس ورځي او په علم او عمل کې د مشغولیت د پاره مهلت او فراغت ورته حاصلیږي، ځکه چې زیات خوراک کوونکي ته د خوراک، خوب، اخیستلو او د سلمان د انتظار کولو د پاره وخت پکار وي بیا بار پاڅنې ته تلل لودس کول نو ډېر وخت د دې کارونو نذر سي او د ساه په ډول قیمتي پانگه

بې ضرورته خرڅ کول حماقت دی، حضرت سري سقلي عليه السلام وایي چي ما حضرت علي جرحاتي عليه السلام وليدی چي ستوان يې خوړل ماوړيل ته ډوډۍ ولي نه خوړي هغه وويل چي ددې په تېرولو او د ډوډۍ په تېرولو کي دا ويا - تسبیحو د زماتې فرق دی په دې وجه سره د خلوبښتو کالو څخه ما ډوډۍ ونه خوړه ځکه چي په ډوډۍ باندې د ښخوند وهلو په سبب د وخت ضائع کول مناسب نه دي، او همدا ډول د لوړې په عادت روژه آسانېږي په مسجد کي احتکاف او پاک وسېدل آسانه وي.

افقه فائده: دا ده چي کم خور (کم خوړونکی) روغ او جوړ وي، د ناروغۍ تکلیف، د دوايې خرڅه د طبیب او د ترخو دوايتو چښل او د نورو تکلیفونو د برداشت کولو څخه بنده محفوظ وي، حکیمانو او طبیبانو پر دې اتفاق کړی دي چي د کم خوراک څخه ماسوا داسي بل یو شی نسته چي بالکل نفعمند وي او د یو ډول ضرر او نقصان پکې نه وي، دیو حکیم په قول انار بهترین او گټور دي او وچه غوښه بدترین شی دی، په لږ مقدار کي د وچې غوښې د خوړلو په مقابله کي په زیات مقلر اکثر خوړل غوره دي، په حدیث کي راځي چي روژه نیسې چي جوړ او روغ یاست.

فهه فائده: دا ده چي د کم خور خرڅ هم کم وي او ده ته د زیات مال حاجت او ضرورت نه وي، ځکه چي ټول آفتونه، گناه او د زړه مشغولي د زیات مال د حاجت او خواهش او حرص په سبب وي، کوم سړی چي روزانه د ښو شیانو په زیات مقلر کي د خوړو په فکر کي وي دی په حرامو او مشبه شیانو کي هم اخته کیږي د یو عقلمند ویناه ده چي زما اکثره خواهشات داسي پوره سي چي زه ځيني لاس واخلم او دا معلله پر ما آسانه سوې ده، بل ويلي دي چي د چا څخه د قرض غوښتلو پر ځای د خپل نس څخه قرض اخيستل غوره دي چي دا وړي وساتل سي، حضرت ابراهيم اهدم عليه السلام به د مختلفو شیانو نرخ معلومولو نو خلکو به وړل چي ډېر گران دي نو فرمايل به يې چي پاته يې کړئ خپل پنځپله به ارزانه سي.

لسمه فائده: دا ده چي پر خپل نس چاته قدرت حاصل سي نو په صدقه ورکولو، په خلکو دخرڅ کولو او د خلکو سره پر شفقت قانده سي ځکه چي کوم شی په نس کي وي ددې ځای خو پانځه (بيت الخلاه) ده او څه چي په صدقه کي ورکړي نو دغه دا الله جل جلاله د رحمت په لاس کي ولاړ سي، نبی صلی الله علیه و آله یو نسور (گېډور) وليدی نو ورې فرمايل چي د نس د کولو پر ځای که ده صدقه کولای نو غوره به وای.

د کم خوراکه او د خوراک د وخت په باره کې د مړه اېښودنه

د خوراک په باره کې بنيادي شرط دا دی چې حلال وي او بيلامريد ته درې احتياطونه کول پکې دي. اول احتياط دا دی چې لږ خوړي او پر يوه ځای خوراک نه دي کمول ځکه چې دلبه ده ته تلوان وکړي، نو پکار دي چې په خوراک کې دې کرار کرار کمې کوي مثلاً که د معمول څخه يوه ډوډۍ کمول غواړي نو په اوله ورځ دي يوه گوله کمه کړي په دويمه ډوډۍ او په دريمه درې گولې تر دې چې په يوه مياشت کې يوه ډوډۍ کمه سي، دا به آسانه هم وي او د نقصان بېره به هم نه وي، او بيا دي په مطلوبه مقدار قائم سي او د دې څلور درجې دي:

اوله درجه کومه چې د صديقانو ده دا ده چې د ضرورت په انلازه په خوراک قناعت وکړي او دا هغه درجه ده کومه چې سهل تستري رحمۃ الله عليه خپله کړې وه، هغه به ويل د ژوند انحصار پر عقل او قوت دی نو تر څو چې په قوت کې کمی نه وي راځلی طعام مه خوره ځکه چې د لوړې په وجه د کمزورۍ سوي سري په ناسته لمونځ کول تر ولاړي د لمونځ کوونکي څخه غوره دی چې په ډک نس وي، ها کله چې د لوړې د لاسه ژوند ته خطره پېښه سي يا عقل ته د نقصان رسېدلو بېره وي بيا خوراک کول ضروري دي ځکه چې د عقل څخه بغير هم عبادت ممکن نه دی، او ژوند خو د انسان اصل دی، يو وار د دوی څخه پوښتنه وسوه چې ستاسو د خوراک طريقه څه وه؟ دوی وفرمايل زما کلييز (سالانه) خوراک درې درهمه وو چې د هغه څخه د يوه درهم اوږه او ورېجې د يوه درهم فصل او د يوه درهم تېل به مي واخيستل او دا شيان به مي سره گډ کړل او درې سوه شپېته لېوگان غوندي به مي څيني جوړ کړل په يو لېو به مي روزانه روژه ماتوله، خلکو پوښتنه وکړه چې اوس ستاسو د خوراک څه اندازه دی؟ وبې فرمايل چې څنگه موقع را ته ملاوسي هغه ډول کووم، په راهبانو کې د اسي خلک هم ليدل سوي دي چې په يوه شپه او ورځ کې به يې ديو درهم د وزن څخه زيات خوراک نه کوی او دا عادت دوی په تدرېج خپل کړی وو.

دويمه درجه د هغو خلکو ده چې په نيم مد باندي صبر کولای سي او د يوې ډوډۍ دريمه حصه هم ډېره گڼي، د نبي صلی الله عليه وسلم ارشاد دی چې يو څو گولې هم د بنده د پاره کافي دي، او ډوډۍ عموماً دلسو گولو برابر وي او د حضرت عمر رضي الله عنه معمول وو چې د اوو يانېو گولو څخه زياته به يې نه خوړله.

دريمه درجه د هغو خلکو ده کوم چې په يو مد به يې اکتفاء کوله او په داسې خلکو کې زياتره هغه وي چې د دريمي حصې دنس د کولو پر ځای نيمه حصه ډکوي.

څلورمه درجه د هغو مريدانو ده کوم چې ديو مد څخه هم زياته خوړي اکتفاء پر کوي او عين ممکنه

ده چي د یو مدد څخه د زيات خوراک خوړل په اسراف کي وي، يعني داخلگ به په دې آيت شريف کي په مذکوره خلکو کي شامل وي دکومو په بلره کي چي ارشاد دی: **كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ** (الاعراف: ۳۱) (خوړئ چيښئ او دحد څخه مه وځئ بې شکه هغه اسراف کوونکي نه خوښوي)

لېکن دا شی د کار او د جسم په نوعیت کي په تبدیلی سره بللېږي، په هر حال په مجموعي توگه سره لازمه ده چي خوراک دي داسي وخت بس کوي چي لاتوره خوړی سي، لېکن په دې سلسله کي یوې ډلې د یو مقلد تعین نه دي کړی، بلکي صرف د دې کوشش تاکید یې کړی دي چي تر څو پوري ښه نه وي وېی سوی تر هغه پوري دې نه خوړي او بیا هم چي وېه لا باقي وي نو بس دې کړي او د لوېږي ښه دا ده چي بغیر د سالن (کتغ) څخه ډوډۍ ته هم زړه بې قراره وي او د اورښو یا جوړو ډوډۍ هم په مینه سره خوړی سي، که د سالن (کتغ) په تلاش کي وي نو پوه سه! چي لا ښه وېی نه دي، او دا کثرو اصحابو کرامو معمول وو چي د نیم مدد څخه زیاته به یې نه خوړه، او یوه ډله په اصحابو کي داسي هم وه چي په اوونۍ (هفته) کي به یې د یو صاع څخه ماسوا یې نه خوړل او یو صاع خلور مدد وي، او که دا طعام به دکجوړو په صورت کي وو نومقلد به یې یو نیم صاع کولو ځکه چي په دې کي به تاکی (مندکي) وې، نو به د تاکیو څخه ماسوا یو صاع پاته سو، او حضرت ابو ذر رضی الله عنه وایي چي د نبي کریم صلی الله علیه و آله په زمانه کي زما خوراک به د یوې جمعې څخه تر بلې جمعې پوري پریو صاع باندې مشتمل وو د اورښو، او په خدای قسم دی د معمول به تر هغه پوري ترک نه کړم تر څو چي (د دې دنیا څخه) د هغه خواته ورنسم (يعني مړنسم)، او بیا ابو ذر رضی الله عنه خلگ ملامتوي وایي چي اې خلگو! تاسو هغه معمول پرېښوئ، حال دا دی چي د نبي صلی الله علیه و آله ارشاد وو چي زما دوست او مقرب به هغه وي کوم چي دا انلار تر آخره پوري خپل کړي پر کوم چي نن عمل کوي، او بیا یې ورېل، اې خلگو! تاسو د دې څخه واپس سوي یاست بلکي د اورښو اوږه هم چاڼ کوی او ډوډۍ هم نړۍ نړۍ پخوی او دوه ډوله سالنونه (کتغونه) پخوی، او د شپې او دوږځي د پاره جلا جلا جامي جوړوی حال دا دی چي د نبي صلی الله علیه و آله په وخت کي دا حالت نه وو او د اهل صفه وو څخه به دوو تنو په شریکه هم د یو مدد څخه زیاتي څرماوي نه خوړلې او د دې څخه به تاکی (مندکي) هم وتلې.

سهل تستري رحمۃ الله علیه فرمایي چي که ټوله دنیا ونه سي (يعني په ټوله دنیا کي صرف ونه او حرام خوراک وي) خو هم به زما خوراک د حلالو څخه وي، مطلب دا دی چي د ضرورت څخه زيات

نه خورم او هغه مطلب نه دی کوم چې یې اباحتي خلگ اخلي چې هر شی هغه که حرام وي خو چې په لاس راسي حلالېږي، ځکه چې د صدقې یوه خُرمه هم نبي ﷺ د ځان د پاره حلاله نه ده مقرر کړې. حال دا دی چې لاس ته به د دوی هم راتله، لېکن دوی به نه قبلوله.

د دویم احتیاط تعلق د طعام د وخت سره دی، او د دې درې درجې دي، د ټولو شخصه لویه درجه دا ده چې خوراک لږ تر لږه د درې ورځو په وقفه سره وخورل سي، او هسې خو داسې بزرگان هم تېر سوي دي چې تر اوو او لسو لسو او دولسو دولسو ورځو پورې به یې یوه گوله خولې ته نه اچوله، او د تابعینوو شخصه یو بزرگ خو دې درجې ته رسېدلی وو چې تر څلوېښتو څلوېښتو ورځو پورې به یې بغیر د خوراک شخصه گلزاره کوله، حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه به اکثر تر شپږو شپږو ورځو پورې په خالي نس وېښلی، د ابراهیم ادهم رحمته الله او سفیان ثوري رحمته الله عادت دا وو چې د درې ورځو شخصه مخکې به یې هیش نه خوړل، او دا هم ويلي سوي دي چې کوم سړی څلوېښت ورځې څه ونه خوري پر ده به د آسمان د ملکوتو شخصه څه ناڅه ضرور ښکاره کېږي.

فصله: یوه صوفي د یو راهب سره بحث کولو د هغه شخصه یې پوښتنه وکړه چې ته آخر پر نبي ﷺ ایمان ولې نه راوړې؟ هغه وویل ځکه چې عیسیٰ عليه السلام تر څلوېښتو ورځو پورې څه نه وو خوړلي او دا د هغه د رښتوني نبي کېدلو دلیل دی او حال دا چې ستاسو پیغمبر داسې نه دي کړي، دې صوفي وویل: زه دخپل پیغمبر صرف یو عام امتي یم که څلوېښت ورځې زه څه ونه خورم نو آیاته به ایمان راوړې؟ هغه وویل هو! را به یې وړم هغه صوفي پنځوس ورځې بغیر د څه خوراک شخصه هلته ناست وو، او وېې وېل که غواړې نو نور هم صبر کولای سم هغه وویل ډېره غوره ده نو هغه تر شپېته ورځو پورې پر دغه ځای ناست وو، او څه یې نه وخورل او هغه راهب ایمان راوړی، او دا درجه انتهائي عظیم الشانه ده او دې ته رسېدل د هر چا د پاره ممکن نه دي او صرف هغه سړی دې ته رسېدای سي چې هغه ته داسې حقیقتونه ښکاره سي کوم چې دده د برداشت قوت قائم لري او دی یې په مشاهده کي داسې محوه (غرق) سي چې د دې جهان شخصه بالکل خبر نه وي.

دویمه درجه د هغو خلکو وي کوم چې دوه دوه درې درې ورځې بغیر خوراک شخصه پاته کېدای سي او داسې خلگ هم په خاص تعداد کي دي.

درېمه درجه د هغو خلکو ده کوم چې روزانه خوري لېکن صرف یو واري او دا کمترینه درجه ده او کله چې دوه واره خوراک ته نوبت ورسېږي نو پوه مه! چې سرحد د اسراف ته ورسېدی گویا یو وخت

هم وېي پاته کېدل نه خوښوي، نبي ﷺ که به سهار وخورله نو ماښام به يې نه خورله او که دشپې به يې وخورله نو سهار به يې نه خورله او دوی ﷺ حضرت عائشې رضي الله عنها ته وفرمايل چې د درځي د دوه واړه خوراک يعني اسراف څخه هېښه ځان ساته، ځکه چې د درځي دوه واړه خوراک اسراف دی، او کله چې ديوه واړه عادت سي نوخوړه داده چې سهار يې خوري چې شپې ته يې د عبادت د پاره بدن سپک او زړه صفا وي، او که دشپې خوراک ځانځا خواړي نو بيا پکار دي چې يوه ډوډۍ ماښام او يوه د سهار خوري.

دلورې د رياضت رازونه او په دې کې د پير او مريد د مختلفو احکامو ذکر

پوه مه! چې دلورې دېر داشت کولو څخه مقصود دا وي چې نفس مغلوبه کړي، او مؤتنب يې جوړ کړی کله چې نفس کوپوالي ليري سي نو دی پنځپله د دې بند څخه آزاد سي، او زيات حاجت يې پاته نسي، او داوجه ده چې پير هميشه مريد ته د دې خبرو حکم ورکوي او پنځپله د دې حاجت نه وي چې دی دې داسې کوي ځکه اصل مقصد محض فاقه کشي (ځان وېي کول) نه دي بلکې مراد دا دی چې دومره وخوري چې معده په درنه نسي او نه يې دلورې احساس باقي پاته سي چې د گراتي شکايت او دلورې احساس دواړه په مشاغلو کې شامل دي چې بنده پکښې مشغول سي بيا عبادت نسي کولای او دواړه په دې لاره کې حائل کيږي او دانستيت کمال دادی چې د ملائکو صفت ته و رسيږي، او فرشتې نه دلورې تکليف پرېشانه کوي او نه د موروالي گراتي محسوسوي؛ لېکن نفس د اعتدال پر لاري کله راځي؟ تر څو چې په ابتداء کې پر ده سختي او جبر ونسي، څنگه چې دبزرگانو يوه ډله داسې ده چې کومو د هېښه د پاره خپل نفس ته د بدگمتي په نظر سره کتلي او د احتياط لار اختيارول يې لازمي گڼلي او د نفس پوره نگراني يې کړې ده، او کوم چې زيات کمل وو هغوی پر حد د اعتدال باتدي قائم پاته کېدل خپل شعار جوړ کړی، او د دې دليل دا دی چې نبي کریم ﷺ کله خو به يې روژې نيولې او دومره به يې نيولې چې خلکو به داوگنله چې اوس به چيري د بوژی موقع راته سي او که به يې بوژه وه نو داسې چې خلکو به ويل بس اوس به روژه چيري ونه نيسي، د کور څخه په طلب کولو که به څه شئ ملاسونو وېه يې خوروی او که نه به وو نو ويل به يې بس اوس زما روژه ده، وصل او غوښه به يې ډېر خوښ وو، معروف کرخي رضي الله عنه ته چې به چيري ښه خوراک راغلی نو خوروی به يې لېکن بشرحافي رضي الله عنه به خوروی، څرنگه چې يو وار د معروف کرخي رضي الله عنه څخه دا پوښتنه وسوه نو وېي فرمايل چې زما روږد بشرحافي د زهلاو پر هېز گلری لاره اختيلاړه کړې ده او

ماته يې د معرفت الهي فراخې را کړې ده. زه دخپل مولا په کور کي مهلمه يم کله چې هغه را کوي نو دخوداک شخه د اټکل سوال نه پيدا کيږي او کله چې يې نه را کوي نو د صبر شخه لمسوا بله چلونه وي، ځکه ماته نه څه اختيار حاصل دی او نه د اعتراض څه گنجاش باقي پاته سوی دي، اوس په دې زمانه کم عقلو خلکو دا د فرور او رياء يوه حيله جوړه کړې ده، يعني چا ته چې د نفس د مخالفت توفيق نه وي هغه وايي موږ خو دمعروف کرخي ﷺ په ډول عارفان يو.

نو د مجاهدي او رياضت شخه څوک لاس اخيستی سي ما سواد دوه قسمه خلکو شخه: يو ته خو صديق وايي چې پر سیده لاره روان وي صحيح مقام ته رسېدلی وي (لکه معروف کرخي ﷺ او نور) دويم هغه احمقان وي کوم چې خامخا په دې مغالطه کي لوېدلي وي چې د دوی معامله هم گویا صحيح سوې ده، حال دا دی چې معروف کرخي ﷺ (هغه لوړ مقام ته رسېدلی وو چې ده) ته پخپل ذات کي څه تصور او اختيار باقي نه وو پاته سوی (هر څه يې د الله جلّ و جلاله سوي وو) نو که دوی ته به چا څه بنکځل هم وکړل نو د دوی دلا سو ژبي سترگو شخه به د يو ډول خصي اظهار نه کېدلی چې دوی به دغه هم د الله جلّ و جلاله د جانب شخه خيال کولو، او س که داسي سړی دا خبره وکړي نو دده سره ښه هم ښکاري، هر کله چې بشر حافي ﷺ سړی السقطي ﷺ او مالک بن دینار ﷺ او د دوی د پايم نور بزرگان د خپلو نفسونو شخه محفوظ پاته نه سو او د رياضت او مجاهدي شخه فارغ نه سو نو د بل د پاره په خپل باره کي داسي گمان کول قطعي نلکمنه دي (په ځانگړې توگه د نن سبا دراکارانو د پاره).

د شهوتونو د پرېښولو نقصانونه

د شهوتو په ترک کولو سره پر خپل ځای دوه آفتونه پيدا کيږي: يو خو دا چې بنده په آساني سره د شهوتونو (لذتونو) پر پرېښولو قادره نه وي، نو په خلوت کي يې خوري چيښي او د خلکو په مخکې ځکه نه خوري چې دوی يې د راز شخه خبر نه سي، او دا عين منافقت دی او داسي منافق دمغروړه کولو د پاره خو شيطان هم موجود وي، يعني دا خبره ورته په ذهن کي اچوي چې دا ته چې څه کوي (منافقت نه دي بلکي) د نورو د پاره د تقلید باعث دی ځکه چې د مؤمنانو مصلحت په دې کي دی (چې په ښکاره يې نه خوري) او دا عين غرور دی ځکه چې داسي بنده خو هر کم ملاوړې کوم چې د خپلي خوښي شئ دنورو په مخکي اخلي، لېکن کورته چې ولاړ سي پر فقيرانو يې تقسيموي، چې د صدق و صفا دا عمل د صديقاتو شخه ممکن کېدلی سي او بې حله گران وي، که

څه هم شرط د اخلاق دا دی چې دا گران عمل هم بالکل آسانه ښکاره سي ځکه چې د گران محسوسېدو مطلب به فلوي چې په زړه کي لا تر اوسه د نفاق او ریا یو انداز په باقی ده او دا اطاعت به دریاو د پاره وي نه چې د الله جل و بالا د پاره، او کوم سړی چې د طعام د شهوت څخه صرف په دې وجه تښتي چې خلک یې واقعي تښتونکي وگڼي (او په پټه یې خوري) نو دغه گویا په شهوت دریاو کي مبتلا دی او دده مثال د یو داسي سړي دی چې د باران څخه د خوندی کیدلو د پاره تر نلوې لاندې ودرېږي، او کله چې نفس د دا ډول ریا ښکار سي نو داسي سړي د پاره خوږه دا ده چې د خپل خواش مطلب شئ دي د خلکو په مخکي خوري خو ټول دي نه خوري بلکي څه دي پرېږدي هم چې خواش هم تر یو حده پوري مات سي او دریاو زور هم څه انداز کم سي.

د فرج د شهوت د آفتونو په باره کي

پوه سه! چې د جماع شهوت په بنده کي ځکه ایښول سوی دي چې دا خواش د ده څخه د تخم غورځولو تقاضا کوي چې سلسله د نسل منقطع نسي، او بیا د جنت د لذت یو رڼا غوندي ښوول هم مقصود وو (چې په جماع کي د جنت د لذت تونو څخه لږ غوندي لذت سته، ژباړن) لېکن د دې شهوت آفتونه هم ډېر لوی دي، ابلیس حضرت موسی علیه السلام ته وویل چې د ښځي سره په خلوت کي مه کېښه ځکه یو سړی داسي نسي کېدای چې په خلوت کي د ښځي سره ناست وي او زما خدمتونه ورته حاصل نه وي، ځکه چې داسي سړي لږه د شهوت په آفت کي د مبتلا کولو موقع زه د لاس څخه نه باسم.

سعید مسیب رحمه الله وایي چې د الله جل و بالا د پیغمبرانو څخه یو پیغمبر داسي نه دی تېر سوی کوم چې د ښځو په معامله کي یې ابلیس مایوسه کړی نه وي، او زه پخپل باره کي چې څومره په دې ضمن کي پېرېږم دومره د بل شئ څخه نه بیرېږم تر دې چې اول خو پخپل کور کي یم یا د زیاتو څخه زیات د خپلي لوړ کور ته کله کله ځم.

او پوه سه! چې د حد څخه زیاتوب او کمی او متوسطه درجه په دې شهوت کي هم موجوده ده، د حد څخه زیاتوب (افراط) دا دی چې بنده داسي سي چې د فحش خبرو څخه او د غلیظو حرکتونو څخه ده ته شرم او حیانه محسوسېږي او خپل ځان په بشپړه توگه د بې حیائی دغې کندي ته واچوي او کله چې د شهوت بټ دغسي پر ده سپور سي نو د ده د زور ماتولو د پاره پر ده لازمه ده چې روژې ونیسي او که داسي کولای بیا دي نکاح وکړي، او کمښت (تفریط) دا دی چې د جماع خواش یې

باقی پاته نسي چي دا پخپل ځای يو نقص دی او باهش د نقصان دی. او احتمال دا دی چي خواش یې وي لېکن تر وس یې لاندې او فرمان برډاره وي. بعضي خلک داسې وي چي د شهوت زياتولو د پاره دواياني خوري او دا صرف جهالت دی که زياتوي یې نو د خير قوت ولي نه زياتوي. داسي سړي مثال خو د هغه سړي په ډول دی چي د مچمچيو بنور ته قصدا لاس وړوي، چي په ده پسي راولېږي لېکن که يو سړی نکاح کړې وي او ده مقصد دا وي چي دخپلي بي بي حفاظت وکړای سي نو په دې کي هيڅ باک بيا نسته ځکه چي سړی د بنځو قلمه (حصار) دی، او په بعضي غريبو احاديثو کي مذکور دي چي نبي کریم ﷺ يو وار په ځان کي د شهوت کمزوري وليده نو جبريل عليه السلام ورته د هريسه (يو ډول خوراک دي) خوړولو وويل، او د دې سبب داوو چي د دوی نهه بيبتي وي او پر ټوله دنيا دوی حرامي سوي وي او د ټولي دنيا څخه د دوی اميد قطع سوی وو. او د دې شهوت د آفتونو څخه يو زبردست آفت د عشق دی کوم چي د بې شمره گناهونو سبب جوړېږي، او که په شروع شروع کي پر دې قابو ونه ليدل سي نو خبره دخپل وس څخه بهر کيږي او د دې احتياط دا دی چي سترگي په قابو کي وساتل سي يعني که اتفاقي نظر پر چا پرېوځي نو چي د دواړو کتلو څخه منع کړای سي، لېکن که يې پر خپل حال يې پرېږدي نو بيا به يې بندول په کوشش سره هم گران وي، او په دې معامله کي د نفس مثال د يو حيوان په ډول دی چي کله يو طرف ته د تللو قصد وکړي نو په اول کي يې واځي رانيول او راگرځول آساته وي لېکن که واځي ورته سستي کړې نو بيا که يې ته لکي را کښوي او تر پښو يې نيسي، کوشش کوي خو کاميابي به گراڼه وي، نو اصل خبره دا ده چي: سترگو حفاظت وسي (چي فتنه د سر څخه پيدانه سي).

سعد بن جبیر رضي الله عنه وايي چي د حضرت دلاؤد رضي الله عنه په فتنه کي مبتلا کوونکي شئ سترگي وې او په دې وجه يې د دې وصيت خپل زوی ته دا کړی وو چي زويه په زمري او شرمين پسي ودرسې کېدل دومره خطرناک نه دي، څومره چي په يوه بنځه پسي ودرسې کېدل دي. د يحيى عليه السلام څخه پوښتنه وسوه چي د زنا ابتلاء د کوم ځای څخه کيږي؟ نو وېې فرمايل د سترگو څخه، او نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چي د نظر غشی د ابليس دلېنده هغه غشی دي کوم چي په زهر وککړ سوی دی. نو کوم سړي چي د خلای د بيړي څخه خپلي سترگي خوندي ساتي الله تعالى دی دايمان په دولت سره پوره کوي چي خوندي يې د ده زړه محسوسوي او وېې فرمايل ماسوی د بنځو څخه بله يو فتنه د خپل امت د پاره تر ځان وروسته پرې نښوده، او وېې فرمايل: سترگي هم دغسي زنا کوي څنگه چي عورت زنا کوي او د سترگو زنا د بنځي طرف ته کتل دي نو کوم سړی چي د سترگو د خوندي ساتلو څخه

قاصره سو، ده ته پکار دي چي شهوت درياخت او مجاهدې په مشقت کي واچوی او دې غوره طريقه روژه نيول دي او که دا هم ممکنه نه وه نو نکاح کول ضروري دي او بدترين آفت دا دی چي يو سړی په بنایسته مينځو باندي د نظر اچولو څخه منع نسي ځکه چي دا خو حلال فعل جوړول هم قطعي نللمکنه دي، (يعني نکاح ورسره نه سي کيدای) او کوم سړی چي د شهوت تحریک د سپين مخو په ليدلو باندي مجبوره کړي چي په ليدو سره يې لذت او راحت حاصل کړي نو داخواش هم حرام او په داسي شهوت پرستو مينځو نظر اچول هم حرام دي، ها! که د سادو مخو په ليدلو سره يو داسي قسم لذت او خوند محسوسوي لکه چي د شنو گلونو يا نقش او نگار په نظاره سره حاصلېږي نو په دې کي څه باک نسته، او دې نښه دا ده چي نظر کوونکي ته فقط راحت غوندي محسوس سي نه دا چي د مچولو او په بغل کي نيولو آرزو په زړه کي راپورته سي، ځکه چي د گلونو او غوتيو په بنایست د نظاره کوونکي زړه دا نه غواړي چي دی ورسره په بوس او کنار مشغوله سي، څرنگه چي د سپين مخو مينځو په ليدلو که دا تقاضا پيدا سي نو دا د شهوت علامه ده او د لواطت طرف ته اول قدم دي، په مثنخو کي د يو شيخ ارشاد دی چي پر مريد که يو غصه سوی زمري حمله وکړي نو زما دومره پوره نه ده څومره چي يې د يو بنایسته ښکلي سپين مخی هلک سره ناست وورنم.

د شهوت څخه د مخالفت کوونکي ثواب

شهوت چي څومره غالبه وي دومره به يې مخالفت کوونکي ته ثواب ملاوړېږي او يو شهوت دومره سخت او مغلوب کوونکي نه دی څومره چي د فرج شهوت دی او غټ او لوی مقصد هم دې شهوت وي، او دې شهوت په نه سړولو (ساکن کولو) کي زيات هغه خلگ وي چي يا خو ځيني عاجزه وي يا د شرم او ويرې په وجه په دوی کي دې همت نه وي يا دې خبرې څخه بيرېږي چي که خبره ښکاره سي نو په خلگو کي به رسوا سي، او کوم سړی چي دې وجوهاتو پر نښه د شهوت د فرج څخه پر هېز کوي دوی ته هيڅ ثواب نه ملاوړېږي ځکه چي دا اطاعت د دنيا دی نه چي د شرع؟ خو بيا هم د اسبابو د گناه څخه عجز سعادت دی هغه که په هر صورت کي چي وي لېکن داسي بنده چي خپل ځان د گناه څخه خوندي کوي د عذاب څخه هم محفوظ کيږي لېکن کوم سړی چي پر دې حرام کار قادره وي او څه بنديز هم دده په لاره کي نه وي لېکن بيا هم دی الله جل و علاه د دې د کولو څخه ځان ساتي نو دده د پاره چي کوم ثواب دی هغه ډېر عظيم دی، او دده شمار به په هغو اووه قسمه خلگو کي وي کوم چي به د قیامت په ورځ د خلای په سيوري کي په آرام وي، او په دې لحاظ سره به دده

درجه د حضرت یوسف علیه السلام د درجې برابر وې، ځکه چې د دې سختې خونړۍ څخه د لوبښتونکو امام او پېشوا حضرت یوسف علیه السلام وو.

قصه: سلیمان بن بشار رحمۃ الله علیه بې حده نښایسته وویوې ښځې دى ځان ته راوبلې، نو دى د هغه ځای څخه وټښتلى، دى وایي چې په دغه ښه مې په خوب کې حضرت یوسف علیه السلام ولیدى او پوښتنه مې وکړه چې تاسو یوسف علیه السلام یاست ورې وېل ها! زه هغه یوسف علیه السلام یم کوم چې قصد کړى وو (خو پاک لمنى پاته سو) او ته هغه سلیمان یې چې قصد دي هم ونه کړى، او دا اشاره د دې آیت و طرف ته وه: **وَلَقَدْ هَمَّتْ بِه وَهَمَّ بِهَا [يوسف]** (او دې ښځې دده قصد وکړى او ده د دې قصد به هم کړى وای که دخپل رب دلیل یې نه وای لیدلى) او دا سلیمان فرمایي چې:

قصه: زه د حج په سفر روان ووم د مدینې منورې څخه دباندې ووتم نو هغه ځای ته ورسېدم کوم ته چې "ابواء" وایي زما دوستان (ملګري) د خوراک چنګ او د څه سلمان اخیستولو د پاره ولاړل او زه هلته پاته سوم په دې کې یو حسینه ښځه ما ته نژدې راغله او ورې وېل، ما ته را کړه، زما خیال سو چې شاید هوډى خواړې ما ورته وویل لمن ونیسه، هغې وویل زه دانه خواړم بلکې هغه خواړم کوم چې یې ښځې دسړو څخه خواړې ما سر کېښته کړى او په زار زار په ژړا سوم چې زما ژړا یې ولیده نو ښځه روانه سوه ولاړه، زما ملګري چې راغلل نو زما څخه یې د ژړا پوښتنه وکړه ما وویل بس دغسې د بچیانو خیال را ته راغلى او ومي ژړل هغوى وویل چې خبره دانه ده خامخا به حال وایې یقیناً چې څه خاص خبره در پېښه سوې ده موږ ته به خامخا وایې، ما ورته ټوله قصه وکړه نو هغوى هم وژړل، ما ورته وویل تاسو ولي ژاړئ؟ دوى وویل ځکه چې که دموږ وای نو برداشت به را څخه نه وای سوى ستا پر دې لوى همت ژړا راغله، چې مکې مکرمې ته ورسېدلو د طواف او سمى څخه فارغه سوېوې حجرې ته ورغلو او ټنېښتو ما ته خوب راغلى بیده سوم په خوب کې مې یو سړى ولیدى چې نهایت نښایسته وو او ده په راتلو سره عطر او ښه بوى خور سو ما پوسته وکړه ته څوک یې؟ هغه وفرمایل زه یوسف علیه السلام یم، ما وویل ښه! یوسف صدیق؟ ورې فرمایل هو! ما وویل د عزیز دمصر د ښځې سره ستا واقعۀ څومره عجیبه ده؟ ورې فرمایل ها! لیکن دا اعرابي ښځې سره ستا قصه زما د قصې څخه زیاته عجیبه ده.

د نظر بازی (بد نظری) مصیبتونه او د حرام نظر بیان

پوهه! چې دا خبره ډېره کمه لیدل کیږي چې پر یو شی د قدرت پیدا کولو څخه وروسته یو سړى

واقعی د هغه څخه ځان محفوظ کړای سي نو پکار دي چي د عین ابتداء څخه پوره احتیاط وکړای سي، او د هر شئ ابتداء د سترگو څخه کیږي، څنگه چي علام بن زید رحمته الله علیه وایي چي دیوې بنځي پورني ته لا هم مه گوره چي په زړه کي په دې سره هم شهوت پیدا کیږي، او اصل واجب هم دادی چي د بنځو د جلمو و طرف ته هم نه دي کتل پکار، او دوی څخه راغلي خوشبو بویول هم نه دي پکار، او د دوی آواز اورېدل هم نه دي پکار، تر دې چي دوی ته پیغام لېږل یا د دوی پیغام اورېدل، بلکي د داسي ځای سره تېرېدل هم نه دي پکار په کوم ځای کي چي د دوی آواز غوږونو ته رسېږي، یا تا وړيني که څه هم چي ته یې ونه وړني، چي حسن او جمال چي کوم ځای هم وي په زړه کي د شهوت تخم کړي، او زړه د بدو فکرونو ښکار سي، او دغه ډول بنځي ته هم د بنایسته سړي څخه همیشه ځان ساتل پکار دي، او د طرفینو که په یو بل اراده نظر پر یوځي نو دا حرام دی، لېکن که اتفاقاً پر یوځي نو حرام نه دي لېکن که یې دوباره وکتل بیا حرم ادی، نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمایي چي اولنی نظر ستادی او دویم پر تادی یعنی پر تابه یې گناه وي، دارنگه فرمایي که یو سړی پر چا عاشق سي او بیا پر خپل ځان نظر ساتي او د عشق راز هم پټ ساتي او په دې درد او غم کي مړ سي نو شهید دی، او پر خپل ځان د نظر ساتلو څخه مراد دا دی چي اولنی نظر اتفاقي پر پوتی وي اوس بل نظر نه اچوي او سنبال یې ساتي او بیا هاخوا نه گوري او نه دیار لټون کوي او دا راز پخپل زړه کي پټ ساتي.

او یاد ساته! چي د فساد تخم د دې څخه زیات نسته چي سړی د بنځو سره کښني یا بنځه د سړو سره یا په دعوتونو او ضیافتونو کي په آزادی یو بل ته گوري، د بنځو صرف نقاب او پورنی پر سر کول کافي نه دي، بلکي که پورني سپین وو او نقاب پر تکلف (تنگ) وو نو د شهوت تحریک زیاتېږي، او عین ممکنه ده چي بنځه په داسي جمله کي د ښکاره مخ په نسبت نوره زیاته پر کشش (جاذبه) ښکاره سي، او که د سپین ځاډر او پر تکلف نقاب څخه واقعي دا څه مقصود وي نو دا حرام دي، او کومه بنځه چي داسي کوي هغه گناهکاره ده، او د دې پلار، ورور او خاوند (او څوک چي یې وارث وي، دا ټوله گناهکاره دي)

که پخپله دوی د دې اجازت ورکړي نو دوی به ور سره هم په گناه کي برابر شریک وي، چي د دوی رضا په گناه رضاده، او یو سړي ته جائز نه دي چي د شهوت د تسکین په خیال سره د بنځو کښل سوي جلمي د خپل جسم سره لگوي یا یې په عطر و زړه خوشحاله کوي، یا د دوی د پاره د ډول زبور یا یو شئ راوړی یا پخپله د دوی څخه اخلي په کوم سره چي د ملاطفت موقع ملاوړېږي یا ورسره نلست وي خبري ورسره کوي، دغه ډول بنځي ته هم جائز نه دي چي د غیر محرمو خلکو سره خبري

کوي، او که اتفاقاً څه داسې موقع راسي نو سختې خبرې دي کوي او په ناکلره لهجه دي خبرې کوي، لکه چې الله ﷻ فرمايي: **إِنْ أَتَيْتُمْ فَلَا تُلَاحِظُوا بِالْقَوْلِ فَيَطْلَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا** (الاحزاب: ۳۳) (که تاسو تقوی اختیاروئ نو د نامحرمو سره په خبرو کې نزاکت (نرموالی) مه کوئ د داسې سړي فلسد خیال پیدا کېږي د کوم په زړه کې چې خړلې وي او د قاعدې د عفت مطابق خبره کوئ) په کومه کوزه کې چې ښځې اوبه چټلې وي هین د کوزې په هغه ځای باندې خوله لگول د سړي اوبه چټل حرام دي، او که پر یوه مېوه یا بل شئ باندې ښځې په خوله سره چک پر لگولی وي بیا یې پرې ایښي وي سړي ته د هغې خوړل هم منع دي. حکیمي ﷺ وایي چې د ابو ایوب انصاري ښځې او پچیانو به په هر هغه لوبښي کې کوم چې به ښې ﷺ د مخې څخه راوړل سوی وو پر هغو ځایونو ګوتې لگولې پر کومو چې به د نبی ﷺ خوله مبارکه لگېدلې وه او د دوی ﷺ د ګوتو ښې به باندې وې، او دا خبره باعث د ثواب وه، لېکن که د غیر محرم ښځې پښخوړه دلذت او مزي د پاره خوړي نو دا ګناه ده او سخت عذاب به یې وي او د یوشم څخه دومره ځان ساتل لازمي نه دي څومره چې د هغو شیانو څخه لازمي دي د کومو تعلق چې د ښځو سره وي.

یاد ساتل پکار دي چې په لاره کې د تللو پر وخت چې کله یوه ښځه یا ښکلی هلک مخ ته راسي نو شیطان فوراً تقاضا کوي چې له خوړته وګوره څومره ښایسته دي دغه وخت بنده ته پکار دي چې د شیطان سره منظره وکړي چې زما څه دی چې ورته وګورم؟ که بلشکله وي نو زه به بیا خفه یم او ګناه به جلاوي ځکه چې که ورته وګورم نو نیت او آرزو به مې دا وي چې کاش! ښه صورت مې لیدلی وای، او که ښکلی وي نو بیا هم ورته کتل حلال نه دي بلکې ګناه ده او خفګان به مې هم وي چې افسوس دا زما وای! او که پسي ورسې کېږې، نو ګور یا خپل دین او عمر به د دې نذر کړم او بیا هم څه معلومه ده چې خپل مراد حاصل کړم او که نه، د نبی ﷺ نظر په لاره کې پر یوه ښکلي ښځه پرېوتی واپس یې کورته تشریف راوړی او د خپلې بې بې سره یې صحبت وکړی او بیا یې دغه وخت غسل و فرمایي د باندې ولاړ سو، او ورې فرمايل چې که بنده پر لاري روان وي ښځه وړني او شیطان ورته شهوت راپورته کړی نو ده ته پکار دي چې فوراً کور ته راسي د خپلې بې بې سره صحبت وکړي ځکه چې کوم شئ د پردې ښځې سره دی هغه ستادې بې سره خو هم دی، و الله تعالی اعلم.

دریم اصل: د ژبې آفت او د ډېرو خبرو کولو د عادت علاج

ژبه د الله ﷻ د صنعتونو څخه یو عجیبه او نادر صنعت دی چې په لیدلو کې خو دغوښي یوه تکره ده

لېکن په اصل کې د دنیا په هر شئ دې ته تصرف حاصل دی او دنیا لاشه کوي چې د علم پر هر شئ هم دې تصرف یوه ظاهري خبره ده ځکه چې د دنیا سره سره د علم په باره کې هم چې څه بیان سوي دي د ژبې په برکت سوي دي، بلکې د عقل نائیه هم ژبه ده ځکه چې د عقل د احاطې څخه خو په هر حال څه شئ د باندې نه وي، که څه هم پخپله چې په عقل او خیال کې څه راځي دغه د الفاظو او عبارت په صورت کې ښکاره کول د ژبې کار دی، او د ملکه د جسم بل یو اندام ته حاصله نه ده، مثلاً د سترگو ولایت تر شکلونو او رنگونو پورې محدود دی د غوږونو مملکت د آواز تر اندازې پورې دی او دغه ډول د ټولو اندامونو ولایت او حکومت د جسم پر یو حصه باندې مشتمل وی، لېکن ژبه پر ټول جسم داسې حکمرانه (واکمنه) ده لکه چې د زړه تصرف په پوره جسم باندې دی، او بیا د زړه سره د دې د وچنده تعلق داسې دی چې یو طرف ته د زړه صفتونه او کیفیتونه را اخلي د الفاظو جملې ور اغوندي بل طرف ته د مختلفو صورتونو نقشونه او آثار ده ته هم رسوي او دې په هر بیان سره زړه د هر یو څخه یو صفت حاصلوي مثلاً ژبه چې په آه او زاری کې لگيږي نو د دغه نوحه گري په صورت کې چې کوم درناکه الفاظ دې څخه ووځي نو په زړه کې یو داسې کیفیت پیدا کیږي کوم ته چې رقت، غم او درد او سوز وایي او د زړه د آواز بخارات پورته کیږي دماغ ته رسیږي او بیا د اوبښکو په صورت کې د سترگو په لاره را بهیږي، دغه ډول کله چې د ژبې څخه د خوشحالی الفاظ ووځي نو دې موافق په زړه کې د نشاط او خوشحالی سمندر په څپو کیږي علی هذا القیاس کومه کلمه چې پر ژبه راځي د هغې موافق په زړه کې یو صفت پیدا کیږي، تر دې چې که بده خبره وایي نو زړه تاریک کیږي او که حق خبره وایي نو زړه روښانه کیږي او کله چې درواغ او کړه خبره کوي نو لکه څنګه چې هینداره ناهمواره وي او هر شئ پکښې ناهمواره ښکاره کیږي دغسې په زړه کې هم د کج روي (کوږولای) کیفیت پیدا کیږي، په دې وجه د شاعرانو او درواغجنو خلکو خوب چیري رښتیا نه وي ځکه چې د درواغو په وجه د دوی زړه کوږ او ناهموار سوی وي، او د رښتیا وونکو خوب رښتیا وي او صحیح ثابتیږي، او د درواغجنو چې څنګه خوب درواغجن وي دغه ډول هغه جهان ته چې ولاړ سي د الله جلّ و علا د دربار سیده لیدل به ورته هم نصیب نه وي او دوی ته به د الله جلّ و علا په دربار کې هم هر څه کاره ښکاري او دغسې به د بې مثاله لذت څخه محرومه وي، کوم چې د دغه بلرګاه خصوصیت دی بلکې لکه څنګه چې په کړه هینداره کې صورت هم د ښکاري او لکه څنګه چې د توري په پلنوالی (بر) کې ځان ته په کتلو سره حسن او جمال یو بلښکله شئ معلومیږي دغه ډول د

زړه د کوپوالی په وجه به د هغه دنیا حقیقت او د الله ﷻ دکارونو حقیقتونه دوی ته په صحیح صورت بلندي لیدل نصیب نه وي، نو د زړه د روغوالی (جوړوالی) یا کوپوالی انحصار د ژبې په روغوالی یا کوپوالی وي، او ځکه نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چي تر څو پوري زړه صحیح نه وي تر هغه وخته پوري ایمان هم برابرېدای نسي او د زړه د برابرېدلو انحصار د ژبې پر برابرېدلو دی نو د ژبې د فتو د آفتونو او شر او فساد څخه ځان محفوظه ساتل د دین د اهم ترینو کارونو څخه دی، نو په دې اصل کي موږ د ټولو څخه مخکي د خاموشي په فضیلتونو رڼا اچوو، بیا د ډېرو خبرو کولو او فضول گوښي آفتونه ښیو او په آخر کي به درواغ، غیبت، عیب جوړي، دوروخي (دوه مخي)، هجوه گوښي (بکواس گوښي) او مدح سرائي او نورو بیانوو.

د خاموشي فواید: پوه سه! چي هرکله د ژبې آفتونه بې اندلزي دي او د دې څخه ځان ساتل هم ډېر گران دی نو بیا د دې څخه د نجات او خلاصون د دې څخه ما سوابل شه تدبیر کېدای سي چي خاموشي اختیار کړای سي او څومره چي ممکنه وي د ژبې د بندولو کوشش وکړای سي او په قدر د ضرورت د خبرو کولو هالت جوړ کړای سي، د بزړگتو وینا ده چي د علمو خلکو په پتو خبرو کي خیر نه وي، ها! مگر کله چي خلک داسي وي چي د خیرات یا بل نېک کار یارانو دوستانو ته تر غیب وړ کوي صلاح مشورې کوي انسانا یعنی خبري به پته کول هم ښې نه دي سوا د دې څخه چي په دې پته خبره کي د صدقه وړ کولو حکم کول وي او یا د یو نېکي او پاکي مشورې کولو دپاره وسي، او نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: چي څوک چپ سو نجات یې وموندلو، او فرمایلي دي: الله ﷻ چي چاته د نس، فرج او د ژبې دفتنې څخه نجات وړ کړی ده ته گویا د ټولو گناهونو څخه تحفظ حاصل سو، حضرت معاذ رضی الله عنه پوښتنه وکړه چي یا رسول الله! په ټولو عملونو کي ډېر افضل عمل کوم یوی دي؟ په جواب کي نبي ﷺ پر ژبه گوته کېښوده اشاره یې وکړه چي دابنده کړه، یعنی خاموشي، حضرت عمر رضی الله عنه فرمایي چي یوه ورځ مولیلیدل چي حضرت ابو بکر صدیق رضی الله عنه خپله ژبه په گوټو سره راکاږي او په زوړ زوړ سره یې مېړي، ما پوښتنه وکړه اې د رسول الله خلیفه! دا څه کوي؟ وېې فرمایل دې زه په بې شماره کارونو کي اخته کړی یم، او نبي ﷺ به فرمایل چي د بنده د زیاتو خطاگانو ذمه وړه دا ژبه وي، او فرمایلي یې دي چي خاموشي او نېک خوږي د ټولو څخه آسانه نېکي دي، او فرمایلي یې دي څوک چي پر الله ﷻ دایمان د لرلو دعوی کوي هغه ته ووايه چي که خبري کوې نوښې او غوره خبري کوه کنې خاموشي اختیار کړه، حضرت عیسیٰ رضی الله عنه ته خلکو درخواست وکړی چي موږ ته څه داسي خبره وښيه چي موږ جنت ته په داخل سو، وېې فرمایل خاموش اوسئ! او خبري بالکل مه کوئ! هغوی وویل چي داسي

خو زموږ د پاره ممکنه نه ده، ورپه فرمايل نو بيا ماسو د بنو خبرو څخه هيڅ بله خبره د خولې څخه نه راباسئ، د نبی ﷺ ارشاد دی که کله څوک بلو قاره او څلوشه مؤمن وړني نو دده د طرف ته ضرور ځي ځکه چې دغه به يقيناً صاحب حکمت وي، او عیسی ﷺ فرمايلي دي چې د عبادتونو ټول شمار لس دی په کومو کې چې د نهو تعلق د څلوشی سره دي او لسم دا ده چې د خلکو څخه ليري ووسې، او نبی کریم ﷺ فرمايلي دي چې کوم سړی زياتي خبري کوي هغه اکثره او زياتره غلطې وايي، او کوم سړی چې زيات غلط گووي دی گناه گاره هم زيات وي او څوک چې څومره زيات گناه گاره وي دومره د دوېځ د اوږ زيات حقاره وي، او دا وجه وه چې حضرت ابو بکر صديق ﷺ په خولې کې د ډېري تکړه اېينوله چې د خبري موقع راته ملاو نه سي، ابن مسعود ﷺ وايي چې د ژبي څخه زيات بل يوشی په قيد (بند) کې د ساتلو لائق نه دی.

او یونس بن عبيد رضي الله عنه وايي چې ما څومره هم خاموش خلگ وليده همېشه نېکی کوونکي مي وليده، يو وار د حضرت معاويه رضي الله عنه په مجلس کې خلگو خبري کولې چې احنف رضي الله عنه چپ چاپ (څلوشه) ناست وو، معاويه رضي الله عنه پوښتنه ځيني وکړه چې ته خو هيڅ خبري نه کوې ورپه فرمايل که درواغ وایم نو د الله ج څخه بیرېرم او که رشتیوايم نو ستا څخه بیرېرم.

يادساته چې څلوشی ته دا ټو فضيلتونه ځکه حاصل دي چې د ژبي آفتونه بهي شماره دي، او د ژبي د سر څخه وتلې خبري اکثره او زياتره خبري بهي هوده او بکواس او لغوه وي چې د هغه وينا نه بالکل آساته وي بلکې ډېر ښه معلومېري لېکن د ښې او بدې تمیز دې ژبي ته کله وي، صرف څلوشی هغه شی دي چې د دې آفت څخه بهي خوندي کولای سي او د همت او زړه مجتمع کېدل د دې په برکت سره حاصلېږي، او دا دلجمي هغه شی دي چې په هغه سره په ذکر او فکر کې د مشغوليت موقع نصیب کېدای سي.

اوس دا معلومول پکار دي چې خبري پر څلور قسمه دي: (۱) هغه خبري چې په وړلو کې بهي بالکل نقصان او تلوان وي (۲) هغه خبري چې نفع هم پکښې وي او تلوان هم (۳) هغه خبري چې د نفع او نقصان دواړو څخه خالي او دا بالکل پالتو (اضافي)، فضول او وواهيات وي (۴) هغه خبري چې بالکل د فائدې وي، گویا په څلورو کې درې خبري داسي دي چې نه وړل بهي غوره او ښه دي، او يو په څلورو کې داسي دي چې په ژبه وړل بهي صحيح دي او د وړلو قابلي دي او دا هغه نکته ده چې هغه په دې آيت کې ذکر ده: **إِلَّا مَنْ آمَرَ بِضَدٍّ أَوْ مَعْرُوفٍ [النساء: ۱۱۴]** (ها! مگر کوم خلگ چې داسي وي

چې دخيرات يا دېل نېک کار ياد خلکو په مينځ د يو بل د اصلاح کولو تر غيږ وړ کوي، او کوم سړی چې دا کار کوي د الله ﷻ د رضا حاصلولو د پاره نو موږ به ده ته ډېر ژر لوی اجر وړ کړو)، او د نبي ﷺ د دې ارشاد حقيقت ته رسېدل چې: "څوک چې سو هغه کلپايه سو"، تر هغه وخته ممکن نه دی تر څو چې د ژبې څخه د پيدا کېدونکو آفتونو څخه کما حقته خبرداري حاصله نسي، او موږ به دلته اتشاء الله هر يوه جلا په تفصيل سره بيان کړو.

اولنۍ آفت: دا دی چې د داسې خبرې څخه منع نسي د کومې چې نه څه ضرورت وي او نه ځيني په منع کېدلو د يو ديني يا دنياوي تلوان پېره وي، او د داسې خبرې په کولو سره به سوا د دې څخه نور هيڅ حاصل نه سي چې د "حُسنِ اسلام" د دائرې څخه به خارج سي، ځکه چې د نبي کریم ارشاد دی چې غير ضروري خبرې ترک کول هم حُسنِ اسلام دی، او د دې ډول بې فائدي خبرو مثال دا دی چې مثلاً ته په يو مجلس کې ناست يې د خپل يو سفر قصه کوي او دهغو ټولو غړونو، باخونو، سيندونو، فونډليو قصې او نقشې بيانوي کومې چې سفر په دوران کې ستا تر نظر تېر سوي وي او دا تفصيل ته بغير د يو څه کمي، زياتي څخه بيانوي نو دا ټول به بالکل بې سوده او بې گټې وي هيڅ ضرورت يې نه وو، او که دا يې نه وای ويلي نو د چا هيڅ نه په خرابېدل، دغسې که د چا سره په خبرو کې دده څخه د داسې خبرو په باره کې سوالونه وپوښتي په کومو کې چې څه فائده نه وي نه ده پوښتي والا او نه د ښوونکي نو نه پوښتل يې غوره دي، او دا خو دهغو خبرو ذکر دی په کومو کې چې يو آفت نه سته، لېکن که ته د چا څخه دا پوښتنه وکړې چې آيا ستا روژه ده؟ نو که په جواب کې هغه هو! ووايي نو دا خو د عبادت ډنډوره ده او که درواغ ووايي نو گناهگار به سي او دا هر څه ستا په وجه سره رسول، او دغه ولري به يې پر تا وي، او دغسې که د چا څخه پوښتنه وکړې چې د کوم ځای څخه راغلې؟ يا څه کوي؟ نو کېدای سي چې هغه د صحيح جواب څخه ډډه کوي په غلطه بيان ي بلندي مجبوره سي او دا حرمه ده، او په فضول خبره کې که يوه ذره باطل هم نه وي خو بيا هم فضول خو وي.

حديث: په احد کې يو ځوان شهيد سو چې پر نس يې د لويې څخه ډېرې تړلي وې، موږ يې مخ د څلورو څخه وړيا کولو او ويل يې: جنته مبارک سه، نبي ﷺ وفرمايل ته څه خبر يې کېدای سي، ده داسې بخيلې کړې وي کومه چې دده په يو کار هم نه وي راغلې يا يې بې ضرورت خبره کړې وي، او د نبي ﷺ د دې ارشاد مطلب دا دی چې (د شهادت سره سره) د فضولو خبرو جواب به وړ کوي، او خوش زياته سړی هغه دی چې د خبرې کولو غم يې نه وي او د فضول گوري د پاره يې د حساب وړ

کولو خطر نه وي.

يوه ورځ نبي کریم ﷺ وفرمايل: هغو وگورئ د جنتياتو څخه يو سړی په دروازه راننه کيږي، خلکو چي وکتل نو عبدالله بن سلام ؓ وو، پوښتنه يې ځيني وکړه چي نبي ﷺ کوم دا الفاظ ستا په باره کي استعمال کړل، نو دا کوم عمل دي چي دهغه په وجه نبي ﷺ داسي وفرمايل؟ دوی وويل دا څه داسي اوږد او غټ عمل نه دی يولته غوندې خبره ده چي د کوم شی سره زما تعلق نه وي دهغه لټون نه کووم او د خلکو د بدخواهي خيال هم چيري په زړه کي نه راوړم (يعني هيڅکله نه غواړم چي خلکو ته بد ورسيږي). نو پوه سه! چي کومه خبره په يوه جمله کي کيدلای سي که هغه ته په دوو جملو کي وکړې نو دويمه به فضول وي، يو صحابي فرمايي: چي که يو سړی ماته يو خبره وکړي او دهغه داسي جواب ما سره موجود وي لکه د تېري د پاره يخي اوبه، خو بيا هم د فضول کېدو ديري څخه زه جواب نه ورکوم.

حضرت مطرف بن عبدالله ؓ فرمايي چي دالله جلال او لوټي ستا په زړه کي دومره پکار ده چي په هره خبره کي ته د هغه نوم نه اخلي، لکه چي حيوان يا پيشي ته وايې چي الله جلّ دې تا داسي کړي، (يعني حيواناتو او نور ته چي خلک وايي چي خلای دې ستا بېر غرقه کړي، خلای دې تباه کړه او نور نو دا دالله جلّ د نوم بې ادبي ده داسي نه دي ويل پکار).

نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چي: تر او تازه دي وي هغه سړي کوم چي زياتي خبري پرېږدي او زيات مال ورکوي، يعني د تبلي غوټه خلاصه کړي ژبه په غوټه کړي، او فرمايي چي که داسي وای چي فرشتو مټ (بلا قيمته) نه ليکلی بلکي دانسان څخه يې قيمت اخيستلای ليکلی يې، نو د فضولو خبرو غوندې چي يې ليدلی په لسو کي به يې يوه ليکلي څکه چي د زياتو خبرو په ليکلو سره د زيات اجرت حاصلولو څخه دا غوره ده چي وخت زيات ضايع نسي (يعني د وخت قيمت د اجرت په نسبت زيات دی).

دويم آيت: د باطل او معصيت خبري کول دي، د باطلو څخه مراد بدبخت خبري دي او د معصيت مطلب دا دی چي د خپل فسق او فجور خبري کوي فخر په کوي او نورو ته هم هغه خبري اوږوی کومي چي دده خوښي وي، او کومي چي د فسق او فجور او فساد څخه ډکي وي، يا د شراب او کباب ذکر ده پر ژبه وي يا ديو مباحثي او مناظرې ذکر کوي چي په هغه کي د دوو خلکو په مينځ کي د ښکتنلو او فحش کلامی ذکر وي، يا داسي د تهذيب څخه خلاف او ناسمي قصې او لطيفې کوي چي د هغو په اورېدلو خلک ځاندي بغل پر بغل کيږي، دا ټولي لغوه خبري د اولني آيت په ډول په

گناه کي شامل دي، لېکن داول آفت سره متعلق خبري خو صرف په درجاتو کي د کمښت باعث دي، او دا دويم آفت خبري خالص گناه او معصيت دي، او د نبي ﷺ ارشاد دی چي: يو سړی هغه وي چي خبره کوي او په پوره بې باکي سره يې کوي، لېکن دغه خبره دی د دوېځ بيخ ته رسوي او يو هغه سړی دي چي خبره کوي او په پوره بې باکي سره يې کوي او دغه خبره دی سيله جنت ته رسوي.

دويم آفت: په خبره کي اختلاف کول او جنگ، جنجال ته تيار بدل، يعني يو سړی داسي وي چي د بل سړي د هري خبري درذ کولو عادي وي، او که بل خبره هم وکړي خو دده بس يو جواب وي چي نه! داسي نه ده، چي مطلب يې په نورو لفظونو کي دا وي چي: ته بې وقوف او جاهل او ناپوه بلکي درواغجن هم يې اوزه چي څه وایم بس صحيح داده، چي ذهين او عقلمند خو زه يم او ورشتياويل زما کار دی او دغسي دی په يوه خبره سره دوو هلاکونکو صفتوته د تقويت وړ کولو څه واره کيږي، چي په هغو کي يو تکبر دي او بل سببیت يعني درنده توب، نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چي: کوم سړی په خبرو کي خامخا مخالفت ته نه تيارېږي او د جنگ څخه دځوندي کېدو د پاره درواغ نه وايي دده د پاره په جنت کي کور جوړېږي، که د زيات احتياط د پاره د حقي خبري ويلو څخه هم صبر وکړي نو دده د پاره په فردوس اعلى کي کور جوړېږي، او ده ته ډېر زيات ثواب ملاوېږي چي په محال او باطل باندې د صبر څخه کار اخيستل ډېر گران وي، او فرمايلي يې دي: د خلکو ايمان نسي مکمل کېدای تر څو چي دوی د خلاف او مخالفت څخه لاس وانه اخلي خواه دوی پر حق باندې ولي نه وي، او په دې ضمن کي دا هم ياد ساتل پکار دي چي د اختلاف او مخالفت څخه ډډه صرف تر مذهبي امورو پوري محدوده نه ده بلکي که يو سړی ووايي: چي آثار خوېد دی او ته وايې چي نه! تروی دی، يا مثلاً څوک وايي چي فلانکس ځای به د دې ځای څخه د يو ميل پر فاصله وي او ته اصرار (ټينگار) کوې چي نه! دوه ميله خامخا دی نو دا بحث بالکل قبل منعت دی او نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چي که ته د چا سره جنگ وکړې نو د دې کفارہ اداء کول لازمي دي چي دوه رکعت نفل وکړې.

او په مذهبي امورو کي مخالفت کولو ته جَدَل وايي او دا هم مفهوم دی، لېکن که د نصيحت او مشورې په توگه په تنهائي کي د حقيقت څخه خبر کړای سي نو څه باک نسته لېکن دا هم په دې صورت کي صحيح دي کله چي دبل د خوشحاله کېدو توقع وي کنې خاموشي زياته غوره ده، د نبي ﷺ ارشاد دی چي هر هغه قوم کوم چي گمراه سو صرف په دې وجه سو چي د جمل مفهوم علت پر دوی غلبه وکړه.

دلتمان وصيت خپل زوی ته لاورو چې زويه! د علماؤ سره جلد مه کوه کني هغوی به ستا دښمنان سي.

اوپوه سه! چې يوشه ددې څخه زيات د قوت او پوهی طالب نه دی شومره چې پر محال او باطل په صبر کولو خلغوش سي، او دا شئ پخپل ځای د مجاهدانو څخه دی کومو ته چې غټ فضيلت حاصل دی.

څلورم آفت: د مال په باب کي جنگ راپورته کول دي خواه د قاضي په عدالت کي وي او که په يو بل د انصاف په ځای کي، او دا هم ډېر لوی آفت دی، د نبي ﷺ ارشاد دی چې يو بې علمه او جاهل سړی چې کله د چا سره تکرار کوي نو تر څو چې هغه ددې جنگ څخه خلغوش سوی نه وي الله ﷻ د ده څخه ناراضه وي، د بزراگانو وينا ده چې د مال د پاره په جنگ کي د مبتلو څخه بد تر بل يوشه نسي کېدلای ځکه چې دا په غټه اندازه سره زړه په انتشار او اضطراب کي اچوي، او عيش او سکون بربادوي، او مروت، تنگ د دين ضائع کوي، او په جگړه کي که نور هيڅ نه وي نو د مخالف فريق سره په ښه خبرو مخ ته راتلل خو ډېر مشکله وي او د ښو خبر د فضيلت څخه محروم کېدل خو څه يو کوچنی بدنصبي نه ده؟ نو که د جگړې څخه په ډډه کېدل دي نو کاره مخالف فريق په وجه نلگمن وي، نو پکار دي چې کومه خبره کوي هغه په حق او صداقت مبنی وي او ډبل خفه کول هيڅ کله مقصود نه وي او د بدو خبرو او فحش گورۍ څخه لازماً ليري وسېدل پکار دي چې دا ټول کارونه د هلاکت د دين سلمان دی او بس.

پنځم آفت: بلذياتي (ژور تيا) او فحش کلامي ده، نبي ﷺ فرمايلي دي چې پر هغه سړي باندي جنت حرام دی کوم چې فحش خبري کوي، او فرمايي چې ځيني خلگ به داسي وي چې دوېځ ته به پېول سي او د څولو څخه به يې داسي سخت بوی په دوېځ کي خور سي چې پخپله دوېځيان به هم چغني وهي پوښتنه به وکړي چې دا کوم خلگ دي دوی ته به وويل سي چې دا هغه بلذختان دي کومو چې به فحش خبري کولې او داسي ځايونو ته به د تلو د پاره مشتاق وو کوم ځای چې به فحش گوري کېدله، ابراهيم بن ميسره ؓ وايي چې فحش خبري کوونکي به د قيامت په ورځ د سپي په شکل راځي، او پوه سه! چې د فحش گوري شوقي زياتره هغه خلگ دي کوم چې د مباشرت او جماع ډېري گنده او پليسي، شرمناکي خبري په ډېره مزه، خوند او شوق سره کوي لکه چې د اهل فساد حادث دی، او ښکتنځل هغه وي کوم چې د چا خور مورت ته د دغو غليظو خبرو نسبت وکړای سي.

شپږم آفت: لعنت کول دي، او پوهه اچي لعنت کول ډېر د مښت او د بدۍ وړ دی هغه که پر انسان وي او که پر حیوان، د نبی ﷺ لوشاد دی چې مؤمن پر چا لعنت نه کوي، روایت دی چې یو وار یو ښځه د نبی ﷺ د سفر په ملګرو کې شامله وه، دې په لاره کې پر یو اوبښ باتلدي لعنت وکړې ښي ﷺ حکم وکړ چې د دې اوبښ څخه سلمان او نور کښته کړئ د قافلې څخه یې وېلسئ ځکه چې دغه لعنتی دی، تر یوې مډې پورې هغه لوښ داغسې ګرځېدلی او څوک ورته نژدې هم نه ورتلل، ابو الدرداء ؓ وایي چې کوم سړی پر ځمکه یا پر یو شی لعنت کوي نو هغه شی په جواب کې وایي چې لعنت دي وي پر هغه چا کوم چې د الله ﷻ په نزد موبه څخه زیات ګناه ګاره دي.

روایت: دی چې یو وار ابو بکر صدیق ؓ پر یو شی لعنت وکړې نو نبی ﷺ وفرمایل ابو بکر ؓ! ته خو صدیق یې او تال لعنت وکړې او قسم دي په رب د کعبې چې دا ستا سره ښه نه ښکاري، اودرې واره یې داسې وفرمایل نو حضرت ابو بکر ؓ توبه وکړه او په کفره کې یې یو غلام آزاد کړی، او پوهه اچي پر انستاتو باتلدي لعنت کول نه دي پکار ماسوا د هغو خلکو څخه چې لا ټټ د مښت وي، لېکن هغه به هم داسې وایي چې مثلاً پر ظالماتو دي لعنت وي پر کافرانو، فاسقاتو او بدعتیانو، لېکن داسې وېل چې مثلاً پر معتزله وو دي لعنت وي یا پر کرامتیانو او نورو... چې دا د خطرې څخه خالي نه ده او د فساد پورته کېلو خطر ده نو نه دي وېل پکار، ماسوا د هغو څخه چې پر هغو شریعت لعنت کړې وي او د حدیث په روی سره لعنت پر صحیح وي، لېکن په انفرادي توګه به صرف پر هغه سړي لعنت صحیح وي کوم چې تر آخره پورې پر کفر پاته سوی وي او پر دغه حالت مړ وي، مثلاً فرعون، او ابو جهل او نور.

او که څوک دا وایي چې پر یزید لعنت کول صحیح دي؟ نو موږ به ووايو چې صرف دومره وېل به جائز وي چې د حسین ؓ پر قاتل دي لعنت وي که هغه د توبه کولو څخه مخکې مړ وي، ځکه چې قتل کول د کفر څخه زیات نه دي او کله چې توبه وکړې نو بیا به لعنت کول پر صحیح نه وي، مثلاً "وحشي" حضرت حمزه ؓ شهید کړی لېکن بیا مسلمان سو نو لعنت هم د ده څخه لیري سو، ځکه چې بیا خو پر ده لعنت کول پر مسلمان لعنت کول سو، او د یزید په باره کې خو داهم معلومه نه ده چې حضرت حسین ؓ ده قتل کړی وو، دیوې ډلې وینا ده چې د قتل حکم یزید کړی وو او بله ډله وایي چې حکم یې نه وو کړی لېکن راضې یې په قتل ضرور وو، او دا هیڅ کله جائز نه دي چې صرف د تهمت پر بناء د ګناه نسبت ور ته وکړي، ځکه چې دا بیا جلا خیت دی او زموږ په

دې خپله زمانه کي څومره بزرگان قتل سول، خو چاته اصل حقيقت معلوم نه دی چې د دوی د قتل حکم ورکونکي څوک وو، نو بیا څلور سوه کاله وروسته دا حقيقت څنگه معلوم سو، او الله ﷻ خلگ د دې فضول بحث او خطرې څخه مستغني کړي دي، يعنې که يو سړی په ټول عمر کي يو وار هم پر ابليس لعنت ونه کړي نو په قيامت کي به د ده څخه دا پوښتنه نه کيږي چې تا پر ابليس لعنت ولي نه دي کړی، لېکن که پر يو سړي باتلي لعنت وسي نو د دې پوښتنه به ځانغا کيږي چې ولي دي کړی وو؟ د بزرگانو څخه ديوه ورانه ده د قيامت په ورځ به زما په عملنه کي دوه شيان راووخې يا خو به کلمه د لا اله الا الله يا پر چا لعنت! لوزه دا خوښووم چې لا اله الا الله پکښي راووخې.

اووم آفت: شعر او شاعري ده او موږ په باب د سماع کي ورلي دي چې دا حرامه نه ده ځکه چې اشعار پخپله د نبي ﷺ په مخکي ويل سوي دي، بلکي حسان ؓ ته يې وفرمايل چې د کافرانو په هجوه کي اشعار ووايه! چې د دوی د هجوي جواب وسي، لېکن کوم اشعار چې پر درواغو بناء وي يا د مسلمان په مذمت کي وي يا د چا په مدح کي وي، او درواغ او مبلغه پکښي زياته وي نو دا جائز نه دي، بيا هم کوم شعر چې د تشبیه په توگه ويل سوی صحي دی ځکه چې تشبیه د شاعرانو ځانگړی انداز دی کوم چې په ښکاره دواغ ولي نه وي لېکن حرام نه دی، ځکه چې د دې څخه مقصود خلکو ته د دې ښکاره معنی ښوول نه وي (خبره ښکاره کول وي) او دغه رنگه اشعار د نبي ﷺ په مخکي ويل سوي دي.

اتم آفت: مزاح (ټوکي ټکالي) او نبي ﷺ ټوله خلگ د مزاح څخه منع کړي دي لېکن کله کله او لږ لږ روا دي بلکې د ټپک خوښي (ښه اخلاقو) يو جزء دی، لېکن شرط دا دی چې د هات په توگه يا کسب يې اختيار نه کړي، همدارنگه مزاح سره د مزاح کېلو د حق او صداقت څخه خالي نه دي پکار، ځکه چې اول خو په دې کي وخت کافي ضايع کيږي او بيا په دې سره خدا ډيره راځي، او د زيات خدا کونکي زړه تور سي او دلوسي سري وقار او دېبه هم کميږي، او په دې صورت کي بالکل ممکنه ده چې يو وحشت غونډي پيدا سي کوم چې آخر د خپل مينځوي تکليف او خرابی شکل اختيار کړي.

نبي ﷺ فرمايي چې زه مزاح ضرور کوم لېکن د حق د وينا څخه يې نه اړوم، فرمايي د ځينو خلگو خواهش وي چې خلگ د ده په مزاحيه خبرو باندي وخاندي، لېکن په دې سره د خپل مقام څخه کميږي، بلکي کوم سړی چې زيات خاندي دی لائق د مذمت دی ځکه چې خدا د مسکې کېلو

شخصه زیاته نه ده پکار، لارنگه فرمایي څه چي ماته معلوم دي که تاسو ته معلوم سي نو تاسو به ډېر لږ خاتلدی بلکي د خندا پر ځای به ژړا کوئ، یو بزرگ د بل سري شخصه پوښته وکړه چي آیا تاته علم نسته چي پر دوېخ بلندي به لازماً تېرېدل وي ځکه چي دالله ﷻ ارشاد دی: **وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتًّا مَقْضِيًّا** (مریم: ۷۱) (په تاسو کي به هر یو پر دوېخ تیرېږي دا خبره دالله ﷻ په نزد مقرره سوې ده) نو هغه سري وویل ها! ماته دې علم دي، بزرگ وویل، او دا معلومه ده چي ددي شخصه به وتل وي؟ هغه وویل دا خوراته نه ده معلومه، وېرې وېل بیا خندا پر څه شئ ده او پر کومه خبره ده؟ عطاء سلمیٰ ﷺ تر څلوېښتو کالو پوري مسکۍ سوی هم نه دی، وهب ابن الورد ﷺ وایي چي ما ځيني دروېشان ولیدل چي صرف د کوچني اختر پر موقع به ددوی شونډي د خندا سره آشنا کېدلې.

دابن عباس رضی الله عنه وړنا ده چي کوم سري گناه وکړي او بیا خندا هم وکړي نو دده دځای صرف او صرف دوېخ دی چي هلته به دی دومره وژړول سي.

مُحَمَّدُ بْنُ وَاسِعٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ یو وار وویل، دا به څومره د تعجب خبره وي چي یو سري جنت ته څږې او ژاړي، خلکو وویل ها! دا خو به ډېره د تعجب خبره وي! وېرې فرمایل لېکن یوه خبره ده دې شخصه زیاته د تعجب خبره ده، او هغه دا چي یو سري په دنیا کي خاتلدی او ددې حقیقت شخصه به خبره وي چي دده مقام په جنت کي دی او که په دوېخ کي؟

او په حدیث شریف کي دي چي یو اعرابي پر اوښ سپور وویو ځای تللی چي په مخکي یې نبي ﷺ ولیدلی، نو اراده یې وکړه چي د اوښ شخصه را شوه سي او د نبي ﷺ شخصه پوښته وکړي، ده د اوښ کښنولو و ډېر کوشش وکړی خو اوښ د مخ پر پښو د کښنستلو پر ځای د شاپر پښو کښنستی او اصحابو دا منظره لیدله خندل یې تر دې چي اوښ دی د خپلي شاخه ليري وغورځوی او دی مړ سو، اصحابو ﷺ د واقع د نبي ﷺ په مخکي پېش کړه دوی وفرمایل چي ها! هغه مړ سو خو په وینو یې ستاسو خولې سري دي، يعني تاسو پوري خندل، حضرت عمر ابن عبدالعزیز رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرمایي چي په یوېل پوري پسڅند (ملندي) وهل مسخري کول مه کوئ چي په دې خنداگانو سره په زړه کي څر والی راځي، او د بدو کارنوو ښادونه په زړونو کي پینا کيږي، کله چي د یو بل سره کښنې نو د خندا او مسخرو پر ځای د قرآن شریف په باره کي خبري کوئ او که دانه سي کېدای نو د نورو خلکو ښې او غوره خبري کوئ، حضرت عمر رضی الله عنه فرمایي چي کوم سري پر چا مسخري کوي هغه دده په

سترگو کي خوار او ذلیلہ سي.

نبی ﷺ په ټول عمر کي د دوو درې وارو څخه زیات مزاح نه دی کړی: یوه خو هغه موقع وه کله چي نبی ﷺ یوې سپینسري ته وفرمایل: بلدی (سپینسري) ښځه به جنت ته نه ځي، نو دا په ژړا سوه، نو ورپې فرمایل ای بلدی! زړه مه نا امیده کوه چي اول به ته ځوانه سې بیا به جنت ته داخله سې، او یو واري د دې اتفاق داسي وسو چي یوې ښځي نبی ﷺ ته وویل زما خلودن تلمسو غواړي (بولي) دوی وفرمایل ستا خلودن هغه دی کوم چي په سترگه کي یې سپینوالی دي؟ هغې وویل زما د خلودن سترگه خو سپینه نه ده، نو ورپې فرمایل چي هغه به څنگه انسان وي چي په سترگه کي یې سپینوالی نه وي (یعني عام سپینوالی کوم چي په هره سترگه کي وي). یوې ښځي نبی ﷺ ته وویل ما پر اوښ سپره کړه نو ورپې فرمایل چي زه به تا د اوښ پر بچی سپره کړم، هغې وویل زه د اوښ پر بچی نه سپرېږم، ما به وغورځوي، ورپې فرمایل هغه به څنگه اوښ وي چي د اوښ بچی نه وي؟

د ابو طلحه رضی الله عنه یو بچی چي نوم یې عمیر وو، دده سره د مرغی یو بچی وولوبی به یې په کولې، اتفاقاً هغه مرغی سو نو ابو عمیر په ژړاسو نبی ﷺ چي ولیدی نو ورپې فرمایل ای ابو عمیر! تغیر څه سو (تغیر د مرغی چیچی ته وایي نو د عمیر او تغیر قافیه یوه ده) نو دغه رنگه کوچنی کوچنی مسخرې (مزاحیه) جملې به دوی د ښځو او بچیانو سره کولې، چي د دوی زړه په خوشحاله کیږي، او د دوی ﷺ څخه خوشحاله وي او د دوی د هیبت څخه دغو په زړه کي وحشت او نفرت پیدا نسي او د خپلو پاکو بیبیانو سره به یې هم کله کله دغه رنگه کلمې فرمایلې چي د دوی رضی الله عنهن زړه خوشحاله سي.

ضحاک بن سفیان رضی الله عنه ډېر بد رنگه سړی وو یو وار د نبی ﷺ په خدمت کي حاضر سو او ورپې وېل یا رسول الله! زما دوې ښځي دي او دومره ښایسته دي چي د حضرت عائشې څخه زیاتي دي، که نبی ﷺ غواړي نو زه به طلاق ورکړم او تاسو به ور سره نکاح وکړی هسي دا خبره یې د مسخرو په توگه کړې وه ځکه چي حضرت عائشه رضی الله عنها هم اورېدل، نو هغې رضی الله عنها د دوی څخه پوښتنه وکړه چي زه نو دا خورا ته وایه چي هغه ښځي ستا څخه زیاتي ښایسته دي څه؟ هغه وویل نه! زه د هغو څخه زیات ښایسته یم، څنگه چي دی بې انلازې بلرنگه وو نو په دې وجه نبی ﷺ د عائشې رضی الله عنها پر دې سوال او جواب بې اختیاره وخنډل، دا واقعه د هغه وخت ده چي د ستر "پردې" آیاتونه لاته وونزل سوي.

حضرت صهیب رضی الله عنه یو ورځ څرما خوړل نو نبي و فرمايل شه په خوند سره يې خوړې او حال دا چې سترگه دي ځوړې ده، عرض يې وکړی یارسول الله ﷺ په بلله جلمه يې خوړم. (لو دوی وځنډل).
 دخوات بن جبیر رضی الله عنه د بنځو سره غټ شوق او دلچسپي وه یوه ورځ دمکې مکرمې په لاره کې دبنځو په مینځ کې ولاړ وو چې نبي ﷺ تشریف راوړی هغه چې دوی ﷺ ولیدل نو ډېر شرمند سو، دوی ﷺ و فرمايل دا شه مشغله ده؟ او دلته شه کوي؟ عرض يې وکړي نبي ﷺ ا زما اوین ډیره سرکښي کوي زه په دې بنځو د هغه د پاره یو رسی جوړوم، نبي ﷺ ولاړی او بله ورځ يې بیا خوات ولیدی نو ورپه فرمايل څنگه جبیرا داوین سرکښي دي څنگه سوه؟ جبیر وایي زه ډېر ندم سوم او د دې څخه وروسته چې به نبي ﷺ کله زه لیدم نو دا سوال به يې کولو، یو ورځ دوی ﷺ پر څر سپور وو، دواړي پښي يې یو طرف ته زوولي وې راروان وو چې زه يې ولیدم ورپه فرمايل ا هو ته يې جنب جبیر! وایه که ستا د سرکښه اوین شه حال دی؟ ماعرض وکړی په هغه خدای قسم دي چاچي تاسو ته نبوت در کړی دي د کله څخه چې په اسلام مشرف سوی یم هغه د سرکشی څخه بالکل واپس سوی دي ورپه فرمايل: **اللَّهُ اكْبَرُ اللَّهُمَّ اهْدِ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ.**

دا دمزاح او توقو (توکو ټکالو) شو واقعات دي کوم چې د دوی ﷺ د ټول ژوند په باره کې بیان سوي دي او په دې کې د باطل یا مبالتې شک لا هم نسته او دا هغه مزاح دي چې څوک په خفه کېدای هم نه سي، لونه په دې سره د صاحب مزاح وقار او هیبت ته د نقصان رسېدلو هېڅ اړخ ښکاره کیږي، او دا هغه مزاح دي که کله کله وي نو سنت دي، لېکن عادت ځیني جوړول نه دي پکار.

فهم آفت: مسخرې دي، يعني د چا پر خبرو ځنډل دي او دده د کارونو او حرکتونو نقل کول چې نور خلک پوري وځنډي، او که دا د چا د ناراضگی باعث وي نو حرام دي، **دالله ﷻ ارشاد دی: لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَى أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ [الحجرات: ۱۱]** (د چا د سپکوالي په وجه وړ پوري مسخرې مه کوئ کېداسي چې هغه ستاسو څخه غوره وي)، نبي ﷺ فرمايي چې کوم سړی که د بل غیبت په هغه گناه کې کوي د کوم څخه چې هغه توبه کښلې وي نو دی به پخپله په دغه صیب کې مبتلا مړ کیږي، نارنگه فرمایي چې د چا پر داسي فعل پوري ځنډا نه ده پکار په کوم کې چې دی پخپله هم مبتلا کېدای سي (يعني دده څخه هم کیږي لکه باد و تل او نور) او فرمایي چې کوم خلک پر نورو باندې په مسخرو کولو سره عاديان وي او پر هره خبره په بل پوري ځنډي د قیامت په ورځ (به دا ډول په ده پوري ځنډا کوي چې) د جنت یوه دروازه به خلاصه سي ده ته به وویل سي چې رازو!

په دې دروازه داخله او چې څنگه دی داخلېږي نو منع به کړای سي، او بله دروازه به خلاصه کړای سي چې راسه! په دې داخله! چې دی هغې ته ورسې نو د هغې څخه به هم منع کړای سي او په دې رنځ او تکلیف او ناامیدی کې به دی ننوتلو ته کړېږي لیکن د داخلیدو اجازت به ورته نه ملاوېږي بیا به دده ملاوېسي دې اټلزي ته ورسېږي چې په وار وار بللو به هم دی د هغې و طرف ته نه مخ کوي او پوه به سي چې دی هسي ناامید او بې عزته کېږي، او په داسې بللو صرف دده سپکوالي او رسوا کول مقصود دي (او هغه مسخرې به ورته يادي سي کومي چې به ده دنور سره کولې) البته داده چې د مسخرې په خبره پوري خنډل یا په داسې سري پوري خنډل کوم چې په دې خدا سره خفه کېږي نه حرام نه دي، بلکې دا په مزاح کې شاملېږي او حرام به هلته وي چې متعلقه سري یې بد گڼي او خفه کېږي.

لسم آفت: هغه ددرواغو وعده ده، د نبي کریم ﷺ ارشاد دی چې درې خبرې داسې دي چې یوه په یو چا کې ولیدل سوه نو دغه منافق دی هغه که لمونځ کوونکي او روژه نیونکي ولي نه وي: (۱) چې خبره کوي نو درواغ وايي (۲) چې وعده کوي نو نه یې پوره کوي (۳) چې امانت ورسره کښېږدي نو خیانت پکښې کوي، او فرمایي وعده یو ډول قرض وي چې مخالفت یې هېڅ کله نه دي کول پکار. الله ﷻ په دې باره کې د حضرت اسماعیل ﷺ تعریف کوي فرمایي: انه کان صادق الوعدا امرسم (بې شکه هغه د وعدې ډېر رښتونی وو) روایت دی چې حضرت اسماعیل ﷺ د یو سري سره وعده کړه وه چې پر فلانکې مقام به ملاقات سره کوو، او بیا یې پوره شل ورځې پر هغه ځای د هغه سري انتظار کوی چې وعده خلافې ونه سي، دغه ډول نبي ﷺ د یو سري څخه بیعت واخیستی او هغه وویل چې فلانې ځای ته تشریف راوړئ زه به هم هلته راسم، لېکن د هغه سري وعده هېره سوه او نبي ﷺ تر درې ورځو پوري پر هغه ځای د هغه انتظار کوی، په دریمه ورځ چې کله هغه سري هلته راغلی نو نبي ﷺ صرف دومره وویل چې فلانیه زه خو درې ورځو څخه دلته ستا په انتظار کې یم، دغه ډول د یو سري سره نبي ﷺ وعده وکړه چې آینده کله ته زما سره په کوم ځای کې ملاو سوې نو چې څه خواږې درې یم کرم، نو کله چې نبي ﷺ د خیبر د غنیمت مال تقسیموی هغه سري راغلی او نبي ﷺ ته یې د هغوی وعده وریاده کړه، ورې فرمایل وایه! څه خواږې؟ ده ویل اتیا بزي را کړئ، نبي ﷺ ورته بزې (وزې) ورکړې، ورې فرمایل چې تا څو هېڅ هم ونه غوښتل بلکې د هغې ښځې څخه دي هم کم وغوښتل کومي چې موسی ﷺ څخه د یوې داسې وعدې په عوض کې ډېر کم

غوښتلي وو، او بیا یې هغه واقعه داسې بیان وفرمایله چې حضرت موسی عليه السلام یوې ښځې ته ويلي وو چې که تا ماته د حضرت یوسف عليه السلام قبر وښیې، نو څه چې خواړې درې یې کړم کله چې ورته هغې وښووی نو دوی وویل چې خواړه! څه خواړې؟ هغې وویل زه دا خواړم چې زما ځواني ماته واپس ملاو سي او په جنت کې زما داخله ستا سره وي، نو هغه سړی په هرو کي ضرب المثل (متل) سوي معني خلکو به (د نرم مزاج سړي په باره کي) ويل چې وروره! د فلاڼي به څه وايې هغه د اتيا بزو والا څخه هم نرم او آساي کوونکی دي، او دا یاد ساته! چې تر څو پوري کېدای سي د چا سره حتماً وعده مه کوه، چې ښي عليه السلام ارشاد دی چې کېدای سي دا ډول وعده خو به زه پوره کړم لېکن ستا د پاره به گوانه وي، بیا هم چې وکړې نو تر څو پوري چې کېدای سي مخالفت یې هيڅ کله مه کوه، ما سوا د دې څخه چې يو خاص مجبوري په لاره کي حائله سي، او کله چې چاته پر يو ځای او نورو د ملاقات کولو د پاره ووايې نو په ځانگړې توگه یې احتیاط لازم دی، ځکه چې د علمای وينا ده چې که د لماتڅه وخت هم سي خو دې مقام ته رسېدل ضروري دي.

یوولسم آفت: د درواغو خبري جوړول او په درواغه قسمونه پر خوړل هغه آفت دی چې شمار یې په کبیره گناه کي کیږي ښي عليه السلام فرمایي چې درواغ هم په اصل کي د منافقت یوه حصه ده، او فرمایي چې بنده چې هر درواغ وایي نو هاخوا د ده نوم د درواغجنو په ډله کي لیکل کیږي، او فرمایي درواغ د رزق دښمن دی، او فرمایي تاجران فاجران او ناکاره وي، خلکو پوښتنه وکړه یا رسول الله صلی الله علیه و آله! هغه څنگه؟ ولي بیعه حرامه ده؟ وېې فرمایل حرامه نه ده خو دا خلک په درواغو قسمونه خوري او گناهگاره کیږي، او پر هره خبر د غلط بیان څخه کار اخلي.

روایت: ما یو عجیبه شی و لیدلی معني یوې فرشتې ماته د پورته کېدلو وویل زه پورته سوم مخلخ مي دوه سړي زایر را، چې یو ناست او بل ولاړ دي ولاړ د ناست په خوله کي د اوسپني یو کپه وسله ور اچوي د ده ستونی راکاږي تر دې چې دغه وسله د ده د اوښکو سره پیوست سي (و موبلي)، او بیا ورته دغسې بل طرف ته ستوني راکاږي، او بیا خپل ځای ته واپس سي نو دغه سړي بار بار ده ته دا تکلیف رسوي، آخر ما پوښتنه وکړه چې دا څه معامله ده؟ نو ماته وویل سوه چې دا سړی د درواغو علاني وو او دا ورته د هغه عذاب ورکول کیږي، او دا سلسله به د قبر څخه واخله تر قیامت پوري جاري وي.

عبدالله بن جراد رضی الله عنه وایي چې ما یو وار عرض وکړی یا رسول الله صلی الله علیه و آله! آیا مو من زنا کولای سي، وېې

فرمايل ها! ددې امکان کېدای سي، بيا ما پوښتنه وکړه آیا مؤمن درواغ ويلای سي؟ ورپه فرمايل هېڅ کله نه او دا آيت يې تلاوت وفرمايه! اِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْحَقِّ (نو درواغ جوړوونکي هغه خلک دي کوم چي د الله ﷻ پر آيتونو ايمان نه لري) يعنې درواغجن هغه وي کوم چي بې ايمانه وي، عبد الله بن عمر رضه وايي چي يو کوچنی بچي د بازۍ کولو د پاره تللی، ملوړته وويل راسه! چي تاته څه در کړم، نبي ﷺ دغه وخت زموږ په کور کي تشرېف فرماوو زما څخه يې پوښتنه وکړه څه وړکوي؟ ملوړيل څرملوړ کووم، ورپه فرمايل که دي نه وړ کولای، نو يو درواغ به ستا په عملنامه کي ليکل سوي وای.

او فرمايي چي کوم سړی درواغ وايي دده درواغو د بديويي څخه په ميلو ميلو فرشته تبتي، او ويل سوي دي چي که د خبري پر وخت پرنجی (پرچی، اتوسی) راسي نو دا دخبري کوونکي په رښتونوالی دلالت کوي ځکه د نبي ﷺ ارشاد دی چي پرنجی د فرشته د طرف څخه او اړېمی د شيطان د طرف څخه وي که دغه خبره درواغ وي نو نه به فرشته حاضره وای اونه به پرنجی (پرچی، اتوسی) راغلی وای، او فرمايي چي کوم سړی د بل درواغ بياتوي نو دده دا خبره پنځل ځای په درواغو کي داخله ده، او فرمايي کوم سړی چي درواغ ووايي او د چا مال واخلي د قیامت په ورځ به دا الله ﷻ د قهر او غضب سره مخامخ سي.

ميمون بن ابي شبيب رضه وايي چي ماخط وليکی او په ليکلو ليکلو کي داسي کلمه راياده سوه چي که دغه مي هلته ليکلې وای نو خط به ډېر په نښايسته سوی وای، لېکن هغه درواغ وه، نو چي کله ما اراده وکړه چي نه يې ليکم نو دا آواز زما په غوږونو کي وسو: يَكْفِيكَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ (ابراهيم: ۲۷) (الله ﷻ مؤمنان په پنځې (ثبتي) خبري (يعنې د کلمه طيبه په برکت) سره په دنيا او آخرت کي مضبوط ساتي) حضرت ابن سماء رضه وايي چي ماته به د درواغو څخه د ځان خوندي کېدلو خاص اجر ملاوېږي ځکه چي زما درواغ نه ويل د دغي سخت نفرت په وجه سره دي کوم چي طبعاً زما په زړه کي ددې خلاف پيدا کېږي.

فصل: درواغ ولي حرام سوي دي

پوه سه! چي درواغ ويل ځکه حرام دي چي پر زړه اثر کوي او د زړه اصلي شکل مسخ کوي او دی بالکل تنگ او تور جوړوي که ديو مصلحت په خاطر د درواغو څخه ناچاره وو خو بيا هم په زړه سره دوی بد گڼل پکړ دي چي دغسي به دا حرام نه وي، ځکه چي زړه يې بد خوگڼي نو بيا به اثر هم نه

قبولوي، اوخراييري به نه، دغه ډول دښکي او فلاح په خاطر که درواغ وويل سي نو په دې سره د زړه د تورېدلو پيره به نه وي او بې شکه که يو مسلمان د يو ظالم د زور او ظلم څخه بيرېږي او تېښتي نو په داسي صورت کي رشتيا نه ويل غوره دي، او په رشتيا سره (دې ظالم ته) د دې ښوولو ضرورت نسته چي ستا څخه تېښتېدلي دي په فلاني ځای کي دي،

نبي ﷺ په درې صورتونو کي د درواغو ويلو اجازت ورکړی دي، يو د جنگ په صورت کي چي دښمن ته د خپل قصد او ارادې په باره کي صحيح خبر ورته کړای سي، دويم هغه وخت کله چي يو مسلمان د دوو مسلمانانو په مينځ کي صلح کوي نو پکار دي چي يوه ته د بل د طرف څخه څومره چي کېدلای سي ښې خبرې وکړي که څه هم هغه نه وي کړي، دريم په دې صورت کي چي د چادوې ښځې وي او دی هري يوې ته دا وايي چي زما زياته مينه ستا سره ده.

نو پوه مه! چي که يو ظالم د چا د مال په باره کي پوښتنه وکړي نو ده ته ښوول نه دي پکار، او دغه ډول ل که هغه د چا د راز معلومولو کوشش وکړي نو هم نه دي ښوول پکار، او که هغه د چا د هيب او گناه په لټون کي پوښتنه وکړي نو جواب نه دي ورکول پکار، ځکه چي د شريعت دا حکم دی چي دنورو پر بډيو پرده اچول پکار دي، او که ښځه تر هغه وخته پوري د يو خبري منلو ته تياره نه وي تر دې چي د دې سره د دې د يو فرمائش پوره کولو وعده ونه کړل سي، نو ځانوند ته جائز دي چي د دې سره وعده وکړي که څه هم دغه دده په وس کي نه وي، او دغه ډول په نورو حالاتونو کي درواغ ويل حرام نه دي، او حقيقت خو دا دی چي درواغ ويل که څه هم نه دي پکار، لېکن که داسي صورت پېښ سي چي هلته په رشتيا ويلو سره داسي خبره ښکاره کيږي کومه چي په خپل ځای د ممنوعاتو څخه وي نو بيا انداز دي وکړي چي آيا د دې کار ښکاره کېدل غوره دي او که درواغ ويل، نو بيا که دغه شئ ښکاره کېدل ښه نه وو نو په درواغو کي څه باک نسته، مثلاً د ښځي ځاوند په مينځ کي جنگ، د مال ضائع کېدل، يا د دوو تنو په مينځ کي شخړه يا د يو چا څه خطرناک راز ښکاره کېدلو يا د گناه کولو د راز په ښکاره کېدلو باتدي د ذلت او رسوايي او نورو پيره وه نو دغه وخت درواغ ويل مباح دي چي د دې کارونو فساد د درواغو ويلو د فساد څخه ډېر زيات خطرناک ثابتهېدای سي، او دا عين داسي معامله ده لکه د ځان خوندي کولو د پاره مردار شئ هم حلالېږي ځکه چي شريعت په روی سره د روح حفاظت کول د مرداري خوړو په نسبت زيات اهم دی، لېکن که معامله د زيات ناقص ډول نه وي نو درواغ ويل هيڅ کله روانه دي يعني کله چي خبره د دې څخه ماسوا نوره هيڅ نه وي چي په درواغو ويلو سره په مال او مرتبه کي اضلافه کيږي يا د ځان ساتني موقع په لاس ورشي نو درواغ ويل مطلق حرام دي.

فصل: او بيا په دې خبره باتلي هم پوه سه! چي بزرگانو به کله هم د درواغو ضرورت محسوس کړی، نو هميشه به يې د يوې حيلې يابهاتې په ډول صورت جوړ کړی او خبره به يې په يو لمسي ډول دوو معناو سره وکړه چي اورېدونکي به دغه بالکل رشتيو گنله حال دا دی چي د يونکي مقصد به د دې څخه يو بل څه وو او دې ته عارض ويل سوي دي، لکه د مثال په توگه مطرف رضي الله عنه يو وار د يو امير خواته ولاړی نو هغه پوښتنه وکړه چي ته ډېر کم ولي دلته راځي! نو ده ويل چي کله به هم تاته راتلم نو د ځمکي څخه به مي ډډه (بغل) نه سوه پورته کېدای ماسو د دې څخه چي الله ج به قوت را کړی، نو امير داو گنله چي دی به ناجوړه وو حال دا دی چي دی ناجوړه نه وو لېکن کومه خبره چي يې وکړه دغه رشتيا هم وه.

په شمعي رضي الله عنه پسي چي به کله څوک د بلني د پاره راغلی نو ده به مينځي ته وويل چي ورسه په دروازه کي يوه دائره جوړه کړه گوته پر کښيره او ورته ووايه چي دلته نسته، يا ورته ووايه چي په مسجد کي يې وگوره، او مسجد دده په کور کي دننه هم وو، حضرت معاذ رضي الله عنه چي کله د عجل د عهدې (وظيفې) څخه ليري (فارغه) سو کورته چي واپس راغلی نو ښځي ځيني پوښتنه وکړه چي دومره ورځي ته د حضرت عمر رضي الله عنه د طرف څخه عامل وي نو زما د پلاره دي څه راولې؟ دوی ورته وويلو زما سره يو محافظ (نگران) وو په دي وجه مي څه رانه وړای سو، د نگران څخه د دوی اصل مقصد الله ج ذات وو لېکن دده بي بي داو گنله چي شايد حضرت عمر رضي الله عنه به دده سر يو څوک د مال حفاظت کوونکي ليرلی وي (او مال به د هغه سره وو) څنگه چي دا د حضرت عمر رضي الله عنه خوا ته ولاړه او سخته گيله يې وکړه چي يا امير المؤمنين! حضرت معاذ رضي الله عنه ته خو ښي رضي الله عنه او حضرت ابو بکر صديق رضي الله عنه هميشه آمين ويلی دي او آمين يې جوړ کړی دي بيا تاسو دده سره د حفاظت (نگراني) کوونکي د لېرلو څه ضرورت محسوس کړی؟ فاروق اعظم رضي الله عنه حضرت معاذ طلب کړی او ټوله قصه يې معلومه کړه، حضرت معاذ چي کله بيان وکړی نو حضرت عمر رضي الله عنه وخنډل او يو شئ يې ورته ورکړی چي دا خپلي بي بي ته يووسه! لېکن پوه سه! چي دا شئ هم تر هغه وخته پوري جائز دی تر څو چي څه خاص ضرورت د دې سره تړلی وي، کنې بلا ضرورته څوک په مغالطه (غلطی) کي اچول جائز نه دي، که څه هم الفاظ بالکل سيده ساده او صحيح ولي نه وي.

دوولسم آفت: غيبت دی او دې ته هم پر علمو ژبو غلبه حاصله ده او يو سړی الا ماشاء الله ددې

شخصه خدایي په نظر نه راشي حال دا دی چې دا هغه عظیم ویل دی چې مثال یې الله ﷻ په قرآن کي د وروږ د غوښو په خوړلو سره وړکړی دي، نبي ﷺ فرمایلي دي: دغیبت شخصه څان ساتی چې د دې گناه د زنا شخصه هم زیاته ده ځکه چې د زنا کار توبه قبلېږي لېکن دغیبت کوونکي ده نه قبلېږي، او د دې معافي صرف په یوه صورت کي کېدای سي چې پخپله یې هغه سړی معاف کړي د چا چې یې غیبت کړی وي. او فرمایي د معراج په شپه زه پر یو داسي ډله راغلم چې پخپلو نوکټوړې د خپلو مخونو غوښې راشکولې، ما پوښتنه وکړه چې دا څوک دی؟ نوراته وېې ویل چې دا غیبت کوونکي دي.

حضرت سلیمان بن جابر رحمته الله علیه روایت کوي چې یو وار ما عرض وکړی یا رسول الله ﷺ! ما ته څه نصیحت و فرمایې چې ما ته په کار راسي، وېې فرمایي د خیر خبره هیڅکله سپکه مه گڼه هغه که شومره معمولي ولي نه وي تردې چې که دخپلي کوزې شخصه چا ته په پیاله کي اوبه وړکوي یا دغه پیاله ډبل چا په لاس کي وړکوي، او د مسلمان ورو سره په وروڼ تڼدي ملاوېږه، او کله چې هغه ستا شخصه ولاړ سي نو د شاد خوا غیبت مه پسي کوه.

الله ﷻ موسی عليه السلام ته دوحی په ذریعه خبر وړکړی چې کوم سړی د غیبت شخصه توبه وکړی مړ سي دی به د ټولو شخصه وروسته جنت ته شي او که د توبې شخصه بغیر مړ سو نو د ټولو شخصه اول به د پوځ ته ځي.

حضرت جابر رضی الله عنه وایي چې یو وار زه د نبي ﷺ سره پر سفر ووم په لاره کي دوه قبرونه راغلل وېې فرمایي دا دواړه په عذاب کي دي یو به غیبت کولو او بل به د متیازو (بولو) د شاخکو شخصه څان نه ساتلو، دا یې و فرمایي او شنه لیته (بناخ) یې د درختي شخصه پرېکړی دوه خایه یې کړی او هره ټکړه یې پر دواړو قبرو ودرول او وېې فرمایي: چې تر څو پوري دا لیټي شنه وي پر دوی به عذاب کم وي، څرنگه چې یو سړي د زنا اقرار وکړی نو نبي ﷺ د هغه د سنگسارولو حکم وکړی، نو یوه صحابي و یو بل ته وویل: دی داسي کېښوئ لکه سپی چې کېښول کيږي، بیا نبي ﷺ د یوې مرداري پر خوا تېر سو وېې فرمایي د دې مرداري غوښې وخورئ هغو وویل مرداره څنگه وخورو، وېې فرمایي هغه چې اوس د وروږ غوښه موخوړله، هغه خو د دې شخصه لږ گنده (پلیته) نه ده، او نبي ﷺ دغیبت کوونکي سره غیبت اوږدېدونکي هم برابر کړی دي، او فرمایي چې د کوونکي سره اوږدېدونکي هم برابر په گناه کي شریک دی، صحابه کرام به همیشہ د یو بل سره په وروڼ تڼدي ملاوېدل، او چیري به یې د یو بل غیبت نه کولو او د دوی په نزد دا د افضل ترنو عبادتونو شخصه گویا یوه بخت وو.

او دې خلاف کول دوی په نزد په منافقت کې شمار وو. علي ابن حسين یو سړی پر غیبت کولو ولیدی نو ویې وویل چې په اچي دادوېوخ د سپینو خوراک دی.

فصل (۵ غیبت معنی): پوه سه اچي د غیبت مطلب دا دی چې د یو سړي په باره کې د هغه په غیر حاضری (نشتون) کې داسې خبره وکړل سي چې که هغه موجوده وای نو بده به یې گڼلای، خواه دغه خبره رشتیلولي نه وي، او که دغه خبره درواغ وي نو بیا به ورته بهتان او تهمت وایي. او کومه خبره چې د یو چا د یو څه نقص یا عیب طرف ته اشاره کوي، هغه په غیبت کې شلله ده که څه هم د دغه تعلق دده د حسب نسب، جلمو، لباس، مال خاړو یا نو یا کور یا کردار او گفتار سره وي مثلاً د یو چا د بدن په باره کې وویل سي چې هغه څومره جگ چنار دی، څومره تود دی، څومره ژړ رنگی دي، سترگي یې د پیښي په ډول دي، هغه کون دی او نور، یا د نسب په باره کې وایي: هغه غلام زاده دی، هغه ناټي (حلمي) دی، هغه جلاد دی او نور، یا دا خلاقو په باره کې یې وایي: بدخوبه دي، مفروړه متکبر دی، ژور دی، بزدله بې غیر ته او پیکاره دی او نور، یا د کارو په باره کې یې وایي: چې هغه بې دینه، بې لمانځه دی، رکوع او سجده هم پوره نه کوي، قرآن نسي ویلای، هغه خیر نو جلمو والا دی، هغه زکوٰه هم نه ور کوي، هغه حرام خوره دي، هغه گېلور دی، هغه خوږجن دی، هغه دناسي په چم هم نه پوهیږي، هغه خپله مرتبه نه پېژني او نور، یا د لباس جلمو په باره کې یې وایي: هغه د ارتو (پراخو) لستونو شوق کوي، د هغه لمن اوږده ده او نور، غرض د نبي ﷺ په نزد هر هغه خبره په غیبت کې داخله ده چې هغه سړی یې واورې نو بده یې وگڼي که څه هم رښتیا ولې نه وي.

فصل (۶ غیبت صرف تر څې پورې خلکو نه دی): او پوه سه! چې د غیبت تعلق صرف د ژبي سره نه دی بلکې دا په سترگو، دلاسو په اشاره او په لیکلو سره هم کېدای سي، او په هر صورت کې حرام دی، حضرت عائشه رضی اللہ تعالیٰ عنہا فرمایي چې ما کومي ښځي ته چپته (لنډې) ويلي وو نو په اصل کې په اشاره سره مي ويلي وو او نبي ﷺ ورته غیبت وویل، نو د یو سړي د ذکر په وخت گوډ گوډ تلل، سترگه کپول خبرې یې کول (چې کوې دی) دا هر څه په غیبت کې شمل دي، ها! که د چا نوم په خاصه توگه وانه اخيستل سي او دغه رنگه د عام کیفیت د اظهار به توگه وویل سي چې چا داسې کړي وي، نو دا به غیبت نه وي، لېکن که اورېدونکي په اشاره باندې پوه سي چې د فلانکې خبرې کوي نو دا به هم حرام وي، ځکه چې مقصود څو دا دی چې د چا ذکر په داسې انداز سره ونسي چې خلک د هغه د ذات څخه خبر سي اوس دا چې په هر ډول وي غیبت دی، بعضي خاص تعلیم یافته او

تقوى داره خلک په غيبت کي مېنلي او گڼي چي دا غيبت نه دی، مثلاً د چا ذکر دده په مخکي وسي نو وايي د الله ﷻ په لکو لکو شکر دی چي موږ دده د مجلس څخه خوندي يو، اوس د دې څخه مقصود دا ښکاره کول دي چي دده صحبت (مجلس) بد دی، يا پخپله د چا ذکر کوي نو په دې انداز چي هغه خو ډېر ښه سړی دی لېکن په دنياواري کي زموږ په ډول مېستی دی، گوږو چي دنيا د دې آفت او مال د مصيبت څخه به کله آزاديږي، گوربا داسي يې خپل رسمي ډول او دېل يې باقاعده منمت وکړی، او که دا انداز اختياروي چي څوک دېل په غيبت کي وړني نو بې اختياره ووايي الله الله! څومره عجب خبره ده، او مقصد يې دا وي چي غيبت کونکي خوشحاله سي او چي چانه وي اوږدېلې هغه يې واورې، او کله وايي: چي په دې اوږدېلوزه ډېر خفه سوم، چي پر فلانکي سړي فلاڼي واقعه تېره سوا الله ﷻ دي دی معاف کړي، او په دې يې مطلب دا وي چي نور خلک په خبر سي کله چي څه خبره واورې وايي: الله ﷻ دي موږ ددغه څخه وساتي او زموږ توبه دي قبوله کړي او غرض يې دا وي چي دېل گناه نورو ته معلومه سي، دا ټولي خبري په غيبت کي شلغلي دي او منافقت هم دی ځکه د خپلي پرېهز گاري ښوول منافقت دی.

روايت: يوه ورځ حضرت ابو بکر رض الله عنه او حضرت عمر رض الله عنه يو ځای روان وو، نو په دوی کي يوه وويل چي فلانکي ډېر خوب کوي، د دې څخه وروسته يې د نبی ﷺ څخه د سالن (کتڅ) طلب وکړی (د دوی د پاره) نبی ﷺ وفرمايل چي سالن خو تاسو وخورئ هغوی حيران سول چي موږ کله خوړلی دي وېې فرمايل تاسو دواړو چي دخپل وروغو ښه وخورئ، او دواړه يې دنيو کړي وو وگرځول، ځکه چي يوه ويلي وو او بل اوږدېلي وو، که اوږدېلونکي بد گڼلای نو په سترگو يا لاسوبه يې د چپوالي اشاره خو کړې وای، که څه هم دا هم ناکافي ده ځکه چي منع په صفا توگه په ژبه سره کول پکار دي چي دغائب په حق کي قاصره نسي.

او فرمايي: که د يو مسلمان ورور غيبت کيږي او دی دکراهت او نفرت څرگندونه ونه کړي او معاف يې کړي نو الله ﷻ به هم په داسي وخت کي دی معاف کړی چي دی د معافي محتاجه وي.

فصل: غيبت په زړه سره هم حرام دی: پوه سه! چي غيبت څنگه په ژبه سره حرام دی هلته په زړه سره هم حرام دی يعني لکه څنگه چي يې په ژبه ذکر حرام دی دغه رنگه يې په زړه کي خيال راوستل هم ښه نه دی او د دې څخه مراد دا دی چي تر څو پوري د چاغيب په خپلو سترگو سره ونه ويني يا لږ تر لږه ولته وري تر هغه وخته پوري دي دی په زړه کي بد گمانه کيږي نه او يقين دي نه پر کوي، د نبی ﷺ ارشاد دی چي د مسلمان وینه، مال او دده په حق کي بد گماني درې سره حرام دي، او بيا بد گمانه که د

یقین قول او عادل شخه هم لیری وي نو دا صرف شیطانی کارواری ده کومه چي ده قبله کړې وي. الله جلّ و علا فرمایي: **إِنْ جَاءَكَ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنْهُ!** [الحجرات] (که یو شریر سړی تاسو ته یو خبر راوړی نو ښه تحقیق یې کوئ) مطلب دا چي د فاسق پر خبره یقین مه کوئ او د شیطان شخه زبات فاسق څوک کېدی سي او حرامه خبره دا ده چي ته یې پخپل زړه سره ومنې لېکن کومه خطرې چي په زړه کي بلاقصده او بلاورده پیلدا وي او زړه یې بله هم گنې نو دابه قلیل مواخذه نه وي، د نبي ﷺ ارشاد دی چي تر څو پوري بدگماني تعلق دی د مؤمن زړه هم د دې شخه بالکل خالي کېدای نسي لېکن دده سره د سلامتیا لاره دا ده چي تر څو خبره محض د امکان او احتمال تر اندازې پوري وي تر هغه دي د هغې په لټون پسي نه ورپسې کیږي بلکي تر دغه پوري دا متعلقه سړي په صحیح او ښکته لاري تصور کوي، او د تحقیق ښه دا ده چي صاحب تحقیق د متعلقه سړي په باره کي بدگمانيه کېدلو شخه وروسته څه دروند (او پرېشانه) غوندي ښکاري او د مخکي په ډول گرمجوشي پکښي پاته نسي، لېکن که په زړه ژبه او عمل سره دده سلوک (چلند) هغه وي کوم چي مخکي وو نو دا دلیل د دې خبري دي چي ده تحقیق کړی نه دي که گواهي د عادل سړي وي نو که څه هم دي توقف ضرور وړکړي، لېکن دا عادل دي هم نه درواغجن کوي، ځکه چي دا بدگمان به د دې عادل سړي خلاف وي، حال دا دی چي بدگماني د فاسق په حق کي هم صحیح نه ده، نو چي خبره واوري او دی وایي چي د دغه سړي حال زما شخه خو لکه څنگه چي اوس پټ دی دغه رنگه اول هم وو، او پخپله د دې ښوونکی حال خوو هم زما شخه پټ دی، نو غور دي وکړي چي آیا د دې عادل سړي خو د غائب سړي سره څه دښمني خو نسته او که وي نو توقف کول نور هم لازم دي، او که غائب دده په نزد ډېر عادل وونو د ده طرف ته زبات راغب کېدل پکار دي، او عادل سړی هم که رشتیا عادل وو نو ده ته دي هم زبات نژدې سي چي د شیطان منصوبه ناکامه سي، او گمان او بدگماني کمه سي. او آخر چي کله خبره یقین او ثبوت ته ورسېږي نو بیا دي غیبت نه کوي بلکي د نصیحت او خیر خواهي شخه دي کار اخلي او هغه هم دي د نورو په مخکي ذلیل او نه خوار کوي، بلکي یواځي دې پوه کړي او په پوره دلسوزی سره دي ورته نصیحت وکړي چي پخپله غمگین ښکاره سي او دغه رنگه دي دوجنده ثواب حاصل کړي، چي مسلمان وروته یې نصیحت هم وکړی او دده په خاطر غمجن هم سو.

فصل (د غیبت علاج): پوه سه! چي په غیبت باندي حریص کېدل هم د زړه د مرضونو شخه یو مرض دی چي علاج کول یې فرض دي، او د دې علاج په دوه ډوله سره کېدای سي، اول علاج خو

علمي دي او د دې نور پوه ډوله دي اول دا چي هغه احاديث نبويه وو ته ښه توجه وکړي کوم چي دغيث په باره کي دي، او ښه پوه سي چي که دی د چاغيت وکړي نو ده دخپلي ټولي نېکي به د هغه سري په عملته کي منتقلي سي د چا چي ده غيث کړی وي تر دې چي دی به بالکل ښکېو څخه مغله سي، او د نبي ﷺ ارشاد دی چي غيث د بنده نېکاتي دلسي ختموي لکه څنگه چي اور وچ لرگي ختموي، او عجيبه نه ده چي ده تر گناهونو ده يو نېکي زياته وي او په غيث کولو سره ده د گناه ټول دروند سي، اودی صرف د غيث په وجه دويځ ته ولاړ سي.

دويم داسي چي د بل په غيث کولو لږ خپل ځان ته هم وگوري او که دغه عيب په ده کي هم وي نو بيا دي دلسي وگڼي چي دغه ډول بل هم معذور او مجبوره کېلای سي لکه چي دی دي، او که ده ته ذاتي عيب ښکاره نسي نو بيا دي دا وگڼي چي د خپل عيب څخه به خبره کېدل خو د ټولو څخه غټ عيب دی، نو که رشتيا وايي نو مرداري د خوړو څخه زيات بل کوم عيب په تصور کي راتلای سي؟ نو بيا صرف دغيث پر بناء د ځان د هيډاره جوړولو وجه څه ده؟ بلکي د خپل ځان پر بې عيبه کېدو د الله ﷻ شکر پر ځای کول پکار دي، او د بل په باره کي دي داسوچ کوي چي بالفرض که ده کړی هم وي نو هغه کوم بنده دی چي د گناه څخه پاک وي، او کله چي پخپله د شرعي حدودو د پابندۍ څخه په صحيح توگه قاصره وي، نو پکار دي چي ده خپله گناه که صغيره ولي نه وي، نو گورداي خو پخپل ځان هم پوره نه سو، نو په دې صورت کي د ورور پر عيب باندي د حيراني يا نفرت اظهار کول چيري صحيح کېلای سي، او کېلای سي چي دغه عيب د هغه په فطرت کي شامل وي نو په دې صورت کي خو به غيث پخپله د پيدا کوونکي عيب گيري وي، او کوم شئ چي د هغه په اختيار کي نه وي پر هغه ملا متول څه معنی ده؟

دويم علاج: تفصيلي علاج دی او هغه دا چي د غيث په اسبابو او وجهو باندي غور وکړي يعني د معلومه کړي چي آخر دی پر غيث کولو مجبور ولي دی؟ او د دې اته سببونه کېلای سي،

اول سبب: خو دا کېلای سي چي چا ته يې خصه راسي، نو غيث يې شروع کړي، په دغه وخت کي دا ياده کړي چي صرف د خصې په سبب ځان دودۍ ته اچول څه ضروري دي؟ چي دا خو د خپل ځان سره جنگ کول سو، (د هغه به هيڅ ونه سي خپله عملته به توره کړي) د نبي کریم ﷺ ارشاد دی چي چا دغصې په حالت کي بل چاته معافي وکړه نو دقيمت په ورځ به الله ﷻ د ده څخه په ښکاره پوښتنه وکړي چي ووايه! دجنت په ټولو حورو کي ستا کومه حوره خوښه ده هغه واخله.

دویم سبب: دا وي چي دغيبت په ذریعه د بل سړي يا خلگو موقت او حمايت حاصلول مقصود وي، او د دې علاج دا دی چي د دې حقيقت څخه خبر سي چي دنورو په رضا کولو کي د الله جل جلاله نارضي ده، او دلسخت جهالت او حماقت دی، چي یو سړی د بل په رضالتولو کي کي کونښن کوي چي رضايې حاصله کړي، نو د الله جل جلاله رضا ولي نه حاصلوي، او که پر دې د خلگو د غصې او مخالفت سره مخامخ سي هم دي پروانه کوي.

دویم سبب: دا کېدای سي چي څوک د خيقت او دوکه بازي په جرم کي ونيول سي او دی دخپل ځان خلاصولو د پاره الزام او تهمت پر نورو ولگوي، نو د دې علاج دا دی چي د الله جل جلاله د تهر بلا چي کله نازلېږي څوک يې نسي بندولای، او کومه بلا چي دی دنورو پر سر ورتي، دغه مشکوکه ده، نو که د دې بلا څخه د خوندي کيدلو کوشش کوي نو ودې کړي لېکن داسي نه چي پر نورو يې وروغورخوي، او نه پخپل زړه کي چيري داسوچ کول پکار دي چي حرام خور يواځي زه نه يم فلا می فلا می هم حرام خوره دي، دا بالکل حماقت او جهل دي، ځکه چي که یو سړی گناه گوي نو ده په تقليد کي پخپله گناه کول خو واجب نه دي، او داسي ويل بالکل بې فائدي دي، او که یو سړی اوږته غورځول کيږي نو ده پر ضد په خپله اوږته وروغورځېدل کومه هوښياره دي؟ نو په گناه کي موافقت کول بس داسي خبره ده، او دا غلډر قطعي باطل دی بلکي دا خو يو پرېده دوه گناهونه کول دي (يو يې خپل جرم بل غيبت).

خلووم سبب: دا سي چي مثلاً يو سړی دا خواهش کوي چي خپل صفت وکړي خو نه يې سي کولای نو دا عجيبه طريقه راوباسي چي دنورو عيونه شمارل شروع کړي چي شايد په دې ډول ده لويي او عظمت په خلگو کي پيدا سي، مثلاً داسي وايي چي فلا می په هيڅ نه پوهيږي (مطلب دا چي زه پوه يم) يا دا چي هغه دريا کاري څخه پر هيز نه سي کولای، يعني زه يې کولای سم، نو داسي سړي دی پوه سي، چي عقلمند انسان په دې متاثره کېدای نسي بلکي پخپله به دی فاسق او جاهل گڼي، ده د پر هيز گاري او فضيلت ډنډوره په دې نسي قائمېدای، لېکن ممکنه ده چي يو کم عقل ده معتقد سي، لېکن په دې څه کېږي؟ او که ده په خيال څه وسي هم دومره فکر دي وکړي چي خپل ځان د الله جل جلاله په نزد ناقص او گناهگار جوړولو او يو احمق خپل متعقد جوړولو کي فائده څه ده؟ چي بنده خو پخپله عاجزه او بې چاره دی ده څه اهميت دی.

پنځم سبب: رشک (غېته) او حسد وي، يعني د يو سړي سره علم او فضل هم وي مرتبه او جاه هم او

مال او دولت هم موجود وي، او خلگ دده په باره کي ښه رایه لري، او حسد دې شئ ته کتلاي نسي، او دده هیږونه او خلیاتې تلاش کوي چي شوک وړ سره ومنېلي او څه جگره راپورته سي، او دی نه گني چي دا خو په حقیقت کي دی دخپل ځان سره جگره کوي چي په دې دنیا کي د حسد په عذاب کي مبتلا دی او په هغه جهان د غیبت د عذاب تیاري کوي، او دغه رنگه دخپله لاسه د دواړو جهاتو د نعمتونو څخه محرومه کیږي، بلکي دی په دې هم پوه نه دی چي مال دولت او مرتبه خو دالله ﷻ وړ کړه ده چي چاته یې غواړي وړ کوي یې په دې کي په حسد سره نور اضافه کیږي.

شپږم سبب: مسخرې کول وي یعني پریو چاڅندا مسخرې کول او هغه ذلیل کول دي، لېکن کوم سړی چي پر چاڅندا کوي رسوا کوي یې، دی دا هیروي چي هغه خو به په خلکو کي رسوا سي او دی به دالله ﷻ په نزد رسوا سي، اوس که دی سوچ وکړي چي دقیامت په ورځ کله دغه سړی د خپلو گناهونو بوج (بار) دده په سر وړاوي، او لکه دڅره په رقم یې راکشوي دوېڅ ته یې بوځي او څومره څومره خواری به پر وي او خلگ به وړ پوري څومره خنډي، نو په ده کي به پر نورو د خندا کولو خیال هم پیدانه سي، په دې شرط که په ده کي د عقل لږ ذره هم وي.

اووم سبب: دا کېدای سي چي یو سړی گناه وکړي او دی د هغه سړي د پاره بیا غمجن وي لکه چي د دیندارو عادت وي، او دده دا غم او خفگان هم واقعي د زړه څخه وي لېکن د همدردی د اظهار سره دی د هغه نوم هم اخلي او دا خبره هېره کړي چي دا نوم اخيستل خو په غیبت کي داخل دي، او ابلیس د حسد په وجه دانوم دده پر خولې راوستی دي ځکه چي کله ده ولیدل چي پر مخلصاته خفگان به ده ته ثواب ملاؤ سي نو په غیبت سره یې بدل ولي نه کړم چي ثواب خو یې ضائع سي.

اتم سبب: دا وي چي مثلاً دیوسړي پر گناه کولو ده ته سخته غصنه راسي، یا د گناه په کېدلو دی سخت ځيني متعجب سي او بیا تر دې سختی غصنې یا تعجب لاندې دده نوم اخلي چني وهي چي وگوره دا څه غضب یې کړي دی چي که چاته معلومه نه وي نو چي معلومه سي ورته، حال دا دي چي په داسي کولو سره به دده د گناه څخه د نفرت ثواب زائل سي، په داسي موقع د نوم اخيستلو پر ځای د تعجب یا غصنې څرگندتیا کافي ده.

هغه عذرونه چي د هغو په وجه غیبت کول مباح (روا) دی

پوه سه! چي غیبت کول حرام دي داسي لکه چي درواغ ویل لېکن د ضرورت په وخت غیبت هم مباح کیږي، او ددې شپږ عذرونه داسي دي کوم چي دمنلو وړ (قابل) دي:

اول عذر: فریادی دهغه چا کوم چي د عدل غوښتولو د پاره قاضي یا حاکم ته مخامخ کېږي چي د بالکل صحیح دی، دا فریاد یو داسي سړي ته هم کېدای د کوم څخه چي د څه امداد (مرستي) توقع کېدای سي، لېکن مظلوم دپاره د مناسب نه دي چي یو داسي سړي ته د ظلم قصې بیاتوي چي د څه فائدې توقع ځيني نه وي، یو چا بن سیرین علیه السلام ته د حجاج ظلم او زیاتوب قصې شروع کړي نو دوی وفرمایل: چي الله جل جلاله خو به د حجاج څخه د ده د ظلمونو بدله واخلي کوم چي ده پر خلکو کړي دي لېکن د دې خلکو څخه به د حجاج انصاف هم طلب کړي کوم چي ده په غیبت کولو نه ستړي کېږي.

دویم عذر: دادی چي یو ځای فساد کېږي او یو سړی یو داسي سړي ته خبره کوي کوم چي د دې پر بندولو قادره وي چي دغه فساد منع کړي، مثلاً حضرت عمر رضی الله عنه یو وار په حضرت عثمان رضی الله عنه یا شاید پر ابو طلحه رضی الله عنه راغلی او سلام یې وکړی لېکن څه جواب یې ورنه کړی نو دوی حضرت ابو بکر رضی الله عنه ته وویل او شکایت یې وکړی نو حضرت ابو بکر رضی الله عنه د دغو دواړو حضراتو څخه د حضرت عمر رضی الله عنه رضی الله عنه د سلام د جواب نه ورکولو په باره کي پوښتنه وکړه او د حضرت عمر رضی الله عنه شکایت یې غیبت ونه گرځولو.

دویم عذر: دیو کار په باره کي فتویٰ طلب کول دي مثلاً (د مفتی څخه) دا پوښتنه کول چي فلاڼی بنځه یا زما پلار یا فلاڼی سړی په فلاڼي معامله کي زما سره دا سلوک (چلند) کوي، لېکن د دې پوښتنې غوره صورت به دا وي چي سوال په داسي انداز سره وسي مثلاً داسي ووايي چي: که څوک داسي سلوک (چلند) کوي نو په دې کي ستاسو څه رایه ده؟ بیا هم که نوم واخلي نو پاک نسته، ځکه چي ممکنه ده فتویٰ ورکوونکي ته به د پوره قصې معلومېدلو په رڼا کي په فتویٰ ورکولو کي آسانی وي.

روایت: دی چي هندې دنيې کړم علیه السلام په خدمت کي عرض وکړی چي ابو سفیان رضی الله عنه ډېر بخيل سړی دي تر دې چي زما او زما د بچیانو خرڅ پوره نه را کوي که زه دده څخه په غلا یو شی اخلم نو آیا دا به جائز وي؟ نبي صلی الله علیه و آله وفرمایل چي په انصاف سره که په قدر د ضرورت اخلي نو روا دي، اوس دلته د بخيلی او دښخي د بچیانو سره د نا انصافي چي کومه تذکره سوې ده دا په غیبت کي داخله ده لېکن نبي صلی الله علیه و آله د فتویٰ د عذر پر بناء دنيو کړي وړ نه وگرځوله.

خلورم عذر: دادی چي دیو چا د شر څخه بېره کول مقصود وي مثل یو سړی بدعتي دی یا غل دی

او بل ناخبره سړي د ده څخه مينځه يا غلام اخلي (او دی يې هيښه نه ښکاره کوي) او دی نه ځيني خبر وي نو ده ته پکار دي چې رانيونکي ته اصل حقيقت ښکاره کړي چې د هغه نقصان ونسي، پر داسي موقع عيب پټول صحيح نه دي بلکې ښکاره کول يې ډېر غوره دي، چې پټول يې دوکه ورکول دي او ښکاره کول يې د مسلمان سره شفقت او همدردي کول دي، بلکې په دې صورت کې د گولمې پلشورې ورکولو په وخت کې د طمن څخه هم کار اخيستل روا دي، د نبې ﷺ فرمان دی چې په فاسق کې کوم فسق او فجور وي د هغې د ښوولو څخه به ډډه نه کوئ چې د خدای ﷻ مخلوق ته معلومه سي او هغوی ځان ځيني وساتي، لېکن د دې اطلاق پر هغه موقع روا دی کوم ځای چې د يو آفت پېره په مخکې وي کنې بلاغزده ډنډوره غېږول صحيح نه دي او وېل سوي دي چې د دې خلکو شکايت کول په غيبت کې شمار نه دي: (۱) د ظالم بادشاه شکايت کول (۲) د بدعتي بدعت ښکاره کول (۳) په ښکاره د فسق کورنکي شکايت کول، او دا خبره ځکه په غيبت کې نه ده شامله چې دا خلک پخپله د خپلو بديو د پټولو کوشش نه کوي

پنځم عذر: دا دی چې يو سړی په داسي نوم وېل سي يا ياد کړل سي کوم چې د معيوب کېدلو سره سره ډېر مشهور وي، مثلاً شبکور يا گوډ وېل ځکه چې کله په عام عرف کې دغه نوم مشهور دی نو دی په دغه بد هم نه گڼي، لېکن بيا هم غوره خبره دا ده چې په يو بل غوره نوم سره ياد سي مثلاً د رانده پر ځای پټ سترگې او نور وېل سي.

شپږم عذر: دا دی چې د يو داسي سړي د فسق فجور ذکر وکړي کوم چې په ښکاره دغه کار کوي او عيب يې نه گڼي، مثلاً شرابي يا مخنث او نور چې د دوی ذکر کول روا دي.

د غيبت کفارو: پوه سه! چې د غيبت کفار داسي اداء کوالای سي چې توبه وکړي د پنځمې څرگندتيا وکړي چې الله ﷻ يې د دې د وېل څخه وساتي او د چا چې يې غيبت کړی وي د هغه څخه هم معافي وغواړي چې د ده د وېل څخه هم خلاص سي، نبې ﷺ فرمايلي دي چې وېل کورنکي ته لازم دي چې د مال عزت يا هر څه شئ وېل تعلق چې د ده سره وي معافي ضرور طلب کړي داسي نه چې هغه ورځ راسي چې نه هلته مال وي نه نقد (نقلي) ما سوا د دې څخه چې د ده ښکې هغه ته ورکړل سي او که د ده سره ښکې هم نه وي نو د هغه گناهونه به پر بار سي، حضرت عائشه رضي الله عنها فرمايي چې ما د يوې ښځې په باره کې وېل چې ژبوره ده نو نبې ﷺ وفرمايل چې تا غيبت وکړی ورسه! معافي ځيني وغواړه، په حديث شريف کې دي چې د چاغيت وسي نو (د معافي څخه ماسو)

دي) د هغه د پاره د خير دهاء کوي، يوه ډله کوم چي دا وايي: چي د خير دهاء ورته کافي ده معافي غوښتل ځيني ضروري نه دي نو دا خيال صحيح نه دي بلکي غلط دی ځکه چي د يو بل حديث په روى سره استغفار هلته لازم دی کوم ځای چي هغه سړی ژوندی نه وي، او د معافي غوښتلو څخه مراد دا دی چي په انتهائي عاجزۍ او فروتنۍ او تلافۍ سره دي د هغه غائب خوا ته ولاړ سي او په ژبه سره دي اقرار وکړي چي زما څخه خطا سوې ده او څه چي ملوړلي دي هغه غلط وو، او زه د هغې معافي غواړم که يې نه معاف کوي نو مدح او ستاينه دې وکړي چي زه يې خوشحاله سي او معافي وکړي، لېکن که بيا يې هم نه کوله، نو هغه ته اختيار دی لېکن ده ته به خامخا د هغه دخوشامندي او ستايني ثواب ملوړېږي او دا به دده په نېکيو کي شمارل کېږي او څه عجيبه ده چي د قيامت په ورځ به ده ته معاوضه ملاو سي.

هسي خو د غائب د پاره داغوره ده چي معاف يې کړي که څه هم په مشرانو کي ځيني بزرگانو معافي نه ده کړې، لېکن دهغو وينا دا وه چي زموږ په عملنامه کي د دې څخه غوره نېکي سته نه، بيلام غوره دا ده چي معاف کړل سي، يوسړی د حسن بصري رحمه الله غيبت وکړی هغه د خرما يو ټال هغه سړي ته ولېږلو او ورې ويل چي ما ته معلومه سوې ده چي تا خپل ټول عبادتونه ما ته هديه کړي دي په دې وجه ما هم مناسب وگڼله چي تا ته د هديه په بدل کي هديه در کړم لېکن ما معاف کړه ځکه چي ما د بللې حق پوره اداء نه کړای سو، او پوه سه! چي معافي هغه صحيح ده چي په ژبه وويل سي چي: ستا پر فلانۍ خبره ما ته معاف کړې، دمجهول او مبهم شې د پاره د بيزاری اظهار صحيح نه دی.

دياور لسم آفت: چغلي او غمازي ده (چي د يوه خبره بل ته وږي)، الله تعالى فرمايي: هَذَا مَشَاءُ بَيْنَيْنِمْ (د داسي سړي خبره نه دي منل پکار کوم چي طعنې لگونکۍ چغلي کوونکي وي) دارنگه فرمايي: وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ (ډېره خرابي ده هغه سړي ته چي عيونه لتوي) دارنگه فرمايي: حَمَالةُ الْخَطَبِ (او د هغه بنځي هم کومه چي خاشاک (لرگي) راوړي)، په دې ټولو آيتونو کي د چغل خورو ذکر سوی دي، او نبي کریم صلی الله علیه و آله فرمايي چي چغل خور به چيري هم جنت ته ولاړ سي، او فرمايي زه تاسو ته يو خبر اوروم چي په تاسو کي ډېر بد سړی کوم یو دی؟ يا دلرئ ډېر بد هغه دی کوم چي درواغ او رشتيا سره يوځای کوي او نشر کوي يې او د خلکو پر يو بل د بدگمانه کولو او د يو بل څخه په خفه کولو کي کوشش کوي، او فرمايي: الله تعالى چي کله جنت پيدا کړی، نور سي فرمايل وایه! څه وايې؟ جنت ويل نېک بخت دي هغه کوم چي ماته داخل سو، الله تعالى وفرمايل: زما پخپل عزت او جلال

قسم دی چي زه به اته ډوله خلگ تا ته راپرې نږدم (۱) شرابي (۲) زنا کار چي زنا عادت جوړه کړې (۳) چغل خور (غیبت گر) (۴) دښت (دووس چي بنځو ته خلگ راولي) (۵) سختي کوونکي حکمران (بادشاه) (۶) مخنث (۷) قطع رحمي کوونکي (۸) هغه چي وايي ما د خدای سره وعده کړې ده چي داسي به نه کوم اویا یې کوي.

په حدیث شریف کي دي چي په بنی اسرائیلو کي یو وار سخت قحط (وچکالي) راغله حضرت موسی عليه السلام څو وار د باران د دعاء د پاره ووتلو لېکن باران ونه سو، آخر ورته وحی وسوې چي ستا دعاء ځکه نه قبلېږي چي په تاسو کي یو چغل خور سته، عرض یې وکړی اې خدایه! هغه څوک دی چي لیري یې کړو، وېې فرمایل زه چي هرکله چغلخوري دومره بله گنم نو چغلخوري پخپله څنگه وکړم؟ حضرت موسی عليه السلام ټولو ته د توبې حکم وکړی ټولو توبه وکړه او باران هم وسو.

یو سړی په داسي هوښیار پسي گرځیدلی چي د ده د آوو: سوالونو جواب ورکړی آخر د اوو سوو میلو فاصلې قطع کولو څخه وروسته یې د یو داسي هوښیار سره ملاقات وسو او ده پوښتنه ځیني وکړه چي: (۱) د اسمان څخه زیات فراخه او آرت کوم شی دی؟ (۲) د ځمکي څخه زیات وزنی کوم شی دی؟ (۳) داسي شی سته چي د ډبري څخه زیات سخت وي؟ (۴) کوم شی دی چي د اور څخه زیات گرم دی؟ (۵) د زمهریر څخه زیات بیخ کوم شی دی؟ (۶) د سمندر (دریاب) څخه زیات تونگر (مالدار) څه شی دی؟ (۷) هغه څه شی دی کوم چي دیتیم څخه زیات خوار وي.

هوښیار سړي چي کوم جوابونه ورکړل هغه په ترتیب سره فادي:

(۱) د الله جل جلاله ذات د اسمان څخه زیات فراخ دی (۲) پر بې گناه باندي تهمت لگول د ځمکي څخه دروند دی (۳) د کافر زړه د ډبري څخه سخت دی (۴) د حسد سوځلي (سوخت) د اور څخه زیات گرم دی (۵) د خپلوانو حاجتونه نه پوره کوونکی د زمهریر څخه زیات بیخ دی (۶) د صابر زړه د دریاب څخه زیات تونگر دی (۷) چغلخور دیتیم څخه زیات خوار دی.

څوارلسم آفت: دوه مخي (دوه رُخي) ده یعني د دوو دوستانو په مینځ کي دوه مخي کول او هر یو ته بس خپل ځان صرف دده ښکاره کول، او داسي خبره کول کومه چي دده خوښه وي او ده ته دده او هغه ته د هغه خبري کول او ډولرو ته دا ښکاره کول چي که دوست یم خو ستا یم دحرکت د چغل خوري څخه هم زیات ذلیل او بد دی، نبی صلی الله علیه و آله فرمایي چي کوم سړی په دې دنیا کي دوه مخی وي د ده به په هغه جهان کي دوې ژبي وي، او فرمایي ډېر بد انسان هغه دی کوم چي دوه کوک باز وي، حضرت

ابن عمر رضی اللہ عنہ ته بعضی خلکو ویریل : موہ چي کله د امیرانو مجلس ته حو نو حیني داسي خبري مو هم د خولي شخه ووخی چي که دباندی راسو نو بیا دغه زموہ دپاره ممکني نه وي، وېم فرمایل : موہ خو به داسي خبري د نبی ﷺ په زمانه کي پر منافقت باندی محمول کولم، او کوم سري چي د بادشاهانو او امیرانو خوا ته ولاړ سي داسي خبري کوي کومي چي د دوی په غیر حاضري کي کول نه خوښوي نو دغه یقیناً منافق او دوغله دی، ها ! که چيري ضرورت وي نو مجبوراً جائز هم دي.

پنځلسم آیت : د خلکو مدح ستايني او قصيدي وړل دي او د چا په فضیلتونو او خصلتونو بیاتولو کي د حد شخه زیات مبالغه کول، او دې نور شپږ آیتونه دي، د کومو شخه چي د خلورو تعلق د ما کوونکي سره دی او د دوو تعلق په خپله د مدح اوړېدونکي سره دی، د مدح کوونکي اول آیت دای چي په تعریف کي د حد شخه زیات سي، او د درواغو حد ته ورسیري، په حدیث شریف کي دي چي کوم سري دېل په تعریف کي د حد شخه زیات سي د قیامت په ورځ به دده ژبه د حد شخه زیاته غټه سي او دومره به اوږده سي چي په ځان پسې به یې راڅکوي د پښو شخه به یې لاندی کیږي، دریم آیت یې دا چي په تعریف کي د منافقت شخه کار واخلي یعنی وایي چي زه ستا دوست او خیر خواه یم لېکن په زړه کي بل ډول وي، دریم آیت دای چي یو داسي خبره وکړي د کومي په باره کي چي څه علم نه لري مثلاً ووايي چي زما مملوح غټ پرهیز کاره او عالم او فاضل دی (او هغه نه وي) د نبی ﷺ په مخکي یو سري دېل سري صفت شروع کړی وېم فرمایل : پر تا افسوس دی چي تا دغه عاجز هلاک کړی !، که څوک د یو چا تعریف کوي نو داسي دي وایي چي زما خیال دی، لېکن زه په دې پوه نه یم چي د خدای په نزد به هم د عیب شخه بري وي نو که مدح کوونکي پنځل علم کي رښتونی وي نو حساب یې د الله ﷻ په لاس کي دي. خلورم آیت دای چي د چا مدح کوي هغه ظالم وي او په دې خبرو خوشحالیږي حال دای چي ظالم خوشحاله کول پر خپل ځای ظلم دی.

او د چا چي مدح کوي هغه (مملوح) په دوه قسمه نقصان کي وي : یو خو دا چي خپل صفت او وړي په غرور او تکبر کي مبتلا سي، دریم دا چي خپل تعریف او وړي چي په علم او صلاح کي زما مناسب نسته نو مست به سي او مطمئن به سي چي زما شخه به څه وایي، زه خو کمال ته رسېلی یم، او دا وجه وه چي کله خلکو دیو سري تعریف د حد شخه زیات وکړی، نو نبی ﷺ وفرمایل : تاسو دده غاړه پرېکړه، هغه چي یې اوړي نو دآبنده دپاره به دسمی او کوشش شخه لاس واخلي، د نبی ﷺ ارشاد دی چي په یو چا پسي تېره چاره وړل او تلل د دې شخه غوره دي چي دده په مخکي دده تعریف شروع سي، د زید بن اسلم قول دی چي کوم سري خپل صفت اوړي شیطان دی د خپل ځای

شخصه پورته کوي (يعني خپل د اصلاح حالت ځيني هېر کړي) لېکن مؤمن خپل ځان پېژني او دى د نورو زيات عجز او نياز مندى اظهار کوي، نو کوم ځاى چې داشپړاقتونه نه وي هلته که تعريف کوي نو ښه خبره ده، نبي ﷺ د بعضې اصحابو په حق کې داسې تعريف پنخپله فرمايلي دى، مثلاً حضرت عمر رضی الله عنه ته يې وفرمايل: که زه الله ﷻ پېغمبر نه وای رالېږلای نو ته به يې رالېږلى وای، او فرمايلي يې دي چې که د ټولې دنيا ايمان په يوه تله کې او د ابو بکر رضی الله عنه په بله تله کې واچول سي نو دده ايمان به دروند وي نو دوى ﷺ د دې ډول تعريفونه کړي دي نو ځکه چې دوى ته معلومه وه چې په دې سره څوک نه خرابيږي، مگر خپل صفت کول د منعت وړى دي او الله ﷻ د دې شخصه منع فرمايلې ده، ارشاد دى: **فَلَا تُزَكُّواْ اَنْفُسَكُمْ** (تاسو خپل ځان پاک مه گڼئ) [النجم] ها! که څوک د خلکو مشر او لارښوونکي وي او د خپل حال په ښولو سره دده مقصد صرف دا وي چې خلکو ته د پېروي تلقين وکړي نو دا روا دي، لکه چې نبي ﷺ فرمايلي دي: زما فخر پر دې سردارى نه دى بلکې د دې سرداري پر راکوونکي دى، او دا ارشاد ځکه وو چې خلک د دوى اقتداء وکړي، او حضرت يوسف عليه السلام فرمايلي وو: **اِنِّىْ حَصِيْظٌ عَلِيْمٌ** (يوسف!) پر ملکي خزانو ما ټاکه زه به يې حفاظت کووم او ښه پوه يم).

فصل: د کوم سړي چې تعريف کول کيږي ده ته پکار دي چې په دې سره مغروره کيږي نه او د خاتمې خطره په راياده کړي ځکه چې چا ته هم دده اداصل حال علم نه سته، او ياد ساته! څوک چې د دوي شخصه خوندي نه سو دغه دسپي او دخترير شخصه هم زيات نا کلره (خراب) دى او څوک د انسي ويلای چې دى به د دوي شخصه خوندي سي او داخيال دي هم کوي چې تعريف کوونکي که زما د اصل حال شخصه واقف سو نو چيري به د دومره مدح او صفت ونه کړي، نو الله ﷻ شکر دي اداء کړي چې ده زما د باطن شخصه دا مدح کوونکى نا خبره کړى، او پکار دي چې خپل تعريف واورى خوښ يې نه کړي بلکې د کراحت اظهار دي وکړي او په زړه کې دي هم د کراحت داصفت پيدا کړي، يو سړي د خلکو شخصه خپل تعريف واورېدى او وېې ويل: يا الله! دا خلک زما د عيبونو او نقصاتونو شخصه نا خبره دي او صرف ته يې چې زما د اصل حال شخصه خبر يې، او د دې خلکو تعريف د هغه شى پر بنسټ دى کوم چې زما خوښ نه دى نو زه تا گواه کووم چې زه د دې ناخوښي مدح شخصه د نفرت په وجه سره ستا د قربت او حضورې آرزو مند يم، خلکو د حضرت علي رضی الله عنه تعريف وکړى نو دوى ﷺ وويل: اي خدايه! دا خلک چې څه وايي ما په دې مه نيسه او دوى هم معاف کړه چې دوى ته د هري خبري

علم چیري سته، او ما زما د دې اوسني حالت څخه زیات ښه کړې، یو سړی کوم چې یې په رښتیا (په زړه) سره حضرت علي عليه السلام نه خوښولو، یو وار یې په منافقانه انداز سره د دوی عليهم السلام مدح وکړه دوی عليهم السلام وویل اې ناپوه! څه چې ته په ژبه وایې د دې څخه زه ډېر کم یم او څه چې ستا په زړه کې دي د هغه څخه زیات یم.

خلورم اصل: غصه، حسد، کینه او د دې علاج

پوه سه! چې غصه کله غالبه سي نو سخت دمنمت وړ او بد شئ وي او د دې اصل اوردی چې زخم یې پر زړه محسوسیږي، او د دې نسبت د شیطان سره دی لکه چې ارشاد سوی دي: **خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَ مِنْ طِينٍ (الاعراف: ۱۲)** (شیطان وویل تازه د اور څخه پیدا کړی یم او آدم دي د خاورو څخه پیدا کړی دي) او د اور کار متحرک کېدل دي او د قرار او آرام څخه لیري کېدل دي، او د خاورې کلر په آرام سره د پرېوتو دی، او کله چې پر چا غصه سپړه سي، نو دغه وخت دده نسبت د آدم عليه السلام سر کم اود شیطان سره زیات سي، ناو جه ده چې ابن عمر رضی الله عنهما کله عرض وکړی چې یا رسول الله صلی الله علیه و آله! هغه کوم شئ دي چې ما د الله جل جلاله د قهر او غضب څخه وساتي؟ نو نبي صلی الله علیه و آله وفرمایل چې: غصه کېږه مه، بیایي عرض وکړی یا رسول الله! ما ته یو داسي مختصر کار وښیې په کوم چې زما د ښک انجم (او خاتمه بالخیر) امید وتړل سي، نو وېي فرمایل: غصه مه کوه، او څو واره چې ابن عمر رضی الله عنه پوښته وکړه نبي صلی الله علیه و آله د هر سوال د یو جواب وړ کړی: غصه مه کوه، او وېي فرمایل غصه ایمان داسي خرابوي لکه سرکه چې غسل خرابوي.

او فرمایي: د دوېځ یوه دروازه د هغو خلکو د پار خاص کړل سوې ده کوم چې دغصې په وجه د شرع مخالفت کوي، او فرمایي: غرپ خو هر سړی چینی، لېکن د الله جل جلاله په نزد ډېر مقبول غرپ هغه دی کوم ته چې دغصې غرپ وایي چې هغه وچینېل سي، او کوم سړی چې پر غصه د صبر او تحمل څخه کار اخلي الله جل جلاله دده زړه د ایمان د نور څخه آبادوي، فضیل بن عیاض رحمه الله، سفیان ثوري رحمه الله او نورو ډېرو بزرگانو د دین دا خبره په اتفاق سره تسلیم کړې ده چې دغصې په وخت کې د تحمل او بردبارۍ او د طمعي په وخت کې د صبر او قناعت څخه کار اخیستل ډېر افضل عمل دی.

روایت: یو سړي خلیفه عمر بن عبد العزیز رحمه الله ته بد رڼه (پچ پاش) وویل، دوی سر کښته کړی، وېي فرمایل چې تا خو دا کوشش کړی وو چې زه غصه سم او د شیطان څخه منلوبه سم،

پنځل ځان پوه نه سم او پر تاخپله غصه سره کړم او صبا د قیامت په ورځ ته زمالمن ونیسې، لېکن ما ته د داسې کولو څه نقصان و سو؟ دا یې وویل چې سو.

د ذوالکفل قصه: په انبیاؤ کې یو نبي ﷺ وفرمایل: چې (اې خلگو!) په تاسو کې څوک دی نوم چې زما دا دعوت قبول کړی او بیا عملاً د دې کفالت وکړي چې غصه به چیري نه کوي او بیا زما څخه وروسته خلیفه سي او بیا په جنت کې زما سره یو ځای سي، یو سړي عرض وکړ چې ما دا قبوله کړه او کفالت به کووم، پیغمبر مکرر دغه الفاظ وویل او ده بیا عرض وکړ چې زه دا قبولوم نو پیغمبر د هغه څخه د وفادارۍ قسم واخیستی او دی یې خپل خلیفه کړی، او بیا دغه بزرگ د نبي خلیفه جوړ سو نو په خلگو کې په ذوالکفل مشهور سو ځکه چې ده د دعوت قبولولو سره کفالت هم وکړی.

روایتونه: یو سړي حضرت سلمان ﷺ ته ښکتنځل وکړل دوی وفرمایل: چې که د قیامت په ورځ زما د گناهونو ټول دروند سو نو څه چې ته وایې زه به د دې څخه هم ډېر بدیم لېکن که دغه ټول سپک سو نو ستا به دې رښا زما هیڅ پړوا نه سته، دغه ډول ربیع بن خشیم ﷺ ته چا ښکتنځل وکړه، نو ورته وېې ویل چې زه خو پر هغه غوندې د ختلو په کوشش کې مشغول یم کومه چې زما او د جنت په مینځ کې حائله ده که زه کله یاب سوم نو ستا دخبرې څخه نه بیرېږم او که ناکام سوم نو څه چې تلو ویل دغه هم ډېر کم دي، او دا ډولاره بزرگان به د آخرت په غم کې داسې مستغرق (ډوب) وو چې په ښکتنځلو به ورته غصه نه وائله، یو چا حضرت ابو بکر ﷺ ته ښکتنځل وکړل، نو وېې وفرمایل: څه چې زما په باره کې ستا څخه پټ دي هغه ستا د دې ویلو څخه ډېر زیات دي نو ده ته غصه وانغله، ملک بن دینار ته یوې سپینسري ښځې ریاکار وویل نو دوی وویل چې بس تازه ښه وپېژندم.

حسد (ضد) او د دې د آفتونو په باره کې

پوه سه! چې دغصې څخه کینه پیدا کیږي او د کینې څخه حسد چې دا په مهلکاتو کې لوړ مقام لري، نبي ﷺ فرمایي چې حسد نېکیتي داسې خوري لکه اور چې وچ خلشاک ایره کوي، او فرمایي درې خبرې داسې دي چې یو انسان د دې څخه خالي نه وي یعنې: (۱) بدگماني (۲) حسد (۳) بدغالي، او زه تاسو ته ښیم چې د دې علاج څنگه امکان لري، داسې چې کله بدگماني پیدا سي نو په زړه کې د دې په باره کې لتون مه کوه، او که بدغالي سره مخامخ سي نو اعتماد مه پر کوه، او کله چې حسد پیدا سي نو ژبه په قابو کې ساته، او په لاسو سره دا مقام کله مه کوه، او فرمایي اې مسلمانانو! دا

خيال ساتئ چې په تاسو کي هغه شئ پيدا نسي د کوم په وجه چې ستاسو څخه مخکي ډېر قومونه هلاک سوي دي، او هغه شئ حسد او ډښمني ده، او قسم دی زما په هغه خلای د کوم په لاس کي چې زما روح دی چې تاسو به تر هغه وخته پوري جنت ته داخل نه سی، تر څو پوري چې د یو بل سره دوستي او محبت ونه ساتئ، او راسئ زه تاسو ته دا هم ښیم چې د محبت جذبه څنگ پيدا کيږي؟ بس د دې آسانه طريقه دا ده چې کله هم د یو بل سره مخامخ سی نو په ښکاره یو بل ته سلام کوئ، موسی عليه السلام یو سړي ولیدی چې د عرش تر سایې لاندې ولاړ دی، دوی عليه السلام هم دې درجې ته در سېلو آرزو مند سول او ورې وړل چې دا څوک دی چې دومره لوړ مقام ورته حاصل دی او نوم یې څه دی؟ نوم خو یې ده ته ونه ښوول سو لېکن دا ارشاد ورته وسو چې دې سړي چيري هم د چا سره ضد (حسد) نه دی کړی، د مور او پلار نافرمانی یې نه ده کړې او نه یې د چا چغلي کړې ده، حضرت زکریا عليه السلام فرمایي چې د الله جل جلاله ارشاد دی چې کوم سړی د چا سره حسد کوي هغه د نعمت ډښمن دی ځکه چې حسد یو چا پر نعمت د سوځیدو نتیجه وي، او دده دا حسد په حقیقت کي زما خلاف د غصې مظاهره کول دي گویا زما هغه تقسیم کوم چې ما دخپلو بندگانو په مینځ کي کړی دي، دده په نزد ناخوښه دی، نبي صلی الله علیه و آله فرمایي شپږ ډلي داسي دي چې دخپلو گناهونو په وجه به بغیر د حساب څخه دوېځ ته واچول سي: (۱) هغه امیر چې ظالم وي (۲) هغه غریب چې دنورو خلاف پخپل زړه کي تعصب لري (۳) هغه مالدار چې په مال تکبر کوي (۴) هغه سوداگر چې په تجارت کي بې ایماني کوي (۵) هغه دهقان (بزگر) چې په ناداني او جاهلیت کي مبتلاوي (۶) هغه عالمان چې حاسدان وي.

قصه: حضرت انس رضی الله عنه وایی چې زه یوه ورځ د نبي کریم صلی الله علیه و آله په خدمت کي حاضر سوم چې دوی صلی الله علیه و آله وفرمایل: هغه وگورئ د جنتیانو څخه یو تن را روان دی خلکو چې ولیدی نو دانصارو څخه یو سړی راغلی پېزار (خپلی) یې په لاسو کي نیولي وې، د ابو قطري یې د بېري څخه شاخي، بله ورځ بیا نبي صلی الله علیه و آله داسي وفرمایل او هم هغه سړی په دغه حالت کي راغلی، چې په دریمه ورځ بیا داسي وسو نو عبدالله بن عمرو بن العاص رضی الله عنه د دې حال معلومولو د پاره چې آیا څه وجه ده چې نبي صلی الله علیه و آله هر واري دی د جنتیانو څخه ښیي، نو دده خوارته ورغلی چې زه دخپل پلار څخه خفه سوی یم نو غواړم چې درې ورځي ستا سره پاته سم هغه وویل ډېره ښه ده، نو په اوله شپه ده ټوله شپه غور کولو خو ما سوا د دې څخه بله خبره یې ونه لیدله چې کله به هم دده سترگي غړېدلې نو د الله جل جلاله نوم به یې اخیستی، آخر ده ورته صفا وویل چې زما د پلار څخه هیڅ خفگان نسته بلکي زه صرف د نبي صلی الله علیه و آله د

دې الفاظو څخه متاثر سوم نستا خو اته راغلم او ستا د دې خاص عمل څخه مي ځان خبرول غوښتل، هغه وويل بس دا عمل دي كوم چي تا وليدى چي دى ځيني روان سو نو هغه ورته آواز وكړى وړې ويل: يوه خبره بله هم ده چي دهغه څخه تا خبرول غواړم او هغه دا ده چي زه چيري د حسد په نظر سره چا ته نه گورم، حضرت عبدالله وويل: صحيح ده ځكه خو تا دا مرتبه تر لاسه كړې ده، عون بن عبدالله يو بادشاه ته نصيحت كوي چي د تكبر څخه ليري وسه ځكه اوله كومه گناه چي د الله ﷻ په حضور كي سوې ده هغه تكبر وو چي ابليس د كبر په وجه د سجدې څخه انكار وكړى، او د حرص او هوا څخه ليري وسه چي دې آدم ؑ د جنت څخه راوېستى او د حسد څخه ليري وسه چي د ټولو څخه اول دانسان وړنه دانسان په لاسو د حسد په وجه بهېلې ده چي د آدم ؑ يو زوى بل زوى د آدم مړ كړى او كله چي د صحابه كرامو ؓ خبره چليري نو چپ وسه چي د الله ﷻ د صفاتو بيان وي نو هم چپ وسه او چي د علم نجوم اونورو ذكر چليري نو هم چپ وسه او په دې درې سره صورتونو كي ژبه په قابو كي ساته (هسي نه چي غلطه خبره دي دخولې څخه ووځي).

د حسد حقيقت: د حسد مطلب دا دى چي الله ﷻ چا ته نعمت وركړى وي او ته په سوځې، او دده د نعمت زوال غواړې او دا شى د حديث په روى سره هم حرام دى او د دليل په روى سره هم حرام دى چي دا په حقيقت كي د الله ﷻ حكومونه بد گڼل دي، او په دې سره د باطن خيانت ظاهر يري، چي كوم شى تا ته حاصل نه دى د هغه بل ته حاصلېدل تا ته بد ښكاري، نو دې ته د باطن د خباثت څخه ما سوا بل څه نسي ويل كيلى، لېكن كه ته د ځان د پاره هم داسي نعمت غواړې او د بل د نعمت زوال هم نه غواړې نو دې ممانعت نسته، او دې خواهش ته غېطه (برابري، رشك) وايي او منافست (د يو بل څخه زياتيدل) ورته هم وايي، او دا آرزو كه د ديني معاملې متعلق وي نو نه دا چي صرف مباركه بلكي واجب هم وي، چي د الله ﷻ ارشا دى: وَفِي ذَٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ (تاسو د يو بل څخه د مخكي كېلو كوشش كوئ) او نبي ﷺ فرمايلي دي حسد ما سوا د دوو شيتو څخه په نور څه كي نسته: (۱) يو دا چي الله ﷻ چا ته مال، دولت او علم وركړى وي او دغه سړى خپل مال د علم مطابق صرف كوي او بل خو د يو سړي سره علم خو وي لېكن مال نه وي او دى آرزو كوي چي كلش! كه زما سره مال واى نو ما به هم دغه رنگه د علم په رڼا كي خرڅ كولاى نو په دې صورت كي دا دواړه خلك پر خپل خپل ځاى د ثواب مستحق دي، او د دواړو درجه برابره نه، (۲) او دويم صورت دا كېلى سې چي د يو سړي سره مال وي او دى يې په فسق فجور كي خرڅ كوي، او د بل سړي سره مال نه وي او دى

خواهش کوي چي که زما سر وای نو ما به هم دغه رنگه مزې کولای نو په دي صورت کي دا دواړه خلک پر خپل ځای گناه گاره دي او په دواړو صورتونو کي حسد دی خو مکروه نه دی ځکه دیو بل د نعمت سره صرف برابري غواړي، او کراهت د بل پر مال هيڅکله نه دي کول پکار ماسوا د دې څخه چي صاحب مال ظالم وي او فاسق هم وي او دغه مال دده په فسق کي داضافې او زيات ظلم باعث وي، چي د داسي سړي د نعمت زوال غوښتل صحيح دي ځکه چي دا په حقيقت کي دده د نعمت زوال غوښتل نه دي بلکي دده د ظلم او فسق زوال غوښتل دي، او ښه يې دا ده چي که د نعمت د زوال څخه وروسته دغه ظالم او فاسق توبه وکړي نو دده زوال غوښتونکي بيا دی بد نه گڼي، په دې ځای کي يوه باريکه نکته ده چي د توجه وړ ده هغه دا: چي فرض کړه يو سړي ته الله ﷻ نعمت ورکړی دي او بل سړي دده په ډول منعم جوړېدل غواړي (چي ما ته هم الله ﷻ دغسي دنيا راکړي) او جوړنسي نو کېدای سي چي په دې فرق بيا دی د کراهت اظهار کوي او بيا ددغه اولني پر نعمت زوال راسي او د دې فرق ختمېدو په وجه ددغه بل زړه سپک سي لېکن دا پيره بيا هم پاته وي چي د مال او نعمت د خواهش څخه يې زړه بيا هم خالي نسي، لېکن ددي سره که کراهت بيا هم پاته وي نو دا صحيح نه ده، ها! که داسي وي چي ددغه اولني سړي کار د بل په قبضه او قدرت کي ووسي او هغه دده د نعمت اخيستلو آرزومند نه وي نو په دومره کراهت به ونه نيول سي.

د حسد علاج: حسد د زړه د پاره يوه ډېره غټه ناجوړي ده او د دې علاج څخه هم دامراد دی چي حامد دا حقيقت وپېژني چي دی دنيا څه کوي او په آخرت کي څه، حسد خو دده د خپل ځان د پاره نقصاتي دی (هم په آخرت کي او هم په دنيا کي) او په چا چي يې حسد کيږي، د هغه د پاره بالکل نفع ده په دنيا کي هم او په آخرت کي هم، او د حامد دنيوي نقصان دا دی چي همېشه په غم تکليف پرېشاتي او اضطراب او عذاب کي اخته وي او د يو ساعت د پار هم د دې غم او عذاب څخه نه خلاصېږي ځکه چي هر وخت د قدرت د طرف څخه څه نا څه مال او نعمت د يو چا څخه بل چا ته حاصلېږي او نتيجه دا وي چي په کوم غم او عذاب کي دی دغه خلک ليدل غواړي، پنخپله ځان په دغه عذاب کي مبتلا ويني، او د حسد غم داسي غم دی چي د دې څخه زيات بل غم نسته نو څومره د جهل خبره ده چي خپل ځان د دښمن د پاره په عذاب کي مبتلا ساتي، خصوصاً په داسي حال کي چي د دښمن هيڅ هم نه خرابيږي، الله ﷻ چي چا ته يو نعمت ورکړی وي نو هغه تر خاص وخته پوري وي چي د دې څخه مخکي د تبديلي هيڅ تصور نسي کېدای ځکه چي د نعمت وجود او

و جوب دالله ﷻ احسان وي (نه چي دانسان) تخيني خلگ دا دستور (قانون) په برکت او سعادت سره هم تعبیر کوي بياهم (که تقدير ازلي ورته وايي او که دستور او برکت) په دې خبره په هر حال د ټولو اتفاق دی چي په دې کي د يو ډول تغير او تبديلی امکان نسته، او دا سبب وو چي دانبياتو څخه يو نبي ﷺ په دې خبره ډېر خفه وو چي د حکومت واگي د يوې بنځي په لاس کي وې او الله ﷻ ته يې گيله وکړه چي دا څه خبره سوې ده؟ وحی ورته وسوې چي د دې د حکومت څخه چيري وټېسته تر دې چي د دې د حکومت معياد پوره سي څه چي دروز ازل څخه د دې کوم معياد مقرر سوی دي په هغې کي کمی نسي کېدای، دغه ډول يو پېغمبر ﷺ په يوه سخته بلا کي گرفتار سو ډېره ژړا او فرياد يې وکړی په خشوع او خضوع سره يې دعاء وغوښته، لېکن وحی نازلې سوې دا يې ورته وېنوله چي په روز لزل کي موږ کوم داسمان او مځکي تقدير مقرر کړی دي نو ستا په حصه کي دامقرر سوي وو، آيا اوس ستا داخيال دی چي صرف ستا په خاطر پوره تقسيم د نوي سره وکړو؟ نو حاسد که دا غواړي چي د يو چا نعمت دي زائل سي نو خلغ دا خپل نعمت څخه به بې شکه چي لاسونه پرې بولي بلکي د کافرانو په نعمت حسد کوونکي خو به د دولت دايمان څخه هم محرومه سي، دالله ﷻ ارشاد دی:

وَدَّتْ عَائِشَةُ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ [آل عمران] (بعضي اهل کتاب غواړي چي کاش تاسو گمراه کړي ۱۹) نو حسد د حاسد د پاره خو فې الحال د تکليف او عذاب باعث دی او داختر نقصان يې جلا دی په دې وجه چي دا حکم الحاکمين په تقدير او حکم گويانا راضه دی او ده تقدير بدگنل دي، کوم چي حکم علي الاطلاق په پوره حکمت سره مقرر کړی دي، او څوک يې د دې دراز څخه نه دي خبر کړی، نو په حسد کي د دې څخه زياته نوره څه بلنصیبي ده؟ بيا په دې کي د مسلمانانو په حق کي د ناهېراني جنبه هم ده چي د دوی بدخواهي ده پکښي او په داسي کولو سره انسان د ابليس ملگری کېږي چي دی اول اول بدخواه (او حاسد) وو، او ښکاره ده چي د دې څخه غټه بدبختی نسته، پاته سوهغه څوک چي حسد يې په کېږي (يعني محسود چي حسد ور سره کېږي) نو ده ته په دنيا کي دا فائده ده چي دی د دې څخه ماسوانور څه غواړي چي حاسد يې هميشه په رنج او عذاب کي وي، د حسد څخه زيات يو عذاب نسته چي په ښکاره مظلوم وي لېکن په اصل کي ظالم او د حاسد خو د مرگ خبره هم د محسود د پاره خوشحالي نه وي ځکه چي دی خو غواړي دا چي حاسد هميشه په رنج او عذاب کي مبتلاوي او د ده نعمت ورته عذاب جوړوي، او په ديني اعتبار سره محسود ته دا فائده وي چي په اصل کي دی مظلوم وي او عين ممکنه ده چي حاسد د حسد په جوش

کې په ژبه او عمل سره واقعي پر ده څه ظلم هم وکړي او په دې وجه د حاسد نېکي دمحمود په حساب کي وليکل سي او د محمود بندي حاسد ته منتقله کړل سي، گويا د حاسد غرض خو دا وو چي د محمود څخه د دنيا نعمتونه واخيستل سي لېکن په دې خواهش کي حاسد دی د دنيا د نعمتونو څخه څه خو محرومه نه کړي بلکي د آخرت نعمتونه يې هم هغه ته حواله کړل، او پخپله يې په دنيا کي تکليف او عذاب اخيستی وو د آخرت عذاب يې هم پر خپل سر واخيستی، نو دده خيال خو دا وو چي د خپل ځان خير خواه او محمود دښمن یم لېکن عملاً چي غور وسي نو خپل دښمن او د محمود دوست دی چي پخپلو لاسو يې ځان په عذاب کي مبتلا کړی دي او که خوشحاله کوي يې نو صرف ابليس خوشحاله کوي، کوم چي نه صرف دده بلکي د ټولو مسلمانانو دښمن دی او ابليس عادت دا دی چي کله څوک د علم، پرهيزگاري او مرتبې او مال څخه محرومه وږي نو ددې تصور څخه لرزېږي هسي نه دا سړي صابر او شاکر جوړ نه سي او دغسي د آخرت ثواب حاصل نه کړي، نو دی کوشش کوي چي دا دنيا څخه محروم دی نو د آخرت څخه محروم ولي نسي، او حاسد د ده خبره ومني د ده دا کوشش هم کلياب کړي، ځکه چي کوم سړی اهل علم او اهل دين دوست جوړوي او د دوی په مرتبه او حشمت راضي وي هغه به صبا د قيامت په ورځ د دوی سره وي، ځکه چي ويل سوي دي چي ثواب خو د هغو دي کوم چي عالم وي يا طالب علم وي يا لږ تر لږه د عالمانو دوست وي، او څنگه چي د حاسد په دوی کي د يوې ډلې سره تعلق نه وي په دې وجه دی د ثواب څخه بالکل محروم او په خالي لاسو وي، په اصل کي د حاسد مثال خو د هغه سړي په ډول دی چي د غصې څخه مغلوبه سي دښمن په ډېرو وويلي او هغه خطاء سي ډېره بيرته پر ده ولگيږي او دده سترگه په رنده سي، او بيا زيات غصه سي بله ډېره را پورته کړي او گنار پر وکړي خو هغه بيا پر ده ولگيږي بله سترگه ور رنده کړي، او بيا بله ډېره را پورته کړي او خپل سرمات کړي تر دې چي خپل ځان تباہ او برباد کړي، او دښمن صحيح سلامت په خوند سره ولاړ وي، او د دې څخه ملسوا نور دښمنان هم دده دا تماشه گوري، او د خندا څخه بغل پر بغل زغري، نو دا حال د حاسد دی چي شيطان ټوکي او ملنډي په وهي، نو دا دي د حسد آفتونه، او که خبره ددې څخه هم زياته سي، او د حسد سره سره په لاسو او ژبه سره غيبت هم شروع کړي او په درواغو ويلو سره د حق او صداقت څخه هم منکر سي نو ددې وبال نور هم زيات سو نو کوم سړی چي دا حقيقت وپېژني چي حسد صرف زهر قاتل دي نو د عقل څخه دي کار واخلي په دا ډول د حسد د عظيمي بلا څخه خلاصي موندای سي.

او عملي علاج يې دا دی چي په مجاهده او رياضت سره دي د حسد اسباب د زړه څخه داسي

لیري کړي لکه یو شی چي د بیخ شخه کاږي او د حسد په اسبابو کي تکبر، غرور، دښمني، کینه، دعال او مرتبي محبت شامل دي لکه چي دغصی په باب کي ښوول سوي دي او ددې شیانو دبیخ شخه ایستل ددې علاج دي او دا ددې دم دی چي دحسد نوم او علامه باقي پاته نسي، او بیا هم که چیري حسد پیدا کیږي نو ددې علاج دي کوي، یعنی حسد چي کومه مشوره ورکوي د هغې خلاف دي کوي او عملاً دي هغه شخه کوي کوم چي د حسد د خواش خلاف وي، مثلاً حسد وایي چي پر محسود لعنت وکړه بدر ورتنه ووايه نو ده پر خلاف دده صفت او ستاینه شروع کړه او که وایي چي غرور او تکبر وکړه نو ددې پر خلاف یې کوه، یعنی د عاجزی او فروتنی شخه کار اخله، او که خواش دا وي چي ده د نعمت زائله کولو کوشش کوه او دښمني ور سره کوه نو ددې پر خلاف محبت او دوستي ور سره کوه، او ددې شخه بهتر به یې بل یو علاج نه وي چي په نشتون کي یې تعریف کوه او کار او عمل ته یې لوړه درجه ورکوه ستاینه یې کوه چي هغه یې واورې او خوشحاله سي، او دغه ډول به د عداوت او نفرت سلسله د ځان شخه ختمه سي لکه چي ارشاد دی اَدْفَعُ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ (حمر السجده: ۲۴) (ته بدې په ښکې سره منع کړه بیا به ستا او د هغه سري په مینځ کي چي دښمني ده د زړه دوست به دي جوړ سي) او دا هغه موقع وي چي کله شیطان د ده د راپارولو کوشش کوي وایي ورته چي که ته د ده په مخکي عاجزي او فروتنی وکړې او ده ستاینه او صفت وکړې نو بزدله او کمزوري به دي وگڼي، نوای مخاطبه! اوس ستا اختیار دی چي که غواړې نو دخدای حکمونه ومنه او که غواړې نو دشیطان غلامی قبوله کړه، او پر دې حقیقت هم نظر لره چي دوايي یې حله مفیده او گټمنه ده لېکن لږ ترخه ده او په صبر سره ددې چيښل گران خلغخادي، مگر که د علم قوت حاصل وي نو دا ترېخوالی هم زغملای سي او دا په ښه ډول سره په ذهن کي کښنول پکار دي چي د دین او دنیا نجات ددې ترېخوالي په برداشت کولو کي دی، حال دا چي په حسد کي دنیا د هلاکت او د دین د تباهی شخه ما سوار نور هیڅ هم نسته، او بیا هغه کومه دوايي ده چي ترېخوالي پکښي نه وي؟ او چي یې تکلیفه استعمالیږي؟ نو ددې خبري خو توقع نه دي کول پکار چي دوايي به ترخه نه وي، چي مرض کله راځي نو هغه هم د ځان سره تکلیف او درد راوړي او ددې چي علاج کیږي نو ځکه چي د شفا امید وي، کنې بغیر د علاج شخه بیا مرض د هلاکت سبب جوړیږي او ښکاره ده چي د مرگ تکلیف د ترېخوالي د تکلیف شخه ډېر زیات وي.

د دنیا د محبت علاج او د دې وضاحت چې د دنیا محبت د گناهونو بیخ (جرړه) ده

چې رشتیا پوښتنه کوي نو دنیا د ټولو فتواو فسادونو بیخ دی، د دې دوستي د ټولو گناهونو ذمه واره وي او د دې څخه به زیات منحوس او ذلیل شئ کوم وي چې هغه د الله ﷻ دینمن، د حق (تعالی) د دوستانو دینمن بلکې د دې څخه زیات د خدای دینمنانو هم دینمن وي، د الله ﷻ خو څکه دینمنه ده چې د الله ﷻ پر لاره د تلونکو بندگاتو د حق د پاره پر دې لاره تلل محاله (ناشونې) کوي چې الله ﷻ ته یې رسائي حاصله نسي، او د حق د دوستانو د پاره د دې دینمني انداز دا وي چې پخپلو دلفریو (په فرب کي اچوونکو) مخانو سره دوی ځان ته راکشوي او د ځان و طرف ته یې ماڼله کوي، په داسي ډول سینگلر سره د دوی مخ ته راځي، چې هغوی د دې په خاطر ټولي سختی او هر ډول تکلیفونه په صبر سره برداشت کوي، او د خدای د دینمنانو سره دینمني داسي کوي چې په مکر اوریا او حیلو بهانو سره دوی دخپلي دوستی او وفا قائله کړي، او کله چې د فرب په دې دام کي ومبلي او صرف د دې سي، نو دوی په زخمي زړه پرېږدي او د دوی د دینمنانو غیږي ته ولاړه سي، او د دې دا عمل د یوې بد کاري فاحشي بنځي په ډول جاري وي چې د یو څخه وروسته دبل او دبل څخه وروسته ددریم اویا دڅلورم غېږي ته ځي، غرض دې شماره خلکو د عشق غېږي گرموي، تر دې چې څوک د دې د حصول د پاره بې قراره وي څوک یې د وصال دمزې د پاره پرېشانه وي او څوک یې د فراق په غم کي د حسرت او آرامانو د لاسه کړېږي تر دې چې د الله ﷻ په عذاب کي گرفتاره سي، او د دې عذاب څخه خلاصون نا ممکنه دی، ما سوا د دې څخه چې انسان په ابتداء کي د دې حقیقت وپېژني د دې د آفتونو څخه خبر سي او ځان لیري ځیني ساتي، او داسي ځان ځیني ساتي لکه د جادوگرانو څخه چې ځان ساتل پکار وي، چې د نبي کریم ﷺ ارشاد دی چې د دنیا څخه خبرداره سی چې د دې جادو د هاروت ماروت څخه هم ډېر سخت دی، او موږ د دنیا د حقیقت او د دې د آفتونو او مصیبتونو ذکر د کتاب په اول کي تر دریم عنوان لاندې کړی دي او دلته هغه احادیث وړاندې کول کیږي کوم چې د دنیا په منعت (بدې) کي راغلي دي، او په قرآن مجید کي هم پر دې موضوع د آیتونو تعداد ډېر زیات دی، بلکې د قرآن کریم او نورو اسماني صحیفو شان نزول هم دا دی چې مخلوق ته د دې دنیا څخه د آخرت دعوت وړکول سي، او دوی د دې د مصیبتونو او آفتونو څخه خبر کړای سي چې د دې څخه ډډه وکړي او ځان ځیني وساتي.

د دنیا مذمت په احادیثو کې

نبي ﷺ یو وار د مړې بزې (وژې) پر خوا را تېر سو، او وېې فرمایلی چې: وگورئ دا غریبه شومره په قلت او خواري سره پرته ده چې څوک ورته گوري هم نه، او قسم دی په هغه خدای د چا په لاس کې چې د محمد ﷺ روح دی چې دا دنیا د الله ﷻ په نزد دې مرداري بزې څخه زیاته ذلیلله او خواره ده، او که دا الله ﷻ په نزد دې دنیا مرتبه د غوماشي د وزر برابره هم وای نو هیڅ وجه نه وه چې کافر ته یو غریب اوبه هم نصیب سوي وای، او فرمایي: دا دنیا او د دې هر شئ د لعنت وړ دی ماسوا د هغې څخه کوم چې د الله دپاره وي، او فرمایي د دنیا محبت د ټولو گناهونو بیخ او بنیاد دی، او فرمایي کوم سړی چې د دنیا سره محبت کوي دی د آخرت سره دښمني کوي او څوک چې د آخرت سره محبت کوي دی په دنیوي نقصان برداشت کولو کې هیڅ فکر نه کوي، او کوم شئ چې فکي وي د دې د پرېښولو او د باقي حاصلولو کوڅش ولي نه کوي، نو دنیا پرېښوول آخرت اختیارول غوره دي.

او نبي ﷺ فرمایلي دي چې د الله ﷻ ارشاد دی چې هغه چې کوم څه پیدا کړي دي په دې کې ډېره ذلیل شئ دنیا ده کومه چې ده دښمنه ده تر دې چې د کله څخه یې دا پیدا کړې ده د دې طرف ته یې کتلي هم نه دي خوښ کړي، او فرمایي: پر چا چې دسهار درا پورته کېدو سره سره د دنیا شغل سپور وي د هغه شمار په مردان خلا کې نسي کېدای ځکه چې د ده مقام دوېځ دی او په دې دنیا کې هم دخلورو بلبختیو غلام دي: (۱) د همېشه رنځ او تکلیف چې دخلاصون څیني هیڅ صورت نه وي (۲) یوه داسې د تکلیف مشغله چې چیرې څیني فرصت نه وي (۳) مفلسي او غریبي چې ملالار ته یې درېښلو څه امکان نه وي (۴) داسې لامتناهي امید چې د حاصلېدو یې سوال هم نه پیدا کېږي.

د دنیا په اړه یو عجیبه روایت: ابو هریره رضی الله عنه روایت کوي چې یوه ورځ نبي کریم ﷺ ما ته وویل چې آیا تاته ټوله دنیا په یو وار نه در وښیم؟ دایې وویل او زما لاس یې ونيولو او دانبارو او گندگیو یوې غټې کورې (خوړې) ته یې بوتلم چې هلته هلوکي او د انسانانو کوپړې او ټوټې او نور پراته وو، وېې فرمایلي ای ابو هریره ﷺ! داسرو نه به هم چیري یوه ورځ ستاسو په ډول د حرص او هوا څخه ډک وونن بغیر له غوښو صرف د هلو کویو مجموعه ده، او ډېر ژر به دا ښه هم خرابه سي او بالکل خاوري به سي، او دا د گنده گۍ او پلټۍ کومي کورې چې ته وښې دا ډول ډول خوراکونه دي د کومو د حصول د پاره چې یې روح او ځان، ځون او ځوکه یې یو کړي وو، او لوس نه صرف لیري غورځول سوي دي بلکې نژدې ورته ورتلل هم نه خوښوي او هر څوک څیني لیري تښتي، او دا

کومي ټوټې چې هانخوا دې خوا الوحي دا هغه ښکلي جامې او زرق برق لېسونه دي، او دا هلو کي د هغه حيواناتو دي کوم چې دسپرلي د پاره استعمالېدل، او پر کومو چې به سپرېدل د دنیا منظرې به يې کولې، نو دا ده ټوله دنیا کومه چې تا ته وښوول سوه، نو که څوک پر دې ژاړي نو ژاړي دي هغه د ژړا قابل دی، نو څومره خلک چې هلته موجودول ټوله په ژړا سول.

روایت: او فرمایي: الله ﷻ چې کله دنیا جوړه کړې ده، دا د ځمکي او اسمان په مینځ کي راڅرېږي، الله ﷻ چېرې هم د دې طرف ته نه دي کتلې، د قیامت په ورځ به دنیا د الله ﷻ په حضور کي عرض وکړي اې پروردگار! ما خپلو هغو بندگانو ته حواله کړه کوم چې ستا کمترین بندگان دي الله ﷻ به جواب ورکړي چې بس چپ وسه! اې نا کاره (خراب) شیه! چې په دنیا کي زما خوښه نه وه چې زما یو بنده دي تا حاصله کړي نو نن دا څنگه روا کېدای سي.

یوه ورځ نبي ﷺ د باندې تشریف راوړی او صحابه کرامو ﷺ ته یې وفرمایل په تاسو کي څوک دی چې روند وي او غواړې چې ده ته سترگي ملا سي؟ او بیا یې پخپله وفرمایل: چې یاد لرئ! څوک چې د دنیا سره مینه لري او د دې سره یې اوږده اوږده اُمیدونه ترلي وي الله ﷻ په دغه اندازه ده زړه ورنلوي، او کوم سړی چې په دې دنیا کي د زهد او د پرهزگاری طرف ته مائل وي او ده اُمیدونه هم مختصره وي، ده ته د چا د تربیې (پالنې) او لارښوونې څخه بغیر د الله ﷻ د طرف څخه داسي علم ورکول کیږي چې ده د لارښوونې او رهبرۍ د پاره د لاري دلیل وي.

یوه ورځ نبي ﷺ د باندې تشریف راوړی او دا هغه ورځ وه چې ابو عبیده بن جراح د "بحرین" څخه څه مال دوی ته راوېږلی وو، او انصاور ته په دې باره کي معلومه سوې وه، او د سهار په لماتځه کي ډېر رش (کڼه گوڼه) جوړه سوې وه څنگه چې نبي ﷺ سلام وگرځوی نو خلک پر را وگرځېدل، نبي ﷺ د تبسم په ډول کي پوښتنه وکړه، کېدای سي تاسو به اورېدلي وي چې مال راځلی دي هغو ټولو وویل چې ها! دوی ﷺ وفرمایل تاسو ته دي مبارک وي آئنه به داسي کاروایي کیږي چې ستاسو د خوشحالی سبب به جوړېږي زما ستاسو په محتاجه کېدلو دومره پوره نسته څومره چې د دې خبرې پوره ده چې هسي نه الله ﷻ تاسو ته د دنیا مال دومره در کړی لکه چې هغو خلکو ته یې ورکړی وو کوم چې ستاسو څخه مخکي وو، او بیا تاسو هم نور لالچیان (حارسان) سئ او دا الله ﷻ سره منافسه (مقابلې) کول شروع کړئ لکه چې هغو خلکو وکړه، او ورپې فرمایل: د دنیا په یاد کي په هېڅ صورت کي هم مشغولېدل نه دي پکار، نو هر کله چې دوی د دنیا د ذکر څخه لږ اندازه هم منع فرمایلي ده نو د دې سره د محبت او طلب سوال کله پیل کیږي.

دنبی ﷺ د یوې اوبښي نوم "عضبا" وه، او په خښتا کي یوه اوبښ د دې مقابله نه سوه کولای، یوه ورځ یو اعرابي خپل اوبښ راوستی او د عضبا څخه یې په خښتا کي وگټل، مسلمانان په دې خبره خفه سول، دوی ﷺ وفرمایيل: الله ﷻ حق دي ده په دنیا کي داسي شی نه دي پيدا کړی چي سرفراز کړی یې دي بیا یې رسوا او خوار کړی نه دي، تاسو به وړیني چي دنیا به ستاسو طرف ته داسي رجوع وکړي چي ستاسو دین به دغه رنگه وځوري لکه اُور چي خاشاک خوري، او حضرت عیسیٰ ﷺ فرمایلي دي چي دنیا خدای ونه گڼئ چي تاسو خپل بنده جوړنه کړي، بلکي یو داسي خزانه تیاره کړی چي دهنې څخه دنفع فکر وي، او بیا هغه خزانه دداسي سړي سره کښېږدئ چي هغه یې ضاعه نه کړي ځکه چي د دنیا خزانه خو د بلا او آفت څخه خالي نه وي، دا شرافت صرف د حق (حق تعالی) کو خزانه ته حاصل دی چي همېشه محفوظه وي.

د بزروانو آثار او اقوال: علی بن ابی طالب ﷺ وایي چا چي شپږ کارونه پر ځای کړل ده دجنت دطلب او ددوبڅ څخه د تېښتي سامان بشپړ کړی: (۱) خدای یې وپېژندی او دده داحکمو تعمیل یې وکړی (۲) شیطان یې وپېژندی او دده مخالفت یې وکړی (۳) حقیقت یې معلوم کړی او بیا یې عمل پر وکړی (۴) دباطل پته یې ولگوله او لاس یې ځیني واخیستی (۵) دنیا یې وپېژنده او پرې ښووله (۶) آخرت یې وپېژندی او په طلب کي یې راپورته سو. دیو هوښیار وښاده چي تا ته الله ﷻ څه در کړي دي دا یې ستا څخه مخکي خلکو ته هم ورکړي وو، او ستا څخه وروسته به یې هم ورکوي نو بیا ورسره زړه لگول څه معنی لري؟ ستا اصل نصیب دسهار ماښام دخوراک څخه ما سوانور هیڅ هم نسته، نو دې لږ غوندي شی د پاره ته ځان ولي هلاکوي غوره داده چي په دې دنیا کي داسي روژه ونیسې چي د ماتولو قصد یې په آخرت کي وکړې چي په دې دنیا کي د کوم شی په حرص کي ته هلا کیږي دغه صرف دنیوي مال او دولت دی چي هوض که یې په آخرت کي تا ته ملاوېدای سي نو فقط ددوبڅ اوردی.

ابو حازم رحمه الله ﷺ ته یو سړي وویل چي د دنیا محبت زما څخه لېونی جوړ کړی دي هغه کوم عمل دی چي دا محبت او مینه د زړه څخه په وېستل سي؟ دوی جواب ورکړی چي تا ته پکار دي چي څه گټې نو په حلاله طریقه یې گټه او بیا دغه حلاله گټه په صحیح توگه خرڅ کوه، د دې څخه وروسته که دنیا محبت وي نو وي دي، دا تا ته نقصان نسي در کولای، او په دې نصیحت کي دا زړه پټ دی چي په داسي کولو به د دنیا څخه پنځپله د ده زړه پورته سي او خوښه به یې نه وي. د یحیی بن

معاذ رضی الله عنه وینا ده چې دنیا د شیطان دکان دی چې د دې شخه هر شے اخیستل نه دي پکار کړي شیطان به تا خپل گراک وگني در پس به سي.

فضیل بن عیاض رضی الله عنه وایي چې که د نیا د سرو زرو وي لېکن بیا به هم فاتي ده او که آخرت د خلورو وي خو بیا هم باقي دی، نو عقل تقاضا ده چې باقي پاته کېدونکي د فاتي سرو زرو پر ځای دوست ولړل سي دا شخه خبره ده چې تا فاتي خلوري پر باقي زرو بلندي غوره کړي دي؟ ابو حازم رضی الله عنه ويلي دي چې د دنیا شخه ځان ساته چې دا هغه شے دي چې کوم چا دا خپله کړه، د قیامت په ورځ به دده پر سر دا آواز کوي چې دا هغه سړی دي چا چې دنیا بزرگه (غټه) گنېل وه کومه چې الله تعالی سپکه کړې وه.

د ابو امامه باهلي رضی الله عنه قول دی چې کله نبي کریم صلی الله علیه و آله دنیا ته دخلگو د پاره راولېږل سو نو د شیطان لښکر د شیطان خوا ته ولاړی او ورپه وړل چې یو داسي پیغمبر دنیا ته رالېږل سوی دي نو موږ به اوس شخه کوو؟ ابلیس وویل آیا امتیان یې دنیا دوسته (ملگروې) لري؟ (یعني تارک الدنيا خو نه دي؟) لښکريانو ورپه وړل ها! دنیاخاره خو دي، ابلیس وویل بیا تاسو ته پوره نه ده پکار هغوی که بت پرسته نه وي نو نه دي وي زه به دوی د دنیا په محبت کي داسي مبتلا کړم (۱) چې شخه اخلي د حق د پاره به یې نه اخلي او (۲) چې شخه وړکوي د حق د پاره به یې نه وړکوي او (۳) دکوم شے شخه چې ځان ساتي د حق د پاره به یې نه ساتي (یعني هر شخه به یې د ناحق وي) چې ټولي فتنې اوفسادونه د دې درې کارونو تابع دي، فضیل رضی الله عنه وایي چې که ټوله دنیا ته حواله کړل سي او هغه هم په طریقه د حلالو اوبغیر د حساب شخه نو هم به زه د دې شخه داسي نفرت کووم لکه تاسو خلگ چې یې د مرگاري شخه کوئ، حضرت ابو عبیده بن جراح رضی الله عنه د شام امیر وو یو وار حضرت عمر رضی الله عنه د دوی خوا ته ولاړی نو وې لیدل چې د دوی په کور کي یوه توره یو ځال او دیوې کجاوې (رحل) شخه ماسو انور هیڅ نه وو، ورپه فرمایل ته لږ، ډېر سلمان ولي نه جمع کوې، عرض یې وکړی چې کوم ځای ته زما تلل دي دهغې د پاره دا شخه کافي دي، مطلب دا چې قبر ته به څم نو د سلمان ضرورت شخه دی.

او په آثارو کي منقول دي چې تعجب دی پر هغه چا چې خبر وي چې مرگ حق دی او بیا هم خوشحاله گرځي او تعجب دی پر هغه سړي چې پوه وي چې دوېخ حق دی او بیا هم خاندني، او تعجب دی پر هغه سړي چې پوه وي چې دنیا د چاسره وفانه کوي او بیا یې هم زړه د دې سره لگولی وي، او تعجب دي پر هغه سړي چې پوه وي چې تقدیر حق دی او بیا هم د رزق د پاره در په دره گرځي.

د مذمومي دنیا حقیقت

تاسو ته به یاد وي چې د دې څخه مخکې موږ پر دې موضوع یو فصل معرفت دنیا تر عنوان لاندې لیکلی دي، اوس به دلته صرف دا پوه کېدل کافي وي چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې دا دنیا او د دې دنیا هر شئ د لعنت قابل (وړ) دی ما سوا د هغه شئ څخه کوم چې د الله ﷻ دپاره وي، نو د پوهېدلو خبره دا سوه چې هغه کوم شئ دی؟ چې صرف د الله ﷻ دپاره دی او دلعت قابل نه دی؟ او باقي چې کوم شيان دي هغه څنګه ملمون دي او ولې د دغو محبت د ټولو ګناهونو بېخ مقرر سوی دي، نو په دې سلسله کې پوه سه! چې په دنیا کې چې څه شئ دي دغه پر درې قسمونو تقسیم دي:

(۱) یو قسم هغه دي چې ظاهر او باطن یې د دنیا څخه دی او دا کېدای نسي چې دغو ته د خدای دپاره وویل سي ځکه چې دغه بالکل ګناه او ګناه ده او نه په لحاظ نیت او نه په لحاظ دارادي د خدای دپاره ورته ویل کیږي، بلکې جائز نعمتونه هم د دې قبیلې څخه دي چې دغه په هر حال صرف دنیوي دي، او د غفلت تخم کرل او د ټول ګناهونو پیدا کول د دوی کار وي. (۲) دویم قسم په ظاهري توګه خود خدای د پاره ښکاري لېکن بالکل ممکنه ده چې نیت دغه هم دنیوي جوړ کړي او دا پر درې قسمه کېدای سي یعني: (۱) په فکر سره (۲) په ذکر سره (۳) د شهو تونو په مخالفت سره، چې که په دې درې سره وو کارونو عمل کول د حق تعالی دپاره وي، لېکن که د فکر څخه مراد حصول د علم وي چې په دې سره شهرت او قبول عام او د مرتبې او حشمت حصول آسانه سي او د ذکر څخه مقصود دا وي چې په خلکو کې دخپل زهد او پارسايي سکه کېښودل سي، او د ترک د شهو اتو ډنډوره په دې غرض سره غږوي چې په خلکو دخپلي پاکۍ او پاکیزۍ سکه کېښېدي، نو دا شيان به د دنیا په منمو شیانو کې شمارېږي که څه هم په ښکاره دا دخدای د پاره ښکاري خو ملمون دي (۳) دویم قسم هغه دي چې په ظاهره خو خالص دنیوي بلکې بالکل نفس د لذت سره متعلق ښکاري لېکن ممکنه کېدای سي چې په نیت او اراده سره دخدای دپاره جوړ سي او شماريې په منموه دنیا کې پاته نسي مثلاً طعام واخله چې که د خوراک څخه مقصد صرف دا وي چې عبادت کولو ته طاقت پیداسي، یا نکاح صرف د اولاد دپاره وکړای سي یا لږ غوندي حلال مال طلب کړای سي چې په فراغت سره په عبادت کې مشغول سي نو ټول دخدای دپاره به وي، چې د نبي ﷺ ارشاد دی چې د کوم سړي غرض په دنیا حاصلولو سره لافي وهل یا فخر او غرور کول وي دی به د قهر الهي سره مخامخ سي، او که د مال په طلب سره یې مقصود دا وي چې د خلکو څخه سوال ونه کړم او بې پوره

(بې قرضه) زه ژوند تېر کړم نو د قیامت په ورځ به د داسې سړي مخ داسې برېښي لکه د څوارلم سپوږمۍ، نو د منمومي دنیا څخه مراد د نفس لذت دی چې د آخرت سره یې هیڅ تعلق نسته، لیکن هغه شی د کوم چې آخرت ته حاجت دی که واقعي د آخرت د پاره وکړای سي نو دغه به د منمومي دنیا څخه نه وي، تر دې چې حج ته د تللو په وخت کې د سپرلي د څاروي گیاه (واښه) به د حج په زاد راه کې شمار وي، او کوم ته چې موږ منمومه دنیا وایو د دې د پاره الله ﷻ لفظ د "هوی" یعنې حرص او لالچ استعمال کړی دي څنګه چې ارشاد دی: **وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ ۚ ﴿٢٠﴾ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ** (النارعات: ۲۰) (چا چې نفس د خواهاشاتو څخه وساتي دده ځای به جنت وي) او په یو بل آیت کې یې دا ټوله په پنځه شیانو کې یو ځای کړي دي ارشاد دی: **إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ (الحديد: ۲۰)** (د دنیا ژوند لویې بازی او زینت او پریوه بل فخر او د مال او اولاد په معامله کې د زیاتوب د خواهاش څخه ماسو انور څه نه دی) دغه ډول دا پنځه شیان یې په بل آیت کې داسې جمع کړي دي: **زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الدُّنْيَا (آل عمران: ۱۴)** (یعنې د مخلوق په زړه کې د دې شیانو محبت ښایسته کړل سوی دي: ښځې، بچیان، د سرو او سپینو زرو کوږي، آسونه، څاروي او فصلونه، دا صرف د دنیا سلمان دی) په دې ټولو کې چې کوم شی د آخرت د کار د پاره دی هغه هم د آخرت په حکم کې دی، د ضرورت څخه زیات د دنيوي سلمان اهتمام د آخرت څخه نه دی، بلکې داسې ویل پکار دي چې د دنیا درې درجې دي: د ضرورت مطابق خوږل چنبل او مکان، د دې څخه چې کوم زیات وي هغه په ښایست، عیش او عشرت کې شامل دي، چا چې د ضرورت تر انلازې پورې قناعت وکړی هغه سیده جنت ته ولاړی، او څوک چې د دې څخه زیات سو هغه به د دوېځ ځلاک جوړ سي کوم سړی چې پر ضروري حاجتونو باندې اکتفا وکړ هغه د خطري څخه خالي نه دي ځکه چې د ضرورت دوه اړخونه دي یو ضرورت ته نژدې دی او بل تنعم ته نژدې دی، د دې دواړو په مینځ کې دوه اړخونه نور دي کوم چې په کوشش سره حاصلیږي، ممکنه ده چې انسان ته د کوم شی حاجت نه وي هغه په حاجت کې شمار کړي او د حساب د ورځې په خطر کې ځان واچوي، احتیاط کوونکو په دې وجه پر ضرورت باندې قناعت کړی دي. په دې قناعت کې اویس قرني رضی الله عنه د ټولو خلکو امام او پېشوا دی چې دوی دنیا څخه

داسي کناره کشي کړې وه چي خلکو به ده ته لېونی وریلو او کال کال دوه کاله به د دوی شکل چانه لیدی دسهار دآکان پر وخت به دباندي تلو او دماخوستن څخه وروسته به واپس راتلو، په لاري به یې د خورما تاکی ټولولې او خوړلې به یې که د ضرورت مطابق به خورماوي ملاو سوي وای نو ښه، کنې په تاکی به یې روژه ماتوله، زړې ټوټې به یې را ټولولې صفا کولې به یې جامې به یې ځیني جوړولې هلکونو به په ډېرو ویشتي چي د لېونی دی نو فرمایل به یې چي په کوچني ډېرومي ولې چي داودس او لماته څخه معذوره نه سم، داسبب وو چي نبي کریم ﷺ د دوی د نه لیدلو سره سره د دوی تعريف فرمایلی وو، او حضرت عمر رض الله عنه ته یې دده متعلق وصیت وکړی، نو یو وار حضرت عمر رض الله عنه پر منبر ودرېدی اهل عراق یې ټول سره جمع ولیدل نو ویې فرمایل اې خلکو! په تاسو کي چي څوک د عراق وي هغوی دي ودرېږي په دې کي هغوی ټول ودرېدل بیا یې وفرمایل په تاسو کي چي څوک د کوفې نه وي هغه دي کښني، نو ټول کښنستل بیا یې وفرمایل کوم چي قرنی نه وي هغوی دي کښني نو ټول کښنستل صرف یو سړی ولاړ پاته سو، د هغه څخه یې پوښته وکړه ته د "قرن" اوسېدونکی یې؟ هغه وویل هو! نو پوښتنه یې ځیني وکړه ته اوس قرني ﷺ پېژنې؟ هغه وویل چي پېژنم یې لېکن هغه خو بې اندازې سپک سړی دي او د دې قابل نه دی چي تلو یې پوښتنه وکړی د هغه څخه خوف احق او پاگل (لېونی) او فضول سړی بل کېدای نسي، حضرت عمر رض الله عنه چي واورېدل نو ویې ژړل او ویې فرمایل: چي زه خو د هغه په تلاش کي یم چي نبي ﷺ دغه لېونی په باره کي فرمایلي وو: چي درېع او د مضر قبیلو د افرادو د مجموعي تعداد په برابر به دخدای بندگان صرف داوېس قرني ﷺ په شفاعت سره جنت ته داخل سي او دا هغه قبیلې دي چي د دوی دشمبر اندازه تر ننه پوري نه ده سوې.

داوېس قرني: د عجبیه قصه: (تر دې عنوان دي مخکي عبارت هم وکتل سي نو پوره قصه په ذهن کي راسي) هرم بن حیان رض الله عنه وایي چي څنگه ما دا خبره واورېده کوفې ته روان سوم او اوس قرني مي تلاش کوی آخر د فرات د درېاب پر غاړه مې ولیدی چي اودس یې کوی اوجامې یې پرېولې، ما سلام وکړی هغوی جواب را کړی نو زما زړه وغوښتل چي لاس ودره سره ملا کړم خو دوی لاس را ونه ځغوی ما وویل اوسه! الله ﷻ دي پر تا رحم وکړي، وایه څنگه یې؟ او بې اختیاره ژړا راځله ځکه چي یو خوزما زړه د دوی د محبت څخه ډک ووبل د دوی پر کمزوری رحم راغلې، د دوی د سترگو څخه هم اوبښکي رواني سوې ویې فرمایل الله ﷻ دي پر تا رحم وکړي اې هرم بن

حیاء عَلَيْهِ السَّلَامُ : ته وایه ستاڅه حال دی؟ او ته چا دې ځای ته راوړسولې؟ ما پوښته وکړه چې تاته زما او زما د پلار نوم څنگه معلوم سو او بیا زه دي وپېژندم څنگه چې د دې څخه مخکې خو تازه لیدلې نه یم؟ وې فرمایل چې ماته د دې خبر را رسوونکی هغه علیم خبیر ذات دی چې یو شی د هغه د علم څخه د باندې نه دی او بیا زما روح خو ستا روح پېژندلو څکه چې د مؤمنانو روحونه کله دیو بل څخه ناخبره وي؟ که یو بل یې لیدلې نه وي خو دیو بل څخه خبرداره وي بلکې دیو بل سره یې دوستی او محبت وي، ما درخواست وکړی چې د نبی کریم ﷺ یو حدیث شریف ما ته بیان کړی زما د پاره به یو یدگار وي وې فرمایل زما تن او بدن دي پر نبی کریم ﷺ قربان وي ما هغوی پخپلو سترگو ونه لیدلای سو، صرف د هغوی خبرې مې دنورو څخه زباتې اوړېدلې دي او زه نه غواړم چې د حدیثو راوي دي سم چې زما څخه محدث، ذاکر، یلمفتری جوړېدل نه دي، ماته پخپله یو داسې شغل په مخ کې دي چې د دې شیانو څخه خلاصېدل زما دوس خبره نه ده، ما عرض وکړی نو بیا د قرآن کریم یو آیت ماته واوروی چې ستاسو د ژبې څخه یې اوړېدل به زما د پاره نېک بختي وي او ما ته دعاء هم وکړی او څه نصیحت راته وکړی چې پر هغه عمل وکړم ځکه چې زما زړه ستاسو د محبت څخه ډک سوی دي او دا محبت او دوستی صرف د الله ﷻ په خاطر ده نو زما لاس یې ونیوی د فرات د دریاب پر غاړه ودرېدی او وي فرمایل: **أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ** او په ژباړه یې و فرمایل چې زما خدای خوماته دا وایې او ته پوه یې چې د هغه فرمان ډېر حق او ډیر رشتیا (حق ترین او راست ترین) دی چې: **وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِإِذْنِهِ** (۳۸) **وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ** (۳۹) **إِنْ يَرَوْهُ** **الْقَصْرِ** **وَيَقَاتِلُهُ أُجْبَعِينَ** (۴۰) **يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلَى عَنْ مَوْلَى شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ** (۴۱) **إِلَّا مَنْ رَحِمَ اللَّهُ إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ** (الدخان: ۴۲) (او موږ اسمانونه او مخکې او څه چې د دواړو په مینځ کې دي په دې توګه نه دي جوړ کړي چې موږ یو عبث کار کوونکي وو موږ دا دواړه نه دي جوړ کړي مګر په پوره حکمت سره لېکن زیاتره خلګ په دوی کې نه پوهیږي یقیناً د فیصلې والا ورځ د دې ټولو د وعدې ورځ به په کومه ورځ چې به څوک خپل د چایو زړه پکار رانسي او نه به یې مدد وسي مګر پر چا چې الله ﷻ رحم وکړي بې شکه هغه ډېر زبردست او لوی مهربانه دی) (اکشف الرحمان) د دې آیت د لوستولو سره یې داسې چغه ووېله او ما وویل چې ګوندي بې هوښه سو، او وې فرمایل ابن حیاء ستا پلار مړ سو ته به هم نژدې مړ سې د دې څخه وروسته به جنت ته ځې یا د پوځ ته ستا نېکه آدم ﷺ د دنیا څخه

تلمی دی حضرت حواء علیها السلام مړه ده، حضرت ابراهیم خلیل الله حضرت موسی کلیم الله حضرت داؤد خلیفه الله او حضرت محمد رسول الله علیهم السلام هم د دنیا څخه رخصت سو، د نبی ﷺ ځای ناستی حضرت صدیق اکبر ﷺ د دنیا څخه رخصت سو زماورور او دوست عمر فاروق ﷺ ولاړو، واعراره واعراره، ماوریل ای اویس! الله ﷺ دی پر تارحم وکړي عمر ﷺ خوژوندی دی، وری ویل زماوب ما ته خبر را کړی چې حضرت عمر ﷺ ولاړی د دې دنیا څخه بیایي و فرمایل چې زماو ستا انجام هم دادی، بیایې پر نبی ﷺ درود وویای او دعاه یې وکړه او وری فرمایل چې نصیحت دادی چې د کتاب الله او د صالحانو دامت لاره اختیاره کړه او یو گری هم د مرگه څخه مه غافله کیږه، خپل قوم ته ولاړ سه نو هغو ته نصیحت کوه او د الله ﷺ مخلوق ته نصیحت کول مه پرېږده او د جماعت د موافقت څخه قدم هاخوا دې خوا مه اړوه کنې یې دینه به سې او ته به خبر هم نه یې او د دې انجام به دوېځ وي، او وری ویل ای ابن حیان بیانه ته مالیدلی سې نه به زه تاوړنم، ته ما په دعاه کي یاده زه به تا په دعاه کي یلوم ته ها خوا ته ولاړ سه، زه دې خواته ځم مایو گری ورسره تلل غوښتل لېکن ونه سول، هغه پخپله هم ژړل او زه یې هم په ژړا کړم، ما د شا د خوا ورته کتل تر دې چې په یوه کوڅه کي پناه سو، بیایې زه د حال څخه خبر نه سوم.

ای وروره! چا چې د دنیا نقصونه (او تلوانونه) پېژنلي وي، د هغوی سیرت (کړه وړه، اخلاق) داسي وي (لکه د اویس قرني) او دانبیای او اولیای د لاري ده، داخلک احتیاط کوونکي او حافیت انديش (سلامتیا پېژندونکي) وي که داسي تا ته ممکنه نه وي نو د حاجت پر اندازې باندي په اکتفاء کولو عادت جوړ کړه او د عیش او عشرت او تنعم څخه بالکل لیري وسه چې په خطره کي پرې نه وځي، د دنیا دومره بیان کافی دی نور بیان سوی دی.

شپږم اصل: د مال د محبت (مینې) علاج

او د بغل او حرص آفتونه او د سخاوت مدح او ستاینه

پوه سه! چې د دنیا یې شماره ښاخونه دي یو ښاخ د مال او نعمت دی او یو ښاخ د جاه او حشمت دی، لېکن تر څو پوري چې د مال تعلق دی نو دغه د غني فتنې لامل دی، د الله ﷺ فرمان دی: فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ (۱) وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ (۲) فَكُلْ زَكَاةً (۳) أَوْ إِطْعَامٌ يُّؤْتِي مَسْكِينَةً (البلد: ۱۳) (نو هغه سړی د دین پر غوړندی نه وختی او تا ته معلومه ده چې د غوړنې څخه څه مراد دی دغه د چا خاره د خلاصی

څخه ازادول دي يا خوراک ورکول دي دلويي په ورځ قریب (رشته دار) ته او یوه غونډۍ ددې څخه مشکله او ډېره ستونزمنه نسته ځکه چې دمال څخه بغير چاره نسته، چې دا سره ددې چې د شهوت او عیش و عشرت سبب دی، د آخرت هم توبه کيږي، يعنې د خوراک، چنباک، اغوستلو، وسپلو د ځای څخه ماسوا څه چاره نه وي او دا ټول شيان پوره مال دی او په مال سره په لاس اړخي، او ددې پر نه ملاوېلو صبر نسي کېلای، لېکن ددې پيدا کول هم د سلامتيا په خطره کې د اچولو څخه بغير ممکن نه وي او که دانه وي نو د مفلسۍ په سبب څخه د کفر خطره راپېښيږي، او که وي نو د مالدارۍ په وجه د تکبر او ځان ښوولو پېره وي، فقير به د دوو حالونو څخه خالي نه وي يا به حريص وي يا قناعت خوښوونکي، قناعت ښه صفت دی، او د حرص دوه شکلونه دي: د خلکو څخه طمع ساتل يا په خپل لاس کار کول، او دا دويم شکل محمود دی اول منعم، او همدغه ډول به مالدار سړی يا بخيل وي يا سخي، بخل په هر حال کې بد دی، او په سخا کېښي داسراف او د مينځلاري دوه شکلونه کېلای سي د کومو څخه چې يو خو په هر حال بد دی لېکن د دواړو د يو بل سره ژور تعلق دی په دې وجه د دوی پېژندل او امتياز ضروري دی، لنډه دا چې د مال نقصانونه هم سته او فائدي هم، په دې وجه د دواړو پېژندل ضروري دي چې خلک يې د نقصانونو څخه خوندي سي او فائدي يې حاصلې کړي.

د مال د محبت بدوالی: الله ﷻ ارشاد دی: لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ (النفاقون: ۹) (غافل دي نه کړي تاسو مال ستاسو او نه اولاد ستاسو دخدای د يادولو څخه او څوک چې دا کار وکړي نو دغه په تاوان کې دی) او نبي کریم ﷺ فرمايلي دي: چې د مال او مرتبې محبت په زړه کې نفاق داسي راشين کوي لکه اوبه چې وابښه (گياه) راشنه کوي، او فرمايي چې دوه وېي شرمېنان د پسو په رڼه کې داسي تباهي نسي پيدا کولای څنگه چې د مال او مرتبې محبت دانسان دين تباه کوي، او فرمايي: چې زما څخه وروسته به يو قوم پيدا سي چې ډول ډول مزبداره خوراگونه به خوري او ډول ډول ښه جامې به اغوندي او د ښکلو ښځو په لټون کې به وي او د گران قيمتو سپرلو (آسونو، چې زموي په زلفه کې موټران دي) اهتمام به کوي، په لږ شۍ به د دوی نس نه ډکيږي په ډېره به هم قناعت نه کوي، د دوی ټول کوشش به د دنيا په طلب کې وي، دنيا به معبوده جوړه کړي او هر څه به ددې د پلوه کوي، زه چې مُحَمَّد ﷺ يم او الله رسول يم زما تاسو ته د احکام دی چې تاسو او يا ستاسو په اولاد کې که څوک د داسي سړي سره ملاو سونو نه دی ورته سلام

کوي او نه دې د مرض پوښتنه کوي نه دې په جنازه کي شریکېږي نه دي د دوی د مشرانو احترام کوي چا چي داسي وکړل نو د دین په بریادی کي به د دوی سره برابر شریک وي او د دوی یار او ملدگار به وي، او فرمایي دنیا دنیا دارو ته پرېږدئ، چا چي دکفایت خنځه زیات مال دنیا حاصل کړی دی پخپله د دې مال دلاسه هلاک سو، او خوند دا دی چي دی به خبر هم نه وي، او فرمایي: بنده همیشه مال مال کوي (یعني مال خوښوي او د مال لفظ یې هر وخت پر خوله وي) لېکن دا سوچ نه کوي چي کوم ته دی "زما مال وایي" فخر پر کوي په دې کي په حقیقت کي ده ته هیڅ نه ملالوېږي ماسوا د هغه شئ خنځه چي کوم خوږي او د (فضلي په صورت کي) یې ضائع کوي، یا د هغو جامو خنځه چي اغوندي او خړوي یې، یا هغه صدقه چي ورکوي یې او دغه دهمېشه د پاره ساتلې لري، یو سړی عرض وکړي یا رسول الله ﷺ دا څه وجه ده چي ما ته د مرګ د پاره د ځان سره یو سلمان هم په نظر نه راځي؟ ورپې فرمایل: آیا ستا سره د ژوند څه مال او اسباب موجود دی عرض یې وکړی هو! هغه خوسته، ورپې فرمایل بیا دغه د ځان خنځه مخکي مخکي ولېږه یعني صدقه یې کړه، ځکه چي انسان په مال کي لگېلی وي او هم د دې سره پاته کېدل غواړي، که دغه مال په دنیا کي پاته سي نو دی هم په دنیا کي پاته کېدل غواړي او که مخکي آخرت ته ولاړ سي نو بیا پخپله هم پسي په تللو کي دده پیره نه وي، او فرمایي چي بنده کله د دې دنیا خنځه رخصتېږي نو خلګ پوښتنه کوي چي وروسته یې څه پرې ایښي دي او فرشتې دا گوري چي مخکي یې څه لېږلي دي (چي هلته یې پکار سي) د حضرت همیس ﷺ حواریکو د دوی خنځه پوښتنه وکړه چي دا څه خبره ده چي ته پر أبو سريړه (لوړ) تللای سي او موږ نه سو تللای؟ ورپې فرمایل تلسو په خپلو زړونو کي مال او زر څنګه گڼئ؟ دغو وویل موږ یې ډېر ښه گڼو، ورپې ویل زما په نظر کي د دې مرتبه د خاورو خنځه زیاته نه ده،

ﷺ: یو سړی حضرت ابو درادمه ﷺ ته ډېر تکلیف ورسوی او ډېر یې آزار کړی، دوی دده په حق کي وویل: ای خدایه! داسي ته روغتیا او زیات عمر ورکړې د دنیا ډېر مال دولت یې نصیب کړې دا دهام د دوی په نزد ډېره بده دهام وځکه چي کله دا هر څه حاصل سي نو خامخا به په غرور او تکبر او تساهل او تغافل سره د فکر آخرت خنځه بې فکره سي او دا د هلاکت اصل سلمان دی. حضرت علي ﷺ یو وار درهم په لاس کي ونيول ورپې ویل ته هغه شئ یې چي زما د لاس خنځه ما ته فائده نسې را کولای. د حسن بصري ﷺ قول دی چي کوم چا د سرو او سپینو سره محبت وکړی الله دی خوار کړی.

قصه: سلمه بن عبدالملک رضی اللہ عنہ د خلیفہ عمر بن عبدالعزیز رضی اللہ عنہ د مرگ په وخت دوی ته وویل ای امیر المؤمنین! تاخو عجیبه کارو کړی چې نه چیري لیدل سوی دي نه اور بدل سوی یعنی دیارلس خلان دي وروسته پرېنول لېکن یوه دودۍ دی ددوی د پاره پرې نښوول. ورپه فرماییل مال را پورته کړه کښینو می چې کښنولویې نو ورپه ویل: غوږ راډې خوا کړه، واوره ماد دوی مال خو نورو ته نه دي ورکړی، بیا نورو مال دوی ته څنگه حواله کړم؟ او زما زوی خویه یا نیک بخته وي او د الله ج اطاعت گذاره به وي یا به نالائقه او غافلخ وي نو که اولسی وي نو الله ج ورته کافي دی، او که نالائق وي نو په هر حال کي چې وي زما وړه سره هیڅ فکر نسته.

محمد بن کعب القرظي رضی اللہ عنہ ته ډېر مال یو وار په لاس راغلی، خلکو ورته وویل: اوس دا دخپل اولاد د پاره خوندي کړه، دوی جواب ورکړی چې دامال زه د ځان د پاره الله ج ته لېرم (خیرات کوم یې) او خپل اولاد الله ج ته ولي نه پرېږدم. دیحی بن معاذ رضی اللہ عنہ قول دی چې مالدار سړي ته د مرگ په وخت کي دوه آتونه مخکي وي کوم چې نورو ته نه وي یعنی یو خو ټول مال دده څخه واخیستل سي دویم د ټول مال حساب ورکول وي (چې حرام وو که حلال او که حلال وو نو خرڅ دي ولي نه کړی).

فصل: او پوه سه! چې د مال هر څومره نعمت چې سوی دي لېکن په ځیني وجوهو سره دا خوښ (او مملوح) هم مقرر کړای سوی دي ځکه چې په دې کي که چیري د بدی او شر اړخ لیدل کیږي نو هلته د خیر او ثواب اړخ پکښي هم موجود دی، پخپله الله ج مال د خیر او شر د دواړو حامل مقرر کړی دي ارشاد دی: **إِنْ تَرَكَ خَيْرًا، الْوَصِيَّةُ... الخ [البقرة]** (که یو مال یې په ترکه کي پرې ایښی وو، نو دخپل مور او پلار او خپلوانو د پاره دي صیت وکړي... الخ) او نبی ﷺ فرمایلي دي چې بنده به وي نو مال هم به شئ وي چې په مفلسي کي هم د کفر خبري په زړه کي راگرځي، او هغه داسي چې بنده محتاجه وي او د دودۍ ټکړه ور سره نه وي او بنځه بچیان یې د لوبې څخه کمزوری کیږي حال دا چې دنیا د نعمتو څخه ډکه وي نو چې دی بد حاله وړيني شیطان یې په غولولو شروع سي، چې دا څه عدل دی او ستا سره د الله ج انصاف دا دی؟ آخر د قسمت او نصیب دا ناهمواري تر یو حکمت لاندې ده چې فاسقان او ظالمانو ته خوږې دومره ورکړې ده چې پخپله هغوی ته هم اندازه نسته چې د دوی سره څومره مال دولت او څومره نعمتونه دي، او بل طرف ته ستا په ډول بې چاره د لوبې څخه هلا کیږي او یوه روپي در سره نسته، که خلای ته ستا دې حاجت علم نسته نو دې مطلب خو دا سو

چي د هغه علم ناقص دی او که معلومه وي ورته خو ستاد حاجت پوره کولو څخه معذور دی نو په قدرت کي يې نقص دی او که خبر هم وي او قادر هم او بيا يې هم نه درکوي نو په رحمت کي يې نقص دی، او که ستاد محرومي سبب دا وي چي تا ته به د دې ثواب په آخرت کي درکول کيږي، نو حال دا دی چي دلوري د تکليف درکولو څخه بغير هم که هغه وغواړي نو ثواب درکولای سي نو ولي يې نه درکوي ؟ او که دا قدرت ورته حاصل نه وي، نو بيا خو يې قدرت ته کمال نسې ويل کېدلی، نو بيا دا عقیده څنگه د تقسيم قابل کېدای سي چي هغه رحيم هم دی، سخي او کریم هم دی لېکن د دې څخه به هيڅ هم ملاؤ نسي ماسو درنځ او غم څخه، د هغه خزانې خو ډکي دي لېکن د دې څخه خو چا ته څه نسي ملاړېدلی، او د دې متضادو شيانو يو ځای کېدل خو صريحاً گران دي، نو دلته شيطان ته موقع ملاؤ سي چي انسان په وسوسه کي مبتلا کړي چي په مسئله د تقدير کي ومبلي چي د دې راز هېچا ته ظاهر سوی نه دی او په دې کړکېچ او پرېشاني کي غصه پر ده غلبه سي او اسمان او زماني ته ښکته شل شروع کړي او وايي چي د اسمان دماغ خراب سوي دي او زمانه چپه چلېږي چي پر نا اهلو باندې خو د نعمتونو باران دی (او حققلاره په بلا کي گرفتار دی) اوس د داسي سړي که څوک پوه کول هم وغواړي چي د اسمان او زمانه د الله ﷻ د حکم تابع دي نو گوره چي ده ته څه وايي، او د غصې په وجه ځيني انکار هم وکړي او کافر سي او که يې ومي هم نو بالواسطه پخپله الله ﷻ ته د ظالم او جفا کاره ويلو ذمه وار سي، او دا پر خپل ځای کفر دی، او په دې وجه صاحب شريعت فرمايلي دي چي زماني ته بد مه وياست چي زمانه خلای دي يعني کوم شئ ته چي تلسود خپلو کارونو حواله کولو نسبت کوئ او بيا ورته زمانه وياست دغه په اصل کي د الله ﷻ ذات دی نو د مفلسی څخه د کفر بوی راځي، ماسوا د هغو مفلسانو څخه دکومو چي عقیده او ايمان پوخ وي او کوم چي په مفلسی کي هم راضي وي، بلکي دا تصور کوي چي د دوی خير او عافيت هم په دې مفلسی کي دی لېکن دا درجه هومو ته حاصله نه وي، نو غوره دا ده چي د ضرورت داندازې پر مال باندې اکتفا کړي، نو په دې اعتبار سر مال يو بد شئ نه دي بلکي ښه دی، او بل په دې اعتبار سره هم دا ښه شئ دي چي د دين ټولو بزرگاتو همېشه د آخرت سعادت مقصود دين مقرر کړی دي، او د دې حصول درې نعمتونو څخه بغير ممکن نه دی، يو خو په نفس کي دننه وي يعني علم او ښک اخلاق دويم په بدن کي دي چي صحت او سلامتيا وي، او دريم د بدن څخه د بدلي دي او دغه د ضرورت په اندازې د کفايت د دنيا مال دی، او په دې نعمتونو کي ډېر ذليله نعمت هغه دی کوم چي د بدن څخه بدلي دي يعني مال او دولت، او په مال دولت کي ډېر بد شئ سره او سپين زر دی چي في نفسه د دې

خنه انسان ته آخر څه حاصلېږي؟ لېکن په دې کې ډډې او جامه د کار شې دي او دغه د جسم د پاره وي او جسم د دې د پاره وي چې حواس برقراره وي، بيا د حواسو مقصد د عقل دام خوړول دي، او عقل ځکه ضروري دي چې د زړه څراغ په دې سره رڼا حاصلوي چې په دې رڼا کې د حضرت الهي ديدار وکړای سي، او دا معرفت الهي د سعادت تخم دی نو د هر شې اصل غرض او غايت د الله جلّ ذات دی دغه اول دی او دغه آخر او د ټولو شيانو هستی دده په هستی سره قائمه ده کوم چې دلاري د حق د پاره کافي وي، او باقي ټول مال به دده په نظر کې زهر قاتل وي، نو که بنده پخپله ښه وي نو دده مال به ښه وي او په دې وجه نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چې: يا الله! اَلْ مُحَمَّدٌ ﷺ ته خو د کفايت په اندلزه مال ورکړه، او دا دعاء يې ځکه وکړه چې دوی ﷺ د دې څخه خبر وو چې د کفايت د اندازې څخه چې څه زيات وي هغه به د هلاکت سلمان ثابتېږي، او څه چې د حاجت څخه کم وي په دې کې به د کفر د بوی خطره وي، او دا هم د هلاکت سلمان دی، نو څوک چې په دې پوه سو هغه چيري هم مال د دوستی وړ نه گڼي، ځکه څوک چې يو شى د کوم غرض د پاره طلب کوي هغه د دغه غرض طلب وي نه د دغه شى، نو کوم سړی چې مال دولت گران لري دی گوربا دغه پخپل نفس کې منعکس وښي او د دې حقيقت څخه ناخبره وي (چې دا د هلاکت سبب دی) ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي چې درهم او دينار سر کښته غلامان دي، او کوم سړی چې د يو شى په غلامی کې بند وي دغه شى گواکي دده خدای دی، او ځکه حضرت ابراهيم عليه السلام دعاء کړې وه: وَاجْعَلْنِي وَبَنِيَّ اَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ (ابراهيم: ۳۵) (اې الله ما او زما اولاد د بتاتو د عبادت څخه وساتې) او بزرگاتو د دې آيت په وضاحت کې ويلي دي چې دلته د بت څخه مراد سره او سپين زر دي چې ټول مخلوق خو په دې بت پسې لگيا دي، کنې د پېغمبرانو درجه خو د دې څخه ډېره لوړه وي چې د بت پرستی څخه بېرېږي.

د مال د فائدو او نقصانونو تفصيل

ياد لره چې د مال مثال د مار په ډول دی چې د زهر و سره سره پکښې ترياق (فائده) هم سته، او تر څو چې زهر د ترياقو څخه او ترياق د زهر و څخه جلا نسي، تر هغه وخته پوري د دې په رازونو پوهېدل نسي کيدلای نو موږ پر هر يوه جلا جلا رڼا اچوو، او آفتونه يې ښيو، د مال فائدي پر دوه قسمه دي: يو د نياوي دي او د دې وضاحت ته ضرورت نسته دا هر چاته معلومي وي او نوري ديني دي، د دې درې قسمونه دي:

(۱) اول دا چې مال پر ځان څرخ کړی د عبادت په توگه يا د پاره د عبادت، په عبادت کې د څرخ کولو

څخه مراد حج او جهاد اونور په کول دي چي دا عين عبادت دی، او د سلمان د عبادت د خرڅ کولو څخه مراد دا دی چي هوډۍ جامې او دنورو ضرورتونو د پاره د کفایت په اندازه خرڅ کړای سي، ځکه چي دا هغه شيان دي چي که د ضرورت په اندازه حاصل سي نو انسان د عبادت کولو قابل کېدای سي، او په فراغت سره عبادت کولای سي، او دا هغه دي کوم چي عبادت ته په رسېدلو کي ملدگار ثابتيږي دغه عين عبادت دی، چا ته چي د کفایت په اندازه دا شيان حاصل نه وي هغه به د دې په طلب کي سرگردانه وي او د عبادت څخه به محرومه وي، نو د کفایت په اندازه که مال حاصل سي او مقصود د دې څخه د عبادت د پاره فراغت وي نو دا پر خپل ځای عين عبادت دی، او په ديني فائو کي شامل دی په دنيوي فائو کي نسي شمارل کېدای او په دې کي دنيت او فکر او خيال مطابق تغير او تبدل هم ممکن وي او د دې انحصار د زړه پر قبله باندې دی چي د زړه قبله يې څه ده؟ که دغه د آخرت دلاري د پاره فراغت حاصلول وي نو دا د کفایت په اندازه مال دلاري توښه به هم وي او لار به هم وي، د شيخ ابو القاسم گرگاتي سره حلاله لږ غوندي ځمکه وه چي د ضرورت په اندازه روزي به ځيني دوی ته حاصلېده، او ما دا بو علي فارمدي رحمته الله څخه واورېدل چي يوه ورځ يې د دې څخه ځله راولې او موب يې ځيني ډک کړی وېې ويل چي دا د ټولو توکل کوونکو د توکل په عوض کي ورکولو ته تيار نه يم، او د دې رمز يېخ ته هغه څوک رسېدای سي کوم چي د زړه په مراقبه کي ډوب وي او خبر وي چي فراغت د معاش دلاري د دين د پاره څومره ملدگار ثابتيږي.

(۲) دويم قسم دا دی چي خلکو ته يې ورکړي او دا ورکړه پر غلور قسمه ده: اول شئ صدقه ده او د دې ثواب په دين او دنيا کي ډېر زيات دي او په دې کي د فقيرانو د دعاء څخه ماسوا د دوی خوشحالي هم شامله وي، چي ډېر لوی شئ دي، لېکن دا ثواب هغه ته حاصلېږي چي د چا سره مال وي (او صدقه يې کړي) دويم شئ مروت دی چي انسان يې پخپلو دوستو او قريبو باندې وخوري، خواه دغه خلک پخپله مالدار ولي نه وي چي ټپکي خو په هر حال ټپکي ده که څه هم مالدار سره وسي، هليه او تحفي ورکول همدردي کول او د خلکو حقونه ادا کول هم په مروت کي شامل دي، بلکي د علمو رسمونو په ادا کولو کي هم څه باک نسته که څه هم د مالدارانو سره ولي نه وي، او د سخلوت صفت د دې څخه پيدا کېږي چي غټ اخلاقي ښه والی دي او لکه چي تعريف يې بيان سوی دي، دويم شئ تحفظ د ناموس دی، يعني خپل عزت په ذريعه د مال محفوظ کول، او هغه دا چي مثلاً د ځيني شاهرانو او لالچي خلکو عادت وي چي د مالدارانو پر مال نظر ساتي او د خپل حرص او لالچ لور د دوی په مال سره د مړه کولو آرزو مند وي، او که دوی ته څه وړنه کړل سي نو ژبوړتيا او چغل

خوري کوي او دفحش ويلو څخه هم نه منع کيږي، او د نبي ﷺ ارشاد دي چي کوم مال ژبور و او چغل خورو ته د خپل عزت د خوندي کولو د پاره ورکړل سي دغه هم صدقه وي چي د فحش گويي او غيبت لاره ده ته بنده سي ځکه چي که داسي ونسي نو کيدای سي چي هغه خلگ بدبېل اخيستلو قصد وکړي او نوبت د بښمنۍ ته ورسېږي او دغه ډول دا سلسله اوږده سي نو د دوی خوله بښل پکار دي لېکن که مال نه وي نو د دې آفت څخه به خلاصون (نجات) څنگه پيدا کړي، مخلوم شۍ دای چي د حق خلعت اداء کړل سي يعني هغو خلگو ته ورکړل سي کوم چي خلعت کوي، ځکه کوم سړي چي نوکر (مزدور، خلعتگار) نه لري او ټول کارونه پخپلو لاسو کوي مثلاً پر ټول، بازار ته تلل راتلل، اخيستل، خرڅول او نور نو ټول وخت به يې د دې کارو نذر سي او پر هر سړي چي کوم فرض عبادت دی دغه خو بل څوک نسي داء کولای، او په ذکر فکر کي خو څوک خپل نائب نسي جوړولای، نو که ټول وخت په ناروا کارونو کي صرف سي نو د دې فرضو ادا کولو ته به وخت دکومي خوا رسي، په ځانگړې توگه په داسي حال کي چي عمر کوتاه او مختصر دی او مرگ د نژدې څخه نژدې را روان دی، او د آخرت سفر ډېر اوږد منزل دی نو د دې د پاره ډېره توبه هم پکار ده او يوه يوه ساه هم قيمتي ده، نو د کوم شغل څخه چي نجات (خلاصون) ممکنه وي ځان دي ځيني خلاص کړي چي د زياتو څخه زيات وخت په عبادت کي تېر سي، او دا بغير د مال څخه کېدای نسي يعني چي مال وي نو د خادمانو، نوکرانو ته به يې ورکړي نور کارونه به په هغو کوي، او په دې کي شک نسته چي خپل کار پخپلو لاسو کول کي هم ثواب دی لېکن دا درجه د هغو خلگو وي د کومو عبادت چي بدن سره وي نه چي د زړه سره، لېکن د کوم سړي معامله چي د زړه سره وي او دی د آخرت د کار علم هم حاصلوي د ذکر او فکر د اهميت څخه خبر وي د ده کار په نورو کول پکار دي چي فراغت ورته حاصل سي کوم چي د دغو دنيوي کلرونو څخه ډېر اهم او عزيز دی کوم چي په جسماني توگه سره ادا کيږي.

(۳) دريم قسم دای چي يو خاص سړي ته خيرات نه ورکوي بلکي عام خيراتي کار کوي مثلاً پل جوړ کړي، مسجد جوړ کړي، سړای جوړ کړي، شفاخانه (هسپتال) جوړ کړي يا دغريانو د پاره يو جائيداد وقف کړي او نور، چي دې ته عام خيرات وايي کوم چي تر ډيري مدې پوري قائم هم وي، بلکي د مرگ څخه وروسته يې ده ته فائده رسېږي او خلگ ځيني هم فائده حاصلوي، او دا خبره هم د مال څخه بغير ممکنه نه ده. نو دا دي هغه فايدې کومي چي د مال په وجه دين ته رسېږي، او د دې دنيوي فائدي خو د چا څخه پتي نه دي، چي همدا مال او دولت دی چي بنده د دنيا په نظرونو کي

باهر ته او محترم جوړوي، دا هغه خلک دي چي دنيا دوی ته محتاجه وي او دوی پنخپله د دنيا څخه بې نياز وي، دا هغه شئ دي چي وي نو د دوستانو، وړو کمی نه وي په دي سره بنده په خلکو کي محبوب او مقبول وي او د هيچا مجال هم نه وي چي ده ته په سپک نظر سره وگوري او داسي بې شماره فائدي د مال په وجه ملاوړېږي.

د مال آفتونه

د مال آفتونه پر دوه قسمه دي: ديني، دونيوي، ديني آفتونه يې درې دي: (۱) يو خو دا دی چي کله په غوټه (صندوق) کي مال وي نو بنده گویا پر فسق فجور باندي قاهره وي او انساني خواهشات د گناه تقاضا کوي، او دا خو صرف عاجزي او مسکيني ده چي د پاکۍ اسباب پيدا کوي کنې کله چي مال او دولت راسي دا قدرت حاصل سي نو بيا خو بالکل مصيبت دی چي که گناه کوي نو هلا کيږي او که صبر کوي نو دا ډير سخت او بد معلومېږي، ځکه بنده چي کله د يوې خبري پر کولو قدرت لري نو صبر ځيني کول ده د پاره گران وي (۲) دويم آفت دا دی چي فرض کره دی په ديني کارونو کي ډېر راسخ او پوخ دی او د گناهونو څخه هم ځان ساتي، لېکن د جائزو او مباحو شياتو په وجه په عيش او عشرت کي دنه پرېوتلو څه بروسه سته؟ آخر هغه څوک دی چي د مال دولت سره سره د اورېشو پر ډوډۍ او زړو جامو اکتفاء کولای سي؟ هر سړی د حضرت سليمان عليه السلام په ډول خو نسي کېلای چي د عمره لوی حکومت سره سره يې په وچه سره گزاره کول، او بيا چي بنده په عيش وعشرت کي يو وار پرېوځي نو بدن يې علدي سي او تن آسايي يې بيا صبر کولو ته نه پرېږدي، نو دنيا دده جنت جوړ سي او دمرگ د نلکه څخه ده ته کرکه راځي، او بيا دا هم څه ضروري ده چي دعيش وعشرت د پاره ټول سلمان په حلاله طريقه ورکوي، نو د شېبه د مال پر خوړو هم باک نه کوي، او دغه ډول مال د بادشاهانو د مدد څخه بغير چيري په لاس راتلای سي، نو خبره خوشالدي (چاپلوسي) ته ورسيږي، او د دې لوازمات درواغ او منافقت بيا لازمي سي څنگه چي هروخت ور سره هغه د خوشحاله کولو خيال وي، او بيا دا تقرب دنورو د پاره د غبطې (رشک) او حسد باعث هم وي، حاسدان يې دښمني ته تيار سي او دده په آزار ورپېسي سي او د دې لازمي نتيجه دا وي چي دده د طرفه هم بدلل اخيستلو جنبه به بيلاره سي، او د دښمني او حسد غلبه دده په زړه کي پيدا سي، اوس دا ټول بد صفتونه د گناه سبب جوړېږي بلکي پنخپله د دې سبب چي درواغ، غيبت، بدخواهي، غرض د زړه او ژبې متعلق د ټول گناهونو ظهور د دې په وجه کيږي او لکه چي وايي دنيا محبت د ټولو گناهونو سرچينه ده، د دې دا

مطلب خو دا دی چې دگناه ټول ښاخونه د دې څخه راوځي او د دې د آفتونو شمار تر یوه، دوو، لسو، شلو، پنځوسو پوري محلولنه دي بلکې د آفتونو یو ډېر غټ تعداد وي چې بنده راگیر کړي، چې رښتیا پوښتنه کوي نو دا یو داسې غاړدی چې د ژوروالي یې څه اندازه نسبي کېدی، نو د دوېځ غاړې وگڼه چې د ژوروالي شماریې ناممکن دی، او کوم چې د داسې خلکو د پاره جوړ سوی دي.

(۳) دریم آفت داسې دی چې د الله ﷻ د توفیق څخه ماسوا د دې څخه خوندي کېدل په تصور کې هم نسي راتلای، او هغه دا دی چې فرض کړه یو سړی گناه نه کوي په عیش او عشرت کې هم نه پرېوځي بلکې مشتبه مال هم نه خوري، او واقعي پر هیزگار دی، حلال مال حاصلوي او د خدای په لاره کې یې په خلاص زړه سره وړکوي، لېکن د دې مال تعلق د زړه سره وي او دا تعلق ده ته فراغت کله وړکوي چې په جلال الهي او عظمت خدایي کې غور او فکر وکړي، چې د ټولو عبادتونو نخوړ (خلاصه) آخر دا وي چې د الله ﷻ ذکر دانسان پر زړه غالبه سي، او د الله ﷻ سره یې پوره انس او محبت پیدا سي، چې دی د ماسوی الله څخه بالکل بې نیازه کړي، او د دې د پاره د فارغ زړه ضرورت دی چې بل طرف ته مشغول نه وي او د مالدار زړه داسې نه وي، ځکه د مالدار سره که ځمکه وي نو د آبادولو په فکر کې یې وي یا به د حصه دارانو په جنگو کې مبتلي وي او یو ځای به د آبیاتې او مالیې خبرې وي او یو ځای به د سلهو کارنو سره حساب کتاب او یو ځای به د آباد کارانو سره لین دین، غرض ډېر وخت به یې په دې کې صرف کیږي، دغه ډول که دی تاجر وي نو د شریکاتو سره جنگونه، دیو بل پر تقصیر باندي نظر، د سفر تدبیرونه د گټمندي سودا تلاش او دغه رنگه نور شغلونه، او دغه رنگه دا شغلونه او مصروفیتونه خو په هغه سړي پسې هم ورپسې وي د کوم سره چې څه خزانه موجوده وي او ده تر مخکې لاندې پټه کړې وي او د ضرورت په اندازه ځیني رااخلې، ځکه چې د دې هم حفاظت خو په هر حال کې ضرور وي، ځکه چې دا خطر څو په دې صورت کې هم وي چې څوک ځیني خبر نسي او څوک یې راونه باسي، نو په دې فکر کې به ده ته فراغت کله حاصل وي؟ غرض د دنیاخوړ داندېښنو او فکرونو میدان ډیر لوی او فراخ دی چې انتهای یې نسته، او که څوک خواږي چې دنیا هم ور ته حاصله سي او فراغت هم، نو دی د هغه سړي په ډول دی چې دا خواږي چې په ابو وکي دي هم وي او لمن دې هم لنډه نه وي.

نو دا دی د مال فائدي او نقصاتونه کوم چې عاقلانو د ډیر غور او فکر څخه وروسته بیان کړي دي او چې پر دې غور وسي نو پوه به سي چې د ضرورت په اندازه یې مال تریاق (ډېر گټمن) دی او زیات یې زهر، او نبي ﷺ په دې وجه د خپلو اهل بیتو د پاره د کفایت په اندازه یې مال د هاء کړې وه، او په لنډه

یې د دې خبرې وضاحت فرمایلی وو چې د خپل اصلي حاجت څخه د زيات مال د پاره لاس او پښې وهل (او هلي ځلي کول) د خپل هلاکت او بربادۍ تيارې کول دي، لېکن دا انتباهي اقدام هم صحيح نه دي چې ټول مال پر يوه ځای او په يوه وخت کې ليرې کړي تر دې چې د ضرورت په اندازه يې هم پاته نسي، او بيا زړه د دغه په خيال کې وي چې دا خبر هم په شرعي اعتبار سره مکروه ده لکه چې **الله ﷻ** ارشاد دی: **وَلَا تُبْسِطْهَا كُلَّ الْبَسِطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا** (او نه خپل لاس د هټ سره تړل پکار دي) (او نه بالکل فراخه کول پکار دي کنه الزام خوړده او تش لاس به پاته سې (بنی اسرائیل)).

د طمع او حرص نقصانونه او د قناعت برکتنه

ياد لره! چې د طمع شمار هم په بدو اخلاقو کې دی چې د ذلت او رسوايۍ سبب دي د دې ابتداء هم د ذلت څخه کېږي او آخر انجام يې هم شرمندگي او تلافی وي طمع چې کله يو وار پيدا سي نو نوري ډېرې بدې پيدا کوي ځکه چې کله څوک د چا څخه د يو شئ لالچ او طمع لري نو ځان څخه د هغه په خوشامندي (چاپلوسې) اور راشه درشه مجبوره وي او دغه ډول په رڼا کارۍ او منافقت کې گرفتاره سي او عبادتونه يې هم متاثره سي، لالچي د متعلقه سړي سپک سلوک هم په پټه برداشت کوي، د ده پر غلطياتو او ناجائزو خبرو باندې خلوش پاته کېږي، د بنده تخليق د حرص او لالچ څخه سوی دي يعني دې فطرتا حريص پيدا سوی دي، او څه چې ورسره وي پر هغه صبر کول ده ته نه ورځي، او دا حرص داسي شئ دی چې د قناعت څخه ماسوا بل شئ دده علاج نه دی، دنيي **ﷻ** ارشاد دی چې که بنده ته د سرو زرو دوه ميلانونه هم ملا سي نو د دردم خواش به کوي نو د قبر خاوري دي چې صرف بنده مطمئن کولای سي، ها! که څوک توبه وکړي نو **الله ﷻ** د ده توبه قبلوي، او فرمايي چې بنده زړېږي او دده هر شئ خو دوه شیان داسي دي چې هغه نه زړېږي يو دا اميد چې ژوند نور زيات سي او د دويم د مال محبت، او فرمايي تر وتازه دي لري خدای هغه سړی چې اسلام هغه ته د ضرورت په اندازه د مال د قانع کېدو لاره وروښووي، او دی يې قبوله کړي، او فرمايي روح القدس دا خبره زما زړه ته را ورسوله چې بنده تر هغه وخته د د نيا څخه نه رخصتېږي تر څو چې د ده رزق ختم نه سي، نو د **الله ﷻ** څخه بېره کوئ او د دنيا په طلب کې آرام اختيار کړئ يعني په حرص کې مبالغه او زياتي مه کوئ، او په حرص او طمع کې د حد څخه تجاوز مه کوئ.

هووف بن مالک اشجعي **رحمته الله** وايي چې موږ اووه اته يا شايد نهه خلک به وو چې يو وار دنيي **ﷻ** په خلعت کې حاضر وو، چې دوی **ﷻ** وويل د **الله** د رسول سره بيعت وکړئ نو موږ ټولو لاس ور

مخکي کړی او پوښتنه مو وکړه چې و فرمایاست! په څه خبره بيعت وکړو؟ ورپه فرمايل د الله ﷻ عبادت کوئ، پنځه وخته لمونځ کوئ، او د الله ﷻ د احکامو په غور د اوریدو څخه وروسته پر دغو عمل کوئ بیا یې په کراره و فرمايل د چا په مخکي د سوال د پاره لاسونه مه وېږدوئ، د نبی ﷺ د ارشاداتو څخه وروسته زموږ دا حالت جوړ سو چې که کړو په مو د لاس څخه ايله سول، نو چاته به مونه وړل چې وروره دا راپورته کړه بلکي پنځپله به کښېنستلو راپورته به مو کړه چې سوال پکښي را نسي.

حضرت موسیٰ ﷺ فرمایي چې ما الله ﷻ ته عرض وکړی ای پروردگاره! ستا په مخلوق کي ډېر امير څوک دی؟ ورپه فرمايل کوم چې زما په ورکړه صابر وي، بیا ما عرض وکړی چې عادل څوک دی؟ ورپه فرمايل کوم چې د ځانه څخه انصاف کوي (د چا په دېاو اوسپارښ نه) مُحَمَّد بن واسع رضي الله عنه وچه ډوډۍ په اوبو کي ډوبولوو خوړله یې او ورسره به یې وړل چې څوک پر دې قناعت کوي هغه دخلکو څخه به نیازه وي.

ابن مسعود رضي الله عنه وایي چې یوه فرشته هره ورځ په چغه وایي چې ای د آدم اولاده! هغه د کفایت مال تر دې زیات څخه ډېر غوره دي کوم چې د زیات غفلت او بیا په آخر کي د زیاتې پېښمانۍ سبب وي. سمیط بن عجلان وایي چې ستاڅېته خو یوه لوېسته ده نو دا بیا تا ډېر څه ته ولي بیایي؟ او په حدیث شریف کي دي چې الله ﷻ فرمایي ای د آدم زویو! ټوله دنیا که په پوره توگه تا ته حواله سي نو هم به ځیني ته دومره حاصله کړي چې ستاڅېته په ډکه سي نو که تا ته صرف دغه اندازه در کړل سي او د زیات حساب کتاب جنگ نورو ته پرېښودل سي نو د دې څخه زیاته مهرباني ستا سره نوره څه کېدای سي.

دیو هوښیار (ځانا) وینا ده چې د لالچي څخه زیات هیڅوک هم په غم او رنځ کي مبتلا نسته، او د صابر څخه زیات عیش او سکون چا ته هم حاصل نه دی او د حامد څخه زیات غم او درد برداشت کونکی څوک هم نسته او د تارک الدنیا څخه زیات سپک باری (چې بوج یې سپک وي) هیڅوک هم نسته او د بدکردار عالم څخه زیات پېښمانه هیڅوک نسته.

د لالچ په اړه یوه قصه: شعبي رضي الله عنه وایي چې یو ښکاری یوه مرغی و نیوله، مرغی و وړل زما څخه څه غواړي؟ ښکاری و وړل تا به فیح کړم او په خوند سره به دي و خوړم، مرغی و وړل زما په خوراک به تا ته څه ملاوسي، تا ته درې داسي خبروي ولي ونه ښم که ملو خوړي نو د دې درې سره خبرو څخه به

محرومه سې او دغه د کار خبرې دي ستا پکار به راسي، لېکن په دغو درې خبرو کې به يوه خبره درته اوس ونښم چې ته زما د پرېښولو وعده وکړې، او دويم هلته چې ته ما پرېښې او زه پر درخته کېښم، او دريمه هلته چې دغه سر ته وخېژم، ښکاري وويل ښه اوله خبره کوه مرضي وويل: چې څه ستا دلاس څخه څه ولاړل د هغه غم مه کوه، ښکاري دا پرېښووله ولاړه پر درخته کېښتله، نو ښکاري وويل چې اوس بله خبره وکړه، مرضي وويل پر ناممکنه خبره يقين مه کوه، بيا دغه پر څوکه کېښتېل وړې ويل! اې بښخته که تازه واقعي ذبح کړی وای نو يو غټ امير به در څخه جوړ سوی وای ځکه چې زما په نس کې شل شل مثقاله دوی ملغلري دي او ښکاره ده چې دغه د چا سره وي هغه چيري هم غريب کېدای نسي، اوس ښکاري گوتې چې چېلې او وړې ويل: افسوس چې دا ما څه وکړل آه افسوس! نو مرضي ته يې وويل چې ښه اوس دريمه خبره هم راته وښه مرضي وويل چې تا اولې دواړې خبرې هېرې کړې که دريمه واورې څه به په وکړې، په هر حال واوره! ما تا ته ويلي وو چې دلاس څخه ولاړ سي غم مه پسي کوه، او بيا مي وويل چې پر محاله خبره يقين مه کوه، او تازه په لاس کې نيولې ووم د هلوکو او غوښو سره زملوزن لس مثقاله نه سي کېدای نو دا څنگه ممکن کېدای چې زما په نس کې دي شل مثقاله وزني ملغلري ورتې وي،؟ دا يې وويل او د هغه ځای څخه والوته، دا قصه دلته ځکه بيان سوه چې د دې حقيقت وضاحت وسي چې کله طمع پيدا سي نو لالچي انسان د محال څخه پر محال خبره يقين کوي.

د حرص او طمع علاج: پوه سه! چې د حرص او طمع (لالچ) علاج چې په کومو دوايانو (درملنو) سره کول کېږي د هغو په اجزاو کې د صبر تربخوالی دعلم خوږوالی او د عمل سختي شلله ده، او د زړه دهرې ناروغی علاج د دې شيانو په مرکب سره کول کېدای سي، او د دې علاج حاصل پنځه شيان دي: اول شئ خو عمل دی او د دې څخه مراد دا دی چې بنده خرڅونه د کم څخه کم وکړي يعنې په معمولي جامو او وچه سره ډوډۍ قناعت وکړي او سالن (کتڅ) کله کله استعمالوي ځکه چې دغه رنگه ډوډۍ جمله د حرص او طمع څخه بغير په لاس راتلای سي، لېکن که په شان وشوکت او تجمل کې پرېوځي او بې ځايه خرڅونه شروع کړي نو صبر کول به گران سي، او دنيي ﷺ ارشاد دی چې کوم سړی په خرڅ کې اعتدال ساتي هغه به چيري د چا محتاج نسي، او فرمايي د بنده خلاصون (نجات) په درې شيانو کې دی: اول دا چې په پټه او ښکاره الله ﷻ هميشه ياخوي او بيرېري ځيني، دويم دا چې که اميري وي او که فقير په خرڅ کې هميشه مينځلاري کوی،

او دریم دا چي غم وي او که خوشحالي په هر صورت کي انصاف د لاس څخه نه خوړځوي. یو سري ولیدل چي ابو الدرداء رضی الله عنه د خوړماوو تاکي (مندکي) راټولولي تعجب یې وکړی نو هغوی و فرمایيل چي پر معیشت نظر لرونکي یقیناً فقیه وي، او نبي صلی الله علیه و آله فرمایلي دي کوم سري چي په خرڅ کي مینځ روي اختیاروي الله تعالی به دی د دنیا څخه بې نیازه ساتي، او څوک چي ډېر آند دند (بې اندازې) خرڅ کوي دی دنورو محتاجه کوي يعني مفلس کوي یې او څوک چي خدای يادوي خدای دی يادوي، او فرمایي: د خرڅ کولو په وخت کي د تدبیر او آرام څخه کار اخلي چي دا پنخپله د نیم رزق حیثیت لري، دریم شئ دا دی چي که دیوې ورځي دپاره په قدر د کفایت مال په لاس درسي نو دبلي ورځي دپاره په تشویش کي د پرتو ضرورت نسته، ځکه چي دا شیطان وي کوم چي بنده ته دا مشوره ورکوي چي صبا به څه کوي او څه به خوړي؟ نو د صبا دپاره نن کوشش وکړه چي څه حاصل کړي او تر څو چي دي نه وي حاصل کړي په آرامه مه کښېنه او د کوم ځای څخه چي څه جمع کولای سي جمع کوه یې، الله تعالی فرمایي چي: شیطان تا د صبا د مفلسی څخه پېروي نن دي په پرېشاني کي مبتلا کوي او ځنډا در پوري کوي چي وگوره څومره احمق دی د صبا څه معلومات سته چي صبا ورځه ده ته نصیب کیږي او که نه؟ او که صبا څه ورځ ده ته نصیب هم سي نو د هغې تکلیف خود دې تکلف څخه نسي زیاتېدای په کوم کي چي ده نن ځان مبتلا کړی دي، او دې څخه نجات په دې صورت کي ملاوېدای سي چي بنده د دې حقیقت څخه خبر سي چي روزي حاصلیدل په حرص او طمع بلندي منحصره نه دي بلکي د مخکي څخه مقررده سوې ده چي هغه به خامخا ده ته ملاوېږي، او کوم رزق چي ستا په تقدیر کي لیکل سوی دي هغه به تا ته رسیږي، او دا خبره هم په ذهن کي د ایښوولو ده چي انسان ته رزق زیاتره د داسي ځای څخه ملاوېږي د کوم ځای چي تصور هم ده په ذهن کي نه وي، پنخپله الله تعالی فرمایي چي پر هېز گارانو ته روزي د هغه ځای څخه رسیږي د کوم ځای چي ده فکر هم نه وي، د ابو سفیان رضی الله عنه قول دی چي پر هېز گاره سړی چیري هم د لوږي څخه نه مړ کیږي، د دې مطلب داسي چي الله تعالی مخلوق پر ده مهربانه کړي چي بغیر د غوښتلو څخه ده ته دولت رسیږي، حضرت ابن حازم رحمه الله فرمایي: چي کوم څه دي هغه پر دوه قسمه دي: کوم څه چي زما روزي ده هغه به بغیر د تعبیل څخه یا ته ملاوېږي او څه چي دنورو په تقدیر کي ده هغه د مخکي او اسمان د اوسېدنکو ټولو په کوشش سره ما ته نسي ملاوېدای په دې وجه زما بې قراري وزپسي پیکاره ده، دریم شئ دا دی چي بنده په دې پوه سي چي طمع دي نه کوي او د صبر څخه دي کار اخلي نو په تکلیف کي خوبه وي لیکن ذلیل او خوار به نه وي، او که طمع کوي او صبر نه کوي

نو د رنځ او تکليف څخه ماموا به ذليله او خوار هم وي او خلگ به يې ملامتوي هم او د آخرت د عذاب پېره هم ده، او د صبر په وجه به د ثواب مستحق هم وي او خلگ به پر آفرين هم وايي، نو کوم شرع چي د ثواب، عزت او احترام حامل وي هغه ښه دی يا هغه تکليف ښه دی کوم چي د ذلت او عذاب حامل وي؟

نبي ﷺ فرمايلي دي چي د مسلمان شان دا دی چي دی به دخلگو څخه بې نياز وي (محتاج به نه وي).

حضرت علي عليه السلام فرمايي چي د چا په مخکي ستامحتاجي د هغه سړي د غلامي قبولولو په ډول ده، او کوم سړی چي ستامحتاج وي ته د هغه حکمران (واکمن) يې، او د چا څخه چي ته بې نياز يې ته ده هغه برابر او هم مثل يې.

خلورم شی دا دی چي پر دې خبره غور وکړي چي د ده دا حرص او طمع آخر د څه د پاره ده؟ که د خوراک چټاک په خاطر وي نو غوايې او خر او نور خو د ده څخه زيات خوراک کوي، او که شوکت، بېلېه، تجمل او ښه لباس غواړي نو څومره يهوديان آتش پرست د ده څخه شاوخوا ښکاري چي په دې ضمن کي ډېر پر مخ تللي دي، لېکن که د طمع څخه لاس واخلي او په لږ صبر وکړي نو ده ته به خپل مثال په انبياء او اوليائو کي ښکاره سي، او ښکاره ده چي د دې غټو شخصيتونو په ډول کېدلو او د فوډليلو شياتو او انسانانو په ډول کېدلو کي د ځمکي او اسمان فرق دی.

پنځم شی دا دی چي دا سوچ خو هم وکړي چي مال څومره غټ مصيبت او جنجال دی او د دې زياتوب چي څنگه په دنيا کي د تشويش او پرېشاني موجب وي هلته په آخرت کي هم ور پسې وي، ځکه چي د فقيرانو څخه به پنځه سوه کاله وروسته په جنت کي قدم ايښول نصيب سي، نو بنده ته هميشه د ځان څخه د کمي درجي خلگو ته کتل پکار دي چي طبيعت يې شکر کولو ته مائله وي، اميرانو طرف ته يې د کتلو ضرورت نسته، کنه الله جل جلاله چي ښه بنده ته ورکړي وي د دغو هيڅ قدر او قيمت به د ده په نظر کي باقي پاته نسي او دا ناشکري ده، نبي ﷺ فرمايلي دي چي هميشه داسي خلگو ته گوره چي ستا څخه د کمي درجې وي ځکه چي ابليس هميشه د دې پارولو په کوشش کوي چي وگوره فلانی فلانی ستا څخه څومره دولتمند دي؟ دا د قناعت د پاره ته راغلی يې؟ او کله چي انسان د پرېزگارې طرف ته رجوع کوي نو شيطان يې داسي پاروي چي لږ فلانی فلانی عالم ته خو وگوره هغه خو حرام هم کوي نو بيا په تا څه سوي دي؟ لنډه دا چي د شيطان خو کلر دا دی چي په دنيوي کارونو کي به هميشه هغه خلگ تا ته رامنځ ته کوي کوم چي ستا څخه د

لورې درجې مالکان وي، او په ديني امورو کې به در ته هغه خلک را مخ ته کوي کوم چې ستا څخه هم پېکاره وي، او حال دا دی چې اصل معامله د دې څخه بالکل مخالف ده يعنې پکار دا ده چې ته په ديني کارونو کې د دين بزرگانو ته وگورې چې ستا څخه يې مرتبې لورې دي چې تا ته خپل نقصانونه او کمزورۍ معلومه سي، او په دنيوي اعتبار سره فقيرانو او غريبانو ته وگورې چې خپل ځان در ته امير ښکاره سي (او الله شکر ادا کړې).

د سخاوت فضيلتونه اجر، او ثواب

پوه سه! چې د چا سره مال نه وي نو د دې دامطلب نه دی چې په حرص، طمع او لالچ کې دي پر بوڅي بلکې پکار دي چې صبر او قناعت اختيار کړي، او د چا سره چې مال وي ده ته بخل نه دی پکار بلکې سخاوت پکار دی، د نبي کریم ﷺ ارشاد دی: چې سخاوت د جنت يوه درخته ده چې ښاخونه يې په دنيا کې خواړه سوي او کوم سړی چې سخاوت کوي د دې يو ښاخ نيسي، کوم چې به دی لوړ راپورته کوي جنت به يې رسوي، او بخل د دوېځ يوه درخته ده او د دې ښاخونه هم دنيا ته راشو سوي دي او څوک چې بخل کوي د دې يو ښاخ نيسي او دغه به يې دوېځ ته راپورته کوي، او فرمايې: دوه اخلاقه دي کوم چې د الله ﷻ ډېر خوښ دي چې يو سخاوت او بل ټېک خوږي (ښه اخلاق)، او دوه اخلاقه بيا داسې دي چې د الله ﷻ سخت ناخوښه دي چې يو بخل دی او بله بد خوږي (بد اخلاقي)، او فرمايې الله ﷻ داسې يو ولي نه دي پيدا کړی چې سخي او ټېک خوږه نه وي، او فرمايې چې د سخي خطاګانې معاف کول پکار دي، ځکه چې الله ﷻ دی په تکليف او پرېشانه وړني پخپله ده په دست گيري (مدد کولو) خوشحاله کيږي.

يو وار په جهاد کې پر نيول سوو څو قيديانو باندې نبي کریم ﷺ د قتل کولو حکم وکړی لېکن يوېې معاف کړی، حضرت علي ؓ عرض وکړی يا رسول الله ﷺ! دين يو، خدای يو، او د ټولو ګناه يوه ده او بيا د ټولو قتلولو او يو د قتل څخه ولي وساتل سو؟ وېې فرمايل: اوس جبرائيل ؑ راغلی او راته يې ويل چې داسې مه قتلوه دی سخي دی، او فرمايې د سخي خوراک دوايي ده او د بخيل د ناروغي ده، او فرمايې سخي خدای ته نژدې جنت ته نژدې او خلکو ته نژدې وي لېکن د دوېځ څخه ليري وي، او بخيل د خدای څخه ليري د جنت څخه ليري د خلکو څخه ليري وي لېکن دوېځ ته نژدې وي، د الله ﷻ په نزد سخي که جاهل هم وي خودی يې خوښ وي او بخيل که علبد او زاهد هم وي خو د الله ﷻ خوښ نه وي، او فرمايې د ټولو ناروغيانو څخه بده ناروغي بخل دی، او فرمايې زما د

اعت ابدال کوم چي جنت ته رسېدلي دي نو په دې وجه نه دي رسېدلي چي دلمونځ او روژې پلېنډه وو. بلکي په دې وجه چي دوی سخيان وو، او پاکو زړونو والا، نصيحت کوونکي، مشفق او غمخواره وو، او په حديث شريف کي دي چي الله ﷺ موسیٰ علیہ السلام ته د وحی په ذریعہ سره خبر ورکړی چي سلمري مه قتلوه دی سخي دي، په دې سلسله کي د بزرگانو اقوال او آثار او روایتونه اوس واورئ!.

د حضرت علي عليه السلام قول دی چي کله ته په خلکو کي مقبول یې نو خرڅ کوه (سخلوت کوه) چي خلک در ته راځي او که خلک در څخه ډډه کوي نو هم خرڅ کوه چي دوی راوگرځي.

یو سړی حسین بن علي عليه السلام ته خط ولیکی او پخپله یې ور ته راوړی هغوی کاغذ دغه سړي څخه واخیستی او وړې وړل ستا حاجت پوره سو (یعني څه چي غواړې در به کړای سي هغه وړل چي تا خو خط ونه لوستی وړې فرمایل ځکه چي زما سره دا پیره سوه چي که دومره وخت دا سړی زما په مخکي عاجز او بې چاره ودرېدی نو الله ﷺ زما څخه د ده پوښته کوي، حضرت المنکدر رحمه الله وایي چي د حضرت عائشې رضي الله عنها د خلعي ام ذره رضي الله عنها څخه روایت دی چي یو وار حضرت زبیر رضي الله عنه دوه ټولې سپین زر او یو لک اتیا زره درهم د حضرت عائشې رضي الله عنها په خلعت کي ولېږل دي رضي الله عنها دا هر څه پر غریبانو تقسیم کړل، چي ماښام سونو د روژې ماتولود پاره یې خوراک طلب کړی ما د زیتون د تېلو سره ډوډۍ وروډه ځکه چي غوښته نه وه، ام ذره رضي الله عنها وایي چي ما عرض وکړی تا هر څه تقسیم کړل چي یو درهم یا نیم دي موږ ته د غوښو اخیستلو د پاره را کړی وی نو څه به سوی وای؟ وړې فرمایل که هغه وخت تا را یاد کړی وای نو ما به راغوښتلي وای، حضرت امیر معاویه عليه السلام چي کله د مدینې منورې څخه تللی، نو حضرت حسین عليه السلام او حضرت حسن عليه السلام ته وویل چي ده ته سلام مه کوه کله چي معاویه عليه السلام دباندي ووتی نو حسن عليه السلام وویل چي موږ مقروض یو او په ده پسې وروسته وروسته تلو او د خپلي قرضدارۍ حال مو ورته بیاتولو، یو اوښ د ټولو څخه وروسته وو معاویه عليه السلام پوښته وکړه چي دا اوښ څنگه دی؟ خلکو وویل چي پر ده نقد او نوږي بار دي او دغه وخت ټول اتیا زره دیناره پر هغه بار وو، وړې فرمایل: حسن عليه السلام ته یې ورکړئ چي دی خپله قرضه خلاصه کړي، ابو الحسن مدیني رحمه الله وایي چي حضرت حسین عليه السلام حضرت حسن عليه السلام او عبدالله ابن جعفر رحمه الله د حج پر سفر روان سو د سفر په دوران کي یو ځای هغه اوښ چیري وروسته پاته سو پر کوم چي د سفر توښه بار وه، دوی ټول د لوږي تندي څخه بدحاله سول یوې اعرابی ښځي ته راغلل او ورته وړې وړل ستا سره د چنبلو څه سته؟ هغې وړل ها! سته، د دې سره یوه بزه (وزه) وه دهغې شیدې یې ولوېدلې او په دوی یې

و چنبلی، دوی پوښته وکړی د خوراک در سره هم څه سته؟ هغې وویل نو هیڅ نسته لېکن دا بزه (وزه) خو په هر حال ستا سوده دا فیح کړئ او وېې خورئ، دوی بزه (وزه) فیح کړه وېې خوړل، او په تلو کي یې دې ښځي ته وویل چي موږ قریش یو کله چي د سفر څخه واپس راسو نو ته موږ ته راسه موږ به ستا سره ښکي وکړو. د دوی د تللو څخه وروسته چي دغه سپینسري د خاوند کور ته راغله نو خاوند یې دېر څخه سو او وېې ویل: چي تا په مفته (موته) کي بزه (وزه) پر خلکو باندي ضائمه کړه، دکومو په باره کي چي تا ته معلومات هم نسته چي دغه وو څوک؟ اتفاقاً پر دوی داسي حال راغلې چي سخت غریبان سول او په دې غربت او مفلسۍ کي مدينې منورې ته ورسېدل هلته به یې د اونیانو بچي ټولول خرڅول به یې او گزاره به یې په کوله یوه ورځ دغه ښځه پر یوه کوڅه راغله هلته د یو کور مخ ته حضرت حسن عليه السلام ناست وو، او دا ښځه یې وپېژنده او پوښته یې ځيني وکړه اې سپینسري! تازه وپېژندم؟ هغې وویل نه! حضرت حسن رضی الله عنه وویل زه ستا هغه میلمه یم چي په فلاټی وخت موږ ستا سره خوراک خوړلی وو، هغې وویل چي ته هغه یې، وېې ویل چي ها! هغه یم، او بیا یې حکم وکړی چي یو زربزې (وزې) د زر دینارو سره دې ته حواله کړئ او دخپل یو غلام سره یې دا حضرت حسین عليه السلام ته ولېږل، هغه ځيني پوښته وکړه چي زما وروځه در کړل، دې وویل زه بزي (وزې) او زر دیناره، نو دوی هم زر بزي (وزې) او زر دیناره وکړل، او دخپل یو غلام سره یې حضرت عبداللہ ابن جعفر عليه السلام ته ولېږله هغه پوښته ځيني وکړه چي هغوی څه در کړل، دې وویل دوه زره بزي (وزې) او دوه زره دیناره، هغه هم دوه زره بزي (وزې) او دوه زره دیناره دې ته حواله کړل وېې ویل چي که تادوی ته تکلیف نه وی ورکړی او سیده ما ته راغلې وې نو ما به تا ته دومره څه در کړي وای چي هغو به نه سوی در کولای، هغې سپینسري څلور زره دینار او څلور زره بزي (وزې) رواني کړي دخپل خاوند خواته ولاړه او وېې ویل دا د هغو خلکو ښه سلوک (چلند) دی کوم چي ما پېژندل هم نه او بزه (وزه) مې ورته ورکړې وه.

نو د سخاوت په باره کي پر دې خبرو متعجب او حیرانهېدل نه دي پکار ځکه چي دا امر واقعہ دی چي تر مرګ وروسته هم د دې دا خصوصیت ژوندی او پاته وي او په خوب کي هم د دوی د خیر د کارونو مظاهره کیږي، څنگه چي د حضرت ابراهیم عليه السلام مېلمستیا حالت وه، او د دوی مزار شریف تر نه پوري د دې برکتونو په نور سره منور (روښانه) ښکاره کیږي، او ربیع بن سلیمان عليه السلام وایي چي امام شافعي عليه السلام یو واري مکې مکرمې ته ورسېدی د دوی سره دوه زره دیناره وو دوی د مکې مکرمې څخه دباندې خیمه ووهله او څوک چي به را تلو روغېر به یې ورسره کولو نوریو موب دینار به یې ورته

حواله کول تر دې چې تر ما پېښنه پورې یو دینار هم پاته نه سو.

یو وار حضرت علي رضی الله عنه په ژړا ولیدل سو د ژړا پوښتنه ځینې وسوه ورپې فرمایل: یوه اوونۍ (هفته) وسوه چې یو پېلمه هم ما ته راغلی، یو سړي د خپل ملګري خوا ته ولاړی وړ ته ورپې وړل چې څلور سوه درهمه مقروض یم، دوست څلور سوه درهمه ده ته حواله کړل او ژړا یې شروع کړه، ښځې وړته وویل چې ژارې نو مرسته دي ولې وړ سره کوله؟ هغې وویل اې ښک بختي زه په دې وجه ژاړم چې زه دومره سنگدله یم چې هغه پنځپله د خپل حاجت د پاره راغلی او زه ځینې ناخبره وم، زما فرض دا وو چې بې غوښتولو مي مرسته ورسره کړې وای.

د بخل هڅه: د الله جلّ و اعلیٰ ارشاد دی: وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (العنکبوت: ۳۷) (چا چې ځان د بخل هڅه وساتي ده کامیابی حاصله کړه) بل ځای فرمایي: لَا يَخْسِرَنَّ الْاِيْمَانُ الَّذِي يَبْخُلُونَ بِمَا اٰتَاهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ هُوَ حَقِيْرًا اَلَهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُوْنَ مَا يَبْخُلُوْنَ اَوْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ اَلَا عَمْرَان: ۱۸۰) (هغه خلک کوم چې د الله جلّ و اعلیٰ په ورکړي مال کې بخل کوي دا خیال دي نه کوي چې دا خبره ددوی په حق کې غوره ده بلکې دا شئ ددوی په حق کې انتهایي بد دی په کوم مال کې چې دوی بخل کوي دغه به طوق سي د قیامت په ورځ به ددوی غاړې ته واچول سي).

او نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې د بخل هڅه ځان ساتی ځکه چې ستاسو هڅه مخکې قومونه ددې په سبب هلاک سوي دي، او بخل دوی پر قتل او حرام په حلال بللو ته وپارول، او فرمایي چې: درې شیان هلاکوونکي دي: یو بخل کله چې تاسو دا خپل کړی حال دا چې د دې مخالفت ضروري دی، دوم خواش چې اتباع یې وسي، درېم عجب (ځان خوښوونه)

حضرت ابو سعید خدری رضی الله عنه وایي چې د نبي ﷺ په خلعت کې دوه خلک راغلل او د یو اوبښ د قیمت مطالبه یې وکړه دوی ﷺ ورکړل چې کله دباندی راغلل نو د حضرت عمر رضی الله عنه په مخکې یې شکر په اداء کړه، حضرت عمر رضی الله عنه د دې کیفیت پوښتنه وکړه او ورپې وړل چې فلانکې خو د دې هڅه ډیر یوړول او شکر به یې ادا نه کړه، اوبې فرمایل چې په تلسو کې کوم سړی په ژړا ژړا زما هڅه څه غواړي دغه اوردی حضرت عمر رضی الله عنه وویل چې که داسې وي نو ته یې ورکړې ولې؟ ورپې فرمایل: چې هغوی فریاد کوی او زه نه غواړم چې بخل وکړم ځکه چې الله جلّ و اعلیٰ بخل نه خوښوي، او فرمایي تلسو وایست چې بخیل د ظالم په نسبت زیات معنوره دی لېکن د الله جلّ و اعلیٰ په نزد د بخیل هڅه زیات څوک ظالم کېدای سي چې د کوم په باره کې الله جلّ و اعلیٰ پخپل عزت او عظمت قسم خوري فرمایي چې

بخيل به جنت ته داخل نه کړل سي (معاذ الله)، يوه ورځ نبي ﷺ دخاته کعبې طواف کوی چي يو سړی يې وليدی چي د کعبې حلقه يې نيولې ده ولاړ دی او وايي، اې الله! د دې کور دحرمت او عزت په خاطر زما گناه وبخښه، نبي ﷺ پوښتنه وکړه ستا گناه څه ده؟ هغه وويل دومره غټه گناه ده چي زه يې پخپلو الفاظو کي نه سم بيانولای، ويې فرمايل ستا گناه غټه ده که ځمکه؟ هغه وويل زما گناه، ويې فرمايل ستا گناه لوی ده که اسمان؟ هغه وويل زما گناه، ويې فرمايل ستا گناه لوی ده که عرش؟ هغه وويل زما گناه ويې فرمايل ستا گناه لوی ده که الله ﷻ؟ هغه وويل الله ﷻ ډېر لوی دي، ويې فرمايل ستا گناه څه ده؟ هغه وويل زما سره مال دولت ډېر زيات دی لېکن څنگه چي يو سوال گر (فقير) د ليري څخه ورښم ما ته داسي معلومېږي چي اور راوان دی او ما به اوس ايره کړي، نبي ﷺ وفرمايل زما څخه ليري سه! ستا اور چيري مالونه سوځي، قسم دی زما په هغه رب چي زه يې د سیده لاري ښوولو د پاره رالېږلی يم که ته د رکن يمني او مقام ابراهيم په مينځ کي زر کاله لمونځ وکړې او دومره وژاړې چي داوښکو واله دي وبهيري او ځمکه په زرغونه سي لېکن ستا مرگ په دې حالت د بخل کي وي نو ستا ځای به صرف او صرف دويځ وي، تا دا هم سوچ ونه کړی چي بخل کفر دی او دکفر ماده اورد، تا دا هم ونه اورېدل چي الله ﷻ څه فرمايي: وَمَنْ يَبْخَلْ فَإِنَّمَا يَبْخَلْ عَن نَفْسِهِ (مُحَمَّد: ۳۸) (بخيل د ځان سره بخل کوي)، او دا چي: وَمَنْ يُوقِ شَحْنَفْسِهِ فَاُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (الحشر: ۹) (څوک چي د بخل څخه خوندي سو دی کلياب سو) او حضرت کعب ﷺ فرمايي چي د هر سړي د پاره هره ورځ دوي فرستې مقررې وي، کوم چي دا آواز کوي يا الله! کوم سړی چي مال زخيره کوي د هغه مال تباه او برباد کړه او کوم چي يې خرڅ کوي هغه ته زيات ورکړه، دامام ابو حنيفه ﷺ ارشاد دی چي زه بخيل عادل نه منم او نه د ده گواهي منم ځکه چي د ده بخل همېشه وي، دی د خپل حق څخه د زياتو اخيستلو تقاضا کوي، حضرت يحيى ﷺ ابليس وليدی او پوښتنه يې ځيني وکړه چي ته څوک خپل دښمن گڼي او څوک زيات دوست گڼي؟ ابليس وويل چي بخيل زاهد زما ډېر خوښ وي ځکه چي دی په عبادت کي خپل ځان ستړی کوي خو دده بخل دده عبادت ضائع کوي، او فاسق سخي زما دښمن دی چي دی مزې کوي او په آرام ژوند تېروي لېکن زما بېره وي چي د سخاوت په سبب الله چيري د توېې توفيق ور نه کړي او د سخاوت په وجه ونه بخښل سي.

د ابنابر (يعني بل تر خپل ځان مخکې کولو او خوښولو) نواب: پوه سه! چي دا ښار درجه د سخاوت څخه هم لوړه ده ځکه سخي هغه وي چي داسي شئ خلکو ته ورکوي کوم ته چي يې پخپله ضرورت نه وي،

لېکن ایشار کوونکي داسي وي چي هغه شیء بل ته حواله کوي کوم ته چي یې پنخپله ضرورت وي، څنگه چي دسخلوت کمال دا دی چي کوم شیء ته پنخپله محتاج وي هغه بل ته ورکړي دغه ډول دبخل کمال دا دی چي کوم شیء ته یې پنخپله حاجت وي هغه پر ځان هم خرڅ نه کړي، تر دې چي بنخپل سړی که مریض سي نو صرف دوايي اخيستل ورته گرانه وي او دی په دې آرزو کي وي چي که چيري بل څوک دده د علاج خرڅ برداشت کړی چي دده مال خرڅ نه سي،

او دایشار فضیلت ډېر لوی دي، تر دې چي الله ﷻ د انصارو د دې ښه والي په باعث ډېر صفت کړی دي: وَيُؤْتُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ [الحشر: ۹] (د خپلو ځانو څخه (مهاجرین) منځکي کوي که څه هم پنخپله دوی وډي وي) او نبی ﷺ فرمایي: کوم سړی چي هغه شیء چي دده پنخپله ورته ضرورت وي بل ته یې ورکړي الله ﷻ به دی وبخښي، او حضرت عائشه رضی الله عنها فرمایي چي د نبی ﷺ په کور کي موږ هیڅکله هم پرله پسې درې ورځي په ماره نسه خوارک نه دی کړي، حال دا دی چي خوړی مو سو لېکن ایشار به مو کولو.

قصه: یو سړی د نبی ﷺ مېلمه سو، د انصارو څخه یو سړی دی خپل کور ته بوتلی هلته خوراک لږ وو (چي دیوه تن د پاره کافي وو) نو هغه ډېره (خراغ) مړه کړه خوراک یې مېلمه ته کښېښوی پنخپله یې هسي لاسونه خوله ښورول چي گویا دی پنخپله هم خوړي حال دا چي پنخپله یې نه خوړل خو مقصود یې دا وو چي مېلمه دغه خوراک و خوړي او داوگني چي دی یې پنخپله هم را سره خوړي، په بله روح د دغه انصاري ﷺ ملاقات د نبی سره وسو نو ورته یې وفرمایي: پروڼ چي تا دمېلمه سره د کوم ایشار مظلومه کړې ده پر دغه الله ﷻ د تعجب اظهار کړی دي دا آیت یې نازل فرمایلی دي:

يُؤْتُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ [الحشر: ۹] (حضرت موسیٰ ﷺ الله ﷻ ته درخواست وکړی چي خدایه! د خپل آخري نبی حضرت مُحَمَّد ﷺ دشان یو څه شرک خورا ته وښی! الله ﷻ

وفرمایي ای موسیٰ! ته به یې طاقت ونه لرلې، په هر حال د مُحَمَّد ﷺ د لوړو درجو څخه دیوې درجې فقط د شرک غوندي تا ته ښیو لېکن دا یاد ساته چي په لیدلو به یې ته بې هوښه سي، موسیٰ ﷺ عرض وکړی یا الله! دا عظیمه درجه دوی ته حاصله څنگه سوه؟ ارشاد وسو چي دایشار په برکت او بیایې وفرمایي ای موسیٰ! یو سړی داسي نسته چي که هغه په ټول عمر کي یو وار هم ایشار وکړي نو زه د هغه سره د حساب کولو څخه شرمیږم، چي د ده مقام جنت دی او د دې جت په کوم مقام کي چي دی و سپېدل غواړي و سپېلای سي)

سخي څوک او بخیل څوک دی؟ دا خبره په عامه توګه معلومه ده چې په دې دنیا کې هر سړي ځان ته سخي وایي، حال دا دی چې ممکنه ده چې خلګ ده ته شوم او بخیل وایي، نو لازمه سوه چې د دې حقیقت پېژندل پکار دی، ځکه دا یو غټ مرض دی چې زیات او لږ هر سړی پکښې مبتلا دی. نو علاج یې هم معلومول پکار دي، شاید چې داسې خویو سړی به وي چې څه ځیني وغوښتل سي ور یې کړي، لېکن د دنیا د آزمائش معیار یو داسې عجیبه ډول دی چې تقاضا یې دا ده چې څوک د یو چا څخه یو شی یو وخت وغواړي هغه ورکول پکار دي، کنه پرده دبخل الزام لګول کیږي، که دبخل دا معیار ومنل سي، نو بیا به د دنیا هر سړي ته بخیل وایي نو په دې ضمن کې مختلفو خلګو مختلف اقوال وړاندې کړي دي: مثلاً د اکثرو خو دا نظریه ده چې د کوم شی پر چا باندې د شریعت په روی سره بل ته ورکول واجب وي د دغه د ورکولو څخه انکار کول بخل دی لېکن زموږ په خیال کې دا خبره څه داسې مناسب او غوره نه ده ځکه چې زموږ په نزد د دې غوره صورت دا دی چې کوم سړی د نانباني څخه ډوډۍ واخلي واپس یې کړي دی بخیل دی، د قصاب څخه غوښه واخلي واپس یې کړي دغه بخیل دی، کوم سړی چې بنځو او بچیانو ته فقط دومره ورکول برداشت کوي چې څومره د ده په خیال کې د هغوی د پاره وي، او زیاتوب د یوې ګولې په اندازه ورکول هم نه خوښوي دغه بخیل دی او کوم سړی چې پر سر ځان ناست وي د لیري څخه فقیر وړني خوراک د هغه څخه پتول بخل دی، ځکه چې د شریعت په نزد بخیلانو ته خو دومره تقدیر ورکول سوی دي چې دی دخپل خوراک څخه ماسوا یې په بل هم وغوري، **الله ﷻ ارشاد دی: اِنْ يَسْأَلْكُمْوهَا فَيُخْفِكُمْ كَبْخَلُوْا وَيُخْرِجْ أَضْغَاكُمُ (مُتَعَد: ۴۰)** (که ستاسو څخه ستاسو مال وغوښتل سي بیا په سوال کې مبالغه وکړي نو ستاسو به بخل اختیار کړی او ستاسو بخل به ستاسو کینه (حسد) ښکاره کړی)

نو صحیح خبره دا ده چې بخیل هغه دی کوم چې د ورکولو شی هم ورنه کړي، حال دا دی چې مال تر خاص حکمت لاندې پیل کړل سوی دي د کوم چې تقاضا ده چې ورکړل هم سي، او د ورکولو د شیانو څخه مراد هغه شی دي د کوم د ورکولو حکم چې شریعت کړی دي، یا چې مروت د کوم د ورکولو تقاضا وکړي، او د شریعت په روی سره چې د کومو شیانو ورکول فرض دي هغه خو هر چاته معلوم دي، لېکن د مروت په روی سره چې څه ورکول غواړي د دې انحصار د مال په مقدار باندې دی او هر سړی دخپل وس او خپلو حالاتو مطابق په دې کې تغیر او تبدل هم کولای سي او ډېر شیان داسې دي چې د سرمایه دارانو څخه د عادت په توګه به معلومېږي لېکن د فقیرانو څخه به نه

معلوماتي، او بعضي داسي دي چي د بشقي پچيانو په معامله کي بدبڼکاره کيږي لېکن که د نورو سره وي نو روا دي، او بعض د دوستانو دپاره نامناسب وي او دغیر د پاره نامناسب نه وي، د بعضو په مېلمستوب کي استعمال بد ښکاري خو په عامو معاملاتو کي صحيح وي. بعضي د سپينږو په معامله کي بد وي نه چي د دځوانانو په معامله کي، بعضي داسي دي چي د سرو سره يې روا درلودل ناروا دي دښځو سره نه دي، نو د دې حد دای چي دمال ساتل مقصود وي لېکن کله چي يې د ساتلو څخه زيات اهم څرخ کول وي يعني د يو اهم غرض د پاره يې ورکول ښه وي نو دغه وخت يې نه ورکول صريحاً بخل دی، ځکه چي پر اهم ضرورت باندې بچت ته ترجيح ورکول ښه خبره نه ده، بلکي بخل دی دغه ډول چي دمال ايښوول زيات اهم او مناسب وي نو دغه وخت ځانځا څرخ کول فضول څرخي (بدڅرخي) ده، او دا دواړه صورتونه مضموم دي، نو د مېلمستون څخه په دې وجه ډډه کول چي ما زکوٰۃ ورکړی دي ډېره بله خبره ده، او په بخل کي شامله ده، دغه ډول که همسايه وږی وي او د چا سره د ضرورت څخه زيات خوراک وي نو دده فرض دي چي په هغه يې وځوري کنه ده ته به بخیل وويل سي او د شريعت او مروت د تقاضولو پوره کولو څخه وروسته که د چا سره ډېر لږ مال وي نو د صدقې او خيرات په ذريعه ثواب گټل ډېر ضرور دي، بيا هم که د زمانې گردش ته په کتنې سره (احتياطاً) مال محفوظ کړي نو دا هم څه کمه ضروري نه ده، لېکن د بزړگانو خيال دی چي که په دې صورت کي هم د خير يو کار صرف پر دې فکر قربان کړای سي نو دا بخل دی که څه هم د عوامو په نزد دې ته بخل نه ويل کيږي ځکه چي د علمو نظر پر دنيا وي هسي خو په دوی کي هم د هريو عمل دده د فائدي حالاتو مطابق بللېږي نو که چيري چا صرف د شريعت او مروت اعتبار وکړی دی به صرف د بخل څخه خوندي سي د سخاوت درجه به ده ته هلته نصيب کيږي چي نور هم څرخ کړي نو په دې تناسب به ورته سخي او سخي تر (ډېر سخي) ويل کيږي، لېکن پوه مه! چي په دې صورت کي هم که دده نظر پر اجر او ثواب وي نو (ثواب به ورته ملاو وي خو) سخي به ورته نه ويل کيږي، ځکه سخي هغه وي چي يې غرضه يې ورکړي، نو په تکلف ورکول هم سخاوت نه دي، د ثنا صفت او شکر په غرض ورکول هم سخاوت نه دی بلکي صرف بلاغرض ورکولو ته سخاوت ويل کيږي، او دا کار د بنده د پاره سخت گران دی چي دا الله جل و علاه صفت دی او بنده که د آخرت د ثواب او نېک نلمی په خاطر څه ورکوي نو په مجازي معنا کي ورته سخي ويل کيږي چي في القور څه معاوضه نه غواړي نو گواکي دنيوي سخاوت د دې نوم دی لېکن په ديني نقطه نظر سره د سخاوت مفهوم دا دی چي بنده د

الله جل جلاله پر نامه تر روح او ځان پوري د ورکولو څخه هم منع نه کوي، بلکې د آخرت د اجر او ثواب خواهشمند نه وي او صرف او صرف پر حق قربانېدل د ده مقصد، تمنا او غرض وي، ځکه چې د یو شی امیدواره کېدل خود معلوضي امیدواره کېدل دي بیا سخاوت چیري سو؟

د بغل علاج څنگه کېدای سي؟ پوه سه! چې د دې علاج هم د علم او عمل په درمل سره، کېدای سي، او دلته د علم څخه د امراد دي چې اول د بغل اسباب او وجهي معلومي کړي چې تر څو د مرض وجه معلومه نه وي علاج به یې څنگه وسي، او د دې سبب دا دی چې د شهواتو او خواهشاتو محبت بنده ته د بغل رغبت ورکوي، ځکه چې مال حاصلول محرک د خواهش او آرزو وي او د دې سره د اوږد عمر امید هم د دې فته واره وي که د ژوند په باره کي معلومه سي چې یوه ورځ یا یو کال پاته دي نو د مال خرڅ کول آسانېږي که څه هم په دې صورت کي که اولاد او نور موجود وي نو بغل به نور هم زیات مضبوط سي ځکه چې د اولاد ژوند هم خپل ژوند معلومېږي، او په دې وجه نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې اولاد د بغل، بزدلی او جهالت سبب وي، او کله چې مال موجود وي نو داسي هم کیږي چې بدخواهشات دانسان په باطن کي پیل کيږي، بلکې ډېر واره خو داسي هم کیږي چې د نفس خواهش د مال د محبت سبب کیږي نه، بلکې مال پر خپل ځای د ده معشوق جوړېږي، او ډېر واره داسي هم کیږي چې مال خو پوره په پوره پروت وي او د دې آملني د ده او د ده د بچیانو د گذارې د پاره کافي وي او د ده خواهش وي چې تر قیامته پوري دا سلسله جاري وي او د مذکورې آملني څخه زیاته یوه پېسه هم خرڅه نسي، بلکې داسي بنخیل خو پنخېل مرض بلندي دوائی لا هم نه غواړي او نه زکوة اداء کوي او د ده د غټو څخه غټه آرزو دا وي چې نقد او زر ټول تر مخکي لاندې دفن کړي، حال دا دی چې هغه د دې ځای څخه بې خبره نه وي چې د ده د مرگ څخه وروسته د بنمن پر دې قبضه کولای سي، لېکن بغل ده ته د خرڅ کول حوصله نه ورکوي، او دا یوه غټه ناجوړې ده او د دې علاج هم ډېر لږ امکان لري، ها! اوس چې تا ته د دې اصل سبب معلوم سي نو په قناعت سره د دې علاج خامخا کولای سي، یعني په شهوت او خواهشاتو د صبر او تحمل څخه کار واخلي، پر ترک کولو یې قادرېدای سي چې د مال څخه بې نیازه سي او تر څو چې د عمر د امیلونو تعلق دی د دې علاج داسي کېدای سي چې د مرگ ډېره اکثره او زیاته پنخېل ذهن کي لري او دا خبره یاده ساتي چې څنگه د ده ملګري دوستان په لیدو لیدو او په ناخبري کي د دې دنیا څخه ولاړل د حسرت او آرمان څخه مسوا څخه یې نور هیڅ د خپل ځان سره یو نه وړل او د بنمنانو د دوی ټول ساز او سامان پنخېل

مينځ کي تقسيم کړل، او تر څو پوري چي د اولاد د پاره د مرستي او محتاج کېدو تعلق دی د دې علاج دي په دې فکر سره وکړي چي په خدای بروسه پخپله هم وکړي او دوی ته يې هم ونيسي چي کوم خلک او رازق دوی پيلنا کړي دي هغه به دوی ته رزق هم ورکوي، او که د دوی په تقدير کي محتاجي او مفلسي مقرر وي نو ده به بخل دوی نسي دولتمند کولای او د مال سره سره به هم دوی په فضول خرشي سره والوزوي او مفلسان کېدای سي، او که قسمت يې مدد وکړي نو د مفلسي څخه مالداره کېدل هم څه ليري خبره نه ده، او دا د عامي مشاهدې خبره ده چي بعضي خلکو ته هيڅ ميراث نه دي پاته سوی لېکن اميران جوړ سوي دي او څومره خلگ ووچي لوی لوی جائيدادونه ورته په ميراث کي پاته سو او اوس د يوې روپۍ محتاجه دي، او پر دې خبره پخه عقیده ولري چي که ده اولاد الله د حکمونو تعميل وکړي نو الله ﷻ به د دوی ضرورتونه پوره کړي کنې (که نافرمانه سول د خدای ﷻ څخه) نو د دوی محتاجه او مفلس کېدل غوره دي چي مال او دولت دوی په گناه کي مبتلا نه کړي يعني په ناکاره کارونو کي يې خرڅ نه کړی گناهکاره جوړ نسي، او د هغو احاديثو دي په غور سره مطالعه وکړي په کومو کي چي د سخاوت صفت سوی دي او د بخل بدې بيان سوې ده، او سوچ دي وکړي چي د دې بخل څخه څه مطلب کوم چي ده دويځ ته د ډولو موجب سي، او ده عبادت او زهد هم د بخیلي نذر سي، او د خپل ځان څخه دي پوښتنه وکړي چي آیا د مال دولت دا فائده ده چي دی ما دويځ ته ورسوي؟ او الله ﷻ د خفه کولو او ناراضه کولو سبب جوړ سي؟ بيا دي دې خبري ته هم خيال وکړي چي بخیلان په دنيا کي څومره خوار او ذليله کيږي خلگ ور ته څومره د نفرت او حقارت په نظر سره گوري بلکي دوی دانسانيت د ښمنان مقرر کوي او هر ځای پردوی بد ويل کيږي، او بيا دي خپل ځان په دې حالت کي واچوي نظر دي وکړي چي که بخیل جوړ سوم نو دا حالت به مي وي دغه رنگه به ما خلگ ذليله او کم اصله (بد ذاته) گڼي نفرت به را څخه کوي او سپک به راته گوري، دا د دې علمي علاج دی او که دا کار وکړي يعني د بخل جراثيم په دې مړه سول او په زړه کي د مال خرڅ کولو مينه او علامې ښکاره سوې نو فوراً عمل طرف ته متوجه کېدل پکار دي او بلا ځنډه دي خرڅ کول شروع کړي.

د مال او دولت د زهوو علاج: پوه سه! چي د مال مثال دمار دی چي په دې کي زهر هم سته لېکن ترياق (کټه) هم، لکه چي مخکي موږ ويل دي او کوم سړی چي د مار د منتر څخه ناخبره وي او مار ته لاس وروړي نو ده هلاکت يقيني دی، داوچه ده چي په روايتونو کي د ځيني صحابه وو

مالداره کېدل هم ثابت دي، مثلاً حضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه ډېر مالداره وو، نو په مالدارېدو کې څه بدې نسته (بدوالۍ يې په حاصلولو يا خرڅ کولو کې دي) او ددې مثال داسې دی چې فرض کړه يو هلک ملنگ وويني چې مار په لاس کې نيسي او په ټوکړۍ کې يې بندوي، او په دې سره دا هلک دا خيال په زړه کې وکړي چې ملنگ مار ځکه په لاس کې نيسي چې ډېر نرم او پوست دی او په لاس کې ډېر ښه معلومېږي خوند کوي، او بيا په دې خيال سره پخپله هم مار په لاس کې ونيسي او دروغ څخه لاس پرېږي، نو دغه رنگه دمال دزهر و پنځه منتره دي:

(۱) اول دا چې په دې خبره پوه سۍ چې مال جوړ د څه د پاره دی؟ او دا موږ ښوولې ده: خوراک، جامې او مکان دمال بنسټيز غرضونه دي چې دا شيان د تن د پاره ضروري دي، دکوم چې په معرفت الهي سره ښايسته کول د انسان غرض او غايت دی، او کله چې په دې حقيقت پوه سي نو زړه دي د ضرورت داندازه پر مال قانع پاته کېدو عادي جوړ کړي او مقصود دمال فقط دغه مقرر کړي چې دا په پوره حکمت سره په نېکو کارونو کې صرف کول دي، (۲) دويم دا چې دآمنې او حصول پر نړيو نظر ساتي چې مشکوک يا حرام مال په لاس را نه سي، دارنگه دغه مال په داسې طريقه هم نه وي حاصل سۍ کومې چې د تنگ او مروت خلاف وي، مثلاً رشوت، فقيري او اجرت د حجت او نور...

(۳) دريم دا چې پر مقدار دې نظر ساتي چې د ضرورت څخه زيات مال جمع نسي نو کوم مال چې د دين دلاري د ضرورتونو څخه زيات په نظر راسي نو غور دي وکړي چې ددې صحيح حاجتمند شوک کيدای سي او بيا چې ورته حاجتمند په نظر راسي نو هغه ته دې په حواله کولو کې هڅواوې خوا نه کوي، او بغير د تأمل څخه دې ورته حواله کړي، او که دا ښار توفيق يې نه وي هم نو لږ تر لږه دي د ضرورت په ځای کې خو ضرور صرف کړي.

(۴) څلورم دا چې د خرڅ صحيح اندازه دي کوي چې فصول خرڅي ونه کړي بلکې د ضرورت په اندازه پر اصولو دي کار بند وسي پر لږ دي صبر کوي او پر حقه دې خرڅ کوي ځکه چې ناحقه خرڅ کول د ناجائزي گټې په ډول دي (۵) پنځم دا چې دمال دآمنې، خرڅ او جمع په سلسله کې دي د خپل نيت جائزه اخلي چې آيا دغه په هر لحاظ سره صحيح هم دي، او دا خبره دي په ذهن کې ساتي چې ددې مال حصول فقط په دې غرض سره دی چې د عبادت د پاره فراغت حاصله سي او څه چې په لاس کې دي دغه ددې فراغت باقي ساتلو د پاره دي او دکوم شې څخه چې لاس اخلي دغه هم د زهد او تقوی په خاطر او دنيا ته د حقارت په نظر سره دکتلو د پاره دي چې زړه ددې دخيال او اندېښنې

شخصه پاک سي چي ذکر الهي ددې شخصه بغير ممکن نه دی او کوم مال چي يې خوندي کړی ایښی دي هغه په دې خیال سره دي چي په ضروري کارونو کي يې خرڅ کړي کوم چي د دين د لاري سره متعلق وي او د زړه د فراغت د پاره وي، او کله چې پر يو حاجت باندي خرڅ کړي نو دبل حاجت انتظار دي کوي، او که په دې خبرو عمل وسي نو دمال موجودگي به نقصان نه رسوي او دده د حصې مال به دده د پاره زهر نه بلکي ترياق (مفيد درمل) ثابت سي، په دې وجه حضرت علي عليه السلام ويلي دي چي که يو سړی د ټولي ځمکي مال جمع کړي لېکن خرڅ يې کړي دالله جل جلاله د پاره نو دغه سرمايه داری سره سره زاهد هم دی، او که يو سړی ټوله دنيا پرېږدي لېکن دا پرېښوول دالله جل جلاله د پاره نه وي نو دغه ته زاهد نه ويل کيږي، نو کوم شئ چي ضروري دی هغه دا دی چي د زړه قبله صرف دالله جل جلاله عبادت او توجه د آخرت طرف ته پکار ده چي په دې حالت کي به دده هر حرکت عبادت او صرف عبادت وي که څه هم دی خوراک خوري او که درفع حاجت د پاره ځي، او دده د هر عمل به ده ته جلا جلا ثواب او اجر ملاتړېږي ځکه چي د دين تعلق د ټولو امورو سره دی لېکن خبره دنيت پر صحيح والي منحصره ده او څنگه چي زياتره خلک په دې باندي وس نه لري او دامترونه او ارادې نه پېژني او که پېژني يې هم نو کار نه ځيني اخلي نو ډېر غوره صورت دا دی چي ذريات مال شخصه دي مخان ساتي او دوس مطابق دي ددې شخصه ليري ووسي چي د مال زياتوب که څه هم د تکبر او غفلت سبب جوړ نسي خو بيا هم د آخرت درجې لازماً کموي، او ددې شخصه زياته نقصاني خبره کومه کېدای سي (چي د آخرت شخصه بنده محرومه سي).

قصه: حضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه وفات سونو بې شماره مال او دولت يې پرېښوی، او ځيني اصحابو رضي الله عنهم وويل چي موږ دده د هغه مال په وجه بېرېږو کوم چي ده وروسته پرې ایښی دي، کعب الاحبار رضي الله عنه وويل سبحان الله! د هغه د بيړي به څه وايست! آيا ستاسو هر دي چي هغوی دا مال حلال حاصل کړی وو او هميشه به يې د حق په لاره کي په حقه خرڅ کولو، اوس هغه چي کوم پرې ایښي دي ددې شخصه پېره د څه ده؟ دا خبره ابو ذر رضي الله عنه ته ورسېده هغه په غصه سو د کاره راووتی داوښ هلوکي يې په لاس کي واخيستل، کعب الاحبار رضي الله عنه يې لټولو لېکن هغه ځيني وتښتيدی ولاړی د حضرت عثمان رضي الله عنه شا ته پټ سو، او ابو ذر رضي الله عنه هلته پسي ورسېدی وې وړل اې ديهودي بچيه! ته دا وايې چي عبدالرحمن رضي الله عنه څه پرې ایښي دي په دې کي څه پېره نسته؟ حال دا دی چي زه يو وار د نبی صلی الله عليه وسلم سره د احد د غره پر خوا تېر سوم چي دوی رضي الله عنهم وفرمايل: ابو ذر رضي الله عنه! ما عرض وکړن يا

رسول الله زه حاضريم، ويې فرمايل د قيامت په ورځ به مالدارانو ته ډېره كمه درجه حاصله وي تر دې چې دوى به د ټولو څخه آخر وي، ما سوا د هغو مالدارانو څخه چې راسته چپه مخ شا هر طرف ته مال غورځوي روان وي، او خرڅ كوي يې، او اې ابو ذره رضي الله عنه! ما سره كه د څو غرونو په اندازه سره زړوي نو ما به نه واى خوښ كړي چې زما څخه وروسته دي د دې څخه د دوو رتې په اندازه پاته سي، نو هر كله چې په دې باره كي نبي صلى الله عليه وسلم دا ارشاد فرمايلي دي نو اې د يهودي بچيه! ته داسي خبره څنگه كوي؟ ستا وينا بالكل درواغ ده ابو ذره رضي الله عنه دا خبري وكړې او چا جواب ور نه كړى.

قصه: يو وار د عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه د اوبانو قافله د يمن د تجارت څخه واپس راغله نو په مدينه كي يو شوق جوړ سو، حضرت عائشې رضي الله عنها پوښتنه وكړه چې دا شور د څه شى دي؟ خلكو ورته وويل چې د عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه قطار قطار اوبان را روان دي، ويې فرمايل: نبي كريم صلى الله عليه وسلم رشتيا فرمايلي وو: دا خبره عبد الرحمان رضي الله عنه ته ورسېدله نو د هغه زړه په دې جمله كي غرق سو، فوراً هلته راغلى او عرض يې وكړى اې عائشې رضي الله عنها! نبي صلى الله عليه وسلم څه فرمايلي وو؟ جواب يې وركړى، عبدالرحمان! نبي صلى الله عليه وسلم فرمايلي وو چې ماته د جنت نمونه وښوول وسوه نوموليدل چې زما په اصحابو كي چې كوم فقيران ووهوى په مخفسته مخفسته روان وو جنت ته تلل لېكن په اميرانو كي د عبدالرحمان رضي الله عنه څخه ماسوا بل څوك ماونه ليدلى لېكن دى هم آزاد نه سو تللى په ډېره مشكله په غورځېدو پرېوتو د جنت دروازې ته په رسېدلو كي كلياب سو، عبد الرحمان رضي الله عنه چې دا واورېدل ويې ويل ما دا ټول اوبان سره د مال او اسباب د الله جل جلاله په لاره كي وبخښل او دغه ټول غلامان (كوم چې وړ سره دي) ما آزاد كړل، كيدلى سي چې زه هم په مخفسته تلونكو اصحابو كي شامل سم.

اووم اصل: د مړنې او د حشمت (دېدې) محبت آفتونه او علاج يې

پوه سه! چې په دې دنيا كي څومره خلك وو صرف د دې دپاره هلاك سو چې د مړتې او حشمت تلاش كوونكي وو، او د شان او شوكت طالبان او د خلكو څخه دخپلو صفتونو اوړېدلو په آرزو كي وو، او كله چې دا عادت په دوى كي كلك سو نو د دين د لاري څخه غلط سو منافقان سو او خرابو اخلاقويې زړونه گمراه كړل، او عمل يې په بد اخلاقي سره تباه سو، او رياء او د خپل مينځوي عداوتونو او جنگو سر راپورته كړى او ټول ژوند يې د بدى او گناه بدترينه نمونه جوړه سوه، نبي صلى الله عليه وسلم فرمايي چې د مال او مرتبې او حشمت محبت كله په زړه كي ځاى وكړي نو منافقت پكښي داسي پيدا سي لكه د اوبو په ځاى كي چې بې اندازه زياته سبزه (واښه) را پيدا سي، او فرمايي دوه وېدي

شرمندان چي د پورمې ته ورننوځي دومره تباهي نسي کولای څومره چي د مرتبې او مال محبت د انسان زړه تباہ کوي، او نبی ﷺ حضرت علي ﷺ ته وفرمايل چي دخلکو د هلاکت سبب دوه شيان دي: يو په خواهشاتو پسي وپسې کېدل او دويم خپل تعريف اورېدل خوښول، او د دي آت څخه خلاصون صرف هغه سړي ته ملاوېږي څوک چي د تعريف او تحسین تلاش کوونکي نه سو او په گمنامي (عدم شهرت) باندي صابره سو، دا الله ﷻ ارشاد دی: **يَلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ لَجْعَلَهَا لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ عَلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فُسَادًا الْقَصَص: ۸۳**) (او آخرت موږ د هغو خلکو د پاره جوړ کړی دي کوم چي په ځمکه کي لوري نه غواړي او نه فساد کوي) او نبی کریم ﷺ فرمایلي دي: چي جنت د هغو خلکو د پاره دی کوم چي په څلور کي لت پت وي، چي د هغو وېښتان منشر او جلمې خیرني وي څوک د دوی خبري ته اهمیت نه ورکوي د دولت مندو پر دربارو قدم ایښوول د دوی د پاره ممنوع وي څوک دخپلي لور لاس د دوی په لاس کې ورکولو ته تیار نه وي، که خبره کوي څوک ورته غوږ نه اېږدي د دوی آرزو گاتي د دوی په سینو کي پاته کېږي، لېکن دا هغه خلگ دي چي که د قیامت په ورځ د دوی نور پر توله مخلوق تقسیم کړل سي نو څوک به محروم پاته نسي، او فرمایي چي څومره په څلور کي د ککړو مخانو او جامو والا د خلای بندگان داسي دي چي که په الله ﷻ قسم وځوري جنت وغواړي نو ملائې به سي لېکن د دنيامعمولي بشر که وغواړي ملائې به نسي، او فرمایي: زما په امت کي د داسي خلکو هم څه کمی نسته چي د دنیا څخه یوه روپي یا یوه پیسه هم وغواړي نو دنیا به انکار وکړي لېکن که د الله ﷻ څخه جنت وغواړي نو فوراً به یې بیا تر لاسه کوي، او د دنیا څخه څه نه ملاوېدل د دوی ذلت او خواری سبب نه وي.

حضرت عمر رضی الله عنه مسجد ته ولاړی نو معاذ رضی الله عنه یې په ژړولیدي، د ژړا پوښتنه یې ځيني وکړه نو معاذ رضی الله عنه ورپل چي ما د نبی ﷺ څخه دا اورېدلي دي چي ریا که یوه ذره هم وي نو په شرک کي داخله ده، او د الله ﷻ په نزد غوره او پر هېز گاره هغه دی کوم چي پته او گمنامه وي تردې چي که دی بالکل په نظر رانسي نو څوک یې پوښتنه هم نه کوي چي چیري دی؟ او که مخامخ وي نو څوک یې نه پېژني چي دا څوک دی؟ حال دا چي د ده زړه د سید لاري یوه روښانه ډېوه (خراغ) وي او د ده سینه د خواهشاتو د غشو څخه پاکه وي.

د یزیدگانو اقوال: د ابراهیم احم رضی الله عنه قول دی چي کوم سړی پر شهرت او مقبولیت مین وي، دی په حق دین کي صادق نه دی، د حضرت ایوب رضی الله عنه ارشاد دی چي د صلق او صفاء علامه دا ده

چي په زړه کي دا خواش هم نه وي چي خلگ دي دى په يو ځاى کي وپېژني.

ابى بن کعب رضي الله عنه د شاگردانو د يوې ډلې څخه مخکي مخکي روان وو چي حضرت عمر رضي الله عنه په دږه ووهلو. ابن کعب وويل يا امير المؤمنين دا څه کوي؟ وېې فرمايل ستا دوى څخه مخکي مخکي تلل د تکبر نښه ده او دوى په تاپسي وروسته وروسته تلل د دوى د ذلت نښه ده، د حسن بصري قول دى چي هغه احمق کوم چي خلگ په ځان پسي په وروسته تلولو باتدي ويني او خوشحالي يې دا ځکه وي چي دده زړه پر خپل ځاى نه وي، حضرت ايوب رضي الله عنه په سفر کي وو چي دخلگو يوه ډله په دوى پسي وروسته روانه وه، وېې فرمايل: چي الله تعالى ته معلومه ده چي زه دا خبره بله گڼم کنې زه به د دې دبيري څخه لږ زېډلاى وای. سفیان ثوري رحمه الله فرمايي چي د تېرو بزرگانو په نزده داسي جلمې افوستل مکروه وې کومي چي به يا ډېر نوي يا ډېر زړې وې چي فوراً د ليدونکو د نظر مرکز جوړېدې ځکه چي لباس داسي پکار دي چي چا ته دخبري کولو موقع يا ضرورت پېښ نه سي. دبشر حافي رحمه الله قول دى چي ما ته خو تر اوسه يو داسي سړى معلوم سړى نه دي چي شهرت او مقبوليت يې خوښ وي او آخر رسوا او ذليله سړى نه وي او دين يې تباه وېر ياد سړى نه وي.

د هوقبي حقيقت او پېژندنه: پوه نه! چي څنگه د مالداري مطلب دا دى چي مال و دولت ورسره وي او دده په قبضه او تصرف کي وي دغه ډول د صاحب جاه او حشمت دا مطلب دى چي دخلگو زړونه دده فرمان برداره وي او دوى ځانونه دده په قبضه او تصرف کي وي او کله چي د چا زړه دده مطيع او فرمان برداره سي نو دده مال او تن هم خپله فرمان بردار سي، او زړه تر هغه وخته پوري د چا تابع نه وي تر څو چي يې پر ده عقیده پخه نسي او دده عظمت په زړه کي نه کېښي، او دا اعتقاد او عظمت هميشه د يو کمال په وجه سره په زړه کي ښکاره کيږي کوم چي د دغه صاحب جاه (صاحب مرتبې) په شخصيت کي ليدل کيږي، مثلاً څوک د کمال علم په وجه سره او څوک د کمال زهد او عبادت پر بناء باتدي څوک د پوره ښه اخلاق په وجه او څوک د يو بل وصف په سبب سره صاحب کمال جوړېږي، نو خلگ دده د عظمت معتقد سي او دا اعتقاد دخلگو د زړونو د مسخر کولو ذريعه جوړه سي، نو خلگ په رضا او رغبت سره دده فرمان برداره سي بلکي دده په اطاعت کي يو خوشحالي محسوسوي پر ژبه دده صفتونه شروع کړي، او په تن و بدن دده خدمتونو ته ته تيار سي تر دې چي خپل مال هم پر ده قربانوي او منع کوي يې نه، لکه څنگه چي غلام د خپل مالک تابعداري کوي دغه ډول دغه معتقدین د دې صاحب د مرتبې بې پيسو غلامان او قربانيان او دوستان

سي، بلکي دغلام غلامي خو په زبردستي وي او دا مريد او معتقد په رضا او رغبت سره د ده مسخره سي، نو د مال مقصود يو شئ خپل ملکيت جوړول دي، او د جاه (مرتبې) مقصد زړونه خپل ملکيت جوړول دي. او په دې کې درې خبرې خونداسي دي چې د کومو په وجه سره مرتبه (جاه) ډېر خلگ د مال څخه هم زياته غواړي، اول ځکه چې مال په دې وجه محبوب وي چې په دې سره هر ډول حاجت هر وخت پوره کېدای سي، او په مرتبه کې هم دغه خصوصيت ليدل کېږي بلکي چې مرتبه حاصله سي نو د مال حصول هم بيا زيات آسانه سي، او د مرتبې څخه محروم مالدار سړی که مال خرڅ کوي مرتبه حاصلول غواړي نو گرانه ده چې کامياب سي، بل په دې سبب سره چې د مال په وجه ډېرې خطري مخ ته رځي کله مال ضائع کېږي کله غلا کېږي او کله ور سره د خپل ځان خطر هم پيدا سي لېکن په مرتبه کې دا ډول هيڅ خطر نه ستی، درسم په دې سبب سره چې مال د تجارت کاروبار د تکليفونو څخه بغير لاس ته نه راځي او نه پکښې بېله تکليفه اضافه کېدای سي حال دا چې جاه او مرتبه په خپله په زړونو کې نوځي او د ځانه پکښې اضافه کېږي ځکه چې د کوم سړي زړه ستا په دام کې راسي هغه چې چيري ځي ستا صفتونه به کوي چې نور خلگ هم ناليدلي پر تامين سي او تا ته راسي، او دغه ډول چې صاحب جاه څومره مشهورېږي په مرتبه کې يې اضافه کېږي او د ده د تابعينو شمار زياتېږي، نو د اصل مطلوب څخه صرف جاه او نه صرف مال وي بلکي جاه او مال دواړه مطلوب وي چې د ټولو حاجتونو د پوره کېدلو وسيله کېږي، لېکن بنده د طبعا جاه (مرتبه) زياته خوښوي او په ليري ليري ښارونو کې د خپل نوم د شهرت خواشمنده وي د کومو په باره کې چې ده ته معلومه وي چې چيري ورته هم نه سي رسېدای او دا غواړي چې ټول جهان د ده ملکيت سي په دې آرزو کې يو زبردست راز پټ دی او هغه دا چې بنده د فرشتو د جوهر څخه دی او ټوله کارونه يې د الهي څخه دي لکه چې ارشاد دی: قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي بنی اسرائیل [ووايه چې روح زما درب امر دی] نو د دې نسبت پر بناء کوم چې ده ته د حضرت ربوبيت سره دی، د ربوبيت (حاکميت او ملکيت) طالب کېدل د ده په خمير کې داخل دي، تر دې چې فرعون ويلی وو: اَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلٰ [النارعات] (زه ستاسو اعلى رب یم) نو د هر سړي د ربوبيت سره محبت وي، او د ربوبيت مطلب دا دی چې هر څه دي وي، او د ده څخه ما سوا هيڅ نه وي ځکه چې کله د بل شئ وجود هم وي نو په کمال کې نقص واقع کېږي، لکه چې د لمر کمال په دې کې دي چې يو دی او هر شئ نور د ده څخه اخلي که دغه رنگه بل لمر هم وای نو دا کمال به باقي نه وای پاته 'د کمال' چې څه وي بس دی وي خاصيت د الهي

دی څکه چي په حقیقت کي هست (یعني موجود) خو هغه دی او د هغه الله ﷻ څخه ماسوا هیڅ موجود نسته، او دا څه چي په نظر راځي د هغه د قدرت نور دی او د هغه تابع دي د هغه سره شریک نه دي لکه نور د لمر د لمر تابع دی او د لمر په مقابله کي دده خپل څه وجود نسته او نه دا د لمر ملگری یا شریک دی څکه چي که دوه والی ظاهره سي نو دا خوږه دده د ناقصوالي سبب وي، او داسی د بنده په فطرت کي لیدل کیږي چي دی دا غواړي نو څه چي وي زه یم، او کله چي عملاً ددې څخه عاجزه سي نو غواړي چي زه داسي نه غواړم (چي هر څه دي زه یم) لېکن دا خو ده چي څه دي زما نه دي، یعني بیادې دا خواهش کوي چي څه دي دده په ملکیت کي دي وي دده په تصرف کي دي وي او دده دارادې او قصد تابع دي وي، لېکن عملاً دي ددې څخه هم عاجزه سي، ځکه چي د موجوداتو دوه قسمونه دي، او ددې څخه یو قسم خو داسي دي پر کومو چي بنده غلبه او تصرف نسي حاصلولای، مثلاً لمر سپوږمی ستوري آسمان جواهر د ملائکو، پیریان، شیطانان، او نور، دارنگه هغه شیان کوم چي تر ځمکي لاندې دي او د دریابونو په بېخ کي دي او د غرونو پر سرونو دي نو انسان غواړي چي لږ تر لږه دا ټول شیان په ذریعہ د علم دده په تصرف کي راسي، نو غواړي چي ده ته د ملکوت آسماني او وچي او لندې ټولو عجایباتو علم حاصل وي، مثلاً که دی د شطرنج د لوبې څخه ناخبره وي نو غواړي چي ددې متعلق معلومات دي ولري ځکه چي دا هم د غلبې او تصرف د قبیلې څخه ده، او دریم قسم خو پر هغو اشیاء مشتمل دی کوم چي بنده پخپله قبضه او تصرف کي راوستی سي چي دغه هغه اشیاء دي کوم چي د ځمکي پر سر موجوده دي مثلاً نباتات، جمادات او حیوانات او نور کوم چي بنده په بشپړه توګه سره پخپل تصرف کي راوستل غواړي چي ددې موجوداتو پر هر شی ورته قبضه حاصله سي او پر ټولو شیانو په بشپړه توګه قابض سي او دده درجه په دې کي لوړه سي او د ځمکي پر منځ عزیز ترین متاع او گران قیمته شی پخپله د بنده زړه دی، په دې وجه زړونه مسخر کول دده غټ خواهش وي ددې د پاره چي دغه زړه (پر کوم چي دده قبضه ده) همیشه دده ذکر او شهرت کوي نو د مرتبې (جاء) معنی دا ده کومه چي بیان سوه او بنده په فطري توګه ربوبیت خوښوي چي نسبت یې آخر درې سره دی او دده د حضور څخه بنده ته راځي، او د ربوبیت معنی دا ده چي کمال ټول او ټول هغه ته حاصل وي، او په دې سلسله کي همیشه غلبه او تسلط پکار وي او دا سبب د هغه دوستی دی کومه دوستی چي بنده د مال او مرتبې سره وي.

د مرتبې سره د محبت علاج: یاد ساته! چي د مرتبې محبت او دوستي که پر زړه باندي غالبه

سي نو دا د زړه د مريض کېدلو دليل دی، او د دې علاج کول ډېر ضروري دي ځکه چې څرنگه د مال محبت انسان په منافقت، ریا کاری، درواغو، مکر او فريب، عداوت، دښمني حسرت او جنگ جگړو کې مبتلا کوي دغه رنگه د مرتبې محبت يې هم په دې بديانو کې مبتلا کوي، بلکې د مرتبې محبت د مال د محبت څخه ډېر بدوي، ځکه چې دا پر زړونو زيات غاښه وي، دکوم سړي په زړه کې چې د مال او مرتبې طلب په قدر د کفايت موجود وي چې مقصد يې ځيني صرف سلامتي د دين وي او زيات طلب يې په زړه کې موجود نه وي نو داسې زړه ته مريض نسي ويل کېدای، ځکه چې فی نفسه دده دوستی د مال او جاه سره نه ده بلکې د دين د پاره د فراغت په غرض سره وي، لېکن داسې خلک هم وي دکومو چې د مرتبې سره دومره محبت وي چې دده د غور او فکر ټول صلاحيتونه د خلکو په خيالونو معلومولو باندې صرف کېږي، او دی په دې شغل کې مستغرق وي چې څنگه به ده ته دا معلومه سي چې خلک ده ته په کوم نظر سره گوري، او دده په باره کې دکوی رایه څه ده او دده سره يې څومره عقيدت دی؟ او دا فکر دده پر ذهن داسې مسلطه وي چې دی په هر کار کې چې مشغول وي خو زړه يې په دې تصور کې ډوب وي چې د خلکو به دده په باره کې څه خيال وي؟ نو د کوم سړي چې دا کيفيت وي، دده زړه ناروغه (مريض) دی او ده ته د دې ناروغي علاج خلصا کول پکار دي او دا علاج پر ده فرض دی، او دا علاج هم د علم او عمل څخه مرکب وي، نو علمي علاج يې دا دی چې د مرتبې څخه پر پيدا سوو آفتونو غور وکړي کوم چې ددې په وجه سره په دې دنيا کې راپيدا کېږي او عموماً ددې کيفيت او نوعيت دا وي چې د مرتبې د طلب مريض هميشه د امکاني ذلت او رسوايي د خلکو د زړونو رعايت او خوښو په معلومولو کې مستغرق وي او که په حصول د مرتبې کې ناکام سي نو خپل پخپله ذليله او خوار سي او که کلياب هم سي نو د حامدانو حسد را بيداره سي او هغه يې په آزار ورپسې سي نو نوي نوي مصيبتونه ورته راپېښېږي چې د خلکو د دښمنانو او مخالفونو څخه تحفظ څنگه وکړي؟ او دوی د شرارتونو څخه محفوظ کېدل ډېر گران دي، نتيجه دا وي چې که د دښمنانو څخه د مقابلې او مدافعت په کوشش کې ناکامه سي نو ذلت او رسوايي يوازې امر دی لېکن که پر غالب راسي هم نو څه دي؟ چې داغلبه او جاه خو پخپله باقي نسي پاته کېدای، ځکه چې د جاه تعلق خو د خلکو د زړونو سره وي کوم چې هميشه ژر واپس کېږي او د درياب د څپو په ډول کله يوې خوا او کله بلې خوا ته منځ کوي او ددې عزت او جاه څخه زيات ناپائيداره شې به څه کېدای سي چې د هغه بنياد د يو څو بلديتو پر زړونو باندې وي چې که نوی خيال يې په زړونو کې پيدا سي نو د عزت او جاه رځ به هم تبديل سي (دوی زړونه خونړی د "الف" صبا د "ب" او بله ورځ د

"ج" د سرداري سنډري وايي) په ځانگړې توگه د هغه سړي مرتبه او عزت خو ډېر کمزوری وي کوم چي ده ته د حکومت په سبب حاصل سوی وي ځکه چي دده د معزوله کېدلو خطر ه خويوه مسلسله خطر ده او دغه رنگه هر وخت د معزوله کېدلو په وجه دی خوار او ذليله کېدای سي او دغه ډول د مرتبې طالب په دې دنيا کي هم په ذهني عذاب کي مبتلا وي او دا آخرت عذاب خو ورته ماسوا وي، او په دې خبره خو د ناقص او کمزوري عقل خلک نه پوهيږي ليکن هغه سړی چا ته چي مکمل بصيرت حاصل وي په دې حقيقت پوه وي چي که د دنيا ټول حکومتونه ده ته ملاو سي او د مشرق څخه تر مغربه پوري سرداري ده ته حاصله سي تر دې چي خلک ده ته سجدې کوي نو هم په دې کي د خوشحاله کېدلو قطعاً څه خبره نسته، ځکه چي څنگه ده ته مرگ راسي دا هر څه به د هغه نذر سي، نه به دی پاته سي نه به يې جاه او حشمت او نه به هغه سجده کوونکي (بلکي) د دغو تنديان به اوس د بل پر دوشل پراته وي) او دده به هغه انجام سي کوم چي د ده څخه د مخکي بادشاهانو را روان دی چي څوک به يې د نوم قدر لا هم نه اخلي، او په هره به يې هم څوک نوم نه اخلي، بلکي کوم سړی چي د مرتبې د طلب مريض وي دی دا آخرت ابدي سلطنت پر دې فاتي عارضي سلطنت قربانوي، د مرتبې سره چي چا هم دوستي کړې ده د الله ﷻ دوستي دده د زړه څخه رخصت سوې ده او کوم سړی چي د دې دنيا څخه د رخصتېدو په وخت د الله ﷻ د محبت څخه ماسوا بل شی د خپل ځان سره يووسي د ده د عذاب د اوږدوالي اندازه کول هم محاله دي نو د علمي علاج تفصيل يې دا دی چي بيان سو.

اوس پاته سو عملي علاج نو د دې دوه صورتونه دي يو خو دا چي کوم ځای ده ته جاه او حشمت حاصل وي دغه ځای دي پر پردي او يو داسي ځای ته دي ولاړ سي چي څوک يې نه پېژني او دا پر خپل ځای کامل علاج دی ځکه چي د مرتبې پرېښودلو سره سره که دی ځای بدل نه کړي او پخپل ښار کي پاته سي گوښه نشين سي نو ده ته به د غم رسيدلو خطر ه وي، ځکه په خلکو کي به داسي هم وي چي وايي به دا گوښه نشيني (خلوت) نه دی منافقت دی نو ښکاره ده چي په دې سره به دی خفه وي، يا به څوک ته تهمتونه پر لگوي چي پر خپل فلاني جرم د پر دې اچولو د پاره يې اوس د گوښه نشيني ډول وېغولو او ده ته به عذر معذرت کول وي چي داسي نه چي دا خلک د ده څخه بد گمانه سي، او دا هر څه د دې خبري دليل هم دي چي د مرتبې د محبت نقشونه به لا اوس هم دده د زړه څخه خراب سوي نه وي.

دويم علاج يې د ملامتيا لاره اختيارول دي يعني سره د پوهي داسي کارونه کول چي د خلکو په نظر کي يې وقعته او رسواسي او د چا په زړه کي دده عزت پاتې پاته نسي، ددې مطلب دا هېڅ کله نه

دي چي حرام کاري يا حرام خوري ته دي ملاو تری لکه چي د احمقانو يوې ډلي نن صبا فساد راپور ته کړی دی او د دې نوم يې ملامت ايښی دی، يعنې ځان ته په اهل ملامت ويلو باندي اصرار (ټينگار) کوي، بلکي يو داسي قسم کار کول پکار دي لکه چي يوزاهد کړی وو.

قصه : هغه دا چي د ښار حاکم و ده ته د سلام کولو د پاره ولاړی چي فيض او برکت ځيني حاصل کړي لېکن زاهد چي دليري څخه دی په راتلو وليدی نو ووی او سالن يې راوغوښتی او داسي په بدتميزي يې خوراک شروع کړی چي غمي غمي گولې به يې پرلپسي په خوله داسي خوړلې چي يوه به تېره نه وه بله به يې وخوړله، حاکم چي دا حال وليدی نو زړه يې ځيني بد سو او نادیده حرص (لاچي) يې وگنې ځيني بدگمانه سو او واپس ولاړی، او نور خلک هم ځيني بدگمانه سو، نو د دې څخه وروسته يو بل عابد د خلگو د نظر منظر جوړ سو هغه چي کله دخلگو په نظر کي خپل قبول والی وليدی نو يوه ورځ حمام ته ولاړی او هلته يې خپلي زړې جامي پرېښودې، د بل قيمتي او ښه جامي يې راوغوښتې او وايې غوستلې او يو ځای ته ولاړی ودرېدی، په دې کي د جامو مالک خپلي جامې لتولې چي ده ته راغلی نو ورې نيوی او خلگ پر را ټول سوه ښه يې ووهی جامې ځيني واخيستې او ورې ويل چي دا خو هم يو تگ راغلی دی، دغه ډول يو بل بزرگ د ملامت د لاري اخيستولو د پاره دا بهانه جوړه کړې وه چي پياله به يې د شرابو په رنگ د سرکې څخه ډکه کړې وه د شرابانو په انداز به يې چنبڼله چي خلگ ووايي چي دا شرابي دی، نو د حرص او خواهش د مرتبې د ماتولو علاج دا هم دی، او د دې ډيري طريقې کېدای سي، الله عزوجل په اصل خبر دی.

د خلگو څخه د خپل تعريف (صفت) اورېدلو شوق اود شکايت بد گڼلو علاج

په دې خبره د پوهېدلو کوشش کول پکار دي چي آخر څه وجه ده چي يو سړی دخلگو څخه د خپل تعريف اورېدلو د حرص تر اندازې پوري شوقي وي، او همېشه د شهرت او ښکلمی خواهش ده په پر سر سپور وي هغه که د شريعت د خلاف کارونو په عوض ولي نه وي او خپل د مذمت او بد بيان ډير بد پر لگيږي، هغه که ده د فاعل د شريعت پوره مطابق ولي نه وي او خلگ خامخا ده د مذمت کوي (نو په دې صورت کي خو ده ته پر دې ناراضه کېدل نه دي پکار، خو دی د حق پرېښودلو ته تيار وي خو خپله بدلو اورېدلو ته تيار نه وي) نو دا هم يقيناً د زړه مرض دی لېکن د دې علاج تر هغه وخته پوري نسي معلومېدای تر څو چي هغه اسباب معلوم نسي تر کومو لاندې چي دی په صفت خوشحاله او په ملعت خفه کيږي، نو پوه س! چي د خپل صفت په اورېدلو د خوشحاله کېدو سببونه څلور دي:

(۱) اول دا کوم چي موبږ مخکي ويلي دي چي بنده دته دخپل کمال سره محبت وي او خپل نقص ده ته خپل دښمن معلومېږي او صفت هميشه دليل د کمال گنل کېږي او بعضي وخت دا هم کېږي چي بنده ته پخپل کمال کي يوشبه غوندي وي اولذت يې نامکمله وي، دغه وخت که څوک دده د کمال تعريف شروع کړي نو دده يقين راسي چي د شېبې څه خبره نسته او زړه يې راحت حاصل کړي او بې قراري يې ليري سي، او دخپل تعريف په اوږدو سره په ده کي د ربوبيت احساس رابنده سي، او د ربوبيت سره دده طبعاً محبت او رغبت وي، او کله چي بدوالی د چا څخه اوږي نو دخپل نقص څخه خبرېږي او دده په دې احساس سره ربوبيت ته نقصان رسېږي او دی خفه سي نو که خپل بدوالی يا ښه والی ديو داسي سړي څخه واوږي چي هوښيار وي لافي وهونکي درواغجن نه وي لکه استاد يا مصنف يا عالم او نور وي نو خامخا ده ته اگاهي هم زياته وسي او رنځ يا راحت ورته هم دومره زيات محسوسېږي، او صفت يا مذمت کوونکي که جاهل ناپوه وي نو په صفت سره داسي لذت نه محسوسېږي ځکه چي دده پر خبره يې يقين نه وي.

(۲) دويم دا چي تعريف ددې خبري دليل دی چي تعريف کوونکي دده معتقد دی او دده زړه ددې سړي مسخر دی او دده ملکيت دی او دا چي مدح په زړه کي دده لوی قدر او مرتبه ليدل کېږي، او مرتبه خو محبوبه وي نو که مدح (صفت کوونکي) پخپله لوی سړی وي نو بيا خو دملوح دلذت او خوشحالي څه ځای نسته، ځکه چي داسي سړي زړه که په قبضه کي راسي نو دملوح پر خلکو د نورو قدرت حاصلېدل عين امکان وي، او که مدح يو کم اصله (بدذاته) او پکاره سړی وي نو هغومره لذت ورته نه حاصلېږي.

(۳) دريم دا چي مدح او ثناء دخپل ځان سره دا خوشخبري (زيری) هم راوړي چي دده دصفت په اوږدو به نور خلک هم دده په دام کي راسي او کله چي پر ډيرو زړونو دده قبضه وي نو ډېر خلک به دده معتقد کېږي او ديوه څخه يوه ته او دبل څخه بل ته به دده شهرت خورېږي، نو که تعريف په ښکاره وي او داسي سړي دژبي څخه وي چي خلک يې پر خبره يقين کوي نو دومره به يې لذت زيات وي او که داسي يې بد ويايي نو بيا به ذهني پرېشاني و تکليف دومره زيات وي.

(۴) څلورم دا چي تعريف کول ددې خبري هم دليل دی چي مدح دده دحشمت قائل دی بلکي مقهور دی او حشمت بنده ته ډېر عزيز وي هغه که قهري ولي نه وي، تر دې چي که دی پوه هم سي چي مدح څه ويايي دا دزړه څخه نه دي لېکن حاجت مندي دده پر مدح مجبوره کړی دي خو بيا هم دی لذت محسوسوي ځکه چي په دې صورت کي جنبه د فخر دده په زړه کي راپورته کېږي چي

وگوره دا زما د قدرت کمال دی چې دی په زړه سره زما معتقد نه دی بیا هم زما تعریف کوي. ځکه چې ماته محتاج دی او زه دده حاجت پوره کولای سم، لېکن که تعریف په داسې انلاز سره وکړي چې مملوح پوه سي چې ملاح څه وایي دانه صرف دا چې درواغ دي څوک یې تسلیمولو ته تیار هم نه دي او نه دا چې په زړه سره وایي بلکې صرف په مسخرو (ملنلو) او په ده پوري مذاق کوي وایي نو مملوح ته به په دې کې هیڅ لذت محسوس نسي، ځکه چې دلذت ټول اسباب تللي دي.

اوس داسې پوه علم خو تا ته وسو دې څخه وروسته د دې علاج پېژندل هم آسانه سو او که ته کوشش وکړې نو د دې علاج هم کیږي، ځکه چې اولنی سبب خو دا دی چې مدح کوونکي خبري ته واوږې نو د خپل کمال قائل او معتقد به سي نو تا ته غور پکار دي چې کومې ښېګڼې او صفتونه ده بیان کړل دغه صحیح هم دي او په تا کې موجودي هم دي؟ مثلاً ده تا ته پر هیز گاره او عالم وړلي دي نو آیا ته رشتیا داسې یې؟ او که یې! نو خوشحالي پر هغه صفت پکار ده (چې موجود وي) او سبب یې الله کڼل پکار دي کوم چې دا صفت در کړی دي نه دا چې د صفت کوونکي صفت ستا د خوشحالي سبب جوړ سي، ځکه چې د ده په صفت دغه نه زیاتېږي او نه کمېږي دغه ډول که د ده د مدح بنیاد ستا پر مالدارۍ وي یا خواجګي او سرداري تا ته حاصله وي یا نور دنیوي اسباب تا ته حاصل وي نو په دې کې خو د خوشحالي څه خبره نسته، او که ستا په نزد وي هم نو د خوشحالي سبب خو هغه دولتمندي او خواجګي ده، نه چې د صفت کوونکي صفت؟ بلکې عالم هم که د خپل علم او ورغ څخه خبر وي نو ده ته به خوشحالي د لږ څخه لږ هیڅ کله نه وي ځکه چې د خاتمې پېره به ور سره وي، چې د ته به یې معلومات هم نه وي چې کله او څنګه به واقع کیږي؟ او د کوم شئ چې معلومات نه وي د هغې په ضایع کېدو کې څه شېبه کېدای سي؟ نو د چا چې ځای دویځ وي هغه ته خوشحالي د څه خبرې ده؟ او که دغه صفت په ده کې موجود نه وي او پوه هم وي چې په ده کې نسته مثلاً مذاق ورته عالم او پر هیز گاره وایي او مملوح ته معلومه وي چې دی درواغ وایي لېکن بیا هم خوشحالېږي نو دا صرف حماقت (جهالت) دی او دده مثال د هغه سړي په ډول دی چې ملاح ووايي زما د مملوح څخه به څه وایې هغه خو داسې پاک انسان دی چې کولم یې د عطر او مشکو څخه ډکي دي حال دادي چې ښه معلومه ده چې هغه خو د گندګیو څخه ډکي دي او که مملوح په دې هم خوشحاله کیږي نو دا بالکل لېوښتوب دی، دغه ډول نور اسباب چې ماحصل یې د مرتبې او بدبې محبت وي د دوی علاج هم بیان سوی دي، نو که یو سړی ستا مذمت کوي نو په دې څخه کېدل یا د غصې او غضب اظهار کول هم صرف جهالت او حماقت دی چې که هغه رشتیا وایي نوفرشته ده او که د رواغ

وايي او په پوه وي نو شيطان دی او که په پوه وي چي دا درواغ دي نو خر او جاهل دی، او که الله ﷻ شوک مسخ کړي وي خر او احمق يې ځيني جوړ کړی وي نو ستا په دې کي د خفگان څه دي؟ دغه ډول که هغه يو شوک شيطان يا فرشته جوړ کړي نو ستا د خفه کېدلو او په قهر کېدلو څه ضرورت دی؟ بلکي پکار ده چي که هغه رشيتا وايي نو تا ته پر دي خپل نقص خفه کېدل پکار دي کوم چي په تا کي دی، او دې په اصلاح توجه کول پکار دي، نه چي بدگنل، او که ده څه داسي نقص بيان کړی دي چي د دين متعلق دي نو دده په وينا سره نه دي، او که د دنيا سره متعلق دي نو هم دده په وينا سره واقع سوی نه دي، او اهل دينو په نزد دده دا وينا نه عيب دی او نه هنر دی، او دويمه دا چي په دې خبره غور وکړي چي څه چاوريل دا به د درې حالتونو څخه خالي نه وي: (۱) که ده رشتيا ويلي وي او د شفقت په توگه يې ويلي وي نو احسانمند کېدل يې پکار دی، ځکه چي که يو سړی تا خبر کړي چي ستا په جامو کي مار دی او دده دا خبره په دې غرض سره وي چي ته ځيني خوندي سي نو دا خو يو احسان دي (نه چي دښمني؟) نو تا ته يې شکر به ادا کول پکار دي، او کوم عيب چي د دين متعلق وي هغه خود مار څخه بد تروي چي په آخرت کي به ستا د هلاکت باعث وي، او پخپله په دې دنيا کي هم، مثلاً که ته بادشاه ته روان يې او يو سړی تا ته ووايي چي اې پليټو جامو والا! هلته د تلو څخه مخکي خو خپلي جامې صافي کړه او ته ورنې چي واقعي ستا په جامو پوري پليټي ده او په دې جامو کي بادشاه ته تلل تا د سزا په خطر کې اچوي، او هغه دا خبره وکړه ته يې د خطري څخه خوندي کړې نويقياً تا ته پکار دي چي شکر به يې ادا کړې او که هغه دا خبره دغصبي او د نفرت څخه هم ويلې وي خو بيا هم تا ته يې په هر حال فائده ورسوله ځکه چي ده څه وويل رښتيا خو وو، پاته سود غصبي سوال نو دا خو يو خيانت دی چي هغه پخپل دين کي وکړی (ستا په دين کي نه دي) تا ته خو يې فائده ورسوله او نقصان خو هغه ته ورسېدی، تا ته غصه نه ده پکار، او که ده درواغ ويلي وي نو هم تا ته سوچ پکار دی چي که ته د عيب څخه پاک يې نو څه وسول؟ د دې څخه ماسوا نو چي څومره عيونه په تا کي موجود دي چي ده ته نه دي ښکاره، په دې وجه سره په دي صورت کي هم تا ته شکر کول پکار دي چي الله ﷻ ستا پرده وساتله او ستا واقعي عيونه يې ده ته ښکاره نه کړل، او بيا دا خو هم ده چي دې سړي که ستا عيب جوئي وکړه خو خپلي ټولي ښکي يې گوربا تا ته په هديه کي در کړې، او دا حقيقت هم ياد ساتل پکار دي چي ده ستا په درواغه که تعريف کړي وای نو دا به ستا د قتل مترادف وای نو بيا ته پخپل قتل خوشحاله کېدی سوې؟ او خفگان دي صرف پر دې دی چي هغه تا ته خپلي ښکي په هديه کي در کړې؟ دا خبره خو صرف هغه سړی کوالای سي کوم چي د

اعمالو او افعالو صرف په ظاهري صورت باندې نظر ساتي او د معنی او حقیقت سره یې څه کار نه وي او دا هغه انداز فکر دی کوم چې عاقل د احمق څخه جلا کوي، او دا هغه فرق دی په کوم سره چې په دانا او احمق کې فرق راځي، چې عقلمند خو د هر شی د حقیقت پېژندلو کوشش کوي او د صورت او ظاهر سره دده فکر نه وي او خلاصه د بحث دا ده چې تر څو پوري د خلکو د طمع امید ختم نه کړل سي ددې مرض د زړه څخه دليري کېدو امید ممکن نه دی.

په مدح او ذم کې د خلکو د درجو تفاوت

خلک د خپل مدح (صفت) او مذمت (بد) په اوږدولو کې پر څلورو درجو تقسیميږي:

اوله درجه د عوامو ده چې په صفت سره خوشحاله او په بد ویلو سره ناخوښه وي او بدله اخیستو ته تیار وي دا ډېره بده درجه ده، دویمه درجه د فقیرانو خلکو ده چې په صفت سره خوشحاله او په بد ویلو سره ناراضه وي لېکن په معامله کې اظهار نه کوي دواړو ته په ظاهر برابر لېکن په حقیقت کې یو ته په زړه کې بد او بل ښه گڼي، دریمه درجه د متقیانو ده چې دوی دواړه برابر ساتي په ژبه سره هم او په زړه سره هم تعریف کوونکي دوست نه گڼي او پر بد ویونکي د ښمن خیال نه کوي ځکه چې دوی نه په تعریف سره خوشحاله کېږي او نه په بد ویلو سره ناراضه کېږي او بعضي هېښان دا خیال کوي چې موږ دې درجې ته ورسېدو حال دا دی چې دوی غلطې کوي دې درجې ته د رسېدو ښه دا ده چې که بد ویونکي د دوی سره وي نو د تعریف کوونکي په نسبت دده پر زړه گران نه لگيږي، او که دې په یو کار کې معاونت وغواړي نو د تعریف کوونکي په مقابله کې په آسانی او خوښي سره دده معاونت کوي که دې د ملاقات کولو خواشمنه وي نو د تعریف کوونکي په ډول دده سره ملاقات کوي که مړ سي نو دده په تعزیت او تعریف کې کمی نه کوي، مذمت کوونکي که څوک آزار کړي نو دومره په خفه کېږي لکه په تعریف کوونکي چې خفه کېږي که تعریف کوونکي څه غلطې وکړي نو هغه ورته سپکه نه معلومیږي، دا خبرې ډیر گراني دي او ممکنه ده چې هېښان دا ووايي چې زما بد ویونکي ته زه ځکه غصه کووم چې دې ځان گناه گاره کوي دا په اصل کې د شیطان فرب دی ځکه چې داسې ډېر خلک دي چې گناه کبیره کوونکو او د خلکو بد ویونکو ته د خفگان اظهار نه کوي دا خبره د دې شی دلیل ده چې د دې غصې سبب نفسانیت دی دینلاري نه ده جاهل عابد په داسې باریکیو په مشکله سره پوهېدای سي. څلورمه درجه د صدیقینو ده کوم چې تعریف کوونکي ښمن او بد ویونکي دوست گڼي ځکه چې په دې سره دوی ته درې فائدې رسیږي، یوه خو دا چې په

دې سره ورته خپل عیب معلوم سي (اصلاح يې آسانه وي)، دويم دا چي ده ته خپلي نېکي په تحفه کي ورکړي او دريم دا چي ده د نقص او عيب څخه د پاکېدو ترکيب ورکړي، نبي کریم ﷺ فرمايي افسوس دی! پر هغه روژه دار او تهجد گزاره کوم چي زړې او خرابې جامې اغوندي مگر د دنیا څخه قطع تعلق نه کوي او صفت کوونکی خپل دښمن او بدو یونکی خپل دوست نه گڼي، او دا حدیث ی صحیح وي نو کار نور زیات مشکل کیږي چي دې درجې ته رسېدل خو انتهایي گران دي، بلکي د سختیانو دویمه درجه هم څه لږ سخته نه ده په کومه کي چي صرف په ښکاره توگه مدح او ذم برابر گڼل پکار وي، ځکه چي غالبه دا وي چي کله هم کار وسي نو د انسان رجحان او د طبع میلان تعریف کوونکي طرف ته وي، او په معلولاتو کي هم دارغبت نمایان (ښکاره) وي او دې آخري درجې ته خو څوک رسېدی هم نسي، ما سوا د هغه سړي څخه کوم چي د خپل نفس دومره دښمن سوی وي چي پخپله د خپل ذات هم بیا دښمن وي او کله چي د ده په باره کي د ده عیب د چا څخه واورې نو خوشحاله سي ځيني، بلکي ددغه عیب لټوونکي ذهانت او عقلمندي معتقد سي، لکه خلک چي د خپل دښمن عیب واورې خوشحاله سي او دا خبره په دې دنیا کي انتهایي نادره او نایابه ده بلکي ټول عمر که په دې کوشش کي تېر کړي انسان په مشکله دې درجې ته رسېدای سي چي مدح او ذم کوونکي برابر وگڼي، او دې آخري درجې ته رسېدل خو د دې څخه زیاته گرانه ده، او پوه سه! چي په دې کي وجه دخطري دا وي چي کله بنده ته په مدح او ذم کي فرق معلوم سي نو په دواړو کي چي کوم شی پر زړه غلبه حاصلوي هغه مدح وي او بنده د دې د پاره حیلې او بهانې سوچ کوي، او بالکل ممکنه وي چي د ده عبادت په ریا کاري سره ککړ سي تر دې چي که د تعریف اوږدو د پاره د گناه مرتکب سي نو شاید چي د دې څخه هم ډډه ونه کړي، څنگه چې انبي ﷺ ارشاد دی: افسوس دی پر هغه روژه داره او تهجد کوونکي چي د دنیا څخه قطع تعلق ونه کړي، شاید تر دې خیال لاندې دارشاد وي چي تر څو پوري دا شی دبیخ څخه نه وي کښل سوی تر هغه وخته انسان په پوره توگه گناه ته راضع کېدل جاري وي، لېکن خپل ذم مکروه گڼل او تعریف ښه گڼل في نفس حرام نه دي په دې شرط چي د مدحي او ذم کوونکي په نیت کي فساد نه وي (او نه ځيني اوږدونکي په فتنه او شر کي مبتلا کیږي) او دا ډېره مشکله ده چي شر او فساد پکښي مطلق نه وي ځکه چي په خلکو کي د گناهونو جذبه اکثره د مدح او ذم په نتیجه کي پیدا کیږي، او ټول خلک دا تصور کوي چي څه هم کوي، خلکو ته د ځآن ښوولو د پاره وسي يعني چي برداشت او خوښ يې کړي، او کله چي دا شی غلبه حاصله کړي نو بیا بنده داسي داسي کارونه کوي کوم چي د پاکي څخه ډیر لیري وي، کنه

دخلگو زړه ساتل یا وړ سره مروت اوتنگ کول خو حرام نه دي په دې شرط چې صرف دریا کاري پر بڼیدنه وي، او اصل حال خوا الله ﷻ ته معلوم دی.

اتم اصل: په عبادتو نو کي دریا کاري علاج

پوه! چې د الله ﷻ په عبادت کي ریا کاري گناه کبیره او شرک ته نژدې ده او د عبادت کونکو زړه چې په کومه ناروغي سره زیت مغلوبه کیږي هغه ریا ده یعنې عبادت کوي خو خواش یې دا وي چې خلک دده د عبادت څخه خبر سي او دده د پارسائی او پرهیزگاري قائله سي، او د کوم عبادت مقصد چې خلک خپل معتقد جوړول وي دغه به په عبادت کي څنگه شمار کړل سي چې دا خود الله ﷻ د عبادت نه سو دخلگو سواوپه کوم عبادت کي چې د الله ﷻ د پرستش سره دخلگو پرستش هم وي دغه شرک دی د الله ﷻ ارشاد دی: **فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيُحْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِوِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا** (الکف: ۱۱۰) (کوم سړی چې دخپل رب د ملاقات امید لري هغه ته نېک عمل کول پکار دي او دخپل رب په عبادت کي دي څوک نه شریک کوي) او فرمایي: **قَوْلُكَ لِلْمُذَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ** (۵) **الَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ** (الباعون: ۴) (هلاکت دی دهنو لمونځ کونکو د پاره چې لمونځونه په غفلت سره کوي او خلگو ته ځان بښي) (نوافسوس دی پر داسي خلگو چې لمونځ یې په سهوه سره دریا کاري لمونځ وي، یو سړی د نبي ﷺ څخه پوښته وکړه چې نجات په کومه خبره کي دی؟ وېي فرمایل په دې کي چې ته دخدای عبادت وکړې لېکن خلگو ته یې دښوولو د پاره نه کوې یعنې دریا کاري دخل پکښي نه وي، او فرمایي چې د قیامت په ورځ به یو سړی حاضر کړل سي پوښتنه به ځيني وسي چې تا څه عبادت کړی دي؟ وبه وایي چې ما خپل ځان د الله ﷻ په لار کي قربان کړی او په جهاد کي شهید سوم د الله ﷻ د طرف څخه به ارشاد وسي چې ته درواغجن یې ځکه چې ستا جهاد ته تلل په دې غرض سره وو چې خلک تاته بهانه ووايي، او دی به دویڅ ته واچول سي، بیا به یو بل سړی راوستل سي او دغه پوښتنه به ځيني وسي چې تا څه عبادت کړی دي؟ دی به ووايي چې زما سره څه وو هغه ماد خدای په لاره کي صدقه کړل، ارشاد به وسي ته درواغ وایي ستا مقصد دا وو چې خلک ما ته سخي ووايي او دی به هم دویڅ ته واچول سي، بیا به بل سړی راپېښ سي د هغه څخه به هم دغه پوښتنه وسي نو هغه به ووايي چې ما د قرآن علم حاصل کړی او په دې حاصلولو کي مي ډېر ریاضتونه او مجاهدې وکړې، ارشاد به وسي چې ته درواغ وایې ځکه د دې علم څخه ستا مقصد دا وو چې خلک ستا معتقد سي او تا ته غټ عالم ووايي، او بیا به دی هم دویڅ

ته واچوي، او فرمايي ماته زما دامت په باره کي د هېڅ شي دومره زياته بېره نسته څومره چي د هغه کوچني شرک ده کوم ته چي ربا کارۍ وايي، او فرمايي د قيامت په ورځ به الله ﷻ وفرمايي: اې ربا کارو! ځي! په هغه خلکو پسي د کومو د پاره چي تاسو عبادت کولو اوس ځي د هغو څخه خپل اجر طلب کړي، او فرمايي د: **جَبَّ الْحَزَنُ**: يعني دغم د غار څخه د الله ﷻ پناه غواړئ خلکو عرض وکړي يا رسول الله! دا څه شئ دي؟ ورپه فرمايل: يوه کنده ده په ځانگړې توگه دريا کارانو د پاره جوړه کړل سوې ده، او فرمايي د الله ﷻ ارشاد دی: کوم سړي چي زما په عبادت کي بل زما شريک جوړ کړي هغه دي پوه سي چي زه د شريک څخه بې نياز يم نو ده عبادت به هغه ته ورکړم څوک چي ده زما سره شريک کړي دي، فرمايي د الله ﷻ په نزد هغه عبادت د قبولولو وړ نه دی په کوم کي چي درياء شائبه موجوده وي، حضرت معاذ رضي الله عنه يې په ژړا وليدی حضرت عمر رضي الله عنه پوښتنه ځيني وکړه نو هغه وويل مادنبې کریم صلی الله علیه و آله څخه اورېدلي دي چي رياء که څه هم يوه ذره ولي نه وي بيا هم په شريک کي داخله ده، او فرمايي د قيامت په ورځ به ربا کار ته يو داسي خطاب وفرمايي: اې نابکاره، ربا کاره، اې غلار مکار! اووړه ستا عملونه بېکاره او ضائع کړل سو او ستا اجر باطل سو، اوس ته صرف د هغه سړي څخه خپل اجر طلب کړه د کوم د پاره چي تا عمل کوي.

خليفه عمر بن عبدالعزيز رضي الله عنه فرمايي چي د قضاء الهي څخه چي څه پر ما تېر سوي دي ماشکر پر ايستلی دي کله مي دا خواش نه دي کړي چي کاش داسي نه وای سوي، او زما خوښي په دې کي وه چي هغه دي وي کوم چي زما په تقدير کي وي، لېکن دا ټولي خبري د هغو بزرگانو دي کومو ته چي اهل قوت وايي، هرکس او ناکس ته داسي خبري ښې نه دي او نه ورسره ښې ښکاري او دا خبره هم هميشه ياده ساتل پکار ده چي د الله ﷻ ډېر کارونه داسي هم دي چي بېخ ته يې رسېدل گران دي بلکي د هريوه شتر په بېخ کي هم څه ناڅه مصلحت پټ وي کوم ته چي زموږ ذهن رسېدای نسي تر دې چي بعضي وخت په رياء کي هم د خلکو د پاره د خير او مصلحت اړخ موجود وي، او د دې سره متعلقه ربا کار که څه هم پخپله په هلاکت او تباهي کي مبتلا کيږي، ځکه چي ډېر خلک دی مخلص وگڼي ده پېروي کوي، مثلاً:

قصه: ده چي په بصره کي په يوه زمانه کي دا حالت وو چي د ښار په لارو کوڅو کي چي به هر طرف ته تلل وو، د هر طرف څخه به د تلارت ذکر او تسبيح آواز پورته کېدلو او هر څوک به د دې و طرف ته مائل او راغېد کېدلو، يو سړی عين په دغو وڅو کي يو کتاب د "دقائق ربا" (د رياء باريکۍ) په نوم

سره وليکي، په دې باندې خلکو ذکر او تسبیح او تلاوت قرآن هغه سلسله ترک کړه او دې تصنيف د دوی په رغبت او تقليد کي خلل راپورته کړی، نو خلکو به وړيل چي اې کاش! دا کتاب ليکل سوی نه وای، نو رڼا کار بعضي وخت پر خلکو باندې قربتيري هم يعني پخپله خو هلاک سي خونورو ته د نجات لار ونييي.

د گناه پټي ساتلو اجازت: پوه سه! چي کوم خای اظهار د عبادت په رڼا کاري کي داخل دی هلته د گناه پټ ساتل هر وخت جائز او روا دي، او د دې د پاره اووه عنرونه د منلو وړ مقرر سوي دي: (۱) اول عنر خو دا دی چي د فسق فجور پټولو تاکيد پخپله الله ﷻ فرمايلي دي، او د نبي ﷺ ارشاد دی چي کوم سړی گناه وکړي نو بيا دي داسي وکړي چي الله ﷻ په پرده د کرم کي دې د پټولو کوشش وکړي.

(۲) عنر دا دی چي که ده گناه پټه پاته سي، نو گویا دا خوش خبري د دې خبري هم ده چي شه عجيبه ده چي په بل جهان کي هم پټه پاته سي (او ويخبل سي).
(۳) دريم عنر دا دی چي د خلکو ملامت کول به دی پرېشاته کړي او د عبادت په مشغوليت کي به خلل واقع سي او زړه به يې منتشره او پرېشانه سي.

(۴) خلورم عنر دا دی چي د خلکو ملامت او مذمت به دغه رنگه د زړه د پرېشاني او خفگان باهث وي چي دا د بنده طبعي خاصه ده چي په ملامت سره يې حله رنخور او ملت زړی کيږي، په دې وجه د خفگان شخصه ځان ايستل نه دي حرام کړل سوي پاته سوه دا خبره چي انسان مدح او ذم برابر ولي نه گڼي، نو خبره دا ده چي دا درجه د توحيد پرستی انتهائي منزل ته رسېدونکو ته نصيب کېدای سي هر سړي دې لوړي مرتبې ته کله رسېدای سي؟ لېکن د مذمت د بيروي شخصه عبادت کول جائز نه دي، ځکه په عبادت کي په بنيادي توگه د اخلاص ضرورت وي، ها! دا صحيح ده چي د مدح او ستايني په نه کېدلو باندې صبر کول آسانه وي لېکن پر مذمت او ملامت صبر کول يې حله گران وي.

(۵) پنځم عنر دا دی چي که د دې خبري پېره وي چي د گناه په ښکاره کېدلو به خلک دده په آزار ور پسې سي نو شريعت د دې د پټولو اجازت کړی دي که شه هم دغه گناه که هر شومره سنگينه وي او شرعي حد ولي نه پر لازميږي، نو د نورو د شر شخصه پېره کول روا دي، لېکن دا شرط ضرور دي چي توبه ځيني وکړي (داسي نه چي د پټولو د اجازت په حرص کي نوي نوي گناهونه په مخه کوي).

(۶) شپږم عنر دا دی چي د خلکو شه دي شرم کوي چي شرم ته ډيره غوره او د تعريف وړ وړل سوي

دي او عين ايمان تصور سوي دي، ها! په شرم او رياء کي د ځمکي او اسمان فرق دی (شرم دي ضروري کوي).

(۷) اووم غلړ دا دی چي د گناه پتولو محرک دا جذبه وي چي هسي نه نور يې وړيني او هغوی هم بې باکه سي گناهونه کوي په دې صورت کي گناه پتوونکي به معذوره وي (يعني جائز دي). لېکن که د پتولو څخه يې مقصد خپله پر هېزگاري ښوول وي نو دا رياء ده او حرام دي او که ظاهر او باطن يې يو وي نو دا درجه د صديقينو ده، او دا ځکه چي دغه خلک په باطن کي چيري گناه نه کوي لېکن که يو سړی څه گناه وکړي او بيا دا ووايي ظاهر يې کړی چي کوم شی الله ﷻ ته معلوم وي دخلکو څخه يې د پتولو څه ضرورت دی؟ نو دا صرف دده جهالت دی او په هيڅ شان دده سره نه ښائي اومنع دي، بلکي واجب دا دی چي د الله ﷻ د کرم د پردې په وجه دخپل گناه څخه ماسوا د نوموړو گناهونه هم پټ کړي.

د رياء د بېري څخه په کوم ځای کي د عبادت پر ښوول جائز دي؟

دا طاعت درې قسمونه دي يوهغه چي د مخلوق سره يې هيڅ تعلق نسته لکه لمونځ روژه او نور، درېم هغه چي تعلق يې بالکل د مخلوق سره وي لکه خلافت، قضاء، حکومت، درېم قسم هغه دی چي په مخلوق کي هم اثر کوي او په عمل کوونکي کي هم لکه وعظ او نصيحت.

د اول قسم څخه دريا په وجه لاس اخيستل بالکل جائز نه دي، لېکن که درياخطر په ابتداء يا ميانڅ کي راسي نو د دفعه کولو کوشش يې ضرور کول پکار دي او د عبادت نيت تازه کول پکار دي د مخلوق په ليدو سره د عبادت زياتول يا کمول صحيح نه دي ها! کوم ځای چي دا مشکل راسي چي د عبادت مطلق نيت پاته نسي او ټوله رياء سي نو هلته عبادت څه دی؟ ها! اصل نيت چي تر څو پوري باقي وي نو د عبادت څخه لاس اخيستل صحيح نه دي، حضرت فضيل رحمته الله عليه فرمايي چي د مخلوق د ليدلو د بيري څخه عبادت پر ښوول رياء ده او مخلوق ته د ښوولو د پاره عبادت کول شرک دی، شيطان دا غواړي چي ته عبادت ونه کړې کله چي ددې څخه عاجزه سي نو تا ته وايي چي خلک دي وړيني او دا رياء ده اطاعت نه دی، چي دا فريب در کړي او تا د عبادت څخه منع کړي، که ته دې ته وگورې او مثلاً د خلکو څخه وتښتې او ځمکي ته لاندې ولاړ سي نو هم به هغه وايي چي دخلکو خيال دی چي ته ځکه راتښتېلې يې چي ته زاهد يې نو دا خو زهد نه سو، نو د دې جواب داسي ورکول پکار دی چي که د مخلوق په خيال کولو سره عبادت ترک کوې نو دا هم رياء ده بلکي د مخلوق ليدل او نه ليدل برابر دی زما چي څنگه عادت دی زه هغسي کووم او گنم چي مخلوق ما نه

وړني ځکه چې مخلوق د پيري څخه عبادت نه کول داسي دي چې يو سړی خپل غلام ته د پاکولو دپاره غم وړ کړي چې دا پاک کړه، او هغه يې پاک نه کړي او عذر دا ووايي زمپيره وه چې زه به يې صحيح صفا او پاک نه کړای سم نو ښکاره ده چې مالک به ووايي چې بې وقوفه تاخو اصل کار نه دي کړی (څه خو به دي کړي وای؟) نو الله ﷻ بندگلو ته د اخلاص حکم کړی دي او بنده چې کله دعمل څخه لاس واخلي نو داخلاص څخه خو يې اول لاس واخيستی ځکه چې اخلاص خو په عمل کي وي (او عمل ده ونه کړی) او هغه کوم چی د ابراهيم نخمي ﷺ په باره کي روايت دی چې يوملاقاتي به راغلی نو قرآن به يې بند کړی تلاوت به يې بس کړی، او راتلونکي ته به يې وړل چې دا څه قصه ده چې کله هم څوک راسي ما پر تلاوت وويني؟ دا خبره به دوی غالباً ځکه کړې وي چې دوی ته دا هم علم وو چې کله څوک کور ته د ملاوېدلو دپاره راسي نو د هغه سره خبري کول ضرور پکار دي، تر دې چې تلاوت هم تر څه وخته پوري بند کړي نو څه باک نسته، نو په دې طريقه سره به دوی د تلاوت د شهرت څخه د خوندي کېدلو دپاره د دې پټ ستل به مناسب گڼلې وي، حسن بصري ﷺ وايي چې يو سړي ته به کله ژړا راغله نو پر خولې به يې لاس کښېښوی چې خلکو ته دده دژړا علم ونسي ځکه چې په پټه ژړا تر ښکاره ژړا او فرياد په ډېرو درجو غوره ده، په هر حال به عبادت هم نه وو چې پتوي يې او د عبادت څخه منع سي، او وايي چې يو سړي پر لاري روان وو نو يو داسي شی ورته پر ځمکه پروت مخ ته راغلی چې خلکو ته ځيني تکليف وو، نو پکار وه چې ده پورته کړی وای خو صرف په دې فرض يې پورته نه کړی، چې خلگ به ده ته پر هېزگاره ووايي او دغه رنگه به دده په نورو عبادتو کي لذت راسي، ليکن دا حال د يو ضعيف کېلای سي کوم چې د خپل ځان څخه بيرېږي، او دا خيال وکړي چې خلگ به دده د پر هېزگاری څخه خبر سي، او چې نور عبادتونه به دده دپاره بې خونده سي، ځکه چې درياء دبيري څخه د داسي کارونو څخه ځان ساتل ښه خبره نه ده بلکي په داسي موقع خو که درياء خواش پيدا هم سي نو پيدا دي سي، لېکن دا چې مغلوبه ځيني نسي، چې آخر کار دفعه يې وکړي پرېږدي يې، لېکن که څوک دومره ضعيفه وي چې په ځان ساتلو کي خپل مصلحت گڼي نو دې څخه به ده ته نقصان ورسېږي.

(۲) دويم قسم هغه دی چې تعلق يې د مخلوق سره دی لکه ولايت، حکومت، قضاء او خلافت او نور، نو دې درجه د عباداتو څخه هم لوړه ده په دې شرط چې په عدل سر بنایسته وي کنه دې عدلی په صورت کي گناه ده او د کوم سړي چې پر خپل ځان د عدل اعتماد نه وي نو دده دپاره د دې قبول حرام دی چې په دې سره آفت ډېر غټ وي، دا لمونځ روژه نه ده چې دې په عين عمل کي څه خوند

نه وي بلکي (درباه په صورت کي) په هغه حالت کي وي چي خلگ يې ويني (او پر هېرگار ورته وايي) لېکن په ولايت او حکمراني کي خو عظيم لذت دی او د نفس د پالنې ټول سامان پکښې وي، او دا دهغو خلگو سره ښه ښکاري د کومو چي پنځل ځان پوره پوره اعتماد وي تر دې چي يو سړی خپل ازمايښت هم کړي وي او د ولايت د حاصلېلو څخه مخکي يې د امانتدارۍ فرائض هم پوره کړي وي او د نورو کارونو تجربه هم لري لېکن بيا هم پېرېږي چي حکمران (واکمن) جوړ نسي، نو په دې کي د علماؤ اختلاف دی د يوې ډلې خيال دی چي حکومت دي قبول کړي ځکه داوخت دده دغه گمان محض گمان دی او څنگه چي ده ازمايلي هم دي نو زياته توقع داده چي کامياب به وي نو ده ته پر ځان اعتماد کول پکار دي، او زموږ په نزد صحي داده چي قبول ورته نه دي پکار، ځکه چي د نفس په دې حالت کي وعده کول چي پر عدل به قائم وي صرف يو فريب هم ثابتېدای سي يعني د حکومت ملاوېلو څخه وروسته که د عدل څخه راوگرځي نو څه ليري نه ده؟ خصوصاً چي د مخکي څخه هم په ترډ کي گرفتاره وي، نو اغېله داده چي دی به د دې وعده څخه وگرځي، نو ځان ساتل به ځيني ښه وي، چي د حکمراني آخر د اهل قوت څخه ماسوا څوک د چلولو صلاحيت نه لري، حضرت ابو بکر رضي الله عنه جناب رافع رضي الله عنه ته وويل چي خلافت به چيري هم نه قبولې که څه هم پر دوی کسانو باندي ولي نه وي، او کله چي صديق اکبر رضي الله عنه پنځپله پر دې غټه عهده باندي فاتر سو نورافع رضي الله عنه وويل چي آيا تازه د دې د قبولولو څخه منع کړی نه ووم نو پنځپله دي څنگه قبوله کړه؟ وېرې فرمايل تا اوس هم زه منع کووم ځکه لعنت دي دخپلې پر هغه سړي باندي کوم چي عدل ونه کړای سي، او داسي ضعيف اعتراض مثال داسي دی چي مثلاً يو سړی خپل زوی د درياب د غاري وتلو ته هم نه پرېږدي او حال دا وي چي پنځپله ورځي او ور شوه کيږي، ځکه چي دی پنځپله په لامبو (اوبازي) پوهيږي او هلک نه پوهيږي، او بيا هم که درياب ته ور کښته سي نو هلاکت يې يقيني دی، او کله چي بادشاه ظالم وي او قاضي عدل او انصاف نسي کولای بغير د خوشامندي (چاپلوسۍ) څخه نو د قضا يابلې عهده قبول نه دي پکار، کنې د قبولولو څخه وروسته د معزولي خطري ته د خوشامد په توگه د غلږ پېش کول به د قبولولو قبل نه وي، په دې صورت کي هم بهتره داده چي د پوره عدل او انصاف څخه کار واخلي چي بادشاه واقعي دی معزوله کړي او که دده قضاء او حاکميت د الله جل جلاله د پاره وي نو پر دې معزولي به دی خوشحاله وي (نه دا چي افسوس به کوي).

(۲) درېم قسم وعظ نصيحت او فتوی ورکول دي او درس و تدريس او روايت د حديثو دی، په دې

کي هم لوی خونډ او خوشحالي حاصلېږي او د لمونځ روژې په نسبت په دې کي دریا کاري زیات گنجائش دی، دا حکومت ته نژدې دی فرق دومره دی چي وعظ نصیحت او حدیث چي څنگه اوریدونکو ته فائده وړ کوي دغه ډول ویونکي ته هم فائده وړ کوي او دین ته د بللو ذریعې جوړېږي او د ریاء څخه یې ساتي، او حکومت داسي نه دی، که ریاء منځ ته راسي نو په وعظ او نصیحت ترک کولو کي اختلاف دی بعضو عالمانو ځان ځیني ساتلی دی. د اصحابو رضی الله عنہم څخه به خلکو فتواوي طلب کولې نو نورو ته به یې سپارل، حضرت بشر حافي رحمته الله علیه حدیثو څو کتابونه په ځمکه کي دفن کړل او ورپې وفرمایل: چي زه په ځان کي د محدثي خواش وینیم که داسې نه وی نو ضرور به مي حدیثونه روایت کولای، د تېرو بزرگوتوینده چي عَدْنَا (حدیث بیاتول) د دنیا د بلونو څخه یو باب دی او کوم سړي چي عَدْنَا وایي دی گویا داسي وایي چي ماصدر نشین جوړی کړی او پر مسند مي کښنوی، د حضرت عمر رضی الله عنہ څخه یو سړي د سهار په وخت خلکو ته د وعظ نصیحت اجازت وغوښتی نو دوی منع کړی ورپې فرمایل چي زما دې څخه بېره ده چي ستا خېټه به د هوا ډکه سي او ته به والوزې ثریا ته به ورسېږې، يعني ستا دماغ به اسمان ته ورسېږي. حضرت ابراهیم تیمي رحمته الله علیه وایي چي کله یو سړي پخپل زړه کي دخبري کولو خواش محسوس کړي نو دته چپ پاته کېدل پکار دي، او کله چي د چپ پاته کېدلو جلبه په کي پیداسي نو خبري کول ور ته پکار دي، زموږ په زړه بهتره خبره داده چي نصیحت کوونکي او حدیث بیاتوونکي دي خپل زړه ته نظر وکړي که دریا سره سره یې د اطاعت هم نیت وي نو لاس ځیني اخیستل ور ته نه دي پکار او خبره ور ته جاري ساتل پکار دي او د اطاعت نیت دي په خپل زړه کي پیدا کوي چي پکښي قوي سي، د دې وعظ او نصیحت حکم د سنتو او نقلو په شان دی، چي تر څو پخپل زړه کي اصل نیت ویني تر هغه دي د ریاء د خطرې پر رجه لاس نه ځیني اخلي، په خلاف د حکومت څخه چي که په دې کي خطره محسوسه کړي نو تېښته ځیني اولی ده، ځکه چي باطل نیت ژر غالب کېږي، داوچه وه چي امام اعظم رحمته الله علیه د قضاء عهده قبوله نه کړه حال دا دی چي دا دوی ته ملاوېدله لېکن دوی وفرمایل چي زه د دې قایل نه یم، چي د سبب او وجهي پوښتنه ځیني وسوه نو ورپې فرمایل: چي که زه رشتیالوایم نو واقعي قایل یې نه یم او که درواغ وایم نو درواغجن کله د قضاء قایل کېدای سي حال دا دی چي امام صاحب رحمته الله علیه د تعلیم او تعلم څخه تېښته اختیار نه کړله، لېکن که په زړه کي یې هېڅ هم دخیر اراده نه وي او د وعظ نصیحت څخه صرف ریاء او د مرتبې طلب مقصود وي نو دست برداره کېدل

ځيني (لاس ځيني اخيستل) پر بنده فرض دي ليکن که زموږ څخه پوښته کوي چي زه به څه کووم نو موږ به گورو چي که ددغي خبري څخه مخلوق ته فائده نه وي لکه دغه سړي د کوم خبري چي مسجع مقفي وي (يعني په ترتيب او انداز سره وي) يا بې هوډه خبري وي او گپ شپ او لطيفې وي، يا د رحمت وعلې ورکوي خلگ پر نافرمانۍ زړور کوي يا د جنگونو اختلافاتو او مناظرو تعليم ورکوي نو دا سړي به موږ منع کوو، ځکه چي دا خبري د حسد او ديو بل په مينځ کي د فخر او مباهات تخم په زړه کي کړي، او دا سړي د داسي کارونو څخه نه منع کول په خپله دده په حق کي د خير باعث دي، او که دده خبري د مخلوق د پاره نفع مندي او د شريعت مطابقې وي او خلگ دې مخلص گڼي او د ده خبري په ديني علمونو کي د نفع ذريعه وي نو ده ته دا اجازت نسو ورکولای چي دې دي دې خبرو څخه دست برداره سي ځکه چي په دې کي د ډېرو نقصان دي، لېکن چي په وينا کي صرف دده نقصان دي نو د خلگو دنجات او خير خيال ساتل ديو سړي د خيال ساتلو څخه په هر حال غوره دي، دا يو تن به پر ډېرو قربان کړو، ځکه چي نبي کرم ﷺ فرمايلي دي چي الله ﷻ به د دې دين مدد د داسي خلگو په واسطه سره کوي د کوم چي پخپله په دې دين کي هيڅ حصه نه وي، ددې څخه همداسي خلگ مراد دي، ده ته به موږ صرف دا انداز ووايو چي صاحب! ددې د خير د کار سره سره درياء ليري کولو او د خپل نيت صحيح کولو فکر هم وکړه او وعظ نصيحت پخپله هم قبول کړه اول پخپله ويريږه بيانور وپېرړه.

سوال: که څوک ووايي چي موږ ته به څنگه معلومه سي چي د واعظ نيت صحي دي او که غلط دي؟ او ددې نېنه څه ده؟

جواب: دا دی چي دنيت پاکي او صحيح والی دا دی چي واعظ دا غواړي چي خلگ د دنيا لاره پرېږدي د الله ﷻ لاره اختياره کړي ددې مقصود سبب به هغه شفقت وي کوم چي دده پر مخلوق دی او که يو بل واعظ داسي مخ ته راسي چي د هغه وعظ ډېر نفعمند وي او خلگ د هغه خبري ته زيات خيال کوي نو اولنی واعظ ته خوشحاله کېدل پکار دي، ځکه چي که يو سړی غار (يا شاه) ته ولوېږي او د غار پر خوله ډېره پرته وي او يو سړی د شفقت په وجه دده رايستل غواړي او بل راسي ډېره ليري کړي او دی د ډېري د تکليف څخه وساتي نو ده ته پر دې خبره خوشحاله کېدل پکار دي، که دغه اولنی واعظ خوشحاله نه سو او په زړه کي يې حسد محسوس کړی نو دا ددې خبري دليل دی چي دده مقصد د خلگو څخه همدري حاصلول دي دوی الله ﷻ طرف ته رابلل نه دي، يو بله نېنه دا

ده چي که يو حاکم يا دينداره سرى د وعظ په دوارن کي راسي نو د ده رنگ بدل نسي بلکي په روان اسلوب تقريري جاري وساتي د وعظ موضوع بلله نه کړي، بله دا چي د ده په شخه خبره که خلک خلعتخابي آرامي او ژړا ته جوړ سي حال دا دی هغه خبره يو خاص خبره نه وي نو ده ته پکار دي چي دغه خبره پرېږدي بله د کار خبره شروع کړي، لېکن د دې د فضول کېدلو احساس ده ته هغه وخت کيدای سي چي دې پخپل زړه کي کراهت محسوس کړي، او که دې کراهت محسوس نه کړي نو دې يو زبردست او مکمل ریا کار دی او که لږ غوندي هم کراهت محسوس کړي نو پوه سه! چي په ده کي درياء سره دغه بل نيت هم موجود دی او بيا دې کوشش کوي چي دغه نيت پکښي کلک سي او پر بدنيت غالبه سي.

نهم اصل: د تکبر او خان غټ گټلو علاج

پوه سه! چي تکبر او خان غټ گټل يو نا کاره او مذموم خصلت دی، او په حقيقت کي دا د الله ﷻ سره دښمني کول دي ځکه چي لوربي او غټوالی خو د هغه سره ښايي او په دې وجه په قرآن کريم کي دجبار او متکبر سرې مذمت سوی دي: **كَذَلِكَ يَطْمَعُ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ قَلْبٍ مُّتَكَبِّرٍ جَبَّارٌ** (مؤمن: ۴۰) (دغه ډول الله ﷻ مهر وهي پر هر متکبر او جبر کوونکي زړه) **وَحَاثَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ** (ابراهيم) (تواني سو هر جبر کوونکي عنادگر دښمن) او فرمائي: **إِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ** (زه پناه خواړم پخپل او ستاسو پروردگار سره د هر متکبر شخه چي يقين نه کوي په ورځ د قیامت) او نبي کريم ﷺ فرمايلي دي د چا په زړه کي چي د زړې په اندازۀ تکبر وي دې به جنت ته ولاړ نسي، او فرمايي چي کوم سرى د خان غټ گټلو علت جوړ کړي د ده نوم د متکبرانو په فهرست کي وليکل سي او د متکبرانو د پاره چي کوم عذاب وي هغه ده ته مقرر کړل سي، په حديث کي راغلي دي چي حضرت سليمان عليه السلام پيرانانو، مرغانو او انسانانو ټولو ته حکم وکړی چي دباندی راوړخی په دې حکم سره دوه لکه انسانان او دوه لکه پيرانان سره راجمع سول او هوادوی پورته کړل، اسمان ته يې ورسول هلته دوی د ملائکو تسبیح واورېدل بيا يې راکښته کړل د درياب بېخ ته يې ورسول نو د اسمان شخه يو آواز راغلی چي که د حضرت سليمان عليه السلام په زړه کي د زړې په اندازۀ تکبر وای نو اسمان ته د پورته کولو شخه مخکي به موږ دوی په ځمکه کي دننه کړي وای، نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چي د متکبر حشر به په قیامت کي د ميري په شکل وي، د الله ﷻ په نزد چي کوم نلت ده ته حاصل وي د هغه په سبب به خلک پر ده پښې اړدي، او فرمايي چي په دوېځ کي د "هـ ب

هې " په نامه يو غار دی متکبران او حُان غټ گڼونکي به هغه ته اچول کيږي.

او حضرت سليمان عليه السلام فرمايې چې د کومي گناه سره عبادت فائده نه کوي هغه تکبر دی، نبي کرم صلی الله علیه و آله فرمايې چې کوم سړي د فخر او غرور په وجه جامه پر خټکه راځړولې وي، ده ته به الله جل جلاله د رحمت په نظر سره ونه گوري، او فرمايې چې يو سړی په ناز او نخرو سره تللو ښايسته جامې يې اغوستي وي او حُان ته يې په ډېر غرور سره کتل الله جل جلاله په خټکه کې دننه کړی او تر اوسه ننوځي روان دی او تر قیامت به دغه رنگه وي، او فرمايې خپل حُان غټ گڼلو والا او په چال چلند کې ناز ونخړې کوونکی الله پر حُان باتدي غصه کوي، مُحَمَّد بن واسع رحمه الله خپل زوی په نازو نخرو تللو باتدي وليدی نو آواز يې ورته وکړی وېې فرمايل: چې تا ته معلومه ده چې ته څوک يې ماستمور په دوه سوه درهمه اخيستی وه او ستا پلار داسې دی چې دده په ډول خلگ چې په مسلمانانو کې څومره کم وي نو غوره ده، حضرت مطرف رحمه الله ملهې لره په ناز سره تلونکی وليدی، وېې فرمايل: ای د خدای بنده! داسې چال د الله جل جلاله ډير ناخوښه دی، هغه وويل ته مانه پېژني؟ مطرف رحمه الله وويل: ولي نه! ته په اول کې د پليتو ابو شاخکی وې په آخر کې به مرداره يې او په دې مينځ کې د گندگي يو شئ يې چې گرځې.

د تواضع فضيلت: نبي کرم صلی الله علیه و آله فرمايې: څوک چې عاجزي کوي الله جل جلاله دده عزت زياتوي، او فرمايې د هر سړي پر سر دوې فرشې واگي (قيضې) په لاس ولاړي دی کله چې دی تواضع کوي هغه فرشتې دغه واگي راپورته کوي وايي: يا الله! دی ذليله کړې، او فرمايې مبارک دي هغه رښتونی بنده کوم چې د عاجزی اظهار کوي حال دا دی چې دی بې چاره او عاجزه نه وي او پر خلگو هغه مال خرڅوي کوم چې ده په ناجائزه او حرامه نه وي جمع کړی، او پر بې اسرې خلگو رحم کوي، او د عالمانو او پوهانو سره ناسته پاسته کوي، ابو سلمه رحمه الله د خپل ښکته څخه روايت کوي چې يوه ورځ نبي صلی الله علیه و آله د دوی مېلمه وو او روژه يې نيولې وه د دوی صلی الله علیه و آله دروژه ماتې د پاره موږ د شيدو پياله راوړه چې غسل وړ سره گډ وو، دوی وچښل خواږه پر ولگېدل وېې فرمايل دا څه دی؟ موږ عرض وکړی يا رسول الله! موږ په شيدو کې لږ غسل ملاو کړی دي دوی پياله کښېښوه دوېې نه چښل، وېې فرمايل: زه نه وایم چې دا حرام دی لېکن خبره داده چې کوم سړی د الله جل جلاله سره تواضع کوي الله جل جلاله هغه سرافرازه کوي او پورته کوي يې، او څوک چې تکبر کوي الله جل جلاله هغه سپکوي، څوک چې په قدر د ضرورت خرچ کوي الله جل جلاله هغه دوست لري او څوک چې اسراف کوي هغه په مفلسی کې

مبتلا کوي او شوک چي هغه ډېر ياد وي (يعني د هغه ذکر ډېر کوي) هغه محبوب لري، يو وار يو بد حاله فقير چي جامې يې خيري وې د نبي ﷺ د حجرې دروازې ته راغلی او د نبي ﷺ څخه يې سوال وکړی، دوی ﷺ خوارک ته ناست وو او هغه يې دننه راوبللې په حاضرینو کي هر سړی ځان راټول کړی ده (فقير) څخه د ځان ليري کېدلو کوشش يې کوی، نبي ﷺ دی پر خپل ورون کښنوی او ورې فرمايل چي خوره! په قرشو کي يو سړي ده ته زيات په حقارت او کراحت سره وکتل او آخر د مرگ څخه مخکي پخپله په دغه ناروغي کي مبتلا سو او په دغه حال کي مړ سو، او نبي ﷺ فرمايي چي الله ﷻ ما ته اختيار راکړی ورې فرمايل: چي رسول او بنده جوړېدل غواړي که رسول او بادشاه؟ مال، صبر وکړی زما دوست جبرئيل ﷺ هلته موجود وو، هغه چي ځان ته په کتو وليد را ته يې وويل عاجزي اختيار کړه نو ماعرض وکړی يا الله رسول او بنده جوړېدل غواړم.

د عاجزی په باره کي اقوال او آثار: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمايي چي تاسو خلکو په عبادتونو کي د ټولو څخه افضل عبادت هېر کړی دي کوم ته چي عاجزی وايي، حضرت فضيل رضي الله عنه فرمايي چي د عاجزی حق هلته اداء کيږي چي تاسو حق خبره ومنئ که څه هم د هغې ويونکي يو کوچنی وي ياد قوم يو غټ جاهل سړی وي، د حضرت ابن المبارک رضي الله عنه قول دی چي د عاجزی تقاضا دا ده چي کوم سړی د دنيوي مرتبې په لحاظ سره ستاسو څخه کم وي تاسو خپل ځان د هغه څخه هم کم گڼئ، چي ده ته دا احساس وسي چي ستاسو په نزد د دنيوي مرتبې هېڅ وقت نسته، او کوم سړی چي په مرتبه کي ستاسو څخه لوړ وي د هغه څخه ځان ډېر لوړ ښکاره کوي چي ده ته معلومه سي چي د دنيوي دولت او مرتبې ستاسو په نظرونو کي څه قدر او مرتبه نسته، الله تعالى و حضرت عيسى عليه السلام ته وحی وکړې چي زه کوم نعمت هم تاسو ته درکوم که تاسو په عاجزی سره پر هغه شکر وکړی نوزه به ټول نعمتونه پر تاسو مکمل کړم. ابن سماک رضي الله عنه خليفه هارون الرشيد ته وويل چي يا امير المؤمنين! ستاسو د شرف او بزرگي په موجودگي کي ستاسو دا عاجزی ددې څخه هم زياته شريفه او بزرگه معلومېږي خليفه وويل تاخومره ښه خبره وکړه، نو دوی رضي الله عنه وويل يا امير المؤمنين! الله ﷻ چي چا ته مال، جمال او مرتبه او حشمت ورکړي دغه سړی که په دې مال سره د نورو غمخوړي کوي او په جمال د پرهېزگاري حسن نمايان ساتي او په مرتبه او حشمت کي عاجزي کوي نو د الله ﷻ په نزد ده نوم د خاصانو د حق په فهرست کي وليکل سي، خليفه قلم او رنگ طلب کړل دا قول يې وليکلی او د ځان سره يې کښېدی.

حضرت سليمان عليه السلام به سهار سهار د مالدارانو سره لږ وخت تېر کړی بيا به د محتاجو او مسکینانو خلکو مجلس ته ولاړی وېه يې فرمايل: يو مسکين د نورو مسکینانو سره ناست دی، د حضرت حسن بصري رحمه الله قول دی چي د عاجزی مطلب دا دی چي ته د باندي شوک ووينې د خپل ځان څخه يې غوره وگنې، مالک بن دینار رحمه الله فرمايي: چي که يو سړی د مسجد په دروازه ودرېږي آواز وکړی چي په تاسو کي کوم ډېر بد سړی دی هغه دي د باندي راووغی، نوزه به د ټولو څخه مخکي د باندي راووغم او يو سړی به زما څخه مخکي راونه وځې، ما سوا د هغې څخه چي شوک ماونيسي وروسته مي کړي دا خبره چي کله ابن مبارک رحمه الله ته ورسېدله نو هغه وويل چي: د مالک رحمه الله د عظمت راز په دې کي دی، يو سړی حضرت شبلی رحمه الله ته راغلی نو شبلي رحمه الله د عادت مطابق د ده څخه پوښته وکړه ته څه يې (دایې ونه ويل چي ته شوک يې؟) هغه سړي وويل چي زه هغه نقطه (ټکی) يم کومه چي د ياء تر حرف لاندي وي يعني چي لاندي ځيني هيڅ هم نه وي، دوی وويل خدای دي تا د دې څخه هم مخکي کړی چي تا خپل ځان د ټولو څخه آخر کړی.

د تکبر حقيقت او خرابي: پوه سه! چي تکبر د بد اخلاقی (بد خوښی) دويم نوم دی، ټول اخلاق که څه هم د صفت په اعتبار سره د زړه دننه شيان دي لېکن اثر يې په ظاهر کي ښکاره کيږي او د تکبر ظهور په هغه صورت کي کيږي چي بنده خپل ځان د نورو څخه لوړ مخلوق تصور کوي، يوه عجيبه هواده په دماغ کي ډکه سي او دی پکښي داسي مست سي چي بيا په جامو کي نه ځاييږي، نبي ﷺ فرمايلي دي: زه د تکبر او د غرور د هوا څخه د الله جل جلاله پناه غواړم، دا هغه زهرناکه هواده چي په بنده کي پيدا سي هغه دنيا او جهان د ځان په مخکي ذليل او کمتره گڼي او پر چا چي د ده نظر پرېوځي پر هغه د خپل سپک خادم خيال کوي بلکي د دې قابل يې هم نه گڼي چي د ده خادم ورته وويل سي، او په سپکاوي ورته وايي څه! ستا څه شان دی چي زما په خادماتو کي شمار سې لکه باچاهان چي هر چا ته خپل د دربار د راتلو ته اجازت نه ورکوي او نه هر يو پخپلو خادماتو کي شماري، نو لوی لوی خلگ د ده خدمت ته ولاړ وي او دا د تکبر انتها ده چي انسان په لويي کي د الله جل جلاله څخه هم د مخکي کېدلو کوشش وکړي، ځکه چي الله خو پر خپلو بندگاتو داسي يو پابندي نه ده لگولي او د هر چا سجدې او بندگي قبلوي نو تکبر والا چي دې درجې ته ورسېږي نو بيا د دې خبري طالب وي چي کښيني به هم د ټولو څخه لوړ او چي مخ ته شوک ور ته راځي نو ادب او احترام به غواړي، دوی ته که نصيحت کيږي نو سپک يې گڼي او هيڅ کله يې نه مني او دوی که چا ته

نصیحت کوی نو په هغه به یې ځانځاني، او که د پوه کولو کوشش یې کوي نو د غصنې څخه یې اورد پورته کیږي، او خلکو ته داسې گويي چې گویا دا بالکل انسانان نه دي حیوانات دي چي ده ته را جمع سوي دي، نبي ﷺ ته خلکو عرض وکړی یا رسول الله ﷺ! تکبر څه شی دی؟ وېې فرمايل تکبر دا دی چي بنده د الله ﷻ په منځکي څټ کښته نه کړي او خلکو ته سپک گوري حال دا دی چي دا دواړه خبري د الله ﷻ او انسان په مینځ کي د ټولو څخه غټ حجابونه دي او باقي ټول بداخلاقي د دې څخه پیدا کیږي او بنده د بنو اخلاقو څخه بالکل محرومه سي کوم سړی چي د خپلي لويي او خودبیني څخه مغلوبه سوی وي ده چي کوم شی د ځان د پاره خوښ وي بل مسلمان د هغه حقدار نه گڼي، او دا ایمان د اولني شرط څخه خلاف دی، نه داسې سړي د چا سره په عاجزي مخي ته راتلای سي، او دا مقتیاتو د عادت خلاف ده، داسې سړي ته پر کینه، حسد، قهر او غضب قابو کېدل محاله وي، ده ژبه د غیبت څخه هم محفوظه نه وي ده زړه د خیري او گرز څخه ډک وي او نه ځيني خالي کیږي، او که ده په تعظیم کي د چا څخه کمی وسي نو زړه یې هغه ته صفانه وي او د تکبر د کمو څخه کم اظهار ده د طرف څخه داسې کېدای سي چي ټوله ورځ د خودپرستی او د خپلي بالاتیني په خبرو کي مست وي او د خپلي لويي په دعوو کي مبتلاوي، دمکر او فریب او درواغو منافقت څخه ده ته فرصت نه وي، او حقیقت دا دی چي بنده د اسلام بوی تر هغه وخته نسي بوږولای تر څو چي دی خپل ځان هر نه کړي بلکي د دنیا راحت هم په صحیح معنی سره د دې ځان هرلو څخه بغیر نه سي حاصلېدلی.

د یو بزرگ ویناده چي که ته د جنت د بوی بوږولو شوق لرې نو خپل ځان د ټولو څخه دکمي درجي وگڼه چي بغیر د دې څخه بوی تا ته نه سي رسېدای، الله ﷻ چي چا ته سترگي د لیدلو وړ کړي وي هغه که دوه متکبران د یو بل سره د ملاقات په وخت کي وويني نو داسي به محسوسوي چي کوم نجاسته، گندگي او خراب بوی دوی په زړونو کي لیدل کیږي هغه د ډېر ذلیلې سړي په زړه کي نسي لیدل کېدای، ځکه چي د دې متکبرانو باطن د سپو په ډول وي دا خلک د ښځو په ډول خپل ظاهري سینگار کوي او د هغه انس او محبت څخه خالي وي کوم چي د مسلماتو سره د همنشيني امتیازي ښه وي متکبر د دې څخه محرومه وي، ته به د چا په لیدلو راحت هلته محسوس کړې چي خپل ځان په هغه کي فنا کړې او د هغه داسي تعظیم وکړې چي د دومي (دوه والي) تصور ختم سي او یووالی پیدا سي هغه وي خو ته باقي پاته نه سي یا هغه په تا کي راسي او ته باقي پاته سي هغه نه وي یا دواړه

ذاتونه په حق کي فنا سي او خپل ځان ته بالکل خيال نه کوي، اصل کمال دا دی او د دې کمال وخت او یووالی څخه حقیقي راحت نصیب کیږي الغرض چي ټوټي (دواه والي) ختمه نسي راحت نه نصیب کیږي ځکه چي راحت په یووالي او خدمت کي دی په تکبر کي نسته.

د تکبر دور چې: د تکبر ځیني شکلونه ډېر قبیح او بد وي او پر چا چي تکبر کول کیږي د هغه په فرق سره په تکبر کي هم تفاوت راځي، تکبر یا د الله ﷻ په مقابله کي وي یا د رسول په مقابله کي او یا د بندگانو په معامله کي، اوله درجه د هغه تکبر ده کوم چي د الله ﷻ په مقابله کي وي لکه د فرعون، نمرود او ابلیس تکبر، دویم د هغه خلکو تکبر دی کومو چي د الوهیت دعوی وکړه او د الله ﷻ د بندگی څخه یې عار محسوس کړی، د الله ﷻ ارشاد دی: لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ [النساء: ۱۷۲] (عیسی علیه السلام او مقربې ملائکي د دې خبري څخه عار نه محسوسوي چي دوی د الله ﷻ بندگي وکړي (بلکي دا خو عین مقصد د ژوند دی) دویمه درجه پر رسول د تکبر ده لکه د قریشو کافرانو چي وکړی او ورې وبل چي موږ د ځان په ډول د سړي خبره نه سو منلای، الله ﷻ موږ ته فرشته ولي رسول نه را لېږلو او چي انسان یې را لېږلو نویا یې یو غټ سړی ولي نه را لېږلو د یو یتیم انتخاب یې څنگه وکړی؟: وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْقُرَيْشِينَ عَظِيمٍ [الزخرف: ۳۱] (دوی وویل چي ولي یې نه نازلولو دا قرآن د دې دوو محلو (مکې او طائف) پر لوی خلکو باندي) دا ډول کافران پر دوو طبقو باندي مشتمل وو، د یوې طبقې تکبر د دوی په حق کي حجاب جوړ سو تر دې چي دوی د تفکر او تدبیر څخه کار وانه اخیستی او نبوت یې ونه پېژندی: سَأَصْرَفُ عَنْ آيَاتِي الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ [الاعراف: ۱۴۶] (هغه خلک چي په ځمکه کي تکبر کوي دوی د الله ﷻ د آیتونو د لیدلو څخه منع کیږي) او دویمه طبقه پوهېدله او بیا یې انکار کولو د تکبر په سبب په دوی کي د اقرار طاقت نه وولکه چي الله ﷻ فرمایلي دي: وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا [النمل: ۱۴] (دې ټولو د الله ﷻ د آیتونو څخه د ظلم او لوړي په سبب انکار وکړی حال دا دی چي د دوی زړونو د دې یقین کړی وو) دریمه درجه دا ده چي بنده دخپل جنس د خلکو په معامله کي تکبر کوي او دوی ته په سپک نظر سره گوري، حقه خبره نه قبلوي او خپل ځان د دوی څخه غوره گني دا درجه د هغو دوو درجو څخه کمه ده لېکن بده په هر حال ده او د دې دوه سببه دي یو خو دا لویي او ضرور د الله سره ښه ښکاري بنده خو عاجز او ضعیفه دی هیڅ کار ده په

اختیار کي نسته دلويي دعویٰ دده سره ښه نه ښکاري چي دی ځان یو څه گڼي او کله چي دی خپل ځان یو څه وگڼي نو گواکي دالله ﷻ سره یې جگړه پیل کړه. ددې متکبر مثال داسی دی لکه یو غلام چي د باچا تاج پر خپل سر کښيږدي پر تخت کښني نو تلسو اوس اندازه وکړئ چي باچا به ده ته څومره غصه وکړي، په دې وجه حدیث قدسي دی چي الله ﷻ فرمایي: چي عظمت او لویي په خاصه توگه زما سره مخصوص دي نو په دې دواړو صفتونو کي که څوک زما سره جگړه کوي نو زه به دی هلاک کړم، دا څو هغه خبره سوه چي یو سړی د باچا خاصو غلامانو ته یو داسي حکم وکړي چي دغه حکم دوی ته د باچا څخه مسوابل څوک نه سي کولای (نو چي دغه به د څومره غټي سزا لائق وي؟)، دویم سبب دا دی چي دا کبر د حق په قبولو کي هم مانع دی یعنې د نورو حق خبره هم د متکبرانو د پاره قابل قبول نه وي تردې چي کوم خلک ددې صفت حامل وي هغوی په دیني معاملاتو کي جگړې را پورته کوي او کله چي د حق کلمه د چا د خولې څخه ووځي نو دوی تکبر یو دېوال جوړ سي په منځ کي حائل سي او د قبولو څخه یې انکار وکړي، او دا اخلاق د کفرانو او منافقانو سره مخصوص دي، لکه چي ارشاد دی: لَا تَسْمَعُوا لَهُذَا الْقُرْآنَ وَالْقَوْلَ فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ (هم فصلت: ۳۶) (دا قرآن مه اورئ او ددې د ویلو په وخت کي شور کوئ!) او بل ځای ارشاد دی: وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الِوَهْدُ بِالْأَلْأَمِ [البقره: ۲۰۶] (او کله چي دوی ته وویل سي چي دالله څخه وپریږئ نو د خپل ځان لوی گڼل دوی گناه ته راوپاروي)، حضرت ابن مسعود ؓ وایي چي ددې څخه غټه گناه به بل څه وي چي که چا ته وویل سي چي د خدای څخه وپریږه او دی ووايي چي ته خپل کار کوه! زما سره دی څه دي؟ نبي کریم ﷺ یو سړي ته وویل چي په راسته لاس خوراک کوه، هغه وویل چي په دغه لاس یې نسیم خواړه لای (د تکبر څخه یې وویل) نو نبي ﷺ وفرمایل مه سه یې خوړلای، او دده لاس ییادې څخه وروسته ښورېدی هم نه سو، او د ابلیس قصه چي په قرآن کي راغلې ده نو د قصې په توگه نه ده بلکي د دي څخه دا مقصود دی چي تا ته معلومه سي چي تکبر بنده کوم ځای ته رسوي، تر دې چي ابلیس دالله ﷻ په حضور کي په څومره بې باکي سره وویل: خَلَقْتَنِي مِنْ نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ (الاعراف: ۱۲) (زه آدم ته سجده ځکه نه سم کوالی چي زه دي داور څخه پیل کړی یم او دی دي دڅلورو څخه) او واقعي سجده یې ونه کړه دهمیشه د پاره ملعون سو.

د تکبر اسباب او علاج یې: کوم سړی چي تکبر کوي نو ځکه یې کوي چي دی په ځان کي

داسې صفت وړني کوم چي په بل کي نه وي او دا صفت هميشه صفت د کمال دی او د دې اووه اسباب دي:

(۱) **اول سبب:** علم دی، يعني کله چي يو عالم خپل ځان په علم بنایسته وړني نو د نورو حیثیت ده ته پخپله پر تله کي د حیواناتو په ډول معلومېږي او دا تکبر پر ده ورځ په ورځ غالبه کېږي، او دې علامه دا ده چي دی د خلکو څخه توقع ساتي چي ده غیر معمولي تعظیم او تکریم وکړي، او که هغوی یې نه کوي نو په حیرت سره ورته گوري، او که څوک یې دعوت ته راوبولي نو ده دعوت قبولول په دعوت کوونکي باندې یو غټ احسان وي، بلکي دده په خیال کي خود ده عالم کېدل پر دنیا باندې احسان وي دی هميشه دا خبره کوي چي د آخرت په کارونو کي دی الله ته ډېر نژدې دی او دا نور ځيني ډېر ليري دي او دا چي دده نجات خوي يقيني دي او د نورو د پاره بهي حله خطره ده او دا احسان هم کوي چي هر څوک دده دعاء او برکت محتاجه دي، کنه د دویڅ څخه نجات حاصلول د دوی د پاره ممکن کېدای نسي، ځکه خونبي ﷺ فرمایلي دي چي: ځان بزرگ کتل د علم د پاره غټ آفت دی، او رشتیا خو دا ده چي داسې سړي ته د عالم پر ځای جاهل ويل زيات مناسب دي، ځکه چي حقيقي عالم خوهغه دی کوم چي د آخرت د خطرو علم لري او د پل صراط د باریکي څخه خبر وي، چا چي دا وپېژندل هميشه به هغه ځان د داسي خبرو څخه ليري ساتي، دی به د آخرت د بيړي څخه په داسي لغوه خبره کي نسي مشغولېدای، او دی به د دې بيړي څخه چي علم به پر ده حجت وي دغورو او تکبر نسي ښکار کېدای، لکه چي ابو الدرداء ﷺ فرمايي: چي علم څومره زیاتېږي مصیبت دومره ليري کېږي، او خلگ په دوو وجهو سره په تکبر کي مبتلا کېږي: يو دا چي دوی د دين علم نه وي حاصل کړی او خپل ځان بغیر د حقيقي علم څخه کوم چي فرض دی نسي پېژندای د دې په وجه د حق د لاري او د دين د لاري د پېژندو څخه ماسوا د الله ﷻ او دده په مینځ کي چي کوم حجاب وي دهنې پېژندل ممکن کېدای سي، او په دې سره په دردمندی او عاجزی کي اضافې کېدل پکار دي، نه چي په تکبر او ځان ښوولو کي، لېکن کله چي د علم حصول صرف تر علم طب، حساب، نجوم، لغت، جلد او خلاف پوري محدود کړل سي نو د دې څخه په تکبر ځان ښوولو کي د اضافې څخه ماسوا نور څه کېدای سي، په دې ضمن کي قریب ترين علم علم فتاویٰ کېدای سي او دا علم د خلکو د اصلاح ذریعه ده او د دنيایي علم کېدو سره سره دين ته هم د دې حاجت سته، او په دې سره ډېره هم نه پيدا کېږي بلکي که پر دې اکتفاء وکړي او نور علوم ترک کړي نو زړه به تاریک سي او د تکبر څخه به

مغلوبه سي، ددې اندازه دظاهري عالماتو د حالت څخه ښه لگېدای سي، دغه حال د زاکرانو او واعظانو د علم دی چي مسجع او واهيت خبري د دوی ټول کائنات دی يا بيا دا ډول خبري کول او خبري جوړول چي په اورېدونې خلگ نمرې ووهي او شور شغرب راپورته کړي يا بيا داسي جملې وايي چي په مذهب کي تعصب داسي مدغم کړل سی چي خلگ دا د دين لاره وگني، حال دا دی چي دا ټولي خبري د تعصب، تکبر، حسد او په زړونو کي د ښمنۍ د تخم کړلو څخه ماسوا په بل کار نه راځي نو بيا به ددې څخه زهد او زړه سوزي (دلسوزي) څنگه پيداسي، لېکن غرور او تکبر به زيات پيداسي، دويم اړخ ددې دا دی چي ممکنه ده يو سړی کتمن علم هم حاصل کړی، مثلاً تفسير د قرآن، علم حديث، د دين د بزرگانو سيرت يا ددې ډول نورو علومو د کومو ذکر چي په دې کتاب (کېمياء سعادت) او (احياء العلوم) کي موږ کړی دي لېکن ددې سره سره دی په تکبر او ځان ښولو کي گرفتاره وي نو ددې سبب فقط وي وي او هغه دا چي په اصل کي د ده باطن خبيث وي او بد اخلاقي د ده اخلاق جوړ سوی وي او د علم حاصلولو څخه د ده مقصود صرف دا وي، چي څه ازده کړي د خلگو په مخکي يې بيان کړي، دوی پخپل علميت سره مرعوب کړي کنې په دې عمل کول د دوی مقصد نه وي او علم چي هر کله د داسي سړي په باطن کي داخل سي نو د ده د باطن شکل اختيار کړي لکه هغه دوايي (دواء) چي معدې ته لاره سي او د گندگيو سره ملاؤ سي د هغو په صفت سي يا لکه هغه اوبه کومي چي د اسمان څخه پاکي شفافي ورپرې پر کوم شئ چي ورپرې د هغه صفت زياتوي يعني که هغه ترخې وي نو زيات ترخ سي او که خوږې نو زيات خوږ سي.

(۲) دويم سبب: په زهد او عبادت کي تکبر کول دي، ځکه چي عابد زاهد چي څوک هم وي د کبر څخه خالي نه وي، او په دوی کي اکثره او زياتره هغه دي چي خپل زيارت د نورو د پاره د دوی د نجات سبب گني، گوريا د دوی عابد کېدل د نورو پر سړيو احسان دی، دوی نور خلگ هلاکېدونکي گني، د خپل ځان په باره کي د دوی گوريا يقين وي چي دوی خو بخښل سوی دي، که څوک د دوی تنگ کړي او اتفاقاً بيا پر هغه يو مصيبت راسي نو دی فوراً د پر خپل کرامت باندي محمول کوي، او په فخر سره اعلان کوي، چي زموږ سره د بې ادبي کونکو دا انجام دی، حال دا دی چي د نبی ﷺ ارشاد دی چي کوم سړی د خلگو د پاره د هلاکت لفظ استعمال کړی، دی به پخپله په هلاکت کي واچول سي، او فرمايي دا يو عظيمه گناه ده چي يو سړی خپل مسلمان ورو ته سپک وگوري، ځکه چي لوی فرق دی په هغه سړي کي کوم چي نور سپک گني، او په هغه سړي کي کوم چي د مسلمان ورو څخه د برکت طلب کوي، دی د ځان څخه غوره گني، او صرف د الله ﷻ د پاره وړ سره دوستي کوي، او

عين ممکنه ده داسي متکبر زاهد درجه ده څخه اخلي هغه سړي ته يې ورکړي د کوم څخه چي دې زاهد نفرت کړی وي، او دی د زهد د برکتونو څخه بيخي محرومه کړي.

قصه: په بني اسرائيلو کي يو سړی د خپلي زمانې غټ عابد وو او يو بل سړی د خپل زمانې بدترین فاسق وو، يوه ورځ دې فاسق وليدل چي دغه عابد په لمر کي ناست دی او د ورينخي يوه ټکره پر ده سایه کړې ده، د فاسق خيال راغلې چي ورسره د دې عابد سره کښېنم که دده په برکت سره الله جل جلاله وبخښلم، نو دی ولاړی او د هغه سره کښېناستی، هغه عابد وويل چي واه! ناپکاره ولي زما سره کښېناستې دده په اندلاره فاسق خو په دې زمانه کي بل نسي ليدل کېدای، او دی يې د هغه ځای څخه ليري کړی، چي هغه ولاړی نو د عابد د سر څخه هغه ورينځ هم ولاړه او د هغه فاسق پر سړيې سایه وکړه، او د دغه وخت پر پېغمبر وحي راغلې چي دې دواړو ته ووايه چي خپل خپل عملونه دنوي سره شروع کړي، ځکه فاسق چي څه وکړل موږ دغه دده دايمان نېکي مقرره کړه، دی مو وبخښلو، او د عابد عبادت دده د تکبر په وجه باطل کړل سو، دغه ډول يو سړی د يو عابد پر سر پښه کښېنيول نو عابد فوراً وويل پښه پورته کړه کنې په خدای قسم دی ته به دا الله جل جلاله درحمت څخه محرومه کړل سي، او د دغه وخت پر پېغمبر وحي راغلې چي د يو قسم خوړلو په بدله کي ته پر موږ حکم چلوونکي څوک يې؟ چي ستا په وينا به دی نه بخښم؟ اووړه! چي موږ به تاوونه بخښو، او عموماً داسي کيږي چي که څوک يو عابد تنگ کړي يا ازار کړي نو دغه عابد داسي گڼي چي الله جل جلاله به دې سړي ته ضرور ازار ورسوي او دی به د خپل رحمت څخه محرومه کړي، او څه عجيبه ده چي تر دې پوري ووايي: گوره ده ته به خلمخا ازار رسيږي، او بيا که اتفاقاً هغه سړي ته يو تکليف ورسيږي نو دی وايي تاسو وليدل چي ده څه حشر سو؟ دا چي څه وسول ټول زما د کرامت په وجه وسول، لېکن که د دې احمق څخه څوک پوښتنه وکړي چي تا ته د دې سوچ کولو توفيق ونه سو چي کفارو نبي ﷺ ته څومره څومره ازارونه رسولي وو! لېکن الله جل جلاله خو د هغوی څخه صرف بدله هم وانه اخيستله، بلکي اکثره ته خو د ايمان توفيق هم وسو نو آيا نَعُوذُ بِاللّٰهِ د دې احمق درجه د فخر انبياء او سرور کائنات ﷺ څخه هم زياته سوه؟ چي الله جل جلاله به خامخا ده بدله اخلي.

نو دا خو د جاهلو عابدانو يو خاص انداز دی، بلکي په راز پوه عابدان خو پر مخلوق د نازل سوو بلاگانو نتيجه خپله بدبختي گڼي او وايي چي دخلکو څه قصور دی دا خو زما د خطاگانو او منافقت نحوست دی کوم چي ټوله خلک يې په بلا کي گرفتاره کړي دي، څرنگه چي د خپل بې مثالہ صديق

او اخلاص سره سره حضرت عمر رضی الله عنه حضرت حذیفه رضی الله عنه څخه په تشویشناک انداز کې پوښتنه وکړه، اې حذیفه رضی الله عنه! رشتیا وایه چې په ما کې تا ته د نفاق کومه علامه ښکاره کیږي؟ نو سلمان خو د پرهېزګارۍ سره سره بیرېږي او د خدای د بیرې څخه لرېږي، او احمق او جاهله عابدان په ښکاره عمل کوي په باطن کې د تکبر او ځان ښولو په ګندګۍ سره ځان ګنده کوي او د دې څخه د هېڅ ډول کراهت یا پېره دوی نه محسوسوي، او حقیقت دا دی چې کوم سړی خپل ځان د نورو څخه غوره وګڼي ده پنخپله بې وقوفۍ سره خپل عبادت عبث کړی، ځکه چې د جهالت څخه غټه ګناه نسته، اصحابو رضی الله عنهم یوه ورځ د یو سړي ډېر تعریف کوی اتفاقاً دغه وخت هغه پنخپله هلته راغلی، اصحابو عرض وکړی یا رسول الله ﷺ! دا هغه سړی دی چې اوس یې موږ تعریف کوی، دوی ﷺ وفرمایل: ما ته خو په ده کې د منافقت ښې ښکاره کیږي، ټولو په دې ارشاد سخت تعجب وکړی، نبی ﷺ وفرمایل: اې سړه! ستا دې په خدای قسم وي رشتیا وایه! چې ستا دا خیال نه دی راغلی چې ته د دې قوم بهترين سړی یې؟ هغه وویل رشتیا خو دا ده چې ما ته دا خیال راځي، نبی ﷺ د نبوت د نورو په رڼا کې دده باطني خباثت لیدلی وو.

او دا هغه آت دی په کوم کې چې عالمان عابدان اکثره گیر دي، په دې لحاظ سره دوی په درې درجو کې تقسیمېږي: یو هغه چې خپل باطن د دې څخه نسي پا کولای لېکن په ظاهره په تکلف او کوشش سره د تواضع او عاجزۍ اظهار کوي او خپل عملونه د هغه سړي د عملونو سره مشابه کوي کوم چې خپله برتري او لوړي پر خلکو نه اضافه کوي، تر دې چې دده د قول او فعل څخه قطعاً د تکبر اظهار نه کیږي، د داسې سړه په باره کې ویل کیږي چې دی د تکبر د درختي جرړي (بېخ) د خپل زړه څخه نسي ایستلی، لېکن ښاخونه یې ښورېدو ته نه پرېږدي، دویمه درجه د هغه سړي ده چې خپله ژبه په قابو کې لري چې د تکبر اظهار ځیني ونسي، لېکن عملاً دده د افعالو څخه دده د قول تصدیق نه کیږي او داسې کارونه ځیني کیږي چې د باطن تکبر یې ځیني ښکاره کیږي مثلاً چې کوم ځای ته ځي هلته د بالانشیني متلاشي وي او په تلو کې د خلکو څخه مخکي تلل غواړي، او که عالم وي نو څټ به یې کوږد نیولی وي په تلو کې چې دا ځیني ظاهره سي چې دی دنورو سره په تللو کې عار محسوسوي، او که عابد وي نو پزه یې تړه کړې وي، او تنلی یې تړیو کړی وي چې معلومه سي چې د دې خلکو سره په تلو کې خوشحاله نه دی، لېکن دې دواړو احمقانو ته دا شعور نه وي چې نه علم د دې ښه ده چې څټ دي کوږد کړي او نه د زهد دا تقاضا ده چې تنلی دي تړیو کړي، بلکې د دې دواړو تعلق د زړه سره دی او په ښکاره عاجزي او شفقت او وړن تنلی د دې ښه وي د نبی ﷺ څخه زیات

متقي او عالم په ټول مخلوق کي څوک وو؟ او بيا د دوی څخه د زيات تواضع او وړون تندي نمونه څوک وړاندي کولای سي؟ چي د هر چا سره به په وړون تندي او خدا سره ملاوېدی، او د الله جل جلاله د طرف څخه دوی ﷺ ته تاکيد هم دا وو: **وَ اخْفِضْ جَنَاحَكَ لِصَنِ ابْنِكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ** [الحجر] (خپلو ايماندارو متبعينو ته وږې کبته کړه) او بيا فرمايي: **فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ** [آل عمران: ۱۵۹] (د الله جل جلاله د رحمتونو څخه يو دا هم رحمت دی چي ستا رويه (چلند او سلوک) د خلکو سره د نرمی ده که ته تند جوړه او سخت مزاجه وای نو دا خلک به ستا څخه خواره سوي وای) او دويم قسم هغه سړی دی کوم چي پر ژبه هم قابو نه وړي او په خبرو کي هم تکبر کوي داسي سړی د فخر او ځان ستايني علادي وي د خپل صاحب حال او صاحب کرامت هر وخت دعوی کوي، (چي زه د کرامت او حال خاوند یم) که عابد وي نو وايي فلانکی زما سره مقابله نه سي کولای په عبادت کي، که عبادت گورئ نو زما عبادت ته گورئ هميشه روژه داره او ټوله شپه ولاړ یم، او روزانه قرآن ختمووم داوچه ده چي څوک مي ازار کړی نو د مال او اولاد څخه لاس پرېولي، څه ليري نه ده چي داسي سړی جگړې ته تيار سي، که څوک د تهجد لمونځ کوي نو دی يې ځيني په ډېر زور شور سره کوي او که څوک روژه نيسي نو بيا تر ډېره وخته پورې وږی تېری ووسي، که عالم وي نو وايي زما سره د علم او فضل چي کومه سرمايه ده ددې په مقابله کي د فلانی څه حيثيت دی د هغه استاد خو هم زما په مخکي جاهل دی، په مناظره کي يې هم دا کوشش وي چي مخالف فريق ته شکست ورکړي که څه هم دی پر باطله باندي ولي نه وي داسي مسجع عبارتونه به يادوي چي په مجلس کي يې واوروي پر خلکو خپله برتري ثابته کړي، بعضي وخت خو داسي نا آشنا او غريب الفاظ ياد کړي او د حديثو څو عبارتونه زياتي ياد کړي او بيا يې د خلکو په مخکي ځای او بې ځايه د دغو حوالې ورکوي دنورو خبره درواغجنه کوي او دا يې معمول وي، او کوم عالم او عابد داسی دی چي د دې خبرو څخه خالي وي؟ لږه وي او که ډيره خو دا خبره په هريوه کي ضرور سته، لېکن کوم سړی چي د نبی ﷺ د دې ارشاد څخه واقف وي چي که د چا په زړه کي يو ذره کبر وي جنت پر ده حرام دی نو دی به دخداى د بيري څخه د دردمندۍ صفت خپلوي او تکبر ته به نه نژدې کيږي او د الله جل جلاله دارشاد په معنى به پوه وي چي: **اَيُّ بِنْدَةٍ زَمَا يَزِيدُهَا نَجْمًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ** (په دې شرط چي ته خپل ځان بې قدره تصور کړې لېکن که ته په خپل ځان باندي ناز کوې نو زموږ په نزد به دليل او رسوايې، او کوم سړی چي د دين په دې حقيقتونو پوه نه وي هغه عالم نه دی جاهل دی.

(۳) دريم سبب دا وي چي بنده پنخپل حسب لونسب فخر کوي مثلاً کوم سړی چي علوي يا سید وي هغه نور خلگ دځان په مقابلې کي هيڅ نه گڼي، که څه هم هغوی دده څخه زيات پرېزگاره ولي نه وي او دی که څه هم د دې تکبر په ښکاره اظهار نه کوي لېکن په باطن کي يې هر وخت موجوده وي، او د دې مظاهره هغه وخت کېږي کله چي دی د غصې او خفگان په صورت کي وي چي دغه وخت دی فوراً د قابو څخه بهر کېږي او بيا د ژبي او عمل څخه يې تکبر شاخي او مخاطب ته دده د خولې څخه داسي کلمې ووځي چي ستا حيثيت څه دی ته څوک يې؟ خپل اصليت دي هر دی چي زما په مخ کي لويږي؟ لنډه دا چي دا ډول بې کاره خبري دده د خولې څخه وځي. ابو ذر رضي الله عنه يوه ورځ يو سړی ته د جنگ په وخت کي د حبشي ځوی وويل (يعني ويې ويل چي اې د حبشي ځويه!)، نو نبي صلی الله علیه و آله وفرمايل: اې ابو ذره! ولي بې قابو کېږي؟ د سپين بچي ته آخر د تود پر بچي په کومه خبره فضيلت حاصل دی؟ ابو ذر رضي الله عنه چي دا واورېدل پر هغه ځای پر ځمکه پرېوتی هغه سړی ته يې وويل: چي زما پر مخ پښه کېښېده. نو فکر وکړی چي دوی ته د يوې کلمې د تکبر علم وسو نو دوی په څه طريقه سره د تکبر ماتولو د پاره عاجزي اختيار کړه.

د نبي صلی الله علیه و آله په مخکي د دوو خلگو د خپل خپل خاندان ذکر په ډېر فخر سره کولو يوه وويل زه خو فلاڼی د فلاڼی ځوی يم ته څوک يې؟ چي په حسب نسب کي زما مقابلې کوي؟ نو نبي صلی الله علیه و آله وفرمايل: د موسى عليه السلام په مخکي د دوو خلگو دغه ډول جنگ وو، او يو پکښې دغه ډول خپل ځان فلاڼی ځوی د فلاڼی ښوولی وو خپل نهه پښتونه يې شمار کړي وو، دغه وخت الله تعالی د وحی په ذریعه سره حضرت موسى عليه السلام ته ويلي وو چي دې متکبر ته ووايه چي دغه نهه پښتونه ټول په دوېځ کي سوځي بويانکه کېږي، او ته يې لسم يې (چي دوېځ دي په انتظار کي دی) او د دې څخه وروسته نبي صلی الله علیه و آله وفرمايل: چي کوم خلگ په دوېځ کي سوځي پر هغو فخر او ناز دڅه د پاره دی؟ نو په دغو فخر مه کوئ کنې د الله په نزد به ستاسو درجه د گونگت^(۱) څخه زياته بله وي کوم چي د انسان گندگي پوروي او خوري يې.

(۴) څلورم سبب دا دی چي ښايسته او ښکلی وي او دا تکبر په علمه توگه سره په ښځو کي وي، حضرت عائشې رضي الله عنها يوې ښځي ته چيته وويل نو نبي صلی الله علیه و آله وفرمايل چي تا غيبت وکړی دا گویا پر خپل قد باتلدي د تکبر اظهار وو، که دا هم چيته وای نو داسي به يې نه وای ويلي.

(۱) يو ډول توره خزده چي دانسانکو گندگي خوري، او بعضي خلگ مړغټی او غولړی ورته وايي. (مفني)

(۵) پنجم سبب د مال او دولت وي چې په دې کي یو سړی بل ته وایي چې ماسره خو د مال او دولت کمی نسته او داسي داسي نعمتونه را ته حاصل دي او ته څه شئ یې اوږی تېری یې ازه خو تا خیراتي گنم ستا په ډول مسکینان خوزه په پیسو اخیستلای سم دا او داسي نوري کلمې د متکبرانو دخولې څخه ووځي، او په سورت کھف کي چې د دوو ورونو کومه قصه بیان سوې ده هغه د همدې قبیلې څخه ده په کومه کي چې یوه ورو بل ته وایي: **أَلَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ لَفَرًا** (الکھف: ۳۲) (زه ستا څخه زیات مالداره یم او په نفرو کي هم ستا څخه زبردست یم).

(۶) شپږم سبب جسماني زور او قوت دی او دا هغه تکبر دی کوم چې طاقتور خلک پر کمزورو او ضعیفانو خلکو کوي.

(۷) اووم سبب د تکبر کېلولو دا دی چې بنده پخپلو مريدانو، شاگردانو، غلامانو، نوکرانو باندې خپله برتري او سرداري اچوي (او خپل ځان گویا دوی رازق گڼي).

لنډه دا چې کوم شئ هم د بنده په نزد د نعمت درجه لري هغه شئ دده د پاره د تکبر باعث جوړېږي، که څه هم دغه شئ په حقیقت کي نعمت هم نه وي، تر دې چې مختث هم د مختثیا د اسبابو او لوازماتو ذکر کوي پر نورو مختثاتو خپله برتري اضافه کوي، دا وو هغه اسباب کوم چې د تکبر او ځان بنوولو ذمه واره دي، او دا هم واضحه سوه چې د تکبر اظهار همیشه د علوات او حسد په سبب وي یعني کله چې د یو سړی د بل سړي سره د بښمني پیداسي نو دده دا خواش وي چې فخر او ناز وکړي د ده په لاندې ښکاره کولو کي کلمیاب سي، ریا کاري پر خپل ځای هم کله کله د تکبر سبب جوړېږي یعني خپله لویي ځکه کوي چې خلک دده څخه مرعوب سي عزت او احترام یې وکړي، مثلاً د چا سره مناظره کوي او خبر وي چې فریق ثاني په علم او فضل کي دده څخه د ډېري لویي مرتبې مالک دی نو په ښکاره به ځان نیغ نیغ کوي چې داونه گڼي چې فریق ثاني واقعي دده څخه افضل دی، نو د اسبابو د تکبر څخه چې خبر سوې اوس پکار دي چې د علاج څخه یې هم خبر سوې چې د هر شئ علاج داسي کیږي چې اسباب یې زائل سي.

د تکبر علاج: پوه سه! چې د سعادت په لاره کي حائل کېلونکی هر علت هغه که یوه ذره ولي نه وي او د جنت د لاري دسترگو څخه پناه کوونکی هر شي هغه که څومره سپک ولي نه وي علاج کول یې فرض عین دی او تکبر یوه داسي ناروغي ده چې د دې څخه یو سړی هم خالي نه ښکاري د دې علاج په دوه ډوله سره کېلای سي: (۱) علاج مجمل (۲) علاج مفصل، مجمل علاج ته خو یو

معجون (درمل) ویل کیږي چي اجزاء ترکیبي یې علم او عمل دی، او بیا په دې کې چي کوم علمي علاج دی هغه دای چي انسان الله ﷻ وپېژني چي ده ته دا حقیقت ښکاره سي چي لویي او غیوالي ما سوا د هغه څخه ډبل چا سره ښه نه ښکاري د دې څخه وروسته به ده ته خپل حقیقت ښکاره سي، چي ده څخه زیات ذلیل او عاجزه او خوار بل نسي کېدلای، نو دا یو جاد (سهل) دي چي د باطن څخه د تکبر بیخ را باسي، که څوک یې پوره علاج کول غواړي نو دا آیت ور ته کافي دی: قُتِلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ (۱۷) مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ (۱۸) مِنْ نَفْثٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ (۱۹) ثُمَّ السَّبِيلَ يَسْرَهُ (۲۰) ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ (۲۱) ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنشَرَهُ (عيس: ۲۲) (انسان دي هلاک سي دی څومره ناشکره دی د څه شئ څخه پيدا سوي دي د نطفې څخه پيدا سوي دي بيا يې د ده انداز وکړه بيا يې د ده لار آساته کړه بيا يې مړ کړی بيا يې په قبر کي ښخ کړی بيا چي الله ﷻ کله وغواړي ژوندي به يې را پورته کړي) الله ﷻ انسان پخپل قدرت سره روښانه کړو او د انسان ابتداء او انتها او مينځوی کړی، يې بيان کړي چي ته څوک يې په دې وجه انسان ته پکار دي چي دی په دي خبره پوه سي چي د "نشت" څخه زیات یو شئ يې قدره نسته، او بنده (نشت) وو ځکه چي د ده نوم او ښه هېڅ نه وه، او دازل څخه د پيدا کيدو تر وخته پوري په پرده کي پټ وو، د الله ﷻ ارشاد دی: هَلْ أَمَّلَ عَلَى الْإِنْسَانِ جِئِنِ مِنَ الذَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا (الذهم: ۱) (پر هر انسان يوه مده داسي راغلې ده چي دی د ذکر څه شئ نه وو) نوا الله ﷻ (د ده د پيدا کولو د پاره) خاوره پيدا کړه بيا يې نطفه او حلقه پيدا کړه چي حقیقت يې اوبه او وینه ده او دغه هم ناپاکه، او بنده ته يې د دې (نشت) څخه (شته) کړی، او دده اصل يې د ناچيزه خاوري گنده اوږو او گنده ويني څخه جوړ کړی، د دې څخه وروسته انسان د غوښي ټکړه و لهکړن داسي چي په ده کي د اورېدلو، ليدلو، خبرو کولو او حرکت کولو طاقت نه وو گویا يوه ډبره وه چي د ځان خبر ور ته هم نه وو، الله ﷻ په ده کي د اورېدلو، ليدلو، فوق، خبرو کولو قدرت او قوت، لاس او پښې او نور پيدا کړل، کوم چي ده ته پخپل ځان کي په نظر راځي او د کومو په باره کي چي دی پخپله غور کولای سي چي د دوی څخه کوم یو شئ وو چي په دغو حقير و خاورو کي وویا په گنده وینه او پلټه نطفه کي وو، او اوس چي څومره عجيب او غريب شيان داندانونو په شکل کي دده سره دي، نو آیا په دې سره د الله ﷻ د لویي راز دده په پوهه کي نسي راتلای؟ او آیا پر دې سربېره د تکبر کولو څه امکان ده ته ښکاري؟ آیا دا ټول شيان دده د ذاتي کوشش په وجه دي؟ او که نه دي نو بیا تکبر د څه شئ دي،

ارشاد دی: وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ لَمَّا إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ (الزمر: ۲۰) (او الله جلّ و علا د نښو څخه دا دی چې تاسو یې د خاورو څخه پیدا کړاست بیا لږې وړځي وروسته تاسو انسانان سوئ گړځئ) نو پر دې خبره خو غور کول د بنده اول فرض سو، اوس دي سوچ وکړي چې دا د تکبر او ځان ښووني مقام دی او که د شرم او مړ کېدلو؟ په دې فخر کول پکار دي او که شرمنده کېدل پکار دي؟ او په مینځوې مډه کي چې یې کوم کار الله تعالی د ده د پاره وکړی هغه دا وو چې دی یې دې دنیا ته راوستوی تر یوې مډې پوري یې دلته پاته کړی، څنگه څنگه قوتونه ده ته ورکړل سول په څنگه څنگه انعاماتو سره ولما تښل سو، لېکن که الله جلّ و علا دا کار هم پر داغه ځای پرې ایښی وای (یعني ده ته یې صرف قوت او انعامات ورکړي وای او په نورو عوارضو کي یې مبتلا کړی نه وای) نو ممکنه وه چې دی غلط سوی وای، او په دې مغالطه کي به پرېوتی وای چې زه شاید واقعي یو شئ یم نو لوړه تنده، ناروغي، یخني، گرمي، درد قولنج او نوري بلاگتي یې د ده پر سر وړو تپلې، چې دیو وخت د پار هم دی ځان په امن تصور نه کړي، د مرگ پېره د ږندېدلو پېره، د ناروغي پېره، په جنون کي د مبتلا کېدو او د لوړې تندي څخه د مرگ پېره، مرضونه یې ورکړل، نو د علاج د پاره یې تر څې دویاتي مقرري کړې چې که فائده اخلي نو اول به تکلیف تېر کړې، او دې نقصان یې په ښو شیانو کي پټ کېښوی چې که د څه وخت د پاره لذت واخلې نو وروسته به تکلیف هم برداشت کوي، د ده چې څومره کارونه دي یو پکښي هم د ده په قدرت او وس کي نسته، تر دې چې که په یو شي د پوهېدلو خواش لري، نو دا خواش یې اکثر پوره نسي او هغه شئ ونه پېژني، او کوم چې هېرول غواړي هغه هېرولای نسي، بلکي د کوم شئ د تصور څخه چې هم رېږي او پرېښودل یې غواړي هغه د دې پر خلاف پر زړه مسلط سي او پاته سي، او کوم شئ چې په خیال کي راوستل غواړي هغه د ده د خیال څخه لیري لیري ټنټي، او بیا د دې ټولو عجیبه صنعتونو سره سره او د دې ښایسته ښایسته شیانو چې کمی یې د ده په خوا او شا کي نسته دی یې دومره عاجزه بې وسه او لاچاره جوړ کړی چې د ده څخه بدبخته درماتده او عاجزه ناتوانه په کائناتو کي بل یو شئ نسته.

پاته سو د ده آخر نو دغه مرگ دی چې دکوم په راتلولو سره به نه د ده قوت د اورېدلو پاته سي نه د لیدلو، نه ښایست، نه بدن، نه اندامونه بلکي داسي سخته گنده اومرطاره به جوړه سي چې هر سړی به ځيني وحشت کوي پزه به بندوي او بیا به د داوړو سره ملاو سي خاوري به سي او ذلیل او خوارېدل به یې آخري انجام سي، بلکي خبره که پر دي ځای ختمېدای چې خاوري کیدای او بس نو هم به ډېره

بڼه وای چي څه که نور څه نه وي نو د حیواناتو په ډول خو سو، دلته خو دا خبره هم نصیب نه ده ځکه چي آخر به دی د حشر میدان ته ځي، او دی به په یو خوفناک اوهیبتاک مقام کي ساتل کیږي، تردې چي اسمان به د ده په مخکي څیري سي ستوري به د ده په مخکي ملت سي راوغورځیږي لمر سپوږمې به د رڼا څخه محرومه سي غرونه به د پښه وو په رقم والوړي څس څس به سي د مخکي گډوډ کښل او صورت بدلېدل به د ده د سترگو په مخکي وي فرشتې به د ده په مخ کي تناونه غورځونکي وي، دویڅ به مخمخ سي فرشتې به هر چاته عملنمې په لاسو کي ورکوي، غرض د ټول عمر کړي کارونه به یې د یو عالم په مخکي ښکاره سي د هر سړي عملنمې به فردا فردا ولوستل سي، فرشتې به جواب طلب کړي چي: دا دي ولي وکړل؟، ستافلاتي ځای ته تلل، کتل، کښناستل ولي وو؟ فلامی خیال تا ته ولي راغلی وو؟ او نور نور او بیا چي کله د دې جوابونه ورنه کړل سي، نو دی به په راکشولو دویڅ ته بوتلل سي بیا به څوک په افسوس او حسرت سره وایي چي اې کاش! زه خنزیر وای اې کاش! زه سپی وای چي خاوري سوي خو وای ځکه چي دغه خاوري سوی د عذاب څخه خو خوندي سي نو خیال وکړه چي د کوم سړي حالت د سپي او خنزیر څخه هم نا کاره وي د هغه د پاره تکبر څه پکار دي؟ چي دده پر مصیبت او بلا څو که د ځمکي او اسمان هر شی او هره ذره هم په جمع سره ماتم او افسوس وکړي نو کم دی، او که دده د عملنمې رسوایتي لوستل وغواړي نو د لوستلو څخه به یې عاجزه سي، تا به شاید هغه قیلي لیدلي وي چي د باچا په حکم سره په قیدخانه کي اچول سوی وي او دده د پاره د پانسو حکم کېدونکي وي، او دغه قیلي د دې ټولو خبرو څخه به فکره په فخر تکبر کي مشغوله وي نو ده ته به څوک عاقل او هوښیار وایي؟ نو پوه سه! چي ته هم د دغه باچا د عالم په قیدخانه کي یې، او ته په ډېرو جرمونو، الزامونو او گناهونو کي گیر او نیول سوی یې، او د انجام د کار څخه بیخي ناخبره یې، نو دا مقام د (بیري اوهیبت دی او که د) څه دی؟ او د هر څه چي دی دا خو بالکل واضحه ده چي لږ تر لږه د فخر او غرور خو پکښي هیڅ خبره نسته. نو کوم سړی چي خپل دا حقیقت وپېژني نو دده د پاره دا پېژندل د جبارو (مسهل) کار کوي او دده د باطن څخه به د تکبر ماده وباسي نو ده ته به د ځان څخه کم بیا هیڅ څوک نه ښکاري بلکي دده تمنا که څه هم وي نو فقط دا چي اې کاش! زه ډېره وای؟ مرضی وای یا یویل مرغه وای نو د دې مصیبت څخه خو به خلاص وای.

عملي علاج یې دا دی چي په کوم حالت او کیفیت کي وي نو دده په قول او فعل کي دي د عاجزانو او مسکینانو انداز ښکاره وي، او صرف هغه لار اختیارول پکار دي کومه چي تواضع کوونکو همېشه

اختیار کړې ده. نبي کریم ﷺ به د خوراک په وخت چیري هم ډډه نه وهله او هميشه به يې د فرمايل: زه بنده يم بس خوراک هم د بندگانو په ډول کووم، د حضرت سلیمان عليه السلام څخه چا پوښتنه کړې وه چې ته نوی لباس ولي نه اغوندي؟ نو جواب يې دا وو چې: په دې وخت کي زه غلام يم کله چي آزاد سم آخرت ته ورسم نوې جامې به واغوندم.

او پوه سه! چي د لمانځه په رازونو کي يوراز تواضع هم ده چي اظهار يې په تواضع سره کيږي چي دانسان مخ د ټولو اندامونو سردار دی او معزز ترين اندام دی دغه پر خاورو ايښوول کيږي کومي چي په ټولو شيانو کي زياتي خواري او ذليله دي د عربو په مزاج کي د شمس ښکاره وو چي دوی خو سجده لاشه کوې فقط ملا چا ته کښته کول هم خپل سپکاوی گڼي، نو سجده د دوی د پاره د يو مصيبت څخه کمه نه وه، نو بنده ته پکار دي چي کبر ده ته د څه شئ حکم هم کوي دی يې مخالفت وکړي، او د کبر اظهار نه دا چي صرف په صورت د لباس بلکي په ژبه، سترگو، ناستي پاستي غرض هر حرکت او سکون کي ممکن وي، نو په کوشش او تکلف سره د دې ليري کول لازمي دي، چي په څه ډول سره هم د شمس باقي پاته نسي او تواضع دده فطرت جوړ سي، د تکبر صفتونه ډير دي، مثلاً د متکبر يو خاص انداز دا وي چي کله ور سره څوک تلوونکي نه وي دی چيري ځمي نه، گویا يواځي تلل دده د پاره سپکوالی دی، د دې څخه ځان ساتل لازمي دي، د حضرت حسن بصري رحمه الله سره چي که به څوک (د مذکور څيال مطابق) تلو ته روان سو نو ده به منع کوله او ويل به يې چي دغسي زړه متکبر کيږي، د ابو الدرداء عليه السلام قول دی چي څومره زيات خلق د تلو په وخت کي پر تا شاوخوا را تلو وي دومره زياته فاصله به ستا او د الله جل جلاله په مينځ کي پيدا کيږي، نبي ﷺ چي به د خلکو سره تلو نو اکثره خلک به يې د ځان څخه مخکي کول د متکبر يوه ښه دا هم وي چي خلک دي دده په مخکي په اداب سره ولاړي (او دی دي ناست وي) نبي ﷺ به دا خبره ډيره بله گڼله چي يو سړي دي پورته سي د ده تعظيم دي وکړي، يوه ښه دا هم ده چي دودځي د چاملاقات ته نه ځمي، حضرت سفيان ثوري رحمه الله چي کله مکې معظمې ته راغلی نو ابراهيم ادهم رحمه الله دوی راوبلل چي راشه ما ته حديث بيان کړه، چي دوی رحمه الله راغلل نو ابراهيم ادهم رحمه الله وويل چي ما صرف ستا عاجزي او فروتني ازمايله، يوه ښه دا وي چي متکبر ته د يو درویش يا فقير د خپل ځان سره کښېستل خوښ نه وي، ليکن نبي ﷺ چي به کله د فقير په لاس کي خپل لاس ورکړی نو تر هغې به يې نه ځيني راخلاصوی تر څو چي به هغوی نه وو پرې ايښی، د مريضانو، او بد حالو سره به نبي ﷺ يو ځای خوراک کولو د کومو څخه چي نور خلکو ځان ساتی، يوه ښه د تکبر کوونکوي دا وي چي د کوره

وځي نو اهلې جامې به اغوندي حال دا دى چې حضرت عمر کله امير المؤمنين وو چې بهر به راوتلو نو داسې جامې به يې اغوستي وې چې پيوندونه (پينې) به پکښې لگېدلي وو، چې ځينې پيوندونه به پکښې د چمړې هم وو، د حضرت علي جامې به همېشه مختصري اولندي وې او فرمايل به يې چې په دې ډول سره زړه د خشوع او خضوع او عاجزي طرف ته مائل وي، د نورو ورته هم رغبت کيږي او تقليد يې کوي او د فقيرانو زړه په دې سره خوشحاليږي، طاقس عليه السلام وايي چې کله زه پرېولي جامې هم واغوندم نو زما زړه تر هغه وخته په آرام کيږي نه تر څو چې هغه بيا ځيرني نه سي، ځکه چې ما ته په دغو کې د تکبر اثر ښکاره کيږي، حضرت عمر بن عبدالعزیز عليه السلام د خلافت څخه مخکې د حنّان د پاره داسې جامې جوړې کړې چې زر ديناره پر خرڅ سوه لېکن بيا يې هم وويل چې: خير! بلې څو نه دي لېکن که د دې څخه هم زياتې نرمې او پستې وای نو بڼې به وای، او دغه عمر بن عبدالعزیز عليه السلام چې کله امير المؤمنين سو نو د ده د جلمو مجموعې قيمت د پنځه درهمو څخه زيات نه وو، او پر دې به يې هم فرمايل چې ښه خو ډيري دي لېکن که لږ نورې هم زړې او ځيرې وای نو ښه به وای.

حضرت طاقس عليه السلام يو وار يو سړى په ناز او نخرو تلونکى وليدى وې ويل: داسې چال به د هغه سړي څخه څنگه وليدل سي چې معلومه وي ورته چې د ده په گېله کې څه دي؟ او لږ دي يوه ورځ دوې ونه لمبيږي او ودي گوري چې خر او حيوان خو به د ده څخه پاک وي ځکه چې د څارويانو او حيواناتو دننه چې کوم غلاظت وي د بېوبي او گنده والي په لحاظ سره د بنده د گندگۍ څخه کم وي، د دې څخه ماسوا حسن او جمال چې هم دى دا د ده ذاتي تخليق نه دى چې فخر په وکړل سي او دغه ډول بل که بدصورت ته دى نو دغه هم د ده ذاتي ځمه واري نه ده چې پر ده بلندي هيڅ ولگول سي، او د ده خپل حسن هم قبل اعتماد نه دى په يو مرض او ناروغي کې دا حسن او جمال تباه او برباد کېدای سي په ځانگړې ې توگه د شري (کوچنۍ دانۍ) ناروغي که پر راسي نو صورت به يې داسې مسخ سي چې گوربا د حسن او جمال څه واسطه ور سره هم نه ده پاته سوې او د ده په ډول بدصورت به بيا څوک هم نه وي.

دغه ډول که تکبر پر دې خبره وي چې دى ډير طاقتور دى نو سوچ دي وکړي چې که د ده په يو رگ يا پله کې درد راسي نو د ده څخه زيات کمزورى او ناپاڅته به څوک نه وي، په دې حالت کې که د ده څخه شى واخيستل هم سي نو دى به عاجزه وي، دغه ډول دانسان په پزه کې که غوماشه ننوځي يا

مهربی په غوږ کي نوڅي نولکللې وسه به وي بلکي مړ کېدای هم سي، او که په پښه کي يې ازغی هم ولاړ سي نو پر ځای ولاړ به پاته سي، او که ډېر طاقتور وي نو څه؟ چي خر، غوايی، اوبښ او فيل خو دده څخه زيات طاقتور دي، نو بيا په داسي شئ څه فخر او غرور کېدای سي کوم چي په خر او غوايانو کي دده څخه زيات دی؟

او که تکبر پر خپل امارت او دولت باندې دی يا پر دې خبره چي دده سره مال اسباب نوکران مزدوران مينځي غلامان ډير دي يا دا چي دی صاحب ولايت او سلطنت دی نو دا هغه شيان دي چي تعلق يې دده سره په خارجي توگه دی او دده ذات څخه بهر دی چي مثلاً مال او زر که غلاسي نو دده سره به څه پاته سي، او منصب او عهد که ځيني باچاه واخلې نو دده ځای به څه وي؟ نو د تکبر څه معنی؟ او که دا هر څه ورسره هم وي نو؟ څومره يهوديان او کافران دي چي دده څخه په څو واړه زيات مال او دولت مالکان دي، دغه ډول تر څو پوري چي د حکومت او ولايت تعلق دی نو ډېر ټرک، گردان او نور داسي دي چي لس لس چنده غټ حکمو تونه ورسره دي، حال دا دی چي د هنر څخه خالي او د عقل څخه رانده دي، او بيا د ټولو څخه غټه خبره دا ده چي کوم شئ ستا نه دی دغه ستا کېدای هم نسي او کوم شئ چي ستا خپل نه وي پر دغه فخر او غرور څومره بله خبره ده، او دا ټول شيان صرف عارضي او تلونکي راتلونکي دي، او يو شئ داسي نه دی چي ته ورته دخپل ووايې نو غرور پر څه کوې.

او په علم او عبادت کي هم تکبر کېدای سي او دا د تکبر هغه قسم دی چي علاج يې ډير گران دی، ځکه چي ددې تعلق د کمال سره دی او علم پخپله د الله جلّ و جلاله په نزد هم عزيز او عظيم دی او دده ذاتي صفتونو څخه دی او د عالم د پاره ډېره گرانه وي چي خپل ځان ته نه گوري يعني د تکبر او فخر څخه منع سي، خو ددې څخه په دوو طريقو سره نجات امکان لري: اول خودي دا په ذهن کي کښيږدي چي پر عالم حجت ډېر زيات دي يعني د حساب په وخت به جاهل ته څو څه ډيل هم ورکول کيږي (يعني يو څه ښه به ورسره کيږي) لېکن د عالم څخه خو به د يوې يوې نقطې او خبرې حساب اخيستل کيږي، او هيڅ ډول رعايت به ورسره نسي کېدای، نو عالم ته چي کومه خطر مخ ته ده هغه نورو ته نه ده، په حديث کي چي د علما په باره کي کوم روايتونه مذکور دي چي غور پر وسي نو صفا ځيني ښکاره کيږي چي د هغه عالم په باره کي کوم چي پخپل علم صحيح عمل ونه کړل سي د هغه خر سره يې مشابهه کړی دي د کوم پر شا چي د کتابونو بار وي فرمايي: دده مثال د هغه خره په ډول دی چي کتابونه پر بار وي [الجمعه]، دده حالت د سپي په ډول دی چي که ته حمله پر کوې نو هم غپا کوي او که يې پرېږدي نو هم غپا کوي [الاعراف] يعني که پوهيږي او که نه خو خپل ځوی نه

خپل عبادت په خيال کي پر عالم تکبر نه کوي خواه دغه عابد وي هم نه بلکي دا دي وايي کېلای سي چي دده علم دده د شفاعت ذريعه جوړه سي او دده بد ديالتي به په خپله لمنه کي پټه کړي، او نبي ﷺ فرمايلي دي چي د عالم فضيلت پر عابد داسي دی لکه چي پر يو صحابي باندي زما دی، عابد که يو جاهل وړيني نو دا دي وايي چي دا کله لازمه ده چي دغه عابد هم نه وي دننه حال يې زما څخه پټ دی او عين ممکنه ده چي دغه په حقيقت کي زما څخه زيات عبادت گزاره وي خو د خپل ځان مشهورولو څخه يې ډډه کړې وي او که يو فاسق او فاسد دده د نظر څخه تېر سي نو وايي دي چي څومره گناهونه دي چي د بنده پر زړه تيرېږي، او بعضي وسوسې او شکونه پر خپل ځای داسي وي چي په زړه کي تېر سي نو د فسق او فجور څخه بدتره وي، نو عين ممکنه ده چي دده صرف ظاهر د فسق په ډول وي، او دده په مقابل کي به زما باطن په يو داسي گناه کي گرفتاره وي چي ما ته د هغې معلومات نه وي او زما ظاهري عملونه ددغه په وجه سره عبث سوي وي او دده په باطن کي به يو داسي نېک خوري موجود وي چي دده د ټولو گناهونو کفار کېلای سي، او که نه وي نو دا خو په هر حال ممکنه ده چي دی توبه وکاږي، او دغه رنگه دده انجام پر خير سي او زما څخه يو داسي گناه سوې وي چي درگ په وخت کي زما ايمان ته خطره سي، غرض کله چي ددې خبري امکان وي چي دده نوم د الله ﷻ په نزد شقي او خطار کارانو کي شمار وي نو تکبر کول عين حماقت نه دی نو څه دی؟ نو دا هغه راز دی چي دې ته په کتنې سره عالمانو او مشايخو تواضع هميشه خپل شعار جوړ کړی دي.

عجب او ددې آفتونه: پوه سه! چي عجب يعني ځان خوښول او ځان ښوول د بدو اخلاقو څخه دی، او د نبي ﷺ ارشاد دی چي درې شيان د هلاکت سبب دي: (۱) بخل (۲) حرص (۳) عجب (ځان ښوول او خوښول).

او فرمايي که تاسو د گناه څخه ځان هم وساتئ نو په يو داسي شئ کي د مبتلا کېلو خطره بيا هم سته کوم چي فی نفسه د گناه څخه ډېر بد دی او ددې نوم ځان خوښونه او ځان ښوونه ده (يعني عجب)، د حضرت عائشې رضي الله عنها څخه خلکو پوښته وکړه چي بنده ته بد کړاږه په کومه وجه وړل کيږي؟ وېې فرمايل هغه وخت کله چي دی دا گني چي زه نېک کړاږه او خوش اخلاقه يم حال دا دی چي دده دا زعم او اراده صرف پر عجب او ځان خوښوني باندي بناء ده، ابن مسعود رضي الله عنه وايي چي هلاکت په دوو شيانو کي مضمردی او دغه ته (۱) ځان خوښونه او (۲) نا اُميده (مايوسي) وايي، او په دې وجه وړل سوي دي چي د يو نا اُميده او مايوس سړی په طلب کي سُستی ښکاره کيږي، لېکن

پرېږدي، اوس وگوره چې د خړه او سپي څخه کوم شی زيات ذليله او خسيه دی او حقيقت هم دا دی ځکه چې عالم که په آخرت کې نجات ونه مومي نو دده څخه خو خړ او سپی لاشه چې جملات هم غوره دي (چې دوېځ ته به نه شي) دغه وجه ده چې د صجله کرامو څخه يو بزرگ به ويل چې کاش زه مرغی وای!، او يوه به ويل کاش زه گوډه بزه (وزه) وای چې فسخ سوې او خوړل سوې وای! دغه ډول يو بزرگ ويلي وو چې کاش زه وابنه وای!، نو د چا په زړه کې چې د آخرت پېره موجوده وي هغه تکبر ته نژدې هم نه ورشي، دغه خو که د ځانه څوک جاهل وويني نو وايي چې څرنگه چې دی د فلاحي خبرې څخه خبر نه دی په دې وجه په گناه کې قبل د معذرت دی نو زما څخه خو غوره دی، او که د ځان څخه زيات عالم وويني نو وايي ده ته خو د داسې داسې خبرو علم دی کوم چې زما په خواب او خيال کې نه راځي، يعني په هغو خبرو پوه دی کوم چې ما ته نه دي معلومي، نو زما څخه په ډېرو درجو غوره دی بلکې که يو هلک وويني نو وايي چې ما خو بې شماره گناهونه کړي دي او دی لا تر اوسه د گناهگاري عمر ته نه دي رسېدلای، نو زما څخه ډېر غوره دی، او که کافر وويني نو دا خيال کوي کېلای سي چې دی مسلمان سي او آخريې برابر سي او زما خاتمه چيري پر کفر نسي ځکه چې ډير داسې مسلمانان وو چې د حضرت عمر رضي الله عنه د اسلام څخه مخکې يې پر هغوی تکبر کولو (چې موږ مسلمانان يو او دی مسلمان نه دی نو زموږ انجام به دده څخه ښه وي) لېکن وليدل سوه چې دغه تکبر د الله جل جلاله په نزد خطاء وه، نو هر کله چې د ښه دبزرگي او سعادت دارو ملار صرف په آخرت کې د نجات پر حاصلولو دی نو تکبر په خيال کې هم نسي راتلای، ځکه چې د هغه ځای علم چاته سته چې څه به کيږي؟

لېکن که د دې پېره په زړه کې وي نو تکبر نسي پيدا کېلای، چې کبر او فخر پر خپل ذات که څوگ کولای سي نو هغه صرف الله جل جلاله دی د کوم سره چې دا ښه ښکاري او انسان هم که دا اختيار کړي نو دا د ځلای سره نېغ په نېغه جگړه کول دي او ښکاره ده چې الله جل جلاله به دی خپل دښمن گڼي خصوصاً د دې حکم الهي په رڼا کې خو دا خبره بالکل واضحه کيږي چې فرمايي: زما په نزد د قدر او منزلې حاصلولو خو دا يوه طريقه ده او هغه دا چې ته خپل قدر او منزله پخپل نظر کې پخپله قائمه نه کړې، يعني الله جل جلاله په نزد هغه قدر دان دی چې خپل ځان بالکل بې قدره تصور کړي، بلکې پکار دا ده چې که د خپل ټېک عاقبت څخه واقف وي نو هم دي د حکم الهي پيش نظر پر دې فخر نه کوي تکبر دي نه کوي، دغه وجه وه چې انبيا کرامو هميشه عاجزي او تواضع خپل شعار جوړ کړی وو، ځکه چې دوی د دې حقيقت څخه پوره باخبره وو چې تکبر کول د ځلای دښمني ده، او عبلت به لازمه ده چې د

يو خود پسند انسان په دې زعم کي مبتلاوي چي ده ته د طلب حاجت نسته، او مطرف مُطَرَفٌ وايي که زه ټوله شپه خوب وکړم او سهار پرېشانه او بدحاله راپورته سم نو هم دا د دې شخه غوره ده چي ټوله شپه په لمانځه کي يم او سهار دراپورته کېدلوسره په عجب کي مبتلاسم.

او پوه مه! چي عجب هغه بلا ده چي ډېر آفتونه د دې شخه پيدا کېږي او د دغو شخه يو زبردست آفت د ځان خوښوني دی او په دې کي د مبتلا سري عادت وي چي خپل ځان تر نورو خلکو غوره او افضله گڼي، درېم دا چي دی خپل گناه نه يادوي، او که ورته ياده هم سي نو د هغې د علاج و طرف ته فکر نه کوي او دا گڼي چي بس دي خو بخښل سوي دي، په عبادتونو کي شکر گذاري ده په نزد غير ضروري شئ ده چي دی خپل ځان دې محتاجه نه گڼي، نه ده ته دا معلومه ده چي په عبادتونو کي لوی آفتونه هم سته، نه دی د دې خبري خواشمن وي چي د دې آفتونو شخه خبرتيا ده ته حاصله سي، ځکه چي ده خيال دا وي چي دی نه په يو آفت کي اخته دی او نه کېدای سي نو دی خو د آفتونو شخه بالکل محفوظه دی دغه ډول د الله جَلَّ جَلالُه بېره دده په زړه کي باقي نه پاته کېږي او دی ځان قطعي د دې شخه محفوظه گڼي، بلکي داسي گڼي چي پر الله جَلَّ جَلالُه دده حق دی، ده ته دا اندازه هم نه وي معلومه چي دده عباد کېدل هم يو خاصه مهرباني ده کومه چي الله جَلَّ جَلالُه دده پر حال کړې ده لېکن چي دی دا خپل حق و گڼي او چه خپل تعریف کوي، ده ته د نفس د تزکيب فکر نه وي او دې جهالت سره سره چونکي د عجب په طلسم کي گرفتارېږي په دې وجه د چا شخه پوښتنه کول هم خپل سپکلی گڼي، او که يوه خبره دده درايبې خلاف وي نو دی يې اورېدلو ته تيار نه وي، او د چا نصيحت ته غوږ نه لږدي او دغه ډول دی ناقص او دده علم نا تمام پاته سي.

د عجب او ناز حقيقت او پېژندنه: کوم سري ته چي الله جَلَّ جَلالُه يو نعمت ورکړی وي مثلاً نعمت د علم يا توفيق د عبادت يا داسي بل نعمت " او دغه سري په بېره کي وي چي هسي نه دا نعمت دده شخه واخيستل سي نو داسي سري عجب والا او ځان خوښوونکی نه دی".

او که په بېره کي نه وو او په دې وجه خوشحاله وو، چي دا دخلي ورکړه ده او زما په دې کي هيڅ کمال يو صفت نسته نو داسي سري ته هم خود پسند نسي ويل کېدلای.

لېکن که خوشحاله هم وو او په دې خيال سره خوشحاله وو چي دا نعمت دده خپل کمال دی او د دې حقيقت شخه غافله وو چي دا صرف د الله جَلَّ جَلالُه د عنايت نتيجه ده، او دغه رنگه دده په زړه کي بېره تر هغه پاته نسي نو ده ته به ځان خوښوونکي ويل کېږي، او که دا خپل يو لازمي حق هم تصور کوي

(چي دا خو نو زما حق دی) چي الله ﷻ ما ته د عبادت په عوض کي راکوي او دا نعمت د عبادت عوض وگڼي نو دې ته ناز وایي يعني داسي به ویل کیږي چي دی پخپل عبادت ناز کوونکی دی، حال دا دی چي د نبی ﷺ ارشاد دی چي کوم سړی پخپل لمونځ باندي ناز کوي دده لمونځ دده دسره څخه پورته نه ځي، او فرمایي که ته په خدا کي هم دخپل تقصیر اقرار وکړې نو دا دې په نسبت ښه ده چي اوبښکي توبوې خوييا هم خپل تقصیر یو کارنامه گڼې.

د عجب او خان خوبونوي علاج: پوه سه! چي عجب هغه مرض دی چي دې سبب صرف جهالت دی نو صافه ښکاره ده چي دې علاج هم صرف په معرفت سره کېدلای سي، په دې وجه که یو سړی شپه او ورځ د علم په حصول کي مصروف او په عبادت کي مشغول وي نو موږ دا سوال ځيني کوو، چي: آیا ستا د ناز کولو سبب دا دی چي دا څه پر تا تیرېږي ځکه تیرېږي چي په دې کي ستا څه دخل نسته بلکي ستا حیثیت صرف دیوړه گذر په ډول دی؟ (يعني پر لاري د یو تلونکي سړي په ډول دی) یا: ځکه چي څه کیږي ته پخپله دې په وجود کي دراولو باعث یې او هغه ټول قوت ستا څخه حاصلوي؟ اوس که دده صحیح صورت دا وی چي ته صرف د الله ﷻ په فضل سره روان یې او ته فقط دراه گذر حیثیت لرې، نوره گذرته د ناز کولو هیڅ حق نسته ځکه چي دی خو مسخر دی يعني د حکم په تمیل کولو مجبور دی او کار دده پخپل اختیار کي نه دی، نو دده په میانځ کي راتلل څنگه صحیح کېدلای سي؟ او که ته وایې چي زه یې پخپله کووم او داهر څه زما د قدرت او قوت په سبب کیږي، نو آیا تا ته څه خبر هم سته چي دا قدرت قوت او انعامونه او اراده او عزم څوم چي دې عمل ذمه واړه دي، هغه د کوم ځای څخه راغلل او ددوی راوستونکي څوک دی؟ او که ته دا جواب ورکړې چي دا زما خپله خوښتنه او خوښه وه کوم چي دې عمل آرزو وکړه نو بیا دا سوال پیدا کیږي چي پر ده خویو موکل ضرور مقرر کول کیږي چي دی د هغه مخالفت نسي کولای او ښکاره ده چي د ستا دې خبري او داهیه منع ستا ذات یا ستا خیال نسي کېدلای چي ته یې په زوره پر کار مصروفه کړی یې نو دا هر څه د الله ﷻ خاص انعام دی او ستا عجب صرف ستاد جهالت په وجه سره دی چي ستا په لاس کي نو څه دي؟ تا ته که تعجب کول وي نو د الله ﷻ پر دې خاص فضل او کرم باندي کول پکار دي، کوم چي یې شمېره مخلوق یې غافله پرېښود او په بدو خیالاتو کي مبتلا سول، او پر تايې خاص عنایت او فضل وکړی د ښکو کارونو داهیه یې پر تا مسلطه کړه او د زور او زبردستی په ځنځیرونو کي یې ونیولې پخپل حضور کي یې د حاضرې شرف ورته وبخښلی.

د دې مثال داسې دی لکه چې یو باچا پر خپلو غلامانو یو سرسري نظر واچوی صرف یوه ته پکښې پيله یو وجهي خلعت (انعام) ورکړي، حال دا دی چې ده یو خاص خلعت نه وي کړی نو دې غلام ته تعجب د باچا پر دې خاصي مهرباني پکار دی د کوم په وجه چې ده ته بلا مشقته خلعت ورکړل سو چې په خاصه توګه یې دی مستحق هم نه وو یعنې د ځانه یې ده ته انعام ورکړی، لېکن که دغه غلام دا ووايي چې باچا په دې پوه دی چې هغه یې تر څو مستحق نه ګڼلو نه یې ورکولو لېکن اوس یې زه د دې حقدار وګڼم نو رايې کړو زما ښېګڼه یې ولیده او انعام یې را کړی نو آیا خلکو ته د دې پوښتنه کولو حق نسته چې دا صفت داستحقاق په تا کي د کومه راغلی؟ او که دا شاهانه عطاء صرف د حق معامله وي نو دا حق تا ته چادر کړی؟ نو تا ته د عجب کولو هیڅ حق نسته، چې دا خو هغه خبره سوه چې که باچا تا ته آس در کړي لېکن ته د عجب اظهار ونه کړې، لېکن دې څخه وروسته که یو غلام هم تا ته در کړي نو ته به د عجب مظاهره وکړې او داسې به وایې چې غلام ما ته ځکه را کړل سو چې زما سره آس وو او د نورو سره چونکي نه وو نو دوی ته څنګه ملاوېلای سو؟ لېکن ته دا هر وې چې باچا دا دواړه شیان په یو وار هم در کولای سو نو په دې کي د عجب څه ځای دي؟

دغه ډول که ته ووايي چې: ما ته د عبادت توفیق ځکه را کړل سوی دي چې زه د الله ﷻ محبوب او خوښ یم، نو موږ وایو چې دې دوستي او محبت پیدا کوونکي څوک دی؟ که ته بیا دا ووايي چې ما هغه محبوب ودرلودی او د هغه معرفت په حاصلولو کي زه کلمیلېه سوم او د هغه د جمال مشاهده ما ته حاصله سول، ځکه چې ما هغه وپېژندی، نو موږ به پوښتنه کوو چې دې معرفت او جمال الهي د ښار عطا کوونکي څوک وو؟ نو پوه سه! چې هر څه د هغه د طرف څخه دي نو د عجب پکښې څه دي؟ دا هر څه هغه ته منسوب کیږي او هر شئ د هغه پر بروسه توکل عنایت او کرم محمول کیږي چې هغه ته پیدا کړې او دا صفتونه یې هم په تا کي پیدا کړل، په قدرت او اراده سره یې ته سرفرازه کړې کنې په مینځ کي ته څه او ستا بساط څه؟ ته هیڅ هم نه یې، او نه ته د یو شئ سبب یا خریعه یې، ته لمسوا د دې څخه نور هیڅ نه یې چې د قدرت الهي یو راه ګزړې او بس، سوال: که یو سړی تلته دا سوال راپورته کړي چې پخپله زه څه کولای نه سم او څه چې کوي هغه یې کوي نو د ثواب امید بیا څه معنی لري او آرزو به یې د چا څخه وکړل سي؟ په ځانګړې توګه کله چې په دې کي څه شک نسته چې موږ ته کوم ثواب ملاوېږي نو زموږ په عملونو خو ملاوېږي کوم چې زموږ د خپل اختیار سره تعلق لري؟ جواب: په اصل کي د دې جواب دا دی چې (ای بنده!) ته پخپله فقط د

الله ﷻ قدرت گزرگاه یې اوبس د دې څخه مسوا ته هیڅ هم نه یې، د الله ﷻ واضح ارشاد دی: وَمَا رَمَيْتْ اِذْ رَمَيْتْ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمٰی [الانفال: ۱۷] (څه چې تا وریشتل دغه تا نه بلکې الله ﷻ وریشتل) لېکن څنګه چې د حرکت ظهور د علم، قدرت او ازادې څخه وروسته وسو نو په دې سره انسان وګنله چې "کول" پخپله دده صفت دی، نو دا راز ډېر ژور او سخت دی چې په پوهېدل ستا دپاره ډېر ګران دي، او کېدلی سي چې د توکل او توحید په باب کې د دې په باره کې څه اشاره ورکړل سي، په هر حال اوس به ستا د فهم مطابق څه ووايو، نو داسې پوه سه! چې عمل ستا د قدرت سره متعلق دی لېکن ستا عمل بغیر د قدرت، بغیر د علم او بغیر د ازادې څخه ممکن نه دی، نو ستا د عمل چاېي (کيلي) دا درې شيان دي او دا درې سره درب ورکړه او عطيه ده، د مثال د پاره فرض کړه چې يوه خزانه ده ډېره مضبوطه ډېره محکمه او د نعمتونو او دولتونو څخه ډکه ده لېکن ته د دې د حاصلولو څخه پيڅې عاجزه او بې وسه یې، ځکه چې د دې چاېي ستا سره نه سته، اوس که خزانه چې د دې خزانه چاېي تا ته وسپاري او ته ورته سې لاس ورواچوې او مال دولت د دې څخه راوباسې نو دغه نعمت او دولت به آیا ته هغه چاته حواله کړې کوم چې دغه چاېي تا ته در کړې وه يا به خپل لاس د دې حقدار ګڼې په کومو سره چې دغه دولت تاراواېستلو؟ حال دا دی چې ساده غوندي خبره دا ده چې کله هغه چاېي تا ته در کړه نو بيا ستا د پاره لاس وراچول څه ګرانه خبره ده، خبره خو دغه ده او د هغه سړي ده کوم چې چاېي تا ته در کړه چې نعمت او دولت د هغه د طرف څخه وو، نو ستا قدرت کوم چې ستا د اعمالو چاېي ده، دا عطاء د الله ﷻ ده، نو په دې وجه تعجب د هغه پر بې اندازه فضل کول پکار دي چې هغه د عبادت د خزانه کنجی (چاېي) ستا په لاس کې درکړه او ټول فاسقان یې د دې څخه محروم کړل، بلکې د ګناهونو چاېي یې دوی ته حواله کړې د عبادت دروازې یې پر دوی بندې کړي او دا هم نه ده چې د دوی څخه څه قصور سوی دي بلکې د خپل عدل مطابق یې وکړل او تا ته چې یې څه در کړل دغه هم ستا د خدمت صله نه وه، بلکې تر خاص کرم لاندې یې ته ولمانځلې.

نو کوم سړی چې توحید د خپل اصل حقیقت په رنگ کې وپېژني دغه د عجب ښکار کيږي نه، او دا چې کوم بعضي وخت مثلاً يو غريب عاقل په دې خبره تعجب وکړي چې جاهل ته خوږې دومره مال ورکړی دي اوزه د خپل عقل او پوهې سره سره د دې څخه محروم یم، لېکن دا عاقل دا حقیقت نظر اندازه کوي چې د عقل څخه غوره خو يو نعمت نسته او هغه ده ته حاصل دی او دغه هم خدای یرکړی دي، اوس که دا دواړه شيان (عقل او دولت) صرف ده ته ورکړي او بل د دواړو څخه محروم

کړي نو دې ته خو عدل نه وړل کیږي، مهرباني او لطف دا دی چې شکایت کوونکی که دې عاقل ته ووايي چې زه ته د خپل د عقل د ده مال سره تبادله وکړه نو شاید هغه به په دې باندي رضاعت نه وي، دغه ډول که یوه بنایسته ښځه یوه بدصورت ته اوبدشکله ښځه په ښه لباس او سینگار کي وړني او ووايي چې دا څه حکمت دی چې نعمت خو بدشکلي ته ورکول سي چې دا خو صحیح نه ده، او دومره د ځان پوه کولو زحمت هم ونه کړي چې دا حسن او جمال چې کوم دې ته ورکول سوی دي د دغو کالو او جامو څخه په ډېرو درجو غوره دی، او دا دواړه شيان (حسن او سلمان دزینت) که یواځي دې ته ورکړل سوی وي نو دې تقسیم ته به یې د عدل څخه لیري وړیلاي، او دا داسي خبره ده چې یو باچا خپل یو مصاحب (ملګري) ته آس ورکړی او بل ته غلام، او آس والا په دې تعجب وکړی چې آس یې ماته را کړی نو غلام یې ولي دې بل ته ورکړی، نو دې ته به دده د جهالت څخه ماسوا بل څه نه وړل کیږي، او داوچه ده چې کله حضرت داؤد علیه السلام وویل ای خدایه! یوه شپه داسي نه راځي چې په هغې کي دمنځم څخه تر سهار هپوري د اولاد د داؤد څخه څوک په عبادت کي نه تېروي، او هغه کومه ورځ ده چې د اولاد داؤد څخه پکښي څوک روژه دار نه وي؟ فوراً وحی راغلې چې: ای داؤد! دې خلکو ته د دې اعمالو توفیق ورکوونکي څوک دی؟ ښه نو اوس دلته وخت د پاره موږ تا پرېږدو چې ته د خپل رایي مطابق پخپله خو ښه څه عمل کوي او کله چې یې دوی خپل حال ته پرېښودل نو داؤد څخه هغه غلطې وسو چې ټول عمر یې بیا افسوس او تلافی پر کوله (تفصیل یې په سورت ص کي دی)

فصل: پوه سه! چې د ځيني خلکو جهالت دې اندازې ته رسېدلی وي چې هغوی په داسي خبرو مغروره او نازکوونکي وي کومي چې دده په وجه سره په وجود کي نه وي راغلي او نه دده په قدرت کي وي، مثلاً په خپل قوت او طاقت، حسن او جمال، خانداني نسب او نورو باندې عجب کوي، او دا لوی جهالت او ناپوهي ده، اوس که یو عالم دا ووايي چې علم ما حاصل کړی، یا عابد ووايي چې عبادت زه کووم نو د دوی دا خیال صرف حماقت دی او په دې عجب کي چې کوم خلګ په خپلو ظالمو او جالرو حکمرانو او حاکمانو پلارانو او نیکه گانو باندې فخر کوي که کله دوی په دوېځ کي پر سوځېدلو او ټپېدلو وړني چې پر دوی څه تېرېږي او د قیامت په ورځ به لا د دوی نور څه حشر وي نو په دوی فخر کول خو پرېږده صرف نوم اخیستل به یې هم خوښ نه کړي، او که د نسب خبره وي نو د نبي کریم ﷺ څخه اشرف او عظیم نسب د چا کېدای سي، لېکن تر کومه پوري چې د فخر او

ناز تعلق دی دغه خو پر دوی باندی هم نسی کیدای چي دا باطل دي، ددې سره سره د حیني خلکو د فخر او غرور دې اندازې ته رسیږي چي د دوی په نزد گناه او نافرمانی د دوی هیڅ نسي خرابولای او د دې کچه خیال په وجه یې چي څه په زړه کي راځي کوي یې، او دا خبره هم نه ورمعلومیږي چي کله دوی دخپل پلار نیکه د طرز او طریقې څخه خلاف چلیږي نورشته یې ورسره څنگه باقي پاته سوه ځکه چي دهغوی شرافت او بزرگي خو د تقوی او تواضع په وجه وه نه چي دنسب او نسل پر بنیاد. او د دوی دنسب ډېر خلک داسي دي چي په دویڅ کي پراته دي سوځي، او نبی ﷺ په واضح انداز کي په نسب د فخر کولو څخه منع فرمایلي ده، او ارشاد وسو چي: ټول د نسب څخه آزاد دي او ټول انسانان دي کوم چي دخاورو څخه جوړ سوي دي، او د بلال ؓ په مؤذن کېلو باندی چي کله د قریشو بعضو سردارانو وویل چي دا تور غلام څه حق لري چي په خصوصي توگه دي دا د عزت منصب ده ته ورکړل سي، نو د الله ﷻ د طرف څخه ارشاد وسو: إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ [الحجرات: ۱۳] (په تاسو کي عزتمند د الله ﷻ په نزد په تاسو کي زيات پرهېز گاره دي) او بيا چي دا آيت نازل سو: وَأَنْزِلُ عَشِيرَتَكُمُ الْأَقْرَبِينَ (الشعراء: ۸۱) (خپل نژدې قربان وپېره) نو نبی ﷺ حضرت فاطمې ؓ ته وفرمايل چي اې د مُحَمَّد ﷺ لوري! خپل تلپير پخپله کوه چي زه به تاته فائده ونه رسولای سم، او صفیه ؓ ته يې وفرمايل چي اې ترور د مُحَمَّد ﷺ! پخپلو عملونو کي مشغوله مه! چي زه به ستالاس ونه نيولای سم، نو که د نبی ﷺ همزانو او قربانو ته د دوی ﷺ قربت فائده رسولای نو پکار وه چي نبی ﷺ خپله خوږه لوړ درياضت او عبادت دمشتت او تکليف څخه آزاده کړې وای، او ښه په آرام به يې خپل ژوند تېروي، بلکي دوی ته به يې دواړه جهانه ورکړي وای، په دې کي شک نسته چي په مجموعي نقطه نظر سره د قربانو د پاره د شفاعت اميد زيات دی لېکن گناه چي داسي وي چي د شفاعت قابله وي، الله ﷻ فرمایلي دي چي د شفاعت په اعتبار سره خود اختیاري کوونکي داسي دی لکه چي يو مريض سړی دا ووايي بد پرهېزي کوئ او هر څه خورئ! چي زما پرهيز ته څه حاجت دي زما پلار خو غټ طبيب دی، دې مريض ته دا ويل ضروري دي چي حیني مرضونه داسي دي چي علاج يې نسي کېلای، او هلته د طبيب کمال او هنر هیڅ نسي کولای، نو آیادې ته کتل غواړې چي آیا مزاج داسي دي چي د طبيب مدد ور ته فائده نسي رسولای، دامثال د هغه سړي په باره کي دی کوم چي باچاهانو ته ډېر نژدې او قرب وي او خاص ملگری يې وي او په هره معامله کي د سپارښت قبل وي لېکن کوم سړی چي باچا خپل دښمن مقرر کړي د هغه په حق کي

که دی ډېر ډېر سپارښتونه کوي باچا به یې قبول کړي. او په گناهونو کې خویوه گناه هم داسې نسته کوم چې د الله جل جلاله د غصې او خفګان قېلې نه وي ځکه چې د الله جل جلاله غصه خو پټه په گناه او نافرمانۍ کې وي. او عین ممکنه ده چې ستا په نژدې یوه گناه بالکل د کومې درجې وي لېکن د الله جل جلاله په نژدې هغه گناه کېږه وي او د هغه د ناراضه کولو سبب جوړ سي، نوارشاد وسو چې: کوم تاسو آسانه گناه د الله جل جلاله په نژدې هغه گران او لوی وي نو څه به کوئ! د شفاعت امید داره کېدل ټول مسلمانان کېلای سي او دي، لېکن په دې امید عقلمند بېره د زړه څخه نه لیري کوي، او کوم ځای چې بېره وي هلته فخر ناز او تکبر نه وي، (چې بېره او غرور نسي یو ځای کېلای) والله اعلم.

لسم اصل: د غفلت، گمراهۍ او غرور علاج

په دې خبره ځان ښه پوه کړه چې کوم سړی د آخرت د سعادت څخه محرومه سو نو ځکه چې دی د آخرت پر لارې نه ولاړی او څوک چې نه پر ولاړی نو ځکه چې (۱) آخرت یې پېژندی یې نه (۲) د تللو قایل نه وو، او کوم چې د تللو قایل نه سو ځکه چې د شهوت غلام وو او د ده د قید څخه نه سووتلای، او چا چې نه پېژندی نو ځکه چې دی په غفلت کې وو، او دې خبرې ښکار سو، یا ځکه چې لاره یې ودرکه کړه، او د لارې په تلو کې یې په غلطه اندازه لگولو سره لار ودرکه کړ، اوس په دوی کې چې دننه تلولو په وجه کوم شقاوت ښکاره کېږي د هغه تشریح او تفصیل موږ بیان کړی دي، نو اوس موږ د هغه شقاوت ذکر کوو کوم چې د نادانۍ او بې وقوفۍ څخه پیدل کېږي، او هغه کوم چې د ناتوانۍ او کمزورۍ په وجه شاته پاته سو، د هغه مثال داسې سړي په ډول دي چې دی یو ځای ځي او په لاره کې جګۍ جګۍ غونډې وي او دی دومره کمزوری وي چې پر دغو نسي ورځستی (نو ښکاره ده چې دی به شاته پاته کېږي) او د دین د لارې په منزل کې، شهوت، جاه او حشم، خواش د فرج او حرص د نس شو مره گرانې غونډې دي او پر دې ډیر واره یو مسافر پر یوه باندي واوړي نو سترې سي او بلي ته رسیدلای هم نسي، څوک په دویمه هم ودر واوړي او په دریمه کې پاته سي، غرض پر ټولو غونډیانو ورو اوښتل د هر چا د پاره گرانه وي، لېکن منزل ته درسهېلو د پاره په هر صورت پر دغو پوزي وتل ضروري دي، کنې خپل مقصد ته نسي رسېدلی.

او هغه شقاوت کوم چې د نادانۍ څخه پیدل کېږي د دې درې قسمونه دي: (۱) غفلت او بې خبري چې نادانۍ (ناپوهي) د دې نوم دی، او د داسې سړي مثال د هغه چا سره ودر کول کېږي چې خاص په لاره کې بیده وي او قافله یې پر خوارا روانه وي اوس که دی راوښی نه کړل سي نو کېدای سي چې مړ

سي. (۲) ضلالت يعني گمراهي او د داسي سړي مثال د هغه مسافر سره وړکول کيږي چي څي د مشرق و طرف ته او روان د مغرب و طرف ته وي، او بيا په مخه روان وي او د منزل څخه ليري کيږي، او دې ته: ضلال بعيد يعني ليري گمراهي ويل کيږي لېکن که راسته طرف ته گرځي هم او نېغ پر غلط لاره روان هم نه وي نو گمراه دی هم دي لېکن ضلال بعيد به ور ته نه وايي. (۳) دريم شئ غرور دی او دې ته پندار (غلط گمان کول) وايي، او په دې کي د مبتلا کېدونکي سړي مثال داسي دی چي مثلاً: حج ته ځي، او په ځنگل (بيابان) کي د خالصو سروزرو حاجت وړ ته لاحق سي دی بازار ته ولاړ سي او څه چي وړ سره وي ټول وړکړي سره زر واخلې لېکن کوم سره زر چي ده ته وړ کړل سي هغه خالص نه وي بلکي کوټه او کم اصل وي، او دی گني چي په لاره کي به په دې د سفر سلمان واخلې لېکن کله چي دی داخيستلو د پاره هغه سره زر وړاندي کړي نو څوک وړ ته گوري هم نه، نو دی د افسوس څخه د هريو مخ ته گوري او لاسونه مروي، نو دا هغه خلک دي د کومو په باره کي چي الله ﷻ فرمايلي دي: د قيامت په ورځ به دغه خلک د ټولو څخه زيات په خساره (تاوان) کي وي کوم چي د خپل خيال مطابق يې غټي مجاهدې او رياضتونه کړي وي او په دې خوش فهمي کي وي چي د دوی عملونه نېک او پاک دي لېکن هلته په حساب کتاب کي به ټول دا الله ﷻ د احکامو څخه خلاف وړيني.

نو د داسي خلکو اصل تقصير دا وي چي د دې څخه غافله وي چي اول د صرافي علم حاصلول وي او بيا هلته زر اخيستل کيږي چي د کره (خالص) او کوټه د پېژندلو په وجه په نقصان کي پرې نه وځي که پخپله يې نسي پېژندلای نوېل ته به يې نښولي وای که دا هم نه وای نو مشين (کسوتي) به يې په لاس کي نيولې وای چي په کره کولای يې، لېکن چي هيڅ يې ونه کړل نو دوکه کېدی به خامخا، او د صراف مثال د دين په لاره کي د پير او مرشد سره وړکول کيږي، او بنده ته پکار دي چي اول خو پخپله د پير مرشد درجې ته رسېدلی وي کنې ديو پير صحبت دي اختيار کړي او خپل مقصد او مدهاء دي هغه ته وړاندي کړي، او که دا دواړه کارونه ممکن نه وو نو د کسوتي په حاصلول کي دي غفلت نه کوي، او په دې ضمن کي د ده کسوتي د ده خپل شهوت وي چي شهوت کوم طرف ته رغبت وړکړي نو فوراً دی پوه سي چي دا شئ باطل دی، په دې کي د غلطی امکان هم کېدای سي، لېکن په زياتره حالاتو کي دا ترکيب کار گر ثابتيږي، نو دده اول اصل خو ثابت سو چي ناداني ده، او د دې پخپله درې قسمه دي، او په دوی کي په هريوه پوهېدل او علاج يې کول عين فرض دي، په دوی کي اول شئ خو د لاري پېژندل دي، دويم شئ پر لاره روانېدل دي او دا دواړه چي حاصل سي

نویساخه باقي نه پاته کيږي، په دې وجه حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ فرمایلي دي چي: یا الله! ما ته حق وښيه او پر دغه د چلېدو توفیق را کړه، نو پر دې لنډه دعاء دوی اکتفاء وکړه او ځکه چي دا کافي وه، نو موږ چي لوړ څه بیان کړل دغه د: (پر لاري د نه تللو) د علاج په باره کي وو، اوس موږ د (نه پېژندلو) علاج بیاوو:

د غفلت او ناپوهی علاج: پوه سه! چي په دنیا کي ډېر خلک د غفلت په وجه په گمراهی او ناپوهی کي مبتلا دي او په سلو کي یو کوم سل خلک (بل کي اوس خو سل فیصده) په دې تغافل کي گرفتار ښکاري، او د غفلت څخه مراد دله دا دی چي د آخرت د خطرو څخه به خبره دي، کنې که خبرداره وای نو داسي به غافله نه وای، او په گناه کي به نه پرېتولای ځکه چي د بنده تخلیق داسي سوی دي چي کوم ځای هم یوه خطره وښي د خوندي کېدلو کوشش ځیني پخپله کوي، هغه که څومره تکلیف او مصیبت پکښي ولي نه وي، او دا د آخرت خطر د نبوت د نور په ذریعه سره پېژندای او لیدای سي، یا بیا د منادي د نبوت په ذریعه کوم چي نورو ته رسېدلې وي یا بیا د دین د عالماتو د وعظ او نصیحت څخه کوم چي د انبیاء وارثان دي، کوم سړی چي د لاري په مینځ کي بیده وي دده علاج د دې څخه ماسوا څه کېدای سي چي یو مشفق او مهربانه راسي او دی راوړنښ کړي او دا راوړنښونکی او بیداره کوونکی مشفق پیغمبر صلی اللہ علیه و آله و سلم کېدای سي یا دوی نائب او ځای نامستی کوم چي صرف د دین عالمان دي کېدای سي او انبیاء دنیا ته رالېږل سوي د دې فرض د پاره دي چي دوی خلک د غفلت د خوب څخه را بیداره کړي، لکه چي د الله جل جلاله ارشاد دی: اَيُّ مُحَمَّدٌ صلی اللہ علیه و آله و سلم! ته رالېږل سوی د دې د پاره یې چي زما مخلوق د غفلت د خوب څخه راوړنښ کړې او دې ټولو ته ووايه! چي په تاسو کي هر یو د دویڅ پر غاړه ولاړ دي (او ځان خوندي کول ځیني ستاسو فرض دي) او دا هم ووايه چي کوم سړی هم د نسا طرف ته مخ کړی يعني د دې په حرص او هوا کي گرفتار سي نو پوه سه! چي دی دویڅ ته وغورځېدو، چي دده د حرص او لالچ مثال د هغه فرش په ډول دی کوم چي یې پر دویڅ غوړولی وي او څوک چي پر دې د لوړ تیرېدلو کوشش کوي د هغه دویڅ ته غورځېدل لازمي دي، او چا چي د خپل شهوت او خواش مخالفت وکړی دی یقیناً جنت ته ولاړی، د شهوت مثال د هغي غونډۍ دي کومه چي د جنت په لاره کي واقع وي چي څوک پر دې پوري وځي خامخا به جنت ته داخل سي، په دې وجه نبي صلی اللہ علیه و آله و سلم فرمایلي دي: دویڅ د خواشاتو په مینځ کي دی او جنت د مکروهاتو (سختیتونو)، (چي څوک په خواشاتو ورپسې سو دویڅ ته به پرې وځي او چا چي د جنت څخه د

چاپیره (شاوخوا) شیانو څخه ځان وساتلو او پر سیده لاره روان سو جنت ته به ورسیري) په دې وجه چي کوم خلک په ځنگلونو او بیابانونو کي وسیري لکه د عربو بډوان، گردان، ترکان او نورياد دې ډول نور خلک چي په دوی کي عالمانه وسیري نو داسي خلک د غفلت په خوب کي پراته وي چي د دوی شوک وړینوونکي نه وي او پخپله دوی د آخرت د خطري څخه به خبره وي نو په دې وجه دوی په دې لاره روان نه وي او کوم خلک چي په صحرا او مېنو کي وسیري په دوی کي هم علماء شاید چیري به وي نو د دوی حالت هم د قبرستان (هديرې) څخه څه مختلف نه وي، په حدیث شریف کي ارشاد دی چي: "د صحرا او باتلو وسېدونکي گویا په قبرونو کي وسېدونکي دي"، بلکي په ښارونو کي هم که عالم واعظ پر منبر د وعظ او تلقین د پاره موجود نه وویاوو خو په نیاداري کي مشغول وو، او د دین د مصیبتونو ورته احساس نه وو نو د ښارونو وسېدونکي هم په غفلت کي پاته سو چي د دوی عالمان پخپله هم په غفلت کي مبتلا دي او شوک چي پخپله بیده وي هغه به بل څنگه وړښ کړي، او که عالم منبر ته وخېري وعظ کوي هم لېکن انداز یې هغه وي کوم چي عموماً د غلطو واعظانو وي، یعنی منبر ته وخېري لغوه واهیات یې هوده او بیکاره غوندي خبري دوی ته اوروي بي فائده لوی لوی خبري او مسجع عبارتونه وایي، د الله ﷻ د رحمت غلط مطلب وپانوي کوي خلکو دته د نصیحت پر ځای فرب وړکوي، او خلک په دې غلط فهمي کي مبتلا سي چي دوی که هر څنگه وي او هر څه چي کوي د الله ﷻ رحمت به په هر حال د دوی ساتنه کوي او رحمت به دوی ته حاصلیږي، نو د دغه قوم حال د غافلاتو د حال څخه هم ډېر بډی او د دوی مثال د هغه سړي دی چي د لاري په مینځ کي بیده وي او شوک راسي دوی رابیداره کړي خو دبیدارولو سره ورته د نشې یوشی وړکړي چي دوی په هغه سره مست او بې هوښه سي او دغه رنگه د دوی حالت د مخکي څخه هم بدل سي، ځکه چي اول خوییا هم امید کېدای سو چي د یو چا په آواز خو لږ تر لږه راوړښ سي لېکن اوس خو دغه غفلت پر ده داسي غالبه سو چي پنځوس لغتي هم پر سر وړکړي خو خبر به هم نسي چي دی خو اوس په خود کي نه دی.

نو د دې ټول بحث څخه دا خو معلومه سوه چي په خلکو کي یو کم زر کسان داسي دي چي د غفلت په پردو کي دي او د آخرت څخه به خبره دي او غفلت هغه مرض دی چي د دې علاج د مرض پخپل لاس کي خو نه وي او بیا چي کله غافل ته د خپل غفلت معلومات هم نه وي نویل ته به د علاج د پاره رجوع هم نسي کولای نو د داسي غافلاتو علاج د دین د عالمانو په لاس کي وي لکه چي کوچنیان چي کله غټ او د هوښ اندازي ته ورسیري نو د مور او پلار او معلم په کوشش سره غافلېدلو ته نه

پرېښول کيږي، دغه ډول د واعظانو وعظ خلک د غافله کېدو څخه خوندي کوي او دوی بيداره ساتي، لېکن په دې دنيا کې اوس داسې واعظان نادر او کمیاب دي، په دې وجه د غفلت مرض زيات خور سوې دي او خلک د غفلت په پردو کې پټ سوې دي، ننن واعظ که دې غافلاتو ته څه وايي هم نو دوی خبرې صرف پر ژبه وي او د دوی باطن د دې پيري د خطري څخه به خبره وي په دې وجه د دوی په وعظ کې نه څه تاثير وي او نه فائده.

د گمراهي حقيقت او علاج: پوه سه! چې يوه ډله د هغو خلکو هم ده کوم چې د آخرت څخه به خبره خونه وي لېکن عقيدې يې درېستوني لاري څخه دوی دومره ليري کړي وي چې په غلطو لارو کې سرگردانه گرځي او دغه گمراهي د دوی د پاره پرده سوې وي، د دې خبرې وضاحت موږ په پنځه مثالونو سره کوو:

د آخرت څخه انکار او د هغه علاج

اول مثال: د هغو خلکو دی چې د آخرت د وجود څخه انکار کوي او گني چې کله بنده مړ سي نو نيست و نابود سي لکه وابښه (گيا) چې وچه سي په هوا کې خورده سي يا لکه څراغ چې مړ سي نو د دې کچه خيال په وجه تقوی ترک کړي او په عيش و عشرت کې پرېوځي، د دوی خيال دی چې دا پېغمبران چې څه وايي دا صرف په سرسري توگه د اصلاح د پاره وايي، يا داسې وايي چې دانبيال مقصد مرتبه او حشمت او خلک خپل تابع کول وي، او ځيني خو تر دې پورې په ډاگه وايي چې دا دوېځ خو هسي يو فرضي قصه ده لکه بچي ته چې دېرولو د پاره وايي چې که ته مدرسه ته نه ځې نو د موږ کاتو په سوري کې به دي واچوم، لېکن که دوی پخپله پر دې خپلو مثالونو غور وکړي نو دوی ته به معلومه سي چې بچي ته د مدرسه نه تلولو په صورت کې کومه بېبختي مخي ته راځي هغه د موږ کاتو په سوري کې د وراچولو څخه به هم بله وي لکه چې دهقل ځلوندانو ويلي دي چې د الله جلّ و جلاله څخه په حجاب کې وسېدل د دوېځ د عذاب څخه هم بد دي، د دې خلک د غلط خيالی سبب په اصل کې د هوا هوس غلامي ده، لېکن دا انکار د دوی ځکه خوښ دی چې د دوی د شهوت پرستی عين موافق دی او د دې شهوت څخه دوی مغلوبه سوي دي، او په آخري زمانه کې به د دې بد اعتقادی غلبه د ډيرو خلکو پر باطن باندي وي که څه هم په ژبه سره د دې اقرار نه کوي، بلکې کېدای سي چې دوی دا د ځانه هم پټه ساتي، لېکن د دوی عملونه پخپله د دې خبرې واضح دليل دی، کنه تر څو پورې چې د متفکر او خائف کېدلو تعلق دی، دا خلک د دنيا رنځ شپه او ورځ برداشت کوي بلکې

کومه خطر څه چې لا تر اوسه پورې ليرې ده د هغې څخه هم بېرېري، نو د عاقبت پېره په اصل کې ځکه نه وي چې پر دې يې اعتقاد نه وي که عقیده يې وای نو دغه رنگه مذاق او مسخرې به يې نه گڼلای، او د دې علاج دا دی چې د آخرت په حقيقت پوه سي او د دې درې طريقې دي:

اول دا چې د جنت او دوزخ د هغو مشاهداتو حال معلوم کړي کوم چې انبياؤ او اولياؤ ته حاصل سوی دي او د دې څخه ماسو دوی ته معلومه سي چې د اطاعت گذارو او گناه گارو څه حال وي؟ دا نظراو بصيرت خو صرف اولياؤ، انبياؤ ته حاصل دي او د دوی سره مخصوص دی ځکه چې دا خلک که څه هم په دنيا کې وي، لېکن تر هغه حالت لاندي وي کوم چې پر دوی راځي او کوم ته چې فنا او بې خودي ويل کېږي، دوی ته د هغه جهان مشاهده هم حاصله وي، او دوی يې پخپلو سترگو سره ويني، ځکه چې د دې مشاهدې د پاره چې کوم حجاب جوړېږي هغه د حواسو مشغوليت دی کوم چې انسان د دې څخه ليرې ساتي (او د دې خلکو په شهواتو او حواسو بشپړ کنترول وي نو د لاري حجاب يې نه جوړېږي) او ښکاره ده چې دا (قوت د مشاهدې) بې حده نادر او ناياب شئ دی، او کوم سړی چې د آخرت قائل نه وي هغه به پر دې څنگه ايمان راوړي؟ او په ده کې د طلب هغه بې قرارې او تر اندازې زيات خواهش کله راتلای سي، او که بالفرض طلب يې کوي هم نو دې حد ته دی کله رسېدای سي؟ او دويمه طريقه دا ده چې په دليل سره د پېژندلو کوشش وکړي چې بنده څه دی او ده روح څه دی؟ چې دا اصليت پر ده ښکاره سي چې دغه يو جوهر دی کوم چې في نفسه قائم دی او د دې قلبي جسم څخه بې نيزه دی او د دې جسم حيثيت که څه دی هم نو فقط دا ځکه چې د روح سپرلی دی (يعني روح صرف پر سپوږمۍ) يا کله ده نه چې توأم (يعني د خبر گوليانو کوچنيانو خيال دي نه پر کوي ځکه چې روح جوهر قائم بالذات دی او بدن فاني دی) او د جسم د نېست ونابود کېدلو سره روح او حقيقت نه فنا کېږي، او د دې حقيقت څخه د خبرتيا يوه طريقه که وي نو وي به، خو ډېره گرانه ده، بلکې دې ته هم نادره ويل پکار دي، ځکه چې زموږ اشاره د علماء راسخونو و طرف ته ده چې دا طريقه د هغوی سره مخصوصه ده (لېکن افسوس چې نن داسي علماء هم نادر دي) هسي خو د دې ذکر هم د کتاب په عنوان کې سوی دي.

دويمه طريقه د علمو خلکو ده او هغه دا ده چې د دې معرفت نور په نورو کې سرايت کوي د انبياؤ څخه يا د اولياؤ څخه يا بيا د راسخو عالمانو څخه يعني خلک يې د دوی څخه حاصلوي دوی ته وگوري يا د دوی سره کښېني، او دې ته معرفت د ايمان وايي (يعني ايمان څوک لېدی نسي بلکې د صاحب مشاهده خلکو پر بيان يقين کول ايمان دی) او چا ته چې د کامل پير يا راسخ عالم صحبت نصيب نه

سي دغه شقي پاته سي، او پير يا عالم چي شومره کامل وي او عظيم وي دومره به ده څخه د ايمان د نور سرائت هم زيات وي، او دا وجه وه چي د دې ايمان نور د ټولو څخه زيات د نبی ﷺ په صحابه وو کي وو ځکه چي دوی د نبی ﷺ څخه حاصل کړی وو، د دې څخه وروسته د تابعينو درجه ده چي دوی د اصحابو رضی الله عنہم څخه حاصل کړی وو، لکه د نبی ﷺ ارشاد دی زما زمانه (يعني د اصحابو زمانه) د ټولو څخه غوره ده او بيا به هغه ښه وي چي د دوی سره نژدې وي (يعني تابعين).

دويم مثال: يوه ډله د دې خلکو څخه هغه ده چي د آخرت څخه منکر نه وي او د آخرت په نيسټ کېدلو بلندي اصرار (ټينگار) نه کوي لېکن د حيرانۍ په چکرو کي مېشتی وي او دا وايي چي د دې په حقيقت پوه نه يو او شيطان فوراً د دې دليل مرسته دوی ته وړاندې کوي چي: دنيا خو يقيناً سته، آخرت يو مشتبه شئ دي نو بيا يقيني شئ پر مشتبه شئ څنگه قربان کړو، نو دا خبره د دې خلکو باطله ده ځکه چي د اهل يقينو په نزد آخرت يقيني دی، د دې حيرانېدونکو علاج دا دی چي د دوی څخه څوک پوښتنه وکړي چي د دواړي ترينخوالی خو يقيني دی لېکن شفاه خو مشکوکه ده، په درباب کي د کښنۍ سفر يقيناً خطرناک دی او په تجارت کي نفع مشتبه وي، او که ته سخت تېری سې او ته اوبه چښې او څوک درته ووايي چي دا مه چيښه په دې کي مار خوله وهلې ده، اوس د اوبو فائده خو يقيني ده او د ماردې ته خوله اچول مشتبه دي، لېکن د دې سره سره ولي د دې څخه لاس اخلي؟ او که د دې په جواب کي ته ووايي چي دا يقين که وکړل سي نو د دې څخه چي کوم نقصان رسېدلی سي هغه قابل برداشت دی يعني تنده که وي نو وي دي، لږ وروسته به مړ سې، لېکن که يقين ونه کړل سي اومار والا خبره رشتيا سي نو په دې کو خو د مرگ خطر ده نو د اوبو د پاره صبر هم کېدلی سي خو پر ساه وړ کولو به څوک صبر سي؟ نو موږ وايو چي دلذت د دنيا هم دا حقيقت دی چي د زياتو څخه زيات د سلو کالو پوري چلېږي او کله چي دا ژوند ختم سي نو د خوب او خيال څخه زيات هيڅ نه وي، او چي آخرت دائمی او همېشه دی، په دې وجه د دې سلو کالو په بدله کي دائمی تکليف او غم نسي برداشت کولای، او که دا درواغ وي نو داسي ولي نه وايي چي زموږ خو د دې څخه صاف انکار دی چي دې دنيا ته راخلي يو، نه دې دنيا ته راخلي يو نه دلته څو ورځي اوسېدلي يو، لکه چي په ازل کي نه وو دغه رنگه به په ابد کي هم نه يو، او که دا رشتيا وي نو په ايمان راوړلو خو به د ابدي عذاب څخه خلاصون وموندل سي، دا وجه وه چي حضرت علي رضی الله عنه يو ملحد ته وويل: چي که ته داسي يې لکه چي ته وايې نو خو د ټولو د پاره خلاصون او خلاصون دی چي موږ به پکښي هم شمل يو لېکن که داسي ونه سوه نو بيا خو به موږ خلاصو سو او ته به ونیول سې.

دویم مثال : یوه ډله د هغو خلکو ده چې آخرت مني هم، لېکن بیا دا خبره کوي او عمل نه کوي چې آخرت پور (قرض) دی او دنیا نقده (نغده) ده او نقد د پور (قرض) څخه غوره دی لېکن دې خلکو ته دومره نه ده معلومه چې نقد ته پر پور (قرض) ترجیح په هغه وخت کې وي چې دواړه برابر وي لېکن که پور (قرض) زر روپۍ وي او نقد صرف یوه وي، نو بیا نقد غوره سو که پور (قرض)؟ او دا خو په دنیوي معاملاتو کې هم روزانه لیدل کېږي چې د دنیا په کاروبار کې هم د دې څخه څوک انکار نسي کولای نو دا فکر هم صریحاً گمراهي ده چې په دومره خبره هم پوه نسي.

خلوړم مثال : یوه ډله د هغو خلکو ده، چې په آخرت ایمان لري لېکن په دې دنیا کې ټول کارونه د دوی د خواش مطابق کېږي او ډول ډول نعمتونه دوی ته حاصل دي، په دې وجه په مزه سره وایي چې دلته د نعمتونو کمی نسته نو هلته به څنگه نه وي، ځکه چې کوم نعمتونه الله ﷻ موږ ته دلته را کړي دي نو دا ځکه چې موږ یې خوښ یو، نو هلته به هم موږ دغه رنگه ساتي، هغه وروڼه چې قصه یې په سورت کھف کې راغلې ده چې په دغو کې کوم یو مالدار وو، هغه وویل چې که زه دخپل رب خوا ته ورسېدم نو د دې څخه ښه څای به ما ته هلته ملاؤ سي (الکھف)، او بل وویل که زه خپل رب ته ورسېدم نو ماته هم د هغه سره غوره څای دی (السجد) او د دې علاج دا دی چې داسې سري څخه څوک پوښتنه وکړي چې فرض کړه د یو سري یو زوی دی او یو یې غلام دی زوی یې ډېر خوښ دی او غلام ته بالکل ذلیل او خوار وایي، نو زوی (د مستقبل ښه کېدلو د پاره) ټوله ورځ په مدرسه کې بندي (قید) ساتي چې هلته داستاز ښه یې هم خوري او غلام ټوله ورځ آزاد گرځوي او څه چې یې په زړه کې راځي کوي یې ځکه چې دده د ذلت او خواري دده سره هیڅ فکر نسته، اوس که دا غلام دا خیال وکړي چې دا هر څه ځکه کېږي چې د مالک زه خوښ یم او څومره مینه چې د مالک زما سره ده، دومره یې دخپل زوی سره نسته نو دا به دده عین حماقت وي، دغه رنگه د الله ﷻ ست دا دی چې خپل دوستان د دنیا څخه لیري ساتي او خپل دښمنانو ته د دنیا نعمتونه ورکوي، لیکن داسې سري حالت (کوم چې په دنیا کې خوشحاله دی) د آخرت په باره کې داسې دي چې یو سري د سستی او غفلت په وجه څه ونه کړي او امید درېلو ساتي، نو دی به آخر څه ورېږي؟.

پنځم مثال : یوه ډله د هغو خلکو ده چې بس دا وایي خلای رحیم او کریم دی، څوک د جنت د تلولو څخه نه منع کوي، لېکن دا احمق په دې نه پوهیږي چې د دې څخه لوی کرم او غټ رحمت به نور څه وي چې هغه د دې رحم او کرم څخه د فائدو اخیستولو ذریعې او اسباب پیدل کړي دي، مثلاً چې یوه

دانه په ځمکه کې وکړي نو دده دعمل په عوض اووه سوه دانې حاصلې کړي، دغه ډول د لږ عبادت په بدل کې ابدې باچاغت ته ورکوي چې هېڅ انتها يې نسته، که د هغه د رحمت او کرم څخه دا مراد اخلي (چې يې عمله به جنت ته ولاړسي) نو په زراعت کې د ځان څخه څوکه ولي وباسي، د تجارت د پاره ولي منډې وهي او د معاش د کسب د پاره ولي در په دره گرځي، په صبر سره ولي نه کېښي؟ آخر خلای کریم دی بغیر تخم کرلو به فصل در کړي لکه نور شنه بوتې چې بغیر د تخم کرلو څخه پيدا کوي، هر کله چې ستا پر دې ډول کرم او رحم کولو يقين نسته، نو د آخرت د پاره دي څنگه پر هغه يقين کړی دي، آخر د دې ځای د پاره خو هم الله ﷻ فرمايلي دي: وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا (هود: ٦) (يو پر ځمکه تلونکي رزق خوړونکی حيوان (ساکن) داسې نسته چې رزق يې د الله ﷻ پر فتمه نه وي) او د هغه ځای د پاره ته به يې فکره يې حال دا دی چې واضح ارشاد دی: وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى (النجم: ٣١) (انسان ته به دايمان په باره کې صرف دخپل عمل ثمره ملاوېږي) نو دا د گمراهۍ استهاده.

مغروړه خلک د دوی درجې او د دوی علاج: پوه سه! چې اهل غرور هغه خلک دي چې د خپل ځان او د خپلو عملونو په باره کې په لويه خوش فهمي (او بڼه فکر) کې مبتلاوي دا شعور نه لري چې خالص او اصلي زړ د کوټه زړو څخه جلا کړي، ځکه چې د صرافۍ علم يې په پوره توګه سره نه وي حاصل کړی په دې وجه په ښکاره صورت بلندي دوکه خوري په دوی کې چې کوم په علم او عمل کې مصروفه دي او د گمراهي د پردو څخه د بلندي هم راغلي دي نو هغوی هم د غريب غرور څخه بالکل آزاد نه دي بلکې په زړو کې يو کم زړ په دې دوکه کې گرفتاره دي د نبې ﷺ ارشاد دی چې: الله ﷻ به د قيامت په ورځ آدم ﷺ ته ووايي چې دخپل اولاد څخه دوږخيان په خپلو لاسو جلا کړه، دی به عرض وکړي اي خدایه! په کوم نسبت او تناسب سره يې جلا کړم؟ نو الله ﷻ به وږمايي چې په زړو کې يو کم زړ دوږخيان دي دغه ځينې جلا کړه دا خلک که څه هم د همېشه د پاره به په دوږخ کې نه پاته کېږي لېکن د دوږخ مزه به دوی ته ځلمغا شکل وي ځکه چې په دوی کې به ځينې غافله وي ځينې گمراه ځينې مغروړه او ځينې هغه چې د عاجزۍ سره سره به د خواشانتو غلامان وي او خپل ځانونه به يې بې قصوره گڼلي وي او د اهل غرور خو به يو شمېر او حساب هم نه وي، او د ټولو څخه غټ اکثریت به د دوی وي بيا هم د درجو په لحاظ سره دوی پر څلور درجو تقسيمېږي: (١) مغروړه عالم (٢) مغروړه عابد (٣) مغروړه صوفي، او (٤) مغروړه دولتمن.

د دوی څخه اوله ډله کومه چې د عالمانو ده نو دا هغه خلگ دي کومو چې ځيني وخت ټول عمر په حصول د علم کي لگولی وي او واقعي ډېر علم يې حاصل کړی هم وي لېکن په عمل او معلولو کي يې پکار نه وي راوستی او دده سترگي، ژبه فرج غرض ټول اندامونه په گناه ککړ او خیرن وي او دی يې د ژغورولو څخه قاصره وي دده خيال وي چې علم دی دې درجې ته رسولی دي چې اوس دده په عذاب کي د مبتلا کېدلو سوال نه پيدا کېږي، او نه پر يو عمل باندي دده مؤاخذه کېدلای سي، دی خولا څه کوي چې د ټول مخلوق نجات به دده په شفاعت سره کېږي، دداسي عالمانو مثال د هغه ناروغه په ډول دی کوم چې د خپلي ناروغۍ علم په پوره توگه سره حاصل کړي او بيا په ډېر غور او فکر سره يو ډېره ښه نسخه هم تياره کړي. ددويي تاثير او د مرض وروسته طريقه علاج ښه وپېژني او بيا دا دويي په عملي توگه سر استعمال نه کړي او ددې تر څوالي برداشت کول دده د پاره گران سي، اوس داسي سړی که د دويي د خاصيت مطالعه په وار وار کوي نو په دې سره به مرض ته څه فائده ورسېږي، الله ﷻ فرمايلي دي: نجات به هغه خلگ تر لاسه کوي کوم چې پاک صاف و سېږي نه هغه چې صرف د پاکي او صفایي علم حاصل کړي، او فرمايي: جنت ته به هغه څي کوم چې د نفس د خواهش مخالفت وکړي، نه هغه چې فقط دايې ويلي وي چې د خواهش مخالفت کول پکار دي، ددې خلگو د مغروره کېدلو او غلط فهمۍ بنسټ که پر هغو احاديثو وي په کومو کي چې د علم فضيلت بيان سوی دي نو د دوی نظر پر هغو احاديثو ولي نه پرېوځي په کومو کي چې دې عملو عالمانو ذکر دی، او په کلام الهي کي يې د دوی مثال د خره سره ورکړی دي کوم چې پر خپله شاد کتابونو بار اخيستی روان وي، او په يو لحاظ سره د دوی مثال د خره سره ورکړل سوی دي او د نبي ﷺ ارشاد دی چې: بې عمله عالم به دوېځ ته داسي ورغورځول سي چې دده د خټ او د ملا د تير هلو کي به مات سي او د آور دائره به دده څخه چاپېره (شاوخوا) راوگرځي، او ټول دوېځيان به ده ته را جمع سي او پوښتنه به ځيني کوي چې ته څوک يې او دا نا آشنا عذاب تا ته ولي در کول سو؟ هغه به ووايي چې زه هغه عالم يم چې نورو ته به مي دعمل کولو ويل او پنخپله مي نه کولو په يو بل حديث کي دي چې د ټولو څخه زيات عذاب به دې عمله عالم وي، ابو الدرداء رضي الله عنه وایي چې پر جاهل يو وار افسوس دی او پر عالم اووه واره افسوس دی ځکه چې دده عمل به دده د علم په رڼا کي کتل کېږي، او ده ته به ويل کېږي چې تاد پوهي سره داسي عمل ولي کوی؟.

بعضي عالمان هغه دي چې د علم سره سره په عمل کي هم تقصير نه کوي لېکن د دوی عمل صرف ظاهري عمل وي د زړه د طهارت څخه غفلت کوي او باطن يې هميشه د بدو اخلاقو مرکز وي، تکبر،

ربا، حسد او طلب د جاهد دوی خاص انداز وي او د نورو عالماتو پر مصیبت خوشحاله کېدل او د دوی پر سکون او اطمینان د ده زړه خفه کېږي، او بیا د نبی ﷺ ارشاداتو ته عالمان ولي نه گوري چې په واضحه توگه پکښې فرمايل سوي دي چې د چا په زړه کې درياء لږ غوندي هم وي جنت ته به داخل نه سي، او د نبی ﷺ دا ارشاد آيا دې خلگونه دي وړلاي؟ چې: حسد ايمان داسي تباه کوي لکه اور چې وچ وانه ايره کوي، دارنگه فرمايي: الله ﷻ صورت ته نه بلکې ستاسو زړه او باطن ته گوري، د دې خلگو مثال خو د هغه سړي په ډول دی چا چې فصل (کنت) کرلې وي او په هغه کې پالتو وانه را شنه سوي وي نو لازمه ده چې دغه وانه ځینې وېلسي چې فصل ته طاقت ورسېږي لېکن که فصل والا صرف د سر سر وانه پرې کړي او پېخونه يې په ځمکه کې پرېږدي نو که د لوړي خوا څخه يې دی هر څومره صفائي کوي خو هغه به بېلېيا راخېژي (او فصل به کمزوری وي) دغه ډول د بدو عملو تخم بد اخلاق دي نو د دې بېخ کښل ضروري او لازمي دي، بلکې هغه سړی د کوم چې باطن گنده لو ظاهر بڼایسته وي د هغه غسل خاتې (حمام) په ډول دی کومې ته چې د باندني خوارنگ او بڼایست وړکول سوی وي او دننه د گنده گۍ څخه ډکه وي، یا ورته د قبر مثله ووايي چې د بهر څخه بڼایسته وي او دننه ډېر بوی ناک وي.

حضرت عیسیٰ ﷺ د بد عالم مثال د غلبیل سره ورکړی دي د کوم څخه چې اوږه لاندې توپېږي او بس پکښې دننه پاته کېږي او دا مثال يې ووايي: بدو عالماتو ته يې خطاب و فرمایي چې: تاسو هم د حکمت او علم خبرې خو ډېرې کوئ لېکن ځان ته صرف هغه خبرې پاته کوئ کومې چې بدې وي. یوه ډله دهغو علماؤ ده د کومو ټوله توجه چې د وعظ پر علم باندې مرکزه وي او ده ټول کائنات هم دغه وي چې په هره خبره کې د سجع اظهار په هره جمله کې نکته سنجي په هر عبارت کې فضول مهمل او بې معنی خبرې جوړوي، څه داسې رنگین او مسجع عباراتونه يادوي، چې خلک يې اوږي او سرونه بنږوي ځکه چې د ده مقصد د دې پن د خطابت څخه دا وي چې خلک واه واه پر وکړي او شېلې پر ووايي (او د ده نفس په غټ سي) او دا هم نه گڼي چې د وعظ او ذکر اصل مقصد خو دا وي چې په زړه کې غم د مصیبت پيدا سي يعنې چې د ده علم د اورېدونکو په زړه او تن، بدن کې د آخرت د غم اور داسې ولگوي چې هغه د دې سوخت او تکلیف څخه بې تبه سي چيغې ووهي او دې چغو، ژړا، لوفرياد ته وعظ وايي، لېکن په کومه نوحه (ژړا) کې چې د مصیبت د اور گرمي نه وي، د هغه مثال به د هغه شی په ډول وي کوم چې د چا څخه په قرض (پور) راخيستل سي نو په دې کې به تاثير د کومه راسي؟ او په دې ډله کې هم دا هل غرور کمی نه وي، او دې تفصيل ذکر هم دلته نسي

کيدای ځکه چې خبره به ډېره اوږده سي.

دويمه طبقه د عابدانو او زاهدانو ده او په دوی کې هم د اهل غرور شمېر ډېر زیات دی. بعضي خو په دوی کې د دې غرور په وجه د داسې درواغجن فضيلت په گمان کې مبتلاوي چې د فرائضو ادائينگي هم په صحيح توگه سره نه کوي مثلاً که د طهارت په باره کې يې څه شبه پيداسي نو داسې اهتمام کوي چې لمونځ هم پر وخت نه اداء کوي او خپلو دوستانو بلکي موږ او پلار ته هم بد رد وايي، داوبو د پليت والي په باره کې که دليري څه شبه وي نو په هر حال فوراً په شک کې پرېوځي چې خامخا داوبه پليسي دي حال دا چې دا حضرت پا کلمان چې کله خوراک ته کښېني نو هر شئ پر ده حلال سي، او عين ممکنه ده چې د مطلق حرام څخه هم پرېهز ونه کړي، او دغه رنگه دا (اهل غرور) چې د خپلې څخه بغير پښه ايښېللو ته حرام وايي کله چې خوراک ته راسي نو حرام ټوله راوختي، دغه وخت ور ته د صحابه کرامو سيرت هم ياد نه وي.

حضرت عمر رضي الله عنه فرمايي: چې ما ورپا واره حلال شيان صرف په دې خيال پرېښودل چې هسي نه په حرامو کې پرې نه وځم، خو د دې سره سره يې د يوې آتش پرستي ښځې په کوږه اودس وکړی نو دې مغروره خلکو د احتياط د گولې پر ځای احتياط د کوږې ته د اسلام نوم ورکړی دی، د دوی په خيال کې د دوبي د لاس پرېوولي جامه اغوستل گناه کبيره ده، حال دا دی چې نبی صلی الله عليه وسلم به داسې جامې هم زېږ تن فرمايلي کومي چې به د کافرانو د لاسه د هديه په توگه وصول کېدلې، او دغه ډول د کافرانو کومي جامې چې به په مال غنيمت کې راتلې صحابه کرامو رضي الله عنهم به بلا تکلف استعمالولې او چيري يې دا خبره موضوع د بحث هم نه ده جوړه کړې او نه څه داسې روايت يا قصه په اوږدولو کې راغلې ده چې اول به يې پنخپله پرېوولي بيا به يې واغوستې، بلکي هغوی خو به د کافرانو وسله هم په ملا پوري تړله، او لمونځ به يې ور سره هم کولو او چيري دا سوال هم چا نه دی راپورته کړی چې د اوسپني وسله کومه چې تاسو غاړې ته اچولې ده، او هغه لاک کوم چې موټی او نور څينې ډک سوي دي يا څرمن کومه چې پر راپېچل سوې ده شايد دغه ناپاکه وي، نو کوم سړی چې دنس، ژبي، لاس او پښو او نورو په باره کې خو احتياط نه کوي، او که کوي يې نو صرف د طهارت په باره کې دغه د شيطان مسخري او ټوکي دي، بلکي که سړی د هر ډول احتياط وکړي او په اوبو تويولو کې يې اسراف وکړي يا په اول وخت کې لمونځ ونه کړي نو دا هم مغروره دی، د دې احتياط شرط د طهارت په بيان کې تېر سوی دی، بعضي عابدان داسې دي چې د لمانځه په نيت کې يې وسواس غالبه وي تر دې چې دنيت کولو په وخت کې آواز باسي لاسونو ته جټکه ورکوي او په دې چکر کې ممکنه ده چې اول رکعت

ځيني فوت سي دوی دومره نه پوهيږي چي لکه څنگه د قرض ادا کولو نيت دی يا د زکوٰۃ ورکولو نيت دی دغه رنگه د لمانځه نيت دی او د دې خلکو څخه په نيت کي د وسواس په سبب څو نه دوباره قرض اداء کوي او نه دوباره زکوٰۃ اداء کوي، د بعضي خلکو په سورت فاتحه لوستلو کي وسواس وي تر دې چي حروف د مخارجو څخه اداء کوي او په لمانځه کي همه تن په دې کي مشغوله وي، چي بس حرفونه د مخارجو څخه ووځي، حال دا دی چي دلمونځ کوونکي زړه د قرآن په معنی کي لگول پکار دي چي د الحمد ويلو په وخت سر تر پايه شکر جوړ سي او د: اياک نعبد... الخ ويلو په وخت کي يې بالکل د توحيد او عجز کیفیت وسي، د اهدنا ويلو په وخت يې زړه په تضرع او زاری کي ډوب سي، لېکن کوم سړی چي د مخارجو په فکر کي ډوب وي دده د دې ټولو حالاتو او کيفياتو سره څه واسطه ده؟ دده مثال خو داسي دي لکه چي يو سړی د باچا په وړاندي د حال عرض کولو د پاره حاضر سي او: يا ايها الامير ووايي مخاطب يې کړی او صرف د دې خبري طرف ته خيال کوي چي د: اُنْهَا لفظ په ژبه سره صحيح صحيح اداء سي او لفظ دامير چي وايي نو خيال کوي چي آيا ميم په صحيح توگه سره اداء کيږي او که نه؟ اوس داسي سړی د باچا څخه د حاجت روايي توقع څنگه کولای سي؟ لېکن د عتاب مورد به ځانمخاسي او (بلکي چپه به نقصان وکړي).

بعضي هغه دي کوم چي روزانه يو قرآن ختموي نو ښکاره ده چي د حد څخه زيات په تېزي سره به يې وايي، دده زړه قطعي غير حاضر او غافل وي او ټول همت او طاقت يې په دې کي ختم سي چي د يو قرآن ختم دده په حق کي شمار سي چي خلکو ته په فخر سره ووايي چي موږ خو دومره قرآن ختم کړو، کله وايي چي نن مي د اوومنزلو څخه دومره منزله وويل، دې تلوار کوونکو ته دا خبر هم نسته چي د قرآن مجيد هر يو آيت په اصل کي يو پېغام دی کوم چي د الله ﷻ د طرف څخه خپلو بندگاتو ته دي او په دې کي امر، نهی، وعده، وعيد، مثل، نصيحت، پېرول، لنډه دا هر څه راځي، په دې وجه د تلاوت کوونکي فرض دی چي د وعيد پر موقع د بهري څخه ډک سي او چي د وعدي آيت ته و رسيږي نو خوبحال سي د مثل په مقام سره بالکل اعتبار کوونکي سي، چي د وعظ مقام وي نو چي سر تر پايه غوږ وړ ته ونيسي چي د بهري مضمون راسي نو بېرته پرغالبه سي، دا ټول حالتونه خاص د زړه سره تعلق لري، کنه هسي ژبه ښورول څه فائده کوي، د داسي سړي مثال د هغه چا په ډول دی چي د باچا فرمان وړ ته ورسېږي او دی هغه زباني ياد کړی او د عبارت مطلب او معنی ته توجه نه کوي

او دا ورته معلومه نه وي چې په دې کي يې څه ليکلي دي؟

درېمه طبقه د صوفيانو ده او د غرور او عجب ډېروالی چې څومره په دې طبقه کي سته دومره په بله يوه طبقه کي نسته، ځکه چې لار څومره تنگه او بارېکه وي او مقصد څومره عزيز او عظيم وي دومره شېبهاټ او غرور زياتېږي، د تصوف د لاري پر اول منزل د منزل د مشتاق او شوقي پر درې درجو قادر بلل لازمي وي يو خو دا چې د ده نفس د ده غلام او قيدي ليدل پکار دي چې د هغه څخه د خواهاش او خصم جبري ايستل سوي وي، بلکي داسي چې نفس دومره مغلوب سوي وي چې ماسوا د تمثيل د حکم څخه د ده بله چاره نه وي او خپل تصرف يې بالکل ختم وي لکه چې کله يو قلعه فتح کړل سي نو د قلعه خلک وژني نه بلکي تابع فرمان يې کړي دغه ډول د صوفي سينه کومه چې د نفس قلعه وي د شريعت د پاچا په لاس فتح کول پکار دي، دويمه خبره دا چې هغه جهان او دا جهان د ده په وړاندي ورک سي چې معنی يې دا ده چې دی د عالم محسوسات او عالم خيالات څخه وړاندي تېر سوي وي، ځکه چې کوم شئ په حس تر خيال کي راځي په دې کي خو وحوش او حيوانات د ده سره شريک دي ځکه چې د سترگو، نس، فرج د شهوت څه حصه کېدای سي، او جنت هم د عالم حس او خيال څخه خارج نه دی ځکه چې کوم شئ هم جهت پذير وي او د خيال د ده سره څه تعلق وي هغه د ده په نزد داسي سوي وي لکه چې څه هم نه وي، ده ته د خاشو، گياه (وېنو) او بادامي حلوه يا سور کړی چرک په مينځ کي هيڅ فرق نه معلوميږي، ځکه چې کوم شئ په خيال کي راسي هغه يې قدره او بې وقعته وي او د احمقانو حصه وي او جنتي خلک زياتره ساده وي، درېمه دا چې صوفيان ټول د جلال الهي او جمال الهي په مينځ کي گير وي او د دې مطلب دا دی چې د جهت، مکان، حس او خيال سره د دوی څه کار نه وي پاته، بلکي د خيال او حس علم کوم چې د دې داوړو (حس او خيال) څخه پيدا وي د دې تعلق هم د صوفي سره داسي پکار دی لکه چې د سترگو د آواز سره يا د غوږونو د رنگونو سره وي، يعني په لازمي توگه سره ده ته د دې څخه بې خبره کېدل پکار دي، او کله چې دې درجې ته ورسېږي نو چيري داوړل کيږي چې دی د تصوف د کوڅې سر ته راځلی دي، او د دې څخه مخکي ده ته د څومره حالاتو او مقاماتو څخه تېرېدل وي کوم چې د الله جل جلاله حضور ته درسېدلو د پاره ده ته پکار وي، لېکن ده ته د دې ديانتولو طاقت نه وي، تر دې چې بعضو د دې نوم اتحاد (يووالی) ايښی دي، او د اتحاد لفظ د دې د پاره استعمالوي او بعضي د دې حال څخه هم مخکي تللي دي او دا کيفيت په حلول سره تعبير کوي او ظاهره ده چې د کوم سري علم پوخ نه وي او هغه په دې کيفيت سره اخته سي نو د دې بيانول ده د پاره ممکن کېدای څنگه سي؟ په دې

وجه هغه چي شه وايي صاف کفر معلومېږي حال دا دی چي په حقيقت کي هغه حق وي، او کسې صرف د اظهار او بيان وي، نو دا خو دده د لاري د تصوف ابتدايي ښکاره کېدل او صرف نمود وي، اوس په دې سره قياس کړه او نظر وکړه نو صافه به ښکاره سي چي د دې خلکو غرور دوی د کوم خای شخصه کوم خای ته رسولي دي، دا بې چاره خو فقط په جای نماز (مسله، مصلی) او تسبیو کي ورک سوي دي او د بې معنی کلمو او سخن سنجي شخصه ماسوايې شه حاصل نه کړل او پر دې يې اکتفاء وکړه، د صوفيانو په جامو، وضع قطع (شکل او حالت) او ظاهري سيرت (کړوه وړه، اخلاق) اختيارولو کي خو کلميايې سو او د دوی په ډول پر مصلی هم کښېنستل او په سرنيورولو يې گوياد وجد او حال (مصنوعي) کيفيت هم پر ځان راوستی، بلکي د دوی سرنيورول او څنگېدل هم په اصل کي د دې وسوسو او باطلو خيالونو په سبب وي کوم چي هر وخت د دوی پر زړه او ذهن باندي را خواره وي او صرف دوی دي چي په دې نازيږي او گني چي تصوف دا دی او د سلوک لاره هم داده، د دې خلکو حالت د هغې بلې (سپين سري) په ډول دی کومه چي پالکل عاجزه او کمزورې وي او پر سر خولی (توپي) او پر بدن ښلواچوي او وسله پر ملا را تلوتري او دا هم ازده کړي چي په ميدان جنگ کي د ښکر ياتو دراپارولو اشعار څنگه ويل کيږي او بيا د باچا مخي ته ولاړه سي چي هې نوم هم په رجستر کي وليکل سي او باچا داسي وي چي د صورت او لباس قائله نه وي بلکي د دليل او ثبوت طالب وي نو هغه يې برنده کړي يا ورته د بل سره د مقابلې کولو حکم ورکړي او د دې بلې راز ښکاره سي، او باچا حکم وکړي چي د فیل په پښو کي يې واچوي چي تر پښو يې لاندې کړي چي بيا بل څوک داسي ونه کړي، او په دوی کي خو بعضي داسي وي چي د صوفيانو ظاهري لباس يې هم نه وي اخوستی بلکي د عامو خلکو په ډول زيات قيمتي لباس يې اخوستی وي او دا گني چي په رنگينو جامو اخوستلو سره د تصوف ټول منزلونه گويا پوره سو، او په دې پوه نه وي چي صوفيانو چي به کوم رنگونه جامو ته ورکول نو وجه به يې دا وه چي وار وړو دېر بولو ضرورت يې نه راځي، او شين رنگ به په ځانگړې توگه سره ځکه اختياروی چي کېدای سي چي دوی به د دين د لاري په مصيبت کي گرفتاره وو، او د شين رنگ د دې سره خاص مناسبت دی، اوس دا مصنوعي سالک اونقلي صوفي نه په داسي شه منزل کي وي چي د جامو (کالو) پر ډول دده د پاره گران وي او نه په يو مصيبت کي گرفتاره وي چي د هغې په نسبت سره (شين) ماتمي جامې اختيارول دده د پاره لازمي وي، او نه داسي شه وجه وي چي جامې يې څېړي سي نو د ضرورت مطابق ورته پښې وگندي، (صندوق يې ډک وي) نو دا شه کوي چي نوي جامې قصداً څيږي، چي په زور يې په گودری بدله

کړي او دغه رنگه په ظاهري صورت او حال کي د صوفياتو موافقت څخه په ميلونو ليري وي.

خلورمه طبقه: د مالدارو خلکو ده چي په دوی کي د دوکې، فريب او ناپوهی والا ډېر دي ځکه چي بعضي مالدار پنخپلو مالونو باندې مسجد، پل او سراي او نور جوړوي او ممکنه ده چي دغه مال په حرامه پيدا سوي وي، په اصل کي پردوی فرض دا وو چي دغه مال يې مالک ته واپس کړی وای خو دوی دغه مال په تعمير کي خرڅ کړو خپله گناه يې زياته کړه، او دا گني چي موږ د ثواب کار وکړی، او بعضي خلک خلکو ته د دود (رواج) د پاره مال خرڅ کوي، يو دينار خرڅ کړي دا غواړي چي زما نوم په گټه وليکل سي که ده ته وويل سي چي دخپل نوم پر ځای د بل نوم وليکه ځکه چي الله خو په غيبو پوه دی نو داسي نه کوي ددې رباه نښه دا ده چي دده خپلوان او همسايه گان محتاجه وي په يوه ټکړه دوی پسي کړي بري نومال خودوی ته ورکول زيات غوره دی لېکن داسي نه کوي ځکه چي دوی ته يې ورکړي نو دا عبادت د دوی پر تندي باندې ليکل مشکله دي چي: دې ته فلاڼي شيخ خيرات ورکړی الله ﷻ دي عمر وړ اوږد کړي، او بعضي سرمايه دار په اخلاص سره خو مال خرڅ کوي مگر د مسجد په نقش او نگار کي يې صرف کوي او گني چي دا ډېر ټک کار دی حال دا دی چي ددې څخه دوی بدی پيدا کيږي يوه په لمانځه کي د خلکو زړه په نقش او نگار کي مشغولېدل او د خشوع او خضوع څخه محرومه کېدل دويم دا چي د دغه رنگه نقش او نگار پنخپلو کورونو کي يې د جوړولو آرزو پيدا کيږي، نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چي کله تاسو په مسجد کي نقش او نگار او قرآن په زړو د ليکلو کار شروع کړئ نو پر تاسو افسوس دی د مسجد د آبادی سبب هغه زړه دی کوم چي په دولت د خشوع سره ښايسته وي او د دنيا څخه په نفرت سره ښايسته وي او کوم شی چي د خلکو د زړونو څخه د زړه حضور او خشوع ليري کوي او دنياور ته ښايسته ښکاره کوي دغه د مسجد د ويرانی سبب دی، دې کم بخته نقش او نگار وکړی مسجد يې ويران کړی، او دا گني چي ما ډېر ښه کار کړی دی، او بعضي اميران پر خپله دروازه د فقيرانو جمع کېدل خوښوي چي په ښار کي دده شهرت وسي يا داسي فقيرانو ته صدقه ورکوي کوم چي ژور او نامور وي يا يې د حاجيانو پر قافله خرڅ کوي يا د خانقاه نشينو خدمت کوي چي د خرڅ خبره ډېره خوږه سي او د خلکو د احسانندی باعث جوړ سي که دوی ته وويل سي چي صاحب! په پټه يې مسکينانانو ته ورکړه چي دا شی د الله ﷻ په لاره کي د خرڅ کولو څخه افضل دی نو داسي چيري هم نه کوي ځکه چي دوی ته د خلکو څخه پنخپل تعريف کي خوند او مزه ورځي، او دی يې خیر گڼي.

خلورم رکن : منجیات

د کیمیای سعادت دارکن د منجیاتو (نجات ورکونکو شیانو) په باره کي دی، او دا هم پر لسو اصولونو مشتمل دی:

اول اصل: د توبې په باره کي دی، دویم اصل: د صبر او شکر په بیان کي دی، دریم اصل: د پيري او امید په باره کي دی، خلورم اصل: د فقر او زهد په تشریح کي دی، پنځم اصل: د نیت خلوص او صلق په وضاحت کي دی، شپږم اصل: د محاسبې او مراقبې سره تعلق لري، اووم اصل: د تفکر د تشریح په باره کي دی، اتم اصل: د تحمید او توکل په باره کي دی، نهم اصل: د محبت او شوق په بیان کي دی، لسم اصل: د هغو معمولو په بیان کي دی چي د مرگ څخه وروسته دي.

اول اصل: د توبې په باره کي

پوه مه! چي توبه کول او الله ﷻ ته رجوع کول د حق د مریدانو او د الهي بندگانو اولنی الهي قدم دی، او دا هغه مقام دی د کوم څخه چي د سالکاتو د لاري د سلوک ابتداء کیږي او یو بنده ته هم د دې څخه ماسوا بله چاره نسته ځکه چي د ازل څخه واخله ته تر ابله پوري د گناهونو څخه پاک پاته کېدل خو صرف د فرشتو کار دی، او ټول عمر په گناه کي غرق پاته کېدل او مخالفت ته چمتو وسېدل د شیطان کسب دی او گناهونه پرېښول، تائب کېدل او د الله ﷻ و طرف ته رجوع کول د آدم ؑ او د آدم ؑ د اولاد خوی دي، او رښتیا خو دا ده چي کوم سړي توبه وکړه د تېرو گناهونو په تدارک او تلافی کي یې کوشش وکړی، ده گویا د (خپل نیکه) آدم ؑ سره خپل نسبت صحیح او درست کړی، او چا چي تر آخره عمره پوري پر گناه او معصیت اصرار (ټینګار) وکړی، ده گویا د شیطان سره خپله رسته (قربت) برابر کړی، او د دې قربت په مضبوطولو کي ولګېدی، لېکن ټول عمر په عبادت کي وسېدل د بنده د پاره ممکن هم نه دي ځکه چي ناقص او بې عقله کېدل د ده په تخلیق او پیدایښت کي شامل دي، د ټولو څخه اول خو شهوت يعني خواش واخله چي خالصه شیطاني آله ده او پر انسان مسلطه سوې ده او هغه عقل کوم چي د شهوت د بنمن دی او خلاص د فرشتو جوهر دی دغه وروسته پیدا سو، چي پر دغه عقل شهوت خپل تسلط قائم کړی وو، او دا نسان د سینې پر قلمه (کلا) یې فتح موندلې وه او د نفس هم د ده سره خاصه دوستي جوړه سوې وه بلکي دی یې عادي سوی وو، او یو ډول محبت د دواړو په مینځ کي پیدا سوی وو، نو کله چي د عقل ظهور و سونو ده ته لازمه سوه چي د توبې او مجاهدې په قوت سره دا قلمه فتح کړي او د شیطان د غلامی او نفس د

زېر د مستي څخه ده ته نجات ورکړي نو دا د عامو انسانانو ضرورت او د سالکونو اولنۍ قدم دی، او د دې څخه وروسته چې هر کله د عقل په نور او د شرعي درنا په ذریعه بیداري حاصله سي نو د غلطې لارې څخه صحیح لارې ته راوستل سي، نو گویا توبه یو داسي اهم ترینه فریضه ده چې پخپله د ټولو فرائضو سره دده، ځکه چې د دې مطلب دی د غلطې لارې څخه سیده لارې ته راتلل.

د توبې فضیلت او ثواب: پوه سه! چې د توبې حکم د الله جل و الله طرف څخه د هر بنده د پاره دی، ارشاد دی: **وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ** (النور: ٣١) (ای مسلمانانو! د الله و طرف ته رجوع وکړئ چې تاسو کامیابي حاصله کړئ) یعنی د خلاصون امیدوارانو ته خلاصون په توبه سره حاصلېدای سي، د نبی ﷺ ارشاد دی: کوم سړی چې توبه وباسي د ده توبه به قبلېږي مخکي د دې څخه چې لمر د مغرب څخه راوڅرخي، او فرمایي تلاني پخپله توبه ده، او فرمایي: د خلکو په لارو کي مه کښنئ چې دې ته د لافو وهلو د ځای حیثیت حاصل دی ځکه چې هلته ولاړ سړی پر نورو خلکو مسخرې کوي، او د دغه ځای څخه د تېرېدونکو ښځو سره بد تمیزی کوي، لنډه دا هلته ناست سړی (یا ولاړ) تر هغه پوري د دغه ځای څخه نه ځي تر څو پوري چې دویځ ورته واجب سوی نه وي، لېکن توبه د داسي خلکو هم قبلېدای سي، او فرمایي زه روزانه او یا ۷۰ واره توبه او استغفار کووم، او فرمایي کوم سړی چې توبه او استغفار کوي د الله جل و الله په حکمت سره: (۱) هغه فرشته کومي چې پر گناه لیکلو مأموره دي د ده گناه لیکل هر کړي (۲) د ده لاسونه پښې او نور اندامونه هم دغه گناه هېره کړي په کومو سره چې ده دغه گناه کړې وه، او (۳) هغه ځای هم هغه گناه هېره کړي په کوم ځای کي چې یې کړې وه، د دې د پاره چې کله دغه گناه کار توبه وکړي د الله جل و الله حضور ته ورسې نو د ده خلاف به هېڅ گواه موجود نه وي.

او فرمایي د الله جل و الله د بنده توبه تر هغه وخته پوري قبلوي تر څو پوري چې د ده ساه مری (غاړي) ته نه وي را رسېدلې، او فرمایي د الله جل و الله د کرم لاس هر وخت خلاص وي د ورځي د گناه او د شپې د توبې کوونکي توبه هم داسي قبلوي، حضرت عمر رضی الله عنه فرمایي چې نبی ﷺ ماته و فرمایي چې توبه کوه توبه، چې زه روزانه سل واره توبه کووم، نبی ﷺ فرمایي: هغه کوم سړی دي کوم چې گناه نه کوي، لېکن په دې گناه کارو کي ښه هغه دی چې توبه وکړي، او فرمایي گناهکاره چې توبه وکړي نو داسي سي چې گویا ده گناه بالکل کړې نه ده، او فرمایي: د گناه څخه د توبې مطلب دا دی چې بیا د دغې گناه نوم هم وانه اخلي، او فرمایي: ای عائشې رضی الله عنها (بې شکه کومو خلکو چې خپل دین جلا

جلا کړی او ډلي ډلي سول ستا د دوی سره هيڅ تعلق نسته [الانعام] دلته اشاره اهل بدعت ته ده، يعنې الله ﷺ د هر ډول گناه گارانو توبه قبلوي او معاف کوي يې ليکن د اهل بدعتو توبه نه قبلوي، د الله ﷺ او شاد دى چې زه د اهل بدعت څخه به زاره يم او دوی زما څخه به زاره دي.

او فرمايي د هري دوشنبې او پنجشنبې په ورځ د بندگانو عملونه الله ﷺ ته وړاندې کيږي، ار چا چې توبه کړې وي د هغه توبه قبلېږي، او څوک چې د بخښنې اميدلاره وي هغه وبخښل سي، لېکن د کومو په زړونو کې چې کينه (بغض) باقي وي دغه پر خپل حال پرېنول سي، او فرمايي: الله ﷺ د بنده په توبه ډېر زيات خوشحاله کيږي تر دې چې د هغه اعرابي (صحرايي) څخه زيات خوشحاله کيږي کوم چې په يو خوفناکه صحرا (بيابان) کې تيرېږي خوب ورسې، او چې د خوب څخه را پورته سي نو خپل هغه اوښ ځيني ورک سوي وي پر کوم چې ده د لاري توبه نه ډوډۍ، او په پراته وي، په پرېشاني سره يې هاخوا دېخوا ولټوي خو پيدا نه سي او په گرځېدلو گرځيدلو د لوږې او تندي څخه بدحاله سي تر دې چې هلاکت ته نژدې سي او په دې مايوسۍ کې واپس خپل ځای ته راسي او د مرگ په آرزو او انتظار کې سر پر څنگه کښيږي او پرېوزي لېکن چې څنگه راوېش سي نو ورک سوي اوښ پر هغه ځای موجود وويني او د ډيري خوشحالی څخه د الله تعالی شکر ادا کړي لېکن د زياتي خوشحالی په وجه يې خوله غلظه سي د دې پر ځای چې: "اي الله ته زما الله او رب يې اوزه ستا بنده يم" داسې ووايي چې: "اي ته زما بنده يې اوزه ستا رب يم" (او د دې غلطۍ سبب داغه اتهائې خوشحاله وي) نو دغه رنگه الله ﷺ به حده هغه وخت خوشحاله کيږي کله چې بنده توبه کوي، دومره خوشحالي چې د دغه اعرابي (صحرايي) د خوشحالی څخه هم زياته وي.

د توبې حقيقت او پېژندنه: پوه سه! چې د توبې ابتداء داسې کيږي چې په زړه کې د معرفت نور پيدا سي. او د دغه نور په رڼا کې ده ته ښکاره سي چې گناه زهر قاتل دی، او کله چې ده ته دا احساس وسي چې دا زهر خوما په ډېر اندازه خوړلي دي تر دې چې هلاکت مخ ته وويني نو يقيناً چې تلاني او پوره به پر ده غالبه سي او لکه څنگه چې زهر خوړونکی سړی پرېشانه ديږي په حالت کې گوتي ستوني ته تناسي د قی کولو کوشش کوي چې په يو ډول دا زهر د باندې راوباسي، او دا کله ځکه کوي چې د زهر خوړولو پوره ورسره وي، او خواهش يې دا وي چې په يو درمل او دواء يې دا اثر زائل سي؛ دغه ډول د توبې طرف ته مائله کېدونکي چې هر کله دا محسوسه کړي چې زما ټول شهوتونه په اصل کې د هغه عسلو په ډول وه چې په هغه کې زهر ملاک سوي وي چې د خوراک په

وخت خو دېر خواږه وو، ليکن آخر کار هغه خو د مار د چيچلو په ډول د زهرو څخه ډک وو، نو د دې گناه گار تلافی به دی پرېشانه کړي او د بې قراری اړ به په ده کې بل سي او خواش د گناه به يې د افسوس د تو بې شکل اختيار کړي او د خپلو کړو گناهونو د معافی او تلافی اراده به يې په زړه کې بيداره سي او بار بار به يې د ژبي څخه دا الفاظ وځي: "های الله بيا به چيري گناه ته نژدې نه سم" او د دې وينا سره به د دې د زور او ظلم جلمې تار تار کړي او د خلوص او وفا فرش به وغوړوي، په ټولو حرکاتو او سکنا تو کې به يې يو انقلاب را پورته سي، اول دی د فخر تکبر او ځان بنوولو يویت وو، اوس به دی د اوبښکو پښېماني حسرت او ارمان يوه مجسمه جوړه سي، اول به يې د غافلاتو مجلس خوښ وو، اوس به د اهل معرفت مجلس دده خوشحالی او راحت سرمایه وي، نو دا تلافی د استوماتي و دابې قراری په حقيقت کې توبه ده، او د دې بېخ (جرړه) هغه نورو دی کوم ته چې نور د ايمان او نور د معرفت وړل کيږي، او د دې ښاخونه هغه حالات دي کوم چې تبديل سوي وي او هغه مخالفت دی کوم چې د گناه په باره کې را پيدا سو هغه جنبه ده کومه چې د ټولو اندامونو د گناه او بدی څخه پر راگرځولو باندې زور ورکوي، او د الله تعالى پر موافقت، متابعت او عبادت او بندگي باندې يې مجبوره کوي.

د دې خبرې څرگندتيا چې توبه په هر وخت کې پر هر چا واجب ده

د دې خبرې پېژندل چې توبه پر هر سړي واجب ده داسې کېدای سي چې پر هر بالغ کوم چې کفر دی پر هغه توبه واجب ده او توبه دي د کفر څخه وکړي، او که مسلمان دی او دده مسلماني صرف دا ده چې دموږ او پلار په تقليد کې صرف په ژبه سره خپل ځان ته مسلمان وايي او ورته وړل کيږي، او پر زړه يې غفلت او ناپوهي قبضه کړې نه نو دی دي د دې غفلت او جهالت څخه توبه وکړي او داسې دې وکړي چې زړه يې د ايمان د اصل حقيقت څخه آشناسي او ده ته واقعي معلومه سي چې زه تر اوسه نه پوهېدل (چې مسلماني څه ته وايي) د دې وينا څخه زما مطلب دا نه دی چې پر هر سړي علم کلام ازده کول فرض دی او يادی دي په دغو دليلونو سره خپل زړه مطمئن کړي، ځکه چې د دې علم څخه خبر بدل پر هر سړي فرض نه دي، بلکې کومه خبره چې فرض ده هغه دا ده چې د ايمان باچاه ده پر زړه غالب او مسلط سي او د دنيا زړه د ده محکومه سي او د دې حکومت مسلم کېدل به هغه وخت صحيح وي چې د خپل د بدن د هيواد هر گوټ گوټ او هر کونج کونج دده د تر فرمان لاندې سي او د شيطان د واکمنۍ په بشپړه توگه خاتمه و سي، گناه چې کله صادرېږي نو دغه وخت حالت دا وي

چې ایمان کامل نه وي، څنگه چې د نبی ﷺ ارشاد دی چې: کوم سړی زنا کوي یا غلا کوي نو دا څکه چې د دغو گناهونو په وخت کې د ده زړه مؤمن نه وي بیا هم د دې څخه مراد دا نه دی چې دی بالکل کفر دی، د ایمان په اصل کې بې شماره ښاخونه دي او دوی څخه یو شاخ دا هم دی چې په دې خبره پوه سي چې زهر قاتل او هلاکوونکي دي او څنگه چې انسان ته د هوښ په راتلو سره دا معلومه سي چې زهر خوړل نه دي پکار، نو هر کله چې دغه رنگه د شهوت باچا د ده ایمان او یقین ته شکست ورکړی وي، یا غفلت یې ایمان ورک کړی وي، یا یې د ایمان رڼا د شهوت په تیارو کې ورکه سوې وي، نو د توپې ابتداء به په دې ترتیب سره وي چې:

که کافر وي نو د کفر څخه به توبه وکړي او که مسلمان وي خو صرف د تقلید صرف دنغمه د پاره، نو د دې کچه ایمان څخه به توبه وکړي (اصل ایمان ته به رجوع وکړي) او ښکاره ده چې په دې دواړو کې به د انتهایي توپې سره سره د گناه څخه بالکل خالي نه وي، نو د دغو گناهونو څخه توبه کول به پر ده واجب وي، مطلب دا دی چې ظاهر د گناهونو څخه پا کول کافي نه دی، چې د ده باطن د گناه د تخم څخه خالي نه وي، مثلاً د طمع او حرص، د شهوت حرص، د مال او جاه حرص، د حسد او غصې جذبې، د تکبر او نخوت طمع او دریا کلری عادت او نور.

او دغه ټول نور مهلکات خو په یواړه نه ليري کېږي، او دا هغه کارونه دي چې ټول خباثتونه ځیني پیل کيږي او د دې څخه د ټولو گناهونو بیخ راوځي، او دا هغه کارونه دي چې د دې څخه توبه کول واجب دي، چې په دوی کې هر شی د اعتدال حد ته راسي، او دا ټول شهوات د عقل څخه مغلوبه سي او اطاعت یې اختیار کړي، د دې د پاره د ډیرې غټې مجاهدې ضرورت دی بیا به غلبه حاصله کړي لېکن د دې کارونو څخه د پاکېدلو څخه وروسته بیا هم وسوسې باقي پاته کېږي، د نفس بې ځایه مطلبې او ناجائز خیالات او تصوراتو څخه بیا هم خلاصون نه ملاوړيږي په دې وجه د دوی څخه بیا توبه کول پریوځي، او دا خو بیا فرض وي او بیا د ټولو نقصانونو اصل بیخ هغه غفلت او بې خبری ده کومه چې انسان د حق تعالی څخه غافله کوي او دا پر خپل ځای ډېره لویه گناه ده، که څه هم دا بې خبري د یو گړۍ د پاره ولي نه وي، نو د دې بې خبری څخه هم توبه کول واجب سو، او که دا مقام هم حاصل سي او حالت دا سي چې همېشه په ذکر او فکر کې مشغوله وي او د یو ساعت د پاره ځیني هم غافله نسي نو هم به د مختلفو مقالاتو سلسله لوس هم باقي وي، یعنې هرې درجې ته چې رسیږي مخکې نظر کوي نو گويا د یوې درجې حصول د دې څخه داغلی درجې څخه د محرومي په سبب د حصول باوجود یو نقصان او خساره ورته ښکاره کېږي او پر کمه درجه قانع کېدل عین د خسارې

موجب دی په دې وجه دا علی درجې د حصول په خاطر د دې کمي درجې څخه توبه کول هم واجب سي نو د نبي ﷺ دا ارشاد چې زه په يوه ورځ کې اويا ۷۰ واره توبه کووم غالباً په دې معنی سره دی چې د دوی کار هميشه پر ترقی وو، يعنې د يو قدم څخه وروسته به دويم قدم پورته کېدی نو په دې کې يو نوی کمال ښکاره کېږي چې په مقابل کې يې اولنی قدم يو نقصان معلومېږي په دې وجه په اول قدم به يې توبه او استغفار کوی، عين د هغه سړي په ډول کوم ته چې د يو کار په عوض يو درهم ملار سي او دی خوشحاله سي لېکن د دې څخه وروسته ده ته معلومه سي چې د دې کار په عوض خو يو دينار هم ده ته ملابډی او ده صرف پر يوه درهم باندي قناعت وکړی نو دی غمجن غوندي سي او (بيا دغه کار په داسې اندازه سره کوي چې) دينار حاصله کړي نو د مخکې څخه زيات خوشحاله سي او پوه سي چې د دې څخه د زياتوب خو يو گنجائش او امکان نه وو، لېکن بيا ده ته معلومه سي چې ده خو د دې کار په عوض يوه ملغلره حاصلولای سوه چې قيمت يې څو زره ديناره وو، نو دی بيا سخت غمگين سي او د خپلې کوتاهې په احساس باندي ستومانه سي او دی توبه کوي چې آئنده به چيرې د داسې غفلت په وجه داسې نقصان نه کووم، نو په دې ارشاد کې د دې حقيقت و طرف ته ارشاد دی چې: د ښکاتو ښکې د مقربينو د پاره بدې ده "نو څرنگه چې د مقربينو د پاره هغه ښکې د بدو په ډول وي، په دې وجه دوی توبه ځيني کوي.

سوال: کله چې د کفر او نافرمانۍ څخه توبه وکړي (او دا واجب دي) او د لوړو څخه د لوړې درجې د حصول د پاره کوشش کول د فضائلو څخه دي، نه دا چې د فرائضو څخه تر دې پورې چې په دې کوشش کې د تقصير او غفلت څخه توبه کول هم په فضيلت کې شامله ده، فرض نه ده، نو تا داولي وويل چې دا فرض ده؟

جواب: موږ وايو چې د واجبو دوه قسمونه دي يو زموږ په نزد د ظاهري فتویٰ مطابق د علمو خلکو تر درجې پورې محدود دی او دا دومره اندازه دی چې که په دې کې مشغوله سي نو د عالم بريادی څخه به محفوظه سي او خلگ به پخپل خپل معيشت او کسب حلال کې لگيا سي، گویا دا هغه واجب دي چې خلکو د عذاب د دوېځ څخه خوندي کوونکي دي، دويم واجب هغه دی چې عام خلگ د دې طاقت نه لري، او په چا کې چې د دې طاقت نه وي دوی که پر اوّل الذکر درجې قائم وي نو د عذاب د دوېځ څخه به خلاصی دوی ته هم ملارېږي لېکن دا حسرت به د دوی په زړه کې باقي وي چې لوړه مرتبه راته حاصله نه سوه او د قيامت په ورځ چې کله د دوی نظر پر هغو خلکو باندي پرېوځي کوم

چې د دوی څخه لوړې درجې ته رسېدلي وي نو دوی به هغو ته دغه رنگه په حسرت سره گوري چې لکه څنگه چې په دې دنیا کې خلک لوړو ستورو ته په حسرت سره گوري، او په قیامت کې به دغه حسرت ځکه پیداوي چې دوی دلته د بلندو درجه په حصول کې ناقص او ناتمامه پاته وو. په دې وجه دا توبه کومه چې پر موږ واجب کړې ده نو صرف په دې وجه چې د دې حسرت د عذاب څخه خلاصون ور ته ملاوسي.

د توبې د قبلېدلو بیان: توبه چې کله د خپلو شرطونو سره وي نو د الله ﷻ په فضل ضرور قبولیږي، کله چې توبه وکړای شو نو د دې په قبلېدلو کې شک مه کوه!، لېکن په دې کې شک کوه چې شرطونه یې پوره دي او که نه؟ او چا چې دا معرفت چې د زړه حقیقت څه دی د بدن سره دده تعلق څه دی؟ او د الله ﷻ سره ده ته څه نسبت حاصل دی؟ کوم شی دی چې انسان د الله ﷻ څخه په پرده کې اچوي؟ نو ده ته به په دې ډول شک او شبه کې د مبتلا کېدلو هېڅ گنجایش نه وي، ځکه چې گناه که سبب د حجاب دي نو توبه دا حجاب لیرې کولای هم سي او پر توبه دا پوځ یقین د دې د قبولیت ضامن دی، د بنده زړه پخپله د هغه پاک جنس څخه دی کوم ته چې د فرشتو جوهر وایي، او د هینداری په ډول دی که د گناه د زنگ څخه پاک کړل سي نو د الله ﷻ توبه به په دې کې ښکاره سي، چې مشاهده یې کولای سي، د بنده هر یوه گناه تیاره جوړیږي، د بنده پر زړه خوړیږي او هر عبادت یې یو نور جوړیږي او دغه تیاره خرابوي، او دغه ډول د عبادتونو رڼا او د گناهونو تیاره پر زړه ووړسي وي او کله چې هم تیار څلېه وکړي نو توبه د یو داسې عبادت په شکل کې ښکاره سي چې د دې په توبه سره تیار شکست (ماته) وخورې او زړه د نوی سره پاک صاف سي، ها دا ضرور ده چې که بنده پر گناهو مسلسل دومره اصرار (تینګار) کړی وي چې زنگ یې د زړه جوهر ته رسېدلی وي او دومره ژوري ته تللی وي چې د علاج تدبیر او اصلاح قبلولو صلاحیت یې ختم سوی وي نو داسې زړه توبه نه قبولي، بالکل د هغې هینداری په ډول چې زنگ ور ته دننه وړغلی وي جوهر یې ور مسخ کړی وي دی که په ژبه په لکونو توبې کوي قبلېږي نه، دغه ډول د طاعت د توبه په دولت د گناه د ظلمت څخه پاکېږي، په دې وجه نبی ﷺ فرمایلي دي چې: د هرې بدې څخه وروسته یوه ښې ضرور کوه کومه چې د دې بدې اثر لیري کړی.

او فرمایي: که ستا گناه آسمان ته ورسېږي نو هم که توبه وکړې قبوله به سي، یو وار یې وفرمایلي چې: یو بنده به داسې هم وي چې گناه به دده د بڅښني سبب سي او دی به جنت ته ولاړ سي، خلکو

عرض وکړی یا رسول الله! هغه شوک دی؟ ورپه فرمايل: هغه چي گناه وکړي او پنبه‌مانه سي لېکن داسي چي د دغه توبې تلافی او تدارک تر جسته پوري دده پیش نظر وي، د داسي بنده په باره کي به شیطان ووايي چي اې کاش! مادی په دې گناه نه وای مبتلا کړای. فضیل رحمته الله علیه وایي چي الله جل جلاله خپل یو پېغمبر ته و فرمایل چي: گناهکارانو ته دا زیری واوروه چي که توبه وکړي نو قبوله به یې کړم، او صدیقان په دې خبرو وپېروه چي که موږ صرف د عدل شخصه کار واخیستی نو دوی به هم په عذاب کي مبتلا سي، طلق بن حبیب رحمته الله علیه وایي چي د حقوق الله اداء کول د انسان د پاره کله ممکن دي چي دغه خوبې پناه او بې حسابې دي، ها! شاید داسي پکار راسي چي سهار راپورته کیږي نو د توبې سره او چي د شپې بیده کیږي نو د توبې سره. حبیب بن ابی ثابت رحمته الله علیه وایي چي د بنده ټول گناهونه به جلا جلا ده ته وښوول سي، یوه گناه چي وړيني نو چغني به کړي چي: آه کم بخته: زه خو ستا شخصه همیشې بېرېدم چي ته چیري زما شخصه ونه کړل سي، آه! زما غفلت او بې خبري چي ته هم سوې یې؟ د دې پیري اظهار به د الله جل جلاله خوښ سي او دی به معاف کړل سي.

قصه (د توبې په اړه): په بني اسرائیلو کي یو سړی د حد شخصه زیات گناهکاره وو، نو د توبې خیال یې ور ته راغلی خو معلومه ورته نه وه چي دده په ډول د دومره غټ گناهکار توبه به هم قبوله سي او که نه؟ نو پوښتنه یې وکړه نو خلکو ورته وویل چي فلاڼی عابد ته ولاړ سه او خپل حال ورته ووايه چي زه ډېر گناهکاره یم تر دې چي یو کم سل بې گناه قتلونه زما د لاسه سوي دي په دې کي به زما توبه قبوله سي او کنه؟ عابد جواب وکړ چي ستا توبه نه قبلېږي، ده دا عابد هم مرکړی او دغه رنگه د خپل قتل سوو شمار یې سلو ته ورساوه، بیا ورته خلکو دیو لوړ عالم خبر ورکړی او دی عالم ته ولاړی او د هغه شخصه یې هم دغه پوښتنه وکړه چي زما توبه به قبوله سي او که نه؟ عالم وویل چي هو! قبوله به سي مگر په دې شرط چي ته دا ځمکه پرېږې، او یو بل داسی ځای ته ولاړ سي کوم ځای چي نېکان خلک و میږي، ځکه چي دا ځمکه د فتنې او فساد ده، دغه سړي د عالم ښوولی ځای ته روان سو مگر په لاره کي اجل ورته راوړسېدی او پر مرگ یې د رحمت او عذاب په فرشتو کي اختلاف جوړ سو د هري فرشتې دعوی دا وه چي دی زما په ولایت کي مړ دی (د رحمت فرشتې جنت ته او د عذاب فرشتې د پوځ ته دده پر بېولو ټینګار کولو) الله ورته حکم وکړی چي د ځمکي پیمائش وکړی! چي پیمائش یې وکړی نو معلومه سوه چي د صالحانو (نېکاتو) ځمکي ته یوه لوېشت نژدې وو، نو د رحمت فرشتو یې روح یووړی، د دې شخصه صافه ښکاره کیږي چي شرط د

خلاصون اونجات دا نه دی چي د گناهونو پله د گناهونو څخه خالي وي بلکي شرط فقط دا دی چي د نیکو پله درنه سي هغه که په اتلزه کي ډېر لږ ولي نه وي، نجات په دي سره هم حاصلېدای سي.

صغیره او کبیره گناهونه (او د کبیره گناهونو شمېر): توبه د گناهونو څخه کيږي، او گناه

چي څومره کوچنی وي دومره په توبه سره آسانېږي خو په دې شرط چي بنده ټينگار او اصرار نه پر کوي (يعني بيا بيا او په وار وار يې نه کوي) په حديث شريف کي دي چي فرض لمونځ د گناهونو کفارو جوړېږي ماسوا د هغو څخه کومو ته چي کبیره وايي دغه ډول د جمعې لمونځ تر بلې جمعې پوري د گناهونو کفارو کيږي په دې شرط چي کبیره گناه پکښي نه وي، دالله ﷻ رشاد په دې

باره کي ډېر ښکاره دی: **إِنْ تَجْتَنِبُوا كِبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ لُغِفَ عَنْكُمْ سِتَائِكُمْ [النساء: ۳۱]** (که

تسو د کبیره گناهونو څخه ځان وساتي د کومو څخه چي تاسو منع سوي یست نو ستاسو غلطۍ به

موږ معاف کړو) نو د کبیره گناهونو پېژندل لازمي سو، او په دې کي د اصحابو رضي الله عنهم رايي مختلفي دي

بعضي اووه ۷ وايي، بعضي يې زيات او بعضي د دې څخه هم کم: ابن عباس رضي الله عنه فرمايلي دي: چي

حضرت عمر رضي الله عنه به د دې شمار اووه ۷ ښولو او ويل يې چي که د اوو څخه زياتي وي نو شايد چي دا

تعداد دوايوو وي.

ابو طالب مکي رضي الله عنه وايي چي ما په کتاب "قوت القلوب" کي په دې ضمن کي ټول

احاديث او د اصحابو رضي الله عنهم اقوال يو ځای کړي دي او دې نتيجې ته رسېدلی يم چي د کبیره گناهونو

شمار اوولس (۱۷) دی د دې څخه د څلورو تعلق د زړه سره دي: (۱) کفر (۲) پر گناه

اصرار (ټينگار) کول يا يې ارايه کول که څه هم دغه گناه صغیره ولي نه وي، يعني که يو سړی صغیره

گناه کوي او پرېږدي يې نه، نو کبیره کيږي (۳) دالله ﷻ درحمت څخه مايوسه کېدل (۴) دالله ﷻ

ډيري څخه بې نيازې کېدل او د ځانه دا فرض کول چي زه خو بخښل سوي يم، او د څلورو تعلق د ژبي

سره دي: (۱) د درواغو گواهي چي د يو چا حق په باطل سي (۲) پر چا د زنا ته تهمت لگول چي حد

شرعي پر قائم سي (۳) په درواغه قسم خوړل چي يو څوک د ماتي څخه محرومه کړي (۴) جلدو،

سحر او نور... د دريو تعلق دنس سره دي: (۱) شراب چيښل يا داسي يو بل شئ چي نشه راولي او د

مستی سبب وي (۲) د يتيم مال خوړل (۳) سود خوړل، د دوو تعلق د فرج سره دي: (۱) زنا (۲)

لواطت، دوه کبیره گناهونه دلاسه سره لرونه دي: (۱) قتل (۲) غلا کول چي پر هغه شرعي حد

واجب وي، او يوه کبیره گناه په پښو سره کيږي او هغه د کفارو سره د مقابلې په وخت کي ميدان

جنگ څخه تېښتېدل دي، هر کله چې د يوه په مقابل کې دوه يا د لسو په مقابل کې شل کفار وي، لېکن که د کفارو شمېر د دوچندې څخه هم زيات وو بيا تېښته صحيح ده، يوه کبيره گناه داسې ده چې تعلق يې د ټول بدن سره دی او هغه مور او پلار ته تکليف اړنځ رسول دي.

دا تفصيل داسې په لاس راغلی چې په دې کې بعضي خو هغه دی د کوم ذکر چې د حد شرعي د وجوب په بيان کې ملاوړېږي او بعضي هغه دي د کومو په باره کې چې په قرآن کې سخت وعيدونه راغلي دي، دغه رنگه د دې په تفصيل کې يو تصرف هم موجود دی لېکن د دې ذکر موږ په "احياء العلوم" کې کړی دی او دلته يې ځکه نه کوو چې دا کتاب يې متحمل کېدای نسي، او د دې گناهونو په پېژندلو کې مقصود دا دی چې بنده د دې په باره کې خاص محتاط وسي، لېکن دا هم ياد ساته چې د گناه تکرار که څه هم صغيره گناه ولي نه وي دغه کبيره جوړوي.

که څه هم ويل کېږي چې د فرض لمونځ په ادا کولو سره د صغيره گناهونو کفارو کيږي لېکن پر دې هم د ټولو اتفاق دی چې که د بنده پر ځمکه يوه مظلومه هم باقي وي نو فرائض د دغو صغيره گناهونو کفارو نسي جوړېدلای، تر څو چې د دغه مظلومه څخه نجات حاصل نه کړي، کومه گناه چې د الله جل جلاله سره تعلق لري دغه بخښني ته زيات نژدې وي په نسبت د هغو گناهونو څخه کوم چې د مخلوق سره تعلق لري، په حديث شريف کې دي چې د هر بنده درې عملنامه وي: (۱) په يوه عملنامه کې هغه گناهونه ليکل کېږي کوم چې د معافۍ قابل نه وي او تعلق يې د شرک سره وي (۲) په دويمه عملنامه کې هغه گناهونه ليکل کېږي کوم چې د خدای او د بنده په مينځ کې وي کوم چې د ټولو څخه زيات په آسانۍ سره بخښل کېږي (۳) په دريمه عملنامه کې هغه گناهونه ليکل کېږي د کومو څخه چې د خلاصۍ او نجات هېڅ صورت په نظر نه راځي ځکه چې د دغو تعلق د هغو گناهونو سره دی کوم ظلمونه چې ده د خدای پر مخلوق کړي وي، او پوه سه! چې هغه امور کوم چې د يو مسلمان د زړه د ازارولو سبب وي هغه په دې زمره کې شمارل کېږي هغه که تعلق يې د مسلمان د مال سره وي يا د مسلمان ذات سره يا د عزت يا د مروت سره، بلکې که د دين سره وي هم په دې کې شامل دی مثلاً يو مسلمان د بدعت و طرف ته رابلل چې ده دين برباد سي يا خلک جمع کول داسې خبرې ورته کول چې دوی په لاروهای او بې باکۍ سره گناهونه شروع کړي.

صغيره گناهونه په کوم سبب سره کبيره گناهونه جوړېږي؟

ياد ساته! چې د صغيره گناه کوونکي د معافۍ او بخښني اميد کېدای سي لېکن بعضي اسباب داسې

وي ڇي ڊا صغيره ڪبيره جوڙوي ڊاسي اسباب ڇپري ڊي:

(۱) اول سبب: ڊا ڊي ڇي بنده پر صغيره گناه ٻانڊي ضد (تڻگار) کوي لکه غيبت يا د وڊڻمواغوسئل ڇي عادت يڻ جوڙ ڪري يا لهو لمب يڻ گڻي، سرودونه (سروونه) اوري، په ڊي وجه ڇي کومه گناه هميشه وي هغه دڙه په تورولو کي ڊهر اثر کوي، په ڊي وجه نبي ﷺ فرمايلي ڊي هميشه ڪيلونڪي د خير ڪار ڊهر غوره ڊي، که شه هم په تعلاد کي ڪم وي (يعني کوم ڻڪ ڪار ڇي هميشه کول ڪيري هغه ڊهر بهتره ڊي تر هغه ڻڪ ڪار کوم ڇي کله کله ڪيري)، ڊي مثال ڊاسي ڊي لکه ڊاوبو قطره کومه ڇي سلسله پريوه ڊهره راخاشي نو خالصا سوري پڪڻي کوي، که ڊيري لويه پر ويول سي هيڻ اثر به ونه ڪري، کوم سري ڇي په صغيره گناهون کي مبتلا وي ته د استفلا علاج جاري ساتل پڪار ڊي ستومانه او پڻيمانه ڪڍل ورته پڪار ڊي او دوهم حل د پاره د گناه خنده د خونڊي ڪڍلو ڪلڪ قصد پڪار ڊي، او په مخه استغفار کول تر ڊي ڇي بزرگانو ويلي ڊي ڪبيره گناه په استغفار سره صغيره ڪيري او صغيره په زړور تيا ڪبيره جوڙيږي.

(۲) دويم سبب: ڊا ڊي ڇي بنده گناه سپکه او کوچني وگڻي، پڪاره ده ڇي گناه لوي او غته وگڻي نو خالصا به ڪميږي، ڇکه ڇي گناه غته گڻل د ايمان او پري سبب وي د گناه د تيارڻ شه ڊا ڪار دڙه ساته کوي ڇي اثر يڻ ونسي او گناه سپکه گڻل د غفلت او گناه سره د مناسبت په سبب وي او ڊا ڊي خبري دليل ڊي ڇي گناه په زړه کي خالي سوه، په هر حال ڪار دڙه سره وي کومه خبره ڇي پر زړه اثر وکري دغه لويه ده، په حديث کي ڊي ڇي مسلمان خپل گناه د ځان په حق کي يو څر گڻي، بير پري ڇي هسي نه را ٻانڊي ونه لويڻ پي، او منافق گناه مچ گڻي کوم ڇي يڻ پر پزه ڪڻيڻي او والوڙي، بزرگانو ويلي ڊي ڇي هغه گناه نه بخڻيل ڪيږي ڇي دهنڻ په باره کي ڊا سوچ وي ڇي ڊا کوچني ده! ڪاش ڇي ٽول ڊاسي وای، پريوه نبي ٻانڊي وحي راغلي ڇي د گناه کوچنيوالي ته مه گوره ڊا الله ﷻ لويي ته گوره، بنده ڇي ڇومره زيات ڊا الله تعال جلال پيڙني دومره ڊي هره کوچني گناه غته گڻي.

(۳) دريم سبب: ڊا ڊي ڇي بنده د گناه په سبب خوشحاله وي او فخر په کوي او دلوري مظاهره کوي ڇي فلاڻي مي دوکه ڪري او ښه مي سره و مروڙي، او مال مي ڇيني واخيستي، ښکڻخل مي ورته وکرل، په مناظره کي مي مات ڪري او ڊاسي بکواس او واهيات خبري کوي، کوم سري ڇي پخپل هلاکت او بريادي خوشحاله وي نو د ڊي خبري دليل ڊي ڇي ده زړه تور سوي ڊي، ڊا خبره به دده د هلاکت او بريادي سبب وي.

(۴) څلورم سبب: ڊا ڊي ڇي الله ﷻ دده پرده پوشي کوي (يعني دده گناه پتوي) او انسان ڊا گڻي

چي دا پر ما د الله ﷺ عنايت او مهرباني ده، او د دې خبري څخه نه بيرېږي چي شايد الله ﷻ مهلت را کوي، او دغه ډول دې دخپل هلاکت سلمان تياروي.

(۵) پنځم سبب: دا دې چي د الله ﷻ په پرده پوشۍ باندي د هغه د شکر ادا کولو پر ځای دې پرده پخپلو لاسونو پورته کړي چي کېدای سي نور خلک هم دده په وجه سره د گناه سره دغه رنگه محبت ښکاره کړي (يعني الله تعالیٰ پر ده دا مهرباني وکړه چي دده گناه يې پته کړله او ده ته پکار وو چي شکر يې پر دا مهرباني ادا کړي واي لېکن دې د شکر پر ځای پخپله گناه ښکاره کړي چي خلک يې هم وکړي او ښکاره يې کړي، نو په دې سره دا گناه کبیره جوړېږي) په دې صورت کي به د نورو د گناه او رغبت د گناه ټول وبال پر ده باندي وي، او که د ترغيث ورکولو دا مکروه کار په ډاگه کوي، او د گناه اسباب او ذريعې هم را جمع کوي تر دې چي نور خلک واقعي په دې اسبابو سره متاثره سي دغه طور طريقې اختياروي نو وبال به دوچنده سي، په دې وجه تيرو مشرانو ويلي دي چي د دې څخه غټ غضب به بل څه وي، چي يو مسلمان د نورو مسلمانو په نظر کي گناه آسانه او مرغويه او محبوبه جوړه کړي.

(۶) شپږم سبب: دا دې چي دې عالم (امام) او پېشوا وي او په گناه کي مېشتی او نور خلک يې وړني نو خلک په بې باکۍ سره گناه کوي او وايي چي که دا خبره ناجائزه واي نو دغه عالم او مقتدا به ولي کولای، مثلاً يو عالم ورېښمني جامې واخوندي يا د درېلو زيارت کوي، او د باچا په حضور کي حاضرېږي او مال او زوځيني حاصلوي، يا پر مال او جاه مين وي او ناز او فخر هم په کوي، په منظره کي پالتو او بکواس خبري کوي، پر خپلو همزولو او هم عصرو باندي لمن طعن کوي او نور او دده شاگردان هم دغه څه لږده کړي او بيا چي کله دغه استاذان سي نو دغه پالتو خبري د هغو څخه نور شاگردان او دغه سلسله جاري وي او په دې کي هريو د جلا کلي او محلي د خرابولو او بربادۍ سبب سي، ځکه چي هريو به په دوی کي د يو ښار يا کلي پېشوا خو به جوړېږي او په دې صورت کي به خلک د ټولو د گناهونو وبال پر دغه پېشوا باندي وي، په دې وجه وړل سوي دي چي خوشبخته دې هغه سړی چي دې مړ سي او ور سره دده گناه هم مړه سي کنې داسي بلېخته به هم وي چي پخپله به مړه سي خو گناه به يې وروسته په زرگونه کاله ژوندی وي (يعني نور خلک به عمل په کوي او ده ته به يې وبال او عذاب رسېږي).

د رښتوني اوصحي تو بې شړطونه او علامې (نښې)

تراوسه تاسو ته معلومه سوه چې د تو بې بنياد پښېماني ده، او د تو بې نتيجه هغه اراده ده کومه چې د تائب د طرف څخه ښکاره کېږي. د پښېماني نښه يې دا ده چې تائب به هميشه غمجن او افسوس کوونکی وي او دده کار به ژر او فرياد وي. ځکه چې کوم سړی ځان د هلاکت په طوفان کې مبتلا وړي نو دې به د غم او افسوس څخه خالي څنگه سي؟ که د يو چا مريض بچي پروت وي او طبيب ووايي چې مريض يې خطرناکه دی او د مرگ پېره يې سته نو خيال وکړه چې دده د پلار پر زړه به څه تېرېږي او څومره غم او پرېشاني به باندې وي؟ او دا ځکه چې پلار ته اولاد د ځان څخه خوښ وي، لېکن دا هم صحيح ده چې پلار ته خپل ځان په هر حال کې زيات عزيز وي او دده طبيب خلای او رسول ﷺ ددې دنياوي طبيب څخه زيات رښتوني دي، کله چې هغه ده ته ووايي چې دا آخرت هلاکت د مرگ د خطرې څخه هم زيات غټ او عظيم دی، او زياته گناه به د الله ﷻ د زياتي غصې سبب وي، تر دې چې د مريض څخه د مرگ خطر د دومره يقيني نه وي څومره چې په گناه سره د هلاکت وي، او که دا حقيقت دده په زړه کې پېره پيدانه کړي نو ددې مطلب به دا وي چې د گناه په آلت او هلاکت لا تر اوسه دده يقين او ايمان نسته، دا (د نلمات او پښېماني) اوږد چې څومره تېزوي دومره زيات په تېزي سره گناهونه سوځي اېره کوي يې چې د گناه په وجه کوم زنگ دانسان پر زړه لگېدلی دی د حسرت او نلمات د اوږد څخه ملسوايې بل څه شئ يې ليري کولای سي؟ او ددې څخه سوا بل کوم لوړ او گرمي ده چې زړه صاف او نرم کړي، د حديث په روى سره چې کوم د توبه کوونکو سره د صحبت او مجلس ساتلو حکم سړی دې ځکه چې د دوى زړه د نرمۍ څخه ډک وي او د هينلاري په ډول صفا وي، او زړه چې څومره صفا وي دومره د گناهونو څخه پاک وي، داسې زړه ته په گناه کې کوپوالی نه بلکې تر بخوالی محسوسېږي، د بني اسرائيلو يو پېغمبر يو وار الله ﷻ ته سپارښت وکړ: اي الله! د فلاني توبه قبوله کړه، الله ﷻ ورته وحى رانازلې کړې زمانې پخپل عزت قسم وي چې که د ټول اسمانونو فرشتې هم دده سپارښت وکړي نو توبه به يې قبوله نه کړم چې دده په زړه کې د گناه خوږ والی لا اوس هم سته، او په دې خبره ځان ښه پوه کول پکار دي چې گناه ځکه کېږي چې د بنده په طبيعت کې ددې څخه يو خاص لطف او خوند محسوسېږي، لېکن د تائب په حق کې گناه د يو زهر آکو د غسلو په ډول وي (يعني د هغه غسلو په ډول وي چې زهر پکښې گډ سوي وي، يعنې دې دا گڼي چې په دې کې زما د هلاکت او بربادۍ خطر ده) چې څوک يې يو وار وڅکي دوباره

یې نوم هم نه اخلي بلکې په تصور سره یې پر بدن باندې وښته جگپیري او د دې څخه د خوند اخیستلو خیال یې تر دې پیري لاندې سي کوم چي د دې د نقصان په تصور سره پیدا کيږي او دا تر څووالی ده ته په هره یوه گناه کي ښکاره کيږي ځکه چي ده خوځه یوه گناه نه ده کړي چي د الله جلّ و علا در ضلعندی څخه خالي وه چي دا حالت خود ټولو گناهونو دی، (یعني حق تعالی خو په یوه گناه هم راضي نه دی) د دې پېښمانی په سبب چي کومه اراده ښکاره کيږي د هغې تعلق د درې شیانو سره دی: (۱) ماضي (۲) حال (۳) مستقبل سره، تر کومه پوري چي د حال تعلق دی نو پر دې خو داسي عمل کولای سي چي ټول گناهونه پرېږدي او د فرائضو په ادا کولو کي په زړه او روح سره شروع سي.

او د مستقبل سره د تعلق به یې دا حالت وي چي د دې خبري پوځ عزم وکړي چي په هره گناه به د ضبط او صبر څخه کار اخلم (چي ونسي) او د الله جلّ و علا سره په ظاهر او باطن کي پوځ عهد وکړي چي په آینده (ارواڼ وخت) کي به د گناه تصور هم نه کووم او د فرائضو په ادا کولو کي به هیڅ تقصیر نه کووم لکه څنګه چي یو مریض په دې دنه پوهېدلو په سبب چي آیا مېوه به دده د پاره فائده وي او که تلواني؟ د دې خبري عهد وکړي چي مېوه به چيري ونه خورم چي د دې امکاني نقصان پېره پاته نسي او دارادي په وخت کي څه تر دده ونه کړي، که څه هم په وار وار ورته د دې د خوړلو خواهش ولي نه کيږي (خودی پر خپل عزم کلک ولاړ وي)، دا هم یاد ساتل پکار دي چي توبه کول آسانه دي خو ساتنه یې گرانه ده، او دا تر هغه وخته پوري نه ممکنه کيږي ترڅو پوري چي تنهائي او خلوشي اختیار نه کړل سي، او په حلال گوله اکتفاء ونه کړل سي او د کسب د پاره په حلال کسب قدرت حاصل نه کړل سي، چي ترڅو پوري د مشتبه او مشکوکو شیانو څخه پرې ونسي د بنده توبه نسي پوره کېلای، دغه ډول د شهوت، خواهش، د مشتبه شیانو څخه د پرېز او دغلطي اشتها څخه ډډه کول هم لازم دي، بزگانو ويلي دي چي پر چا دیو شئ خواهش غالب او مسلطه وي نو ده ته پکار دي چي په تکلف سره دي اووه ۷ واړه د دغه څخه لاس واخلي (یعني ځان دي ځيني وساتي) نو په دې ډول به ده ته آسانه سي.

پاته سو د ماضي سره دده تعلق نو دغه داسي دی چي کومه گناه دده څخه سوې وي د هغې تدارک او تلافي دي وکړي په دې سلسله کي به ده ته غور کول وي چي ما د الله جلّ و علا په کومو کومو حقونو کي کمی کړې ده، د الله جلّ و علا د بندگانو په کومو کومو حقونو کي زما څخه تقصیر سوی دی (او بیا دي د دې تلافي ته ملاو تري)

اوس تر کومه پوري چي د الله ﷻ د حقونو تعلق دی، ناپه پر دوه قسمه دی: (۱) د فرضوااء کول (۲) د گناه څخه منع کېدل، د فرضو په باره کي به دا وگوري چي زه د کوم وخت څخه بالغه سوی یم او تر اوسه پوري د یوې ورځي په حساب سره څومره لمونځونه زما څخه قضا سوي دي، څو واره مي جلې گنده وې څو واره مي نیت صحیح نه وو، یا څومره واره مي په عقیده کي خلل وو، لنډه دا چي څومره لمونځونه غلط سوي دي دهغو ټولو قضاء دي راوړي، د کوم وخت څخه مالداره سوی یم د هغه تاریخ څخه پوره په پوره زکوٰۃ دي ادا کړي که زکوٰۃ یې څه اداء کړی وي خو مستحقو ته یې نه وي رسولی یا د سرو او سپینو زرو لوبی ورسره وو دهغو زکوٰۃ یې نه وی اداء کړی د ټولو حساب دي وکړي پوره زکوٰۃ دي ادا کړي، په رمضان شریف کي چي څومره روژې ځيني خرابي سوي وي دهغه دي هم پوره حساب وکړي قضا دې ونیسي، د دي څخه ماسو باقي گناهونه دي هم دبلوخت د کال څخه ریاډ کړي چي د سترگو غوږونو ژبي نس څه څه گناهونه ځيني سوي دي او په دغو کي کبیره گناهونه څومره وو، مثلاً زنا، لواطت، خلا، شراب چيښل یا بله داسي یوه گناه چي حد شرعي پر واجب دي، د دغو ټول څخه دي توبه وکړي که څه هم په موجوده صورت کي پر ده واجب نه دي چي د حاکم مخ ته ولاړ سي اقرار وکړي چي شرعي حد پر قائم سي بلکي په دې صورت کي یې پټ ساتل صحیح دي، او د تلافی اومعافی د پاره دي ډېر عبادت شروع کړي او بار بار دي په خشوع او خضوع سره توبه کوي، د صغیره گناهونو تلافی به هم په دې ډول سره کوي، مثلاً نامحرم ته یې کتلي دي، بې اودمه یې قرآن ته لاس وروړی دي، د گندگی په حالت کي مسجد ته تللی دي، د سماع او سرور مجلس ته ورغلی دي، اونور نور، نو اوس دي داسي کار کوي چي د دې ضد وي چي د دغو کفره اداء سي او دغه گناهونه په دي سره خراب سي، او د الله ﷻ ارشاد دی: **إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُدْرِكُنَ السَّيِّئَاتِ** [هود: ۱۱۴] (بې شکه نېکیاتي بدی ختموي).

پر توبه باندي همېشه والی

که د چا څخه د توبې په دوران کي یو گناه وسي نو فوراً د هغې تلافی پکار ده، د بزرگانو په نزده اته کلرونه داسي دي چي د گناه کېدلو څخه وروسته پر دوی عمل وسي نو د گناه کفره به سي، د خلور تعلق د زړه سره دی: (۱) توبه کول یا د توبې نوی قصد کول (۲) دا خواهش کول چي آیند به داسي نه کووم (۳) د دغي گناه د عذاب څخه په بېره کي اوسېدل (۴) د الله ﷻ څخه د عفوې رحم او کرم

اميد کول، او د خلور تعلق بدن سره دی: (١) د توبې دوه رکعت لمونځ کول (٢) د دې شخه وروسته اويا ٧٠ واره استغفار، سل واره سبحان الله العظيم وېحده ويل (٣) شومره صدقه چي ورکولای سي نوړدې کړي (٤) يوه ورځ دي روژه ونيسي.

د بعضي آثارو شخه معلومېږي چي د بزرگانو په نزد په ښه توگه داودس شخه وروسته مسجد ته تلل او دوه رکعت لمونځ اداء کول پکار دي، لېکن په حديث شريف کي دي چي که گناه يې په پته کړې وه نو د کفارې عبادت به هم په پته کوي چي کفارې يې سي او که گنا يې په ښکاره کړې وه نو د کفارې عبادت به هم په ښکاره کوي او ياد ساته! هغه استغفار د کوم ورد چي صرف په ژبه کول کيږي او زړه ځيني غافله وي خاص فائده نه رسوي، او د زړه د شرکت شخه مراد دا دی چي استغفار کوي نو چي خشوع خضوع عاجزي پر غالبه وي د بېرې شخه زړه رپېږي، د مغفرت او معافي طلب يې بې قراره کړی وي، پښېماني او شرمندگي پر زړه مسلطه وي نه دا چي زړه د دې شخه خالي وي، نو که مذکوره حالت پر زړه جاري وو نو د توبې عزم پکار دی که شه هم ناپخته ولي نه وي د بځېني اميد ضرو کېلای سي، هسي خو د غافل زړه سره سره يوه خبره قابل لحاظ ضرور ده، يعني زياتي استغفار هم د فائدي شخه بالکل خالي نه دی ځکه چي په دې سره که نور شه نه وي نو ژبه خو د جشو خبرو شخه محفوظه وي، او خاموشي پخپله ښه شی دي، چي نیک او مبارک عادت دی، چي کله پرېوځي نو ژبه دې هوده خبرو پر ځای استغفار ويلو ته زياته مائله سي.

د ابو عثمان مغربي رحمته الله يوه مريد دی ته وويل چي: داسي وخت هم پر ما راسي چي زما پر ژبه د حق تعالى ذکر جاري خو وي لېکن په بې زړه توب او بې سوچۍ سره، ويې فرمايل: شکر کوه چي ستا يو اندام خو پر خلمت مأموره دی، پر دې موقع په دې پوهېدل ضروري دي چي د دې بې زړه توب پر موقع شيطان د خپل مکر او فريب ټوله جالونه خواره کړي او هر ډول دوکه ورکوي د دې کيفيت پوخ جوړولو د پاره لاس او پښې وهي او وايي چي: ژبه بنده کړه چي زړه دي غير حاضر دی نو صرف په ژبه ويل خو بې ادبي او گستاخي ده، د شيطان د دې فريب جواب ورکونکي پر درې ډلو تقسيم کيږي: (١) يوه ډله د هغو خلکو ده کومو ته چي سابقين ويل کيږي، داسي سړی شيطان ته وايي چي ها! ستا خبره خو صحيح ده خو اوس زه ستا د سوځولو د پاره په زبردستي زړه حاضر وم، دا خلک د شيطان پر زخمونو مالگه اچوي. (٢) دويم ته ظالم وايي او داسي سړي جواب دا وي: چي تا بالکل صحيح وويل، واقعي د زړه په غير حاضرۍ کي ژبه ښوړول بېکاره دي، او بيلواقمي

خاموشي اختيار کړي، او وايي چي د غتي پوهی ثبوت یې را کړی، او حال دا چي دا د شیطان موافقت دی. (۳) دریمي ډلې ته مقتصد وايي، داسي سړی شیطان ته دا جواب ورکوي چي: دا صحیح ده چي زما زړه حاضر نه دی لېکن زه ژبه د ذکر الهي څخه څنګه بنده کړم؟ آخر د خاموشي څخه خو ذکر الهي غوره دی چي یې شکه باچاهي ته پر صرافې او صرافې ته پر خاکروبي (جارو کښي) فضیلت حاصل دی، لېکن دا څه ضروري ده چي باچاهي نه ملاوړې نو صرافې دي هم پرېنول سي او خاکروبي دي اختيار کړل سي؟

د تو بې نه کولو اسباب او د هغو علاج: پوه سه! چي کوم سړی چي دسره توبه نه وکړي ددې علاج دا دی چي دی دي سوچ وکړي او د دې حقیقت دي څخه ځان خبر کړي چي آخر دا کومي وجهي دي او کوم اسباب دي چي دی یې پر گناه دومره مُصر کړی دي چي د توبې طرف ته یې بالکل خیال نه راشي؟ دغه موږ بښو چي پنځه اسباب دي: او دا چي د هریو جلا جلا علاج هم ذکر کوو:

(۱) اولنۍ سبب دا دی چي پر آخرت د دوی ایمان نه وي یا یې په دې بله کي شک شته وي، او ددې علاج خو موږ مخکي په رکن مهلکات د غرور په باب کي بیان کړی دي.

(۲) دویم سبب دا کېدای سي چي شهوت دی داسي غلام کړی وي او خواهشاتو یو داسي مغلوب کړی وي چي د پرېنولو همت پکي پاته نه وي دنیایي لذتونه داسي ده پر نفس مسلطه سوي وي چي د آخرت پېره ده څخه رخصت سوي وي، او که رښتیا پوښتنه کوې نو د ډېرو خلګ حجاب دا خواهشات وي، په دې وجه نبي ﷺ فرمایلي دي چي: الله ﷻ کله لول اول دوېځ جوړ کړی نو حضرت جبرئیل ﷺ ته یې وویل لږ وگوره! نو چي ده وکتل نو ورې وېل ستا په عزت قسم دی! چي کوم سړی به وي چي ده لیدل خو پرېږده صرف په صفت اوږدولو به یې دومره ونه پرېږي چي دې ته دراتلو څخه به تنبتي او هر ممکن کوشش به کوي چي ددې څخه خوندي سي، بیا الله ﷻ د دوېځ څخه شاخوا خواهشات او شهوات پیدا کړل او جبرئیل ﷺ ته یې وویل وگوره! نو هغه وویل چي آیا داسي څوک به وي چي د وېځ ته د تللو څخه خوندي سي، بیا یې د جنت پیدا کولو څخه وروسته جبرئیل ﷺ ته د کتلو حکم وکړی، نو جبرئیل ﷺ وویل څوک به وي چي ددې صفت به ولوري او ده طرف ته به منډي نه وهي؟ بیا الله ﷻ هغه مکروهات او سختیايې او لوړې ژورې کومي چي د جنت په لاره کي حائلي دي د جنت څخه شاوخوا پیدا کړې او جبرئیل ﷺ ته یې د کتلو حکم وکړی نو هغه وېل ستا په عزت قسم دی! یو سړی به هم دې ته ولاړ نسي، ځکه چي دا تکالیف

کوم چي په دې لاره کي حائل دي انتهايي خوفناکه دي.

(۳) درېم سبب دا مفروضه وي چي دا آخرت خو فقط وعده ده او دنيا نقده ده، او د بنده رجحان په عامه توگه سره په فطري توگه د نقد طرف ته زيات وي، او د کوم شئ چي وعده ده دغه د سترگو څخه پناه وي، او کوم شئ چي د سترگو څخه ليري وي هغه خامخا د زړه څخه ليري وي.

(۴) خلورم سبب دا وي چي مؤمن خود تو بهې اراده هميشه لري لېکن د تاخير او سستی څخه کار اخلي، او دا وايي چي صبا به توبه وکړم بس چي دا يو خواهش پوره کړم بيا به ددې نوم هم وانه اخلم. (۵) پنځم سبب دا خيال دی چي دا څه ضروري ده چي گناه به په لازمي توگه سره انسان دوېځ ته بيايي، ځکه چي الله ﷻ خويې پنځل رحمت سره معاف کوي هم، چي رحيم او کریم دی، او پنځل حق کي بنده په ځانگړې توگه نېک گمانه وي نو کوم خواهش چي هم پيلدا سي نو وايي چي الله ﷻ معاف کوونکی دي، او دغه رنگه د رحمت الهي اميدونه کوي.

فصل: که يو سړی د ټولو گناهونو څخه توبه ونه کړي بلکې فقط د يوې گناه څخه توبه وکړي: د توبې په باره کي په يوه مسئله کي د علمائو اختلاف دی او هغه دا چي که يو سړی د ټولو گناهونو څخه توبه ونه کړي بلکې د يوې گناه څخه توبه وکړي نو دې ته به جائز وييل سي که نه؟ د يوې ډلې په نزد دا ناممکنه ده چي يو سړی د زنا څخه خو تائب سي او شراب چنبې، نو که په ترک د زنا سره دده مراد ترک د گناه وي نو شراب چنبل گناه نه ده؟ نو دا خو داسي ده چي لکه يو سړی چي د شرابو د ختلو څخه توبه وکړي او د گيلاس څخه توبه نه کوي، حال دا دی چي تر څو پوري د شرابو د حرمت تعلق دی دغه لږ وي او که زيات حرام دي، او دا حال د گناه هم دی، لېکن ددې صحيح صورت دا دی چي د دې ډلې خيال ته بالکل صحيح نه ويل کيږي ځکه چي ممکنه ده يو سړی زنا د شرابو څخه زياته گناه گڼي او دی زنا ډېره بله وگڼي توبه ځيني وکړي او دا هم ممکنه ده چي دده په نزد شراب د زنا څخه ډېر بد وي بلکې د زنا څخه وار شراب وي نه چي صرف زنا بلکې د نورو گناهونو تحريک هم د دې څخه کېدای سي، دغه رنگه ممکنه ده يو سړی د غيبت څخه توبه وکړي او د شرابو څخه يې ونه کړي او وايي چي د غيبت تعلق د مخلوق سره دی او د شرابو تعلق زما ذات سره دی، يو صورت دا هم کېدای سي چي شراب کم کړي لېکن بالکل يې ترک نه کړي او وايي چي زيات چنبل زياته گناه ده نو زه ځيني ضرور ځان ساتم، لېکن په بشپړه توگه شراب پرېنيول زما په وس کي نه دي، نو د کثرت څخه قلت طرف ته راتلای سم، او دا لازمي خو نه ده چي شيطان په يو کار کي پر ما غالبه راسي نو په هر کار کي دي غالبه راځي، په کوم کار کي چي زه عاجزه نه یم په هغه کي د شيطان موافقت ولي

و کرم، نو دا ټولې خبرې عین ممکنه دي، او په حدیث شریف کې راځي دي چې: تائب د الله ﷻ دوست وی، او الله ﷻ چې کوم دا فرمایلي دي: إِنَّ اللَّهَ يَحِبُّ التَّوَّابِينَ [البقره] (بې شکله الله ﷻ توبه کوونکي دوستان لري) نو دې څخه په ښکاره دامطلب اخیستل کېږي چې درجه دمحبث الهي هغه ته حاصلېږي کوم چې د ټولو گناهونو څخه تائب سي، او هغه چې وایي چې د بعضو گناهونو څخه توبه کول صحیح نه دي د هغه مراد هم دا دی لېکن په اصل کې د هرې صغیره گناه څخه تائب کېدل د هغه گناه کفارو کېږي په کوم سر چې دغه گناه ختمه سي او د ټولو گناهونو څخه په یوه وخت توبه کول گرگران هم دي په دې وجه زینه په زینه کول کېږي، او څومره چې حاصلېږي دومره ورته ثواب ملاتړېږي، داسې نه ده چې تر څو پوري د ټولو گناهونو څخه توبه ونه وي کړې ثواب نه حاصلېږي بلکې د توبې په قدره ثواب حاصلوي.

دویم اصل: د صبر او شکر په بیان کې

پوهه! چې د صبر څخه ملسو د توبې صحیح کېدلو سوال هم نه پیلدا کېږي او صرف پر توبه نوڅه موقوف دي، یو فرض هم په صحیح طریقه سره تر هغه وخته نسي ادا کېلای تر څو پوري چې صبر اختیار نه کړل سي او د گناه ترک کول په اصل کې صبر کول دي دا وجه وه چې د نبی ﷺ څخه کله پوښتنه وسوه چې ایمان څه ته وایي؟ نو وېي فرمایلي: صبر ته، او دیو بل حدیث په روی سره صبر ته نیم ایمان ویل سوي دي او د صبر د فضیلت اندازه دې څخه کېلای سي چې الله ﷻ په قرآن پاک کې د لوریا ۷۰ وارو څخه په زیاتو ځایونو کې د صبر په باره کې ارشاد فرمایلي دي، او د هرې درجې او فضیلت لوړوالی یې په صبر پوري تړلی دي، فرمایي: وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا (السجده: ۲۲) [او موږ په دوی کې هغه خلک حقمناره جوړ کړل کوم چې هدایت حاصلوي زموږ په حکم سره د صبر په ذریعه]، او دې حساب اجر او ثواب درلودلار یې صبر مقرر کړی لکه چې فرمایي: إِنَّمَا يُؤْتِي الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِقَدْرِ حَسَابٍ (الامر: ۱۰) (صابرانو خلکو ته د دوی اجر یې حساب ورکول کېږي)، دغه ډول د صابرانو سره یې دا وعده وفرمایله چې زه ستاسو سره یم، فرمایي: إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ (بې شکله الله ﷻ د صبر کوونکو سره دی)، الله تعالی درود، رحمت او هدایت درې سره نعمتونه صبر کوونکو ته یوځای ورکړل د بل چا د پاره داسې نه دي سوي: أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ

وَرَبُّهُمْ وَرَحْمَةً وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ (البقرة: ۱۷۷) (پر صابرانو باندی دالله ﷻ دطرف شخه درود، رحمت دی او دوی دهلیت موندونکي دي)، دصابر دافضيلت دی چي دی الله ﷻ عزیز او گران لري او هر چا ته د انعمت نه ملا وېږي خپلو دوستانو ته لږ غوندي ورکوي، د نبی کریم ﷺ ارشاد دی: الله ﷻ چي کوم نعمتونه تاسو ته در کړي دي په دې کي يقين او صبر يې ډېر کم در کړی دي، او نبی ﷺ فرمایي: چي صبر يوه خزانه ده د جنت د خزانو شخه، او وېې فرمايل: صبر که يو سړی وای نو مرد کریم به وای، دالله ﷻ د صابرانو سره محبت وي، پر حضرت داؤد عليه السلام باندی وحی را نازلې سوې چي: په اخلاقو کي صرف زما اقتدا کوه، یادساته چي زما د اخلاقو يو صفت داهم دی چي زه "صبور" یم، د حضرت عیسیٰ عليه السلام قول دی چي: تاسو شخه غواړئ دغه به صرف په هغه صورت کي حاصلوی کله چي تاسو پر هغه صبر وکړئ کوم چي تاسو نه غواړئ، نبی ﷺ دانصارو يوې ډلې ته وکتل پوښتنه يې ځيني وکړه: آیا تاسو مؤمنان یاست؟ هغوی وویل: ها! موږ مؤمنان یو، وېې فرمايل: د دې نښه شخه ده؟ هغو عرض وکړی: موږ پر نعمت صابره او پر مصيبت شاکره یو، او دالله ﷻ پر قضاء او قدر خوشحاله یو، وېې فرمايل: قسم دی په رب د کعبې چي تاسو په رشتیاؤ منان یاست، او د حضرت علي عليه السلام قول دی چي صبر دایمان سر دی لکه چي د بدن سر وي، د چا چي سر نه وي د هغه گویا بدن نسته، دغه ډول په چا کي چي صبر نه وي په هغه کي ایمان هم نسته.

د صبر حقیقت او پېژندنه

: پوه سه! چي د صبر خاصیت او ماده صرف بنده ته ورکول سوې ده او حیواناتو و څارویانو ته ناشی حاصل نه دی ځکه چي دوی ناقص دي او فرشتې د صبر محتاجه نه دي ځکه چي دغه کلمې دي او د خواش او شهوت شخه بې نیازه دي او وحوش او څارویان د شهوت شخه مغلوب او مسخره دي بلکي په دوی کي خو د خواش او شهوت شخه ماسو نور شخه سته نه، او د دوی د نفس تقاضا صرف تر شهوت او خواش پوري محدوده ده، او فرشتې په عشق الهي کي د مستغرق کېدلو په وجه د هر ډول بندیز شخه خوندي دي نو نه ورته مدافعت یو مصيبت سته او نه ورته د صبر شخه ضرورت سته، لېکن دانسان معامله د دې دواړو شخه مختلفه ده، انسان خو الله ﷻ په ابتداء کي پیدا خو د څارویانو په صفت کړی يعني د خوراک چنباک اخیستولو بنایست اوزینت او لهو لعب، خواش يې پر ده غالب کړی او کله چي بالغ کېږي نو د فرشتو دانوارو شخه یو نور په ده کي ښکاره کېدل شروع کېږي د کوم په رڼا کي چي ده ته دکار د انجام مشاهده او دکار دعاقبت شرک ښکاره کېدل شروع سي، او د

الله ﷻ د طرف څخه دوی فرشتې پر ده مقررې کړل سي او دا هغه خاص شی کوم چې د څارويانو په حصه کې را نه غلی د دغو دوو فرشتو څخه یوه فرشته دده پر هدایت مأموره وي او دده لارښوونه کوي او په دې ډول سره د هغې د انوارو څخه یو څه نور په دې بنده کې چلیږي، او دا هغه نور وي چې دی د کار د انجام یاد کار د مصلحت د کښته پورته څخه اگاه کوي، تر دې چې په دې نور سره هغه معرفت ده ته حاصل سي د کوم په ذریعه سره چې دی خپل ذات نه بلکې د الله ﷻ ذات د پیژندلو هم قبل سي او دا حقیقت ده ته ښکاره سي چې د خواهشاتو انجام هلاکت او بریادي ده، او د دې ښه او نایسته معلومېدل صرف عارضی شی دي او دا حقیقت ده ته ورځ په ورځ ښکاره کیږي چې د خواهشاتو څخه حاصل سوی لذت د یو وخت شی دي چې د ستروگو په رپ کې تېرېږي، او د ځان څخه وروسته د غم او تکلیف یوه دنیا پرېږدي، په کومه کې چې تر منځو منلو پوري بیا انسان مبتلاوي، او د دې هدایت څخه څاروي محرومه وي.

لیکن پخپله د بنده د پاره دا هدایت هم کافي نه وي ځکه چې دده صرف د دې حقیقت څخه خبرېدل چې شهوت او خواش دغم او تلوان سبب دی تر هغه وخته ښکاره او بې فائدي دی تر څو چې دا معلومه نه وي چې د دې غم او نقصان څخه خلاصون څنگه حاصلېدای سي؟ ځکه چې ناروغه که په دې پوه سي چې مرض دده د پاره د خطرې او تلوان سبب دی نو څه فائده ده کله چې ده ته دا معلومه نه وي چې د دې خطرې دلیری کولو او نقصان څخه د خوندي کېدلو طریقه څه کیلای سي؟ نو الله ﷻ دغه بله فرشته د دې د پاره مقرر کړه چې هغه فرشته ده ته د دې خبرې همت او طاقت هم ورکړي چې د دې نقصان څخه محفوظه سي او ده تائید او امداد هم کوي چې دا شهوت او خواش عملاً ترک هم کړي کوم چې دده د خیال یا علم مطابق دده د پاره نقصاني ثابتهلای سي نو په بنده کې چې یې کوم ځای د شهوت پرستی قوت پټ ایښی دی هلته یې دا قوت هم ورکړی دي کوم چې د دې شهوت پرستی دروازه بنده کړي، چې بنده یې د ضرر او زیان څخه خلاصون حاصل کړي او د مخالفت دا قوت د فرشتو د ښکر څخه دی او پر دې بناء دا انسان د قوت دین موجب او د قوت شهوت د هوا و هوس موجب مقرر کړل سو، نو دا دواړه ښکري هر وخت په جنگ کې اوي او دوی دا جنگ همیشه جاري وي، د ملائکو د ښکر کوشش دا وي چې بنده د شهوت پرستی څخه خوندي سي، او د شیطان د ښکر کوشش وي چې په مستقلة توګه په شهوت پرستی کې مبتلاوي، او دا غریب د دې دواړو قوتونو په میاتځ کې حیران او پرېشاته دا سوچ کوي چې څه وکړي؟ په هر حال نتائج خلصاً مرثب لو ښکاره کیږي، که دوجه د خواش سره بنده په جنگ کولو کې په وجه د دین ثابت قدم پاته

سي او لاس ځيني واخلي نو دې ته صبر وايي، او که په ثابت قدمي سره وجه د شهوت مغلوبه هم کړي نو دې ته ظفر وايي، او تر څو پور چې د وجه هوا (خواهشات نفس) سره په جنگ کي مصروفه وي، دې ته: جهاد نفس وايي، نو معنی د صبر داده چې د وجه د هوا په مقابلې کي پر وجه د دين ثابت قدم او قائم پاته سي، او کوم ځای چې دا دواړه لښکري مغلخ موجودي نه وي هلته صبر هم موجوده نه وي، او دا وجه ده چې فرشتو ته د صبر حاجت نه وي، او په څارويانو او بچيانو کي د صبر قوت نه وي.

صبر ته نيم ايمان او روژې ته نيم صبر ولي ويل سوي دي؟

دلته داشئ په ذهن کي کېنېول ضروري دی چې ايمان د يو ځانگړي شئ نوم نه دی، بلکي د دې ډير ښاخونه دي، او بيا مخکي د دې ډېر اقسام دي نو په حديث شريف کي رغلي دي چې: د ايمان دواړه بابونه دي او په دوی کي د ټولو څخه لوړ باب: لا اله الا الله دی او کمه درجه يې داده چې دلاري څخه ضرر من شئ ليريې کرل سي، دا صحيح ده چې دده اقسام ډير دي لېکن د دې اصول د درې جنسو څخه زيات نه دی او د دريو جنسو څخه يو ته معرفت بل ته حالات او بل ته اعمال وايي، او د ايمان د ډېرو مقاماتو څخه يو مقام داسي نسته کوم چې د دې دريو څخه د باندې وي، مثلاً د توبې حقيقت تلافي ده او پېښماتي درزه د حالاتو څخه يو حالت دی او د دې حالت سرچينه د دې خبري معرفت دی چې گناه زهر قاتل دی، او د دې تلافي (تدارک) دا دی چې بنده د گناه څخه ډډه وکړي په عبادت کي مشغوله سي، نو دا حالت (تلافي) او معرفت (د نقصان څخه خبرتيا) او علم (په عبادت کي مشغولېدل) د ايمان مختلف اجزاء دي او د دې درې سره وو د مجموعې نوم ايمان دی، بعضي وخت د دې تخصیص په معرفت سره کيږي ځکه چې اصل بيخ خو معرفت دی او د حالت ظهور په معرفت سره کيږي او د دې حالت څخه چې کوم شئ پيدا کيږي، عمل ور ته وايي نو که معرفاتو ته درخته ووايي نو حالاتو ته به د دغې درختي د معرفت ښاخونه وايي او د حالتونو په تغير سره چې کوم عملونه واقع کيږي هغو ته د دې درختي مېوه ويل کيږي، او دغه به ډول ايمان د دوو شيانو مرکب پاته سي يعني ديلار (معرفت) او کردار (عمل) او علم د صبر څخه نسي جلا کېدلای نو گویا کردار د صبر دويم نوم سو، نو په ديلار او کردار کي يو گویا صبر دی نو په دې وجه صبر نيم ايمان دی. او څنگه چې صبر د دوو شيانو څخه کيږي يعني د شهوت او غصه (غصې څخه) او روژه د شهوت څخه صبر کولو ته وايي، په دې وجه روژه نيم صبر دی.

د صبر د نيم ايمان کېدلو يواړخ دا هم دی: چې که ټول نظر پر کردار او عمل وسي او ايمان د دې څخه عبارت کړل سي نو د تکليف او محنت په اعتبار سر د مسلمان کردار ټول صبر جوړېږي، او که د ناز او نعمت موقع حاصله وي نو د صبر ځای شکر اخلي (نو په دې لحاظ سره د ايمان دوه جزه سول صبر او شکر) نو ثابته سوه چې صبر نيم ايمان دی.

د صبر په هر حال کې ضرورت سته: پوه مه! چې په يوه حالت کې هم انسان د دودو شپاتو څخه خالي کېدای نسي يعني د دوو حالتونو څخه به په يوه حال کې هميشه وي، او هغه داسې چې کوم حالت ده ته ورپېښ وي يا خو به د ده د خواهش موافق وي يا مخالف، او د صبر محتاج به دی په هر حال کې وي، د خوښ موافق کېدلو څخه مراد دا دی چې مثلاً مال، جاه، نعمت او روغتيا، ښځه، بچيان او نور به موجود وي او دا هغه شيان دي د کومو په کېدلو سره چې صبر کول د نورو شيانو په نسبت زيات اهم دی ځکه چې په دې صورت کې که دی د ضبط څخه کار وانخلي او په عيش او عشرت کې پرېوځي او زړه په دې کې ومنلوي نو لازمي نتيجه به يې دا وي چې په زړه کې به کبر غرور او سرکېښی په ډول بد اخلاق پيدا سي، بزورگانو ورپلي دي چې په تکليف او غم خو صبر هر ښووکي، لېکن د خوشحالي او عافيت په زمانه کې صبر کول صرف د صديقتو کار دی، څرنگه چې به د اصحابو عليه السلام سره کله د ضرورت څخه زيات مال جمع سواو د نعمت فرواني به سوه نو دوی به هميشه دا ويل: چې تر څو پورې په غم او تکليف کې وو د صبر په نعمت سره پوره او مالامال وو، دا نعمت او طاقت چې ملائکو نو صبر کول مشکل کېږي، او الله ﷻ او شاد هم دا دی چې: **وَأَعْلُوا أَلَكُمَا** **أُمُورَالْكُمُ وَأَوَّلَادُكُمُ فُتَنَةٌ** [الانفال: ٢٨] (پوه سر! چې ستاسو مال او اولاد ستاسو د پاره امتحان دی) فرض دا چې د مال او نعمت د شتون په وخت کې صبر کول وېر گران وي په دې وجه خو ويل سوي دي چې د پاک لمنۍ د ټولو څخه غټه درجه دا ده چې الله ﷻ نعمت د سره ورنه کړي، پاته سوه پر نعمت د صبر مسئله نو هغه دا ده چې بنده د نعمتونو سره زړه ونه لگوي او په خوشحالي کې د خټه بې خبره نسي، او دا دی گټې چې دا خو مستمار شئ دي چې ډېر ژر به زما څخه واخيستل هم سي، بلکې د ټولو څخه غوره خو دا ده چې نعمت يې د سره ونه گټي چې کېدای سي دا تصور پخپل ځای د قيامت په ورځ د ده په درجاتو کې د خسارې موجب جوړ سي نو داسې دي کوي چې د دې په شکر او شکرانې کې دي مشغوله وي چې مال وي که صحت يا بل يو نعمت، په هر نعمت د الله ﷻ حق پوره اداء سي، اوس دا ټول کارونه داسې دي په کومو کې چې د صبر حاجت دی، او کوم احوال چې د

طبیعت موافق نه وي هغه پر درې قسمه دي: (۱) هغه چي دانسانانو په اختيار کي وي مثلاً عبادت کول يا گناه نه کول (۲) هغه چي دده په اختيار کي نه وي مثلاً تکلیف، بلا، مصیبت او نور (۳) هغه چي د کومو په اصل ده ته اختيار نه وي لېکن بدله يا انتقام اخيستل او د مدافعت کوشش کول يې په اختيار کي وي، مثلاً څوک ورته تکلیف ورسوي او دی بدله او غچ ځيني واخلې او نور...

اوس اول قسم کوم چي دده په اختيار کي دي او تعلق يې د عباداتو او ترک د گناه سره دی، نو په اصل کي دا اختيار د صبر طالب وي، ځکه چي ځيني عبادتونه د سستی او کاهلی په وجه گران وي مثلاً لمونځ روژه او نور، بعضي عبادتونه د بخل په وجه سره گران وي مثلاً زکوٰۃ، صدقه، او بعضي د دواړو په وجه سره گران وي مثلاً حج، او په دوی کي يو هم د صبر څخه بغير ممکن نه دی.

درېم قسم چي بنده پکښي يې اختياره وي، لکه دخلکو دلاسه په تکلیف کي مبتلا کېدل يا يې په خبرو باتدي په مصیبت کي گرفتاره کېدل او نور... هغه خبري دي کومې چي د اصل په لحاظ سره دده په اختيار کي نه دي لېکن د بدلې اختيار ده ته ضروري حاصل وي نو د صبر حاجت دلته هم دی او ډېر دی يعني که بدله وانه اخلي نو ځکه چي صبر وکړي او دا صبر ډېر مشکل دی او که اخلي يې نو د دې خبري خيال به ساتل وي چي د حد څخه زيات نسي، د يوه صحابي قول دی چي موږ هغه ايمان ايمان نه گنو په کوم کي چي دخلکو څخه د تکلیف او رنج په رسېدلو باتدي د صبر کولو همت نه وي، الله ﷻ په دې وجه نبي ﷺ ته ويلي وو چي هغه خلک کوم چي تا ته آزار رسوي ته هغو ته معافي کوه او په خدای بروسه ساته!، دارنگه د الله ﷻ ارشاد دی چي: دا خلک چي کومي خبري کوي پر دې صبر کوه! او په ښه طريقه سره د دوی څخه جلا کيږه (المزمل). او د نبي ﷺ ارشاد دی چي کوم سړی تاسو محرمه کوي تاسو ورته تحفه (سوغات) وړاندي کوئ او کوم چي در سره بدې وکړي تاسو يې جواب په ښکې سره ورکوئ، د صبر لوړه درجه صرف صدقيينو ته حاصلېږي.

او درېم شئ کوم چي د اول څه تر آخره پوري د انسان د اختيار د دائرې څخه دباندی دی هغه ناڅاپه مصیبت دی، مثلاً د اولاد مر کېدل د مال ضائع کېدل د انساني بدن د يو اندام بېکاره کېدل يا دغه ډول د يو بلي اسمتي بلا نازلېدل او نور، پر دې ډول مصیبت او بلا د صبر څخه په کار اخيستو کي چي کوم ثواب او فضيلت حاصلېږي د دې څخه زيات په بل صبر سره نسي حاصلېدلای، ابن عباس رضی الله عنه وايي چي په قرآن شريف کي د صبر ذکر په درې قسمه سره راغلی دي يوه هغه صبر چي پر عبادت کول کيږي او د دي درې سوه درجې دي، بل د حرام شئ څخه صبر او د دې شپږ سوه درجې دي

او درم په ابتداء مصیبت باندي صبر او دې نهه سوه درجي دي او دا هغه صبر دی کوم ته چې د صلیقینو صبر وایی، او په دې وجه نبي ﷺ دعاء کړې وه چې: ای خدایه! موږ ته داسي یقین را کړې چې د دنیا ټولې بلاګاتي او مصیبتونه پر موږ آسانه سي (یعني صبر پر وکړای سو) او فرمایي: **دا الله جل و علاه** ارشاد دی چې: زه کوم بنده په مرض کي مبتلا کووم که دی پر دې صابره سي او نورو ته د دې گيله شکوه نه کوي نو زه د دې صبر په بلله کي (۱) که ده ته صحت ورکړم نو د مخکي څخه به ښه بدن او پوست ورکړم، (ب) او که صحت ور نه کړم نو د دې دنیا څخه یې د خپل رحمت په لمن کي یووسم.

او په دې ضمن کي داهم یاد ساتل پکار دي چې په غم او مصیبت کي چې کوم خلګ غمجن او پریشان مړه غوندي وي او ژاري نو په دې ژړا سره د صبر ثواب نه زائله کیږي بلکي دا په هغه صورت کي زائله کیږي کله چې یو سړی جلبي څیړي او چغې وهي، گیلې او شکایتونه کوي، د نبي ﷺ د زوی حضرت ابراهیم **عليه السلام** وروسته وروسته دوی وژول نو خلګو پوښتنه څیړي وکړه چې تاسو خو د دې مملعت فرمایلی دي، ارشاد یې وفرمایل: دا هغه ژړا نه ده، دا خو رحمت دی او د خدای رحمت پر هغه چاوي چې پنخپله رحیم وي، او بزړگانو ویلي دي چې د صبر جمیل تعریف دا دی چې د مصیبت په خوند کي او په بل سړي کي فرق ونه کړل سي یعني چې په مصیبت کي مبتلا وي د هغه په حالت کي څه تغیر رانسي، نو جلبي څیړل، سر او مخ وهل، چغې او نارې وهل او نور حرام دي، بلکي پکار خو داده چې خپل عام حالت هم بدل نه کړي، په پټو (خادر) کي مخ پټول، لنگوټه کوچنی کول هم په دې کي شامل دي او داسي کول نه دي پکار.

د صبر یوه عجیبه قصه: رمیضه أم سلیم **رضی الله عنها** وایی چې زما خوند ابو طلحه **رضی الله عنه** دیو کار د پاره یو ځای تللی وو، او د هغه په غیر حاضری کي زما زوی وفات سو ما پټو (خادر) پر واچول و زما خوند چې واپس راغلی پوښتنه یې وکړه چې د بچي مرض څنګه دی؟ ما وویل نن شپه چې د هغه حالت څومره ښه دی دومره مخکي نه وو، او هغه ته مي وویي کښېښووله وویي یې ښه په اطمینان وځوړله، بیا ما د معمول څخه زیات ښایست او سینګار وکړی تر دې چې زما خوند خپل حاجت هم پوره کړی، بیا ورته ما وویل چې د فلانی همسایه څخه چې ما خپل په سوال ورکړی شئ واپس وغوښتی نو هغه داسي چغې او نارې جوړي کړي او ژړایي کوله زما خوند وویل دا څومره احمق سړی دي چې کوم شئ ده نه وو نو په واپس کولو یې ژړا د څه دپاره کوله؟ نو ما وویل چې ستا هغه

کوچنی مريض زوی کوم چې ستاسره د الله ﷺ يو امانت وو هغه تا ته مستعار در کړی وو هغه الله ﷺ پاک واپس اخيستی دي، زما خاوند فوراً وويل: انا لله وانا اليه راجعون دسهار په وخت يې دا ټوله واقعه نبي ﷺ ته بيان کړه نونبي ﷺ وفرمايل الله ﷺ دي دا تېره شپه تا ته مبارکه کړي شوېمه خونندوره شپه وه، بيا يې وفرمايل: ما اوس اوس جنت ته وکتل نور مريضه دا بوطلحه بي بي مي پکښي وليدله.

نو په دې ټولو خبرو کي کومي چې لوړي بيان سوې تاو ليدله چې صبر هغه شی دي د کوم څخه چې انسان په يو وخت کي هم بې نياز ه کېلای نسي، بلکي که د هر څه څخه ځان خلاص کړي گوښه نشين سي خو بيا هم په زرگونو وسوسې به دده په زړه کي راپورته کېږي او بيا دا وسوسې که دمباحو شيانو په باره کي هم وي خو د نقصان سبب وي ځکه عزيز عمر چې قيمتي سرمايه ده دغه خوضائع کوي، نو د دې څخه د محفوظه کېدلو غوره تدبير دا دی چې بنده خپل ځان په تسبیح او اورادو کي مشغوله کړي، او په لمانځه کي هم کوشش کوي چې دا کيفيت پيدانسي که په لمانځه کي نه وي نو په داسي کار کي دي ځان محو کړي چې پوره توجه يې هغه ته سي. په حديث کي دي چې پېکاره او فارغ ځوان د الله ﷺ د ښمن دی، او دا ځکه چې د ځوان پېکاره کېښستل خلغا د ده په زړه کي وسوسې اچوي او شيطان په خيالاتو کي ده ته اړخي، نو زړه يې د شيطان قرارگاه جوړه سي او د وسوسو هجوم او گڼه گونه پرده جوړه سي، دغه وخت که دخلاي په ذکر سره هم د دې وسوسو څخه نه خلاصېږي نو پکار دي چې په داسي کسب يا خدمت يا کار کي ځان مشغوله کړي چې توجه يې د دې فکرونو څخه آزاده سي، داسي سړي ته خلوت نشيني د فائدي پر ځای نقصان ورکوي نو دا دي هيڅکله هم نه اختياروي بلکي د ده د پاره دا غوره ده چې د زړه پر ځای بدن په يو کار کي مشغوله وساتي چې داسي به زړه پخپله داندېښنو او وسوسو څخه بې فکره سي.

د صبر علاج: ياد ساته! چې د صبر خو څه يو باب نه دی، د دې ډېر بابونه دي او د هر باب خپل خپل مشکلات او تکليفونه دي او د هر يوه علاج هم جلا جلا دی که څه هم د علم او عمل معجون (درمل) د دې مؤثر علاج دی، او په رکن د مهلکاتو کي چې څه موږ بيان کړي دي دغه د صبر کولو دوايي ده، بيا هم دلته په طريقه د مثال موږ يوه نمونه وړاندي کوو چې نور ټول بابونه هم پر دې قياس کړل سي او علاج يې وسي:

دا خو موږ ښووي ده چې د شهواتو د باعث په مقابل کي د دين پر باعث باندي ثابت قدم پاته کېدلو

ته صبروايي، او ددې دواړو باعثو او وجو په مینځ کې جنگ جاري وي. اوس ښکاره ده چې که یو سړی ددوو خلکو په جنگولو کې د یو تن پر غالب کېدلو راضي وي او دویم مغلوب کول غواړي، نو د ده طریقه به دا وي چې د چا فتح ورته منظوره وي د هغه سره به ملد کوي، او د چا شکست چې غواړي د هغه د کمزوري کېدلو کوشش به کوي او هیڅ ډول مدد به ورسره نه کوي.

اوس که شهوت د جماع پر ده دومره غالب سوی وي چې دی یې کټرول کولای نسي نو ده ته پکار دي چې سترگي د نظر څخه او زړه د خیال څخه منع کړي او که دا ممکنه نه وي او د صبر طاقت نه لري نو بیا دی داسې وکړي چې د شهوت اسباب دي کمزوري کړي او د دې درې طریقې کېدای سي که معلومه سي چې د شهوت وجه او سبب غوړ او قوي خوراګونه دي د کوم چې دی علدي دی نو پکار دي چې فرج د دې ملد څخه محرومه کړي او روژې نیول شروع کړي او د شپې په لږ غونډي وچه ږوي، گذره کوي او قوتتاکه خوراګونه ترک کړي، دویم دا چې هغه اسباب ليري کړي کوم چې شهوت راپورته کوي، مثلاً که د ښه صورت په لیدلو یې شهوت راپورته کیږي نو گوښه نشیني دي اختیار کړي او سترگي دي د کتلو څخه منع کړي، او په هغو ځایونو کې دي نه درېږي چې هلته ښځې او بې ږيري نښایسته هلکان تېریږي، درم دا چې مباح (روا) ډول شهوت دي د تسکین ذریعه جوړه کړي چې د حرام شهوت څخه خلاصون تر لاسه کړي، نفس خو دیو مست وحشي حیوان په ډول دی چې دده تابع او مسخر کول یا خو په خوراګ بندولو کېږي، یا چې داسې ځای یې ساتی چې خواک نه ویني یا ورته دومره خواک ورکوي چې په مشکله دده د پاره کافي وي، نو د شهوت د دې څخه غوره بل علاج نسته چې اسباب د شهوت کمزوري کړل سي.

دغه ډول د دین د باعث قوي کولو هم دوی طریقې دي؛ یوه خوا چې ده ته د شهوت سره د جنگ کولو د فائده او برکتونو لالچ ورکړي، او بیا د هغو احادیثو مطالعه په غوړ او فکر سره وکړي په کومو کې چې د شهوت څخه د صبر کولو فضیلتونه بیان سوي دي او د هغه عظیم ثواب ذکر پکښي سوی دي کوم چې به صبر کوونکي ته حاصل وي، کله چې ایمان پر دې خبره پوځ سي چې د شهوت لذت صرف د یو ګرۍ شے دی او د صبر بلله به د یو ابدي حکومت په صورت ورکول کیږي چې دلته به یې چیري زوال نه وي، نو باعث او وجه د دین چې د شهواتو د مغالفت علدي جوړېږي نو درجه په درجه او کراره کراره تر دې چې دی د قوي څخه قوي تر سي ځکه چې کله یو سړی طاقتور جوړېدل غواړي نو داسې کوي چې قوت ازمايي، او د قوت کار کوي او کرل کرار پکښي اضافه کوي، او کوم سړی چې د یو ډېر زړور سړي سره د مقابلې اراده لري ده ته دا پکار دي چې اول تر ځان د کمزوري

خلکو سره زور معلوم کړي او دخپل زور او قوت انداز وکړي چي په طاقت کي داضافې دا تدبير کارگر ثابت کيدای سي، داوجه ده چي کوم خلک سخت او ستونزمن کارونه کوي ددوی طاقت هم زياتیږي، نو په هر کار کي د صابر او ثابت قدم پاته کېدلو دا تدبير دی. (کوم چي کلميب کېدای سي).

د شکر فضيلت او حقيقت: دا ياد لره! چي شکر يو عزيز مقام دی او دده درجه انتهائي لوړه او اعلى ده چي رسېدل ورته د هر سړي د وس خبره نه ده ځکه الله ﷻ فرمايي: وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ (السا: ١٣) (زما په بندگانو کي شکرگزاره ډېر لږ دي) او ابليس هم پر بنده د ټولو څخه غټ طنز (تمسخر) دا کړی وو چي: وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ (الاعراف: ١٤) (ته به په دوی کي زياتره شاکره ونه وينې).

دلته دا خبره ياد ساتل پکار دي چي کوم صفتونو ته موږ د منجياتو نوم ورکړی دي دغه پر دوه قسمه دي: يو هغه چي دلاري د دين د مقدماتو حيثيت لري او مقصود بالذات نه دي، مثلاً توبه صبر، خوف، زهد، محاسبه او نور، چي دا ټول صفتونه په اصل کي وسيلې دي د هغه عظيم کار کوم چي د دوی څخه ماسوا دی، او دويم ډول پر مقاصدو او نهاياتو باندې مشتمل دی او مقصود بالذات دي او دځان څخه ماسوا د يو کار د پار د وسيلې يا ذريعې حيثيت نه لري مثلاً محبت، شوق، رضا، توحيد، توکل او نور، او په دوی کي ديوه نوم شکر دی او کوم شی چي مقصود بالذات وي هغه په آخرت کي باقي پاته کېدونکي وي او په داسي باقي پاته کېدونکو شيانو کي شکر هم شامل دی لکه چي د

الله ﷻ ارشاد دی: وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (يونس: ١٠) (او ددوی آخره دعاء به وي چي ټول تعريفونه الله ﷻ لره دي چي رب د مخلوقاتو دی) نو دې ته په کتنې سره پکار دا وه چي موږ شکر د کتاب په آخر کي ذکر کړی وای لېکن د صبر سره د شکر ژور تعلق دی په دي وجه يې موږ دلته بيانوو، نو په دې ضمن کي د ټولو څخه مخکي خو دا څرگند کول ضروري دي چي د شکر درجه دومره لوړه ده چي الله ﷻ دا دخپل ذکر سره بيان کړی دي: فَأَذْكُرُهُنَّ أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ

(البقره: ١٥٢) (نو تاسو مایادوی زه به تاسو ياد کړم او تاسو زما شکر کوئ او ناشکري مه کوئ) نبي کریم ﷺ فرمايي چي د خوارک کوونکي شکر گزار درجه دروژه نيونکي صابر سره برابره ده، او فرمايي چي کله به قيامت کي آواز وسي چي: حمد کوونکي دي پورته سي نو هغه به پورته

کیري کوم چي په هر حال کي شکر گذاره وو، او کله چي د مال جمع کولو په ممانعت کي د آیت نازل سو: **وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبِئْسَ لَهُمُ بَعْدَ ابْ أَلِيمِ** (التبه: ۳۴) (چي کوم خلک سره اوسپين زر جمع کوي او د الله ﷻ په لاره کي یې نه خرڅ کوي دوی ته د دودناکي سزا خبر واوروه) نو حضرت عمر رضی الله عنه عرض وکړی چي بیا نو د مال څخه کوم شی جمع کېلای سي؟ نو نبی ﷺ وفرمایيل چي زړه شا کړه، ژبه ډاګره، او مؤمنه بي بي، يعني پر دې درې شیانو بلندي قناعت کوه (چي د دې مالک د ټولو څخه مالدار دی) ځکه چي مؤمنه ښځه په ذکر او شکر کي ملدګاره وي، د ابن مسعود رضی الله عنه قول دی: چي شکر نیم ایمان دی. عطاء ﷺ وایی چي مایو وار حضرت عائشې رضی الله عنها ته عرض وکړی چي د حضور ﷺ یو عجيبه واقعه راته بیان کړه، دې وفرمایيل: د نبی ﷺ کومه واقعه ده چي عجيبه نه ده، واوره! چي نبی ﷺ یوه شپه د شپې په جلمو کي ماته تشریف راوړی او زما سره پر پوتی چي ناشا په یې وفرمایيل عائشې! ما پر بڼه چي زه دخپل رب په حضور کي عبادت وکړم، ما عرض وکړی چي زما خو دا آرزو ده چي ستاسو قربت او محبت ماته حاصل وي لېکن خیر تشریف یووسئ، دوی پورته سو او د ژبي (مشکيزې) څخه یې اوبه را واخیستې او دس یې وکړی او د لمانځه نیت یې وتړی د الله ﷻ په حضور کي ودرېدی تردې چي ټوله شپه په دې کي تېره سوه، سهار سو او حضرت بلال رضی الله عنه راغلی او دوی ﷺ د سهار د لمانځه د پلاره د هغوی سره ولاړی، ما عرض وکړی چي هر کله الله ﷻ ستاسو ټول ګناهونه بخښلي دي نو بیا تاسو ولي اوبښکي نیوی؟ وریې فرمایيل: آيا زه د هغه شکر گذاره بنده جوړ نه سم؟ زه د هغوی په وړاندې د اوبښکو هليه ولي وړاندې نه کړم کوم چي د آیت پر ما نازل وفرمایلو: **إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَكَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْخَلْقِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ** (۱۰۰) **الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ** (آل عمران: ۱۱۱) (بي شکه د اسماعلونو او ځمکي په پیدایښت او د شپې ورځي په ابل بدل راتلو کي د عقلمنود پلاره ښی دي، هغه کوم چي الله ﷻ په ولاړي، ناستي او ډډه پرېتو او په هر حال کي یادی). مقصد دا دی چي په هر حال کي الله ﷻ یادوي او د ځمکي او اسمان په عجايباتو کي په غور او تلبیر سره نظر کوي او د دې درجې د حاصلولو په خواش کي ژاړي دغم او بیري څخه نه ژاړي.

د شکر حقیقت او پېژندنه: دا بیان خو وسو چي د دین ټول مقومونه د درې اصولو سره متعلق دي يعني: (۱) علم (۲) حال، او (۳) عمل، او په دې کي د علم حیثیت د اصل دی چي د هغه څخه چي

حال پیدا کیري، او د حال شخه د عمل ظهور کیري، دغه ډول د نعمت وړ کوونکي نعمت پېژندل هم علم دی او دې علم ته شکر وایي او د دې نعمت پر موقع باندي د زړه خوشحاله کېدل حال دی او نعمت د خلای د نعمت د مراد او منشا مطابق صرف کول عمل دی او د دې عمل تعلق د زړه سره هم دی د ژبې سره هم دی او د تن سره هم دی او تر څو چي په دوی کي د هریو په باره کي معلومه نسي تر هغه وخته پوري د شکر حقیقت نسي معلومېدلی.

نو تر کومه پوري چي دده د علم کېدلو تعلق دی نو هغه دا دی چي تا ته معلومه سي چي تا ته کوم نعمت هم در کول سوی دي دغه صرف د الله ﷻ د طرف شخه دی او په دې کي بل چا ته شرکت حاصل نه دی او تر کومه پوري چي ستا نظر د مینځوی وسیلې طرف ته وي او ستا دا خیال وي چي ماته د دې نعمت په را کولو کي د دې وسیلې هم څه لاس سته تر هغه وخته ستا شکر ناقص او ناتمام دی، لکه یو باچا تا ته انعام (خلعت) در کړي او ته دا گنې چي دا د وزیر د وسیلې او د توجه نتیجه ده نو ستا شکر خالص د باچا د پاره خو نه سو بلکي تا خو په دې کي وزیر هم شامل کړی او ستا شکر به د باچا د پاره خالص نه سوه، لېکن که ته دا ووايي چي د خلعت حکم خو باچا کړی دي لیکن حکم د کاغذ او قلم په فریمه سره وسو، نو په داسي گڼلو کي به ستا شکر ته ناقص نسي وبل کیري، ځکه چي قلم او کاغذ خو مسخر وي، او دوی ته د خلعت وړ کولو څه اختیار سته او نه څه دخل، بلکي که ته دا خیال وکړې چي د خلعت رارسولو سبب خزانچي وي نو په دې سره به هم شکر ناقص نه وي ځکه چي تا ته معلومه ده چي خزانچي هم مسخر دی او په وړ کولو د خلعت کي دده هم د څه عمل دخل نسته د باچا د حکم پابند دی، نه ځيني خلاف کولای سي او نه د حکم شخه بغیر د یو څه وړ کولو مجاز دی دده حیثیت د قلم په ډول دی.

نو دغه رنگه که ته د دنیا نعمتونو ته وگورې! دا تصور وکړې چي دا هر څه د باران په وجه دی او چي مخکي وگورې نو دا وگنې چي بارن د ورېځو په وجه سره دی (او حقیقي خالق هېر کړې)، دغه ډول په کبستی کي خپل نجات د هوا پر موافق کیدلو باندي منحصر وگنې (او د هوا د الله ﷻ په اختیار کي کېدل هېر کړې) نو یاد ساته چي په دې سره د الله ﷻ شکر په صحي توگه نه اداء کیري ځکه چي تا ته دا گڼل پکار وو چي ورېځ، باران، هوا او نور هر څه چي دي ټول د الله ﷻ په اختیار کي دي، دده په په مخکي داسي مسخره دي لکه د لیکوونکي په لاس کي قلم، ځکه چي قلم د خانه څه نسي لیکلای که داسي دي وگڼل نو ستا شکر به ناقص نه وي، دغه رنگه که یو نعمت د بنده د طرف شخه تا ته ملا سي نو دا بنده د خلای نعمت تصور کول نه دي پکار چي دا صرف جهالت او بې

وقوفي ده د شکر د مقام څخه ليري ده بلکي دا د يو حجاب نښه گڼل پکار دي ځکه چې په دې صورت کي تا ته گڼل دا پکار دي، چې دغه سړی بذات خود نعمت خاوند نه دی بلکي پر ده الله ﷻ يو موکل مقرر کړی دی او هغه د دې سړي په لاس د نعمت جبراً درکړو کښې دی خو دې خلاف وو، مگر موکل پر ده زور ورو سو که د ده په وس کي دي نو يوه گوله ډوډۍ به يې هم نه وای درکړې، او دغه موکل هغه اراکه وه کومه چې الله ﷻ د ده په زړه کي پيدا کړه يعنې دا خبره يې وړته په زړه کي واچوله چې په دې کي ستا سعادت دی په دې دنيا کي هم او په هغه بله کي هم چې د نعمت دی تا ته حواله کړي تر دې چې ده صرف په دې اميد چې په دنيا او آخرت کي به دی مراد ته ورسيږي دغه نعمت يې تا ته حواله کړی حالانکه په حقيقت کي دغه نعمت ده حواله کړی ځان ته دي ځکه چې نعمت يې د حصول د مراد وسيله جوړ کړه، تا ته دغه نعمت په حقيقت کي الله ﷻ درکړی کوم چې پردې سړی يې داسي موکل مقرر کړی، چې دی يې مجبوره کړی نعمت يې تا ته درکړی او د هغه خپل يو فرض (کَفَرُ بِاللّٰهِ) د دې سره تړلی نه دی، نو کله چې تا دلو پېژندله چې د دې ټولو شيتو حشيت د خزانچي په ډول دی او د خزانچي درجه په مياتح کي د قلم په ډول ده او په دوی کي ده چا هم خپل يو اختيار نسته بلکي د دې ټولو حکم کوونکي الله ﷻ دی نو خامخا به ته صرف او صرف د هغه شکر ادا کړې بلکي داسي گڼل عين شکر دی لکه چې موسی ﷺ پخپل مناجات کي عرض کړی وو، اي الله! تا حضرت آدم ﷺ پخپل لاس د قدرت پيدا کړی، اوبيا دي دا احسان پر هغه وکړی نو هغه ستا شکر څنگه ادا کړی؟ او شاد و سو چې آدم ﷺ دا حقيقت پېژندلی وو چې دا هر څه زما د طرف څخه دي نو د ده دا پېژندل د شکر دليل وو، او پوه سه! چې دايمان معرفت ډېر باتونه دي او د دغو څخه اول شئ تعليس دی او هغه دا دی چې ته پوه سې چې الله ﷻ د ټول مخلوق د صفاتو څخه او څه چې هم په وهم او گمان کي راسي د دغو څخه پاک او منزّه دی او د دې د پاره چې کومي کلمې په ژبه ادا کيږي هغه دا دي: سبحان الله، دويم شئ توحيد دی او هغه دا چې ته پوه سې چې الله ﷻ د خپلي پاکي سره سره صرف يو هم دی او څوک د هغه سره شريک نسته، د دې د پاره کلمه ده: لا اِلهَ الاَ الله، دويم شئ تحميد دی او د دې څخه مراد دا پېژندل دي چې څه هم دي ټول د هغه د طرف څخه دي او د هغه وړ کړي نعمتونه او په عبادت او کلمه کي د دې د پاره: الْحَمْدُ لِلّٰهِ وِل کيږي او د دې درجه د اولو دواړو څخه لوړه ده چې د دغو دواړو معرفت تر دې لاندې راځي، او دواړه ده چې نبی ﷺ وفرمايل پر: سبحان الله ويلو لس نېکي پر: لا اِلهَ الاَ الله شل نېکي او پر: الْحَمْدُ لِلّٰهِ ويلو دېرش نېکي دي، او د دې

نېکيو څخه مراد دا کلمې نه دي کومې چې صرف په ژبه سره ادا کېږي بلکې مراد هغه معرفتونه دي چې د کومو څخه دا کلمې عبارت دي نو دا وه د علم د شکر معنی (چې بيان سوه).

د کفرانِ نعمت (يعني د نعمت د ناشکری) څخه څه مراد دی؟

پوه سه! چې د هر نعمت کفران نعمت دا دی چې دغه نعمت د هغه د مخصوصي لاري د حکمت څخه ليري کړي او په هغه غرض کې يې صرف نه کړي د کوم د پاره چې الله ﷻ دی پيدا کړی وي نو د الله ﷻ نعمت د الله ﷻ په خوښو لارو او کارونو کې خرڅ کول شکر ادا کول دي او په ناخوښو خبرو کې يې ضائع کول کفرانِ نعمت دی او د خوښو او ناخوښو تفصيل په بشپړه توگه ماسوا د شريعت څخه په بل څه کې نسي معلومېدای گویا شرط د مقرر سو چې نعمت په طاعت کې صرف کړل سي او بالکل د الهي حکم مطابق صرف کړل سي، لېکن د اهل بصيرت په منځکې يوه بله لاره هم سته چې په دغه کې د کارونو حکمت په کمال نظر عين ممکنه دی چې يو سړی پوه سي چې د ورځې په پيدا کولو کې د الله ﷻ حکمت دا دی چې باران وسي او په باران کولو کې حکمت دا دی چې وانه پيدا سي او د وانه په پيدا کولو کې دا حکمت دی چې د حيواناتو خوراک وسي، دغه ډول د لمر په پيدا کولو کې دا حکمت دی چې شپه او ورځ ښکاره سي او په شپه کې دا حکمت دی چې آرام وسي او په ورځ کې دا حکمت چې د معاش کسب او د دنيا د کاروبار سلسله قائمه وي او دغه ډول په نورو خبرو کې چې کوم حکمتونه دي هغه ظاهر دي او هر سړی ځيني خبر دی، لېکن په لمر کې د دې څخه علاوه نور حکمتونه هم سته د کومو څخه چې هر سړی خبر نه دی، او په آسمان کې چې د بې شماره ستوري دي د دوی په پيدايښت کې څه حکمت دی؟ د دې څخه څومره خلک خبر دي؟ عام انسانان خو د خپلو اندامونو څخه دغه څه پېژني چې لاسونه د نيولو د پاره دي، پښې د تللو د پاره سترگې د ليدلو د پاره او نور، لېکن عين ممکنه ده چې ده ته د خپل ځيگر (اينې) او توري په باره کې هېڅ خبر نه وي چې د دوی په پيدا کولو کې څه حکمت پټ دی او دا سترگې پر لسو پر دو شتملي ولي دي؟ نو د دې حکمتونو څخه ځيني خو ډېر باريک او مشکل دي او د خواصو څخه ماسوا يې بل چا ته علم نسي کېدای چې د دې تفصيل ډېر اوږد دی بيا هم دومره پوهېدل هر سړی ته ضروري دي چې بنده پيدا سوی صرف د آخرت د پاره دی د دنيا د پاره هېڅ کله نه دی او دا په دنيا کې چې دده کومه حصه په نظر راځي دا هم په اصل کې د دې د پاره پيدا سوې ده چې دی يې د آخرت تو ښه کړي، او دا سوچ خو چيري په هېره هم نه دي کول پکار چې الله ﷻ هر شی د بنده د پاره پيدا کړی

دي، او دا ځكه ويل سوي دي چي بنده ته په يو شي كي خپله فائده په نظر راته سي نو ده ته د دې وړنا موقع ملاو سي؛ چي هر څه د بنده د پاره پيدا كړل سوي دي، مثلاً دا ووايي چي الله ﷻ د ماچ او ميري دڅخه د پاره پيدا كړي دي؟ يا ووايي چي د مار د كوم مقصد د پاره پيدا سوي دي؟ او نور نور.

په دې ضمن كي دا هېرول نه دي پكار چي تعجب خو ميري ته كېلای سي چي ميري دي دا تعجب كوي چي الله ﷻ دا انسان ولي پيدا كړی دي چي بلاوجه موږ تر پښو لاندې كوي، نو كه بنده تعجب كوي نو دغه رنگه ميري هم تعجب كوي، او الله ﷻ نه صرف دا چي هر شئ يې پيدا كړی دي بلكي پنځېل يې ناپايه فيض سره يې ورته وجود هم وركړی دي چي دا د هغه د حكمت تخليق تقاضا ده. شومره اجناس، نباتات او معدنيات غرض هر شئ ته يې دخپلي خپلي درجې مطابق بنايست او ترتيب وركړی دي ځكه چي ده سره د منع او بخل گنجائش نسته او بنايست او زينت څه شئ كه موږ ته په يو شئ كي ښكاره نسي نو د دې وجه دا وي چي دغه محل د دې قبل نه وي، ځكه چي دغه پنځېل ضد كي مشغول وي او دغه ضد د يو بل كار د پاره پنځېل ځای مقصود وي چي مثلاً د اورد د پاره دا ممكنه نه ده چي هغه د اوبو په ډول يخواली اولطافت قبول كړل سي ځكه چي د گرم شئ يخ شئ قبول ممكنه نه دي ځكه چي يخني د گرمي او گرمي د يخني ضد دی، او د گرم شئ گرمي پنځېل ځای مقصود ده چي د دې ليري كول هم د نقصان باعث كيږي.

اوس د كوم خاص رطوبت څخه چي يې مچ پيدا كړی دي ده تكميل د دې رطوبت څخه په مناسبه توگه وسو، يعني دغه رطوبت څخه يې ځكه جوړ كړی چي مچ د دغه رطوبت څخه كامل تر دی او كوم رطوبت چي د دې كمال قابل وو، هغه يې د دغه كمال څخه محرومه نه كړی ځكه محروم كول يا منع كول هم په بخل كي شامل دي، مچ ته د دغه رطوبت كامل تر ځكه ويل سوي دي چي په ده كي ژوند، روح، قدرت، حس او حركت عجيبه شكلونه اونا اشنا اندامونه موجود دي، حال دا دی چي په دغه رطوبت كي دا نسته، او د دې رطوبت څخه د بنده تخليق ځكه ونه سو چي په ده كي دا صلاحيت موجود نه وو، ځكه چي هغه رطوبت د داسي صفاتو او خصوصياتو مجموعه او مركب وو كوم چي د دې صفاتو او خصوصياتو ضد دی، كوم چي د انسان د تخليق د پاره لازمي دي، هسي خو مچ ته هم چي د كومو شيانو ضرورت وو دی يې د هغو څخه محرومه نه كړو، يعني ځانگونه، وزرونه، لاس، پښې، سترگي خوله، سر، نس، معده، دهضم مقام، او داخراج مقام غرض د كومو ضروري شيان څخه يې دی محروم كړی دي؟ (يعني دا ضروري شيان يې ټوله وركړي دي) او بيا چي څرنگه نرمي چالاكي سپېڅوالی دده د بدن د پاره مناسب او موزون وو هغه يې وركړو، نو ده ته دليلو حاجت وو او

سړې کونچۍ وو پر سترگو يې باتوگان نه ځايېدل او نه يې گنجائش وو نو د ليدلو د پاره يې ورته دوه غمۍ ولگول او څرنګه چې د پلکونو (بانوگانو) کار سترګې د ګرز او دوړو څخه پاک ساتل و چې پر هينلاره د سترگو د صيقل (رېګمال) کار کوي او د مچ بانوگان نه وو، نو د دې د پاره يې دوه زيات لاسونه ورکړل چې د بانوگانو کار ځينې اخلي او غمي صاف ساتي، او بيا چې دواړه لاسونه په دې کار کې خپل ځان سره يې وموړي چې صفاسي، د دې بيان څخه زموږ د دې امر وضاحت مراد دی چې تاسو ته د الله ﷻ د علمي بڅښنې او ورکړې په باره کې معلومه سې چې دده فيض علم دی هميشه دي او د هر چا د پاره او صرف دانسان د پاره مخصوص نه دی، ده ﷻ خو هر حقير چينجی او ناتوانه غني (جولاګي) ته هم هر هغه شئ ورکړی دي کوم ته چې دده حاجت وو په تمام او کمال يې کړل، او دا چينجيان مينجيان يې دانسان د پاره نه دي پيدا کړي بلکې هر يو يې پخپله د هغه د پاره جوړ کړی دي داسې لکه څنګه چې يې تاسو ستاسو د پاره پيدا کړي ياست، ځکه چې ستاسو د تخليق د پاره مخکې ستاسو د پاره يو وسيله او نمونه موجوده نه وه چې دهغې په وجه تاسو پيدا کېدلو مستحق مقرر سواست، نو د نورو شيانو د پاره هم يو وسيله موجوده نه وه، دا خو د الله ﷻ د علم بخش او دوامی فيض يو يې غاړې (کنارې) سمندر دی چې د دې ټولو شيانو وجود پکښې پخپل خپل ځای ښکاره کيږي، ددغو څخه يو تاسو ياست يو مېړنی هم دی او مچ، فيل او مرضی هم ده او داسې ټوله مخلوقات؟ ها! يو شئ لېکن دی او هغه دا چې په دې ټولو شيانو کې ناقص پر کمال ضرور قريمتول کيږي، او څنګه چې د ځمکې د مخ په ټولو مخلوقاتو کې انسان کمال ترين دي په دې وجه زياتره شيان پر ده قريمان وي، لېکن تر ځمکې د لاندې او د سمندر په بېخ کې څومره شيان دي چې دانسان په دغو کې هېڅ حصه نسته، او الله ﷻ ددغو هم په ظاهري او باطني تخليق کې ددغه مهرباني او عنايت څخه کار اخيستی دي (کومه مهرباني چې يې پر ځمکې د لوړ مخلوق سره کړې ده) بلکې څه عجيبه ده چې ددغو ظاهر او باطن په يو داسې نقش او نگار سره ښايسته وي چې بنده وروته حيران سي، اوس ددغو څخه د ځان خبرولو د پاره دريايي علوم کافي کيږي د کومو څخه چې زياتره علماء هم عاجزه دي او بياتول يې سخت طوالت غواړي او حال دا چې زموږ مقصود فقط دا ښودل دي چې تاسو خپل ځان په دې معنی کې په غوره او باعظمته تصور نه کړی چې دا هر څه بس ستاسو دي او ستاسو د پاره دي او بيا د کوم شئ څخه چې تاسو ته فائده ونه رسيږي د هغه په باره کې په آساي سره دا ووايست چې د دې د پيدا کولو ضرورت څه وو؟ په دې کې څو څه مصلحت يا حکمت هم نه ښکاره کيږي.

نو مېړۍ يې هم ستاسو د پاره نه دي پيدا کړې که څه هم تاسو ته د دې څخه په بعضي وجود سره فائده رسېږي، مچ ستاسو د پاره نه دي جوړ سوې لېکن تاسو ته ځيني فائده ضرور رسېږي چې ده ته قلمرت کوم کار سپارلی دي هغه دا چې بلبويه او وراسته شيان خوري، بلبويي کموي، دغه ډول قصاب د مچانو د پاره نه دي پيدا که څه هم د قصاب څخه مچانو ته فائده ضرور رسېږي، او دغه رنگه نور.

د شکر د معنی پېژندلو په سلسله کې داسي شيانو د پيدايښت حکمت بيانول د کومو چې ستا سره څه تعلق نسته څه گټه نه کوي، ځکه چې کوم شيان ستاسو سره متعلق دي پخپله څه کم دي؟ او متعلقه شيان دومره ډير دي چې د دوی څخه د هر يوه بيان مشکل لا څه چې محال دي په دې وجه د دوی څخه هم فقط په څو مثالونو اکتفا کول کېږي: مثلاً تاسو ته يې د سترگو نعمت در کړی دی نو د دو خبرو د پاره: (۱) چې تاسو د خپلو حاجتونو لاري معلومې کړي کوم چې د دې جهان سره متعلق دي (۲) او ځکه چې تاسو د الله عجيبه صنعتونه وويني او د لوی په عظمت سره د دوی د خالق عظمت وپېژني، اوس که تاسو د دې سترگو څخه غلط کار واخلئ دا چې يو نامحرم ته په وگوري نو پوه سئ چې دا کفران نعمت دی د سترگو، بلکې د سترگو نعمت دلهر څخه بغير نه مکمل کېږي چې دلهر د روانه بغير به ليدل څنگه وکړي، او پخپله دلهر وجود د مځکي او اسمان څخه بغير ممکن نه دی ځکه چې د شپې او ورځې تعلق د اسمان او مځکي سره دی نو گویا د يو نظر په وجه (چې تا نامحرم ته په کتلي دي) د نعمت د سترگو، د نعمت دلهر، د نعمت د مځکي او اسمان د کفران نعمت مرتکب سوې، په دې وجه په حديث کې راغلي دي چې کوم سړی گناه کوي پر ده باتدي مځکه او اسمان لعنت کوي.

دغه ډول د لاسونو نعمت چې تا ته در کړل سوی دي نو ځکه چې د دې په ملد سره ته خپل کار په صحيح طريقه سره وکړای سې، مثلاً په دې سره خوراک وخورل سي او بدن په پاک صاف کړې او نوو نور، لېکن که ته په دې گناه کول شروع کړې نو ښکاره ده چې تا د لاسونو د نعمت کفران وکړې بلکې تر دې چې که ته په راسته لاس سره استنجام وکړې او په چپه لاس قرآن مجيد راپورته کړې نو داهم کفران نعمت دی ځکه چې ته د هغه کار څخه بهر ولاړې کوم چې د الله ﷻ خوښ دی، يعني الله ﷻ د حلل خوښوي او د عدل تقاضا داده چې د شريف د پاره شريف او د حقير د پاره حقير لاس استعمال کړای سي، او د دواړو لاسونو څخه يو لاس په علمه توگه سره مضبوط تروي نو هغه شريف دی او ستا کار هم هميشه پر دوه قسمه وي بعضي حقير او بعضي شريف نو کوم کار چې شريف دی

هغه په راسته سره او کوم چي حقير دی هغه په چپه سره کول پکار دي چي د عدل تقاضا پوره سي. او دغه ډول نور مثالونه په آساني سره معلومېږي.

د زخيره اندوږي (د غنمو، اورېشو او نور د زخيره کولو) معانفت

او کوم سړی چي غله په دې نيت سره زخيره کوي چي کله د دې قيمت گران سي نو خرڅه به يې کړم نو داسي خلگ به د الله تعالى په لعنت کي مبتلاوي، بلکي کوم سړی چي په تجارت کي غله د غلې په عوض د سود په توگه خرڅوي دغه به هم په لعنت کي گرفتاره وي، ځکه چي غله الله جل و الله د خپل مخلوق خوارک مقرر کړی دي او دا که داسي تجارت جوړ کړل سي نو ښکاره ده چي دغه به قيد او بندي پاته سي او ضرورت مندو ته به ژر په ژره ونه رسېږي.

دغه ډول په سرو او سپينو زرو کي هم زخيره کول حرامه ده ځکه چي د سرو او سپينو په پيدا کولو کي حق تعالى دوه حکمتونه ايښي دي: يو خو دا چي په دې سره د حال د قيمت اندلازه کيدای سي ځکه چي که دا نه وي نو دا به څنگه معلومېږي چي يو آس د څومره غلامانو په عوض خرڅ کړی سي؟ يا يو غلام د څومره جلمو په عوض واخيستل سي؟ او د دې شياتو اخيستلو خرڅولو څخه خوښه څه لاره نسته، نو ضرورت د يو داسي شئ را پېښ سو چي يو داسي شئ متعين سي چي ټول شيان په هغه سره متعينه کول کېږي، او په دې فرض سره يې سره او سپين زر پيدا کړل، او دا گويابو حاکم دی چي د هر شئ قدر او قيمت ظاهروي اوس که دا په يو ځای کي زخيره کړل سي نو داسي ده لکه حاکم چي قيد کړی سي (نو چي حاکم قيد سي عدل به څوک کوي؟) او کوم سړی چي د سرو سپينو لوښي جوړوي هغه گويادې حاکم ته د احکم کوي چي ته زما ډولۍ (کچلوه) پورته کړه، يا ته جولا (ټوکر وودونکی) جوړه سه، ځکه چي لوټه خو صرف د لوبو د پاره وي او د دې لوبو د پاره د خلوري او گيلتو لو سرپو لوټه هم دغه کار کوي.

دويم حکمت دا دی چي دا دواړه شيان د کميابه کېدلو په سبب ډېر قيمتي او عزيز دي، او د دې په ذريعه بل هر شئ حاصلول کېږي او هر څوک د دې سره مينه کوي ځکه چي د چا سره سره زر سپين زر موجودوي دده سره گويابو هر څه شئ سته چي دی هر څه کولای سي، ممکنه ده چي د چا سره جلمه وي او ځله نه وي او د بل جلمه نه وي ځله ور سره وي، نو د دې دا صورت نه دی چي ځله به د جلمې په عوض يا جلمه د غلې په عوض خرڅوي، بلکي الله جل و الله سره زر او سپين زر پيدا کړل او دا يې د هر چا خوښ کړل، چي د دې په وجه سره د دنيا کاروبار جاري وي، حال دا دی چي پنځيله سره او سپين زر د

خوږاک چښاک یاوسېدلو په هېڅ کار نه راځي لېکن بیا هم هر حالت ددې په وجه پوره کېلای سو، نو بیا که خلک د سرو په عوض سره او د سپینو په عوض سپین خرشوي او ددې په خاطر تکلیف برداشت کول شروع سي نو دا سره سپین به په یو بل کې مشغوله سي او د یو بل قیدیان به سي، او د نورو شه کار وسیله به په دوی بیا څنگه جوړه سي؟ نو په دې گمان کې خو چیرې مبتلا کېدل نه دي پکار چې په شرع کې یو شئ د حکمت او عدل څخه د باندې کېلای هم سي، ځکه چې په دې کې چې شه دي نو داسې دي څرنگه چې یې کېدل پکار دي، لېکن ځینې حکمتونه داسې ژور او ستونزمن دي چې د پېغمبرانو څخه ملسو ابل څوک نسي په پوه کېلای او ځینې داسې دي چې د لوړو عالماتو څخه ملسو ابل څوک نه په پوهیږي، او هر هغه عالم کوم چې صرف د تقلید غلام وي او صرف په نورو ورسې کېدلو اهل وي، هغه پخپل علم کې ناقص دی او هومو ته ډېر نژدې دي، او کله چې ددې حکمتونو څخه آشناسي نو کوم شئ چې د فقهاؤ په نزد مکروه وي هغه دا حرام گڼي تر دې چې یو بزرگ په غلطې سره اول چېه خپلې (چوټه) په پښو کړه، نو د ځنمو شو یوړی (گونی) یې د کفارې په توگه صدقه کړې، که د هومو څخه یو سړی د درختي ښاخ پرې کړي یا قبلې ته لارې (نلوي) توکړي، یا په چېه لاس باندې قرآن شریف پورته کړي نو پر هغه به دومره اعتراض نه وي شومره چې پر خواصو باندې وي، ځکه چې هوم دا کارونه په دې وجه کوي چې په دوی کې او په حیواناتو کې څه فرق نه وي دوی حیواناتو ته زیات نژدې وي او ددې خبرو څخه د ځان ساتلو شعور په دوی کې نه وي او حکمت د دوی څخه ډېر لیري وي نو بیا د حکمت ژوروالی به دوی څنگه وپېژني، نو په دوی کې که یو سړی د جهمي آکان ولاړي هم، او یو د آزاد سړي په خرڅولو کې مشغوله وي نو پرده به څټاب نه کیږي چې د جهمي د آکان څخه وروسته خواښستل خرڅول مکروه دي ځکه چې د آزاد خرڅولو گناه ددې کراهت څخه زیاته ده، هغه په دې کې پټ دی، او که یو سړی د مسجد په محراب کې د لومس مات د پلوه قبلې ته شاه کړي کښېني نو په دې صورت کې خو به قبلې ته د شا کولو گناه خو ضرور نه پاته کیږي ځکه چې ده کومه گناه گرې ده هغه دومره څټه ده چې دا قبلې ته شا کول د هغې یوه معمولي حصه ده، نو د کوچنی گناه په هغه لوی گناه کې مدغم سوه، او د هومو سره چې په کومي آسانی سره کار اخیستل کیږي نو ځکه چې دوی جاعله وي او ظاهري فتویٰ صرف د هومو د پلوه وي لېکن کوم سالک چې د آخرت پر لاره باندې روان وي د هغه نظر پر ظاهري فتویٰ نه دی پکار بلکې ده مخ ته بلرېکی پکار دي (کومو ته چې هوم نسي رسېدلی) چې په عدل او حکمت کې

فرشتو ته نژدې سي، کنې د درگزر (او ځان ايستلو) په وجه به دوی هم د عوامو په ډول حيواناتو ته زيات نژدې سي.

د نعمت اصل حقيقت څه دی؟ او د نعمت پېژندنه

پوه سه! څه چي هم الله جل جلاله د انسان د پاره پيدا کړي دي دغه دده په حق کي پر څلور قسمه دي: (۱) څه شيان خو هغه دي چي په دې دنيا کي هم او په آخرت کي هم دده د پاره رمفيد وي لکه علم او اخلاق حسنه او نور، او په دې دنيا کي حقيقي نعمتونه هم داغه دي (۲) ځيني هغه دي چي په دواړو جهاتو کي مضر او زيان رسوونکي دي مثلاً بد خوښي (بد اخلاق) او جهالت او نور، او په حقيقت کي بلا او مصيبت هم دې ته ويل کيږي (۳) دريم قسم هغه شيان دي چي په دې دنيا کي خوراحت او آرام دی ليکن په هغه جهان کي عذاب او غم دی، مثلاً د دنياوي نعمتونو ډېروالی او د دوی څخه مزې اخيستل او دې ته د احمقاتو په نزد نعمت ويل کيږي او د عاقلانو او عارفانو په نزد بلا او مصيبت، او د دې مثال د وږي سړي سره داسي ورکول کيږي چي ده ته غسل ملاو سي لېکن زهر پکښې وي، اوس که دی احمق او جاهله وي نو په دې به پوه هم نسي چي په دې کي زهر ملاو دی او نعمت به يې وگڼي، او که عاقل وي نو دغه به بلا او آفت وگڼي نه چي نعمت (۴) او په څلورم قسم کي هغه شيان شامل دي چي په دې دنيا کي خودرنځ او محنت څخه سوا هيڅ نه وي لېکن په هغه جهان کي راحت وي، او هغه رياضت او مجاهده او مخالفت د نفس او شهوت قابو کول دي، او دا هغه نعمتونه دي کوم چي د عارفانو خوښ دي، داسي دي لکه د عقلمند مريض په نزد چي ترڅه او تروه دوايي نعمت وي، لېکن د احمقاتو په نزد د انعمتونه نه دي بلکي بلاگاني دي.

فصل: د دنيا زياتره اسباب په يو بل کي مدغم او مخلوط وي يعني په يو شئ کي چي يو ځای خیر او نېکي ښکاره کيږي هلته د شر او بدلي خلط پکښي هم موجود وي، لېکن هر هغه شئ په کوم کي چي د فائدي لږځ د نقصان په نسبت زيات وي هغې ته نعمت وايي او په دې کي د خلکو د حال مطابق تبديلي کېدای سي ځکه چي مال که په قدر د کفايت وي نو د دې نفع به د نقصان څخه زياته وي او مال که د ضرورت څخه زيات وي نو د ډېرو خلکو په حق کي به دده نقصان د نفعي څخه زيات وي، او ځيني داسي خلک به هم وي چي لېمال به د هغو په حق کي نقصاني ثابتيږي، ځکه چي دغه به د حرص څخه مغلوله کيږي او په زياته طمع کي به گناه کار کيږي، حال دا دی چي که دده سره هيڅ هم نه وي نو حرص او طمع به يې هم نه وي و ځيني خلک داسي هم دي چي د مال زياتوالی هم هغو

ته څه نقصان نسي رسولای ځکه چي د محتاجانو حاجتونه په پوره کوي، نو په دې خبره به اوس ته پوه سوی یې چي دا صحیح خبره ده چي یو شی که د یو سړي په حق کي نعمت وي نو دغه د بل د پاره بلا او مصیبت ثابتیږي.

فصل: د خلکو وينا دا ده چي کوم شی هم ښه معلوم سي نو هغه نعمت دی او د خوشحاليو اولذتونو درې درجې دي: (۱) یو لذت خو هغه دی چي د ټولو څخه نا کله غوندي لذت ورته وړل پکار دي او دغه لذت د نس او لذت د فرج دی، اکثره خلک د دې سره آشنا دي او په دې کي مشغوله دي بلکي د دوی هر طلب او هره څېړنه په اصل کي صرف د دې لذت په خاطر وي او د دې لذت د نا کاروالی ثبوت بالکل واضح دی، يعني ټول څارویان او حیوانات په دې کي برابر سره شریک دي بلکي (دا حیوانات) د انسان څخه ډیر زیات دي ځکه چي دغه د انسان څخه زیاته خوړي او زیات مباشرت کوي، تر دې چي مچ، مېړی او نور چینجي مینجي او نور هم په دې کي د انسان سره برابر شریک دی، نو کوم سړی چي مکمل خپل ځان دې لذت ته وقف کړي ده خپل ځان د چینجیانو او نورو په درجه کي ساتل کافي وگنل. (۲) یو لذت هغه دی چي دغلبې او حکومت لذت ورته وړل کیږي په کوم کي چي مزه په دې خبره کي راشي چي پر نورو سرداري حاصله کړي او دا هغه شی دي چي قوت غضب یا قوت غصه ورته وړل سوي دي دا لذت د نس او فرج د لذت په مقابله کي شریف تر دې لېکن بیا هم خسیس دی ځکه چي بعضي حیوانات په دې کي هم دنده سره شریک په نظر اوڅي مثلاً: زمري او شرمش چي پر نورو دغلبې او برتري حرص په دوی کي هم زیات دی، (۳) لو دریم لذت د علم او حکمت دی چي په کوم کي ټوله خوند او لذت په دې خبره کي وي چي د الله ﷻ معرفت حاصل سي او دده د عجیبه صنعتونو راز معلوم سي، او دا لذت د ډېری شریفی درجې والا دی، ځکه چي په دې کي د حیواناتو څه حصه نسته، او دا د فرشتو صفت دی بلکي د الله ﷻ د صفتونو څخه یو صفت دی، د کوم سړي لذت چي په دې کي وي او د دې څخه بهر نه وي دغه کمال دی او کوم ته چي په دې کي یو لذت او خوند نه راشي دغه ناقص دی بلکي مریض دی او د هلاکت د شلې پر غاړه دی، او زیاتره او اکثره مسلمانان د دې لولو دوو افسوس سره تعلق وي بلکي د دواړو لذتونو شوق لري، لېکن کله چي پر یوه لذت د معرفت غلبه راسي نو دغه دواړه لذتونه خپل مخونه پټوي او شکست خوړي او دا هغه سړی وي چي درجې دکمال ته زیات نژدې وي او پر کوم سړي چي دغو نورو لذتونو غلبه کړې وي نو ده لره لذت د علم او حکمت حاصلول ضروري دي، چي د دې په باره کي ده ته تکلف کول او د دې لذت د غلبه

کولو کوشش کول پکار دي کڼې په سخته خساره کې به وي، او دا هغه شی دي چې هغه ته د نیکیو د پلې درنښل وایي.

د نعمت قسمونه او درجې

یاد ساته! چې حقیقي نعمت هغه سعادت دی کوم چې په آخرت کې حاصل سي او دا هغه نعمت دی کوم چې فی نفسه مطلوب دی او پر دې لوړ بل نعمت نسته، او د دې خلورو اجزاء دي:

(۱) هغه بقاء چې د فناء پکښې څه دخل نسته (۲) هغه خوشحالي په کومه کې چې رنځ او غم نسته (۳) هغه علم او کشف کوم چې د جهالت د خړوالي څخه پاک او د تیارو څخه خالي دي (۴) هغه استغناء او بې نیازی چې د دروېشي او نیازمندي سره د دې څه واسطه نه وي، د دې خلورو سره وو نڅوړ (خلاصه) دا ده چې د حضرت الهیت په مشاهده کې هغه لذت حاصل وي کوم چې دائم او همیشه قائم وي د خفګان په دې کې گزر نه وي او د زوال خطر په پکښې نه وي نو حقیقي نعمت دای او کوم شي ته چې په دنیا کې نعمت وایي دغه ځکه چې د آخرت د سعادت وسیله وي او دغه د آخرت د لارې و طرف ته تګ کوي، لېکن دا فی نفسه مقصود نه وي، ځکه چې پوره نعمت هغه دی کوم چې مقصود هغه وي نه دا چې د بل نعمت د حصول صرف وسیله وي، په دې وجه نبي ﷺ فرمایلي دي لَا عَيْشَ إِلَّا عَيْشُ الْآخِرَةِ چې: عیش (خوشحالي) خو صرف عیش د آخرت ته وبل کیږي، دا کلمه یو وار دوی ﷺ د انتهای خفګان په وخت کې فرمایله، وه چې د دنیا د رنځ او غم څخه ځان ته تسکین ودرکول سي، او یو وار یې داغه کلمه د انتهای خوشحالي پر موقع ارشاد فرمایله وه یعني د حج و داع پر موقع چې دین اسلام کمال سوی وو، او د ټولې دنیا سترګې پر دوی لګیدلي وې، دوی ﷺ پر او بڼه سپاره وو او خلکو ځیني د حج د اړکتو په باره کې پوښتنې کولې، نو د اسلام د دین پر دې کمال باندې د ډیرې خوشحالی څخه یې دا کلمه پر ژبه راغله (چې خوشحالی د آخرت خوشحالی ده)، د دې د پاره چې خپل زړه د دنیا د لذت و طرف ته را و نه گزځوي او د هغه و طرف ته و نه گوري، پر دې موقع چا وویل: یا الله ﷻ ما ته پوره نعمت را کړه، دوی ﷺ واورېدل نو پوښتنه یې ځیني وکړه چې ای سره! تا ته دا خبر هم سته چې پوره نعمت وایي څه ته؟ هغه وویل نه! وې فرمایله: ولوره! پوره نعمت دای چې ته جنت ته ولاړ سي، ځکه د دنیا د نعمتونو خو دا حال دی چې په دوی کې کوم شی د آخرت وسیله نه ده دغه خو نعمت نه دی، او بعضي کوم چې د آخرت وسیله دي د هغوی شپاړس قسمونه دي او د دوی څخه: (۱) خلورو په زړه کې دننه دي (۲) خلورو په بدن کې دننه دي (۳) خلورو

بلڼه څخه بدليږي دي (۴) څلور د دې دوولسو په جمع کولو کي دي، په زړه کي دننه دای: (۱) علم مکاشفه (۲) علم معلله (۳) عفت (۴) عدل.

(۱) علم مکاشفه دا دی چي انسان الله ﷻ اود ده ټوله صفات او د ده فرشتې او د ده رسولان وپېژني (۲) علم معلله څخه مراد چي کوم علم دی د دې بیان موږ مخکي کړی دی يعني د دين غونډۍ چي ذکر يې په مهلکاتو کي بيان سوی دی او دا د لاري توب نه ده کومه چي په هېداتو کي بيان سوی ده او دا منزلونه د لاري دي لکه چي په دې منجياتو کي بيلگيږي، دا ټوله په ښه ډول پېژندل ضروري دي (۳) عفت دا دی چي بنده په داسي ښه خوی سره ځان ښايسته کړي چي قوت د شهوت او غضب ډولړه مات کړي (۴) عدل دا دی چي شهوت او غضب مغلوبه کړي دا بالکل مړه کړي او پر ځان يې مسلط نه کړي چي هسي نه د حد څخه تېر سي د سېلاب شکل اختيار کړي، بلکي دا د راستۍ او اعتدال په ټول کي وتلي د مينځ روي لاره اختيار کړي لکه چي الله ﷻ فرمايي: **أَلَا تَتَّقُونَ الْيَهُودَ** (۸) **وَالنَّصَارَى**

الَّذِينَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْفُوا إِلَيْهِمْ أَعْيُنَكُمْ (۹) (چي په ټول کي کمښت او زياتي مه کوئ او په انصاف سره وزن صحيح کوئ او ټول کمښت مه) او د دې څلورو تکميل تر هغه وخته نسي کيدلای تر څو چي د تن دننه څلور نعمتونه د دې سره شامل حال او ور سره نه وي: (۱) صحت (۲) قوت (۳) جمال (۴) پد عمر، په دې څلورو کي سعادت د آخرت ته چي د صحت، قوت او لوېد عمر کوم حاجت او ضرورت دی دغه د چا څخه پټ نه دی، ځکه علم او عمل او ښه اخلاق او هغه ټول فضيلتونه کوم چي د بنده په زړه کي وي او د کومو چي اوس ذکر و سو تر هغه وخته پوره په لاس نسي راتلاي تر څو چي دا درې سره نعمتونه ور سره حاصل نه وي لېکن جمال يو داسي شئ دی چي د دې حاجت کم دی، لېکن د علمي مشاهدې خبره ده چي د صاحب جمال حاجتونه په دې دنيا کي ښه ښه پوره کيږي او په دې معنی کي جمال هم هغه کلر کوي کوم چي په جاه او مال سره حاصلېږي او کوم شئ چي د دنيا په حاجت او ضرورت کي پکار راشي هغه گويا د آخرت په ضرورتونو کي هم پکار راتلاي سي، ځکه چي د دنياوي ضرورتونو د پوره کيدلو سره د آخرت د دلجمي سلمان ور کول کيږي او دنيا ته د آخرت د کروندې ځای ويل سوي دي، دويم دا چي د ظاهر ښايست والی د باطن د ښايست والی عنوان دی ځکه چي دغه نور حيات وي کوم چي د پيدايښت سره خپل شرک ښکاره کوي او عموماً دا ليدل سوي هم ده چي الله څوک په ظاهري توگه بقدي ښايسته کړی وي دده باطن يې هم په ښکونو اخلاقو سره ښايسته کړی وي، او په دې وجه سره بزرگوار ويلي دي چي بد سړی داسي نه وي

چي کوم د خپلي بد اخلاقي په نسبت ښايسته وي، او نبي ﷺ فرمايلي دي چي: خپل حاجت د ښايستو خلکو او اصحاب جمال څخه طلب کوئ، حضرت عمر رضی الله عنه فرمايي چي: کله څوک سفیر ليري نو داسي سفیر دي ولېري چي نوم يې هم ښه وي او صورت يې هم ښه وي، د فقهاؤ يو خيال دا هم دی چي کله دلمونځ دامت د پاره شو تنه موجود وي چي د دې اهل وي او په علم او فضل، قراءت د قرآن، ښکړو صفتونو او زهد او تقوی کي ټول برابر وي نو په دوی کي قابل ترجيح به هغه وي کوم چي زيات ښايسته وي، دلته دا خبره واضحه کول ضروري معلومېږي چي د دې ښايست والی او ښايست څخه هغه نه دي مراد په کوم سره چي شهوت راپورته کيږي ځکه چي دغه حسن خو دښخو حسن وي دلته مراد مراده حسن دی چي بنده باوقاره وي په اندامونو کي يې تناسب وي او په وضع قطع (شکل او حالت) کي يې کشش (جاذبه) غوندي وي چي په ليندو سره يې د لېږو څخه لږ نفرت هم نه محسوسېږي.

او کوم نعمتونه چي بدلن څخه د بلندي وي لېکن بدن ته د دوی حاجت وي دا دي: (۱) مال (۲) جاه (۳) زڼ او فرزند (ښځه او بچيان) (۴) دنسب بزرگي او غټوالی:

(۱) د آخرت د پاره د مال حاجت په دې وجه وي چي د چا سره مال نه وي هغه ټوله ورځ د معاش په تلاش کي سرگردانه وي او په علم او عمل کي د مصروف کېدلو موقع ورته ډېره کمه په لاس ورځي، نو په قدر د کفايت مال د دين د پاره هم نعمت دی (۲) او د جاه (مرتبې) ضرورت په دې وجه وي چي جاه او مرتبه چي چا ته حاصله نه وي دی د خلکو په نظر کي ذليله وي بلکي دی خو خپل ځان د دښمنانو څخه په مشکله خوندي کولای سي، لېکن دا ضروري ده چي د مال او جاه فرواني ډېر آفتونه د ځان سره راوړي (۳) ښځي او بچيانو ته يې ځکه نعمت وي چي ښځه د څومره دندو او کارونو څخه انسان خلاصوي او د شهوت د بدترين شر څخه يې خوندي ساتي، په دې وجه نبي ﷺ فرمايلي دي چي: صالحه ښځه په ديني کارونو کي د سري غټه مدکاره وي (۴) شرافت د نسب هم يو نعمت دی نو ځکه امامت په قريشو پوري مخصوص کړی سوی وو، نبي ﷺ فرمايي چي: تخم په ښه ځای کي اچوئ، او کومه گياه (واښه) چي په گنده گي راشنه سوې وي، دهغې څخه خوندي وسئ، خلکو عرض وکړي چي په گنده گي کي د شنه سوي وښو څخه څه مراد دي؟ نو ورپه فرمايل چي ښايسته لېکن بनावله ښځه، په هر حال دا ياد ساتل پکار دي دلته د عالي نسب څخه د مراد نه دي چي پلار نيکه ته يې سرداري حاصله وي بلکي ديني پاڅوالی او بزرگي مراد ده، کومه چي صالحو او عالمو خلکو ته حاصله وي نو دا هم يو نعمت دی ځکه چي د بنده اخلاق او عادتونه په علمه توگه د

پلار لوييکه څخه ده ته راځي، او د اصل صلاحيت د فرع پر صلاحيت دليل وي لکه چې د الله ﷺ ارشاد دی: وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا (او دوی پلاريونېک سړی ووالکېف).

او هغه څلور نعمتونه کوم چې د مذکور ډولسو نعمتونو سره جمع کول کېږي دا دي: (۱) هدايت (۲) رشد (۳) تائيد (۴) تسديد، او دا څلور چې يو ځای سي (توفيق) ورته وايي او يو نعمت بغير د توفيق څخه نعمت کېدای نسي، او د توفيق معنی دا ده: چې د قضاء الهي او د بنده دارادې په مينځ کې موافقت ترلاسه سي، او دا خبره لکه څنگه چې په خير کې کېږي، دغه رنگه په شر کې هم کېدای سي، لېکن د هام دستور مطابق دالفاظ مخصوص جمع وي يعني د دواړو په مينځ کې موافقت وي او لکه لوړ چې بيان سو د توفيق اجزاء څلور دي چې دوی څخه ده تکميل ممکن دی.

(۱) اول شئ خو هدايت دی د کوم څخه چې يو سړی به نيزه کېدای نسي ځکه چې د آخرت د سعادت طلب که د سعادت دلاري څخه واقف هم نه وي او د غلطې لاري تصور کوي نو ده ته به څه حاصل وي؟ نو د هدايت څخه بغير که اسباب پيدا هم کړي نو د هيڅ کار به نه وي ځکه چې د دې دواړو احسان پخپله الله ﷺ کړی دی: رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى (ه: ۵۸) (زما پروردگار هغه دی چې هر شي ته يې صورت ورکړی بيا يې ورته هدايت وکړی)، او بل ځای فرمايي: وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى (الامل: ۳) (د الله ﷺ ذات هغه برکت والا دی چې امتلازه کوي بيا هدايت ور نصيب کوي).

يادساته! چې د دې هدايت درې درجې دي: اوله درجه هغه ده چې بنده په خير او شر کې فرق وکړي دا درجه ټولو عقلمندو ته الله ﷺ عنايت فرمايلي ده، بعضو ته د عقل په ذريعه بعضو ته د انبياء عليهم اسلام په ذريعه، دويمه درجه دا خاص هدايت دی کوم چې په مجاهده او معاملې سره لېرې حاصلېږي او د حکمت لاره ښکاره کېږي دا هدايت د مجاهدې نتيجه وي، د الله ﷺ ارشاد دی: وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا (عنکبوت: ۶۹) (کوم خلک چې زموږ په لاره کې کوشش کوي نو موږ دوی ته د خپل هدايت لاري ښيي) په دې کې يې ډله دي ويلي چې موږ د څخه هدايت ورکوو، بلکې د کوشش خبره يې مخکې وفرمايله، او دا چې ارشاد دی: وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادْنَاهُمْ هُدًى... (مُعْتَد) (کوم خلک چې پر لاره دي الله ﷺ دوی ته نور زيات هدايت کوي) د دې څخه هم دا مراد دی، لېکن دريم هدايت کوم ته چې خاص او خاص هدايت وايي، او دا هغه نور دی کوم چې په عالم نبوت او

ولایت کی بنکاره کیږي، او دا هدایت دالله ﷺ و طرف ته وي صرف دده دلاري و طرف ته نه وي، او وي په داسي طريقه سره چي د عقل هلته دځانه درسېدلو طاقت نه وي، ارشاد دی چي: قُلْ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَىٰ اللَّهِ (البقرة) (ته صفا ووايه! چي په حقیقت کي خود هدایت هغه لار ده کومه چي خدای بنسولې ده) نو ددې مطلب دای چي هدایت مطلق دای او دې ته ژوند وبل سوي دي، فرمایي: أَوْ مَن كَانَ مِثْلًا فَأَخْبَيْنَا لَهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ (الانعام: ۱۲۲) (داسي سړي چي مخکي مړ وو یسولې دی ژوندی کړی او ده ته مو داسي نور ورکړی چي په هغه سره په خلکو کي گرځي) (۲) او دویم شی یعني رشد؛ مطلب یې دای چي بنده ته کومه لار هدایت معلومه سوې ده، پر دغه باندې د تګ خواش دده په زړه کي پیدا سي، دالله ﷺ ارشاد دی: وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِن قَبْلُ (الانبیاء: ۵۱) (چي موږ د زمانې د موسی عليه السلام څخه مخکي حضرت ابراهیم عليه السلام ته ددې رشد ورکړی وو) هلک چي بالغ سي او دا هدایت ورته حاصل وي چي د مال حفاظت څنگه کیږي لېکن عملا یې حفاظت ونه کړي نو ده ته صاحب رشد نسي وبل کېدای که څه هم دی هدایت یافته ولي نه وي.

(۳) دریم تسلید دی، تسلید دای: چي د بنده حرکات او سکانات او د بنده ټول اندامونه دخیر د کار و طرف ته په آسټي سره رامنځکي کیږي چي ژر په ژره پخپل ټېکو مقاصدو کي کلیاب سي نو د هدایت ثمره په معرفت کي ده او د رشد ثمره په داعیه او اراده کي ده او د تسلید ثمره په قدرت او آلاتو د حرکت کي ده.

(۴) د تائید څخه مراد هغه امداد دی کوم چي د غیو څخه ستا په باطن کي ستا په بصیرت سره او ستا په ظاهر کي په قوت او حرکت سره تا ته رسیږي، دالله ﷺ ارشاد دی: وَآيُنَّا لَهُ رُشْدَ الْقُلُوبِ (البقرة) (او موږ دده تائید په روح القدس یعني جبرئیل عليه السلام سره وکړی) او عصمت ده ته ډېر نژدې واقع سوی دي، کوم چي دای چي د بنده په باطن کي یو داسي شی د منع کوونکي په صورت کي پیدا سي کوم چي دی د گناه او د شرک څخه ساتي، او بنده ته د دې ښه احساس کیږي چي دغه طاقت راځلی د کوم ځای څخه دی، دالله ﷺ ارشاد دی: وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهَا لَوْلَا أَن رَّأَىٰ بُرْهَانَ رَبِّهِ (یوسف: ۲۴) (لو د دغه ښځي په زړه کي دده خیال پوځ سوی وو او ده به هم ښځي ته څه څه خیال راځلی ولې که د خپل رب دلیل نه وی لیدلای نو خیال به یې زیات سوي ولې) نو دای هغه

ښايي نعمتونه کوم چي د آخرت د پاره د لاري تويې دي، او دا د نورو اسبابو محتاجه دي او هغه اسباب پخپله د نورو اسبابو محتاجه دي تر دې چي بنده آخري حد ته ورسېږي کوم چي د لاهلاندو خلکو لارښوونکي رب الارباب، مسبب الاسباب دی، او د دې ټولي سلسلې د اسبابو تفصيل بهي تللزي لوبېدی، بس دلته دا کافي دي (کوم چي بيان سول).

په شکر گزاری کي تقصير کول

په شکر کي په دوو وجهو سره کسی او تقصير کيږي يو دا الله ﷻ د ډېرو نعمتونو د نه پېژندلو په سبب ځکه چي د هغه د نعمتونو خو يو شمېر نسته لکه چي ارشاد دی: **وَإِنْ كُنْتُمْ لَا تُشْكُرُونَ** [ابراهيم: ٢٢] (که تاسو د الله ﷻ نعمتونه شمېري نو نه يې سي شمېرلي) د الله ﷻ له نعمتونه کوم چي د خوراک متعلق دي دغه په احياء العلوم کي ذکر سوي دي چي بنده پر دې قیاس وکړي پوه سي چي د هغه ټول نعمتونه پېژندل ممکن نه دي، په دې کتاب کي يې د تفصيل ځای نسته، دويم سبب دا دی چي د الله ﷻ علم نعمتونه خو انسان نعمت شماري هم نه، او د سره يې شکر نه لاء کوي نو دا نرمه هوا کومه چي په ساه اخيستو کي پکار راځي دا د دې حيواني روح اماند کوي چي معلل يې زړه دی او د زړه گرمي معتدله کوي که يوه ساه بنده سي نو بنده هلا کيږي لېکن بنده دا نعمت پېژني هم نه، دغه رنگه په لکونو نعمتونه سته چي د هغو و طرف ته دانسان توجه نسته، ها! که د يو گړۍ د پاره دلسي څلري ته شوه سي چي هوا يې سخته وي او ساه يې بنده سي يا په يو گرم حمام کي قيد کړل سي او د يو ساعت د پاره و بندي وي نو بنده ته به د دې نعمت د قدر انلازه وسي، تر څو پوي چي دانسان په سترگو کي تکليف نه وي يا خدای مه کره نظر يې بالکل ختم نسي تر هغه وخته بنده دروغي جوړي سترگي شکر نه لاء کوي، دلسي بنده مثال د هغه غلام په ډول دی چي تر څو پوري وهل سوی نه وي تر هغه پوري د سزا نه ملا وېللو شکر او قدر نه کوي، که دی ونه وهل سي نو په ده کي سرکښي پيدا کيږي، په دې وجه د شکر تدبير دا دی چي د الله ﷻ نعمتونه بنده په زړه کي رابلغوي، موږ په احياء العلوم کي د بعضي نعمتونو تفصيل ذکر کړی دی دا تدبير خود د کمال سړي د پاره دی، ناقص او نا پوه ته دا تدبير کول پکار دي چي روزانه ختي شفاختي (هسپتال)، قیدخاني (محبس) يا هديرې ته ځي چي په مصيبت او پرېشاني کي اخته انسانان وويني د خپل صحت او سلامتي لاملزه ووته وسي ممکنه ده چي دغه وخت بيا د الله ﷻ په شکر کي مشغول سي، هديرې ته

چي ولاړ سي نو دا دي ياده کړي چي دا ټول مري د يوې ورځي د پاره د دوباره ژوندي کېدلو خواش لري چي د خپلو گناهونو تلاني وکړي لېکن دوی ته د يوې ورځي ژوند هم نه نصيب کيږي، او دا فکر دي وکړي چي دا عجيبه انسان دی چي ده ته د ژوند ډېرې ورځي لابقاي دي او دی يې قدر نه کوي، او کوم چي عام نعمتونه دي بنده خو د هغو دسره شکر نه کوي لکه هوا، لمر، سترگي، دسترگو ديد او مال، او صرف هغه نعمت گني کوم چي دده سره خاص وي، ده ته پوهېدل پکار دي چي دا دده ناداني ده ځکه چي د يو شئ نفع عامه سي بيا هم هغه نعمت دی، بيا دي غور وکړي نو خاص نعمتونه هم ده ته ډېر حاصل دي ځکه چي يو سړی داسي نسته کوم چي دا گمان نه کوي چي زما د عقل برابر د چا عقل نسته او زما د اخلاقو په ډول د چا اخلاق نسته ددې گمان په سبب نور احق اوبد اخلاقه گني او خپل ځان دا نه گني، نو چي دا گمان وکړي د خپلي عقل مندی او خوش اخلاقی شکر دي وکړي او د نورو عيب جوړي دي نه کوي، داسي څوک سته چي په هغه کي څه ناڅه عيب نه وي، دا جلا خبره ده چي الله ﷻ پر عیبونو بلندي پرده اچولې ده بنده ته د داسي خطرو او وسوسو سره واسطه پرېوځي که دغه و نورو ته معلومه سي نو څومره شرمندگي به يې وي دا خبره د هر يوه په حق کي خاص نعمت دی، انسان ته ددې شکر کول پکار دي او هميشه د هغه نعمت په فکر کي نه دي وسېدل پکار د کوم څخه چي محرومه وي په دا ډول بنده د شکر څخه محرومه کيږي، بلکي انسان ته و هغو نعمتو ته کتل پکار دي کوم چي بغير د يو څه استحقاق څخه الله ﷻ ورکړي دي.

قصه: يو سړی د يوه بزرگ وخوا ته ولاړی د خپلي مفلسۍ فرياد يې ورته وکړی نو هغه بزرگ وويل چي ته په دې راضي يې چي ستا سترگه وچاودي او تا ته لس زره درهمه ملاو سي هغه وويل نه!، هغه وويل په دي راضي يې چي لاس به در څخه ليري سي او لس زره درهمه به ملاو سي هغه وويل نه!، او دغه رنگه يې غوږپونه پښې او نوري ليري کول او لس زره ديناره يې د هر يوه په بله کي ملاوېدل ور ته وويل هغه وويل چي نه! بيا يې ورته وويل چي عقل در څخه ولاړ سي او لس زره ديناره در ته ملاو سي هغه وويل چي نه! وبي فرمايل چي ستا سره پنځوس زره درهمه سرمايه خو اوس هم موجوده ده بيا هم شکايت څنگه کوې؟ که تلسو د چا څخه پوښتنه وکړی چي ته خپل حالت د فلاني سره بللوې؟ نو بللوې يې نه! نو بيا چي الله ﷻ تا ته څه در کړي دي او نورو ته يې نه دي ورکړي نو تا ته ضرور شکر کول پکار دي.

دریم اصل : د خوف (د الله ﷻ خفه د بېرې) او رجا (د الله ﷻ خفه د امید) په باره کې پوره سه! چې د خوف (بېرې) او رجا (امید) حیثیت د سالک دودو وزونو په ډول دي، چې لوړو لوړو مقولونو او ځایونو ته په دې سره رسېږي، او هغه غونډۍ کومې چې بنده د الله ﷻ خفه په پرده کې ساتي دومره ښکې او جگې دي چې تر څو پورې پوځ طلب او رښتونی امید نه وي، او سترگې سیده جمال الهي ته پورته سوي نه وي تر هغه وخته دا سختې غونډۍ عبور کول ممکنه نه دي او شهوات او خواهاشت کوم چې د دویځ پر لاره واقع دي داسې فریب گر او زړه را کشونکي دي چې د دوی د تڼو را تڼو جالو خفه خوندي کېدل تر هغه وخته محاله دي تر څو پورې چې خوف او بېرې زړه په پوره توګه راگیر کړي نه وي او غلبه حاصله نه کړي، په دې سبب سره خوف او رجا ته زیرمست او غټ فضیلت حاصل دی. په دې دواړو کې رجا ته واګې (قیضه) واږي، او خوف کروړه ده ځکه چې رجا یې مخ ته را کشوي او خوف یې مخ ته تېزوي، اوس لول درجا په باره کې لویا به د خوف په باره کې دخيال اظهار کوو.

د رجا (امید) فضیلت

پوره سه! چې د الله ﷻ هغه عبادت کوم چې ده د فضل او کرم په امید باتلدي وکړای سي د هغه عبادت څخه ډېر افضل دی کوم چې ده د عتاب او عذاب څخه په پېرېدلو سره وکړای سي، ځکه چې د امید څخه محبت پیدا کېږي او د محبت څخه لوړ یو مقام نسته، او د بېرې څخه بېر او نفرت ښکاره کېږي، په دې وجه نبي ﷺ فرمایي چې: ستاسو څخه د هر یوه د پاره لازم دي چې د مرګ په وخت پر الله ﷻ باتلدي ښکې گمان کوی چې د دې دنیا څخه رخصت سي، او فرمایي: د الله ﷻ لوشاد دی چې زه هغه یم څنګه چې زما بنده ما گڼي، نو زما بند گانو ته ووايه چې هغوی څنګه گمان غواړي پر مادي کوي، نبي ﷺ د یو سړي څخه ده د ساه ختولو په وخت کې پوښتنه وکړه چې: ته خپل ځان دلوخت څنګه وینې؟ هغه جواب ورکړ چې مازما گناهونه پېروي لږکن د رحمت امید واره یم، وېې فرمایي په داسې وخت کې دا خبرې د هغه سړي په زړه کې یو ځای کېدای سي چا ته چې الله ﷻ امان ورکړی وي چې د کوم شې څخه دی پرېږي او نه پرېږي او د کوم شې چې امید واره وي هغه خپل په مخ کې پوره سوی وړنې.

الله ﷻ پر حضرت یعقوب ؑ وحی نازلې کړې: چې ته پوه یې چې ما حضرت یوسف ؑ ستا څخه ولي جلا کړی؟ او بیا یې وفرمایي: ځکه مې جلا کړی چې: تا خپل ونورو ځامنو ته ويلي وو

چي: **إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذَّلْبُ وَالْأَكْمَرُ عَنْهُ عَاقِلُونَ** [يوسف: ۳۱] (زه بيرېم چي دى به شرمېن وځوړي او تاسو به خپل کار کي د ده څخه ناخبره ياست) د دې مطلب دا سو چي ته دشرمېن څخه بيرېلى لېکن زما څخه دي اميد نه وو، او دغه رنگه دده د وړو غفلت دي يادوو لېکن دا دى ياده نه وه چي زه حفاظت کوونکى يم حضرت علي عليه السلام يو سړى د ډيرې گناه په سبب نااميد ولىدى نورې فرمايل: نااميد کېږې ولي؟ دهغه رحمت ستا د گناهونو څخه زيات دى.

يوه ورځ نبي ﷺ وفرمايل: اي خلکو څه چي ماته معلوم دي که تاسو ته معلوم سي نو تاسو به ډېر ژاړئ، او کم به ځاندي، لېکن بالکل ممکنه ده چي تاسو ځنگلونو ته ووځئ او سينه ووهئ ژړ او فریاد کوئ، خاص په دغه وخت کي حضرت جبرئيل عليه السلام نازل سو او وېي ويل چي الله ﷻ فرمايې چي ولي زما بندگان زما د رحمت څخه نااميد کوې؟ نبي ﷺ دغه وخت بهر تشریف راوړى او د الله ﷻ د فضل او کرم ښه اميدونه يې خلکو ته ورکړل. په حديث شريف کي دي چي په بني اسرائيلو کي به يو سړى خلک د خدای د رحمت څخه مايوسه او نااميد کول، د قیامت په ورځ به الله ﷻ ده ته ووايي چي زه نن زه تاهم د خپل رحمت څخه نااميد کووم لکه چي تابه زما بندگان کول. او په حديث شريف کي دي چي يو سړى به زر کاله په دوېځ کي وساتل سي بيا به دده په يا حَتَّانُ يا مَتَّانُ ويلو الله ﷻ جبرئيل عليه السلام ته ووايي چي دى د باندني راوباسه، راوبه يې باسي او د الله ﷻ په حضور کي به يې پېش کړي نو د الله ﷻ د طرف څخه به ځيني پوښتنه وسي چي اې بنده! دوېځ دي څنگه پيدا کړى؟ عرض به وکړي چي دده څخه بدترين هېڅ څاى نسته، الله ﷻ به حکم وکړي چي بيا يې دوېځ ته واچوئ دى چي روان يې کړي نو شاته شاته به گوري، الله ﷻ به ووايي اې بنده شاته ولي گورې؟ دى به عرض وکړي اي خدايه! زما گمان وو چي زه يو وار د دوېځ څخه راويستل سوم، نو بيا به مي نه ورواچوي، په دې به الله ﷻ حکم وکړي چي دى جنت به بوځى او دغه ونکه به يې داميد د خلاصون (نجات) وسيله سي.

د رجا حقيقت او پېژندنه

په راتلونکي وخت کي د خير اميد ته رجا وايي، او داسي هم کېدای سي چي دې اميد ته تمنا، فرود يا حماقت وويل سي، احمقان خلک په دې کي فرق نه کوي او ټولو ته اميد وايي، حال دا دى چي داسي نه ده، بلکي که يو سړى ښه تخم وگوري او بيا يې په نرمه او پسته ځمکه کي وکړى او دغه ځمکه د خاشو، ازغیانو او ښو او نورو څخه پاکه کړي او پر وخت يې لوبه کوي، او بيا اميد لري چي

الله پاک به يې د آفتونو څخه خوندي کړي او ښه حاصلات، گټه او پېلواوړ به حاصل کړم، نو دې ته ليد او رجلاويي، او که تخم وروست او خراب وي يا ځمکه سخته وي او د وښو اونورو څخه يې صافه هم نه کړي او يا ورته اوبه پر وخت نه ورکوي او يا د پېلواوړ او حاصلاتو توقع کوي نو دا غرور او حماقت دی رجا نه ده، لېکن که ښه تخم په صافه او پاکه ځمکه کې وکړي لېکن اوبه ور نه کړي او د بلان تمنا ساتي او ځای داسې وي چې په علمه توگه پکښې بلان نه کېږي لېکن د بلان کېدل محاله هم نه وي نو دې ته آرزو او تمناويي، دغه ډول کوم سړی چې د ايمان صحيح او ښه تخم د سينې په ميدان کې وکړي او سينه د بدو اخلاقو څخه صافه کړي او په صلاحت سره د ايمان بوتی ته اوبه ورکوي او دا الله ﷻ څخه ليد ساتي چې هغه به يې د آفتونو څخه خوندي کړي او تر مرگه پورې د سړی په احتياط کې وسپړي او د ايمان سره د دنيا څخه رخصت سي نو دا ليد او رجلا، د دې علامه دا ده چې په مستقبل کې کومه ټکي ممکنه وي په هغې کې کمې نه کوي او د احتياط لمن ونيسي، په دې وجه چې د فصل د حفاظت څخه غافل کېدل د نا اُميدۍ علامه ده د اُميد نه ده، او که د ايمان تخم يې خلای مه کړه وروست وي يعني د کمال يقين د دولت څخه محرومه وي يا يقين کامل خو وي لېکن د بدو اخلاقو څخه سينه پاکه نه کړي او په صلاحت سره يې د لوبه کولو اهتمام ونه کړي نو درحمت اُميد حماقت دی، نبی کریم ﷺ فرمايي: احمق دی هغه سړی چې هغه څه کوي کوم چې د ده د نفس غواړي او ليد کوي د الله ﷻ درحمت، د الله تعالی ارشاد دی: فَخَلَفَ مِنْ بَعدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَذَى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا (الاعراف، ۱۶۹) (دوی څخه وروسته داسې خلک د دوی ځای ناستي سول چې د کتاب (تورات) وراثت سول د دې دنيا حقير مال اخلي او وايي چې زموږ به ضرور مغفرت وسي) الله ﷻ د هغو خلکو بد فرمايي کومو ته چې د انبياء عليهم السلام څخه وروسته علم حاصل سو لېکن په دنيا کې مشغول سول د دې سره دا وايي: چې اُميد سته الله ﷻ به پر موږ رحمت وکړي، نو د کوم شئ اسباب چې د بنده په اختيار کې وي نو د دغو اسبابو پوره کولو څخه وروسته د الله ﷻ پر رحمت نظر ساتل خو بې شکه رجلا، لېکن که دا اسباب تباه وږياد کړي نو درحمت اُميد درلودل حماقت او غرور دی، او که وران او ږيادي يې نه کړي لېکن د اُميدۍ يې هم څه تدبير ونه کړي نو د هغې اُميد ساتل صرف آرزو او تمنا ده.

زيد الفخيل نومي يو سړی د نبی ﷺ په خلعت کې حاضر سو عرض يې وکړ چې زه پوښتي ته راغلامی يم، چې د هغه شئ علامه څه ده؟ چې د فلاني سړي خوا الله ﷻ ته خير منظور وی او د فلاني

خیر ورته منظور نه وی؟ ویې فرمایل: ته چې هر سهار را وښی سې نو ستا څه کیفیت وي؟ هغه وویل: چې زما حال خو دا وي چې زما د ښکو کارونو سره مینه وي او د ښکو خلکو سره مینه کول خوږ ووم، او که یو ښک کار مخي ته راځي نو په منډه یې کووم او پر ثواب یې مکمل یقین لرم، او که د یو ښک کار موقع مي د لاسه څخه ووځي نو غمجن او خفه سم او د دې خبرې آرزو لرم چې بیا یې راته کول نصیب سوي وای، نبي ﷺ وفرمایل: بس دغه علامه ده چې الله ﷻ ته د یو چا خیر منظور وي ځکه چې که هغه ته ستا بد منظور وای، ته به یې په بدو کي مشغول پاته کولای او د دې خبرې به یې قطعاً څه پروا نه وای چې د دویڅ کومه کنده ستا ځای د هلاکت سي.

د رجا حاصلولو علاج او طریقه

پوه سه! چې د دې علاج محتاجه صرف دوه قسمه مریضان دي یو هغه دی چې د ډیرو گناهونو په وجه مایوسه سوی وي توبه نه کوي او وایي چې زما توبه به څنگه قبوله سي، دویم هغه سړی چې په زېره مجاهده او ریاضت سره خپل ځان خواروي او دومره تکلیف او محنت کوي چې د قوت څخه یې د باندې وي، نو دې مریضاتو ته ځلمنځا د دوا یې ضرورت سته، لېکن ځانفلو ته چیري هم رجاء د دوا کار نسي ورکولای، بلکي د دوی په حق کي خوبه دې ته زهر قاتل ویل کیږي، او د رجا (امید) د غلبې امکان په دوه ډول سره کېدای سي، اول دا چې بنده عبرت حاصل کړی د دنیا عجائباتو، نباتاتو او حیواناتو او د نورو ډول ډول نعمتونو پیدایښت ته د غور په نظر سره وگوري د کومو ذکر چې موږ په دې کتاب کي د شکر تر عنوان لاندې کړی دي چې د الله ﷻ هغه نعمتونه رحمتونه او عنایتونه ده ته ښکاره سي د کومو څخه چې د غوره او بهتر نه تصور نسي کېدای، او پخپل ذات کي غور وکړي چې د کوم کوم شي ده ته ضرورت وو مثلاً لاس پښې او نور، یا هغه شیان چې د کومو حاجت په لازمي توگه نه وو، مثلاً د شونډانو سُرځي د ورځو کوږولای د سترگو توالی د باتو گاتو د سترگو ښغوالی په څومره ښکلې طریقه سره جوړ کړل او پر ټولو حیواناتو یې څومره رحمت وکړی تر دې چې د حصول د مېچمچې په جوړولو کي یې څومره لطافت او کشش (جاذبه) پیدا کړه چې د دې بدن څومره ښایسته ښکاره کیږي او بیا د گبین په جوړولو کي یې دې ته څومره مهارت ورکړی چې داسي ښکلي کور جوړوي نو عمل پکښي جمع کوي او څومره په هنر (فوق) سره دخپلي ملکې (مشرې) تابعداره وي، نو د کوم سړی نظر چې داسي عجائباتو ته رسېدای سي کوم چې د ده د ظاهر او باطن څخه ماسوا په ټول مخلوقاتو کي ښکاره کیږي نو دا غور او فکر به دی ځلمنځا دې نتیجه یې ته ورسوي چې د خدای په

رحمت کي د ناسمیدی د غلبې یاد پېري قطعاً څه گنجائش نسته، بلکې د خوف او رجا دواړو په یوه وخت کي موجود بدل لازمي دي او که غلبه وي نو د رجا پکار ده، د دې څخه ماسو دا دي یاد ساتي چې د الله ﷻ رحمتونه او عنايتونه کوم چې هر وخت د بنده سره وي، دومره زیات دي چې حساب او شمېر یې ممکن نه دی، د یو بزرگ وینا ده چې په قرآن پاک کي د مدائناتو د آیت څخه زیات امید پیدا کونکي او رجا راپورته کونکي نسته، یعنې دا اوید آیت: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا كُنَّا أَنتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَمَرَّقِ اللَّهُ رَبَّهُ وَلَا يَبْغَسْ مِنْهُ شَيْئًا** [البقرة: ۲۸۷] چې هغه الله ﷻ پخپل کلام کي نازل کړی دي او د دې معنی او مفهوم دا دی: چې کله موږ چاته قرض مال ورکړو نو د هغه فرض دي چې پوره حفاظت یې کوي او د ضائع کېدلو څخه یې ساتي. بیا دا څنگه ممکنه ده چې د قسَم مهربانيو سره سره به هغه زموږ په بخښني او معافي کي کمی وکړي او موږ به دویڅ ته واچوي؟ دا یو ډېر غټ علاج د رجا د حصول په ضمن کي دی چې فائده یې بې انتها ده، لېکن دې درجې ته رسېدل هر چاته نسي نصیب کېدلی.

دویم سبب په هغه آیتونو او احادیثو کي غور کول دي کوم چې په دې باره کي په ډېر شمار سره موجود دي، لکه چې په قرآن مجید کي فرمایي: چا ته زما د رحمت څخه ناسمیده کېدل نه دي پکار، او فرمایي: فرشتې ستاسو د بخښني طلب کوي، او د مښکي د خلکو د پاره معافيتي غواړي (اشوری)، او دا دویڅ ځکه دی چې کافران دې ته واچول سي کنې د مؤمنانو څو صرف د دې څخه پېرول مقصود دی: **فَالِئِكَ يُعَذِّبُ اللَّهُ بِوَعْدِهِ** (دا هغه عذاب دی چې الله ﷻ په دې سره خپل بنده گان پېروي [الفرع] او نبي ﷺ خو د خپل امت د بخښني طلب هميشه بې آرمه کوی، تر دې چې دا آیت نازل سو: **وَإِنْ رَبُّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ** [الرعد: ۶۰]) (او دا خبره يقيني ده چې ستاوب د خلکو د خطاگانو سره سره د دوی گناهونه معاف کوي) او کله چې دا آیت نازل سو: **وَلَسَوْدٌ يُعْطِيكَ وَرَبُّكَ فَتَرْضَىٰ**

(القصص: ۲۰) نو نبي ﷺ و فرمايل: چې زه به تر هغه وخته پوري راضي نه سم تر څو چې زما يواختي هم په دویڅ کي پاته وي، او داسي آيتونه ډېر زیات دي، او احادیث بې شماره دي، مثلاً نبي کریم ﷺ فرمایي: چې زما امت "امت مرحومه" دی چې دوی ته هر څومره عذاب او عتاب ورکول وي په دې دنیا کي به وي هغه که دفتو په شکل کي وي او که د زلزلو په شکل او د قیامت په ورځ به هر مسلمان

ته يو يو کافر ورکړل سي چي دا پر تا بلندي قربانو، او فرمايي: **الله جل جلاله** ارشاد دی: چي زما بنده که گناه وکړي او هغه گناه دومره وي چي ټول اسمان په دې سره ډک سي لېکن د دې شخه وروسته هم اميدواره درحمت وي استغفار وکړي نو زه دی معاف کووم، دغه ډول که دده گناه ځمکه ډکوي نو زما سره دده د پاره رحمت هم د دې دنيا په اندازه هر وخت موجوده وي، او فرمايي: د بنده شخه د گناه کېدو شخه وروسته تر شپږو گېنتو پوري فرشته دغه په عملنامه کي نه ليکي ځکه چي په دې دوران کي که دی توبه وکړي نو دغه گناه به د سره ونه ليکل سي، بلکي که توبه هم ونه کړي خو يو ډول بندگي او اطاعت وکړي نو دراسته وېي نېکيو ليکونکې فرشته د چپه وېي بدې ليکونکي فرشته ته وويي چي ته دغه گناه دده د عملنامې شخه وړانه کړه نو زه به دا نېکي هم دده ونه ليکم، ليکن څنگه چي د هري نېکۍ لس چنده اجر وي په دې وجه نهه حصې بيا هم دده په عملنامه کي باقي پاته سي.

او فرمايي: بنده چي گناه وکړي نو دده په عملنامه کي وليکل سي، يو اهرابي وړيل چي که چيري بنده بيا استغفار وکړي؟ وېي فرمايل: بيا خرابه کړل سي، هغه عرض وکړی، که بيا گناه وکړي؟ وېي فرمايل: بيا وليکل سي، هغه وړيل چي بيا استغفار وکړي؟ وېي فرمايل: بيا خرابه سي، هغه عرض وکړی دا سلسله تر کومه پوري جاري وي؟ وېي فرمايل تر کومه پوري چي دی د استغفار سلسله جاري ساتي، ځکه چي تر څو پوري د بنده د استغفار شخه زړه تنگ نسي، **الله جل جلاله** د بخښني شخه ستري کيږي نه.

يو سري عرض وکړی يا رسول الله ﷺ: زه درمضان روژې نيسم او پنځه وخته لمونځ کووم، لېکن پر دې نوره زياته اضافه نسّم کولای ځکه چي زکوٰۃ او حج نه سم اداء کولای زما سره مال نسته **الله جل جلاله** د پاره ماته ووايست چي صبا به زملمقام کوم ځای وي، نبي ﷺ په تبسم (مسکا) سره وفرمايل چي ته به زما سره يې، په دې شرط چي: د دوو شيتو شخه زړه پاک کړی د حسد او کينې شخه، او د دوو شيتو شخه ژبه خوندي کړې، د غيبت او درواغو شخه، او د دوو شيتو شخه سترگي وساتي يعني پر ناعحرم د نظر کولو شخه او خلکو ته د سپکو کتلو شخه، نو چي داسي وکړې نو زما سره به جنت ته داخله سي او زه به تا د لاس په وړغوي بلندي گران ساتم، او فرمايي: د قيلمت په ورځ به **الله جل جلاله** دومره رحمت ښکاره کړي چي کله به د چا په زړه کي د دې اندازه هم نه وي راغلې، تر دې چي ابليس به هم غاړه جگه کړي درحمت دا لوړوالی به ويني. او فرمايي: **الله جل جلاله** سل رحمتونه دي يو کم سل يې د قيلمت د پاره پرې ايښي دي او صرف يو رحمت يې په دې دنيا بلندي راخوړ کړی دي او صرف دغه يو

يې ښکاره کړی دي او په دې دنیا کې ټول زړونه د دغې رحمت په طیفیل سره رحم کوونکي سوی دي تر دې چې پر بچي د مور رحمت او شفقت، د څلورو اتو پر خپلو بچیانو مینه او محبت ټول د دغه رحمت علامې دي، او په قیامت کې به دا یو رحمت هم د هغو یو کم سلو رحمتونو سره شلېل کړي پر بندگانو به یې راخوړ کړي، او هر رحمت به دومره پلن او اوږد وي چې د اسمانونو او مځکو پر څو څو طبقو پاتېدی به خوړ وي، نو په دغه ورځ ما سوا د هغه بدبخت څخه بل څوک هلاکېدی سي د کوم هلاکت چې دازل د ورځې څخه دده مقدر جوړ سوی وي.

او فرمایي: ما خو خپل شفاعت د هغو خلکو د پاره ایښی دي کومو ته چې اهل کبائر وایي، (یعنې چې کبیره گناهونه یې کړي وي) که تاسو گنې چې زما شفاعت د پرېزگارانو او اطاعت گزارو د پاره دی نو د تاسو غلط فهمي ده ځکه چې دا د هغو د پاره دی کوم چې په گناه کې لت پت او ککړ وي.

سعید بن بلال رضی الله عنه وایي چې دوه خلک به د قیامت په ورځ د دوېځ څخه د پلندي راوېستل سي او الله ج به دوی ته ووايي چې تاسو چې څه ولیدل دا مو د خپلو عملونو په وجه ولیدل ځکه چې زه پر بندگانو ظلم نه کووم دا به ووايي او حکم به وکړي چې دوی بوځي بیا یې هغه دوېځ ته واچوی نو په دوی کې به یو څو په منډه منډه دوېځ طرف ته روان سي او دوم به وروسته ودرېږي نو دواړه به راوغواړي پوښتنه به ځینې وکړي چې دا ولې؟ هغه په منډه تلونکي به ووايي، چې ماڅو اول د گناه وېل ځکلی دي اوس خو یوه ذره تقصیر نه سم کولای، او دوم به ووايي چې خدایه! زه په دې نېک گمان کې ووم او امید مي کولو چې اوس د دوېځ څخه چې راوېستل سوم نو شاید چې دوباره به ور ولته اچول سم، نو دواړه به جنت ته ولېږل سي، او فرمایي: د قیامت په ورځ به آواز وسي چې ای محمد ص! ما خپل حق تا ته وېڅښی او حقونه که پاته سول نو ستاسو پر یو بل پاته سول اوس دغه یو بل ته وېڅښی او په جنت کې مړې کوئ، او فرمایي: د قیامت په ورځ به زما یو لگنتي په علمه توگه حاضر کړل سي چې دده یو کم سل عملنې به دده په مخکې پیش کړل سي چې د اول څخه تر آخره به ټولي د گناهونو څخه ډکي وي نو ده ته به وویل سي چې په دې گناهونو کې د کوم څخه انکار کړې؟ دی به ووايي ای خدایه! انکار نسته. بیا به پوښتنه ځینې وکړي آیا فرشتو خو به د لیکلو په وخت کې په دې کې یو ظلم نه وی کړی؟ دی به ووايي: هیڅ ظلم نه دي سوی، بیا به ارشاد وسي آیا ستاسره یو عذر د وړاندې کولو د پاره ستا؟ دی به ووايي ای خدایه! هیڅ هم نسته وایا به دوېځ ته د تللو د پاره تیار سي، چې الله ج به وفرمایي: ای بنده زما سره ستا یوه نېکي هم ستا، په دې وجه زه

پر تا ظلم نه کووم، نو یوه پرچه به راوړل سي چي پر هغه به ليکلي وي: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ هغه بنده به عرض وکړی یا الله دا یو پرچه به د دومره دفترانو او عملونو د پاره څنگه کافي سي؟ ارشاد به وسي زه پر تا ظلم نه کووم نو هغه ټول گناهونه به په یو پله کي او هغه یوه رقمه (پرچه) به په یو پله کي کښېښول سي او د گناهونو هغه پله به پورته ولاړه سي او د یوې پرچې هغه پله به درنده سي، په دې وجه یو شی هم دخلای د توحید په مقابله کي نسي راتلای.

یو عجیبه روایت: روایت سوی دی چي یو هلک په یو جنگ کي قیدی (بندي) کړل سو سخت لمر وو، گرمي وه تر خیمې د دننه څخه د یوې ښځي نظر پر ده پر پوتی نو یې اختیاره یې د لېونو په ډول وړ منډه کړه د خیمې خلکو ورپسي هم وړ منډه کړه هلک ته چي وړ سېله نو په خپلي سيني پوډي یې ونيولو او د غرمې د تڼۍ څخه یې ده د محفوظه کولو د پاره خپل ځان پر ده وړ وغوړی گویا ځان یې پر سایوان کړی، او ورپې وړل اي خلکو! دا زما د ځيگر ټکره ده، ټولو خلکو چي دا رقت راپورته کوونکی او لالهانده منظرو لیدلی نو اوښکي یې رواني سوې او د دې ښځې بې پناه محبت او شفقت اثر پر وکړی، د نبي ﷺ سره چي کله د اصحابو رضی الله عنہم ملاقات وسو نو دوی ورته دا واقعه بیان کړل، دوی ﷺ د دې ښځې پر شفقت او د خلکو پر زړه سوځولو بلندي خوشحاله سو او ورپې فرمایل: تاسو ته د دې ښځي شفقت دومره د حیرت وړ دی؟ ټولو عرض وکړی چي هو! یا رسول الله! ورپې فرمایل: دا ښځه چي څومره پر دې خپل بچي رحیمه ده د دې څخه زیات ستاسو الله ﷻ پر تاسو رحیم دی، دا ارشاد ټولو د پاره د انتهای خوشحالي سبب جوړ سو، د هغه ځای څخه رخصت سول او داسي خوشحالي دوی ته مخکي هیڅکله نه وه نصیب سوې.

ابراهیم ادهم رحمه الله وایي چي یوه شپه زه د کعبې شریفې په طواف کي بالکل یوازی پاته سوم او د دې خوا باران شروع سو ماهررض وکړی یا الله! ما د گناه څخه محفوظ کړه هسي نه چي یو گناه رانه وسي ناڅاپه دخلای د کور څخه آواز راغلی، ستا مراد عصمت دی که نه؟ نو یاد ساته چي دا شی زما هر بنده غوړي لېکن سوال دا دی چي که زه ټول بنده گان د گناه څخه محفوظ کړم نو خپل رحم او کرم به بیا پر چا کووم (یعني چي د گناه څخه وروسته دهام کوي نو زه به دی بخښم!) او پوه سه! چي دا ډول احادیث ډېر زیات دي او پر چا چي پوره غالبه وي د هغه د پاره د اکسیر درجه لري، او پر چا چي خفت غالبه وي هغو ته به دومره معلومه وي چي د دې احادیثو په روی سره دا هم ښکله کیږي چي په دوېځ کي ځيني مسلمانان هم اچول کیږي، او کوم مسلمان چي د ټولو څخه آخر د دوېځ څخه را

وہستل سي نو آووه زړه کاله وروسته به دده نمبر راشي، بلکي موږ خو وايو چي فرض کړه که صرف يو مسلمان ددېڅي وي نو سوال دا دی چي څه معلومه ده چي هغه به کوم يو وي؟ د هر چا په حق کي دا امکان کېدای س چي شايد که دی ددېڅي وي نو لازمه سوه چي هريو احتياط وکړي او پر هېز وکړي او د نېکې کوشش وکړي چي هريو خپله خپله لمن پاکه وساتي د دېڅي څخه محفوظه سي، حق خو دا دی چي که د ټولي دنيا لډتونو ته په دېڅي کي د يوې شپې پاته کېدو د بيړي څخه خيرياد وويل سي (يعني حق او رښتيا خبره دا ده چي که د دنيا ټولي مړي په دېڅي کي صرف د يوې شپې په عوض پرېښوول سي) نو هم دا سودا دخسارې او تلوان ده (ځکه چي يوه دقيقه عتاب يې د سوونو کالو برابر دی) او آووه زړه کاله خو په شمار ياديږي، غرض په خوف او رجا کي د اعتدال کېدل لازمي دي لکه چي حضرت عمر رضي الله عنه فرمايي: د قبيلت په ورځ که دا اعلان وسي چي د يوه انسان څخه مسلوبه بل هيڅ څوک جنت نه ځي نو زما به گمان وي چي شايد زه به يم، او که دا آواز وسي چي د يوه انسان څخه بغير به نور هيڅوک دېڅي ته نه ځي نو زما به دا پيره وي چي چيري هغه زه نه يم؟

د خوف فضيلت، او د دې حقيقت او ډولونه يې

پوه س! چي خوف يوه لوړه مرتبه او بزرگ مقام دی او د دې فضيلت د دې ثمراتو او اسبابو سره عين مطابق دی، تر کومه چي د دې د اسبابو تعلق دی نو هغه علم او معرفت دی په دې وجه الله ﷻ فرمايي: **إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ** [الفاطر: ۲۸] (الله ﷻ څخه په حقيقت کي عالمان پېرېږي) کونسي کريم ﷺ فرمايي: **رَأْسُ الْحِكْمَةِ مَخَافَةُ اللَّهِ** (د پوهي او حکمت بنياد د الله ﷻ پېر به ده) او پاک لمني او تقوی د پېرې ثمرې دي، او دا ټول شيان د سعادت او نېک بختي تخمونه دي، ځکه چي د شهوتونو د پېرېښوولو څخه بغير او پر دې د صبر کولو څخه بغير بنده د آخرت پر لاري نسي تللی او لکه څنگه چي د خوف او شهوتونو سوغې دغه ټول اثر ډبل شئ نسته، ځکه چي الله ﷻ د پېرېښوونکو د پاره هدايت، رحمت، علم او رضوان په درې آيتونو کي جمع کړي دي: **هُدًى وَرَحْمَةً لِّلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ** [الاحزاب: ۵۷] (هدايت او رحمت د هغو خلگ مقدر دی کوم چي درب خپل څخه پېرېږي) يو آيت اوس لوړ تېر سوو يني: **(إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ... وَاللَّهُ مَعُ الَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ)**

(الله ﷻ د دوی څخه راضي دی او دوی د الله ﷻ څخه راضي دي دا ځکه چې دوی دخپل رب څخه بیر پرې).

لو تقوی چې هغه دخوف ثمره ده دې الله ﷻ دخپل ځان طرف ته نسبت کړی دي فرمایي: وَلَکِنْ یَنَالُهُ التَّقْوٰی مِنْکُمْ (الحج: ٣٧) (لېکن الله ﷻ ته صرف ستاسو تقوی رسیږي) او نبی ﷺ فرمایي: چې په کومه ورځ مخلوق په قیامت کې جمع کړي نو یو آواز کوونکي به په داسې زور سره اعلان وکړي چې لیري او نژدې ټول به یې واورې او به فرمایي: چې ای خلکو! په کومه ورځ چې ماتاسو پیدا کړی دهغې ورځې څه ترته پورې ماستاسو خبرې اورېدې نن تاسو غوږ کښېرئ زما خبره واورئ، چې زه ستاسو عملنامې ستاسو په مخ کې اېږدم ای خلکو! یو نسب خو تاسو مقرر کړی او یو نسب ما تاسو ته در کړی وو، تاسو دخپل جوړ کړي نسب فکر خو وکړی لېکن زما مقرر کړي نسب پر وامو ونه کړه ما ويلي وو: اِنَّ اَكْرَمَکُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰىکُمْ (الحجرات: ١٣) (یعني په تاسو کې بزرگ ترین شخصیت هغه دی کوم چې د ټولو څخه زیات تقوی داره وي) لېکن تاسو فلاڼی زوی تر فلاڼی زیات بزرگ گڼلو، نن زه خپل مقرر کړی نسب لوړوم، او ستاسو خود ساخته (د ځانه جوړ سوی) نسب لاندې کووم، بیا به ارشادوسي چې: اَیْنَ التَّقْوٰی (متقیان خلک چیرې دي) بیا به یو پیړغ لوړوسي مخکې مخکې به روان وي او ټول متقیان به یې حساب به جنت ته ولاړ سي، او دا وجه ده چې د پېرېدونکو ثواب دوچنده دی لکه چې فرمایي: وَلَمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَلَّتْ اَنْزَارُ (الرحمن: ٣٦) (او کوم سړی چې دخپل رب څخه پېر پرې دهغه د پلاره دوه جنتونه دي) او نبی کریم ﷺ فرمایي چې الله ﷻ ارشاد فرمایي: چې قسم دی زما پخپل عزت چې دوه پېرې او دوه امنه په یو بنده کې نه جمع کووم که بنده په دنیا کې زما څخه پېر پرې نودی به په آخرت کې یې خوفه لوېې خطر ه وي او که په دنیا کې یې خوفه ونو په آخرت کې به د پیرې ښکار سي، او فرمایي: کوم سړی چې د الله ﷻ څخه پېر پرې دهغه څخه ټول شیان پېر پرې او څوک چې د الله ﷻ څخه نه پېر پرې الله ﷻ دی د ټولو شیانو څخه پېروي، او فرمایي: اصل عقلمند هغه دی کوم چې په تاسو کې زیات د الله ﷻ څخه پېرېدونکي وي.

او فرمایي چې د کوم مسلمان د سترگو څخه او ښکې بهیري که څه هم د مچ برابر ولي نه وي او دغه و بهیري پر مخ راسي نو پر دغه مخ د دوېځ اورد حرام سي، او فرمایي چې کوم سړی د الله ﷻ د پیرې په سبب ژاړي دی د دوېځ اورد نسي سوځلای څنگه چې د شیلو هغه څاشکي چې د تیانو څخه

راووشی بیر ته نسی تللی دغه ډول د الله ﷻ د بیري شخه ژړېدونکې دوېخ ته نسی تللی، حضرت هاشم رضی الله عنه فرمایي چي: نبي کریم ﷺ ته خلگو عرض وکړي چي ستا دقت کوم سړی به یې حسابې هم جنت ته ولاړ سي؟ دوی ﷺ وفرمایل هو! کوم سړی چي خپله گناه یاده کړي او ژاري دغه به یې حسابې جنت ته ځي، نبي ﷺ فرمایلي دي چي داوښکو کومه قطره د الله ﷻ د بیري شخه ووشی یادوښو قطره دده په لاره کې توی سي ددې شخه زیاته یوه قطره د الله ﷻ په نزد مجبوره نسته، او فرمایي چي اووه خلک به د الله ﷻ په ځانگړي سیوري (سایه) کې وي: یو به هغه سړی وي چي په تنهائي کې الله ﷻ یادوي او ژاري او د سترگو شخه یې اوښکي بهیږي، حضرت حنظله رضی الله عنه فرمایي: چي زه د نبي کریم ﷺ په خدمت کې حاضر سوم دوی ﷺ موږ ته نصیحت کولو پر زړونو د پيري څلېه سوه او د سترگو شخه اوښکي رواني سوې، ددې مجلس شخه چي کور ته ولاړم نو ښځي راته دښوي خبري شروع کړې او زما زړه په دنیا کې مشغوله سوناشا په مې د نبي ﷺ خبري رابادي سوې چي لوس خو ما هلته ژړل نو فوراً د باتلي راووتلم او په زار زار مې وژړل چي آه حنظله رضی الله عنه منافق سوې، او صديق اکبر رضی الله عنه مخ ته راځلی خبره یې زماوړېدل نو وېې فرمایل: نه! حنظله رضی الله عنه منافقت نه دی، لېکن زه د نبي ﷺ په خدمت کې حاضر سوم او په ژړا سوم چي یل رسول الله ﷺ! حنظله خو منافق وختی، نبي ﷺ وفرمایل: حنظله منافق سوی نه دي نو ملور ته ټوله خبره وکړه، نو وېې فرمایل اې حنظله! ته چي په کوم حال زما په مخکي یې که پر دې قائم پاته سي نو فرشتې به په هره لاره کې ستا سره مصافحه کوي، او په کور کې به فرشتې ستا استقبال کوي بلکې هر وخت به دوی دحنظله سره وي.

آثار او اقوال: شبلي شمس الدين وايي: چي پر مایوه ورځ داسې نه تېرېږي چي د خدای بیره زما پر زړه څلېه نه وي، او تر دې څلېې لاندې ما ته د حکمت او عبرت دروژنې نه وي خلاصې سوي، دیحیی بن معاذ قول دی چي د عذاب د بیري او درحمت د امید په مینځ کې د مسلمان د گناه هغه حالت وي کوم چي د دوزمړیتلو په مینځ کې د نیول سوي گیلېږي وي، او د دوی قول دي چي مسکین سړی که د دوېخ شخه هم دومره و پېرېږي څومره چي دی د مفلسی شخه پېرېږي نو جتې به سي، او دده شخه چي کله خلگو پوښتنه وکړه چي د قیامت په ورځ به کوم خلک زیت محفوظه او خوندي وي؟ نو وېې ویل: کوم چي نن د خدای شخه ډېر پېرېږي، د حسن بصری رضی الله عنه شخه خلگو پوښتنه وکړه چي د هغو خلگو د مجلس په بله کې ستا څه رایه ده کوم چي موږ پيروي زموږ زړونه ټکرې ټکرې

کوي، دوی ﷺ وویل د داسي خلکو سره م مجلس اختیارول کوم چي تاسو نن پېروي د صبا دېري څه درته خلاصون در کوي د داسي خلکو دمجلس څخه په څو څو درجو بڼه دی کوم چي نن تاسو یې پېري او بلاخوفه کوي صبا د قیامت دورځي په دردناکه بېره کي مو مبتلا کوي.

ابوبکر صدیق ﷺ فرمایي چي ژړه! او که ژړانه درځي نو ژړا شکل او صورت جوړوه، کعب الاحبار ؓ وایي چي د زرو دینارو په صدقه کي دور کولو په نسبت زه هغه ژړا غوره گنم په کومه کي چي اوښکي را بهیږي زما مخ لندوي.

د خوف حقیقت او پېژندنه: پوه سه! چي خوف د حالاتو د زړه څخه یو حالت دی او د درد یو اورد دی کوم چي په زړه کي دننه لمبه کوي او دده یو خاص سبب هم وي او خاص نتیجه هم ددې څخه راپیدا کیږي چي شمره هم ورته ویل کیږي، سبب یې علم او معرفت دی، یعنی دا خبرداري وي د هغو خطراتو کوم چي د آخرت په کار کي راپېښیږي نو کله چي بنده پر دغو اسبابو او حالاتو نظر اچوي کوم چي دی د هلاکت طرف ته ییایي نو خوف د یو اورد په ډول دده په زړه کي رابل سي، ددې اورد په بلولو کي د دوی معرفتونو لاس وي؛ یو څو دا چي کله دی خپل ټولویو گناهونو، خطا گانو، جرمونو او عیبونو او په عبادتونو کي د کرل سوو ریا کاریو پرده پنخپل مخکي څیړي وويني، او بل طرف ته دده دا نظر راسي چي ده د ټولو تفصیرونو سره سره دالله ﷻ نعمتونه ده ته حاصل دي نو یو اورد دده په زړه کي پیداسي، دغه وخت دده مثال د هغه سړي په ډول سي کوم چي باچا همیشه په ناز او نعمت سره پاللی وي او دی د هغه په حرم کي او خزانه کي خیانت کوي، او بیا یو دم ده ته معلومه سي چي دده یو خیانت د باچا څخه پټ نه دی ځکه چي په هره واری یې دی لیلی دی، ددې سره ده ته دا هم معلومه سي چي باچا یې انلازي غیر تمند زورور او پر بله اخیستولو ځلمنځا قلعه دی او بله اخلي، او بیا ده ته دا هم معلومه وي چي د باچا سره ده خپله څه ذاتي خپلولي (قربت) نسته نه یې څه وسیله ست او نه ورته سپارښت حاصل دی نو انلازه وکړئ چي ددې سړي به کوم حالت وي او کله چي دی ځان په خطر کي اخته وويني نو دېري او درد اورد به څومره په سختي سره دده زړه راو نیسي؟

دویم معرفت دا دی چي مثلاً مذکور سړی فرض کړه چي د گناه څخه په پېره کي نه وي (ځکه چي یې گناه وي) لېکن ددې باچا د قدرت، طاقت، بې باکي او انتقام څخه په پېره کي وي، لکه یو سړی چي د زمري په منگل کي ومبلي نو هغه په دې وجه نه بیر پېري چي ده یو گناه کړې ده او د زمري یې یو څه خراب کړي دي، لېکن ددې سره سره دېري څخه رپېږي ځکه د زمري ځوی ده ته معلوم وي چي ده

کلر هلاکول دي او دی د کمزوري په وجه ځينې خپل ځان نسي ساتلای او دا غه پيره ده چي دې ته کلل تره او فاضل تره وايي، نو کله چي يو سړی د الله ﷻ د صفاتو څخه خبر سي او د هغه لوري، عظمت، طاقت، قدرت وپېژني او ده ته معلومه سي که الله ﷻ ټول عالم د سترگي په رڼ کي هلاک او ختم کړي او بيا يې د هميشه هميشه د پاره دوېځ ته ور واچوي نو د هغه په باچامي کي يوه ذره فرق هم نه راشي، او دا هم معلومه وي چي کوم ته رقت او شفقت وايي د دغه حقيقت څخه د هغه پاک ذات بالکل منزّه دی نو لازمه ده چي د دې سړي په زړه کي پيره پيدا سي ځکه چي دا د پيري مقام دی، تر دې چي دا پيره پر انبياء هم راغلې ده، حال دا چي دوی ته د خپل بې گناه والي خبر هم وو، بلکي حقيقت دا دی چي څومره غټ عارف وي دومره به زيات دی په پيره کي وي، نبي ﷺ فرمايي: چي زه ستاسو د ټولو څخه زيات عارف يم لېکن په خلای قسم دی د ټولو څخه زيات پيرېم، او د دې حقيقت و طرف ته اشاره په دې آيت کي هم سوې ده چي: "الله ﷻ څخه پيرېدونکي صرف علماء دي" او زيات جاهل زيات بې خوفه وي، او پر حضرت دلود ﷺ باندې وحی رانازلې سوې چي اې دلود! زما څخه داسي پيرېره لکه د خوفناک او خونخواره زمري څخه چي پيرېرې، نو دا وو د پيري سبب، لوس تر څو پوري چي د پيري د ثمرې تعلق دی نو دا په زړه، بدن او اندامونو کي وي؛

په زړه کي داسي چي د دنيا د خواهشاتو څخه بې زاره سي او هيڅ پرواه يې نه وي، د شهوت نکاح او شهوت طعام خويې دا حال وي چي گويادی هيڅ ځيني خبر نه دی، په بدن کي داسي چي خستگي او خواړي پکښي پيدا سي، کمزوری او ضعيف خوندي ښکاري او پر مخ يې ژړوالی ښکړه وي، په اندامونو کي داسي چي د پاکو صافو او داودسه د درلودلو احساس ورسره هر وخت وي، د گناه څخه د هراتم د خوندي کولو، په ادب ساتلو خيال ورسره هر وخت وي، او ټول اندامونه يې دا خواړي چي په طاعت او بندگي کي وي.

د خوف مختلفې درجې: پوه سه! چي د خوف درې درجې دي: (۱) ضعيف (۲) قوي (۳) کمښل؛ (۱) ضعيفه درجه هغه ده چي کار ته يې امله هم نه کړي، لکه مثلاً چي د ښهور رقت (د زړه نری کېدل) وي (چي د يوې خوا راسي او هانخوا غائب سي) (۲) د قوي درجې څخه مراد دا دی چي په دې سره نااميدی، مايوسي او قنوطيت پيدا سي، بلکي د ناروغه کېدلو پيره وي تر دې چي د بې هو ښه کېدلو يامرگ واقع کېدلو امکان وي، او دا دواړه درجې منمومي او غلطې دي، ځکه چي خوف (پيره) في نفسه څه کمال نه دی او نه دې ته هغه مقام حاصل دی کوم چي توحيد، معرفت او

محبت ته حاصل دی، او دامقام ده ته ځکه حاصل نه دی چې خوف په الهي صفاتو کې شامل نه دی، بلکې خوف همیشه دخپل جهالت او عاجزی او بې وسۍ پر بناء وي يعنې تر څو چې عاقبت مجبوره نه وي او په فطرت سره په پېره کې عجز موجود نه وي تر هغه وخته د خوف مقام څه دی؟ لېکن د غافلانو په حق کې خو بې شکه يو کمال دی ځکه چې دا يو ډنډه (چلاخه) ده چې بېچيان سبق ته مجبوره کوي او حيوانات پر لاري تملو ته مجبوره کوي، نو که ډنډه دومره کمزورې وه چې جسم ته د تکليف يا درد احساس نه وو، نو څه به سبق ووايي او څه به پر لاري ولاړ سي؟ او که دومره سخته وه چې څرمن يې ورواړوي يا يې هلوکي ملت کړي نو هم غلطه ده، لنداه دا دواړه صورتونه ناقص دي او پکار دا ده چې د حد د اعتدال خيال وساتل سي چې نه صرف د گناه څخه منع سي بلکې اطاعت او بندگي ته هم تيار سي، په دې وجه کوم سړی چې زيات عالم وي دده خوف زيات معتدل وي او د افراط او تفريط خو دا شان وي چې که زيات وي نو د رجا او اميد سبب جوړېږي، او که کمېږي نو د کار د انجام خطره وي د زړه په حال د غور او فکر دعوت ورکوي، او کوم سړی چې د خوف څخه خالي وي او دعویٰ دا کوي چې دی عالم دی، نو دی هيشکله دهالم ويلو مستحق نه دی، او څه چې ده ويلي دي ټول پېکاره او بې هوډه دي، او دغه ته عالم ويل حماقت دی او دده مثال د هغه عطائي (پر تره ناست حکيم) يا فال کتونکي دی کوم چې ځان ته حکيم وايي حال دا دی چې د حکمت کوم شئ ده مه کړی لا نه وي ځکه چې د معرفت اولينه تقاضا ځان پېژندل او خدای پېژندل وي، او د ځان پېژندلو د پاره به دی خپل ځان سر تر پايه تفسير او خطاء او الله ﷻ پر جلاله او پر عظمته گڼل وي، او جلال او عظمت هم داسې چې د خوف تقاضا کوي، او خوف دوی څخه لازماً پيدا کېږي، په دې وجه د نبی ﷺ ارشاد دی چې: د علم ابتداء دا ده چې بنده دخپل رب د قهاري او جباري سره آشنا سي او انتهايې داده چې خپل هر کار هغه ته وسپاري او پوه سي چې نه زه پخپله يو شئ يم او نه يو شئ زما کېدای سي، نو دا څنگه ممکنه کېدای سي چې يو سړی د دې حقيقتو نو څخه خبر سي او د دې خبر داری سره سره دده سينه دخدای دبيري څخه خالي پاته سي.

د خوف د اقسامو حال: دا خبره خو څرگنده سوه چې پېره همیشه هغه وخت پيدا کېږي کله چې بنده په خطره پوه سي، اوس ددغې خطري مختلف اقسام دي، او د هر سړي په خپل نظر دخپل قسم جلا جلا خطره وي مثلاً يو سړی ددوبځ خيال کوي خطره محسوسوي او په پېره کې کېږي او د دې وجه دا وي چې يو شئ داسې ده ته منع ته راسي چې ده ته ښکاري چې دا ما ددوبځ و طرف ته

بيايي، مثلاً دا پيره وي چې هسي نه توبه ونه کړم او مرگ راسي يا پېرېږي چې هسي نه توبه وکړم او بيا را څخه گناه وسي يا دا وايي چې زه مي دغفلت ښکار نسي، يا دا چې دده فطرت بيا دی د گناه ميلانونو ته را ونه بولي، او د نعمت د ډېروالي په وجه په مشکله سره پراېښي تکبر او غرور بيا را واپس نه سي، يا دا چې په قيامت کي مظلومان دده گريبان ونه نيسي؟ يا دده د رسوايي ښکاره نسي او دی رسوا نسي، يا دده دا خيال راسي چې څه ما کړي دي خلای ليلي دي او ځيني خبر دی، حال دا دی چې دا خبره د هغه خوښه نه ده او نور.... اوس ددې پېرې څخه هر سړي ته داسي فائده اخيستل پکار دي چې کوم شئ د پيري سبب جوړ سوی دي د هغې څخه دي خوندي کېدلو تدبير وکړي مثلاً که د عادت څخه په پيره کي دی چې بيا يې د گناه و طرف ته بو نه ځي نو پکار دي چې دغه عادت پرېږدي، او که ددې څخه يې پيره وي چې خلای پاک دده د هر څه څخه خبر دی نو بدخيالات دي زړه ته نه راولي او دغه ډول عمل دی د نورو اسبلو د پيري سره وکړي، هسي خو په پېرېدونکو کي پر اکثر و آخرت د پيري ځلبه زياته وي و د انجام پيره وي چې معلومه نه ده ايمان به سلامت يووسي او که نه؟ او په دې ټولو کي دا آخري ډول پيره کمال ترينه وي چې په ازل کي دده سعادت يا بدبختي په باره کي گورئ حکم سوی دي ځکه چې مخکي دغه دی او خاتمه خو ددې يو ښاخ دی او ددې ښاخ د پخ په باره کي دا ښوول کافي دي چې يوه ورځ نبي ﷺ پر منبر وفرمايل: چې الله ﷻ يو کتاب ليکلی دي چې د ټولو جنتيانو نومونه پکښي ليکلي دي او راسته لاس يې لوړ کړی، بيا يې وفرمايل: چې الله ﷻ يو کتاب ليکلی دي چې د ډوډخيانو نومونه پکښي ليک دي او چه لاس يې لوړ کړی، او ورې فرمايل: چې په دې کي اوس د کمښت او زياتوب ځای نسته، نو کېدلی سي چې يو جنتي سړی د ډوډخيانو په ډول کار کوي تر دې چې بدبخته مشهور سي لکن الله ﷻ دده د مرگ څخه يو ساعت وړاندې ده ته د بدبختی څخه د ښکېختی و طرف ته د رجوع کولو توفيق ورکړي، ښکې بخته په حقيقت کي هغه دی چې نیک بختي ور ته د ازل څخه مقدره سوې وي، دغه ډول بدبخته هغه دی چې د ازل څخه بدبخته قرار سوی وي او ددې انحصار د چا پر خاتمه باقي دی چې څنگه وسوه؟ نو دا خيال اهل بصيرت په پيره کي ساتي او دا کمال ترينه پيره ده.

د بد انجام (بدي خاتمي) په باره کي

پوه سه! چې پېرېدونکي اکثره ددې خبري څخه پيره کوي چې هسي نه خاتمه مو خرابه نسي ځکه چې دبنده زړه تغير قبولونکی دی دده دواپس کېدلو خطر وي او دی پر يوه حالت نه پاته کېږي، او

د مرگ وخت نهايت عظيم وي، او شوک نسي ويلای چي دمرگ په وخت کي د زړه قيام پر کوم طرف وي؟ د يو عارف قول دی چي که يو سړی پنځوس کاله مسلسل زما دنظر په مخکي وي او دده په موخه کېلو کي زما هيڅ شک نه وي، لېکن که دی د يو ساعت د پاره زما دسترگوڅخه پناه سي او ددې څخه وروسته ما ته وويل سي چي دغه پر موخه کېلو گواهي ورکړه نو زه يې نه سم وړکولای ځکه چي زړه په يوه دقيقه کي هم بدلېدای سي، او د يو عارف قول دی چي که ما ته وويل سي چي د کور پر دروازه شهادت خوښوي که د حجرې پر دروازه د مسلمان په مرگ دي مرگ خوښ دی؟ نو زه به وایم چي د حجرې پر دروازه زما مرگ خوښ دی ځکه چي د حجرې د دروازې څخه د کور د دروازي پورې په تلو کي څه معلومه ده چي د زړه څه حالت کېږي؟ يعني ايمان باقي پاته کېږي او که نه. ابو الدرداء وايي چي په خلای قسم دی دمرگ په وخت کي د ايمان څخه د محرومېدو ډېري څخه هيچا ته خلاصون نسي کېدای يعني ددې پيري څخه هيڅ شوک خلاص نه دی.

سهل تستري رحمته الله وايي چي صديقينو ته هر وخت دا پېره وي چي هسي نه خاتمه خرابه نسي. سفيان ثوري رحمته الله د وفات په وخت کي انتهائي بې آرامه په زار زار يې ژول، خلکو ورته وويل ولي ژاړې؟ ستا گناه خود الله جل جلاله در حمت څخه زياتېدای نسي، ويې فرمايل د گناهونو غم خو نسته هغه که دفره په اندازه ولي نه وي لېکن اې کاش! دلمعلومه وای چي د يو موخه په مرگ مړ کېږم (يعني کاش! دلمعلومه وای چي دمرگ په وخت کي مي د توحيد عقیده او ايمان سلامت دی او که نه). يو بزرگ دمرگ په وخت کي خپل ټول مال يو سړي ته حواله کړی وصيت يې ورته وکړی چي فلاڼی شی به ددې خبري علامه وي چي زما خاتمه د ايمان په سلامتيا سره سوې ده که دغه علامه تا زما دمرگ څخه وروسته وليدل نو پوه سه! چي ما ايمان وړی دي نو د دغه مال په عوض خوږې او باخام واخله د ښار پر بچياتو يې تقسيم کړه او ووايه چي دا د فلاڼي سړي هرس دی کوم چي ددې دنيا څخه د ايمان د سلامتيا سره کوچ وکړی لېکن که دغه علامه تلونه ليدل نو زما جنازه هم په چامه کوه چي بل شوک زما په وجه دوکه نسي او زه هم پخپله لږ تر لږه دمرگ څخه وروسته رڼا کار خو جوړ نه سم.

پوه سه! چي منافقت هم د بد انجام دليل دی په دې وجه صحابه کرام رضي الله عنهم به هميشه د منافقت څخه ډېر بيرېدل، حسن بصري رحمته الله به ويل چي که ما ته دلمعلومه سي چي زه د نفاق څخه خالي يم نو زه به دا خبره د ټولي زمانې د تلمو اشياڅخه عزيزه او محبوبه لرم او بيا يې وويل چي د ظاهر او باطن مختلف کېدل يعني د زړه او ژبي سره يو نه کېدل هم منافقت دی.

فصل د آخري خاتمي په اړه او د دې اسباب: پوه سه! بله خاتمه چي د منې څخه ټولو بزرگتو هميشه پيره کړې ده هغه دا ده چي هسي نه د مرگ په وخت د ده څخه ايمان وانه اخيستل سي، او د دې څخه د محرومي ډېر اسباب دي او د دې علم پټ دی لېکن په دغو کي چي کوم په دې کتاب "کیمیای سعادت" کي بيانيږي هغه دا دي: چي د دې د پيدا کېدلو دوه سببه دي: يو خو دا چي د يو باطل بدعت معتقده وي او ټول عمر پر داغه عقیده پاته وي او د دې د باطل کېدلو چيري خيال هم نه کوي، او د مرگ په وخت کېدای سي چي الله ﷻ د ده خطاء ده ته ښکاره کړي او د ده ټولي نوډي عقيدې هم د ده په نظر کي مشکوکي سي او د عقيدو پوځوالی يې ختم سي، او د دې شک او شېبه په حالت کي د ده مرگ واقع سي، دا خطره اهل بدعت او د علم الکلام عالمانو ته را تلای سي کوم چي دخپلي ټولي پر هېزگاري او زهد سره سره په عقیده کي بحث او دليل روا او جائز بولي، او ساده مسلمان کوم چي د قرآن او حديث د ښکاره مطلق چلېږي د دې خطري څخه په امان وي، په دې جه نبی کریم ﷺ فرمايلي دي: چي تاسو ته د مشرانو، بېلگتو دين اختيارول پکار دي چي اکثره جتسيان سيده ساده خلگ وي، او پر دې بنسټ تېرو بزرگتو علم الکلام، بحث او مناظره او د حقيقتونو د لتون او تلاش څخه به منع کوله، ځکه چي دوی ته معلومه وه چي په هر سړي کي د دې طاقت او صلاحيت نسته او دا ټول به په څه ناشه بدعت کي به ضرور اخته کېږي.

دويم سبب دا دی چي ايمان په بنيادي توگه کمزوری وي او د دنيا محبت پر غلبه وي او د الله ﷻ محبت ضعیفه وي نو داسي سړي چي د مرگ په وخت ويني چي د خواهش ټول شيان د ده څخه اخيستل کېږي او دنيا څخه جبراً او قهراً دی پورته کېږي او کوم ځای ته چي دی بياني هغه ځای د ده خوښ نه دی نو په دې وجه سره يو ډول کراهت پيدا سي او د الله ﷻ سره چي کومه کمزوري دوستي وي دغه هم ختمه سي داسي لکه چي يو سړی يو شرع محبوب او گران لري او د خپل زوی څخه يې زيات خوښ وي او د ده زوی دغه شرع د ده څخه واخلې نو دغه سړی به خپل دا زوی دښمن گڼي او کومه لږ مينه چي يې د زوی سره وي هغه به هم ختمه سي، په دې وجه د شهادت درجه غټه ده چي دغه وخت دنيا د مغ څخه ليري کړي او د الله ﷻ محبت پر زړه غلبه وي او مرگ ته زړه تلوار کوونکي سي داسي وخت د مرگ راتلل غټ غنيمت وي په دې وجه چي دا حالت ډېر ژر تلونکي وي او زړه پر دې برقرلوه نه پاته کېږي نو پر کوم زړه چي د الله ﷻ محبت د ټولو شيانو د محبت څخه زيات غلبه وي نو د دې خبري څخه به الله ﷻ دی ضرور ليري ساتي چي دی خپل ځان بالکل دنيا ته حواله کړي داسي سړی د دې خطري څخه په امن وي کله چي د مرگ وخت راسي او دغه سړی پوه

وي چي دوست د ديلار وخت راغلی نو د مرګ څخه کراحت نه کوي او دا الله ﷻ محبت دده پر زړه غالبه سي او د دنيا دوستي يې ورکه سي د خاتمي ښه کېدلو دا علامت دی، نو کوم سړی چي غواړي چي د دې خطرې څخه ډیر لیري وي ده ته پکار دي چي د بدعت څخه لیري ووسي، او څه چي په قرآن او سنت کي وي پر هغه ایمان راوړي په څه چي پوه سي هغه دي قبول کړي او په څه چي يې فکر اړانه سي هغه دي هم مني او پر ټولو دي ایمان راوړي او دا کوشش دي کوي چي دا الله ﷻ محبت دده پر زړه غالبه راسي او د دنيا محبت ضعیفه سي او د دنيا محبت داسي ضعیفه کیږي چي د شریعت پر حلولو نظر ساتي چي شریعت پر ده دنیا تنګه کړي او دی د دنیا څخه نفرت کوونکي سي او په دې سبب سره د الله ﷻ دوستي قوي کیږي چي بنده همیشه د الله ﷻ ذکر کوي او همیشه د الله ﷻ د محبوبو بندګانو سره محبت ساتي، او د دنیا بندګانو سره تعلق نه ساتي که د دنیا دوستي غالبه وي نو ایمان په خطره کي دی لکه چي په قرآن کي دي چي: که پلار، زوی، مال، نعمت او څه چي ستاسو سره دي څه تاسو د الله ﷻ څخه زيات محبوب او دوست منی نو د الله ﷻ د حکم انتظار وکړئ:

فَكُونُوا حَقَّ يَأْتِي اللَّهُ بِأَمْرٍ (التوبه: ۲۲) (يعني بد انجام سره د مخامخ کېدلو د پاره تیار سئ!)

د خوف حاصلولو تدبیر او طریقه: د دین د مقاماتو څخه اولنی مقام د یقین او معرفت دی، او بیا د معرفت څخه خوف پیدا کیږي او د خوف څخه زهد او صبر او توبه او زهد او توبې څخه اخلاص او د ذکر مداومت او فکر پیدا کیږي، او د دې څخه انس او محبت ښکاره کیږي، محبت د ټولو مقاماتو انتها ده او تر کومه چي د تسلیم او رضا او شوق تعلق دی دغه د محبت تابع دی نو د یقین او معرفت څخه وروسته خوف د سعادت خزانه ده، او کوم صفتونه چي د خوف څخه وروسته پیدا کیږي دغه د خوف څخه بغیر نه فت کیږي او خوف په درې طریقو سره پیدا کیږي، یو خو د علم او معرفت په ذریعې، څکه چي کله بنده خپل ځان او خپل رب پېژني نو خامخا بیرېرې څکه چي کوم سړی د زمري په منگل کي گیروي او زمري پېژني هم نو ده ته د زمري څخه ډیر بللو د پاره دیو تللیر ضرورت نه وي بلکي دی همه تن پړه پړه وي، او کوم سړی چي د الله ﷻ کمال جلال او کمال قدرت او کمال بې نیازی وپېژني او خپله عاجزي او بې چارګي ورته ښکاره سي دده مثال داسي دی لکه د زمري په منگل کي مېنډل، بلکي کوم سړی چي صرف د الله ﷻ حکم وپېژني چي تر قیامت پوري دا څه کیږي دې الله ﷻ حکم کړی دي او بعضو خو بې بغیر دیو سبب څخه په سعادت سره سرفراز فرمایلي دي او بعضي يې بدبخته جوړ کړي دي، الغرض څنګه چي يې غوښتلي دي هغسي يې کړي

دي او دده حکم هېڅکله بدلېږي نه، نو داسې سړی به خامخا پېرېږي، په دې وجه نبي کریم ﷺ صحابه کرامو ته وفرمايل: چي حضرت موسیٰ ﷺ حضرت آدم ﷺ ته گيله وکړه او حضرت آدم ﷺ ورته هم جواب ورکړی، موسیٰ ﷺ وويل: اي آدم ﷺ! الله ﷻ ستاسره ښه وکړه ته يې په جنت کي وساتلې ستاسره يې څومره ښه سلوک وکړی بيا دې سره سره تا گناه وکړه او دځان سره دي موږ هم په بلا کي مبتلا کړو، آدم ﷺ ورته وويل: وايه! چي په ازل کي دغه گناه زما د پاره مقررې سوې وه او که نه؟ موسیٰ ﷺ ورته وويل: ضرور مقررې سوې وه، آدم ﷺ وويل: نو وايه! ما دې خلاف کولای سو؟ موسیٰ ﷺ ورته وويل: هېڅ کله نه، نو آدم ﷺ بيا پر مالي اعتراض کوي؟ نو د آدم ﷺ په دې جواب سره موسیٰ ﷺ لا جوابه سواو خلغوشه سو، لوس پاته سو هغه اسباب کوم چي خوف پيدا کوي ډير دي، اولکه څنگه چي موږ ويلي دي: "زيت حارف زيات خائف" وي، او په حديث شريف کي دي چي يوه ورځ نبي ﷺ او حضرت جبرئيل ﷺ دواړو وژړل، وحی پر راتلزي سوې چي ژاړئ ولي ما څو تلسو ته امان در کړی دي؟ عرض يې وکړی اي خدايه! موږ په امن يو خو ستاد تدبير څخه په امن نه يو، وېي فرمايل نو هو! صحيح ده بيا دغه رنگه وسپړئ، او دا دوی د معرفت کمال وو چي دوی دوحې دامن سره سره وژړل، او دا يې تصور کوی چي دالله ﷻ دامن دا ارشاد چيري ازماش نه وي او پټ راز پکښې نه وي چي موږ ځيني خبر نه يو، دغه ډول د جنگ بدر په ورځ چي په اول اول کي مسلمانان لږ کمزوري وه نو نبي ﷺ پېرېږدی، عرض يې وکړی اي خدايه! که نن دا د اسلام لښکر هلاک سو نو پر مخ دحمکي به ستا څوک نوم اخيستونکي پاته نسي، چي دا يې ولورېدل نو حضرت ابوبکر رضه عرض وکړی يا رسول الله! آيا ته الله ﷻ ته قسم ورکوي حال دا دي چي هغه ستاسره د ملدو عدله نه ده کړي او هېڅ وجه نسته چي د هغه وعدو رښتوني نه وي؟ دغه وخت د حضرت صديق اکبر رضه دا مقام وو چي په وعدو د کرم يې مکمل اعتماد وو، او دنبي ﷺ مقام د خوف وو، ځکه چي دوی ﷺ د خَيْرُ الْمَا كِرِينَ د تدبير څخه ځان محفوظه نه تصور کوی او کمال تر مقام دادی ځکه چي په دې سره دنبي ﷺ مقصد دا واضح کول وو چي دخداي د پټو رازونو مصلحتونو او قضاء الهي څخه بنده آخر څنگه واقف کېدای سي،

دويمه طريقه دا ده چي که پخپله داهل معرفت څخه نه وي نو داهل خوف صحبت دي اختيار کړي چي شايد دغه ډول به د هغه خوف په ده کي سرايت وکړي، لېکن دا صحبت داهل غفلت هېڅ کله نه دي پکار، د دوی د صحبت دا اثر څخه قبول سوی خوف که څه هم خوف وي لېکن د محضر تقليد

څخه خالي نه وي.

درېمه طريقه داده چې که د اهل خوف صحبت ورته هم حاصل نه وي او نن صبا واقعي چې گران هم دی ځکه چې د داسي خلکو په زمانه کي سخت قحط دی نو بيا دي داسي وکړي چې د دوی حالات او واقعات دي اوړي او په کتابونو کي دې مطالعه کوي، دې خيال ته په کتني سره موږ د بعضي انبياؤ او اولياؤ ډيري واقعات په دې کتاب کي ليکو چې په کوم سړي کي صرف د عقل يو لړ انداز هم وي هغه به پوه سي چې دا عظيم الشان خلک هر کله دومره پېرېدل نو موږ ته خو زياته پېره پکار ده.

د پېغمبرانو او فرشتو قصې

روايت دی چې ابليس کله د الله ﷻ لمتي سو نو حضرت جبرئيل ميکائيل عليهما السلام به هميشه ژړل، الله وحي را نازلې کړې چې تاسو ولي ژاړئ عرض يې وکړی يا الله! موږ ستا د تدبير څخه ځان په امن نه وړنو، نو ارشاد وسو چې هو! تاسو ته داسي خيال کول پکار دی او دامن کېدلو په تصور کي غافل کېدل نه دي پکار. حضرت محمد بن المنکدر رحمته الله وايي چې الله ﷻ د پوځ جوړ کړی نو ټولو فرشتو به ژړل، بد حاله کېدلې به، او هغه وخت د دوی ژړا بنده سوه کله چې الله ﷻ انسانان پيدا کړل ځکه چې دوی پوه سول چې د پوځ د دوی د پاره نه دي جوړ سې بلکي د دې انسانانو د پاره دي. نبي ﷺ فرمايي چې يوه موقع داسي نه وه چې جبرئيل به ماته راغلی وي او د خدای ﷻ ډېري څخه به رپېدونکي او لرزېدونکي نه وو.

د انس عليه السلام څخه روايت دی چې نبي ﷺ د حضرت جبرئيل عليه السلام څخه پوښتنه وکړه چې ما چيري هم حضرت ميکائيل عليه السلام په خندا ونه ليدی؟ حضرت جبرئيل عليه السلام جواب ورکړی چې: د کله څخه الله ﷻ د پوځ پيدا کړی دي دهغه څخه وروسته ده چيري نه دي خنډلي، او د حضرت ابراهيم عليه السلام په باره کي دا روايت دی چې که به دوی په حالت د لمانځه کي وو نو د دوی د زړه د غورځېدلو آواز به تر يوميل پوري اورېدل کېدی. او حضرت مجاهد رحمته الله وايي: چې حضرت داؤد عليه السلام تر څلوېښتو ورځو پوري مسلسل په حالت د سجده کي اوښکي پيولې تر دې چې ده په اوښکو وانه راشنه سوه، نو آواز راغلی چې اي داؤد! ولي ژاړې! چې ځان ويلي کوې؟ ووايه که ډډی يې، تېري او بې جلموې نو چې تاته ډوډی، لوبه يا جلمې درولېږم، پر دې داؤد عليه السلام يو داسي سړه ساه وکړه چې د ساه د تلوه يې لرگو اوړ واخيستی، نو الله ﷻ ده دعاه قبوله کړه او ده توبه يې منظوره کړه، نو حضرت داؤد عليه السلام عرض وکړی چې: اي خدايه! زما گناه زما پر ورغوي وليکه چې هروخت زما په نظر کي وي.

او د هېرولو امکان يې پاته نسي، الله ﷻ يې دا عرض هم قبول کړې او د دې څخه وروسته به چي ده کله د خوراک، چنباک يو شئ ته لاس ودرولو نو پر لاس به يې نقش سوې گناه ليدل او بې اختياره به يې دسترگو څخه اوښکې جاري کېدې او کله کله خو به يې دومره وژړل چي د اوبو کومه پياله چي به دوی ته ورکړل سوې وه که هغه به خالي وه نو داوښکو څخه به ډکه سوه.

حضرت يحيى بن زكريا عليهما السلام اوس لا کوچنی وو چي د عبادت او رياضت د پاره به بيت المقدس ته تلې او کله چي به ورته همزولو د لوبو وويل نو دوی به وويل چي زه د لوبو د پاره نه يم پيدا سوې چي د پنځلسو کالو سو نو د خلکو څخه گوښه نشينه سو، صحرا ته ولاړې يوه ورځ د ده د پلار حضرت زكريا عليه السلام په ده پسي صحرا ته ولاړې چي گوري زوی يې په اوبو کي ولاړ دی او د تندي څخه يې ساه شونډو ته راغلې ده لېکن ژلري عرض کوي چي: اي خدايه! ستا په عزت مي قسم دی چي تر څو پوري دا معلومه نه کړم چي ستا په دربار کي ما ته کوم مقام حاصل دی؟ تر هغه وخته به اوبه ونه چيښم، او اوښکي يې پر مخ لری لری رواني وې، پر مخ يې د غوښې نوم او نشان نه وو تر دې چي غاښونه يې لا د بلندي راولتي وو، او د کپړې دوي ټکرې يې پر مخ ايښي وې چي خلک يې صورت ونه وړيني، او دغه ډول ډېر حالات او واقعات د اتبيق په باره کي مذکور دي.

د صحابه کرامو ﷺ او د نبړو بزرگانو قصې

حضرت ابو بکر صديق ﷺ د خپلي دومره بزرگي سره سره چي ده به مرضي وليدله نو فرمايل به يې کاش! زه هم ستا په شان مرضي وای، حضرت ابو ذر ﷺ به ويل: اي کاش! چي زه درخته وای؟ حضرت عائشې صديقې رضي الله عنها به فرمايل: اي کاش! چي زما چيري نوم او ښه هم نه وای، د حضرت عمر ﷺ سره به کله کله داسي کېدل چي د قرآن کریم يو آيت به يې واورېدی نو بې هوښي به پر راغله، او څو څو ورځي به بيا خلک پوښتي ته ورته را تلل او هميشه به ليدل کېدله چي د ډېرو لوښکو به پيلو څخه يې پر مخ دوي توو ليکي (کړنې) ښکاره کېدې، او پر ژبه به يې دا الفاظ بار بار جاري وو: "اي کاش! چي زه پيدا سوې نه وای" يوه ورځ د يو کوډ پر دروازه باندي تېرېدی چي د يوسري تلاوت يې واورېدی چي هغه دې آيت ته ورسېدی: **إِنْ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ** (التکوړه)، نو داوېښ څخه را کښته سو، دېوال ته يې ډډه ووهله ودرېدی او د کمزورۍ څخه هلته غوځار سو، خلکو پورته کړې کوو ته يې راوستی او يوه مياشت مريض پروت وو، او چا ته معلومه نه سوه چي دغه څه مرض وو او ولي وو؟ علي بن حسين ﷺ چي به کله اودمس کوی نو مخ به يې ژر سو ا چي چا به ځيني

پوښتنه وکړه نو وویل به یې چې تاسو ته څه معلومه ده؟ چې د چا په حضور کې به زه درېږم؟ په مسور بن مخزمه رضی الله عنه کې د قرآن شریف د اورېدلو طاقت نه وو، یوه ورځ یو نا اشنا سړی چې په ده خبر نه وو د ده په مخکې یې دا آیت ولوستی: **يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفْدًا (۸۵) وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَى جَهَنَّمَ وَرْدًا (مریم: ۸۶)** (په کومه ورځ چې جمعه کړو موږ متقیان د رحمان خوا ته دهلمونو په توګه او را کښوو به مجرمان جهنم ته تېرې) ده وویل چه زه مجرم یم متقي نه یم یو وار ییلاوایه، هغه ناواقف ییلاوویل نویوه چغه یې وېسته او پر هغه وفات سو.

حاتم اصم رضی الله عنه فرمایي چې په ښکلي مکان باندي غرور مه کوه چې دجنت څخه زیات کوم ځای ښایسته کېدلی سي لېکن آدم عليه السلام ددې څه ولیدل؟ او په ډېر عبادت هم مه بې خوده کېږه چې دابلیس مثال ستا په مخکې دي چې په زرګونو کاله عبادت یې کړی وو، او په ډېر علم او فضل هم مه مغروره کېږه چې بلغم باهورا په علم کې دې درېځې ته رسېدلی وو چې دالله جل جلاله اسم اعظم دده په علم کې وو، او دده حال په قرآن کې داسي بیان سوی دي چې: **فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ لَحِقَ بِكُلِّ كَلْبٍ أَذًى**

كُتِرُهُ يَلْهَثُ [الأعراف: ۱۷۶] (دده مثال دسپی په ډول دی که ته حمله پر کوې نو هم ځایي او که یې پرېږدې نو هم ځایي) او د ښکو خلکو په دیدار او زیارت هم نه دي غرور کول پکار، چې د نبی صلی الله علیه و آله شومره خپلوان او قربان وو او دوی صلی الله علیه و آله یې شومره لیدلي وو لېکن ایمان لا هم ور ته نصیب نه سو.

عطاء سلیمي رحمته الله هم دبیرونکو څخه وو پوره څلورېشت کاله یې قهقهه خولا څه کوې چیري تبسم (مسکا) یې هم نه وه کړې، او نه یې چیري اسمان ته کتلي وو او کله چې یې یو وار پر آسمان نظر پرېوتی نو یې هوښه سو پرېوتی، او دا یې عادت سوی وو چې هره شپه به یې ځان کتې چې چیري یو حصه خومي مسخه سوې نه ده، او که پر خلکو به یو مصیبت نازل سو مثلاً وچکالي، زلزله او نور، نو ویل به یې چې آه! دا ټول زما د بدو اعمالو نتیجه ده او زما د بدبختی وېل دی کوم چې پر زمانه را نازل سو که زه نه وای نو خلک به په دې آفت او بلا کې نه وای گرفتاره.

حسن بصری رحمته الله یو وار داسي بې زړه سو چې تر څو کالو پري یې خدا بنده کړه خلکو چې به ور ته کتل نو داسي به ښکاره کېدی لکه چې بندي وي او دلوري خوا حکم پر سوی وي، آخر پوښتنه ځیني وسوه چې دا څه وجه ده؟ تاسو خو ډېر عبادت، ریاضت او مجاهده هم کوې؟ ورې وړل: زما سره دې خبري پېره ده چې هسي نه الله جل جلاله زه پر یو داسي کار کولو لیدلای یم چې هغه زما دښمن

سوی وی اوماته وایی: چي شه کوې کوه یې! خوزه به در بلندي رحمت هیخ کله ونه کرم نویسا دا شه چي حُان ویلي کوم یې فائدي به وي؟

نو دا ډول قصې چي د مثال په توگه وړاندي کيږي یې شماره دي، اوس پر دې غور کوه! اوسوچ کوه! چي دا خلک څومره په پیره کي وو، او یواځي ته یې چي څومره په مزه او خوند سره یې پيري او یې خطرې وخت تېروي، اوس د دې دوی وجهي کېدای سي چي یا خو دغه خلک ډیر گناهکاره وو او ته بالکل یې گناه یې، یا بیا ځکه چي دوی ته معرفت حاصل وو، او ته ځيني محرومه یې، او که رشتیا پوښتنه کوې نو حقیقت دا دی چي ته دخپل حماقت او غفلت په وجه سره د سخت گناهکاره کېدلو سره سره یې خونه او یې پيري یې او هغوی دخپل معرفت په وجه انتهائي اطاعت گزاره او بیا هم په پیره کي وو.

فصل: په خوف او رجا کي کوم یو افضل دی؟ کېدای سي چي دلته څوک دا سوال وکړي چي د خوف او رجا د دواړو فضیلت په ډېرو احادیثو کي راغلی دي نو بیا په دې دواړو کي افضل کوم یو ته ویل کېدای سي، نو یاد ساته! چي خوف او رجاء دواړي دي او یوې دواړه ته د بلي دواړه څخه افضله نسي ور بل کېدای بلکي کيږي چي په دوی کي کومه د کومي ناروغي د پاره زیاته فائده منده ده او بیا د خوف او رجا تعلق د صفات ناقصه وو سره دی د صفت کامله وو سره نه دی ځکه د بنده کمال دا دی چي په محبت د الله ﷻ کي مستغرق سي او ذکر الهي دی په خپل حُان کي بالکل محو کړي تر دې چي دخپل آهاز او انجام خیال هم نه کوي او پر وخت بلندي نظر نه ساتي، بلکي د وخت پر ملک او خلای بلندي نظر ساتي ځکه چي که ټول فکر او توجه خوف او رجا ته سي نو دا شی به د ده د پاره حجاب جوړ سي که څه هم داسي حالت ډېر کم وي.

نو د کوم سړي وخت چي مرگ ته نژدې وي پر ده د رجا غلبه مناسبه ده چي د رجا څخه محبت پيدا کيږي او کوم سړی چي د دې جهان څخه څي ده ته پکار دي چي د الله ﷻ د محبت سره رخصت سي چي د الله ﷻ ملاقات ده سعادت جوړ سي، ځکه اصل لطف خو د محبوب په ملاقات کي دی، لېکن که یو سړی د غفلاتو څخه وي نو پر ده دخوف غلبه پکار ده چي ده د پاره غلبه د رجا د زهر قاتلو څخه کمه نه ده، او که د اهل تقوی څخه وي، او حال یې مهذب او بنایسته وي نو د خوف او رجا پر اعتدال بلندي وسېدل پکار دي، لېکن په دې صورت کي کله چي په طاعت او عبادت کي مشغول وي نو د رجا غلبه غوره ده ځکه په مناجات کي د زړه صفایي په محبت سره وي او رجا سبب د محبت دی، ها! د گناه په وخت کي د خوف غلبه لازمه ده، بلکي په مباحو کړونو کي هم د خوف

غلبه لازمه ده، کنې مباح کيدلو سره سره دده فعل په گناه بدلېدای سي، نو څنگه چې د خوف او رجا حيثيت د دواياتو دی په دې وجه ددې نفع د خلکو پر احوالو باتندي منحصره ده چې د دوی د بدلېدو سره دا هم بدلېږي، نو ددې سوال جواب مطلق او حتمي نسي کېدای، او اصل حال خو الله ﷻ ته معلوم دی.

څلورم اصل: د فقر او زهد په باره کې

پوه سه! چې د دين د لاري مدار پر دې څلور اصولونو دی چې ذکر يې د اسلام تر عنوان لاندې تېر سوی دي يعني: (١) نفس (٢) دنيا (٣) آخرت (٤) الله تعالى، په دې کې د دوو طالب کېدل لازمي دي او دوو ترک کول مناسب دي، نو د الله ﷻ په طلب کې خپل نفس او د آخرت په طلب کې دنيا پرېښوول لازمي دي، په نورو الفاظو کې چې د خپل ځان څخه مخ اړول د الله ﷻ طرف ته او دنيا څخه مخ اړول د آخرت و طرف ته متوجه کېدل پکار دي، خوف، صبر او توبه ددې مقدمات دي، نو د دنيا دوستي د هلاکت باعث دی چې علاج يې موږ مخکې بيان کړی دي او د دنيا سره دښمني دا ده چې د ددې سره تعلق پرې کړل سي، نو اوس موږ تشریح او وضاحت کوو چې دا شرح په اصل کې د فقر او زهد هم شرح ده نو پکار دي چې دا ياده کړل سي.

د فقر او زهد (بزرگي) حقيقت او پېژندنه

فقر دا دی چې چاته د کوم شئ حاجت وي هغه دده سره نه وي لونه يې دده سره کېدل دده په اختيار او وس کې وي، دښته د حاجتونو خو دا حال دی چې اول خو دده خپل وجود ته حاجت دی بيا ددې وجود ژوندي ساتلو ته او په دې سلسله کې د خوراک، چښاک او مال دولت او نور..... لوييا ددې څخه ماسوا څومره حاجتونه او ضرورتونه ورته پېښېږي او په دې کې يو شئ هم دده په قدرت او اختيار کې نسته او دی هريوه ته محتاجه دی.

"غني" هغه دی چې د خپل غير څخه بې نيزه وي او دغه ماسوا د يوه څخه بل هيڅوک نسته يعني هغه ذات صرف د الله ﷻ دی چې د باقي ټولو شیانو هستی يعني د انسانانو، پيرياتو، فرشتو، شيطانونو او نورو هستي او بقا د دوی دخپل ذات څخه نه ده.

نو په حقيقت کې ټول فقيران دي په دې وجه ارشاد وسو چې: وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَالْأَتَمُّ الْفُقَرَاءُ [مُحَمَّد: ٣٨] (غني صرف الله ﷻ دی او تاسو ټول فقيران او محتاجه ياست)، او بل ځای يې ددې معنی

وضاحت داسې فرمایلی دي: وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ إِنَّ يَسَاءَ يَدُهُ يُدْهِبُكُمْ وَيَسْتَخْلِفُ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ (الانعام، ۱۳۳) (او ستارې غني او رحمت والا دی که هغه وغواړي نو تاسو ټول به لیرې کړي ستاسو پر ځای چې څوک وغواړي پيدا به یې کړي). نو ټول مخلوق فقیر دی (غني صرف الله ﷻ دی) لېکن د تصوف په اصطلاح کې د فقیر اطلاق پر هغه سړي کېږي کوم چې خپل ځان پر دې صفت وښي هم او پر کوم چې واقعي دا حالت غالب او طاري وي چې دی گټي چې زما سره هېڅ هم نسته او ددې دنیا او د هغه جهان هېڅ شئ دده په قبضه او اختیار کې نسته، نه د اصل آفرینش په لحاظ سره او نه د دوام آفرینش په اعتبار سره (یعني نه دده پر پيدا کېدلو اختیار ته لونه پر ژوندي پاته کېدلو) لیکن کوم احمقان چې دا وایي چې: ته به فقیر هغه وخت یې چې ته عبادت هم نه کوي ځکه چې د عبادت په بلله کې ثواب ملارېږي، او که ثواب ستا سره وي نو مطلب یې دا دی چې ستا سره څه سته. نو کله چې څه در سره وي نو فقیر څنگه سوې، د زندیقې او قباحه دا هغه تخم دی کوم چې شیطان د خلکو په زړونو کې اچولی دي، او دا هغه احمقان دي کوم چې شیطان د پوهې او عقل د هوښیار جوړ کړي دي دغه رنگه یې گمراه کوي، چې دی خو سله الفاظو ته ذلیله معنی ور اغوندي، چې د دوی په ډول نور احمقان په آسايي سره دوکه وخورې، او وگټي چې که پوهې ده نو بس دا ده حال دا دی چې دا هغه خبره ده چې یو څوک (د دوی په ډول اصحاب عقل) داسې ووايي چې: څوک خدای لري هغه هر څه لري په دې وجه پکار دي د فقیر جوړېدلو د پاره دي د خدای څخه یې زړه سي، دې (د عقل پندو ته) داهم معلومه نه ده چې فقیر خو هغه وي چې عبادت کوي.

د فقر فضیلت

د الله ﷻ ارشاد دی: لِلْفَقْرِ آمَ السُّهَاجِرُونَ (د دې محتاجو مهاجرینو (بالخصوص) حق دی) (الحشر) او د نبي ﷺ ارشاد دی چې "کوم درویش هیالداره او پلرساوي الله ﷻ هغه دوست لري، او فرمایي: اې بلال ﷺ! کوشش کوه چې د دې دنیا څخه د تللو په وخت فقیر یې مالدار نه یې، او فرمایي: زما د لست فقیران به د مالدارو څخه پنځه سوه کاله منځکې جنت ته ځي.

او دیو روایت په روی سره یې دا مده خلوېښت کاله ښوولې ده، او دلته د فقیر څخه مراد حریص فقیر هېڅ کله نه دی بلکې هغه فقیر مراد دی چې په فقیري کې قطع او خوشحاله وي، او فرمایي: زما دامت افضل ترینه خلک هغه دي کوم چې فقیران دي، او فرمایي: جنت ته چې کوم خلک د ټولو څخه

مخکي داخليږي هغه ضعیفه خلک به وي، او فرمایي: زما دوه کسبه (پېشې) دي: فقیري او جهاد، او زما دوست هغه دی کوم چې دا دوه کسبه دوست او خوښ گڼي.

روایت دی چې جبرئیل عليه السلام نبي کریم صلی الله علیه و آله ته راغلی وېې ویل چې: الله جل جلاله تا ته سلام وایي او پوښتنه کوي چې که ته غواړې نو چې زه د مخکي ټوله غرونه په سرورزو کي تبدیل کړم او بیا چې کوم ځای تاسو غواړئ دغه به حاضرېږي، نبي صلی الله علیه و آله وفرمایي: نه! ای جبرئیله! زما دانه دي پکار، ځکه چې دنیا دې کورو کور دی او مال د مفلسانو مال دی او دنیا مال جمع کول د احمقانو کار دی جبرئیل عليه السلام وویل ای محمد صلی الله علیه و آله! الله جل جلاله دي تا پر دې قول ثابت قدمه پاته کړي، حضرت عیسیٰ عليه السلام په لاره کي یو سړی بیده ولیدلی نو ورته وېې ویل: ای د خدای بنده! پورته سه او خدای یاد کړه، هغه عرض وکړی ای عیسیٰ! زما څخه څه غواړې چې ما خو دنیا او دنیاوالا پرې ایښې دي، وېې فرمایي: نو بیده وسه! ای دوسته ښه په ژور خوب بیده سه. حضرت موسیٰ عليه السلام یو سړی ولیدلی چې ډېره یې تر سر لاندې کړې ده پر څلور بیده دی او یوه کمبله ور سره ده نور ور سره هېڅ نسته، عرض یې وکړی یا الله آیا ستا د بنده ضائع دی چې دده سره خو هېڅ هم نسته؟ ارشاد ورته وسو چې: آیا تاته معلومه نه ده چې زه شومره چاته زیات گورم دومره هغه زیات دنیا څخه لیري ساتم.

نبي صلی الله علیه و آله فرمایي: کله چې خلک په دنیا راټولو، مال جمع کولو او آبادی جوړولو کي مشغوله سي او د فقیرانو سره ښمني وساتي نو الله جل جلاله به دوی په څلور آفتونو کي مبتلا کړي: (۱) په ټوله زمانه کي به قحط واچوي، (۲) پر دوی به ظالم او جابر حکمران (بادشاه) مسلطه کړي (۳) بې دینه او خائنه حاکمان او افسران به پر دوی ظلم کوي (۴) د دوی ښمنانو او کافرانو ته به د دوی په مخکي شان او شوکت ورکړي.

د ابن عباس رضی الله عنه قول دی چې لمتي دی هغه سړی کوم چې شوک د درویشۍ په وجه ذلیل او خوار او د مالدارۍ په وجه ذلیل عزیز او محترم گڼي.

روایت دی چې د مالدارنو چې کوم ذلت به د سفیان ثوري په مجلس کي کېدی داسي به بل ځای نه کېدی ځکه چې هغوی به دوی همیشه په آخري صف کي کېښلول او فقیران او محتاجان به یې بالکل پنځله خوا کي کېښلول. حضرت لقما خپل زوی ته وفرمایي: چې څیري او خرابي جامې والا ذلیله او سپک مه گڼه ځکه چې دده او ستا خدای یو دی، یحی بن معاذ وایي چې: مسکین بنده که د دوېځ څخه هم داسي بېرېدی لکه د فقیرۍ څخه نو د دواړو څخه به محفوظه وای، او که د جنت یې هم داسي

طلب کولای لکه د دنیا چي يې کوي نو دواړه به يې حاصل کړي وای، او که په باطن کي هم دخداي
 څخه داسي پېرېدلای لکه چي په ظاهر کي پېرېږي نو د دواړو جهاتو په سعادت به سرفرازه وای، يو سړی
 لس زره درهمه راوړل ابراهيم اهدم عليه السلام ته راغلی او وېې ويل: چي دا قبول کړه دوی انکار ځيني
 وکړی هغه په ژړا سواصرار (تېنگار) يې کوی تر دې چي مټ او زړی يې شروع کړې، ابراهيم اهدم
عليه السلام وويل ته دا غواړې چي د دې پيسو په عوض زه خپل نوم د دروېشتو د فهرست څخه خارج
 کړم؟ نو وروسته دا زما څخه هيڅ کله نسي کېدلای. نبي صلى الله عليه وسلم حضرت عائشې رضي الله عنها ته وفرمايل:
 که غواړې چي د قيامت په ورځ زما سره يې نو د فقيری ژوند تېروه، د اميرانو څخه ليري وسه! او جلبي
 تر هغه وخته مه بللوه چي پيوند (پښه) نه پکښي ولگيږي.

د قانع فقير فضيلت

د نبي صلى الله عليه وسلم ارشاد دی چي: خوش بخته دی هغه سړی کوم ته چي الله تعالى د اسلام لار وښووله او مال يې
 د کفايت په اندازه ودرکړی او ده پر دغه باتلدي قناعت وکړی، او فرمايي: اې دروېشتو! د زړه په صدق
 سره پر دروېشۍ باتلدي قانع وسئ صابر او راضي وسئ چي د فقر ثواب تاسو ته ملاوسي کښې د دې
 څخه به محرومه سئ، او په دې کي اشاره و دې طرف ته ده چي حريص او لالچي فقير ته ثواب نه
 ملاوېږي، دغه رنگه خو په نورو صريحو احاديثو کي مذکور دي چي ده ته هم ثواب ضرور
 ملاوېږي، او د نبي صلى الله عليه وسلم ارشاد دی چي د هر شې يوه چلبي ده او د جنت چلبي د صابرو فقيرانو صحبت او
 دوستي ده، چي دا خلک به د قيامت په ورځ الله تعالى ته ډېر نژدې بلکي هم نشينه وي، او فرمايي چي:
 په بندگتو کي دا الله تعالى د ټولو څخه غټ دوست هغه دروېش دی چي هغه پر دې باتلدي قانع وي کوم
 څه چي الله تعالى ودرکړي وي او پر هغه رزق صبره وي کوم چي الله تعالى دوی ته ودرکړي وي، او فرمايي:
 چي د قيامت په ورځ به فقيران او مالداران ټول په دې حسرت کي مبتلاوي چي اې کش! په دنيا
 کي دوی ته د قدر د کفايت څخه زيات څه ملاوېدې نه وای! پر حضرت اسماعيل عليه السلام باتلدي وحی
 را نازلې سوې چي که ما تلاش کول غواړې نو د ماتو زړونو په خوا کي مي تلاش کوه. عرض يې
 وکړې اې خدايه هغه څوک دي؟ وېې فرمايل: هغه دروېش چي صبر او قانع وي، او فرمايي: د
 قيامت په ورځ به د الله تعالى د طرف څخه ارشادوسي، چي کوم څای دي زما هغه بندگان کوم چي په
 ټول مخلوق کي خاص او غوره دي؟ فرشتې به پوښتنه وکړي چي هغه څوک دي؟ نو ارشاد به وسي
 چي هغه مسلمانان دروېشان کوم چي زما په ودرکړه هميشه راضي وو، نو ولاړ سئ هغه ټوله جنت ته

ورسوي، او دوی به په دغه وخت کې جنت ته ورسول سي چې لا تر اوسه به باقي مخلوق په حساب کي وي.

ابو الدرداء رضي الله عنه فرمايي: خرابي ده د هغه سړي په عقل کې کوم چې د دنیا په زیاتېدلو خوشحاله وي او په عمر کېدلو نه خفه کېږي، سبحان الله دا آخر کومه یوه داسې د خیر خبره ده چې دنیا خو دي زیاتېږي او عمر دي کمیږي، یو سړی د علم بن قیس پر خوا تېر سو نو وې لیدل چې ساګ (واښه) او ډوډۍ خوري دې سړي پوښتنه وکړه اې علم! په دنیا کې تابېس پر دې صبر وکړې؟ ورېې فرمايل: دا څه دي ما خو داسې خلګ هم لیدلي دي چې د دې څخه په کمه باندې زما څخه زیات قانع وو، هغه پوښتنه وکړه: دغه کوم خلګ وو؟ ورېې فرمايل: هغه کوم چې دنیا دا آخرت په بدله کې اخلي او د دې څخه په کمه قانع وي.

ابو ذر رضي الله عنه یوه ورځ په مجلس کې ناست د خلګو سره په خبرو کې مشغول وو چې په دې کې د دوی بې بي راغله ورېې ویل ته دلته ناست یې او په خلای قسم په کور کې هېڅ هم باقي نسته، ورېې فرمايل: اې ښځي! زما په مخکې یوه انتهایي گرانه غونډۍ ده، او د هغې څخه هغه سړی تېرېدلی سي کوم چې سپکباری (چې بوج او بار یې سپک وي) او تش لاسی وي، چې دایې واورېدله نو ښځه یې خوشحاله ده او کور ته ولاړه.

او په دې خبره کې اختلاف دی چې د دروېش صابر درجه افضله ده او که د مالدار شاکر؟ اصحیح داده چې دروېش صابر افضل دی، دا څوره روایتونه چې موږ پېش کړي دي ټول پر دې حقیقت دلالت کوي.

د دروېشي او فقیرۍ ادبونه

پوه سه! چې د دروېشي د آدابو څخه افضل ترين ادب دا دی چې په باطن کې راضي په رضا الله وي او په ظاهر کې گيله شکوه نه کوي او تر څو چې د باطن تعلق دی نو د دروېش درې حالتونه کېدای سي: (۱) په دروېشي خوشحاله او شاکره وي او د دې حقیقت څخه آشنایي چې دروېشي د الله ج هغه رښتونې وړکړه ده کوم چې دده د دوستانو دپاره ځانگړې ده، (۲) که په دروېشي خوشحاله نه وي نو په ناراضه هم نه وي، او سره د دې چې دروېشي دده خوښه نه وي او بله یې گڼي لکه یو سړی چې درگ وهلو در دې خوښ نه وي خو بیا هم د حجام څخه په دې وجه نفرت نه کوي ځکه چې هغه یې دده په وینا دده د پاره کوي، نو دا هم غټه خبره ده (۳) د دروېشي په وجه د حق تعالی څخه ناراضه

وي او دا حرام دی او د فقر ثواب زائله کوي، ځکه واجب دا دی چې هر وخت دا عقیده لري چې الله ﷻ هغه کوي کوم چې غواړي او چا ته دا حق نسته چې د الله ﷻ په کارونو کې د کراهت اظهار وکړي یا ځینې دانکار جرأت وکړي.

او دغه ډول په ظاهر کې هم د شکایت یو حرف پر ژبه راوړل پکار نه دی، د حضرت علي عليه السلام قول دی چې دروېشي کله د عذاب الهي سبب هم کیږي او د لاسي دروېش علامه دا وي چې په قضاء الهي بقدي چغې وهي د خفگان، او ناراضی اظهار کوي، او کله دا دروېشي د سعادت سبب وي او د لاسي دروېش نښه دا وي چې د ښه اخلاقو او ښک خوی لاسه داسې څخه نه پرېږدي او پر هره خبره د الله ﷻ شکر ادا کوي، په حدیث شریف کې دي خپله دروېشي او محتاجي نه ښکاره کول یوه ډکه خزانه ده او د لاسي دروېشي آداب دا دی چې: (۱) دروېش د مللرانو سره هېڅ ډول خلط او گلون نه ساتي (۲) د امیرانو په مخکې عاجزي نه کوي (۳) او نه د امیرانو خوشحالي (چاپلوسی) کوي، د حضرت سفیان ثوري رحمه الله قول دی چې: فقیر چې کله د مللار خوا ته ځي نور اړ کار دی او که د باچا څخه مخکې او وروسته کیږي نو ځل دی، او دویم ادب دا دی چې کله کله د محان څخه څه خوندي کوي او صدقه کوي یې، نبی ﷺ فرمایلي دي چې کله لاسي هم کیږي چې یو درهم د یو لک درهمو سره برابر وي بلکې د دوی څخه افضل تره وي، اصحابو ﷺ پوښتنه وکړه چې هغه کله اړیې فرمایل: که د چا سره د دوو درهمو څخه زیات څه نه وي او دی ځیني یو درهم صدقه کړي نو دا د هغو درهمو څخه زیاته افضله ده چې د چا سره په لکونو کروړونو درهمونه موجود وي او دی د هغو څخه لک درهمه د خدای په لاره کې صدقه کړي.

دهديه (سوغات) او نذرانه اخيستولو ادبونه

اخيستونکي ته پکار دي چې: (۱) کوم مال مشتبه وي هغه نه اخلي (۲) کوم چې د ده د حاجت څخه ماسوا (یعني دده ضرورت ورته نه وي) هغه هم نه اخلي، لېکن که د دروېشانو خدمت په کوي بیا یې اخيستلای سي (۳) که یو فقیر یې په ظاهري توګه واخلي او په پټه یې صدقه کړي نو دا درجه د صدیقینو ده، که د دې خبرې د صلاحیت او طاقت څخه محرومه وي نو پکار دي چې قبلوي یې نه چې مالک یې پخپله پر حقولراتو تقسیم کړي (۴) د ورکوونکي نیت هم ضرور معلومول پکار دي ځکه چې ورکوونکي یې د (۱) هلیې په نیت، که (ب) د صدقې په نیت، که (ج) د ریاکاری په توګه ورکوي، په دې کې چې د کوم شې په توګه هلیه وړاندې کړل سي هغه قبول سنت

دی په دې شرط چې د احسان څخه خالي وي، او که دا معلومه وي چې دغه شئ په جزئي توګه احسان دی او په جزئي توګه بغير د احسان څخه دی نو پر کوم چې احسان نه وي هغه قبولول پکار دي.

مثال: يو سړي د نبي ﷺ په خلعت کي پوڅه (پنیر)، خوړوي او پیسې (روپۍ) حاضر کړل دوی ﷺ پیسې واپس کړې او نور دواړه شيان يې قبول کړل. فتح موصلي رحمه الله ته يو چا پنځوس زره درهمه راوړل هغه وويل چې د حديث په روی سره چې څوک بغير د سوال څخه چا ته يو شئ ورکړي نو هغه يې رد کړي نو گوياده د خلای دين رد کړی دايې وويل يو درهم يې ځيني واخيستی او باقي يې واپس کړل.

که يو سړی يې دربارګاری په نيت سره څه ورکوي نو دغه قبولول نه دي پکار، يو بزرګ د يو سړي په ربا کاري سره يو شئ ورکول قبول نه کړی خلکو ډېره بده وګڼله، بزرګ وويل زه ګنم چې مادمه شئ وانه اخيستی پر ده مي مهرباني وکړه ځکه چې دده مقصود دا وو چې ددې ښه وږه به څېړوم او په داسي خو به دده مال ضائع سوی وای او ثواب به هم په لاس نه وی ورغلاي، (٥) که يو سړی د صدقې په توګه څه ورکړي نو اخيستونکي که د صدقې مستحق وي نو واده اخلي او که نه وي نو نه دي اخلي، (٦) په حديث شريف کي دي چې کوم سړي ته خلګ بغير د سوال څخه څه ورکړي نو دا گویا الله ﷻ د طرف څخه را لېږل سوی رزق دي (قبولې دي) او ددې څخه بزرګانو د مقوله وضع کړې ده چې کوم سړي ته خلګ څه ورکړي او دی يې وانه اخلي نو دده په بلا کي اخته کېدل لازمي دي ځکه چې بيا که دی څه خواړي هم خو خلګ يې ورته نه ورکوي، سړي سقطي رحمه الله به هميشه احمد حنبل رحمه الله ته څه لېږل او هغه به هر وار د قبولولو څخه انکار کوی، يو وار داسي وسوه نو سړي السقطي رحمه الله وويل: اې احمد رحمه الله! دره کولو د آفت څخه ځان وساته، چې بيا يې هغه الفاظ وويل، نو احمد بن حنبل رحمه الله وويل چې ښه دی ته دا سنبل او خوندي کښېږده، زما سره في الحال د يوې مياشتي خرڅ موجود دی چې دا ختم شي قبول به يې کړم.

بې ضرورته او بلا حاجته سوال حرام دی: نبي ﷺ فرمايلي دي: چې سوال د فواحشو څخه دی او فحش بې ضرورته حلال نه وي او په فواحشو کي ددې د شمارېدلو سبب دا دی چې په دې کي څو قباحتونه او بدی دي:

اوله بدې خوړې مادمه چې دروېشي ظاهرول گویا د الله ﷻ خلاف شکايت کول دي ځکه چې د چا يو

غلام که دخلگو څخه څه غواړي گړځي نو ده دا کار به خپل مالک بدنلمه کول وي، ددې کفره داسي کېدای سي چې اول خودی بغیر د ضرورت څخه سوال نه کوي او که يې کوي نو د شکايت په توگه دې نه کوي.

دويم قباحت دا دی چې سوال کوونکي کېدل گویا ذليل کېدل دي او مسلمان ته دا نه ښايي چې د الله ﷻ څخه ماسوا د بل چا په مخکي ځان ذليله کړي، او دې ذلت څخه د خوندي کېدلو فقط دا صورت کېدای سي چې تر څو پورې يې وس وي سوال دي صرف داسي دوست يا قریب څخه يا داسي خلاص زړه والا سړي څخه کوي چې په حقارت او نفرت سره بيا ده ته نه گوري چې ده په مخکي ذليله نسي که داسي نسي کېدای نو څومره چې دزياتو څخه تر زياتي انلزي پورې کېدای سي بې ضرورته دي سوال نه کوي.

درېمه بدې دا ده چې دا د نورو خلغو د تنگولو خبره ده ځکه چې ورکوونکي هين ممکنه ده چې صرف د ملامت او رسوايي په وجه يا دشرم او ریا کاري څخه ورکوي او داسي ورکول به د زړه نه وي نو په زړه کې به دننه خفگان، ملال او ستړيا محسوسوي ددې څه د ځان ساتلو طريقه دا کېدای سي چې سوال دي په صراحت سره نه بلکې په اشاره سره کوي چې که ورکوونکي ځان نانگارو کوي نو کولای به يې سي، او که په سوال کې صراحت ناگزېره وي نو يو سړی دي ښه کوي نه بلکې په مجموعي توگه دي خبره کوي، او که هلته موجود فقط يو امير وي او د ټولو دا توقع وي چې دغه ددې سائل حاجت پوره کولای سي او ده څه ورکول د ملامت د ښه کېدلو د پاره کافي وي نو دا خبره پنخپل ځای د خصوصي تعين مترادفه ده (نو هلته دي سوال نه کوي) که يو سائل د بل د پاره د زکوٰۃ غواړي کوم چې واقعي د زکوٰۃ مستحق وي نو دا صحيح ده په دې شرط چې د چا څخه غواړي پر هغه واقعي زکوٰۃ واجب وي او په دې کې که ورکوونکي خفه کېږي هم نو پروا نسته، او که سائل پنخپله د زکوٰۃ مستحق وي نو د ځان د پاره هم سوال کولای سي دا جائز دي.

که يو سړی سائل ته صرف دشرم يا د ملامت د پېرې څخه ورکوي نو دا حرام دي ځکه چې دا گویا دده څخه جبراً څه اخيستل دي، په دې کې شک نسته چې په ظاهره فتویٰ کې صرف زياتي الفاظو ته کتل کېږي، لېکن دا فتویٰ دلته په دې دنيا کې پکار راتلای سي چې د دنياوي پاچاهانو قتون دا وي لېکن په هغه جهان کې به فقط د زړه فتویٰ قبل اعتماد وي، نو د ښوولو مقصد دا دی چې که د اخيستونکي زړه گواهي ورکوي چې ورکوونکي يې په کراهت سره را کوي نو نه دې اخلي او حرام

دې گڼي.

نو د دې ټولو خبرو څخه دا واضحه کيږي چې سوال حرام دی او صرف دمخه ضرورت او ناگزير حاجت په وخت صحيح دی، نو که د سوال کولو څخه مقصد دا وي چې په ظاهري شان شوکت کي فرق را نسي يا ښه خوراک ملائسي يا ښه لباس واغوندي نو دا جائز نه دی، ځکه چې سوال هغه ته کول پکار دي چې عاجزه وي او څه ورسره نه وي او څه کسب هم نسي کولای يا که د کسب قائل خو وي لېکن په طلب د علم کي مشغول وي، لېکن که په عبادت کي مشغول وي نو بيلورته کسب کول لازم دی او سوال حرام دی، او د ډوډۍ د محتاجه کېدلو په صورت کي هم که په کور کي يو کتاب يا جامز (مصلی، مسله) يا کمربند او نور موجود وي او دغه د ضرورت څخه زيات وي نو سوال کول حرام دي ځکه چې اول دغه شيان خرڅول او د ډوډۍ انتظام کول پکار دي، لېکن که صرف د ځان او کور د تجمل او ښايست پر ځای ساتل يا پکښي اضافه کول مقصود وي نو سوال حرام دی.

زهد حقيقت: فرض کړه! چې يو سړی په گرمي کي واوره د ځان سره ساتي او دا حرص د دې خبري وي چې کله هم تېری سي نو لوبه به په دې ښي کړي، بيا يو سړی راسي او غواړي چې سره زړ وړ کوي او واوره واخلي، او دغه د واورې ځلوند دا سوچ وکړي چې که نن په گرمو اوبو قناعت وکړم نو څه به وسي، ځکه چې د دې واورې د ځان سره د اېښوولو څخه خو د سرو زرو اېښوول غوره دي او بيا په دې حال کي چې واوره خو د پاته کېدلو شی هم نه ده، شپې ته خو به دا په هر حال ويلي سوې وي او دا سره زړ خو به ټول عمر را سره وي نو په دې خيال سره که هغه د سرو په مقبله کي واوره سپکه وگڼي نو د دې ترک حرص ته زهد وايي، کوم چې ده د واورې په مقبله کي اختيار کړی، نو همدا حالت د يو عارف د دنيا په باره کي وي چې دی کله وويني چې دنيا تلونکې ده او هميشه کميږي (لکه چې واوره ويلي کيږي ختميږي) او بالاخره د مرگ پر وخت به بالکل د دې خاتمه وسي او هانخوا ده نظر پر عاقبت باندې پربوځي نو وويني چې هغه صاف او باقي دي او د ختمېدو يې بالکل سوال نه پيدا کيږي نو دا دنيا ده د نظره څخه وغورزېږي او ذليله او خواره سي نو دی يې د آخرت په مقبله کي ترک کړي، او د دنيا ترک کولو څخه وروسته آخرت اختياروي ځکه چې آخرت د دنيا څخه غوره او بهتره دی، دې ترک دنيا ته "زهد" وايي په دې شرط چې دا زهد د مباحو شیانو په سلسله کي وي ځکه چې د شرعي ممنوعاتو څخه پر هېز خو هسي هم لازم دي، دارنگه شرط دا دی چې پر دنيا باندې قلعه وي خو بيا يې هم ترک کوي، ځکه چې چا ته قدرت حاصل نه وي نو د هغه

زهد خود مجبوری زهد دی، لارنگه حالت دا وی چي دنیا ده ته وړاندی هم کرل سی خو داخیستولو
 خښه یې انکار وکړي هسي خو د دې آخري شرط د ازمائش خښه بغیر د دې تارک ته د زهد صحیح
 علم نسی کېدلی، ځکه چي د بنده که پر دنیا بلاندی قدرت حاصل سی نو دده دنیا بېلپړی او د نفس
 کیفیت څه نور سی او کوم فرب د زهد چي ده جوړ کړی وی دهغه قلمې وڅېړي، او بیا دا شرط هم
 دی چي مال خرڅ کړي او حفاظت یې نه کوي و د جاه او مرتبې خښه هم بې نیازه سی، ځکه چي د
 زهد مطلق تقاضا دا ده چي دنیا دلذت خښه برکناره سی، او د دې ټولو لذتونو په آخرت سره تبادله
 وکړي او دا یوه ډېره منظمه خټه معلله، ییمي او سودا والا خبره ده چي ډېره خټه نفع پکښي
 حاصلیږي، د الله ﷻ لوشاد دی: **إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ**
لِتَرْتَهُ، أَلَيْسَ لَكَ شُكُّ اللَّهِ ﷻ د مسلماتو خښه د دوی نفسونه او مالونه د دې خبري په عوض
 اخیستي دي چي دوی ته به جنت ملاوړيږي (او بیا ورسې فرمایي: **فَأَسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي**
بَايَعْتُمْ بِهِ) (او تاسو پر دې خپله بیعه کومه چي مو د الله ﷻ سره کړې ده خوشحاله سی، چي دا خټه
 کولیږي ده) گویا الله ﷻ د دا ډول ییمي کوونکو ته مبارکي وړکوي، چي دوی د خټي گټي سودا
 وکړه.

لېکن یاد ساته چي کوم سړی د سخاوت د اظهار د پاره دنیا ترک کوي یا یې په ترک دنیا کي یو بل
 پټ فرض وي نو نه دا زهد دی، او نه داسي تارک زاهد دی، بلکي د اهل معرفت په نزد خو دنیا د آخرت
 په بدله کي خرڅول هم صرف یو ضعیف قسم زهد دی ځکه چي اصل زاهد خو هغه دی کوم چي د
 دنیا په ډول آخرت هم د مینځ خښه لیري کړي ځکه چي جنت هم د آخرت شهوت د سترگو شهوت د
 فرج او شهوت د نس دی او زاهدان د دې ټولو شیانو خښه هسي هم نفرت ساتي او خپل ځان د دې
 خښه لوړ گڼي ځکه چي په کوم شئ کي تر وړي شهوت څلوی هم دده سره شریک وي دغه ته دوی
 څنگه کتلای سی، چي د دوی خو په دنیا او آخرت ډلوړ وکي صرف د الله ﷻ خښه ملسو نور څه
 مطلوب نه وي، او دده د معرفت او مشاهدې خښه ملسو په ځای څه شي صبر بلو، سی، د الله ﷻ خښه
 بغیر هر شئ د دوی په نظر کي بې وقعتي وي، دا هغه زهد دی چي د عارفانو او صادقانو حصه وي او
 عارف چي کله دې مقام ته ورسېږي نو دده د پاره د مال خښه تېښته هم روا ده بلکي ده ته پکار دي
 چي مال واخلې او پر مناسب ځای یې خرڅ کړي او مستحقو محتاجو ته یې ورسوي لکه چي د
 روي زمین ټول مال د حضرت عمر رضی الله عنه په قلمونو کي وو او دوی ځیني فارغه او بې نیازه وو، بلکي د

حضرت عائشې رضي الله عنها په ډول چي يو لک درهمونه يې په يوه ورځ کي خرڅ کړل او د ځان د پاره يې د يو درهم غوښه وانه اخيسته، چي روژه په ماته کړي.

نو د عارف سره که لک درهمه وي نو هم هغه عارف وي او د بل سره که يو درهم نه وي خو هم زاهدانه وي، بلکي کمال خو په دې کي دی چي زړه د دنيا څخه قربت پرې کړي چي نه يې په طلب کي مشغوله وي او نه ځيني تبتي د دنيا سره دده نه جنگ وي او نه صلح او نه دوستي او نه دښمني، ځکه چي د يوشم سره دښمني کول هم خپل ځان په دغه کي مشغولول دي، عين داسي لکه چي بنده پنځل دوست يا محبوب کي مشغوليږي نو کمال دا دی چي د غير الله څخه بالکل خالي او بې غمه سي، د دنيا مال دده په نظر کي د درياب د اوبو په ډول وي او لاس يې د الله جل جلاله د خزانو په ډول چي که کم وي که زيات، راسي او که ولاړ سي، دی ځيني په هر حال په هر صورت فارغه وي نو کمال د دې نوم دی، لېکن د احمقانو د پاره مقام د غرور هم دا دی ځکه چي ده ته د ترک مال همت هم نه وي، او خپل ځان داسي ټکوي چي زما څخه به څه وايي موږ خو د مال څخه فارغه يو حال دا دی چي ده واز هلته ښکله کيږي کله چي دی په دې خبره کي فرق کوي چي فلاڼي ته کوم چي مستحق وو موږ مال ورکړی او فلاڼی د درياب څخه اوبه واخيستې، او فلاڼی د بل څخه مال واخيستی، نو دا فرق پنځله د ده د غرور او خود فريبي غماز وي، او صافه ظاهر يې چي د مال خواش او قدر دوی په باطن کي موجود دی حال دا دی چي اصل دا چي سره د قلبض او قادر کېدلو څخه د مال څخه دستبرداره (لاس په سر) سي او ليري ځيني تبتي چي د دې سحر او طلسم څخه خلاصون ومومي.

ابن مسعود رضي الله عنه وايي چي تر څو پوري دا آيت نه وو نازل سوی: **مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ** (آل عمران: ۱۵۲) [ځيني په تاسو کي هغه وو چي دنيا يې غوښته او ځيني هغه وو چي آخرت يې غوښتې] تر هغه وخته دا خبره زما په ذهن کي هم نه وه راغلې چي زموږ څخه هم څوک داسي سړی کېدای سي کوم چي دنيا خوښوي، او بيا چي کله مسلماتو وويل چي که موږ ته دا علم وسو چي د الله جل جلاله دوستي په کوم شئ کي ده نو موږ به هغه کولای، نو پر دې خبره دا آيت نازل سو: **وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنِ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوْ اقْتُلُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا قَتَلُوا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ** (النساء: ۶۶) (که موږ دوی ته دا حکم کړی وای چي خپل ځانونه مړه کړی او د کورونو څخه بهر ووځی نو د څو تنو څخه ماسو به چا پر دې عمل نه وای کړای)، نو پوهېدل پکار دي چي واوره د سرو زرو په عوض ورکول يو داسي خاص خبره نه ده چي هر عقلمند داسي کولای سي او بيا دا دنيا او آخرت د باهمي

نسبت سره ملاوړل خو هسي هم گران دي چي د دې نسبت د هغې په مقابلې کي ډېر کم دی لېکن خبره دا ده چي خلگ د درې اسبلو پر بنياد دې د حقيقت څخه بې خبره وي: (۱) دايمان د ضعف په سبب (۲) د شهواتو د غلبې په سبب (۳) د غفلت او تاخير په سبب يعني ځان په دې ويلو وروسته کوي چي بيا به يې وکړم، بيا به يې وگورم او نور نور، او د دې (ځنډولو) سبب زياتره د شهوت غلبه وي، ځکه چي په حال کي بنده داسي نسي کولای، يعني فقط دا نقد ته گوري او قرض (پور) يعني آخرت مېروي.

د زهد فضيلت: تر اوسه موږ د دنيا د دوستي په منعت کي چي څه ويلي دي دغه ټول د زهد فضيلت ثبوت دی، لېکن خبره دا ده چي د دنيا دوستي تر مهلکاتو لاتندي راځي او د دنيا د دښمنۍ شمل به په منجياتو کي وي، نو دلته موږ هغه احاديث او آيتونه ذکر کوو، د کومو تعلق چي د دنيا د دښمنۍ سره دی (او دا زهد دی) د زهد د ټولو څخه زيات قابل تحسين اړخ دا دی چي الله ﷻ دې ته د اهل علمو سره مناسبت ورکړی دی او په قرآن پاک کي راغلي دي چي کله قارون په ښه وضع قطع (شکل او حالت) کي پر آس سپور راووتی نو هر سري به ورته د افسوس په نظر سره کتل دا به يې ويل چي اي کاش! دا وضع قطع او دولت او شوکت ما ته هم حاصل وای، لېکن کومو خلگو ته چي د دين پوهه ورکړل سوې وه هغوی به ويل چي د آخرت ثواب د دې څخه زيات بهتره دی کوم چي به ايماندار او نیک عمل کوونکو ته ملاوړي القصص او دا يې ځکه وويل چي زهد که تر څلور پښتو وړځو پوري هم اختيار کړل سي نو د زاهد په زړه کي د حکمت او معرفت هغه سترگه روښانه کوي کومه چي چيري دوکه نسي خوړای.

د نبي کریم ﷺ اروشاد دی چي که ستاد الله تعالی سره د دوستي آرزوي نو په دنيا کي زاهد جوړه س، حال ته ﷺ عرض وکړی چي يارسول الله! زه خو په حقيقت کي مؤمن سوم، نبي ﷺ پوښتنه وکړه چي دليل يې څه دی؟ عرض يې وکړی دا چي زما نفس دنيا څخه داسي ليري ټښتي چي سره زړوي او که ډېره، د دې سره يې هيڅ شوق نسته، او دواړه زما نفس ته برابر دي، او داسي ښکاري چي جنت او دويخ دواړه زما سترگو ته مخامخ دي، نبي ﷺ وفرمايل صحيح ده تا ته چي څه ملاوړېدل وو ملاوړ سول، لوس کوشش کوه چي ته دا پر ځای وساتي، بيا يې وفرمايل: دا حال ته هغه بنده دی د کوم زړه چي الله ﷻ نوداتي جوړ کړی دی، او کله چي دا آيت نازل سو: **فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ فَمَفْرُوقٌ** **وَلَا يَسْلَامُ... إلخ (الاتعم: ۱۲۵)** (او څوک چي الله ﷻ پر لاري کول غواړي نو سينه يې د اسلام د پلاره

خلاصه کړي... الخ) نو صحابه وو ﷺ عرض وکړي يا رسول الله! ددې شرح څه ده؟ دوی ﷺ وفرمايل: چې يو نور دی کوم چې په زړه کي پيدا کيږي او زړه ته ددې څخه فراخي حاصلیږي، صحابه وو ﷺ بيا عرض وکړي چې آیا ددې څه خاص ظاهري نښه سته؟ نو ورپسې فرمايل چې: ها! نښه ددې داوي چې زړه ددې فاني دنيا څخه بېزاره د آخرت په کار کي لگېدلی وي او د مرګ سلمان د مرګ څخه مخکي تيارولو ته يې د زړه توجه پيدا سوې وي.

يو وار نبي ﷺ وفرمايل: دا الله ﷻ څخه شرم کوئ څنگه چې کول پکار دي، صحابه وو عرض وکړي چې آيا لود شرم نه کوو؟ ورپسې فرمايل: که شرم لری نو په دومره مال جمع کولو پسې ولي وډېسې ياست؟ چې په استعمال کي يې راوړل هم يقيني نه دي او ولي په داسي آباديو کي مشغول ياست چې د وسپلو پکښي شايد نوبت هم رانسې.

يوه ورځ نبي ﷺ خطبه ووله ورپسې فرمايل: کوم سړی چې لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ صحيح سلامتته او بغير د يو شئ د گډوډن څخه يووسي دی جنتي دی، عرض ورسو يا رسول الله! ددې وضاحت وفرمايست: چې د يو شئ د گډوډن څخه يې بغير يووسي، ورپسې فرمايل: چې د دنيا د طلب، لتون او محبت څخه يې بغير يووسي، ځکه چې څومره خلګ داسي ليدل کيږي چې د کومو خبري ولورېدل سي نو داسي معلومه سي چې گویا پېغمبرانه خبري دي او زړونو ته چې يې وگورې نو د ټکو او نقطو څخه ډک وي، نو کوم سړی چې دا کلمه پر ژبه د راوړلو په وخت کي دا دبلي خبري سره خلط ملط او گډه نه کړي دغه به جنتي وي.

او فرمايي، کوم سړی چې په دنيا کي زهد اختياروي الله ﷻ دده زړه ته د حکمت دروازي خلاصوي، نو دده د ژبې څخه چې څه وشي د حکمت څخه ډکي وي، او الله ﷻ چې څنگه دی د دنياوي هلتنو او مرضونو د راتګ څخه خبروي نو هلته يې د دغو د درمل او دواء څخه هم خبروي او ددې دنيا څخه دی د سلامتې کوو ته صحيح سالم رسوي، يوه ورځ نبي ﷺ د لوبښتو د کلي پر خوا تېرېدی څلور سره طرفو ته ښه ښه لوبښان او ښې ښې لوبښي په نظر راتلې، چې ځيني پکښي تازه تازه لنگي سوي وې په عربو کي دې مال ته ډېر د قدر په نظر سره کتل کېدله ځکه چې دا مال هم وي خو ددې سره سره وړی او شينې هم پيدا کيږي، دوی ﷺ منځ مبارک بل طرف ته وگرځولو، صحابه وو عرض وکړي چې دا خو دومره خوږ مال دی، تاسو ولي نه ورته گورئ؟ ورپسې فرمايل: ما ته ددې د کتلو څخه ممانعت دی او په ښکاره توګه يې ونيول چې آيت: (تاسو هېڅ کله ددې شيانو و طرف ته مه گورئ کوم چې موږ

د کفارو مختلفو مختلفو ډلو ته د دوی د آزار ماینبست د پاره وړکړي دي چي دغه صرف د دنیا د ژوند خوند او رڼا ده او ستاد رب عطیه چي هغه به په آخرت کي ملاوړي په ډېرو درجو خوره او باقي پاته کېنکې ده [طه].

ابن مسعود رضی الله عنه وایی چي که چا د دنیا څخه زهد اختیار کړی، د ده دوه رکنه لمنځ د ټولو مجتهدینو د ټول عمر د عبادت څخه خوره دی، د سهل تستري رحمته الله علیه قول دی چي ستاسو په عمل کي اخلاص هغه وخت پیدا کېدای سي چي ستاسو د خلورو شیتو څخه لویه بالکل ختمه سي (۱) د لویي څخه (۲) د لږېلو څخه (۳) د فقیري څخه (۴) د خواری او رسوایی څخه.

د زهد د درجو بیان

پوه سه! چي د زهد درې درجې دي: (۱) یو دا چي یو سړی د دنیا څخه لاس پورته کړي لېکن زړه یې پکښي لگېدلی وي بیا هم د دې څخه د نجات حاصلولو د پاره دی ریاضت او مجاهده کوي، صبر او قناعت خپلوي داسي سړي ته متره د ویل کیږي زاهد نه، که څه هم دا د زاهد اولنی منزل دی (۲) دویمه درجه دا ده چي د ده زړه هم د دنیا څخه بې نیازه سي لېکن دی د خپل زهد غټ خیال ساتي، یعني زهد اختیارول خپله غټه کارنامه گڼي، داسي سړی زاهد دی خو د نقصان څخه بالکل خالي نه دی (۳) دریمه درجه دا ده چي د ده سره د خپل زهد احساس یا زعم هم نه وي او نه یې څه لویه کارنامه گڼي، د داسي زاهد مثال د هغه سړي دی کوم چي د وزارت امید لري لېکن چي د باچا دروازي ته ورسېږي نو دی یو سپی د دننه تللو څخه منع کړي او دې ورته د ډوډۍ یوه ټکړه وړکړي چي د ده د لاري څخه لیري سي او بیا باچا ته ورسېږي د وزارت پر عهد فائز سي، د داسي سړي په نزد د ډوډۍ د دې ټکړي وقعت څه دی کومه چي ده سپي ته اچولې وه، نو په دې کي چي کوم پټ راز دی هغه دا دی چي دا ټول جهان یوه گوله ده او د شیطان حیثیت د دغه سپي دي کوم چي د حقیقي باچا په دربار کي حاضرېدونکي خلک د دننه د تللو څخه د منع کولو کوشش کوي، لېکن که ته ورته گوله واچوې بیا ستا لاره نه بندوي، او د دې دنیا قیمت خو د آخرت په مقبله د دې ټکړي څخه هم کم دی کومه چي د وزارت د عهدې د پاره سپي ته واچول سوه، ځکه چي د دې خو یو حد اوتهاسته، او د آخرت خو یوه انتها او حد نسته او د بې انتها په مقبله کي د هغه شئ څه حقیقت وي د کوم چي انتها وي، دلوجه وه چي کله خلکو بایزید بسطامي رحمته الله علیه ته وویل چي فلانی سړی د زهد خبري کوي نو دوی پوښته وکړه چي په کوم شئ کي د زهد خبري کوي؟ خلکو وویل چي په دنیا کي د زهد، وېر

فرمايل: دنيا څه شئ ده چي په دې کي زهد وسي، چي اول خو څه يو شئ وي، بيا زهد په هغه شئ کي وسي (دنيا خو هيڅ شئ نه ده).

زهد ولي او د څه شئ د پاره اختيارول کيږي؟ په دې اعتبار سره هم د زاهدانو درې درجې دي: (۱) اول دا چي بنده په دې غرض سره زاهد سي چي د آخرت د عذاب څخه خلاص سي او پر خپل مرگ راضي وي دا د اهل خوف زهد دی، يوه ورځ مالک بن دینار وويل چي پروښه ما د الله ﷻ په مخ کي غټه زړور تيا وکړه يعني جنت مي ځيني وغوښتي (يعني چي د مرگ څخه وروسته جنت ته ولاړ سم).

(۲) دويمه درجه دا ده چي زهد د آخرت د ثواب د پاره اختيار کړل سي او دا پوره زهد دی ځکه چي د زهد سبب اميد او محبت وي په دې وجه دې ته د اهل رجا خوف وايي، يعني د اميد کوونکو زهد.

(۳) دريمه درجه دا ده چي په زړه کي نه د دوېځ پيره وي او نه د جنت آرزو بلکي د الله ﷻ محبت ځيني دنيا او آخرت دواړه هېر کړي وي او غير الله طرف ته کتل ده ته د شرم او رسوايي باعث وي، دا درجه د کمال ده، رابعه بصري ته خلکو د جنت خبره وکړه نو ورپې ويل چي د کور مالک د کور څخه زيات وي (يعني د چا کور ته چي څوک ځي نو د کور د دېوالونو د ليدلو د پاره نه ځي د کور د مالک ديدار ته ځي) دکوم سړي په زړه کي چي د الله ﷻ مينه ځای وکړي د هغه د پاره د جنت لذتونه هيڅ نه وي، لکه څنگه چي د بادشاهي دلالت په مقابله کي د مرضي سره بازی کول يو څه لذت نه لري، لېکن يو بچي ته د مرضي سره بازی کول د بادشاهي دلالتو څخه زيات درجه لري، نو د دې وجه دا نه ده چي ده خيال واقعي صحيح دی بلکي د دې د پاره چي هغه د بادشاهي دلالت څخه بې خبره دی، او ده د بې خبري سبب د ده کم عقلي ده، دغه ډول د الله ﷻ د ديدار څخه ملسو که يو بل خواش څوک زهد ته راضې کړي نو دی د دغه بچي په ډول ناقص العقل دی کوم چي د بادشاهي دلالت څخه ځکه بې خبره دی چي ده ته د دې خبر نه ده.

او دکوم شئ په پرېښولو چي زهد اختيار پېږي د دې په اعتبار سره هم د زهد مختلفي درجې دي ځکه چي د بعضو خلکو پرېښوول خو صرف تر څو شياتو پوري محدود وي، لېکن په دې کي درجه دکمال دا ده چي هر هغه شئ پرېښوول سي کوم چي نفس ته لذت او مزه رسوي او د دين په لاره کي دې ته هيڅ ضرورت نه وي، ځکه چي دنيا عبارت دی د مال اوجاه څخه، د خوراک چښاک څخه، د اغوستلو او بيله کېدلو او د مجلسونو څخه چي يو ځای کېښي، د مجلس مزه واخلې، درس ورکړي حديثونه واوروي خپل نفس ته راحت ورسوي، او کومه خبره هم چي د نفس په خاطر وي هغه په دنيا

کې شمېرېږي، لېکن د درس او تدریس احاديثو او رولو څخه که مقصود دا وي چې د خدای مخلوق د هدایت و طرف ته راوبلل سي چې دوی خدای ته متوجه سي نو دا په دنیا کې نه شمېرل کېږي.

زاهدانو (بزرگانو) ته پر کومو شیانو قانع کېدل پکار دي (دېر مهم بحث)

یاد ساته! چې ټول خلک د دنیا په دویڅ کې پراته دي او دنیا هغه دویڅ دی چې کندي یې بې انتازې او بې شمېره دي، مګر شپږ شیان په دوی کې ډیر اهم دي، چې دغه ټوله شپږ مهمت دي: (۱) خوراک (۲) لباس (۳) د وسپلو کور (۴) د کور سامان او اسباب (۵) ښځه، او (۶) مرتبه او بدلېه.

اول مهم: خوراک دی، او په دې کې درې شیانو ته پاملرنه وي، یعنې: جنس، مقدار او سالن (کنځ). تر کومه پورې چې د جنس تعلق دی نو کمترین قسم یې هغه دی چې نس په ډک سي مثلاً د اورشو او جوړو ډوډۍ او اهلې درجه یې د غنمو ډوډۍ ده چې د بې چاڼه کوړو څخه تیاره سوې وي، نو تر دې پورې زهد قائم پاته کېدای سي خو که ډوډۍ د غنمو څخه وه، او غنم چاڼ کړل سوي وو نو خوړونکي یې د زهد د اثري څخه خارج سو، تن پرور (خان ساتونکی) شمار سو.

او د مقلد تعلق یې دا دی چې اړنی درجه یې لس سیره مقلد دی او نیم من ته درمياي (مینځوی) درجه وبل کېږي او اتهام به یې یو مد وي د درویش د غذا تعین پخپله شریعت تر یوه مده پورې مقرر کړی دي او کوم سړی چې د دې څخه زیاته خوري ده په معده کې د زهد کیفیت نه پاته

کېږي، په دې سلسله کې د آینه د پاره د خوراک جمع کولو تعلق دا دی کوم چې د اهلې درجې دی چې د یو وخت لوړه په ماتېږي، د دې څخه زیات به نه ساتي ځکه چې امید کول د زهد اصل دی او لوړه امیدونه ترل د حرص او لالچ اصل دی او مینځوی درجه په دې کې دا ده چې د یوې میاشتي یا شلووینسو ورځو خوراک کنسېږدي او کمترینه درجه یې د یو کال خوراک جمع کول دي. اوس که دکال څخه هم زیات خوراک جمع کړل سي بیا نو زهد چیرې دی؟ د نبي ﷺ معمول وو چې د خپل اهل او عیال د پاره به یې د یو کال خوراک پېشکه ایښوی ځکه چې په صبر کې د هغو درجه د دوی ﷺ برابره نه وه لېکن د خپل ځان د پاره به یې شپې ته هم څه نه پرېښوول، پاته سوه د سالن (کنځ) معلوله په دې کې اهلې درجه د زهد د پاره ساګ، سلېه (تر کاري، سبز بجات) او سرکه ده. په مینځوی درجه کې ټېل خوړي شمېرل کېږي، او په دې کې د روغو څخه تیلوسوي ټول شیان شامل دي او اهلې درجه (په زهد کې کمترینه درجه) د غوښې ده، تر دې چې که روزانه یې څوکه خوري نو د زهد څخه

به خارج سي، ها! که په اوونۍ (هفته) کې يو وار دوه وي نو بيا د زهد څخه به خارج نه وي او دا خبره چې د ورځې به څو واره خوري نو د دې خبرې خيال دي ساتي چې په شپه او ورځ کې د يوه وار خورک کوي، بلکې پوره زهد خو دا دی چې په دويمه دويمه ورځ يې خوري او په ورځ کې چې يې دوه واره خوري پوره زهد به نه وي، د خوراک په معامله که د زهد څخه مکمل واقفيت که پکار وي نو د نبي ﷺ او د صحابه وو ﷺ د سيرت مطالعه دي وکړل سي، حضرت عائشه رضي الله عنها فرمايي چې کله به داسې وسوه چې د نبي ﷺ په کور کې به تر څلوېښتو څلوېښتو ورځو پورې څراغ نه بلېدی، او ماسوا د خرما او اوبو څخه به يو شئ په کور کې موجود نه وو، حضرت عيسى عليه السلام به فرمايل: چې که د جنت طالب يې نو د اورشو ډوډۍ خوره، او د سپياتو سره پر انډيرو (ترو) پرېوزه چې د جنت طالب ته د بس دي، او خپلو حوارياتو ته به يې همېشه د اورشو د ډوډۍ خوړلو هدايت کوی او فرمايل به يې چې د غنمو د ډوډۍ دپاره د الله ﷻ شکر کول ستاسو د وس خبره نه ده، ډېر مشکل دی.

دويم مهم: لباس دی، زاهد ته لازم دي چې د يوې جوړې جامو څخه زياتي نه دي ساتل پکار تر دې چې دغه پرېوې او لغړ وي، د کوم سړي سره چې د يوې جوړې وي هغه زاهد هيڅ کله نه دی او د لباس د نوعيت په باره کې کمه درجه دا ده چې يو قميص او خپلۍ او خولۍ (ټوپۍ) کافي دي، هسې خو په دې کې د لنگوتې او پټو (څادر) اضافه هم کېږي، د لباس په جنس کې انډۍ درجه په زهد کې ټاټ دی متوسط د اوبو څخه جوړه جامه ده او د زياتو څخه زياته غوره چې افغوندي نو د پنبه وو جمله ده که د پنبه وو نرۍ او پسته جامه افغوندي نو زاهد به نه وي، د نبي ﷺ د وصال څخه وروسته به حضرت عائشه رضي الله عنها يو کمبل اولنگ ښولو چې بس دا د هغوی ﷺ لباس وو، په حديث شريف کې دي چې کوم سړی چې داسې لباس افغوندي کوم چې په دنيا کې د شهرت او ځان ښوولو سبب وي نو تر څو چې يې دغه لباس دده په تن باندې وي الله ﷻ به دده څخه ناراضه وي که څه هم دغه سړی د خپلو عملونو په لحاظ سره د الله ﷻ په دوستو کې ولي نه وي د نبي ﷺ د لباس يعنې پټو اولنگ مجموعي قيمت به د لس درهمه څخه زيات نه وو، يو وار په هديه کې يوه جامه نبي ﷺ ته وړاندې کړل سوه چې گلونه پر نقش سوي وو، دوی ﷺ واغوستل او فوراً يې وکښل وې فرمايل: دا "ابو جهيم" ته ورکړئ د هغه پټو ماته راوړئ ځکه چې دې گلونو زما توجه ځان ته کړه، يو وار د دوی په خپليو کې نوې تسمه ولگول سوه نو هغه يې هم ليري کړه وې فرمايل چې هغه زړه تسمه د بېاره

په کي واچوئ، ځکه چې په لمانځه کي زمانه نظر پر دې پرېوتی، یو وار پر منبر ولاړ وو چې نظریې د مهر کولو پر گوتمې پرېوتی فورا یې د گوتمې څخه وروسته ویې فرمایل: دا مناسبه نه ده چې یو وار تاسو ته گورم یو وار گوتمی ته، یو وار نوي خپلې د دوی د پاره راوړل سوې دوی سجده وکړه او د باندې یې تشریف یوړی او چې کوم فقیر یې د ټولو څخه اول په نظر راغلی هغه ته یې ورکړې، او ویې فرمایل: چې دا ما ته ښه معلومه سوه، او زه به پرېدم چې هسي نه د دې په وجه الله ﷺ ما خپل دینم وگرځوي، نو ما د خپل رب د خوشحاله کولو د پاره سجده وکړه، یو وار دوی ﷺ و فرمایل: ای هاشمي ﷺ که د قیامت په ورځ زما سره وسېدل خواږې نو په دنیا کي په قدر د کفایت باندې کفایت کوه، او جلمه تر هغه وخته پوري مه کاږه تر څو پوري چې پکښي پیوند (پینه) ونه لگيږي. د عمر فاروق ﷺ په جلمو کي یو وار خلکو څوارلس پیوندونه شمار کړي وه، حضرت علي ﷺ د خلافت په دوران کي یو وار په درې درهمه یو قميص واخیستی، او لستونی یې د لاس څخه چې څومره اوږده وو څیري یې کړل او ویې وېل شکر دی د هغه پاک ذات چې دا انعام یې را کړی.

دویم مهم: کور دی چې اندنی درجه یې دا ده چې بنده د دځان د وسېلو د پاره یو ځای متعین نه کړي بلکې د مسجد یا مسافر خاټې په یو کوچنۍ کي قناعت کوي، او اعلیٰ درجه دا ده چې یوه کوټه د ملکیت په توگه د خپل ځان سره وساتي لېکن دغه ډېر جگه نه وي او نقش او نگار پکي نه وي او د ضرورت څخه زیاته پراخه هم نه وي، د شپږو گزو څخه لوړ چټ د درجې د زهد څخه نه دی، د کور څخه مقصد دا دی چې بنده د گرمۍ یغنی څخه ځان خوندي کړي د دې څخه مسوا دي د څه تلاش نه کوي، بزرگانو ویلي دي چې د نبی ﷺ څخه وروسته چې هم د امیدونو په ضمن کي کومه مخکي فتنه په دنیا کي خوره سوه هغه دغه وه چې خلکو پاڅه کوږونه جوړول شروع کړل او په جلمو کي متعدد چاکونه او بټي لگول، د دوی ﷺ په زمانه کي به په یو قميص کي یو چاک او یوه بټن وه. حضرت عباس ﷺ دوه منزله کور د نبی ﷺ په حکم سره ونړی، یوه ورځ دوی د گوښتې په ډول دیو کور پر طرف تېر سو نو پوښتنه یې وکړه دا د چا کور دی؟ خلکو وویل چې د فلاحی، هغه چې کله د دوی په خدمت کي راغلی نو دوی ورته نظر د التفات ونه فرمایلو هغه د ناراضوالی سبب معلوم کړی نو خلکو ورته وویل: نو ده هغه ونړی، دوی ﷺ خوشحاله سو او ده په حق کي یې دهاء وغوښته، حضرت حسن ﷺ فرمایي: چې نبی ﷺ په ټوله عمر کي نه خښته پر خښته کښېنوله او نه لرگی پر لرگي، نبی ﷺ فرمایي: چې که دیو چا خبر یې د الله ﷻ په نزد مقدره سي ده مال په اوبو او څلورو

کي بریلادی، حضرت عبد الله ابن عمر رضی اللہ عنہ فرمایي: چي نبي ﷺ زمود خواسته تشریف راوړی او پوښتنه یې وکړه چي څه کوی موږ عرض وکړی چي دنلونو یو کور دي هغه خراب سوی دي مرمت (جوړښت) یې کوو، ورپې فرمایل: چي دمرگ معلمه دې څخه زیاته نژدې ده چي هغه پر سر ولاړ دی، نبي ﷺ فرمایي: چي کوم سړی د حاجت او ضرورت څخه زیات کور جوړوي د قیامت په ورځ به ده ته وویل سي چي دغه کور اوس پر سر پورته کړه. حضرت فضیل رضی اللہ عنہ فرمایلي دي: زما پر هغه سړي هیڅ تعجب نسته چي مکان او کور جوړ کړي او ولاړ سي ځيني تعجب مي پر هغه چادي چي ددې څخه عبرت وانه اخلي.

خوږوم مهم: د کور سلمان او اسباب دي: په دې باره کي د حضرت عیسیٰ عليه السلام طریقه د ټولو څخه اعلیٰ وه چي دده سره د پمونځ او پیالې څخه مسوا نور څه نه وو، ده یو سړی ولیدی چي په گوتو یې پرېره پښخوله نو پمونځ یې هغه ته ورکړه او یو سړی یې په لپه پر او بو چښلو باتدي ولیدی نو پیاله یې هغه ته ورکړه، لوسط درجه دا ده چي د ضرورت په اعتبار سره یو یو شی ساتي د خاوري وي او که د لرگي، لېکن که د ژړو او سرپو وي نو دا د زهد منافي دی، د تېرو بزرگانو معمول وو چي د یو یو شی څخه به یې ډېر ډېر کارونه اخیستل. د نبي ﷺ سره چي کوم بلښت وو د کجورو په پوستو کوډک وو او د پروتي د پاره خبره کمله (ټاټ) وو، حضرت عمر رضی اللہ عنہ یو وار د نبي ﷺ پر بدن مبارک د ټاټ نښي ولیدې نو ورپې ژړل نبي ﷺ د ژړا پوښتنه وکړه، نو عرض یې وکړی: چي قیصر او کسری د خدای دښمنان په نعمتونو کي دي او د الله ﷻ نبي او دوست په دې حال کي، دوی ﷺ و فرمایل: ته خوشحاله نه یې چي دوی ته دي د دنیا دولت نصیب وي او موږ ته د آخرت؟ عرض یې وکړی زه خوشحاله یم، ورپې فرمایل: چي ته پوه سه! چي هم واقعي داسي به وي.

یو سړی د حضرت ابو ذر غفاري رضی اللہ عنہ کور ته ولاړی نو په کور کي هیڅ نه وو، پوښتنه یې ځيني وکړه ستاسره څو هیڅ نسته؟ ورپې فرمایل: ما ته چي څه په لاس راځي هغه زه خپل بل کور ته لېږم، يعني هغه کور ته کوم چي په آخرت کي تیاروم هغه سړي وویل چي تر څو پوري چي په دې کور کي وخت تېرول دي تر هغه پوري څو هم د سلمان څخه بغیر چاره نسته، ورپې ویل چي د کور مالک مداخله کله پرېږدي.

پنځم مهم: نکاح ده، د سهل تستري رضی اللہ عنہ، سفیان عینی رحمۃ اللہ علیہ او دنورو بزرگانو خیال دی چي نکاح نه کول د زهد په لوازماتو کي نه ده ځکه چي د ټولو څخه غټ زاهد نبي ﷺ وو او د هغه نه

بیسیلتي وي، او ښځي به يې خونښي وي، او د حضرت علي عليه السلام شلور بيسیلتي اولس دولس حرمونه وو، حال دا چې زاهد وو، او پوه سه چې د دې څخه مراد دا واضح کول وو، چې په زهد کي د مبشرت د لذت پر بنسټولو په غرض د نکاح څخه لاس اخيستل لازم نه دي، ځکه چې د دې ډیري فائده هم دي او یوه دا چې اولاد ځیني حاصلیږي او بقاء د نسل ضروري ده نو په دې لحاظ نکاح نه کول به داسي وي لکه چې یو سړی د لذت څخه د لیري کېدلو په خیال سره خوراک چنباک بند کړي چې دا خوبه د ده د هلاکت سبب سي، دغه ډول نکاح ترک کول نسل منقطع کول دي، ها! دا ضروري ده چې که په نکاح کولو سره توجه د الله جل و بالا څخه اوبښله، نو بیا پر بنسټول د نکاح غوره دي او که شهوت غالبه سو نو زاهد هغه دی چې د نکاح د پاره داسي ښځه تلاش کړي چې ښایسته نه وي چې په لیدو یې شهوت راپورته کیږي نو داسي ښځه دي تلاش کړي چې شهوت په مړ سي خو نه په راپورته کیږي. د احمد بن حنبل عليه السلام نکاح د یوې ښایسته ښځې سره مقرر سو لیکن د ذکر په دوران کي ده ته وویل سوه چې د دې ښایسته ښځې یوه بله څره ده چې په عقل او پوهه کي د دې څخه زیاته نه لېکن یوه سترگه یې نسته نو دوی نکاح د مغې سره وکړه او د هغه ښایسته سره یې ونه کړه. جنید رحمه الله فرمایي: چي زما دا خبره ډېره خوښه ده چي مريد په ابتداء کي د درې شیانو څخه ځان وساتي يعني د کسب، نکاح او حدیث لیکلو څخه، لارنگه فرمایي: زما دا خوښه نه ده چې صوفي په لیکلو لوستلو کي مشغوله وي ځکه چې په لیکلو لوستلو کي د صوفي توجه تقسیميږي، او خیالات یې گډه کیږي.

شېبېوم هم: جاه او مال دی: او په مهلکاتو کي موږ ښوولي دي چې دا دلواله د زهر ودرجه لري، لېکن که په قدر د حاجت لږ لږ وي نو گټمن هم دي او په دې صورت کي به د دوی شمار په دنیا کي وي، ځکه چې کوم شئ لازمه د دین سره وي هغه په دین کي شلېل وي، حضرت خلیل علیه السلام د خپل یو دوست څخه قرض وغوښتی نو وحي راغلې چې که څه دي غوښتل نو د خپل دوست (خلای) څخه دي ولي نه غوښتل، عرض یې وکړې اې خدایه! زه پوهېدل چې ته دنیا دښمنه لرې نو ستا څخه په دنیا غوښتلو بلندي پرېدم نو لوښاد ورته وسو، اې خلیله! کوم شئ چې په لازمي حاجت کي شلېل وي هغه په دنیا کي نه دي شلېل، لڼده دا چې په قدر د حاجت ساتل او زیات د آخرت د پلاره پرېښوول او د مال او جاه څخه په قدر د حاجت بلندي اکتفاء کول چې وسي نو دا دلیل د دې امر دي چې د زاهد زړه د مال او جهان څخه پیل او علیحده دی او د دنیا د محبت څخه بې نیازه دی او مراد د دې څخه دا وي چې که د دنیا څخه څمي نو سر کېښته به نه وي او دنیا ته به په حسرت سره نه گوري، چې

دنیا ته په حسرت سره هغه گوري څوک چې دا خپل آرام ځای او دارالامان گڼي، لېکن د چا په نزد چې د دې قدر او قيمت دا دوس مات د ځای (بيت الخلاه) څخه زيات نه وي د دغه په نزد مرگ داسي دی لکه چې د پاڅنې (قضاء حاجت) څخه چې خلاص سي، او کوم سړی چې د دنيا سره زړه ولگوي د هغه مثال د هغه سړي په ډول دی چې د يو داسي ځای په خاطر چې هلته دده پاته کېدل نصیب نه وي خپله غاړه په غنځيرونو وټري يا د خپل سر وېښتياو ته کلکي غوټي وړکوي (چې د دې ځای څخه ولاړ نسیم)، لېکن آخر چې دده د پېولو د پاره راسي او په داسي راکشولو راکشولو دوی د دغه ځای څخه جلا کړي چې د سر ټول وېښتياو يې وځپي او دی د وینو او زخمونو سره د هغه ځای څخه رخصت سي.

حسن بصري رحمته الله وايي ما داسي خلک هم ليدلي دي چې په آفتونو او بلاگانو به دومره خوشحالېدل چې لکه څنگه تاسو پر نعمتونو باندې خوشحاله کېږي که هغوی تاسو ليدلي وای نو يقيناً چې شيطان به يې گنلی او که تاسو هغوی وليدل نو لېونی به ورته وياست، او دغه خلک بلاه او مصيبت ته دومره راغې ځکه وو چې د دنيا څخه يې زړه پرېکړل سوی وو چې د مرگ په وخت يې د دنيا په يوشم پورې هم زړه تړلی نه وي، او اصل حال خوا الله عجل ته معلوم دی.

پنځم اصل: د صدق او اخلاص په باره کې

د نظر پر ځاوندانو دا خبره ښکاره ده چې ټول خلک په هلاکت کې مبتلا دي ما سوا د عابدانو څخه او ټول عابدان هم په هلاکت کې دي ما سوا د علماؤ څخه او ټول عالمان هم په هلاکت کې دي ما سوا د مخلصانو څخه او مخلصين پخپله په غټه خطره کې دي، نو د اخلاص څخه بغير که محنت هم برداشت سي هغه ضائع دي او د صدق او اخلاص وجود پر نيت باندې منحصره دي، او کوم سړی ته چې نيت علم نه وي هغه به پکښې د اخلاص خيال څه وساتي؟ نوموړې په يوه باب کې نيت پر معنى رڼا اچوو، په دويم کې د اخلاص پر حقيقت او په دريم کې د صدق حقيقت بيانوو.

اول باب: د نيت په باره کې

په دې سلسله کې خواوړل د نيت د فضيلت څخه خبرېدل ضروري دي چې د ټولو عملونو روح نيت دی او پر دې د حکم اطلاق هم کېږي او د بنده په عملونو کې د الله عجل پېش نظر د عمل کوونکي نيت وي، د نبی صلی الله علیه و آله ارشاد دی: د الله عجل نظر ستاسو پر اعمالو او صورت باندې نه وي بلکې هغه صرف

ستسو زړه او کرږ ته گوري او زړه ته څکه چې دنيت مقام او محل دغه دی، نبی ﷺ فرمايي چې د کلو تعلق دنيت سره وي او هر سړي ته د ده اطاعت او عبادت څخه ثواب صرف دومره ملاوړېږي څنگه چې د ده نيت وي، مثلاً يو سړی دخلاي په لاره کي هجرت کوي يا جهلا کوي يا حج ته ځي نو د ده دا کړونه دخلاي د پاره دي لېکن په دې هجرت يا سفر کي که د ده دانيت وي چې د تجارت مال به په لاس راسي يا به يوه ښځه حاصله کړي نو دا هجرت به دخلاي د پاره نه وي او اجر به يې د دې نيت مطابق وي د کوم د پاره چې دغه عمل سوی دی.

او نبی ﷺ فرمايي زما دامت ډېر شهيدان هغه هم دي د کومو مرگ چې په بستر کي واقع کېږي او ډېر هغه دي چې په ميدان د جنگ کي ساه ورکوي او د دوی دنيت علم الله ﷻ ته وي، او فرمايي: د ښه ډېر کړونه داسي وي چې فرشتې دغه ډېر اهلي تصور کوي او د الله ﷻ په نزد ورته د عظمت درجه ورکول خواړي چې ناڅاپه د الله ﷻ حکم وسي چې دغه کړونه د دوی د عملونو څخه ختم کړي څکه چې دا زما په لاره کي نه دي سوي، او د دې پر ځای فلاني فلاني عمل د ده په عملونه کي وليکي، فرشتې به عرض کوي چې اي خدايه! دغه خو ده نه دي کړي ارشاد به وسي چې د دوی نيت ده کړی دی (او دنيت علم الله ﷻ ته وي فرشتو ته نه وي) او فرمايي: دخلکو شلور ډولونه دي: (۱) يو هغه چې مالداره وي او مال داسي خرڅ کوي د کوم چې علم تقاضا کوي. (۲) دويم هغه چې مال د لږه نه وي لېکن وايي چې که مال د دوی سره وي نو دوی به هم دغه رنگه خرڅ کولای، اوس تر څومره پوري چې د مال صرف کولو تعلق دی د اجر او ثواب سره نو هغه دوی ته هم دومره رسيږي څومره چې اولي ډلي ته ملاوړېږي (۳) درېم هغه چې مالدار وي او بې خايه مال خرڅ کوي (۴) شلورم هغه چې مالداره نه وي خو نيت يې د دوی په ډول وي، اوس تر کومه پوري چې د بې خايه مال خرڅولو د گناه تعلق دی نو هغه دې شلورمي ډلي ته هم دومره ملاوړېږي څومره چې درېمې ډلي ته ملاوړېږي، گوما کوم اجر او گناه چې د محل په کولو سره کېږي د څومره يې په نيت کولو سره هم کېږي. نبی ﷺ فرمايي: د چا پر نيت او همت چې دنيا غلبه وي هغه به هميشه په دروښ او مفلسي کي ځان وني، لو زړه به يې د دنيا په عشق کي گرفتاره وي، او د چا نيت او همت چې د آخرت د پاره وي د ده زړه به الله ﷻ د دې ټولو جنجالونو څخه بې فکړه او بې نياز لري او دنيا څخه د زهد شرف به ده ته حاصل وي.

او فرمايي کوم چې قرض اخلي او نيت يې دنه اداء کولو وي دی غل دی، د عالمانو قول دی چې د عمل څخه مخکي نيت د عمل پېژندل نهايت ضروري دی، څرنگه چې کله يو سړی وويل چې ماته

څه ټېک عملونه داسي وښه ياست چي زه يې کووم او د خير او ټېکي څخه چيري خالي نه سم، نوده ته وښوول سوه چي که د خير کار نسې کولای نو په نيت د خير بر بلندي زړه آباد ساته چي د پرخپل ځای ټېکي او ثواب دی. ابو هريره رضي الله عنه وايي چي د قيامت په ورځ به د هر سړي حشر دده د نيت مطابق وي. د حسن بصري رضي الله عنه قول دی چي جنت دائمي او هميشه دی دده په حصول کي څو ورځي عمل څه پکار راځي، لېکن د نيت په برکت سره دی حاصلېدای سي چي نيت هغه شئ دي کوم چي لامتناهي او بې نهايته دی.

د نيت حقيقت او پېژندنه

پوه سه! چي د بنده څخه يو عمل تر هغه وخته نسي پيدا کېدای تر څو چي درې حاجتونه ده ته په مخکي نه وي او هغه دي: علم، اراده او قدرت، په نورو لفظونو کي دوی ته پوهه، طلب، طاقت هم وايي؛ مثلاً: (۱) تر څو چي طعام په نظر نه وي راغلی دی يې خوري نه (په نظر را تلل دده علم دی چي سته) (۲) طعام په نظر را هم سي لېکن تر څو چي ورته خواهش (اراده) نه وي نو نه يې خوري (۳) او که خواهش هم وي خو لاس يې شل وي نو هم يې نسي خوړای ځکه چي د خوړاک طاقت نه لري، نو دا درې حالتونه دي چي په هر عمل کي مخ ته مخ ته وي، چي دې څخه بغير حرکت يا عمل نسي موجود کېدای.

لېکن: حرکت تابع دی د قدرت او قدرت تابع دی دا ارادې چي دا اراده د قدرت څخه کار اخلي، او اراده د علم تابع نه وي ځکه چي سړی خو بې شماره شين او ويني لېکن د هر شئ خواهش يا اراده خونه کوي، که څه هم د علم څه بغير دا ارادې هيڅ صورت نه سي تر لای، يعني دکوم شئ چي علم نه وي د هغه خواهش به څنگه وسي او اراده به يې څنگه وکړي؟ نو ددې درې حالتونو څخه نيت عبارت دی د ارادې او خواهش څخه، نه چي د علم او قدرت څخه، چي يو سړي پر يو کار باندي قائم ساتل دا ارادې کار دی، ددې نوم غرض او قصد هم دی او دې ته نيت هم ويل کيږي گویا دا درې سره الفاظ (غرض، قصد، نيت) په يوه معنی سره دي.

نو غرض (نيت) کوم چي بنده د يو کار د پاره تياروي کله خو يو وي او کله دغه رنگه هم دوه غرضونه په يوشي کي جمع سي، خالص غرض هغه وي کوم چي صرف يو وي، مثلاً يو ناست وي ويني چي زمری پر ده حمله کوي او ددې په ليدلو سره فوراً دی د هغه ځای څخه وتښتي اوس په دې کار کي دده صرف يو غرض دی او څه دي تښتېدل، دغه ډول که يو سړی د يو لوی او غټ سړي پر

نو د يوې پر ځای لس نېکۍ دده په عملنامه کې وليکل سي، او د بعضي احاديثو په روى سره فرشتې دغه لس نېکۍ زياتوي تر اوسو سوو پورې يې رسوي، د دې څخه ځينې خلکو دا مفروضه قائمه کړې ده چې دارادې او خيال پر بنسټ باندې د بنده مواخذه نه سي کېدلای، لېکن دا دوى خطا ده ځکه چې موږ مخکې ويلي دي چې اصل شى د بنده زړه دي او تن دده تابع دی (نو مواخذه به په زړه سره وي) (د الله ﷻ ارشاد دی: **إِنْ تُبْدُوا مَا فِي الْأَفْسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ** [البقرة: ۲۸۴] (د خپلو نفسونو خبرې که تاسو ښکاره کوئ او که يې پټې ساتئ خو الله ﷻ به ستاسو سره حساب پر کوي) (د ارشاد دی: **إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا**) (اسراييل: ۳۶) (بې شکه غوږونه، سترگې او زړه د هر سړي څخه به د دې ټولو په قيلت کې پوښتنه کېږي، او فرمايي: **لَا يُؤْخَذُكُمُ اللَّهُ بِالْفُؤَادِ فِي آيَاتِكُمْ وَلَكِنْ يُؤْخَذُكُمُ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ** [المائدة: ۸۹]) (الله ﷻ ستاسو مواخذه نه کوي ستاسو پر لغو قسمونو لېکن مواخذه به پر هغه کوي چې تاسو قسمونه مستحکم کړي)، او په دې خبره کې د چا اختلاف نسته چې د تکبر، منافقت، ریا کاري، غرور او حسد په سبب سره به مواخذه ضرور وي، او دا ټولې هغه خبرې دي کومې چې د زړه سره تعلق لري، نو چې د دې معللې په تحقيق باندې غور وږسي نو دې نتيجې ته به ورسېږي چې پر زړه چې څه تېرېږي د دې څلور حالتونه کېلای سي چې دوه پکښې داسې دي چې د بنده د اختيار څخه بهر دي په دې وجه قابل مواخذه به هم نه وي، او دوه داسې دي چې د بنده په اختيار کې دي نو قابل مواخذه به وي، او د دې وضاحت موږ په يوشمېل سره کوو.

فرض کړه ته پر لاري روان يې يوه ښځه په تا پسي وروسته وروسته راځي اوس ستا په زړه کې به خيال راځي چې لږ خو ورته کتل پکار دي دې خيال ته "حليث نفس" وايي، دويم دا چې ستا په طبيعت کې دا خواهش اوږي را اوږي چې په منځ اړولو ولي نه ورته گورم، دې رغبت د زړه ته "ميلان د طبع" وايي، او د دې پيدا کېدل د شهوت تر اثر لاندې وي، دريم حالت دا کېلای سي چې زړه د دې خبرې حکم وکړي چې ضرور ورته وگوره، او دا حکم داسې ځای وکړي چې هلته يو بنديز يا پيره هېڅ نه وي، په دې کې يو صورت دا هم کېلای سي چې د زړه حکم لازمي نه وي چې د شهوت په حق کې وي بلکې د زړه حکم د تقاضا د شهوت خلاف هم کېلای سي، يعنې هغه داسې حکم وکړي چې نه! ته به داسې هېڅ کله نه کوې، په هر حال حکم هر څه چې وي دې ته په اصطلاح کې "حکم د زړه" وايي، څلورم صورت دا کېلای سي چې دې ته د کتلو قصد او اراده وکړي او نه صرف د خلکو بلکې

راتلو وډیر پري نو په دې کې هم یو فرض وي یعنې دراتلونکي عزت او احترام کول، او په دې دواړو صورتونو کې به دده فرض ته خلاص وړل کیږي.

او کوم چې موږ ویلي دي چې په یو کار کې دوه غرضونه هم جمع کیږي نو دې درې اقسام کېدای شي: (۱) یو دا چې فرض که یو هم وي خو په کار کې دمشغولو دپار کافي وي مثلاً د یو سړي خپل یو نژدې قریب دده خخه یو درهم وغواړي او دی یې خپل عزیز او محتاج وگڼي ودرې کړي او په زړه کې ووايي چې که دی محتاج نه دي نو هم به مې ودرکړي وای، بلکې که عزیز نه وای او صرف محتاج وای هم به مې ودرکړي وای، نو دلته دوه غرضونه جمع سو او نیت مشترک دی (۳) دویم دا چې ودرکونکي په خپل زړه کې ووايي چې که دا غوښتونکي د عزیز کېدلو خخه ملسو محتاج نه وي نو مله نه وای ودرکړي لېکن اوس چې څرنگه دواړه خبرې جمع سوې نو ناچاره به یې خلغواړد کوم، په دې دواړو صورتونو کې داوړ مثال دا دی چې دوه خلگ په جمع یوه ډبره پورته کړي حالانکه په دې دواړو کې جلا جلا یې هر تن هم پورته کولای سوه، او د دویم مثلاً دا دی چې دوه کمزوري خلگ دغه ډبره په جمع خکه پورته کوي چې یواځې یې دې پر پورته کولو قادره نه وي.

(۳) دویم دا چې د دوه غرضونو خخه یو ضعیفه وي او یواځې دا سړي په کار کې نسي مشغولولای، او بل فرض دومره قوي وي چې یواځې خوږ په کار کې مصروفه کولای سي لېکن د ضعیف په شغلېدلو سره کار آسانه سي مثلاً یو سړي یوازې د تهجد لمونځ اداء کوي او کولای سي لېکن د خلگو په جمع کېدلو سره پر ده آسانه سي چې په دې سره خوشحالي زياته حاصلېږي، بیا هم که د ثواب امید نه وي نو صرف خلگو ته په ښوولو سره دی تهجد نه کوي، دې مثال داسې دی لکه یو مضبوط او طاقتور سړي ډبره پورته کولای سي لېکن که یو کمزوري ودر سره لاس ونيسي نو پورته کول به ورته آسانه سي. نو په دې کې د هر یو جلا جلا حکم دی چې په دې خبره پوه سي چې نیت په سلسله کې کله دې محرکات او اسباب خلاص وي او کله مخلوط، (دیوېل سره ملا وي)

کومي نفسیاتي وسوسې معاف دي او کومي نه دي؟

د نبي ﷺ ارشاد دی: چې الله ﷻ زمانه ته نفساني خیالات او وسوسې معاف کړي دي او دا حدیث په مسلم او بخاري کې موجود دی، چې کوم سړي د گناه لاره وکړي لېکن عملاً گناه ونه کړي نو فرشتو ته حکم کیږي چې دغه گناه دده په حساب کې مه لیکئ، او که گناه وکړي نو صرف یوه گناه پسي شمرل سي، لېکن د ښکې که صرف لاره وکړي نو یوه ښکې پسي ولیکل سي او که ورې وکړي

د خدای شخه بیره هم نه کوي، او د زړه حکم هم باطل نه کړي نو دغه قصد او اراده ډېره ژر پخه سي، اوس په دوی کي چي کوم اولنی دوه حالتونه دي چي کومو ته "حلیث نفس" او "میلان طبع" موږ ويلي دي، دغه قابل مواخذنه نه دي، ځکه چي دا خبري دده دوس نه دي، او ارشاد باری دی: لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا (البقرة: ۲۸۶) (الله چا ته تکلیف نه ورکوي مگر د هغه دوس مطابق) او دا حدیث نفس خو هغه شی دی چي مثلاً عثمان بن مظعون رضی الله عنه د نبی کریم صلی الله علیه و آله په خدمت کي عرض وکړی چي زما نفس ما ته وایي چي ځان خصمي کړه چي خواهش د نکاح دي ختم سي، نبی صلی الله علیه و آله ووته وفرمایل: داسي کولو ضرورت نسته ځکه چي زما امت ته روژه نیول دخصمي کېدلو په ډول دي، بیا یې عرض وکړی چي یا رسول الله صلی الله علیه و آله! زما نفس وایي چي زه خپله بنځه طلا ته کړم، وېې فرمایل: په مخ زړه سره کار کړه نکاح کول ستاسو د پیغمبر ست دی، بیا یې وویل زما زړه غواړي چي دراهبانو په ډول غرونو ته ولاړ سم، وېې فرمایل: داسي هېڅ کله مه کړه چي زما دامت د پاره حج او جهاد د رهبانیت درجه لري، بیا یې وویل زما نفس غواړي چي غوښه خوړل ترک کړم، وېې فرمایل: ددې هم امکان نسته ځکه چي زما غوښه ډېره خوښه ده او چي کله هم ملاکسي خورم یې او چي دخدای شخه یې غواړم نوبقیای یې ما ته را کوي، نو گویا دا ټولي خبري کومي چي دده په زړه کي پید کېدلې د "حلیث نفس" حیثیت لري او قابل معافي دی، ځکه چي دا دده د لارډې شخه وې بلکي دغسي د زړه صلاح لو مشورې وې او په دې وجه نبی صلی الله علیه و آله دغه اورېدلې هم او ورسره ورسره یې منع کولی هم، لېکن هغه دوه حالتونه کوم چي د بنده په زړه کي پخپل اختیار سره را پیدا کیږي يعني حکم د زړه او میلان د طبع کله چي دا میلان تقاضو کړي چي دا کار د کولو دي او زړه دا تقاضا قبوله کړي او بیا ددې اراده و تړي نو دا ډولره حالتونه قابل مواخذنه دی که څه هم وروسته د یو بیري یا بنديز په وجه دغه لارډې ته عملي جامه وانه اغوستل سي او ترک رغبت یا ترک اراده د الله جل جلاله د پاره نه وي (بلکي د مجبوری شخه وي) نو د بنده مواخذنه کېدل لازمي دي، او دلته د ماخوږ کېدلو معنی هم ضرور زده کول پکاري دي ددې شخه د امراندن دي چي څوک دي ده ته خصنه سي او دا انتقام په خاطر دي پر ده تشدد وسي چي الله جل جلاله د غصې او انتقام شخه ډېر لوړ دی، بلکي مطلب دا دی چي دا سړي چي کومه لارده کړې وه نو دغې په سبب سره دده په زړه کي یو صفت ظاهر سوی وو کوم چي دی یې د الله جل جلاله شخه ليري پوولي وو دغه شی ته د بنده شقوت وایي ځکه چي موږ ويلي دي چي د سعادت تقاضا دا وي چي د ځکه شخه او د ټولي دنیا شخه مخ ولروي، صرف د الله جل جلاله طرف ته مشغوله

سي، او دده دوه رځي او خواش که دی مجبوره کوي چي دنيا سره دي تعلق قائم ساتي نو دغه رنگه دنيا سره ده تعلق مضبوطيږي، او کوم شئ چي اصلي مقصود وي، د هغه څخه به روگردانه کيږي (نوبيا چي ماخوځه نه وي نو څه به وي؟) او د دې خبري معنی چي هغه ماخوځه او ملمون سو دا ده چي په دنيا کي زيات گرفتاره سو او الله ﷻ څخه ډېر ليري سو او دا عمل د دې څخه دی، دده سره دی، او په ده کي دي، نه دده جلدت د چا د پاره د خوشحالي سبب دی نه دده گناه د چا د غيظ او غضب د تحريک موجب دی چي دده څخه انتقام واخلي لېکن خلکو دخپل فهم او عقل پر بنسټ دې ته دمعنی ورکړې ده، بيا هم څوک چي په دې رازونو پوه سو هغه ته ددې مسئلې په پوه کېلو کي څه پرېشاني نه پيدا کيږي او نه ورته په دې کي د يو شک او گمان امکان ښکاره کېلای سي چي بنده ماخوځه ددې حالتونو پر بناء باقلي وي، پر دې دليل قاطع د نبي ﷺ دا حديث شريف دی چي فرمايي: کله دوه خلک د يو بل د وژلو د پاره توري راوباسي نو قاتل او مقتول به دواړه دويځ ته ځي، خلکو عرض وکړی چي مقتول به څنگه دويځ ته ځي؟ وېي فرمايل: ځکه چي اراده خود ده هم د قتل کولو وه، که د هغه زور چلېلی وای نو هغه به قتل کړی وای (او قاتل به مقتول سوی وای) دويم دليل دادی چي يو مالدار سړی خپل مال د شريعت مطابق نه استعمالوي او په ناجائزه يې صرف کوي (نودی خو گناه کار دی) لېکن يو بل سړی د کوم سره چي مال نسته مگر په زړه کي وايي چي که مال په لاس راغلی نوزه به يې هم دغه رنگه خرڅ کووم، نودی هم د هغه سره په (ناکړي) گناه کي شريک دی، دا ټول څه دي؟ د زړه لاردي دي، مثلاً يو سړی پر خپله بستره يوه ښځه وړني او وگني چي يو ښځه به وي او ددې سره سره جماع ورسره وکړي او بيا معلومه سي چي دا خود ده خپله ښځه ده لېکن دی گناه کار دی (ځکه چي دارادي په لحاظ ده دغه جماع په اصل کي زناوه) دغه ټول که يو سړی په خلطي سره دا وگني چي دی په اودسه کي دی حال دا دی چي يې اودسه وي اولمونځ وکړي نودی د ثواب مستحق دی لېکن که په حقيقت کي په اودس کي وو او گنل يې چي يې اودسه دی اولمونځ يې وکړی نو گناهکاره دی که څه هم وروسته ده ته ياده سي چي دده اودس وو، دا ټول حالتونه د زړه دي، او که د گناه اراده وکړي د الله ﷻ ديري څخه يې پرېږدي نو ښکي دده په حملنه کي ليکل کيږي، لکه چي په حديث کي دي: د بنده اراده ده د طبيعت تابع وي، او خلاف طبع يو خواش پرېښوول مجاهده ده، ځکه چي قصد او اراده څومره زړه تاريک جوړوي مجاهده دا تاریکي هغومره روښانه کوي، نو په ليکلو کي هم دا راز پټ دی او دا مطلب د دې حديث هم دی، نو يو سړی که د گناه اراده وکړي او مجبوری يا علم قدرت پر بنيد گناه ونه کړای سي دا نه کول دده د بدلي لاردي کفاره کېلای نه

سي لو نه يې د زړه تياره ليري کېدلای سي، نو ماخوځه به وي لکه هغه مقتول چې دواړو څخه نسي خوندي کېدلای کوم چې دخپل قاتل په قتل کولو کې ناکامه سي.

هغه عملونه کوم چې دنيت په وجه سره بدل سي

د عملونو درې قسمه دي: طاعت، معاصي، مباح. د نبي ﷺ په دې ارشاد سره چي: انما الاعمال بالنيات بعضي خلک دا تصور کوي چي شايد گناه هم دنيت په وسيله نيکي جوړېږي حال دا چي دا بلکل غلطه ده، د دې ډول نيت به پر گناه څه اثر وي، لېکن دا به ضروري وي چي بلنيتي به دا د خيشت څخه خيشت تر جوړوي دا خو داسي ده لکه يو سړی چي د يو چا د زړه خوشحاله کولو د پار خيشت کوي، يا په حرام مال سره مسجد، ږل يعلرسه جوړوي او وايي چي وگوره زما نيت څومره ټېک دی، او د دې امر څخه بې خبره وي چي په شر سره د خير قصد کول د يو نوی شربنياد ايښوول دي، او که په دې خبره پوه وي نو فاسق دی او که نه وي پوه او دا گني چي دا ټېکي ده نو هم فاسق دی، ځکه چي په قول دحضرت سهل تستري رحمته الله عليه د جهالت څخه غټه گناه يوه هم نسي تصور کېدلای او بيا دخپل جهالت څخه ناخبره وسېدل ډېر غټ جهالت دی، چي چاته دا معلومه نه وي چي دی جاهل دی، دی هيڅ کله هم څه نه اژده کوي او ده دغه جهالت د ده د ټولو څخه غټ حجاب او زبردست بنديز جوړېږي، بلکي يو داسي شاگرد ته تعليم ورکول هم حرام دي د کوم په بلره کي چي معلومه سي چي ده مقصود حصول د تعليم څخه فقط دا دی چي په محکمه او قضا کي يا اوقاف کي ياديتيمانو په مال کي يا په شاهي خزانه کي په نريمه د ملازمت يا يو جوړه سره هم وساتي حاصله کړي دنياوي مال او دولت جمع کول وي، چي دفخر او مبالغت موقع په لاس ورسې، که معلم دا ووايي چي زما نيت د علم شريعت تدريس او اشاعت دی نو د دې فرضو په ادا کولو به زه دخپل نيت مطابق اجر حاصلوم زما په دې کي څه قصور دی چي شاگرد دا علم په بدله طريقه سره پکېر راولي؟ نو ده ته ياد ساتل پکېر دي چي ده دا وينا پر خپل ځاه جهالت او ناداني ده ځکه چي دا خو هغه خبره سوه لکه چي يو سړی ډاکو ته توره ودرکړي يا داسي سړي ته انگور ودرکړي چي شراب ځيني جوړوي او ودرکړونکي دا ووايي چي زه خو يې په خيرات کي ودرکوم ځکه چي الله سخاوت کوونکي خوښوي، صافه ټېکلره ده چي دا خو حماقت دی، بلکي پکېر دا ده چي د ډاکو د لاسه توره واخلي، کومه چي ورسره وي نه دا چي بله توره ودرته ودرکړي، دې ته څنگه صحيح ويل کيږي؟ تېرو مشرانو خو به معمولي فاجر څخه هم د الله ﷻ پناه غوښته او که په يو شاگرد کي به يې د گناه يو

شائبه ولیدہ نو د خپلي شاگردۍ څخه به يې ایستی، احمد بن حنبل رحمہ اللہ خپل یو قدیمي شاگرد صرف په دې وجه د درس څخه خارج کړی وو چي ده د خپل کور د پوال د دباندې طرف ته لږ اضافه کړی وو، دوی وویل چي تا د مسلماتو د لاري څخه د نوک غوندي ځمکه غصب کړې ده، نو ته ددې قبل نه يې چي په شاگردۍ کي وساتل سې، نو دا خبره غلطه ده چي به نیت گناهونه هم په ښکيو بللوي، ځکه چي ښکي خو هغه ده چي حکم يې د الله ج د طرف څخه سوی وي.

د اعمالو دویم قسم د اطاعت او عبادت سره متعلق دی، او په دې کي نیت په درې قسمه سره اثر کوي يعني: (۱) یو خو دا چي د اصل عمل د صحت دارو مدار پر نیت دی او (۲) دویم دا چي نیت څومره زیات وي دومره ثواب هم زیات وي، او کوم سړی چي د نیت علم ازده کوي دغه په یو طاعت کي د لسو ښکیو نیتونه کولای سي، او دغه رنگه په یو طاعت سره د لسو طاعتونو ثواب ورته حاصلیږي، مثلاً یو سړی په مسجد کي د احتکاف په نیت سره کښني نو:

(۱) نو اول نیت خو دا وي چي دغه په مسجد کي د الله ج زیارت ته ځي ځکه چي مسجد د الله ج کور دی او هلته څوک هم چي ځي د هغه زیارت ته ځي، د نبی ص ارشاد دی چي: څوک مسجد ته ولاړ سي د الله ج زیارت ته ولاړی او ښکاره ده چي د چا زیارت ته ځي دده انتهائي تعظیم او تکریم لازم وي. (۲) دویم نیت دا وي چي د هر لماتڅه څخه وروسته د بل لماتڅه مستظره وي په حدیث شریف کي دي چي: کوم سړی د لماتڅه د پاره په انتظار کي وي دی گویا په لماتڅه کي وي (۳) دویم نیت دا وي چي سترگي، غوږونه، ژبه، لاس او پښي د ناجائزو او بې ځایه حرکتونو څخ ساتي او دا عمل پر خپل ځای یو ډول روژه ده، په حدیث کي دي: زما دامت رهبانیت دا دی چي په مسجد کي نلسته اختیار کړل سي. (۴) څلورم نیت دا وي چي د ټولو دنيوي مشغلو څخه ځان په ډډه کړي چي په بشپړه توگه ځان الله تعالی ته وسپاري، مناجات د مشغلي په توگه خپل کړل سي. (۵) پنځم نیت دا وی چي د خلکو دفتنونو شر څخه ځان وساتي او د دوی سره گډون نه کوي. (۶) شپږم نیت دا وي چي په مسجد کي که د چا څخه خلاف شریعت خبره وويني نو منع کوي يې او که څوک پر ښکي کولو وويني نو زیات تلقین ورته کوي او په لماتڅه کي که د چا څخه غلطې کيږي نو پوه کوي يې (۷) لووم نیت دا وي چي که په مسجد کي د صادقو مسلماتو سره ملاقات وسي نو ورورلی وړ سره قائمه کړي ځکه چي آخر مسجد خو د اهل دینو آرام گاه ده. (۸) اتم نیت دا وي چي د الله ج څخه وشر میږي چي یو گناه ځيني په مسجد کي ونسي، لنډه دا چي پر دې بالدي قیاس کړه چي بنده په هر هر طاعت کي هر څومره څومره د خیر او د نیکۍ نیتونه کولای سي چي زیات ثواب حاصل کړي.

داصالحو دريم قسم ته مباحات ويل كيږي، نړيو سري ته هم په مباحاتو كي دڅارويانو په ډول خافله اوپې خبره نه دي پاته كېدل پكلر، او د نېكې څخه غفلت نه دي كول پكلر، څكه چي دا خبره د غصې خسرې ده، څكه چي د مباحاتو په باره كي به هم د ټولو حركاتو او سكنااتو پوښتنه به كيږي، او كه نيت بد وو نو د عذاب سبب به وي او ثواب به صرف په هغه صورت كي ملاوېږي كله چي نيت هم به وي، او كه نيت هيڅ هم نه وي نو دا نور زيات نقصان دي څكه چي دا خو صرف وخت ضائع كولو والا خبره ده، يعني د نېك نيتي څخه بغير چي څه كار وسي صرف وخت ضائع كول دي او دې څخه د حقيقي فائدي اخيستولو كواكي كوشش ونه كړاي سو او دغه ډول د دې آيت صريح خلاف وړزي وسو: وَلَا تُلْسُ كَيْبُوكَ مِنَ الدُّنْيَا (او د دنيا څخه خپله د آخرت حصه اخيستل مه هروړه) [القصص] يعني دنيا خو د تېرېدلو يو ځاي دي د دې څخه خپله حصه (د آخرت توبنه) ضرور حاصلول پكار دي.

د نبي ﷺ ارشاد دي: د بنده يو كار هم د پوښتني څخه مستثنى نه دی چي ده وكرل نو جواب به يې وركوي، تردې چي كه په سترگو يې رانجه لگولي وي يا يوه لويه يې په لاس كي را پورته كړي وي يا يې د خپل يو وړو په جملو لاس وهلي وي (نو پوښتنه به ځيني كوي چي دا كلوونه دي ولي كول؟) او د مباحاتو د نيت علم هم ډېر لوېدی تفصيل غواړي او لازمه ده چي د دې څخه خبرداري حاصله سي موږ د مثال په توگه وايو چي مثلاً د عطرو استعمال يو مباح كار دی ليكن دا بالكل ممكنه ده چي يو سړی عطر ولگوي د جهمي لمانځه ته ځي نو نيت يې فقط دا وي چي پر خلگو د خپلي مللاري رعب واچوي يا فخر پر وکړي چي موږ صفایي خوښوونکي يو، يا د يو ښځي خپل و طرف ته تریو فاسد خیال لاندې مائله کوي حال دا دی چي دهطرو په استعمال كي نېك نيتونه دا کېلای سي چي: (۱) د خدای د کور تعظیم او تکریم د پاره وي (۲) مقصد مي دا دی چي زما خوا ته ناست خلگ راحت محسوس کړي او خوند ځيني واخلي (۳) زه غواړم چي زما د بدن څخه بدبوی ليري سي چي خلگ را څخه ډډه نه کوي او غيبت مي ونه کړي گناه گاره نسي (۴) زه غواړم چي دماغ مي په تر او تازه سي ذهن مي صفاسي او ذکر او فکر زيات وکړای سم، او دا نيتونه د هغو خلگو کېدای په کومو چي د نېکيو ارادې ځايي وي او بلې ارادې يې مغلوبې کړي وي، او په دې كي هر يو نيت د الله ﷻ د نژدېکت موجب دی، او دا هغه کيفيت وو کوم چي د تېرو بزرگتوب په کردار كي ښکله وو تر دې چي د خوراک په وخت كي، درفع حاجت په وخت كي، د بي بي سره د کوروالی په وخت كي به

هغوی نېک نیت مخ ته درلودوی، ځکه چې بنده ته پکار دي چې هر یو کار تر یو خاص نېک نیت لاندې کوي چې دیو کار ثواب ځینی زائله نسي، مثلاً د بې بې سره په کوروالي کې یې هم دانیت وي چې: (ا) په دې سره به د نبي ﷺ امت ډېر سي، (۲) بې بې ته به آرام حاصل سي (۳) موږ دواړه ښځه خاوند به د گناه څخه محفوظه سو، او دا ډول باید هر کار تر یو نېک نیت لاندې تر سره سي.

نیت پخپل اختیار کې نه وي

دا خبره یاده کړه چې ممکنه ده یو روغ او جوړ زړه والا دا واورې چې په هر مباح کار کې نیت ته دخل حاصل دی (او په هر کار کې په ژبه یا زړه سره به د دې اعلان کوي مثلاً) داسې به وایي چې دا نکاح زه دخدای د پاره کوم یا ډوډۍ خوري وایي چې دا ډوډۍ د خدای د پاره خوړم په مجلس او درس کې مشغول وي نو وایي ورته چې دخدای د پاره یې کوم، او دده په ذهن کې دا تصور وي چې په زړه کې یا په ژبه سره چې دا اعلان کووم نو دا زما د نیت ثبوت دی، حال دا چې که په ژبه سره وایي نو صرف زیاتې دي او که په زړه کې وایي نو صرف حدیث نفس دی، ځکه چې نیت نوم د هغه رغبت او کشش (جاذبه) دی کوم چې په زړه کې پیداکيږي او عمل یې سمدلاسه نتیجه وي، یعنې نیت چې کله پیداسي نو په کار کې یې مشغوله کړي مثلاً نیت که دا آه و فغان (آه او افسوس) وي نو بدن یې د حکم په تمیل کې په آه و فغان سرسي، او دا کیفیت په هغه صورت کې ښکاره کیږي چې غرض پیداسي او وړ سره غلبه هم حاصله کړي او تر څو چې دا تقاضا راښکاره نه وي تر هغه وخته زیاتې نیت داسې دي لکه یو سړی چې نس ښه موږ کړي بیا وایي چې وروړه! زمانن نیت په خالي نس د وسپلو دی، یا لکه چې یو سړی ووايي ما د فلاني سره دوستی نیت کړی دی حال دا چې د هغه پروا لا هم نه کوي، نو دې ته نیت ویل محال دي، دغه ډول پریو سړي غلبه خو د شهوت وي او وایي ما خو د اولاد حاصلولو د پاره جماع کړې ده، یا ووايي چې د اولاد پیداکولو په نیت سره د جماع اراده لرم نو دا خبرې به بالکل لغوه وي په دې کې دا بېهوده خبره هم شامله ده چې اصل مقصد شهوت پرستي وي او په ژبه څوک دا وایي چې موږ خو د ستو دانا کولو په نیت نکاح کړې ده، نو خبره په اول کې دا ده چې د ټولو څخه مخکې خو پر شریعت محکم ایمان پکار دي بیا دا لازمه ده چې د هغو ټولو احادیثو په غور او فکر سره مطالعه وکړي په کومو چې د نکاح او اولاد په باره کې احکام مذکور دي نو د بنده په زړه کې به د دې د ثواب یو لالچ (حرص) پیداسي کوم چې په نکاح سره حاصلیږي بیا به د زیاتې ښوونې غږولو ضرورت نه وي بلکې بالکل د خلموشۍ سره سره به د ده نکاح کول پخپله د ستوا ادا

کول مقرر سي او په نيت کي به يې يو شک او شبه نه وي. دغه ډول څوک چي د طاعت الهي تعاضا د حلقه لماتځه انا کولو ته تيار کړی وي، ده ته به په ژبه د ويلو ضرورت نه سته چي زه د خدای حکم پر ځای کوچ چي دا خبره بې سوده او فضوله ده، او داسي ده لکه چي يو ډی سړي دا روايي چي ما خود ډوی خورولو نيت ځکه کړی دي چي زه ډی يم، دده دلوړنا ځکه بېکاره او بې فائده ده چي ډی د ډوی د خوړلو اراده نه کوي نو څه به کوي؟ او کوم ځای چي د نفس خواهاشاتو کور جوړ کړی وي هلته د آخرت نيت کول مشکله وي، چي د دې امکان خو هلته وي چي د آخرت کار ځله حاصله کړې وي، نو زموږ مقصود تا ته د ښوول دي چي نيت هغه شی دی کوم چي ستا په اختيار کي نه دی، ځکه نيت هغه خواهاست ته وايي کوم چي تا په يو کار کي ولگوي، او کله هغه شی دي د کوم پر کولو چي ته قاهره يې، يعني که خواږې نو کوي يې او که نه خواږې نو نه يې کوې، لېکن خواهاست ستا په اختيار کي نه دی چي که ته خواږې نو خواهاست پيدا سي او که نه خواږې نه پيدا کيږي، ځکه چي خواهاست کله وي او کله نه وي هم، لوس تر کومه پوري چي د خواهاست په وجود کي د راتلو تعلق دی نو د دې د پاره ضروري ده چي په تا کي دا عقيله پنځه قائمه سي چي ستا غرض د دې دنيا د پاره يا د هغه بل جهان د پاره د يو کار سره تړلی دي؟ او بيا د دغه تلاش کوونکي سې نو کوم سړی چي د دې نکتې او رمز څخه ځان خبروي هغه يو څو عبادتونه هم په وختي توگه سره ترک کوي ځکه چي ده نيت حاضر سوی نه وي.

هنا لونه: ابن سيرين رحمته الله د حسن بصري رحمته الله د جنازې لمونځ ونه کړی او صاف يې وويل چي زه د دې نيت په زړه کي حاضر نه و ښم. د سفیان ثوري رحمته الله څخه خلکو پوښته وکړه چي تا د کونې د مشهور عالم دين حماد بن ابی سليمان په جنازه کي شرکت ولي نه وفرمايلي؟ دوی جواب ورکړی چي که نيت مي حاضر وای نو شرکت به مي ضرور کړی وی.

طلوس رحمته الله ته يو چا د دعاء درخواست وکړی، وېې فرمايل: ته به زمانيت تر حاضرېدلو پوري انتظار کوي، همدا حالت د دوی د احاديثو دروايت په بلره کي وو چي کله به د دوی څخه د حديث د روايت کولو خواست وسو نو کله به يې روايت کولو او کله به خاموشه وو او ويل به يې چي زه د نيت په انتظار کي يم. يو بزرگ وويل چي: روزانه د فلانی مريض د عيادت د پاره د تللو سوچ کوم يوه مياشت وسوه لېکن تر لوسه مي نيت صحيح نه سو.

لنډه دا چي د دنياوي حرص د ځلې په موجود والي کي نيت د سره صحيح کېدای نسي، بلکي د فرضو په انا کولو کي هم په مشکله سره صحيح کېدای سي، او بعضي وختونو کي خو داسي هم

کيري چي تر څو پوري بنده پنخېل ځان کي د دوېځ د عذاب څخه پرته پيدا نه کړي تر هغه پوري د (لمونځ، روژې، فراغتو) عباداتو د پاره هم نيت صحيح کېدای نه سي، داوچه ده چي کوم سړی د دې حقيقتو څخه خبر سي هغه بعضي وخت فضائل خو پرېږده صرف په مباحاتو اکتفا کول زيات مناسب گڼي، ځکه چي بعضي وخت نيت صحيح والی صرف دمباحاتو پوري محدوده پاته سي مثلاً که يو سړی د قصاص نيت حاضر ويني او د عفو ي ده حاضر نه ويني نو ده ته قصاص اخيستل پکار دي په دې صورت کي غوره دا ده، دغه ډول دا هم کېدای سي چي د تهجد د لماتخه نيت يې نه وي او دانيت يې موجود وي چي خوب پوره کړم د سهار د لماتخه د پاره وختي را پورته سم نو په دې صورت کي بيله کېدل افضله دي، بلکي که د عبادت سره يې زړه نه لگي او محسوس کوي چي دلته وخت د پاره د دخپلي بي بي سره خندا مذاق کول او زړه خوشحاله کول يې زړه غواړي چي طبيعت يې ښه سي او په دې سره يې بيا عبادت ته نيت حاضره سي زړه يې په عبادت کي ولگيږي نو په دې نيت سره دا خوش طبعي د هغه دې زړه عبادت څخه غوره او افضله ده، د ابو الدرداء رضي الله عنه قول دی چي: زه کله کله خپل ځان د دې د پاره په لهو او لعب (مذاق او بازي) سره تازه دم کړم چي د راحت او خوشحالی دا کيفيت د الله ج په عبادت کي هم دمزي او خوشحالی سبب جوړ سي.

دويم باب: د مخلص نيت د فضيلت او حقيقت درجي

فضيلت هداوج: د الله ج ارشاد دی: وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ (البينه: ۵) او دوی ته دا حکم سوی وو چي د الله ج داسي عبادت کوي چي عبادت هغه ته خلاص کړی (دارنگه ارشاد دی: أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ [الزمر] (خبردار! عبادت کوم چي خالص وي د الله ج لائق دی) او نبي ص فرمايلي دي: چي اخلاص د الله ج د رازونو څخه يو راز دی، او د الله ج ارشاد دی چي دا زهد د هغه چا په زړه کي اېدم کوم چي زه دوست لرم، نبي ص فرمايلي دي: اې معاذ رضي الله عنه! عمل په اخلاص سره کوه که لږ هم وي نو کافي دی، او هر هغه شی چي ذکر يې موږ درياد د منعت په باب کي کړی دي، دغه دا اخلاص په تعريف کي دی، چي دخلکو نظر هم په دې اسبابو کي شامل دی کوم چي دا اخلاص صفايي کوي، او د دې څخه مسو هم ډېر اسباب دي، معروف کرخي رضي الله عنه چي به خپل آس په چلانځه وهلو نو فرمايل به يې: چي که د چلانځي څخه خلاصي غواړي نو اخلاص پيدا کړه. ابو سليمان رضي الله عنه وايي: چي خدای دي يخ (تر او تازه) ساتي هغه خوش بخته کوم چي پنخېل

عمر کي يو قدم په اخلاص سره پورته کړي يعني په دغه کي يې ملسوا د الله ﷻ څخه بل يوشم نه وي فوښتلی.

د ابو ايوب سجستاني رضي الله عنه قول دی: چي دا اخلاص نيت د اصل نيت څخه هم سخت گران دی. يو بزرگ يو چا په خوب کي وليدی او پوښته يې ځيني وکړه چي: الله ﷻ ستا سره کوم سلوک (چلند) وکړی؟ بزرگ جواب ورکړی چي: کوم څه چي ما خلاص د خدای په لاره کي کړی وو. هغه مي د ښکيو په تول کي وليدل (او دا اخلاص څخه چي کوم خلقي وو هغه مي ونه ليدل) نو د اتار يوه ډانه کومه چي ما په لاره کي ليدلې وه او پورته کړې مي وه د ښکيو په تول کي مي وليدل او يوه پيشي چي زما په کور کي مړه وه هغه هم په دې تول کي وه. او يوه ورېښمي ټکره چي ما پخپله خولې (ټوپي) کي ايښوله د گناهونو په تول کي مي وليدل. لېکن زه حيران په دې سوم چي زما ساتلی څر چي قيمت يې سل ديناره وو او هغه هم زما په کور کي مړ وو. ما د ښکيو په تله کي ونه ليدی، آخر ما خدای تعالی څخه پوښته وکړه چي اي سېحان الله! پيشي خو د ښکيو په تله کي وه او څر يو ځای هم نه وو؟ ارشاد وسو چي کوم ځای تا څرخ کړي وو. هلته ولاړی، لوستا په ياد دي چي د هغه پر مرگ تلويږي وو "ال لعنة الله" که تاد دي پر ځمکي "في سبيل الله" ويلي وای نو نن به دی هم د ښکيو په تول کي تاليدلي وای. دغه ډول يو وار ما د خدای په لاره کي صدقه ورکړې وه لېکن معلومه سوه چي هغه ضائع سوه، (د ښکيو په تول کي نه وه) نو ما ته رايلده سوه چي صحيح ده ځکه چي کله ما صدقه ورکوله نو خلکو ليدلې وه او د هغوی داليدل زما خوښ سوي وو. دا خبري چي کله سفيان ثوري رضي الله عنه واورېدلې نو وېې فرمايل چي: دا خو گران قيمت دولت دی چي ده ته په لاس راغلی، يعني ده ته نقصان زيات ونه رسېدی.

قصه: د يو سړي بيان دی چي زه جهاد ته تلم په لاره کي يو ملگري چي زما سره په کښتۍ کي سپور وو وېې ويل چي: دا توره زه خرڅوم که څوک يې اخلي؟ ما وويل راوړه زه يې اخلم په فلاڼي ښار کي به يې خرڅه کړم او نفع به حاصله کړم په دغه شپه ما په خوب کي وليدل چي د اسمان څخه دوه خلک را شوه سوه يو بل ته يې وويل چي دوی څخه د ټولو نومونه وليکه چي کوم کوم د کوم کار د پاره راغلي دي، د فلاڼي په بلوه کي وليکه چي غلزي دی فلاڼی صرف تماشه کوونکي دی، فلاڼی د تجارت د پاره راغلی دي فلاڼی دريا کاري د پاره راغلی دی چي زه يې وليدم نو وېې ويل چي دی هم وليکه چي د تجارت د پاره راغلی دي، ما وويل د الله د پاره يې کړی زما کار وگورئ او بيا دا هم

و گورئ چي زما سره د تجارت مال کوم دی؟ زه آخر دکوم تجارت د پاره راځلی یم؟ وری وریل ای شیخ! کومه تویره چي تا اخیستی وه نو د نفع د پاره دي نه و اخیستی؟ چي دامي واورېدل نو په ژړا سوم او مي وریل چي په خدای دي زه سودا گر نه یم نو هغه یو بل ته وریل چي زه داسي ولیکه چي دی د جهاد د پاره راځلی دي او په لاره کي یې یوه تویره د نفع د پاره اخیستی ده، بیا چي شه حکم الله ﷺ فرمایي و به یې فرمایي: په دې وجه وریل سوي دي چي د یو ساعت اخلاص هم د نجات د پاره کافي کېدای سي لېکن اخلاص ډیر نادر او کمیاب جنس دی، او د یو بزگ قول دی چي علم تنخم دی عمل فصل دی او اخلاص یې اوبه دي.

د اخلاص حقیقت او پېژندنه

دا خبره خو ستا په فکر کي راځله چي نیت باعث د عمل وي او دا د نیت تقاضا او غوښتنه وي کومه چي د عمل په صورت کي پوره سي، او دا تقاضا که صرف یوه او یوه وي نو خالص به ورته وایي، اوس دا ناخالص صورت شو مثالونه موږ وړاندې کوو او وضاحت یې کوو، مثلاً:

روژه نیسي نو وایي چي د خدای په نوم یې نېسم لېکن (۱) دا مقصد یې هم وي چي د خوراک څخه پرېز وکړم صحت به مي ښه سي، یا (۲) د کور خرڅ به کم سي، یا (۳) د خوراک پخولو د زحمت څخه به خلاص سم، یا (۴) په فلاڼي کار کي د مشغولیت د پاره به فراخ سم، یا (۵) وینښ به یم نوریو بل کار به هم وکړم. او غلام آزاد کړي (په ظاهره د خدای د پاره) او مقصد یې دا وي چي د ده د بدخوري او د خرڅ څخه به خلاص سم، حج ته ځي او مقصد یې داي چي (۱) هوا به بدله سي په صحت به مي ښه اثر واچوي، یا (۲) نوي نوي ښارونه به ووينم د سېل او تفریح موقع به په لاس راسي، یا (۳) د اهل او عيال د جنجال څخه به شو ورځي سکون حاصل کړم، یا (۴) د دښمن څخه د خوندي کېدلو بهاته به په لاس راسي.

د شپې تهجند کوي او وجه دا وي چي: (۱) خوب نه راځي، یا (۲) د مال او اسبابو حفاظت کوي، علم حاصلوي، او مطلب یې دا وي چي: (۱) روزگار به ملاک سي، یا (۲) په خلکو کي به مي قدر او مرتبه وي، د درس او تدریس اهتمام کوي او غواړي چي: (۱) د څلورشم درنځ څخه خلاص سم، د قرآن کتابت کوي او مطلب یې دا وي چي خط مي پوخ سي او صاف سي، په پښو حج ته ځي او مقصد یې دا وي چي کرایه بچت کوي، اودس کوي او مقصد پکښي دا شامل وي چي یخ به سم او پاک صاف به سم، غسل کوي او مقصد یې دا وي چي بدبويي او نور ليري سي، په مسجد کي

استکاف د پاره کېښي او په زړه کې دا خيال هم وي چې دومره ورځو کړا به راته بچت سي، مسائل ته خيرات ورکوي خو ځکه چې: (۱) هغه شور او فرياد نه کوي او (۲) په خلکو کې په نه ورکولو شرمند نه سم، د ناروغه پوښتي ته ځي لېکن ځکه چې: (۱) که دی مريض سي نو خلگ به دده پوښتي ته هم راځي يا ځکه چې که نه ځم نو (۲) خلگ به مې ملاستوي، ښه او ښک کار کوي چې خلگ يې ښک او صالح وگڼي او په دې صفتونو سره دی مشهوره سي.

نو دا ټول کلرونه په رڼاکاري کې شامل دي، او دريا په باره کې موږ ددې څخه مخکې په تفصيل سره بيان کړي دي چې داسې خيالات کم وي او که زيات اخلاص باطلوي، ځکه چې عمل خالص هغه دی په کوم کې چې د نفس هېڅ حصه نه وي او هغه صرف او صرف د الله ﷻ د پاره وي، نو د نبي ﷺ څخه خلگو د اخلاص د تعريف پوښتنه وکړه نو ورېې فرمايل: اخلاص دای چې ته ووايې چې څه دي زما د پروردگار دي او بس، او بيا پر سیده لاره روان سې لکه چې تا ته حکم سوی دي، او دا شرع د بنده د پاره تر هغه وخته پوري يې اندازې گران دی تر څو چې دی د بشري صفتونو څخه خلاص ونه مومي، او په دې وجه ويل سوي دي چې د اخلاص څخه سخت او ستونزمن بل يوشم نسته، او که په ټول عمر کې که يو واور هم صحيح اخلاص نصیب سي نو د خلاصون (نجاة) ليد کېدای سي لورښتا خو دا ده چې د غرضونو او بشري صفتونو د مينځ څخه يو خالص او مصفا کړ را ايستل داسې دي لکه دغونډو او وينو د مينځ څخه شيلې را ايستل، د الله ﷻ ارشاد دی: وَإِنْ لَكُمُ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْوَةٌ لَّشَوْبِكُمْ رَبَّنَا فِي بُكُورِهِمْ رَبَّنَا فَزَيِّدْهُمْ وَادِّرْ لَنَا حَالِصًا سَالِكًا لِلْفَارِ بَيْنَ (النمل: ۵۶) (ستاسو د پاره په څارويانو کې غوړ پکار دي د دوی په نس کې دغونډو او وينو د مينځ څخه صافي او ترمری په آساني کېښته تلونکي شيلی موږ د چنبلو د پاره تاسو ته درکوي) خو خودي ددې علاج که څه هم فقط دای: چې زړه د دنيا څه پرېکړل سي چې صرف د الله ﷻ محبت غلبه پر مومي، او دده حالت د هغه عاشق په ټول سي چې دده هر څه د معشوق دپاره وي او دی که څه غواړي هم نو صرف د معشوق په خاطر، داسې سړی که څه هم خوراک خوري بلکې تر دې ويل کېږي چې که رفع حاجت ته هم ځي نو څه تعجب نه دي چې د اخلاص نيت په ده کې ظاهر وي لېکن کوم سړی چې د دنيا محبت پر غلبه وي، دی که په لکونو لمونځونه هم کوي او روژې هم نيسي اخلاص دده پر خوا هم نه راځي، ځکه چې د بنده عملونه دده د زړه پر صفت بلندي وي او ميلان يې د هغه طرف ته وي کوم ته چې د زړه ميلان وي، نو پر چا چې دنيا د جلا (عزت او منصب) خيال سپور وي د هغه ټول کلرونه خلگو

ته د ځان ښوولو د پاره وي تر دې چې دی سهار را پورته کيږي او کوم مخ او لاس چې مينځي، جلبي بدلوي نوهم صرف خلکو ته د ښوولو د پاره وي، او په بل يو کار کې هم داخلاص لمنه نيول دومره گرانه نه وي څومره چې په مجلس کې يا د درس او تدريس په محفل کې يا د روايت حديث په مجمع کې يا په داسې يو کار کې وي چې تعلق يې د خلکو سره وي، ځکه چې په داسې کارونو کې د شوق اخيستلو سبب دا وي چې په خلکو کې د مقبول کېدلو خيال يې پر سر سپور وي او په دومره شدت سره چې د الله تعالى د قربت خواهش او د قبول عام خواهش زيات او کم سره برابر وي، او که برابر نه وي هم نو د گډون (اميزش) څخه خو په هر حال خالي نه وي، او د مقبول عام کېدلو د نيت څخه پاک پاته کېدل خو د لويو عالماتو د پاره هم محاله وي، ملسو د هغو احمقاتو څخه کوم چې صرف د حماقت پر بنياد په دې زعم کې گرفتاره وي چې دوی داخلاص خولندان دي، او بيا پخپله پر دې مين وي او خپل عيونه دوی ته ښه صفت معلومېږي بلکې خاص هوښياران هم په دې سلسله کې معنوره او عاجزه وي، د يوزرگ وينا ده، ماته خو داسې معلومېږي چې د دېرشو کالو څخه چې کوم لمونځونه په جماعت ما اداء کړي دي هغه ټول قضا سوي دي، ځکه چې زما عادت وو چې هميشه به په اول صف کې درېدم نښم او پورته کړی نو په آخري صف کې را ته ځای ملاو سواو په زړه کې يو شرمندگي او پېښماتي را ته محسوسه سوه چې خلک به څه وايي چې نن يې ناوخته کړی دي، اوس زه پوه سوم چې تر ټوله ځکه خوشحاليږم چې خلک ما په اول صف کې وښي، نو اخلاص هغه صفت دی چې پېژندل يې ډېر گران وي او عمل په کول ډېر سخت دي، او په کوم عمل کې چې شرک يا يو ډول خلط (گډون) وي او داخلاص څخه عاري وي دغه نسي قبلېدلای.

درېم باب: د صديق (رښتيا) په باره کې (او صديق چاته ويل کيږي)

په دې پوهېدل ضروري دي چې صديق او اخلاص يو بل ته ډېر نژدې دي، او د صديق درجه هم ډېره لوړه ده چې دا هغه درجه ده چې پر دې فائز سوي سړي ته "صديق" وايي، د دوی تعريف په قرآن کریم کې داسې سوی دی: رَجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ (په دې مومنانو کې ځينې داسې دي چې دوی کوم عهد د الله ﷻ سره کړی په هغه کې رښتوني سول) [الاحزاب]، دا رنگه فرمايي: يَرْسُلَانِ الصَّادِقِينَ عَنْ صَدَقِهِمْ [الاحزاب: ۸] (چې د دې رښتونو څخه د دوی د رښتيا تحقيق وسي) او د نبي ﷺ څخه خلکو پوښتنه وکړه چې کمال په کوم شئ کې دي؟ نو ورپه فرمايل: په گفتار کې حق

گومي او په کردار کي صلق، نو د صديق معنى پېژندل لوى اهميت لري، د صلق معنى رښتيا يا راستي ده، دا راستي يا صلق په شپږو کلرونو کي دى، او چا ته چي په دې شپږو خبرو کي کمال حاصل سوهغه صديق دى.

اول صلق: په ژبه کي دى او د دې څخه دامراد دى چي درواغ هيڅکله پر ژبه رانه وړي هغه که د (۱) ماضي (تېروخت) څخه خبره وي، يا (۲) د حال څخه خبره وي، يا (۳) داکنده په باره کي يوه وده وي، ځکه چي دا خو موږ مخکي ښوولې ده چي زړه د ژبي څخه صفت اخلي، خبره که کېده وي نو په زړه کي هم کوډوالى پيدا کيږي او خبره که رښتوني وي نو زړه هم سيده وي، او د ژبي د دې صلق کمال په دوو شيانو سره حاصلېږي اول خو دا چي په خبره کي کنايه هم استعمال نه کړي هسي نه چي دده درښتوني خبري څخه غلطه معنى واخيستل سي، بلکي کوشش دي دا کوي چي کوم ځاى مصلحتاً هم د درواغو اجازت وي (لکه مثلاً په جنگ لونورو کي) هلته هم درواغ ونه وايي، مثلاً د ښځي او خاوند په مينځ کي د صلح راوستول، يا دوو تنو مسلمانانو د صلح کولو په وخت، کمال صلق دا دى چي په داسي موقع کي هم د درواغو څخه څومره چي کېدلى سي ډډه وکړي، لږ تر لږه صريح درواغ خو دي بلکل نه وايي، او نه دي داسي خبره کوي چي غلط مطلب ځيني اخيستل کيږي، حال دا چي دغه خبره په اصل کي رښتوني وي، په هر حال که په زړه کي رښتوني وي او دخدای د پاره د خلکو مصلحت ته په کتنې سره په درواغو ويولو بلندي مجبوره سي نو دغه خبره به دى د درجې د صديق څخه نه خوړځوي، دويم کمال دا دى چي دالله ﷻ په مناجات کولو کي پنځل ذات سره د صلق طالب وي، مثلاً پر ژبه يې وردوي د: **وَجْهَتُكَ وَجْهِي** "او د زړه توجه يې وي دنيا و طرف ته نو دا ژبي صلق خو نه سي، بلکي دا خو صفا درواغ خبره سوه، ځکه چي دى خو الله طرف ته متوجه دى نه، او صرف په ژبه وايي چي متوجه يم، دغه ډول کله چي **إِنَّا لَكَ لَعْنٌ** وايي نو په ژبه سره دا اعلان کوي چي زه ستا بنده يم او ستا هيلت کووم، لېکن زړه يې مښتى دي په دنياوي خواشيانو او شهواتو کي، نو دى تابع د خواشيانو دى نه چي دخدای، او دده داوينا صفا درواغ ده چي: زه ستا بنده يم، ځکه چي بنده خو به دى د هغه وي د چا په قيد کي چي گرفتاره وي په دې وجه نبي ﷺ فرمايلي وو چي: که ته د خدای بنده يې نو درهم او دينار د بندگي څخه ځان وباسه، بلکي درهم او دينار خو څه کوې بنده چي تر څو د ټولي دنيا څخه آزاده او فارغه نه وي تر هغه وخته دالله ﷻ د بندگي دعوى نسي کولای، او د دنيا څخه د آزادېدلو کمال دا دى چي څنگه د نور مخلوق څخه آزاد سوي دي هلته د خپل ځان څخه

هم آزاد سي، يعني دده خودي (خپلولي) بالکل ختمه سي، تر دې چي دده خپله هيڅ يو اراده پاته نسي او څه چي وي دالله ﷻ ذات وي، نو هغه غواړي او د هغه په کړو راضي وي چي په بندگي کي کمال صديق دې نوم دي او څوک چي ددې څخه محرومه وي صديق څه چي هغه ته صديق هم نه ويل کيږي.

دويم صديق په نيت کي وي يعني د کوم کار په وجه سره چي بنده دالله ﷻ تقرب حاصلوي په دي کي مسواذات دباري تعالیٰ څخه بل يو مقصود نه وي دده سره څوک شريک نه کړي، دا هغه شئ دي کوم ته چي اخلاص ويل کيږي او دې ته صديق هم وايي، په دې وجه چي که د تقرب الهي څخه مسواذيل يو شئ تصور په زه کي باقي وي نو دغه چي کوم عبادت هم کوي خو درواغ دي (او دی پنخپله درواغجن دی).

دويم صديق په عزم او اراده کي وي مثلاً يو سړی دا عزم وکړي چي که ما ته باچاهي ملاؤ سي نو د علل او اتصاف حق به اداء کړم. ياکه ما ته مال ملاؤ سي نو زه به ټول خيرت کړم يا دا چي که په مجلس او درس او سلطنت په صورت کي که ما ته د ځان څخه غوره يو سړی په نظر راسي نو دا ځهډې به فوراً هغه ته حواله کړم او نور..... نو دا ټول عزم کله مضبوط او قوي وي او کله په دې کي کمزوري هم واقع کيږي، او صديق د عزم دا دی چي قوي وي او د تردنيا تذبذب نوم پکښي هم نه وي، مثلاً کله چي موږ وايو چي دا خواهش صادق دی نو مراد دا وي چي قوي او مضبوط دی، او صديق هغه دی د کوم په زړه کي چي دخير او نېکي عزم رښتونی مضبوط او آډل وي، څنگه چي حضرت عمر رضي الله عنه فرمايلي وو: که خلک مالونيسي او زما څاره پرېکړي نو ما ته به دا خبره د دې څخه ډيره زياته محبوبه وي چي ما د هغه قوم امير جوړ کړي په کوم کي چي د حضرت ابو بکر رضي الله عنه هستي موجوده وي، د فاروق اعظم رضي الله عنه د دې قول بنياد پر دې عزم بلندي مضبوط وو، کوم چي پر خپل قتل د صبر د پاره د دوی په زړه کي واقعي موجود وو د دې څخه د دې فرق اندازه پنخپله وکړئ کوم چي د ځان په مقابل کي د صديقانو د قتل د اختيار په ورکولو بلندي په خلکو کي ليدل کېدی، چي د دوی څخه څه خو هغه دي چي خپل ژوند عزيز او مقدم ساتي او څوک داسي د ځلای بنده به هم وي کوم چي د فاروق رضي الله عنه په ټول خپل قتل ته پر خپل ژوند ترجيح ورکولو ته په زړه سره تيار وي.

خلوروم صديق د عزم او ارادې په پوره ښولو کي دی، ځکه چي کيښای سي عزم قوي وي چي په جهاد کي به ځان قربانوم يا دا چي که بهتر پېشوا (لارښوونکي) پيدا سو نو حکومت به ورته سپرم

لېکن کله چي واقعي د دې صورت حال سره مخامخ سي نو نفس په دې لاره پوره کولو کي بنديز جوړ سي، په دې وجه الله ﷻ فرمايلي دي: رَجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ يَمْنِي دَعْوُ خَلْقُو خَيْلِ مَزْمِ پوره کړی او خپل ځانونه يې قربان کړل، نو کومو خلکو چي د مال خرڅ کولو عزم کړی وو او پوره يې نه کړی د دوی په باره کي فرمايي: وَمِنْهُمْ مَّنْ عَاهَدَ اللَّهَ لَئِنْ آتَانَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونُ مِنَ الصَّالِحِينَ (النحۍ: ۷۰) (په دوی کي ځيني خلک طسي دي چي دخدای سره عهد کوي چي که الله ﷻ موږ ته د خپل فضل (مال) څخه را کړي نو موږ به ښه خيرات وکړو او ښک کار کوونکي به سو، نو کله چي وړ ته الله ﷻ د خپل فضل څخه ورکړل نو بځل يې پکښي وکړی او مخ يې ولړولو) نو آخر په دې آيت کي فرمايي: چي په دې عهد کي دوی د شروع څخه درواغ ويل.

پنځم صديق دا دی چي باطن يې دکومو صفتونو حمل وي د هغه اظهار ده د ظاهري حمل څخه وي، مثلاً په ظاهره طسي نه وي چي نرم وي او په باطن کي يې دغه وقلرموجود نه وي، طسي سري ته صادق نه ويل کيږي او دا صادق په دې صورت کي حاصلېدای سي چي ظاهر او باطن صحيح ساتي، او دا سعادت هغه ته نصيب کيږي چي باطن يې دظاهر څخه شريف تر لو پاک تر وي يا له ترله برابري وي.

شپږم صديق دا دی چي بنده د مقدماتو د دين حقيقتونه د خپل زړه څخه طلب کړي دا چي بس ابتدائي سرسري واقفيت صرف په ظاهري توگه حاصل کړي او پر دې قنع سي مثلاً: زهد، توکل، خوف، رجا، او شوق او نور هغه احوال دي چي دې څخه لږ واقفيت خو هر مسلمان ته وي لېکن حقيقت يې ډېر کمزوری وي، حال دا دی چي صادق هغه دی پر کوم چي دا حالات په ډېره مضبوطي سره غلبه او مسلطه وي، لکه چي لرشادي: اَلْمُؤْمِنُونَ اَلَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِحَبْلٍ مُّوْتَقٍ اُولَئِكَ مَوْمِنَان (کامل مومنان هغه دي کوم چي په الله ﷻ او د هغه پر رسول ايمان ولري او بيا شک نه کوي او په خپل مال او ځان سره دخدای په لاره کي جهاد وکړي دغه خلک رښتوني دي) نو دکوم ايمان چي کمال وي دغه ته الله ﷻ صادق ويلي دي.

شپږم اصل: د محاسبې او مراقبې په باره کي

پوه سه ا چي الله ﷻ په واضح الفاظو کي فرمايلي دي: وَتَصْخُ الْمَوَازِينِ اَلْيُسْطٰى لِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ فَلَا

ثُمَّ لَكُمْ لُغْسٌ شَرِيكًا [الانبیاء: ۴۷] (لومړې به د قیامت په ورځ د انصاف تله ودروو، بیا به پر چا باندې یوه ذره قدر ظلم هم نه وي او د چا چې د یوې ذرې برابر عمل دی هغه به موجود کړو او موږ پوره حساب اخیستونکي یو) د دې وعدې سره یې خلکو ته د احکام ورکړو چې: وَلَئِنْ لُغْسٌ مَّا قَدْ مَتَّ لَغْدًا [الحشر] (هر سړی دې وگوري چې د صبا د پلاره ده شه ذخیره لېږلې ده) او په حدیث شریف کې دې چې عاقل هغه دی د کوم چې خلور ساختونه وي: (۱) په یو ساعت کې خپله محاسبه کوي (۲) په بل کې د الله ﷻ مناجات کوي (۳) په دریم کې درزق گټلو تدبیر کوي (۴) په شلورم ساعت کې دې د هغو شیانو څخه آرام او آسودگي حاصله کړي کوم چې په دنیا کې پر ده حلال کړل سوي دي، د حضرت عمر رضی الله عنه قول دی چې: مخکې د دې څخه چې ستاسره حساب وکړل سي ته د خپل ځان سره حساب وکړه، د الله ﷻ ارشاد دی: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَاضُوا بِاللَّهِ عَمْرًا: ۲۰۰ (ای ایماندارو ښه صبر کوئ او ښه صبر کوئ په مقابله کې او د مقابلې د پار ته تیار وسئ) یعنې تاسو په صبر سره د خپلو خواهاشاتو او نفساني شهواتو سره ښه جهاد کوئ چې تاسو خوره سئ، نو د راپخوا څخه مراد دا دی چې په دې جهاد کې د مستقل مزاجی او ثابت قدمی مظاهره کوئ، نو اهل نظر او بزرگاتو د دین د دې داسې مثال ورکړی دي: چې زموږ دې جهان ته را تلل گویا یو ډول د سوداګرۍ په غرض سره دي، چې معامله پکښې د نفس سره ده او نفع به یې د جنت په صورت کې او نقصان به یې د دویڅ په صورت کې ملاوړېږي، نو دې بزرگاتو نفس ته په دې تجارت کې د شریک درجه ورکړه او لکه څنګه چې د شریک سره ټول شرطونه د کاروبار د مخکې څخه مقرر کېږي او بیا پر هغو باندې نظر ساتل کېږي، بیا حساب کتاب کول کېږي که معلومه سي چې شریک یو ډول دوکه یا خبیثت کړی وي نو سزا او عذاب ورکول کېږي دغه ډول بزرگاتو د دین هم د نفس سره شپږ شرطونه لازم مقرر کړي دي: (۱) مشارطه (۲) مراقبه (۳) محاسبه (۴) معاقبه (۵) مجاهده (۶) معاتبه.

مشارطه

لوس په دوی کې اولنی اقلع مشارطه ده، نو پوه سہ! چې کوم شریک ته مال ورکول کېږي هغه د منافعو په حصول کې ملدګاره وي، لېکن د دې خبرې هم بالکل امکان وي چې هغه خبیثت او بې ایماني طرف ته راځي سہ او بیا څپه دښمني ته جوړ سي، او لکه څنګه چې د شریک سره اول شرطونه

ټاکل لازم وي او بيا هميشه هغه ته چوکس (په خير) وسپل ضروري وي، او چي کله د حساب او کتاب وخت راسي نو پوره سختي کول پکي واجب وي دغه ډول د منافعو په باره کي هم پوره پوره معامله طي کول به حله اهم دي، ځکه چي دا هغه معامله ده چي د دې منافع به تر لږه پوري باقي وي حال دا دى چي د نياوي معاملاتو نفع خو صرف د يو څو ورځو خبره ده او د عاقلانو په نزد هغه شى قطعي به حقيقته لو به بڼه ده چي بقاء ور ته حاصله نه وي، بلکي د دې څخه د عقول دوى وضع کړې ده چي: د هغه خير څخه کوم ته چي بقاء نه وي هغه شى بهتره دى کوم چي هميشه باقي وي، د عمر عزيز يو يو نفس يوه يوه ساه يو گران قيمته گوهر دى او د دې جواهراتو په قدر او عزت کولو سره يوه خزانه جمع کيږي په دې شرط چي په دې کي د هرې ملغلري د پاره پوره پوره ساتنه او پوره پوره حساب مقدم وساتل سي، نو عاقل هغه دى چي هره ورځ د سهار د لماتځه څخه وروسته د يو ساعت د پاره زړه په دې کاري کي مشغوله کړي او د خپل نفس سره داسي مخاطب سي:

د عمر څخه ماسو استا سره بله کومه سرمايه ده؟ اوس په دې کي چي کومه ساه تيرېږي او کوم وخت تيرېږي د هغه يو څه بدل خو په لاس واته اخلي، او بيا د دې سلعتو شمار هم څه دومره زيات نه دى او څومره چي دى د هغه حلم هم موږ ته نسته، او عمر که ختم سي نو خو د تجلوت سوال نه پيدا کيږي، نو څه چي د کولو لائق وي هغه د اوس څخه کول پکار دي، د ژوند ميدان تنگ او د آخرت د ميدان پتلوالى او غټوالى لامحدوده او به لاندې دى او هلته بيا کار نسته، نو بيا اې نفسه الله ﷻ چي نن ورځ کومه تا ته در کړې ده نو گويا دا به يو نوى ژوند در کړى چي د شپې که په خوب کي مړ وى نو دا حسرت او غم به وى چي اې کاش! چي د يوې ورځي مهلت وى، نو د يو کلر موقع خو به ملاو سوې وى، او اوس چي الله ﷻ د کوم مهلت نعمت تا ته در کړى نو اې نفسه! اوس زما خبره ومنه او د ژوند دا سرمايه غنيمت وگڼه هسي نه چي دا درڅخه ضائع سي، هسي نه چي د صبا مهلت در ته ملاو نسي او بيا د افسوس څخه ماسوا! په لمن کي هيڅ موجوده نه وي نو دا تصور ولي نه کوې چي دا يوه ورځ مهلت تا ته د مرگ څخه وروسته ملاو سوى دي يعنې تاملې کړى او الله ﷻ تا ته در کړى اوس که دا دى ضائع کړى نو د دې څخه زياته د تلوان خبره به بله کومه وي، دغه ډول خو به ته د سلطت حاصلولو څخه محرومه سي.

په حديث شريف کي دي چي صبا د قيامت په ورځ به د شپې او ورځي چي دا څلور وشت ساعتونه دي، د دې د پاره به څلور وشت خزاني د بنده په مخکي کېښودل سي بيا به د دغو څخه د يوې خزاني خوله خلاصه سي او کوم نېک عملونه چي دا بنده په دغه کي کړي وي د هغو په نور سره به دغه خزان

روښانه ښکاره سي او په ليدلو سره به يې دومره خوشحالي حاصله سي چي که دغه خوشحالي پر دوو ځايانو تقسيم سي نو د هغو څخه به د دوېځ کور هر سي، او د دې بې پناه خوشحالي سبب به دا وي چي بنده به دا نور د الله ﷻ په نزد د خپل قبوليت وسيله وگڼي، بيا به دده په مخکي د بلي خزانې خوله خلاصه سي کومه چي به د ظلمت او توروالی څخه په انتهايي توگه تاريخه وي او داسي بدبويي به ځيني راپورته کيږي چي صرف د يوې وگمې څخه به يې پزه پټوي دا خزانه به د هغو گناهونو وي کوم چي دده د ورځي په بل ساعت کي کړي وي ددغو په ليدلو به پر ده دومره پيره او هيبت راسي چي که دغه پيره پر جنتياتو تقسيم کړل سي نوجنت به د دوی د پاره ترخ سي، د دې څخه وروسته به د يوې خزاني دروازه خلاصه سي هغه به خالي وي نه به پکښي نور وي او نه ظلمت، دا به هغه ساعت وي چي به دغه کي به ده څه گناه نه وي کړې لېکن ښکي به يې پکښي هم نه وي کړې نو دده په زړه کي به دومره تلاني او افسوس پيدا سي چي دومره غم به د يوه حکومت يا د خزاني په لوب کېدلو باندې هم چا ته نه وي، لنډه دا چي دده په مخکي به د ټول عمر ساعتونه پېش کړل سي نو بنده ته پکار دي چي خپل نفس خبر درواړه ساتي چي الله ﷻ کومي څلور شت خزاني ده ته ورکړي دي چي دا ځيني خالي پاته نسي ځکه چي د دې افسوس به بيا دېر داشت څخه بهر وي.

مراقبه

دويم شئ مراقبه ده چي معنی يې نگهباتي کول دي لکه څنگه چي څوک سرمايه خپل شريک ته د تجلوت د پاره حواله کړي د هغه سره نه صرف شرطونه لگوي بلکي تيار وسي او نه ځيني خافله کيږي، او د هر حرکت څخه يې ځان خبروي، دغه ډول د نفس څخه خبردار وسېدل پکار دي، او خافله کېدل ځيني نه دي پکار، ځکه چي په لږ غوندي تغافل سره نفس بيا د مستي او شهوت پرستي تر اثر لاندې کيږي، د مراقبي صحيح حق هغه وخت اداء کېدلی سي چي بنده پر دې خبره کلل يقين ساتي، چي الله ﷻ زما د هر فعل او هر خيال څخه باخبره دی، خلک خو صرف دده د ظاهر څخه خبر وي، لېکن الله دده د ظاهر څخه بلکي د باطن څخه هم خبر دی چا چي د حقيقت وماندنی او د عقیده يې پخه سوه ده د ظاهر او باطن به ښايسته او آراسته سي، بلکي پر دې ايمان نه لرونکی کافر دی او د ايمان سره سره که د دې خلاف ورزي کوي نو دا هغه بدترينه زوروتيا ده چي د کومي په باره کي الله ﷻ فرمايي: **أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى** (آيا ده ته معلومه نه ده چي الله ﷻ دی ويني). د نبي ﷺ څخه يو حبشي پوښتنه وکړه، يا رسول الله! زما گناهونه بې حساب دي که زه توبه وکړم نو زما توبه به

قبوله سي؟ نبي ﷺ وفرمايل: ولي نه ضرور به قبوله سي، حبشي وويل آيا الله ﷻ زه د گناهونو په وخت کي ليلدم؟ وېې فرمايل: هو! هغه هر څه وړني، چي دا يې ولورېدل نو حبشي يو چغه ووهله را فوځلر سو او مړ سو.

د نبي ﷺ ارشاد دی چي: عبادت داسي کوه! چي گویا الله ﷻ ته وړني او که داسي نسي کولای نو د دې پوځ يقين ساته چي تا الله ﷻ وړني، تر دې وخته پوري ستا يو کار هم په صحيح توگه بلدي پوره کېدلی سي، الله ﷻ فرمايلي دي: **إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَبِّبًا [اللسام]** (بې شکه الله ﷻ لوی علم والا او خبردار دی) بلکي د بنده اصلي کمال خو دا دی چي هر وخت د الله ﷻ په مشاهده کي وي، يعني داسي گڼي چي الله ﷻ هر وخت دده مخ ته دی، او دی پخپله هر وخت د الله ﷻ په نظر کي دی. **يوه مشهوره قصه:** يو مريد د خپل پير تر نظر ډېر لاندې وو، او پير پر گران وو، او پير به هميشه دنورو مريدانو څخه پر ده زيات مهربانه وو، نورو مريدانو ته پر دې خبر غيرت راغلې، پير يوه ورځ هر مريد ته يوه يوه چرگه ورکړه وېې وېل چي: دا يو په داسي ځای کي خيځ کړئ چي څوک تاسو ونه وړني، هر مريد يو پټ ځای ته ولاړی، او خپله خپله چرگه يې خيځ کړه را يې وول، لېکن هغه مريد کوم چي پر پير ډېر گران وو خپله چرگه يې ژوندی راوروه، پير ووته وويل تلوي خيځ نه کړه؟ مريد وويل: ماته داسي ځای ملاونه سو کوم ځای چي زه چانه ليدم څکه چي هر ځای به راته خلای پاک کتل، نو پير هغو نورو مريدانو ته وويل چي: اوس تاسو پخپله د دې مريد قدر او مرتبه وپېژنئ، دی خو هميشه په مشاهده د الله ﷻ کي ووسي، او د الله ﷻ څخه ماسوا بل چاته بالکل التفات نه کوي.

معاقبه

معاقبه مطلب دا چي نفس ته سزاوړ کول، په دې ضمن کي ياد لره چي د نفس سره دي حساب وکړی او چي دا معلومه سي چي خطا څيني سوې ده، لېکن د دې سره سره که ته دی آزاده پر پرېدی نو دی به زړه وړ او بې باکه سي او بيا به په مشکله ستا څخه بيرېږي نو دلول څخه پر هر بد کار باندې نفس ته سزاوړ کول پکار دي، که يو مشتبه شی وڅوري نو په سزا کي يې دی وېي کړي، او که پر نلصهرم يې نظر پرېوځي نو په سزا کي دي هانخوا دېخوا کتل بند کړي، او سترگي دي مجبوره کړي چي سيله سي، پر دې دنورو ټولو نلصمونو حرکات اوسکنت هم قياس کول پکار دي.

د معاقبې اړوند روايتونه او قصې: د يو هېل د لاس پر بنځه لگېدلی وو هغه لاس يې په لور

وسو غولو. په بنی اسرائیلو کي یو عابد ډېره زمانه پخپله صومعه (خونه) کي وسېدی، یوه ورځ یوې
 ښځې ځان ته ته مخامخ کړی عابد د ور نژدې کېدلو د پاره پښه د صومعې څخه د باندې راوړستله. بیا
 د خدای څخه پېره پر غاښه سوه او واپس سوځو دا خیال یې وکړی چې دا پښه کومه چې د گناه په
 نیت سره د باندې تللې ده دې پالیسي او گنډې پښې ته د واپس تلو څه حق دی؟ نو نور دننه سو او دغه
 پښه یې دغه ډول د باندې پرېښوده نو د یخ او گرمۍ په وجه هغه خرابه سوه، او د بدن څخه یې
 پرېکړل. حضرت جنید بغدادی رحمه الله وایي چې ابن الکزیني ته یوه شپه احتلام وسو د یخ ورځي وې
 ده دغه وخت غسل کول وغوښتل لېکن نفس یې سستی وکړل، د غسل څخه یې منع کړی چې یخ
 دی سهار به وږې وکړې حمام ته به ولاړې سې ښه په آرام به فارغه سې، ابن الکزیني قسم وخورې چې
 اوس به د جلمو سره غسل کووم او دغه ډول په لنډو جلمو کي به ووسم ترڅو چې پر بدن وچي سوې نه
 وي، چې نفسه! ته جوړ سې. یو عابد یوې ښځې ته وکتل بیا یې سترگو ته د سزاوړ کولو د پاره قسم
 وخورې چې یخې اوبه به چیري نه چښم، او بیایي چیري هم یخې اوبه ونه چښلې، حضرت حسان
 بن ابي حسان رحمه الله یو ځای روان وو چې یو ځای یې ښکلی منظر او کور ولیدلی او ودرېدی پوښتنه
 یې وکړه چې دا چا تیار کړی دی؟ لېکن د دې سره سره دا احساس وړ ته وسو خپل ځان ته یې وویل
 ستا آخر د دې سره څه کار دی چې دا فضول پوښتنه دي وکړه؟ د دې حال معلومولو تا ته څه ضرورت
 وو؟ نفسه! اوس د دې سزا ته تیار سه او هغه دا چې تر یو کال پوري به اوس روژې نیسې، او واقعي
 دغه سزا یې ځان ته ورکړه. ابو طلحه رحمه الله پخپل د کجورو په باغ کي لمونځ کوی یوه مرغی یې
 ولیدله چې ډیره ښایسته ورته ښکاره سوه او په لمانځه کي یې هغې ته فکر ولاړی او دا ځیني هر
 سوه چې څومره وکتونه مي وکړل د نفس د دې غفلت په عوض یې ټول باغ په صدقه کي ورکړی.
 مالک بن ضیفم رحمه الله وایي چې یوه ورځ رباح القيسي رحمه الله د ماشیگر د لمانځه څخه وروسته
 زما خوا ته تشریف راوړی او وږې وړل چې خپل پلار د باندې راوغواړه، ما وویل چې اوس هغه ښه
 دی او هغه دا وویل واپس ولاړی چې: دا لاهم د خوب وخت دی؟ زه ورپسې سوم چې دوی روان وو،
 او د خپل نفس سره داسي مخاطب وو: ای لغوه او بې هوډه بکواس کوونکيه نفسه! دا ټولوي وویل:
 چې دا لاهم د خوب وخت دی، ستا دې وینا ته آخر ضرورت څه وو؟ بس اوس تا ته د سزاوړ کولو د
 پاره ما پنځه اړاده کړې ده چې تر یوه کاله پوري به زه تا پر بالښت سربینولو او خوب کولو ته پرې نه
 اېډم (بغیر د بالښت څخه به پرېوزم) دا یې وویل د سترگو څخه یې اوبښکي بهېدلې او په آخر کي یې
 پر ژبه دا الفاظ جاري وو: ای نفسه! آخر ته د خدای څخه ونه پېرېدې؟

تمیم دلری رحمۃ اللہ علیہ یوه شپه دلسي بیده سو چي د تهجد لمونځ ځیني قضا سو قصد یې وکړی چي تر یوه کاله پوري به د شپې بیده نه سم. حضرت طلحه رضی اللہ عنہ روایت کوي چي یو سري به خپل ځان لڼي کړی پر گرمو شگولو ډبرو به رځپېلې، او ویل به یې اې مرادو نفسه! ته به تر څو پوري دلسي شپه ورځ سرکښي کوې؟ په دې کي نبي کریم صلی اللہ علیہ وسلم هلته تشریف راوړی او پوښتنه یې ځیني وکړه چي اې سريه! ولي خپل ځان دومره خواروي؟ هغه عرض وکړی. دا نفس پر ماغلبه حاصلول غواړي (نوزه ځان پر غالبه کوم) نبي صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل: اوس اوس د آسمان دروازې ستا د پاره خلاصې سوي دي او الله جل جلالہ د فرشتو سره ستا تمريف کوي، بیا یې صحابه کرامو رضی اللہ عنہم ته وفرمایل: ورسو د آخرت توبه د دې سري څخه طلب کړئ، ټول اصحاب رضی اللہ عنہم هغه ته راغلل، او ویې ویل اې خلایي سريه! زموږ د پاره دعاء وکړه هغه هر یوه ته دعاء وکړه، نو نبي صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل: ټولو ته په جمع دعاء وکړه، هغه وویل اې پروردگار! تقوی د ټولو د آخرت توبه کړه او هر یو پر سیده لاره کړه، نبي صلی اللہ علیہ وسلم وویل: یا الله! کومه دعاء چي غوره وي هغه د ده پر ژبه جلري کړه، نو د هغه د ژبې څخه دا دعاء ووتله، اې خلایه! دا ټوله په جنت کي ورسوه.

مجاهده

په دې ضمن کي ښه یاد ساتل پکار دي چي بزرگانو د دین به چي کله خپل نفس د تسلل یا تغفل و طرف ته مائل ولیدی نو دلسي سزا به یې وکوله او د دلسي تنبیه او سیلت څخه به یې کار اخیستی چي په الزام کي به یې پرده اضافي جلالت لازم کولو، لکه څنگه چي د حضرت عمر رضی اللہ عنہ معمول وو چي که یو باجماعته لمونځ به ځیني پاته سو نو په دغه شپه به نه بیدېدی تر دې چي یو وار یې د باجماعته لمونځ په فوت کېدو دومره مال په صدقه کي ورکړی چي مجموعي قیمت یې دوه لکه درهمه جوړېدی، او د دوی د زوی ابن عمر رضی اللہ عنہ څخه یو وار د مېلمې په لمانځه کي له تأخیر وسو او دوه ستوري پر اسمان ښکاره سو نو په کفره کي یې دوه څلامه آزد کړل.

دا ډول روایتونه او حکایتونه (قصې) بې شمېره دي، نو نفس چي کله د سستی مظهره وکړي نو علاج یې فوراً کول پکار دي، د دې یوه طریقه د لعم ده چي د یو صاحب مجلعه او ریاضت صحبت اختیار کړل سي چي ده د ریاضت په لیلو سره په زړه کي شوق او رغبت پیدا کېږي، د یو بزرگ بیان دی چي کله هم په ریاضت کي څه کمې پنځل ځان کي وړینم نو د حضرت نعمتد واسع رحمۃ اللہ علیہ خوا ته د یوه گړی د پاره هم، د دوی یو گړی زیارت ما د یوې لورنۍ د پاره دلسي رغب

اومشتاق کړي چي سستي او غفلت ته بيا نژدي هم نه راځي، که ښو صاحب رياضت صحبت يا ديبلر درته حاصل نه وي نو دوی قصې او حالات اورېدل او ويل هم ډېر په کار راتلونکي ثابتيږي، موږ دلته په مختصره توگه د بعضي اهل مجاهده و حالات نقل کوو.

د يو څو مجاهده کوونکو قصې

حضرت داؤد طائي عليه السلام به د دوی پنځولو پر ځای کوره په ابو کي لړل او چنبل به يې، د دوی څخه چي پوښتنه وسوه چي د دې څه وجه ده؟ نو ويې فرمايل: چي په دا ډول د دوی پنځولو او خوړولو په نسبت دومره وخت ما ته بچت کيږي چي پنځوست آيتونه پکښي تلاوت کولای سم، نو په دوی پنځولو او خوړولو کي دومره وخت ولي ضائع کووم؟ هم د دوی واقعه ده چي يو سړی پوښتنه ځيني وکړه، چي ستاد کور په چت کي د لاما ته کړی د څومره وخت څخه ده؟ ويې فرمايل: ما ته نه ده معلومه ځکه دغه رنگه د دېرشو کالو څخه په دې کور کي ووسم خو چت ته مي چيري کتلي هم نه دي، د بزرگاتو په نزد بهې ناکلفې د يو شئ طرف ته نظر پورته کول هم مکروه دي. د احمد بن زرين عليه السلام معمول وو چي روزانه به د سهار د لمانځه څخه تر ماشيگړه پوري په مسجد کي ناست وو، او هېڅ يو طرف ته به يې نه کتل، يو وار خلکو پوښتنه ځيني وکړه چي دا تاسو داسي ولي ناست ياست؟ ويې فرمايل: د صحيح ده عليه السلام چي بنده ته کومي سترگي ورکړي دي نو د دې د پاره چي دی په دې سره ناآشنا او عجيبه صنعتونو ته وگوري لېکن دا پکښي شرط دی چي څه ته گوري چي د عبرت په سترگو ورته وگوري، کنې دده په نوم به يوه خطا وليکل سي، ابو الدرداء عليه السلام فرمايي: چي درې شيان داسي دي د کومو په وجه چي دا ژوند پر مانه لگيږي: (۱) يو څو ځکه چي په اوږدو شپو کي سبلې وکړي (۲) دويم ځکه چي په اوږدو ورځو کي تېری ووسم (۳) دويم ځکه چي د داسي بزرگاتو په صحبت کي ووسېم چي هره خبره يې د حکمت او پوهي نشو (خلاصه) او د پاکوالي هينلوه وي. د حلقمه بن قيس څخه پوښتنه وسوه چي تاسو خپل نفس ته دومره بله سزا ولي ورکوئ، ويې فرمايل: ځکه چي زما دده سره دوستي ده او زه دی د دوېځ د عذاب څخه خوندي کول غواړم، خلکو وويل: چي دا دومره سخت عذاب ورکول خو پر تا فرض کړی سوي نه دي؟ ويې فرمايل: په هر حال څه چي زما څخه کېدلای سي زه په هغه کي کمي نه کوم چي په قیلت کي خولم تر لږه دا حسرت نه وي چي اې کاش! چي دغه فلاڼی کلر مي کړی وی نو څومره به ښه وای؟ د حضرت جنيد بغدايي عليه السلام لارښاد دی چي دا عجيبه او ناآشنا خبره د ماسوا د سري السقطي عليه السلام

شخه په بل چاه کي نه ښکاري چي دوی تر اته نوي ۹۸ کالو پوري ژوندی وولېکن د مرگ شخه مخکي چا د دوی ډډه پر شخه لگېدلې نه وه. ليدلې. ابو محمد جريري رحمته الله عليه يو وار پوره يو کال په مکه مکرمه کي قیام کړی وو لېکن په دې ټول وخت کي يې نه د چا سره خبري کړي وې نه چيري بيله سوی وواونه يې خپله ملا ځمکي ته وروړې وه، بلکي پښې يې هم چيري نه وې ځغولې؛ ابو بکر کثافي رحمته الله عليه د دوی شخه پوښته وکړه، چي درياضت دا درجه تاسو شخه ومونده؟ دوی جواب ودرکړي چي د باطن د هغه صلق په وجه کوم چي يې دا حقيقت وپېژندلی او زما ظاهر ته يې د دې قوت ودرکړی کوم چي يې دا برداشت کړی. د يو بل بزرگ بيان دی چي ما فتح موصلي رحمته الله عليه وليدی چي ژلوي او د سترگو شخه بهېدونکي لوبښکي خون آلود دي (يعني د لوبښکو سره يې وړني ورسره وې)، ما پوښته وکړه دا شخه خبره ده؟ او د سترگو دا شخه حال جوړ سوی دي؟ وېې فرمايل، تر يوې مڼې پوري پخپلو گناهونو مي هغه لوبښکي هم بيولي دي کومې چي به دېو قطرې وې اوس پر هغو لوبښکو باندې درني لوبښکي بيروم کومې چي دا خلاص شخه ځلي وې، د دوی د وفات شخه وروسته چا دوی په خوب کي وليدل، نو پوښته يې ځيني وکړه، چي الله تعالى ستا سو سره کومه معامله وکړه؟ دوی وويل: (بِه الْکَدِّ چي) موږ ته خو د قدر په نظر سره وکتل سوه، لو دا عزت او مرتبه الله تعالى د هغو لوبښکو په وجه واکړه، او ارشاد وسوچي زما په خپل عزت قسم دی تر څلوېښتو کالو پوري چي ستا کومه عملنامه فرستو ما ته پيش کړه، ما هغه د خطا شخه بالکل ځلي ومونده. دواړو طايب رحمته الله عليه ته يو واري خلکو وويل چي که تاسو پوره پختخ کړئ نو څه پروا سته؟ وېې فرمايل، چي که پختخ يې کړم نو کور ما دا به ثابته کړم چي فلخ سړی يم؟

لورس قرني شپې داسې تقسيم کړي وې چي فرمايل به يې، نن د رکوع شپه ده او دغه شپه به يې په رکوع کي تېره وله، بيا به يې فرمايل، نن د مسجدې شپه ده او بيا به يې دغه ټوله شپه په يوه سجده کي تېره کړه، حبة اللؤلؤ د وري مجلېدې په وجه لښد او خوندور څوړاک نه کوی او نه به يې چيښی، يوه ورځ دده مور وويل زويه! پر خپل ځان خوشه رحم وکړه، ده وويل اي موږ! رحم خو د هغه رحيم شخه طلب کووم، او دا خو د څو ورځو خبره ده دا که په تکليف بړاشت کولو کي تيري سي نو دهميشه راحت به نصيب سي.

معاذبه

معاذبه مطلب د نفس تويخ او ملاعنه، دا پېژندل وېر ضروري دي چي د نفس په دا ډول پيدا سوی

دي چي دخیر او ټکي څخه تښتي او په شر او بلي کي مېلې ده په فطرت کي سستی او شهوت پرستي ده، لېکن تا ته صاف حکم دی چي ده دا صفت بللول او د غلطي لاري څخه یې سیده لاري ته راوستل دي، په دې سلسله کي بعضي وخت د سختي څخه کار اخيستل وي او کله د نرمي معامله کول وي، کله په قول سره او کله په فعل سره ده د لارښووني او حفاظت فرض پوره کول وي، ځکه چي دارجمان په ده کي موجود دی چي که په یو کار کي ده ته خپل خیر او فائده په نظر راسي نو د کولو لاره یې کوي، هغه که تکلیف او ستونزه زغمل پکښي ولي نه وي، ددې لودې دپوره کولو د پاره دی هر ډول سختي پوره کوي لېکن په دې کي اکثره دجهالت او حماقت لوفلت مظهره کوي او دغه شی ده د پاره حجاب جوړسي، لېکن که دی د غفلت د خوب څخه بیداره سي، پاکه او صافه هینداره مخ ته کښېښول سي نو دی دغه هم قبلوي، په دې وجه دالله جلّ او شاد دی: وَذَكِّرْ لِقَائِ الْبَکْرِی کُلْفَعُ الْمُؤْمِنِیْنَ (الدّاريات: ۵۵) (لو نصیحت کوه! ځکه چي نصیحت مؤمنانو ته فائده ورکوي)، او ستا نفس د نورو څخه څه مختلف نه دی بلکي دغه رنگه دی يعني نصیحت قبلوي، ضرورت ددې خبري دی چي دی مسلسل تر عتاب، تر ټټي او آریښخ لاندې وساتې او پوه کوي یې، او د عتاب سلسله چیري بنده نه ده پکړل، او ده ته برابر ویل پکړ دي، چي: ای نفس! د پوهي او عقلمندي دپوهې خودپري کوې تر دي چي که څوک درته احمق ووايي نو سخته در باندې لگيږي او حال دادی ته غټ احمق یې او غټ به وقوفه یې، ته په خپله سوچ وکړه چي دیوسري د گرفتارولو او د گرفتارولو څخه وروسته دمرگ دسرلوړ کولو د پاره که لښکري (فوخ) دښار څخه د باندې ولاړ وي لېکن دغه سړی په مزه سره په لوبو کي مشغول وي نو ده څخه زیات احمق به څوک وي، او آیا ده څخه زیات احمق هغه نه دی چي دمر و انسلانو لښکر د چا د ژوند دښار پر دروازه ډېره اچولي وي او د کوچ د پاره صرف ده په انتظار وي، او واضح اعلان یې کړی وي چي تر هغه به ددې ځای څخه ونه ښوري تر څو چي دی دځان سره نه کړی.

لو جنت او دپوخ ستا دپاره جوړ سوي دي څه معلومه ده چي دغه لښکر نن تاراکش کړي او د ځان سره دې بوغمې، او که نن نه وي نو صبا او که صبا نه وي نو بله ورځ، غرض خویوه ورځ به په هر حال تا بیلې، او کومه خبره چي اتل او ټاکل سوې وي هغه داسي گڼه چي گویا سوې ده، او دا خو د مرگ معامله ده او هغه خپل دراتلولو وخت هیڅکله چا ته نه دي ښوولي چي دښې راشي که د ورځي، ژر راشي او که وروسته، د گرمي په موسم کي به وي او که د یخ، د هغه ددې سره هیڅ غرض نه ست خو

راځي ناشاپه (لو خلعغا) او عموماً په داسې وخت کې راځي چې بنده بالکل بې فکوره وي، اوس ددې سره سره ته مرګ ته تيار نه یې نو ستا څخه غټ احمق څوک دی، افسوس پر تابه ليدلې اې! نفسه! چې ستا ټوله ورځ په گناهونو کې تېرېږي، که ته دا گناه چې الله ﷻ ستا گناهونه نه وړي نو دا علامه ستاد کافر کېدو ده او که ددې گناهو سره سره چې هغه یې وړي او پر گناه مصر (تېنگلار کوونکی) یې نو دا ستا بې حیلې او گستاخي ده چې د الله د حکم څخه بیرېږي هم نه، ستا غلام که ستا لږ غوندې گستاخي او نافرمانی وکړي نو ته څومره دغصې څخه تلو وراتلو کېږي، نویسا دا خبره دې په فکر کې نه راځي چې ته د الله ﷻ د قهر لوجضب څخه ځان په کوم حساب سره خوندي او په لمن گنې؟ که ته په دې غلط فهمي کې مبتلا یې چې ته د الله ﷻ د عذاب بردشت کولو طاقت لرې نو لږ خپل ځان ولزمایه! لور ته یوه گوته په لور دغه کره که دانسې کولای نو په ټکنده غرمه کې لږ ودرېږه بلکې لږ تر لږه په گرم حمام کې خو لږ ودرېږه چې دخپلې بې چارګۍ او بې طاقتۍ اندازه ورته وسي، او که دا خوش فهمي دي وي چې څه چې کوي نو نیوکره (مواخذة) یا پوښته به نه وي، او یو څوک ستا نیونکی نسته نو ددې دا مطلب دی چې ستا په نزد هغه یو لک شلورشت زره پېغمبران ټول درواغجن وو، د کومو گواهي چې قرآن کریم ورکړې ده؟ بلکې ته خو گویا دوی د وجود څخه انکار کوي؟ الله ﷻ صاف ويلي دي: مَنْ يَخْتَلِ سُوًّا يُخْزِ بِهِ (څوک چې بد کار کوي سزا به یې بیا مومي) (النساء) اې! نفسه! شاید تا دا فرض کړې وي چې الله ﷻ رحیم او کریم دی تابه په عذاب کې نه مبتلا کوي، نو دومره سوچ خو وکړه چې په دې دنیا کې په زوګونو لکونو خلکو په لورېده، تنده او مرض کې څوک مبتلا کوي؟ ستا په خیال چې الله ﷻ رحیم او کریم دی نو دا بیا په لورېده مرض کې د خلکو مبتلا کېدل ولي دي؟ او څه وجه ده چې څه ونه کړې نو څه به کړم نه کړې (د څخه فصل ولي نه تیارېږي؟) لورې احمق نفسه! ستا خو د مال دولت جمع کولو خواش همیشه وي او د دغه د حاصلولو د پلاره خو ته ډول ډول حیلې بهانې جوړوي او مختلف ډول تدبیرونه او منصوبې جوړوي، نو دغه وخت ستا دا تصور چیري ولاړ سي چې الله ﷻ رحیم او کریم دی، او هغه به ستا کار پخپله وکړي؟ او ولي دومره تکلیفونه اومصیبتونه دعال او زر د پلاره بردشت کوي؟ (د محنت بنیر ولي نه درته حاصلېږي).

لورې! نفسه! ممکنه ده چې ته دا ووايي چې د الله ﷻ احکام پر حق دي لېکن زما څخه یو څه تکلیف نسي کېدلی! لېکن ته دومره هم نه پوهېږي چې په چا کې درنځ پوړته کولو طاقت نه وي هغه ته خو

د صفت رنج پورته کولو څخه د خوندي کېدلو په خاطر کوچنی رنج ضرور د پورته کول پکار دي چې پر نوږو دا فرض ده نو پر دې کم همته خو زیاته فرض ده چې صبا خو د دوح د عظیم غلبه څخه خلاصون ومومي. ځکه څوک چې رنج نه پورته کوي هغه د رنج څخه خوندي کېدای هم نسي. که نن دغه لږ اندازه تکلیف ته نه سې زغملای نو صبا به د دوی څخه غلبه، قلت خولوي او لعنت څنگه وزغملای سې؟ د سرو او سپنوزرو د پاره خو د لویو څخه لوی تکلیف پورته کول تا ته منظوره دي آخر ولي او څنگه، د مرض څخه د روغتیا د پاره رځو دیو یهودي طیب هلايتونه تا ته دومره د منلو وړ دي چې خپل خواهشات ټوله پرېږدي؟ لېکن دا خبره ستا په فکر کې نه راځي چې د دوی څخه سختي د دې دنیوي مرض او مفلسی څخه ډېره زیاته سخته ده او بیا د هغه ملې هم چې خیال وکړې چې د دنیوي ملې څخه د آخرت مله څومره اوږده ده. آیا دا د خندا خبره نه ده چې یو لږی قیمتي ملغلره ورکړې، د لوښې یو ماته سوې ټوټه واخلي؟ څوک دي چې داسې سړي ته به احمق ونه وایي، نو اې نفس! دا دنیا هم د څلورو یوه پیاله ده چې کله د لاس څخه ایله سوه نو ماته به وي، او دې په عوض کې تا هغه مېشتی گوهر هر کړی دي، هغه بیا په لاس نه راځي، لېکن دائمی افسوس به وي او ته به یې، نو لازمه ده چې په داسې هېر ټاکو خبرو او تر ټو سره نفس مېشته خبرداره کوې چې خپل حق خوادا سي، او که د وعظ نصیحت شوق وي نو شروع یې د خپل ځان څخه کول پکار دي، (د نوږو فکر بیا وروسته کول پکار دی).

اووم اصل: د تفکر په باره کې

د نبی ﷺ دا ارشاد هیڅکله د هېرولو نه دی چې: دیو ساعت تفکر د یو کال د عبادت څخه غوره دی، او په قرآن شریف کې الله ﷻ په ډېرو ځایونو کې په تفکر تغبر، نظر او اعتبار باندې زور ورکړی دی، او د دې ټولو څخه مراد تفکر دی چې دا ټول د ده مختلف لږ ځونه دي، د تفکر فضیلت تر هغه وخته پورې څوک نسي پېژندای تر څو چې منځني دلونه پېژني چې تفکر (۱) په څه شئ کې دی (۲) د څه شئ د پاره دی؟ او (۳) ثمره یې څه ده؟ او چې د دې حقیقت څه دی؟ او د ده څخه مراد کوم کیفیت او حالت دی؟ د دې ټولو شرحه ډېره اهمه ده لومړې دا په دې ترتیب سره بیانوي چې اول به ده فضیلت بنیویا حقیقت او د دې څخه وروسته به پر دې خبره رڼا اچوي چې تفکر د څه د پاره وي او پر څه شئ وي.

د تفکر فضیلت

دا خبره په اساني سره پېژندل کېږي چې هغه کار په کوم کې چې د مشغولیت یو ساعت او یو گرمۍ د یوه کال پر عبادت باندې فضیلت لري د هغه درجه به شومره لوړه وي؟ ابن حبس رحمه الله وایي چې بمضي خلکو د تفکر په سلسله کې د الله ﷻ په ذات کې تفکر کول شروع کړي وو دغه خلکو ته نبي ﷺ و فرمایل: د الله ﷻ په ذات کې تفکر مه کوئ بلکې د هغه په مخلوق کې تفکر کوئ، د هغه په ذات کې به تلسوڅه تفکر وکړئ د دغه خو په تلسو کې طاقت نسته، د هغه قدر پېژندل ستاسو د پاره کله ممکن دی؟ حضرت عائشه فرمایي چې: یوه ورځ نبي ﷺ په لمانځه کې مشغول وو او ژول یې، ما مرض وکړې چې: تاسو ولې ژاړې؟ هر کله چې ستاسو د گناهونو معافي د الله ﷻ د طرف څخه تاسو ته ملایو سوې ده؟ وېې فرمایل: آیا دا څنگه کېدای شي چې د آیت دې پر ما باندې نازل وي او زه دې نه ژلم؟ إِنِّي فِي خَلْقِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْخَلْقِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَكُنَّ لِيَ أُولَى الْأَلْبَابِ د آل عمران: ۱۹۰ (بې شکه د اسمتو نو او مخکې په پیدا کولو کې او د شپې او ورځې په یو بل پسې په تللو و ا تللو کې ملاې دې د عقل مندو د پاره) او بیا یې و فرمایل اې انوس دې پر هغه سړي باندې چې دا وایي او تفکر نه کوي، د حضرت عیسی ﷺ څخه خلکو پوښته وکړه چې آیا پرمخ د ځمکې داسې سړی هم سته؟ چې ستا په ډول ورته وویل سي؟ وېې فرمایل: ها! هغه سړی زما مثل دی د کوم چې هره خبره ذکر، خاموشي یې فکر، او نظریې د عبرت وي، نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: په عبادت کې خپلو سترگو ته هم ضرور څه حصه ورکوئ، خلکو مرض وکړې یا رسول الله ﷺ! هغه څنگه؟ وېې فرمایل: هغه داسې چې په ژبه د قرآن تلاوت کوئ په ذهن کې تفکر پر کوئ او په سترگو د قدرت د عجایبو او مظاهر و څخه عبرت اخلي، ابو سلیمان دراني رحمه الله وایي چې په دنیا کې تفکر کول خو خیر د حجاب سبب دی یعنې حجاب د آخرت، لېکن په آخرت کې په تفکر کولو سره هغه حکمت او پوهې حاصلېږي کومه چې زړونو ته ژوند ورکوي. د لود طایي یوه شپه پر چت ناست وو په ملکو تو د آسمان کې یې تفکر کوی او لوښکي یې بې اختیاره د سترگو څخه روانې وې، آخر (طیې پیخوده سو) چې د چت څخه را گېل سواو د گولندي کړه و ایلله سو، گولندي نوډا پر ا پورته سولو توره یې ولو کښله دده خیال وو چې خل د بیړي او وهم په وجه دغه کوډ ته را ایلله سو، کله چې یې ولیدې نو پوښته یې ځینې وکړه چې ته چا را ایلله کړې؟ دوی وویل زه پخپل هوښ کې نه ووم او نه ماته هیڅ خبر وو.

د تفکر حقیقت او پېژندنه

پوه مه! چې د تفکر معنی طلب د علم دی او هغه علم کوم چې په ظاهري توګه حاصل نسي یعنی داسې نه وي چې د مغلف شیانو څخه حاصل سي چې طلب او لټون یې پکار وي، او دې طلب تر هغه وخته پوري ممکن نه دی، ترڅو چې د پېژندلو او پيدا کېدلو (مونډلو) دوه معرفتونه یو ځای نه سي ځکه چې د دې دواړو به د یو بل سره داسې ملاوول وي چې ګوریا دوی جرړې سي، نو دې دواړو په اختلاط سره به یو دریم معرفت پيدا سي لکه چې د نر او مدې په په جوړه کېدلو سره به چې پيدا کیږي او دا دواړه معرفتونه ګوریا دوی جرړي (پېڅونه) دي د کومو څخه چې دریم معرفت را پيدا کیږي بیا دا دې هم چې په دغو دوو کې ملاوړې نو څلورم معرفت ځیني پيدا کېدای سي او دغه ډول په تاسل د علومو سره تعلق د علومو زیاتېږي، تر دې چې شه انتها یې نه وي او په کوم سړي کې چې په دې اټکل سره د علم حاصلولو صلاحیت موجود نه وي د دې وجه دا وي چې دی پر دې لاري تللی نه وي کوم چې موږ دې بیخ مقرر کړی دي، دده مثال د هغه سړي وي د کوم سره چې سرمایه نه وي چې تجارت په وکړي، او که دې علومو څخه خبر وي خو ملاوولی یې نسي، نو هغه داسې سړي په ډول دی چې سرمایه ورسره وي لېکن په تجارت کولو نه پوهیږي، د دې حقیقت تفصیل ډېر اوږد دی خو موږ یې په یو مثال سره وړاندې کوو، یعنی که، یو سړی د دې خبرې څخه خبر دی چې آخرت د دې دنیا څخه غوره دی نو ده دا خبر تیا تر هغه وخته پوري ممکنه کېدای نسي ترڅو چې د مخکې څخه د دوو شیانو ته علم نه وي چې: (۱) باقي د فاني څخه غوره دی او (۲) آخرت باقي دی او دنیا فاني ده، د دې دوو اصولو څخه د واقفیت دا نتیجه وه چې د هغه دا دریم علم حاصل سو چې آخرت د دې دنیا څخه غوره دی ځکه چې د دوو اصولو په جوړه کېدلو سره د دې دریم علم پيدا کېدل وو، لېکن د علمونو د پيدا یښت دا طریقه کومه چې موږ بیانوو داسې هیڅکله نه ده کومه چې معتزله خواږي، او دا مسئله پر څپل ځای ډېره اوږده شرح غواړي لېکن موږ په لنډه داسې ویلای سو چې د ټولو تفکراتو حقیقت صرف او صرف طلب د علم دی کوم چې د دوو علومو په حاصلولو او بیا یې د یو بل سره په ملاوولو په زړه کې پيدا کیږي لېکن څنګه چې دا ممکنه نه ده چې د دوو آسونو (نر او ماده) په جوړه کېدلو به بزه (وزره) پیداسي دغه ډول کوم دوه عملونه چې ملاوېږي د دوی همجنسه دریم علم به په پيدا کیږي، دا نه چې دوه علمونه به ملاو سي نو دریم چې ته څنګه خواږې نو پيدا به سي، ځکه چې د علم هر قسم پر دوو جلا جلا اصولونو مشتمل وي نو په دې وجه چې دغه

دوه اصلونه په زړه کي حاضر کړل سي تر هغه وخته مطلوبه ښاخ نسي پيدا کېدلای.

تفکر ولي کول پکار دي؟

پوه سه! چي انسان يې په تلريکي او جهالت کي پيدا سوي دي، په دې وجه ده ته د يوې داسي رڼا حاجت دی کومه چي دی د تيارې څخه راوباسي، او بيا پر هغه لاره روان سي کومه چي ده پکار راسي او د دې تيارې څخه چي ووشی نو دی د دې خبري څخه خبر کېدلای سي چي ده ته څه کول دي، او پر کومه لاره تلل دي؟ او پر دې لاره پاتېدي هم دا چي ده ته د کوم لوڅ څخه کوم لوڅ ته تلل دي؟ آيا د دنيا د طرف څخه د دنيا و طرف ته او که د آخرت و طرف ته او بيا چي په ځان کي به مشغوله وي او که د الله جل جلاله سره؟ او دا صورت تر هغه نسي پيدا کېدلای تر څو چي نور معرفت حاصل نه وي او نور معرفت نه سي حاصلېدلای تر څو چي تفکر ونه کړل سي. لکه چي په حديث کي راغلي دي چي کله يو سړی د تيارې څخه تنگ سي او لا نه ويني نو دي لوستنه او ډېره سره ووهي چي رڼا ځيني پيداسي او څراغ دي په بل کړي او کله چي څراغ بل سي نو ده ته هر څه په نظر راسي او لاره هم وويني او په دغه لاره تلل هم ده ته آسانه سي، دا حال د هغو دوو علمونو دی کومو ته چي موږ دوه پخوانه (اصلونه) ويلي دي کله چي دا ډېره د يو بل سره ملاک سي نو دريم ځيني معرفت پيداسي لکه چي ډېري او لوستني په وهولو سره اوړ پيدا کېږي، څنگه چي د تفکر مثال لوستنه پر ډېره وهل دي او د دې څخه پيدا کېدونکې رڼا يا نور هغه معرفت دی کوم چي ځيني حاصلېږي او په دې حاصلېدلو سره د زړه حالت بدل سي او کله چي حالت بدل سي نو په کار او عمل کي هم تبديلي راسي، مثلاً کله چي دا ووايي چي آخرت د دنيا څخه بهتره دی نو مطلب يې دا دی چي شايې دنيا ته کره يعني دنيا څخه يې مخ واړوی او توجه يې آخرت ته سوه.

نو تفکر د دې شيقو د پاره سو: (۱) معرفت (۲) حالت او (۳) عمل، اوس په دوی کي عمل تلېع دی د حالت او حالت تلېع دی د معرفت او معرفت تلېع دی د تفکر، نو د دې څخه پخپله واضحه سوه چي د ټولو ښکېلو پېچ او چلېي تفکر دی او په دې سره د دې فضيلت هم په پوره توگه ښکاره کېږي.

د فکر ميدانونه

يعني دا بيان چي فکر په کوم شئ کي وي لوبيا چيري څي؟ د فکر ميدان ډېر لا محدوده دی، دلوجه ده چي د علم هم تر لوسه پوري يو حد لواتنها مقرر نه سوه، فکر په هر شئ کي جاري او ساري دی،

لېکن هغه شیان د کومو تعلق چې د دین سره نه دي د هغه تفصیل بیاتول زموږ په مقصد کې شامل نه دي، زموږ تعلق صرف د دین د شیانو سره دی، که څه هم د دې تفصیل هم ډېر اوږد دی بیا هم دومره گنجائش پکېنې سته چې په لنډه سره د دې د جنسونو او ډولونو شمېر کېدلای شي، نو په دې ضمن کې د ټولو څخه اول دا خبره په ذهن کې کېښودل پکار دي چې د دینداري څخه زموږ مراد هغه تعلق او معامله ده کومه چې د بنده او دخلای په مینځ کې لیدل کېږي ځکه چې دا هغه لار ده چې پر دې تلل بنده ته لازم دي، چې دا هغه ذریعه ده په کومه کې چې دی الله ﷻ ته رسېدلی سي، د بنده تفکر یا خو (۱) د خپل ذات په باره کې وي، یا (۲) د الله ﷻ ذات په باره کې، او کله چې د الله ﷻ ذات په باره کې وي نو د دې مطلب دا دی چې دده د صفتونو یا افعالو یا عبادتو او مظاهرو یا د صفتونو په باره کې دی، او پخپل ذات کې د بنده تفکر په دوه ډوله سره وي یا خو د هغو صفتونو په باره کې وي کوم چې د الله ﷻ ناخوښه وي او بنده د هغه څخه لیري کوي، او دا هغه بدصفتونه دي کومو ته چې موږ معاصي او مهلکات ویلي دي، او یا بیا په هغو صفتونو کې وي کوم چې د الله ﷻ په نزد غوره دي او خوښ یې دي او بنده هغه ته نژدې کوي، او دا هغه نېک صفتونه دي چې ذکر یې موږ په اطاعت او منجیاتو سره کړی دي، نو دا دوه څلور میلانونه سول او د بنده مثال د یو عاشق دی چې د ده فکر او خیال په هیڅ توګه هم د مشوق د تصویر څخه نه وځي، او که ووځي نو دا علامه ده د عشق ناقص کېدلو ځکه چې عشق کامل خو هغه دی چې د مشوق د تصور څخه مساو بدل یو شی ځای باقی پاته نه وي، او د عاشق په خیالاتو باندې یا خو د مشوق حسن او جمال خور وي او د ده شکل او صورت هر وخت پر زړه نقش وي یا بیا دده د افعالو اخلاقو نقشه یې تر نظر لاندې وي او تر څو چې د عشق پخپل ذات کې د تفکر کولو تعلق دی نو دغه فکر د هغو کمورو سره متعلق وي کوم چې دی د معشوق د پلوه د زیاتو څخه زیات د قبولولو جوړ کړي، چې دی هغوی خپل کړي او هغوی تلاش کړي یا بیا په طبعي کلرونو کې تفکر کوي کوم چې د محبوب په نزد مکروه او د نفرت وړ وي چې عاشق ځینې د ځان ساتلو کوشش وکړي، نو په حکم د عشق کې چې کوم خیال وي هغه د څلورو حالاتو څخه نسي وتلای، دغه د دین د عشق او د الله ﷻ دوستی په باره کې هم یو خیال د مذکور څلورو مهلتونو څخه نه سي وتلای.

اول هیڅان: د میلان لول تعلق د هغه خیال (یعنې تفکر) سره دی په کوم کې چې بنده د خپل ذات په باره کې سوچ کوي، چې دده د صفتونو او عملونو هغه کومې کومې خبرې دي کومې چې مکروه نو د نفرت وړ دي، چې ځان ځینې خوندي کړي او د دې څخه مراد یا خو دده ظاهري ګناهونه وي یا

هغه خبیث اخلاق وی کوم چې دده په باطن کې وی او د دغو ظاهري ګناهونو تعلق اکثره دده د لورې ظاهري انګهونو سره وی لکه چې ژبه، سترګې، پښې لاسونه او نور دي او یو ګناه طبعي وی چې تعلق یې د ټول جسم سره وي او دا کیفیت د باطني خباثتونو هم دی. دوی څخه د هر یو د تفکر دوی صورتونه دي: (۱) اول دا تعین کول چې فلاڼی عمل یا صفت مکروه دی که نه دی؟ څکه چې دا بالکل ښکاره نه دی چې د څانه معلوم سي، بلکې تفکر ورته پکار وي (۲) دویم دا چې کله دا معلومه سي چې فلاڼی خبره مکروه ده نو دا سوچ کول چې آیا زه هم چیرې په دې کې اخته سوي يم او که نه؟ او د نفس د صفتونو شناخت یو اسانه کار نه دی په دې وجه هم د تفکر ضرورت دی (۳) او دویم دا چې که معلومه سي چې زه پخپله په دې صفت کې مبتلا یم نو بیا د دې څخه د خلاصون حاصلولو کوم صورت کیږي سي، نو روزانه دسهار یو ساعت د دې تفکر د پاره مخصوص کول پکار دي چې اول پکښې ظاهري ګناهونه ته فکر وکړي، مثلاً د ژبې په باره کې سوچ وکړي چې نن به پر فلاڼي فلاڼی معلې په ژبه سره خبرې اترې کوي، نو د معلې کوم کوم لږڅونه دي چې په درواغو یا غیبت کې مبتلا کیږي نو د هغه د علاج سوچ وکړي چې د دغو څخه به څنګه ځان ساتي او حلې شي نور..... کله چې د دې ظاهري ګناهونو لو هېادتونو په باره کې تفکر وکړي، نو بیا دې باطن ته خیال وکړي او دینو اخلاقو په باره کې دې سوچ وکړي چې کوم بدځویونه دده په باطن کې موجود دي او د منجیاتو څخه کوم کوم دده په باطن کې نسته چې بدلو ليري کولو او د نېکو حاصلولو تدبیر وکړي د دې تفصیل هم ډېر اوږد دی لېکن اصل مهلکات لس دي: یمني بغل، تکبر، ریا، حسد، غصه، حرص د طعاب، حرص د خبرو، د مال محبت، د جاه محبت.

او اصل منجیات هم لس دي: یعني پر ګناه پښتني، پر مصیبت صبر، پر قضا بقضي رضا، پر نعمت شکر، په خوف او رجا کې اعتدال، د دنیا څخه زهد، په هېلت کې اخلاص، د خلکو سره نېک خوږي (ښه اخلاق)، د الله ﷻ سره دوستي، په دوی کې په هر یو صفت کې د تفکر ډېر لوی امکان ته او دا لار هغو خلکو ته خلاصیږي کوم چې په دوی کې د هر صفت علم بالکل هغه ډول پېژني څنګه چې په دې کتاب کې موندلای شوي دي. د دې یو طریقۀ دا ده چې هرید د خپلو اعمالو او صفاتو فهرست جوړ کړي او بیا په دوی کې چې دی کوم کوم صفتونه حاصل کړي، پر هغه خط راکش کړي او بیا د بل په حصول کې لګیاسي (او دغه رنگه ټول مکمل کړي).

په دې سلسله کې یو امکان دا هم کېږي سي چې پر بعضي تفکراتو به دی زیات زور وکوي کوم چې پر ده زیات حاوی وي یعني زیات پکښې مبتلا وي مثلاً یو عالم د دې ټولو بدو صفتونو څخه د

خلاصون سره سره دیوشم څخه خالي نه وي چي دی پخپل علم او فضل باتلدي نژدې، او د شهرت تمنا لري، د داسي عالم د پاره ضروري ده چي په دې کارونو کي د ویر تفکر څخه کار واخلي او سوچ دي کوي چي د دې څخه نجات به څنگه حاصلېږي؟ چي د خلو عدم او وجود دده پاره برابر سي او دی همه تن په الله ﷻ کي د مشغولېدلو قابل سي، د تفکراتو دا ميدان يې اتلازي فراخ دی، او د دې څخه معلومېږي چي که بنده په دې هلاکونکو لوبجات وړ کوونکو صفتونو کي تفکر کول خواږي نو د دې سلسله لا متناهي ده، او تفصيلات بيانول يې ممکن نه دي چي په بيان کي راوړستل سي. والسلام.

دويم ميدان: د هغه تفکر دی کوم چي دا الله ﷻ سره متعلق دی او دا تفکر د الله ﷻ په ذات، يا د الله ﷻ په صفاتو يا افعاليو يا صنايعو کې کېلای سي او په دې کي شک نسته چي په دوی کي بزرگ ترين مقام خود صفاتو او ذات حق د تفکر دی، لېکن خبره دا ده چي په خلکو کي د تفکر طاقت نسته هغوی د دې متحمل کېلای نسي د دوی عقلاونه هلته نسي رسېدلی، ځکه چي شريعت د دې تفکر څخه خلک منع کړي دي، اوس په دې کي چي کومه سختي ده نو هغه په دې وجه سره نه ده چي د الله ﷻ ذات پټ دی بلکي ځکه ده چي روښانه دی خو دومره چي د بنده کمزوري سترگي او کضعيف بصيرت د دې تاب نسي راوړای او تاب راوړل خو لا څه کوې چي يې هوبڼه کېلای يې لازمي دي، لکه چوپړک چي دورځي گرځيدلای نسي، ځکه چي دده کمزوري سترگي د لمر درنا پرلاشت نسي کولای نو دی دورځي څه نه ويني نو دا خو د لمر پتوالی نه دي بلکي تېزه رڼا ده، اوبلڼام چي لمر پټ سي نو دی بيا هر څه ويني، دا درجه د عوامو ده لېکن صديقانو او بزرگانو ته د دې نظر طاقت وي، يعني دوی د دې نظريې تاب درلودلای سي که څه هم هميشه دوی هم تاب نه لري، او که دوی کوشش وکړي هم نو خپل ځان يې طاقت و مومي لکه څنگه چي بنده لمر ليدلی سي لېکن دا ډول نه چي هميشه ورته گوري ځکه چي په دې سره د نظر ضائع کېدلو خطر وه وي نو د الله ﷻ ذات په باره کي بزرگانو ته که د څه حقيقتونو علم حاصل هم سي نو دا اجازت ورته نه وي چي علمو خلکو ته د هغه اظهار وکړي، او که کول هم وي نو په داسي ډول الفاظو کي يې کولای سي کوم چي بشري مقلعاتو ته نژدې وي مثلاً د الله ﷻ د پاره د عالم مريد او متکلم الفاظ استعمالول ځکه چي بنده د خپلو صفاتو په جنس سره په دې خبرو پو هېلای سي لېکن دا صرف تشبيه وي نو ور سره دا هم ښوول ضروري وي چي د الله ﷻ خبري ستاسو د خبر وپه ډول نه وي چي د حرفونو يا آواز حاجت ورته وي يا پکښي پيوستوالی وي، لېکن کله چي تاسو داسي ووايست نو خبره به بيا د خلکو په ذهن کي رانسي، او افکار به وکړي چي دا څنگه ممکنه ده چي د الله ﷻ کلام د حرفونو او آواز څخه خالي وي، دا هغه

صورت دی کوم چي هغه وخت راپېښېږي چي کله خلکو ته دا وویل سي چي د الله ذات ستاسو د نکت په ډول نه دی ځکه چي نه هغه جوهر دی نه عرض نه په یو ځای کي دي نه پر یو ځای دي نه په یو جهت کي، هغه د دنیا څخه لیري هم نه دی او نژدي هم نه دی هغه په دنیا کي دننه نه دی لېکن د بقلي ځیني هم نه دی او دې خبرو څخه خلک (د ناپوهي په وجه) انکار کوي او نلسمکني وړ ته وایي. اوس غوره دا ده چي دا مسئله بالکل ونه څیړي نو نه په دې کي تفکر کوي، لېکن کلاماتو ته اجازت دی لېکن دهغو هم حیرانه او متعجب کیدل لازمي دي، نو غوره دا ده چي ده عظمت د عجیبو، غریبو صنعتونو او مظاهر وپېژندل سي چي دې عالم موجودات هر شی د هغه د عظمت او قدرت د توارو څخه یو نور خودی که د لمر د لیلو طاقت په چا کي نه وي نور ناخوږ لیلی سي چي هر شی په روښانه دی.

دویم میدان: دا هغه تفکر دی کوم چي د الله ﷻ په عجیب او غریب مخلوق کي کول کیږي او په دې سلسله کي دا پېژندل ضروري دي چي په دې د موجوداتو په عالم کي چي څه هم دي، ټول د الله ﷻ د صنعت گری او تخلیق احسان مند دی او هر شی پر خپل خپل ځای عجیب او غریبه دی، او په اسمان او ځمکه کي یوه فزیه هم داسي نسته چي په زبان حال سره د خپل پیدا کونکي تسبیح او تقدیس کي مشغول نه وي او دلته وایي چي دا دی کمال قدرت، او دې نوم دی "علم بهی نهایت"، او د الله ﷻ دې عجایبو او غرائبو شمار دومره به انلازي او بی حساب دی چي بیاتول یې هم ممکنه نه دي بلکي که ټول دریایونه سیلې (رونک) سي او ټولي درختي قلمونه سي او ټول مخلوق پر دې موضوع لیکل شروع کړي او خپل ټول عمر ونه پکښي ختم کړي نو دوی چي څه هم ولیکي نو د اصل حقیقت به یوه معمولي غونډي حصه هم نه ورته وړل کیږي، لکي چي اوشاد دی: **قُلْ لَوْ كَانُ الْإِنْبِئُرُ مِثْلًا مِّثْلَ مَا تُنَادِي بِرَبِّهِمْ أَذَلُّ لَدُنِّي أَمْ لَمْ يُنَزِّلْنَا بِالْحَقِّ سُلَيْمًا** (لکي: ۱۷) (ای محمد ﷺ! ته ووايه که زما رب د خبرو لیکولو د پاره سمند سیلې (رونک) سي نو زما د رب د خبرو ختمیدلو څخه مخکي به سمندر ختم سي که څه هم د دې سمندر په ډول یو بل سمند یې مدد ته راولي) نو په مختصره توگه طبعي وړل کیږي چي مخلوق پر دوه قسمه دی په دوی کي هم یو قسم طبعي دی چي د کوم څخه موږ بالکل به خبره او نواقفه یو نو په دغه کي به تفکر څنگه وي؟ اوشاد دی: **سُبْحَانَ الَّذِي أَلْهَىٰ الْأَنْدَادَ كُلَّهَا مِمَّا ثَلَمَتْ الْأَرْضُ وَمِمَّنْ أَلْفَسَهُمْ وَوَسَّاءَ لَا تَعْلَمُونَ** (یس: ۱۶) (هغه پاک ذات دی کوم چي ټول قسمونه جوړې جوړې پیدا کړل هغه نباتات چي راشنه کوي یې ځمکه

او پخپله د دې قساقو هم او د هغو شیانو هم کوم چي لا اوس یې دوی نه پېژني) او د کوم قسم څخه چي موږ واقف یو د دې خپله دوه قسمونه دي او د دوی څخه بیا یو قسم هغه دی کوم چي موږ په سترگو نه سولیدلی لکه مرش، کرسی، فرشتې، بلاکټي، پیریان او د دوی همجنس نور مخلوقات چي په دری کي د تفکر طریقه هم په کوچني غونډي کتاب کي بیاتول سخته گرانه ده.

نر موږ صرف پر هغو شیانو اکتفا کوو کوم چي موږ پخپلو سترگو سره لیدلی سويښي اسمان، لمر، سپوږمې، ستوري او د ځمکي پر منځ مختلف قسم نباتات او نور..... او د بنده څخه لمسوا چي کوم حیوانات او ساکنین مخلوق دی تر دې چي بنده ته ورسېږي کوم چي په مخلوق کي عجیب ترین دی او بیا چي څه د ځمکي او آسمان په مینځ کي موجود دی، مثلاً ورېځ، باران، واوره، ژلۍ، رعد، برق، شنه او زرخونه او هغه ټول علامت کوو چي په هوا او فضا کي دي، نو گویا دا یوه لنډه غونډي خلاصه ده د هغو شیانو چي فکر په کي کېدلی سي، اوس دیو څو ذکر په لنډه طریقه سره کوو:

ارشاد دی: **وَكَلَّوْنَ مِنْ آيَاتِ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمْزُوْنَ عَلَيْهَا وَلَهُمْ عِلْمُهَا مَعْرِضُونَ** (سوف: ۵۰) (شومره د قنوت علامې په اسمانونو او ځمکه کي دي چي دا خلک پر تېریږي او ډډه څیښي کوي) دارنگه ارشاد دی: **أَوَلَمْ يَلْمِزُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ لَّا لَکُمْ عِمْرَانُ: ۱۸۵** (آیا دوی د اسمانونو او ځمکي حکمتونه او هغه شیان کوم چي الله ﷻ پيدا کړي دي نه دي لیدلي) یو بل ځای فرمایي: **إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالاختلاف اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ** (آل عمران: ۱۹۰) (یقیناً د اسمانونو او ځمکي په پيدا کولو کي او د شپې او ورځي په بدلولو کي د عقلمنانو د پلوه علامې دي). نو اې عزیزه! په دې علامه کي کومه علامه چي تا ته نژدې ده هغه ته یې او ستا څخه ډېر عجیبه شی پر منځ د ځمکي نسته، او د دې سره سره ستا حالت دا دی چي ته د خپل ځان څخه غافل او نا خبره یې، حال دا چي هر وخت دا آواز کیږي چي: اې انسانه! خپل ځان ته وگوره نو زما عظمت او لوی شان به ووينې، ارشاد دی: (پخپله خپل ځان ته تاسو نه گوري؟) بس اول خو په پر خپله ابتداء باندې غور وکړه چي ته راغلی د کوم ځای څخه یې او څنگه؟ آخر ته خو د اوبو د یوې قطري څخه پيدا سوی یې او د اوبو دا قطره اول د پلار په شا کي وه بیا دغه ستا د پيدا بېست تخم سو او دمو رحم د دغه تخم د پلوه ځمکه سوه، او د شهوت موځل دغه تخم په دغه ځمکه کي وکړی او د حیض په وینو باندې د دغه تخم لوبه کول شروع سول، او دغه رنگه نطفه او حیض ستا ذات ابتداء سول، بیا دغه نطفه د ویني ټکړه سوه بیا خوښه سوه بیا پکي روح واچول سو او بیا د دغه قطري د اوبو

څخه څومره د مختلف شينو جوړېدل شوي؛ خوښه، پوست، رگونه، پلې، هلوکي او نور
 لويستاد اتلمونو ترتيب ددغو شينو څخه وسو، سر کول (گردي) شکل اختيار کړي لاسونه پښې
 اوږده سوه او په دوی کې په هريو کې پنځه پنځه گوتې جوړې کړل سوي، او مخ ته يې سترگې،
 پزه، غوږونه، خوله، ژبه او نور اتلگونه پيدا کړل، او په دغه حصه کې يې معده، ځيگر، پښتوگې،
 تريڅي، تورۍ، رحم، مثانه او کولمې او نور جوړې کړې، او دغه رنگه د هريو شکل د بل څخه بالکل
 مختلف دی صفتونه يې هم د يو بل څخه جلا دي، او مقلري يې هم جلا جلا دي، بيا يې هر اتللم په
 څو څو حصو کې تقسيم کړی مثلاً په هره گوته کې درې درې پنځونه او نور جوړ کړل، او د هريو
 اتللم په ترکيب کې خوښه، خرمن، رگونه، پلې او هلوکي شامل کړل، بيا سترگو ته گوره چې په
 مقلو کې ډيري کوچنۍ دي لېکن پر اوو ۷ طبقو مشتملې دي او هره طبقه جلا جلا صفتونه او
 خاصيتونه لري چې که يوه طبقه پکښې خرابه سي نو دنيا به د باندې تياره سه، حق خو دا دی چې
 که د يوې سترگې حجابات په تفصيل سره بيان کړل سي نو يې شملوه پاڼې (ورقي) به په ډکې سي،
 ددې څخه وروسته که په هلوکو کې خور وکړي نو معلومه به سي چې د يو معمولي خوندي نرمو او يو
 څخه يې څومره سخت او مضبوط بدن جوړ کړی دي د هر هلوکي جوړ لو حصه د شکل او ساخت په
 لحاظ سره لويو د مقلو په اعتبار سره د يو بل څخه په جلا اتللو باندې دی، څه گول دي، څه اوږده
 دي، لويو څه پلن دي، او يو څه ناسي دي چې د دغې څخه خالي او بعضې ډک، لويستاد ټول د يو
 ترکيب او يو مقلو کې په صورت کې چې خاص حکمتونه پکښې پټ دي بلکې په هريو کې څو
 څو حکمتونه دي، لويستاد هلوکي د بدن پايې (پيلران) دي چې د ټولو اتلمونو بنيادونه پر ولاړ دي که
 د سر څخه د پښو پورې يو هلوکی وای نو ستا د پاره به کښېنستل کښته کېدل ممکنه نه وای، او که
 د يو بل څخه بالکل جلا وای نو بيا به د بدن سيده کول گران وای، په پښو کې دغه څومره مهرې (د
 هلوکي ټکړې) دي چې د يوې بلي سره پيوند دي دا سر د بدن د يوه خوا بلې خوا لور او کلو کوي، بيا
 چې کوم ځای يو هلوکي د بل سره پيوست دی هلته يې د يو بل سره په وگوتو لورېلو کې بند کړی دي
 او مضبوط کړي يې دي چې په درېدلو او کښېنستو کې آساني وي او په هره مهره کې يې څلور زاټرې
 (خوتي) د گولي په ډول پيدا کړي دي او لاندي يې ځينې څلور دوځلې جوړې کړي دي چې دغه
 خوتې په دې دوځلو کې بندي سي او د مهر و کتلرې يې د لېچو په ډول بهر را ايستلې دي چې کومې
 پلې چې د مضبوطولو د پاره د دوی څخه را تار دي په هغو کې وښلي،
 او ستا په سر کې پنځه پنځوس ۵۵ هلوکي شامل دي چې د بارېکو درزونو په نږمه د يو بل سره

پیوست دي چي که يو خود سي نوبل به صحيح سلامت وي او ټول به نه ماتميري، او غلبنو ته گوره چي ځيني پلن دي چي خوراک ميده کړي، د ځينو سرونه تيره دي چي د خوراک شئ پرې کړي، کوچنی کوچنی ټکړې ځيني جوړي کړي او د پلنو غلبنو ژوندي ته يې حواله کړي. بيا ستا څټ يې د اوو ۷ مهرونو څخه جوړ کړی دي چي رگونه او پلې يې ځيني چاپيره (شالخوا) کړي دي او سري يې ودره پيوست کړی دي په شا کي يې څلور شت ۲۴ مهري جوړي کړي دي چي بيا يې څټ پرايښي دي، بيا دې مهرو په پلنوالي کي يې دسيني هلوکي پيدا کړي دي، او دغه رنگه نور ډير هلوکي دي چي تفصيل يې ډير اوږد دی او په مجموعي توگه ستا په جسم کي يې ۲۴۷ هلوکي پيدا کړي دي (د طب په جليلو کتبونو کي دا شمېر ۲۰۶ دی او دابه صحيح وي په هر حال امام صاحب دسر هلوکي ۵۵ ښوولي دي او په طب جليل کي ۱۴ دي نو د ۲۱ فرق راغلی که دا ۴۱ د ۲۴۷ څخه تفریق (منفي) سي نو بيا به ۲۰۶ پاته سي، شايد چي امام صاحب دسر د هلوکو سره غلبنه شمارلي وي، مترجم) او هريو يې تريو جلا حکمت لاندې کړی دي، چي ستاکلر چلپي، او دا ټول د لويو ددغه نرمي قطرې څخه جوړ دي، او په دې هلوکو کي که يو هلوکی هم کم سي نو ته به بېکاره سې او که يو پکښي زيات سي نو بيا به خلل راسي، بيا تا ته چي څرنگه د دې هلوکو د حرکت ضرورت وو، نو ستا په انځلمونو کي يې ۵۲۷ عضلات (پلې) خواره کړل د هري پلې شکل دماهي په ډول دی يعني مينځوی حصه يې پراخه ده او سرونه يې بلريک دي هسي خو ټولي پلې يو ډول نه دي څوک کوچنی دي څوک غټي، او د هري پلې ترکیب دغوبښې او پردې سره دی يعني د هري پلې په غوبښه او پلو باندې پرده د يو خلاف په ډول خوره ده، ۲۴ عضلات خو صرف د سترگو او بلوگانو د حرکت د پاره پيدا سوي دي، دغه ډول د نورو عضلاتو اندازه هم کيږي جلا جلا تفصيل يې ډير اوږد دی. بيا يې ستا په بدن کي درې حوضونه پيدا کړي دي چي څو څو نهرونه مختلفو طرفونو ته ځيني روان دي، په دوی کي يو حوض د دماغ دي چي د هغه څخه د پلو (عضلاتو) نهرونه ټول بدن ته وسپري چي د حرکت او گردش طاقت پکښي پيدا وي يو نهر ځيني د شا د هلوکو و طرف ته جاري دی چي د دماغ څخه ليري نه وي کڼې وچي به سي، دريم حوض ځيگر (اينه) ده چي د اوو انځلمونو ټول رگونه ځيني خواره دي او د دې حوض څخه خوراک وړ ته ملاوړيږي، دريم حوض زړه دی چي رگونه ټول بدن ته ځيني تللي دي چي روح په دوی کي روان دی او ددغه ځای څخه اوو انځلمونو ته جاري او ساري دی، نو دا تفکر تا ته په هر هر اندام کي کول پکار دي چي آخر د دې تخليق خالق حقيقي څنگه او د څه د پاره کړي دي؟ د سترگو اووه ۷ طبقې دي او د هري يوې ساخت او شکل په

دې انقلاب سره دې چې د دې څخه غوره تصور نسي کېدلې پر سترگو بانوگان د دې د پاره دي چې بنایسته وي او قوت ځیني حاصل کړی او چې گرز او دوې وي نو بندي یې کړي چې خاوري او نوډ څه سترگو ته دنده ولاړي نسي، او بیا د لوړې خوا څخه که یو خاشه یا خاوري په سترگو کې ولگېږي نو بانوگان یې ځیني ساتي، او دې ټولو څخه عجیبه او غریبه خبره دا ده چې د سترگو تودې چې د هغه د یو کوچنی فاني څخه غټ نه دی په دې کې اسمانونه او ځمکه سره د دومره پراخې په نظر راځي، یعنې چې سترگې خلاصې کړي نو فوراً آسمان سره د دومره لیرې والي څخه ورنی، فرض که د دید او نظری په سلسله کې د سترگو عجائب یا بلکې د هینلري کټولو عجائب او په دې کې ښکاره کېدونکي غیر حقیقي شیان (چې صرف تصویرونه وي) بیا یوې نوډ څو ضمیم جلدونه به تیار سي، بیا یې ستا خوږونه جوړ کړل او دنده یې پکښې ترڅې غونډي خیري پیدا کړې چې یو چنچلی او بل شې پکښې په آسټي سره دنده نسي بیا دده جوړښت یې دیو کوچي په ډول جوړ کړی چې آواز جمع کوي او د غوږ سوړي ته یې رسوي او تلو را تلو (پېچلی) یې جوړ کړی چې که په خوب کې یو حیوان دنده ځي نو چې لاره یې لوېده وي چې ته پر لوبښ سي، که موږ د خوږې او پزې او نورو اندمونو تفصیل بیا یو نوډ پر لوبښ به سي او زموږ مقصد د دې څخه دا دی چې تا ته د تفکر لاره معلومه سي، و د هر انعام په پاره کې ته د تفکر سره حلت سي، او ته سوچ وکړې چې د کوم فرض د پاره یې دا پیدا کړي دی، او بیا دا تفکر تا ته د دې د خلقت د حکمت عظمت لطف او کرم او علم او قدرت د شان څخه په خبرولو کې معاون ثابت سي، چې څنگه ده ستاسو او پښي یوه عجائب خلقه جوړه کړې ده، او بیا دا باطني او دنده عجائب او دفاعي خزاني او حسي قوتونه کوم چې یې ستا په بدن کې ایښي دي نور زيات عجیبه او حیرتونکي دي، او څه چې په سینه او نس کې دنده دي دغه هم بې اندازې عجیبه دي، په دې وجه چې معده الله جلّ و علا دېک په ډول جوړه کړې ده چې همیشه په جوش کې وي، او په کومه کې چې خوړلي چنېلي په ښه ډول سره د بڼه پانځه سي بیا ځیگر دې طعم څخه ونه جوړه کړي چې رگونه یې اوو اندمونو ته ورسوي او بیا دغه د ونې رگ توزی قبول کړي او دا هغه رگ وي کوم ته چې (په طب کې) صفرا وایي، بیا دغه ونې تل چې هغه ته سودا وایي ترمنځ قبول کړي، او بلې خوا ته پښتورگي د دغه ونې څخه لږه جلا کړي، مثلاً ته یې رسوي، فرض بېجه فانی او نور د ولادت آلات هم دغه ډول حیرتونکي دي، او ظاهري او باطني قوتونه او حواس مثلاً بصارت، سماعت، عقل، علم او فلسي نور شیان کوم چې د بنده د پاره د پیدا سوي دي څه لږ حیرتونکي نه دي.

د خلای شان! که یو مصوړ پر دېوال یو ښکلی تصویر جوړ کړي نو د هغه استاذي به تا په حیراني کي ډوب کړي او معرفونه به یې کوې لیکن بل طرف ته د دې پېژندلو سره سره چي د یوې قطري اوبو شخه (مصوړ حقيقي) څنګه ظاهري او باطني نقش لونګار پیدا کړي دي او لطف دا چي نه یې قلم په نظر راځي نو نه دغه نقاش پنخپله چیري ښکاري تا ته پر دې د هیڅ ډول تعجب او حیراني نه کیږي، او د دې نقاش عظمت تا نه حیرانوي، او دده بې پناه کمال او لامتناهي علم تا په تعجب کي نه اچوي، او صنعت گري یې ستا په هوښ او حواسو باندې اثر نه کوي، د هغه په کامل شفقت او تمام رحمت باندې ته متعجب کیږې نه، چي څنګه یې د موږ په رحم کي تا ته خوراک دروسی، حال دا دی چي که دغه وخت ستا خولې ته د حیض دوریني د ټاکل سوي انلنزې شخه یوه ذره هم زیاته ستا معدې ته داخله سوې وای نو پر دغه ځای به ختم وای نو د نوم (ناف) په ذریعه یې ستا معدې ته خوراک رسولو، او کله چي ته د رحم شخه بهر راغلې نو نوم دي بند سو خوله دي خلاصه سوه چي ستا موږ تا ته د ضرورت په انلنزې خوراک در کوي، او دغه وخت ستا جسم ډېر کمزوری و و تغیل خوراک دي نه سو کولای نو د موږ شیدې یې ستا خوراک جوړي کړې، د موږ په سینه کي یې شیدې پیدا کړې او په سرو نو کي یې ورته تلکې (تیان) ولګول چي دغه په خوله کي نیسې شیدې خوږې داسي نه چي شیدې په یو وار ستا په خوله کي را توی سي او ته یې بیا طاقت نه سې درلودلای او بیا گویا یو ډو بې یې د موږ په سینه کي کېښولو چي هغه سره وښه صفا کوي سپیني شیدې ځیني جوړوي چي هغه په ډېر لطیف او پاک شکل کي تا ته رسوي او ستا محبت یې ستا پر موږ داسي مسلط کړی چي که ته یو ساعت وږی سې نو د هغه صبر او قرار حرام سي او پرېشاته سي، څنګه چي شیدو ته د غلبونو ضرورت نه وو نو تر خاصي مډې پوري یې ستا غلبونونه پیدا نه کړل چي ته د موږ سینه زخمي نه کړې او چي په تا کي د خوراک طاقت پیدا سو نو غلبونونه یې در کړل، چي سخت طعام خوړل هم ستا د پلره آسانه سي، نویا به ته داسي سړي ته روند نه وایې نو څه به ورته وایې چي دا هر څه وښي او داسي خالق د عظمت شخه بې هوښه کیږي نه او دده پر بې انلنزې لطف (مهرمني) او کامل شفقت حیرانیږي نه او دده د جلال عاشق کیږي نه؟ افسوس! پر هغه بدبخته حیوان صفت او غافل انسان کوم چي په دې عجایباتو کي تفکر نه کوي، نف! پر هغه چي دخپل بدن پر جوړښت او ساخت حیرانیږي نه، افسوس! پر هغه چي دا عقل فضول مصروفوي چي ده ته الله جل وړ کړی دي او چي هغه د ټولي دنیا په ټولو شیانو کي قیمتي دی، افسوس دی! پر هغه چي هغه ته د دې شخه سوا هیڅ خبر نه وي چي وېی سي خپته مړه کړی غصه سي نو د چا سره ومېنلي او د حیواناتو په ډول

د معرفت د گلشن درنگارنگ نظرو څخه یې خبره او محرومه وي چې هغه الله جل و علا دده د پاره (بلکې په هکله کې دته) پیدا کړي دي. د خبرتیا په توګه دبنده د پاره د کافي دي، حل دا چې تر کومه پورې چې دده د تخلیق د عجایبو او خرابو تعلق دی نا بیان د هغه یو لږ حصه هم نه ده، او په دې کې ډېر عجایب د غوماسي څخه واخله تر فیل پورې په ټولو حیواناتو کې هم ښکاره دي او تفصیل یې ډېر لږ دی.

نو انسان ته پکار دي چې د دنيا په ټولو مخلوقاتو لکه ځمکه، معدنيات، مچمچۍ، درېابونو، اسمانونو او ستورو کي تدبر او تفکر وکړي، او د الله جل و علا معرفت د باغ ټول ټول، رنگارنگ گلونه روښي او دلۍ شېستن دلۍ ذات او غټ قدرت او پر موي يادې انفرادي لطف څخه خبر سي.

اتم اصل: د توکل په باره کی

پوهه! چې توکل د الله ﷻ د دربار د مقررينو د مقاماتو څخه يو عظيم الشان مقام دی چې درجه يې ډېره بزرگه، ښه او لوړه ده لېکن د دې علم في نفسه نهايت نازک او مشکل دی او پر دې عمل کول نور زيات مشکل دي، او دا مشکل څکه پرېوځي چې که يو سړی ډلوگي چې په کلرونو کې د الله ﷻ څخه مسلمان او بل يوشم هم څه اثر يا عمل داخل دی نو دده په توحيد کې نقص دی او که ټول اسباب د مينځ څخه يوډه کړي نو دا هم پر شريعت طمن سو، او که اسباب، اسباب تصور نه کړي نو دا د عقل خلاف دي، او که سبب خو سبب وگڼي لېکن توکل (بروښه) د الله تعالی څخه مسلمان پر بل وکړي نو توحيد به يې ناقص سي، نو د توکل يو فلسفي شرح چې هغه عقل، شريعت او توحيد ټول جمع کړي يا دې ټولو ته جامه وي ډېر گران شوی او ډېر ژود علم غولوي د هر چا د پاره د دې پېژندل او لارښه کول څه ملاتړ (پسختد او ملاتړي) نه دی بلکې ډېر گران دی، څنگه چې موږ پر دې موضوع اول د توکل د فضيلت په باره کې څه وايو، بيا به يې حقيقت ښیو او په آخر کې به د دې د احوالو او افعالو په باره کې بيان کوو،

د توكل فضيلت

ﷺ هر چاته د توکل تاکيد فرمايلى دي لودايې شرط د ايمان مقرر کړى دي فرمايې: وَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلُوا إِنَّ كَلِمَةَ تَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ: ﴿٣٣﴾ (و پر الله توکل کړئ که تاسو مؤمنان یست) لو فرمايې:

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ (بہی شکہ اللہ ﷻ دے تو کل کوونکو سرہ محبت کوی) اَللّٰہِ عَمْرَانَا، اوارشادی، وَصَنَ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ [الطلاق: ۳] (شوڪ چي پر اللہ ﷻ توکل وکري نوا اللہ ورتہ کافي دی) او فرمایي: اَلْهَيْسَ اللَّهُ بِكَأَنَّ عَبْدَهُ (الزمر، ۳۶) (آیا اللہ ﷻ دخیل بندہ د پاره کافي نہ دی) او دہی مضمون آیتونہ پہ کلام اللہ کی دیر موجود دی، نبی کریم ﷺ فرمایي چي: کلہ تول امتونہ ماتہ ونبول سوہ نو ما چي خپل امت تہ وکتل تو تر غرونو بیابانو پوری دوی خواورہ وو، دامت دی وپروالی زہ پہ تمعجب کی کریم او بی انداز پی خوشحالی راتہ حاصلہ سوہ، اللہ وفرمایل: آیا تہ خوشحالہ سو؟ ما وویل: چي ای زما پروردگارہ زہ دہر خوشحالہ سوم، وپی فرمایل: ونواورہ! پہ دوی کی بہ اولزورہ پی حسابہ جنت تہ لپیہم، پر دی باندی اصحابو پہ بی تلپی سرہ عرض وکری چي یا رسول اللہ ﷺ! دغہ بہ کوم خوش نصیبہ وی چي پی حسابہ بہ جنت تہ لپیہل کیپی؟ نبی ﷺ وفرمایل: ہنہ خلک چي پر سحر جالو، مترونو، داغ، او فال باندی بروسہ نہ کوی بلکی دوی توکل صرف او صرف پہ اللہ ﷻ باندی وی، پر دی باندی ہکاشہ ﷻ ودرہی عرض یی وکری یا رسول اللہ ﷺ زما پہ حق کی دہام وفرمایست چي ماہم اللہ ﷻ پہ دغو اولازرو کی راپورتہ کر پی، نبی ﷺ دہام وکرہ چي ای پروردگارہ خپل دابندہ پہ دغو کی کرہ، وروستہ یوبل صحابی ودرہی عرض یی وکری یا رسول اللہ ﷺ زما د پاره ہم دا دہام وفرمایست: نبی ﷺ وفرمایل لوس ہکاشہ ﷻ پہ دی کی منعکی سوی دی، او وپی فرمایل کہ تاسو پر اللہ تعالیٰ باندی توکل وکری لکہ خنکہ چي دے توکل حق دی نوا اللہ تعالیٰ بہ تاسو تہ دغہ رنگہ رزق دوسوی لکہ چي مرخاتو تہ یی رسوی چي سہار وپی دخیلو خالگیتر شخہ ووخی او مابنام مارہ واپس راختی، او فرمایي: کوم سری چي دا اللہ ﷻ پناہ اخلی اللہ ﷻ ددہ تول کلرونہ پورہ کوی او ددہ رزق دداسی خلی شخہ ددہ تہ رسوی د کوم چي دہ چیری سوچ ہم نہ وی کری، او کوم سری چي دنیا پناہ طلب کوی ہنہ اللہ ﷻ دنیا تہ پر بریدی.

د توگل په باره کی روایتونه

ڪله چي ڪافراتو حضرت ابراهيم عليه السلام په منجنیق کي کڻهنولو چي اُور ته يه ور وغور شعوي نومہ الله وويل : حَسْبِيَ اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ بيا چي هوا ته پورته سونو حضرت جبرئيل عليه السلام پوينته ٿيني وکره که يو حاجت وي نو ووايه اده الله وويل تاته مي يو حاجت نسته، او دوی خُککه دا وويل چي د: حَسْبِيَ اللهُ چي کوم عهد او وعده نہ کری وه، په دي وجه چي الله ددوی ساتنه وکری، دا وجه وه چي

الله ﷻ د وفا په صفت سره دوی وستایل: وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ (او دا رنگه ابراهيم ﷺ کوم چې احکام په پوره ډول سره پر ځای راوړل)، الله ﷻ پر دا ډول ميثاق وحي نازلې کړې چې: اي دا ډله: کوم بنده چې د ټولې دنيا لمن پر پردي زما لمن ونيسي ده ته که ځمکه او اسمان يو ځای سي دوکه وړ کول وځوايي نوهم يې نه سي وړ کولای، ځکه چې زه دې ټولو دمکر او فریب څخه ساتونکی يم او دده هر مشکل آسانه کوم.

سعید بن جبیر رحمه وايي چې زه پر لاس يو وار لرم وچيچلم، زما مو ما ته قسم را کړی او ويې ويل لاس را دې خوا کړه چې زه منتر پر ووايم دم يې کړم، ما بل لاس کوم چې ووخ وو، د منتر د پلوه وړ مخکې کړی چې دې قسم پوره سي، ځکه چې ما ته د نبي ﷺ دا ولساديد وو چې کوم سړی پر منتر باندې پروسه کوي متوکل نه دی. ابراهيم ادهم ﷺ وايي چې ما د يو راهب څخه پوښتنه وکړه چې د کومه يې خوږې؟ هغه وويل چې دې پوښتنه خود خوراک وړ کوونکې څخه وکړه چې هغه يې د کوم ځای څخه رالهي ماته دې څه علم دی؟ د يو سړی څخه خلکو پوښتنه وکړه چې ته چې هميشه په هېلت کې مشغول يې نو آخر څووی در ته د کومه راشي؟ هغه ځواب نو ته اشلره وکړه ويې ويل چې چا دا ژوند لگولې ده هغه اوږه کولو ته غله رالهي، حرم بن حيان ﷺ يو وار د اوس قرني ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې زه مقام په کوم ځای کې وکړم؟ هغه جواب وړکړی چې: په شام کې، ما پوښتنه وکړه چې هلته به زما د رزق څه انتظام وي؟ اوس قرني وويل افسوس دی پر داسې زړونو چې پر هغوی شک غالبه وي، پر داسې زړونو به نصيحت څه اثر وکړي؟

د توحيد حقيقت چې د توکل بنياد پر دې قائم دی

توکل د زړه د حالاتو څخه د يو حال نوم دی او دغه حالت د ايمان ثمره ده او د ايمان ډېر بابونه دي چې د هغو څخه موږ په موضوع په اعتبار سره صرف د دوو بابونو ذکر کوو چې پر هغو ايمان راوړو ته توکل وايي: د دوی څخه (۱) يو پر توحيد ايمان راوړل دي (۲) دويم پر کمال لطف او رحمت باندې. (يعني د الله تعالیٰ پر کلمه مهرباني او رحمت باندې) د توحيد شرح او تفصيل ډېر لويدي ځکه چې دا هغه علم دی کوم چې د ټولو علومو نهايت لوښه ده نو موږ به دومره اندازو ځيني بيان کړو پر کومو چې د توکل بنياد قائم دی څنگه چې د ټولو څخه مخکې دا پېژندل ضروري دي چې د توحيد شلور درجې دي: (۱) يو د دې مفرد دی (۲) بيا د دې مفرد هم يو مفرد دی (۳) يو د دې

پوستکی دی (۴) او یو د دې پوستکي پوستکی دی. گویا د توحید دوه مغزه او دوه پوستکي سول (او دغه ډول د دې خلور درجې سوې) د دې مثال د جوز سره ورکول کیږي چې د هغه دوه پوستکي دي او یو مغز بیا د دغه مغز څخه چې کوم روغن (غوري) وځي دغه د مغز مغز دي. اوله درجه دا ده چې په ژبه سره لا اله الا الله ووايي لېکن په زړه سره پر دې اعتقاد نه ساتي، دا د منافق توحید دی. دویمه درجه دا ده چې د دې کلمې په معنی باندې په زړه سره اعتقاد هم وساتي لېکن د تقلید په توګه، لکه چې د هومو وی یا د متکلم په ډول چې په یو قسم دلیل سره یې لري.

دریمه درجه دا ده چې پخپله مشاهده سره معلومه کړي چې د هر شئ اصل یو دی او فاعل هم دیو څخه زیات نه دی او د بل هیچا فاعل نسته او د یو نور وی چې په زړه کې پیدا کیږي او د دې نور څخه مشاهده هم حاصلیږي دا دیو عالمي (لوی) یا متکلم اعتقاد نه وي، ځکه چې د دوی عقیده خو پس یوه غوټه وي چې د تقلید په وجه یا د دلیل په سبب سره د دوی پر زوونو باندې لګیږي، لېکن د مشاهده د زړه خلاصېدلو یو حالت دی چې ټولې غوټې هم وړ سره خلاصې سي او ټول بندونه مات سي، او غټ فرق یې دا وي چې د دې خلکو په مینځ کې که یو ووايي چې فلاڼی سردار په کور کې موجود دی او دا پر دې بنیاد باندې ووايي چې فلاڼي ويلي دي چې دی په کور کې دي، دا د هومو تقلیدي اعتقاد دی، چې دوی صرف د مور او پلار څخه اوږدې وي دغه د دوی عقیده جوړو سوې وي، او دویم ووايي چې سردار په کور کې موجود دی او دخپلې عقیدې بنیاد یې پر دې دلیل وي چې آس او غلام یې د کور پر دروازه لیدلي وي، نو دې وجه ښکاره ده چې د کور مالک سردار په کور کې سته، دا د متکلم اعتقاد دی چې دلیل او ثبوت د هر شئ بنیاد ګڼي، او یو بل سړی کور ته دننه ورسې پخپلو سترګو سره وړني او دخپلې مشاهده پر بنیاد ووايي چې سردار په کور کې دی دا مثال د عارفانو د توحید دی، د دې توحید درجه که هر څومره غټه ده خو په دې کې دا کمی باقي پاته کیږي چې دې مقام ته هم عارف ورسېږي نو د خالق سره مخلوق هم وړني او دا تصور کوي چې ټول مخلوق د خپل خالق څخه ښکاره سوي دي گویا په دې درجه کې د توحید هم کثرت ته دخل وي او تر څو چې د دوئي (دوه والی) د اکینیت باقي وي او عارف د دوئي د مشاهده څخه بهر سوی نه وي تر هغه وخته دی په تفرقه کې وي او د جمع مقام ته نسي رسېدلی او دامقام د کمال توحید نه وي. څلورمه درجه دا ده چې ماسوا د یوه څخه بل نه وړني او هر څه وړته یو ښکاري او هر څه چې دي یو یې ګڼي، نو په دې مشاهده کې د کثرت او تفرقې ګزر ممکن نه وي او نه پکښې د دې یو دخل وي، دا هغه درجه

ده کومی ته چي صوفيان: فنا فی التوحید وایی، څنگه چي منصور رحمته الله علیه خواص رحمته الله علیه ولیدی چي په څنگل کي ناست په زلزار ژاړي، پوښته یې ځیني وکړه شه کوې، ا. خواص رحمته الله علیه وویل خپل قدم په توکل کي صحیح کووم، منصور رحمته الله علیه وویل تا خو خپل عمر د باطن په آبلولو کي تېر کړی بیا دنهستی څخه به مقام توحید ته څنگه رسیږي؟

نو (د جوړ مثال ته گوره) د توحید دا څلور مقلمونه دي: لولنی توحید د منافق توحید دی چي ټول پټ او پټ دي لکه خراب جوړ چي پټ وي په خوند کي یې مزي او ترخ وي، د دته څخه بدشکله حال دا چي د بهر څخه شین ښکاري، او که ونې سوځي نو دودوي او د لور تېزولو پر ځای اوږم کوي او که په کود کي یې اېډې نو هر څومره چي پروت وي نو د یو کله نه وی، لېکن پاتو (اضافي) ځای به یې نیولی وي او که یو کله کوي نو دا چي څومره وړځي پر جوړ پاته وي نو د دته پوستکی به تزه ساتي، او خرابوي به یې نه، دا حال د منافق د توحید دی چي دې څخه مسوا نور هېڅ پکار نه راځي، صرف د ده پوستکی د توري د گزار څخه ساتي، د پوستکي څخه مراد دې منافق بدن دی چي صرف په دې وجه د توري څخه خوندي وي چي په ژبه یې د توحید اقرار کړی وي، لېکن بدن خویوه ورځ دغه رنگه ختمېدل دي نو چي کله بدن ولاړسی او صرف روح باقي پاته سي نو د ده د منافقانه توحید بیا هېڅ پکار نه راځي، لکه د خراب جوړ د دته پوستکی چي د سوغولو پکار هم نه راځي او صرف د دې د پلوه ساتل کیږي چي د دته مغز د خرابېدو څخه خوندي سي کنه دغه پوستکی د مغز په مقبله کي پیکره او بې مرتبې وي.

دویم توحید د علمي (لمې) او متکلم توحید وي چي د ده مغز معني روح د دویځ د اور څخه ساتي لېکن دغه که څه هم د ده پکار ضرور راځي لېکن بیا هم په ده کي هغه لطافت کوم ځای وي کوم چي په مغز او بیا ځای د مغز په روښو کي وي، لکه څنگه چي د جوړ مغز که څه هم مقصود هم وي او قیمتي هم لېکن که د ده مقبله د روښو سره وکړل سي نو حیثیت به یې د دروندوالي څخه مسوا نور هېڅ نه وي، يعني د مقصودي کېدلو او قیمتي کېدلو سره سره مغز پر خپل ځای کلمي صفایي ته رسېدلی نسي، دغه ډول د توحید دا دریمه درجه هم د کثرت، تفریقې، اوزياتي څخه ځایي نه وي نو د کمال درجه چي صفا او پاکیزه توحید فقط هغه دی د کوم تعلق چي د څلورمې درجې سره دی چي په دې کي حق او صرف حق باقي پاته سي او بس، د یو څخه مسوا دی موجد ته نور څه ښکاره کیږي نه، تر دې چي د خپل فط څخه هم بې خبره وي، او څنگه چي نور هر شئ د ده په نظر کي

نیست او نلېږدوي دغه ډول دی خپل ځان نیست کړي او خپل ځان ته نه وي بلکې لېلای یې هم نسي (بس په ډیلار الهي کي ورک سي).

دویم ایمان چي د توکل بنیاد پر قائم وي

موږ بیان کړي دي چي توکل د دوو ایمانونو شمره ده، یو د توحید ایمان، دویم دا چي ته دا ایمان راوړې او پوه سې چي الله پیدا کوونکی دي او هر څه د هغه په سبب سره دي هغه د ټولو سره د رحمت حکمت او مهربانۍ معامله کوي، د هغه شفقت او عنایت د میړی او غوماشي څخه واخله تر نبي آدم پوري پر هر شئ خور دی او شفقت هم داسي چي د موږ پر پچی باندې د شفقت څخه د خالق پر خپل مخلوق شفقت ډېر زیات دی په دې الفاظو سره دا مضمون په حدیث کي راځلی دي، او ته پوه سه ا- چي دا جهان او څه چي په دې کي دي ټوله الله ﷻ په کمال جمال او لطف د حکمت سره داسي پیدا کړي دي چي د دې څخه د غوره تصور هم نسي کېلای او ته پوه سه ا چي الله ﷻ یو شئ د خپل رحمت او مهربانۍ څخه محرومه کوي نه، او کوم شئ چي یې پیدا کړي دي دغه چي یې څنگه خوښته هغه شان یې پیدا کړی دي، که د ټولي دنیا عقلمندان را جمع سي او د پوره او کملې درجې عقل پکښي وي او دوی غور وکړي چي فلانی شئ، فلانی وېښته یا دغوماشي وژد که داسي نه وای داسي وای نو ښه به وای کورچنی وای یا لوی وای یا فلانی شئ د بد صورتی پر ځای ښایسته وای نو ښه به وای نو که هر څومره کوشش وکړی خو په یو شئ کي به یو عیب یا نقص په نظر راتسي او آخر اعتراف به وکړي چي دا هر څه چي څنگه دي هم دغه رنگه پکار دي، چا ته چي موږ وایو چي فلانی شئ ښه نه دی نو په دغه کي د خالق کمال دا دی چي دغه ښه نه دی دغه نقص دده ښه والي او عیب دده حسن دی، که دغه بدلوالی په ده کي نه وای نو دا به یې نقص وای او دده متعلق به هغه حکمت هم فوت سوی وای د کوم د پاره چي دی جوړ سوی دی، ځکه چي که یو شئ هم ناقص نه وای نو د کمال اطلاق به پر یو شئ نه سوی کېلای او کمال ته به پخپله کمال لذت او خوښې څنگه حاصلېدای؟ ځکه چي کمال ته کمال هلته ویل کیږي چي په مقبله کي یې ناقص وي، د ښه شئ قدر او قیمت د بد په مقبله سره کېلای سي چي بد شئ نه وي نو ښه ته به څنگه ښه ویلای سو؟ او د ښه والی لذت به ځیني څنگه حاصلېدای سي؟ د ناقص او کمال انداز په مقبله سره کیږي، چي پلار نه وي نو زوی به چا ته ورل سي؟ او چي زوی نه وي نو د پلار اطلاق به پر چا کیږي؟ د دې ټولو پته او خبر هلته معلومېږي چي مقبله یې وسي، او مقبله همیشه د دوو یا د دوو څخه د زیاتو په مینځ کي وي، چي دواړي او امتیاز

پوره ته سي نو يو والی به پيدا سي دغه ډول خو به د مقبلې بڼېدا ختم سي، او دا خبره هم په ذهن کي کښېنول پکار دي چي الله جل و علاه خپلو کارونو ته د خپل حکمت په وجه د بندگتو څخه که پټ ساتلی دي او ظاهر کړي يې نه دي نو دا بالکل صحيح ده ځکه چي ستا ايمان خو پر دې خبري پکار دی چي هغه هر څه چي کوي ستا د خير وي او هغه ته لمسي کول پکار وو. نو په دنيا کي چي څه هم دي، مرض وي، بې چارگي وي، گناه، عصيان، کفر، هلاکت، تلوان، زبان، درد لو ځم، هر څه چي وي د حکمت الهي څخه خالي نه دي او څه چي څنگه دي دغه رنگه پکاروو، مثلاً ده جل و علاه يو څوک مفلس پيدا کړی نو ځکه چي دده خير په مفلسي کي ووکه دولت مند وی نور بلدي ده، دغه رنگه د چا په امير جوړولو کي يو حکمت وي، دا مضمون هم د توحيد د مضمون په ډول دې تعلقري غټ درباب څخه کم نه دی او ډېر خلک په دې کي غرق سوي دي، چي د قضا او تقدير راز په دې کي هم دغه ډول تړلی او پټ دی، چي د ظاهرولو يې دلته اجازت نسته، لوزه که په دې سمندر کي غوټه وهم نو خبره به دومره لويده سي چي بشپړ تيا به يې گرانه سي، غرض د بنده د ايمان ټول واز په دې يقين کي پټ دی او دې حاجت توکل ته هم ورپېښ دی.

د توکل د حقيقت بيان (په زړه پوري بحث)

پوه مه! چي توکل د زړه د حالاتو څخه د يو حال نوم دی او دا ثمره وي د هغه ايمان کوم چي پر توحيد او د لطف الهي پر کمال باثباتي ولول کيږي، او معنی ددې دا وي چي پر کارساز حقيقي بلندي په صلق د زړه سره بروسه وکړي او بيا پر دې اعتماد هميشه مضبوط او پاته وي، چي زړه هميشه په آرام سکون او اطمینان سره وي، او د روزق په خيال کي نه وي منښتی او که په ظاهري اسبابو کي څه کمي يا خرابي واقع هم سي نو يې حوصلې کيږي نه، بلکي پر الله جل و علاه بلندي په اعتماد کولو سره زړه خاطر جمع ساتي، د روزق خود ته رسېدل دي او ضرور به رسي، مثال يې داسي دی چي لکه مثلاً پر يو سري بلندي څوک د درواغو د هو په مکر او فريب سره وکړي او دغه سري د دې فريب څه د شان خلاصولو د پاره يو څوک خپل وکيل مقرر کړي چي دې جنجال څخه يې خلاص کړي، اوس دې سري ته پر خپل وکيل په زړه سره اعتماد په دې صورت کي کېدلی سي چي دی ددغه وکيل په درې صفتونو بلندي يقين لري؛

- (۱) اول يې دا تسلی وي چي وکيل د دوکې مکر او فريب د ټولو ممکنه صورتونو څخه پوره خبر دی
- (۲) دومم دا چي ددې پر اظهار بلندي قلندره دی، يعنې په دوه قسمه قوت ده ته حاصل دی (لف)

زهد او بې باګه دی (ب) فصیح زیاته او مقرر دی، ځکه بعضي وخت داسي هم کيږي چي دوکيل په عالم کېدلو کي خويو شک نه وي لېکن د بړدلي په وجه يا د فصاحت او مقرر کېدلو د صفت څخه د محرومي په وجه د خيال پر اظهار قلمرو نه وي. (۳) دا چي وکيل پر خپل موکل باندي مهربانه دی او د ده د حقونو د تحفظ د پلوه پخپله د ده په ډول بې قراره او حريص دی، هر کله چي د موکل په دې دري صفتونو بلندي يقين وي نو پر وکيل به د ده اعتماد هم مکمل وي او د ده زړه به دومره مطمئن وي چي دخپل طرف څخه به هېڅ د یوزياتي حيلې او تدبير ضرورت نه محسوسوي.

بالکل دغه ډول چي کوم سړی د لُحْمَ التَّوَلَّى او لُحْمَ الزَّوْکَلِ درمز څخه آشناسي او د دې معنی د ده په فکر کي راسي نو د ده ايمان به پر دې خبره پوځ سي چي څه دي خلای دی، د هغه څخه ما سوابل فاهل د سره څخه سته نه، او د دې سره سره د ده په علم او قدرت کي هېڅکله نقص نه واقع کيږي د ده درحمت خو دا حال دی چي د دې څخه د زليت وهم او گمان هم نه سي کېدای، نو توکل کوونکي ته پکار دي چي د الله ﷻ پر فضل او کرم اعتماد په زړه سره وکړي، د دې ثبوت دا دی چي دخپل طرف څخه حيلې او تدبيرونه نه کوي، دا دي گني چي د ده رزق مقرر او مقرر دی کوم چي به په مقرر وخت په هر حال ده ته رسېږي، او هر کله چي کيږي نو د هغه په فضل او کرم سره په خير او ښه طريقه سره به سر ته رسېږي.

ممکنه ده يو سړي ته خو پر دې صفتونو يقين وي لېکن طبيعت يې د بدلولی ښکار وي د کوم په وجه سره چي دی په پيره کي وي، ځکه چي دا هر هميشه لازمي او ضروري نه وي چي د بنده پر کوم شئ يقين وي طبيعت يې هم پر دغه يقين عمل وکړي، بلکي عين ممکن ده چي طبيعت يې د وهم متابعت کوونکي وي هغه که ده ته معلومه وایي نه وي چي وهم پخپله يوه خطاه ده مثلاً داسي وهم کيږي چي يو سړی حلوا خوړي او بل ده ته ووايي چي دا خو گندگي ده او دی يې خوراک پرېږدي حالانکه ده ته دغه خبره صافه درواغ ښکاري، دغه ډول که يو وهمي سړی په يو داسي کور کي يواځي پروت وي په کوم کي چي دمړی لاش هم پروت وي نو ده ته به خوب نه ورځي حال دا دی چي ده ته به په يقين سره دا معلومه وي چي مړی يو جامد او بې حس او حرکت شئ دی او پر پورته کېدلو قلمرو نه دی. نو د توکل د پلوه چي کوم ځای قوت د يقين پکار دی هلته قوت د زړه هم لازم دی چي په زړه کي يې يو ډول اضطراب نه وي، ځکه چي کله په زړه کي اعتماد او په طبيعت کي آرام او اطمینان ښکاره نه وي تر هغه وخته بنده ته صاحب توکل نه وبل کيږي، ځکه چي د توکل مطلب اعتماد د

زوه دی کوم چي ډاډه ﷺ په هر کار کي بنده ته پکار دی او حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ ته پر الله ﷻ مکمل یقین هم وو او ایمان کامل هم لیکن د دې سره سره یې عرض وکړی چې: ای زما ربه! ما ته وښه چې ته مری څنگه ژوندی کوې؟ الله تعالیٰ وفرمایل: آیاته پر دې یقین نه کوې؟ عرض یې وکړی یقین ولی نه کووم مگر د زړه تسکین او اطمینان غولوم (البقره)، عرض دا چې په ابتدائي حال کي زړه د خیالاتو او احساساتو تابع وي لکن انتها ته په رسېدو ورسېدو کي زړه هم د یقین تابع سي او بیا ده ته د تسلیم د پلوه د ظاهري مشاهدې حاجت نه وی (چې وروني نو یقین به یې وسي).

د توکل درجې

پوهه! چې د توکل درې درجې دي: (۱) یوه درجه خو دغه چې ذکر یې اوس رسو چې د متوکل حال د هغه سړي په ډول وي، کوم چې خپل په مقلده کي یو پوه وکیل مقرر کړی وي او پر هغه یې پوره وي. (۲) دویمه درجه دا ده چې د متوکل حال د هغه بچی په ډول و. کوم چې د خپلي مور څخه علاوه بل څوک بالکل نه پېژني، بلکې بل څوک لا څه چې یوشم هم نه پېژني که دې سې نوموړ ته آواز کوي که بېره پر راسي نو مېلې په مور پورې او دا شمع د بچیتلو په فطرت کي وي په دې کي د یو ډول تکلف او غور ته دخل نه وي، بلکې ده ټول حرکتونه یې اختیاره وي، د دې ډول متوکل په لاره که دا وویل سي چې دی دخپل توکل څخه یې خبره دی نو صحیح ده ځکه چې دی پخپل وکیل کي مستغرق وي، لېکن د لولي درجې دخپل توکل څخه خبر وي (۳) دویمه درجه دا ده چې د متوکل حال د هغه مري په ډول وي کوم چې د غاسل په لاس کي وي، یعنې دی خپل ځان مې تصور کوي او خپل حرکت د ازل د طرف څخه گڼي نه چې دخپل طرف څخه، دغه رنگه لکه مری چې پخپله حرکت نه کوي او ده د ښوول ټول د غاسل د طرف څخه وي، چې کوم خوا غواړي حرکت وړ کوي، تر دې چې که یو کلر یې پېښ سي نو د هاء لا هم نه کوي، گویا ده حالت د هغه بچی په ډول هم نه وي کوم چې د کار د پلوه خپله مور رابولي، بلکې د هغه بچی په ډول وي د کوم چې یقین وي چې که مور رابولم او که نه یې رابولم هغه پخپله زما د حال څخه خبره ده او زما په ضرورتو: باندې خبره ده، بلکې د ځان په دې فکر کي ده لومړی د کار د پلوه تدبیر هم کوي، او په پوره کولو کي یې هم مشغوله ده، نو دې درسي درجې ته د وسېلي متوکل هېڅ اختیار هم نه وي، په دویمه درجه کي هم اختیار خو نه وي مگر عاجزي او د هاء او پر وکیل د اعتماد سلسله په هر حال پاته وي، او په لوله درجه کي خو خبر اختیار هم وي خو وي صرف د هغو اسبابو د تدبیر په بلره کي کوم چې د وکیل د وضع حالت او اصولو

شخه معلوم سوي وي، مثلاً كله چي ده ته معلومه سي چي د وکیل اصول دا دی چي كله ورسره دی
 پنخپله حاضر نه وي او متعلقه کاغذات ورته تیار نه کړي هغه د مقلمي پیروي نه کوي او نه په یو ډول
 جرح او بحث کي ځان منلوي نو په دې صورت کي دا مؤکل دغه شرطونه پوره کوي، اویا متظره
 وي چي گورو وکیل لوس څه کوي؟ او کاروائی چي څه کیږي نو د وکیل طرف ته یې نسبت کوي
 او د هغه شخه یې گڼي او د دستاويز (کاغذاتو) پېش کول هم د هغه د طرف شخه گڼي، ځکه چي د
 وکیل په وړاندې هغه پېش کړي دي، نو کوم سړی چي د توکل پر دې درجې باتلې وي هغه مثلاً د
 تجارت زراعت او نورو ظاهري اسبابو شخه کوم چي د سنت حق شخه معلوم سوی وي ډډه نه کوي،
 لېکن بروسه په خپل تجارت یا زلوعت نه کوي بلکي ټول اُمیدونه یې د الله ﷻ پر فضل او کرم باتلې
 وي یعنې بروسه یې دا وي چي الله ﷻ به پخپل فضل او کرم سره په دې کار او کسب کي ما منزل دمراد
 ته رسوي او څه چي هم دده د نظر او سترگو په مخکي وي دغه د الله ﷻ شخه گڼي، د دې تشریح دا
 ده، او دا معنی د لا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ ده، ځکه چي د حَوْلَ شخه مراد حرکت او د قُوَّةَ شخه مراد
 طاقت دی او كله چي په دې پوه سي چي نه زما قُوَّةَ زما په اختیار کي دی او نه زما حرکت زما په
 وجه سره دی بلکي دواړه د الله ﷻ په اختیار کي دی نو دی چي څه وړني د الله ﷻ د طرف شخه به یې
 وړني غرض خپل یو کار به هم په ظاهري اسبابو باتلې منحصر گڼل یا ورته حواله کول به دده په
 تصور کي هم نه وي، او په هر شئ کي به الله ﷻ متصرف او صاحب اختیار وړني نو داسي سړی به
 ځکه د متوکل یا صاحب توکل وبلو مستحق دی، که څه هم د توکل اعلیٰ مقام هغه دی کوم چي ابو
 یزید بسطامي رحمته الله علیه بیان کړي دي، یعنې ابو موسیٰ دیلمي رحمته الله علیه وایي چي ما د ابو یزید بسطامي
رحمته الله علیه شخه پوښتنه وکړه چي د توکل تعریف څه دی؟ هغه وویل چي اول ته ووايه! چي ستا په
 نزد د توکل شخه څه مراد دی؟ ما وویل چي ما ته خو دشافخو د صحبت شخه دا معلومه سوه چي که
 دراسته او چه طرف شخه بنهاراتو ته په قبضه کي اخیستی یې خويیادي هم ستا په زړه کي یو ذره
 پوره نه وي بلکي دلې حرکت انفاضه نه دي هم وي (نو ته به متوکل یې) دوی وویل دا خو یو مشکله
 خبره نه ده، زما په نزد خو که یو سړی دوږخیان په سخت هذاب کي ټپیلې وړني او بل طرف ته
 جستیان په نعمتونو کي مشغول وړني او په دې کي فرق محسوس کړي نو دغه متوکل نه دی، (ځکه
 چي متوکل ته د الله ﷻ په کارونو کي فرق نه محسوسېږي) لېکن ابو موسیٰ رحمته الله علیه چي څه ويلي دي
 دغه هم د توکل څه معمولي درجه نه ده، بلکي ډېره لوړه ده، ځکه چي په توکل کي خو د شرط په

تو که یو شیء هم شامل نه دی چې انسان به پیره هم نه کوي، ځکه چې حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه کله چې د نبی کریم صلی الله علیه و آله سره په څار کې وو نو دوی پوښه د مار په سوړی کې ایښې وه حال دا دی چې د دوی په متوکل کېلو کې خو یو شک هم نسې کېدای؟ په دې اشاره د پوهېدلو ضرورت دی چې د دوی پیره د مار څخه نه وه بلکې د پیدا کوونکي څخه وه چې هغه ملر ته حرکت او قوت ورکوي، او د توکل دا هغه مقام دی کوم ځای چې متوکل ته په هر شیء کې د لا حول ولا قوه الا بالله معنی صله ښکله کیږي، او ابویزید بسطامي رحمته الله علیه چې ويلي دي دغه پر خپل ځای د لوړ مقام ذکر دی او اشاره د هغه ایمان و طرف ته ده کوم چې د توکل د بنیاد او بیخ حیثیت لري او دا هغه ایمان دی چې ډېر قیمتي او عزیز دی چې د دې څخه مراد د الله جل جلاله پر فضل او کرم حکمت و رحمت او بخشش باندې کمال یقین لرل دي او د بنده د دې حقیقت څخه اگاه کېدل دي چې څه چې الله جل جلاله کوي هغه دغه رنگه وي څنگه چې د کېدلو حق وي، او د دې متوکل په نظر کې په غلب او رحمت کې فرق باقي نه پاته کیږي.

د توکل د عملونو په باره کې

د دین ټول مقدمات پر درې اصولونو باندې دي: (۱) علم (۲) حال (۳) عمل، د علم او حال په باره کې ذکر موږ کړی دی، او د عمل په سلسله کې ممکنه ده چې یو سړی دا تصور کړی وي چې د توکل مطلب دا دی چې بنده هر کار الله جل جلاله ته پرېږدي چې په خپل اختیار سره هېڅ نه کوي تر دې چې د معاش د کسب څخه هم لاس واخلې، د صباد پاره هم څه نه کوي د ملر لرم څخه هم نه تېښتي بلکې که مریض سي نو علاج هم نه کوي، لېکن دا ټول او دې ټول نورې خبرې بالکل غلطې دي ځکه چې دا د شریعت خلاف دي، او توکل چې د هغه بنیاد پر شرع باندې ایښوول سوی دي د شرع څخه خلاف څنگه کول کیږي؟ خبره دا ده چې د بنده اختیار (۱) به یا د هغه مال په حصول کې وي کوم چې ده ته حاصل نه دی (۲) یا د هغه مال په حفاظت کې به وي کوم چې ده ته حاصل دی (۳) یا به د هغه ضرر څخه د خوندي کېدو په سلسله کې وي کوم چې ده ته رسېدلی وي (۴) یا به د هغه ضرر څخه د محفوظ کېدو د پاره وي کوم چې ده ته نه وي رسېدلی، او دا ټول عملونه هغه دي چې د هر یو په باره کې توکل کول کیږي، او د هر یو د پاره جلا جلا حکم هم موجود دی گویا څلور مقولونه سو او په دوی کې د هر یو بیان اهم دی چې اوس لیکل کیږي.

لوی مقام: د نفی حاصلولو په باره کې دی او د دې خپلې درې درجې دي: اوله درجه دا ده چې د

سُتَ الهی څخه د یو سنت په روی سره موږ پوه هم یو چي بغیر د دې څخه کار نه کیږي بیا هم هغه پرېږدو نو دالیو تنوب او پاگلتنوب دی، توکل نه دی، مثلاً یو سړی خوراک ته لاس نه وړوږي، گولې خولې ته نه کوي، او وایي چي خلای به مامور کړي پر هغه مي توکل دی. یا یو سړی نکاح نه کوي او وایي چي ما ته به خلای لولاد را کړي، نو دده په حماقت کي به هېڅ څوک شک ونه کړي، بلکي هر هغه سبب کوم چي قطعي او ناگزیر وي په دې کي د توکل څخه مراد د عمل ترک کول نه دي بلکي په دې کي توکل په علم او په حال سره وي د علم څخه مراد پوهه ده چي لاس، طعام، قدرت، حرکت، خوله او غښتونه او نور خلای پیدا کړي دي، او د حال څخه مطلب دا دی چي د ده د زړه اعتقاد پر فضل الهی وي نه چي پر خوراک یا لاس پاتلې ځکه چي ممکنه ده دغه وخت د ده لاس فالج ووهي یا خوراک ځيني څوک و تنبښوي، نو د بنده نظر د الله ﷻ پر فضل د هغه پر پیدا کولو او د هغه پر محفوظ ساتلو پکار دی، يعني خوراک يې پیدا کړی، ده ته يې ورکړی بیا يې محفوظ کړی، پر خپلو موټانو او طاقت وړ ته نظر نه دي پکار. دویمه درجه دغهو اسبابو ده چي قطعي نه وي خو اخلبه وي چي د دغو څخه بغیر مقصود حاصل نسي او شاید چي کله بغیر د دغو څخه هم مقصد حاصل سوی وي لکه د سفر توبه چي ده چي دا د ځان سره وړل نه وړل د توکل شرط نه دی ځکه چي داسې د رسول الله ﷺ دی، او د تېرو بزرگانو سیرت دی، لېکن متوکل هغه دی چي دده نظر د سفر پر توبه نه وي ځکه چي دا ده څخه پېتلای او ور کېلای هم سي بلکي ده د بروسه پر هغه الله ﷻ وي کوم چي د سفر د دې توبې پیدا کونکی دي او چي د پیدا کولو څخه وروسته يې محفوظه هم ساتي، نو که یو سړی يې توبې څنگل او بیلان ته روان سي نو د کمال توکل په لحاظ سره دده دا کار روا دی، لېکن دا به صحیح صرف داسي مسافر د پاره وي کوم چي دوه صفتونه لري؛ (۱) یو هغه چي اوونۍ (هفته) دوې اوونۍ لوړه برداشت کولای سي (۲) دویم دا چي لږ تر لږه دومره همت لري چي څه مډه په وېشو گزله کولای سي، که په مسافر کي دا صفت موجود وو نو کېلای سي چي په څنگل کي هم ده ته د داسي ځای څخه روزي ملاک سي چي د ده په وهم او گمان کي هم نه وي تېر سوی، په ابراهيم خواص ﷺ کي دا دواړه صفتونه موجود وو او سفر ته به بالکل یواځي او بغیر توبې وتلی لېکن بیا به هم رسو څولاهه چاره لوستن به خلخاوو سره وو ځکه چي دا سبب يقيني او قطعي دي يعني د رسو څخه بغیر څولاهه شاه ته نسي وړشو، کېدلای او د شاه څخه اوبه را ایستل بغیر د دې څخه کېلای نه سي، او په څنگل کي به دا چیري وي. دغه رنگه که جلمې څیري سي نو د ستنې څخه بغیر نسي گنډل کېلای نو د اسبابو ترک کولو ته تر ټکل نه وایي ځکه چي توکل دا دی چي په زړه سره د

الله ﷻ پر فضل او رحمت بروسه لري او پر اسبابو اعتماد نه کوي، نو که یو سړی په داسې څار کي کښېني چي چیري هلته شوک نه راځي او وا ښه لا هم هلته نه وي او دهوی کوي چي زه پر توکل نلست يم نو دا توکل حرام دی بلکي دا خودکشي ده، ځکه چي دا خو په ښکاره خپل ځان مرگ ته حواله کول دي او د سنت الهي څخه د ناڅېرۍ ښکاره ثبوت دی، د دې مثال د هغه سړي دي چي د وکیل د عدالت ورته معلوم وي چي د سند څخه بغیر د خبري کولو روال نه دی اویا هم استدلال ورته نه رسوي.

قصه: یو زاهد د آبدی څخه لیري په یو څار کي کښېستی او په خپل خیال یې ځان متوکل کړی چي رزق خو ورکوي دلته به نلست يم راواښي به، لېکن یوه اوونۍ (هفته) تېره سوه څه ملاړ نه سوه تر دې چي مرگ ته نژدې سوه د هغه وخت پر پیغمبر وحی نازلې سوې چي: دي احمق ته روایه! چي تر څو ښار ته واپس نه سي او د خلکو سره گډون ونه کړي رزق ورته نسي ملاړېدلای، نو هغه زاهد واپس راغلی او د هر طرف څخه شیان ورته را رسېدل شروع سول، لوس د ده په زړه کي خطره پیدا سوه، بیا وحی نازلې سوې او دی خبر کړی سو چي: ستاخیل وو چي ستا زهد او توکل به زما حکمت باطل کړي لېکن تا په دې حقیقت ځان پوهه نه کړی چي زموږ دا زیاته خوښه ده چي خپلو بندگانو ته د خپلو بندگانو په ذریعه رزق ورسوو.

نو که یو سړی د کور دروازه بنده کړي دننه کښېني نو داسې توکل حرام دی ځکه چي کوم اسباب یقیني دی د هغو څخه پلټون نه دی احتیالول پکار، لېکن که پر خلاصو دروازو شوک کښېني نو داسې توکل جائز دی په دې شرط چي سترگي یې دروازې ته نه وي نیولای چي کله به شوک څه راولړي، بلکي داسې سړي زړه په خلکو کي مشغول نه دي پکار، او شغل یې صرف ذکر الهي او طاعت. حق پکار دی، او یقین دي په زړه کي ساتي چي داسیو څخه مي کنړه کشي نه ده کړی نو رزق به درزق د د طرف څخه راځي، او دی به د بزرگانو د دې مشهورې مقولې مصداق وي چي: بنده کله د رزق څخه تېستی نو رزق پسي ورغلي، او د څنگه ده د تلاش کوي، بلکي که دعاء هم کوي چي یا الله ما ته رزق مه راکړې نو د الله ﷻ د طرف څخه ښه دا جواب ملاړي چي ای ېې وقوفه! ماته د دې د پاره پیدا کړی ېې چي دلوهي څخه مرسي؟ دا چیري نه سي کېلای، نو توکل دا دی چي بنده داسیو څخه لاس ونه اخلي، لېکن دا گني چي رزق ورکونکي هغه سبب الا سبب دی چا چي داسې پیدا کړی او د حقیقت هم وپېژني چي خوري خو هر شوک د الله ﷻ ورکړی رزق، خو

د هریو په خوراک کې فرق دی یعنې څوک یې د سوال په ذلت سره خوري څوک د محنت او زيار په سبب سره خوري، څوک د محنت او مشقت سره د انتظار زحمت هم تېروي او بعضي دي چې په عزت او وقار سره یې خوري مثلاً صوفیان اونور، چې د دوی نظر صرف پر الله وي او څه چې ورته ملاوسي، دا الله ﷻ څخه یې گڼي خلک په مینځ کې نه راولي، (یعنې سبب ته راتړ نه وایي سبب الاسباب راتړ گڼي).

دریمه درجه د هغو اسبابو ده چې نه قطعي وي نه اخلب وي چې لازماً ورته حاجت پېښېږي، بلکې شمار یې په حیلۀ لولتون کې وي، او د کسب سره د دوی هغه نسبت وي کوم چې مرض ته د فال او سحر او مستر سره وي، ځکه چې نبي ﷺ کوم صفت د متوکل فرمایلي دي هغه دا دی چې جلدو او سحر ته نه نژدي کیږي او دا یې نه دي فرمایلي چې کسب ترک کړل سي او د بنارونو څخه ځنگلونو ته ولاړ سي، نو په دې مقام کې د توکل درې درجې دي؛

(۱) اوله درجه د خواصو ده چې بغیر د زاده (دلاري د توبې) څخه په ځنگلونو بیلابندو کې سفر کوي، او دا لوړه درجه وي په دې کې بنده د لوړې څخه هم ځان نه ساتي او یا د ځنگل په پانو او بوټو اونیو گزاره کوي، تر دې چې د مرگ څخه هم نه بېرېږي، نو په دې کې خپل خیر گڼي، ځکه ده ته معلومه وي چې دلاري توبه ورکېدی او خلا کېدای سي او په دغه صورت کې خو به هم مرگ وي، ځکه چې په لاري کې دیوناندري واقعي د پېښېدلو امکان سته او پوره ځیني لازمه نه وي.

(۲) دویمه مرتبه دا وي چې صاحب توکل نه ځنگلو او بیلابندو ته ځي او نه کسب کوي بلکې د ښار په یو مسجد کې ناست وي لېکن داسې نه چې په خلکو پوري یې اسیلونه تړلي وي بلکې ټول اسیلونه یې د الله ﷻ په رحمت پلندي وي.

(۳) دریمه مرتبه دا ده چې بنده د کسب د پاره د بېلندي وځي لېکن د معاش په کسب کې د شریعت د آلو لپاره ساتي، او د رزق گټلو د پاره د یو ډول مکر او فریب او دوکې څخه کار نه اخلي، ځان ځیني ساتي ځکه چې داسې ناجائزي طریقې کول داسې دي لکه سحر جادو کول او دې ته توکل نسي ویل کېدای، او د کسب څخه ځان ساتل د توکل شرط نه دی، او د دې ثبوت دا دی چې د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه په ډول عظیم صاحب توکل چې کله خلیفه سو نو د جلمو گاتونه (تانونه) به یې پر شا وړلو په بڼه کې به یې څرخول، او کله چې ورته خلکو عرض وکړ چې اې د مسلماتو خلیفه! تلمو د دومره لوی هڅې سره تجارت ولي کوی؟ نو وې فرمایل: ولي خپل اهل او عیال ضائع کړم؟ که دوی ضائع کووم نو دنورو خلکو په ضائع کولو کې به زما څه باک وي؟ داسې خو به ټوله خلک زما

دلاس ضائع سي، نو خلگو د دوی د پاره دیت المال شخه وظيفه مقرره کړه او دوی نور زيات په دلجمعی او فراغت سره خپل فرض منصبی په ښه طریقه پوره کولو کي مشغول سو، لېکن د توکل یې بیا هم دا حالت وو چې د مال دولت حرص قطعاً د دوی په زړه کي نه وو او شخه چې به ورته په لاس را تلل دغه به یې قطعاً خپله سرمایه یا ملکیت نه گنلو، بلکي دا به یې گنله چې د الله ﷻ عنایت دی د دوی په نزد د دوی خپل مال د نورو مسلماتو د مال شخه زيات ارزیز نه وو، فرض زهد د توکل شخه بغیر نسي کېلای، گواکي د زهد شرط توکل دی، که شخه هم د توکل شرط زهد نه دی.

ابو جعفر حداد رحمته الله علیه کوم چې د ابو جنید بغلدي پیر مرشد وو او انتهایي درجه صاحب توکل وو فرمایل به یې چې شل کاله ما خپل توکل لږ انازه هم ښکړه کړی نه دی، هره ورځ به بزار ته د کسب معاش د پاره تلم یو دینار به مي گتلی، خړیو قیراط مي هم نه غښي خرڅ کولو، چې حمل ته په ولاړ سم، بلکي ټول به مي دخملی په لاره کي خرڅ کولو، او د دوی مرید حضرت جنید رحمته الله علیه فرمایي چې ما دخپل توکل اظهار چیري د مرشد په مخکي نه دي کړي ځکه چې زه به ډېر شرمند کېدم چې د یو دلسي مقام دعوی دلسي سړي په مخکي وکړم، کوم چې د دې دپاره مخصوص دی، بعضي صوفیان په خلقو کي گوښه نشین کېښي او خپلو شاگردان بغلدي لېبي چې کسب وکړي، نو یاد ساته! چې د دوی توکل د هغو خلکو په ډول ضعیف او کمزوری وي کوم چې پخپله کسب کوي او د توکل پر ضعیفه درجه باندي وي، د توکل صحیح والي د ډیرو شرطونو په پوره کولو سره کېلای سي بیا هم که یو سړی د فتوحاتو په اُکید کېښي نو دی به هم توکل ته نژدې منل کیږي، لېکن که دی پر یو دلسي مقام باندي ناست وي چې خاص معروف وي نو په ده کي او په بزلوړي سړي کي به شخه فرق نه وي لوهین ممکنه ده چې شهوت نفس ده د زړه د تسکین سبب وي ها! که زړه یې په دې خیرو کي نه وي، منستی نو ده توکل ته به هم دا اهل کسب د توکل همرته او همپه ول کیږي په دې سلسله کي اصل خبره دا وي چې د ښه نظر پر خلکو باندي نه وي او نه یو پر یو سبب اعتماد کول پکار وي بلکي چې ټوله بروسه صرف پر مسبب الاسباب باندي وي.

ابراهیم خواص رحمته الله علیه وایي زما ملاقات چې کله دخضر رحمته الله علیه سره وسو نو دوی په دې ډېر راضي وه چې زه د دوی سره پاته سم، لېکن ما پر دې رضائندي ظاهره نه کړه او د دوی شخه جلا سوم ځکه زما سره دا پیره وه چې هسي نه زما زړه پر دوی بروسه کول شروع نه کړي او حقیقي توکل شخه محرومه نه سم.

احمد حنبل رحمۃ اللہ علیہ د یو کار د پاره یو مزدور وساتلی، او خپل یو شاگرد ته یې وویل چې ده ته د اهل مزدوری څخه زیاتې پیسې ورکړه، لېکن مزدور د هغو د اخیستلو څخه انکار وکړی، د مزدور د تللو څخه وروسته دوی شاگرد ته وویل چې ورسې ولار سه او دوبله دور کولو کوشش وکړه شاید چې دا واریې واخلي، شاگرد وویل: دا څنگه؟ دوی وویل ځکه چې دغه وخت ممکنه ده په خپل زړه کې طمع موجود موندلې وي، او د اخیستلو څخه یې انکار کړی وي اوس که طمع رخصت سوې وي نو غالباً چې وابه یې اخلي؛ لنډه دا چې د اهل کسبو توکل د لویې چې د دوی بروسه پر سرمایه بلندي نه وي او د دې علامه دا وي چې که مال خلا سي یا ځینې ورک سي نو دوی یوه ذره خفه نه وي، او درزق فکر نه وي، دوی ته د یقین وي چې رازق پنخپله دده په فکر کې دی او په خپله به یې ورته رسوي او د داسې ځای څخه به یې رسوي چې دده په وهم او گمان کې به نه وي، بلکې دده د توکل شان دا وي چې که روزي هم نه راوړسېږي نو دی دا گنې چې دده خیر په دې کې دي چې رزق ملاو نسي

د توکل دا حالت څنگه حاصلېدای سي؟ دا حالت ډېر نادر او نایاب دی چې د یو سړی سره یو خاصه سرمایه وي او هغه خلا سي یا ضائع سي نو دده زړه به پر قراره نه وي بلکې به مطمئن او پر خپل ځای قائم او برقرار وي اوس منم چې دا شئ ډېر نادر الوقوع دی لېکن داسې هم نه دي چې محال او ناممکن وگنل سي لېکن دا حالت صرف په هغه صورت کې حاصلېدای سي چې د الله ج پر فضل او کرم او کمال قدرت پوره یقین وي، او پر دې خبره پخه عقیده وي چې د هغه ذات داسې به نیازه دی چې شومره خلکو ته بغیر د سرمایه روزي رسوي او د شومره سرمایه دارانو د پاره پنخپله د دوی سرمایه د هلاکت او بربادۍ سبب جوړېږي په دې باره کې یو حدیث داسې دی نبي کریم ﷺ فرمایي: بعضي وخت داسې هم کېږي چې بنده د شپې د یو کار د پاره په اطمینان او سوچ سره تدبیرونه سوچ کوي حال دا دی دغه اندېښنه دده د هلاکت موجب وي هاخوا الله ج د عرش څخه په نظر دمه رباتي دده طرف ته گوري او د دې سړي ټول تدبیرونه دغه رنگه پاته سي او دی نا کلمه سي نو چې سهار را پورته سي به اتلارې ضمعن وي او کله وایي چې چا دا کار خراب کړی؟ او وایي یې خراب کړی؟ کله سوچ کوي چې هر څه چې دي خو دا د همسایه گانو شرارت دی کله وایي چې ها! زه پوهه سوم زما داکا زوی به د دې ذمه واړه وي کله وایي فلا ن سړی به دا حکمت کړی وي وي حال دا چې په اصل کې به دده هېڅ وړان لو خراب نه وي، بلکې الله ج به پنخپل رحمت سره دده څه برابر کړي وي، گویا دغه (ظاهري خرابوالی) به په اصل کې یو د الله ج رحمت دی کوم چې دده سره سوی دي (دی به یې د تېلې څخه خوندي کړی وي لېکن دده خیال به نه ور رسېږي) دا وجه وه چې حضرت عمر رضی اللہ عنہ به

فرماید: چي ماته ددې خبرې هېڅ فکر نه وي چي سهار به په کوم حال کي پورته کېږم. د فقيري په حالت کي که د مالدارۍ څخه چي ماته دا علم نسته چي زما خير به څه کي دی؟ او دا شئ هم هېرول نه دي پکار، چي د فقيري او مکينۍ څخه بهر بدل يا په بدگماتي کي متبلا کېدل د شيطان خاص تعليم دی. لکه څنگه چي ارشاد دی: **اَلشَّيْطَانُ يَوَدُّ كُمْ الْفَقْرَ** [البقرة: ۲۷۱] (شيطان تمسود محتاجي څخه بېروي) حال دا دی چي په دې حالت که هم پر الله ﷻ اعتماد او پروسه قائمه وي نو دا د کمال معرفت دليل دی. په خلکو کي توگه کله چي د دې راز څخه هم خبر سي چي الله ﷻ رزق د لاسي پتو او نا معلومو ځايونو څخه رسوي چي د ده يې چيري گمان هم نه وي سوی، او بيا د دې پېژندلو سره داهم ونه کړي چي په دې پتو اسبلو پروسه وکړي بلکي پروسه صرف د مسبب الاسباب پر ضمنت پکار ده.

قصې د رزق په اړه

عجيبه قصه: يو متوکل عابد په يو مسجد کي وسېلی د مسجد امام پوښته غځيني وکړه چي ستا سره خو يو څه هم نسته نو پکار ده چي ته يو کسب وکړې؟ عابد وويل چي دلته يو يهودي دی کوم چي زما همسايه دی هغه را سره وعده کړې ده چي هره ورځ به دوې ډوډۍ تا ته در رسوم او هغه يې را رسوي، امام د مسجد وويل چي ښه نو بيا ستا توکل خو خلصا صحيح توکل دی، عابد وويل ستاد پله غوره دا ده چي د امامت ممززه کسب نه ذليله کوې او دا پرېدې څکه چي ستا په نزد گوما د يهودي ضمنت د الله ﷻ د ضمانت څخه زيات مضبوط او د اعتماد وړ دی.

قصه: د مسجد يو امام د يو سړي څخه پوښته وکړه چي ډوډۍ د کومې خوا لږ ته راشي؟ هغه وويل لږ صبر وکړه چي زه د هغه لمونځ قضاء راولو گرځوم کوم چي مالوس په تا پسې کړی دي څکه چي ستا د الله ﷻ پر ضمانت اعتماد نسته. نو کومو خلکو چي د دې خبرو آزمائش کړی دي هغوی ته د لاسي پتو ځايونو څخه د فتوحاتو د مشاهدې موقع ملاو سوې ده کومه چي چيري ددې په تصور کي نه وي راغلې په اصل کي د دوی ايمان د الله ﷻ پر دې اولاد قوي او محکم وو: **وَمَا يَنْبَغُ ذَايَقِي** **اَلْاَرْمِي اِلَّا عَلَ اللّٰهِ رَزَقَهَا** (هود: ۶) (يو رزق خوړونکی ساکن پر ځمکه لاسي نسته چي د هغه رزق د الله ﷻ پر فتمه نه وي)

قصه: د حضرت حذيفه مرعشي رضي الله عنه څخه چي کله دا پوښته و سوه چي تا په ابراهيم

ادهم ﷺ کي داسي کومه خبره ليدلې وه چې د هغه صحبت دي اختيار کړې، نو دوی وويل چې: موږ دواړه يو وخت د مکې مکرّمې پر لاره وو نو د لويديځه ډبر کمزوري سو او کوفې ته تر رسېدو پورې پر موږ دې نښې صافې ښکاره سوې، ابراهيم ادهم ﷺ حما شخه پوښته وکړه چې لويديځ ډبر ضعیفه کړې؟ ملو ويل هو! داسي ده، وېې فرمايل: ښه نو قلم کاغذ راوړه ما راوړل نو دوی دا صبارت پر وليکي: ېسْمِ الله الرحمن الرحيم اې چې په هر حال کي ته مقصود او مطلوب يې او ټول کائنات ستا د اشارې متظّره دي زه ستا يو افني^۱ شتاء ويونکی شاکر او ډاکريم لېکن داوخت وېی تېری او لغريم دخپلو درې سره شيتو کوم چې زما په نصيبه کي دي ضامن يم (چې هميشه به يې ضمانت کوم) او هغه درې شتايان کوم چې صرف ستا حصه ده (يعني لويه مړه کول و تنده سپړول او جله وړکول) د هغې ته ضامن سه!، دا يې وليکل هغه کاغذ يې ماته را کړی وېې ويل چې اوس د باتندي ولاړ سه لېکن په زړه کي ما سواد الله ﷻ شخه د بل چا خيال مه راوړله او کوم سړی چې د ټولو شخه مخکي ستا په نظر راسي، دا خط هغه ته ورکړه زه چې راووتم يو سړی پر اوښ سپور مي وليدی خط مي هغه ته ورکړی هغه چې ووايي نو په ژړا سو او وېې ويل چې د خط خاوند کوم خای دي؟ ما مسجد ته اشاره وکړه، هغه د شپږو سوو دنيارو شخه ډکه يوه ټپلۍ (خلته) را کړه، ماد خلگو شخه پوښته وکړه چې دا څوک دی وېې ويل چې دا يو يهودي دی، خير زه ابراهيم ادهم ﷺ ته راغلم ټپلۍ مي ورته ورکړه ټوله قصه مي ورته وکړه، دوی وويل: ټپلۍ ته څه مه وايه! هغه سړی به اوس راسي په دې کي هغه يهودي راغلی او د ابراهيم پښې يې مچ کړي او سلام يې قبول کړی.

قصه: ابو يعقوب بصري ﷺ وايي چې زه لس ورځي د کعبې مکرّمې په حرم کي وېی ناست ووم تر دې چې بې طاقته سوم د حرم شخه د باتندي راووتم نو په لاره کي مي يو شلغم پروت وليدی زړه مي وغوښتل چې دا خو خورم خو د باطن شخه آواز راغلی چې د لسو ورځو د لويديځ شخه وروسته ستا په قسمت کي دا خراب بويناک شلغم دی؟ ما شلغم پر هغه خای پرېښوی او مسجد ته را دننه سوم، لږ گړۍ وروسته يو سړی مسجد ته راغلی او پراته يې د شکرو او بلخمو سره زما په مخ کي کښېښوی او وېې ويل: ما په کښتۍ کي سفر کوی په درياب کي طوفان راغلی دهغه وخت ما نذر ومنی چې که الله ﷻ سلامتي را کړه نو دا شيا ښه هغه فقير ته نذر ورکوم. کوم چې د ټولو شخه مخکي ملاؤ سي، ما د هر شې شخه يو يو موټی واخيستی او ومي ويل چې دا باقي زه تا ته بخښم، او بيا ما د ځان سره وويل چې: و دي ليدل ستا د رزق د پاره الله ﷻ هواته حکم وکړی چې هغه په درياب کي دې

احتشام و کړي او ته پسي هانځو دېخوا گرځې. نو دا ډول نانځري قصې مطالعه کول د بنده ايمان قوي او مستحکم کوي.

د عيالداره خلکو د توکل په باره کي

پوه مه! چي پر عيالداره دا لازمه نه ده چي کسب دي پرېږدي په ځنگلونو کي دې گرځي، دده توکل خو لازماً بڼه هغه دی کوم چي په دريمه درجه کي ذکر سوی دي او کوم ته چي د کسب گرو توکل وايي، چي ژوندی مثال يې د ابو بکر صديق عليه السلام د توکل په بلره کي بيان سوی دي، وجه يې دا ده چي توکل په دوو معنواو کي منل کيږي، يعنې: (۱) يو خو دا چي په لويه صبره وي او څه چي ورته ملاړيږي پر هغه قانع وي هغه که وابښه او پاني ولي نه وي (۲) دويم پر دې خبره يې پوخ ايمان وي چي کېدای سي لويه او مرگ زما رزق وي او په دې کي زما خير وي، اوس دا خبره داسي ده چي پر عيالداره بلندي ددي پابندي لازمي نه ده او توکل دی پر دې نسي مجبوره کولای، او حقيقت خو دا دی چي ده خپل نفس هم په دغه خيال کي شامل دی، او که د ده په نفس کي د صبر قوت نه وي او د لويې څخه دده دې قراره کېلو پيره وي نو داسي سړي ته هيڅکله نه ښايي چي کسب پرېږدي توکل کوي، لېکن په اهل او عيال کي هم که د صبر قوت موجود وي او هغوی ده ته توکل اجازت ورکړي نو بيا به ده ته کسب پرېښودل وړ وي.

نو دې څخه د زيات فرق امکان هيڅ کله نسته، ځکه چي کوم ځای خپل ځان په زوره خالي نس ساتل وړ دي هلته عيال په دې مصيبت کي مبتلا کول هيڅ کله روانه دي.

او که د چا ايمان کامل وي او په تقوی کي مشغول وي نو دې کسب کوي او که نه يې کوي دده د رزق اسباب ښکاره کيږي، لکه چي بچي دمور په نس کي هليزه وي د کسب څخه نو الله جل و بالا د نوم (ناف) په فرجه د ده رزق ده ته رسوي او د پيدا کېدلو څخه وروسته د مور د سينې څخه د ده رزق ده ته ملاړيږي، او کله چي د شيدو څخه ماسوا دېل شئ د خوراک قبله کيږي نو د ځينو نو نعمت ور ته ورکول کيږي او که د ده مور او پلار مړه سي يتيم سي نو څنگه چي ده شفقت مخکي د ده پرموړ سلط کرل سوی وو چي ده ساتنه وکړي بيا دغه رنگه شفقت ده په حق کي پر نورو سلط کول کيږي، څنگه چي پر يتيم د رحم کولو او ترس کوړول جذبه د خلکو په زړونو کي پيدا کيږي، ځواکي مخکي که د يو مشفق شفقت حاصل وو او نوو ځيني ليري تنېدل اوس د مور په مرگ دغه نور ده ته نژدې کيږي او د ډېرو شفقت ده ته حاصل سي، بيا چي کله لوی سي د کسب قوت ورته

ورکړل سي او د کسب خواش پر ده مسلط کړل سي چي دی اوس د شفقت حق ادا کړي کوم چي دهیال پر ده مسلط کړل سوی دي او دی دغه رنگه غمخواري وکړي لکه څنگه چي ده مور ده په حق کي کوله په دې مرحله (که عیالداره نه وي نو) الله ﷻ ده څخه خواش د کسب واخلې چي دی دخپل کسب څخه یتیم سي او په تقوی کي مشغوله سي نو بیا په ټولو زړونو کي ده شفقت واچول سي او ټوله خلک دا وایی چي: دی خود الله ﷻ سوی دي نو حق دا دی چي ښه شو کوم چي موږ ته حاصل وي اول یې ده ته ورکړو. گویا که اول د ځان مشفق صرف دی وو، نو اوس ټول خلک ده مشفق سول لکه چي دیو یتیم وي، لېکن که دغه سړی په کسب قلاره هم وي او په فضولیاتو کي مشغوله سي نو دا ټول شفقت ده دپاره د چا په زړه کي نه پیلدا کیږي، داسي سړي د پاره دا هم صحیح نه ده چي کسب پرېږدي د توکل دعوی وکړي ځکه چي کله د خپل نفس بنده سونو تیمارلري به هم پخپله کوي (یعني پوښتنه او غمخواري به یې هم پخپله کوي)

نو کوم سړی چي په الله کي مشغول وي دی گویا دخپل ځان څخه یتیم سي او د یتیمانو په حق کي الله ﷻ خلک مهرماته کوي په دې وجه خلک پر ده ضرور مهرماته کیږي، دا وجه ده چي ترته پوري دا نه لیدل سوې ده او نه اورېدل سوې ده چي فلاڼی متقي دلوېي څخه مرسو، نو کوم سړی چي په دې معامله کي په ښه توگه غور کوي چي الله ﷻ دملک او ملکوتو تدبیر په شومره ښه توگه کوي، هغه د دي آیت مشاهد یقینا پخپلو سترگو سره کوي: وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا [هود: ۶] (دا آیت لږ مخکې تېر سوی دي). دا راز ده څخه پټ نه پاته کیږي چي الله ﷻ د مملکت تدبیر په یو داسي انداز سره کړی دي چي څوک هم تباہ او برباد نه سي او که داسي کیږي هم نو ډېر کم، او هغه هم تر یو حکمت او مصلحت لاندې چي ددغه تباہي ده بهتري وي، په دې وجه نه چي ده کسب پرې ایښی دي، ځکه چي ډېر مالداران هم تباہ کېدونکي ډېر کم لیدل کیږي، څرنگه چي حسن بصري رحمه الله ددې حال مشاهد کړې وه په دې وجه به یې ویل چي کاش! ټول بصري والا زما عیال وای او د غمخو یوه یوه دانه په دینار بلله وای.

یو شو خلک د حضرت جنید رحمه الله په خدمت کي حاضر سول، وې وېل چي: آیا موږ خپل رزق تلاش کړو؟ وې فرمایل: که تاسو ته معلومه وي چي ستاسو رزق کوم ځای دي نو بې شکه تلاش یې کړی، دغو خلکو وویل: آیا د ځدای څخه یې طلب کړو؟ وې فرمایل: که ستاسو خیال وي چي هغه تاسو هر کړي یلست نو بې شکه وربانده یې کړی، هغوی وویل نو بیا توکل وکړو او غوږو چي څه

کېږي؟ وېې فرمايل: د ازمايش په توگه توکل کوي؟ دا خو پخپله په شک کي داخله ده، هغوی مرض وکړي؛ نو فرمايېست چې شه تلمير وکړو؟ وېې فرمايل: دا چې د تدبير څخه لاس واخلئ، ځکه چې د رزق په باره کي د هغه وړکړی ضمانت څه کوم خو نه دی؟ نو چا ته چې رزق پکار وي پر هغه لازمه ده چې هغه واحدات ته رجوع وکړي (اسباب د هغه سره دي).

دويم مقام په توکل کي د زخيري جمع کولو دی، نو پوه سه! چې کوم سړی د ځان د پاره د يو کال زخيره جمع کوي دی د توکل د درجې څخه پاته کېږي ځکه چې دا د پتو اسبابو څخه مخ اوږل او پر ظاهري اسبابو اعتماد کول دي ځکه چې د قدرت د طرف څخه هر کال دوږره د هغه دور کولو اهتمام کېدلی سي، او کوم سړی چې د خوراک او اخوستلو د پاره په دومره اندازه اکثفا وکړي چې بس نس وک سي او بلن پت سي ده د توکل ساتنه وکړه. د ابراهيم خواص عليه السلام په نزد د څلولو پښتو ورڅود پاره زخيره کول د توکل د درجې څخه نه پاته کېږي لېکن که د دې څخه زيات استقام کوي نو د درجې د توکل څخه پاته کېدل لازمي دي. د سهل تستري عليه السلام قول دی چې زخيره د توکل دښمنه ده او باطلوي يې. ابو طالب مکي عليه السلام فرمايې: زخيره که د څلولو پښتو ورڅود د پاره وي نو توکل نه باطلوي په دې شرط چې پروسه نه پر کوي، حسين مغزولي عليه السلام د بشر حافي عليه السلام مريد وو، دی وايي چې يوه ورځ يو زوړ سړی زما پير ته راغلی پير ماته يوموټی سپين زوړ را کړل چې لاړه په دې ښه خوندي خوراک راوړه، ما د دې څخه مخکي دوی په دا ډول خوراک راغونښتولو نه وويللی، بهر حال ما طعام راوړی نو دوی د ميله سره کښېستل طعام يې وخورى او دا شى ما اول ولىدلى ځکه چې ما چيري دوی د چا سره په خوراک نه وويللی، چې خوراک يې وکړو نو ډېر ځيني پاته سو هغه زوړ سړي هغه ټول د ځان سره وتړی يويې وې، زه پر دې خبره حيران سوم چې څنگه مېلمه ووېې اجازتي يې هر څه يووړه، نو بشر حافي عليه السلام وويل: آيا ته په دې خبره حيران سوې؟ اما عرض وکړي چې: اي پير مرشد! زه واقعي ډير حيران سوئ يم، وېې فرمايل: ولور! دا حضرت شيخ موصلي وو چې نن د موصلي څخه خاص زما د ملاقات د پاره راغلی وو، او د باقي خوراک په وړلو بڼدي يې موږ ته دا تعليم را کول مقصود وو چې توکل کله صحيح سي نو زخيره ساتل بيا نقصاتي نه دي، نو حقيقت دا دی چې توکل د آرزو گټو د لټولو نوم دی، او په دې وجه د زخيره کولو حکم دی، او که زخيره هم وکړي خو دا نه گڼي چې مال زما په لاس کي دی بلکي دا گڼي چې د الله ج په خزانه کي دی، نو د مال د کېدلو سره سره که په دې پروسه نه کوي نو توکل نه باطلېږي.

ليکن د دې بيان کوم چې موږ وکړی تعلق يې د مجردو خلکو سره دی، ځکه چې عيالداره سړی که د

يو کال زخيره کښېږدي نو توکل نه باطلوي ها! که د يو کال څخه يې زياتوي نو باطل به سي، نبي کریم ﷺ دخپل عيال د زړه د کمزورۍ په وجه د دوی د پاره به د کال زخيره جمع ساتله، حال دا چې چې د ځان د پاره به يې د سهار څخه تر ملېلمه پورې وچۍ هم نه پرېښوده، که پرېښوده به يې هم نو د دوی توکل نه ضائع کېدلی ځکه چې د نبي ﷺ په نزد د دې کيدل او نه کېدل برابر وو، لېکن د خلکو د کمزورۍ په لحاظ ساتلو سره يې دوی ته دې تعليم ورکړی کوم چې د دوی د درجې مطابق وو، په حديث شريف کې دي چې په اصحاب صغه کې د يو صحابي وفات وسو (يعني مړ سو) نو د جلمو څخه يې دوه ديناره راووتل، نو نبي ﷺ وفرمايل: دوه ديناره نه دي بلکې دوه داغونه دي، او چې پر ده باندي د دوو حالتو څخه يو حالت کېدل لازمي دي يو دا چې دا سړی به متوکل نه وو او په دوه کله سره يې ځان متوکل ظاهر کړی وو، په دې صورت کې به دا د دوېځ د اور دوه داغونه وي چې ده ته به غلبه په ورکول کېږي، دويم احتمال دا کېدای سي چې دا به فريسي نه وو، لېکن په زخيره کولو سره يې ځان د صحيح مقام څخه راوغورځی، په دې صورت کې به دا د دوه د منځ داغونه جوړ سي او په هغه جهان کې به ده بڼا يست متاثره کړي، دغه ډول د يو بل فقير په باره کې دده د انتقال څخه وروسته نبي ﷺ فرمايلي وو چې: د قيامت په ورځ به ده منځ د څوار لسم د سپوږمۍ په ډول ځلېږي، او که په ده کې يو خصلت نه وای نو د لمر په ډول به ځلېدای، او هغه خصلت دا وو چې ده به د ژمي جلمې بل ژمي ته او د گرمۍ جلمې بلي گرمۍ ته ساتلې، او فرمايلي يې دي چې: تاسو ته د صبر او يقين څخه کمتر نه درجه هم هيڅ نه ده درکول سوې، نو د جامو زخيره کول د يقين کمزوري ده، ليکن پر دې خبره ټول متفق دي چې پياله، لوټه، منگۍ او نور د ضرورت ټول شيان زخيره کول جائز دي، ځکه چې سنت الهي دا دی چې خوراک او لباس خو هر کال په بله وجه سره پيدا کېږي لېکن د دې لويښو د پيدا کېدلو هيڅ وخت مقرر نه دی او نه دا هر وخت پيدا کېږي او د سنت الهي خلاف کول جائز نه دي، او د ژمي جلمې بيا په گرمۍ کې پکار نه راځي نو د دوی جمع کول د يقين کمزوری ظاهر وي، ليکن که د يو سړي زړه د زخيره په نه موجودگۍ کې بې قراره او مضطر به وي او د خلکو څخه اميدونه کوي نو د داسې سړي د پاره زخيره کول غوره دي، او که داسې وو نو د کفايت په اندازه ايښوول ښه دي، ځکه چې د ټولو خبرو څخه مقصود فقط سکون د زړه دی چې حاصل سي چې په فراغت سره په ذکر د حق کې مشغول سي، ځينې زړونه داسې وي چې د مال موجودگۍ د دوی په عبادت او ذکر فکر کې يو بنديز خوندي جوړېږي او په مفلسۍ کې دوی ته راحت او تسکين وي، دا هغه زړه وي کوم ته چې قلب شريف وړل کېږي، په بعضو زړونو کې د کفايت په اندازه د محکمې د ټکري موجود کېدل د

تسکين باعث کيدلى سي نو دوى ته د کفايت په قدر ځمکه ساتل غوره دي، لېکن که يو زړه دلسي وي چې د جاه او حشمت او شوکت څخه بغير يې تسکين نه کېلى نو ده ته دينداره زړه نه ويل کېږي، او نه د توکل په يو قسم کي شمارل کېږي.

درېم مقام دا دى چې د دفع د ضرر احکام وپېژني، نو په دې ضمن کي ياد ساته چې هغه اسباب کوم چې قطعي دي يا چې اکثره او زياتره يې واقع کېدل ناگزيره وي د دوى څخه بېره کول د توکل په شرائطو کي شامل نه دي بلکي صاحب توکل که خپل کور ته قلف لگوي چې سلعان يې ځلا نه سي نو دا شى هم د توکل خلاف نه دى او که د دښمن څخه د ځان ساتولو د پاره وسله د ځان سره گرځوي نو دا هم توکل ته نقصان نه رسوي، او که په دې خيال سره جبه (چپنه، کوټ) اخوندي چې پر لاري مي يخ ونسي نو دا هم توکل نه باطلوي لېکن که په دې خيال سره نس زياته ډکوي چې بدن زيات گرم سي او يخ کم سي نو دلسي باريک اسباب توکل ناقصوي او د دې حيثيت خو سحر جادو او مسترو ته نژدې رسېږي، بيا هم د ظلمري اسبابو څخه لاس اخيستل د توکل شرط نه دى، يو اهرابي د نبي ﷺ په خدمت کي حاضر سو، نو دوى ﷺ وفرمايل، چې ستا اوښ چيري دى؟ هغه عرض وکړى يا رسول الله! ما توکل وکړى او هغه مي پرېښودى ويې فرمايل، اې اهرابي! اول يې تره بيا توکل کوه. لېکن که د چا څخه درته تکليف ورسېږي نو دېر دشت کولو سره د هغه د دفع کولو کوشش نه کول په توکل کي داخل دي، دا هغه ﷺ ارشاد دى، د دې مناققو د طرف څخه که در ته لټول ورسېږي نو خيال يې مه کوه او پر الله ﷻ بروسه کوه، (الاحزاب)، دلرنگه ارشاد دى، څه چې موږ ته ازالو او تکليف رسېدلى دي، پر دغه موږ صبر کوو او توکل کوونکو ته پر الله بروسه کول پکلو دي (ابراهيم).

ليکن که د ملارم او درنده او نورو څخه ازالو او تکليف ورسېږي نو د صبر ضرورت نسته او دغه ضرور د دفع کول پکار دي، نو کوم سړى چې د دښمن څخه د خوندي کېدلو د پاره وسله پورته کړي نو په دې صورت کي د توکل تقاضا دا ده چې بروسه دي پر وسله نه وي دغه ډول د کور دروازي ته چې يې قلف لگوى نو اعتماد پر قلف نه دي پکار، او په قلفونو کي خو ډېر دلسي وي چې و ځل ته د هغو هيڅ وقعت نه وي، متوکل خو هغه دى چې کور ته په راتلو که وويني چې مال خلا سوى دي نو د الله ﷻ په رضا بلندي راضي سي او هيڅ ډول غم په زړه کي نه پيدا کوي او نه د دې اظهار ده د مخ څخه کېږي بلکي کله چې ډکوره وشى نو په ژبه د حال سره دا لفظ ده پر ژبه جاري وي، اې الله! دا قلف کوم چې لگوم نو د دې د پاره نه چې ستا قضا دفع کول غواړم بلکي د دې د پاره چې ستا دستور موافقت مقصود دى، اې الله! که ته بل سړى پر دې مال قبض لوستصرف کړي نو ما ته ستا حکم په زړه

سره منظور دی ځکه چې ماته څه علم دی چې دامال تاد بل درزق د پاره پیدا کړی وي او ماته دی صرف په عارضی توګه راکړی وي یا که زما درزق د پاره وي خو وي مستعار (چې یو وخت بیا را څخه اخیستل کیږي) یا که واقعی زما درزق د پاره وي (چې زما په خرچ کي به راځي).

د داسي رڼا څخه وروسته که دغه سړی قلف ولګوي او ولاړ سي او د واپس کېدلو په وخت کي وروني چې مال نسته او غلا سوی دي یا ضائع سوی دي نو: (۱) که ده ته په دې تکلیف ورسېږي نو پوه سه چې ده توکل صحیح نه دی او ده نفس دی صرف دوکه کړی وو (۲) او که خلموش پاته سو او ګيله شکایت یې د ژبي څخه ونه کړی نو پوه سه چې (دی متوکل خو نه دی لېکن) د صابر درجه ورته حاصله ده (۳) لېکن که چغې او ګيله او شکایت یې کوی او دغل په لټون پسي هم گرځېدی نو د صبر درجې څخه هم پاته سو او نه د صابرانو څخه سو او نه د متوکلینو څخه او د دې دهوی څخه دي لاس واخلي، دا ګواکي پر خپل ځای یوه غټه فائده وسوه کومه چې غل وده ته و ښووله.

سوال: که دی مال ته محتاجه نه وي نو د کور دروازه به یې ولي ښووله او حفاظت به یې ولي کولو؟ بیا چې ده د مال حفاظت د خپل حاجتمندی په وجه سره وکړی نو په غلا کېدلو یې دده نه خفه کېدل څنګه ممکن دي؟

جواب: دا دی چې ممکن دي تر څو پوري چې دغه مال الله ﷻ ته ورکړی وو دی په دې خیال کي وو چې دده خیر په دې کي دي چې دامال دده سره وي لېکن اوس به دده خیر په دې کي وو چې دغه مال دده سره نه وي او ښکاره خبره ده چې دده څخه ولاړی، نو په دواړو صورتونو کي ده پر خپل خیر محمول کړی او راضي سو او پر دې خبره یې ایمان راوړی چې الله ﷻ هغه کوي کومه چې د چا په حق کي خیر وي او زما د پلوه یې دا وکړه کومه چې زما د پاره غوره وه او زما د خیر علم ماته نسته صرف الله ﷻ ته دی، او دده مثال د هغه مریض په ډول دی د کوم پلار چې پنخپله خوش مزاجه او مشفق طیب وي، نو که ده ته دخوراک د پاره غوښه ورکړي نو دی خوشحاله وي او وایي چې که داما ته ښه نه وای نو نه به یې را کولای، او که ددو کولو څخه وروسته ځیني هغه غوښه بیرته واخلي نو بیا به هم دی خوشحاله وي او وایي به چې ده به ضرور دا زما د پاره نقصاني ګڼلې وي کښي واپس به یې نه اخیستلای، او تر څو چې پر دې حالت پوخ یقین او ایمان ونه سي تر هغه وخته توکل نه سي صحیح کېدلی دغه بیا صرف په نلکه متوکل وي.

د مال غلا کېدلو په صورت کې د توکل آداب

پوه! چې مال که غل یووسی نو پر داسې موقع متوکل سړی هغه دی کوم چې د شپږو آلبو خيال ساتي، (۱) اول دا چې پر دروازه بندولو کې خاص اهتمام نه کوي، ديوه پر خځای دوه يا درې ځنځيرونه او قلفان نه لگوي، او همسايه گانو ته دحفاظت او خيال کولو تاکيد نه کوي بلکې استاي اختيار کړي، مالک بن دينار چې به چيري تلې نو دروازه به يې صرف په يو تار بندولو او ويل به يې که د مال شک مې نه وای نو دا تار به مې هم نه تر لای (۲) دويم دا چې د کوم مال په باره کې معلومه وي چې دغه ښه مال دی او غل ورته حرص کوي (يعني غل دا مال ډېر خوښوي چې ورې ورني هېڅکله يې نه پرېږدي) نو داسې مال په کور کې اېږدي هم نه ځکه چې دغه خلخاخانو ته تر غيب ورکوونکې خبره ده، حضرت مغیره رضي الله عنه و مالک بن دينار رحمته الله ته د زکوٰۃ شخه مال ولېږي، دوی قبول نه کړی واپس يې کړی او ورته وېرې ويل چې دا واپس واخله ځکه چې شيطان د لوس شخه زه په دې شېبه کې مبتلا کړم چې دا به غل یووسی، گویا د دوی دا خبره ښه ونه لگېدله چې خلخاخان په وسوسه کې مبتلا کړم او بل طرف ته به دغل په مقته (موت) کې د گناه کندي ته د غورځېدلو غم په کوروم، ليکن دا خبره چې کله ابو سليمان دراني رحمته الله ته ورسېدله نو وېرې وفرمايل چې: دا صرف د صوفيانه بزدلي مظاهره ده کنې که ده دنيا ترک کړې وي نو دې سره ده شخه عرض دی چې غل يې وېرې او که پاته کوي يې؟ ادا خبره يو داسې صاحب نظر کولای سي کوم چې دکامل بصيرت مالک کوي. (۳) دريم دا چې کله د کوره ووشی نو دانيټ دي وکړي چې که دا مال غل یووسی نو الله تعالی دي ورته مبارک کړي او پر هغه دې مباح او جائز کړي ځکه کېلای سي چې غل يو محتاجه سړی وي نو که حاجت يې زما شخه په غلا کولو پوره سي نو زما خوشحالي ده او که ملاندړه وي نو ممکنه ده چې په دې مور سي او د بل مسلمان وروو شخه غلاونه کړي او دغه رنگه دنورو مسلماتو وروو مال محفوظ سي دا گویا يو شفقت سو دغه سره هم او دنورو مسلماتو سره هم، او ده ته خو دا معلومه ده چې دده نيت تقدير الهي نسي بللولای لېکن په دې نيت سره به ده ته په مقته کې (بلا هوضه) د صدقې ثواب ملال سي او هغه هم په دې شرح سره چې ديوې روپۍ په عوض به دلوو سو ۷۰۰ روپو اجر دده په حساب کې وليکل سي ځکه چې که غلا ونسي هم لېکن دده په نيت کې خي وسوه، لکه چې په حديث کې دي چې که يو سړی دخپلې بي بي سره د صحبت کولو په وخت هزل نه کوي بلکې نطفه دننه په رحم کې اچوي نو که اولاد پيداسي او که نه ده ته په هر حال ديو داسې غلام آزادولو ثواب ملارې کوم

چي په لاره د حق کي جهاد کوي شهيد سي، او وجه دې داده چي ده خو هغه وکړل کوم چي ده ته کول وو، او بيا اولاد که وسي هم نو نه يې ده په پيدا کولو اختيار و نه په ژوند. (۲) معلوم دا چي د مال پر غلا کېدلو هېڅنې نه وي او گڼي چي په دې کي به خيږ وو، او که دې مال په باره کي يې دلولي وي چي: في سبيل الله او بيا دې تلاش هم نه کوي بلکي که واپس يې ورته هم کړي خو قبولي يې هم نه، هسي خو که واپس يې واخلي نو دده مال دی او صرف دنيت پر بناء د ملکيت څخه نه وځي، لېکن په مقام د توکل کي دې ته خوره نه وايي. د حضرت عمر رضي الله عنه لويښ وړک سو ډير تلاش يې وکړی خو ملا و نه سو دوی مستري سو آخر في سبيل الله يې وويل مسجد ته راخلي لږ ساعت وروسته يو سړی راخلي د لويښ خبر يې ودرکړی، چي په فلاحي ځای کي دی، دوی د تللو دپاره خپلې په پښو کولې چي *اَسْتَفْلُوْا الله* يې وويل او کښنستی او ورې فرمايل چي ما خو في سبيل الله ويلي وو، لوس ورته نژدې هم نه ودرځم. يو ږرگه فرمايي چي ما په جنت کي يو سړی هېڅنې نلست وليدی، پوښتنه مي ځيني وکړه چي آيا دا د ځم مقام دی؟ هغه وويل: افسوس صد افسوس! چي دا ځم خو تر قياسته پوري د زړه څخه نه ليري کيږي ځکه چي په اهلي حليين کي د يو داسي مقلاتو مشاهد په ما کړل سوې ده چي په تول جنت کي دهغه جواب نه وولېکن څنگه چي ما هغه ته مخ کړی نو حکم و سو چي دی دې ځای څخه وېلس ځکه چي دا د هغو خلکو ځايونه دي کومو چي سبيل جاري وساتلو، ملو ويل چي مابده نصيبه ته خو ووايست چي د سبيل جاري ساتلو څه معنی ده؟ ارشاد سو چي: تاد فلاحي شئ په باره کي في سبيل الله وويل، دهغه ساتنه دي ضروري و نه گټله که تادغه عهد پوره کړی وای نو نن به دې مقلاتو څخه محرومه نه وای.

پنځم دا چي دخل او ظالم په حق کي ښرلوي نه کوي چي په دې سره هم توکل باطلېږي او هم زهد، ځکه کوم سړی چي په تيرو خبرو پسي ځم کوي دی د متوکل نه کېدلو سره سره زاهد هم نه وي.

شپږم دا چي دخل د پاره هېڅنې وي يعني پرده د شفقت په وجه د خفيگان اظهار وکړی چي ده څخه د خلا گناه سوې ده نو په عذاب کي به گرفتار وي، او شکر وکړي چي زه مظلوم يم ظالم نه يم، او کوم نقصان چي سوې دي صرف د مال نقصان دی د دين نه دی ځکه چي کوم سړی د داسي گناه کار د پاره هېڅنې نه وي کوم چي گناه حلاله گڼلې وي، نو دغه گویا خلکو ته نه د نصيحت کولو اهل نه وي او نه دخلاي د مخلوق سره دده يو شفقت وي.

خلووم مقام: د مرض علاج او دې څخه د رسېدونکي ضرر او نقصان رفع کولو په باره کي دی، د علاج درې درجې دي:

(۱) یوه درجه خوښيږي وي مثلاً د لوږي علاج په هډۍ کول د تندي علاج په لږو کول پریو ځای او و لگېږي نو په ابوېې مړ کول، اوس د دې علاجونو څخه لاس اخيستل توکل نه دی بلکې حرام دی. (۲) دویمه درجه د هغه علاج ده چي نه يقيني وي او نه گمقي خو بیا هم د دې دموثر کېدلو احتمال کېدلی سي، مثلاً: متر، داغ او فال او نور او دا هغه علاج دی چي دکوم څخه لاس اخيستل د توکل اهم ترين شرط دی، په حديث شريف کي دي چي د دا ډول شيقو په اسبابو کي د مبلفي متراف دي او پردې شيانو دبروسې کولو علامت دی، په دې کي قوي شئ داغ دی بیا متر او د ټولو څخه کمه درجه د فال ده. (۳) دریمه درجه د مخکي دواړو درجو مینځ شاملو کېږي او د دې څخه مراد داسي علاج دي کوم چي يقيني ځونه وي لېکن غالب گمان دا وي چي مؤثر به ثابت وي مثلاً: رگ وهل، حجلت، مسهل استعمالول، د يخ څخه د گرمۍ يا د گرمۍ څخه د يخ علاج او نورونو، د دې څخه لاس اخيستل حرام نه دي لېکن شرط د توکل هم نه دی ځکه چي په بعضي حالاتو کي د نه کولو څخه يې کول غوره وي او د دې خبري دليل چي د دې پرېښودل د توکل شرط نه دی پنځېله د نبی کریم ﷺ اقوال او اعمال دي (چي هغه په دې لوه ذکر سوي دي).

اقوال: فرمايي: (۱) اې د الله بند گټو! دوايي (درمل) استعمالو! (۲) یوه ناجوړي داسي نسته چي لاهلاجه وي مسلو! دمرگ څخه، لېکن د دوی په باره کي خلگ کله پوهیږي او کله نه پوهیږي، خلگو عرض وکړی یا رسول الله! آیا په دوايي او دم سره تقدیر الهي بدلېدلی سي، وېې فرمايل: دا هم تقدیر الهي دی (۳) او فرمايي: د فرشتو پر کومه ډله چي زه تېر سووم هري یوې دا وویل چي خپل امت ته حکم وکړه چي رگ دي ضرور وهي (۴) او فرمايي: د هري میاشتي په اوولسم، نولسم او یوورستم تاریخونو کي رگونه وهل پکار دي، هسي نه چي د وړني څله ستلسو د هلاکت سبب جوړه نه سي ځکه چي د الله ﷻ په حکم سره د وړني څله هم د هلاکت سبب جوړېږي، (۵) او فرمايي: د جسم څخه ونه ایستل، مړ، لرم، چينجیان اونور د جلمو څخه ليري کول (ټکو هل)، په کور کي لگېدلی کور مړ کول د یوې درجې شیان دي او د دوی په خطر ناکو کېدو کي څه فرق نسته ځکه چي دا ټول په اسبابو د هلاکت کي شامل دي نو د دوی پرېښودل د توکل شرط نه دی (۶) او فرمايي: که د کومي میاشتي اوولسم تلخ د سې شنبې ورځ واته نو په دغه ورځ رگ وهلو سره د یو کال ناروغې

ليري کيږي هسي خو دا روايت په منقطع حديث کي ذکر سوي دی. دغه رنگه د منقطع حديث په روی سره روايت دي نبي کریم ﷺ فرمايي: (الف) ابن معاذ رحمته الله ته چي رگ وهه، او (ب) د حضرت علي سترگي خوږ وي نو فرمايل يې چي تازه خرما مه خوره او د چقندر پاني د اورشو د اوبو سره خوره، (ج) صهيب رحمته الله ته يې وفرمايل: چي ستا سترگي خوږ دي اوبيا هم تازه خرما خوږي؟ هغوی عرض وکړي چي دکم طرف سترگه خوږ ده زه يې په بل طرف خورم، پر دې نبي کریم رحمته الله تبسم وفرمايلو.

افعال: (۱) نبي کریم رحمته الله به روزانه د شپې سترگي رانجه کولې (۲) په هره مياشت کي به يې رگ وهلو (۳) هر کال به يې دوايي خوږل (۴) چي پر سر به يې درد سونو نکر يزي به يې پر مېلې (اکثر به يې پر زخم صرف خاوره اچوله)، دغه رنگه ډېر اقوال او افعال ذکر سوي دي، دلته عالماتو پوره يو کتاب د طب نبوي په نامه سره جمع کړی دي.

فصل: د داغ په باره گڼي: د مرض دفع کولو دپاره ځيني خلک د داغ هلاکيان وي ليکن په دې فعل سره بنده د توکل د درجې څخه لوړيږي، بلکي د دې څخه منع سوي ده حال دا دی چي د دم څخه منع نه ده سوي ځکه چي په لور سوځول د زخم د پاره خطرناک وي بلکي پيره وي چي جسم ته سربايت ونه کړي، دا کار نه درک وهلو په ډول دی او نه دومره مفيد دی.

د دې په عوض کي نور ډير علاجونه مؤثر دي، حضرت عمران بن حصين رحمته الله يو وار د سخت مريض سو خلکو د داغ مشوره ورکړه، لېکن دوی ډېر انکار وکړی، خلکو برابر تينکار کوی، آخر په ډېره مجبوري کي دوی داغ ولگوي، لېکن د هغه څخه وروسته يې فوراً وويل: د داغ لگولو څخه مخکي به ما ته يو نور ښکاره کېدلی او د دې سره به يو آواز زما په ځويونو کي راتلی او فرشتوبه ما ته سلام کوی لېکن اوس هغه کيفيت ختم دی، او د داغ څخه وروسته يوه خبره هم باقي پاته نه ده، آخر دوی توبه او استغفار وکړی، او بيا يې يوه ورځ مطرف بن عبدالله رحمته الله ته وويل: شکر دی چي نن د يوې زماني څخه وروسته الله رحمته الله هغه کرامت ما ته واپس را کړی. د دې خبري وضاحت چي په ځيني حالاتو کي دوايي نه خوږل غوره دي او دا کار به د نبي کریم رحمته الله په مخالفت کي شمار نه وي، پوه سه! څنگه چي بعضي بزرگاتو د خپلي ناروغۍ علاج نه دی کړی، نو کيلای سي چي يو سړی دلته دا اعتراض وکړي چي که کمال دا وي نو نبي کریم رحمته الله دوايي ولي خوږله؟ دا ستونزه داسي ليري کېدای سي چي تاته دا معلومه سي چي دوايي نه خوږولو شپږ اسباب وي:

(۱) اول دا چي دوايي نه خوړولو والا صاحب کشف وي او ده ته معلومه سوې وي چي مرگ اوس پر سر راغلی دي، نو دا وجه وه چي کله حضرت ابو بکر صديق رضي الله عنه ته عرض وسو چي که طيب رلغوښتل سي نو په دې کي حرج شه دی؟ نو ويې فرمايل: چي طيب زه وليدم او ماته يې ويلي هم دي چي زه هغه کووم کومه چي زما خوښه وي. (۲) دا چي مريض د آخرت په خيال کي دومره مستغرق وي چي په زړه کي يې دوايي تصور موجود نه وي، لکه چي د ابو الدرداء رضي الله عنه څخه خلکو د ده د ناروغي په حالت کي پوښتنه وکړه چي ته ژلړې ولي؟ دوی جواب ورکړی چي پر خپلو گناهونو ژلم، بيا پوښتنه ځيني وسوه چي طيب رلغوړو؟ ويې فرمايل: چي طيب خو زه مريض کړی يم. (۳) درم دا چي ناجوري ډېره اوږده وي او د مبتلا سوي په نزد دې په دوايي سره علاج کول د متر څخه کم نه وي چي په دې سره به شايد چي يو څوک روغ سوي ليدل سوي وي او د کوم سري چي د علم طب سره واقفيت نه وي د ده په نزد ډېري دوايتي بس هسي بې فائدي وي، ربيع غشيم رحمته الله عليه وايي چي ما اراده وکړه چي دخپلي ناروغي علاج وکړم نو ما ته فوراً دا خيال راغلی چي په قوم د عداد او شعود کي د طبيبانو څه کمی وو؟ لېکن ټول مړه سول يو هم ځيني پاته نه سو او د دوی علم طب د دوی هېڅ پکار را نه غلی، د دې بيان څخه ښکاره ده چي ربيع غشيم رحمته الله عليه طب په ظاهري اسبابو کي نه شمېرلی. (۴) شلورم دا چي د مريض د ناروغي څخه دخلاصېدو آرزو نه وي، چي د ناروغي ثواب هم ده ته حاصل سي او د صبر امتحان يې هم وسي، ځکه په حديث شريف کي دي چي څوک الله تعالى په مصيبت کي اچوي دده امتحان کوي لکه سره زر چي په اور کي اچوي کړه (خالص) کوي يې، ځکه چي د چالاس ته بيا خالص زر اړخي او د چالاس ته خراب. (۵) پنځم دا چي د مريض گناهونه يې شمېره وي او دی ناروغي د دغو کفارو کول غواړي ځکه چي په حديث شريف کي دي چي بنده په تبه کي مبتلا کړي د گناهونو څخه يې پاک صاف کوي تر دي چي فلسي پاک سي لکه ډلۍ چي د گرز (خلور) څخه پاکه وي. (۶) شپږم دا چي مريض د دې راتل څخه خبر وي چي صحت د کاهلی او غفلت سبب دی، او په غرور او تکبر کي يې مبتلا کوي، نو مرض باقي ولي پاته نه کړل سي؟ چي بيا غفلت ښکاره نسي ځکه دا الله تعالى چي چا ته خير رسول منظور وي هغه همېشه په يو نه يو مرض کي مبتلا ساتي، په دې وجه ويل سوي دي چي مؤمن د درې شيانو څخه په يو وخت کي چيري خالي نه وي يعني: مفلسي، ناروغي، او خواري چي په دوی کي په يوه سره به خلغا گرفتاره وي. او په حديث شريف کي دي چي د الله تعالى ارشاد دی چي مريض زما قيد دی او درويسي زما زندان (محبس)، او په دې قيد او زندان کي هغه سالم کوم چي خپل محبوب گنم.

نور کله چې صحت (روغتيا) گناه ته تگ کوي او مرض يې د دې څخه ساتي نو مرض ښه سوکي
صحت؟ وايي چې فرعون دخدايي دعوي په دې وجه کړې وه چې خلور سوه کاله ژوندی وو لېکن
چيري هم نه وو مريض سوی تر دې چې د سر درد هم نه وو پر راغلی او د تبې خو ده ته بالکل خبر نه
وو چې څه به وي، که چيري يو گړی هم د نيم سړي په درد کي مبتلا سوی وای نو داسي فضول
دعوي به يې نه وای کړې، د بزرگاتو وينا ده: بنده چې کله د يوې ورځې د پاره مريض سي او توبه نه
کوي نو د مرگ فرشته ده ته وايي چې اې غافله! خو واره ما تا ته خپل آستانې راولېږي خو پر تا هيڅ
اثر نه کيږي، او ولي يې دې چې موږ بنده هغه دی چې په هرو څلوېښتو ورځو کي يا خو په مرض
کي مبتلا سي يا په يو پوره کي يا په يو تلوان کي. حضرت عائشې رضي الله عنها يواړه عرض وکړی چې
يا رسول الله! آيا (بغير د قتلېدلو څخه) چا ته د شهادت درجه نصيب کېدای سي؟ وېې فرمايل: ها!
هغه ته کوم چې د ورځي شل واره خپل مرگ يادوي، او په دې کي شک نسته چې مريض ته خو په
ورځ کي د شلو وارو څخه هم زيات مرگ راياديږي، نو د يو داسي وجه او اسبابو پر بنياد باندې بعضي
بزرگاتو علاج نه دي کړی، او څنگه چې نبي ﷺ د دې خبرو محتاج نه وو په دې وجه علاج به يې
کوی، او هسي هم د اسبابو څخه ځان ساتل خلاف توکل نه دی، حضرت عمر رضي الله عنه د شام پر سفر
رواټلونکی وو چې خبر سو چې هلته طاعون (وبا) خوره سوې ده، د بعضو خيال وو چې هلته تلل نه
دي پکار او د بعضو رايه دا وه چې د قضائي الهي څخه تېښته نه ده پکار، حضرت عمر رضي الله عنه
وفرمايل: موږ د قضاء الهي څخه د قضاء الهي و طرف ته تېښتو، او وېې فرمايل: چې په تاسو کي د
چا دوي شلې (هغه شېله چې رڼه پر کتل کيږي) وي يوه شنه او زرخونه او وښو والا وي، او بله وچه او
بې وښووي نو شپاته چې کومي يوې ته هم رڼه بوځي نو آيا په تقليد الهي سره به يې بيايي؟ دا يې
وويل عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه يې راوښتی چې گورو هغه څه وايي؟ هغوی وويل چې ما د نبي
ﷺ څخه پنځپله دا لور بللي دي چې کله تاسو خبر سي چې په فلاحي ځای کي وبا خوره سوي ده نو
هلته مه ځی، لېکن که د وبا په وخت کي هلته واست نو دباندې هم مه ځيني تېښتو، بلکي هلته
ووسئ، حضرت عمر رضي الله عنه وفرمايل: الحمد لله چې زما رايه د نبي ﷺ د لار شاد مطبقة سوه.

فصل: د مرض پټ ساتلو په باره کي: پوه سه! چې د مرض پټ ساتل د توکل شرط دی بلکي
ښکاره کول يا شکايت کول خو مکروه دي، لېکن که په شکايت کي حذر هم شامل وي نو مکروه نه
دي، مثلاً طبيب ته خپل حالت بيانول او دخپل نفس تکبير لولوي کېښته کولو د پاره د عاجزي او بې

چار گي اظهر ڪول، لڪه چي حضرت علي عليه السلام ته دوي مرض په دوران كي د پوښتي په توگه خلگو وويل چي اوس خوبه يې څه؟ او په خيريت يې؟ دوي وويل نه، نو پر دې باتلي ټول حيران سول يو بل ته يې وکتل نو دوي وويل چي هوا ووايم الله تعالى ته هم د خپل نفس زبور تيا او تېزي وښيم؟ او دا جواب د دوي حسب حال لودشان سره مطابق وو چي د خپل ټول قوت او عظمت سره سره يې د خپل عجز او بې چارگي اظهر وکړي او ورپه وړل چي: اي خدايه! صبر زما روڼي جووه کړي، ديني عليه السلام ارشاد دې چي دخداي څخه خير خواږي مصيبت او بلا مه طلب کېږي، نو کله چي عذر موجود نه وو نو د شكايت په توگه د مرض ښکاره کول حرام دي، لېکن که د شكايت اړخ پکي نه ولوتی نو روا دي که څه هم احسن او ښه اظهر نه کول دي ځکه ممکنه ده چي په اظهر او بيان کي مبالغه وکړي او اورېدونکي د شكايت گمان پر وکړي، او ويل سوي دي چي د مرض فرياد کول هم په دې حساب کي ليکل کيږي ځکه چي دا خو هم د مرض اظهر دي. د فضيل عياض رحمته الله، بشر حافي رحمته الله او وهب بن الورد رحمته الله دا عادت وو چي که به مريضان سول نو د کور دروازې به يې بنده کړه چي څوک خبر نسي، او ويل به يې چي موږ خور وړو چي کله مريضان سو نو اې کاش! چي څوک پوښتي ته وائي؟

نهم اصل: د محبت، شوق او رضا په باره کي

پوهه! چي الله تعالى دوستي د محبت د ټولو مقاماتو څخه اعلى ترين مقام دى، بلکي د ټولو مقاماتو ماصصل او اصلي مقصود دا مقام دى، ځکه په مهلکاتو کي چي څه بيان سوي دي هغه د هغه طهارت په باره کي دي د کوم موجودوالى چي زړه د حق تعالى په محبت کي د مشغولو د پلوه ضروي دي، دغه ټول د دې څخه مخکي چي د کومو منجياتو ذکر سوي دي هغه هم ټول د دې مقام مقدمات دي، مثلاً: توبه، صبر، شکر، زهد او خوف او نور..... او څه چي د دې څخه وروست دي دغو ته د دې شمره ويل پکار دي، چي هغه د دې تابع خو دي او دوي ته شوق او رضا وايي، او د کمال بندي گي استها دا ده چي د الله تعالى دوستى د ده پر زړه داسي ځلبه حاصله کړي چي د سره څخه تر پښو پوري د هغه (الله تعالى) سي او که داسي نه سي نو چي لږ تر لږه دومره خو سي چي دا دوستي د بل هر شئ پر دوستي باتلي ځلبه سي، او د دې محبت د حقيقت څخه خبر بدل خو دومره گران دي چي د متکلمينو يوې ډلې خو د دې څخه انکار کړى دي، او دليل يې دا وکړى دي چي کوم شئ خپل هم جنسه نه وي د هغه سره دوستي څنگه کېدلى سي؟ په دې وجه د الله تعالى د دوستى څخه مراد فقط دا دى چي د هغه د

احکامو خلاف ورزي ونه کړل سي او بس! لېکن کوم سړی چې په دې گمان کې مبتلا دی هغه په اصل کې د دين د حقيقت او اصليت څخه هيڅ هم نه دي خبر، او د دې تشرېح او وضاحت ډېر اهم او ضرور دی، نو موږ د ټولو څخه مخکې هغه شرعي شواهد او دلائل وړاندې کوو په کومو کې چې دالله ﷺ د دوستي اثبات کېږي او بيا به د دې پر حقيقت او پر متعلقه احکامو رڼا واچوو:

دالله ﷺ دوستي فضيلت

پوه سه! چې ټول مسلمانان پر دې متفق دي چې دالله ﷺ دوستي پر هر مسلمان فرض ده او دالله ﷺ اوشاد دی: يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّوْهُ (المائدة: ۵۴) (الله تعالى د دوی سره دوستي کوي او دوی دالله تعالى سره) او نبي ﷺ فرمايي چې: د بنده ايمان نه صحيح کېږي تر څو چې دى خدای او د هغه رسول ﷺ د باقي ټولو شيانو څخه محبوب نه کړي، اصحابو ﷺ عرض وکړی چې د ايمان صحيح مفهوم څه دی؟ ورپه فرمايل: چې دا چې بنده خدای او د هغه رسول د هر شئ څخه دوست ولري او فرمايي: بنده تر هغه وخته د مؤمن ويلو حقداره نه دی تر څو چې خدای او رسول ﷺ تر خپل ځان، مال، عيال او ټوله مخلوق څخه زيات عزيز او محبوب ونه گڼي، او الله ﷻ هم فرمايي: قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ... [التوبة] ((اې محمده! دوی ته ووايه! چې که ستاسو پلار، ځان، وروڼه، ښځې، خاندان او هغه مال کوم چې تاسو گټلی دي او هغه تجارت چې د هغه په نه ليدلو ستاسو سره پيره وي او هغه کورونه چې تاسو يې خونبوی، که تاسو ته دخلای او د رسول او د هغه په لاره کې د جهاد کوونکو څخه زيات محبوبه وي، نو منتظر وسئ چې حکم الهي تاسو ته راورسيږي او الله ﷻ د حکم څخه نافرماني کوونکي مقصود ته نه رسوي). يواږې عرض وکړی، يا رسول الله! قيلت به کله راضي؟ نبي ﷺ وفرمايل: تاد هغه د پلره څه جمع کړي دي؟ عرض يې وکړی چې لمونځونه او روژې خو زما په لمن کې دومره نسته لېکن د خدای او د هغه د رسول سره دوستي ضرور کووم، دوی وفرمايل: نو ياد ساته چې د قيامت په ورځ به ته د هغو په صحبت کې يې د چا سره چې ته دوستي لري.

حضرت عیسیٰ ﷺ پر يو قوم تېر سو نو ورپه ليدل چې د دې قوم هر سړی د لرگي په شان وچ کلک دی، پوښته يې ځيني وکړه چې پر تاسو څه تېر سوي دي؟ هغوی وويل چې اې روح الله! موږ د الله ﷻ د عذاب د پيري څه ويلې کېږو، ورپه فرمايل: چې دالله ﷻ پر تاسو حق دی چې تاسو ته د عذاب ډيرې څخه نجات درکړي، مخکې ولاړی نو يو بل قوم يې تر دوی لا خوار او کمزوری

ولیدلې، پوښتنه یې ځینې وکړه چې تاسو په کوم آفت کې مبتلا یاست؟ هغوی وویل: ای د خدای پېغمبره! د جنت آرزو موږ ته دا گز او را کړی دی، ورپه فرمایل: **د الله ﷻ پر تلمو حق دی چې تاسو په دې آرزو کې کلبیه کړي، بیا یې یو بل قوم ولیدل چې هغوی د دې ډولرو څخه هم زیات کمزوری وو لېکن منځونه یې د هیندلري په ډول روښانه او نوراني دي، پوښتنه یې ځینې وکړه چې په تلمو څه سوي دي؟ هغوی وویل چې د الله ﷻ محبت موږ وړلي کړي یو، ورپه فرمایل: ها! تاسو د الله ﷻ مقرب یاست او د دوی سره کښېنستی ورپه فرمایل: چې ما ته حکم سوی دی چې ستاسو سره کښېنم.**

حضرت سري السقطي **رحمته الله علیه** فرمایي: چې د قیامت په ورځ به هر سړی د هغه د پېغمبر د نوم په نسبت سره بلل کیږي چې د هغه دی آتې وي، مثلاً: ای د موسی آتې! ای د محمد آتې! لېکن کوم چې د الله ﷻ دوستان وي هغوی به داسې بلل کیږي چې ای د خدای دوستو! راسخ خپل خدای ته راژنډې سئ، د دې په اوږدلو سره به د دوی زړونه د خوشحالی څخه ډک سي، او د پېغمبرانو په ځینې کتابو کې یې وړلي دي چې بیله **هه ﷻ** دوی ته روابی چې: ای زما بندگوا زما ستاسو سره محبت دی او دې وجه دا ده چې تاسو زما سره محبت ساتئ.

د دوستۍ حقیقت او پېژندنه: د الله ﷻ سره دوستي دومره گران نېمه نه چې یوې ډلې خود دې څخه انکار کړی دی او وړلي یې دي چې دا کیډلی نسي چې بنده دي د الله ﷻ سره د دوستي دهوی وکړي ځکه چې دا قطعي ناممکنه ده، او په دې کې شک نشته چې دا یوه نازکه موضوع ده چې د هر سړي په فکر کې نسي راټللاي، ځکه چې هر نعن دې ته کله رسېدلی سي، لېکن تشریح یې دومره ضروري او اهمه ده چې موږ یې د بیان څخه بنیر نه سو پاته کېدلی، نو ځکه موږ مثالونه وړاندې کوو او دې وضاحت په داسې انداز سره کوو چې که څوک لږ کوشش هم وکړي په پوه به سي.

لوس د ټولو څخه اول دا معلومول دي چې د دوستۍ اصلیت څه دی؟ یعنې محبت څه شی دی؟ نو پوه سه! چې د محبت څخه مراد د طبیعت میلان دی د هغه شی و طرف ته چې بنده او خونلور معلوم سي یعنې د یو بنه شی و طرف ته د زړه مائله کېدلو ته محبت وایي، او دا میلان که قوي او سخت وي نو دې ته عشق وایي، دغه ډول د دښمني څخه مراد د طبیعت نفرت دی دغه شی څخه چې ناکاره معلوم سي او بد معلومېږي، دي ته دښمني ساتل وایي گواکي چې په کوم ځای کې خوښي او ناخوښي نه وي هلته دوستي او دښمني هېڅ شی هم نه وي، لوس پوه سه! چې د خوښي یا بنه والي

شخصه مراد څه دی؟ نو د یو شیء د ښه یا بد معلومېدلو انحصار پر درې خبرو دی: (۱) بعضي شیان د طبیعت موافق وي او طبیعت ځان ته راکشوي او د زړه تقاضاوي چي خوند ځيني واخلي، دې شیانو ته ښه وایي. (۲) بعضي داسي وي چي طبیعت یې نه قبلوي، او دطبعي تقاضاوو شخصه بالکل خلاف وي د دې په باره کي وړل کیږي چي دا شیء زموږ ناخوښه دی. (۳) بعضي شیان هغه وي چي نه د خوښی او نه د ناخوښی وي یعني نه دطبعي سره موافق وي او نه ځيني خلاف وي.

اوس پوه سه! چي یو شیء ته ښه یا بد تر هغه وخته نسي وړل کېدای تر څو چي د مخکي شخصه د هغه علم نه وي، او د شیانو شخصه د خبرېدلو ذریعه دوه شیان دي: یعني حواس او عقل، حواس پنځه دي او هر یو حس د یو څانګوري لذت (خوند) حامل دی او د دغه لذت پر بنیاد هغه شیء انسان ته ښه او خوښ معلومېږي، او طبیعت د هغه و طرف ته مائله کیږي: (۱) د سترګو لذت دا دی چي ښه او ښکلی شیان ورته په مغ کي وي او سبزه (شنه او زرغونه وانه) او بهلونکي اوبه د بنده سترګو ته لوړوي، دا شیان بنده ته ښه معلومېږي نو محبت ورسره کوي. (۲) دویم د غوږونو لذت (خوند) او حس دی او دا هغه لذت دی چي د ښکلو آوازونو په اوږدلو حاصلېږي. (۳) درېم لذت د بوی دي چي د عطرو (خوشبويي) په بویولو سره حاصلېږي. (۴) څلورم حس د ذائقې دې یعني هغه لذت چي د خوندورو او مزملرو شیانو په خوړلو سره بنده ته حاصلېږي. (۵) پنځم حس د سڼه کولو دی، یعني هغه لذت کوم چي فزمو او پستو شیانو په مسه کولو سره حاصلېږي.

دا شیان بنده ته محبوب وي ځکه دوی و طرف ته دی راغې کیږي، لېکن دا ټول شیان خود حیواناتو هم کم او زیات خوښ وي (نو په انسان او حیوان کي فرق څه سو؟) نو پوه سه! چي د دې پنځه حسونو شخصه ماسوایو بل حس کوم چي د بنده په زړه کي پیدا کیږي، او دې ته عقل وایي، څوک ورته بصیرت وایي او څوک ورته نور، د دې نوم که هر څه چي اېدې خو دا هغه شیء دي چي د دې په وجه په انسان او حیوان کي تمیز کیږي، او دا هغه شیء دي چي انسان ته یې پر باقي هر شیء پاتلې فضیلت ورکړی دي، او د عقل هم ملوکات سته چي د هغو پر بنیاد بعضي شیان ده ته ښه په نظر راځي او ده ته محبوب وي بلکل داسي لکه لوړ چي ذکر سوي لذتونه چي د پنځه حواسو په ذریعه سره حاصلېږي، دا وجه وه چي نبي ﷺ فرمایلي دي: چي دنیا په شیانو کي ماته درې شیان خوښ دي: (۱) ښځي (۲) خوشبو (عطر) (۳) اولمونڅ چي هغه زما د زړه یخوالی او د سترګو نور دی، نو وګوره چي په دې کي یې کوم چي پر لوړه درجه ستایلی دی هغه لمونڅ دی، نو کوم سړی چي د حیواناتو د درجې شخصه مخکي نه ځي هغه د زړه شخصه یې خبره وي، او ده د ټول کائنات بس دغه

پنهنجي حواس وي، او بس! د ډي شهنه ملسو ډي شهنه پيژني هم نه لوس د طبعي سري به شهنه يقين رسي چي په لمانځه كي هم حسن سته، دغه هم مرغوب او خوښ كېلای سي، او د ډي سره هم محبت كېلای سي، لېكن لهل عقل پر كومو چي نور د بصيرت غالبه وي او د حيواناتو د صفتونو شهنه ډېر ليري وي دغه د عقل په نور سره د الله جل جلاله هم پخپل وړاندې ښكاره ليدلای سي او د زړه په سترگو يې جلال او كمال ملاحظه كولای سي ده د صنعتو عجائباتو او غرائبو د باطن په سترگو سره مشاهده كولای سي او بيا د دوی ذات الهي او صفات باري تعالى سره محبت باقي پاته كيږي او په ظاهري حواسو سره په حاصلېدونكو لذتونو مشاكه نيایسته كورونو، شينگياه او گلانو، روانو لوبو په نظرونو كي ده د پاره هېڅ كشش (جاذبه) نه پاته كيږي، بلكي دا لذتونه ده په نظر كي يې حقيقت سي، ځكه چي د جمال الهي په كشف سره د ډي شينو قدر او قيمت باقي شهنه پاته كيږي.

د دوستي او محبت د اسبابو په باره كي

د ډي پيژندلو د پاره ر چي د دوستي مستحق او لايق صرف د الله جل جلاله ذات دی تاته دا پيژندل پكلو دي چي د دوستي پنهنجي اسباب دي:

(۱) اول دا چي بنده خپل ځان دوست (ملېگري او محبوب) لري (يعني د خپل ځان سره دوستي او مينه كوي) او خپله بقاء خوښوي او خپل كمال دوست (مينوال) لري، لېكن خپل هلاكت خپل دښمن گڼي، كه څه هم ده نه كېدل ده د تكليف او درد د خاتمي (ختمېدلو) سبب ولي نه وي، ډي هلاكت ولي دوست نه لري؟ ځكه چي سبب د دوستي د طبعي موافقت نوم دی نو بيا د ژوند شهنه زيات موافق او مناسب شئ كوم كيږلای سي؟ او د ډي ژوند ختموونكى شئ "نيستي" (يعني مرگ) دی نو ده شهنه زيات نغواافقه شئ كوم كېلای سي، نو په ډي وجه سره ده اولاد هم خوښ وي، ځكه چي د دوی په بقاء كي ورته خپله بقاء ښكاري، او د خپلي بقاء شهنه خو ډي پنخپله مجبوره وي په ډي وجه چي د دوی كوم شئ هم باقي پاته كيږي هغه په څه ناڅه وجه سره دوست لري او دغه ډول په حقيقت كي ده د هر شئ سره دوستي د خپل ځان سره دوستي وي په ډي وجه د مال سره هم ډي دوستي كوي چي دا هم يوه دريمه ده د خپلي بقاء وي يا لې ترله ده د ده د صفاتو بقاء وي او خپلوان (قربان) هم دوست لري چي دغه ډي خپل وژد گڼي، او ده ته دا احساس وي چي زما ذات بنير د دوی شهنه بشپړ نه دی.

(۲) دويم سبب ټېکي ده نو د بنده سره که بل بنده ټېکي وکړي نو دی هغه طبعاً خوښوي او خپل دوست يې گڼي، دده دلمقولې ياده وي چي: بنده د احسان بنده دی، او د دې پيش نظر نبې ﷺ د هاء کړې وه چي: اي خدايه! يو فلسف، فاجر زما محسن مه جوړوي ځکه چي دده د احسان په وجه به زما زړه دی دوست گڼي، او دا خبره د بنده د په طبيعت کي يو داسي ځای سوې ده چي که کوشش هم وکړي خو نسي ځيني خلاصېدلې، او د دې حقيقت بيا هغه دی چي دی خپل ځان دوست لري ځکه چي د احسان مطلب دا دی چي يو سړی د بل سړي د پاره داسي کلو وکړي چي دده د ژوند يا صفاتو په تکميل کي معاون ثابت سي او دده د بقاء سبب وي، نو خپله روغتيا (صحت) هم زړه (گرانه) گڼي نو په دې وجه چي دده ژوند خوندي جوړوي، تر دې چي دی طبيع دوست گڼي نو صرف د دې د پاره ر چي هغه دده د روغتيا (صحت) په برقراره ساتلو کي مرسته کوي نو دی په اصل کي د خپل ځان شخه ملسو هيڅ څوک هم دوست نه لري، که لري يې نو صرف ځکه چي څوک دده د ذات په دوستي کي دده مرسته کوونکي او ملنگاره وي، او احسان کوونکي د داسي خلکو شخه يو وي، په دې وجه دی دوست گڼي.

(۳) دريم سبب دا دی چي د بنده د ټېک سړي سره خلعتا مينه او محبت غوندي پيدا کيږي که څه هم ده ور سره يو ټېکي کړې وي او که نه وي، مثلاً که دی واورې چي په مغرب کي فلاحي باچا داسي عادل دی چي ټول عوام دده د عدل په سایه (سيوري) کي په آرامه ژوند تېروي، نو دده يو رغبت غوندي په زړه کي پيدا سي که څه هم دده يقين وي چي مغرب ته تلل به زما چيري هم نصيب نه سي او دده د عدل شخه به فائده وانه اخستل سي.

(۴) څلورم سبب دا وي چي کوم سړی نياسته وي، انسان هغه دوست لري، او مينه ور سره کوي، په دې وجه نه چي دده شخه يو څه حاصل کړي بلکي د هغه ذات ځکه دوست لري چي حسن او جمال في نفسه طبيعت ته خوښ او مرغوبه وي او ښه صورت بلا شهو ته دوست گڼل ممکنه دي لکه بنده چي شين گيا او رواني اوربه خوښوي، په دې وجه نه چي ورېږ خوري او ورېږ چنې بلکي په ليدلو سره يې سترگو ته راحت حاصلېږي او حسن او جمال محبوب دی نو که د الله ﷻ يې مثاله جمال بنده ته معلوم سي نو ممکنه ده چي دوست به يې لري.

(۵) پنځم سبب هغه مناسبت دی کوم چي په طبيعتونو کي پيدا کيږي ځکه چي يو سړی داسي وي چي د هغه طبيعت د بل د طبيعت سره مناسب او موافق وي نو دی هغه دوست لري، دا مناسبت کله ښکاره وي لکه د هلک د بل هلک سره، د بلزاري د بل بلزاري سره، د عالم د عالم سره او د هر يوه د خپل

جنس سره الفت وي، او کله دا مناسب پټ وي، او اصل فطرت او اسباب سمعوي کوم چي د ولادت پر وخت غالبه وي پر دوی یو داسې اثر وکړي چي په دوی کي یو ناست غونډي هم پیدا سي، او دا هغه مناسب دی چي شوک د دې حقیقت ته نسي رسېدلای، نبي ﷺ د دې طرف ته اشاره کړې ده فرمایلي یې دي: یوه اشنائي (دوستي) هغه وي کومه چي دروح د روح سره وي او دغه ډول د روحونو په مینځ کي بیگناګي او غیرت هم وي، کله چي په اصل کي اشنائي واقع سوې وي نو دیوبل سره الفت کوي، دا د اشنائي د دې مناسب څخه عبارت دی کم چي موږ ويلي دي چي بنده ته د دې خبر نسته.

د حسن او جمال حقیقت

پوه سه! چي کوم سړی د څلرويواتو (حيواناتو) مرتبې ته قریب (ژوندې) وي او فقط بصارت لري بصیرت نه لري (یعني ظاهري نظریې وي باطني نه وي) دغه به وایي چي دمع سُرځي او سپین والی او دافصال د تناسب څخه ملسو د حسن او جمال یو بله معنی نسته، حسن او جمال د رنگ او صورت څخه حاصلیږي او کوم چي صورت او رنگ نه لري په هغه کي حسن او نبیستوالی کېدل محاله دي، حال دا دی چي دا غلطه ده، ځکه چي عقلمندان خلګ وایي: چي دا خط ښه دی، آواز ښه دی، کالي (جله) ښه ده، آس ښه دی، کور ښه دی، باغ ښه دی، تیار ښه دی، په هر شئ کي د ښه والی دا معنی ده چي کوم کمال د دې شئ لایق دی هغه په دې کي سته، او د یو خبري کمی پکښي نسته، او د هر شئ یو مختلف ډول وي په دې وجه د خط کمال دا دی چي د ده حرفونه او نور مناسب (برابر) وي او په دې کي شک نسته چي: د ښه خط او ښه ځای په لیدلو کي یو للت وي، نو د مع ښه والی (نبیستوالی) پر صورت موقوفه نه دی، لیکن دا ټول شیان په ظاهري سترگو سره محسوس دی، شلید یو سړی د دې خبري خوا اقرار وکړي مګر وایي چي کوم شئ سترګي لیدلی نه سي هغه به څنگه ښه وي، حال دا دی چي دا هم ناپوهي ده ځکه ته وایې! فلاحي سړی ښه اخلاق لري، او ښه تنګ لري او علم د پرهیز ګلری سره ښه وي، شجاعت د سختو سره ډېر ښه صفت دی، پرهیز ګلري، بې طعني او قناعت د ټولو شیانو څخه خوره دي، او داسي نورې خبرې مشهورې او معروفې دي، حال دا دی چي په دوی کي یو شئ هم د سترگو په لیدلو سره نه لیدل کېږي بلکې دهقل په بصیرت سره معلومېدای سي، د نفس دریاخت په ذکر کي موږ بیان کړي دي چي صورتونه دوه دي یو ظاهري بل باطني، ښک خويي (ښه اخلاق) صورت دباطن دی او په طبع سره محبوب وی پر دې دلیل دا دی چي مشا یو سړی امام ابو حنیفه رحمته الله علیه او امام شافعي رحمته الله علیه بلکې حضرت صلیق اکبر رحمته الله علیه او عمر

فلورق ﷺ دوستان لري، نو دا څه محاله نه ده او محاله به څنگه سي حال دا چي بعضي خلگ خو په دې محبت کي خپل ځان اومال قربتوي، او دانوستي د شکل او صورت په وجه سره نه وي ځکه چي دې حضراتو خو دوی ليدلې نه وي او د دې حضراتو صورتونه خو اوس په خاور کي دي بلکي دا دوستي د دې حضراتو د باطني صورت د جمال په سبب سره ده کوم چي علم، پرهيزگاري او سيالست او نور دي، دغه ډول خلگ پيغمران هم په دې سبب سره دوستان لري، او کوم سړي چي صديق اکبر ﷺ دوست لري نو هغه دی د دې صفت په وجه سره دوست لري چي د هغه صفت په وجه دوی صديق بلل سوي دي، او د صديق ذات سره د يو شئ صفت علم او صلق دی چي دې شئ ته جزء لايتجزئ وايي ځکه چي دغه نه شکل لري نه رنگ، او د حکمکو په نزد څه ځای نه نيسي په هر حال په هر څه صفت چي وي دده رنگ او شکل نسته، لېکن د دې سره سره که محبوب او گران دی نو دغه دی، نه چي ظاهري غوښه پوست، نو په چاکي چي د عقل لږ انداز هم وي دی به د دې خبري څخه انکار نه کوي چي د باطن جمال (نبايست) هم يو شئ دي بلکي دی به د ظاهري حسن څخه باطني حسن زيات خوښوي، په دې وجه چي پر دېوال د لگول سوي (هکس) په نست کومه دوستي او محبت چي د پيغمبر د پاره کېدلی سي د هغه اثر زيات وي بلکي ته په دې مثال پوه سه! چي که د يو بچي په زړه کي د يو چا مينه او محبت اچول وي نو د هغه د سترگو باؤ گاتو او نورو تذکره به نه وړ ته کوي، بلکي د هغه د علم سخاوت او ټپکو صفتونو ذکر به کوي، دغه ډول که د چا څخه يې متنفره کوي نو د ظاهري بد شکلي ذکر به يې نه کوي بلکي د هغه د بدو صفتونو ذکر به کوي زړه به يې ځيني اړوي، هم په دغه وجه د دې صفتونو فرق دی چي خلگ د اصحابو ﷺ سره محبت ساتي او د ابو جهل د نامه څخه هم بيزاره دي او خپل دښمن يې گڼي، نو دا خبره بالکل ښکاره سوه چي جمال پر دوه قسمه دی: يعني ظاهري جمال او باطني جمال او په دې کي محبوب او خوښ باطني جمال دی او په چا کي چي عقل وي هغه به ظاهري جمال نه بلکي باطني جمال دوست لري.

د دوستي لائق صرف د الله ﷻ ذات دی

نو اصل شئ اوس دا دی چي په حقيقت کي دا الله ﷻ څخه ماسو ابل څوک د دوستي مستحق نه دی او کوم سړي چي د هغه څخه ماسو ابل يو دوست لري د دې وجه صرف دده خپل جهالت وي چي دی الله ﷻ نه پېژني، لېکن دا الله ﷻ د دوستانو سره دوستي درلودل صحيح (درست) دي مثلاً د نبي کریم ﷺ سره محبت ساتل دا الله ﷻ سره محبت دی، ځکه په دنيا کي چي کوم سړي د چا سره محبت

ساتي ڏهه دوست هم دوست لري، او ڊڄا سره چي هغه محبت کوي هغه ئي هم خپل محبوب گڻي، دغه رنگه نبي ڪرم ﷺ ۽ الله ﷻ محبوب هم ئي او رسول هم، ڀه ڏي وجه دوي سره محبت او دوستي گوياء الله ﷻ سره دوستي او محبت کول دي، نو د عالمنو دين او د متقيتنو سره دوستي هم د الله ﷻ سره دوستي ده او دا خبره هلته پڙ نندل ڪيبي چي دوستي پر اسبابو بلندي بيا يو نظر واپسول

سي.

(۱) اول سبب دا ڏي چي بنده خپل حمان دوست لري او خپل ڪمال دوست لري، نوييا د ڏي دوستي ڊپاره ضروري ڏي چي ڏي الله ﷻ دوستي ولري، ڇڪه چي دده خپله هستي او دده ڪمال هستي او دده د اوصافو هستي ٿول د هغه د وجود ڀه رحم لو ڪرم سره ده ڇڪه چي ڪه د هغه فضل لو ڪرم نه وای نو ڏي به پيدا هم نه وای، او ڏي ڇڻه وروسته هم ڪه د هغه ڪرم او فضل نه وای نو ٿورنڏي به نه وای پاٽه لو ڪه پيداينست ڀه وخت ڪه د هغه فضل شامل حال نه وای نو دده ڀه اٽلھونو او ڪمال اوصافو کي به دلسي نقض واقع سوي وای چي هر شئ به ڀي ناقص وای، نو تعجب ڏي پر هغه سري ڪوم چي دغرو دگري ڇڻه خو د درختي سايه (سيوري) خوبنوي ليکن د درختي سره مينه نه لري، چي د هغه ڀه وجه سره د ڊا سيوري قيلم ڏي، او بنده ڀه ڏي پوه هم ڏي چي ڇنگه د سيوري قيلم د درختي ڀه سبب ڏي دغه ڊول دده او دده د صفتونو قيلم ڏي الله ﷻ ڀه سبب سره ڏي نو ڏي به ڏي الله ﷻ سره ڇنگه محبت نه کوي، ها ڪه ڏي ڀه ڏي خبره پوه نه وي، نو ڀه ڏي کي يو شڪ نسته چي جامل الله ﷻ دوست نه لري، ڇڪه چي دده سره ٽپکي يا احسان ملساو ڏي الله ﷻ ڇڻه بل شوڪ نه سي کولای او نه ڇا ڪري ڏي، او بيا ڏي الله ﷻ پر بنده بلندي ڇه يو احسان ڇو نه ڏي؟ د هغه د احساقاتو ڇو هيش شمار نسته، او هغه احساقات ڪوم چي ستا ڀه خيال نورو پر تا ڪري ڏي ڀه اصل کي ڏي نه ڏي کري بلکي ته صرف د جهالت ڀه وجه دلسي خيال کوي، ڇڪه ترڇو چي الله ﷻ پر ڇا بلندي يو موکل مقرر نه ڪري تر هغه وخته بل تا ته ڊيو ڇه در کولو ڊپاره نه تيار پوي، ڇڪه چي هغه صرف ڏي الله ﷻ ڦٽ ڏي چي ڊڄا ڀه زړه کي وڇو چي تا ته ڇه در ڪري، ڇڪه چي دده بهتري (ڀنه والي) ڀه دين او ڀه دنيا کي پر ڏي منحصره ده.

(۲) دردم سبب دا ڏي چي ڪله انسان ڊيونڊک سري سره محبت کوي ڪه ڇه هم ده ور سره يو ٽپکي يا احسان نه وي ڪري، مثلاً يو سري ولوي چي ڀه شام کي يو دلسي ڄاڻ ڊڄا ڏي چي ٿول خلڪ ڇڻي خوشحاله ڏي ڇڪه چي هغه پخپل حڪومت کي ظلم او زياتي کول نه پر پيڏي نو ڀه ڏي خبره به ور سره لازماً دده مينه پيدا سي، ڪه ڇه هم ده ته معلومه وي چي دده به ور سره چيري هم ملاقات

ونه سي، لو نه به ځيني ده ته چيري يو فائده ورسېږي او که فکر وکړل سي نو دلته د دوستي اصل مستحق الله ﷺ دی، او که باچا مستحق گڼي نو دا دده جهالت دی، ځکه چې د دې احسان او ښکې اصل سبب خو الله ﷻ دی چې په دنیا کې د انسان په لاسو د انسان د خیر سبب د الله ﷻ ذات دی د هغه په حکم سره د چا په زړه کې د ښکې جذبه مستحکمه کېږي کڼې د خلکو سره یو چا ته د ورکولو څه فکر دي.

(۴) څلورم سبب دا دی چې بند یو څوک د هغه د حسن او جمال په وجه دوست لري د دې حسن او جمال څخه مرد باطني حسن او جمال دی مثلاً: دا چې څوک امام ابوحنیفه رحمته الله علیه او امام شافعي رحمته الله علیه دوست لري او د چا محبت د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه او د حضرت عمر رضی الله عنه سره وي او څوک ټوله دوستان لري، بلکې پیغمبران نور هم زیات دوستان لري او د دې دوستی او مینې سبب د دې عظیمو هستیو صفتونه وي او د باطن ښه والی، او که په غور سره دې ته وکتل سي نو د دوی د باطن د ښه والی "ماحصل" درې ښکېني وي: اوله ښکېنه د دوی علم وي او د علم او صاحب علم سره محبت ځکه وي چې علم شریف او ښکې دی په دې وجه عالم هم شریف او ښکې وي، او څومره چې د چا علم شریف وي دومره صاحب علم هم شریف او ښکې وي، او په دې سبب سره دده د باطن جمال هم زیات د ننښ (جاذبې) څخه ډک وي او په ټول علومو کې افضل ترینه درجه د معرفت الهی ده او دده د درگاه معرفت ډېر عظیم وي چې پر فرشتو، پیغمبرانو، الهامی کتابونو او د انبیاء پر شریعتونو او دارنگه دنیا او آخرت او ملک او ملکوت پر تدبیرونو غرض په هر علم باندې محیط وي، او د انبیاء او صدیقینو سره چې د کومو خلکو محبت وي نو ځکه وي، چې دوی ته په دې علم یعنی معرفت الهی کې کمال حاصل وي. دویمه ښکېنه هغه قدرت دی کوم چې دې بزرگاتو ته حاصل وي مثلاً دا چې د خپل نفس پر اصلاح او جوړښت، دخلای د بندگاتو د اخلاقو په صحیح کولو او پالنې او د دوی په سیلست د دنیا د حکومت د ظاهري نظام په صحیح والی او د دې حقیقت پر قائم ساتلو دوی ته داسې قدرت حاصل وي چې دوی د خلکو محبوب او گران جوړېږي. دریمه ښکېنه د دوی تنزیه او پاکي وي: یعنی د دوی د صیونو او نقصونو څخه ځان پاکول د بدو اخلاقو څخه لیري وسپل دوی د خلکو محبوب جوړوي، نو دلته هم چې وگوري معلومه به سي چې محبوب د دوی افعال نه دي بلکې د دوی صفات دي.

(۵) پنځم سبب دا دی چې د الله تعالی سره د بنده په دوستي کې یو خاص نسبت هم پیدا کېږي، د

ﷺ ارشاد دی: قُلِ الْإِنْسَانُ أَمْرٌ رَئِي [بني اسرائیل: ۸۶] (روایه! چي روح زما درب حکم دی) او په حلیث شریف کي دي چي: په تحقیق سره ﷺ آدم پخپل صورت پیدا کړی، نو داهم په اصل کي د دې منسبت و طرف ته اشاره ده، او دا چي یې فرمایلي دي چي: زما بنده خو زما د نزدیکت تلاش کوونکی دی چي زما دوستي ده ته حاصله سي، نو کله چي زه دی خپل دوست جوړوم نو زه د ده سترگي غوړونه او ژبه جوړ سم، او دا چي ارشاد دی چي: ای موسی ﷺ! زه ناجوړه سوم ته زما پوښتي ته نه اړغې، او موسی ﷺ عرض وکړی چي ای خدایه! ته چي د ټوله عالم خدای او د موجوداتو خالق یې ته څنگه مریض کېدلی سي؟ نو ارشاد وسو چي: ای موسی! زما فلاښ بنده چي مریض وو که ته د هغه پوښتي ته تللی وای نو گویا تابه زما پوښته کړې وای، او ﷺ سره د آدم د صورت د منسبت تذکره په بعضي بېلونو کي مود کړې ده، او دا ډول مثالونه ډیر پیدا کېږي، لیکن د شریعت پر موضوع په کتاب لیکلو سره د دې شیانو ذکر نسي کېدلی ځکه چي د عالمون په دې نسي پوهېدلای، غټ غټ ذمین او عاقلان هم په دې کي ټکري خوړلي او پر مخ مېشي دي، یخني ځینو خو د تشبیه چکر اختیار کړی چي د صورت څخه مراد صرف ظاهري صورت کېدلی سي او د دې څخه ملسو یې بل یو صورت نسته، بعضو د حلول ډنډوره راپورته کړه او بعضو د اتحاد عقیده وړاندې کړه، غرض که په دې دپوهېدلو کوشش وسي نو هیڅ فائده ځيني نسته، ځکه چي د دې پېژندل ډېر گران دي.

کوم لذت او خوند چي د الله ﷻ په دیدار کي دی هغه به یو بل شي کي نسته!

نویاد ساته! چي په وینا (ویل) کي خو د ټولو مسلمانانو مذهب دا څه دی، لېکن دا ویل زیاتره وخت صرف زياتي (پر ژبه وي) وي، ځکه چي د دې د تحقیق دا علم وي چي کله سوچ کوي نو د دوی زړه دا وایي چي د هغه شئ دیدل به څنگه وي او لذت به یې څه رنگه وي، چي نه یې یو جهت وي نه شکل نه رنگ، او په دې دنه پوهېدلو سره سره هم په ژبه اقرار کوي، ځکه چي د دوی سره دا پیره وي چي په شرع کي چي داسي ویل سوي دي نو که یې درواغ کوو، نو انکار به څنگه کوو؟ لېکن زړه د شوق څخه بالکل خالي وي، په دې وجه بنده چي کوم شئ پېژني نه، د هغه شوق به دده په زړه کي د کومي خوا پیداسي؟ اوس د دې پت واز وضاحت او شرحه که څه هم په دې ډول کتاب کي کول ډېره گرانه ده،

بیاهم په لنډه سره موږ یو شو اشراف په دې ضمن کي کوو:

نو پوه سه! چي دا بیان پر څلورو اصولو تقسیمېږي: (۱) بنده دا خبره وپېژني چي دیدل الهي د

معرفت الهی شخه زیات ښه دی، او (۲) پوه سه! چې دالله ﷺ معرفت دغیر الله معرفت شخه غوره دی، او (۳) پوه سه! چې زړه ته په علم او معرفت سره راحت او خوشحالي حاصلیږي بغیر له دې شخه چې سترگي لو بدن په دې کې شریک وي، او (۴) پوه سه! چې هغه خوشحالي کومه چې دزړه په خاصیت سره پیداکیږي هغه د هغو ټولو خوشحالو شخه ډېر ښه او ډېر غالبه او ډېره مضبوطه وي کومې چې په سترگو غوږونو او نورو حواسو سره حاصلې سوي وي، نو کله چې د دې اصولو شخه خبرسي نو ښه ده به پخپله په لازمي توګه سره معلومه سي چې دالله ﷺ ددیلار شخه غوره او افضله او خوښ تره دیو دیلار تصور هم نسي کېدلای.

اول اصل، داپه دې باره کې دی چې تاته دا معلومه سي چې په معرفت کې چې زړه ته کوم راحت حاصلیږي ددې په لذت کې بدن ته شرکت حاصل نه وي، نوپوه سه! چې په بنده کې ډېر قوتونه پیداکړل سوي دي او هر یو قوت د شخه ناخه کار د پاره رپیدا کړل سوی دي، او دغو قوتونو ته په اصل کې د ده طبعي تقاضاوېل کیږي او ده لذتونه د دغو طبعي تقاضاوو تلغ وي، مثلاً قوت د غصې او غضب یې د انتقام د غلبې د پاره پیداکړی دي او ده لذت په دې کې دی، قوت د شهوت یې دروژی او غنا حاصلولو د پاره جوړ کړی دي او ده ته په دې کې لذت حاصلیږي، دغه ټول قوت سمع او قوت بصر او د نورو قوتونو اتلزه لګول کیږي چې په دوی کې د هر یو جلا لذت دی، بیا دا ټول لذتونه د یو بل شخه مختلف دی، بیا دا چې دا هر لذت په قوت کې هم ښکاره فرق لیدل کیږي یعنې شخه داسې دي چې مضبوط تر دي (او ځینې کمزوري دي) مثلاً لذت د بسترګو د ښایسته صورتونو په دیلار کې دومره قوي او مضبوط دی چې پزه د خوشبو په بویلو کې دومره مضبوطه نه ده، او دغه ټول یو قوت د بنده په زړه کې پیداکړل سوی دی چې عقل یا نور (یا بصیرت) ورته ویل کیږي او دا په دې واسطه پیداکړل سو چې بنده د ټولو اشیاء علم او معرفت حاصل کړای سي کوم چې په خیال او حس کې نسي راتلای، دا د ده طبعي تقاضا ده او ده لذت په دې کې وي چې دی په دې پوه سي چې دی عالم وجود ته راورستل سوی دي د یو داسې صاحب تدبیر او صاحب حکمت محتاج دی کوم چې همیشه باقي پاته کېدونکی وي، او چې د هغه د ټولو صنعتونو او حکمتونو شخه دی آشنایي حاصله کړي د کومو چې د حس او خیال په ذریعه پېژندل ممکن نه دي، ددې په برکت دی د صانع اصلي د باریکو شخه د باریکو صنعتونو او ژورو حکمتونو پېژندل خواږي او د مشاهداتو شخه د مختلفو نتیجو اخذ کولو په شغل کې وي، او د حقیقتونو په لټون کې د کتابونو تصنیف کوي، دا شوق ده ته تردې اتلزي پوري وي چې که د شطرنج کوونکو سره کېښي او هغو خواږي چې دی په

يو چل پوه نسي نو شومره شرطونه چي غولرې عائد کوي دې بيا هم خلوش نه پاته کيږي. گویا علم که يې ډېر کم ولي نه وي د دغه د ظاهرولو او لذت اخيستلو څخه بغير دې نسي پاته کېدای او دا غولرې چي په دې سره دې د فخر او غرور موقع دلاس څخه ونه بلسي، او ولي نه چي علم دې د فخر شئ، ځکه چي علم دخدايي صفتونو څخه دې او دبنده د پاره د دې کمال څخه غټ قبل فکر کمال کېدای نه سي کوم چي **الله جل و علاه** د صفتونو د حصول سبب وي.

هويم اصل: په دې پاره کي دې: چي تاته معلومه سي چي زړه ته د علم او معرفت څخه کوم لذت حاصلېږي هغه د هغه لذت څخه ډير زيات قوي وي کوم چي په محسوساتو يا شهواتو کي پيدا کيږي په دې سلسله کي پوه سه! چي کله يو سړی د شطرنج په لوبه کي مشغول وي نو ټوله ورځ ډوډی هم نه خوري بلکي که ورته د ډوډی خوړولو وويل سي نو نه يې خوري او بس په لوبه کي لگيږي، د دې څخه موږ ته صافه معلوميږي چي د ده شطرنج کول او په دې کي گټه کول د خوراک کولو څخه خوښ دي، گویا دا لذت د خوراک د لذت څخه هم قوي تر وي، په دې وجه ده پر خوراک مقدم کړي، نو د يو لذت د قوت د مضبوط يا دمضبوط تر کېدلو تللزه هغه وخت کېدای سي کله چي څه لذتونه په يو وخت کي جمع سي، نو چي په دغو کي بنده کوم ته ترجيح ورکړي هغه ته قوي تر ويل کيږي، هرکله چي دا قاعده معلومه سوه نو پوه سه چي کوم سړی شومره زيات عقلمند وي دومره به پر ده هغه لذتونه غلبه وي د کومو چي تعلق د باطني قوتونو سره وي، نو که يو سړي ته دا اختيار ورکړل سي چي که غولرې نو حلوا او سور کړی چرګ حاضر دی دا وخوره او که غولرې نو فلاحي کار وکړه دښمن به دې مغلوب سي، او ته به د رياست ملک سي نو دې به يقيناً داخوښوي چي پر دښمن غلبه ومومي رياست حاصل کړي، په دې شرط چي دې عقلمند وي گڼي که د ده فطرت نا مکمله وي مثلاً ناپوه هلک وي يا داسي سړی وي چي د عقل او پوهي څخه محروم وي او پاگل سوی وي، ځکه چي په کوم سړي کي شهوت د طعام هم وي او شهوت د جله اورياست هم نودی به طلب د جله متخکي کوي، نو د دې څخه موږ وپېژنلله چي دا لذت قوي تر دی دغه ډول يو عالم هغه که د علم هلتمه وي او که د علم طبي او د علم شريعت ده لذت په دې کي وي. په دې شرط چي دا علم ناقص نه وي، او که په دې کي کوم کمال حاصل سي نو د دې لذت پر ټولو لذتونو بلندي غلبه سي، او دې هغه مقدم کوي هم بلکي ده په نزد خو د دې لذت د حکمت او رياست څخه هم زيات نوي او دې دا پر هغه هم مقدم کوي. ها! دا جلا خبره ده چي که د چاهلم ناقص او ناتمام وي او ده ته هغه لذت نه حاصلېږي کوم چي عالم کمال ته حاصل وي، نو د دې وضاحت څخه معلومه سوه چي د علم او

معرفت لذت د باقی ټولو لذتونو څخه مضبوط تر وي ما سوا د هغو څخه چې علم یې ناقص وي او شهوتونه ټول په ده کې موجود وي، ځکه چې بچي ته که په باجه غږولو کې د مباشرت یا حکومت په نسبت زیات لذت محسوس سو نو زموږ به په دې کې یو شک نه وي چې په ده کې دا نقص ځکه واقع سوی دي چې په ده کې د مباشرت یا حکومت شهوت موجود نه دی ځکه چې که دواړه خواشونه موجود وای نو ده به یقیناً مباشرت او حکومت ته ترجیح ورکړې وای، او دا به یې مخکې کړې وای.

دویم اصل: په دې باره کې دی: چې معرفت د الله ﷻ د ټولو معرفتونو څخه خوش تره، غوره او بهتره دی، هر کله چې دا خبره صافه سوه چې علم او معرفت زړه ته ښه لورېږي نو په دې کې هم شک پاته نه سو چې پخپله په علمونو او معرفتونو کې هم فرق پیدا کیږي یعنې بعضي علمونه د بعضو څخه خوش تره وي، او "معلوم" چې څومره شریفه وي د هغه "علم" هم دومره شریف تره وي، مثلاً د شطرنج د ایجاد علم د شطرنج بازی څخه بهتر دی او د ملکي سیاست او وزارت او حکمراني علم د زرگر او د درزي (خیاطي) د علم څخه بهتر دی دغه ټول د شریعت او د شریعت د رازونو علم د علم نجوم او علم لغت څخه خوش تره دی، او دغه ټول د وزیر د پاره د وزارت د رازونو د کار څخه د اکامی د اهل بازارو د رازونو د کار څخه د اکامی په نسبت غوره دی، نو څومره چې معلوم خوش تر وي دومره اندازې ده علم هم لذیذ تر وي، نو غور وکړه چې په عالم موجودات کې کوم شی د ټوله عالم د څښتن الله ﷻ د جلال او کمال څخه شریف تر او عظیم تر کېلای سي کوم چې ټول کمالات او جمالات پیدا کړي دي، کوم بله چې په خپل حکمت کې داسې تلمیرونه د حکومت وکړای سي، په ملکوتو د اسمان او مځکې کې او د دې جهان د کار په نظام کې چې کومه ښېکتنه په نظر راشي آیا دغه دیو دنیاوي حکمران په نزد هم لیدل کیږي.

نو د دې څخه معلومه سوه چې معرفت الهي او معرفت د صفات الهي او معرفت د حکمت الهي او معرفت د اسرار الهي هغه معرفت دی چې د باقی ټولو معرفتونو څخه بهتر او خوش تر دی، ځکه چې د دې معرفت معلومات د نورو ټولو معلوماتو څخه شریف تر دې بلکې شریف تر ویل ورته هم گستاخي او خطا ده ځکه چې یو بل شی د دې په مقبله کې راوړل کیږي، نو دې (معرفت الهي) ته به شریف تر هله ویل سي چې مقبل شی ته یې شریف ویل سي.

نو عارف خو په دې دنیا کې د وسپلو سره سره هم په جنت کې وي، او دا هغه جنت دی چې پر خپلو وسپلو نکو نه تنگیږي بلکې په فراخوالي کې یې نور زیاتوب کیږي.

څلورم اصل: دادي چې لذت د نظارې دلالت دمعرفت څخه هم زيات وي، پوه مه اچي د يوشم معرفت يا علم پر دوه قسمه وي: (۱) يوه هغه چې په خيال کي راځي مثلاً رنگ او شکل او نور، او (۲) دويم هغه چې په خيال کي نه راځي صرف په عقل سره ليدل کيږي، مثلاً ذات الهي او صفات الهي بلکي ستا پخپلو صفتونو کي څومره داسي دي چې په خيال کي نسي راتلاي، ځکه چې په دوی کي څرنگوالي نه ليدل کيږي مثلاً علم، اراده، او ژوند او نور، بلکي د څرنگوالي کيفيت خو په فضا، عشق، شهوت او راحت او نورو کي هم نه ليدل کيږي او خيال همدي ته نه سي رسېدای، لېکن عقل دا ټول معلومولای سي.

او بيا چې په خيال کي راځي د هغو ادراک پر دوه قسمه دي:

(۱) خو دا چې يوشم صرف په خيال کي حاضر وي گواچي ته هغه وينې او دا نقص دی، (۲) دويم دا چې هغه د سترگو په مخکي گرځي او دا کمال تر دی، او لامحال (خلفا) د خيال دمشتو څخه د ديبلو دمشتو لذت زيات دی، او دې سبب دا نه وي چې په ديبلو کي ده صورت بدل سي بلکي هغه صورت کوم چې په خيال کي وي د ديبلو پر وخت وي، لېکن دا چې د خيال په نسبت زيات واضحه وي بلکي مشتوق چې دلمر ختلو څخه وروسته وينې نو زيات خوند اخيستونکي به وي په نسبت د هغه چې عين دلمر ختلو پر وخت ليدل کيږي.

حال دا دی چې د ورځي په راختلو سره څه صورت نه تبديليږي بلکي دا چې په روښانه ورځ کي صورت هم زيات روښانه ښکړي، او کوم شئ چې په کي خيال کي نه راځي بلکي عقل يې معلوموي د هغه هم دوه صورتونه وي: يو ته معرفت وايي او بل دې څخه د لوړي درجې شيان دي کوم ته چې ديبلو يا مشاهد وائي، او د رڼا په کمال کي د معرفت سره دې هغه نسبت دی کوم چې نظارې د خيال سره دی، او لکه څنگه چې د سترگو پټول د ديبلو پرده ده نه چې د خيال، (يعني چې سترگي بندې وي نو د نظارې سلسله منقطعه سي لېکن د نظارې د خيال سلسله نه بنديږي) او تر څو چې دا د مخ څخه پورته سوي نه وي نظره نه حاصلېږي، دغه ټول د بنده تعلق د څلورو او لويو څخه مرکب دی د بدن سره چې نو د ده خواشانت او شهوات په مشاهد کي حائل کيدلی سي، لېکن د ده د معرفت لار نسي بنډولای، او تر څو چې دا پرده پورته نسي مشاهدې سول نه پيدا کيږي، د دې وجهي څخه حضرت موسی عليه السلام ته دا جواب ملاو سوی وو چې: ته هيڅ کله زما د ديبلو طاقت نه سي درلودلای (الا هرافا).

نور هر کله چې مشاهد ډېره ښکړه او ډېره بشپړه وي نو دې لذت هم ډېر کيدل لازمي دي لکه چې د

خیال په مقابلې کې په دینار کې زبات لذت پیدا کېږي، او پوه سه! چې دا معرفت دی چې په هغه جهان کې به یو بل صفت اختیار کړي او دخپل اول صفت څخه به دومره لیري او مختلف سي چې دواړه به بالکل جلا معلومېږي، داسې لکه چې څنگه نطفه بدله سي د بنده شکل اختیار کړي، او د خرما تاکی د کججوري درخته جوړه سي، یعنې دې معرفت ته به درجه د کمال هلته نصیب سي، او په دې گردش به زبات روښانه سي، او دا به هغه رڼا وي کوم ته چې مشاهده یا نظاره یا دینار وایي، ځکه چې دینار عبارت دی د کمال ادراک څخه او مشاهده دې کمال ادراک آخري درجه ده او دا وجه ده چې دا مشاهده دجهت تقاضا نه کوي عین دغه رنگه لکه چې معرفت په دې دنیا کې د جهت تقاضا نه کوي نو معرفت ته تخم د دینار وبل کېږي، یعنې چا ته چې معرفت نه وي حاصل هغه ته مشاهده هم چیري نسي حاصلېدلای او دغه به د دینار الهي څخه همیشه محروم وي ځکه چې که دیو سړي سره د گړو د پاره تخم نه وي نو دی به کرونده څنگه وکړي؟ او څومره چې څوک غټ حراف وي دومره به ده ته دینار الهي په کماله طریقه سره حاصل وي، دا خیال نه دي کول پکار چې د دینار به یو قسم وي نو لذت د دینار به هم د ټولو و دپاره یو قسم وي، ځکه چې د دینار څخه لذت اخیستل د هر چا دخپل خپل بعزت د درجې مطابق به وي، په حدیث شریف کې دي چې: **د الله جل و علا یو تجلی به هغه وي کومې چه به د هومو د پاره وي، او یو تجلی به هغه وي کومه چې به خاص د ابو بکر صدیق علیه السلام د پاره وي، نو د دې څخه دا مراد نه دي چې ابو بکر صدیق علیه السلام ته به د الله جل و علا دینار چیري جلا په تنهایی کې نصیب وي، گوري به دی هم د ټولو سره په یوه وخت کې لېکن په کتلو کتلو کې به فرق وي په دې وجه کوم لذت د دینار چې حضرت ابو بکر علیه السلام ته حاصل وي دغه به نورو ته نصیب نه وي بلکې خاص دده حصه به وي او د دې خصوصیت او امتیازي لذت وجه داده چې په معرفت کې کوم کمال حضرت ابو بکر علیه السلام ته حاصل دی دغه نورو ته حاصل نه دی، او د نبی ﷺ دا ارشاد چې: حضرت ابو بکر علیه السلام ته پر نورو اصحابو علیه السلام باندې د لمانځه او روژې په وجه فضیلت نه دي بلکې دیو پټ راز په وجه دی کوم چې د ابو بکر رضی الله عنه په زړه کې دی، دا په اصل کې دې معرفت و طرف ته اشاره ده، او دا معرفت د دینار الهي سبب به وي، په کوم کې چې به د صدیق اکبر علیه السلام حصه خاصه وي سره د دې چې الله جل و علا یو دی مگر په دینار الهي به کې دخلکو په مینځ کې فرق وي، د دې مثال طبعي دی چې هینلري که ډبري وي خو دیوه صورت عکس پکې مختلف ښکاري او دا صورت په کومه کې کوچنی ښکاري په کومه کې غټ په یوه هینداره کې صاف ښکاري په بله کې څر، په چا کې برابر په چا کې کوډ، او دا کوډالی زیاتره داسې وي چې بدن خوښه وي خو په دې کې بدشکله**

ښکاري، نوکوم سړی چې د خپل زړه هینلاره توره کړي، یا پکې کوږولای پيدا کړي، او په دې حالت کې یې بل جهان ته یوړوسي نو دغه شئ کوم چې نورو ته دخپلو زړونو په هینلاره کې ښایسته ښکاري هغوی ته راحت رسوي، د دې تور زړه د پلاره په باعث د تکلیف او زحمت وي، نو دا گمان بالکل غلط دی چې د دیدار الهی څخه به کوم لذت چې پېغمبرانو ته حاصل وي دغه لذت به عوامو ته هم نصیب وي، یا کوم لذت چې د علم خاوندانو ته وي دغه رنگه به عوامو ته هم وي، بلکې پخپله په عالماتو کې هم چې کوم لذت متقیانو عالماتو ته حاصل وي دغه لذت به هغو عالماتو ته نصیب نه وي کوم چې په پرهرزگاري کې د دوی څخه کم وي دا فرق به پخپله د عارفانو په لذت کې هم وي چې پر کومو د محبت الهی غلبه زیاته وي، دوی ته به لذت د دیدار هم د هغو عارفانو د لذت څخه زیات وي پر کومو چې د محبت الهی غلبه د دوی په اندازه نه وي، او د دې فرق سبب به دیدار نه وي، ځکه چې دواړه قسمه عارفان به دیدار خو په یوه وخت کې کوي ځکه چې د معرفت څخه وروسته دیدار خو به حاصلیږي او معرفت خو دې دواړه قسمه عارفانو ته حاصل دي، د دې دواړو عارفانو مثال د داسې دوو خلکو سره وړکول کیږي د کومو نظر چې برابر یو ډول وي او دواړه یو ښایسته سړي ته وگوري نو ښکاره ده چې په دې دواړو کې که یو پر دغه ښایسته سړي عاشق وي او بل عاشق نه وي نو عاشق ته به په دغه دیدار کې زیات خوند وي، او که دواړه عاشقان وو نو هم د خوند مقدار به د عشق د زیاتوالي په مقدر وي، نو د پوره سعادت حاصلول صرف پر معرفت موقوف نه دی بلکې د دې سره د محبت غلبه هم لازمي ده، او د محبت غلبه به په هغه صورت کې ممکنه وي کله چې د دنیا د محبت څخه د بنده زړه بالکل خالي وي، او دا پاکي او صفاتي د زهد او تقوی څخه ملسو! چیرې په لاس نسي راتلای، نو لذت هغه ته حاصلېدای سي کوم چې زاهد وي او عارف وي او د لوی شخېتن عليه السلام سره محبت کوونکي وي (چې دا ټول صفتونه لازم اوملزوم دي).

معرفت الهی د سترگو څخه ولې پټ دی؟

یادساته! چې د کومو شیانو د پوه کېدلو څخه چې بنده معذوره وي د هغه دوې وجوې وي؛ یوه دا چې هغه شئ پټ وي ښکاره نه وي، بل دا چې هغه شئ دومره روښانه وي چې سترگې یې لیدای نسي، چو پرک څکه د شپې وښي د ورځې نسي لیدلای، د دې دا وجه نه ده چې د شپې شیان زیت ښکاره وي، بلکې شیان خو د ورځې زیت ښکاره او روښانه وي، مگر د هغه نظر کمزوری وي په دې وجه هغه د ورځې د رڼا طاقت نه سي درلودلای، دغه ډول سختي او تکلیف بنده ته د الله جل جلاله په

معرفت کي مخ ته راځي چي گویا د دوی تور زړونه د شپې په ډول دي چي دوی کتل په دغه تیاره کي کوي او دورځي په رڼا کي دوی ته گویا هېڅ نه ښکاري، د الله جل جلاله د نور مثال داسي دي چي مثلاً که ته یو ښکلی لیکل سوی خط یا د درزي (خیاط) گنډل سوي جامي وړينې نو د کاتب او د درزي قدرت، علم او ژوند او ارادې به پخپل مخکي بالکل ښکاره وړينې، ځکه چي د دوی دا کار د دوی د باطن څخه داسي ښکاره کیږي چي خبره تا ته بالکل واضح کیږي او په دې ته پوهېږي هم (چي دا د کاتب او درزي صنعت گري ده)، د الله جل جلاله هم که په ټوله دنیا کي صرف یو بوتی راپیدا کړي یا یوه مرغی پیدا کړي نو چا چي ورته کتلي په دوی کي به یې د پیدا کوونکي کمال، علم، قدرت، جلال او عظمت په پوره ډول ښکاره موندلای، ځکه چي د صانع د وجود دلیل په دې شیانو کي د کاتب د خط د دلیل څخه زیات ښکاره دی، لېکن په عالم موجودات کي آسمان مخکه حیوانات نباتات او څه چي په وهم او خیال کي راځي، غرض ټول شیان هم صفت دي او د صانع د جلال گواه دي، د کثرت دلیل او د حد څخه د زیات روښنه او ظاهر کېدلو په وجه سره مخ ته دی خو گویا پټ دی، دا خبره که داسي وي چي یو فعل د یو صانع وي او یو فعل د بل نو صنعت به ظاهرېږي، لېکن څنگه چي ټول صنعتونه هم صفت دي، په دې وجه د صانع معرفت پټ سو او مثال یې داسي وړکول کیږي، چي مثلاً لمر دی او هریو پوه دی چي د دې څخه زیات روښانه بل شئ نسته ځکه چي ظاهري خبره ده چي د باقي هر شئ رڼا ده څخه ده، لېکن د لمر که د شپې پټ نه وای یا دورځي د سیوري (سایې) په وجه پناه کېدای نه نو چا ته به نه محسوسېدلای چي پر مخ د مخکي یو نور دی ځکه چي په دې صورت کي به د سپینوالی، توروالی او رنگونو څخه ماسو انور څه نه سواي لیدل کېدای، نو دا به یې وړلای چي د دې څخه ماسو انور څه نسته، نو د دوی د دې شئ څخه خبر بلل چي د نور وجود د رنگونو څخه جلا شئ دي پر دې بناء دی چي د شپې رنگ پټ وي، بلکي په سایه (سیوري) کي هم دومره مبهم او بلل ښکاره سي چي د لمر د رڼا په موجودگي کي هم پوره واضح کیږي نه، نولمر چي وپېژندل سو نو په ضد سره وپېژندل سو (یعني په مقابل شئ سره وپېژندل سو)، اوس که دغه ډول د خالق هم کله ورک او کله موجود کېدل ممکن وای نو اسمان او ځمکه خو به خیر درهم برهم (نزه نزه) او نیست نلود کېدلای، مگر خلکو ته به دا خبر هم خامخا کېدلای چي د الله جل جلاله څه دی؟ څنگه چي صورت حال دادی چي ټولو موجوداتو او مخلوقاتو په یوه ژبه پر خپل خالق گواه دي، او گواهي هم داسي چي د همیشه همیشه دپاره حاضر او موجود، نو گویا رڼا او رڼاده، چي معرفت الهي په دې کي پټ سو.

دويمه خبره دا ده چې د الله ﷻ ټول صنعتونه او تخليقات د کوچنيوالي څخه ليدل کېږي. او دغه زمکه داسې وي چې د دې خبرو شعور لږ اندازه هم نه وي چې دا صنعتونه د يو صانع گواهي هم ورکوي، او بيا د دوی سره په علوي کېدلو ورسره اموخته سي بلکې په محبت کې يې هم قيد سي. لېکن نه ځيني د صانع گواهي طلب کوي او نه ځيني ځان خبروي. لېکن دا ضروري وي چې کله کله يو نوی او عجيبه حيوان وړني يا يو داسې بوټي وړني چې مخکې يې نه وي ليدلي نو بې اختياره يې د: سبحان الله الفاظ د خولې څخه ووشي، گویا د دې گواهي د مخکې څخه په زړه کې موجوده خووي. نو نظر که کمزوری نه وي نو ليدونکي ته په هر صنعت کې صانع ښکاره کېږي، نه چې دغه صنعت؟ دی اسمان او مځکه هم وړني نو ځکه چې دغه د صانع پر صنعت گواه دي دغسې لکه څنگه چې خط ته کتونکي په دې خيال سره نه گوري چې دا سيلابي (رونک) کو کاغذ دی چې دا خبره خو هغه سړی وړني کوم چې د خط د تحرير څخه واقف نه وي کنې کوم چې واقف وي نو دا وړني چې مثلاً دا تحرير منظوم دی (يا نثر او نور) تر دې چې کاتب په دې کې وړني لکه چې په يو تصنيف کې د مصنف شخصيت موجود وړني، او په کتاب کې خط ته نه گوري، وا کله چې دا کيفيت سي نو بيا چې پر هر شئ بلندي نظر اچوي په دې کې الله ﷻ وړني چې يو شئ هم داسې نسته کوم چې د ده صنعت نه وي بلکې ټوله عالم د ده جوړ کړل سوی دي او د دنيا کتاب د ده تصنيف دی او که ته کوشش کوې هم داسې يو شئ تلاش کول غواړې کوم چې د ده يا د ده طرف څخه نه وي نو په دې کوشش کې به هيڅکله کليد ب نه سي، او څنگه به کليد ب سي چې هر شئ، هر صنعت او هر مخلوق په زبان حال سره په ډاگه چغې وهي گواهي ورکوي چې کمال قدرت، جلال او عظمت والا چې دی نو فقط هغه کوم چې زموږ خالق دی او چا چې هر شئ جوړ کړی دي. د دې څخه ظاهر تر او روشن تر شئ په دنيا کې هيڅ نسته لېکن خلک د بې خبری او عاجزه کېدلو په وجه د دې د معرفت څخه محرومه دي.

د الله ﷻ سره محبت څنگه پيدا کېږي؟

پوه مه! چې محبت په ټولو مقلاتو کې بزرگ ترين او غټ مقام دی په دې وجه د دې په زړه کې د پيدا کولو د طريقې څخه خبر بلل هم اهم ترين شئ دی، په دنيا کې چې څوک پر يو ښايسته مغني بلندي عاشق کېږي نو د ده اولنی کوشش دا وي چې د محبوب او معشوق څخه ملابواټي د هر شئ څه منځ ولري او همېشه د هغه په نظاره کې محو وي. او بيا دا نه چې د هغه منځ ته گوري، بلکې د ده د

لاسو پښو د حسن هم نظاره کول خواږي ځکه چې دغه د دې حُسن يوه حصه وي دغه ډول دده محبت د عشق درجې ته ورسېږي اورغبت او کشش (جاذبه) يې زياتېږي او کله چې دې په مستقله توګه قائم وي نو خلمخا شخه ناخه جوايي رغبت د بل طرف شخه هم ظاهرېږي، د الله ﷻ سره د محبت معامله هم لږ داسې ده، او د دې اولنۍ شرط دا دی چې د دنيا شخه مغ وګرځوي او دنيا د محبت نوم او نښه هم په زړه کې پاته نه کړي، ځکه چې د يو شى دوستي د بل شى د دوستۍ په لاره کې بنديز راوړي، نو د غير حق دوستۍ د حق دوستۍ په لاره کې حائله کېږي، د غير الله دوستۍ شخه زړه پا کول داسې دي لکه چې د تخم کرلو د پاره ځمکه د وښو (ګيا)، خاشاکو او نورو شخه پاکه سي، چې دا وسي نور بيا د هغه د معرفت طالب کېدل پکار دي، کوم سړى چې د الله ﷻ سره محبت نه کوي هغه يې ځکه نه کوي چې هغه دى پېژندلى نه وي، کنې جمال او کمال خو د بنده په فطري توګه سره خوښ وي، کوم سړى چې ابو بکر صديق ﷺ او عمر ﷺ وپېژني نو لازماً به ور سره محبت کوي او دا کېلای نسي چې داسې نه کوي، ځکه چې ښه والى او ښه صفتونه په طبعي توګه دانسان خوښ وي، د دې شخه وروسته د معرفت حاصلول گویا په ځمکه کې تخم کرل دي (کومه چې صافه کرل سوې وي) او بيا په ذکر او فکر کې مشغولېدل گویا دې ته اوبه ورکول دي، ځکه چې کله يو سړى بل سړى شپه ورځ يادوي نو دده دا کار پر خپل ځاى د محبت شوق د هغه په زړه کې پيدا کوي، او دا ياد ساته چې يو مسلمان داسې نسته چې په زړه کې يې د محبت بېخ موجود نه وي دا کوم باهمي (خپل مينځوي) فرق چې په نظر اړځي، د دې درې وجهي وي:

(۱) اوله داچې په دنيوي محبت او مشغوليت کې د هر چا درجه مختلفه وي او د يو شى محبت د بل شى پر محبت يقيناً اثر غورځوي، يعنې کموي يې.

(۲) دويم دا چې پنخپله په معرفت کې فرق ليدل کېږي مثل يو سړى امام شافعي ﷺ دوست لري او محبت ور سره کوي، ځکه چې هغه د يو څټي درجې عالم تير سوې دى لېکن د دې سړي په مقبله کې يو فقهې عالم کوم چې دامام شافعي ﷺ د علم او فضل د تفصيلاتو شخه هم خبر وي هغه به د دې عالم سړي په نسبت هغه زيات دوست لري او زيات محبت به ور سره کوي، ځکه چې ده صرف اورېدلي نه دي بلکې لوستلي يې هم دي، چې هغه د کومې درجې عالم وو، نو د دوى شاگردمزي کوم چې د استاد د ټولو حالاتو اخلاقو او علومو شخه زيات با خبره وو هغه به دوى ﷺ زيات دوست درلودى، او د ټولو فقهائو په نسبت به يې د دوى سره زيات محبت کوى، دغه ډول چې کوم سړى الله ﷻ څومره زيات پېژني دومره به ور سره دوستي زياته ساتي.

(۳) دریم دا چي دهر سري په ذکر فکر طاعت او عبادت کي فرق وي او دمجت نښلا پر انس او عبادت دی او کله چي په دې کي فرق وي نو خامخا به په شوق او محبت کي هم فرق وي نو د یو سري د الله ﷻ سره محبت نه کول صرف په دې وجه سره وي چي دی د الله ﷻ څخه خبر نه وي، کنې حُسن او جمال چي څنگه په ظاهر کي د خوښی وي دغه رنگه باطني جمال او حسن هم د خوښی او محبوب وي، نو محبت نتیجه وي دمعرفت، او دمعرفت حصول په دوه ډول سره کېدلی سي: اول خو هغه طریقه ده کومه چي د صوفیانو ده یعني مجاهده اوریاخت اختیارول او په دواړي ذکر سره د باطن صفاتي کول چي دغیر الله څخه بالکل نجات حاصل سي دې مقام ته چي ورسپړي نو پر ده په باطن کي احوال او معلومات ښکاره کېدل شروع سي، د کومو په رڼا کي چي عظمت الهي مشاهدې په ډول ظاهر اوصاف سي، ددې مثال د ښکاری د جال په ډول وي چي کېدای سي ښکار پکښي وښلي او کېدای سي چي ونه ښلي، اویا ممکنه ده چي موږک پکښي وښلي او که باز، گویا خپل خپل نصیب وي او ظاهره ده چي د هر چا نصیب د نورو څخه مختلف وي. دویمه طریقه دا ده چي علم دمعرفت حاصل کړي نه چي علم کلام، او علم کلام لا څه چي دمعرفت په مقبله کي بل یو علم حاصلول هم دومره ضروري نه دي، او د علم معرفت ابتداء دا ده چي د الله ﷻ په صنعتونو او عجیو غریبو تخلیقاتو کي غور او فکر شروع کړي (نو د علم معرفت دروازې به پر ده خلاصی سي).

اویا دا هم یاد ساتل پکار دي چي رسېدل (رسائي) که یو داسي شئ ته حاصله سي د کوم سره چي مخکي هم محبت سوی وي لیکن د ځیني وجوهاتو پر بناء په وختي توگه ځیني جلا سوی وي یا یې د سترگو څخه پناه کړی وي حالانکه مخکي یې ورسره یوه زمانه په شوق او محبت تېره کړې وي، نو د بنديزونو او د پردو په لیري کېدلو بلندي بیا هغه شوق دنوي سره تازه سي اویو وار بیا هغه مزه او لذت حاصل سي او دده خوشحالي دمخکي څخه هم زیاته وي او ددې نوم سعادت دی، لیکن که مخکي محبت موجود نه وي نو که څه شئ حاصله هم سي نړیو لذت به ورته نه حاصلیږي او که معمولي غوندي محبت یې ددې څخه مخکي سوی وي نو معمولي غوندي لذت به هم حاصل وي.

نو د سعادت مقاربه هغه وي کوم چي د عشق او محبت وي، او که نَعَزْ دُاَ بَالله چا پخپل باطن کي یو داسي نقشه جوړه کړې وي کومه چي دمجت الهي څخه بالکل ضد وي او دی د هغې په محبت کي گرفتاره وي نو په آخرت کي به دده انجم د اهل سعادت څخه بالکل برعکس (خلاف) وي. او د هلاکت، بربادي او عذاب په شکل کي به ظاهر وي، هغه شئ کوم چي دنورو د پاره د سعادت پیغام

راوړي د ده دپاره به د بدبختۍ شکل اختیاري خلکو ته به د دې په وجه نېک بخته وایي او ده ته به بدبخته وایي، ده مثال د هغه بنگي (د گندگیو صفا کوونکي) دی کوم چي د عطارد دکان ته تللي وي، او د ډول ډول خوشبویو په وجه یې هوبښه سوی راغوخار سوی وي، بلکي خلکو د ده په هوبښ کي دروستولو د پاره پر ده د گلابو او مشکو شاشکي کول او ده حالت به د بدبختۍ بد تر کېدلو، تر دې چي یو سړی هلته راغلی کوم چي یو وخت پخپله بنگي پاته سوی وو هغه ته چي دا حال معلوم سو نو د گنده گي یوه تکره یې راوړه او ده په پزه پوري یې وېرله، فوراً په هوبښ کي رغلې او ورپه وړل چي دا دي خواږه عطر، نو چا چي د دنیوي لذت سره محبت پیدا کړی تر دې چي دا یې خپله معشوقه جوړه کړه هغه بالکل د دغه بنگي په ډول دی او لکه څنگه چي د عطاردو په بازار کي د گندگی گلرنسي کیلای بلکي د دوی په دکانونو کي چي څه وي هغه د گندگیو بالکل ضد وي، او پخپله د بنگي طبیعت هم د دې څخه خلاف وي او ده ته تکلیف ورکوي، ځکه چي د نجاست کومه بدبویي دده خوښه وي هغه هلته وي نه، دغه ډول په آخرت کي د دنیوي شهواتو په ډول یو شئ نه وي، او څه چي هلته وي هغه د دنیا د دې عاشقانو د طبع څخه خلاف وي، او خامخا به د دوی دپاره د تکلیف او عذاب باعث وي.

نو آخرت عالم ارواح دی، او یو دلسي عالم چي د حضرت الهیت تجلیات به هلته بار بار ښکاره کیږي، او هلته به خوش بخته هغه وي کوم چي په دې دنیا کي خپل طبیعت د دې مناسب او موافق جوړ کړی وي او ده مناسبت یې ورته ورکړی وي چي هغه عالم د ده سره موافق راسي، او ټول ریاضتونه، مجاهدې عبادتونه او معرفتونه د دې مناسبت د پاره وي او محبت پخپله د دې مناسبت هین دی، او الله ﷻ دا ارشاد د دې په تائید کي دی: **قَدْ أَفْلَحَ مَنْ كَزَّ (یقیناً مراد ته ورسېدی چا چي روح پاک کړی) (الشمس) او ټول گناهونه او شهوتونه او دنیوي دوستی د دې ضد دي، و الله ﷻ دا ارشاد د دې تصدیق دی: وَكُنَّا نَحَابَ مَنْ دَسَّهَا (نمراده سو هغه سړی چا چي خپل روح په فسق او فجور کي اخته کړی) (الشمس)**

او اهل بصیرت د دې معنی په مشاهده د تقلید دحلودو څخه وتلي مخکي تللي وي، یعنی دا معنی یې د صلیق د پیغمبر څخه پېژندلې ده یعنی بغیر د معجزې څخه په صداقت د پیغمبر ایمان راوړل هم د دې په وجه دوی ته نصیب سوی دي، لکه یو سړی چي د علم طب څخه واقف وي نو دیو طبیب د خبرو څخه دی معلوموي چي دا طبیب دي، لیکن دیو دکلتلار د پاره د طبیب خبري صرف د جهالت

پلنده وي، نو په دې طریقي سره درښتوني نبي او درواغجن نبي پېژندل فوراً کیږي، گواڅه چې پخپل بصیرت سره پېژندل کیږي په اصل کې د دې زیاته حصه د پېغمبر په وجه سره پېژندل کیږي، او دې ته علم ضروري وایي چې دا علم دغه رنگه نه سي حاصلیدلای چې پخپل مخکي یې په لازمي توګه لکړه بنامدار جوړېدل لیدلې هم وي ځکه چې د دې ډول علم د دې خطرې سره همیشه مخامخ کیږي، ځکه چې په معجزه د پېغمبر او په سحر د سلمې کي فرق کول دومره آسان نه وي څومره چې ضروري علم آسته وي.

د محبت نښې او علامې

پوه مه! چې محبت یو عزیزې او کمیاب ګوهر دی او د محبت د هوۍ کول څه ملق (سخرې) نه دي، په دې وجه بنده ته بلا سوچ او فکړه د محبت گمان پر ځان نه دي کول پکار چې زه هم د اهل محبت څخه یم ځکه چې د محبت نښې او علامې موجودې دي، نو کتل پکار دي چې هغه په ده کې سته که نه؟ او دا علامې (نښې) لږه دي،

(۱) 'نول دا چې مرګ بد نه ګڼي ځکه چې د دوست دیلار دوست کله بد ګڼي، د نبي ﷺ اروشادی چې: کوم سړی د الله ﷻ د دیلار سره محبت لري، الله تعالی هم د ده د دیلار سره محبت لري، حضرت یو یې ﷺ د یو زاهد څخه پوښتنه وکړه آیا ستا د مرګ سره محبت ستا؟ زاهد په جواب کې لږ توقف وکړی نو دوی وویل چې که ته صادق وای نو سوچ به دي نه کولای او د مرګ سر به دی محبت وای.

(۲) دوم دا چې دخلای پر خو ښه خپله خو ښه قربان کړي، او کوم ش چې ده ته پخپل حق کې فریعه د قوت معلومېږي دهغه څخه هېڅ کله لاس نه سي اخیستلای، او کوم ش چې دهغه څخه د لیرې کېدلو سبب وي د هغه څخه لازماً ډډه کوي، او دا هغه سړی وي کوم چې په خلوص د زړه سره صرف الله ﷻ دوست لري، لکه چې نبي ﷺ فرمایلي دي، که ته دیو دلسي سړي لیدلو آرزو مند یې کوم چې په صلق د زړه سره په پوره توګه د الله ﷻ دوست وي نو د حنیفه ﷺ غلام سالم ﷺ ته وګوره، نو که د چا څخه ګناه وسي نو د دې د مطلب نه دی چې ده د الله ﷻ سره محبت نسته بلکې دا علامه د دې ده چې ده محبت کمزوری دي، او زموږ د دې د هوۍ دلیل دا دی چې نعمان ته څو وراره د شربو په وجه شرعي حد ولګول سو، نو یو سړی پر ده لعنت وکړی، پر دې نبي ﷺ فرمایلي: چې پر ده لعنت مه کوه! ځکه چې دی د الله ﷻ او د هغه د رسول سره محبت کوي، د فضیل هیاش ﷺ

قول دی چې که یو سړی ستا څخه پوښتنه وکړي چې ستاد الله ﷺ سره محبت دی؟ نو په جواب کې خاموشي اختيار کړه ځکه چې که ووايې چې نه! نو کافر به سي او که ووايې چې هو! نو ستا د فعل به د الله ﷺ د دوستانو فعل نه وي.

(۳) دریم دا چې د ذکر الهي د تازه گۍ څخه به دده زړه چیري محرومه نه وي، او په بې تکلفي سره به د دې شوقي (مشاقه) هم وي، ځکه چې دوست ته د دوست د دوستی په ذکر کې یو حجاب او یو ستونزه نه وي، دی اکثر په ذکر کې مشغوله وي؟ چې محبت کامل وي نو د محبوب یاد د زړه څخه چیري هم نه محوه کیږي، لېکن که په زوره او په تکلف د زړه په ذکر الهي کې د مشغولو کوشش کوي نو د دې مطلب دا دی چې دده محبوب هغه دی د کوم یاد چې دده پر زړه مسلط دی، نه چې الله ﷺ چې دهغه یاد دده پر زړه غالبه نه دی.

(۴) څلورم دا چې قرآن شریف دوست لري چې هغه دده کلام دی، دده رسول دوست لري چې هغه دده دوست دی، او هر هغه شی دوست لري د کوم چې د الله ﷺ سره یو ډول مناسبت وي ځکه چې دده نسبت هم عزیز دی او دغه رنگه دده دوستي مضبوطیږي دې حد ته ورسېږي چې ټول خلک ده ته خپل دوستان بنکاره سي ځکه چې دا نسبت څه کم دی چې ټول د هغه بندگان دي بلکې خبره د دې څخه هم مخکې ولاړه سي او د عالم موجودات زړه زړه ده ته دوسته معلومیږي ځکه چې هره زړه د هغه جوړه کړل سوې ده، ځکه چې کله انسان یو سړی دوست لري نو دده هر شی تر دې چې دده خط او تصنیف یې هم خوښ وي.

(۵) پنځم دا چې د خلوت د پاره بې قراره او د مناجات د پاره پرېشاته وي بلکې دا چې گویا د دې په حرص کې گرفتاروی، او همیشه په دې انتظار کې وي چې کله به شپه راشي او زه به د دنیا د دندو او کارو څخه خلاصون مېلا کړم، په خلوت کې به حضور د دوست ورسم لېکن که په عملي توګه صورت حال دا وي چې شپه او ورځ د خوب څخه فرصت نه وي او که وي نو دنیوي خبرې نه ختمیږي نو بیا دوستي د خوب او خبرو سره سوه، نه چې د الله ﷺ سره دغه رنگه که د الله ﷺ سره دوستي وي هم نو کمزورې به وي.

(۶) شپږم دا چې هېلت د هغه د پاره ډېر آسانه وي او هېڅ کله پر بوج کیږي نه، دیو سړي ویناده چې د هېلت په اولو شلو کالو کې به د شپې لمونځ پر ما دومره گران وو چې گویا ساه را څخه خبرې، بیا تر شلو کالو پورې هېلت ما ته عیش و عشرت معلومېدی او حقیقت هم دا دی چې کله د الله ﷺ دوستي مضبوطه سي نو د هېلت لذت څخه بل غټ لذت نه وي، نو بیا څنګه گرانېدای سي؟

(۷) اووم دا چي د الله ﷻ د ټولو صِلَت کوونکو سره دوستي ساتي او پر ټولو رحم کوي، او ټولو کافران او گناهکاران دېمنان گڼي چي د الله تعالیٰ لورلاد دی؛ اَوْدَاءُ كُلِّ الْكَاْفِرِ رَحْمَةً بِمَنْعُهُمُ الْفِتْنَةِ [۲۹] (مسلمان هغه دی چي د کافرانو په مقابلې کې سخت او پخپل مینځ کې مهربانه دی). یو پیغمبر پوښتنه کړې وه چي اې خدایه! هغه کوم خلگ دي چي ستا د محب او دوست وبلو مستحق دي؟ لورلاد وسو چي هغه کوم چي زما سره داسې مینه کوي لکه پر مور چي بچی مین وي، او چي زما ذکر د کومو د پاره داسې پناه گاه وي څنگه چي د مرضی د پاره خپله خاله د دې پناه گاه وي، دارنگه چي څوک پر گناه کولو روښي، نو په غصه کې داسې بې بیري سي لکه زمري چي غصه سي او نه پرېږي.

نو دا لو ډول ډېري نښي او علامتونه دي چي دا لله ﷻ په دوستانو کې وي، او که دا ټول په چا کې موجود وي نو بې شکې د الله ﷻ سره د ده دوستي کلمه ده لېکن که په چا کې بعضي لیدل کېږي او بعضي نه نو دا الله ﷻ سره به دده دوستي هم د دغه مقلد مطلب وي.

د الله ﷻ سره د شوق په باره کي

پوه سه! چي کوم سړی د محبت څخه انکار کوي، دی به لامحالې د شوق څخه هم منکر وي حال دا دی چي د نبي ﷺ د یزې دعاء الفاظ دا دی: اې خدایه! زه ستا د ملاقات د شوق طالب یم او ستا د نښایسته د دیلاره لذت آرزو مند یم، او په حدیث قلمسي کې لورلاد دی؛ زما نېک بندگان زما د ملاقات په شوق کې بې قراره وي او زه د دوی څخه زیات تر دوی د ملاقات شوق لرم، نو پکار دي چي تا ته د شوق معنی معلومه سي نو د شوق څخه بغیر محبت کېدلی نه سي لېکن د کوم په باره کي چي چا ته څه معلوم نه وي د هغه شوق به په زړه کي څنگه پیداسي؟ او څوک چي پېژني دغه که مخملیغ موجود وي او په سترگو بې وښي نو هم شوق چیري وي؟ نو شوق د هغه شوق کېدلی سي کوم چي په یوه لحاظ سره حاضر وي او په یوه اعتبار سره غائب وي، مثلاً معشوق واخله چي په خیال کې خو حاضر وي لېکن د نظر څخه غائب کېدلی هم سي، او دا هغه مقام وي چي کوم ځای شوق ظهور کوي، يعني په بې قراری سره دا آرزو پیداسي چي هغه وروښي گورم د شوق معنی د "محبوب تلاش" سو.

نو په دې سره دا خبره خو ښکاره سوه چي په دنیا کي الله تعالیٰ ته رسېدل د شوق په وجه نسي کېدلی ځکه چي دغه په معرفت کي حاضر دی لېکن په مشاهده کي غائب دی او مشاهده په حقیقت کي د کمال معرفت دویم نوم دی، لکه چي کمال خیال دا وي چي د یلار حاصل سي، او دې شوق خاتمه

د مرګ څخه ماسوا بل یو شی نه سی کولای بلکې د شوق یو قسم بل هم وي چې په آخرت کې به هم باقي وي او هلته به هم د ختمیدلو نوم نه اخلي، ځکه چې په دې دنیا کې د ادراک تکمیل په دوو وجو هو سره ناقص پاته کیږي یو خو ځکه چې معرفت یو داسې ادراک دی لکه چې د پردې څخه هانخوا د چا دیدار کیږي چې دغه پرده باریکه ولې نه وي، یا د هغه دیدار په ډول ورته ووايه کوم چې په تیاره کې د لمر ختلو څخه مخکې حاصل وي او په آخرت کې به دا پردې پورته سي او تیارې به لیري سي، نو ادراک به بالکل مکمل روښانه وي په دې وجه د شوق خو به ختم سي.

دویم دا چې مرض کره یو سری پر چاهاشق دی لیکن دیدار ده نه صرف د شوق حاصل سوی دي، دده د زلفو او نورو ښایسته اندامونو د دیدار څخه یې سترگې ناکملله او نالمراده دي، حال دا چې دده یقین دی چې د هغه هر اندام زړه کشوونکی (دلکش) او دلفریبه دی، نو دلته دده په زړه کې د دیدار چې کوم ترپ پیدا کیږي دې ته شوق وایي، اوس د الله ﷻ د جمال باکمال خو یوانتهانسته، چا که هر څومره معرفت حاصل کړی وي بیا هم چې یو باقي پاته وي زیات هغه وي ځکه چې د الله ﷻ د معلوماتو خو یو حد نسته، او د عاشق آرزو وي چې دی هر څه وپېژني، او د الله تعالیٰ په باره کې او دده د جمال او کمال متعلق هر څه پېژندل د انسان د پاره نه په دې دنیا کې ممکن دي او نه په هغه جهان کې ممکن کېدای سي، ځکه چې د بنده علم محدود او ناقص دی، نو په آخرت کې دیدار چې څومره زیات وي هغه قدر به لذت هم بلا شبه زیات خو وي، لېکن وي به بې انتها، په هر حال کله چې د زړه نظر پر یو داسې شی پېرېږي کوم چې په مخ کې موجود وي نو د دې څخه چې کوم راحت او لذت حاصلیږي هغه ته اوس وایي لیکن کله چې نظر د زړه د دغه شی د دیدار طالب او متلاشي او آرزومند وي کوم چې لا اوس باقي پاته وي، نو د زړه دې کیفیت ته شوق وایي او دا هغه اوس او هغه شوق دی چې نه یې په دنیا کې څه حد وي او نه په آخرت کې یوانتهانسته، نو په آخرت کې به دخلکو پر ژبو همېشه دا الفاظ جاري وي چې: اې رب! خپل نور زیات وښيه زیات وښيه، او دا ځکه چې د جمال الهي څخه چې څه هم ښکاره سي دغه به وي بس نور او نور، او پر خلکو به دا شوق غالب وي چې هر څه وي دا نور د تمام او کمال تر درجې پورې وړیږي، لېکن انتها ته به یې ونه رسېږي، ځکه چې الله ﷻ په درجه د تمام او کمال پېژندل خو پخپله الله تعالیٰ لره ممکن دي د بل د پاره څه مجال او کنجایش سته چې په کلمه توګه یې وپېژني؟ او بیا انسان چې کله دده په معرفت کې نسي کلمېدای نو په دیدار کې به یې کله کلمل سي، لېکن د مشتاقاتو د دیدار د پاره به په هر حال لاري

خلاصی وي او په دې سره چې به چیري په کشف کي اضافه کيږي هلته به په دینار کي هم څه بنديز نه وي، اود جنت هغه لذت کوم ته چې بې انتها او بې نهایت لذت وبل سوی دي هغه دا کشف او دینار دی، کنې که داسي نه وای نو د لذت څخه د خبرتیا څخه وروسته به په دې کي کمی واقع کېدلای، ځکه چې کوم شی همپه مخ ته موجود وي زړه نه صرف د دې سره لوسته او عادي کيږي بلکې د دې څخه بیا لذت هم نه حاصلیږي، تر څو چې یو نوی شی مخ ته رانسي، نو د جنتیانو لذت به ساعت په ساعت تازه او شگفته کيږي، تر دې چې د هر نوي لذت په مخکي به زړو لذت بې وقته او کم معلومیږي، ځکه چې په نعمتونو کي به روزانه نوې نوې اضافه کيږي.

د رضا حقیقت او فضیلت

پوهه! چې پر قضاء الهي باتدي راضي کېدل لوړ مقام دی، بلکې دا ډېر لوړ مقام دی ځکه چې محبت خاص هغه مقام دی د کوم څخه چې لوړ بل مقام نشته او دا محبت ثمره ده، چې انسان د الله ﷻ په هر فعل باتدي راضي سي، لېکن د هر محبت دا ثمره نه وي بلکې صرف د هغه محبت کوم چې په درجه د کمال وي د نبي ﷺ ارشاد دی چې: په قضاء الهي راضي کېدل د بارگاه الهي د ټولو څخه غټه دروازه ده، یو وقت نبي کریم ﷺ د یو قوم څخه پوښتنه وکړه چې ستاسو د ایمان نښه څه ده؟ هغوی وویل چې موږ پر بلا او مصیبت باتدي صبر کوو، پر نعمت شکر کوو، او راضي په رضاء الهي یو، دوی ﷺ وفرمایل: دا هغه خلک دي کومو ته چې حکماء او علماء ویل پکار دي بلکې د خپلي عظیمي فقهې په وجه دوی ته انبیاء ته نژدې ویل پکار دي، دلونکه فرمایلي یې دي چې: د قیامت په ورځ به زما د لذت ځیني خلکو ته ووزونه وړکړل سي چې د دې په ذریعه دوی په هوا جنت ته ورسېږي، فرشتې به د دوی څخه پوښتنه وکړي چې آیا تاسو خلکو حساب کتاب د عدل تله او پل صراط او نور ولیدل؟ دغه خلک به وایي چې موږ خو په دغو کي هېڅ نه دي لیدلي، فرشتې به وایي چې تاسو څوک یست؟ دوی به وایي چې د لذت مُحَمَّد ﷺ څخه یو، ۱ - له ځیني پوښتنه وږسي چې ستاسو هغه کوم عمل وو چې تاسو یې دومره مکرم او محترم جوړ کړاست؟ دوی به جواب ورکړي چې: د لرته د دوی خصلتونو په وجه سره را کړل سوې ده، یو خو دا چې په خلوت کي به موهم د الله څخه شرم درلودلو او گناه ته به نژدې نه ورتلو دویم دا چې که څه لږ یا ډېر رزق به د الله ﷻ د طرف څخه موږ ته را کړل سو پر هغه به همیشه راضي وو، فرشتې به وایي واقعي ستاسو حق دی چې د لرته در کړل سوه. حضرت موسیٰ ﷺ ته خلکو وویل: چې د الله ﷻ څخه دا پوښتنه

وکره چي د هغه د رضا حاصلولو طریقه څه ده؟ چي موږ هم هغه شان وکړو، وحی نازلې شوې چي: دې خلکو ته ووايه! چي زما څخه خوشحاله سئ، چي زه هم د دوی څخه خوشحاله سم، نبی کرم ﷺ فرمایلي دي چي الله ﷻ ارشاد دی چي: زه هغه خلای یم چي زما څخه ما سوا بل خلای نسته نو کوم سړی چي زما پر لېدل سوي مصیبت صبر ونه کړي او زما پر ورکړي نعمت شکر ونه کړي او زما په قضا راضي نسي هغه ته ووايه! چي ځان ته بل خلای ولتوی، او فرمایي: الله ﷻ ارشاد دی چي: ما تقدیر جوړ کړی، تدبیر مي وکړی او خپل جوړ سوی مي محکم کړی، او کيږي به هغه چي زه حکم وکړم، پر دې چي څوک راضي دی زه د هغه څخه راضي یم او څوک چي په ناراضه دی زما د خصمي د پاره دي تیار سي کله چي ما وويني.

يو پيغمبر تر شلو کالو پوري وږی تېری او په مصیبتونو کي مبتلا وو ډېري دهاکتي يې وغوښتلې ليکن نه قبلېدلې، وحی نازلې شوې چي د ځمکي او اسمان د پيدا کولو څخه مخکي ما ستا په نصیب کي دا مقرر کړې وه اوس ته غواړې چي د ځمکي او اسمان پيدايښت او تدبیر د مملکت بدل کړم او د نوي سره يې بيا جوړ کړم؟ او صرف ستاد پاره ټول احکام بدل کړم؟ زما کار خو به زما د خوښي مطابق کيږي نه چي ستاد د خواش مطابق، زما پخپل عزت قسم دی که بيا دا حرکت تا وکړی نو ستانوم به د نبوت د کتاب څخه خارج کړم.

په بني اسرائيلو کي يو عابد تر ډېري مدې پوري په مجاهده او رياضت او عبادتو کي مشغول وو، آخر يوه شپه يې په خوب کي وليدل چي ده ته اشاره کول کيږي چي په جنت کي به فلاحي ښځه ستا ملگرې وي عابد د ډېر لټون څخه وروسته هغه ولټوله چي دا خو معلومه سي چي د هغې عبادت او رياضت د کومي درجې دی ليکن د هغې پر دې ليدلويې تعجب وسو چي هغه نه د شپې تهجد کوي او نه نفلې روژه نيسي، لېکن فرض په پابندي سره کوي عابد پوښتنه وکړه چي ماته خو دومره ووايه چي ستا خاص عمل څه دی؟ هغه وويل چي بس دغه څه دی کوم چي ته وښي، عابد ډير اصرار وکړی بلکي په ژباړا يې ورته منت وکړی نو هغې وويل چي د عمل خو ما ته علم نسته لېکن يو خصلت زما ځانغا دی چي کله مريض سم نو د جوړېدلو خواش نه کووم که په لمر کي یم نو د سيوری (صلې) آرزو مي نه وي او که سيوري بد لگيږي نو د لمر خواش نه کووم، عابد خپل لاس پر سر کښېښودی ورې وړل چي ته دې ته يو خصلت وايي، داسي نه و ايې چي يو عظيم الشان خصلت تا ته الله ﷻ در کړی دي، بې شکه نو دا ډېر لوی شئ دی.

د رضا حقیقت او پېژندنه

بعضي خلگ وايي انسان چي په آفت او بلا او خلاف خواش مصیبتونو کي گرفتار سي نو د هغه شخصه دا راضي کېدل ممکن نه دي، نو د زياتو شخصه زيات دا کېدلی سي چي انسان مجبوراً صبر وکړي لېکن دا عقیده د دغو خلکو غلطه او خطا ده ځکه چي محبت که غالبه وي نو پر خلاف خواش راضي کېدل بالکل ممکن دي او دا خبره په دوه ډوله ممکنه ده:

(۱) اول دا چي په عشق او محبت کي انسان دومره مستغرق او مدهوین سي چي د درد او تکلیف خبر ورته نه وي، په دې سلسله کي دا د علمي مشاهدې خبره ده چي په میلان جنگ کي دجنگ په دوران بنده بعضي وخت داسي مشغوله سي چي پر جسم د لگېدلو زخمونو په درد هم نه پوهیږي، بلکي تر شو پوري چي ورته بهېدل ونه وړي د زخمونو شخصه خبر نه وي، او د دنیا د لالچ (حرص) په خاطر منډی و هوښکی او زیار کښونکي سړی اکثر لېدل کېږي چي د طمع او حرص په وجه منډه وهي په پښو کي یې لږضي ولاړ سي خو خبر ورته هم نه وي. او کله چي زړه د هوا او هوس شخصه مغلوله سي نو لویه تنده هم هېره سي، اس غوړ وکړی چي که دا خبري د دنیا د حرص او محبت په خاطر ممکن کېدای سي نو دهشقی الهی او آخرت د محبت په وجه څنگه نلسمکن کېدای سي، او بیا چي کله دا معلومه وي چي د باطن د جمال او حسن درجه د حسن ظاهري شخصه ډېره زیاته او بزرگه ده ځکه چي د ظاهري صورت مثال خو د هغه شرمي (پوست) دی کوم چه پر آس بلندي هم ایښول سوې دي، دغه ډول باطني سترگي کومي چي د باطن د جمال مشاهده کوي د ظاهري سترگو شخصه زیاتي روښانه او تيزي وي د ظاهري سترگو شخصه د خطا او غلطی امکان هر وخت وي تر دې چي کوچنی غټ او غټ کوچنی گټل خو د دوی معمولي غلطی ده او لیږي نژدې گټل هم د دوی عادت دی.

(۲) دویم دا چي که د درد او تکلیف احساس وي هم خو دا گټي چي هوست په دې راضي دی نو دغه رنگه موږ په دې راضي ولي نه یو، تر دې چي دوست که داسي ووايي چي خپله ورته وېسه یا مثلاً فلاڼی ترخه دوايي وخوړه نو په دې خبرو هم ځکه راضي کېږي چي که پر دې لږ تکلیف زغملو دوست خوشحاله کېږي نو نور شه خواږو؟ نو دغه ډول چي کوم سړی دا حقیقت وړي چي د الله جل جلاله رضا په دې کي ده چي بنده راضي په رضا سي نو مرض، فلسي، رنج او محنت او بلا او آفت کي راضي و سپېدل ده ته قطعاً گران نه وي بلکي دی پکښي خوشحاله وي، ځکه چي یو لالچي انسان د دنيوي شمع په امید بلندي د دریځونو د سفر په تکلیف زغملو راضي او تیار وي. د حضرت فتح

موصلي ﷺ د بې بي دگوتې ټکېدلو په وجه نوک وغورځېدلی لېکن هغه خنډل خلکو پوښتنه ځينې وکړه چې درد نه کوي؟ دې وويل چې: د ثواب په خوشحالي کې زه په درد نه پوهېږم، سهل تستري ﷺ سخت مريض وو او درد سخت تکليف وو لېکې ده دې علاج نه کوي، خلکو پوښتنه وکړه چې علاج يې ولې نه کوي؟ وېې فرمايل: تاسو ته څه معلومه ده چې کوم درد دوست را کړی وي په هغه کې تکليف نه وي.

بشر حافي ﷺ روايت کوي چې په بغداد کې يو سړی زړ چلانخي (لرگيان) ووهل سو هغه آف لا هم ونه کړی، ما پوښتنه ځينې وکړه اې سړيه! دومره زور زياتي سره سره ستا د خولې څخه آف لا هم نه ووتلی آخر دا څنگه؟ هغه وويل: محبوب زما ته ملغ ولاړ وو، او کتل يې، ما وويل که هغه د ټولو څخه غټه معشوقه مخامخ وای نو څنگه به وای، دې په اورېدلو سره هغه يوه چغه وکړه او را خوخار سو چې موږ وکتل نوروح يې وتلې وه.

د قرآن کریم څخه معلومه سوې ده چې کومې ښځې د حضرت يوسف ﷺ د ديدار شوقياتې وې کله چې يې د هغه جمال وليدی نو د دوی د عظيم جمال طاقت يې نه درلودی مدعونه سوې او د ترنجلو پر ځای يې خپلې گوتې پرې کړې او دوی په پوه لا هم نه سوې (چې خپلې گوتې پرېکوي) په مصر کې چې کله قحط سو نو ډېر خلک داسې وو چې کله به لوږې تنگ کړل نو تلل به او د حضرت يوسف ﷺ ديدار به يې کوی او خپله لوږه به يې مړه کوله، دې څخه اندازه وکړئ چې کله دخلاي د مخلوق په جمال کې دا تاثير کېدلی سي نو بيا د الله ﷻ ديدار خو د الله ﷻ ديدار دی که پر چا دغه جمال کشف وسي او هغه درد او مصيبت څخه به خبره سي نو په دې کې د تعجب څه خبره ده؟

حضرت عيسی ﷺ يو ځای روان وو په لاره کې يې يو سړی وليدی چې د برص (پيس) په مرض کې د مبتلا کېدلو سره سره جذامي هم وو، وړند او په دواړو طرفه فالج هم وهلی وو دې مرضونو او خواړی سره سره يې پر ژبه دا الفاظ جاري وو چې: شکر دی د هغه پاک ذات چې ما ته يې عافيت را کړی دی او د هغو بلاگانو څخه يې محفوظ کړی يم په کومو کې چې ډېر خلک مبتلا دي، عيسی ﷺ چې دا واورېدل نو پوښتنه يې ځينې وکړه چې هغه کومه بلا باقي ده چې ته ځينې محفوظه سوې يې، هغه وويل چې هو! زه د هغه سړي په نسبت يقيناً په عافيت کې يم چې د هغه په زړه کې چې يې هغه معرفت نه دی پيدا کړی د کوم په نور سره چې زما سينه روښانه ده، حضرت عيسی ﷺ وويل ته بالکل صحيح وايې، او بيا يې د هغه لاس ونيوی خپل لاس يې پر را تېر کړی او هغه بالکل صحيح سو او ښايسته روغ جوړ سړی سو کېښ: تن.

حضرت شبلي رحمۃ اللہ علیہ چي په کومو ورځو کي خلکو له پوني کښلی وو په پاگل خانه کي يې بند کړی وو، څه خلک د دوی پوښتني ته راغلل، دوی پوښته ځيني وکړه تلسو څوک ياست؟ هغوی وويل چي موږ ستا دوستان يو ستا پوښتني ته راغلي يو دوی فوراً د هغوی په ډېرو ویشل شروع کړل، هغوی ټول د هغه ځای څخه وتښتېدل، نو دوی وفرمايل: تلسو چي ځان زما دوستان گڼي نو دا خو صفا درواغ وايست ځکه چي که تلسو زما دوستان وای نو زما په بلاء به مو صبر کولای او داسي به نه تښتېدلای.

لسم اصل: د مرگ ياد ساتلو په باره کي

کوم سړی چي په دې ښکاره حقيقت ځان پوه کړي چي زما انجام به هر حال مرگ دی او بڼه پوه سي چي زما آخري قرار څای قبر دی، ښکر نکير زما مو ټکل دي، د قیامت په ميدان کي زما حاضري په هر حال او ضروري ده او د جنت او د پرخ څخه به ځمخا زما يو ځای وي نو د دې د پلوه خو به بيا د مرگ د فکر څخه بل يو فکر زيات اهم او ضروري نه وي، په دې شرط چي د عقل يو بشري څي هم په ده کي موجود وي، نو د مرگ په تدبير کي مشغوليدل به ده په نژدې ډېر اهم کار وي، د نبي کرم ﷺ لور شاد څومره واضح دی چي: هوښيار هغه دی چا چي خپل نفس مغلوب او مسخر کړی او په هغو عملونو کي مصروفه سو کوم چي د مرگ څخه وروسته پکار راځي، او بيا دا ساده خوښي خبره ده چي کوم سړی مرگ زيات يادوي هغه، ځمخا د دې د پلوه په توبه تيارولو کي په زيات زور او کوشش سره لگياوي، دا هغه سړی وي کوم چي د مرگ څخه وروسته قبر ته ښکته وړ سي نو ده ته به د جنت د باغونو څخه يو باغ تر او تازه ملاوېږي، او حال دا چي مرگ ډېرو نځکی سړی چي په دنيا کي دده مطلب لاتدي اغوستل او د بلندي اغوستل (يعني توليه، بنين، بوستن، جلبي، زب و زنت) وي کله چي په قبر کي کېښودل سي نو د آخرت د توبې څخه د خالي لاس کېدلو په وجه به داسي وي لکه د دوېځ د کڼو څخه چي يوې کڼي ته ورشو، سي، په دې وجه د مرگ يادول په ډېرو لورونو فېصلتونو کې شمار سوي دي، نبي کرم ﷺ فرمايي: چي اې خلکو! کوم چي د دنيا په لذتونو کي مشغول سوي ياست هغه شې زياتره يادوي کوم چي لذتونه هلا کوي، يعني مرگ، او فرمايي: چي که څلور وياړ او څر بلونکو حيواناتو ته هم مرگ او د دې حال دومره يادوای څومره چي تاسو ته دی نور يو انسان ته به د چاغ څلوري غوښه چيري هم نه وای نصيب سوي، حضرت عائشه رضي الله عنها فرمايي چي: ما د نبي ﷺ څخه پوښته وکړه چي يو سړی د شهيد کېدلو څخه ماته او هم د شهيدانو مر تې ته رسيږي سي؟

ورې فرمايل: ها! کوم چي لږ تر لږه شل واړه دورځي مرگ يادوي، نبي ﷺ پر يو قوم باندې تېر سوهر سړی په کت کت خنډل، دوی ﷺ ورته وويل چي: پر تاسو لازم دي چي پخپل مجلس کي ذکر د هغه شئ کوی کوم چي ټوله لذتونه ترخوي، او بيا دې خلکو په پوښتنه چي: هغه کوم شئ دي؟ ورې فرمايل چي: مرگ، حضرت انس ؓ روايت کوي چي نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چي مرگ ډېر يادوئ ځکه چي دی به صرف تاسو تارک دنيا نه جوړوي بلکي ستاسو د گناهونو کفار به هم جوړېږي، او فرمايي: چي خلکو ته د پند او نصيحت په باره کي کافي ده چي مرگ ورته ورياد سي، اصحابو ﷺ د نبي کریم ﷺ په مخکي د يو سړي بې اندازې تعريف وکړی دوی ﷺ و فرمايل چي: دا ووايست چي د هغه زړه د مرگ په باره کي څنگه دی؟ صحابه وو ﷺ عرض وکړی چي د مرگ په ذکر کولو خو هغه موږ چيري ليدلی نه دی، ورې فرمايل: نو بيا هغه فلسفي نه دی لکه چي تاسو ووايست. حضرت ابن عمر ؓ وايي چي زه د لسو خلکو سره د نبي کریم ﷺ په خلعت کي حاضر سوم، د انصارو څخه يو تن عرض وکړی چي يا رسول الله! بزرگ ترين او کریم ترين سړی کوم يودی؟ ورې فرمايل د دنيا شرافت او د آخرت کرامت خو د هغو خلکو حصه ده کوم چي مرگ ډېر يادوي، او په دې دنيا کي د آخرت د پاره په توبه جمع کولو کي حريص وي او بې قراره وي، ابراهيم تيمي ؓ وايي چي دوه شيان دي کوم چي دنيا راحت زما څخه د هميشه د پاره ر تبتولی دي: (۱) د مرگ ياد او (۲) په حضور حق کي د درېلو پيره، عمر بن عبد العزيز ؓ به هره شپه عالمان او فقهاء جمع کول د مرگ او قبيلت تذکرې به يې کولې او دومره به يې ژړل چي گويا د چا جنازه ورته په مخکي پر ته ده، حضرت حسن بصري ؓ چي به کوم ځای کښېنستی ټولي خبري به يې د مرگ او دوېځ او آخرت په باره کي کولې اوبس.

يوې ښځې حضرت عائشې ؓ ته د خپل زړه شکايت وکړی چي زما زړه بې اندازې سخت دی، حضرت عائشې و فرمايل: چي مرگ ډېر زيات يادوه، دې ښځې په دې عمل وکړی او زړه يې نرم سو هر کله چي دوباره حاضره سوه، نو د دې بې مثله مشورې شکر به يې ادا کړه، ربيع خيشم ؓ په کور کي دننه يو قبر کښلی وو او دورځي به يې څو څو واړه په هغه کي پرېوتی او فرمايل به يې چي په دې سره د مرگ ياد هروخت تکراره وي، چي که زه ديو گړي د پاره هم د مرگ د يادولو څخه غافل سم نو خلای دی نه کړي زما زړه به تود سي. عمر بن عبد العزيز ؓ يو سړي ته نصيحت وکړی، چي مرگ څومره يادولای سي يادوه يې ځکه چي د دې يوه فائده خو به دا وي چي که ته په تکليف او محنت کي مبتلا يې نو په دې به دي زړه ته غټه تسلي حاصله سي او که په راحت او نعمت کي يې

نو لښت د عيش به ترينځ سي. ابو سليمان دراني رحمته الله عليه فرمايي: ما دام هارون څخه پوښته وکړه چي آيا ستا مرگ خوښ دی هغه وويل چي نه! مالور ويل چي دا لوي؟ هغه وويل: چي که زما څخه د چا په حق کي خطا وسي نو هغه ته به مخ ښوول ما ته مشکله سي. بيا به د دومره گناهونو سره که د الله جل جلاله د پيللار آرزو کووم نو څنگه به يې وکړم؟

د مرگ يادونه پر زړه څه ډول اثر کوي؟

دلته هېره چي مرگ يو عظيم (غټ) کار دی او د دې سره يوه عظيمه خطره هم مته او خلگ دي چي د دې څخه غافله دي، او که په هېره يې چيري دا ياد هم سي نو پر زړه يې څه اثر نه وي، ځکه چي زړه د ننيوي مشغلو څخه دومره ډک وي چي په هغه کي د بل يو شئ ځای نه وي، دا وجه ده چي دې خلگو ته د الله جل جلاله په تسبيح او حمد سره هم يو څه لذت يا خوند نه حاصلېږي، د دې تدبير پس يو دا کېدلی سي چي بنده د لږ وخت د پاره په خلوت کي کښني د يو گړۍ د پاره د ننيوي خيالونو څخه زړه خالي کړي دا سوچ وکړي چي مرگ به آخيره يوه ورځ راځي او په دې کي ډېر زيات وخت هم پاته نه دی بلکې کېدلی سي چي نن د مرگ ورځ وي او بيا دي د خپل غافل زړه سره خبري شروع کړي او ووايي: اي زړه! که تا ته وويل سي چي فلاڼی غټم زېر خاتي ته شوه سه! (چي هلته خلگ نه وسپړي او د هغه خبر د هيچا سره نه وي) او چي هلته سخته تياره ده نو ستا فکر به په دې تصور سره ډېر په شک کي سي چي معلومه نه ده په لاره کي که غلرو او څه معلومه ده که ډېره وه او نور نور، نو بيا ته دا سوچ ولي نه کوې چي د مرگ څخه وروسته به څه وي د دې حال خو هم ستا څخه پټ دی او د قبر خطره خود تووري زېر خاتي د خطري څخه کمه نه ده؟ بيا تا په څه وجه مرگ داسي هېر کړی دي؟ په کومه زړورو تيا تا د اخطات اختيال کړی دي؟ بيا د دې څخه وروسته خوره طريقه دا ده چي ته هغه خلگ يو يو راياد کړې د کومو مرگ چي ستا په مخکي ستا په وخت کي سوی دي، د هغو هغه شان وشوکت ته وگورې په کوم کي چي هغو وخت تېرولی، لوبيا ياده کړې چي ده خلگ د مرگ څخه څومره يې خبره او غافله وو، په خپلو خوشحاليو کي يو داسي مست وو چي د مرگ گور يا دوی ته خبر هم نه وو ليکن بلکل د غفلت په وخت مرگ ناشاپه دوی را ټينگ کړل او د دې دنيا څخه يې ليري بوتل، بيا دا سوچ وکړې چي دوی کوم شکل په دې دنيا کي ووآيا په قبر کي به هم هغه وي (هېڅ کله نه) بلکي د هغوی خو هلو کي جلا جلا سي دانللمونوي د يو بل څخه تعلق پرې سي، نو جلا جلا سي، نه يې خوښه نه پوست، نه سترگي او ژبه يې چينجي وخوري، لوبيا دا سوچ وکړه چي

هاخوا په قبر کي د هغو دا حال سو او دېخوا يې وارثان و مال تقسيم کړی او مړې پر کوي، بڼخو يې نور خاوندان و کړل او د هغو ياد يې په لږ اندازه هم په زړه کي پاته نه سو او دغه رنگه دي د خپلي زمانې يو يو مړی ياد کړی او تصور دي وکړي چي د سيل او تفریح يې سلامتونه شو مره شو مره وو، شو مره په زوره زوره خندا گانې به يې کولې، غفلت دوی شو مره مدهوښه کړي وو، تر دې چي پخپل خيال کي دوی د هر شئ تلاني د مخکي څخه کړې وه، د شلو شلو کالو سامان به هروخت جمع وو او د دې ساز او سامان په جمع کولو کي يې شو مره تکليفونه برداشت کړي وو، لېکن دوی ته د دې سوچ توفيق چيري هم ونه سو چي د دوی کفن هم د يو دکتلار په دکان کي پر ورت دی، بيا خپل زړه ته ووايه! چي اې زړه! رښتيا وايه ته هم دغه رنگه په غفلت کي نه يې؟ په داسي حرص کي مبتلا نه يې؟ حال دا دی چي تا ته قدرت دا موقع هم در کړل چي ته د دوی د مرگ څخه عبرت حاصل کړې، او په دې حقيقت باتدي پوه سې چي: ښک بخته هغه دی چي دنورو د حال څخه عبرت واخلي، بيا خپلو اندامونو ته فکر وکړه چي دا به د يو بل څخه جلا سي لاسونه پښې سترگي گوتي ژبه لڼده دا چي هر اندام به جلا جلا سي، او په خو ورځو کي به دي د مخکي چينجي و خوري، بيا دا تصور وکړه چي په قبر کي دننه به دي دا بدن څنگه مسخ سي؟ افسوس چي يوه مرده به در څخه جوړه سي، او بس! دا ډول خبري د لږ وخت د پاره روزانه د ځان سره کوو، شايد چي دغه رنگه به د مرگ څخه خبر سې کنې صرف پر ژبه دا خبري هيش اثر نه کوي، شو مره جنازې روزانه د بنده په مخکي قبر ته رسېږي، لېکن دی کله دا گني چي دا هم يوه نظاره ده کومه چي ده ته همېشه حاصلېږي؟ ده ته خپل مرگ ولي نه ياديږي، او دا خيال ولي نه کوي چي يوه ورځ به دغه رنگه ده د جنازې نظاره نور خلک کوي، و دا ځکه چي ده خپل ځان مړ نه دي ليدلای او چي نه يې دی ليدلی نو خيال يې هم په زړه کي نه راځي، په دې وجه نبي کریم ﷺ په خطبه کي و فرمايل: چي رشتيا و وياست دا مرگ ستاسو د پاره ليکل سوی نه دی؟ او دا جنازې چي خلک پر خپلو وېو باتدي وړي آيا دا د هغو مسافرانو نه دي کوم چي بيلا پس نه راځي آيا دا خلک دغه په خاور کي نه پتوي او ميراثونه يې پخپله نه خوري؟ او د دې حقيقت څخه غافله نه وي چي دا لاره پخپله دوی ته هم په مخ کي ده؟ نو مرگ نه يادول زياتره او اکثره په دې وجه سره وي چي خلکو اوږده اوږده اميدونه ترلي وي، او دا اوږده اميدونه په اصل کي د ټولو فلسفونو بېخ دی.

د امید لنډولو فضیلت

پوهه! چې کوم سړی پخپل زړه کې دا تصور کړی وي چې ده عمر به ډېر اوږد وي او ډېره مډه به ور ته مرگ نه راځي، نو ده څخه د دین یو کار نسي کېدای ځکه چې دخپل ځان ته همیشه دا وایي چې اوس لا ډېره مډه پاته ده، آخر ولي داسې تلوار کوې دا دیني کار چې کله غواړم وږه یې کړم، اوس خو لا دارام او عیش او عشرت وخت دی، د دې پر خلاف کوم سړی چې خپل مرگ ډېر نژدې گڼي هغه په هر حال کې تدبیرونه هم دې د اصلاح کوي او دې خپل څخه غافل نه وي، او دا هغه شئ دی کوم ته چې د سعادت اصل وایي، نبی کریم ﷺ! ابن عمر رضی الله عنهما ته وفرمایل چې: سهار پورته کیږې نو داسې مه گڼه چې تمېلنم په پوري به ضرور ژوندی یم، او ماښام داخیال مه کوه چې سهار به ضرور ژوندی راپورته سم، دلرنگه فرمایي: د ژوند څخه د مرگ توښه تیلرئ، او د صحت څخه د مرض توښه حاصلئ، ځکه چې تا ته هیش علم نسته چې صبا به د الله ﷻ په نزد ستا اتجم شه وي؟ یو واري حضرت لسمه ﷺ د یوې میاشتي دپاره یو شئ پر یو ځای واخیستی، نبی ﷺ واورېدل نو وېې فرمایل: داسمه ﷺ څخه شه لیري نه ده ځکه چې هغه ډېر اوږده اوږده اُمیدونه ترې دي، اویا یې وفرمایل: قسم دی په الله ﷻ چې زما روح د هغه په لاس کې ځي چې زه خو چې کله سترگي بندې کړم نو دا گټم چې شاید بیا به یې نه کړم خلاصی او چې خلاصی یې کړ نو گټم چې شاید بیا به یې نه کړم بندي، چې ممکنه ده د دې څخه مخکې مرگ راسي، او کله چې گوله په خوله کړم نو گټم چې شاید دا وروسته گوله وي بلکې گټم چې شاید مرگ دا هم زما د حلق څخه لاتدي نه کړي او دا په حلق کې ومینلي، د دې ارشاد څخه وروسته یې وفرمایل چې: اې خلکو! که تاسو عاقلان یاست نو داسې گڼئ چې تاسو مړه یاست ځکه چې زما قسم دی په الله ﷻ د کوم په قبضه کې چې زما روح دی چې کومه وعده هغه ستاسو سره کړې ده هغه به پوره کیږي او تاسو په هیش ډول هم د هغه څخه خلاصون نسي تر لاسه کولای، نبی ﷺ به دروغ حاجت څخه فوراً وروسته تیمم کوی او که به ورته وویل سوه چې اوبه خو هم دومره لیري نه دي نو فرمایل به یې څه معلومه ده چې اوبو ته د رسېدلو څخه مخکې مړ سم. په حدیث شریف کې دي چې حضرت عیسیٰ علیه السلام یو سپینېږی (بها) ولیدی چې بیلچه ور سره وه کار یې کوی، دوی دهام وکړه چې: اې خدایه! امید ده د زړه څخه وباسې! الله ﷻ یې د زړه څخه امید وېستل، نو هغه کار پرېښوی بیده سو، نو دوی بیا دهام وکړه چې خدایه! امید بیا ده په زړه کې واچوې! الله ﷻ یې امید بیا په زړه کې پیداکړی او هغه سپینېږی د خوږه را پورته سویا په

کار کي مشغول سو، حضرت عیسیٰ ﷺ پوښته ځیني وکړه چي دا څه خبره وه؟ سپینږي وویل ناڅاپه دا خبره زما په زړه کي راځله چي آخر تر څو به کارونه کوي اوس خو بڼا سوې کارونه پرېښول پکار دي چي مرگ ډیر ژر را روان دی، لېکن بیا لږ وخت وروسته مي خيال راځي چر تر څو مرگ نه وي راځي تر هغه وخته خو ډوډۍ په هر حال پکار ده، نو کار مي شروع کړی. نبي ﷺ يو وار د صحابه وو ﷺ څخه پوښته وکړه چي آيا تاسو خلک جنت ته د تلو خواهش لري؟ تولو عرض وکړی چي یا رسول الله ﷺ! هو! موږ دا آرزو لرو، وېې فرمايل: نو بيا د دنیا آرزو گاني مه اوږدوي! مرگ همېشه پنځل مخ کي موجود گڼي! او د الله ﷻ څخه داسي شرم کوي! څنگه چي دمومن بنده حق دی.

يو بزرگ خپل ورور ته په خط کي وليکل چي دنیا يو خوب دی آخرت بيداري ده د دې دواړو په مينځ کي مرگ دی او په اوسني حال کي په کوم عالم کي چي موږ يو د دې حيثيت د هغو پر شاته خيال اتو څخه زيات نه دی کوم چي په خوب کي وي. ۴۵ دد

د اميد اوږدولو سببونه

پوه سه! بنده چي د اوږده ژوند اميلونه پنځل زړه کي تړي د دې دوي وجهي وي: اوله وجه خو جهالت او ناپوهي وي، او دومه وجه وي د دنیا محبت، او د دنیا محبت چي کله ده د پر زړه غالب سي نو څرنگه چي مرگ دنیا او مال ده څخه اخلي نو گور يا ده محبوب ده څخه تېښتوي، په دې وجه مرگ دی خپل دښمن وگڼي، ځکه چي دا ده د طبع څخه خلاف دی، او کوم شئ چي د انسان د طبيعت موافق نه وي دی ځيني ليري ووسي، او خپل زړه ته ډول ډول فريونه ورکوي هميشه ورته د هغو شيانو شنه باغونه بښي کوم چي د طبيعت موافق وي، دی په خپل زړه کي مسلسل دا تصور کوي چي ژوند، مال، ښځه، بچي د دنیا اسباب به هميشه قائم او برقراره وي، او څنگه چي مرگ د دې تصور خلاف دی په دې وجه د دې صرف يادول بلکي که چيري يې اتفاقاً را يدهم سي نو په تکلف يې هروي او د زړه څخه يې باسي، او د زړه د تسلي د پلاره وايي: اوس خو لا ډېر وخت پاته دی مرگ لا کوم دی؟ يو وخت به را سي، او کله چي لوی سي نو وايي: لږ چي زړو سم، او کله چي سپينږي سي نو وايي بس دا کور چي جوړ کړم او چي د فصل لويه سي نو بس په فراغت به بيا عبادت ته کښېښم، بس دغه رنگه په مخه ځنډ کوي چي بس دا کار ختم کووم، دا ختم کووم او دغه رنگه په يو کار کي لس لس کارونه نور را پيدا کيږي، او دا احمق دومره هم سوچ نه کوي چي د دنیا د کارونو

شخصه شوک فارغه سوی دی تر شو چي ترک یې نه کړي، او پنځله ځیني لاس وانه اخلي، په هر حال د دې تأخیر او ټال متول سلسله جاري وي تر دې چي مرگ راسي، او بیا ملسو د انفسو شخصه څه باقي وي؟ د دودځیانو شخصه به ډېر پر دې تأخیر او ټال متول چغې کلېږي چي موږ ولي تأخیر کوی، نبي کریم ﷺ فرمایي: چي کوم څی او څومره شیان چي غولېږي دوستی ورسره کوه خو دا مه هېروه چي دا ټول به در شخصه پاته کیږي، او تر کومه پوري چي د جهالت او ناپوهی تعلق دی هغه دا دی چي بنده به ځواني کي یې انلازي پروسه کوي او دا نه گڼي چي د بېا کېدلو شخصه مخکي مرگ خو ناممکنه خبره نه ده په زرگونو خلک په عین ځواني کي مړه دي او په لکونو بچي د ځوانېدلو شخصه مخکي مړه کیږي، بلکي په ښارونو کي خو ډیر کم خلک بېاگان په نظر راشي، او په شمار هم ډیر کم وي، بله ناپوهي دا وي چي بنده کله جوړ روغ وي نو ناڅاپی مرگ ډېر ليري بلکي ناممکن گڼي او دا نه گڼي چي که ناڅاپي مرگ نادر دی نو ناڅاپه مرض خو نادره نه دی ځکه چي مرض خو همېشه راشي ناڅاپه او کله چي مرض راسي نو په مرض کي خو مرگ یو نادر شئ نه دی مرگ خو همېشه د غرمې په ډول گڼه چي ستا په مخکي سایه (سیوری) نه دی چي په تاپسي درېسې وی او ته به په لاس ورنه سې او نه داسي دی چي ستا شخصه به مخکي وي ته به ورونه وسپېږي.

داوږده امید علاج

داوږده امید علاج دا دی چي د دې سبب ليري کړل سي، يعني چي سبب یې معلوم سي نو دليري کولو کوشش کول یې پکار دي (چي یو سبب یې د دنیا سره محبت دی) د دنیا سره د محبت علاج دي په دې طريقه وکړي کوم چي د دنیا د محبت په باب کي بیان سوی دي او هغه ټول دا دی چي کوم سړی د دنیا د حقیقت شخصه خبر سي، هغه به یې بیا دوسته نه لري ځکه چي ده ته دا حقیقت ښکاره سي چي د دنیا لذت صرف څو ورځي دی او د مرگ د لاسه به دا ختمیږي او عین هغه وخت هم چي کله دا لذت حاصل وي تر یخ او یخونده به وي او تکلیف او مشقت شخصه به چیري خالي نه وي، خلص لذت هیچا ته هم په هېڅ وخت کي نصیب نه وي او بیا چي کوم سړی د آخرت د عمر د لوړدوالي او دنیا د عمر د لنډوالي موازنه وکړي نو حقیقت به ورته ښکوره سي، ده ته به دا خبره د حقه واضحه سي چي د دنیا په خاطر آخرت بریښي د لسی دی لکه چي د خوب په حالت کي د یو درهم پر پیلا کېدلو د وښتوب (بیلاړی) د یو دینار په په بله ضائع کړای سي، ځکه چي د دنیا حیثیت د خوب شخصه زیات نه دی په دې وجه اولاد دی: **النَّاسُ زِينَةٌ وَالْآثَرُ إِذَا مَا كُنُوا الْكُنُوتُ** (خلک بیده دي مرگ به

دوی بیلار کړي) او د جهالت علاج په حقیقي معرفت او صفا تفکر سره کېدای سي، او په دې ضمن کې اهم ترینه نکته کومه چې د یادولو قابله ده دا ده چې دی وگني چې مرگ دده په اختیار کې نه دی چې هله به اړخې چې دی یې وغواړي دغه ډول پر ځوانی یا پر بل شی باندي بروسه کول به پخپله ده ته یو حماقت ښکاره سي.

د اوږده امید درجې

پوه مه! چې په دې ضمن کې د خلکو په امیدونو کې فرق دی، یعنی ځینې خلک خوداسي وي چې همېشه په دنیا پورې منښتي وي لکه چې الله ﷻ فرمایي: **يَوْمَذُأْخَذُحُكْمُهُمْ لَوْ يُعْمَرُالْفَسَنَّةُ (البقرة: ۹۶)** (په دوی کې یو سړی په دې هوس کې وي چې دده عمر زر کاله سوي وای) او هر یو داسي وي چې زړه والي ته درسېلو آرزو مند وي، د چا د یو کال څخه د زیات امید نه وي په دې وجه دېل کال د پاره څه اهتمام نه کوي، د چا د یوې ورځې څخه زیات امید نه وي او دی دېلي ورځې د پاره څه اهتمام نه کوي، لکه چې حضرت عیسیٰ ﷺ فرمایي چې: د صبا د پاره رزق ولي جمع کوي؟ که ژوند باقي وي نور رزق هم ختم نه دی، او که ژوند باقي نه وي نو دېل د پاره خپل سر ولي کېږي، او د یو چا د یوې ثانیې (سیکنډ) هم امید نه وي، لکه چې نبی کریم ﷺ به داسې وخت هم فوراً تیمم کوی چې اوبو ته به درسېلو امکان وو چې هسي نه اوبو ته درسېلو څخه مخکې مرگ راسي، دغه ډول ځینې خلک هر وخت د مرگ په تصور کې وي او یو گړی یې هم دسترگو څخه پناه نه وي، نو نبی ﷺ یو واري د معاذ ﷺ څخه پوښته وکړه چې وایه! دایمان تعریف څه دی؟ عرض یې وکړی یا رسول الله ﷺ! زما په خیال کې خو دایمان صحیح تعریف دا دی چې انسان د کوم کار په باره کې هم سوچ کوی نو دا فکر دي کوی چې شاید دا څرې کار دی او د دې څخه وروسته شاید لږ لنډه سوچ هم نصیب نسي، اسود حبشي ﷺ به په لماته کې هاخوا دېخوا کتل، یو وار خلکو پوښتنه ځینې وکړه چې ته هاخوا دېخوا ولې گورې؟ وېې وېل چې فرشته د مرگ گورم چې د کوم طرف څخه را روانه ده؟ عرض هر سړی په دې باره کې د نورو څخه مختلف دی نو د چا امید چې د یوې میاشتي څخه زیات نه وي هغه د څلوېښتو ورځو د امید کوونکي په نسبت غوره دی د دې خبرې اصل د خلکو د عملونو او رویې څخه ښکاره کیږي مثلاً د یو سړی دوه وروڼه وي او دواړه پر سفر وي د یوه د یوې میاشتي وروسته او د بل د یوه کال وروسته دراتلو امید وي او په دې خیال سره د یوه د پاره مخکې اهتمام کوي او د بل د پاره تاخیر کوي، نو هسي خو په خوله هر یو وایي چې زما امید لنډ دی لېکن دا نه گني چې دلته امید

نښه دا وي چې بنده د نيكيو په كار كې تلوار كوي او د يوې ثقيې (سيكلو) مهلت هم غښت گڼي،
 د نبي كرم ﷺ او شادى چې پنځه شپان مخكې تر پنځو شپو غښت گڼي، يعنې: (۱) خواني د
 زوړوالى څخه مخكې (۲) صحت د مرض څخه مخكې (۳) مالداري د مفلسۍ څخه مخكې (۴)
 فراغت د مصروفيتيا څخه مخكې (۵) ژوند د مرگ څخه مخكې، او نبي كرم ﷺ چې به كله په
 اصحابو ﷺ كې د غفلت نښې وليدلې، نو يوه يې فرمايل: مرگ راغلى او دځان سره يې د چا د پاره
 شقوت او د چا د پاره سعادت راوړى، او فرمايي: دوه نعمتونه داسې دي چې خلگ د دوى دلاسه
 زياتره په نقصان كې وي، يعنې: (۱) صحت او (۲) فراغت (حال دا چې د دې څخه د فائده
 اخيستلو پوره امكان وي). حفيظه ﷺ وايي چې: هره ورځ دسهار په وخت كې يوه فرشته آواز
 كوي چې الرَّجِيلُ الرَّجِيلُ (يعنې كوچ دى كوچ دى)، دلاؤ طائي ﷺ د لمانځه دپاره په منډه
 روان وو، خلگو وويل داسې تلوار ولي كوي؟ ورپې وويل: د ښار پر دروازو يو لوى لښكر زما په انتظار
 كې دى، يعنې په هديره كې چې كوم مړي دي دغه زما په انتظار كې دي او تر څو چې ما بونه شي تر
 هغه وخته كوچ نه كوي، ابو موسيٰ اشعري ﷺ په آخر د عمر كې ډېره زياته مجاهده او زيات
 رياضت شروع كړى وو، خلگو ورته وويل چې په دومره محنت او تكليف كې له نرمي وكره، آخر په
 دې كې حرج څه دى؟ ورپې فرمايل: چې آس كله د جنگ په ميدان كې خغلي نو پوره زوړ لگوى، زما د
 عمر هم آخري ميدان دى او مرگ راته بالكل مخلص ښكلى، بيا كه زه په رياضت او مجاهده كې
 محنت وكړم نو د حيرت څه خبره ده؟

د روح وټولو (ختلو) سختي (يعنې د مرگ سختي)

پوه سه اچي بنده ته كه باقرض د روح ختلو د سختي څخه لمسوا بل يو تكليف په مخكې هم نه
 وای نو كه د عقل يوه ذره يې هم درلودلای نو د دې پيري څخه به د دنيا يوه شى هم ده ته لذت او خوند
 نه وای وركړى، ځكه چې كه يو سړى ته دا معلومه سي چې ډاكو ده پر كور د ډاكنې اچولو د پاره را
 روان دى، او كېلى سي چې دى هم يو گرز "دوه لكلو كړى (لو وې وې)، نو د دې پيري څخه خوب،
 خوراك، چښاك پر ده حرام وي او خوب به يې هم د پيري څخه وتښتي، حال دا چې عين ممكنه ده
 ډاكو راټسي، ليكن د ملك الموت راتلل خويقيني دي او روح به هم هغه ضرور كاږي، او د روح وتلو

تکليف يقيناً چي د گرز د گذار څخه زيات سخت دی مگر د دې سره سره د غفلت داسي راخوږ دی چي خلک د دې څخه بې پيري (بلاخوفه) په نظر راځي، حال دا دی چي پر دې خبره ټول بزرگان متفق دي چي د روح ختلو تکليف د دې تکليف په نسبت زيات دی، کوم چي د جسم په توره په ټکرې ټکرې کولو سره وي، ځکه په زخم کي تکليف ځکه وي چي هلته گزار لگيږي او زخم پيدا کيږي او روح ته صدمه رسيږي او د دې څخه تکليف وي، او داهم ښکاره ده چي د زخم په مقام کي توره روح شومره پرې کوي، په اور کي سوځېدل په دې وجه زيات تکليف رسوي چي اثر يې پر ټولو اجزاؤ د جسم بلندي وي، ځکه چي روح په ټولو اجزاؤ کي خور وي، او د روح وتلو سختي او تکليف بالکل سيده سيده پر روح وي کوم چي د بنده ټول اجزاء را غير کړي وي او جاري وي پکښي د مرگ حمله کېدل پر عين روح بلندي وي نو په حالت د سکرَات کي پر بنده چي کومه خلوشي وي نو ځکه چي د بې طاقتي څخه يې ژبه نسي ښوړولای او د خبرو طاقت يې نه وي عقل يې هم بې هوښه سي، داسختي هغه ته معلومېدای سي څوک چي يې ځمکي، يليا هغه ته کوم چي د مخکي څخه په نور د نبوت سره معلومه کړې وي، لکه چي عيسي عليه السلام خپلو حواريانو ته وفرمايل چي: که دعاه کوئ نو بس دا دعاه کوئ چي الله تعالى د روح وتلو سختي پر ما آسانه کړي، ځکه چي د مرگ څخه زه دومره بيرېرم چي د دې پيري څخه مرم، او نبي کریم صلى الله عليه وسلم عين هغه وخت دا فرمايل چي: اي الله سکرَات د مرگ پر ما آسانه کړي، حضرت عائشه رضي الله عنها فرمايي: چي د چارو وټل آسانه وي د هغه په باره کي زما هيڅ اميد نسته، ځکه چي ما د نبي صلى الله عليه وسلم د روح وتلو وخت پخپلو سترگو ليدلی دی چي شومره گران وو او نبي صلى الله عليه وسلم به دا ويل اي الله! ته د هلو کو او رگونو څخه روح را وباسې داسختي پر ما بلندي آسانه کړي، او د دې درد په صفت بيانولو کي نبي صلى الله عليه وسلم وفرمايل: چي گویا په سوونو گزارونه د توري پر هر رگ د روح بلندي لگول کيږي، او فرمايي: ډېره آسانه مرگ د هغه ازغو په شان دی چي په پنبه ووکي و مېلي او په آسماني ځيني را ايستل ممکنه نه وي، يو واري نبي صلى الله عليه وسلم د مريض خوا ته تشریف يو وړی کوم چي د روح ختلو په حالت کي وو، وېې فرمايل: ما ته ده سختي معلومه ده ده په بدن کي داسي رگ نسته چي په هر يو کي جلا جلا درد او چرکي نه وي، حضرت علي رضي الله عنه فرمايي: چي جنگ کوه! او شهيد سه ځکه چي د توري هزار ضربه پر بستر بلندي د پونلو سولولو او مر کېدلو څخه خوره گنم، د بني اسرائيلو يوه ډله د هديرې پر خوا تېرېده، دوی دعاه وکړه يا الله تعالى! د دې مرو څخه يو ژوندی کړي؟ د دوی څخه يو مری راپورته سو او وېې ويل: اي خلکو! زما څخه څه خواږی زما پنځوس کاله سوي دي چي مريم مگر تر اوسه د روح ختلو

تر ښوالی محسوسوم، او په آثارو کې مذکور دي چې د مؤمن بعضي درجې کله چې باقي یا ناتمامې پاته سي يا په عمل سره هغو ته ونه رسيږي، نو د هغو درجو وړ کولو د پاره الله ﷻ پر ده روح ختل گران کړي، او کافر که یو نېکي کړې وي نو د هغه په بدل کې روح ختل پر ده آسکه کړي، چې حساب یې برابر سي او دده هیش حق باقی پاته نه سي، او په حدیث شریف کې دي چې ناشاپه مرگ د مؤمن راحت دی او د کافر حسرت او غم، او په حدیث کې دي چې کله د حضرت موسیٰ ﷺ د مرگ وخت راغلی نو الله ﷻ وفرمایل: ای موسیٰ! د ساه ختلو په حالت کې تا خپل ځان څنگه محسوس کړی؟ مرض یې وکړی ای خدایه! د هغه ژوندلی مرضی په ډول کوم چې وورشتل سي، نه ساه ځیني خپري نو نه الوتلاي سي، حضرت عمر فاروق ﷺ د حضرت کعب الاحبار څخه د روح ختلو د سختي په باره کې پوښتنه وکړه، نو هغوی وویل، بس داسي وگڼه چې د سختو ژغو (خوژانو) یو تزه توتنه د چا په نس کې ورنښلي او په هر رگ کې یې ژغري پیوست سي او پکښې وښلي او بیا یو طاقتور سړی دغه توتنه په خپل زړه سره دده څخه راکډی.

د روح وتولو هیئتونه

پوه مه! چې دساه ختلو څخه ماسوا درې هیئتونه نور هم دي دکوم سره چې به بنده مخامخ کیږي، اول هیئت او پیره خو به دملک الموت د بیرونکي شکل وي، په حدیث کې دي چې حضرت ابراهیم ﷺ دملک الموت ته وویل چې ماته خپل هغه صورت وښه په کوم کې چې ته د گناه گرانو روح قبض کوي، هغه وویل چې ته به یې طاقت ونه لرلې، لېکن دوی اصرار (پېنگار) کولو چې طاقت به یې ولرم، آخر هغه ورته خپل صورت وښووی نو دوی یې هوښه سو او غوڅار سو، ځکه چې هغه تک تور د رسی په ډول غټ غټ خواره وښته سخت خوفناک لومړی شکل والا سړی یې په مخ کې ولاړ وو، چې وښته یې پښو ته رسېدل توري جلمې او دخولې څخه یې دودان او دلوړ لمبې راوتلې، کله چې دوی په هوښ کې راغلل نوملک الموت ته (چې پخپل اصلي صورت کې راغلی وو) وپې وړل چې ای ملک الموت! د گناهگرانو د پاره داستا صورت بس دی، لېکن دالله ﷻ طاقت گرانو د پاره به دا هیئتاک صورت نه وي، ځکه چې ملک الموت به دوی ته په ښکلي صورت کې مخامخ کیږي بلکې په دومره ښایسته او ښکلي صورت کې به وي چې دده جمال او ښکلا به د راحت او سکون سبب وي، حضرت سلیمان ﷺ دملک الموت ته وویل چې ته هلل او مسلات ولي ملحوظ نه ساتې، یعنې داسي ولي ده، چې د چارو د سترگو په رپ کې قبض کوي او څوک دذبح سوي چرگ

په ډول تر ډېره پورې کړوې؟ ملک الموت وویل چې دا خبره زما په خپل اختیار کې نه ده ځکه چې ماته خو دهر چا د نوم اجازت نلري، او په دغه کې چې څه ډول حکم وي د هغه مطابق د هر چا روح قبض کووم.

قصه: وهب ابن منبه رحمته الله وایي چې: یو باچا یوه ورځ د سپر تیا دپاره راووتلو د روانېدلو څخه مخکې یې فخرجن لباس (جلمې) طلب کړی، ډېر لباسونه ورته پیش کړل سوه، یوې هم خوښ نه سو، آخر په مشکله یې یو لباس خوښ سو، داغوستولو څخه وروسته یې آس طلب کړی ډېر آسونه ورته په وار وار پیش کړل سول، آخر یو آس یې خوښ سو پر هغه سپور سو او په شان و شوکت سره د بلندي راووتی د تکبر څخه یې خټ کوږ کړی وو او چا ته یې کتل هم نه، ملک الموت په خیرنو جلمو کې د یو فقیر په شکل کې منځ ته راغلې او سلام یې وکړی، ده د تکبر څخه ورته جواب هم ورنه کړی، ملک الموت یې د آس واگي (قیضه) ونيولې، نو ده ورته په سخته لهجه سره وویل واگي ایله کړه ته ورنې نه چې زه څوک یم او دا ته څه حرکت کوې؟ فرشتې ورته وویل زما ستا سره یو څه کار دی، باچا وویل ودرېپه او زما د واپسي انتظار کوه، ملک الموت وویل چې ما ته حکم سوی دی چې اوس فوراً خپل کار وکړم، باچا وویل ښه دی چې د آس څخه شوه سم، فرشتې وویل نه! لږ کړی لا هم نه زه اوس خپل کار کووم، باچا وویل وایه! څه وایې؟ فرشتې خپل سر دده غوږو ته رانږدې کړی وې وېل چې زه ملک الموت یم اوس د څخه روح اخلم، د باچا رنگ ژړ سو ژبه یې تته سوه، په اشاره یې وویل دومره مهلت خوږ را کړه چې کور ته ولاړ سم د ښځې بچیانو څخه خوږ خست واخلم، وې وېل هیڅ کله نه! اوس په دې کړی ستا روح اخلم دا یې وویل: روح یې ځینې قبض کړی او باچا د آس څخه لاتلې وایله سواو ملک الموت ولاړی، د دې څخه وروسته د یو مؤمن خوا ته ولاړی، او ورته وې وېل چې زما ستا سره د راز څه خبره ده هغه وویل: و فرمایست څه ارشاد دی؟ فرشتې وویل زه ملک الموت یم فقیر وویل مرحبا مرحبا! زه خو د ډېر وخته څخه ستا په انتظار کې وم، زه خوستا څخه زیات ډېل هیچا په راتلو خوشحاله نه یم، بس فوراً زما روح واخله چې زه خپل مراد ته ورسېږم فرشتې وویل که یو ضروري کار دي وي نو هغه وکړه، فقیر وویل: زما د دې څخه زیات ضروري بل کار نسته چې د خپل پروردگار په دینار سره دې بې قراره روح ته تسکین وکړم، فرشتې وویل څنگه چې ستا خوښه وي لېکن کله چې ووايې هله به ستا روح قبضه کړم، وې وېل ښه دي، چې اوس وکړم و د لمانځه سره سره د شکر سجده ادا کړم بیا مې روح واخله نو دغه رنگه وسوه.

دویم هیبت به دهنو دو فرشتو په لیللو سره وي کومې چې پر هر یوه مؤکلي سوي دي، په حدیث کې دي چې دمرگ په وخت به دا دواړه فرشتې هم بنده ته مخامخ ښکاري که دی ښک وي نو وایي به: جزاک الله خیراً ستا ښکې کولو موږ ته ډېر آرام راځو، او که گناهکار وي نو وایي به: لا جزاک الله خیراً ته ډېر گناه کار وي ډېر گناهونه دي زموږ په مخکې وکړل موږ ته تا ډېر تکلیف را کړی، او دا به هغه وخت وي چې ددې ډېر چلوه سترگې به وازي (خلاصې) پاته سي بیله نه بنديږي.

دریم هیبت به دمرگ په وخت کې دا وي چې جنت یا ددېځ به ورته هم وښوول سي او کوم سړی چې ښک وي، ملک الموت به ورته وایي چې ای د خدای دوسته! تا ته دي مبارک وي چې جنت ستا ځای دی او کوم چې بدعمله گناهکاره وي هغه ته به وایي چې د خدای دښمنه! تا ته ددېځ خوشخبري ده، نو ددې ټولو هېښونو او پیرو څخه به دروح وټولو تکلیف نور زیات سي، لَکُذُ بِاللّٰهِ مِنْهَا، دا هیبتونه خو هغه دي کوم چې بنده ته په دې دنیا کې مخ ته راځي، او مرگ د خپلو ټولو هیبتونو او پیرو سره سره دهنو هیبتونو په مخکې گویا هېڅ نه دی کوم چې به په قبر کې ددې څخه وروسته وي.

د بنده سره د قبر خبرې

د نبي کریم ﷺ ارشاد دی چې کله مری په قبر کې کښېښول سي نو قبر فوراً دده څخه پوښتنه کوي چې ای د آدم زویه! تا په کومه وجه زه هېر کړی ووم؟ آیا تا ته خبر نه وو چې زه د دردونو او غمونو ځای یم، زه د تیږې کوږیم چې په مخه تیږه او تیږه ده، د تنهایی کوږیم بیا ای سړیه! تا په کومه خبره تکبر کولو؟ تر دې چې پر مابه ستایوه پښه د تکبر څخه هانخوا بله د پخوا پر پوټه؟ د قبر دا خبرې چې ولوری که دغه مری ښک وي نو یو غیبي آواز به دا خبره وکړي او د قبر تسلی به وکړي چې: ای قبره! دا ته چا ته وایې دا خو یو صالح او نیک سړی دی کوم چې همېشه په امر بالمعروف او نهی عن المنکر بقندي عمل کولی، وروسته: قبر به ووايي چې ښه دا خبره ده نو واخله دا زه د ده د پاره گل وگلنلو جوړېږم، او بیا به د دغه مری بدن نور جوړ سي او روح به یې د اسمان و طرف ته ولوړي، او فرمایي: مری چې په قبر کې کښېښول سي نو ور سره به د عذاب سلسله شروع سي، نو همسایه مری به ورته وایي چې ای وروسته راتلونکيه! ته هم دغه دي راغلې، ته موږ وروسته پرې ایښی وي او موږ مخکې راغلی وو زموږ توقع وه چې ته به زموږ د حال څخه عبرت واخلي بیا تا داسې ولي ونه کړه؟ موږ چې دلته راغلو نو ور سره د عملونو سلسله هم ختمه سوه لیکن تا ته خو مهلت ملا ژوسی

ووکومي نېکي چي موږ ونه کړل سوې تا ولي پرې اېښولې؟ فرض د مخکي د کونج کونج څخه به آوازونه راځي چي اې د دنيا په ظاهر مينه تا ته د هغو څخه عبرت ولي حاصل نه سو کوم چي ستا څخه مخکي دلته راغلي وو.

عبدالله بن عبيد رضي الله عنه وايي چي نبي کریم ﷺ فرمايلي دي: مری چي کله په قبر کي کښېښول سي نو د هغو خلکو د پښو کښهار به اوړي کوم چي د ده د جنازې سره راځلي وي لېکن په دوی کي د ده سره هيڅ څوک دخبر و طاقت نه لري ماسود قبر څخه کوم چي ده ته په چغه چغه وايي، آيا ته بار بار زما د هيستونو او تنگی څخه نه وي خبر کړی سوی؟ اوس وايه! چي تا زما د پاره څه تياري کړې ده؟

د منکر نکير سوال

نبي کریم ﷺ فرمايلي دي: چي بنده کله مړ سي نو دوی فرشتې ده ته راسي مخونه به يې تور او سترگي به يې شنې وي، د يوې نوم منکر دی او د بلې نوم نکير دی دا به دراتلو سره د مړې څخه پوښتنه کوي چي: وايه! تا به د پېغمبر په باره کي څه ويل او اوس څه وايې؟ دې که مؤمن وي نو وايي به چي: نبي کریم ﷺ د الله ﷻ بنده او د هغه رسول وو او زه گواهي ورکوم چي الله ﷻ يو دی او محمد ﷺ د الله ﷻ رسول دی، نو د ده د دې وينا سره به د ده قبر څلور سره وو طرفو ته اويو! اويو! گزه فرماځه کړل سي او د نور څخه به ډک سي او منکر نکير به ده ته دا ووايي خوشحاله به رخصت سي، بس اوس ته آرام کوه! د نوي نلوې په ډول بيله سه اوس به تا هيڅ څوک راپورته نه کړي ماسود هغه څخه چي ستا دوست وی، او که دغه مړی منافق وي نو د منکر نکير د مذکور سوال په جواب کي به وايي، ما ته هيڅ معلوم نه دي، ما خو به په دنيا کي چي دخلکو څخه چي څه اورېدل هغه به مي ويل د ده پر دې وينا به ځمکه پر ده را ټوله کړی سي او حکم به ورته وسي چي داسي را ټوله سه چي دی نشوې کړه نو ځمکه به سره ملاوسي او ده هلو کي او پښتۍ به په يو بل کي تنوغي، او تر قیامت پوري به په دې عذاب کي مبتلا وي، نبي کریم ﷺ يو وار د حضرت عمر رضي الله عنه څخه پوښتنه وکړه، اې عمره! څه دي خيال دي؟ چي که د مرگ څخه وروسته ووينې چي په څلور گزه ځمکه کي ستا قبر وکښل سي، بيا ته ووينې چي تا ته فصل درکوي، کفن در اخوندی، په دې قبر کي دي اېدي څلوري درياښدي اړوي او پتوي دي، او آخر د دفن کولو څخه وروسته خلک راځي، بيا منکر نکير راسي چي آواز به يې د "رعد" په ډول او سترگي به يې د "برق" په ډول وي او وېښته به يې پر مخکې پراته وي او په خپلو لوږډو او ږډو غښتو به د قبر څلوري ليري کړي او تا ونيسي؟ عرض يې وکړی، يا رسول الله! زما عقل

به پر خای وي؟ وری فرماییل، کهدای سی، عرض یی و کری نویسا به زه ددوی شخه نه بیریم، زه ددوی د پاره کانی یم.

او په حدیث شریف کی دی چي پر کافر بلندی به په قبر کی دوه حیواناتان مقرر کړل سی نه به ددوی سترگی وي او نه خوږونه دهر یو سره به دلو سپنی یو دروند گرز (د اوسپنی یوه درنه آله ده) وي چي سر به یی د بوی «هومره خت وي او دواړه به په دغو خوفناکو گرزونو بلندی دی تر قیامت پوري وهي، او بغیر له سترگو او خوږونو به وي نو نه به دی وینی چي رحم پر وکړي او نه به یی فریاد اوري چي رحم یی پر راسی، د حضرت عائشې رضی الله عنها شخه روایت دی چي نبی صلی الله علیه و آله فرمایلي دي چي محکه به قبر لمسی راټولوي او زود به وړکوي چي بنده یی په مینځ کی نشوړ سی، د دې غلب شخه که شوک خوندي کهدی سی نو هغه سعد بن معاذ رضی الله عنه دی، نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمایلي دي چي د کافر په قبر کی نهه نوي ^{۱۱} بشماران پیدا کیږي او هغه به دومره خت وي چي د هر یوه به نهه نهه سرونه وي چي دی به مسلسل چیچی او په زهرو سره به دی لوخړه (خړوسکه) کوي او سوخي به یی او دا سلسله به تر قیامت جالروي وي، او فرمایي: قبر د آخرت اولنی منزل دی، که دا په آساي او عافیت سره تېر سي نو د دې شخه وروسته چي شه را پېښیږي هغه به آسانه وي، او که دلته سخت سوه نو د دې شخه وروسته مصیبتونه به نور زيات مشکل اوسخت وي.

او په وروسته راټلونکو هیبتونو کی به اولنی هیبت د شپېلی وهولوي او بیا د قیامت شور او د دې بې پناه لوېدوالی، بیا د دې سخت ترینه گرمي او په څوکو کی هو پېدل، بیا د حملانو مخ ته راتلل، بیا د گناه پوښته، په دواړو لاسو کی د حملاني دفتر او د دې په وجه ذلت او رسوایی، او خولوي هیبت لویره یو طرف ته او بل طرف ته د عدل په تله کی د نیکی لوېدی د پلو کښته کېدل او پورته کېدل او د دې هیبت او د دې سره سره پر چا د ظلم زیاتوب کولو د مصیبت شخه ځان خلاصول، چي شومره مظلومو د دوی کوونکو به د ده لمن نیولې وي، کوم چي به دا پر خپل ځای یو زبردست هیبت او پیره وي، او د دې هر شخه شخه وروسته به د پل صراط پر پل پوري وتل وي، کوم چي به انتهایي دل زان او د هیبت وي او بیا که دویڅ ته ولېدل سي نو په یو نظر کتلو به یی هوبښ والوړي بیا د دویڅ د فرشتو هغه بیرونکی شکلونه هغه طوقونه او تخمیرونه او د هغه بیرونکی شپ نکلر د زقوم، د ملارو له مقوشو مشور او د دې شخه ملسو په زرگونو قسمه بلني او روحاني

(۱) لویشو ته د لویو وړکولو بوی ځیني مراده.

عذابونه، غرض پر قدم قدم به بیري او هیئتونه ښکاره کیږي، په دې کې د جسماني عذابونو تفصیل موږ په احیاء العلوم کې بیان کړی دی چې پوره تشریح یې هلته سوې ده نو د دې دپاره هغه کتاب وگورئ، دغه ډول کوم سړی چې درو حاتی عذاب په برخه کې د تفصیلاتو معلومولو خواشمن وي هغه دي هم په دغه کتاب تر متعلقه عنوان لاندې وگوري، هلته یې دو باره بیاتول د طوالت سبب به وي، نو بس پر دې اکتفاء کوو چې کتاب اوږد نسي، او دا کتاب د خوب پر قصو باندي ختموو. کومې چې بزرگانو د مړو په باره کې بیان کړي دي، ځکه چې د دنیا خلکو ته د مړو د حالاتو خبرتیا سوا د باطن د کشف څخه نه سي حاصلېدای او یا بیا د خوب په حالت کې د دوی حالات لیدل کیږي، او د مکاشفې په صورت کې په حالت دیډاري هم بزرگانو ته د مړو حالات معلومېدای سي، لېکن انساني حواس دغو ته لار نه سي پيدا کولای، چې هوښ حواس او عقل پر دې کار نه کوي ځکه چې مړي داسې مقام ته تللی دی چې دا ټول حواس هلته ورسېږي نو معزوله کیږي.

چې غوږونه معزوله سي نو اوږد بل ناممکن سي، سترگې معزولي سي نو د رنگ پېژندل باطل سي غرض د هر یو حس معزولۍ په وجه یوه رابطه د دوی سره نسي قائمېدای، نو یو خاصیت په بنده کې داسې پټ وي د کوم په وجه او وسیله چې د هغه عالم وسېلونکي لیدای سي، لېکن دا خاصیت په دنیوي مشغولو او مصروفیتونو کې داسې پټ سي چې کار نه کوي، او څنگه چې په خوب کې بنده د دې مشغلو او شور نمر و څخه لیري وي یو قسم نجات ځیني حاصل کړي او خپل حالت یې هم زیات او کم د مړو په ډول سي په دې وجه د دوی د حالاتو کشف ورته په خوب کې کیږي او څه چې په بیدلاری کې دده د سترگو څخه بالکل پناه وي ظاهرېدل پر شروع سي، او د دې خاصیت په وجه سره مړو ته هم زموږ د حالاتو څخه خبرداري ملاوېږي، تر دې پورې چې زموږ نیکی د دوی د پاره د خوشحالي باعث وي، او گناهونه او بدې د دوی د خفگان باعث وي، او د دې ذکر په حدیث شریف کې سته، او حقیقت دا دی چې زموږ او د دوی په مینځ کې د خبر او اطلاع دا سلسله د لوح محفوظ د واسطې څخه بغیر نه ده، ځکه چې زموږ حالت وي او که د دوی ټول په لوح محفوظ کې لیکلی سوی دي، او کله چې د دغو سره یو مناسبت راسي نو په خوب کې د دوی حالات موږ ته معلومېږي او کله چې ورسره د دوی یونښت پیدا سي نو زموږ د حالاتو څخه دوی خبرېږي ځکه چې لوح محفوظ د یوې هینداري په ډول دی چې د هر شئ صورت او عکس پکښې موجود او محفوظ دی او د بنده روح هم د هینداري په ډول دی او د مړو روحونه هم داسې وي نو لکه څنگه چې د یوې هینداري د شیانو عکس په بله هینداره کې ښکاره کیږي دغه ډول د لوح محفوظ په هینداره کې د شیانو عکس زموږ په

روحونو کي ظاهرېږي، لېکن دا نه دي کتل پکړل چي لوح محفوظ هم يو جوړ سوی جسم دی چي د لرگي يا بائس يا بل شئ څخه پيدا کړل سوی دي چي دا ظاهري سترگي يې وليدلای سي او په دې کي چي څه ليکلی سوی دي هغه په سترگو سره ولوستل سي، بلکي که ته غواړې چي د دې مثال معلوم کړې نو دا دخپل ځان څخه معلوم کړه چي په تا کي د پيدا ثبوت هر څرک او هره تجلې پته کړل سوې ده چي ته د معرفت په لاره هغه ته رسېدل حاصله کړي لېکن ته چي دخپل ځان څخه غافلېږي نو نور به څنگه وپېژنې؟ د دې يو ښه خواستا دماغ دی چي ټول قرآن داسي ياد کړي چي گوربا لفظ په لفظ په دې کي ليکل سوی دي او يو يو حرف او يو يو کرښه په دې کي ځانته ښکارېږي، لېکن دا دماغ که ته دغه دغه کړې او وگورې پکښي نو نه به پکښي دا قرآن په دې ظاهري سترگو وليدل سي او نه به پکښي د قرآن يو حرف چيري ليکلی وليدل سي، نو په لوح محفوظ کي چي کومي خبري نقش وي دغه د دې څخه گڼل پکار دي چي يې انتها ولا محلوده نقشونه په دې کي ثبت دي، او سترگي مستهي او محلود دي، او د محلود د پاره د لامحلود نقشونو معلومول ممکنه نه دي، چي د دغه يو معين شکل اوصورت په تصور کي راولي، نو د هغه مخ د هغه لوح د هغه قلم د هغه لاس غرض د هغو څخه يو شئ هم ستا سره نه سي پاته کېدای لکه چي مړ سوې پخپله ستا سره نسي پاته کېدای بلکي کيېي داسي لکه چي ويل سوي دي:

اَرْخَانَهُ بَكَرٌ خَدَائِي مَاءٌ هَمَّ حَزَّرَ
(دکور ټوله شيان د کور مالک ته پاته سو)

لو مقصود د دې وضاحت څخه دا دی چي ته دا خبره محاله ونه گڼې چي دوی زموږ د حال څخه خبرېږي او موږ د دوی د حال څخه، لکه چي ته په خوب کي دوی وښي، او په خوب کي مړه په ښه يا بد حالت کي ليدل د دې خبري عظيم الشان ثبوت دی چي هغه ژوندي دی، هغه که داتمام په حالت کي دي لو که د عذاب په حالت کي، او نيست نلېوده سوی نه دي لکه چي د الله ﷻ ارشاد دی: وَلَا تُحْسِبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَعْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُحْزَنُونَ (۱۲۷) فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَطْرِهِ (آل عمران: ۱۵۷) (کوم خلک چي د الله ﷻ په لاره کي قتل سوی دي پر دوی د مړو خيال مه کوئ بلکي دغه ژوندي دي او دخپل پروردگار مقرب دي دوی ته رزق هم ملاوېږي او خوشحاله دي په هغه شئ سره کوم چي دوی ته الله ﷻ په خپل فضل سره ورکړي دي).

د خوب په ذریعه د مړو څخه معلوم سوي حالات

د نبی کریم ﷺ ارشاد دی چې شوک ما په خوب کي وړني نو واقعي يې زه وليدم ځکه چې شيطان زما په صورت د چا مخ ته نسي را تلای، حضرت عمر ؓ فرمايي: چې ما په خوب کي نبی ﷺ وليدی، او د ځان په باره کي مي لېنډاراضه وليدی، ما عرض وکړی چې زما څخه څه قصور سوی دي؟ وېې فرمايل: آیا ستا څخه دا نه سي کېلای چې په روژه کي خپله بي بي مچ نه کړې، نو د دې څخه وروسته بيا حضرت عمر ؓ چيري داسي ونه کړل، حالانکي دا حرام نه دي لېکن خوره دا ده چې داسي ونه کړای سي، په دې وجه د صليقتو دا معمولي خوندي خطا او سهو هم نه معاف کيږي که څه هم د نورو څخه معاف کول کيږي.

حضرت عباس ؓ فرمايي: چې ما حضرت عمر ؓ په زړه سره دوست او ملگری درلودی (يعني په زړه سره پر ما گران وو) نو زما آرزو وه چې د وفات څخه وروسته دوی په خوب کي ووينم د يو کال څخه وروسته په خوب کي په نظر راغلی نو سترگي يې مېلې او فرمايل يې چې اوس راته فراغت نصيب سو، او هغه هم داسي چې الله ﷻ کریم وو کڼې چې څه به کېلای؟ او د حضرت عباس ؓ څخه روايت دی چې ما ابو لهب په خوب کي وليدی په لور کي سوځيدلی، ما ځيني د حال پوښتنه وکړه، نو وېې ويل په هميشه عذاب کي گرفتاره يم، لېکن د گل (دوشنبې) په شپه چې د نبی کریم ﷺ د پيدايښت شپه ده ما ته د عذاب څخه خلاصون ملا وېږي چې په دغه شپه ما هم د دوی پر ولادت مبارک يو غلام آزاد کړی وو. حضرت عمر بن عبد العزيز ؓ وايي چې ما يوه شپه نبی کریم ﷺ په خوب کي وليدی چې د حضرت صديق ؓ او حضرت عمر ؓ سره ناست وو، زه هم هلته کښېنستم ناڅاپه حضرت علي ؓ او حضرت معاويه ؓ هلته راوستل سول او په يو کور کي دننه سول او دروازه يې بنده سوه، حضرت علي ؓ فوراً د بلندي راووتی وېې ويل: په رب د کعبې قسم دی! زما حق مقرر کړل سو، او فوراً پسي امير معاويه ؓ هم د بلندی راغلی وېې ويل په رب د کعبې قسم دی زه هم معاف کړی سوم.

د امام حسين ؓ دهادت څخه څو ورځي مخکي ابن عباس ؓ يوه شپه د خوب څخه راوړېښ سو وېې ويل: اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاٰجِعُونَ ځلگو ورته وويل حضرت څه وسو؟ وېې فرمايل: ما نبی ﷺ اوس په خوب کي وليدی چې د وړني څخه ډکه يوه شيشه يې په لاس کي نيولې ده فرمايي: وگورئ زما آلت زما سره څه سلوک وکړی؟ زما عزيز بچی حسين ؓ يې مړ کړی، دا دهغه او دهغه د

ملکرو وینه ده، په توګه د فرمایدې د الله ﷻ دربار ته وروم؛ شلوېشت ورځې وروسته خبر راغلی چې امام حسین ؑ قتل کړی سو. یو سړی حضرت ابوبکر صدیق ؓ په خوب کې ولیدلی او ویې ویل؛ چې تاسو په ژبه همېشه اشاره غونډې کوله او فرمایل به مو چې زما په مخکې خوبس دایو کار دی ویې فرمایل: ها! (اوس هم داسې ده ځکه چې) ما دغه ډول د ژبې په اشارې سره: لا إله إلا الله وویل او جنت زما په مخکې کښېښول سو. یوسف بن الحسین چا په خوب کې ولیدلی نو پوښتنه یې ځینې وکړه چې الله ﷻ ستا سره څه معامله وکړه؟ ویې فرمایل: پر ما رحمت وسو، او چې پوښتنه ځینې وسوه چې په څه وجه او د کوم عمل په برکت؟ نو جواب یې ودرکړی چې ما صحیح اوسمي خبرې پیږي د خرافاتو، لغویاتو او پلټو خبرو سره نه دي یوځای کړي.

حضرت ابن عیینه ؓ فرمایي: چې ما په خوب کې خپل ورو ولیدلی نو پوښتنه یې ځینې وکړه چې الله تعالی ستا سره څه وکړل؟ هغه وویل چې د کومو کومو گناهو څخه چې ما توبه او استغفر کړی وو هغه معافي سوې او د کومو څخه چې مې نه وو کړی د هغو پخښنه ونه سوه. یو چا یې پې زبیده په خوب کې ولیدله او پوښتنه یې ځینې وکړه چې هلته پر تا څه تېر سول، جواب یې ودرکړی چې الله ﷻ پر ما رحم وکړی، پوښتنه یې ځینې وکړه آیا هغه مال درحمت سبب جوړ سو کوم چې تا دمکې مکر مې د سفر په دوران کې خرڅ کړی وو؟ ویې ویل نه!، د مال اجر خو مال والا ته ملائ سو زلمیځښنه زما د نیت په وجه وسوله. د حضرت سفیان ثوري ؓ څخه چا په خوب کې پوښتنه وکړه چې الله ﷻ ستا سره څه معامله وکړه؟ ویې فرمایل: زما یو قدم پر پل صراط وو نو دویم په جنت کې، کتافي ؓ فرمایي: چې ما حضرت جنید بغدادی ؓ په خوب کې ولیدلی او پوښتنه یې ځینې وکړه چې الله ﷻ ستا سره څه وکړل، ویې فرمایل: رحمت یې وکړی لېکن هغه هیلادونه او اشارې هېڅ پکار وانه غلې، پکار که راغلل نو هغه دوه وکتل لمونځ چې د شپې به مې ادا کولو، د بې یې زیږېدې رحما الله څخه چا په خوب کې پوښتنه وکړه، نو ویې فرمایل: دا شلور کلمې زما د پښېني باعث سوې، ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَلْفُ بَعْدَ أَلْفٍ﴾ ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَلْفُ بَعْدَ أَلْفٍ﴾ ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَلْفُ بَعْدَ أَلْفٍ﴾

د بشر ؓ څخه یو چا په خوب کې پوښتنه وکړه چې څه حال دي دی نو ویې فرمایل: پر ما رحم و سول او رشاد وسو چې ته دومره په سختی زما څخه بیرېدلې نو آیا تا ته زما څخه شرم نه درتلی؟ (ولي زه مې ظلم گنم؟). د حضرت ابوسلیمان دراني ؓ څخه په خوب کې چې کله چا دا

پوښتنه وکړه، نو جواب یې دا وو چې: الله ﷻ پر ما رحمت وکړې او دیو شمس څخه ماته نقصان ونه رسېدی بلکې د دې خلکو د گوتو نیولو څخه ماته فائده ورسېدله. (یعنې خلکو چې کوم تهمتونه پر مالګول په هغه سره ماته په قبر کې فائده ورسېدل) ابو سعید خزاز رضی الله عنه فرمایي: چې ما په خوب کې ابلیس ولیدلی نو دده دو هلو د پاره مې ښه (لکړه) راپورته کړه خو د هغه هېڅ پېره نه کېدله، په دې کې آواز راغلی چې دی د ښو او وهلو څخه تېښتېدونکی نه دی، دی خو د هغه نور څخه تېښتي کوم چې د مؤمن بنده په زړه کې وي. حضرت سبوحی رضی الله عنه په خوب کې ابلیس ولیدلی نو ورته وېي فرمایي: ته د ښې آمو (انسانانو) څخه نه شرمېږې!، ابلیس وویل: مګر د ابی آدم (انسانان) کله دي؟ که ښې آدم وی نو ما به په دوی سره داسې بازی نه کولای لکه کوچنی چې یې په فتنال (ګین) سره کوي، لېکن هغه (صوفیان) ضرور ښې آدم (انسانان) دي دکومو دلا سو څخه چې زه مریض او ناتوانه کېږم. ابو سعید خزاز رضی الله عنه وایي په کومو ورځو کې چې زه په دمشق کې ووم، یوه شپه ما ښې کریم صلی الله علیه و آله په خوب کې ولیدلی چې د حضرت ابو بکر صدیق رضی الله عنه او عمر فاروق رضی الله عنه پر وېږي لاسونه اچولي وو، تشریف یې راوړی، ما دغه وخت یو شعر وایي زنگېدم او گوتې مې پر سینه رالیله کړې، د ښې صلی الله علیه و آله نظر پر ما پروتې نو وېي فرمایي: ستا په دې کار کې فائده کمه او نقصان زیات دی. حضرت شبلي رحمته الله علیه د وفات په دریمه ورځ چا په خوب کې ولیدلی نو پوښتنه یې ځینې وکړه چې الله ﷻ ستا سره څنګه معامله وکړه؟ دوی وویل چې: حساب په دومره سختي سره شروع سو چې زه ناآمیده سوم لېکن زما مایوسي ته چې یې وکتل نو الله ﷻ رحمت وفرمایي. د حضرت سفیان ثوري رضی الله عنه څخه په خوب کې یو چا داغه پوښتنه وکړه نو وېي فرمایي: چې پر ما د الله تعالی رحمت وسو، بیا د عبدالله بن مبارک رضی الله عنه په باره کې پوښتنه ځینې وسوه نو دوی وویل چې هغوی ته روزانه دوه واره د الله ﷻ دیلدر نصیب کېږي. د مالک بن انس رضی الله عنه څخه چا په خوب کې پوښتنه وکړه نو وېي فرمایي: چې دیوې کلمې په برکت پر ما الله ﷻ رحمت وکړی، دا کلمه ما د حضرت عثمان رضی الله عنه څخه اورېدلې وه، یعنې چې هغه به جنازه ولیدله نو ویل به یې: سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ الَّذِي لَا يَمُوتُ. حضرت حسن بصری رضی الله عنه چې په کومه شپه وفات سو په دغه شپه یو سړي په خوب کې لیدل چې د جنت دروازي خلاصې سوي دي او یو آواز ځینې راووتی په فضا کې خور سو چې حسن بصری رضی الله عنه ته دخپل خلای دیلدر حاصل سو، او دا وخت هغه ډېر خوشحاله دی. حضرت جنید بغدادی رضی الله عنه په خوب کې ابلیس ولیدلی نو وېي فرمایي: ته څومره بې حیای یې چې دانسانانو

شخصه شریعی هم نه؟ ابلیس وریل: دا کله انسان دی، انسان خو هغه دی کوم چي په "مسجد شونیز" (د یو مسجد نوم دی) کي دی، دکومو په وجه چي زما بد حال دی، دوی ﷺ بله ورځ سهار وختي "مسجد شونیز" ته ولاړی، هلته یې هر سړی پر څنگونانو سر اړیسی غمجن او متفکوره ولیدی، هغوی دده دلیلو سره په جمع وریل، اې جنید ﷺ! دغه لمسي په خبره بلدي دوکه نه سې. عتبه ابن الغلام د جنت حوره په خوب کي ولیدل چي هغه ده ته ویل اې عتبه! اگوره داسي کار هېڅکله مه کوه کوم چي تازما شخصه محرومه کړي، ددې شخصه وروسته عتبه وریل چي ماديیا ته درې طلاق ورکړي دي، اوس به هېڅ کله دې ته نژدې نه ورځم چي هغه حوره حاصله کړم. خلکو د یو مسند باند سړي جنازه ووله، حضرت ابو ایوب سجستاني ﷺ چي ولیدل چي د مسند جنازه ده نو د کور د درم منزل ته یې تشریف یوړی چي چیري په دې جنازه کي شریک نه سم، وروسته دغه مړی چا په خوب کي ولیدی او د حال پوښتنه یې ځیني وکړه نو هغه جواب ورکړی چي الله ﷻ پر ملوحم وکړی او ما یې وریل چي ابوایوب ته ووايه ا چي: **قُلْ لَوْ اَلْتَمَعْتُمْ کُلُّکُمْ نَحْرَ اَوْنِ رَحْمَةٍ رَبِّیْ اِذَا لَا تَمْسَکُکُمْ غَضَبَةُ الْاِلَهَائِیْ (بني اسرائيل: ۱۰۰)** (که تاسو مالکان وای زما درې د خزانو د رحمت نو د بخل د وجهي شخصه به تاسو څه نه وای خرڅ کړي).

حضرت دلاود طائي ﷺ چي په کومه شپه وفات سو په دغه شپه یو سړی په خوب کي ولیدل چي پر اسمان بلدي فرشتې په ډېر شان او دبدې سره کله پر هانخوا کله پر دېخوا ځي راځي، ده د فرشتو شخصه پوښته وکړه چي آیا نن یو څه خاص خبره ده؟ فرشتو جواب ورکړی چي نن د دلاود طائي د پاره جنت ښایسته کیږي. ابو سعید شحام ﷺ سهل سلوکي ﷺ په خوب کي ولیدی، نو عرض یې ووته وکړی اې خواجه ا دوی وریل: کوم خواجه او څنگه خواجه؟ دا لفظ هېر کړه چي ددې اطلاق لوس پر مانه کیږي هغه خبره لوس نه ده پاته، ابو سعید وایي چي ما عرض وکړی، مگر ستاسو هغه ټول ښکاره څه کارونه او عظیم عملونه او کرډارونه څه سول؟ آیا د هغو څه بله ملاک نه سوه؟ ویي فرمايل: هغه ټول پیکاره ولاړل، لېکن کوم شې چي زه وساتلم هغه د هغو ستلو جوابونه وو کومو چي به سپین سرونځو زما شخصه پوښتنه کول او ما به ورته ښوول.

ربیع بن سلیمان وایي: چي ما امام شافعي ﷺ په خوب کي ولیدی او پوښتنه مي ځیني وکړه چي ستا سره څه معلوله وسوه؟ ویي ویل: چي ماته کرسی (چوکۍ) را کړل سوه او ملغلري پر ما خورې کړل سوي.

امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: چي ما ته يو وار يو داسي ستونزه پيدا سوه چي زه حيران او پرېشته ووم؛ يوسرى په خوب کي راته راځلى، او ورې ويل: چي اي ادرسه! حيران ولي يې، دادهام ووايه: **اللَّهُمَّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَلَا مَوْتًا وَلَا حَيَاةً وَلَا نُشُورًا وَلَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَخْلُجَ إِلَّا مَا أَعْطَيْتَنِي وَلَا أَنْ أَتَّقِيَ إِلَّا مَا وَفَّيْتَنِي**، اللَّهُمَّ وَفَّقْنِي لِمَا تُحِبُّ وَكَرِّضِي مِنَ الْقَوْلِ وَالْعَمَلِ فِي عَاقِبَةِ سَهَارِ چي راوړېن سوم ما دادهام وويل نو دشانبت وخت لانه وو سوي چي زما ستونزه ليري سوه، او هغه کار پر ما آسټه سو نو هر چاته پکار دي چي دادهام ياده کړي او هيڅکله يې هېره نه کړي.

يوسري عتبه ابن الغلام رضي الله عنه په خوب کي وليدی او دا پوښتنه يې ځيني وکړه چي ستاسره الله ج څه معلوله وکړه؟ ده ځواب ورکړی چي هغه دعام زما دښمني سبب جوړه سوه کومه چي ستا دکور پر دېوال ليکلې ده، سهار چي هغه سړی راوړېن سو، او دېوال ته يې وکتل نو دعتبه ابن الغلام رضي الله عنه په خط يې دا عبارت ليکلې وليدی: **يَا هَادِي الْمُضِلِّينَ وَيَا زَاوِيَةَ الْمُدْنِيِّينَ وَيَا مُقِيلَ عَشْرَاتِ الْعَاصِيِّينَ اِرْحَمْ عَبْدَكَ ذَا الْفَقْرِ الْعَظِيمِ، وَالْمُسْلِمِينَ كُلَّهُمُ اجْتَمَعُوا، وَاجْعَلْنَا مَعَ الْأَحْيَاءِ الْمَرْضُوقِينَ الَّذِينَ أَلْعَنَتْ عَلَيْهِمُ مِنَ الصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ، آمِينَ رَبَّ الْعَالَمِينَ**.

دمرگ اړوند دا خبري زموږ په خيال پوره او کافي دي کومي چي وليکل سوي، او پر دې موږ خپل کتاب "کیمیای سعادت" ختموو او هیله لرو چي خلک به فائده ځيني واخلي او مصنف په حق کي به دخیر دعام کوي چي که په تصنيف کي زما څخه يو خط او غلطې سوي وي نو چي ددې دعامتو په صدقه کي الله ج پر مافضل او کرم وکړي، وکولای یې **عَامَّةَ الْكِتَابِ: اللَّهُمَّ إِنَّا كَعُوذُكَ بِعَفْوِكَ مِنْ عِقَابِكَ وَكَعُوذُكَ بِرَحْمَتِكَ مِنْ سَخَطِكَ وَكَعُوذُكَ بِكَ مِنْكَ لَا تُغْضِبُنَا كُنَّا مِنْكَ أَكَلَتْ كَمَا أَكْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَالصَّلَاةُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الْكَتَّابِينَ الطَّاهِرِينَ**.

په پای کي زه گناه کار حبیب الو رحمن دخپلو گرانو لوستونکو څخه دا هیله کووم چي موږ دافغانو داصلاح او دجبارت دسمون پوره پوره کوښښ کړی دي، بیا هم هېره او ضعف دانسان په خمير او فطرت کي اېښوول سوي دي، نو که يو غلطې یا سهو وورني هغه دي زموږ پر کمزوري محموله کړي، او د کتاب خپرندویه ادارې ته دي اطلاع ورکړي چي ددوریم محل د پاره يې اصلاح وسي.

نور نو په دې هیله چي کرېښلی لولس مو تل تر تله سو کاله او برمن وي

